سەرچەم بەرهەمەکانی

منتدى إقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

دکتۆر کەمال مەزهەر

بەرگی شەشەم

ئامادەکردنی
دکتۆر جەبار قادر
دکتۆر دڵشاد مەحموود
دکتۆر ئازاد عوبێد
دکتۆر کامەران محەمەد

هەولێر ٢٠٢٢

سەرجەم بەرهەمەکانی
دکتۆر کەمال مەزهەر

بەرگی شەشەم

ئامادەکردنی

دکتۆر جەبار قادر دکتۆر دڵشاد مەحموود

دکتۆر ئازاد عوبێد دکتۆر کامەران محەمەد

هەولێر ٢٠٢٢

* ناوی کتێب: سەرجەم بەرهەمەکانی - دکتۆر کەمال مەزهەر- بەرگی شەشەم
* ئامادەکردنی: لێژنەی کۆکردنەوەی نووسین و بەرهەمەکانی پ. د. کەمال مەزهەر
* گشت کارە هونەریەکان و سەرپەرشتی چاپ: عوسمان پیرداود کواز
* وێنەی سەر بەرگ: هونەرمەند نورەدین جاف
* چاپی یەکەم - هەولێر - ٢٠٢٢
* تیراژ: (١٠٠٠) دانە
* چاپخانە: چاپخانەی دانیشفەڕ- هەولێر
* لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانەکان ژمارەی سپاردنی (٩١٨) ساڵی (٢٠٢٢)ی پێ دراوە.
* نرخ (٦٠،٠٠٠) دینار

بەرگی شەشەم:

ئەم کتێبە لەخۆ دەگرێت:

* **کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیادا – بەرگی دووەم".**

پێشەکی

مایەی شانازی لێژنەی تایبەتی کۆکردنەوە و بڵاوکردنەوەی بەرهەمە زانستی و ڕووناکبیرییەکانی مێژووناسی ناودار و پەروەردەکاری گەورەی کۆچکردوو پرۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزهەرە، سەرجەم بەرهەمەکانی لە (١٠) بەرگدا بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی بخاتە بەردەستی خوێنەرە بەڕێزەکان. لەو دە بەرگە شەشی یەکەمیان بە زمانی کوردیین و ئەوانی دیکەشیان، واتا لە حەوتەمەوە تا دەیەم بە زمانی عەرەبیین. ئەمە بەشی یەکەمی ئەو پرۆژە گەورەیەیە کە ئامانجەکەی ئەوەیە سەرجەم کارە زانستی و ڕووناکبیرییەکانی کۆبکاتەوە و سەرلەنوێ لە چاپیان بداتەوە.

دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد پێشەنگی لێکۆڵەرانی مێژووی نوێی کورد و کوردستانە و بگرە بە دامەزرێنەری قوتابخانەیەکی تایبەتیی مێژوویی کورد دەژمێردرێت؛ چونکە لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە چەندین نەوە بۆ یەکەمین جار لە ڕێگەی لێکۆڵینەوە مێژووییەکانی ئەوەوە سەبارەت بە کورد و کوردستان ئاشنای میتۆدی زانستی بوون لە بواری مێژوودا، کە پێشتر پێی ڕانەهاتبوون. تا ئەو ڕۆژانە خوێنەرانی کورد بەو چیرۆک و ئەفسانانە ڕاهاتبوون کە باسیان لە مێرخاسی و ئازایی میر و سەرکردە خۆجێیەکانیان دەکرد و ئەوانەیان بە سەرچاوە و بەڵگەی مێژوویی دادەنا. کتێب و وتارە مێژووییەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر کارێکی وایان کرد، خوێنەرانی ئاسایی و ڕووناکبیرانی نەوەی نوێی کورد، مێژوویان لە لا خۆشەویست بێت و هەوڵبدەن توانای خۆیان بۆ لێکدانەوەی مێژووی نەتەوە ستەملێکراوەکەیان بخەنەگەڕ، ئەوە سەرباری ئەوەی کە دکتۆر کەمال دەورێکی گەورەی هەبوو لە هاندانی چەندین خوێندکار لە بەشەکانی مێژووی زانکۆکان بۆ تەواوکردنی خوێندنی باڵا لە بواری مێژوودا لە ناوەوە و لە دەرەوەی عیراق. جگە لەوەش وانەکانی بۆ قوتابیان کە زۆربەیان کوردیش نەبوون هەمان دەوریان هەبوو لە ڕووکردنە خوێندنی باڵا بۆ خوێندنی مێژوو بە ڕێبازێکی زانستی، ئەو شاگردانە بە درێژایی تەمەنیان و کاروانی زانستییان

بە دڵسۆزی و وەفاداری بۆ مامۆستای گەورەیان مانەوە. ئەم کارانەی تەنیا خوێندکارانی کوردی نەدەگرتەوە، بەڵکو هەموو ئەو خوێندکارانەشی دەگرتەوە کە سەرپەرشتی نامە و تێزەکانی کردوون یان بۆ پرس و ڕاوێژ ڕوویان لێی ناوە بۆ هەڵبژاردنی بابەتی لێکۆڵینەوە و پڕۆژەی توێژینەوە زانستییەکانیان.

دکتۆر کەمال بەردەوام ئەوەی دووپات دەکردەوە کەوا بواری مێژووی کورد وەک کێڵگەیەکی نەکێڵراو و نەچێندراوە، بۆیە ئەو ئەرکە مەزنە پێویستی بە چەندین نەوەی توێژەر هەیە بۆ ئەوەی بەشێکی بەجێبێنن. دکتۆر کەمال زۆر بەوە دڵخۆش بوو کاتێ ئاوڕی دواوەی دەدایەوە بەرهەمی کاری پەروەردەیی خۆی دەبینی، کە چەندین توێژەر و پسپۆڕ لە بواری مێژووی کورددا لەوانەی ڕاستەوخۆ بەشداریی لە پێگەیاندنیاندا کردبوو خەریکی کارکردنن لەسەر مێژووی کورد و کوردستان. ئەوانەی سەرپەرشتی نامە و تێزە زانستییەکانیانی کردبوو یا لە ڕێی کتێب و وتار و توێژینەوە مێژووییەکانییەوە کاریگەری لەسەر دانابوون. بەرهەمی زانستیی دکتۆر کەمال مەزهەر جێی بایەخی کۆڕ و ناوەندی بەرفراوانی خوێنەران و ڕووناکبیرانی کورد و عێراقییەکان بوو.

گومان لەوەدا نییە کە کۆکردنەوە و ساغکردنەوەی سەرجەم بەرهەمەکانی مێژووناسێکی پڕ بەرهەمی وەک کۆچکردوو دکتۆر کەمال مەزهەر پێویستی بە پاڵپشتی و هاوکاریی چەندین توێژەر و ڕووناکبیر هەیە، تەنانەت ئەوە ئەرکی دامەزراوەیەکی تایبەتمەندە لەگەڵ چەندین کادیری زانستی و کارگێڕی تەرخانکراو بۆ ئەو کارە، نەک ئەرکی لێژنەیەکی خۆبەخشی چوار کەسیی، کە لێرە و لەوێ کار دەکەن و سێ کەسیان لە هەمان کاتدا مامۆستای زانکۆن و دەبێ سەرقاڵی وانە وتنەوەو و کاری زانستیی خۆیان بن.

ئەم لێژنەیە بەر لە کۆچی دوایی زانای گەورەمان بە چەند ڕۆژێک پێکهات، بە مەبەستی کۆکردنەوەی کارە زانستی و ڕووناکبیرییەکانی و

پۆلێنکردنیان و پاشان لە چاپدان و بڵاوکردنەوەیان. لێژنەکە پێی باشە کۆی بەرهەمەکانی خوالێخۆشبوو بەم شێوەیەی خوارەوە بەسەر شەش بەشدا دابەش بکات:

بەشی یەکەم: کە بە خۆشحاڵییەوە وا دەیخەینە بەردەستی خوێنەران، کە هەموو کتێبە بڵاوکراوەکانی بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی لە دە بەرگدا دەگرێتە خۆ. سەرلەبەری لاپەڕەکانی ئەم بەشە حەوت هەزار و دوو سەد و پەنجا لاپەڕەن.

بەشی دووەم: ئەو لێکۆڵینەوە زانستی و وتارانەن کە لە گۆڤار و ڕۆژنامە کوردی و عەرەبییەکاندا بڵاوی کردوونەتەوە. لێژنەکەمان بەشێکی لەو وتارانە بەدەستهێناوە و وێنەیانی گرتووە، بەڵام لەم بوارە هێشتا کاری زۆر ماوە، پێویستی بە هاوکاری ژمارەیەکی زیاتر لە ئەندامانی لێژنەی سەرپەرشتیار هەیە.

بەشی سێیەم: ئەم بەشە ئەو کارە زانستی و ڕۆژنامەوانییانەی دکتۆر کەمال مەزهەر دەگرنەوە کە بە زمانی ڕووسی نووسیونی و بڵاوی کردوونەتەوە و خۆیان لە هەزار و پێنج سەد لاپەڕە دەدەن. ئەمانەیان پێویستە بکرێن بە کوردی، لێژنە هەنگاوی یەکەمی بۆ ئەمە ناوە. لە بەسەرکردنەوەی لیستی دانراو و توێژینەوەکانیدا بۆ لێژنەکە دەرکەوت کە هەندێ لەم توێژینەوە و وتارانە لە کاتی خۆیدا خوالێخۆشبوو کردوونی بە کوردی یان عەرەبی یانیش لە توێژینەوە و لێکۆڵینەوەکانی دواتری خۆیدا بەکاری هێناون.

بەشی چوارەم: ئەم بەشەیان تەرخانکراوە بۆ کۆکردنەوەی ئەو پێشەکییانەی بۆ ژمارەیەکی بەرچاو لە کتێب و دانراوی توێژەرانی کورد و عەرەب نووسیوونی، وێڕای ئەو یادداشتنامانەی کە بۆ بڵاوکردنەوە ئامادەی کردوون و پێشەکی بۆ نووسیون. ئەو پێشەکییانە زانیاری و لێکدانەوەی گرنگیان تێدان و وا پێویست دەکات بایەخ بە کۆکردنەوەیان بدەین لە زیاتر لە بەرگێکدا.

بەشی پێنجەم: لێژنە هەوڵدەدات ئەم بەشە بۆ ئەو دیمانە و دیدار و چاوپێکەوتنە ڕۆژنامەوانیانە تەرخان بکات کە لەگەڵ دکتۆر کەمالدا کراون، کە تێیاندا بیروبۆچوون و لێکدانەوەکانی بۆ زۆر پرسی زانستی و هزری و ڕووناکبیری دەربڕیون. ئەمانە شایەتی بۆ ئەوە دەدەن کە ئاگاداریی بەرفراوانی لەمەڕ پرسەکان هەبووە و ڕاستیی و دروستیی گەلێ لە بۆچوونەکانی و قووڵیی لێکدانەوەکانی دەردەخەن. ئەمەشیان بابەتگەلێکی دەوڵەمەندن؛ بۆ توێژینەوە و لێکدانەوە لە بیروبۆچوونە هزری و ڕووگە ڕووناکبیرەکانی.

بەشی شەشەم: بە ئومێدی ئەوەین ئەم بەشەیان هەموو ئەو نووسینانە بگرێتەخۆ کە لەبارەی کۆچکردووەوە نووسراون و بڵاوکراونەتەوە، جا چ کتێب و نامەی ماستەر و تێزی دکتۆرا بن یان لێکۆڵینەوە و وتار کە لە سەروبەندی کۆچکردنی یان لە بیرەوەری یەکسالەی کۆچی دوایی گوتران. پێمانوایە ئەو نامەی ماستەر و کارنامەی دکتۆرایانە کە پرۆفیسۆر دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد سەرپەرشتی کردوون و بەپێی ڕێنماییەکان توێژینەوەی هاوبەشن، لەم بەشەدا جێیان بکەینەوە. کۆچکردوو لە داڕشتنی کاری زانستی خوێندکارانیدا داهێنەر بوو، لە پرۆژەی ماستەرنامە و کارنامەکانی دکتۆرا لە بیرۆکە و ناوونیشانی بابەت و پلانی لێکۆڵینەوە بگرە تا دەگەیشتە لێکدانەوە و ڕێکخستنیان، بۆیە بە پێویست زانرا پێڕستێک بە ناوونیشانی ئەو نامەی ماستەر و کارنامەی دکتۆرایانەی کە سەرپەرشتی کردوون و ناوی خوێندکار، و ئاستی کارەکە و مێژووەکەیان لەم بەشەدا جێگە بکرێنەوە. جێی خۆیەتی لێرە ئاماژە بە بەشداریی پرجۆش و دەوڵەمەندانەی دکتۆر کەمال بکەین لە گفتوگۆی دەیان نامەی ماستەر و کارنامەی دکتۆرادا کە پڕ بوون لە زانیاری دەگمەن و بیرۆکەی هێژا. لەبەر ئەوەی ئەو گفتوگۆیانە بە وێنە و دەنگ تۆمار کراون؛ هەوڵدەدەین پەیوەندی بە لایەنی پەیوەندیدارەوە بکەین بۆ ئەوەی ئەو تۆمارانە دەست بخەین، لە داهاتوودا بخرێنە سەر کاغەز و لە چوارچێوەی سەرجەم بەرهەمەکانیدا

بڵاو بکرێنەوە. هەروەها لێژنەی تایبەت پەیوەندی بە خوێندکارە بەتواناکانی کۆچکردووەوە دەکات بۆ ئەوەی وتاری بابەتیانە سەبارەت بە شێوازی وانەوتنەوەکانی بنووسن.

لێژنەی تایبەت کە لەم بەڕێزانە پێکهاتووە: پرۆفیسۆر دکتۆر جەبار قادر، پرۆفیسۆر دکتۆر ئازاد عوبێد سالّح، پرۆفیسۆری یاریدەدەر دکتۆر دڵشاد مەحموود عەبدوڵڕەحمان، پرۆفیسۆری یاریدەدەر دکتۆر کامەران محەمەد حاجی، لە سالّی یەکەمی تەمەنیدا بیبلیۆگرافیایەکی سەرەتایی بۆ سەرجەم کارە زانستی و ڕووناکبیرییەکانی کۆچکردوو دکتۆر کەمال مەزهەر ئامادە کردووە، ئەوە وێڕای ئامادەکردنی کتێبە دانراو و وەرگێڕانەکانی بە هەردوو زمانی کوردی و عەرەبی بۆ چاپ، کە ئەم بەشەیە وا لێرەدا دەیخەینە بەردەستی خوێنەران و توێژەران.

خۆشبەختانە ئەندامانی لێژنەکە دەستیان گەیشت بە بەشێکی گرنگ لە نووسین و بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر کە لە کتێبخانە تایبەتییەکەی خۆیدا پارێزراون. ئەوەی لەوێدا کەوتە بەرچاویان وێنەیان گرتن و هەندێ کاریان لەسەر کراوە. هاوڕێ و دۆستانیش لە دەرەوەی لێژنەکە لە هەبوونی کۆمەڵێ وتار و توێژینەوە و کتێب کە پەیوەندییان بە کۆچکردووەوە هەیە ئاگاداریان کردینەوە. بەشێکیش لەو توێژینەوە، وەرگێڕان، لێدوان یان ئەو نووسینانەی خوێندکارەکانی و مامۆستاکانیان و هەڤاڵانی کۆچکردوو لەبارەی ژیانی تایبەتی و زانستی ئەوەوە نووسیوویانە دۆسیی تایبەتییان بۆ ڕێکخراون. لێژنە ژمارەیەک وتار و توێژینەوەی مامۆستای کۆچکردوویان تایپ کردووەتەوە و بە وردی پێیانداچوونەوەتەوە و هەڵەچنیان بۆ کردوون.

لێژنەکە دوابەدوای بڵاوکردنەوەی سەرجەمی کتێبەکانی بە کوردی و عەرەبی، کە ئەم بەشەی پرۆژەکە پێکدێنن، کۆشش بۆ تەواوکردنی بەشەکانی دیکەی ئەم پڕۆژە زانستی و ڕووناکبیرییە گەورەیە دەکات؛ ئەم کارە بۆ خزمەتی ڕاستی و مێژووە و بەرز ڕاگرتنی بەخششی ئەم مرۆڤە مێژووزان و پەروەردەکارە مەزنەی نەتەوەی کورد کە بەدەگمەن هاوشێوە و هاوتای دووبارە دەبێتەوە. لێرەوە لێژنەی سەرپەرشتیار داوا لە توێژەران

و ئەو خوێنەرانە دەکات کە بایەخ بە بەرهەم و داهێنانەکانی ئەم پیاوە مەزنە دەدەن دەستی یارمەتی بۆ لێژنەکە درێژ بکەن و هەر گۆڤار و ڕۆژنامەیەکیان لە لا پەیدا دەبێ کە لێکۆڵینەوە، وتار یان دیدار و چاوپێکەوتنی ڕۆژنامەوانی بڵاوکراوەی کۆچکردوویان لە لایە، بیخەنە بەردەستی لێژنەکە. بێگۆمان هاوکاری و یارمەتی هەموان لەم بارەیەوە دەبێتە بنەما و بناغە بۆ دامەزراندنی کتێبخانەیەکی مێژوویی و مۆزەخانەیەکی تایبەت بە کۆچکردوو کە دەکرێ هەرچی پەیوەندی بەوەوە هەبێت تێیدا کۆبکرێتەوە و بپارێزرێت. دابەشکردنی کتێب و بەرهەمەکانی کۆچکردووی گەورە لە ڕووی بابەت و ژمارەی لاپەڕەکانەوە بەسەر بەرگەکانی ئەم چاپەدا کێشەیەکی هەندێ ئاڵۆز بوو لە بەردەم لێژنەکەدا، لەم بارەیەوە گفتوگۆی زۆر کرا تا ئەوەی لە کۆتاییدا لەسەر ئەم شێوە دابەشکردنەی خوارەوە گیرسایەوە:

بەرگی یەکەم: "کوردستان لە سااڵەکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا"، "مێژوو- کورتە باسێکی زانستی مێژوو و کورد و مێژوو"، "خەباتی ڕزگاریخوازی کورد و ئازەر لە ئێراندا".

بەرگی دووەم: "تێگەیشتنی ڕاستی و شوێنی لە ڕۆژنامەنووسیی کوردیدا"، "چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد – بەرگی یەکەم".

بەرگی سێیەم: "چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی گەلی کورد – بەرگی دووەم".

بەرگی چوارەم: وەرگێڕانی کوردیی کتێبی: "وردبونەوەیەکی مێژوویی دەربارەی مەکیاڤیللی و مەکیاڤیللیزم"، "ڕێنیسانس لەگەڵ باسێکی تر بە ناونیشانی ئەدیب و ئەرکەکانی قۆناغ"، "ئافرەت لە مێژوودا- کورتە باسێکی مێژوویی و کۆمەاڵیەتی"، "چینی کرێکارانی عێراق - دروست بوون و سەرەتای بزووتنەوەی".

بەرگی پێنجەم: "کورد و کوردستان لە بەاڵگەنامە نهێنییەکانی حکوومەتی بەریتانیادا – بەرگی یەکەم".

بەرگی شەشەم: "کورد و کوردستان لە بەاڵگەنامە نهێنییەکانی حکوومەتی بەریتانیادا – بەرگی دووەم".

بەرگی حەوتەم: وەرگێڕانی عەرەبیی کتێبی: "كردستان في سنوات الحرب العالمية الأولى" و کتێبی "كركوك وتوابعها حكم التأريخ والضمير- دراسة وثائقية عن القضية الكردية في العراق".

بەرگی هەشتەم: "دراسات في تاريخ إيران الحديث والمعاصر"، "أضواء على قضايا دولية في الشرق الأوسط"، "النهضة".

بەرگی نۆیەم: "صفحات من تاريخ العراق المعاصر- دراسات تحليلية"، "الطبقة العاملة العراقية- التكون وبدايات التحرك"، "ثورة العشرين في الإستشراق السوفيتي"، "رأي للمناقشة: الإطار الزمني لتأريخ العراق الحديث والمعاصر".

بەرگی دەیەم: "دور الشعب الكردي في ثورة العشرين العراقية"، "إنتفاضة عام ١٩٢٥ الكردية في تركيا - دراسة تحليلية"، "حول مسألة الإقطاع بين الكرد"، "ميكافيلي والميكافيلية"، "محاضرات في تاريخ الدول الكبرى بين الحربين العالميتين". وەک لەسەرەوە ئاماژەی پێکرا، شەش بەرگی یەکەمی بە زمانی کوردین و چوار بەرگی دواییش بە زمانی عەرەبیین.

لە کۆتاییدا لێژنەکەمان سوپاسی هەموو ئەو ناوەند و بەڕێزانە دەکات کە ئامادەییان دەربڕی پشتگیری مادی یا مەعنەوی لە پرۆژەکە بکەن، دیارە بە ژمارە زۆرن، لە پێشەوەشیان سەرۆکی ئەکادیمیای کوردی پرۆفیسۆر دکتۆر عەبدولفەتاح بۆتانی، کە ژووریێکی تایبەتی بۆ ئەم لێژنەیە لە ئەکادیمیا تەرخان کرد. هەروەها سوپاسی دۆستی هێژا پرۆفیسۆر دکتۆر عیماد جەواهیری دەکەین کە تێبینی و سەرنجەکانی ڕۆڵی گرنگیان هەبوو لە زیادکردنی تەوەرێکی نوێ بۆ بەشی شەشەمی پڕۆژەکە. هەروەها سوپاسی هەموو ئەو بەڕێزانە دەکەین کە ئەرکیان کێشا و لێژنەکەیان لە وتار و لێکۆڵینەوەکانی کۆچکردوو ئاگادار کردەوە. هەروەها لێژنەکە سوپاسی مامۆستا جەلال زەنگابادی دەکات کە دڵسۆزانە بۆ سەرخستنی پڕۆژەکە بە باشترین شێوە کار دەکات.

لێژنەی تایبەت بە کۆکردنەوە و
بڵاوکردنەوەی بەرهەمەکانی دکتۆر کەمال مەزهەر

کەمال مەزهەر

کوردوکوردستان

لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا

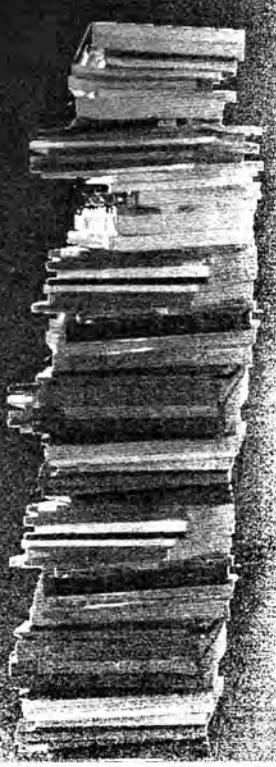

بەرگی دووەم

هەولێر ٢٠١٤

کورد و کوردستان

لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی

حکومەتی بەریتانیادا

کەمال مەزهەر

کورد و کوردستان

لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیادا

بەرگی دووەم

ئامادەکردنی
شەهلا تاهیر حەیدەری

هەولێر ٢٠١٤

* ناوی کتێب:کورد و کوردستان له بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیادا.
* نووسەر: کەمال مەزهەر.
* ئامادەکردنی: شەهلا تاهیر حەیدەری
* بەرگ: محەمەد زادە.
* سەرپەرشتی هونەری و چاپ: عوسمان پیرداود.
* نەخشەسازی: رزگار موحسین.
* بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، ژمارە(٢٩٣).
*چاپخانەی حاجی هاشم – هەولێر.
* تیراژ: ١٠٠٠ دانە.
* لە بەڕێوەبەرایەتیی گشتیی کتێبخانە گشتییەکان ژمارەی سپاردنی( )ی ساڵی ٢٠١٤ی پێدراوە.

پێشەکی

شانبەشانی کارکردنم لە کاتی ئامادەکردنی بابەتەکانی بەرگی یەکەمی ئەم زنجیرەیەدا بێ وچان لە سەر خوێندنەوە و وەرگێڕان و تەتەڵەکردن و لێکدانەوەی بەشێکی دیکەی بەڵگەنامە نهێنییەکانی ئەرشیڤی نیشتیمانی حوکمەتی بەریتانیدا بەردەوام بووم و هەموو ڕۆژێك دیسانەوە بە هەگبەیەکی پڕ لە مرواریيە دانسقەکانییەوە دەگەڕامەوە و بڕواشم بە نرخ و بایەخی بێ ئەندازەی ئەو بەڵگەنامانە بەتینتر دەبوو.

لە بەرگی یەکەمی ئەم زنجیرەیەدا، بە پێی توانا، هەوڵمان داوە ڕۆشنایی بخەینە سەر دەزگای کەمۆهاوتای ئەرشیڤی نیشتیمانی بەریتانی، بەڵام ئەوساکە ئەوەم نەدەزانی کە بەشی کارگێڕیی ئەرشیڤ جار جارە ژمارەیەك کتێبی بە نرخ و دەگمەن لە پیشانگایەکی بچووکدا بۆ توێژەران بە خۆڕایی دادەنێت، لەوساوە توانیم هەر لە لەندەنەوە کتێبخانەیەکی خنجیلانە لەو

وێنەی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانیا

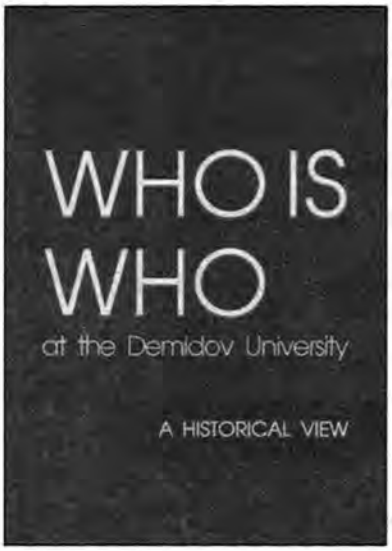

وێنەی ٤

بەرهەمە دانسقانە بۆ خۆم بنێرمەوە عیراق، کەوا لەخوارەوە وەك نموونە باسی چەند کتێبێکیان دەکەم.

ئەمانە کێن ١٩٨٠ ناوی کتێبی یەکەمیانە کە ناوەرۆکەکەی بۆ کورتە پێناسەیەکی گشت ئەو ناودارانەی بەریتانیا کە دەنکە جۆیەکی مالّی پاشایان خواردووە و هێشتا لە ژیاندان، تەرخان کراوە، هی وەك ساڵی لەدایکبوونی ئەو کەسە و بنەماڵەی و پلەی خوێندنی و ئەو زمانانەی دەیانزانێت و کار و چالاکییە کۆمەلایەتییەکانی و نووسین و بەرهەمە بلاوکراوەکانی ئەگەر نووسینی هەبووبێت و ئێدرێسی تەواوی، ئەم کتێبەش سالانە چاپ دەکرێتەوە و ناوی ناودارانی نوێی دەخرێتە سەر و ئەوانەیش کە کۆچی دوایی دەکەن ناوەکانیان لادەبرێت.

دوای ئەم کورتە پێناسەیە دێینە سەر شیکردنەوەی ناوەرۆکی کتێبی ئەمانە کێن ١٩٨٠ کەی خۆم — ژمارەی لاپەڕەکانی ٢٩١٤ لاپەڕەیە کە ٥٦ لاپەڕەیان بۆ پێشەکی و چەند ڕوونکردنەوەیەکی پێویست تەرخان کراون و ٢٨٣٦ لاپەڕەیشیان بۆ ناوەڕۆکی سەرەکیی کتێبەکە تەرخان کراون و ئینجا دوا ٢٢ لاپەڕەیشی بۆ پاشکۆکانی تەرخان کراون و وەك گوتمان هەموویان بەسەر یەکەوە دەکەنە ٢٩١٤ لاپەڕەی قەوارە گەورە[1].

---

[1] (Who's Who 1980. An Annual Biographical Dictionary), Adam and Charles Black, London, 1980, 2914PP.

ئەمە بە تەنها بۆخۆی دیاردەیەکی شارستانیی دەگمەن و لە هەموو رووبەکەوە سەرنجڕاکێشە، بەڵام لەوەیش سەرنجڕاکێشتر ئەوەیە کە هەر یەک لەو ٢٨٣٦ لاپەڕەیەی باسمان کرد تەرخان کراوە بۆ پوختەی ژیننامەی حەوت تاوەکو دوازدە ناو لەو ناودارانەی بەریتانیا کە ساڵی ١٩٨٠ هێشتا لە ژیاندا بوون و بە پشتیوانی زانیارییەکانی ناو ئەم کتێبە ناوازەیە گەلێک لە پەراوێزە پێویستەکانی بەرگی یەکەمی کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادام داڕشتووە، ئەوەیش تنۆکێکە لە دەریای بێ بنی ئەو کتێبە، چونکە ئەگەر بێت و حسێبی ڕێژەیەکی گشتیی ئەو ناودارانەی ناوی بکەین دەڵێین کتێبی ئەمانە کێنی ساڵی ١٩٨٠ بە لایەنی کەمەوە، پوختەی ژیننامەی بیست و هەشت هەزار ناوداری بەریتانی پێشکەش بە توێژەران و سیاسەتمەداران دەکات، هیچ جۆرە زێدەڕۆییەکیش لەوەدا نابینم ئەگەر بڵێم ئەو زانیارییانە لە نرخاندن نایەن، لێرەشدا وەک بەڵگە و نموونە ئاماژە بۆ دوو ڕاستی دەکەم:

یەکەم: لە ڕێگەی پوختەی ئەو ژیننامەیەی لەم کتێبەدایە دەربارەی سێر ویلسن کۆمبسی هاوڕێی نزیکی کەسایەتی کورد محەمەد سەعید خەفافەوە سەرباری زنجیرەیەک زانیاریی پێویست[٢]، ناوونیشانی تەواو و ژمارەی تەلەفۆنی تایبەتی ئەو بنەماڵەیەم زانی و بەو جۆرە هەر کاتێک بمەوێت دەتوانم پێوەندی بە خاتوو کۆمبسی هاوسەری خوالێخۆشبوو، یان بە کچەکەیانەوە بکەم[٣].

دووەم: ئەمیان دەربارەی عاشقەکەی کوردستان لۆرد کیلبراکێن جۆن ڕایموند گۆدلییە[٤]، کە ساڵی ١٩٦٦، لە ڕۆژگاری فەرمانڕەوایی عەبدولسەلام عارفدا، دوو جار بە بەرگی کوردییەوە سەردانی ناوچە ئازادکراوەکانی

---

[٢] دەربارەی بڕوانە بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە ل.٥٠٤ – ٥٠٧.

[3](Who's Who 1980. An Annual Biographical Dictionary), P.526.

[٤] دەربارەی بڕوانە بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە ل٥١٠ – ٥١١.

کوردستانی کردووه و پازده ساڵی پەبەق ئەندامی کۆمەڵەی دۆستایەتی بەریتانی _ کوردی بووە و لە هەر بواریکدا بۆی لوابێت بە دڵ بەرگری لە کورد کردووە، دەڵێم ئەگەر کتێبی ئەمانە کێنی ساڵی ١٩٦٦ نەبووایە من وەک تۆژەرێک ئەو هەموو زانیارییە دەگمەنانەم دەربارەی ژیان و بەرهەم و چالاکییەکانی ئەو زاتە نەدەزانی[٥]، وێڕای ئەوەیش ئێمەومانان لە هیچ ڕێگەیەکەوە نەماندەتوانی ئەوە بزانین ئەو عاشقە گەورەیەی کورد و کوردستان ڕۆژی ١٤ی ئابی ساڵی ٢٠٠٦ کۆچی دوایی کردووە.

ئەم ولاتە پێشکەوتووە بێ ئەندازە ڕێز لە مردووە دڵسۆزەکانی دەنێت، تەنانەت لە زیندووەکانیشیان زۆرتر، ئەمەیش بووەتە ماکی سەرەکی دەرچوونی زنجیرە کتێبی سالانە لە هەمان بواردا، بەڵام بە ناوونیشانێکی دیکەوە – ئەمانە کێ بوون کە هاوتەمەنە لەگەڵ کتێبی ئەمانە کێن[٦].

لە زنجیرەی ئەمانە کێ بووندا ئیتر هەموو جارێک ڕۆژ و مانگ و ساڵی کۆچی دوایی ئەو ناوداره و دوا ناوونیشانی لەگەڵ ناوی هاوسەرەکەی و منداڵەکانیدا و ژمارەی تەلەفۆن و ئیمێڵی تۆمار دەکەن، بە وێنە هەر کەسێک عەودالی هەر زانیارییەک بێت دەربارەی یەکێکی وەک لۆرد کیلبراکێن بە ئاسانی دەتوانێت یەکسەر پێوەندی بە جۆنی کورپییەوە لە ئایرلەندە بکات.

ئینجا بابێینە سەر باسی کتێبێکی دیکە کە لە ڕێگەی ئەرشیڤەوە من دەستم کەوت و بەر لە گەڕانەوەم لە ڕێگەی برای نزیکمەوە دوکتۆر ئەمین موتابچییەوە پێشکەشی دوکتۆر نەجاتی عەبدوڵڵای دڵسۆز و چالاکم لە پاریس کرد، چونکە ئەمیان بە زوبانی فەڕەنسییە و ساڵی ١٩٦٤ لە بڕۆکسلی پایتەختی بەلچیکا بەم ناوونیشانەوە چاپ کراوە ئەمانە کێن لە ئەورووپا[٧].

---

(5) (Who's Who 1966. An Annual Biographical Dictionary), London, 1966, P.1693.

(6) (Who Was Who 1897 – 2006. An Annual Biographical Dictionary), London, 2006.

(7) (Who's Who in Europe), Bruxelles, 1964.

قـەبارەی ئـەم کتێبـە ٢٨٦٠ لاپـەڕەی گەورەیـە و پوختـەی ژیننامـەی دەوروبەری ٣٠ هەزار ناوداری ئەوروپایی تێدایە[٨]، بـە وێنـە نـاوی ژمارەیـەک نـەوەی کـارل مارکسـی تێـدا تۆمـار کـراوە، کـە پرۆفیسـۆر جۆلیـۆس کـارل مارکسـی لـەدایکبووی شـاری میـۆنیخ لـە ڕۆژی دوازدەی مـانگی تەشـرینی دووەمی ساڵی ١٨٩٧ دا یەکێکیانە[٩].

زۆر جـار کتـێبی مێـژوویی تایبـەت دەخرێتـە پیشـانگاکەی ئەرشـیڤەوە، لێرەیشدا وەک نموونە بە کورتی باسی یەکێک لەو کتێبانە دەکەم کە ئێستا لە کتێبخانەکەی خۆمدایە.

ناوی دانەری ئەم کتێبە دەبل یو.م.برادیەیە کە سـاڵی ١٨٩٠ لـە لەنـدەن بەم ناوونیشانەوە بڵاوی کردۆتەوە ئەوراقەکانی ئەنگلۆ _ ڕۆمان[١٠] و لـە ٢٨٠ لاپەڕەدا باسی گـەلێک ڕووداوی سـەدە ناوەنجییـەکانی ئـەوروپا بـە گشـتی و ئینگیلتەرە بەتایبەتی دەکات، تاوەکو دەگاتە سەرەتای مێـژووی نـوێی ئـەو وڵاتانە[١١]. من بۆ خۆم لە کۆتـایی حـەفتاکانی سـەدەی ڕابـردووەوە تـاوەکو نەوەتـەکانی ئـەو سـەدەیە، وانـەی ئـەو قۆناغـەی مێـژووی ئـەوروپام بـە قوتابییـانی بەکـەلۆریۆس و ماجسـتێر و دوکتـۆرا گوتووەتـەوە و لەسـەریم نووسیوە، بۆیەکا تاوەکو ڕادەیەک ئاگاداری بایەخ و سەختیی ئەو مێژووەم.

باسـی ئەرشـیڤی نیشـتیمانیی بـەریتانی و بایـەخی بـێ ئەنـدازەی ئـەو ملیۆنەها بەڵگەنامانەی بـە ئەوپـەڕی دڵسـۆزییەوە تێیـدا پـارێزراون، ئـاو زۆر

---

(8) Ibid, Editorial.

(9) Ibid, P.1725.

(10) W.U.Brady, Anglo Roman Papers, London, 1890.

(١١) بە وێنە لە گێڕانەوەی هەندێک ڕووداوی (بزووتنەوەی چاکسازی ئایینیی ئـەوروپا)دا (حرکـة الاصـلاح الـديني الاوروبـي) کـە یەکێکـە لـە لاپـەڕە هـەرە بایەخـدارەکانی مێـژووی سـەدە ناونجییەکان و ڕێگەی بـۆ سـەرهەڵدانی ڕێنەمـی سـەرمایەداری خـۆش کـرد، (بـرادی) باسـی یەکێک لە بڕیارەکانی لویسی هەژدەی پاشای فەڕەنسا دەکات لە بـواری ڕووچـەڵکردنەوەی پاشماوەکانی بڕیارە دواکەوتووەکانی کڵێسەی کاسۆلیکی. بڕوانە: Ibid, P.152.

دەکێشێت، پێموایە ئەو چەند نموونەیەی سەرەوە بۆ خوێنەر وێنەی گەورەیی ئەو دەزگا بەرزە بە دروستی دەکێشن و بەر لەوەی بچینە سەر باسی لایەنێکی دیکەی مێژووی هاوچەرخی کورد و کوردستان لە دووتوێی بەشێکی دیکەی بەڵگەنامەکانی ئەم ئەرشیڤەدا بە پێویستی دەزانین کورتە ڕوونکردنەوەیەك بکەینە پاشکۆی ئەم پێشەکییە.

کورتە ڕوونکردنەوەیەکی پێویست

لە بەرگی یەکەمی ئەم کتێبەدا باسی لایەنە زەحمەتە، خۆشەکانی، کارکردنم لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا کردووە، ئێستاش بە نیازی پتر ڕوونکردنەوەی لایەنەکانی ئەم بابەتە لەم پاشکۆیەدا بە کورتی باسی یەکێك لە فایلەکانی ئەرشیڤ دەکەم.

هەر فایلێك گەورە بێت یان بچووك هەر ئەوەندە ناوی کورد یان کوردستان یان ڕەهبەرێکی کوردی تێدا هاتبێت ژمارەی ئەو فایلەت لەسەر کۆمپیوتەر، یان لەو لیستانەدا کە کارمەندە شارەزاکانی ئەرشیڤ دەتدەنێ بۆت تۆمار دەکرێت، لەو کاتەدا تۆیش دەبێت سەیری گشت بەڵگەنامەکانی ناو ئەو فایلە بکەیت بۆ ئەوەی ئەو شتانەی بە پێویستیان دەزانیت وێنەیان بگریتەوە. دوای تەواوبوونی کتێبی یەکەمی ئەم زنجیرەیە بە ماوەیەکی کورت لە ناو لیستی فایلەکاندا قەبارەی فایلی ژمارە ٣٧٠ / ٢٧٢٠ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی [١٢]، سەرنجی ڕاکێشام و ماوەیەکی باش پێوەی خەریك بووم و ئەمەی لای خوارەوە پوختەی ناوەرۆکی ئەو فایلەیە.

فایلی ناوبراو یەکجار گەورەیە، ژمارەی لاپەڕەکانی خۆی دەدات لە دەوروبەری پێنج سەد (٥٠٠) لاپەڕەی گەورە کە هەردووك دیوی بەشی هەرە زۆری لاپەڕەکانی بە چاپکراوی یان بە دەستخەت نووسراونەتەوە، بەو جۆرەیش ژمارەی دروستی لاپەڕەکانی لە پێنج سەد لاپەڕە زۆر تێپەڕ دەکات، بابەتی سەرەکیی فایلەکە بریتییە لە باسی سیاسەتی حوکمەتی بەریتانی لە ڕۆژهەڵاتی نزیك و ناوەڕاستدا و بەسەر دە بەشی سەرەکیدا بەم جۆرەی لای خوارەوە دابەش کراوە:

---

[12] N.A., F.O., 370/ 2720.

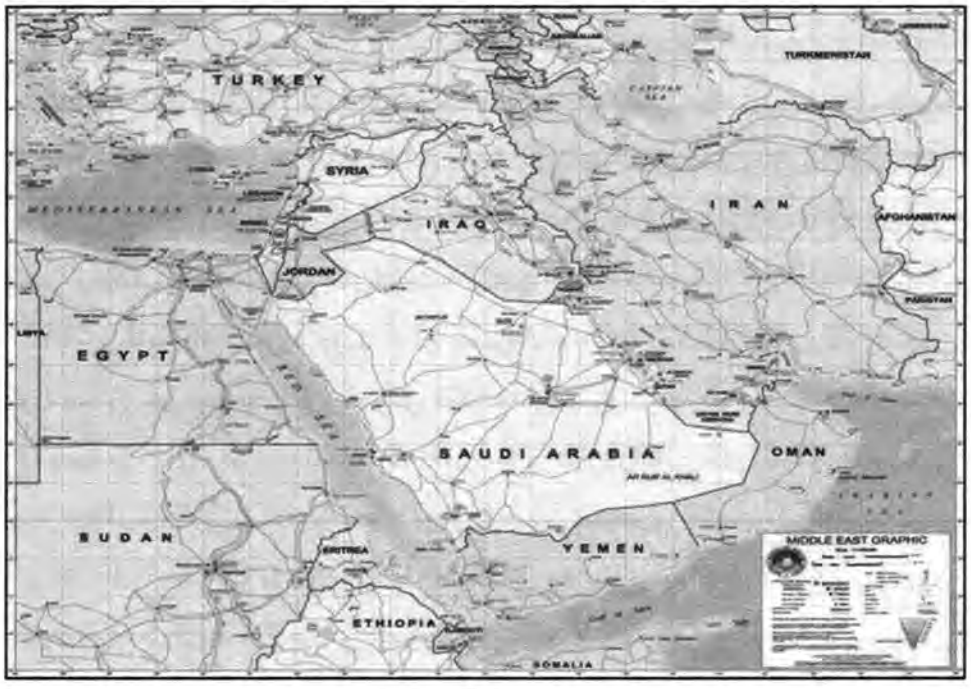

نەخشەی پۆژهەلآتی ناوەڕاست

١- بەشی یەکەم بریتییە لە ڕاپـۆرتێکی چـوار لاپـەڕەیی و نەخشـەیەکی گەورە و ژمارەیەك نامـەی دیپلۆماسـی، سـنووری نێـوان ئەفغانسـتان و چـین ناوونیشانی ئەم بەشەیە کە مێژووی پۆژی بیست و حەوتی مانگی ئابی سـاڵی ١٩٦٣ ی بەسەرەوەیە[١٣].

٢- بەرەوپێش چوونی ئابووریی ئیسرائیل لە ساڵی ١٩٤٨وە ناوونیشانی بەشی دووەمی ئەم فایلەیە[١٤]، کە پڕییە لـە خشـتە و سـەرژمێری و ژمـارە و ڕاپۆرت و لێدوانی شارەزایانی هەمەجۆر.

٣- هەرچـی بەشـی سـێیەمە بریتییـە لـە یـەك بەڵگەنامـە کـە ئـەویش نامەیـەکی بچـووکی باڵوێزخانـەی بەریتانییـە لـە قـاهیرە کـە پۆژی بیسـت و

---

[13] Ibid, Research Department Memorandum, The Afghan – Chinese Fron – tier, 27 August, 1963.

[14] Ibid, The Development of Israel's Economy since 1948.

چواری مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٦٣ ناردوویە بۆ وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی لە لەندەن [١٥].

٤- بەشی چوارەم بە پێچەوانەی بەشی سێیەمەوە زۆر گەورەیە و سۆشیالیزمی عەرەبی و کۆمۆنیزم و ئیسلام ناوونیشانی سەرەکییەتی[١٦]، یەکەم بەڵگەنامەی ئەم بەشە بریتییە لە ڕاپۆرتێکی چوار لاپەڕەیی دەربارەی سۆشیالیزمی عەرەبی و کۆمۆنیزم و ئیسلام لە عیراق، ڕاپۆرتی ناوبراو ئاماژەی بۆ کتێبی سۆشیالیزمی عەرەبی- الاشتراکیة العربیة ی نەقیبی پارێزەرانی عیراق عەبدولڕەزاق شبیب کردووە کە بەر لە کۆدێتای هەشتی شوباتی ساڵی ١٩٦٣ چاپ کراوە، لە هەمان ڕاپۆرتدا کەمێکیش باسی کورد هەیە.

٥- لە بەشی چوارەمدا گەلێك باسی سۆشیالیزمی عەرەبی لە میسر لە ڕۆژگاری جەمال عەبدولناسردا کراوە، وێڕای ئەوەیش سەرجەمی بەشی پێنجەمی هەمان فایل، کە بریتییە لە بیست و یەك لاپەڕەی چڕوپڕ و بەشێکی زۆریان لە هەردووك دیویاندا چاپ کراون، بۆ هەمان بابەتی سۆشیالیزمی عەرەبی لە میسر لە ڕۆژگاری فەرمانڕەوایی جەمال عەبدولناسردا تەرخان کراون.

٦- بەشی شەشەمی ئەم فایلە بچووکە، بەڵام سەرنج ڕادەکێشێت، گشت لاپەڕەکانی ئەم بەشە شەش لاپەڕەن، بەڵگەنامەی یەکەمی بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە بۆ بەشی لێکۆڵینەوە لە وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی ئەو لێکۆڵینەوەیەی بەشی ناوبراو بەم ناوونیشانەوە پارتییە سیاسییە سوورییەکان لە ساڵی ١٩٤٦وە و ڕۆڵی

---

(15) Ibid, From: British Embassy, Cairo,June 4, 1963, To: The Foriegn Office, London, S.W.1.

(16) Ibid, Arab Socialism, Communsim and Islam.

سوپای سووری لە سیاسەتدا [١٧] ئامادەی کردووە. شایانی باسە باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە لە نامە نهێنییەکەی خۆیدا داوا دەکات وەزارەت ڕێگەی بدات وێنەیەک لە لێکۆڵینەوەکەی بەشی لێکۆڵینەوەی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی بنێرێت بۆ لێپرسراوانی پەیمانی سێنتۆ [١٨].

٧- بەشی حەوتەم بریتییە لە تەنها نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران کە ڕۆژی بیست و دووی مانگی ئابی ساڵی ١٩٦٣ دەربارەی پارتی بەعسی عەرەبی ئیشتیراکی ناردوویەتی بۆ بەشی لێکۆڵینەوەی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی لە لەندەن [١٩].

٨- بە دەستووری بەشی حەوتەم بەشی هەشتەمی هەمان فایل بریتییە تەنها لە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی حوکمەتی بەریتانی لە کابول کە ڕۆژی یەکی مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٦٣ ناردوویە بۆ وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی دەربارەی چاکسازییەکانی حوکمەتی ئەفغانستان [٢٠].

٩- بەشی نۆیەم لە بیست و شەش لاپەڕە پێکهاتووە کە سەرجەمیان بۆ لێکدانەوە و هەڵسەنگاندنی باری سیاسی ئەفغانستان تەرخان کراون، یەکێک لە بابەتە بایەخدارەکانی ئەم بەشە بریتییە لە ڕاپۆرتێکی نهێنیی سێ

---

[17] Ibid, The Syrian Political Parties since 1946 and the Role of the Army in Syrian Politics.

[18] Ibid, Confidential, No.22515/1, From British Embassy, Ankara, September12, 1963, To: Research Department, Foreign Office, London, S.W.1.

[19] Ibid, From British Embassy, Tehran, August 22,1963 To: Research Department, Foreign Office, King Charles Street, London, S.W.1.

[20] Ibid, Confidential, From: British Embessy, Kabul, October1, 1963, To: Foreign Office, London, S.W.1.

لاپەڕەیی کە هەردووک دیویان چاپ کراون و بەم ناوونیشانەوەیە: یادداشتی بەشی لێکۆڵینەوە، پارتییە سیاسییەکانی ئەفغانستان ١٩٤٣ – ١٩٥٣ [٢١].

١٠– بەشی دەیەم لە سی و پێنج لاپەڕە پێکهاتووە کە زۆربەیان لە هەردوو دیوەوە چاپ کراون و هەمووشیان تەرخان کراون بۆ یادداشتی دووروودرێژی بەشی لێکۆڵینەوەی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە ساڵی ١٩٦٤دا بەناوونیشانی داواکردنی عەدەن لە لایەن یەمەنەوە، کورتەیەک [٢٢].

١١– بەشی یازدە کە دوا بەشی ئەم فایلەیە لە بیست و یەک لاپەڕەی گەورە و چڕوپڕ پێکهاتووە و بریتییە لە دوو بیبلۆگرافیای گرنگ دەربارەی ئەو کتێب و وتارانەی لەنێوان ساڵانی ١٩٦١ و ١٩٦٣دا بە ئینگلیزی و جار جارەش بە فەڕەنسی دەربارەی ولآت و گەلانی ڕۆژهەلآتی نزیک و ناوەڕاست چاپ کراون و لەم بەشەدا چەند جارێك ناوی کورد و کوردستانیش هاتووە، لێرەدا دەگەمە مەبەستی سەرەکیی ڕوونکردنەوەکەم کە ئەویش ئەوەیە کە ئەو حەوت سەد – هەشت سەد لاپەڕەیەی فایلی ژمارە ٣٧٠ / ٢٧٢٠ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیدا تەنیا لەم دوا بەشەی فایلەکەدا چەند جارێك، بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ، ناوی کورد و کوردستان هاتووە، بەلآم ئەوە ماوەی چەند کار و لێکدانەوەی پێویستە کە هەلّبەت هەرچەند ئەزیەت بێت گەلێك زۆرتر دلّخۆشکەر و سوودمەندە.

جا لێرەدا با بگەڕێینەوە سەر لیستی ناوی کتێب و وتارەکان بە پێی ناوەرۆکی خودی بەلگەنامە و چەند نموونەیەکیان لێ پێشکەش بکەین:

ئەم بەشە باسی بیست کتێب دەکات کە لە نێوان ساڵانی ١٩٦١ و ١٩٦٣دا بە زوبانی ئینگلیزی، یان جارجارە بە زوبانی فەڕەنسی چاپ کراون،

---

[21] Ibid, Secret, Research Department Memorandum, Political Parties in Afgahnistan 1949 – 1953.

[22] Ibid, Confidental, Research Department Memorandum, The yemeni Claim to Aden, Summary.

چوارەم کتێبیان کتێبەکەی کونسوڵی بەریتانی لە تەورێز ولیام ئیگلتنە کە بەم جۆرەی لای خوارەوە باسی دەکات:

٤- کۆماری کوردیی ساڵی ١٩٤٦، لەندەن، ١٩٦٣، کتێبێکی باش داڕێژراوە و بە شێوازی سەرکەوتوو باسی تەمەنی کورتی کۆمار دەکات [٢٣].

هەروەها یەکێك لە کتێبەکانی ئەم بەشە کتێبە نایابەکەی ئەلبێرت حۆرانییە بەناوی وریابوونەوەی عەرەب (یقظة العرب) کە ڕاپۆرتەکە بەرز دەینرخێنێت [٢٤].

بە هەمان دەستور ڕاپۆرتەکە باسی چاپی سێیەمی کتێبە بەناوبانگەکەی جۆرج لینچۆفسکی - ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و پرسە جیهانییەکان دەکات [٢٥].

لاپەڕەیەکی سەربەخۆی هەمان لیستە بۆ ناوی ئەو کتێب و وتارانە تەرخان کراوە کە لە سەر عیراق نووسراون و بریتین لە ناوی دوو کتێب و یەك وتار، کتێبی یەکەمیان ستیفن هێمسلی لۆنگریگی شارەزا و ف. ستۆکس بەناوونیشانی عیراق دایانناوە و ساڵی ١٩٦٣ لە نیویۆرك چاپ کراوە [٢٦]، پێموایە ئەو کتێبە نەکراوەتە عەرەبی. کتێبی دووەم دەربارەی عیراق بە زوبانی فەڕەنسی یە [٢٧]، وتارەکەیش، وەك گوتمان، بە زوبانی ئینگلیزییە ل.م. وێنەر بەناوونیشانی ناکۆکییەکانی نێوان عەرەب و کوردی عیراقەوە لە ژمارەی زستان - بەهاری ساڵی ١٩٦٣ی گۆڤاری ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا

---

[٢٣] دەقی ئینگلیزییەکەی بەم شێوەیەیە:

(Eagleton W., The Kurdish Republic Of 1946, London, 1963. A Well-written and interesting account of the Republic's Short life (N.A.,F.O.,370/2720).

[24](Arabic Though in the Liberal Age, 1789 – 1939), London, 1962.

[25] G.Lenczowski, The Middle East in World Affairs, Third Edition, New York, 1962.

[26] S.Longrig Longrigg and F.Stoakes, Iraq, New York, 1963.

[27] B.Vernier, L' Iraq d'Aujourd'hui, Paris, 1963.

بلاوی کردووەتەوە[٢٨]، بێ گومان وتاری لەو جۆرە سەرنجی نەك تەنها پوونـاکبیرانی کـورد، بـەڵکو گـەلێك لایـەنی هەمـەجۆری ناوچـەکە و ڕۆژئاواییەکان ڕادەکێشێت.

لاپەڕەی دواتر بۆ ئوردون تەرخان کراوە و ناوی تەنها دوو کتێبی تێدایە کە یەکێکیان لە نووسینی خوالێخۆشبوو مـەلیك حسـینە[٢٩]، لاپـەڕەی دوای ئەویش بۆ لوبنان تەرخان کراوە کە ناوی تەنها وتارێك و کتێبێکی بە زوبـانی ئینگلیزی تێدایە، وتارەکە دەربـارەی بنـەما و پێکهاتـەکانی ژیـانی ئـابووریی لوبنانە، کە هەمیشە ڕۆڵێکی گەورەی هەبووە لـە ژیـان و ئاڵوگۆڕەکـانی ئـەو ولاتـەدا، کتێبەکـەیش هـی مێژوونووسـی ناسـراوی لوبنـانی و عـەرەب فلیـپ حەتی یە بە ناوونیشانی لوبنان لە دێرزەمانەوە تاوەکو ئیمڕۆکە[٣٠].

دوا بەدوای لوبنان لاپەڕەیەك تەرخان کـراوە بـۆ عەرەبستانی سـعوودی کە ئەویش ناوی وتارێك و کتێبێکی بە زوبانی ئینگلیزی تێدایـە، کتێبەکـەیان دەربارەی (ناوچەی بێلایەن – المنطقة المحايدة)ی نێوان عەرەبی سعوودی و کوێتە[٣١].

دوای ئەوە نۆرەی (الخليج العربي) دێت کە ناوی پێنج کتێب و دوو وتاری بە زوبـانی ئینگلیـزی تێدایـە، هەڵبـەت ئـەو بایـەخ پێدانـە لـە ئـاڵۆزیی بـاری سیاسی ناوچەکەوە هاتووە، شایانی گوتنیشە کتێبی یەکەمی هـەمان کتـێبی ناوچەی بێلایەنی نێوان عەرەبی سعوودی و کوێتە کە لە سەرەوە ئاماژەمـان بۆی کردووە.

---

(28) L.M.Wenner,Arab-Kurdish Rivalries in Iraq,-(Middle East Journal), Winter – Spring 1963.

(29) Hussien, King of Jordan, Uneasy Lies The Head, London, 1962.

(30) P.k.Hitti, Lebanon in History from the Earliest to the Present, London,1963.

(31) E.H.Brown, The Sandi Arabia-Kuwait Neutral Zone, Beirut, 1963.

هەرچی لاپەڕەی دواترە بۆ یەمەن تەرخان کراوە و ناوی تەنها یەک کتێبی بە زوبانی ئینگلیزی تێدایە، دوای ئەوەیش لاپەڕەیەک بۆ ئێران تەرخان کراوە و ناوی دوو کتێب و یەک وتاری بە زوبانی ئینگیزی تێدایە، وتارەکەیان بایەخی زۆرە، چونکە باسی ناکۆکییە ناوخۆییەکانی ئەو ولاتە دەکات[٣٢].

ئینجا نۆرەی ئیسرائیل دێت و لەو لاپەڕەیەدا کە بۆ ئەو ولاتە تەرخان کراوە ناوی چوار کتێب و چوار وتار بە زوبانی ئینگلیزی هەیە، کتێبی یەکەمیان دەربارەی یاسای سەرەکیی دەوڵەتی ئیسرائیلە کە سالّی ١٩٦١ لە نیویۆرك چاپ کراوە و دەوڵەت و سیاسەت لە ئیسرائیلیش ناوونیشانی کتێبی دووەمیانە کە هەمان سالّ لە لەندەن چاپ کراوە، ئیسرائیل ئیمرۆکەیش ناوی کتێبی سێیەمیانە کە دیسانەوە لە لەندەن سالّی ١٩٦٢ چاپ کراوە، هەرچی دوا کتێبیشیانە دەربارەی ژیانی بن گۆریۆنە[٣٣].

وتارەکانیش یەکێکیان دەربارەی سیاسەتی دەرەوەی ئیسرائیلە، پێوەندی ئیسرائیل بە دەوڵەتە نوێکانی ئاسیاوە[٣٤] ناوونیشانی وتارێکی دیکەیانە، ئیسرائیل بە دوای ئاودا دەگەڕێتیش[٣٥] ناوونیشانی یەکێکی دیکەی ئەو وتارانەیە.

---

(32) A.Hottinger, The Political Struggle in Iran, -(Middle East Forum), March, 1961.

(33) G.Samuel, Ben -Gurion, Fighter of Goliaths, The Story of Ben - Gurion, New York. 1961.

(34) E.Elaths, Israel's Relations with the Emerging States in Asia,- (Royal Central Asian Society Journal), London, january, 1963.

(35) Israel Looks for Water.

وێنەی کەمال مەزهەر لە ئەرشیفخانە

دوای ئیسرائیل لاپەڕەیەکی بیبلیۆگرافیاکە بۆ ناوی چوار کتێب دەربارەی ئەفغانستان تەرخان کراوە، لە کۆتاییشیدا لاپەڕەیەك بۆ سووریا تەرخان کراوە و ناوی تەنها یەك وتاری بە زوبانی ئینگلیزی تێدایە و دەربارەی چاکسازیی کشتوکاڵە لەو ولاتەدا[٣٦].

هەر چۆن بێت بەشی کورد و کوردستان لەو بیبلیۆگرافیایەی ناو ئەو فایلە گەورەیەی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیدا بەشێکی وەبەرچاو و بایەخدارە چ لە ڕووی ناوەرۆکەوە و چ لەڕووی سەنگەوە، بێ گومان ناوەکانی دیکەیش سەرنجی خوێنەر ڕادەکێشن.

---

(36) "Middle East Journal", Winter- Spring 1963.

هیوادارم ئەم کورتە ڕوونکردنەوەیە مەبەستەکانمی پێکابێت. بەڕ لە کۆتاییش بە پێویستی دەزانم سوپاسی بێ ئەندازەم بۆ گەورە و بچووکی کارمەندانی ئەرشیڤی نیشتیمانیی بەریتانی دووپات بکەمەوە، ئەوانەی هەتا هەتایە خۆم بە قەرزاربارین دەزانم.

کەمال مەزهەر

لەندەن

حەڤدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٧

بەشێك لەو وتارانەی دەربارەی بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە بلاوکراوەتەوە

هەر چەندە پێشتر لەوە دڵنیا بووم کە بەرگی یەکەمی کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا دەنگێکی شیاو لە نێو خوێندەوارانی کورددا دەداتەوە، بەڵام ئەوی ڕاستی بێت هەرگیز چاوەڕوان نەبووم ئەو دەنگدانەوەیە بگاتە ئەو ئاستە هەرە بەرزەی پێی گەیشت، وا بۆ مێژوو چەند نموونەیەکی لێ دەخەمە بەرچاوی خوێنەری بەڕێز:

١- زانیار سەردار قرگەیی: دوو وتاری دوور و درێژی لە ڕۆژنامەی خەباتدا بە زوبانی کوردی بلاو کردۆتەوە و ئەم ناوونیشانەی بۆ هەڵبژاردووە: د. کەمال مەزهەر: مێژووی ڕاستەقینە لەو بەڵگەنامانەدایە. بارزانی گەورەیە و دەیزانی چۆن ڕەفتار دەکات. کوردستانییەتی کەرکووك گومانی تێدا نییە، ئەوەی بووە تەوقی نەگبەتی و چووە گەردەنی کوردەوە نەوتەکەیە، من وەك مێژوونووس دەبێت سەیری دواڕۆژ بکەم و مێژوو دەڵێت: ڕەوڕەوەی مێژوو هەرگیز ناوەستێ و هەمیشە بەرەوپێش دەچێت، بۆخۆم دڵنیام لەوەی کورد بە هیچ جۆرێ دەست لە بستێ خاکی کوردستان هەڵناگرێ، شایەنی باسە ڕۆژنامەی خەبات وێنەی بەرگی یەکەمی کتێبەکەی لە هەردوو ژمارەکەی ڕۆژنامەکەدا چاپ کردووە[٣٧].

٢- لە میانی چالاکییە ڕووناکبیری و گشتییەکانیدا و لە پێناوی بایەخدان بە ئەرشیف و بواری دۆکۆمێنتاری مێژوویی کورد سەرلەبەیانیی ڕۆژی نۆی تەشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٨ سەرۆکایەتی زانکۆی کۆیە لە هۆڵی سەرۆکایەتی و بە ئامادەبوونی قایمقامی کۆیە و سەرۆك و یاریدەدەران و مامۆستایانی زانکۆ و ئەندامانی مەڵبەندی چواردەی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان لە کۆیە و بەرپرسانی تری حزبی و حوکومی و ژمارەیەکی زۆر لە

---

[٣٧] (خەبات)، هەولێر، ژمارە ٣٠٠٨ و ٣٠٠٩، ٢٨ و ٢٩ی مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٨، ل.٢.

خوێندکارانی کۆلیجەکانی زانکۆی کۆیە لە ژێر ناوونیشانی بایەخی بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانی بۆ تۆژینەوەی مێژووی هاوچەرخی کورد کۆڕێکی بۆ پڕۆفیسۆری مێژوونووس د.کەمال مەزهەر ڕێکخست... بە هۆی کەمی ژمارەی دانەکانی کتێبەکە و زۆریی خوێنەرانی موشتاقی بابەتەکە، بەشێکی زۆر لە خوێنەران و خوێندکاران و مامۆستایان لە خوێندنەوەی کتێبەکە بێبەش بوون و داواکار بوون کە بە پێی پێویست کتێبەکە بگەیەندرێتە زانکۆی شاری کۆیە [٣٨].

٣- لەندەن - مێژوونووسی ناوداری کورد پڕۆفیسۆر د.کەمال مەزهەر ئەحمەد لە ئەرشیفخانەی بەریتانی، وێڕای سەفەری بۆ چارەسەر سەرقاڵی گەڕانە بە دوای دەکومێنتەکانی مێژووی کورددا کە بەم زووانە دەیکاتە کتێبێکی مێژوویی دەکومێنتاری. فۆتۆ: کاروان عارف ل.١، بڕوانە ل١٢: سلاو لە عەمیدی مێژوونووسانی کورد، سلاو لە شاگردەکانی. ستران عەبدوڵڵا. وێنەی لاپەڕە دوازدە د. کەمال مەزهەر - ڕێگایەك بەرەو ئەرشیفخانەی بەریتانیا [٣٩].

٤- دیداریّ لەگەڵ مێژوونووسی گەورەی کورد د. کەمال مەزهەر ئەحمەددا، سازدانی عەتا موفتی - لەندەن لە گۆڤاری مەڵبەند- لەندەن و ڕۆژنامەی ئاسۆ سلێمانیدا بلاوکراوەتەوە [٤٠]، وتاری ناوبراو دەڵێت: ئێستاش کتێبێکم بە دەستەوەیە کە ئێوە هاتن کارم دەکرد لەسەر کتێبەکە و ناوم ناوە کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا...

---

[٣٨] (کوردستانی نوێ)، سلێمانی، ژمارە ٤٧٢٢، ڕۆژی سێ شەممەی یازدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٨، ل.١٤.

[٣٩] (ئاسۆ)، (ڕۆژنامە)، سلێمانی، ژمارە ٤٦٠، ڕۆژی هەژدەی مانگی حوزەیرانی ساڵی٢٠٠٧، ل.١و١٢.

[٤٠] (ئاسۆ)، ژمارە ٥٠١، ڕۆژی شەممەی یازدەی ئابی ٢٠٠٧، ل ١-٤ و گۆڤاری (مەڵبەند) لەندەن.

زۆر حەزدەکەم و بە پێویستی دەزانم ئەو کتێبە بە زووترین کات بکرێتە عەرەبی چونکە پێویستە پووناکبیری عەرەب ئاگایان لەو کتێبە بێت [٤١].

بەر لەوە و بە هەمان بۆنەوە نووسەرانی هەمان ڕۆژنامە وتارێکیان لەگەڵ وێنەیەکی گەورەی خاوەنی ئەم پێشەکییەدا بەم ناوونیشانەوە د. کەمال مەزهەر ئەحمەد هەر ساغ و سەلامەت بن بلاّو کردۆتەوە و کۆتایی وتارە پڕ لە ستۆزەکەیان بەم چەند دێرە هێناوە:

دوکتۆر گیان بە هیوای چاکبوونەوە، خوێندەوارانی کتێبەکانت چاوەڕێی بەشەکانی دیکەی مێژووی کورد و چاوەڕێی بەرهەمەکانی ترتانن [٤٢].

٥- هەر لەو دەوروبەرەیشدا نووسەر و ڕۆژنامەنووسی ناسراو مامۆستا مومتاز حەیدەری لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێدا ئەم پێشنیازەی لای خوارەوەی بلاّو کردووەتەوە:

پێشنیارێك بۆ: زانکۆکانی سەلاحەددین، سلێمانی، دهۆك، کۆیە، کۆڕی زانیاری کوردستان، وەزارەتی ڕۆشنبیری، کۆمەڵەی مێژوونووسانی کوردستان، دەزگای ئاراس، ڕیزلێنان لە گەورە مێژوونووسی کوردستان پرۆفیسۆر د.کەمال مەزهەر ئەحمەد ١٩٣٧/٢/١٤- ٢٠٠٧/٢/١٤ [٤٣].

٦- کەمال مەزهەر نەبووایە کورد هەژارتر دەبوو ناوونیشانی وتارێکە ڕۆژنامەی ڕێگای کوردستانی ئۆرگانی حیزبی شیوعیی عیراقی ڕۆژی چوارشەممەی مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٨ بلاّوی کردۆتەوە و تێیدا دەڵێت:

لە کەلتووری سیاسی و کۆمەڵایەتی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاستدا سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵگا، جا پلە و پایە و ناسنامەیان هەرچییەك بێت و لەسەر ئاستی پۆستێکی دیاریکراودا بن، خۆیان بە قەرزاری نەتەوە و نیشتمان

---

[٤١] هەمان سەرچاوە.

[٤٢] بڕوانە: (ئاسۆ)، ژمارە ٢٦٦، ڕۆژی سێ شەممەی ٢٢ی ئابی ساڵی ٢٠٠٦.

[٤٣] (کوردستانی نوێ)، سلێمانی، ژمارە٤١٩٠، ڕۆژی هەینی، نۆی شوباتی ساڵی ٢٠٠٧، ل١٢.

دەزانن، مرۆڤ لەسەر زەمینی ئەم ولاتەدا هەرچییەك بێت و هەرچی بكا، جا با وەكو فەرهاد پەنجی داهێنانی بگاتە ئاستی داتاشینی كێوی بێستوون ئەوا لە ئاستی نەتەوە و نیشتمانەكەیدا خۆی بە بچووك و كورتەبالاّ دەبینێت، بەلاّم من بەپێچەوانەی ئەوەوە دەبینم كە خەڵكانێك هەن گەل و نیشتمان قەرزاری ئەوانن، لەوانە د. كەمال مەزهەرە، ئەو پیاوە دەیان ساڵە بووەتە گەپیدەیەكی كارا و ماندوونەناسی نێو پارەوەكانی مێژوو و لۆفە و پێچەكانی ئەو مێژووە و بە وێنەی پەشەبا تەی دەكات و بە وێنەی دایكێكی كۆرپە ون بوو لەپێناو ساغكردنەوە و پزگاركردنی لاپەڕەكانی مێژووی كورد سەر بە كتێبخانە و ئەرشیڤەكانی جیهاندا دەكات، بەڵێ كورد و كوردستان قەرزاری د. كەمال مەزهەر، ئەو نەبووایە كێ دەیتوانی، یاخود كێ وەكو ئەو سەفەری دوور و درێژی بەناو كونج و تونێلە تاریكەكانی مێژوودا دەكرد بۆ پزگاركردنی مێژووی كورد لە ژێر سمی ئەسپی سەرمایە و ئیسلامیزم و عەرەبیزم و فارسیزم و توركیزمدا، دڵنیام ئەگەر بزووتنەوەی ئازادیخوازی گەلی كوردستان لە پێگای شۆڕش و هێز و چەك ئامادەیی نەتەوەكەمانی بۆ ئازادی نمایش كردبێت، ئەوا د.كەمال مەزهەر لە پێگای نووسین و مێژووەوە قۆناغی دووەمی ئەو مێژووەی نمایش كرد، ئەگەر ئەو نەبووایە كورد كلۆڵتر و هەژارتر دەبوو[٤٤].

٧- پۆژنامەی ستاندەر لەژێر ناوی بلاّوكراوەی نوێدا وێنەیەكی گەورەی بەرگی یەكەمی كتێبی كورد و كوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەكانی حوكمەتی بەریتانیادای بلاّو كردووەتەوە[٤٥].

---

[٤٤] بڕوانە: (پێگای كوردستان)، سلێمانی، هەفتەنامەیەكی سیاسییە حیزبی شیوعی كوردستان دەری دەكات، ژمارە ٨١٠، چوار شەممەی ٢٢ی تەشرینی یەكەمی ساڵی ٢٠٠٨، ل٣.

[٤٥] ستاندار، پۆژنامەیەكی حەفتانەی سیاسیی گشتییە، ژمارە ٥٠، ساڵی یەكەم، دووشەممەی ٢٠ی تەشرینی یەكەمی ٢٠٠٨.

٨- كاك كاروان ئەنوەر لە رۆژنامەی الأتحاددا بەزوبانی عەرەبی دیدەنییەکی دوور و درێژ لەگەڵ خاوەنی ئەم پێشەکییەدا دەربارەی ئەنفال ساز کردووە و بەو بۆنەیەوە چەند پرسیارێکی دەربارەی کارەکانم لە ئەرشیفی نیشتیمانیی حوکمەتی بەریتانیدا و بەرگی یەکەمی کتێبەکەمی لێ کردووم و منیش بەپێی بۆچوونی خۆم وەڵامی پرسیارەکانیم داوەتەوە[٤٦].

٩- رۆژنامەی کوردستانی نوێ تەوەرێکی ئەو دیدەنییەی رۆژی سێ شەممەی رێککەوتی بیست و یەکی مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٨ لەگەڵمدا سازی کرد بۆ بایەخی بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیا و فەڕەنسا و دەوڵەتی عوسمانی تەرخان کردووە، لە وەڵامی ئەو پرسیارەدا منیش بە شێوازێکی تایبەتی باسی ئەو سەدان هەزار بەڵگەنامەی ئەرشیڤی نیشتیمانیی حوکمەتی بەریتانیم کرد کە دەربارەی کورد و کوردستانن و وێنەیمان گرتووە[٤٧].

١٠- فەتحوڵڵا حوسەینی بە زوبانی عەرەبی و بەشێوازێکی قوول و دانسقە لە رۆژنامەی الأتحاددا باسی بەرگی یەکەمی کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادای کردووە و دەڵێت: کەمال مەزهەری مێژوونووس بە ڕاشکاوی تیشکی خستووەتە سەر ئەو کۆسپە سیاسییانەی کوردیان لە سەربەخۆیی بێبەری کرد، شایەنی باسە رۆژنامەی ناوبراو لەگەڵ وتارەکەی حوسەینیدا وێنەیەکی گەورەی بەرگی دەرەوەی کتێبەکەی پەخش کردووە[٤٨].

١١- رۆژنامەی یەککرتوو کە ئۆرگانێکی ئیسلامییە و لە هەولێر دەردەچێت، رۆژی بیست و یەکی تەشرینی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٨ لە ژێر

---

[٤٦] بڕوانە: (الأتحاد)، بغداد، العدد ١٩٦٦، الأحد، ٢٦، تشرين الأول ٢٠٠٨، ص٦.

[٤٧] بڕوانە: (کوردستانی نوێ)، ژمارە ٤٧٠٤، سێ شەممەی بیست و یەکی تەشرینی یەکەمی ٢٠٠٨، ل١-٢.

[٤٨] بڕوانە: (الأتحاد)، العدد ١٩٦٤، الخميس، ٢٣ تشرين الأول ٢٠٠٨، ص٧.

ناونیشانی چاپکراوی نوێدا له دوا لاپەڕەیدا وێنەی بەرگی حەوت چاپکراوی نوێی بڵاو کردووەتەوە بە بێ هیچ لێدوانێك و یەکێك لەو حەوت چاپکراوە نوێیە بەرگی یەکەمی کتێبی کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادایە[٤٩].

١٢- لە ژمارەی ٤٦٩٧ی رۆژی سیازدەی تەشرینی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٨یدا رۆژنامەی کوردستانی نوێ لە ژێر ناوونیشانی کورد و کوردستان چاوی رۆشن کردینەوە هەواڵی دەرچوونی بەرگی یەکەمی کورد و کوردستان لە بەڵگەنامەکانی حوکمەتی بەریتانیادای ڕاگەیاندووە و کۆتایی ئەم هەواڵەی بەم ڕستەیە هێناوە: بەناوی رۆژنامەکەمانەوە ماندوو نەبوون و ئومێدی تەمەن درێژی بۆ پڕۆفیسۆر د. کەمال مەزهەر دەخوازین و هەمیشە بە ئومێدی کار و بەرهەمی بە بڕشتین (لێی - ك.م.) و دەستخۆشی و ماندوو نەبوونیش لە هەردوو ئامادەکاری کتێبەکە دەکەین. سەرکەوتووبن، شایەنی باسە کوردستانی نوێ لەو ژمارەیەیدا دیسانەوە وێنەی بەرگی یەکەمی دەرەوەی کتێبەکەی بڵاو کردووەتەوە[٥٠].

١٣- الصوت الآخر - گۆڤارێکی ڕووناکبیریی گشتییە کە هەفتەی جارێك لە هەولێر بە زوبانی عەرەبی بڵاو دەکرێتەوە، گۆڤاری ناوبراو لە سەر بەرگی دەرەوەی ژمارە دوو سەد و حەڤدەی رۆژی پێنجی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٨یدا وێنەیەکی نووسەری ئەم پێشەکییە و ئەم ناوونیشانەی بڵاوکردۆتەوە مێژوونووسی کوردی گەورە د. کەمال مەزهەر - چەرچڵ لە گەڵ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیدا بوو، لە لاپەڕە ٢٦- ٢٨ی هەمان ژمارەیشدا رۆژنامەنووس تاریق کارێزی دەقی ئەو دیدەنییەی لەگەڵمدا سازی کردبوو بڵاوی کردووەتەوە و ئەم ناوونیشانەی بۆی هەڵبژاردووە:

---

[٤٩] بڕوانە: (یەکگرتوو)، هەولێر، ژمارە ٧١١، بیست و یەکی تەشرینی یەکەمی ٢٠٠٨.

[٥٠] بڕوانە: (کوردستانی نوێ) ژمارە ٤٦٩٧، سیازدەی تەشرینی یەکەمی ٢٠٠٨.

مێژوونووسی گەورەی کورد د. کەمال مەزهەر ئەحمەد دەڵێت – ئەو نهێنییە بە نرخانەی لە بەڵگەنامە نهێنییە بەریتانییەکاندا پارێزراون بێ سنوورن، لە لاپەڕە بیست و هەشتی ئەو ژمارەیەی الصوت الآخریشدا کارێزی وێنەیەکی گەورەی بەرگی دەرەوەی بەرگی یەکەمی کتێبی کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادای بڵاو کردۆتەوە و لە ژێریدا نووسیویەتی بەڵگەنامە بەریتانییە نهێنییەکان شتی یەکجار سەیریان تێدایە[٥١].

١٤– لە ژمارە ٤٨٤ی رۆژی چواری مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٨یدا گۆڤاری هەرێمی کوردستان کە حەفتانە وەزارەتی ڕۆشنبیری لە هەولێر چاپی دەکات، ڕۆژنامەنووس ئیسماعیل خالید گەلاڵی دیمانەیەکی دوورودرێژی لەگەڵ خاوەنی ئەم پێشەکییەدا بڵاو کردووەتەوە و ژمارەیەکیش وێنەیان لەگەڵیدا چاپ کردووە کە فازیل فەرامۆش گرتوونی. لەسەر بەرگی دەرەوەی ئەم ژمارەیەی گۆڤاری هەرێمی کوردستان دا وێنەیەکی گەورەی خاوەنی ئەم پێشەکییە بڵاو کراوەتەوە، هەرچی دیمانەکەیشە کە بەشی هەرە زۆری بۆ باسی ناوەرۆکی بەرگی یەکەمی کتێبی کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا تەرخان کراوە، لە لاپەڕە هەشت و نۆی گۆڤاری ناوبراودا بڵاو کراوەتەوە[٥٢].

١٥– ألأمل کە ڕۆژنامەیەکی حەفتانەی سیاسیی سەربەخۆیە و بە زوبانی عەرەبی لە شاری سلێمانی دەردەچێت. سەرجەمی لاپەڕە پێنجی ژمارە حەفتا و حەوتی ڕۆژی سێی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٨ی بۆ

---

[٥١] بڕوانە: (الصوت الأخر)، مجلة اسبوعية ثقافية عامة تصدر في (أربيل) باللغة العربية، العدد ٢١٧، ٥ تشرين الثاني ٢٠٠٨، الغلاف وص٢٦–٢٨.

[٥٢] بڕوانە: گۆڤاری (هەرێمی کوردستان)، هەولێر، ژمارە ٤٨٤، ڕۆژی چواری مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ٢٠٠٨، ل٨–٩.

وتارەکەی فەتحوڵڵا حوسەینی [٥٣] تەرخان کردووە و لەگەڵ وتارەکەشدا (ألأمل) وێنەیەکی گەورەی بەرگی پشتەوەی بەرگی یەکەمی کتێبی کورد و کوردستانەکەی کە بە عەرەبی نووسراوە بلاّو کردووەتەوە [٥٤].

١٦- دوکتۆر ئاکۆ شوانی دیدەنییەکی دوور و درێژی لەگەڵ خاوەنی ئەم پێشەکییەدا کردووە و لە دوو لاپەڕەی چرپوپڕی دوو ژمارەی ڕۆژنامەی کوردستانی نوێدا بڵاوی کردووەتەوە و لەوێدا نووسیویە دەڵێت: کەمال مەزهەر پاش ماوەیەکی زۆر لە چاوەڕوانی سەردانی ئەرشیڤی بەریتانیای کردووە و چاوی بەزۆر لە بەڵگەنامەکانی ئەو ئەرشیڤە کەوتووە و لە لای خۆی پاراستوونی، بە پێویستمان زانی پاش گەڕانەوەی بۆ کوردستان ئەم دیمانەیەی لە گەڵدا ساز بدەین سەبارەت بە کار و هەنگاوەکانی و باس کردنی ئەو بەڵگەنامانە و کاریگەری و ڕۆڵیان لە نووسینەوەی مێژووی کورددا، جگە لەمانە هەندێ پرسی تری گرنگ لەم چاوپێکەوتنەی د. کەمال مەزهەردا دەخوێنیتەوە.

هەروەها دوکتۆر ئاکۆ شوانی بە مانشێتێکی گەورە لە زوبان بەندەوە نووسیویەتی دەڵێت: خەونم بەوەوە دەبینی بچمە ئینگلیتەرە و کار لەسەر ئەو بەڵگەنامانە بکەم، کە بەسوودن بۆ مێژووی هاوچەرخی کورد و بەڕێز مام جەلالیش بۆ ئەو مەبەستە چەند جارێك پەیوەندی پێوە کردووم [٥٥].

ئەم شازدە نموونەیەی سەرەوە چەرداخێکن لەو بابەتە زۆر و چڕوپڕانەی دەربارەی بەرگی یەکەمی کتێبی کورد و کوردستان لە بەڵگەنامە

---

[٥٣] دەربارەی بڕوانە: ژمارە١٠.

[٥٤] بڕوانە: (ألامل) (منبر القلم الحر)، اسبوعية سياسية مستقلة، السليمانية، العدد٧٧، الأثنين، ٣ تشرين الثاني ٢٠٠٨، ص ٥ – فسحات الرأي، الكرد وكردستان في ضوء الوثائق السرية البريطانية للمؤرخ كمال مظهر.

[٥٥] (کوردستانی نوێ) ژمارە ٤٧٠٦ و ٤٧٠٧، پێنج شەممەی ٢٣ی تەشرینی یەکەمی ٢٠٠٨ و هەینی ٢٤ی تەشرینی یەکەمی ٢٠٠٨، ل ١٠.

نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیادا بڵاو کراوەتەوە و کورد واتەنی مشتێك نموونەی خەروارێکە. بێ گومان ئەو دەنگدانەوە گەورەیە هێندەی دیکە پاڵمان پێوە دەنێت بۆ ئەوەی بێ وچان هەوڵ بدەین بەرگەکانی دیکەی هەمان کتێب شان لە شانی بەرگی یەکەمی بدەن و ئەگەر توانرا تەنانەت لەویش باشتر نەك کەمتر بن.

بۆ بەرگی دووەمیش بە دەستووری بەرگی یەکەم چەند پاستییەکی پێویست دەخەمە بەرچاوی خوێنەرانی ئازیز، هی وەك:

أ- لە وەرگێڕانی ناوەرۆکی بەڵگەنامەکاندا لە زوبانی ئینگلیزییەوە بۆ سەر زوبانی کوردی هەوڵم داوە چەند بتوانم لە دەقی ناوەرۆکیان لانەدەم، بەڵام وەرگێڕان هونەرێکی دژوار و سەختە و لە وێزەی هەموو کەسێکدا نییە، تایبەت ئەگەر وەرگێڕانەکە لە زوبانی ئینگلیزییەوە بێت کە زوبانێکی گەلێك دەوڵەمەند و فراوانە و لەو بارەیەوە زوبانی یەکەمی جیهانە، چونکە قۆناغی سەرمایەداری لە جیهاندا لە بەریتانیا دەستی پێکرد و کۆتاییەکانی سەدەی نۆزدەیش لە ئەمەریکا گەیشتە لقەپۆپە، زوبانی فەرمی ئەو ولاتەیش و گەلێك دەزگای بەرزی نێودەوڵەتی وەك نەتەوە یەکگرتووەکان دیسانەوە ئینگلیزییە. لەم بوارەدا نابێت ئەوەیش لە یاد بکەین بەشی هەرە زۆری بەڵگەنامەکانی ئەرشیڤی نیشتیمانی حوکمەتی بەریتانیا بەرهەمی خامەی ئەو دیپلۆماسییە لێهاتووانەن کە سەرجەمیان لەوسەری زوبانەکەیان دەهاتنەوە. جا بۆ ئەوەی مەبەستە دوورو نزیکەکانی بەڵگەنامە نهێنییەکان وەك خۆیان ڕابگەیەنم زۆر کەم سڵم لە بەکارهێنانی وشە و زاراوی ئینگلیزی و تایبەت عەرەبی کردووەتەوە.

ب- لە بەرگی دووەمی ئەم بەرهەمەیشدا زۆر پابەندی هاوسەنگیی بابەتەکانی نەبووم، بەڵکو ئەو دیاردەیە زۆر بە بەرگی دووەمەوە دیارە کە

تەنها لە پێنج بابەت پێکهاتووە، بابەتی یەکەمیان دەربارەی هۆزی شێخ بزێنییە لەساڵی ١٩١٩دا[٥٦]، بچووکترین بابەتی ئەم بەرگەیە کە چمکێك لە مێژووی حیزبی شیوعی عیراقی و چالاکییەکانی فەهد و هاوەڵەکانی لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیدا [٥٧]گەورەترین بابەتییە، بە ڕادەیەك دەشیا بە کەمێك دەستکارییەوە ناوەرۆکی ئەم بەشە بکرایەتە کتێبێکی سەربەخۆی گەورە.

ج- لە بەرگی دووەمی ئەم بەرهەمەدا لەبەر گەلێك هۆ بایەخێکی تایبەتیمان داوە بە هەڵوێستی کورد بە گشتی بەرانبەر شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ لە سەرەتای بەرپابوونیدا[٥٨]. بێ گومان شۆڕشی ناوبراو وەرچەرخانێکی سیاسیی گەورە بوو لە سەرانسەری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا و لە ڕۆژە سەختەکانی سەرەتای دەیەی دووەمی جەنگی ساردا، بۆیەکا گشت دراوسێکانی عیراق، تایبەت تورکیا و ئێران، وێڕای دەوڵەتە گەورەکانی ڕۆژئاوا و ڕۆژهەڵات بە پەرۆشەوە عەودالّی ئەوە بوون بزانن هەڵوێستی گەلی کورد بەرانبەر شۆڕشی چواردەی تەممووز چۆنە، ئەوەیش کارێکی ئەوتۆی کردووە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانی بە نهێنیی نەزانراو، یان کەم زانراو تەنرابن، پێمواید پشتگیری بێ ئەندازەی زۆرینەی نەتەوەی کورد بۆ شۆڕشی ناوبراو تەواو پاکانە بۆ هەڵگیرسانی شۆڕشی نوێی کوردی عیراق لە ساڵی ١٩٦١دا دەکات.

---

[٥٦] (شێخ بزێنی) هۆزێکی نیشتەجێی هەردووك قەراغ زێی بچووکە کە لەو ناوچەیەی کوردستانی باشووردا کە کەوتووەتە نێوان پردێ ئالّتون کۆپری و تەق تەق و کۆیەوە.

[٥٧] مەبەست بابەتی سێیەمی ئەم بەرگەیە. شایەنی باسە بەنیازی پتر دەوڵەمەندکردنی ناوەرۆکی ئەم بابەتە پەنامان بردووەتە بەر گەلێك سەرچاوەی دەگمەنی وەك خودی (حیزبی شیوعی عیراقی) و ژمارەیەك سەرچاوەی دەزگا ئەمنییەکان.

[٥٨] مەبەست دوا بابەتی ئەم بەرهەمەیە کە بەم ناوونیشانەوەیە: (هەڵوێستی کورد بەرامبەر شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨) لە سەرەتای بەرپابوونیدا لەبەر ڕۆشنایی بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیدا).

د- به نیازی ڕوونکردنەوەی هەمەلایەنیی دەقی ناوەرۆکی بەڵگەنامەکان بە پێویستمان زانی چ لە ناوەرۆك و چ لە پەراوێزدا بە کورتی یان تێروتەسەل بە پێی سروشتی بابەتەکە ڕوونکردنەوە پێشکەشی خوێنەر بکەین و بۆ ئەو مەبەستە گەلێك جار پەیوەندیمان بە زۆر کەسی شارەزا و ئاگادارەوە کردووە بۆ ئەوەی هەڵە نەکەوێتە نێوان ئەو ڕوونکردنەوانەوە و ئەوەیش بووەتە هۆی زۆربوونی ژمارەی پەراوێزەکان، تەنانەت ژمارەی پەراوێزەکانی بابەتی سێیەمی ئەم بەرگە، کە دەربارەی حیزبی شیوعی عیراقییە، گەیشتووەتە ٣٦٩ پەراوێز.

هـ- وەك گەلێك جار و لە گەلێك بۆنەدا گوتوومە و دەیڵێمەوە یەکێك لە ئامانجە سەرەکییەکانی گشت کارەکانم ئەوەیە کە لە ناخی دەروونمەوە عەودالّی هەموو ئەو شتانەم کە لەوانەن ببنە وانەیەکی مێژوویی بە کەڵك و پێویست بۆ نەتەوەی کورد بە گشتی و بۆ ڕابەرانی ئیمڕۆ و دواڕۆژی نەتەوەکەمان بە تایبەتی، ئەوەی نموونەی لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیدا کە لەم بەرگی دووەمی کتێبەمدا باسیان کراوە کەم نین.

* * *

بەر لەوەی کۆتایی بەم پێشەکییە بێنم بە پێویستی دەزانم جارێکی دیکەش بە دڵ سوپاسی ئەم بەڕێزانە بکەم - جەنابی مام جەلال تاڵەبانی و دوکتۆر تاهیر بەکاء و دوکتۆر فوئاد مەعصوم و دوکتۆر بەرهەم سالّح و دوکتۆر ئەمین موتابچی و عەبدوڵلاّ زەنگەنە و جەلالی عومەری سام ئاغا و فاروقی مەلا مستەفای حاجی مەلا ڕەسوول و زرنگی کوڕی و کاکە زۆزکی نەوەی نەقشبەندییەکان و کاکە ئاری نەوەی بەرزنجی و بابان و قەزازەکان کە لە بەڵگەنامەکاندا ناوی باو و باپیرانیان زوو زوو دووپات دەبێتەوە، بەڕاستی یاریدە و پشتگیریی دڵسۆزانە و هەمەجۆری ئەو زاتانە و شەهلای

تایەر حەیدەری هاوسەرم نەبووایە ئەم بەرهەمە لە دایك نەدەبوو، لە وێنەیان هەر زۆر بێت.

بە هەمان دەستوور پێویستە سوپاس و نەوازشێکی بێ پایان پێشکەش بە سەرجەمی کارمەندانی ئەرشیڤی نیشتیمانی بکەین کە بۆمان بووبوونە کەسوکاری دڵسۆز، ئەوانەی وەك خاتوو جولی Julie و خاتوو جۆ Jo و خاتوو ئیمێلی وارد Emily Ward و ئیمتیاز ڕەفیع Imtiz Rafi [٥٩] و میخائیل لیتل Mchael Little و خاتوو سارا لی Sarah Lee و خاتوو هێلین پای –سمیث Helen Pye - Smith و خاتوو ڕێبیکا ویتال – ولیەمس (Rebecca Whittal - Williams و میخائیل برێین Michail Brien) و خاتوو لاکمی غادە Lakmi Gadha [٦٠] و گەلێکی دیکەی وەك ئەوان، کە هەرگیز نە خۆیان و نە هاوکارییەکانیان لە یاد ناکەین.

هەمان کات لەناو ئەو توێژەر و زانایانەدا کە زوو زوو دەهاتنە ئەرشیڤی نیشتیمانی بەریتانی ژمارەیەك هاوبیر و هاوکاری نوێمان بۆ دروست بوون کە لە کاتی حەوانەوەدا من و شەهلا باسی کورد و کوردستان و عیراقمان بۆیان دەکرد و ئەوانیش باسی ولاتی خۆیانیان بۆ دەکردین، یەکێکیان بالۆێزێکی بەناوبانگی ژاپۆن بوو کە گەلێك جار لە ئەرشیڤ و لە دەرەوەی ئەرشیڤ پێکڕا دادەنیشتین، یەکێکی دیکەشیان مامۆستای زانکۆیەکی کەنەدی بوو، وێڕای ژن و مێردێکی ئێسك سووکی ئوستوراڵی کە هەردووکیان پڕۆفیسۆر بوون و تەنانەت شەوی بەر لە گەڕانەوەیان بۆ ولاتی خۆیان دانیشتنێکی گەرمیان بۆ من و شەهلا سازکرد، هیوادارین ئەو کوردانەی لەمەودوا بۆ کاری

---

[٥٩] وەك لە لاپەڕە چل و هەشتی بابەتی یەکەمی بەرگی یەکەمی ئەم بەرهەمەدا ئاماژەم پێی داوە ئیمتیاز ڕەفیع بە ڕەگەز موسڵمانێکی پاکستانیی بە سالاداچووە و بە پیشە ئەندازیارە و چارەکە سەدەیەك دەبێت کارمەندی (ئەرشیڤی بەریتانی)یە و بە دڵ کوردی خۆش دەوێت.

[٦٠] ئەمیشیان موسوڵمانە و ناوی دوکتۆر ئەحمەد ئەمینۆ یوسفە (Ahmed Aminu Yusuf).

زانستی وەك ئەمەی ئێمە ڕوو دەكەنە ئەم جۆرە ولاتانە شڕ و شیتالّی كوردەواریی لەگەلّ خۆیاندا بهێنن كە نرخیان لای ئەو جۆرە كەسانە زۆر بەرزە.

لە كۆتاییشدا جارێكی دیكە پەنا دەبەمەوە بەر نەقشەبەردێكی باوكی گەورەی مێژوونووسی كوردی شەرەفخانی بەدلیسی و لە زوبان ئەوی پایە بلّندەوە ئێمەیش دەلّێین: لە زانایانی پیاو چاك و دلّپاك و بەوەج دەپارێمەوە زۆر بە وردی لە نووسینەكەم ورد ببنەوە و ئەگەر پەشێوییەكیان بەر چاو كەوت بەشێوەیەكی مەردانە بەراوردی بكەن. خۆ ئەگەر هەلّە و لە بیرچوونێكم لەسەر دەدۆزنەوە هەر بە گالّتە پێكردن و تیز و تەشەر لێم نەقۆزنەوە، پیاوەتیم لەگەلّ بكەنو بە پارچەیەكی چاكتر و بزگوڕێكی تازەتر و پاكژ بۆم پینە بكەن [٦١].

---

[٦١] بڕوانە: كەمال مەزهەر، مێژوو، كورتەباسێكی زانستیی مێژوو و كورد و مێژوو، بەغدا، ١٩٨٣، ل٢٦٠.

بابەتی یەکەم:

هۆزی
شێخ بزێنی لە ساڵی ١٩١٩دا

بە پێی ڕاپۆرتێکی
وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی

کاپتەن سیتی بێل- گووگل

لە هەمان فایلی ژمارە ٢٤٨ / ١٢٤٦ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیدا ڕاپۆرتێکی بایەخدار دەربارەی هۆزی شێخ بزێنی هەڵگیراوە کە گەلێك زانیاریی دەگمەن و نەزانراوی تێدایە، کاپتەن سی.ت بێلی یاریدەری ئەفسەری سیاسیی سلێمانی ئەو ڕاپۆرتەی نووسیوە[1]، کە بریتییە لە چوار لاپەڕەی چاپکراوی قەوارە گەورە وئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

تێبینی دەربارەی هۆزی شێخ بزێنی

١- مێژوو:

شێخ بزێنی هۆزێکی نیشتەجێی هەردووك قەراغی زێی بچووکە، هۆزی ناوبراو دەوروبەری سەد ساڵ لەمەوبەر لە لایەن ئەم دوو برایەوە دامەزرێنراوە: مەلا عەبباس و حاجی هەمزە کە لە زاخۆی نزیك مووسڵەوە هاتوون و تاوەکو ئێستایش ژمارەیەکی کەم لە ئەندامانی لە زاخۆ و هەولێر دەژین، گەلێك جار ئەندامانی ئەم هۆزە دژی تورك یاخی بوون، ئەوان لە ڕووی ئاینییەوە شافیعی سوننە مەزهەبو لە ڕووی زوبانیشەوە سەر بە کرمانجیی باشوورن.

---

[1] N.A., F.O., 248 / 1246, C.T. Beale, Captain, Assistant Political Officer, Sulaimaniyah, Note on the Shaikh Bizaini Tribe,PP. 1-4.

٢- سنووری مەڵبەندی ئەم هۆزە:

بە پێی نەخشەی هاوپێچ[٢] سنووری ناوچەی شێخ بزێنی بەم شێوازەی لای خوارەوەیە:

لە باکوورەوە - ناوچە قەزای کۆیسنجەق.

لە باشوورەوە - هۆزی شوان.

لە ڕۆژهەڵاتەوە - تەق تەق لە لای ڕاستی زێوە و ڕووباری شیوەسووری Shiwah sur نزیك گوند الغاچ- Gundalghach ی لای چەپی زێوە.

لە ڕۆژ ئاواوە - ئاڵتوون کۆپری و هۆزی ساڵەیی.

٣- هێزی ئەم هۆزە:

هۆزی شێخ بزێنی لە پەنجا گوندی هەر دووك قەراغی زێ دەژین، بەنیازی بەراورد کردن ئاماژە بۆ خەملاندنێکی بەر لە جەنگی یەکەمی جیهان - ك.م. دەکەین:

لای چەپ			لای ڕاست	
ناوەکان	ئێستا	بەر لە جەنگ	ئێستا	بەر لە جەنگ
ژمارەی گوند	٣٠	٣٥	٢٠	٢٥
ژمارەی ماڵ	٢٣٠	٦٠٠	٢٠٠	٤٥٠
ژمارەی پیاوی باڵق	٣٠٠	٧٠٠	٢٤٠	٥٠٠
ژمارەی ولاغ	٤٠	؟	٣٠	؟
ژمارەی سەر مەڕ	٢٠٠٠	١٠٠٠٠	١٥٠٠	٧٠٠٠
ژمارەی سەر مانگا	٢٠٠	١٤٠٠	٢٠٠	٧٠٠[٣]

[٢] بەداخەوە نەخشەی ناوبراو لەم فایلەدا هەڵنەگیراوە.

[٣] بێ گومان ئەم جۆرە ئامارە دەگمەنانە بە ڕوونی ئاماژە بۆ ئەو کاولکارییە دەکەن کە زۆربەی ناوچەکانی کوردستان بە هۆی جەنگی یەکەمی جیهانەوە گیرۆدەی هاتوون،

کۆی هێزی ئەم هۆزە پەنجا گوند و ٤٣٠ خێزان و ٧٠ سواره و ٥٠٠ پیاده دەبێ.

٤- باری کارگێڕی:

أ- هۆزی شێخ بزێنی سەرۆکی بالأی نییه، هۆی ئەمەیش دەگەڕێتەوه بۆ دابەشکردنی دەسەلأتی کارگێڕیی هۆزەکه له لایەن حوکمەتی تورکیاوه.

گوندەکانی ئەم هۆزه له نێوان موتەصەریفییەتی کەرکووك و سلێمانی و قایمقامییەتی کۆیسنجەقدا دابەش کرابوون. بەو جۆره گەلێك دابەشبوونی دەسەلأت - ك.م. دروست بوو کە هەر یەکەیان لە سێ چوار گوند پێکهاتووه، هەر چۆن بێ ئەم هۆزه هۆزێکی هێمن و گوێڕایەڵە و پەیڕەوی نەریت و پێوەندیی هۆزایەتی[٤] دەکات و کۆی سەرەك هۆزه بچووکەکان دژی دانانی سەرکرده (سەرۆکی بالأ- ك.م.) نین.

ب- هەرچی گوندەکانی لای چەپی زێ فارس ئاغای سەرچناریان وەك سەرکرده دەوێ، فارس ئاغا کوڕی ڕەشید ئاغای سەرۆکی پێشووی هۆزەکەیە.

گوندەکانی لای ڕاستی زێش مەحموود ئاغای سەردك - Sardik یان وەك سەرۆك لا پەسندە، مەحموود ئاغای کوڕی عەبدوڵڵای کوڕی حاجی هەمزەیە کە یەکێك بوو لە دامەزرێنەرانی هۆزەکە (بڕوانە بەشی کەسایەتییەکان)[٥].

هەڵبەت ئەگەر ئەم جۆره زانیارییانه لەبەر دەست خاوەنی کتێبی (کوردستان له سالەکانی شەڕی یەکەمی جیهاندا) به کوردی، بەغدا، ١٩٧٥، به عەرەبی، وەرگێڕانی محەمەدی مەلا کەریم، بەغدا ١٩٧٧ و ١٩٨٤، بە ئینگلیزی، وەرگێڕانی عەلی ماهیر ئیبراهیم، لەندەن، ١٩٩٤ دەبوو ئەو بەرهەمەی زەنگینتر دەبوو.

[٤] لێرەدا نووسەری ڕاپۆرتەکه زاراوی esprit de corps فەرەنسی بەکار هێناوه کە بە واتای (العصبية القبلية) دێت.

[٥] واتا بڕگەی پێنجەم له دامێنی هەمان لاپەڕەدا.

ئەو دووانە هەردووکیان بۆ ئەو شوێنە دەست دەدەن، پێشموایە شێخ مەحموود پشتیان دەگرێت. بە پێی بۆچوونی من دانانی سەرۆکێکی بایەخدار کارێکی باش نییە[٦]، زێی بچووک (کە تەنها لای ساردك و تەق تەق دەتوانرێ ببڕێ) سنوورێکی کاریگەر پێکدەهێنێ و کۆسپێشە لەبەردەم دروستبوونی پێوەندییەکی تۆندوتۆڵ لەنێوان هەر دوو بەشەکەدا.

ج- بە هۆی پەرەسەندنی بایەخی گوندی تەقتەقەوە لەوانەیە دەسەلآتی کارگێڕیی ڕاستەوخۆی ئەو گوندە کارێکی پێویست بێ، لەو حالّەتەشدا گوندەکانی تالّەبان (کە دوو گوندن) و گەرمەکیش لە یەکبوونی هۆزایەتی دوور بخرێنەوە، ئێستا ئەم گوندانە لەگەڵ تەق تەقدا بەشێکی بچووک بە سەرۆکایەتی کوێخا ڕەشید پێکدەهێنن و کە گەیشتمە کۆیسنجەق ڕاپۆرتێکی دیکەتان دەربارەی تەق تەق بۆ دەنێرم.

د- دەتوانرێ گوندەکانی لای ڕاستی زێ لە ڕووی کارگێڕییەوە بخرێتە ژێر دەستی یاریدەری ئەفسەری سیاسی کۆیسنجەقەوە، پێویستە گوندەکانی لای چەپی زێش لە ڕووی کارگێڕییەوە لە سلێمانییەوە ببرێن بەڕێوە.

بازرگانی گوندەکانی لای ڕاستی زێ لەگەڵ کۆیەدایە و دەتوانرێ بە ئاسانی بگەنەوە ئەو شارە.

وەك لە بڕگەی (ب) دا ڕوون کراوەتەوە هیچ کۆسپێك بە هۆی ئەم دابەشکردنی دەسەلآتەوە نایەتە ئاراوە.

٥- کەسایەتییەکان:

کەسایەتی دیاری هۆزی شێخ بزێنی ئەمانەن:

---

[٦] هەڵبەت ئینگلیز سەرەك هۆزێکیان دەویست ئامادە بێت ببێتە بووکەسەماکەرەی دەستیان.

مـــەحموود ئاغـــای ســـەردك، تەمـــەنی حـــەفتا ســـاڵە، پیرەمێردێکـــی چاونەترسی خۆشمەشرەب و بەخشندەیە، دەتـوانێ کاربەدەست (ڕەهبـەر) بێ.

فارس ئاغای سەرچنار، تەمەنی سی ساڵە، کەسێکی ئەسڵزادە و پێزانە، کوڕی ڕەشید ئاغای ڕەهبەری پێشووی هۆزەکەیە.

تۆفیق ئاغای قەسرۆك، تەمەنی چل و پێنج ساڵە، مـامی فـارس ئاغایـە، ڕووخۆشێکی تەڵەکەبازە و بەرپرسی کوشتنی گەلێك کەسە.

فارس ئاغای پەلکانە[٧].

مەحموود ئاغای کوڕی یووسف ئاغا[٨].

هاوپێچی[٩] دەرەختی بنەماڵەی سەرەك هۆزەکـان کـە ئامـاژە بـە ئەندامـە زیندووەکانیشیان دەکات:

---

[٧] لە بەڵگەنامەکەدا هیچی دەربارە نەنووسراوە.

[٨] مەحموود ئاغایش بە هەمان دەستوور لە بەڵگەنامەکەدا هیچی دەربارە نەنووسراوە.

[9] N.A., F.O., 248 / 1246, C.T. Beale, Captain, Assistant Political Officer, Sulaimaniyah, Note on the Shaikh Bizaini Tribe, P.1.

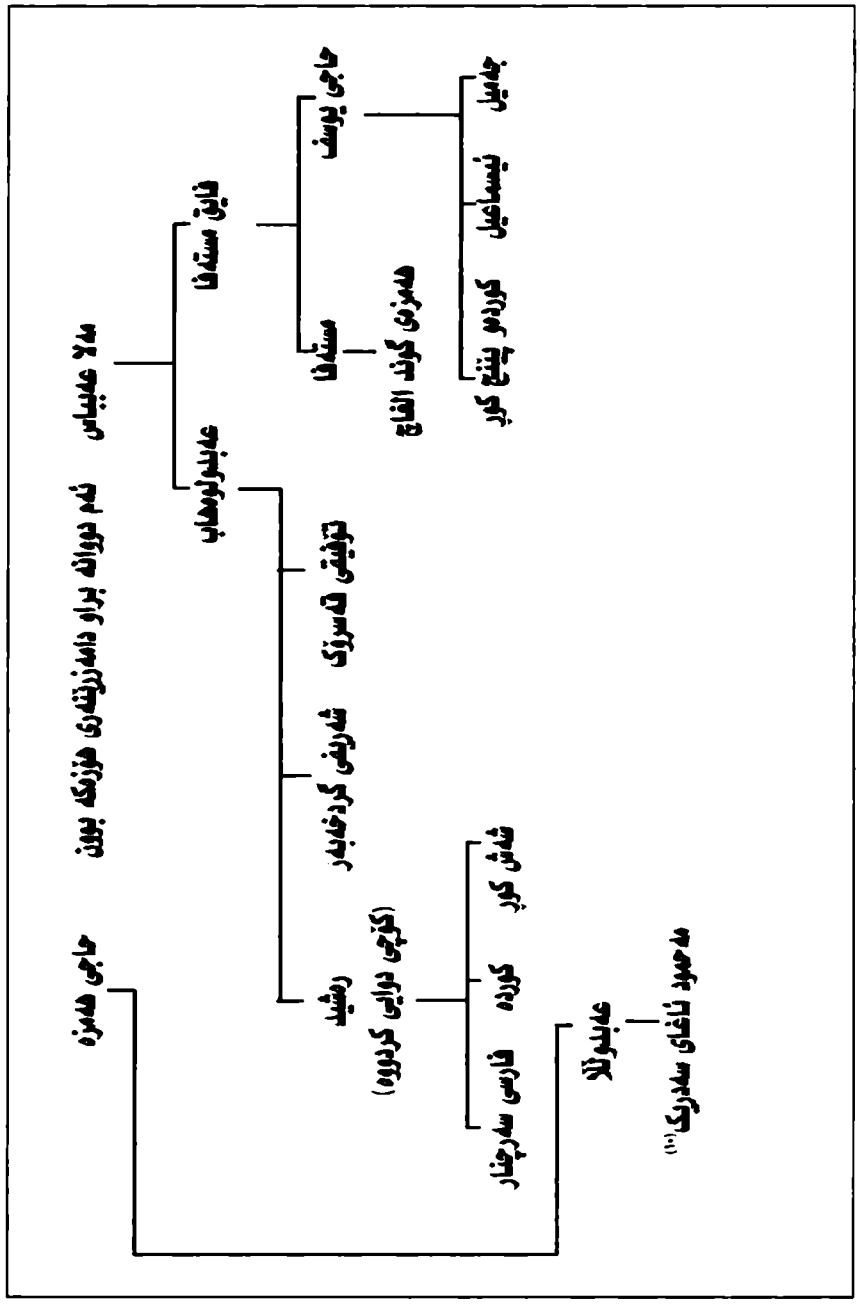

[10] لە ڕاپۆرتەکەی کاپتەن بێڵدا چۆن هاتووە دەقاو دەق وەک خۆی نەقڵمان کردووە.

٦- دووبەرەکیی هۆزایەتی:

من چارەسەری دووبەرەکیی هۆزایەتی نێوان مەحموود ئاغای کوڕی یووسف ئاغای سەدریك و فارس ئاغای سەرچنارم کردووە.

مەحموود ئاغای سەدریك لە کاتی کەوتنی کەرکووکدا[١١] دوو گوندی لای چەپی زێی زەوت کرد و شەش کەسی کوشت، مەحموود ئاغا قایل بوو یەکێك لە گوندەکان بگێڕێتەوە و سەد و دە لیرەیش بداتە کەسوکاری کوژراوەکان.

بە پێی نەریتی هۆزایەتی هەر گوندنشینێك لە کاتی دووبەرەکایەتیی هۆزایەتیدا بکوژرێ پێویستە هەزار قرانی ئێرانی و کچێك شیربایی بدەن، خۆ ئەگەر هاتوو یەکێك لە بنەماڵەی شێخ کوژرا ئەوساکە دەبێ فەسڵی نێوانیان گوندێکی ئاوەدان و ئافرەتێکی تێدا بێ، یا ئەگەر هاتوو میراتگرەکان ویستیان لەبریتی ئەوە دوو سەد تا سێ سەد لیرەیان پێ بدرێ، ژیانی گوندنشینێکی پیاویش بە پێنج سەد قرانی ئێرانی دەژمێردرا، ولاغێکیش بە سی تا پەنجا لیرە بە پێی نرخی ڕۆژ.

کچی فارس ئاغای کوڕی مەحموود کە لە بنەماڵەی ئاغاوات بوو چەند ساڵێك لەمەوبەر بە سودفە کوژرا، خوێنبایی سێ سەد و پەنجا لیرە و کێژێك بوو.

٧- لیڤیی هۆزەکە:

پێشنیازەکانی مێجەر نۆئێل دەربارەی لیڤی لە ناو هۆزە (کوردەکاندا - ك.م.) بە ڕێکوپێکی بۆ ئاغایانی شێخ بزێنی ڕوون کراوەتەوە، ئەوان ئەو بیرۆکەیان لا پەسند بوو، بە وێنە بە پێی قسەی[١٢] فارس ئاغای سەرچنار تەنها شەست کەس لە نێو گوندەکانی لای چەپی (زێ_ ك.م.) دەتوانرێ کۆ بکرێتەوە، هەرچی مەحموود ئاغایە گوتی ئەو دەتوانێ لە گوندەکانی لای

---

[١١] مەبەستی یەکەم داگیرکردنی شاری کەرکووکە لە لایەن هێزە چەکدارە بەریتانییەکانەوە لە ڕۆژی حەوتی مایسی ساڵی ١٩١٨دا.

[١٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا لەبریتی فارس ئاغا بە هەڵە فاتیس (Fatis) ئاغا چاپ کراوە.

ڕاستی (زێ_ ك.م.)دا پتر له سەد كەس له نێو گوندەكانی لای ڕاستی (زێ_ ك.م.)دا كۆ بكاتەوە.

من پێم وایە بە ئاسانی لە هەر دووك بەری زێ دەتواندرێ دوو سەد پیاو كۆ بكرێتەوە.

٨- سەرژمێریی گوند:

تێبینی - دووروودرێژ دەربارەی هێز و پێكهاتەی گوندە هەرە بایەخدارەكانی ئەم هۆزە نیشان دراوە، هەروەها نەخشەیەكی گشتیی شوێنی گوندەكانیش كە ژمارەكەی (ئای. د. دەبل یو. و ١٥٢٢)ە پێشكەش كراوە و تێیدا ژمارەیەك هەڵەیش دەربارەی شوێنی گوندەكان ڕاستكراونەتەوە[١٣].

---

[١٣] وەك لە پەراوێزی ژمارە دووداً ئاماژەمان بۆی كردووە بە داخەوە ئەو نەخشەیە وەك هاوپێچ لە ناو ئەو فایلەدا هەڵنەگیراوە.

گوندەکانی شێخ بزێنی (لای چەپی زێ)

گوندالغاچ- گوندی هەمزە ئاغای کوڕی مستەفایە کە خوارزای فارس ئاغای سەرچناره. هەمزە ئاغا پەنجا سالآن دەبێ و بێ گومان پیاوێکی سەربەخۆیە، ئەو هەمان کات گوندی کانی هەنجیریشی هەیە کە گوندێکی بچووکە و چوار میل کەوتۆتە ئەولای ڕۆژهەلآتی گوندالغاچەوە. کانی هەنجیر ئێستا بریتییە لە چواردە مالێ و چل جووت لە کاتێکدا بەر لە جەنگ بریتی بوو لە حەفتا مالێ و چوار جووت، گشت زەویوزاری دێکەش دێمە و ئیمسالێ ناوچەیەکی فراوانی لێ ڕوێنراوە و چل و حەوت ڕبەی سلێمانی لێ وەشێنراوە.

بە پێی قسەکانی هەمزە لە سالّی هاتدا بەروبوومی ناوچەکە پێنج بە یەکە، بەلآم من بۆخۆم لە ئاگادارانم بیستووە کە پازدە بە یەکە[١٤]. ژمارەی مەڕو مالآتی ئەو گوندە سەد و پەنجا سەر دەبێ، بەر لە جەنگ ئەو ژمارەیە خۆی دەدا لە هەزار تاوەکو هەزار و پێنج سەد سەر.

هەمزە ئاغای فارس ئاغا سەرچنار بە سەرەك هۆز دەزانێ.

سەرچنار- خاوەنی ئەم گوندە فارس ئاغای کوڕی ڕەشیدە کە پیاوێکی لێهاتووی بە توانای سی (٣٠) سالّەیە، باوکی سەرەك هۆزی گوندەکانی لای چەپی زێ بوو، فارس ئاغا خاوەنی دەوروبەری بیست گوندی لای چەپی زێیە کە لە هەموویان گرنگتر ئەمانەن: قەسرۆك و گردخەبەر و قامیشە (کە ئێستا کاولە) و گوندالغاچ و توتکەلّ (Tutkal) و چۆخ لیجە (Chukh Lija) و جێلە مۆرد (Jela Mord) و شێخان و مامە لەیسی (Mama Laisis) و ئاسکونە دەرەبەگی (Askuna Darbegi) و کانی هەنجیر و سەرچنار و هەر گوندەی بریتییە لە پازدە مالێ و پێنج جووت، بەرانبەر حەفتا مالێ و بیست جووت بەر

---

[١٤] دیارە هەمزە ئاغا ژمارەیەکی کەمتری داوە بۆ ئەوەی باجی کەمتر بداتە میری، ئەوەیش دیاردەیەکی باوی ڕۆژگاری خۆی بوو.

لە جەنگ، بە پێی قسەی فارس ئاغا سالّی ڕابردوو پێنج سەد مانگایەکی ئەم گوندانە بە نەخۆشی مرداربوون.

لەم ناوچەیەدا ئیمسالّ چل و حەوت ڕبەی سلێمانی تۆو وەشێنراوە کە لە سالّی پار کەمترە، لە سالّی هاتدا بەروبوومی دەغڵودانی ئەم ناوچەیە پازدە بە یەکە[١٥].

کەرەناو (یاقەرەناو Karanao) – ئەم گوندە لە بیست مالّ پێکهاتووە و هی جەمیل ئاغای برای مەحموود ئاغای کوڕی یووسفە.

یووسف ئاغا دە کوڕی هەبوو کە حەوتیان تاکو ئێستا (واتا سالّی ١٩١٩– ك.م.) ماون. یووسف ئاغا بەم جۆرەی لای خوارەوە مالّ و مولّکی بەسەر کوڕەکانیدا دابەش کردووە:

جەمیل نەجیب	گوندی کەرەناو و کەپاناك (Kapanak)
سەعید	گوندی جێگیلە (Jegila)
حەسەن	گوندی سەمەکە (Samaka)
مەحموود ئیسماعیل	گوندی مەرزیخە (Marzikha)
فارس	گوندی زۆرناسوور (Zornasur) کە ئێستا داڕووخاوە[١٦].

چۆغ لیجە – دە ماڵە نزیك قەسرۆکە، شەریف ئاغای مامی فارس ئاغای سەرچنار خاوەنی ئەم گوندەیە.

کەلکانا (kalkana) بیست ماڵەو هی فارس ئاغای کوڕی محەمەدە.

زۆرنا سوور – ئێستا داڕووخاوە، جاران هی فارس ئاغای کوڕی یووسف بوو کە ئێستا لەگەڵ مامیدا لە گوندالغاچ دەژی.

---

[15] N.A., F.O., 248 / 1246, C.T. Beale, Captain, Assistant Political Officer, Sulaimaniyah, Note on the Shaikh Bizaini Tribe, P.2.

[١٦] تکا لە دانیشتوانی ناوچەی شێخ بزێنی دەکەم گشت ئەو هەڵانەم بۆ ڕاست بکەنەوە کە لەوانەیە دەربارەی ناوی کەسایەتی و گوند و شوێنەکانی دیکەی ناوچەکەیان تێی کەوتبم.

شاوگیر (شەوگێڕ) (Shaogir) دەماڵە، هی محەمەد ئاغای کوڕی یووسف ئاغایە.

تولکی (Tulki) بیست ماڵە، هی کوێخا تۆفیقە.

توتەقاڵ (Tuta kal) پێنج ماڵە، یەک دەر چواری میلێک لەولای سەرچنارەوەیە، هی فارس ئاغای سەرچنارە.

جێلە مۆرد – دە ماڵە، سێ میل لە خواروی سەرچنارەوەیە، هی فارس ئاغای سەرچنارە.

گرد خەبەر – ئەم گوندە لە سێ ماڵ و یەک جووت پێکهاتووە، بەر لە جەنگ بریتی بوو لە سی ماڵ دە جووت، شەریف ئاغا خاوەنی ئەم گوندەیە کە جاران گەلێک ئاوەدان بووە.

قەسرۆک – لە دە ماڵ و شەش جووت پێکهاتووە، بەر لە جەنگ بریتی بوو لە پەنجا ماڵ و پازدە جووت، هی تۆفیق ئاغای مامی فارس ئاغای سەرچنارە، چل و حەوت ڕبەی سلێمانی تۆوی تێ دەوەشێنرا، بەڵام پار هیچی تێدا نەڕوێنرا چونکە لە لایەن حوکمەتی تورکیاوە لەسەر ئەوە سووتێنرا کە خەڵکەکەی قایل نەبوون باجی بدەنێ. لەم گوندەدا دوو سەد سەر مەڕ و بیست سەر مانگا هەیە، بەر لە جەنگ قەسرۆک خاوەنی هەزار سەر مەڕ بوو.

قامیشە– ئەم گوندە کاول کراوە، دەڵێن هی تۆفیق ئاغایە، ناوبراو دەڵێ فەقێ ئەمین قامیشەی سووتاندووە لە کاتی بەرپابوونی کوشتاری نێوان هۆزەکانی ناوچەکەدا دوای کشانەوەی بەریتانییەکان لە کەرکووک [١٧].

کانی هەنجیر – سەرۆکی ئەم گوندە کوێخا مستەفای کوڕی هەمزە ئاغای گوندالغاچە، کانی هەنجیر ئێستا بریتییە لە سێ ماڵ و دوو جووت، بەر لە جەنگ بریتی بوو لە بیست ماڵ و چل جووت.

---

[١٧] دوای یەکەم داگیرکردنی کەرکوک و دەوروبەری لە لایەن بەریتانییەکانەوە لە ڕۆژی حەوتی مایسی سالّی ١٩١٨دا ناچار بوون لەژێر فشاری عوسمانییەکاندا ڕۆژی بیست و چواری نیسانی هەمان سالّ بکشێنەوە و تاوەکو ڕۆژی بیست و شەشی مانگی ئابی هەر ئەو سالّە نەیانتوانی بە یەکجارەکی عوسمانییەکان لە کەرکووک و دەوروبەری وەدەرنێن.

حەمدوون – ئەم گوندە لە بیست مالێ و شەش جووت پێکهاتووە، تۆفیق ئاغای قەسرۆك ئیدیعای خاوەنییەتی ئەم گوندە دەکات و دەڵێت بەر لە سیازدە سالێ دوو دەر سێی حەمدوونی بە شەست لیرە کڕیوە، ئەوسا نرخی ماینێك پەنجا لیرە و تفەنگێکی مارکە مارتین بیست لیرە و دەمانچەیەك پێنج لیرە بوو، هەرچی یەك دەر سێی ئەم گوندەیە ئێستایش وەك جاران هی گوندنشینەکانە، تۆفیق ئاغا دانووی لەگەڵ کاربەدەستانی تورکدا لە کەرکووك نەدەکولاً و کاتی خۆی عەبدولڕەحمان (کوڕی تۆفیق ئاغا– ك.م.) داوای لە قاسم پاشای موتەسەڕیفی کەرکووك کردووە ئەو گوندەی بۆ بگێڕێتەوە کە لێی دەربەدەر کرا دوای ئەوەی پێنج سالێ بەسەر خاوەنییەتی ئەودا تێپەڕی.

لەو کاتەدا کە تۆفیق ئاغای قەسرۆك دوو دەر سێی حەمدوونی کڕیوە، گوندەکە لە سی تا چل مالێ پێکهاتبوو، بەرهەمی سالانەیشی خۆی دەدا لە سێ تا سەد تەغاری کەرکووکی. عەبدولڕەحمان دوو سالێ لەمەوبەر کۆچی دوایی کرد و ئێستاکە تۆفیقی کوڕی لەو گوندە دەژی، ئێستاش وا دەزگا بەرپرسەکان بە بەڵگەنامەکانی تاپۆی حەمدووندا دەچنەوە.

قەرە سەلیم – سی تا چل مالێ دەبێ، سەرۆکی ئەم گوندە حەمەد ئاغای کوڕی قادر ئاغایە.

مەرزیخاە (Marzikhah) دوو گوند بەم ناوەوە هەیە و هەموویشی بە سەر یەکەوە نیو میل لە یەکدییەوە دوورن، ناوی یەکێکیان مەرزیخاهی گەورەیە و ناوی ئەوی دیکەشیان مەرزیخاهی بچووکە، یەکەمیان لە شازدە مالێ پێکهاتووە و هی مەحموود ئاغای کوڕی یووسفە کە سەرۆکی گوندەکەیە، بەڵام گوندنشینەکانیش بەشیان هەیە. هەرچی مەرزیخاهی بچووکە لە پازدە مالێ پێکهاتووە و هی کەریم ئاغا و دانیشتووانی دێکەیە و حەوت جووت و دوو سەد سەر مەڕی تێدایە.

گوندەکانی شێخ بزێنی (لای ڕاستی زێ)

تەق تەق – ئەم گوندە لە پازدە مالێ و سێ جووت پێکهاتووە، بەر لە جەنگ لە پەنجا مالێ و دە جووت پێکهاتبوو، ئێستا گوندنشینەکانی تەق تەق سەد سەر مەڕ و پازدە مانگایان هەیە، بەر لە جەنگ پێنج سەد سەر مەڕ و سەد سەر مانگایان هەبوو، کوێخا ڕەشید و خزمەکانی خاوەنی تەق تەقن.

تەق تەق سەرەتای قەیاغی هاتوچۆی ناو زێی بچووک پێکدەهێنێ، لە کۆیسنجەقەوە بە کەڵەك تووتن و خوری و گەنم و جۆ و کەلوپەلی دیکە دەهێنرێتە تەق تەق و لێرەوە هەر بە کەڵەك دەنێردرێن بۆ بەغدا و تکریت و شوێنی دیکە و زێش سالێ دوازدەی مانگ بۆ هاتوچۆی کەڵەك کراوەیە. بەر لەجەنگ لە نێوان بەغدا و تەق تەقدا بیست کەڵەك بەردەوام لە هاتوچۆدا بوون. گوندنشینەکانی ئەم ناوچەیە ئێستا چالاکانە خەریکی دروستکردنی کەڵەکی نوێن و بەم زووانە جووتێك لەو کەڵەکە نوێیانە بە بارە تووتنەوە لە کۆیسنجەقەوە بەرەو بەغدا دەکەونە ڕێ. هەر کەڵەکێك چوار سەد و پەنجا ڕبەی سلێمانی هەڵدەگرێ، کە دەکاتە دەوروبەری دوازدە تۆن. بەر لە جەنگ نرخی گواستنەوە بۆ باری هەر ئێسترێك (واتا بۆ هەر دوو سەد و پەنجا کیلۆ) نیو لیرە بوو، بەڵام ئەوە هێشتا دەستنیشان نەکراوە چونکە تازە بە تازە بزووتنەوەی بازرگانی دەژێتەوە، لە تەق تەق چوونە بەغدایش بە کەڵەك حەوت تاوەکو هەشت ڕۆژ دەخایەنێ و دوای گەیشتن کەڵەکەکان هەڵدەوەشێنرێنەوە و دارەکانیان هەر لەوێ دەفرۆشرێن و پێستەکانیش بە ئێستر دەهێننەوە تەقتەق، دروستکردنی هەر کەڵەکێکیش نزیکەی هەزار ڕوپێی[18] تێدەچێ.

وا چاوەڕوان دەکرێ تەق تەق لەمەودوا جۆرە بایەخێکی ببێ، وا پێدەچێ ببێتە مەڵبەندێکی لەبار بۆ دامەزراندنی دایەرەی باج و.کۆنترۆڵ،

---

[18] ڕوپێ پارەیەکی هندییە، ئینگلیزەکان هێنایانە عیراقەوە و تاوەکو ساڵی ۱۹۳۱ بەکار دەهێنرا، هەر ڕوپێیەك بەرامبەر حەفتاو پێنج فلس بوو، لەك ڕوپێش هەبوو کە بریتی بوو لە سەد هەزار ڕوپێ.

وێڕای عەماری هەڵگرتنی شتومەک.

سەرتو قەڵا – جاران گوندێکی سەرەکیی هۆزایەتی شێخ بزێنی بوو، ئێستا وا نەماوە، سەرۆکی ئەم گوندە کۆخا سەعیدی والییە کە لە ناو دێکەدا مواڵکی هەیە، بەاڵم زۆربەی مواڵکەکان هی گوندنشینەکانن. سەرتو قەڵا ئێستا لە حەوت ماڵ و چوار جووت پێکهاتووە، بەاڵم بەر لە جەنگ بریتی بوو لە پەنجا تا شەست ماڵ و بیست جووت، ئێستا لە سەرتو قەڵا سەد سەر مەڕ و دە سەر مانگا هەیە و خەڵکەکەی ئیمساڵ شەست ڕبەی سلێمانی تۆوپان وەشاندووە، بەاڵم پار لەبەر ئەوەی گوندەکەیان کاول کرابوو هیچیان نەوەشاند[19].

سەیگرداغ (Saigirdagh) سەرۆکی ئەم گوندە محەمەد ئەمینی کوڕی حاجی قادرە کە مواڵکیشی لە ناو دێکەدا هەیە، بەاڵم دانیشتووانی دێکە بۆ خۆیان خاوەنی بەشی زۆری مواڵکی سەیگرداغن کە لە چل و پێنج ماڵ و حەڤدە جووت پێکهاتووە، بەاڵم بەر لە جەنگ ئەم گوندە لە سەد و بیست ماڵ و بیست و سێ جووت پێکهاتبوو، لەم گوندەدا چوار سەد سەر مەڕ و چل سەر مانگا هەیە و کشتوکاڵیشی دێمە و ئیمساڵ خەڵکەکەی گەلێك لە پار زۆرتر تۆوپان وەشاندووە، ئیمساڵ سەد و پەنجا ڕبەی سلێمانی تۆوپان وەشاندووە، واش چاوەڕوان دەکرێ بەروبوومی ئیمساڵ باش بێ و بگاتە پێنج بەیەك چونکە زەویوزاری سەیگرداغ زۆر بەپیت نییە.

محەمەد ئەمین دەیەوێ ببێتە سەرۆکێکی سەربەخۆ و دەڵێ دانیشتووانی سەی کانی و عەومەت گومەت (Auma Gumat) و سەمەکە و میرکە وەك سەرۆك هەڵیانبژاردووە، ناوبراو مەحموود ئاغای سەردیکی وەك سەرۆکی (باڵای _ ك.م.) هۆز لا پەسندترە وەك لەوەی وەك ناوچەیەکی بێ هۆز لە الیەن کۆیسنجەقەوە ببرێ بەڕێوە.

---

[19] N.A., F.O., 248 / 1246, C.T. Beale, Captain, Assistant Political Officer, Sulaimaniyah, Note on the Shaikh Bizaini Tribe, P.3.

سەیکانی – بەر لە چەند مانگێک کۆێخای سەیکانی لە هەرایەکی دانیشتووانی گوندەکەدا کوژرا، دانیشتووانی سەیکانی چوونە کۆیسنجەق بۆ چارەسەری کێشەی دانانی کوێخایەکی نوێ بۆ گوندەکەیان. سەیکانی لە سی ٣٠ مالێ و چوار جووت پێکهاتووە، بەر لە جەنگ بریتی بوو لە حەفتا مالێ و نۆ جووت. ژمارەیەک لە دانیشتووانی ئەم گوندە کە لەگەڵ کوێخادا ناکۆک بوون مالّی نوێیان لە دووری چارەکە میلێک لە سەیکانییەوە دروست کرد و بەو جۆرە بەناوی گورگەوە دروست بوو.

شەیتانییە (Shaitania) ئەم گوندە هی مەحموود ئاغای سەدریکە، لە دە مالێ و دوو جووت پێکهاتووە، بەر لە جەنگ بریتی بوو لە بیست مالێ و هەشت جووت.

عەومەل (Aumal) گوندی عەبدوڵڵاێ ئاغای کۆیسنجەقە، لە بیست مالێ و شەش جووت پێکهاتووە.

ئۆمەر گومبەت (Auma Gumat) گەورە پیاوی ئەم گوندە محەمەدی کوڕی حاجی قادرە، براکەی کوێخای سەیگردکانە (Saigirdkan)ە، عەومە گومەت لە بیست مالێ و یازدە جووت پێکهاتووە، بەر لە جەنگ بریتی بوو لە حەفتا مالێ و بیست و دوو جووت.

سەردیک_ گوندی مەحموود ئاغایە و لە دە مالێ و حەوت جووت پێکهاتووە، بەر لە جەنگ بریتی بوو لە سی (٣٠) مالێ و دە جووت، لەم گوندەدا چوار سەد سەر مەڕ هەیە و خەڵکەکەی ئیمسالێ نەوەت ڕبەی سلێمانی تۆویان وەشاندووە، دەڵێن لە سالّی هاتدا بەروبووم یەک بە پێنج تا حەوتە و نرخی بەرخێکی قەڵەو دوو لیرەیە، وەک گوتمان سەردیک هی مەحموود ئاغایە کە سەنەدی تاپۆی بە دەستەوەیە، بۆیەکا خەڵکی دێکە خاوەنی هیچ نین.

کاپتەن سی.ت.بیل

یاریدەری ئەفسەری سیاسیی سلێمانی [٢٠].

---

[20] Ibid, P.4.

بابەتی دووەم:

هەواڵی
دامەزراندنی کۆماریێکی کوردی
لە یەریێفان

لە فایلێکی نهێنیی
وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیدا

کورتە ڕوونکردنەوەیەکی پێویست:

وا دیارە خۆشبوونی ئاگری جەنگی سارد[1] بۆتە هۆیەکی کاریگەری بزواندنی پرسی کورد بە گشتی لە سەر ئاستی پێوەندییە نێو دەوڵەتییە ئاڵۆزەکانی دوای جەنگی دووەمی جیهانی دا، بەو پێیەش ئەو پرسە پتر لە جاران سەرنجی دیپلۆماسییە زلهێزەکانی ڕاکێشاوە و هەمان کات سایۆنیزم لە دوای دامەزراندنی دەوڵەتی ئیسرائیلەوە بووەتە هێزێکی بزوێنی نوێی دیاردەکانی جەنگی سارد تایبەت لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا ئەوەی پێموایە بە ڕوونی لە بەڵگەنامەکانی ناو فایلی ژمارە ٣٧١ / ٦٨٤٣٨ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی[2]دا هەستی پێدەکەین و بەم جۆرەی لای خوارەوە.

هەوڵی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردی لە یەرێڤانی پایتەختی ئەرمینیا

فایلی ناوبراو بریتییە لە بیست لاپەڕە کە گشتیان تەرخان کراون بۆ بابەتی دەنگوباوی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردی لە یەرێڤان لە کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٤٨دا. سەرچاوەی ئەو دەنگوباوە هەوالێك بووە کە ئیزگەی دەنگی ئیسرائیل ڕۆژی سێی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ پەخشی کردووە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی لاپەڕەی یەکەمی ئەو فایلەیە:

دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیی ئازاد لە یەرێڤان بە نیازی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردیی سەربەخۆ لە ژێر سایەی سۆڤیەتدا.

---

(١) دەربارەی جەنگی سارد بڕوانە پەراوێزی ژمارە حەفتا و هەشتی بابەتی هەشتەمی بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە، ل ٣٨٥.

(2) N.A., F.O.,371 / 68438, Eastern 1948, General, File No.14575.

لۆگۆی دەنگی ئیسرائیل لە سەرەتای دامەزرانییەوە تاوەکو ئێستاکە

ڕاپۆرتێـــک کـــە پۆژی ســـێی تەشـــرینی دووەم لـــە ئیزگـــەی (دەنگی ئیسرائیل)ەوە وەرگیراوە:

ســێ کــەس لــە کارمەنــدانی وەزارەتــی هەنــدەرانی حوکمــەتی بەریتانی تێبینی خۆیانیان لە ســەر ئەو ڕاپۆرتــە نووســیوە، یەکــەمیان پۆژی هـــەژدە و دووەمیـــان پۆژی نۆزدە و سێیەمیان پۆژی بیستی تەشرینی دووەم و بە کـورتی تێبینییـەکانی خۆیانیـان نووسـیوە و ئیمزایـان کـردووە، بـەڵام بـێ ئـەوەی نـاوی خۆیـان بنووسن، تـەنها یەکـەمیان بـەم جـۆرەی لای خـوارەوە ئاماژەی بـۆ بایـەخی بابەتەکە کردووە:

پێشنیاز دەکەم وێنەی ئەم نامەیە بنێردرێ بۆ مۆسکۆ چونکە دەربارەی ڕووداوەکانی [٣] یەکیەتی سۆڤیەتە [٤].

دووەم بەڵگەنامەی ناو هەمان فایل پتر تیشک دەخاتە سەر ئـەم بابەتـە، ئەمەی خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

پۆژهەڵاتی ناوەڕاست، بەرەو (دامەزراندنی _ ك.م.) کۆماریێکی کوردی.

---

[٣] شایانی باسە وشەی ڕووداوەکان "events" لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بـەو جـۆرە خراوەتـە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

[٤] وا دیارە بەشی پۆژهەڵاتی وەزارەتی هەنـدەرانی حوکمـەتی بـەریتانی ئـەم پێشـنیازەی بـە لاوە پەسند بووە بۆیەکا نامەیەکی تایبەتی ناردووە بۆ باڵوێزخانەی بـەریتانی لـە مۆسـکۆ و ئەوەیش دەبێتە هۆی کردنەوەی فـایلێکی سـەربەخۆی دیکـە دەربـارەی هـەمان بابـەت وەك دوایی بە درێژی باسی دەکەین. بڕوانە:

N.A., F.O.,371/68438, Eastern 1948, General, File No.14575, Eastern Department, No.E14575/ 65, Minute Mr. Watson, 12th November, 1948.

ئیزگەی دەنگی ئیسرائیل ڕۆژی سێی تەشرینی دووەمی ١٩٤٨ سەعات پێنجی ئێوارێ بە زوبانی عەرەبی و لەسەر زاری سەرچاوە عەرەبییەکانەوە ڕایگەیاند کە لە یەرێقانی پایتەختی کۆماری ئەرمینیای ڕووسیا حوکمەتێکی کوردیی ئازاد دامەزرێنراوە بە نیازی دامەزراندنی کۆمارێکی سەربەخۆی کوردی لە ژێر سایەی سۆڤیەتدا کە نیاز وایە ناوچەکانی باکووری ڕۆژئاوای ئێران و ڕۆژهەلاتی تورکیا و باکووری عیراق بگرێتەوە، ڕاپۆرتەکە دەشڵێ ئەم حوکمەتە نوێیە بڕیارە لە شێوازی یەکیەتییەکی سەربازیدا بێ و مەلا مستەفای بارزانیشی تێدا بەشداربێ کە ماوەیەك لەمەوبەر ڕەهبەری شۆڕشێك بوو لەعیراق [٥]. ژمارەی ئەندامانی هۆزی بارزان دە هەزار کەس دەبن، زۆربەیان جەنگاوەرن و لەم دواییانەدا زۆر ئازایانە دژی هێزەکانی سوپای عیراق جەنگین و سێ سەد سەربازیان لێ کوشتن، دوای ئەوەی هاتیشنە نزیك سنووری ئێران، حوکمەتی ئێران ڕازی نەبوو پەنایان بدات، بۆیەکا ناچار بوون بچنە شارێکی نزیك ئێران [٦] و تاوەکو ئیمڕۆکەش هەر لەوێن [٧].

دوا بەدوای ئەوە بەشی ڕۆژهەلاتی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی یەکسەر ناوەڕۆکی ئەو ڕاپۆرتەی سەرەوە دەکاتە نامەیەك و

---

[٥] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە هاتووە:

"... and included mulla Mustafa Barzani, who was at one time head of the revolution in Iraq" .

هەڵبەت بەکارهێنانی وشەی شۆڕش سەرنج ڕادەکێشێ چونکە، بە داخەوە، سەرجەمی بزووتنەوە ڕزگاریخوازەکانی کورد لەو جۆرە بەڵگەنامانەدا بە یاخیبوون وەسف دەکرێن.

[٦] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە ئەو ڕستەیە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانەوە:

"When Approached Iran, The Government refused them refuge and they were thus compelled to go to "a town near Iran", where they are still to be found".

کە دیارە مەبەستییە بڵێ پەنایان بردە بەر شارێك لە ناو خاکی یەکیەتی سۆڤیەتدا.

[7] N.A., F.O.,371/68438, Eastern 1948, File No.14575, Middle East, Towards a Kurdish Republic.

دەینێرێتە باڵیۆزخانەکانی حوکمەتی بەریتانی لە هەریەک لە تاران و بەغدا و ئەنقەرە، وێڕای مفەوەزییەتی حوکمەتی بەریتانی لە دیمەشق کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی سەرەتاکەیەتی:

وەزارەتی هەندەران:

سی دەبل یو.١،

ژمارە إی ٠٦٥/١٤٥٧٥/١٤٦٥٨

باڵوێزی خۆشەویست.

ئایا دەتوانن هیچ تیشکێك بخەنە سەر ئەم ڕاپۆرتە ئیزگەییە دەربارەی دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیی ئازاد؟.

دوای ئەوە، وەك گوتمان دەقی ناوەرۆکی بەڵگەنامەکەی پێشوو دەربارەی هەواڵەکەی ئێزگەی دەنگی ئیسرائیل وەك خۆی دەنووسێتەوە[٨].

ئەمیر کامەران عالی بەدرخان ئەم هەواڵە یەکسەر دەقۆزێتەوە و ڕۆژی بیست و نۆی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ بە ناوی (وەفدی کورد لە پاریس)ەوە یادداشتێکی چڕوپڕ بە زوبانی فەڕەنسی دەربارەی (مافی چارەنووسیی نەتەوەی کورد) دەداتە سێر ئێرنست بێڤنی[٩] وەزیری هەندەرانی بەریتانی و سەرۆکی وەفدی حوکمەتەکەی لە ڕێکخراوی نەتەوە

---

[8] Ibid, Foreign Office, S.W.1. 15th November, 1948. No.E 14658/14575/65, from: Eastern Department, To: The Chencery, British Embassy, Tahran, The Chencery, British Embassy,Angora, The Chencery, British Legation, Damascus.

[٩] دەربارەی پوختەی ژیانی سێر ئێرنست بێڤن بڕوانە پەراوێزی ژمارە ٨٦ی بابەتی «دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی لە ساڵی ١٩٤٩و ساڵی ١٩٥١ لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە بۆ کوردستان لە دوو فایلی نهێنیی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیدا».

ئێرنست بێڤن

یەکگرتووەکان کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی[١٠].

پاریس،

٢٩ی تەشرینی دووەمی ١٩٤٨،

لە وەفدی کوردەوە،

شەقامی دوبروس،

پاریس،

تەلەفۆن: کلێبێر ٢٨/٩٧،

بۆ جەنابی بەڕێز و زۆر شکۆمەند ئێرنست بێڤنی

وەزیری کاروباری هەندەران و سەرۆکی وەفدی بەریتانی لە نەتەوە یەکگرتووەکان،

پاریس.

ڕێزدار جەنابی وەزیر.

وەفدی کوردی شەرەفی ئەوەی هەیە کۆپیی یادداشتنامەیەکتان بخاتە بەردەست کە هەر ئێستاکە پێشکەش بە جەنابی بەڕێز سکرتێری گشتیی ڕێکخراوی «نەتەوە یەکگرتووەکان»ی کردووە. ناعەدالەتی، چەوساندنەوە و ئەو دەرد و ئازار و مەینەتەی گەلی کورد لە ماوەی ئەو چەند گرێ دە سالّییەی دوایی چێشتوویە، کە زۆربەیان لە سۆنگەی هەڵوێستی پێکناکۆک و نیوەچڵەوە سەرچاوەیان گرتووە، کە لە بڕێك لە ناوچە کوردییەکاندا پیادە کراون و لە دوایین جاریشدا بە هۆی دەستبەردارببوونی ئەوانەی کە بە گوێرەی گفت و بەڵێنەکانیان بەرپرسیارییەتی بەڕێوەبردنی سیستەمێکی نوێیان لە ئەستۆ گرتبوو، کە لە سەر بنەمای ئازادی و دادپەروەری بۆ گشت

---

[١٠] سوپاسی زۆرم بۆ برای دڵسۆزم دوکتۆر نەجاتی عەبدوڵڵا کە دیسانەوە لە پاریسەوە ئەرکی وەرگێڕانی ئەم یادداشتەی گرتە ئەستۆی خۆی، خوا لە وێنەی زۆر بکات.

گەلان و بە تایبەتیش بۆ گەلانی چەوساوە دامەزرابوو. هەردووك جەنگی جیهانی و جەنگی نوێی پیرۆزی مرۆڤایەتی لە پێناوی مافدا، بوونە هۆی لەدایکبوونی ڕێکخراوێکی نێودەوڵەتیی نوێ کە بنەماکانی «مافی گەلان لە بڕیاردانی چارەنووسی خۆیان» و «ڕێزگرتن لە مافەکانی مرۆڤ و ئازادییە بنچینەییەکان» ڕابگەیێنێ. لەم دۆخەدا مافی کورد هەر بە فەرامۆشکراوی و نەزانراوی ماوەتەوە.

لە ترسی ئەو ڕووداوە کارەساتبارانەی کە لە نێوان ساڵەکانی ١٩١٨ تاوەکو ١٩٤٨ لە عیراق و تورکیا و ئێران ڕوویان دا و لە لایەن بەرپرسەکانەوە هێندە حیسابیان بۆ نەکرا، وەفدی کوردی بڕوای وایە کاتی ئەوە هاتووە و ئەرکی ئەوە، یادداشتنامەیەکی ڕوونکەرەوە بۆ بەرچاوی بەرپرسانی «نەتەوە یەکگرتووەکان» لە بارەی ڕەوشی ڕاستەقینەی کوردستان بنووسێ، لە ڕابردوودا بێدادییەکی ئاوەها بە جۆرێك دەتوانرا بکرێت، بەڵام ئیدی چیتر ناشێ ئەوە بهێنرێتە بەرچاو کە لە ژێر سایەی بنەماکانی یاسادانانی نوێی دەوڵەتیدا چارەنووسی کورد بتوانرێ لە ژێر هیچ جۆرە بڕوبیانوویەکدا چیی دی چاوی لێ بپۆشرێ.

کەوابوو کێشەی کورد چیتر هەر تەنها لەسەر شانۆی سیاسی خۆی نانوێنێ، بەڵکو ئەوە (بەشێکە — ك.م.) لە مافەکانی مرۆڤ کە وان لە ئارادا. کوردی عیراق لە ئەنجامی قاتوقڕی و نەخۆشی و نەبوونی داو و دەرمانەوە، لەناو دەچن و لە ژێر ستەمی ڕژێمێکی پۆلیسیی بێ وێنەدا و بێبەشبوونیان لە گشت چەشنە ئازادییەکی شارستانی و سیاسی هەناسەیان لەبەر بڕاوە. لە تورکیا و ئێرانیش هەمان میتۆد و هەمان ڕەفتار (لەگەڵ کورددا — ك.م.) دەکرێ، خۆ ئەگەر دەستتێوەردانی هێزی ئاسمانیی شاهانشاهی بەریتانی لە عیراق نەبوایە، ئەگەر یاریدەی مادی و مەعنەوی نەبوایە بۆ تورکیا و ئێران، ئەوا کورد دەیانتوانی هەر بە چەك داکۆکی لە خۆیان بکەن، بەڵام

کامەران بەدرخان

وەك چۆن ڕووداوەکانی نێوان هەردووک جەنگ بۆیان سەلماندین کە تەنانەت مافی شۆڕشکردنیش[11] لە کورد سەندرایەوە.

ئەو بارودۆخە چونکە تەواو پێچەوانەن لەگەڵ ئەو بنەمایانەی لە ئاراداں ئێستاکە نا ئارامییەك و ڕەوشێکی درێژخایەن لە ئارادایە کە لەوانەیە هەژموونێکی ئەسەفبار بخاتە سەر ڕەوتی ئاشتی لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستدا، هەر بۆیەش وەفدی کوردیی باوەڕکردوو بە هەستی خەمخوازانە و هەستی بەرزی ئەو بەرپرسانەی کە وەفدی بەریتانی بەڕێوە دەبەن، شەرەفی ئەوەی هەیە داوا لە جەنابی بەڕێزی سەرۆکی وەفدەکە بکات کە شێلگیرانە بە دەخالەتی بەرزی خۆی هاوپشتی لە داخوازینامەکانی کورد بکات.

لەگەڵ سوپاسی بێ پایانمان، جەنابی بەڕێز، تکایە ڕێزی گەلێك بەرزمان قەبوولّ بفەرموون.

ئیمزا

میر کامەران عالی بەدرخان[12]

دکتۆر کامەران عالی بەدرخان بەم کارەی چمکێکی سەنگینی نوێی خستە سەر خەرمانی لە بن نەهاتووی خزمەتەکانی بنەماڵەی بەدرخان. هەر لەو ساڵەیشدا، وەك دوکتۆر نەجاتی عەبدوڵڵا پێی ڕاگەیاندم.

---

[11] ئەم هێڵکێشانە لە لایەن نووسەری یادداشتنامەکە دانراوە – وەرگێڕ.

[12] N.A., F.O.,371 / 68438, Eastern 1948, General, File No.14575, No. E15407 / 15407 / 15575, Memorandum on the position of the Kurds in the Middle East communnicated To the Secretary – General of the United Nations by the Kurdish Delegation.

کامەران عالی بەدرخان یادداشتنامەیەکی دوورودرێژی داوەتە کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان لە نیۆیۆرك و هەمان کاتیش لە نامێلکەیەکی چل و حەوت لاپەڕەییدا لە پاریس بلاوی کردۆتەوە.

لەو یادداشتنامە و نامێلکەیەدا دوکتۆر کامەران باسی مێژووی دێرینی گەلی کورد و جوگرافیای کوردستان و سامانی بێ شومار و (پەیمانی سێڤەر) و سیاسەتی کەمالیزم و خەباتی بێ وچانی کورد و شۆڕشەکانی شێخ سەعیدی پیران و ئاگری داغ و شێخ مەحموود و بارزان و دامەزراندنی کۆماری کوردستانی ساڵی ١٩٤٦ و چەند بابەتێکی دیکە دەکات و لە دوایین سەرئەنجامی یادداشتنامەکەدا نووسەر مافی چارەی خۆنووسی و مافەکانی مرۆڤ وەبیر کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان دەهێنێتەوە و داوا دەکات ئەو ڕێکخراوە نێودەوڵەتییە چارەسەرێکی عادیلانە بۆ کێشەی کورد بدۆزێتەوە.

هیوادارین دوکتۆر نەجاتی عەبدوڵڵا بەزووترین کات چاو و دڵی ڕووناکبیرانی کورد بەو بەرهەمە ناوازەیە ڕووناك بکاتەوە کە بێ گومان دەبێتە دیارییەکی بەهاداری دیکەی بۆ کتێبخانەی کوردی.

دوای ئەم ناوبڕە کورتە دەگەڕێینەوە سەر خودی فایلەکە.

دوای یادداشتەکەی بەدرخان یەکسەر یادداشتێکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە لە هەمان فایلدا هەڵگیراوە کە باڵوێزخانەی ناوبراو ڕۆژی شەشی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ ناردوویە بۆ بەشی ڕۆژهەڵاتی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی و وێنەی لێ داوەتە باڵوێزخانەکانی بەریتانیا لە هەر یەك لە بەغدا و تاران و دیمەشق و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

باڵوێزخانەی بەریتانی،

ئەنقەرە،

نهێنی،

ژمارە ٤٠٦/٤/٤٥،

٦ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٨.

بەشی پۆژهەلاتی خۆشەویست.

ئامـاژە بـە نامـەی ژمـارە إی ١٤٦٥٨/١٤٥٧٥/ ٦٥ی پۆژی پـازدەی تەشرینی دووەمتان دەربارەی هەواڵە ئیزگەییەکە سەبارەت بە دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیی ئازاد.

ئێمە هیچمان دەربارەی ئـەو ڕاپۆرتـە نەبیستووە بۆیـەکا نـاتوانین هـیچ تیشکی بخەینە سەر. بە هەر حاڵ کونسوڵی ڕاگەیاندنمان دەمێك ساڵە بایـەخ دەداتە کورد و تێبینیی ئەو بەم جۆرەیە:

«دەمێکە[١٣] لەو باوەڕەدام پۆژێك دێ زایۆنیستەکان پرسی کورد دەکەنە کوتەکی دەستیان بۆ لێدانی سوریایی و عیراقییەکان.

سـۆڤیەتییەکانیش دەمـێ سـاڵە ناوچـەیەکی ئۆتۆنـۆمیی کـوردیی (ڕایۆن)[١٤] بیان لە چوارچێوەی ئەرمینیای سۆڤیەتیدا هەیە، وێڕای ئامۆژگـاری کـوردیی لـە تفلـیس[١٥] و یـەرێڤان، بـەڵام ئەمـە یەکـەم جـارە گـوێم لـە حوکمەتێکی کوردی بێ، لەوانەیە (ئەو دەنگوباوە — ك.م.) ڕاست بـێ، مـەلا مستەفایش هەر چەندە پیـاوێکی بزێـوە، بـەڵام هـەرگیز بـارێکی بـەو ڕادەیـە سـەختی نەخسـتۆتە ئەسـتۆی کـوردی عیراقـەوە، هـۆزی بـارزانیش، کـە براکەی[١٦] نەك خۆی ڕەهبەری دەکات، هۆزێکی بچووك و هەژارە و هۆزەکانی ناوچەکەیش ڕقیان لێی دەبێتەوە».

---

[١٣] شایەنی باسە گشت قسەکانی کونسوڵی ڕاگەیاندنی باڵیۆزخانـەی حوکمـەتی بـەریتانی لـە ئەنقەرە بە شێوازێکی سەرنجڕاکێش لە دەقی بەڵگەنامەکەدا چاپ کراون.

[١٤] ڕایۆن (Rayon) وشەیەکی ڕووسییە و مانای ناوچەیە.

[١٥] تفلیس یان تبلیس پایتەختی جۆرجیایە کە یەکێك بـوو لـە پـازدە کۆمـارە سـەرەکییەکەی یەکیەتی سۆڤیەت و ستالین و هەروەها شیفەرنادزەی دوایـین وەزیـری هەنـدەرانی یەکیـەتی سۆڤیەت خەڵکی جۆرجیان، دوای کـەوتنی یەکیـەتی سـۆڤیەت شـیفەرنادزە ماوەیـەك بـووە سەرەك کۆماری جۆرجیای سەربەخۆ، ژمارەیەکی کەم لە کورد لە جۆرجیا دەژین، من تـەنها دوکتۆر کەرەم ئەنقۆسیم دەناسی کە هەستی کوردایەتی زۆر بە تین بوو.

[١٦] مەبەستی شێخ ئەحمەدی بارزانە.

ئێمە دەربارەی ئەم بابەتە هیچ پرسیارێکمان لە بەرپرسیارە تورکەکان نەکردووە، بەڵام ئەگەر ئارەزووتان لێ بێت بۆ خۆتان دەتوانن لێیان بپرسن.

وێنەی ئەم نامەیە دەنێرین بۆ باڵوێزخانەکانمان لە بەغدا و تاران و دیمەشق.

ئیمزا

دڵسۆزتان باڵوێز [17]

لە ناو هەمان فایلدا و یەکسەر دوابەدوای ئەمە نامەیەکی باڵوێزی بەریتانی لە تاران هەڵگیراوە و ڕۆژی بیست و دووی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ ناردوویە بۆ بەشی ڕۆژهەڵاتی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی لە لەندەن دەربارەی هەمان بابەت و ئەویش ڕۆشنایی دەخاتە سەر چەند لایەنێکی دیکەی مەسەلەکە، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو بەڵگەنامەیەیە:

باڵوێزخانەی بەریتانی،

تاران،

٢٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٨،

ژمارە: گ ٤١٧/٢٠/٤٨،

نهێنی.

بەشی ڕۆژهەڵاتی خۆشەویست.

دەربارەی ڕاپۆرتەکەی ئیزگەی ئیسرائیل کە سەبارەت بە دامەزراندنی کۆمارێکی سەربەخۆی کوردییە و ئێوە لە نامەی ژمارەی إی ٤٥٦٦/١٤٥٧٥/٦٥ی ڕۆژی پازدەی تەشرینی دووەمتانداتان بۆی کردووە، ئێمە لە تەورێز و خورمشەهرمان [18] پرسی و تەورێز پێی ڕاگەیاندین

---

[17] N.A., F.O., 317/68438, British Embassy, Ankara, Confidential, No. 406/ 4/ 48, 6 th December 1948, To: Eastern Department, Foreign Office, London S.W.1.

[18] مەبەستی هەردوو کونسوڵخانەی بەریتانییە لە تەورێز و خورمشەهر.

ئیزگەی باکۆ و ئیزگەی نهێنیی دیموکرات [١٩] ەکان لەم چەندانەی دواییدا ئاماژەیان بۆ دامەزراندنی کۆمارێکی لەو جۆرە کردووە، بەرپرسە سەربازییەکانی ئێران سێ مانگ لەمەوبەر گوێیان لە ڕاپۆرتێکی وەها بووە.

تەورێز دەربارەی ئەم بابەتە داوای زانیاریی دیکە دەکات، ئێمەش هەر شتێکی دیکەی دروستمان بیست ئاگادارتان دەکەینەوە.

وێنەی ئەم نامەیە دەنێرین بۆ بەغدا و ئەنقەرە و مۆسکۆ.

هەمیشە دڵسۆزتان

باڵوێز

ئیمزا [٢٠].

دوای ئەوان نۆرەی نامەی موفەوەزییەتی بەریتانی لە دیمەشق دێ کە ڕۆژی بیست و یەکی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ ئەم نامەیەی لای خوارەوەی ناردووە بۆ بەشی ڕۆژهەلاتی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی لە لەندەن:

نهێنی،

موفەوەزیەتی بەریتانی،

---

[١٩] مەبەست ئەو ئیزگە نهێنییەیە کە سۆفیەتەکان لە باکۆی پایتەختی ئازەربایجان بە ناوی دیموکراتەکانی ئێرانەوە دایانمەزراند و ناوەندی چالەکانی سەدەی ڕابردوو پڕۆگرامەکانی خۆی پەخش دەکرد، ڕاگەیاندنی بەشێکی ئەو ئیزگەیە بە زوبانی کوردی بوو، خوالێخۆشبووان دوکتۆری مێژوونووس ڕەحیمی قازیی برای سەیفی قازیی وەزیری جەنگی کۆمار و ئامۆزای قازی محەمەدی سەرەک کۆمار و دوکتۆر عەلی گەلاوێژی ئابووریناس کە لە بەگزادەی فەیزوڵلاّ بەگیی کوردستانی ڕۆژهەلاّت بوو، ئەو بەشەی ئیزگەی ناوبراویان بەڕێوە دەبرد، دیارە ئەوسا ئەو ئیزگەیە لە ناو کورددا دەنگێکی گەورەی دابۆوە.

[20] N.A., F.O., 317/68438, British Embassy, Tahran, 22 December 1948, No.G.417/ 20/ 48, Confidential, To: Eastern Department, Foreign Office, London S.W.1.

دیمەشق،
٢١ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٨،
ژمارە ٤٨/٤٧/١٩.
بەشی پۆژهەلاتی خۆشەویست.
ئاماژە بە نامەی ژمارە إی ٦٥/١٤٥٧٥/١٤٦٥٨ی پۆژی پازدەی تەشرینی دووەمتان دەربارەی دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیی ئازاد.
هەرچەندە (لیرەیش – ک.م.) دەنگوباوێکی لەو جۆرە بلاو بۆوە و گوتیان سەرچاوەکەی ئیزگەی ئیسرائیلە، بەلام بەپێوەبەری گشتیی بەشی سیاسی وەزارەتی هەندەرانی سووریا بە هیچ شێوازێك هیچی دەربارەی ئەو پاپۆرتە نەبیستووە.
ئیزگەی جووەکان لە پابردوویشدا پاپۆرتی سەرلێشێوەری دیکەی دەربارەی بابەتی ناوخۆیی وەها پەخش کردووە، دواییش ساغ دەبێتەوە کە ئەم دەنگوباوەی باسی (کۆماری ئازادیی کوردی – ک.م.) دیسانەوە هەر شتێکە لەو شتانە.
ئێمە وێنەی ئەم نامەیە دەنێرین بۆ تاران و ئەنقەرە و بەغدا.
هەمیشە دڵسۆزتان
وەزیر موفەوەز
ئیمزا [٢١].
بەڵگەنامەی دواتر نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانییە لە ئەنقەرە دەربارەی هەڵوێستی پۆژنامە تورکییەکان بەرانبەر هەواڵی دامەزراندنی کۆماری ئازادیی کوردی لە یەرێژان کە ئەمەی خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

---

[21] Ibid, Confidential, British Legation, Damascus, 21th December, 1948, No.19/ 47 / 48, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

بالۆیزخانەی بەریتانی،
ئەنقەرە،
٢٠ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٨،
نهێنی،
ژمارە ٤٠٦/٨/٤٨.
میخائیلی [٢٢] خۆشەویست.

ئاماژە بە نامەی ژمارە إی ١٤٦٥٨/١٤٧٥٧/٦٥ی پۆژی پازدەی تەشرینی دووەمتان دەربارەی دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیی ئازاد و وەلامی پۆژی شەشی کانوونی یەکەمی بالۆیزمان.

پۆژنامە تورکییەکان زۆرن ئەوانەی کە کەوتوونەتە باسی ئیزگەی مۆسکۆ و ئیزگەی (ئازەربایجانی ئازاد) و (قسەکانیان — ک.م.) دەربارەی کوردستانی سەربەخۆ و ئەو یادداشتەیە کە لایەن چەند هەتیمچەیەکەوە [٢٣]، کە دەست بۆ پارەی هەمووان پان دەکەنەوە دراوەتە ترایڤللی. پۆژنامە تورکییەکان هەمان کات بەم بۆنەیەوە کەوتوونەتە لێدانی قەوانە کۆنەکەیان، ئەوەی دەڵێ لە تورکیادا کێشەیەک نییە بە ناوی کێشەی کوردەوە، هەمووی بە سەریەکەوە یەک — دوو حەفتە نابێ کە بلاوکەرەوەی پۆژنامەی ئۆللوس Ulusی نیمچە فەرمیی لای یەکێك لە کارمەندەکانی بالۆیزخانەکەمان سووك و باریك کوردی شوبهاندبوو بە Berg Leute [٢٤]،

---

[٢٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا میخائیل کێللی (Michael Kelly) بە دەستخەت نووسراوە، هەروەها ئیمزاکەشی، دیارە یەکێکە لە کارمەندە گەورەکانی بەشی پۆژهەلاتی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی.

[٢٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا دەڵێ "afew vagabonds" کە هەتیمچە و دەمرووتی لای خۆمان و (صعلوك)ی عەرەبی دەگەیێنێ و مەبەستییە بلێت کورد بە لای تورکە توندرەوەکانەوە دەمرووت و صەعلوکن، لێرەیشدا مەبەستی تورکە توندرەوەکان دوکتۆر کامەران عالی بەدرخانە کە وەك وتمان یادداشتێکی دەربارەی مافی چارەنووسی کورد دابووە سکرتێری گشتیی ئەوسای نەتەوە یەکگرتووەکان ترایڤللی (Trygvie Lie).

[٢٤] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە (Berg Leute) هاتووە.

(تورکی شاخاوی)ش ناوونانۆرەیەکی دیکەی لەو بابەتەیە. ئەم جۆرە قسە قۆڕانە[٢٥] یش نیشانەی فەشەلی ئەو ڕاستییەن کە کێشەکە (واتا کێشەی کورد – ک.م.) هێشتا لە ئارادایە، ئەو ڕاستییەی لەم دواییانەدا بۆم ساغ بۆوە.

وەک بەشێک لە هێرشێکی گشتیی دژ بە حوکمەت، ڕۆژنامەی بەناوبانگی تەسویر Tasvir کە ئۆرگانی ئۆپۆزسیۆنە ئەو مەسەلەیەی (وروژاند – ک.م.) کە لە بەردەم (ئەنجوومەنی نەتەوەیی بالا)دا باسی کرابوو دەرحەق کوشتنی بێ دادگاییکردنی سی و دوو تورکی ناوچەکانی ڕۆژهەلات، ئەوانەی بە پێی قسەی کەسوکاریان لە سەر ئەوە کوژراون، چونکە کوردن و هەڵهاتبوون بۆ ناو خاکی ئێران و گەڕابوونەوە تورکیا تەنها بۆ تالانیی مەڕومالات. هەرچەندە خاوەنی ڕۆژنامەی «تەسویر» بە ڕەگەز کوردە، بەڵام پێمواید هەرگیز زاتی نەدەکرد شتێکی لەو بابەتە بلاو بکاتەوە ئەگەر بهاتایە و ئەو بابەتە بێ بنەما بووایە. لەوەیش بەولاوە سەرۆکی پارتی پارتی گەلی کۆماری کە ڕۆژنامەنووس فالح ڕفقی ئەتایە – Falih Rifki Atay بە یەکێک لە کارمەندانی ڕۆژنامەکەمانی گوتووە گەلێک لە سی و دوو کەس زۆرتر لە سێدارە دراون لەسەر کێشەیەکی کوردیی تۆندوتیژ.

ئەو گوتوویە کورد تیرۆر دەکران و تیرۆر دەکرێن و تەنها بە هۆی سیاسەتی دڵڕەقانەی جەنەڕاڵ موگلالی مستەفا – Gneral Muglali Mustafa کە دەسەلاتی فراوانی پێ بەخشراوە هەر سیخوڕێکی ڕووسیا سنوور ببەزێنێ نەیدەهێشت کارەکەی بەرێتە سەر. ئەتای ئەوەشی گوتووە کە هەر شتێک لە ڕۆژنامەکاندا دەربارەی کێشەی کورد بلاو بکرێتەوە پێویستە وەک بوختان لە قەڵەم بدرێ.

دڵسۆزتان

---

[٢٥] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە زوبانی ئینگلیزی وا هاتووە"This obvious Nonsense" (Nonsense) یش بە واتای (قسەی قۆڕ – کلام فارغ) دێ، (obvious)یش ڕوون یان ئاشکرایە.

میخائیل کێللی
ئیمزا [٢٦].

لێرەدا ئەم فایلە کۆتایی دێ، بەڵام وەک لە کۆتایی لاپەڕەی یەکەمیدا هاتووە یەکێک لەو دیپلۆماسییە بەریتانییانەی خوێندوویانەتەوە ئەم پێشنیازەی کردووە بۆ بەشی ڕۆژهەڵاتی حوکمەتی بەریتانی:

(پێشنیاز دەکەم وێنەی ئەم نامەیە بنێردرێت بۆ «بالۆێزخانەی بەریتانی لە — ک.م.» مۆسکۆ چونکە دەربارەی ڕووداوەکانی یەکیەتی سۆڤیەتە).

هەرچی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیشە ئەم پێشنیازە پەسند دەکات و نامەیەکی تایبەتی دەنێرێ بۆ بالۆێزخانەی بەریتانی لە مۆسکۆ، ئەوەی دەبێتە هۆی کردنەوەی فایلێکی دیکە بۆ هەمان بابەتی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردی لە یەرێڤان کە ئەمەی لای خوارەوە ژمارە و ناوونیشانییەتی:

(وەزارەتی هەندەران، ١٠٤٤/١٨١، بالۆێزخانەی بەریتانی، مۆسکۆ، ژمارە ٧٢٦، ناوی فایل: کورد) [٢٧].

فایلی دووەمی ئەم بابەتە لە یازدە لاپەڕە پێکهاتووە، بە پێی مێژووی بەڵگەنامەکانی ناو فایلەکە ئەم نامەیەی لای خوارەوەی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی کە ڕۆژی پازدەی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ ناردوویە بۆ بالۆێزخانەکانی بەریتانیا لە تاران و بەغدا و ئەنقەرە و موفەوەزییەتی هەمان حوکمەت لە دیمەشق یەکەم بەڵگەنامەیە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

---

(26) N.A., F.O., 371/68438, British Embassy, Ankara, Confidential No.406/8/48,20 th December 1948, To:M.R. Wright, Esq.,C.M.G., Foreign Office, London S.W.1.

(27) N.O., F.O., 181/1044, British Embassy, Moscow, No:726, Name of File: Kurds.

وەزارەتی هەندەران،
١٥ی تەشرینی دووەمی ١٩٤٨،
ژمارە إی ١٤٦٥٨/١٤٥٧٥/٦٥،
بۆ:
باڵۆێزخانەی بەریتانی لە تاران،
باڵۆێزخانەی بەریتانی لە بەغدا،
باڵۆێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە،
موفەوەزیەتی بەریتانی لە دیمەشق.
باڵۆێزی خۆشەویست.

ئایا دەتوانن هیچ تیشکێك بخەنە سەر ئەم ڕاپۆرتە ئیزگەییە، دەربارەی دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیی ئازاد؟

دوا بەدوای ئەمە دەقی هەواڵەکەی ئیزگەی دەنگی ئیسرائیل بەو جۆرەی کە لە فایلی ژمارە (٦٨٤٣٨/٣٧١)دا هاتووە تۆمار دەکات و دەڵێ:

(دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیی ئازاد لە یەرێقان بە نیازی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردیی سەربەخۆ لە ژێر سایەی سۆڤیەتدا. ڕاپۆرتێك کە ڕۆژی سێی تەشرینی دووەم لە ئیزگەی «دەنگی ئیسرائیل» هەوە وەرگیراوە) [٢٨].

بەڵگەنامەی دواتری فایلی دووەم بریتییە لە نامەیەکی باڵۆێزی بەریتانی لە مۆسکۆ کە ڕۆژی چوارەی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ ناردوویە بۆ باڵۆێزخانەی فەڕەنسی لە مۆسکۆ کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

باڵۆێزخانەی بەریتانی،
مۆسکۆ،

---

[28] N.A., F.O., 371/68438 Eastern 1948 General, File: No: 14575 Middle East, Towrds a Kurdish Republic.

١٤ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٨،
بۆ: م.کاسین،
باڵوێزخانەی فەڕەنسی،
مۆسکۆ.

لە بەردەمی گفتوگۆکانی ئەم دواییانەماندا دەربارەی چالاکییە کوردییەکان بە پێویستی دەزانم سەرنجتان ڕابکێشم بۆ ئەو ڕاپۆرتە ئیزگەییەی باسی دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیی ئازاد دەکات. ئیزگەی «دەنگی ئیسرائیل» ڕۆژی سێی تەشرینی دووەمی ١٩٤٨ سەعات حەڤدە (واتا پێنجی ئێواری– ک.م.) بە زوبانی عەرەبی و لەسەر زاری سەرچاوە عەرەبییەکانەوە ڕایگەیاند کە لە یەرێقانی پایتەختی کۆماری ئەرمینیای ڕووسیا حوکمەتێکی کوردیی ئازاد دامەزرێنراوە بە نیازی دامەزراندنی کۆمارێکی سەربەخۆی کوردی لە ژێر سایەی سۆڤیەتدا کە بڕیار وایە ناوچەکانی باکووری – ڕۆژئاوای ئێران و ڕۆژهەڵاتی تورکیا و باکووری عیراق بگرێتەوە. ڕاپۆرتەکە دەشڵێ ئەم حوکمەتە نوێیە بڕیارە لە شێوازی «یەکیەتییەکی سەربازی»دا بێ و مەلا مستەفای بارزانیشی تێدابێ کە ماوەیەک لەمەو بەر «ڕەهبەری شۆڕشێك بوو لە عیراق»[٢٩]، ژمارەی ئەندامانی هۆزی بارزان دە هەزار کەس دەبن. زۆربەیان شەڕکەرن و زۆر ئازایانە لەم دواییانەدا دژی هێزەکانی سوپای عیراق جەنگین و سێ سەد سەر سەربازیان لێ کوشتن، دوای ئەوەیش کە هاتنە نزیك سنووری ئێران حوکمەتی ئێرانی ڕازی نەبوو پەنایان بدات، بۆیەکا ناچار بوون «بچنە شارێکی نزیك ئێران» و تاوەکو ئیمرۆکەیش هەر لەوێن.

---

[٢٩] لەبەر ئەوەی بەشی زۆری ناوەڕۆکی ئەم بەڵگەنامەیە لە ناوەڕۆکی دووەم بەڵگەنامەی فایلی یەکەمی ئەم بابەتەدایە و لەوێ لە شوێنی پێویستدا پەراوێزی ڕوونکەرەوەی پێویستمان داناوە، بۆیەکا بە پێویستمان نەزانی ئەو پەراوێزانە لێرەدا دووبات بکەینەوە.

ئەم ڕاپۆرتە بەڵای تۆوە شتێکی سەیر نییە چونکە سەد دەر سەد وەک زانیارییەکانی لای خۆتن.

ئیمزا

دڵسۆزتان

گێڵۆنیستریج[٣٠][٣١].

دوا بەڵگە نامەی بەشی دووەمی ئەم فایلە بریتییە لە نامەیەکی باڵۆێزخانەی بەریتانی لە تاران بۆ بەشی پۆژهەڵاتی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

باڵۆێزخانەی بەریتانی،

تاران،

٢٢ی کانوونی یەکەمی ١٩٤٨،

ژمارە: گ ٤١٧/٢٠/٤٨،

نهێنی.

بەشی پۆژهەڵاتی خۆشەویست .

دەربارەی ڕاپۆرتەکەی ڕادیۆی ئیسرائیل لە مەڕ کۆمارێکی کوردیی سەربەخۆ کە لە نامەی ژمارەی إی ٦٥/١٤٥٧٥/١٤٦٥٥ی پۆژی پازدەی تەشرینی دووەمتانداا ئاماژەتان بۆی کردووە داوای ڕوونکردنەوەمان لە تەورێز و خوڕەمشەهر کردووە.

---

(٣٠) ئەو کارمەندەی باڵۆێزخانەی بەریتانی لە مۆسکۆ، کە لەوانەیە خودی باڵۆێز بێ ، ناو و ئیمزای خۆی بە خەتێکی یەکجار تێکەڵ و پێکەڵ نووسیوە، بە یاریدەی ژمارەیەک لە کارمەندانی ئەرشیڤەوە توانرا ئەوەی لێ هەڵبکرێنرێ: Gelunistrudge.

(31) N.A., F.O.,181/1044, British Embassy, Moscow, 14 th December, 1948, No.726/3/48, To: W.Cassin, French Embassy, Moscow.

تەورێز پێیان ڕاگەیاندین کە ئیزگەی باکۆ و ئیزگەی نهێنیی دیموکرات[٣٢] باسی کۆمارێکی کوردیی وەهایان کردووە، هەرچی بەرپرسانی سەربازیی سوپای ئێرانیشە چوار مانگ لەمەوبەر گوێیان لە ڕاپۆرتێکی لەو جۆرە بووە.

تەورێز داوای زانیاریی دیکە (دەربارەی ئەم بابەتە — ك.م.) دەکات، ئێمەیش لە گشت ئەنجامێکی پۆزێتیڤ ئاگادارتان دەکەین.

وێنەی ئەم نامەیە دەنێرین بۆ بەغدا و ئەنقەرە و مۆسکۆ.

ئیمزا

هەمیشە دڵسۆزتان

باڵوێز[٣٣].

بەم جۆرە ئەم فایلەش کۆتایی دێ و ناوەرۆکی بەڵگەنامەکانی زیندووێتی پرسی کورد لە سەرەتای قۆناغی جەنگی ساردا دەسەلمێنێ، وێڕای پەلهاویشتنی زیرەکانەی ئیسرائیل وەك هۆکارێکی نوێی کاریگەر لەو بوارەدا.

---

[٣٢] دەربارەی ئەو ئیزگەیە بڕوانە پەراوێزی ژمارە نۆزدەی ئەم بابەتە.

[33] N.A., F.O., 181/1044, British Embassy, Tehran, 22 December 1948, No-G.417/ 20/48, Confidential, To:Eastern Department, The Foreign Office, London, S.W.1.

بابەتی سێیەم:

چەمکێك لە میژووی حیزبی شیوعیی عیراقی و چالاکییەکانی «فەهد» و هاوڕێکانی

لە بەڵگەنامە
نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیدا

عەزیز محەمەد

د. موکەڕەم تاڵەبانی

کەمال شاکیر

د. ئەمین موتابچی

پێشکەش بێت بە هەریەك لە بەڕێزان

«عەزیز محەمەد» و «کەریم ئەحمەد» و «مەلا ئەحمەدی بانی خێلانی» و «دوکتۆر موکەڕەم تاڵەبانی» و «سالم عوبێد ئەلنعمان» و «عەبدولڕەزاق سافی» و «کەمال شاکیر» و «دوکتۆر ئەمین موتابچی» و گیانی هەمیشە زیندووی «نەبەن»ی کوڕی و هەردووك برا «کەمال» و «عەلی مەحموود» و خوشکە «پاکین»ی هاوسەری کاك عەلی!.

سەرەتا

یەکێك لەو بابەتانەی لە سەرەتاوە بڕیارم دابوو لە «ئەرشیفی نیشتیمانی»ی بەریتانیدا بە دوای فایلەکانیدا بگەڕێم چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بوو، چونکە لە گەلێك ڕووەوە بابەتێکی بایەخدار و پێویستە و لەوە دڵنیابووم کە زانیاریی دانسقە لەو فایلانەدا پارێزراون. بێ گومان ئەوەیش لە خۆڕا نەهاتووە، «یەکیەتی سۆڤیەت» لە سەرەتای دامەزراندنییەوە سەرنجی شۆڕشگێڕانی ڕۆژهەڵاتی ڕاکێشا، لەوانەیش عەرەب و کورد و کەمینەکانی «عیراق»، بە وێنە ڕەهبەرانی شۆڕشی بیست و تایبەت ڕۆژنامەی «الفرات»ی «نەجەف»ی، کە «محەمەد باقر ئەلشبیبی» سەرنووسەری بوو، بە گەرمی باسی شۆڕشی ئۆکتۆبەری کردووە، دوای نوشوستی شۆڕشی بیستیش، «محەمەد ئەلصەدر» لە ڕێگەی ئێرانەوە پێوەندی بە چیچێرینی وەزیری هەندەرانی «سۆڤیەت»ەوە کرد، «میجەر سۆن»ی بەناوبانگیش ساڵی ١٩١٩ نووسیویە «بە داخەوە کوردەکان وایان لێ هاتووە لە واتای بەلشەڤیزم تێبگەن»، «شێخ مەحموود»یش لە گەرمەی خەباتیدا دژی «بەریتانی»یەکان، «ڕەشید جەودەت»ی نارەد لای کونسوڵی «سۆڤیەت»ی لە تەورێز و داوای تۆپ و فڕۆکەی لە «سۆڤیەت» کردبوو.

ئەم ڕاستییانە و گەلێکی دیکەیش ئەوە ناگەیێنن کار گەیشتبووە ئەو ڕادەیەی وەك خوالێخۆشبوو دوکتۆرە صبیحة الخطیب [1] سەرەتای حەفتاکانی سەدەی ڕابردوو نووسیبووی یەکێك لە ئیمامەکانی نەجەف وێنەی لێنینی لە ژوورەکەی لە مزگەوت هەڵواسیوە و گوایە گوتوویە «ئەگەر من و

---

(١) خوالێخۆشبوو دوکتۆرە «صبیحة الخطیب »م لە نزیکەوە دەناسی، خەڵکی «کەربەلایە» و ساڵی ١٩٥٧ بەشی مێژووی لە «دار المعلمین العالیة» تەواو کرد و دوایش دوکتۆرای لە «یەکیەتی سۆڤیەت» وەرگرت، هاوسەری «دوکتۆر نوری لەتیف» کە ئێستا لە «لەندەن» نیشتەجێیە و چ خۆی و چ خوالێخۆشبوو هەمیشە دۆستی نزیکی «کورد» بوون، پێموایە کچێکیان شووی بە کوردێك کردووە.

لێنین یەک بگرین ئازادی بۆ هەموو جیهان دێنین». لەوەڵامدا کاتی خۆی لە کورتە وتارێکدا ئەو بۆچوونەم ڕەت کردبۆوە، چونکە هیچ ئیمامێکی شیعە تەنانەت وێنەی ئیمامی عەلیش لە ژووری خۆیدا هەڵناواسێ چ جای لێنین.

وێڕای ئەوانەی گوتمانن نەک هەر شیوعییەکان بەڵکو گشت چەپڕەوانی عیراق شوێنپەنجەیان لە گۆڕەپانی خەباتی سیاسی و ڕزگاریخوازیی گەلی عیراقدا زۆر دیارە، ئەوەی دوژمنەکانیشیان ناتوانن نکۆڵی لێ بکەن، دیپلۆماسییە بەریتانییەکانیش بە چرای ڕۆنگەرچەکەوە دووی ئەو جۆرە هەواڵانە دەکەوتن.

وەک چاوەڕوان بووم گەلێك فایلی سەربەخۆ لە «ئەرشیڤی نیشتیمانی»ی بەریتانیدا بۆ باسی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراون و بە ڕاستی زانیاریی هەمەجۆر و یەکجار دانسقەیان تێدا هەڵگیراوە، کە گشتیان سەرچاوەی ڕەسەن و دەگمەنن بۆ تێگەیشتنی قوواڵی مێژووی ئەو حیزبە، ژمارەی فایل و بەڵگەنامەکانیش لەوە زۆرتر دەرچوون کە من چاوەڕوانی بووم. شایانی باسە لە ناو گشت ئەو فایلانەی ئەرشیڤدا کە بۆ بابەتی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراون بینینی تەنها فایلێکی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی قەدەغەیە و لە خودی وەزارەت هەڵگیراوە، ئەوەی سەرنجی ڕاکێشام و پێموابوو ئینگلیزەکان ئەندامێکی حیزبیان کڕیوە و باسوخواسی ئەو کەسە لەو فایلەدا هەڵگیراوە، کە لە بەرپرسانی ئەرشیڤم پرسی گوتیان دەتوانی نامە و ئەدرێسی خۆت بۆ خودی وەزارەت لە لەندەن بنێری و داوای ئەو فایلە بکەیت، پاش دەوروبەری سێ حەفتە وێنەی بەڵگەنامەکانی ناو ئەو فایلەم بە ئەدرێسی خۆم پێ گەیشت کە یەکێك لە بەشەکانی ئەم بابەتەی بۆ تەرخان دەکەم، شایانی گوتنە وەزارەتی ناوبراو داوای هیچ پوولێکیشیان لێ نەکردم چ وەک حەقی وێنەگرتنەوەی بەڵگەنامەکانی ناو فایلەکە و چ پۆست کردنیان.

حەمید مەجید موسا

موفید جەزائیری

لێرەدا گەییەکی زۆر دێتە سەر کۆمۆنیستە ڕووناکبیرە دڵسۆزەکانی عیراق کە دەبوو لە دەمێك ساڵەوە ئاوڕ لەو سامانە گەورەیەی مێژووی حیزبەکەیان بدەنەوە، تایبەت یەکێکی وەك ئەندامی مەکتەبی سیاسیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» خوالێخۆشبوو «عامر عەبدوڵڵا» کە لە دوا قۆناغی ژیانیدا لە «بەریتانیا» پەنابەر بوو.

ژمارەی ئەو فایلانەی تەنها بۆ باسی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراون و من دیومن بریتییە لە ٤٥ فایل کە هی ئەوتۆیان تێدایە تەنها یەك بەڵگەنامەی تێدایە[٢]، فایلی ئەوتۆشیان تێدایە مامناوەندی[٣]، یان یەکجار گەورەیە[٤]. هەڵبەت من بە پێی توانا هەوڵ دەدەم سەرنجی خوێنەر بۆ ناوەرۆکی گشتیی و لایەنە هەرە سەرنجڕاکێشەرەکانی ناو بەڵگەنامەکانی ئەو

---

(٢) بڕوانە:

N.A., F.O., 371/128042, Communism in Iraq.

(٣) بڕوانە:

N.A., F.O., 371/75130, Communism in Iraq.

(٤) بڕوانە:

N.A., F.O., 371/75131,Top Secret, The Iraqi Communist Party, Supplementary Paper.

فایلانـه ڕابکێشـم، چـونکه لـه ڕاسـتیدا وەرگێـڕان و لێکدانـەوەی گشـت بەڵگەنامەکان پێویستییان بە ژمارەیەک کتێبی وەک ئەم کتێبە هەیە و دیـارە ئەوەیش ئەرکی من نییە، هەر لە بـەر ئەوەیشـە چـەمکێک، واتـا بەشـێک، لـە مێژووی «حیزبی شیوعیی عیراقـی»م کردۆتـە ناونیشـانی ئـەم بابەتـە، بـەڵام وێنەی سەرجەمی بەڵگەنامەکانی ناو ئەو فایلانەمان گرتۆتـەوە و ئـەو وێنانـە لەسەر وێپسایتی خۆم و سیدییەکانیشیان لە کتێبخانەکانی گشـت زانکۆکـانی کوردستان و کتێبخانەی کۆلێجی ئادابی زانکۆی «بەغدا» دادەنرێن، نیازیشمە دانەیەکیشـیان بـە دیـاری بدەمـە بارەگـای «حیزبـی شـیوعیی عیراقـی» لـە «بەغـدا» و تایبـەت بـەڕێزان «حەمیـد مەجیـد مووسـا»ی سـکرتێری گشـتیی حیـزب و دوکتـۆر «موفیـد جـەزائیریی» ئەنـدامی مەکتـەبی سیاسـی، دیـارە هەردووکیشیان دوو دۆستی نزیکی کوردن، جا با کۆمۆنیستەکان بـۆ خۆیـان بەڵگەنامەکانی ناو ئەو فایلانە وەرگێڕنە سەر زمانی عەرەبی و کـوردی و بـەو جۆرە خزمەتێکی فیکری و زانسـتیی گـەورە پێشکەشـی هـەموان دەکـەن و لەوانەیە زۆر لایەنیان وانەی پێویست بن بۆ ئیمڕۆی عیراق و دواڕۆژی. لێـرەدا یەک نموونە دەهێنمـەوە یـاد، ئاگـادارانی بـەڕێز لـە گەرمـەی خـەباتی ڕەوای گشت نیشتمانپەروەرانی عیراق بە گشت پێکهاتەکانی گەلەکەمانەوە «حیزبی شیوعیی عیراقی» بەر لە کۆتـایی چـلەکانی سـەدەی ڕابـردوودا بابـەتێکی بـە شێوازێکی «ستالین»ی وروژاند کە ئایا «کورد» نەتەوە «ئوممە» یە یاوەخود هێشـتا «نەتـەوە» نییـە، ئـەوەی بـووە وێـردی سـەر زوبـانی گشـت نیشتمانپەروەرانی ولآت و لەو ڕۆژگارە ناسکەدا دەلاقەیەکی ترسناکی خسـتە نێـوان ئەنـدامانی «حیزبـی شـیوعیی عیراقـی» و «پـارتی دیمـوکراتی کوردستان» ەوە، ئەوەی دوژمنانی هەردووک لا لە ئاسمانەوە قۆستیانەوە.

هەر چـۆن بـێ بایـەخی مێـژوویی و سیاسـیی ئـەو بەڵگەنامانـەی مـن لـە چوارچێوەی ئـەم بابەتـەدا دەیانخەمـە ڕوو کـەم نـین و پـاش و پێشخسـتن و

دووپاتبوونەوەی ژمارەیەك پووداو ڕاستیی سروشتی بەڵگەنامەکان فەرزیان کردوون. ئەمەی لای خوارەوەیش پوختەیەکی ناوەرۆکی بەشێك لەو فایلانەیە:

فایلی ژمارە ١١٦/٦٢٤

ناونیشانی ئەم فایلە بەم جۆرەیە «باڵوێزخانەی بەریتانی، «بەغدا»، ژمارە ٣٠٠، ناوی فایل: کۆمۆنیزم» [٥]. ئەم فایلە ژمارەی لاپەڕەکانی لە سەر نییە، بەڵام بە پێی ژماردنی خۆم ٣٠ لاپەڕەیە و دوو بەیاننامەی «حیزبی شیوعیی عیراقی»ی بە زوبانی عەرەبی تێدا هەڵگیراوە، یەکەمیان بەم ناونیشانە و بە ناوی «فەهد» ەوەیە:

«الحزب الشيوعي يدعو الشعب العراقي الى مقاطعة الانتخابات المزورة والى إسقاط وزارة نوري السعيد عميل الاستعمار البريطاني وبطل مشاريعه»، لە ژێر بەیاننامەکەشدا نووسراوە: «فەهد» سکرتێر عام «الحزب الشيوعي العراقي»، ١٩٤٦/١٢/٢١.

چاپی بەیاننامەکە زۆر باشە و عەرەبییەکەشی ڕێکوپێکە و ناوەرۆکی لە هەردووك دیوی کاغەزەکەدا چاپ کراوە.

هەرچی بەیاننامەی دووەمیشە بریتییە لە یادداشتێکی حیزب بەم ناونیشانەوە:

«مذكرة الحزب الشيوعي العراقي» لە ژێریشیەوە نووسراوە «اللجنة المركزية للحزب الشيوعي العراقي»، ١٩٤٧/٦/٢٧.

یەکەم بەڵگەنامەی نهێنیی ناو ئەم فایلە لە ئەفسەری فڕۆکەوانی بەریتانی هێزی ئاسمانیی مەلەکیی عیراقییەوەیە بۆ سکرتێری یەکەمی باڵوێزخانەی بەریتانی لە «بەغدا» کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

---

(5) N.A.,F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No. 300, Name of file: Communism.

«له:
ئەفسەری فڕۆکەوانەوە ب.أ.فرێزەر [٦]،
بنکەی فڕۆکەوانی،
هێزی ئاسمانیی مەلەکی،
حەبانییە،
هێزەکانی بەریتانیا لە عیراق،
٢٧ی کانوونی دووەمی ١٩٤٧،
ژمارە س. ١/٤٨٠٦/فڕۆکەوانی،
بۆ:
میستەر ج.ف.بریۆیس [٧]،
سکرتێری یەکەم،
بالۆێزخانەی بەریتانی،
بەغدا،
خۆشەویستم،

هیوادارم ئەمە ئەوە بێت کە تۆ دەتەویست، پاشکۆی (أ) بریتییە لە کۆششێك بۆ وەلأمدانەوەی نامەکەی وەزارەتی هەندەران، ئەوەی دیکەش، کە بەلای منەوە شتێکی ساکارە دەترسێم لە هەر شت پێویستتر بێ بۆ ڕاپۆرتەکانم. زۆر بەختەوەر دەبم بەرانبەر هەر لێدوانێکتان.

---

[٦] وەك لە دەقی بەلگەنامەکەوە دیارە سالّی ١٩٤٧ «ب.أ.فرێزەر B.A.Fraser» ئەفسەری فڕۆکەوان بووە لە هێزی ئاسمانیی بەریتانی لە عیراق.

[٧] «جۆن فێنویك بریۆیس» (John Fenwick Brewis) ڕۆژی بیست و شەشی نیسانی سالّی ١٩١٠ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی «کەمبریج»ە، لە بیستی تەشرینی یەکەمی سالّی ١٩٣٣وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی «بەریتانی» و ماوەی سیازدە سالّ لە گەلێك شاری «چین» دیپلۆماسی بووە تاوەکو لە ڕۆژی شەشی حوزەیرانی سالّی ١٩٤٦وە کراوەتە سکرتێری یەکەمی بالۆێزخانەی «بەریتانی» لە «بەغدا»، بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1947", London, P.153.

دڵسۆزتان
ئیمزا» [٨].

بەڵگەنامەی دووەمی ناو هەمان فایل بریتییە لە یادداشتێکی نهێنیی هەمان ئەفسەری فڕۆکەوان «فرێزەر» دەربارەی ڕێکخراوە سیاسییە عیراقییەکان و ڕادەی کاریگەریی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە سەریان و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«نهێنی،

یادداشت،

ڕێکخراوە عیراقییە نەتەوەیی و نێونەتەوەییەکان کە کاریگەریی شیوعی لە سەریان ئاشکرا یان نهێنییە.

١- دانانی لیستێك دەربارەی ئەو ڕێکخراوە عیراقییانە کە بڕگەی یەکەمی نامەی ژمارە ٣٨١ی ڕۆژی سی ئەیلوولی ساڵی ١٩٤٦ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی باسیان دەکات کارێکی هەر وا ئاسان نییە.

٢- تاوەکو ئێستا ژیانی سیاسی لە عیراق لە قۆناغێکی یەکجار دواکەوتوودایە چ جای ئەوەی بگاتە ئاستی دووبەرەکیی سیاسی لە پێناو بەرژەوەندییەکانی کۆمەڵدا. ئەو پارتییە سیاسییانەی لەم بوارانەدا هاتوونەتە گۆڕێ هێشتاوەکو زۆریان ماوە بگەنە ئاستی کاملبوونی وەك وڵاتە دیموکراسییە پێشکەوتووەکان.

٣- فیکری سیاسیی «عیراق»ی تازە پێگەیشتوو بەر لە هەر شت فیکرێکی نەتەوەییە لەگەڵ بۆچوونێکی شێواو و نادروستی چەپڕەو کە

---

[8] N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No. 300, Name of File: Commonism, From: Wing Commander B.A.Fraser, Air Headquarters, Royal Air Force, Habbaniya, British Forces in Iraq, 24 January 1947, Ref: S. 4806/ Air Int, To: Mr.J.Brewis, First Secretary, British Embassy Baghdad.

ئۆبالّی دیاردەکان دەخاتە ئەستۆی ڕژێمی کۆمەلاّیەتیی «کۆنەپەرست» و بەردەوامبوونی «دەسەلاّتی بیانی» [٩] و بە ئاسانی دەلّێن دسەلاّتی بەریتانییە داگیرکەرەکان تاکە بەرپرسی بەردەوامیی ئەو بارودۆخەیە. هەمان کات عیراقییەکان لە سیاسەتی ئێمە بەرانبەر پرسی «فەلەستین» یەکجار ناڕازین.

٤- بە ڕاستی دیماگۆگییەت لە عیراق گەیشتووەتە ڕادەیەك بەر لە هەر شت بەریتانییەکان لە گشت ڕووداوێك تاوانبار بکەن، بۆیەکا بەشێکی زۆر لە «کۆمۆنیستە دلّسۆزەکانی ئیمڕۆ ماوەیەك لەمەوبەر پشتی دوژمنە «نازی» یان «فاشیست» ەکانی ئێمەیان دەگرت و ئێمەیش لەوەدا هیچ لۆمەیان ناکەین».

٥- وابزانم دەتوانین بلّێین ئیمڕۆ لە «عیراق» ژمارەیەکی کەم شیوعیی تەواو هەیە کە وەك فاشیستەکان پتر میزاجین وەك لەوەی مەبدەئی بن، بەلاّم هەمان کات ئەوەیش ڕاستە کە ئێستا «ڕووسیا» تاکە هێزە کە بتوانن پشتی پێ ببەستن لە بەرەنگاربوونەوەی دەسەلاّتی «بەریتانی» لە «عیراق» و ئارەزووی لاوانی «عیراق»ی ئیمڕۆکە وەهایان لێ دەکات مەیلداری پڕوپاگەندەی شیوعی بن.

٦- گومان لە وەدا نییە کە ڕووسیا لە عیراق چالاکە و کاریگەریی سیاسی لە بەهێزبووندایە، هەروەها لەوانەیە زێدەڕۆیی بێ ئەگەر بلّێین نفوزی ئاشکرا یان داپۆشراوی حیزبی شیوعی لە ناو ئەو ڕێکخراوانەی لە پاشکۆی ژمارە (أ)دا ناویان هاتووە هێندە زۆر بێ ڕێگە بۆ نفووزی ڕووسیا لە دواڕۆژدا خۆش بکات.

---

[٩] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا هەردووك زاراوی کۆنەپەرست و دەسەلاّتی بیانی بەو جۆرە خراونەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە "foreign domination" و "reactionary".

رەشید عالی کەیلانی

٧- لە «عیراق» هیچ پێکخراوێکی فاشستی نییە، تەنها لەوانەیە «دوکتۆر سامی شەوکەت»ی لێ دەربکەیت کە نەتەوەپەرستێکی یەکجار توندرەوی بەعسیی قەومییە.

ئیمزا

ب.أ. فریزەر،

فرۆکەوان،

ئەفسەری ئیستیخباراتی سەرەکی

هێزی ئاسمانیی مەلەکی لە «عیراق»،

٢٧ی کانوونی دووەمی ١٩٤٧» [١٠].

دوابەدوای ئەم نامە نهێنییە یەکسەر پاشکۆی ژمارە (أ) دەست پێدەکات کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکەکەیەتی:

«پاشکۆی أ،

بۆ:

ئیستیخباراتی عیراق،

نیشانە بە نامەی ژمارە س. ٦/٤٨٠٦/ فرۆکەوانی،

ناونیشان: حیزبی ئیستیقلال،

وەسفی: حیزبێکی سیاسییە لە عیراق.

سیاسەتی یان ئامانجی: گەلێك نەتەوەپەرستە، باڵی ڕاستی لە پارێزەران و پیشەگەران «حیرەفی» پێکهاتووە، گەلێکیان یاریدەدەری «ڕەشید عالی گەیلانی» بوون، بنەمای سیاسەتی دەرەوەی پان ئەرەبیزم و دژایەتیی

---

[10] N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Bagdhad, No. 300, Name of File: Communism, Secret, Memorandum, National or International Organisations in Iraq in which Communist influence is overtly or covertly prodominant.

بەریتانیایە هی وەك «پێداچوونەوەی پەیمانی بەریتانی – عیراقی، بایەخدانێکی زۆر بە پرسی فەلەستین، یەکیەتی عەرەب...هتد»، لە سیاسەتی ناوخۆدا دژی کۆمۆنیزم و پارتییە چەپڕەوەکانە، زۆر دژی «نووری سەعیدە»، لە لایەن ڕەهبەرە کۆمارییەکانەوە تاوانبار کراوە، زۆر ئامادەیە بۆ یاریدەدانی گیراوەکان.

مێژووی: مارتی ساڵی ١٩٤٦ لە «بەغدا» دامەزرێنرا و نیسانی هەمان ساڵ میری ئیجازەی پێدا و دەستوبرد لە ماوەی چەند مانگێکدا چەند لقێکی دامەزراند، یاریدەی ئەندامەکانی دەدا و بایەخ بەو ئەندامانەیشی دەدات کە سەر بە چینی کرێکارن، ژمارەیەك نامیلکەی دەربارەی «فەلەستین» و سیاسەتی «فەڕەنسا» لە «باکووری ئەفەریقا» و سیاسەتی «ئێران» لە «خۆزستان» و هێز و ڕاوێژکارە «بەریتانی»یەکان بلاو کردۆتەوە، حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٦یش لەگەڵ پارتییە چەپڕەوەکان ئەو داوایەی مۆر کرد کە درایە موفەوەزییەتی سۆڤیەتی «لە «بەغدا»– ك.م.» دەربارەی یاریدەدانی فەلەستین، بەڵام قایل نەبوو بەشداری ئەو خۆپیشاندانانە بکات کە چەپڕەوە توندڕەوەکان دژی حوکمەت سازیان کرد و تەنانەت لەسەر داوای حوکمەتیش حوزەیرانی ١٩٤٦ بە ئاشکرا دژیان وەستا. لە تەشرینی یەکەمی هەمان ساڵیشدا لەسەر هێرش بردنە سەر وەزارەتەکەی «ئەرشەد عومەری» ڕۆژنامەی «لواء الاستقلال» قەدەغە کرا و سەرنووسەرەکەیشی گیرا، یەکێك لە کارە هەرە گرنگەکانی حیزبی «ئیستیقلال» بانگکردنی ژمارەیەکی زۆر لە ڕێکخراوەکانی جیهانی عەرەبی بوو بۆ دامەزراندنی یەکیەتییەکی شەعبیی عەرەب" Arab Popular League" کە پشتگیرییەکی بەرچاوی لێ کرا. کۆتایی ساڵی ١٩٤٦ قایل نەبوونی ئیستیقلال کە هاوکاری لەگەڵ هێزە چەپڕەوەکاندا

بکات بووه هۆی ئەوەی ژمارەیەك لە ئەندامەکانی ئیستیقالە بکەن، لە پۆژانی هەڵبژاردنەکەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٧دا ئەندامانی ئیستیقلال لە گەڵ ئەندامانی «حیزبی ئەحرار»دا کەوتنە هاریکاری.

لقەکانی: «مووسڵ»، «حلە»، «بەسرە»، «شەترە»، «تکریت»، «کفری»، «دلێم».

ژمارەی ئەندامانی: ٣٥٠ کەس.

ئۆرگانی: «لواء الأستقلال».

ڕەهبەرەکانی: «محەمەد مەهدی کوبە» و «صدیق شەنشەل» و «عەبدولڕەزاق ئەلزاهر» و «داود ئەلسەعدی» و «شوکری ساڵح زەکی».

تێبینی: بە ناوی ڕەهبەرەکانی ئێستایدا وەها پێدەچێ کۆمۆنیستەکان جۆرە دزەیەکیان کردبێتە نێو ڕیزەکانییەوە، هەر چۆنێك بێ، بەشێك لە ئیستیقلالییەکان بە باشی دەزانن بە مەبەستی بەهێز کردنی حیزبەکەیان، هاریکاری لەگەڵ چەپدا بکەن، بەڵام ئاخۆ هاریکارییەکی وەها دەبێتە هۆی گۆڕینی سەرکردایەتی حیزب و ڕێگە خۆش دەکات بۆ «نوێخوازەکان» بتوانن چاکسازییەکی وەك ئەوەی حیزبی تودەی ئێران بکەن. ئەوەی لێرەدا پێویستە بگوترێ ژمارەیەك لە پارتییە چەپڕەوەکانی «عیراق — ك.م.» نامەیان لە «خالید بەگداش»ی «حیزبی شیوعی سووری»یەوە پێگەیشتووە کە تیایدا هانیان دەدات پێوەندیی خۆیان لەگەڵ حیزبی ئیستیقلالدا بە تین بکەن «چونکە ئامانجەکانمان لە بەرهەڵستیی ئیمپریالیزمدا یەکمان بخەن».

هەر چەندە لەوانەیە «لە بابەتی دیکەدا» جیاوازی لە نێوانماندا هەبێ، ئێستا «حیزبی ئیستیقلال» پێوەندیی نزیکی لەگەڵ بەعسی قەومیی «دوکتۆر سامی شەوکەت»دا هەیە کە لەوانەیە تاکە ڕێکخراوی فاشستی بێ لە «عیراق دا»[١١].

---

(11) Ibid, Appendix A to Iraq Intelligence, MEMO S.4806/1/ Air Int., Title: Hizb al – Istiqlal.

بەشێکی دیکەی پاشکۆی (أ) بە هەمان دەستوور بۆ باسی «پارتی ڕزگاریی نیشتیمانی» «الحزب التحرر الوطني» تەرخان کراوە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«پاشکۆی أ،

بۆ: ئیستیخباراتی «عیراق»،

نیشانە بە نامەی ژمارە س ١/٤٨٠٦/فڕۆکەوانی،

ناونیشان: پارتی ڕزگاریی نیشتیمانی –الحزب التحرر الوطني»،

وەسفی: کۆمەڵەیەکی عیراقی نهێنی یە،

سیاسەتی یان ئامانجی: ئامانجی سەرەکی بریتییە لە چاکسازیی کۆمەڵایەتیی گشت لایەنە چەپڕەوەکان. دروشمی سیاسیی سەرەکی بریتییە لە وەدیهێنانی سەربەخۆیی و سیادەی عیراق لە ڕێگەی دەرکردنی گشت بیانییەکان و نەهێشتنی دەسەڵاتی بێگانە. وەها پێدەچێ ئەو ئامانجانە وەک ئامانجەکانی پارتێکی «فەلەستین»ییە بە هەمان ناوەوە.

میژووی: یەکەم داوای ڕێگەپێدانی بۆ کارکردنی ئاشکرا ڕۆژی بیستی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٥ پێشکەش کرا، بەڵام ڕەفز کرا، چەند جارێکی دیکە ئەو داوایەیان دووپات کردەوە و هەمان کاتیش داوایان دەکرد ڕێگەیان بدەن ڕۆژنامەیەک بەناوی «ألتحرر»ەوە دەربکەن، بەڵام هەموو جاران ئەو داوایانە ڕەت دەکرانەوە.

ئەم پارتییە بە خێرایی تەشەنەی سەند، تایبەت لە «دیوانییە» و «نەجەف» و ساڵی ١٩٤٦یش هەوڵیاندا لقێک لە «بەسرە» بکەنەوە و لە حوزەیرانی هەمان ساڵیشدا ویستیان لقێک لە «مووسڵ» دابمەزرێنن.

نیوەی دووەمی ساڵی پار پارتی «تەحەڕوڕ» سەرقاڵی ڕێکخستنی ژمارەیەک مانگرتن و خۆنیشاندان بوو، تایبەت مانگرتنی کرێکارانی پۆستە و تەلەگرافی ڕۆژی سیازدەی ئەیلوول و خۆنیشاندانی ڕۆژی بیست و هەشتی حوزەیران.

لقەکانی: بارەگای فەرمی لە «بەغدا» و لقەکانی لە دیوانییە و بەسرە و

نەجەف و مووسڵ.

ژمارەی ئەندامەکانی: ٥٠٠٠ پێنج هەزار ٠.

بڵاوکراوەکانی «تەحەڕوڕ» کە تەنها یەك جار چاپ کرا. وتارەکانی لە چاپخانەکانی «حیزبی شیوعیی لوبنان»ی چاپ کراون، وێڕای «القاعدە» و نامیلکەی دیکە.

ڕەهبەرەکانی: «حەسوون عەیاش چەلەبی» و «شێخ عەزیزی شێخ کاظم- دیوانییە» و «سەلیم عوبید ئەلنعێمی» و «محەمەد حسەین ئەلشەبیبی»[١٢].

تێبینی: پارتی تەحەڕوڕ قوتابییانی ڕاکێشاوە، بەڵام زۆربەی ئەندامەکانی کرێکار و سەر بە چینە هەژارەکانن. «شیوعییەکان»[١٣] زۆر هەوڵیان دا بۆ دامەزراندنی بەرەیەك لە نێوان «پارتی گەل - حزب الشعب» و «پارتی نیشتیمانیی دیموکراسی - الحزب الوطني الديمقراطي» و «پارتی یەکیەتی نیشتیمانی - حزب الاتحاد الوطني» و «پارتی ڕزگاریی نیشتیمانی - حزب التحرر الوطني»دا دابمەزرێنن، بەڵام ئەو هەوڵانە هیچ ئەنجامێکیان نەبوو، هەرچەندە هاریکارییەکی دیار لە نێوانیاندا لە بواری مانگرتن و خۆنیشاندانەکاندا هەیە. «پارتی ڕزگاری نیشتیمانی» تا ڕادەیەك لە بواری دامەزراندنی نەقابە کرێکارییەکاندا سەرکەوتووە. وەها دیارە ئەم پارتییە ژمارەی ئەندامەکانی لە پارتییەکانی دیکە پتر و یەکێکە لەو ڕێکخراوە سەرەکییانەی سەر بە گۆبەندن»[١٤]. پاشکۆی أ،

---

[١٢] تەنها ناوی «محەمەد حسەین ئەلشەبیبی» بە دەستخەت نووسراوە.

[١٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە وشەی «شیوعییەکان» «Communists» خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

[14] N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No.300, Name of File: Communism, Appendix A To Iraq Intelligence, MEMO S.4806/1/Air Int., Title: Hizb Al Ṭaharrur al Watani.

بۆ: ئیستیخباراتی عیراق،
نیشانە بە نامەی ژمارە س. ٤٨٠٦/ ١/ فرۆکەوانی،
ناونیشان: «رێکخراوی دژی زایۆنیزم – عصبة مکافحة الصهیونیة»،
وەسفی: کۆمەڵەیەکی عیراقی نهێنییە،

سیاسەتی یان ئامانجی: خەبات دژی زایۆنیزم و بەشداری کردووە لە گشت ئەو چالاکییەنەدا «کە لە «عیراق» – ک.م.» دژی زایۆنیزم ئەنجامدراوە. هەمیشە بە بیرو بۆچوونەکانیدا دیارە کە رێکخراوێکی چەپڕەوە.

مێژووی: مانگی ئەیلوڵی ١٩٤٥ ئەم رێکخراوە «کۆمەڵەیە» لە لایەن هەشت لاوی جوولەکەوە دامەزرێنراوە کە گشتیان چەپڕەون و «حەمدی پاچەچیی» سەرەک وەزیرانیش پشتی گرتوون، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا ئەو داوایەی پێشکەشیان کرد بۆ ئەوەی رێگەیان پێ بدرێ بە ئاشکرا کار بکەن ڕەفز کرا، ئەوانەی ئەو داوایەیان ئیمزا کردووە شیوعیی تووندڕەوی دژ بە بەریتانیایان تێدایە. مارتی ساڵی ١٩٤٦ رێگەی کاری ئاشکرایان پێ درا، بەڵام لەوانەیە ئەوە لەبەر خاتری «کۆمیتەی داخوازیی «فەلەستین» بووبێ، ئەم رێکخراوە، «کۆمەڵە»یە دژی سایۆنیزم یەکەم کۆنفرانسی خۆی لە مانگی نیساندا بەست و کەوتە دەرکردنی ڕۆژنامەی «العصبة» و مانگی مایسیش لقێکی لە «بەسرە» دامەزراند و بە هۆی بڕیاری خۆنیشاندانی هەشتی حوزەیرانەوە لە «بەغدا» ئەندامە سەرەکییەکانی رێکخراوی ناوبراو بەند کران و ڕۆژنامەی «العصبة»یش بۆ ماوەی یەک ساڵ داخرا. خۆنیشاندانەکە ڕۆژی بیست و هەشتی مانگی حوزەیران سازکرا، هەشت تاوەکو سەد پۆلیسێك ئامادە کران بۆ ئەوەی رێگە نەدەن خۆنیشاندەرەکان بگەنە بارەگای باڵۆێزخانەی بەریتانی لە «بەغدا»، پۆلیسەکان ناچار بوون تەقە لە خۆنیشاندەران بکەن، ئەو دروشمانەیش کە بەرزیان کردبوونەوە بوونە هۆی دروستبوونی جۆرە گەڕەلاوژێیەک.

ئابی ساڵی ١٩٤٦ عصبه قەدەغه کرا، بەڵام خۆنیشاندان بەردەوام بوو، دوا خۆنیشاندانیش «تاوەکو ئامادەکردنی ئەم ڕاپۆرتە- ك.م.» پۆژی سیازدەی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٦ ساز کرا.

لقەکانی: بارەگای سەرەکیی لە «بەغدا» و لقی «بەسرە».

ژمارەی ئەندامەکانی: هەزار کەس.

بلاوکراوەکانی: پۆژنامەی «العصبة» کە قەدەغە کرا، وێڕای ژمارەیەك پەخشە و نامیلکەی وەك «زایۆنیزم دژی عەرەب و جووە» کە لە نووسینی «یۆسف هارۆون زەلخا»یە.

تێبینی: عوصبە هەمیشە هاوپەیمانێکی نزیکی «پارتی ڕزگاریی نیشتیمانی - حزب التحرر الوطني»ی نهێنی بوو، هەروەها عوصبە ئەڵقەیەکی دیاری کۆڕی دژ بە ئیمپریالیزم «دژ بە بەریتانیا» بوو، «کشانەوەی هێزە بیانییەکان»یش لە «عیراق» هەمیشە یەکێك لە دروشمە سەرەکییەکانی بوو، هەمان کات مێری و چینە بەرزەکان لە بابەتی هێرشەکانی بوون.

بە گشتی پڕۆپاگەندەی عوصبە زۆر لەو پڕۆپاگەندانە دەچن کە لە «مۆسکۆ»وە دەردەچن»[١٥].

بابەتی دواتری هەمان پاشکۆی (أ)ی هەمان فایل بۆ «پارتی نیشتیمانیی دیموکراسی» «الحزب الوطنی الدیمقراطي» تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«پاشکۆی أ،

بۆ:

ئیستیخباراتی عیراق،

---

[15] Ibid, Appendix A To Iraq Intelligence, MEMO S.4806/1/Air Int., Title: Anti Zionist League.

کامل الچادرچی

نیشانەبە:

نامەی ژمارە س. ٤٨٠٦/ ١/ فرۆکەوانی،

ناونیشـــان: «پـــارتی نیشـــتیمانیی دیموکراسی» «الحزب الوطني الديمقراطي»،

سیاســەتی یــان ئامــانجی: پارتییــەکی سۆشــیالیزمی چــەپرەوە کــە خوێنــدەوارە چــەپرەوەکانی ڕاکێشــاوە، لــە سیاســەتی دەرەوەیدا دژ بە «بەریتانیا»یە «وەک داواکردنی پێداچــوونەوە بــەو پەیمانــەی «عــیراق»دا کــە لەگەڵ «بەریتانیا»یە و ئەو جۆرە دروشمانە». هەمیشە مەیلی بــە لای چــەپدا زۆر بووە و تەنانەت وەک پارتێکی «شیوعی» ناوی هێنراوە.

مێــژووی: ســەرەتای ســاڵی ١٩٤٦ وەک پارتییــەکی سۆشــیالیزمی دامــەزرێنرا، ڕەهبــەرانی لــە ســەرەتاوە ئاگــاداری ئــەوە بــوون ڕێگــە نەدەنــە شیوعییە دوورخراوەکان، بەتایبەتی ئەندامانی «پارتی ڕزگاریی نیشتیمانی — حزب التحرر الوطني» بــە نهێنــی کێشــەیان بــۆ دروست بکــەن، ئەوانــەی لــە کۆبوونــەوە زووەکــانی «پــارتی نیشــتیمانیی دیموکراســی»دا کێشــەیان بــۆ نانەوە، لە ژێر فشاری بڕیارەکانی کابینەکەی «ئەرشەد عومــەری»دا پارتییــە چەپڕەوەکان ناچــار بــوون لــە نزیکــەوە هاریکــاری لەگــەڵ یەکدا بکــەن هــەر چــەندە هــەوڵ و کۆششــی هــەر کەسێک لــە پارتییــە مۆڵــەت پێــدراوەکان بــۆ کۆبوونەوەیان لە یەک بلۆکدا سەری نەگرت و یەکێکیش لە هۆکانی ئــەو ســەر نەگرتنە بریتــی بــوو لــە خۆپەرستیی ڕەهبــەرەکانیان و ئــەنجامیش «پــارتی نیشتیمانیی دیموکراســی»دەیــدی کــە ئــەو پێویســتە نــزیکتر لەگــەڵ «پــارتی تەحەڕوڕ»دا هاریکاری بکات و بەو جۆرە «پارتی نیشتیمانی دیموکراسی» تــا دەهــات خێراتــر بــەرەو چــەپ دەڕۆیشــت و ئــەوەیش کــارێکی ئــەوتۆی کــرد «کامیل چادرچیی» سەرۆکی حیزب بەند بکرێ، بــەڵام کاتێــک کۆتــایی ســاڵی ١٩٤٦ «نــووری ســەعید» وەزارەتــە هاوپەیمانەکــەی خــۆی پێکهێنــا «پــارتی

نیشتیمانیی دیموکراسی» قایل بوو لەو وەزارەتەدا بەشدار بێ و ئەوە بوو «محەمەد حەدید» بووە وەزیر، بەڵام زۆری نەخایاند کاتێك ئیستیقالەی کرد، چونکە ئەو پەیمانەی نەبردە سەر کە دەربارەی سازکردنی هەڵبژاردنێکی ئازادی «ئەنجوومەنی نوێنەران- ك.م.» دابووی، ڕاستییەکەیشی بڕیاری بەشداریکردنی «محەمەد حەدید» لەو وەزارەتەدا بە لای ئەندامە توندڕەوەکانی «پارتی نیشتیمانیی دیموکراسی»یەوە کارێکی پەسند نەبوو، بۆیەکا بەشێکیان دایانە پاڵ پارتییە چەپڕەوەکانی دیکە.

لقەکانی: لە «بەغدا» و مووسڵ و بەسرە و ناسرییە و حیللەن.

ژمارەی ئەندامەکانی: هەزار کەس دەبن.

بلاوکراوەکانی: ڕۆژنامەی «صوت الأهالي».

ڕەهبەرەکانی: «کامیل چادرچی» و «محەمەد حەدید» و «حسەین جەمیل» و «زەکی عەبدولوەهاب».

تێبینی: هەڵوێستی «پارتی نیشتیمانیی دیموکراسی» تاوەکو ئێستا دەربارەی پرسی «شیوعی»یەك نییە، بەڕپرسە سەرەکییەکانی دژی ئەوەن حیزبەکەیان لەگەڵ پارتییە چەپڕەوەکاندا هاریکاری بکات، تایبەت ئەوانەیان کە ئەندامەکانیان سەر بە چینی جیاوازن و زۆرتر شەلاتییانە ڕەفتار دەکەن، هەر چۆن بێ با بزانین ئەو جۆرە کەسانە یاخود «شیوعییەکان» [١٦] دەست بەسەر «پارتی نیشتمانی دیموکراسی»دا دەگرن[١٧].

---

[١٦] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە وشەی (شیوعییەکان) خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

[17] N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No.300, Name of File: Communism, Appendix A to Iraq Intelligence, MEMO S.4806/1/Air Int, Title: Hizb al Watani al Demokrati.

عەزیز شەریف

دوابـــــەدوای «پـــــارتی نیشـــــتیمانیی دیموکراسی» لە هـەمان پاشـکۆی هـەمان فایلـدا نـوێرەی «پـارتی گـەل» «حـزب الشـعب» ەکـەی «عەزیز شەریف» دێت، کە یەکێك بوو لە دۆسـتە هەرە نزیکەکانی کورد، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو بابەتەیە:

پاشکۆی أ،

نیشـــانە بەنامـــەی: ژمـــارە س. ٤٨٠٦/١/ فرۆکەوانی،

ناونیشان: «پارتی گەل – حزب الشعب»،

وەسفی: پارتێکی سیاسیی عیراقییە.

سیاسـەتی یـان ئامـانجی: پارتییـەکی چـەپڕەو و تونـدڕەوە، پێوەنـدیی نزیکی لەگـەڵ «پـارتی تەحـەڕوپێ نیشـتیمانی» نهێنـی و حیزبـی «شـیوعیی سـووری»دا هەیـە. لـە بـواری دامەزرانـدنی نەقابـەی کرێکارانـدا چـالاکە، ڕێکخراوێکی یەکجار نیشتیمانپەروەر و دژ بە بیانییە.

مێـژووی: سـەرەتا لـە کـانوونی دووەمـی سـاڵی ١٩٤٤دا دامـەزرێنراوە و مانگی نیسانی ساڵی ١٩٤٦ میری ئیجازەی کارکردنی پێـدا، سیاسـەتی زووی بە لای چاکسازیی کۆمەڵایەتی و سۆشـیالیزمێکی میـانڕەودا دەیشـکاندەوە و ڕەهبـەرەکانی ڕۆڵێکـی چـالاکیان لـە بـواری دامەزرانـدنی نەقابـە کرێکاریـیـە زووەکـانی عیراقـدا بینـی. کاتێـك «کامیـل چادرچـی» «پـارتی نیشـتیمانیی دیموکراسی»ی دامەزراند گەلێك لە ڕەهبـەرە بەرپرسـەکانی «پـارتی گـەل»ی ڕاکێشا بۆیەکا ئیتر ئەم پتر بووە پارتی کارمەندە بچـووکەکان و قوتابییـان و ئەو جۆرە دەستە و دایەرانە و ئەوەیش زۆرتر بەرەو چەپ پاڵی پێوەنا. ئـەو هەوڵە زۆرەی ساڵی ١٩٤٦ بۆ یەکگرتنی پارتییە چـەپڕەوەکان دران گشـتیان بـە فـیڕۆ چـوون، هـۆی سـەرەکیی ئـەوەیش خۆپەرسـتیی ڕەهبـەرانی ئـەو پارتییانە بوو، هەرچەندە «پارتی گەل» بۆ چـەند هەفتەیـەك لەگـەڵ «پـارتی

یەکیەتی نیشتمانی» «حزب الأتحاد الوطني»دا یەکیان گرت و لە نزیکەوە هاریکارییان لەگەڵ «پارتی تەحەڕوپ»دا لە بواری ڕێکخستنی خۆنیشاندان و مانگرتنەکانی کرێکاراندا دژی میری و «بەریتانی»یەکان کرد.

لقەکانی: لە «بەغدا» و «بەسرە» و «عەممارە» و «کوت» و «حیللە» و «مووسڵ»ن.

ژمارەی ئەندامەکانی: هەزار و پێنج سەد کەس دەبن.

ئۆرگانی: ڕۆژنامەی نیشتمان «الوطن».

ڕەهبەرەکانی: «عەزیز شەریف» و «کەمال عومەر نەزمی» [١٨] و «تۆفیق مونیر» و «عەبدولڕەحیم شەریف».

تێبینی: «عەزیز شەریف» پێوەندیی بە شیوعییەکانی «سووریا»وە هەیە کە وەک ئاشکرایە پێوەندییان لەگەڵ «مۆسکۆ»دا هەیە. «پارتی گەل» بلاوکراوەی هەیە کە وا دیارە لە ««ڕووسی»یەوە وەرگێڕدراون، هەر چەندە لە ڕاستیدا «پارتی گەل» ڕێکخراوێکی شیوعیی نییە، بەڵام بێگومان کەوتووەتە ژێر کاریگەریی پڕۆپاگەندەی شیوعییەوە و ژمارەیەکی کەم لە ئەندامەکانی وەها هەست دەکەن کە ئەوان ئێستاکە شیوعین» [١٩].

---

[١٨] «کەمال عومەر نەزمی»، کوڕی «عومەر نەزمیی» بەناوبانگە کە، بە ڕەگەز «کورد»ە و چەند جارێك لە ڕۆژگاری پاشاییدا بووە بە وەزیر، بۆ ای «جەمال» و «دوکتۆر وەمیض عومەر نەزمی»یە، «کەمال عومەر نەزمی» چەپڕەو بوو، دوای شۆڕشی چواردەی گەلاوێژی ساڵی ١٩٥٨ لە «دادگای گەل» «محکمة الشعب» کاری دەکرد، ئەو بنەماڵەیە لە دانیشتوانی شاری «کفرین»، دوکتۆر «فارس»، کە خاتوو «نارین صدیق» هاوسەریەتی کوڕی «کەمال عومەر نەزمی»یە، هەن بە هەڵە ئەو بنەماڵەیە بە «تورکمان» دادەنێن.

[19] N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No.300, Name of File: Communism, Appendix A to Iraq Intelligence, MEMO, S.4806/1/Air Int, Title: Hizb al Shaab.

وا بـه دوای بابـەتی «پـارتی گـەل» و «عـەزیز شـەریف»ی پەهبـەری بـه ناوبانگی، نۆرەی «پارتی یەکیەتی نیشتیمانی» «حزب الأتحاد الـوطني» دێت کە لە هەمان فایلدا بەم جۆرەی لای خوارەوە باسی دەکات:

«پاشکۆی أ،

بۆ: ئیستیخباراتی عیراقی،

نیشانە بە: نامەی ژمارە س ١/٤٨٠٦/ فرۆکەوانی،

ناونیشانی: «پارتی یەکیەتی نیشتیمانی – حزب الأتحاد الوطنی»،

وەسفی: پارتێکی سیاسیی عیراقییە،

سیاسـەتی یـان ئامـانجی: پارتییـەکی چـەپڕەوی نیشـتیمانییە، گـەلێك چالاکی لە پێنـاو پێکهێنـانی بەرەیەکدا لـە نێـوان رێکخـراوە چـەپڕەوەکاندا نواندووە.

مێژووی: ئەم پارتییە مـانگی نیسـانی سـاڵی ١٩٤٦ لـە لایـەن ژمارەیـەك چەپڕەوی ناسراوی «بەغدا»وە دامەزرێنرا، تا ڕادەیەکی زۆر مێژووی «پـارتی یەکیەتی نیشتیمانی» لە مێژووی «پارتی گەل» دەکات کە بەپێی ڕاپۆرتـەکان هەوڵێکی زۆر بۆ یەکگرتنیان دراوە.

لقەکانی: لە «بەغدا» و «مووسڵ».

ژمارەی ئەندامانی: سێ سەد کەس دەبن.

ئۆرگانی: ڕۆژنامەی «صوت السیاسة».

ڕەهبەرانی: «عەبدولفەتاح ئیبراهیم» [٢٠] و «عەبدوڵڵا مەسعوود» و «نـازم زەهاوی» و «محەمەد ساڵح بەحر العلوم».

---

[٢٠] لە دوا قۆناغی ژیانیدا زۆر لەنزیکەوە خوالێخۆشبوو «عەبدولفـەتاح ئیـبراهیم»م ناسـی و زوو زوو دەچوومە خزمەتی، پیاوێکی خوێندەوار و ساکار بوو، بە دڵ کوردی خۆشدەویست، بـە هەموو جۆر یاریدەی شـاگردانی خوێنـدنی بـاڵای دەدا و هـەوڵی دەدا ئامـادەی تۆژینـەوەی نامەکانیان بێت، تاوەکو ئێستا یەك نامەی ماجستێری دەربارەی نووسراوە، پـێم وایـە «مـام جەلال» یەکێك بوو لە هەڕەتی لاویدا بۆچـوون و دیـدەکانی «عەبدولفـەتاح ئیـبراهیم» کاریـان

تێبینی: گەلێك لە ئەندامانی «پارتی یەکیەتی نیشتیمانی» هەر شتێك ڕووسی بێ بە لایانەوە پەسندە، بەلأم زەحمەتە بە حیزبێکی شیوعی لە قەڵەم بدرێ، هیچ نەبێ لەم قۆناغەی ژیانیدا» [٢١].

لێرەدا و لە ناو هەمان فایلدا نۆرەی «پارتی ڕزگاری کورد» دێت کە ئەم زانیارییە بە نرخانەی لای خوارەوەی دەربارەی تێدایە[٢٢]:

«پاشکۆی أ،

بۆ:

ئیستیخباراتی عیراقی،

نیشانە بە:

نامەی ژمارە C ١/٤٨٠٦/فڕۆکەوانی،

ناونیشان: «پارتی ڕزگاری کورد»،

وەسفی: پارتێکی نەتەوەپەروەری کوردییە و مەیلی کۆمۆنیستی هەیە،

سیاسەتی یان ئامانجی: وێڕای داواکردنی چاکسازیی کۆمەلأیەتیی گشتی ئامانجی سەرەکیی «پارتی ڕزگاری کورد» دامەزراندنی «دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی»یە کە «کوردی» «ئێران» و «عیراق» و «تورکیا» و «سووریا» بگرێتەوە.

تێی کردبوو، دوورنییە ئەوە ڕەنگی خۆی لە هەڵبژاردنی ناوی «پارتی یەکیەتی نیشتمانی»دا دابێتەوە.

[21] N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No.300, Name of File: Communism, Appendix A To Iraq Intelligence, MEM، S.4806/1/Air Int, Title: Hizb al- Ittihad al Watani.

[٢٢] دەربارەی «پارتی ڕزگاری کورد» لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیدا بڕوانە ل ٢٠٥– ٢٠٩ی بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە.

تۆفیق وهبی

مێژووی: سەرەتای دروستبوونی «پارتی ڕزگاری کورد» تەواو نەزانراوە، لەوانەیە ناوی ئەم پارتییە لە ناوی ئەو کۆمەڵەیەوە هاتبێ کە لەساڵی ١٩٣١دا موتەسەڕیفی پێشووی «هەولێر» «تۆفیق وەهبی»[٢٣]، دایمەزراند و وەک دەڵێن «ماجید مستەفا» و «عەلی کەمال» دایانە پاڵی. «پارتی ڕزگاری کورد» دوای ئەوەی یادداشتێکی پێشکەش بە کۆنفرانسی وەزیرانی هەندەرانی وڵاتە هاوپەیمانەکان کرد، کە کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٥ لە «مۆسکۆ» بەستیان بە بوونی ئەو پارتییە زانرا، هەمان «پارتی ڕزگاری کورد» یادداشتێکی دیکەی لە مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٦دا پێشکەش بە «نەتەوە یەکگرتووەکان» کرد و لەوساوە بەوە زانرا کە لقەکانی «پارتی ڕزگاری کورد» لە «بەغدا» و شارەکانی باکووری «عیراق» هەن، بە درێژایی ساڵی پاریش «ڕزگاری» ژمارەیەکی زۆر پەخشە و نامیلکەی زاخاودراو بە بیر و بۆچوونی چەپڕەوی دژی «بەریتانییەکان» و حوکمەتی «عیراق» بڵاو کردەوە.

ماجد مستەفا

لقەکانی: لە «بەغدا» و «کەرکووک» و «سلێمانی» و «هەولێر» و «ڕەواندن» و «عەمادییە» و زاخۆ.

ژمارەی ئەندامەکانی: ژمارەی ئەندامەکانی «پارتی ڕزگاری کورد» بە تەواوی نەزانراوە.

ئۆرگانی: «پارتی ڕزگاری کورد» وەک بۆخۆی دەڵێ ڕۆژنامەی «ڕزگاری» ئۆرگانییە.

---

[٢٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا لە بریتی وەهبی بە هەڵە وەهاب (Wahab) چاپ کراوە، وێڕای ئەوەیش سەرەتای سییەکانی سەدەی ڕابردوو خوالێخۆشبوو تۆفیق وەهبی موتەسەڕیفی سلێمانی بوو نەک هەولێر.

عوني يوسف

سالح حەیدەری

ئیسماعیل حەقی شاوەیس

ڕەهبەرەکانی: «ماجید مستەفا»(؟) و «تۆفیق وەهبی» (؟) و «عەلی کەمال» (؟)[1] و «عەونی یوسف» و «ڕۆستەم جەبار» و «ئیسماعیل شاوەیس» [2] و «جەمال عەبدوڵڵا» و «ڕەمزی عەبدولکەریم» و «سالح حەیدەری».

تێبینی: چالاکییەکانی «پارتی ڕزگاری کورد» لەم قۆناغەدا تەنها بریتییە لە بڵاوکردنەوەی پەخشە و نامیلکە و هەرچەندە «ڕزگاری» بە ڕێکخراوێکی شیوعی لە قەڵەم دەدرێ و پتر پشتی بە «ڕووسیا» ئەستووڕە وەک «بەریتانی»یەکان بۆ هێنانە دیی ئامانجی دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی یەککگرتوو لە کوردستانی «ئێران» و «عێراق» و «تورکیا» و «سووریا»، بەڵام «ڕزگاری» لە ڕاستیدا پتر ڕێکخراوێکی نەتەوەپەرستە وەک لەوەی ڕێکخراوێکی چەپڕەوی توندڕەو بێ. ئەوی ڕاستی بێ کۆمۆنیزم بە واتای وشە زۆر لای «کورد» پەسند نییە» [3].

---

[1] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو پرسگەیە لە تەنیشت ناوی ئەو سێ کەسەوە دانراوەو تەنانەت ناوی مامۆستا «تۆفیق وەهبی»ش بە خەتێکی سوور کوژێنراوەتەوە، هەڵبەت ئەو سێ کەسایەتییە ئەندامی «پارتی ڕزگاری کورد» نەبوون و زۆریش مەیلیان لەگەڵ ئەو پارتەدا نەبوو، چونکە بە ڕێکخراوێکی شیوعییان لە قەڵەم دەدا.

[2] دیارە مەبەستی خوالێخۆشبوو مامۆستا «ئیسماعیل حەقی شاوەیس»ە کە کوردێکی دڵسۆزی چەپڕەو بوو.

[3] N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No.300, Name of File: Communism, Appendix A to Iraq Intelligence, MEMO S.4806/1 Air Int, Title: Rezgari Kurd Party.

وەها دیارە هەر رێکخراوێك لە دوور و نزیکەوە هەر جۆرە پێوەندییەکی بە بیرو بۆچوونی کۆمۆنیزمەوە هەبووبێت، یان بە هەر شێوازێك لە شێوازەکان پێوەندی بە «یەکیەتی سۆڤیەت»ەوە هەبووبێت دیپلۆماسییە بەریتانییەکان بە چرای ڕۆنگەرچەکەوە کەوتوونەتە عەوداڵی و زانیاریی ئەوتۆیان دەربارەی کۆکردۆتەوە کە لە قوتووی هیچ عەتارێکدا نین و دڵنیام کەسێك لە ئێمەومانان بە هیچ کلۆجێك نەمانبیستوون، بەڵگەی سەلمێنەری ئەم بۆچوونەیش ئەم ڕاستییانەی لای خوارەوەن کە دوا بەشەکانی پاشکۆی (أ) ی فایلی ژمارە ١١٦/٦٢٤ی وەزارەتی هەندەرانی «حوکمەتی بەریتانیایا»ن بۆ تەرخان کراون و ئەمەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«پاشکۆی أ،

بۆ:

ئیستیخباراتی عیراقی،

نیشانە بە:

نامەی ژمارە س. ١/٤٨٠٦/فرۆکەوانی،

ناونیشان: «کۆمەڵەی لاوانی ئەندەنووسیا – جمعية الشباب الأندنوسيين»،

وەسفی: کۆمەڵەیەکی سیاسیی نێونەتەوەیی «أممي»یە «؟»[٢٧]،

سیاسەتی یان ئامانجی: کۆمەڵەیەکی نێونەتەوەییە لە لایەن ئەو «ئەندەنووسی»یانەوە دامەزرێنراوە کە لە «عیراق» دەژین بۆ هێنانە دیی ئامانجەکانی نەتەوەپەرستانی «ئەندەنووسیا».

میژووی: ئەم کۆمەڵەیە لە سەر بنەمای کۆمەڵەیەکی دیکەی «ئەندەنووسی» لە «بەغدا» بە ناوی «کۆمەڵەی ماکیندۆم»ەوە[٢٨]

---

[٢٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو پرسگەیە لە تەنیشت وشەی نێونەتەوەیی بەو جۆرە دانراوە."International?"

[٢٨] بە داخەوە نەمتوانی بزانم «کۆمەڵەی ماکیندۆم» "Makindom Society" مانای چییە.

دامـەزرێنراوە، سـەرەتا، لـە کـانوونی دووەمـی سـاڵی ١٩٤٥دا، «حوکمـەتی عـیراق»ی قایـل نـەبوو مۆڵـەت بداتـە ئـەم کۆمەڵەیـە، کـە بـەردەوام وەک کۆمەڵەیـەکی نهێنـی کـاری دەکـرد، تـاوەکو مـانگی ئـەیلوولی سـاڵی ١٩٤٦ مۆڵـەتی پێـدرا و ئەوسـاکەیش ژمـارەی ئەندامـەکانی چـل پـەنجا کەسێکی «ئەندەنووسی» دەبوون. ئەندامانی ئەم کۆمەڵەیـە، دژی ئەڵـەمانیا و تایبـەت «بـەریتانیا» کاریـان دەکـرد و ئەمـەیش سـەرنجی پارتییـە چـەپڕەوەکانی «عیراق»ی ڕاکێشا، بەڵام ئەم دیاردەیە زۆری نەخایاند ڕەوییەوە و کۆمەڵەکە خۆیشـی ڕووی لـە کـزی کـرد بـە ڕادەیـەک ژمـارەی ئەندامـەکانی لـە مـانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٧دا هاتە سەر دەوروبـەری تـەنها پـازدە ئەنـدام، «عـەمران ڕەشـیدی» [٢٩] ڕەهبـەری کۆمەڵەکـە و ژمارەیـەک لـە ئەنـدامانی کۆمیتەی ناوەندی کە لە لایەن ئەو «ئەندەنووسی»یانـەوە دامـەزرێنرا کـە لـە وڵاتە «عەرەبی»یەکان دەژیان دەیانویست لە کۆنفرانسی لاوانـی «عـەرەب»دا بەشـدار بـن کـە سـاڵی ١٩٤٦ بەسـترا، خـودی «عـەمران ڕەشـید» جـۆرە پێوەندییەکی پچڕ پچڕی بـە موفەوەزییـەتی «سـۆڤیەت»ییـەوە لـە «بەغـدا» هەبوو.

لقەکانی: لە «بەغدا» و «نەجەف» و «ئینگلتەرە» و «هۆڵەنـدە» دوو لـق و «ئەمەریکا» دوو لق و «هندستان» دوو لق و «قاهیرە».

ژمارەی ئەندامەکانی لە «عیراق»: پازدە کەس.

بلاّو کراوەکانی: «ئەندەنووسیا» — گۆڤارێکە جاروبار لە لایـەن «عـەمران ڕەشیدە»وە بلاّو دەکرێتەوە.

ڕەهبەرەکانی: «عەمران ڕەشید» کە قوتابیی کۆلێجی یاسایە لە «بەغدا» و ئەندەنووسییە.

---

[٢٩] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا نـاوی سـەرۆکی ئـەو کۆمەڵـە ئەندەنووسـییە بـەم جـۆرە هـاتووە: Umran Rachid

تێبینی: تاوەکو ڕادەیەکی زۆر کۆمەڵەیەکی کەم بایەخە و هیچ پۆلێکی لە ژیانی سیاسیی «عیراق»دا نەبینی لەوە بەولاوە کە هەوڵی دا هەستی «عیراق»ییەکان بۆ پرسی «ئەندەنووسیا» ڕابکێشێ و تەنانەت ئەوەیش بە تەواوەتی نەزانراوە کە ئایا «کۆمەڵەی لاوانی ئەندەنووسیا» کۆمەڵەیەکی نێودەوڵەتییە و دەربارەی کاریگەریی سۆڤیەتیش لەم بوارەدا شتێکی ئەوتۆ نەزانراوە[٣٠].

دوا بەدوای ئەمە لە هەمان پاشکۆی (أ)ی هەمان فایلدا باسی کۆمەڵەیەکی ئەرمەنی لە عیراق بەم جۆرەی لای خوارەوە دەکات:

«پاشکۆی أ،

بۆ:

ئیستیخباراتی عیراقی،

نیشانە بە:

نامەی ژمارە س. ١/٤٨٠٦/فرۆکەوانی،

ناونیشان: «کۆمیتەی ئەرمەنە موهاجیرەکان – الجمعیة الأرمنیة للمهاجرین» [٣١]،

وەسفی: کۆمیتەیەکی حەل کراوە،

سیاسەتی یان ئامانجی: ناونووسکردنی ئەو ئەرمەنانەی دەیانەوێت بگەڕێنەوە «ئەرمینیای سۆڤیەت»ی.

مێژووی: لە مانگی ئابی ساڵی ١٩٤٦دا دامەزرێنرا.

لقەکانی: لە «بەغدا» و لقی پێشنیازکراوی لە «کەرکووک».

---

(30) N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No.300, Name of File: Communism, Appendix A To Iraq Intelligence, MEMO, S.4806/1 Air Int, Title: Jamita al Shubban al Indonesia.

(٣١) ناوەکەی لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرەیە:

"Armenian Emigration Committee".

ژمارەی ئەندامەکانی: نۆ کەس.

بلاوکراوەکانی: هیچ.

ڕەهبەرەکانی: «هەمبەر سۆم[٣٢] ئەتاشیان» و «ستراك دایەغیان» و «سەرکیس زۆلۆمیان» و «ئاکۆب وەرتابیدیان» و «ئیسرائیل زۆکیان» و «ئۆڤانیس ئیسپێریان» و «ئۆڤانیس جێڤانیان» و «کۆستان چاکاسیان» «یان چێرکەسیان» و «تۆرۆس بەسماغمیان».

تێبینی: «کۆمیتەی ئەرمەنە موهاجیرەکان» بە فەرمی پێوەندیی لەگەڵ موفەوەزییەتی «سۆڤیەت»ی لە «بەغدا» و کۆمیتەی ناوەندیی ئەرمەنە موهاجیرەکان لە «یەرێڤان» هەیە»[٣٣].

هەرچی پاشکۆی (ب)ی هەمان فایلی ژمارە ١١٦/٦٢٤ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی «بەریتانی»یە تەرخان کراوە بۆ بابەتی نەقابەکانی «عیراق» لە ناوەندی چلەکانی سەدەی ڕابردوودا و دیسانەوە گەلێك زانیاریی نەزانراو یان کەم زانراو لە دووتوێی ئەو پاشکۆیەدا هەڵگیراون کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ئەو زانیارییانەیە:

«پاشکۆی ب،

نەقابەکان،

بزووتنەوەی نەقابی لە «عیراق» هێشتا لە سەرەتای سەرەتاکانیدایە، ئەو جۆرە نەقابانەیش ئەگەر هەبن ئەوا لە ڕادەیەکی یەکجار نزمدا ڕێك خراون یان بەشی هەرە زۆریان هەر ڕێك نەخراون.

ئەمەی لای خوارەوە بەشێکی وەرگیراوە لە ڕاپۆرتی «بەغدا»ی ژمارە ب.د/١٧/٤٦ی ڕۆژی «بیست و شەشی مانگی ئابی ساڵی ١٩٤٦»ە دەربارەی

---

[٣٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە هەڵە نووسراوە هەمبێرسۆن (Hamberson).

[33] N.A., F.O., 624/ 116, British Embassy, Baghdad, No.300, Name of File: Communism, Appendix A To Iraq Intelligence, MEMO S.4806/1 Air Int, Title: Armenian Emigration Committee.

ناوی ژمارەیەك لەو پارتییانەی پێوەندییان بە نەقابەکانەوە هەیە و هەر چۆن بێت ئەو نەقابانە لە لایەن پارتییەکانەوە بۆ مەبەستی سیاسی و پتر مەبەستی ئابووری دامەزرێنراون.

ڕەهبەرانی ئەم شەش نەقابەیەی لای خوارەوە پێوەندیی نهێنییان بە «حیزبی شیوعیی عیراقی»یەوە هەیە:

١- نەقابەی کرێکارانی شەمەندەفەر «سکك».
٢- نەقابەی کرێکارانی پۆستە و تەلەگراف.
٣- نەقابەی کرێکارانی چاپخانەکان.
٤- نەقابەی کرێکارانی کارەبا.
٥- نەقابەی جلدرۆکان.
٦- نەقابەی کرێکارە میکانییەکانی بەسرە.

ئەو نەقابانەیش کە بە پێی ڕاپۆرتەکان پێوەندییان بە «پارتی گەل» «حزب الشعب» ەوە هەیە ئەمانەن:

١- نەقابەی ئاسنگەران.
٢- نەقابەی میکانیکییەکان.
٣- نەقابەی خانووکەرەکان «نقابة البنائين».
٤- نەقابەی شۆفێرەکان.

دەشڵێن ئەم دوو نەقابەیە پێوەندییان بە «پارتی نیشتیمانیی دیموکراسی - الحزب الوطني الديمقراطي»یەوە هەیە:

١- نەقابەی کەوشدروەکان.
٢- نەقابەی دەستچنەکان «نقابة النساجين»

لە کاتێکدا تاکە نەقابە کە دەڵێن لەوانەیە پێوەندیی بە «پارتی یەکیەتی نیشتیمانی «حزب الأتحاد الوطني»یەوە هەبێ «نەقابەی کرێکارانی جگەرەن»[٣٤].

---

[34] Ibid, Appendix B, Trade Unions.

دوا بەدوای ئەمە لە هەمان فایلدا دەقی بەیاننامەیەکی «فەهد»ی سکرتێری «حیزبی شیوعیی عیراقی» هەڵگیراوە کە پۆژی بیست و یەکی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٦ بە چاپکراوی دەربارەی هەڵبژاردنی ئەندامانی ئەنجومەنی نوێنەران بڵاوی کردۆتەوە و تێیدا هێرشێکی زۆری کردۆتە سەر کابینەکەی نووری سەعید». شایانی گوتنە وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی «بەریتانی» نەك تەنها دەقی ناوەڕۆکی ئەو بەیاننامە دانسقەیەی وەرگێڕاوەتە سەر ئینگلیزییەکی ڕەوان بەڵکو هەمان کات دانەیەکیشی بە زوبانی عەرەبیش لێ هەڵگرتووە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«حیزبی شیوعی داوا لە گەلی «عیراق» دەکات لە هەڵبژاردنە ساختەکاندا بەشداری نەکات و وەزارەتە کرێگرتەکەی ئیمپریالیزمی «بەریتانی» و پاڵەوانی پڕۆژەکانی «نووری سەعید» بڕووخێنێ.

ڕۆڵەکانی گەلە شەرەفمەندەکەمان:

پۆژی بیست و شەشی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٦ بەیاننامەیەکمان دەربارەی «هەڵوێستمان بەرانبەر وەزارەتەکەی نووری سەعید» بڵاو کردەوە و تێیدا سروشتی ئەو وەزارەتە و ئامانجەکانی لە ڕێگەی ئەنجومەنێکی گاڵتە بازاڕەوە و لە ژێر دروشمی «هەڵبژاردنی ئازاد دا» بۆ جێبەجێکردنی پڕۆژە ئیمپریالییە بنیاتنراوەکان، هی وەك یەکیەتی نێوان «عیراق» و «ئوردون» و پڕۆژەی «سووریا»ی گەورە و پڕۆژەی بەرەی ڕۆژهەڵات بە ڕەهبەری «تورکیا»وە و پیلانە ئیمپریالییە «ئەنگلۆ – ئەمەریکایی» – زایۆنییەکانی دژ بە «فەلەستین» و کردنی «عیراق» بە بنکەیەکی جەنگی «بەریتانی» و هتد...، وێڕای کۆششی بۆ مانەوەی وجودی بیانی و هێزەکانی لە نیشتمانەکەماندا و داسەپاندنی ڕاوێژکارەکانی لە دەزگاکانی دەوڵەتدا و داسەپاندنی پەیمان و ڕێککەوتننامەکانی و دەستداگرتنی بەسەر سەرچاوە ئابوورییەکانی وڵاتەکاماندا و هتد....

گەلۆ: هەقمان بوو کە لە بەیاننامەی پێشوومانداسوور بووین لەسەر ئەوەی مەحاڵە هەڵبژاردنێکی ئازاد لە ژێر سایەی وەزارەتی «نووری سەعید»دا بکرێت، چونکە وەزارەتێکە جڵەوی کاری وا بەدەست باڵوێزخانەی بەریتانییەوە و شیر و تیری ئەو هێزانەی «بەریتانیا» کە وەک مۆتەکە وان لە گەردنماندا دەپارێزن و وەک گوتمان مەحاڵە هەڵبژاردنێکی ئازاد لە ژێر سایەی ڕژێمێکی گەندەڵی وەک ئەوەی ئێستادا و لە کاتێکدا دەسەلاتی ئیمپریالیزم سەروبەری «عیراق»ی گرتۆتەوە ساز بکرێ.

گەلۆ: ئێمە بە تەنها دەرکی ئەم ڕاستییانەمان نەکردووە و ڕیسوامان نەکردوون، بەڵکو گشت ڕێکخراوە وریاکان وەک ئێمە دەدوێن و باسی خەونی «هەڵبژاردنی ئازاد» و هات و هاواری «ئازادییە دیموکراسییەکان» دەکەن و تەنانەت خەڵکە ساکارەکانیش باش دەزانن «نووری سەعید» کێیە و چ دەستە و دایەرەیەکی کۆنەپەرست لە دەوری کۆبوونەتەوە و دەزانن ئەوانە پیاوی ئەڵقە لە گوێی ئیمپریالیزمی بەریتانین کە هەر بۆ خۆیشی ئەوانەی دروست کردووە و دەیانپارێزێ.

گەلۆ: وریایی و ڕقی پیرۆزی کۆمەڵانی خەڵک و بارودۆخی جیهان نووری سەعید و دەستەودایەرە کۆنەپەرستە کرێگرتەکەی ناچار کرد بەرگی دیموکراسی بپۆشن و بکەونە باسی بالووڕەی «هەڵبژاردنی ئازاد» بۆ هەڵخەڵەتاندنی گەل، بەڵام لە ڕاستیدا ئەوان مەگەر هەر خۆیان فریو بدەن چونکە درۆکانیان لە بنچینەوە ئاشکران و کردارەکانیشیان پتر ڕیسوای کردن. ئەوان گوایە باسی ئازادییە دەستوورییەکان دەکەن کەچی هەمان کات هاوڵاتیان لە کۆبوونەوە و خۆنیشاندان قەدەغە دەکەن و پۆلیسە چەکدارەکان بە خۆیان و ئوتومبیلەکانیانەوە دەڕژێنە ناو شەقامەکان بۆ ئەوەی بە شێوازێکی دڕندانە بکەونە گیانی خۆنیشاندەران و گرتنی ڕەمەکیی هاوڵاتیان لەسەر شەقامەکان و چایخانەکان و ماڵەکانیان و دەکەونە دارکاری

نووری سعید و وەصی عەبدولئیلاه

کردنیان و جنێو پێدانیان وُله نیوەشەودا دەدەن بەسەر ماڵەکانیاندا و خەڵکە بێوەیەکان زراوەترەك دەکەن و هاولاتیان ڕاپێچی دادگاکانی «بەغدا» و شارەکانی دیکەی «عیراق» دەکەن لەسەر چالاکییە سیاسییەکانیان، لەگەڵ هەموو ئەمانەیشدا ئینجا بێ شەرمانە دەڵێن ئێمە بۆ «جێبەجێکردنی ئازادییە سیاسییەکان»کار دەکەین.

ڕۆژنامە «عیراق»ییەکان، دەربارەی دەست تێوەردانی وەزیرە بەرپرسەکان لە ئاراستەکردنی هەڵبژاردندا بەو شێوازەی ئارەزووی ئیمپریالییەکان دابین دەکات، گەلێك وتار بلاّو دەکەنەوە، ئێمەیش وا لەلایەن خۆمانەوە چەند نموونەیەك دەربارەی کارەکانی سەرەك وەزیران و چەتەوڵەکانی لەم بوارەدا بلاّو دەکەینەوە بۆ ئەوەی پەردە لەسەر درۆ زلەکانیان دەربارەی ئەوەی ناویان لێ ناوە «هەڵبژاردنی ئازاد» هەڵبمالێن و ڕێبازە نزمەکانیان لە کاری تەزویری هەڵبژاردندا بخەینە ڕوو.

ڕۆژی یەکی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٦ خوودی سەرەك وەزیران ئەم نامە تایبەتییەی لای خوارەوەی ئاراستەی ئەو بنەماڵانەی بەسرە کردووە کە بە نۆکەری ئەڵقە لە گوێی ئیمپریالییەکان ناسراون، هی وەك «عەبدولقادر باشئەعیان» و «حامید ئەلنەقیب» و «مستەفا تەها سەلمان» و «کاظم شەمخانی» و «حەمەد ئەلزەکیر» و «عەبدولڕەزاق ئەلئەمیر»:

«برا بەڕێزە سەیدەکانی «بەسرە».

پێویستییەکانی ئیمڕۆکە ناچارمان دەکەن یەك بگرین لە پێناو هەڵبژاردنێك کە دەبێ ئێمە ڕەهبەری بین و دڵنیام لەوەی کاتێك ئەم نامەیەم

دەگاتە دەست بەڕێزتان لەگەڵ موتەسەڕیفی شاردا، کە دەربارەی ڕێبازمان بۆ وەدەستهێنانی سەرکەوتنمان ئاگادارمان کردووە، لەگەڵ ئەودا کۆ دەبنەوە و تکایە ڕێزی زۆرم قەبوولّ بفەرموون.

دڵسۆزتان

نووری سەعید».

دوا بەدوای ئەم نامەیە لە مالّی «حامد ئەلنەقیب» لە بەسرە دانیشتنێك ساز کرا کە هەڵبەت دانیشتنێکی نهێنی بوو و ئەو کەسانەی لە سەرەوە ناومان هێناون و موتەسەڕیفی «بەسرە» و بەڕێوەبەری پێوەندییە گشتییەکان «مدیر العلاقات العامة» و کابرایەکی هندی لە باڵوێزخانەی «بەریتانی»یەوە و کەسانی دیکە ئامادەی بوون و موتەسەڕیف ئەو پلانەی سەرەك وەزیرانی شی کردەوە کە بریتییە لە:

١- پێویستە خاوەن زەوییەکانی «بەسرە» پاڵ بە جووتیاران و کەسوکاریانەوە بنێن تاوەکو لەگەڵ کاتبەکانیاندا بچنە هەڵبژاردن بۆ ئەوەی ئەو کاتبانە ناوی خۆیان و لایەنگرەکانیان بنووسن.

٢- پێویستە خاوەن زەوییە گەورەکانی بەسرە لەگەڵ براکانیان لە هەر یەك لە «فاو» و «ئەبی خەسیب» و «هارثە» و «شەتولعەرەب» و «زوبێر» کۆ ببنەوە بۆ دانانی پلانێکی یەکگرتوو.

٣- دەبێ «کازم شەمخانی» و «میرزا محەمەد» و «شەعێب»ی و پیاوەکانیان لەگەڵ دانیشتووانی «شەتولعەرەب»دا بنێرنە لێژنەکانی هەڵبژاردن بەو مەرجەی خۆیان و کاتبەکانیان بۆ ناونووسکردنیان لە کاتی هەڵبژاردندا ئامادە بن.

٤- دەبێ سەرەك شارەوانیی «بەسرە» لەگەڵ موختارەکاندا کۆ ببێتەوە تەنها ئەو موختارانە نەبن کە جێگەی بڕوا نین، وەك «موختاری بەحارنە» و

«موختـــاری ریبـــاتی گـــەورە» و «موختـــاری جوبـــەیل» و «موختـــاری شەتولعەرەب».

٥- دانیشتووانی «مەعقەل» و «بەسرە» و «عەشار» جێگەی بڕوا نین، بۆیەکا پێویستە بە حەزەرەوە پێوەندییان پێوە بکەن.

هەمان کات خاڵی دیکەش هەیە کە لەو کۆبوونەوەیەدا باسیان لێوە کراوە بەڵام تاوەکو ئێستا ئێمە بۆمان نەلواوە ڕیسوایان بکەین.

«نووری سەعید» و دەستە و دایەرەکەی بەو نامە و ڕاسپاردانە کە بۆ موتەسەڕیفەکانیان ناردوون نەوەستاون، بەڵکو خودی «سالح جەبر» لەگەڵ «وەسی»دا چوونە «بەسرە» و لە ماوەی چوار ڕۆژی یەکەمدا بیست و پێنج کۆبوونەوەیان لەگەڵ بنەماڵە ناسراوەکانی «بەسرە»دا ساز کرد کە «وەسی» ئامادەی هەموویان بوو، وێڕای ئەوەی چوونە «ئەبی خەسیب» و ناوچەکانی دیکە و لە «عجێراوی» گەورەترین کۆبوونەوەی سازکرد کە وەسی ئامادەی بوو، لەوێ وێڕای بابەتی هەڵبژاردن باسی پلانەکانی «قەوامولسەڵتەنە» [٣٥] دژی بزووتنەوەی دیموکراسی لە «ئێران» کراو بەو جۆرە کۆبوونەوە و پیلانەکان درێژەیان کێشا و لە «بەسرە»وە بە تەلەفۆن پێوەندییان بە «نووری سەعید» ەوە کرد و داوایان لێی کرد دەستوبرد بۆخۆی بێتە «بەسرە» چونکە هەموو شتێك «بە قسەی ئەوان» لە بەسرە بە دڵی خۆیانە و «عەبدولقادر باش ئەعیان» و «سەید حامید نەقیب» لەگەڵ موتەسەڕیفدا بەڕپرسی جێبەجێکردنی پلانەکانن.

---

[٣٥] «قەوامولسەڵتەنە» یەکێك بوو لە سەرەك وەزیرە هەرە توندڕەوەکانی ڕۆژگاری فەرمانڕەوایی «محەمەد ڕەزاشای پەهلەوی» لە «ئێران».

فەهد

گەلۆ: ئەو شتانەی باسمانکردن هەرچی دەڵێن دەربارەی «سەربەستیی یاسایی» و «هەڵبژاردنی ئازاد» پووچەڵیان دەکەنەوە، بۆیەکا داواتان لێ دەکەین بەشداری لە هەڵبژاردندا نەکەن و برایانە بۆ ڕووخاندنی وەزارەتەکەی «نووری سەعید» هاوکار بن، چونکە ئەو لە ڕێگەی ئەو هەڵبژاردنە ساختەیەوە دەیەوێ کۆتی زۆرداریی ئیمپریالیزم لە گەردنمان بئاڵێنێ و درێژە بە قۆناغی کۆیلایەتیمان بدات، پێویستە خەبات لە پێناو وەدەرچوونی هێزە بەریتانییەکان لە «عیراق» و پووچەڵکردنەوەی پەیمانەکەی ولأت لەگەڵ ئینگلیزدا و تەفروتوونا کردنی دەسەلأتی بیانی و پڕۆژە ئیمپریالییە بنیاتکراوەکاندا بکەین.

گەلۆ: ئێمە لەوە دەڵنیاین لەگەڵ گشت هەڕەشە و گوڕەشەکانی میریدا بۆ ئەوەی ناچارتان بکات دەنگ بدەن ئێوە بەشداری هەڵبژاردن ناکەن، لەوەیش دڵنیاین کە گشت هەوڵەکانی میری بۆ تەزویری هەڵبژاردن لە ڕێگەی پڕکردنەوەی سندووقەکانی دەنگدانەوە بە ناوی کەسانی درۆوە ڕیسوا دەکەن و بەرەنگاری تیرۆری دەزگاکانی میری دژی هاولأتیان و ئازادیی تایبەتی و گشتییان و دژی دەستدرێژی بۆ سەر مالّ و حالّیان دەوەستن.

بژی خەباتی گەلی «عیراق» لەپێناوی ئازادی و بەختەوەریدا، بڕمێ ئیمپریالیزم و کلکەکانی

«بەغدا»/ ١٩٤٦/١٢/٢١.

«فەهد»

سکرتێری گشتیی حیزبی شیوعیی عیراق».

لە هەمان فایلدا دوا بەدوای ئەم پەخشەیەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» کە بە ئەمانەتەوە ناوەڕۆکی کراوەتە ئینگلیزی، ئەم تێبینییانەی لای خوارەوە، کە وێنەی لێ دراوەتە میستەر وٚکەر[٣٦]، دەربارەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دانراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«تێبینی:

ژمارە ٨٤/١١/١٢٠،

ڕۆژی هەشتی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٧.

١- ژمارەیەکی زۆر لە ڕاپۆرتەکانمان سوورن لەسەر ئەوەی کە «لە «عیراق» کۆمۆنیزم» بە واتای تەواوی ئەو وشەیە نییە.

٢- بە پێی بۆچوونی خۆم هەرچەندە عیراقییەکان شتێکی ئەوتۆ دەربارەی تیۆری «مارکسیزم» نازانن، بەڵام ژمارەیەک لەو کەسانەی پێیان دەڵێن شیوعی و پارتییە چەپڕەوەکان ڕۆژ بە ڕۆژ زۆرتر دەکەونە ژێر کاریگەریی ڕووسیاوە.

٣- «ڤاسیلی کراخمالۆڤ»ی هەواڵنێری تاس لەم مانگانەی دواییدا لەم دوو بوارەدا چالاکیی باشی نواند:

أ- سەردانی پارتییە چەپڕەوەکان و بارەگای ڕۆژنامەکانیان.

ب- ناردنی ڕاپۆرتی ڕۆژانە بۆ موفەوەزییەتی «سۆڤێت»ی «لە «بەغدا» - ک.م.»، ماوەیەک لەمەوبەریش هەوڵ درا سێ پارتی چەپڕەو لە بەرەیەکدا کۆبکرێنەوە، ئەوەیش خۆی لە خۆیدا بە هاندانی ڕووسەکان بوو، بە پێی

---

[٣٦] مەبەست «مالکۆلم تۆماس وٚکەر» (Malcolm Thomas Walker)ە کە ڕۆژی هەشتی مانگی نیسانی ساڵی ١٩١٥ لە دایک بووە، لە ڕۆژی بیست و نۆی مانگی ئەیلوولی ساڵی ١٩٣٨ەوە بووە بە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی «بەریتانی» و یەکسەر کرایە جێگری کۆنسوڵی «بەریتانی» لە «بێروت» و لە ڕۆژی بیست و هەشتی مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٤٣یشەوە کرایە جێگری کۆنسوڵی «بەریتانی» لە بەغدا. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1947", London, P. 323.

ڕاپۆرتەکان «ئەرکادی سەڤارۆف»ی کارمەندی موفەوەزییەتی «سۆڤیەت»ی «لە «بەغدا» — ک.م» لەگەڵ «عەزیز شەریف»دا قسەی کردووە.

٤- پتر لەوەیش ڕۆژنامەنووسە چەپڕەوەکان بە خۆمیان گوتووە «بابەتی یەکگرتنی ڕێکخراوە چەپڕەوە عیراقییەکان — ک.م.» بەرهەمی فیکریی خودی عیراقییەکان نییە، هەرچەندە من بۆ خۆم لەو بڕوایەدا نیم دەستی بیانی لەو کارەدا هەبێ.

٥- ئەو ڕاپۆرتانەی لەم چەندانەی دواییدا لە ناوچەی فوراتی ناوەند (فرات الأوسط)ەوە پێمان گەیشتوون وەها نیشان دەدەن کە ڕەهبەرە «شیعە»کان دژی بیر و بۆچوونی شیوعین، بەڵام دەستەیەك «شیعە»ی ئەو ناوچەیە کە لە گەشەسەندنان چاوەڕوانی یاریدەی «ڕووس»ن و بەشی زۆری ئەو کەسانە دژی «بەریتانی»یەکان و حوکمەتی عیراقن، بەڵام «کاتی خۆی — ک.م.» هەر ئەوانیش سەر بە «نازی»یەکان بوون، ناتوانرێ سەیری ئەو جۆرە کەسانە وەك کۆمۆنیستی تەواو بکرێت، بەڵام هەمان کاتیش ئەوان ئامادەن بۆ جێبەجێکردنی ئامانجەکانیان کەڵك لە بەشێك لە بیروباوەڕی شیوعی دژی بەریتانییەکان و حوکمەتی «عیراق — ک.م» وەربگرن. ئەم دەستەیە لە لایەن نوێنەرە ڕووسەکانەوە دەبزوێنرێن، ئەو نوێنەرانەی ڕۆژ بە ڕۆژ لە گشت بوارەکاندا چالاکتر دەبن.

٦- لەبەر ئەوە پێویستە ئێمە دان بەو ڕاستییەدا بنێین کە ئەو پێنج پارتییەی لە بڕگەی سێیەمی نامەکەی «مێجەر ویلکنس»دا[٣٧] ئاماژەیان بۆ کراوە هەر چەندە لە ڕاستیدا شیوعی نین، بەڵام ڕۆژ بە ڕۆژ سەرنج و سیاسەتیان و ئامانجیان بە لای شیوعییەتدا دەشکێتەوە، بۆیەکا دەتوانن

---

[٣٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە ناوی هاتووە: (Major Wilkins) کە وا پێ دەچێ ئەفسەرێکی بەریتانی بێ، بەڵام سەر بە وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی نەبێ، بۆیەکا ناوی لەو سەرچاوانەدا نەهاتووە کە بۆ پوختەی ژێننامەی کارمەندانی وەزارەتی ناوبراو تەرخان کراوە.

کاریگەریی ئەوتۆ بکەن کۆمۆنیستە ڕاستەقینەکان بە ناوی ئەوانەوە کار بکەن.

٧- من نامەوێ تفەنگ بە تاریکییەوە بنێم[٣٨]، بەڵام ئەو بۆچوونەی دەڵێت گوایە «لە «عیراق»دا کۆمۆنیزم نییە» بووەتە بۆچوونێکی نادروست.

ئێمە نابێ چاوی خۆمان لە ئاستی ئەو ڕاستییەدا بنووقێنین کە «ڕووسیا» لەم ولاتەدا کار دەکات و کاریگەریی لە سیاسەتی ناوخۆدا خەریکە دروست دەبێ.

ئیمزا[٣٩]»[٤٠].

بەڵگەنامەی دواتری ناو ئەم فایلە نامەیەکی دوور و درێژی دەزگا سەربازییە بەریتانییەکانە دەربارەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«نهێنی،

لە:

بارەگای بەرگرییەوە،

«عیراق»،

هێزە «بەریتانی»یەکان لە «عیراق»،

ژمارە س.٩١/ئێکس/١/٦٤،

٢ی کانوونی دووەمی ١٩٤٧[٤١]،

---

[٣٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو ڕستەیە بەم جۆرە داڕێژراوە:
"7-I do not want to be the who shots "wolf wolf", but..."

[٣٩] ئیمزاکە بە دەستخەت کراوە و نازانرێ هی کێیە، تەنها لە ژێر ئیمزاکەدا دیسانەوە بە دەستخەت نووسراوە هەشتی کانوونی دووەم.

[40] N.A., F.O., 624/116, British Embassy, Baghdad, No.300, Name of File: Communism, Appendix A to Iraq Intelligence, MEMO S.4806/1Air Int., Title: Minutes, 120/11/84, 8 january, 1947

[٤١] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە هەڵە لە بریتی سالّی ١٩٤٧ نووسراوە سالّی ١٩٤٦.

بۆ:
جەنابی «أ.ب ۆکەر»،
بالۆیزخانەی بەریتانی،
«بەغدا».

تکایە بڕواننە ئەو نامەیەتان کە ژمارەکەی «١٥/١٠٣٣/ ٤٦»ە و ڕۆژی پازدەی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٦ ناردووتانە بۆ «فریزەر».

لە عیراق نە کۆمۆنیزم «بە واتای تەواوی وشە»، هەیە و نە ڕێکخراوێکی نەتەوەیی یان نێونەتەوەیی هەیە کە کاریگەریی شیوعیی ئاشکرا یان نهێنی بەسەرەوە بێت. هەر چۆنێك بێت ژمارەیەك ڕێکخراوی ناوچەیی هەن کە بە گشتی بە باشی دەزانن وەك شیوعی بناسرێن هەر چەندە ئەوە وەها ناگەیێنێت ئەندامانی ئەو ڕێکخراوانە لە چەپڕەوە توندڕەوەکانن و لە ڕاسیتدا هیچ جۆرە شارەزاییەکیان دەربارەی تیۆریی مارکسیزم نییە و زۆربەیان وەها بیر دەکەنەوە کە ئەوان زۆرلێکراون و کۆمۆنیزمیش ئەو بارودۆخەیان دەگۆڕێت. ئەو نموونانەی تۆ لە نامەکەتدا هێناوتنەوە وەها لە پیاو دەکەن وەها بزانێت کە تۆ دەتەوێت «یان داوات لێ کراوە» لیستێك دەربارەی ئەو ڕێکخراوە شیوعییە ڕەسەنانە پێشکەش بکەیت کە تەواو سەر بە «مۆسکۆن». ئەوەیش زانراوە کە ڕێکخراوی نەتەوەیی و نێونەتەوەیی «أممي» لە «عیراقدا» نین.

«پارتی ڕزگاری نیشتمانی – حزب التحرر الوطني» لە هەموو ئەو ڕێکخراوانە گرنگتر و چالاکترە کە ئەندامەکانی بە ناوی شیوعییەتەوە کار دەکەن، ناوبراو تەواو ڕێکخراوێکی نهێنییە و ماوەیەك پێوەندیی نیزیکی لەگەڵ «کۆمەڵەی دژ بە سایۆنیزم – عصبة مكافحة الصهيونية»دا هەبوو، بەڵام ئێستاکە ئەمیان بە جارێك کز بووە هەرچەندە جاران جیاوازییەکی ئەوتۆ لە نێوانیاندا نەبوو. هەر چۆن بێت ئەم دوو دەستەیە بەرپرسی گشت پڕۆپاگەندەیەك بوون لە نێوان

چینه کرێکارەکاندا و ئەوەیش کارێکی ئەوتۆی کردبوو گومانیان لێ بکرێ کە «پووس»ەکان بە دەستووری پارتی «تودەی ئێران» دەیانبزوێنن.

هەر چۆن بێ گشت ئەو هەوڵانەی دران بۆ زانینی پێوەندییەکانی ئەو ڕێکخراوانە بە موفەوەزییەتی «سۆڤیەت»ییەوە «لە «بەغدا» — ك.م.»، یان بە «حیزبی شیوعیی عیراقی» یەوە هەموویان بە فیڕۆ چوون. لەگەڵ ئەوەیشدا لەوانەیە ئەم دەستەیە یان بە ئاشکرا، یان بە نهێنی لە دواڕۆژدا بە ناوی شیوعییەوە بکەونە چالاکی، بەڵام ئێستاکە بریتین لە گرووپێکی سالاری یاخیگەری دژ بە حوکمەت و دژ بە «بەریتانی»یەکان پتر لەوەی سەر بە شیوعییەتی تەواو بن.

دەستەیەکی نهێنیی شیوعی دیکە لە ڕابردوودا سەرنجیان ڕاکێشا، ئەمانە بریتین لەوانەی کە بە «ئەلقاعیدە» ناسراون و ناوەکەیشیان لە ناوی بلاوکراوەیەکی نهێنییەوە وەرگیراوە کە بەرپرسی بلاوکردنەوەی بوون. هەر چەندە ئەم بلاوکراوەیە «ڕۆژنامەیە» لەم چەندانەی دواییدا زۆر بە ڕێکوپێکی دەرناچێت بەڵام ئەم دەستەیە تاوەکو ئێستایش هەر چالاکن. لەم حاڵەتەیشدا دیسانەوە هیچ نەزانراوە دەربارەی پێوەندیی ئەم دەستەیەوە بە دەزگایەکی شیوعیی حەقیقییەوە، هەرچەندە «یووسف سەلمان یووسف — فەهد» کە سەرۆکی ڕاستەقینەی ئەم تاقمەیە، لەوانەیە چەند سااڵێك لە «ڕووسیا»ی «سۆڤیەت»ی ژیابێ و هەرچەندە ئەوا دەچێت بۆ چەند مانگێکی زۆر فەرمانی گرتنی دەرچووە، بەڵام وەها دیارە زۆرزانێکی بەڵایە. دوا هەواڵەکان وا ڕادەگەیەنن کە پۆلیس بەو شوێنانەیان زانیوە کە خۆی تێیاندا حەشار دەدات، بەڵام چاوەڕوانن بەر لە دەستگیرکردنی بەڵگەی تەواو دژی کۆ بکەنەوە. ئەم دەستەیەش وەها دیارە لە دواڕۆژدا ڕاستەوخۆ، یان لا بە لا، لە لایەن مۆسکۆوە بەڕێوە دەبرێت.

«داود سایغ»یش، دوور لەو گرووپانەی باسمان کردن، ماوەیەکی دوور و درێژە سەرکردەی ئەم دەستە یان ئەو دەستەی شیوعیی ولاتە و ئێستاکەیش سەرۆکی «رابیتەی شیوعییە عیراقییەکان – رابطة الشیوعیین العراقیین» ە کە تاوەکو دەستەیەکی شیوعیی ڕادەیەك کەم ناسراوە، بەلاّم بێ وەبەرچاوگرتنی ڕادەی کاریگەریی سەرقالّی پڕۆپاگەندەی شیوعییە، لە کاتی نووسینی ئەم ڕاپۆرتەدا هێند دەربارەی ئەم گرووپە نەزانراوە کە تاوەکو چ ڕادەیەك ئێستا کاریگەرییەکی شیوعییانەی ڕەسەنیان هەیە، بەلاّم لەبەر ڕۆشنایی مێژووی ڕابردوودی «داود سایغ»دا دەتوانین بلّێین کاریگەرییەکی ئەوتۆیان نییە.

لەگەلّ بوونی ئەو هەموو بزووتنەوە شیوعییانەدا لە «عیراق» ئینجا ناتوانرێ حیزبێکی شیوعی هەلّبژێردرێ، یان هیچ جۆرە نیشانەیەکی هاوپەیمانەتی لە نێوانیاندا، یان لەگەلّ «مۆسکۆ»دا وەدی بکرێت. شیوعییەکان ناتوانن بۆ ماوەیەکی درێژ لەگەلّ یەکتردا ڕێك بکەون و دووبەرەکییەکانی نێوانیان هەمیشە دەبنە هۆی بەردەوامیی سەرهەلّدانی گرووپی نوێی خاوەن سیاسەتێکی زیئبەقی[٤٢]. بەو جۆرە هیچ کام لەو دەستانە نەیتوانی بۆ ماوەیەکی درێژخایەن یەکیەتیی ڕیزەکانی خۆیان بپارێزێت، بۆیەکا ئەوەی زانراوە «مۆسکۆ»یش هەولّی نەداوە دەست بخاتە ناو هیچ چالاکییەکی دەستە شیوعییەکانی عیراقەوە».

ئیمزا

ئەفسەری بارەگای بەرگری

«گ.ب. وایت[٤٣]»[٤٤].

---

[٤٢] لە دەقی بەلگەنامەکەدا بەم جۆرە هاتووە:

"the communists are Incapable of agreeing with each other for any long period of time and internal jealousis bring about constantly chainging groups with mercurial politics".

[٤٣] لەبەرئەوەی سەر بە «وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی» نییە، ناوی لە نێو ئەو

بەشی دووەمی ئەم فایلە بە هەمان ناونیشانەوەیە و بریتییە لە یازدە لاپەڕە کە یەکێکیان بۆ بەیاننامەیەکی کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراوە، حەوت لاپەڕەی یەکەمی ئەم بەشە بۆ باسی ئەو بەیاننامەیە و وەرگێڕانی بۆ سەر زوبانی ئینگلیزی تەرخان کراون، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی بەیاننامەکەیە کە بریتییە لە نامەیەکی کراوەی کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» کە پۆژی بیست و حەوتی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٧ ناردوویە بۆ بەرپرسانی «عیراق» و ژمارەیەک لە دەوڵەتە گەورەکان و دەزگا نێودەوڵەتییەکان و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«یادداشتی حیزبی شیوعیی عیراقی[٤٥]،

بۆ:

سەرۆکی دەوڵەتی عیراق خاوەن شکۆ «وەسی و وەلی عەهدی گەورە»،

ڕێزدار سەرەک وەزیرانی «بەریتانی»، بە هۆی ڕێزدار باڵۆێزی «بەریتانی»یەوە،

ڕێزدار سەرەک کۆماری ویلایەتە یەکگرتووەکانی «ئەمەریکا» بە هۆی ڕێزدار موفەوەزی «ئەمەریکا»ییەوە،

ڕێزدار سەرەک وەزیرانی یەکیەتیی کۆمارە سۆشیالیزمە «سۆڤیەت»ییەکان بەهۆی ڕێزدار وەزیر موفەوەزی «سۆڤیەت»ییەوە،

سەرچاوانەدا نییە کە بۆ پوختەی ژینامەی کارمەندانی وەزارەتی ناوبراو تەرخان کراون.

(44) N.A., F.O., 624/116, Secret, Defence Security Office, Iraq British Forces in Iraq, Ref. S.91/×/1/64, 2nd January 1947, A.T.Walker Esq., British Embassy, Baghdad.

(٤٥) لەم نامەیەی «حیزبی شیوعیی عیراقی»دا دووپاتکردنەوە یەکجار زۆرە و هەڵەی ڕێزمانیشی کەم نییە، تەواو بە پێچەوانەی بەیاننامەکەی «فەهد»ەوە، پێم وەهایە فەهد بۆ خۆی ناوەرۆکی ئەم نامەیەی دانەڕشتووە.

ڕێزدار سەرۆکی حوکمەتی «چین» بە هۆی ڕێزدار وەزیر موفەوەزی «چین» ەوە،

ڕێزدار سەرۆکی حوکمەتی «فەڕەنسی» بە هۆی ڕێزدار وەزیر موفەوەزی «فەڕەنسی»یەوە،

ڕێزدار سکرتێری «گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان»،

ڕێزداران سەرۆکی حوکمەتە «عەرەبی»یەکان بە هۆی ڕێزداران وەزیر موفەوەزەکانیانەوە.

ڕێزدار سەرۆکی ئەنجوومەنی پیرانی «عیراق»ی،

ڕێزدار سەرۆکی ئەنجوومەنی نوێنەرانی «عیراق»ی،

گشت دەزگا و پارتییە دیموکراسییەکانی ولاتە «عەرەبی»یەکان و ولاتە دیموکراسییەکان،

ڕێزداران خاوەن شکۆ و پایەبڵندان:

پارتییەکەمان «حیزبی شیوعیی عیراقی» شەرەفمەندە بە پێشکەشکردنی ئەم یادداشتە:

گەلە ئازادیخوازەکان دژی فاشیزمی تاوانبار جەنگین و قوربانی یەکجار گەورەیان دا لە پێناو دامەزراندنی جیهانێکی دوور لە کۆیلەیی، جیهانێکی پڕ لە ئاشتی، جیهانێکی نوێ کە تیایدا ئاواتەکانی گەلان لە بواری قوتاربوون و گەیشتن بە ئازادییە دیموکراسییەکان و دەربڕینی خواستە نیشتمانییەکانی بە ئازادی و بڕوای گەلان لە ڕنینی بەروبوومی ئەم سەرکەوتنەدا بە تین بوو، ئەو ڕێککەوتننامە مێژووییانەیش، کە بناغەیەکی پتەویان بۆ جیهانێکی پاش جەنگ دارشت، بوونە هۆی پتەوکردنی بڕوای گەلان، تایبەت دوای مۆرکردنی ئەو ڕێککەوتننامەیەی نەتەوە یەکگرتووەکانی لێ کەوتەوە بۆ پاراستنی ئاسایشی جیهان و دابینکردنی یەکسانیی گشت گەلان لە بواری مافەکانیاندا و بەرهەڵستیکردنی هەموو دەستدرێژییەك و پاراستنی مافی گەلان بە مافی چارەنووسیانەوە و گەیشتنیان بە ئازادییە دیموکراسییەکان.

گشت گەلە ئازادیخوازەکان و ڕێکخراوەکانیان چوونە ناو جەنگێکی خوێناوییەوە کە شیوعییەکان پێشەنگی خەباتگێڕان و پتر لە هەمووان قوربانییان دا و ئازایانە هاتنە دەست و بەو جۆرە بەر لە جەنگ و لە گەرمەی جەنگ و دوای جەنگیش نیشانیان دا تاوەکو چ ڕادەیەك قینیان لە فاشیزم و هاوپەیمانییەکانییە و چەند دڵسۆزن بۆ خواست و ئامانجەکانی گەلەکانیان و چەند بە پەرۆشی ماف و ئازادییە دیموکراسییەکان و پەرە پێدانیانن و تاوەکو چ ڕادەیەك ئاشتیخوازن و حەز دەکەن کۆڵەکەکانی ئاشتی بچەسپێنن، بۆیەکا هیچ سەیر نییە کە شیوعییەکان لە گشت وڵاتانی جیهاندا بە چاوی ڕێز و نەوازشەوە سەیر بکرێن و لە گەلێك وڵاتدا بەشداری حوکم بن و وەك پێویستییەك کە بەرژەوەندی دیموکراسی و بەرەوپێشبردنی وڵات و گەشەسەندنی دەیخوازن.

بۆیەکا هیچ سەیر نییە کە کۆمەڵانی خەڵك لە دەوری شیوعییەکان کۆ دەبنەوە و پشتیان دەگرن و بە چاوی ڕێزەوە سەیریان دەکەن و بە کۆڵەکەی سەرەکیی وڵاتیان لە قەڵەم دەدەن. لە عیراقیش شیوعییەکان بوونەتە یاساوڵێکی دڵسۆزی بەرژەوەندییەکانی گەلەکەمان و ئاواتەکانی و خەباتێکی بێ سنوور لە بارودۆخێکی ناسك و دژواردا دەکەن بۆ پێکەوەنانی پێویستییەکانی بەرەوپێشچوونی و دابینکردنی ئاسوودەیی ژیانی و بۆ جێگیرکردنی سەرکەوتنی گەلان بەسەر فاشیزمدا تاوەکو گەلی عیراقمان بە مافە دیموکراسییەکانی شاد ببێ و نیشتیمانەکەمان لە دەسەلاتی بیانی قوتار بکات، ئەو دەسەلاتەی پێوەندیی سیاسی و ئابووریی و لە بارودۆخێکی نێودەوڵەتی و ناوخۆیی ئەوتۆدا دروست بوو کە بە هیچ جۆر لەگەڵ بارودۆخی ئەم ڕۆژگارەدا ناگونجێن، ڕژێمێکمان دەوێت سوور بێت لەسەر جێبەجێکردنی گفتەکانیدا بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان تاوەکو شانبەشانی ئەو دەزگایە بۆ وەدیهێنانی ئامانجەکانی تێبکۆشێت. ڕاستییەکەشی ئامانجەکانی حیزبەکەمان بریتییە لە خەباتکردن بۆ جێبەجێکردنی ئازادییە دیموکراسییەکان و ئەو مافانەی کە دەستووری عیراقی بۆ خۆی دانی

پێداناون تاوەکو سەربەخۆیی نیشتیمانەکەمان ببێتە ڕاستییەکی سەلمێنراو، ئەمەیش بەڵگەیەکی تەواوی ئەو ڕاستییەیە کە «حیزبی شیوعی» نایەوێ نە ڕژێم و نە دیاردە سەرەکییەکانی کۆمەڵ بگۆڕێت، بەڵکو بە پێچەوانەوە دەیەوێت ڕژێمی دیموکراسیی پەرلەمانی وڵات بپارێزێ و خەبات دەکات بۆ چەسپاندنی ئەو دیاردە سەرەکییانەی دەستوور دانی پێداناون و بریتین لەوەی کە «عیراق» دەوڵەتێکی سەربەخۆیە» وێڕای ئەوەی ڕۆژێك لە ڕۆژان ئێمە دروشمی گۆڕینی ڕژێممان بەرز نەکردۆتەوە، بۆیەکا گشت دروشم و داوا و بەیاننامەکانمان داوای خەبات دژی ئیمپریالیزم و لە پێناوی جێگیرکردنی ڕژێمی دیموکراسی و هێنانە دیی مەرجەکانی سەربەخۆیی نیشتیمانیمان دەکەن، ئێمە هەرگیز داوای بەرپاکردنی شۆڕشی جەماوەریی چەکداریمان نەکردووە بەو جۆرەی حوکمەتی «عیراق»ی تاوانبارمان دەکات، وێڕای ئەوەی پشکنینەکانی پۆلیس هیچ جۆرە چەکێکیان لای ئەندامەکانمان نەدۆزیوەتەوە. کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا فەرمانڕەوایانی وڵات هەوڵیان دا چ بزووتنەوەی نیشتیمانی و چ حیزبەکەمان لەناو بەرن و پۆلیسیان بەردایە گیانی ئازادیخوازانی وڵات و لەم چەندانەیشدا هاوڕێ «فەهد»ی ڕەهبەری حیزبەکەمان و نیشتیمانپەروەرانی دیکەیان بەند کرد و ڕۆژنامە کۆنەپەرست و بەکرێگیراوەکانیان بەردایە گیانی حیزبی شیوعی و کۆمەڵێك تۆمەتی دەستکردیان دایە پاڵی بۆ ئەوەی سەر لە ڕای گشتی بشێوێنن و پاکانە بۆ هێرشە ڕەزاریپەکەیان دژی حیزبەکەمان بکەن، بەڵام ئەو جۆرە ڕۆژپاگەندە درۆیەیان نە هیچ کاریگەرییەکی لەسەر گەلەکەمان هەبوو وە نە دەشیبێ بۆیەکا ناچار بوو گیراوەکان بداتە دادگە بۆ ئەوەی گوایە پەردە لە ڕووی تاوانەکانیان لای ڕای گشتی ڕامالێ و خۆیشی وەك حوکمەتێکی دیموکراسیخوازیی دەستووری نیشان بدات.

بەڵام خودی ڕووداوەکان پەردە لە ڕووی گشت درۆ و دەلەسەکانی حوکمەت هەڵدەمالن، چونکە کاتێك تاوانباران پێشکەشی دادگا کران ڕێگە نەدرایە پارێزەرەکانیان بەر لە ڕۆژی دادگاییکردنیاندا و لە خودی هۆڵی

دادگاییکردنەکەیاندا بیانبینن. هەرچی شێوازی دادگاییکردنەکەش بوو وەک شانۆگەرییەکی گاڵتەجاڕ دەهاتە بەرچاو کە پۆلیسی «تەحقیقاتی جینائی» بەشەکانی نووسیون، ئەوە بوو خودی دادوەر ڕێگەی نەدایە تاوانبارەکان قسە بکەن و هەرچییەکیشیان بگوتایە و لەوانە بووایە لە بەرژەوەندییان بێت ئەو یەکسەر قسەکەیانی پێ دەبڕین و ڕاستێکەی پۆلیس بۆ خۆیان کارەکانی دادگایان بەڕێوە دەبرد و هەر بۆخۆشیان پرسیارەکانیان دادەڕشت و جارجارەیش هەر بۆخۆیان لە جیاتی تاوانبارەکان وەڵامی پرسیارەکانی خۆیانیان دەدایەوە، بۆیەکا بڕیاری دادگەی جەزا کە دەعواکە بدرێتە دادگەی باڵا بریتی بوو لە دووپاتکردنەوەی ڕاپۆرتی شوعبەی خاسە و کارمەندانی ئەو شوعبەیە.

کاتێکیش دادگەی باڵا کەوتە ڕوانینی ئەم پرسە بەشێکی دیکەی گاڵتەجاڕییەکە دەستی پێکرد کە پۆلیس بۆخۆیان پاڵەوانی شانۆگەرییەکە بوون، بۆیەکا بڕیاری ئەم دادگەیە دووپاتکردنەوەی قسەکانی داواکاری گشتی و جێبەجێکردنی ئارەزووەکانی وەزارەتەکەی ئێستا بوو بێ ئەوەی قسە و بەرگرییەکانی تاوانباران بگیرێتە بەر چاو و بەو جۆرەیش یاساکانی «عیراق» و پەیمانە نێودەوڵەتییەکان و هەستی گەلی «عیراق» و ڕای گشتیی جیهانی خرانە ژێر پێوە و ئەوەبوو بڕیاری لەسێدارەدانی هاوڕێ «فەهد»ی سکرتێری گشتیی حیزبەکەمان و هاوڕێ «زەکی محەمەد بەسیم»ی ئەندامی حیزب و «ئیبراهیم ناجی» کە لاوێکی نیشتیمانپەروەرە، وێڕای بڕیاری بەندکردنی قورسی چوار کەسی دیکەیان ماوەی پازدە ساڵ بۆ هەر یەکەیان و بڕیاری بەندکردنی نۆ کەسی دیکەیان بۆ ماوەی چوار ساڵ هەر یەکەیان دەرچوو.

ئەم بڕیارە ناعادیلەی حوکمەت دژی هاوڕێ «فەهد» و هاوەڵەکانی بووە هۆی ووروژاندنی ڕق و کینەی بێ ئەندازەی گەل چونکە لە سەرجەمی

مێژووی جیهانی دیموکراسیدا بڕیارێکی لەو جۆر و شێوازە دژی ڕەهبەرانی پارتییەکی نیشتیمانی و خەباتگێڕ دەرنەچووە، تەنانەت یەکێکی وەک هیتلەریش زاتی نەدەکرد کارێکی لەو جۆرە بکات. حوکمەتی «عیراق» بەو کارەی پێڕەوی نەتەوە یەکگرتووەکانی خستە ژێر پێوە، چونکە مافی دەربڕینی ڕەوا و بیرو بۆچوونی گشت گەلان و کەسێکی پاراستووە، حوکمەتی «عیراق» بەم کارەی هەمان ڕێبازی فرانکۆی «ئیسپانیای — ک.م.» لە چەوساندنەوەی شیوعی و نیشتیمانپەروەرانی دیکەدا گرتە بەر بێ ئەوەی گوێ بداتە ئەوەی ئەم کارەی چۆن ناوی «عیراق» لە ئاستی جیهاندا دەڕێنێ و چۆن ڕقی ڕای گشتی «عیراق» و جیهان دەوروژێنێ.

گەلی «عیراق» لە «جەنگی دووەمی جیهانی»دا بۆ ئەوە سەرنەکەوت کە دوایی دووچاری چەوساندنەوەیەکی وەها دڕندانە بێت و ڕۆڵەکانی لەسەر خۆشەویستیی نیشتیمان و گەلەکەیان ببڕێنە سەر پای قەنارە.

ئەی خاوەن شکۆ و ڕێزداران تکاتان لێ دەکەین داوا لە حوکمەتی عیراق بکەن بڕیاری لە سێدارەدانی هاوڕێ «فەهد» و هاوەڵەکانی هەڵبوەشێنێتەوە.

ئێوەیش ڕەهبەرانی دەزگا و پارتییە دیموکراسیخوازەکان داواتان لێ دەکەین دەنگی ناڕەزایی دژی ئەم بڕیارە دڕندانەیە بەرز بکەنەوە.

کۆمیتەی ناوەندی

حیزبی شیوعیی عیراقی

١٩٤٧/٦/٢٧[٤٦].

دوا بەدوای ئەم بەیاننامەیەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» ئەم تێبینییانەی لای خوارەوەی کۆنسوڵی بەریتانی لە «بەغدا» هەڵگیراون، کە وا

---

[46] N.A., F.O., 624/116, Secret, Defence Security Office, Iraq British Forces in Iraq, ref. S.91/×/1/64, British Embassy, Baghdad, Communism -Iraq.

دیاره، دەربارەی هەمان بابەت ناردوونی بۆ وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی لە «لەندەن»، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیانە:

«تێبینی،

کۆنسوڵ،

ڕۆژی یەکی تەممووزی ١٩٤٧.

١- ئیمڕۆ بەیانی کاتێک بەڕێوەبەری گشتیی وەزارەتی هەندەرانی «عیراقیم- ك.م.»دی زانیم کەوا ئەویش بە هۆی ئەو ڕاپۆرتانەوە نیگەرانە کە نێردراون سەبارەت بە بڕیاری لە سێدارەدانی ئەم دواییەی شیوعییەکان لە دەرەوەی «عیراق» هوە، گوتیشی بە پێی ڕاپۆرتی باڵوێزخانەی «بەریتانی»یەوە لە «لەندەن» پرسیارێك لە پەرلەمانی بەریتانیدا کراوە کە دەڵێ: ئەو تاوانبارانە تەنها لەسەر بیرو باوەڕ حوکم دراون؟، گوتیشی کە ئەو بۆ خۆیشی پێشنیازی کردووە بەندەکانی یاسای عقوباتی «عیراق»ی، کە لەبەر ڕۆشنایی ئەواندا دادگە بڕیارەکانی خۆی دەرکردوون، بنێردرێن بۆ گشت نوێنەرانی عیراق لە هەندەران، یەکێکیش لەو بەندانە ئاماژەی بۆ «قەدەغە کردنی -ك.م.» بلاوبوونەوەی بیروباوەڕی شیوعی لە پیزەکانی سوپادا کردووە.

٢- دوا بەدوای فەرمانەکانی جەنابتان تەلەفۆنم بۆ «ئەحمەد پاشا» [٤٧] کرد و پێم گوت پێویستە ئەو تەئکیدی ئەوە بکات کە چ وەسی و چ سەرەك وەزیران ئاگاداری ئەوە بوون کە ئەگەر بێت و بڕیاری لە سێدارەکان جێبەجێ بکرێت ئەوە دەبێتە هۆی ناڕەزایی لە دەرەوەی «عیراق».

لە وەلآمدا «ئەحمەد پاشا» گوتی ئەو ئاگاداری ئەو ڕاستییەیە، بەلآم لەگەڵ ئەوەیشدا دیسانەوە سەرنجیان بۆ ئەو ڕاستییە ڕادەکێشێت.

ئیمزا[٤٨] »[٤٩].

---

[٤٧] مەبەستی «ئەحمەد موختار بابا»نە کە ئەوساکە سەرۆکی دیوانی مەلەکی بوو.

[٤٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا هەر ئیمزاکە، بێ ناوی کەس، دانراوە و لە فایلەکەشدا هیچ

دوا بەڵگەنامەی ناو هەمان فایل ڕاپۆرتێکی نهێنیی شەش خاڵییە دەربارەی کۆمۆنیزم لە «عیراق» و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«نهێنی:

ژمارە س.ف.٥/٥،

ناونیشان:

کۆمۆنیزم لە «عیراق»،

بە پێی سەرچاوە باوەڕپێکراوەکان:

١- وەک زانیومانە بڕیاری دادگەی بالآ دەربارەی لە سێدارەدانی «یووسف سەلمان یووسف - فەهد» و «ئیبراهیم ناجی شومەیل» و «زەکی بەسیم» بووەتە هۆی نیگەرانییەکی زۆر لە نێوان شیوعییەکاندا، شیوعییەکان پەنایان بردووەتە بەر جۆرە حەربێکی ئەعساب دژی ئەندامانی دادگەی بالآ و ژمارەیەک لە وەزیرانی حوکمەت، بەوەی لە ڕێگەی تەلەفۆنی نەزانراوەوە هەڕەشەی تۆڵەسەندنەوەیان لێ دەکەن، ئەوەیش زانراوە کە وەزیری داد چەند شریتێکی ئەو تەلەفۆنانەی لایە و ئێستا دەیەوێ ئەو کەس و لایەنانە بناسنەوە.

٢- دوای دەرچوونی بڕیاری لە سێدارەدانی کۆمۆنیستەکان زنجیرەیەک دەنگوباو کەوتەوە کە وەک دەڵێن «جوو»ەکان ڕێکیان خستوون، یەکێک لەو دەنگوباوانە دەڵێن کوژانەوەی مەکینەی کارەبای شاری «بەغدا» شەوی بیست و چواری مانگی حوزەیرانی «ساڵی ١٩٤٧- ک.م.» کە بووە هۆی ئەوەی دانیشتووانی شاری «بەغدا» شەوێکی تاریک و نووت بەرنەسەر کرداری شیوعییەکان بووە وەک نیشانەی پڕۆتێست. هەمان کات «جوو»ەکان

ئاماژەیەک بۆ ناوی خاوەنی ئیمزاکە نەکراوە.

(49) N.A., F.O., 624/116, Secret, Defence Security Office, Iraq British Forces in Iraq, ref. S.91/×/1/64, British Embassy, Baghdad, Communism/ Iraq, Minutes, Consellor, 1.7.1947.

پرۆپاگەندەی دژی «بەریتانی»یەکان و لایەنگری «سۆڤیەتی»یەکان دەکەن، کە باسی گرانی و بەرزبوونەوەی نرخی شتومەک دەکرێ ئۆبالّی ئەو دیاردەیە دەخرێتە ئەستۆی بەریتانییەکان، وەک یەکێک لە جووە ئاگادارەکان باسی کردووە ئەو جووە تەنانەت وتووشییەتی بەریتانییەکان نیازیانە بە جۆرێک دەست بە سەر ئابووریی «رۆهەژلاّتی ناوەڕاست»دا بگرن کە رێگە نەدەنە پەرەسەندنی ڕەوای بەرژەوەندییەکانی «ڕووسیا» لە ناوچەکەدا، لە کاتێکدا «ڕووسیا»ی هەژار جەنگی بردەوە و جیهانی لە زولّمی نازی قوتار کرد و بە هانای گەلانی بەلّکاندا چوو، بەلاّم ئینگلیز و ئەمەریکاییەکان یەکسەر بەرەنگاری هاتنەوە و کەوتنە هاندانی ئەو گەلانە لە پێناوی جێبەجێکردنی نیازە گلاّو و چاوچنۆکەکانی خۆیاندا.

٣- دوای دەرچوونی بڕیارەکانی دادگە دژی شیوعییەکان ئەندامی دادگەی بالاّ دادوەر «مووسا ئالووسی» لە لایەن براکەیەوە، کە ئەویش دادوەرە، ڕەخنەی لێ گیرا لەسەر ئەوەی بڕیارەکانی دادگە قاسی بوون. دەنگوباوێکی زۆر بلاّوە دەلّێ جووەکان لە رێگەی پارێزەر «شالووم دەرویش» هوە هەولّیان داوە دادوەر «مووسا ئالووسی» بکڕن.

صالح جبر

٤- ژمارەیەکی زۆر لە جووەکان لەگەلّ «عەبدولفەتاح ئیبراهیم» و «دەرویش شالووم» و «عەزیز شەریف»دا گەلێک هەولّیان داوە بۆ ئەوەی «ئیبراهیم ناجی شوومەیل» لە پەتی سێدارە قوتار بکەن. دەشلّێن ژمارەیەک جوو گفتوگۆیان لەگەلّ ئەندامانی «مەحکەمەی ئیستیئناف» دا کردووە و هەولّیان داوە بە پارە حوکمەکان بگۆڕن، هەر چۆن بێ «سالّح جەبر»ی سەرەک وەزیران و «نووری سەعید» پاشا سوورن لەسەر جێبەجێکردنی بڕیارەکانی دادگە.

لە ڕاستیدا وەک دەشلّێن «سالّح جەبر» بە

تایبەتی دادوەران «حەسەن تەتار» و «عەبدولجەبار تەکەرلی»ی ئاگادار کردووە کە کۆشك «بیلاط» سوورە لەسەر جێبەجێکردنی بڕیارەکانی دادگە.

٥- تێبینیی ئەوەیش کراوە چۆن «حسەین ڕەحالی» یاریدەدەری ئەمینی «بەغدا» ئێستا بەردەوام پێوەندیی بە چەپڕەوەکانەوە هەیە و گوێیان لێ بووە چۆن ڕەخنەی لە ڕەفتاری دادگەی بالاّ دژی شیوعییەکان گرتووە، «عەزیز شەریف»یش لەسەر ئەوە گیراوە کە ویستوویە شەو بچێتە زیارەتی موفەوەزییەتی «ڕووسیا».

٦- «عەبدولّلاّ مەسعوود قورنییش» لە گفتوگۆیەکی ئەم دواییانەیدا گوتوویە «هەمووی یەك دوو مانگ نابات کاتێك گەل دژی مێری بە خۆنیشاندان ڕادەپەڕێت». گوتووشییەتی لاوان بە شێوازێکی تایبەتی پەشۆکاون و «ڕووس» هەکانیش مانگی ئەیلوول پیلانەکانی «بەریتانیا» لە «ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست»دا لە بەردەم «ئەنجوومەنی ئاسایش» و «نەتەوە یەکگرتووەکان»دا ڕیسوا دەکات، لە کاتێکدا، وەك گوتوویە، موفەوەزییەتی «ڕووس»ی لە «بەغدا» لەمەودوا نزیکتر ئاگاداری ڕووداوەکانی «عێراق» دەبێت» [٥٠].

لێرەدا فایلی ژمارە ١١٦/٦٢٤ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی تەواو دەبێت و ئینجا نۆرەی گەورەترین فایلی وەزارەتی ناوبراو دێت کە لە هەمان ئەرشیف هەلّگیراوە و بە زانیاریی یەکجار بە نرخ و دەگمەن و کەم زانراو تەنراوە.

---

[50] Ibid, Secret, S.F.515, 27.6.1947, Communism - Iraq.

گەورەترین فایلی نهێنیی حوکمەتی بەریتانی دەربارەی چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»

ژمارەی فایلی ناوبراو «١٠٤٤/١٨١» ە و لە سەری نووسراوە «یەکجار نهێنی، حیزبی شیوعیی عیراقی». ئەم ڕاپۆرتەی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی لە پێشەکییەك و چوار بەشی سەرەکی پێکهاتووە.

نووسەرانی ئەم فایلە لە سێ خاڵی پێشەکییەکەیاندا باسی ئەوە دەکەن چۆن «کۆتایی ساڵی ١٩٤٦ و چەند مانگی یەکەمی ساڵی ١٩٤٧ لە ئەنجامی شالاوێکی بەرفراوانی پۆلیسدا دژی شیوعییە عیراقییەکان توانرا دوو پارتی سەرەکی بدۆزرێنەوە- «حیزبی شیوعیی عیراقی» و «عوسبەی شیوعییە عیراقییەکان» "The League of Iraqi Communists"، ڕەهبەرە سەرەکییەکانی ئەو دوو پارتییە گیران و بزووتنەوەی شیوعیی «لە عیراق- ك.م.» بەو جۆرە گورزێکی کوشندەی لێ وەشێنرا، «عوصبەی شیوعییە عیراقییەکان» لە ناوچوو، بەشێکی زۆر لە ئەندامەکانی دایانە پاڵ «حیزبی شیوعیی عیراقی» کە دەستوبرد ڕێزەکانی خۆی ڕێکخستەوە. کۆتایی ساڵی ١٩٤٧ پۆلیس هێرشێکی دیکەی کردە سەر «حیزبی شیوعیی عیراقی» و بەمەش ژمارەیەکی دیکە لە ئەندامەکانی گیران، بەڵام دیسانەوە حیزبی ناوبراو بە خێرایی ڕێزەکانی خۆی ڕێکخستەوە، بۆیەکا پۆلیس کۆتایی ساڵی ١٩٤٨ چەند هەڵمەتێکی دیکەی دژی ساز کرد» [٥١].

لە خاڵی دووەمی پێشەکییەکەیاندا نووسەرانی فایلەکە ڕەخنە لە هەندێك لایەنی کارەکانی پۆلیسی عیراقی «وەك دەزگایەکی ڕۆژهەڵاتی» دەگرن و ئەوە نیشان دەدەن کە پۆلیس نەیتوانیوە «مێژووی تەواوی حیزبی شیوعیی

---

[51] A.N., F.O.., 181/1044, Top Secret, Iraqi Communist Party.

عیراقـی و سـەرەتاکانی ئـەو مێـژووە» نیشـان بـدات بۆیـەکا پێویسـتە کاربەدەسـتان بگەڕێنـەوە سـەر نـاوەرۆکی ئـەو ڕاپۆرتانـەی دیکـەیش کـە دەربارەی ئەم بابەتە ئامادە دەکرێن، تایبـەت چـونکە هێرشـی پـۆلیس دژی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بەردەوامە و دەزگای پـۆلیس نـەیتوانیوە کۆتـایی تەواوەتی بە چالاکییەکانی شیوعییە عیراقییەکان بهێنێت.

بەشی دووەمی پێشەکیی فایلەکە گەورەترین بەشی ئـەو پێشـەکییەیە و چواردە خاڵی چڕوپڕی لە پتر لە چواردە لاپەڕەدا پـڕ کردۆتـەوە. ئـەو بەشـە باسـی ئـەوە دەکـات چـۆن «سـەرەتای سـاڵی ١٩٤٧ پـەلامارێکی سـەرەکیی پۆلیس بۆ سەر هەردووک «پارتی کۆمۆنیستی عیراقی – حیزبی شـیوعی» بـە ڕەهبەریی «یووسف سەلمان یووسف – فەهد» و بە ڕادەی دووەم «عوصبەی شـیوعییە عیراقییـەکان» بـە ڕەهبـەریی «داود سـایغ» کـە لەگـەڵ ئەندامـە دیارەکانی هـەردووک ڕێکخـراودا ئـەو دووانـەیش درانـە دادگـە و حـوکم دران، بـەڵام ئەمـە وەهـای نەگەیانـد کـە پـۆلیس نـەیتوانیوە کۆتـایی تـەواو بـە چالاکییەکانی ئەو دوو حیزبە بهێنێت، «حیزبـی شـیوعیی عیراقـی» تـوانی لـە ماوەیەکی تەواو کورتدا بێتەوە مەیدان، ئەوەبوو سەرەتای مانگی حوزەیرانی ١٩٤٧ ڕۆژنامەی «القاعدة»ی نهێنی کەوتەوە دەرچوون و تەواو بە ڕێکـوپێکی تـاوەکو مـانگی تەشـرینی یەکـەمی سـاڵی ١٩٤٨ چـاپ کـرا. هـەمان کـات لیژنەیەکی ناوەندی نوێی حیزب لەو ئەندامانەی لە هەڵمەتی گرتنی سەرەتای ساڵی ١٩٤٧دا قوتاریان بوو دامەزرێنرا، لەم لیژنە نوێیـەدا «یـەهودا ئیـبراهیم صدیق» وەک ڕەهبەر سەرکەوت و پشتگیریی لە لایەن چەند کەسێکی دیکەوە لێ کرا کە دوایی «ماليك سێف» بووە گرنگیان. ماوەی نێوان هەڵبژاردنی ئـەم لیژنەیە و هەڵمەتی گرتنی مانگی تەشـرینی یەکـەمی سـاڵی ١٩٤٨ ی پـۆلیس ماوەی ڕێکخستنەوەی ڕیزەکانی حیزب و چاپکردنەوەی ئۆرگانە نهێنییەکانی حیزب «القاعدة» و «ئـازادی» بـوو، وێـڕای بلاوکردنـەوەی نامیلکـە دەربـارەی

باسوخواسی هەمەجۆر و بە مەودایەکی فراوان، هەمان کات و هەر چۆن بێت ژمارەیەك هەنگاوی دیکە بەرەو پێش نرا». لێرەدا نووسەرانی فایلەکە دەڵێن: «بۆ زانینی زیاتر دەربارەی چاپی نوێی «القاعدة» و «ئازادی» دەتوانن بڕواننە پاشکۆی ژمارە أ».

لە خاڵی دووەمی پێشەکییەکەدا ئەم زانیارییە گرنگانە دەخوێنینەوە:

«لە ئەنجامی تاقیبەکانیاندا پۆلیس بەوەیان زانی کە ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی حیزب کۆبوونەوەکانیان لە چەند مانگێکی جیاوازدا دەکەن، بەڵام ڕاپۆرت و ڕۆژنامەکانیان لە خانووی ژمارە ١٦٦/١٧ی گەڕەکی بەتاوین، کە هی پیاوێکە بەناوی سەعید سامی نەقشلییەوە هەڵدەگرن، بەوەیش زانرا کە ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندیی حیزب لەم خانووەی دواییدا واتە «خانووەکەی گەڕەکی بەتاوین — ك.م.» ڕۆژی دوازدەی مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ کۆ دەبنەوە، هەڵمەتی لە ناکاوی پۆلیس بۆ سەر ئەو ماڵە بووە هۆی دەستگیرکردنی «یەهودا ئیبراهیم صدیق» و «جاسم حەمودی» و «هادی عەبدولڕەضا» و «عەزیز محەمەد». هەروەها لە هەمان ماڵدا چەند ژمارەیەکی «القاعدة» و چەند لاپەڕەیەك بە زوبانی کوردی کە پێوەندییان بە «ئازادی»یەوە هەبوو، هەروەها چەند ژمارەیەکی «ڕزگاری» و دەسنووسی ژمارەیەك وتار و نامیلکەی هەمەجۆر و ئەو کۆدە «ناونیشانە نهێنییەکانی» کۆمیتەی ناوەندیی حیزب لەگەڵ ڕێکخراوە شیوعییەکانی لیواکاندا بە کاری دەهێنا دۆزراونەتەوە، وێڕای ئەوەی هەموو ئەوانەیش لە هەمان ماڵدا تۆماری ناوی ئەندامانی حیزب و ناوی خواستەنییان «الأسماء المستعارة» و هەمەجۆر کتێب و وتاری کۆمۆنیستی و ٩٠ «نەوەد» دینار و هەشت سەد و پەنجا» ٨٥٠« فلسی کاش «واتا ٩٠ پاوەن و ١٧ پێنس» دۆزراونەتەوە» [٥٢].

---

[52] Ibid.

لە خاڵی سێیەمیشدا دەڵێت: «پۆلیس زانیارییان دەستکەوت دەربارەی ئەوەی چاپخانەی «القاعدة» لەوانەیە لەو ماڵەدا دابمەزرێنن کە «جەمال محەمەد»ی سایقی پاس و کارمەندی کۆمپانیای گواستنەوەی «بەغدا» خاوەنییەتی، بەڵام هەمان کات بە وەیش زانرا کە ناوبراو دوو خانووی هەیە، یەکەمیان کەوتۆتە سەر شەقامی «فضوة عەرەب» و ئەوی دیکەشیان وا لە گەڕەکی ئەعزەمییە، پۆلیس لە یەک کاتدا دایان بەسەر هەردووکیاندا و لەوەیاندا کە کەوتۆتە سەر شەقامی فضوة عەرەب ژمارەیەک پۆڵی لاستیک کە بۆ کاری چاپ بە کار دەهێنرێن و چەند بەندێک کاغەزی پۆنیۆ و چەند تەنەکەیەک مەرەکەبی چاپ دۆزرانەوە. «جەمال محەمەد» کە دەستگیر کراوە دانی بەوەدا ناوە کە چاپخانەکە لە ماڵەکەی ئەودا بووە، بەڵام ماوەیەک لەمەوبەر گوێزراوەتەوە ماڵێکی دیکە کە ئەو نازانێت کەوتۆتە کوێوە، گوتیشی ئەو وتارانەی دۆزراونەتەوە لە ماڵەکەیدا هی چاپخانەی «القاعدة»ن. هەمان کات پۆلیس بەوەیشیان زانیوە «حسەین حاجی تەها» ناوێک کارمەندی بەڕێوەبەرایەتی مەساحەیە و «ئەلیاهو» ناوێک «کە ناوی تەواوی نەزانراوە» پیتچنی چاپخانەکەن، «تەهایان» گیراوە و هەرچی «ئەلیاهو»شە بێ سەروشوێنە» [٥٣].

لە خاڵی چواردەی هەمان ڕاپۆرتیشدا بەم جۆرە باسی لقی «کەرکووک»ی «حیزبی شیوعیی عیراقی» کراوە:

«پۆلیس هەمان کات بەوەیشیان زانی کە لێپرسراوانی لقی «کەرکووک»ی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لەگەڵ لێپرسراوانی لیواکانی باکوور کە پارێزەر «نافیع محەمەد عەلی» [٥٤]، بەرپرسیانە، وان لە ماڵی ژمارە ٩ب/٣٧ی سەرشەقامی شاترلوو. پۆلیس لە ناکاو هێرشیان بردە سەر ئەو ماڵەوە

---

(53) Ibid.

[٥٤] مەبەست خوالێخۆشبوو «نافیع یونس» «هەولێری»یە کە یەکێک بوو لە ڕەهبەرە کۆمۆنیستە دیار و هەرە دڵسۆزەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی».

جەمال حەیدەری

«نافیع محەمەد عەلی» و «ئەحمەد عەبدولغەفوور» [٥٥] و «جەمال حەیدەر ئەلحەیدەری» [٥٦] و سایقێك بەناوی «تۆما شابا»وە و ئەوانەی لەگەڵیان بوون وێڕای خاوەن ماڵەکە هەموویان گیران و دوای پشکنینی ماڵەکەیش لە نێو وتارەکاندا ئەو کۆدە دۆزرایەوە کە لقی «کەرکووك» لە پێوەندییەکانی خۆیدا لەگەڵ کۆمیتەی ناوەندی حیزبی شیوعیدا لە «بەغدا» بەکاری دەهێنا. وێڕای ئەوانە چەند ژمارەیەکی «القاعدة» و «ئازادی» لەگەڵ دەسنووسی چەند وتارێك کە ئامادەکرابوون بۆ چاپ لەو ڕۆژنامانەدا و لیستی ناوی ئەندامانی حیزب لە «کەرکووك» و «سلێمانی» و «هەولێر» و ئەو مانگانانەی دەیاندانە حیزب دۆزرانەوە.

لە لایەکی دیکەوە ئەو پشکنینەی «کەرکووك» بووە هۆی گرتنی «مەجید محەمەد»ی خاوەن چێشتخانە و «یۆنا ولیەم»ی کرێکار و «ئەلیاس حەنا»ی قوتابیی قوتابخانەی ناوەندی و «کەمال عیزەدین بەزاز» کە ئەویش قوتابیی ناوەندییە و «سابیر صدیق»ی حەرەس مەخزەنی دایەرەی ڕەی و «مەجید طەباخ». هەمان کات لە ماڵەکانی ئەم کەسانەشدا چەند ژمارەیەکی «القاعدة» و «ئازادی» و «ڕزگاری» دۆزرانەوە، وێڕای دەسنووسی بە دەست نووسراوەی

---

[٥٥] مەبەستی خوالێخۆشبوو «ئەحمەد غەفوور» ە کە لە شیوعییە ناسراو و دڵسۆزەکانی شاری «سلێمانی» بوو.

[٥٦] مەبەستی خوالێخۆشبوو «جەمال حەیدەرییە» کە بەرپرسی «رایة الشغیلة» بوو، بەر لە تیرۆرکردنی لە ساڵی ١٩٦٣دا یەکێك بوو لە ئەندامە هەرە دڵسۆز و چاونەترسەکانی مەکتەبی سیاسیی «حیزبی شیوعیی عیراقی»، هەر ئەو کاتیش موهیبی برایشی تیرۆر کرا، خوالێخۆشبوو «سالح» و هەروەها «مومتاز» و دوکتۆر «جەمشید» کە ئێستاکە لە ژیاندا ماون برای ئەو «جەمال حەیدەری»یەن.

چەند نامیلکەیەکی حیزب کە بڕیار بووە لەو ڕۆژانەدا بنێردرێن بۆ «سلێمانی» بۆ ئەوەی لەوێ بلاوبیان بکەنەوە، جگە لە دەسنووسی نامیلکەیەک بەم ناونیشانەوە «کەی دەست دەکەین بە لێکۆڵینەوەی پرسی نەتەوەیی»، هەروەها ژمارەیەک لە «دەنگی جووتیار – صوت الفلاح»یش دۆزرایەوە کە وێنەی چەکوش و داسی لەسەرە. وەک دەڵێن ئەم نامیلکەیەی دوایی ئۆرگانی کۆمەڵەیەکە بەناوی «یەکیەتی کاسبکاران و جووتیاران» ەوە. ژمارەیەک نامیلکەی دیکەی لەو بابەتانە دۆزراونەتەوە، لەمانّی «یۆنا ولیەم»یش نەخشەیەک دۆزراوەتەوە کە سنووری سیاسیی کوردستانی تێدا دەستنیشان کراوە».

«بڕوانە پاشکۆی ژمارە: ب»، بەپێی نەخشەکە سنووری کوردستان لە کەنداوی فارسەوە دەست پێدەکات و تاوەکو تورکیا دەکشێ و ئەم شارانەیش تێیدا دەکەونە کوردستانەوە – «کرمانشا» و «مەریوان» و «خانەقین» و «سلێمانی» و «کەرکووک» و «هەولێر» و «ماردین» و «ئورفە»[٥٧].

خاڵی دواتری هەمان ڕاپۆرت بۆ چالاکییەکانی شیوعییەکانی شاری «خانەقین» تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«لە کاتی چاودێری ئەو ماڵەدا کە ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە «بەغدا» تێیدا گیران پۆلیس هەستیان کرد دوو کەس سەر لەو ماڵە دەدەن، یەکەمیان «مالیك سێف»ی قوتابیی دەرکراوی دار المعلمین و ئەوی دیکەشیان ناوی «حەنا تۆماس»ە کە دەڵێن پەیامنێر بووە لە نێوان کۆمیتەی ناوەندی حیزب و ئەندامەکانیدا. زۆری نەبرد دوای ئەمە کاتێك «پۆلیس» هەڵمەتیان بردە سەر «خانەقین» و «باقوبە» چونکە لەو

---

[٥٧] دواتر دێینەوە سەر باسی ئەو نەخشەیەی کوردستان. بڕوانە:
N.A.,F.O., 181/1044, Top Secret, Iraqi Communist Party.

بڕوایەدا بوون کە لقی «حیزبی شیوعیی عیراقی»یان تێدا هەیە. لە «خانەقین» «ڕەشید باجەلان» [٥٨] و «حەسەن محەمەد زەهاوی» و «فلامەرز» ناوێکی میکانیك، کە ناوی تەواوی نەزانراوە، گیران، لە «باقوبە»یش «سالم ئەبو تمەن» و «جەبار ناجی» و «حاتەم داینی» گیران. چەند وتارێکیش کە پێوەندییان بە حیزبەوە هەیە و تاوەکو ئێستا وردەکارییان نەزانراوە لە مالّەکانیاندا دوای پشکنینیان دۆزراونەتەوە» [٥٩].

خالّی شەشەمی هەمان ڕاپۆرت گەلێك زانیاریی دەگمەنی دەربارەی چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تێدایە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«٦- پشکنینی پۆلیس بووە هۆی دۆزینەوەی بەشێکی بایەخدار لە بەرهەمەکانی حیزب لە مالّێکی گەڕەکی «سوق ئەلغەزەل»ی «بەغدا»دا، هی وەك ژمارەکانی پێشووی ڕۆژنامەی «القاعدة» و بابەتی تازە ئامادەکراو بۆی و کۆپیی ڕۆژنامەکە و کاغەزی چاپ، وێڕای چەند کتێبێکی کۆمۆنیستی و ژمارەیەك پۆستەری خۆنیشاندانەکانی قوتابییانی «بەغدا» دژی «پەیمانی پۆرتسمۆث» لە کانوونی دووەمی سالّی ١٩٤٨دا، وێڕای لیستی ناوی ئەندامانی حیزب و کۆدێکی تایبەتیی پێوەندییەکانی کۆمیتەی ناوەندی و تەعلیماتی هەمەجۆر بۆ ڕێکخراوەکانی حیزب.

لە نێو وتارەکانیشدا نامەیەك دۆزراوەتەوە کە ئیمزای «حاج»ی بەسەرەوەیە و مەبەست «یووسف سەلمان یووسف - فەهد»ە، کە ناردوویە بۆ «هاوڕێ ماجید» کە مەبەست «یەهودا ئیبراهیم صدیق»ە. شایانی باسە

---

[٥٨] دادوەر خوالێخۆشبوو «ڕەشید باجەلان» پیاوێکی خوێندەوار و جوامێر و کوردپەروەرێکی ڕەسەن و یەکێك لە دامەزرێنەرانی «پارتی دیموکراتی کوردستان» بوو لە سالّی ١٩٤٦دا، پێوەندیشی لەگەلّ شیوعییەکاندا زۆر باش بوو، خوالێخۆشبووم زۆر لە نزیکەوە دەناسی و ئاگاداری کتێبخانە ئاوەدانەکەی بووم.

[59] N.A.,F.O., 181/1044, Top Secret, Iraqi Communist Party.

نامەکە بە مەرەکەبێکی نهێنی «نەبینراو» نووسراوە کە دەڵێن ئاوی پیازە، «فەهد» سالّی ١٩٤٨ ئەو نامەیەی لە بەندیخانەی «کوت» ەوە ناردووە» [٦٠].

ئینجا نۆرەی خالّی حەوتەمینی ڕاپۆرتەکە دێت کە ئەویش گەلێك زانیاریی دەگمەن و بە نرخی تێدایە و وا لە خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ئەو زانیارییانە پێشکەش دەکەین:

«٧- لە سەرەتای مانگی تەشرینی دووەمی سالّی ١٩٤٨دا پۆلیس قەناعەتیان هێنا کە چاپخانەی ڕۆژنامەی «القاعدة» لە مالّی ژمارە ٢٢٤/١/١١ی سەر شەقامی «فضوة عەرەب»دایە بۆیەکا شەوی یازدە لەسەر دوازدەی مانگی تەشرینی دووی ئەو ساڵە هەڵمەتی بردە سەر مالّی ناوبراو، ئەوەبوو چاپخانەکە لە نهۆمی خوارەوەی ماڵەکەدا دۆزرایەوە، جگە لە ژمارەیەکی زۆر سندوق و دۆلاّب کە تایپ و ئەسبابی دیکەی چاپیان تێدا هەڵگیرابوون، هەرچی چاپخانەکەیە لە وەزعێکی باشدا بوو «بڕوانە پاشکۆی ژمارە: د»، وێڕای ئەوەی لەسەر قاعیدەیەکی کۆنکرێتی بە جۆرێك دانرابوو «لە کاتی پێویستدا- ك.م.» بە ئاسانی بگوازرێتەوە. «حەسانی کوڕی عەلی» لە ماڵەکەدا بوو کە بەرپرسیاری گشت کارەکانی چاپکردن بوو، هەمان کات حەسان چ بە کوردی و چ بە عەرەبی پیتچن بوو، یەکێکی دیکەی لەگەڵدا بوو بە ناوی «کاظم مەلا خەلیفەوە» کە هەم یاریدەی حەسانی دەدا و هەم یاساوڵی ماڵەکەیش بوو، وێڕای ئەو جووتە ئافرەتێکیش لە ماڵەکەدا دەستگیر کرا بەناوی «سەکنە»ی کچی «سەلمان» ەوە. لە کاتی هەڵمەتی پۆلیسدا بۆ سەر مالّی ناوبراو چاپخانەکە خەریکی چاپی دواژمارەی «القاعدة» بوو «بڕوانە پاشکۆی ژمارە: إی»، ناوەڕۆکی ئەو ژمارەیەی «القاعدة» لە لایەن «یووسف سەلمان یووسف» ەوە نووسرابوو لە بەندیخانەی «کوت» ەوە دەرباز کرابوو. لە ئەنجامی پشکنینی ئەو ماڵەدا، ژمارەیەکی زۆر کتێب و بەیاننامەی

---

[60] Ibid, Iraqi Communist Party.

حیزب و دوو دەسنووسی «القاعدة» و «ئازادی» و تۆماریّك بە ناوی ئەندامانی حیزب و مووچەیان کە بە ژمارە و شفرە نووسرابوون، وێڕای تۆماریّکی دیکە کە ناوی گشت ئەو کتێبخانانەی تێدا تۆمار کرابوو کە بلاّوکراوەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دەفرۆشن و بارستی ئەو بلاّوکراوانە و ئەو پارانەی کە لە لایانن دۆزرانەوە، سەرباری هەموو ئەوانە وتار و وێنەی ئەندامانی حیزب کە بەشێکی زۆر نەبوو لە بەندیخانەی «کوت» گیرابوون، وێڕای چەند وێنەیەکی بەشدارانی ئەو خۆنیشاندانانەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ «دژی پەیمانی پۆرتسمۆث — ك.م.» سازکرابوون و ژمارەیەك ڕاپۆرتی لقەکانی حیزب لە لیواکانەوە و دەمانچەیەکی برِاون و پەنجا فیشەك و سێ سەد دینار واتا «سێ سەد پاوەن» ی کاش دۆزرانەوە» [٦١].

خاڵی هەشتەمی هەمان ڕاپۆرت بۆ درێژەی ئەم بابەتە تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«پشکنینی زۆرتری ماڵەکە و ئیعترافاتی گیراوەکان بوونە هۆی ئەوەی بەوەیش بزانرێت کە ژمارەیەك ئافرەت لە نێوان چاپخانەکە و سەرانی لق و ڕێکخراوەکانی حیزب ڕۆڵی پەیامنێر دەبینن، هی وەك «زەکێی مەلا خەلیفە»ی خوشکی «کاظم مەلا خەلیفە» و «کامیلە مەریوش»ی هاوسەری «مالیك سێف» و «سەکنە»ی کچی «سەلمان». دوای گرتنی ئەم ئافرەتانە بەوە زانرا کە ئەوان دەبوو شتە چاپکراوەکان لە چاپخانەکەوە بگەیەننە چەند مالێك لە «بەغدا» و لەوێوە لێپرسراوانی ڕێکخراوەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دەیانگەیاندە شانە «خلیە» کانی حیزب لە «بەغدا» و ئەو لیوایانەی ئەوان لێیان بەرپرسیار بوون. بە هەمان شێواز ئەوان دەسنووسی وتارەکانیان کۆ دەکردەوە و دەیانگەیاندە چاپخانەکە» [٦٢].

---

[61] Ibid, Iaqi Communist Party.

[62] Ibid, Iraqi Communist Party.

خاڵی نۆیەمی هەمان ڕاپۆرت بە تێر و تەسەڵی چەند لایەنێکی دەگمەنی دیکەی چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» و ژمارەیەك لە کۆمۆنیستی چالاکی ئەو ڕۆژگارە شی دەکاتەوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی ئەو خاڵەیە:

«٩- لە کاتی لێپرسینەوەدا «زەکێی مەلا خەلیفە» دانی بەوەدا نا کە مانگێك دەزانێت لە ناوچەی[٦٣] «سینەك» لە «بەغدا» کە سیان لە لێپرسراوانی سێ ڕێکخراوی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لەوێ کۆ دەبنەوە بۆ ڕێکخستنی خۆنیشاندانەکانی «بەغدا» و دەوروبەری، شەوی دوازدە لەسەر سیازدەی مانگی تەشرینی دووەمی «ساڵی ١٩٤٨- ك.م.» و لە کاتی هەڵمەتبردنە سەر ئەو ماڵەدا دوو کەس گیران - «عەزیزی حاجی عەلی» [٦٤]کە جاران مامۆستای ناوەندی بوو، لەگەڵ «عەبدولسەلام عەبدولعەزیز»دا کە بێکارەیە، دوو ئافرەتیشیان لەگەڵدا بوو «سەنییە عەلی» و «بەدرییە مامداری» کچی و ئەوانیش هەردووکیان گیران.

هەرچی لێپرسراوی سێیەمە کە «عەبدوللەطیفی حاجی عەلی» بۆ «عەزیز حاجی عەلی»یە بۆ ڕۆژی دواتر دەستگیر کرا. ئەو سێ کەسە وەك زانرا تەنها بەرپرسی خۆنیشاندانەکان نەبوون، بەڵکو هەمان کات ڕۆڵیشیان لە چاپکردنی ڕۆژنامەی «ئازادی»دا بۆ کوردستان هەبوو، هەرچی دوو ئافرەتەکەیشە پەیامنێری سەرەکیی حیزب بوون و مووچەی ژمارەیەك لە ئەندامانیان دەگەیاند و کۆپیی «القاعدة» و «ئازادی» و نامیلکەکانی حیزبیان دەکرد و ڕاپۆرت و فەرمانەکانی ڕەهبەرانی حیزبیان دەهێنا و دەبرد و دەیانگەیاندنە دەست ئەو سێ پیاوەی لە هەمان ماڵدا گیران و سێیەمیان، واتا «عەبدوللەتیفی حاجی عەلی»، دەرچوو قوتابییە لە قوتابخانەی ناوەندی

---

[٦٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا نووسراوە «لەسەر شەقامی سینەك».

[٦٤] مەبەست عەزیز حاجە کە کوردی فەیلییە و ڕەهبەرێکی چالاکی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بوو.

«تەفەیوض» و لە کاتی پشکنیندا دوو نامەی پێ گیرا «بڕوانە پاشکۆی ژمارە:ف»، شایانی باسە بەشێك لە یەکێك لەو دوو نامەیە بە شفرە نووسراوە. نامەی یەکەمیان مێژووی سیازدەی مانگی تەشرینی یەکەمی «ساڵی ١٩٤٨- ك.م.» و ئیمزای «حەمید»ی بە سەرەوەیە «ساغ نەبۆتەوە کێیە، لەوانەیە ناوی خواستەنیی جەودەت ئەحمەد ناجی بێت»، دووەم نامەیشیان ئیمزای «کەرخ» واتا «میر یەعقوب کۆهین- جوزێف»ی بە سەرەوەیە. لە ئەنجامی پشکنینی ماڵەکەی ناوچەی «سینەك»دا گەلێك لە ئەدەبیاتی شیوعی و وتاری دیکە دۆزرانەوە، لەوانەیش دەسنووسی وتار بۆ «القاعدة» و «ئازادی» و نامیلکەی دیکە وێڕای دروشم و ئەو پۆستەرە نووسراوانەی کە وەك ئاڵا لە کاتی خۆنیشاندانەکانی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٨دا لە لایەن خۆنیشاندەرانەوە هەڵدەگیران، جگە لە چەند ڕۆژنامەیەك کە باسی مانگرتنەکانی کرێکارانی سکەکیان کردبوو، لەگەڵ دەسنووسی خوتبەکانی «زاهید محەمەدی واسطی» [٦٥] کە کرێکارێکی سکەکی لاوە و سەرکردەی مانگرتنەکانیان بوو، وێڕای پسوڵەی ئەو ئەرزوحاڵانەی «زاهید محەمەد واسطی» بە ناوی کرێکارانی سکەکەوە دابوونی بە کاربەدەستان، هەروەها ژمارەیەك شفرەی پێوەندی و ١٧٤ دینار واتا «١٧٤ پاوەن»ی کاش» [٦٦].

خاڵی دەیەمی هەمان ڕاپۆرت بەم جۆرەی لای خوارەوە دەربارەی هەمان بابەت دەڵێت:

«١٠- هەمان شەو «ئەلیاس میللی»ش کە خوشکەزا «یان برازا»ی «عەزیزی حاجی عەلی»یە گیرا، ئەم کوڕە لە لایەن «عەزیزە»وە بۆ

---

[٦٥] «زاهید محەمەد» شاعیرێکی شەعبیی ناسراوە، بە ڕەگەز کوردی فەیلییە و خەڵکی «کووت»ە، دوای کۆدێتاکەی هەشتی شوباتی ساڵی ١٩٦٣پەنای هێنایە بەر «یەکیەتی سۆفیەت»، لەوێ من لە نزیکەوە ناسیم.

[66] N.A.,F.O., 181/1044, Top Secret, Iraqi Communist Party.

جەودەت ئەحمد ناجی

پێوەندیکردن بە رەهبەرانی حیزبەوە لە بەندیخانەی «کووت» و رێکخراوەکانی حیزب، کە یەکێکیان لەسەر شەقامی «تەسابیل – Tasabil»بوو، بەکار دەهێنرا، کاتێک هەڵمەت برایە سەر ئەو ماڵەی شەقامی «تەسابیل» «جەودەت ئەحمەد ناجی» کە ناوی خواستەنی «سەلیم» ە و قوتابیی کۆلێجی یاسایە و «حسقێل هاروون حسقێل» کە قوتابیی کۆلێجی بازرگانییە و «ئیبراهیم حەکاکی» دانیشتووی «کاظمیە» و قوتابیی دار المعلمین عالیەیە گیران، ئەمانە بە نووسینەوەی نامیلکەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»یەوە تاوانبار کراون و هەمان کات گەلێك لە ئەدەبیاتی کۆمۆنیستی و وتاری دیکە کە لیستی ناوەکانیان وا لە پاشکۆی ژمارە (گ)دا دۆزرانەوە، ئەم سیانە، تایبەت ناجی یان، دانیان بەوەدا ناوە کە ئەوان بەرپرسی دەرکردنی بڕیارەکانی خۆنیشاندانەکان بوون، وێڕای ئەوە لە رێگەی ناجییەوە پێوەندییان بە رێکخراوە ئافرەتییەکانی حیزبەوە دەکرد»[٦٧].

خاڵی دواتری هەمان بابەت بۆ هەمان بابەت تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوە یش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکەکەیەتی:

«١١– شەوی سیازدە لەسەر چواردەی مانگی تەشرینی دووەم یەکێك بەناوی «یاقوب کۆهین»ەوە کە ناوی حیزبیی «جۆزێف» ە و ژمێریارە لە بارەگای «کارگەی– ك.م» «فەتاح پاشا» لە تەختانیی «خان مەرجان» گیرا و دانی بەوەدا ناوە کە جاران ئەندام بووە لە «عوصبەی موکافەحەی سەهیۆنی»دا و ئینجا بووەتە ئەندامی «حیزبی شیوعیی عیراقی»و وتاری

---

[67] Ibid, Iraqi Communist Party.

ئینگلیزی وەردەگێڕایە سەر زوبانی عەرەبی و بەسەر ئەندامانی حیزبدا دابەشی دەکردن. لەو ڕۆژەوەی لە ناوچەی «سینەك»یشدا کە «میر یەعقوب»ی تێدا دەژیا ژمارەیەك ئەوراقی حیزب دۆزرانەوە کە ئەو شفرانەیان تێدا بوو کە حیزب لە پێوەندییەکانیدا بە کاری دەهێنان، وێڕای دوو نامە «دەربارەیان بڕوانە پاشکۆی ژمارە. ھ» کە یەکێکیان نێردراوە بۆ «کەرخ» «واتا بۆ میر یەعقوب کۆھین – جۆزێف»، ئەوانی دیکەشیان نامەی «ئێلین»ی ھاوسەری «ئیبراھیم ناجی شومەیل»ە کە ئێستا «واتا ئیبراھیمی مێردی – ک.م.» لە بەندیخانەی «کووت» بەندە» [٦٨].

خاڵی دوازدە و سیازدەی ھەمان ڕاپۆرت تیشك دەھاونە سەر بەشێك لە ئیعترافاتەکانی «مالیك سێف» و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکی ئەو دوو خاڵەیە:

«١٢– لەبەر ڕۆشنایی ئیعترافاتی «مالیك سێف»دا پۆلیس ڕۆژی ھەژدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ ھەڵمەتی بردە سەر ماڵێك لە گەڕەکی «ڕەباتی عەشاری» لیوای «بەسرە» و «یووسف زەڵوف» و «کازم عەبدولڕەزاق» و «ئەدوەرد یەفرایم» و «وەرگیس سەرکیس گەڕەبێت»یان گرت. دوای پکشنینی ماڵەکە گەلێك مەتریاڵی بە شفرە نووسراویان دۆزییەوە کە ھی نامە ئاڵوگۆڕکراوەکانی ئەندامانی حیزب و ڕێکخەرەکانیانن، وێڕای دەسنووسی وتار و گەلێك ڕاپۆرتی ئەندامان و ئەو فەرمانانەی لە لایەن لقەوە بۆیان دەرچوون، ھەروەھا لیستی ناوی ژمارەیەك لە ئەندامانی حیزب لە شاری «بەسرە» و ھەمەجۆر ئەرزوحاڵ دەربارەی داخوازییەکانی حیزب و وێنەی خوتبەیەکی «مۆڵۆتۆڤ» [٦٩] کە ڕۆژی حەوتی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ دابووی، جگە لە چەند ژمارەیەك کۆپیی «القاعدة» و

---

[68] Ibid, Iraqi Communist Party.

[٦٩] ئەوساکە «میخائیل مۆڵۆتۆڤ» وەزیری ھەندەرانی «یەکیەتی سۆڤیەت» و یەکێك لە یاریدەدەرە نزیکەکانی «ستالین» بوو.

بلاوکراوەکانی «یەکیەتی قوتابیان» و کۆپیی ئیحتیجاجی «کۆمیتەی دیموکراسی قوتابیانی عیراقی» [٧٠] و مانگرتنی برسییەکان کە بە ناوی ئەوانەوە نێردراوە بۆ «نەقابەی پارێزەران» و «پارتی نیشتیمانی دیموکراسی» و «پارتی ئەحرار» و ئەم پۆژنامانە: «صوت الاهالي» و «الاحرار» و «الرأی العام» و «الزهراء» و «الزمان» دۆزرانەوە، هەروەها ئەرزوحاڵێکی دیکەی لەو بابەتە دۆزراوەتەوە کە نێردراوە بۆ وەصی و سەرەك وەزیران و حاکمی عەسکەریی «بەغدا»، ئەم ئەرزوحاڵەیان لە لایەن کەسوکاری گیراوەکانەوە ئیمزا کراوە.

١٣- زۆری نەبرد دوای ئەمە و دیسانەوە بە پشتیوانیی زانیارییەکانی «مالیك سێف» پۆلیس هەڵمەتیان بردە سەر مالّی «ئۆهانیس» لە کەمپی ئەرمەنی نزیك «سەربازگەی ڕەشید -معسکر الرشید» و وەك چاوەڕوان دەکرا ئەمانە گیران - «گریگۆر بەدرۆسیان»ی مۆسیقا ژەن و «گەرەبێت هاریتون»ی وێنەگر و «ئەنترانیك جۆهانیانی سەعاتچی» و «ئەنترانیك ستراك» «یان سێتراکیان» ی ژمێریار لە کۆمپانیای گواستنەوەی ئێکسپرێسی «شام» و «ستیڤان ستراك» «یان سێتراکیان»ی ژمێریار لە کۆمپانیای نەوتی «عەین زالە». لەم مالّەیەش دوو پۆنیۆ و بڕێك کاغەز، کە لەوەی دەکرد بۆ چاپی نوێ ئامادە کرابن، دۆزرانەوە» [٧١].

ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکی خالّی چوارەمینی هەمان ڕاپۆرتە:

«لە دواڕۆژانی مانگی تەشرینی دووەمدا پۆلیس دوو نامیلکەی بە دەستخەت نووسراوەی بەم ناونیشانەوە دۆزییەوە- «بەرەو خەبات - بەرەو

---

[٧٠] لێرەدا لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وشەی Sic لە نێوان دووکەوانی گەورەدا دانراوە، (sic) یش وشەیەکی لاتینییە و کاتێك بەکار دەهێنرێت کە خوێنەر گومانی لە ڕاستیی ناو یان ژمارە یان هەر شتێکی دیکەی ناو ڕستەکە هەبێت و بەو جۆرە گومانی خۆی دەردەبڕێت.

[71] N.A.,F.O., 181/1044, Top Secret, Iraqi Communist Party.

شەقامەکان» [٧٢] و «ئەم سیاسەتە لە بەرژەوەندی کێ دایە؟» [٧٣]، وەها پێدەچێت نامیلکەی یەکەمیان هی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بێت، دووەمیشیان لەوانەیە هی جەماعەتی «الحقیقة» بێت کە زۆر نییە لە حیزب جیا بۆتەوە. تاقیبەکانی پۆلیس بوونەتە هۆی دۆزینەوە و گرتنی نووسەری نامیلکەی یەکەم کە دەرچوو «عەزیز سباهی»ی مامۆستای دار المعلمین ریفییە، هەرچی دەربارەی نامیلکەی دووەمیشە تاقیبەکان رێگەیان خۆش کرد بۆ گرتنی «محەمەد عەبدوللەطیف» ناوێک کە مامۆستای کۆلێجی ئەندازیاریە و بە پێی قسەکانی خۆی پیاوێکی نەناسراو نامیلکەکەی داوەتێ [٧٤].

لێرەوە دەگەینە بەشێکی یەکجار بایەخدار و پڕ لە زانیاریی دەگمەن دەربارەی چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە کۆتایی چلەکانی سەدەی ڕابردوودا.

«مێژووی تاوانبارە سەرەکییەکان» [٧٥] ناونیشانی ئەو بەشەی فایلەکەیە و ئەمەی لای خوارەوەیش پوختەی وەرگێڕانی ناوەرۆکی ئەو بەشەیە:

یەکەم کەس بە ناوی «ماليك سێف» دەست پێدەکات کە، وەک دەڵێت، «چ لە خۆی و چ لە کەسانی دیکەوە مێژووی ژیانی ئەم تاوانبارەمان زانیوە، کە «کەمال و پرۆفیسۆر» ناوی خواستەنی بووە... ساڵی ١٩٤١ «ماليك سێف» بووە ئەندامی «حیزبی شیوعیی عیراقی» و لەو کاتەدا لە «عەلی غەربی» مامۆستا بووە، هەر لەو ڕۆژانەیشدا «ماليك سێف» لە ڕێگەی «نەعیم بەدەوی»یەوە ڕۆژنامەی «الشرارة»ی پێدەگەیشت، شایانی باسە «نەعیم بەدەوی»ش وەک خۆی مامۆستا بووە و لەو ڕۆژانەدا چالاکییەکانی حیزب بەر

---

[72] To The Fight – To The Streets.

[73] This Policy – in Whose Interest is it?.

[74] N.A.,F.O., 181/1044, Top Secret, Iraqi Communist Party.

[75] Ibid, III, Histories Of The Main Accused.

لە هەر شت ئاراستەی خوێندنەوەی ئەدەبیاتی شیوعیی کرابوون، ئەوانەی لەو ڕۆژگارەدا لەگەڵ ئەو دووانەدا بوون بریتی بوون لە – «نەعیم ڕومی» و «نەعیم سێف» و «سەلیم» «یان سالم» جەودەت و «ڕەشید غالیب». کۆتایی هاوینی ساڵی ١٩٤٢ ئینشیقاق لە ڕیزەکانی حیزبدا ڕووی دا، ئەوەبوو «زەنوون ئەیووب» و دەستە و دایەرەکەی لە حیزب جیا بوونەوە. پایزی ساڵی ١٩٤٢ «ماليك سێف» دیدەنیی «حسەین شەبیبی» کرد، «شەبیبی» لەو کاتەدا لە «نەجەف» ەوە گوێزرابۆوە «عمارە» و زوو زوو «ماليك سێف»، لە کاتی پشووەکانی قوتابخانەدا، دەچووە زیارەتی، ناوەندی ساڵی ١٩٤٣ «حسەین شەبیبی» ئەوەی لای «ماليك سێف» درکاند کە «عەبدوڵڵا مەسعوود ئەلقورەینی» [٧٦] و دەستە و دایەرەکەی کە ڕۆژنامەی «الشرارة»یان دەردەکرد لە «حیزبی شیوعیی عیراقی»ی «فەهد» جیابوونەتەوە و دەستیانکردووە بە دەرکردنی ڕۆژنامەی «القاعدة». «ماليك سێف» پشتی «حسەین شەبیبی» گرت کە سەر بە «القاعدة»بوو وە پێوەندیی لەگەڵ ئەمانەدا پەیدا کرد – «نەسرەت باهور» و «ساڵح باهوری» بۆ و «جەودەت دووباش» و «محەمەد نۆبش» [٧٧]، «شبیبی» «القاعدة»ی لە ڕێگەی «ماليك سێف» ەوە دابەش دەکرد. هەنگاوی دواتری «حیزبی شیوعیی عیراقی» دەربارەی چالاکییەکانی حیزب بوو لە نێوان جووتیاراندا و ئەوەبوو «فیصەل صەمەدی» [٧٨] سەر بە هۆزی «ئال ئزێریج» تێکەڵ بەو بواره بوو، هاوینی

---

[76] Abdulla Mas,ud al- Quraini.

[77] Nasaret Bahur, Saleh Bahur, Jawdat Dubash, Mohammed Nubish.

[٧٨] گەلێك سوپاسی بۆ دێرینم دوکتۆر «تاریق ئیسماعیل خەلیل» دەکەم کە ئەو ناوەی تێگەیاندم چونکە لە دەقی بەڵگەنامەکەدا نووسراوە "Fiil Dhamad" کە بۆ ڕاست خوێندنەوەی ناوێکی ئاسان نییە. شایانی باسە دوکتۆر «تاریق» کە لە پیرۆزەی دایکییەوە کوردە هاوڕێیەکی زۆر نزیکی دوکتۆر «فوئاد مەجید فەرەج» و «شیروان عەلی ئەمین» و دوکتۆر «عەلی کەریم» و من بوو، ئەویش ساڵێك بەر لە من بەشی مێژووی دار المعلمین العالیەی تەواو کرد، دوکتۆرای لە «کەنەدا» وەرگرت و ئێستا نیشتەجێی ئەوێیە، هەر کە زانیبووی بە هۆی نەخۆشییەوە هاتوومەتە «بەریتانیا» بە تەلەفۆن پێوەندیی پێوەکردم و کە

حسەین شەبیبی

سالّی ١٩٤٣ «فەیصەل صەمەد» بۆ دیدەنیی «فەهد» نێردرایە «بەغدا»، ئەوەبوو لە ڕێگەی «حسەین شەبیبی»یەوە «فەهد»ی بینی کە پێشنیازی کاری کۆمۆنیستەکانی لە نێو ڕیزی جووتیاراندا بۆ شی کردەوە، بەلاّم ڕۆژانی پشووی هاوینەی سالّی ١٩٤٣ «حسەین شەبیبی» گیرا و ئەوەیش بووە هۆی دروستبوونی کەلێنێکی دیکە لە نێو حیزبدا. هەمان کات «حسەین شەبیبی» «مالیك سێف»ی بە «محەمەد عەلی شەبیبی» برای و «شاکیر مەحموود»، کە ئەوساکە قوتابیی قوتابخانەی «ناوەندی– ك.م.» «عەممارە» بوو، ناساند. زۆری نەبرد کاتێك «حسەین شەبیبی» ئازاد کرا، کە گەڕایەوە «عەممارە» «مالیك سێف»ی بە هەریەك لە پاریّزەر «عەبدولڕەزاق ئەلزوبێر» و مامۆستا «عەبدولوەهاب سەعید حەمید» و «جەمیل مەحموود» و «ئیبراهیم مەحموود» و «موسا نوور» ناساند.

بۆ خۆیشی بۆ سێ ڕۆژ ناوەندی شوباتی سالّی ٢٠٠٨ هاتە لای کاك «خەلیل»ی برای دوو ڕۆژی لەگەلّ مندا بردە سەر، دوکتۆر «تاریق» دەمێکە پرۆفیسۆری «زانستە سیاسییەکانی» زانکۆی «کەلگاریی» "Calgary" «کەنەدی» و سەرۆکی «ناوەندی نێودەوڵەتیی دیراساتی ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست» و سەرنووسەری «گۆڤاری نێودەوڵەتیی دیراساتی «عیراقی»یی هاوچەرخ»ە لە کەنەدا و گەلێك کتێبی بلاّوکراوەی دەربارەی «مێژووی عیراق» و «ڕۆژهەلاّتی ناوەڕاست» هەیە، کە دوا کتێبیان سالّی ٢٠٠٨ لە «ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا» بەم ناوونیشانەوە چاپ کراوە «سەرهەلّدان و کەوتنی حیزبی شیوعیی عیراق» و گەلێك جار باسی ڕۆلّی کورد و سیاسەتی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بەرانبەر کورد و کوردستان و پرسی کوردی تێدا کردووە. بڕوانە:

Tareq Y. Ismael, The Rise and Fall of The Communsit Party of Iraq, Combridge University Press, New York, 2008, PP.33,62,83-84, 103-104, 116-117, 134-138, 141-142, 179-180, 205-206, 234-235, 274-276, 290- 291, 305 etc.

دوای ئـەوەی تەشـرینی یەکـەمی سـاڵی ١٩٤٣ «حسـەین شـەبیبی» ئیستیقالەی لە بەڕێوەبردنی خوێندنی «عەممارە» کرد خـۆی بەتـەواوەتی بـۆ کاری حیزب لە عەممارە تەرخان کرد و «مالیـك سـێف» و «مووسـا نـوور» بـۆ بـەڕێوەبردنی کارەکـانی حیـزب لـە «عـەممارە» هەڵبـژێردران و دەبـوو ڕاپۆرتەکانیان لەو بوارەدا بدەنـە «حسـەین شـەبیبی» و هـاوینی سـاڵی ١٩٤٤ «مالیك سێف» «عەبدولحسەین عەبدولکەریم»ی ناسی و ئـەمیش بـە یاریـدەی «شاکیر مەحموود» شانە «خەلییە»یەکی دامەزراند کە «عەبدولوەهاب سەعید «یان «سەید حەمید» و «عەلی شـەمەری» و «شـەهاب ئەحمـەد حسـەین عـەلی موختـار» و «ئـەمین عەبـدولڕەحیم» و «جاسـم محەمـەد» ئەنـدامی بـوون، دوا چوار کەسی ئەمانە شانەیەکی قوتابییانیان دامەزراند، وێڕای ئەوەی «شانەی لایەنگرە ڕووناکبیرەکان»یش دامەزرێنرا کە ئەمانـە ئەنـدامی بـوون: «جـەمال محەمـەد» و «نـاجی کـۆهین» و «عەبـدولڕەزاق شـەمە» [٧٩]، «مالیـك سـێف» ڕاپۆرتی لەم ڕێکخراوانەوە بۆ دەهات و هەموو مانگێك دەیناردن بۆ «حسـەین شەبیبی» لە «بەغدا»، تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٤ «محەمەد عـەلی زەرقـا» هاتە «عـەممارە» و لـە ڕێگـەی «کـاظم حەمـدان»ەوە «مالیـك سـێف»ی دی، دواییش «حسەین شەبیبی» هاتە زیارەتیان و « فەیصەڵ صەمەد»ی ڕاسپارد کـە «کۆمەڵـەی هاوڕێیـانی جووتیـاران – عصـبة أصـدقاء الفلاحـین» دابمـەزرێنێت. سـەرەتای سـاڵی ١٩٤٤ «مالیـك سـێف» و «مووسـا نـوور» و «فەیصەڵ سەمەد» لە لایەن حیزبەوە بانگ کران بـۆ «بەغـدا» بـۆ ئـەوەی لـە کۆنفرانسـی حیزبـدا بەشـدار بـن. لـە «بەغـدا» «حسـەین شـەبیبی» دینـی و گەیاندنییە مالێکی حیزب لە «کـەرخ». دەوروبـەری بیسـت و پێـنج کـەس لـە کۆنفرانسـی حیزبـدا بەشـدار بـوون، «فەهـد» و «زەکـی بەسـیم» و «یـەهودا

---

[٧٩] ئەگەر لە بنەماڵەی «نەصیر شەمەی» مۆسیقاژەنی بەناوبانگ بێت ئـەوا ئـەویش «کـورد»ی فەیلییە، شایانی باسە لە ڕۆژگاری «صەدام حسەین»دا خەریك بوو «نەصـیر» لەسـەر ئـەوەی کوردی فەیلییە لە ولاّت دووری بخەنەوە.

صـدیق» و «حسـەین شـەبیبی» و «محەمـەد عـەلی زەرقـا» لـە بەشـدارانی کۆنفرانسەکە بـوون. «پێـڕەوی نـاوخۆی حیزبـی شـیوعیی عیراقـی» «النظـام الـداخلی للحـزب الشـیوعي العراقـي» خوێندرایـەوە و پەسـەند کـرا و ئینجـا ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی حیزب هەڵبـژێردران. لـە کۆبوونەوەکانـدا تـەنها ناوی خواستەنیی بەشداران بە کار دەهێنـران و نـاوی ڕاسـتەقینەیان ئاشـکرا نـەکران. لیژنـەی لیـوای «عـەمارە» داوای گەڕانـەوەی «مالیـك سـێف»ی لـە «بەغدا»وە کـرد، لیژنـەی ئـەو شـارە لەمانـە پێکهـاتبوو – «مالیـك سـێف» و «مووسا نوور» و «فەیصەل صەمەد» کە «مالیك سێف» ڕەهبەریان بوو، وێڕای ئەوەیش ئەم کۆمیتانە دامـەزرێنران «کۆمیتـەی قوتابیـان» بـە سـەرۆکایەتی شەهاب ئەحمەد و «کۆمیتـەی کرێکـاران» بـە سـەرۆکایەتیی «کـەریم حـاج» و «کۆمیتەی جووتیاران» بە سەرۆکایەتیی «فەیصەل صەمەد» و «مەلا خەلیفە» و «جـەواد ئەلصـافی» و «کۆمیتـەی ڕووناکبیران» بـە سـەرۆکایەتیی «نـەعیم نـووریی» مامۆسـتا و کـاتبی دادگـە «ئیسـماعیل ئەحمـەد». هـەمان کـات کتێبخانەیەك بە ناوی «کتێبخانەی لاوان» «مکتبة الشباب»ەوە بـۆ کرێکـاران دامـەزرێنرا کـە «محەمـەد سـالّح ئەلصـەفار» خـاوەنی بـوو وە کتـێبی لـە کتێبخانـەی «دار الحکمـة»ی «بەغـدا»وە و لـە «سـووریا» و «میسـر»ەوە بـۆ دەهات. بەپێی قسەی «مەلا سالّح» ئەوسا کە ژمارەی ئەندامانی لقـی شـاری «عـەمارە» بریتـی بـوو لـە ١٥ موئەیـد. هـاوینی سـالّی ١٩٤٥یـش «پـارتی تەحەڕوڕی نیشتیمانی – حزب التحرر الوطني» داوای ڕێگەدانی بە فەرمی کرد و «حیزبی شیوعیی عیراقی» یش بڕیاری دا پشـتگیریی بکـات و لـە ئەنجامـدا چالاکییەکی باش بە ناوی ئەوەوە ڕاگەیێندرا. زۆری نـەبرد «مالیـك سـێف» و «مووسـا نـوور» و «نـەعیم ڕومـی» و «نـاجی کـۆهین» و «مـونعیم مـەظلـوم» و «شەنوار عۆدە» [٨٠] لە سلکی مامۆستایی دەرکران. ڕۆژانـی پشـووی هـاوینی

---

[80] Shanuar Oda.

سالّی ١٩٤٦ «مالیك سێف» گەشتێکی پشکنینی بۆ تاقیبی چالاکییەکانی «پارتی تەحەرووپی نیشتیمانی» بە ناو ناوچەکانی «عەممارە»دا کرد و هەستی کرد کە جووتیارانی ناوچەکە بە ڕادەیەکی پێویست نەبوونەتە ئەندامی حیزب و هەڵوێستی کرێکارانیش زۆر لەوان باشتر نییە. ئەوساکە داهاتی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە «عەممارە» بریتی بوو لە پازدە دیناری «عیراق»ی «واتا پازدە پاوەن»، ئەوان لە «بەغدا»وە هیچ جۆرە ڕێنوماییەکیان بۆ نەهاتبوو، بەلأم بۆ خۆیان دەستیانکردە دەرسی «القاعدة» و ئەدەبیاتەکانی دیکەی حیزب.

«مالیك سێف» دوای گەشتەکەی عەممارەی هاتە «بەغدا» و زوو زوو سەری کتێبخانەی «دار الحکمة»ی دەدا و لەوێ «یەهودا صدیق» و «نەعیم سەلمان» و «ئەلیاهو داود» «ساسۆن»ی دەدی، وێڕای «ئەلیاهو زەلخا» کە لە کتێبخانەکە کاری دەکرد، هەروەها سەری «یووسف زەلخا» و «سالم عوبێد ئەلنعمان» و «حسەین شەبیبی» دەدا کە ئەوساکە بەند بوون. سالّی ١٩٤٦یش «مالیك سێف» لە «بەغدا» لە ڕێگەی قوتابی «شاکیر مەحموود»ەوە «فەهد»ی لە مالّی زەکی بەسیم لە کەڕادەی شەرقی دەدی. «فەهد» فەرمانی دا بە «مالیك سێف» بچێتە بەسرە و ببێتە بەرپرسی حیزب لەوێ، بەو جۆرە مانگی تەشرینی یەکەمی سالّی ١٩٤٦ «مالیك سێف» چووە «بەسرە» و لەوێ لەگەلّ «جاسم محەمەد»دا کە لە ڕێگەی «هادی تەوین»ەوە[٨١] ناسیبووی پێکڕا دەژیان. لە «بەسرە» کۆمیتەیەك بە سەرۆکایەتی «مالیك سێف» و ئەندامانی هەر یەك لە «ئیسماعیل ئەحمەد» و «ئەحمەد مەهدی» و «جاسم محەمەد» و «زەکەریا» ... [٨٢] و «سەبری عەبدولکەریم» و «مەهدی سالّح» پێکهێنرا. «ئیسماعیل ئەحمەد» و «ئەحمەد مەهدی» بوونە بەرپرسی

---

(81) Hadi Tu`ain.

[٨٢] دیارە ناوی باوکی «زەکەریا»یان نەزانیوە بۆیەکا لە دوای ناوی خۆیەوە چەند خالّێکیان داناوە.

بەندەری «بەسرە» و دیسان «ئیسماعیل ئەحمەد» و «هادی تۆەین» بوونە بەرپرسی میکانیکەکان و «جاسم حەموودی» بووە بەرپرسی ناوشاری «بەسرە» و «سەبری عەبدولکەریم»یش بووە بەرپرسی «عەشار» و قوتابییان، دوای ئەوەیش کۆمیتەیەکی سەربەخۆی قوتابییان لە لایەن «کەریم» هوە[٨٣] دامەزرێنرا و ئەمانەیش بوونە یاریدەدەری — «عەبدولوەهاب» و «فەیسەڵ نەسیر» و «کەمال جەرجیس». هەرچی کۆمیتەی کرێکارانیش بوو لە لایەن «ئیسماعیل ئەحمەد» و «هادی تۆەین» و «عەبدولحسەین «یان عەبدولحەسەن «جەبارەوە» دامەزرێنرا.

هەمان کات «عەبدولسەلام عەبدولڕەحمان» کرایە بەرپرسی بەشی «باشووری عەشار»، «ناجی شامل» و «نەعیم مێناشی» و[٨٤]» ئەنوەر یۆنا صدیق ئیسحاق» و «ئەدوارد» «ئیپهرایم» [٨٥] کرانە بەرپرسی «عوسبەی دژ بە سایۆنیزم»، «ئافرەتان»یش لە لایەن «ئەنوەر یۆنا»وە ڕێکدەخران.

دوای گرتنی «فەهد» لە ساڵی ١٩٤٧دا سەرکردایەتی «حیزبی شیوعیی عیراقی» چووە دەست «یەهودا ئیبراهیم صدیق» کە «کەریم ڕەشید»ی نارد بۆ لیواکان بۆ کۆکردنەوەی ئابوونەی ئەندامانی حیزب. نیسانی ساڵی ١٩٤٧ «مالیك سێف» لە لایەن «یەهودا صدیق»هوە، لە ڕێگەی «مووسا نوور»هوە، بانگ کرایە «بەغدا» بۆ لێدوان دەربارەی مەسەلەی چاککردنەوەی چاپخانەی «القاعدة». بە نیازی داپۆشینی ئەم بانگهێشتنە «مالیك سێف» لە «بەسرە»وە بە خۆی و خێزانەکەیەوە هاتە «بەغدا» و لەو ماڵەدا ژیا کە حیزب لە «باب ئەلشێخ» بەکرێی گرتبوو. «حسقێل ئیبراهیم صدیق» [٨٦] بە

---

[٨٣] دەبێ مەبەستی «صەبری عەبدولکەریم» بێت.

[84] Na`im Manashi

[٨٥] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:." Edward "Ephraem?

[٨٦] دەبێ برای «یەهودا ئیبراهیم صدیق»ی سەرکردەی نوێی «حیزبی شیوعیی عیراق» بێت کە جێگەی «فەهد»ی گرتەوە.

یاریدەی ئوتومبیلی هاوپێیەکی ئەرمەنییەوە چاپخانەکەی گواستەوە ئەو ماڵەی «باب ئەلشێخ» و بۆ ئەو مەبەستەیش چاپخانەکەیان هەڵوەشاندەوە. زۆری نەبرد، دوای گرتنی «فەهد»، «مالیك سێف» وتارێکی «فەهد»ی پێ گەیشت بۆ ئەوەی لە ڕۆژنامەی «القاعدة»دا بڵاوی بکەنەوە، وتارەکە لە ڕێگەی «ئێلین»ی هاوسەری «ئیبراهیم ناجی شومەیل»ەوە هێنرابوو. دوای ماوەیەکی کورت لە دەرچوونی بڕیاری لە سێدارەدانی «فەهد» لە ساڵی ١٩٤٧دا شەوێکیان «یەهودا صدیق» ناردی بە دووی «مالیك سێف»دا بۆ جێبەجێکردنی چاپی ئیحتیجاجێك دژی ئەو بڕیارە، دوای چاپکردنی ئیحتیجاجەکە لە چاپخانەی «القاعدة» وێنەیەکی لە ڕێگەی «کاظم ئەلحەسەنی»یەوە لێ نێردرا بۆ «حیزبی شیوعیی سووری»، وێڕای سەدان دانەی بۆ هەمە جۆر حیزبی شیوعی لە هەندەران.

دوایی و لە هەمان ساڵی ١٩٤٧دا دەبوو «یەهودا صدیق» خۆی لە پۆلیس بشارێتەوە بۆیەکا سەرکردایەتیی حیزب درایە «حسقێل ئیبراهیم صدیق»ی برای، هەمان کات «مالیك سێف» لە لایەن «یەهودا صدیق»ەوە کرایە «بەرپرسی – ك.م.» «کۆمیتەی کۆمۆنیستیی ئەرمەن» لە کەمپی «گەیلانی»، کۆمیتەی ناوبراو لەمانە پێکهاتبوو– «گریگۆر بیدرۆسیان» سکرتێر و «ئەنترانیك سێتراك» و «ستیڤان سێتراکی» برای و «ئارام» و کەسانی دیکە. ئەم دەستەیە دەبوو «هێمك» «کە هەمان کات وەك هەمك و هەمەك و هیمك و هێسك و هێنك ناوی هاتووە[٨٧]» و دوو ڕۆنێوێان هەبوو کە لە ماڵی «ئەنترانیك» دانرابوون.

ساڵی ١٩٤٧ «حسقێل صدیق»، «مالیك سێف»ی ئاگادار کرد کە بڕیارە یەکێك بنێردرێ بۆ «مۆسکۆ» بۆ ئەوەی لەسەر سەرکردایەتی ڕابهێنرێ

---

[٨٧] لە دەقی بەڵگە نامەکەدا وەها هاتووە:

"This group used to Publish (Hemk) (also referred as Hamk, Hamok, Himk, Hesk, Henk".

تـاوەکو جێگـەی «فەهـد» بگرێتـەوە. «مالیـك سـێف» ئـەم بابەتـەی لەگـەڵ «یەهودا صدیق»دا هەڵسەنگاند بەرلەوەی ئەمیان بچێتە «کـەرکووك» تـاوەکو لەوێ خۆی بشارێتەوە، «یەهودا تەطەوعی» کرد کە خـۆی بچـێتە «مۆسـکۆ»، بـەڵام داوای لـە «مالیـك سـێف» کـرد بـەر لـە هـەر شـت ڕای موفەوەزییـەتی «ڕووس»ی «لـە «بەغـدا»– ك.م.» لـە ڕێگـەی «گریگـۆر بیدرۆسـیان» هوە کـە حەلەقەی پێوەندیی حیزب بوو بەو موفەوەزییەتەوە، وەربگرێ، هەمان کـات ڕەزامەندیی «فەهد»یش وەرگـیرا، هەرچـەندە لـە کۆتاییـدا «یـەهودا صـدیق» نەڕۆیشت بۆ «مۆسکۆ»، هەمان کات «مالیك سێف»یـش پێوەنـدی هـەبوو بـە «گریگۆر بیدرۆسـیان» هوە و لـە ڕێگـەی ئـەوەوە ئـەدەبیاتی «سـۆڤیەت»ی و پوختـەی هەواڵـە تایبەتییـەکانی وەردەگـرت، سـەرەتای سـاڵی ١٩٤٨ بـە موافەقەتی «فەهد»، «شەریف شـێخ» و «عـەلی طـەعـان» و «جاسـم طـەعـان» دایانە پاڵ «حیزبـی شـیوعیی عیراقـی»، ئـەو سـیانە پێوەنـدییان بـە «مالیـك سێف» و «زەکـی خـەیری»یـەوە هـەبوو، بـەو بۆنەیـەوە «فەهـد» فـەرمانی دا ڕۆژنامەی «الأساس»ی «شەریف شێخ» بۆ کارەکـانی حیـزب تـەرخان بکـرێ. هەمان کات ئەدەبیات و هەواڵی هەمەجۆری «کۆمیتەی دیموکراسیی عەرەبی» لـە «پـاریس» هوە بـە هـۆی «سـەلیم فـەخری»یـەوە[٨٨] کـە یـەکێك بـوو لـە

---

[٨٨] خوالێخۆشبوو «سەلیم فەخری» دوای «شۆڕشـی چـواردەی تـەممووزی سـاڵی ١٩٥٨» کرایـە بەڕێوەبـەری گشـتیی ئێزگـەی «بەغـدا»، هـەر ئـەو دەوروبـەرەیش «بـارزان»ی لـە یەکیـەتی «سـۆڤیەت» هوە گەڕایـەوە «عـیراق»، ئـەو ڕووداوەی بـووە جێژنـەی سـەرجەمی دڵسـۆزانی «کوردی عیراق»، «بارزانی» لە «بەغدا» لە ئوتێلی «سەمیرامیس»ی سـەر «شـەقامی ڕەشـید» دابـەزیبوو، ئێمـەی شـاگردانی کۆلیجـەکانی زانکـۆی «بەغـدا» پـۆل پـۆل بـۆ بـەخێرهاتنی دەچـووینە خزمـەتی، مـن بۆخـۆم دیدەنییـەکی تایبـەتیم لـە گەڵیـدا سـاز کـرد و لـە کـاتی دیدەنییەکەدا چەند وێنەیەکیان پێکڕا گرتین، تەنانەت لە کۆتایی دیدەنییەکەشدا داوام لێـی کـرد بـۆ یادگـار لـە دوا لاپـەڕەی وەڵامەکانیـدا ئیمزایـەکی خـۆیم بـۆ بکـات، یەکسـەر ئـەو دیدەنییەم کردە وتاڕێکی دوور و درێژ و حەزم کرد لە ڕێگەی «ئێزگەی کوردی»یەوە پەخشی بکەم، بۆ ئەوە چوومە لای خوالێخۆشبوو «سـەلیم فـەخری» کـە دەبـوو ڕەزامەنـدی ئـەو بـۆ

ئەفسەرانی سوپای «عیراق»ی، دەگەیشتنە حیزب، «یەهودا صدیق» لەگەڵ «سەلیم فەخری»دا باسی دامەزراندنی لقی حیزبی لە ڕیزەکانی سوپای «عیراق»یدا کردبوو، حیزب لە ڕێگەی ئەفسەری خانەنشین «غەضبان مەردان ئەلسەعد» هوە پێوەندیی بە «سەلیم فەخری»یەوە دەکرد.

سەرەتای ساڵی ١٩٤٨یش «ماليك سێف» دایە پاڵ «شەریف شێخ» و «زەکی خەیری» و «جاسم طەعان» و «عەلی طەعان» لە دەرکردنی ڕۆژنامەی «الأساس»دا وتار و لێکۆڵینەوەی تێدا بلاو دەکردەوە.

دەوروبەری کۆتایی ساڵی ١٩٤٨ زنجیرەیەك موناقەشە لە نێوان «ماليك سێف» و «یەهودا صدیق»دا ڕوویان دا و مەسەلەکە خرایە بەردەمی «فەهد»، لە وەلاّمدا «بڕوانە پاشکۆی ژمارە س» «فەهد» «یەهودا»ی تاوانبار کرد بە لادان و قایل بوو «ماليك سێف» ببێتە ڕەهبەری «حیزبی شیوعیی عیراقی»، لەگەڵ ئەوەیشدا «ماليك سێف» بەردەوام ڕاپۆرتەکانی حیزبی بۆ «یەهودا» دەنارد.

هەر لەو دەوروبەرەدا ماليك سێف خانوویەکی لە «بەغدا» بەکرێی سالاّنەی سەدو هەشتا دیناری «عیراق»ی گرت بۆ دوو کۆمۆنیستی «عیراق»ی کە دوور خرابوونەوە «سووریا» – «محەمەد عەلی زەرقا» و «عەبدولقادر ئیسماعیل» کە بڕیار بوو بە نهێنی بگەڕێنەوە عیراق، بەلاّم ئەو دووانە وەك

پەخش کردنی لە ڕێگەی ئێزگەوە وەربگرم، ئەویش داوای لێ کردم پوختەی ناوەرۆکی وتارەکەی بۆ وەربگێڕمە سەر زوبانی عەرەبی، بەلاّم هەر ئەوەندەی سەرەتای وتارەکەمم بۆ خوێندەوە لەسەر ئەوەی نووسیبووم «ڕەهبەری ناسراوی نەتەوەی کورد بارزانی» چوو بە ئاسماندا و بە تووڕەییەوە گوتی «من ڕێگەی پەخشکردنی ئەو دیدەنییە نادەم چونکە تۆ «بارزانی»ت کردووە تەنها بە ڕەهبەری «کورد» لە کاتێکدا ئەو بە هەمان ڕادە ڕەهبەری عەرەبیشە». پێموایە خوالێخۆشبوو «سەلیم فەخری» کۆمۆنیستێکی دڵسۆز، بەلاّم هەمان کات گەلێك توندڕەو بوو. شایانی باسە «بارزانیی» خوالێخۆشبوو «ئەسعەد خۆشەوی» لەگەڵ بوو کە ڕۆڵی سکرتێری دەبینی (بڕوانە وێنەکانی ئەو ڕۆژانە)، لە ڕۆژنامەی «خەبات»دا لەو دیدەنییەدا کە ڕۆژنامەنووس زانیار سەردار قرگەیی لەگەڵمدا لە هەولێر سازی کرد».

بڕیار بوو لە مایسی ساڵی ١٩٤٨دا نەیانتوانی بە هۆی بارودۆخی «عیراق» و ڕاوەدوونانی شیوعییەکانەوە بگەڕێنەوە، بۆیەکا «ماليك سێف» بۆخۆی چووە ناو ئەو ماڵەوە تاوەکو ڕۆژی سیازدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ گیرا» [٨٩].

دوا بەدوای ئەمە سەرجەمی لاپەڕە نۆ و بەشی هەرە زۆری لاپەڕە دەی هەمان ڕاپۆرت تەرخان کراون بۆ نەخشەی ئەو ئەرکانەی «ماليك سێف» لە مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٣ەوە تاوەکو ڕۆژی گرتنی لە سیازدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨دا گرتبوونییە ئەستۆی خۆی[٩٠]، ئینجا بە هەمان دەستوور سێ لاپەڕە و چەند دێڕێکی هەمان ڕاپۆرت بۆ ژیننامەی «یەهودا ئیبراهیم صدیق» تەرخان کراون[٩١] کە هەرچەندە دووپاتکردنەوەیان تێدا کەم نییە، بەڵام زانیاریی نوێشیان تێدایە، وەك ئەمەی لای خوارەوە کە بە ماوەیەکی کورت دوای «یاخیبوونەکەی «ڕەشید عالی» «گەیلانی — ك.م.» لە مایسی ساڵی ١٩٤١ دا «یەهودا ئیبراهیم صدیق» بۆ یەکەم جار لە ڕێگەی «عەبدولڕەحمان عەبدولقادر»ی هاوڕێیەوە کەوتە بایەخدان بە کۆمۆنیزم»[٩٢].

بەو جۆرە ناو و چالاکییەکانی دەیان لە ئەندامە ناسراوەکانی دیکەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە لاپەڕەکانی دواتری هەمان فایلدا تۆمار کراون و هەموویان بە زانیاریی نەزانراو و دەگمەن ئاخنراون، بە وێنە لە لاپەڕە سێدا نووسەرانی ڕاپۆرتەکە بەم جۆرەی لای خوارەوە دێنە سەر باسی «زەکێی مەلا خەلیفە»:

---

[89] N.A.,F.O.. 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), (Professor) from his own and other statements, PP.6-8.

[90] Ibid, PP.9-10.

[91] Ibid, History of yahuda Ibrahim Siddiq (Majid) from his own and other statements, PP.10-13.

[92] Ibid,p.10.

«زەکێ» خوشکی «کازمی مەلا خەلیفە»یە، ئەیلولی ١٩٤٧ لەگەڵ براکەی و زۆرخوشکێکیدا هاتنە «بەغدا» و لە بارەگای چاپخانەی «القاعدة» لە خانووی ژمارە ٢٢٤/١/١١ی سەر شەقامی «فضوة عەرەب» لە «بەغدا» نیشتەجێ بوون. لەو ماڵەدا «حەسانی عەلی»یان ناسی کە لە چاپخانەکەدا کاری دەکرد، «زەکێ» و «کامیلە مەریوش» وەك پەیامنێر کاریان دەکرد و ئەو بەرهەمانەی چاپ دەکران ئەوان دابەشیان دەکردن و بەشی هەرە زۆریان لێ دەبردنە ماڵێك لەسەر شەقامی «قاترخانە»، هەمان کات ژمارە چاپکراوەکانی ڕۆژنامەی «ئازادی»یشیان دەگەیاندە عەزیز -عەزیز حاجی عەلی حەیدەر؟» [٩٣] «لەو ماڵەی حیزبدا — ك.م.» کە کەوتۆتە سەر شەقامی «قهوة شكر» [٩٤].

دوا بەدوای ئەو زانیارییانە سێ لاپەڕە و نیو بۆ ڕاپۆرتێکی «یەکجار نهێنی» بەم ناونیشانەوە تەرخان کراوە: «چوارەم- مێژووی حیزب» کە لە حەوت خاڵی چڕوپڕدا گەلێك زانیاری دەگمەنمان دەربارەی دامەزراندن و ئاڵوگۆڕە زووەکان و ڕۆڵی «یووسف سەلمان یووسف - «فەهد»»مان لەو بوارەدا بۆ باس دەکات[٩٥]. بە وێنە لە خاڵی دووەمدا دەڵێت: «٢- لە بواری ئیعترافەکانیدا «ماليك سێف» گوتی یووسف سەلمان یووسف «فەهد» ساڵی ١٩٣٤ لە عیراقەوە چووە «ئەوروپا» و ساڵی ١٩٣٦ لە «پاریس» نیشتەجێ بوو وە مانگانەی لە «پارتی کۆمۆنیستی فەرەنسی» وەردەگرت، هەرچەندە هیچ بەڵگەیەکی دیار بە دەستەوە نییە، بەڵام پۆلیسی «عیراق- ك.م.» لەو باوەڕەدان ئەو مووچەیەی «پارتی کۆمۆنیستی فەڕەنسی- ك.م.» تاوەکو گرتنی «فەهد» لە ساڵی ١٩٤٦دا بەردەوام بوو. لە «پاریس»ەوە «فەهد»

---

[٩٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە: " "Aziz "Aziz Haj Ali Haidar?

[94] N.A.,F.O.. 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), (Professor) from his own and other statements, P.30.

[95] Ibid, Top Secret, History of The Party, PP.34-37.

چووه «مۆسکۆ» «رۆژ و ساڵی ئەو چوونە نەزانراوە» و دەوروبەری دوو ساڵ لەوێ مایەوە و بە سەرپەرشتی «دیمیترۆف» فێر دەکرا[٩٦]. لە «مۆسکۆ» «فەهد» یان لە «خالید» بەگداش گرنگتر دادەنا. دوای گەڕانەوەی بۆ عیراق «میژووی گەڕانەوەی نەزانراوە، بەڵام دوور نییە ساڵی ١٩٣٩ بێت» «فەهد» دەستی کردە دامەزراندنی دەستەیەکی شیوعی و ڕۆژنامەیەکی بە ناوی «الشرارة»وە دەرکرد. ساڵی ١٩٤٢ گەڕایەوە «مۆسکۆ» و «دیمیترۆف»دەربارەی گەڕانەوەکەی ئاگادار کرا و وەک سەرۆکی «حیزبی شیوعیی عیراقی» پێشوازی کرد. «فەهد» دوای گەڕانەوەی ئەم جارەیان لە «مۆسکۆ»وە لە سەرەتای ساڵی ١٩٤٤دا کۆنفرانسی یەکەمی حیزبی ساز کرد و ناوەکانی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندی حیزب درانە «مۆسکۆ»[٩٧].

لە خاڵەکانی دیکەدا دانەرانی ڕاپۆرتەکە بە تایبەتی باسی چالاکییە هەمەجۆرەکانی دەستە کۆمۆنیستەکان لە ساڵانی ١٩٤١ – ١٩٤٦دا دەکەن و باسی ئینشیقاقەکانی «عەزیز شەریف» و «زەنوون ئەیووب» و «داود سایغ» و «فەرید ئەحمەد» و «عەبدوڵڵا مەسعوود» و دەستە و دایەرەی «شەرارەی نوێ» «الشرارة الجدیدة» و «پەیمانی نیشتیمانی» «المیثاق الوطني» و چالاکییەکانی «ساڵح حەیدەری» و «نافیع یونس» و «یەکیەتی تێکۆشین» و ڕۆژنامەی «شۆڕش»ی کوردی دەکەن، لە دوا خاڵیشدا ڕاپۆرتەکە دێتە سەر باسی هەڵوێستی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بەرانبەر پرسی «فەلەستین» کە لەو ساڵانەدا گەیشتبووە لقە پۆپە و دەڵێت:

«کاتێك «حیزبی شیوعیی عیراقی» پشتی دابەشکردنی «فەلەستین»ی «لەنێوان عەرەب و جووداـ ك.م.» دەگرت و تەواو لەگەڵ سیاسەتی «ڕووس»دا بوو لەم بوارەدا، «پارتی گەل» «حزب الشعب» لە گۆشەنیگای

---

[٩٦] لە «فێرگەی چەوساوانی ڕۆژهەلآت» «مدرسة كادحي الشرق» دەیخوێند.

[97] N.A.,F.O.. 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), (Professor) from his own and other statements P.34.

عەرەبییەوە سەیری ئەم کێشەیەی دەکرد و ڕایگەیاند کە دواڕۆژی ئەو وڵاتە پێویستە تەنها لە لایەن ڕۆڵەکانی خۆیەوە دەستنیشان بکرێت و داوای کرد حوکمەتێکی هاوبەشی دیموکراسیی «کۆمۆنیست» بۆ عەرەب و جوو دابمەزرێنرێت. ئەم جۆرە هەڵوێستە لە دوا مانگەکانی ساڵی ١٩٤٨دا بووە هۆی دروستبوونی ئینشیقاق لە نێو ڕیزەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی"دا و ئەوەبوو دەستەیەك کە ناوی «ڕاستی» «الحقیقة» یان لە خۆیان نابوو لە حیزب جیا بوونەوە و دایانە پاڵ «پارتی گەل» «حزب الشعب» (٩٨).

«سیاسەتی حیزب، ئامانج و ئاواتەکان» ناونیشانی بەشی پێنجەمی هەمان ڕاپۆرتە کە بریتییە لە چوار لاپەڕە و هەشت خاڵی چڕوپڕ(٩٩).

خاڵی یەکەمی ئەم بەشە ئەوە دەردەخات کەوا دوا ئاواتی «حیزبی شیوعیی عیراقی» وەرگرتنی دەسەلآت و دامەزراندنی ڕژێمێکی شیوعیی سەر بە «سۆڤیەت»ە لە ڕێگەی شۆڕشەوە یان کۆدێتاوە یان خەباتی «بەرەی نیشتیمانی» هێزە چەپڕەوەکانەوە «الجبهة الوطنية لقوي اليسار» و پێویستە ئەو حوکمەتە «کتومت وەك حوکمەتە تازە دامەزراوەکانی «ئەوروپای ڕۆژهەلآت» بێت و ئەوەیش گوایە کارێکی ئاسان نییە و «یووسف سەلمان یووسف – «فەهد»ی ڕەهبەری حیزب لە کاتی دادگاییکردنەکەی ساڵی ١٩٤٧یدا گوتی:لە پڕۆگرامی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دا بە هیچ جۆر شتێك نییە لەگەڵ یاسا یان دەستووری «عیراق»دا نەگونجێت» (١٠٠).

خاڵی دووەمیش تەرخان کراوە بۆ باسی شێوازی خەباتی ڕۆژانەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بە پێی بۆچوونی «فەهد» و گێڕانەوەی «مالیك سێف»، «فەهد» پێی وەها بوو پێویستە تاوەکو ڕادەیەکی زۆر حیزب پشت بە مانگرتن و خۆنیشاندان ببەستێ کە لەوانەیە ببنە هۆی «شەڕ و پێکدادان

---

(98) Ibid, P.37.

(99) Ibid, V.party Policy, Aims And Objects, PP.37-40.

(100) Ibid, P.37.

لەسەر شەقامەکان» و دوورنییە ئەو دیاردەیە ببێتە هۆی بەرپابوونی شۆڕشێکی گەورە و کەوتنی «هەروەک چۆن کاتی خۆی لە «ڕووسیا» قەوما»[١٠١]

هەرچی خاڵی سێیەمیشە باسی ئەوە دەکات چۆن «حیزبی شیوعیی عیراقی» دژی ڕژێمی پاشایی عیراقە و دەیەوێت «ڕژێمێکی کۆماری جێگەی حوکمی بنەماڵەی هاشمی بگرێتەوە» و چۆن دژی بڕیاری «وەسیی عیراقی و پاشای ئوردونی عەبدوڵڵاڵ» وەستا، ئەو دووانەی «هەزارەها کرێکاری لاوی وڵاتەکانیان کردە خۆڕاکی ئاگری جەنگ لە فەلەستین»، ئەو ڕاستییەی «یەهودا صدیق» لە ژمارەی مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٤٨ی «القاعدة» باسی کردووە و لە «خۆنیشاندانەکانی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٨دا دژی «پەیمانی پۆرتسمۆث» کە حیزبی شیوعیی «عیراق»ی ڕۆڵێکی گەورەی تیایاندا بینی و بەشێکی زۆری دروشمەکانی دژی «وەسی» بوون و دیسانەوە لە کاتی خۆنیشاندانەکانی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ و مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ی قوتابییاندا ڕەنگی دایەوە»[١٠٢].

لە خاڵی چوارەمیشدا دەڵێت:

«٤- بە پێی قسەکانی «ماليك سێف» «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە ژێر ڕەهبەریی «فەهد» پێویستی بەوە بوو تەرکیز بخاتە سەر کاری نهێنی، ئەو مەسەلەیەش لە لایەن خودی «فەهد»ەوە کە چووە «مۆسکۆ» لێی کۆڵرایەوە و کاری لەم بوارەدا لە ڕۆژە زووەکانی سەرهەڵدانی حیزبەوە لە «عیراق»دا دەستی پێ کرد. چونکە ئەوساکە پارتییەکی سیاسیی ئیجازە پێدراوی ئەوتۆ لە ئارادا نەبوو حیزب بتوانێت لە ژێر سایەی ئەودا کار بکات. لەم بوارەدا سەرکەوتنی تەواو نەهاتە دی و هەوڵی کەڵک وەرگرتن لە «پارتی

---

(101) Ibid,PP.37-38.

(102) Ibid,P.38.

نیشتیمانیی دیموکراسی « «الحزب الوطني الديمقراطي» و «پارتی گەل» «حزب الشعب»یش سەری نەگرت، بۆیەکا حیزب هەر پشتی بە کاری رێکخراوە نهێنییەکانی خۆی بەست بەو هیوایەی پارتییەکی ئاشکرا، یان نیمچە ئاشکرای ئەوتۆ دروست ببێت کە حیزب بتوانێت پشتی پێ ببەستێت»[(١٠٣)].

لە خاڵی پێنجەمدا بە دوور و درێژی، بەم جۆرەی لای خوارەوە باسی پلانەکانی خودی «فەهد» دەکات بۆ هێنانەدی ئاواتی کەڵک وەرگرتن لە رێکخراوە ئاشکراکان:

«٥- «مالیك سێف» ئاواتە نزیکەکانی حیزبی بە کورتی لەم خاڵانەی خوارەوەدا دەربڕی:

أ- دروستکردنی پارتییەکی سیاسیی ئاشکرا و ژمارەیەك نەقابە و یانە و کۆمەڵەی ئاشکرایش لە لایەن حیزبی شیوعییەوە بۆ ئەوەی حیزب لە رێگەیانەوە چالاکیی فراوانتر بنوێنێت.

ب- حیزب هەوڵ بدات بلاوکراوە و چالاکییەکانی ئەو پارتی و نەقابە و یانە و کۆمەڵە ئاشکرایانە بۆ ڕاگەیاندنی پرۆپاگەندەی خۆی لە مەودایەکی فراوانتردا دەربېرێت وەك لەوەی بە کاری نهێنی دەبرێتە سەر.

ج- بەکارهێنانی ئەو پارتی و نەقابە و یانە و کۆمەڵە ئاشکرایانە بۆ هاندانی کۆمەڵ بۆ بەشداریکردن لە ژیانی سیاسیدا بەو جۆرەی لە ئەنجامدا کەڵك بگەیێنێتە شیوعییەکان وەك ڕاهێنانێکی لەبار بۆ ئەو کەسانەی لە دواڕۆژدا دەپاڵێورێن «کاندید دەکرێن» بۆ ئەندامێتی «حیزبی شیوعیی عیراقی».

د- پشتگیریی کردن و هاندانی دامەزراندنی پارتی سیاسیی ئاشکرا، تەنانەت ئەوانەیش کە لەوانەیە لە گشت ئامانجەکانیاندا لەگەڵ شیوعییەکاندا یەك نەگرنەوە، بەڵام لە بەشێکی دیکەی ئامانجەکانیاندا لەگەڵ ئاواتە

---

(103) Ibid,P.38.

شیوعییەکاندا یەک دەگرنەوە، هەر لەبەر ئەو هۆیانەشە ئەو جۆرە حیزبە سیاسییانە هان دەدرێن بۆ رێکخستنی خۆنیشاندان و مانگرتن کاتێک دەتوانرێت کەڵک لە دروشمەکانیان بۆ هێنانە دیی ئاواتەکانی حیزب وەربگیرێت، ئەنجامیش ئەو جۆرە پارتییانە حەز دەکەن بهێنرێنە بەرەیەکی نیشتیمانیی وەک پرۆژەیەک بۆ دواڕۆژێکی نزیک» [١٠٤].

خالّی شەشەمیش بۆ باسی «بەرەی نیشتیمانی» تەرخان کراوە لەگەڵ پێوەندییەکانی حیزب لەو بوارەدا بە ژمارەیەک کەسایەتیی وەک «کامیل چادرچی» و «عەزیز شەریف» کە «مالیك سێف» وەک «دوژمنی باوە کوشتەی «فەهد» ناوی دەبات[١٠٥]. لە هەمان بواریشدا باسی ئەوە دەکات چۆن مایسی سالّی ١٩٤٨ حیزب «شەریف شێخ»ی کاندید کرد بۆ ئەوەی ببێتە نوێنەری «سلێمانی» لە «ئەنجومەنی نوێنەران»دا[١٠٦]. هەر دووك خالّی حەوتەم و هەشتەمیش بۆ بابەتی «تاکتیکەکانی حیزبی شیوعیی عیراقی» لە هەمان ڕۆژدا تەرخان کراون[١٠٧].

بەشی شەشەمی هەمان ڕاپۆرت بۆ باسی تەوجیهاتی «فەهد» لە بەندیخانەوە لە ڕۆژی گرتنییەوە لە سالّی ١٩٤٧دا و باسی بارودۆخی ناو بەندیخانە تەرخان کراوە. ئەم بەشە باسی ئەوە دەکات چۆن «فەهد» گشت کاروباری حیزبی لە بەندیخانەی «کووت»ەوە بەڕێوە دەبرد و دەشڵێ کۆکردنەوەی تەنها «شیوعییەکان» لەو بەندیخانەیەدا «هەڵەیەکی گەورە بوو»، چونکە بەندیخانەی «کووت» بووە «قوتابخانەیەکی گەورەی

---

[104] Ibid,PP.38-39.

[١٠٥] مەبەستی ئەوەیە بڵێت «فەهد» بە چاوی دوژمنی باوەکوشتە سەیری «عەزیز شەریف»ی دەکرد.

[106] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), (Professor) from his own and other statements, P.39.

[107] Ibid, PP.39-40.

شـیوعییەکان»، هـەروەها ئـەوەیش دەگێڕێتـەوە چـۆن کەسـوکاری بەندکراوەکان بووبوونە مەیتەر «پەیامنێر»ی سـەرەکیی لـە نێـوان «فەهـد» و حیـزب و بـەو بۆنەیـەوە دەڵێـت ژمـارەی ئـەو تەوجیهاتانـەی «فەهـد» لـە بەندیخانەی «کوت» ەوە ناردوونی بۆ حیزب یان ناردوونی بۆ ئەو بریتی بـوون لە (١٨) هەژدە تەوجیە، ئەو کەسانەیش کە لەم بوارەدا چـالاك بـوون بریتـی بوون لە «ئیلـینی»ی هاوسـەری «نـاجی شـومەیل» و «ئەمونـە»ی هاوسـەری «یەعقوب مەصری» و هاوسەری «عەلی شـکور» [١٠٨] کـە ناوەکـەیان نـەزانیوە، وێڕای منداڵێکی خزمی «عەزیز حاج» کە بەر لە ئێستا ئاماژەمان بۆ ناوەکـەی کرد[١٠٩].

دوا بەدوای ئەمە دەیان لاپەڕە بۆ لایەنی بایەخداری هەمەجۆری چـالاکی و پێوەنـدی و ئەندامـەتی و کارەکـانی دیکـەی «حیزبـی شـیوعیی عیراقـی» تەرخان کراون. بە وێنە لە لاپەڕە چوار و پێنجدا ڕاپۆرتەکە ناوی چـوار مـاڵی سەرەکیی کۆبوونەوەکانی سەرکردایەتیی حیزبی لە زمان «مالیك سـێف» ەوە تۆمار کردووە کە ئەمانە بوون:

دوو مـاڵ لەسـەر شـەقامی قاترخانـە لـە «بەغـدا»، یەکـەمیان « کـە لـە شوباتی ساڵی ١٩٤٧وە بە کرێ گیراوە و «عەزیز محەمەد» و «حەسانی کوڕی عەلی»، کە کرێکاری چاپخانەی حیـزب بـوو، تێیـدا دەژیـان، دوایـی «عـەزیز حاج»یش هاتە هـەمان خـانووەوە و «یـەهودا صـدیق»یـش زوو زوو بەسـەری دەکردنەوە، مـانگی مایسـی سـاڵی ١٩٤٧یـش «مالیـك سـێف» بـۆ ماوەیـەکی کورت لە هەمان ماڵدا ژیا. لە سەرەتای مـانگی تـەممووزی هـەمان ساڵیشـەوە

---

[١٠٨] «عەلی شکور» یەکێك بوو لە ڕەهبەرە هەرە چالاکەکانی «حیزبی شـیوعیی عـیراق» لـە نێـو کرێکاراندا و بە تایبەتی کرێکارانی سکەك.

[109] N.A.,F.O.. 371/75131, History of Malik Saif..., Top Secret, Vi. Direction of Party by Fahd from Jail since his detention in 1947, and conditions inside the Jail, P.41.

«جاسم حەمودی» و «عەبدولسەلام ناصری» و «هادی عەبدولرەضا» هاتنە ناوی و لەوێوە کاروباری کرێکاران و قوتابیانی کۆلێجی کشتوکاڵ و بازرگانی «کلیة التجارة» و قوتابخانەی پیشەسازی «مدرسة الصناعة» و دار المعلمینی ڕیفی و ژمارەیەک دەزگای خوێندنی دیکەیان بەڕێوە دەبرد.

پاش ماوەیەک جەودەتیش، کە قوتابیی کۆلیجی حقوق و بەڕێوەبەری لیواکانی باشوور و یاریدەدەری «عەزیز حاج» بوو لە بەڕێوەبردنی ڕێکخراوەکانی ئافرەتاندا، هاتە لایان».

دووەم مالّی سەر شەقامی «قاترخانە» لە «بەغدا» «میر یەعقوب کۆهین» «جۆزێف» کە بەڕێوەبەری کەرخ بوو تێیدا دەژیا، وێڕای «عەبدولعەزیز حاج عەلی» «عەزیز حاج– ک.م.» کە لەنێو قوتابییاندا کاری دەکرد و لەڕۆژنامەی «العصور» دا وتاری بەناوی خواستەنیی کەمالەوە بلاّودەکردەوەو محەمەد عەبدوللەطیفی «برای–ک.م.» کە بەڕێوەبەری کۆلێجی ئەندازیاری و قوتابیانی لیواکانی باکوور بوو وە «ڕەفیق چالاك» [110] کە یاریدەری «جۆزێف» بوو وە «محەمەد عەلی شەبیبی» کە موختەفی بوو».

سێیەم مالّیش «مالّی سەر شەقامی «سوق ئەلغەزل» لە «بەغدا» بوو، «زەکی خەیری» لەم مالّەدا دەژیا و بە نووسینی وتارەوە دەربارەی کشتوکاڵ و وەرگێڕانی بابەتەکانی «پرسی نەتەوەیی» یەوە خەریك بوو، وێڕای نووسین بۆ «القاعدة»، «کازم عەبدولرەضا»یش لە هەمان مالّدا دەژیا و ئەو خواردنی بۆ برادەرەکانی ئامادە دەکرد وێڕای ئەوەی بەڕێوەبەری ژمارەیەک ڕێکخراوی کرێکاران بوو، هەروەها «هادی عەبدولرەضا» و «وارکیس سەرکیس» گەڕابێت، کە هەردووکیان مەیتەر «پەیامنێر» بوون، لەو مالّەدا دەژیان.

---

[110] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە هەڵە نووسراوە ڕەفیق جالان ."Rafic Jalan".

دوا مالّیش باسی ئەو مالّە دەکات کە کەوتۆتە «سەرشەقامی بە"تاوین» لە «بەغدا». ئەم مالّەیەش وەک بارەگای «یەهودا صدیق» لە کاتی گەڕانەوەیەوە لە کەرکووکەوە لە سالّی ١٩٤٨دا بەکار دەهێنرا. لەم مالّەوە «یەهودا» چووە «پاریس» و ئینجا «مۆسکۆ». لەم مالّەیشدا «یەهودا» «عەبدولوەهاب عەبدولڕەزاق»ی دی و پێکڕا بە درێژی باسی گەشتەکەی دەرەوەی یەهودایان کرد» [١١١].

دوای چەند لاپەڕەیەک ڕاپۆرتەکە دێتە سەر باسی لقە نەتەوەییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» و پاش ئەوەی لە دوو لاپەڕە و نیوی چڕوپڕدا باسی لقەکانی «ئەرمەن» و «ئاشووری» و «جووەکان» دەکات[١١٢] دێتە سەر باسی لقی کوردی و لە لاپەڕە و نیوێک و چوار خاڵی تێروتەسەلدا دەڵێت:

«کوردەکان:

١- لەم لێکۆڵینەوەیەدا نە دامەزراندنی «حیزبی شیوعیی عیراقی» و نە پێوەندی و چالاکییەکانی لە «کوردستانی عیراق»دا بە هیچ ڕادەیەک دەستکاری نەکراوە، چونکە ئەوە لە گەلێک ڕووەوە جودایە لەگەڵ ڕێکخراوی کۆمۆنیستیی عیراقیدا و تاوەکو ڕادەیەکی زۆر لەوانەیە کاربەدەستان نیازیان هەبێت بە شێوازێکی سەربەخۆ لێی بکۆڵنەوە، بەڵام هەر چۆن بێت هەندێک شت لە لایەن تاوانبارەکانەوە لە کاتی لێکۆڵینەوەدا لە گەڵیان گوتراوە کە ئەمەی لای خوارەوە پوختەی ئەو قسانەیە لەم بوارەدا.

---

(111) N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif "Kamal", "professor" from his own and other statements, Use made by the party of Contact Houses, P.45.

(112) Ibid, lx Branch Organizations of the Party, PP.48-50.

هەمزە عەبدوڵڵا

نافیع یونس

٢- دەرکەوت بەر لە ساڵی ١٩٤٥ کۆمۆنیزم لە «کوردستانی عیراق»دا سەرنجی چەند گرووپێکی پەرش و بڵاوی پاکێشاوە و بە پەهبەریی چەند کەسێك رێکخراویان دامەزراندووە یان دامەزراندۆتەوە بێ ئەوەی نە هیچ جۆرە دەستێوەردانێك، نە تەنانەت دەستێوەردانێکی کەمی خودی کۆمۆنیستی «عیراق»ی لە پشتەوە بووبێت. هەمان کات لە نێوان ساڵانی ١٩٤٥ و ١٩٤٦دا و دوای ئەوەی ناقمی «یەکیەتی تێکۆشین» «وحدة النضال» هاتنەوە ناو ڕیزەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» هەوە کۆمۆنیستە کوردەکان قایل نەبوون بچنە ناو حیزبی شیوعییەوە و لە بریتی ئەوە «ڕزگاری کورد» یان بە پەهبەرێتی «هەمزە عەبدوڵڵا» دامەزراند، «ڕزگاری کورد دوایی بووە پارتی دیموکراتی کوردستان» و تەنها تاقمێکی بچووك بە پەهبەریی «سالح حەیدەر حەیدەری» و «نافیع یونس» لەگەڵ ئەم شەپۆلەدا نەڕۆیشتن و چوونە ناو «حیزبی شیوعیی عیراقی» یەوە و بۆ ئەو لە ناو کورددا کاریان دەکرد. بەو جۆرە دوو رێکخراوی سەرەکی لە کوردستانی عیراقدا دروست بوو، بەڵام هەردووکیان بە زوبانی کۆمۆنیست دەدوان، ئەوەیان کە دایانە پاڵ «حیزبی

شیوعیی عیراقی» دوای دەرچوونی ڕۆژنامەی «ئازادی» بە نهێنی عادەتەن هەر بە «ئازادی» یان جارێك وەك لقی «حیزبی شیوعیی عیراقی» ناو دەبرا. ئەوی دیکەشیان «ڕزگاری کورد» بوو کە زۆری نەخایاند بوو بە «پارتی دیموکراتی کوردستان»، ناکۆکی لە نێوانی ئەم دوو ڕێکخراوەدا بە خێرایی پەرەی سەند، هەر یەکەیان ئەوەی دیکەی بە لادان «ئینحیراف» و گێرەشێوێن تۆمەتبار دەکرد. هۆی سەرەکیی ئەم ناکۆکییە لەوەوە هاتبوو کە «پارتی دیموکراتی کوردستان» داوای جیابوونەوەی «کوردستانی عیراق»ی لە «عیراق» دەکرد و هەوڵی دەدا بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی لە «کوردستانی «عیراق» و «ئێران» و «تورکیا» و «سووریا» بەو مەرجەی هەمان کات بە سروشت شیوعی بێت، «پارتی ئازادی» بە پێی ڕێنمایی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دژی ئەمە وەستا لەو گۆشەنیگایەوە کە کردارێکی لەو جۆرە زیان دەبەخشێ بە یەکیەتی «عیراق» و لایەنە کۆمۆنیستەکان.

٣- لە بواری ڕێکخراوی «پارتی ئازادی»دا دەرکەوت کە تەنانەت ڕەهبەرانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» ش شتێکی ئەوتۆ دەبارەی نازانن تەنها «فەهد» نەبێت، بۆیەکا وەك لقێکی تەواو سەربەخۆ ڕەفتاری لەگەڵدا دەکرا هەرچەندە لە ژێر ڕکێفی میکانیزمی ناوەندیی حیزبدا بوو. هەر چۆن بێت کە ماوەیەك «١٩٤٧- ٤٨؟»[١١٣] سەرۆکی ڕێکخراوی «ئازادی» لە «کوردستانی عیراق» «ناجی سەلیم» بوو، لە «سلێمانی»ش ڕێکخراوی «ئازادی» بە سەرۆکایەتی «ئەحمەد غەفوور» هەبوو کە کۆمیتەیەك بە ئەندامەتی قوتابیی «ئەکرەم» «نەزانراوە کێیە»و[١١٤] مامۆستایەك بە ناوی «عومەر عەلی ئەمین» هەوە یاریدەیان دەدا. ئۆرگانی نهێنیی «ئازادی» لە لایەن

---

[١١٣] لە دەقی بەڵگەنامەکە خۆیدا بەو جۆرە هاتووە (١٩٤٧ - ٤٨؟).

[١١٤] لە دەقی بەڵگەنامەکە خۆیدا بەو جۆرە هاتووە، دیارە مەبەستی «دوکتۆر ئەکرەم یامولکی» یە کە ئەوساکە قوتابیی ناوەندی بوو لە سلێمانی.

لقەکانی «کەرکووك» و «هەولێر» و «سلێمانی»یەوە بەڕێوە دەبرا و ژمارەکانی لە «بەغدا» لە چاپخانەی «القاعدة» چاپ دەکران و هەر لەوێش لە لایەن «حیزبی شیوعیی عیراقی» یەوە بەسەر کوردی هەمەجۆردا دابەش دەکران. دواتر نەخشەیەك دانرا بۆ ناردنی «فوئاد بەهجەت» لەگەڵ ناردنی ڕۆنیۆیەکدا بۆ چاپکردنی ئەم نامیلکانە: «جوتیار» و «قوتابی» و «ئافرەت». هەرچەندە شتێکی ئەوتۆ دەربارەی ئەم بابەتە بە دەستەوە نییە، بەڵام ئەوە زانراوە کە «پارتی تەحەڕوپ» لە «کوردستانی عیراق» کاتی خۆی لەگەڵ «پارتی ئازادی"دا یەك بوون و دوایی لێك جیابوونەوە، هەر لەبەر ئەوەیشە زۆر لە کارەکانی «پارتی تەحەڕوپ» دەدرانە پاڵ «حیزبی شیوعیی عیراقی».

٤- لەم بوارەدا تا ڕادەیەك دەتوانرێت زۆرتر دەربارەی «پارتی دیموکراتی کوردستان» بگوترێت، چونکە وەك ڕێکخراوێکی مونافیس چ چالاکییەکانی و چ ئەندامەکانی بە ڕادەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» و ڕێکخراوە کوردییەکانی نهێنی نەبوون. «پارتی دیموکراتی کوردستان» لقی خۆی لە هەموو کوردستانی عیراق و «بەغدا» و «خانەقین» [١١٥] هەبوو، لقەکەی «خانەقین» لە لایەن «حەسەن زەهاوی» ناوێکەوە بە ڕێوە دەبرێت، «مەلا مستەفا» ڕەهبەری «پارتی دیموکراتی کوردستان»ە و هەر بە سەرۆك ناوی دەهێنن، کە ئەویش لە شوێنێك ئامادە نەبێت هەمزە عەبدوڵڵا جێگەی دەگرێتەوە «دەربارەی سەرکردەکانی دیکەی «پارتی دیموکراتی کوردستان» بڕوانە: پاشکۆی. ڤ.». «پارتی دیموکراتی کوردستان» «ڕۆژنامەی ڕزگاری» بە نهێنی و بە سەرپەرشتی «هەمزە عەبدوڵڵا» پەخش دەکات، «ڕزگاری» بە ڕۆنیۆ چاپ دەکرێت و دەڵێن لە شاری سلێمانی ئەو کارە ڕادەگەیێنرێت.

---

[١١٥] جیا کردنەوەی «خانەقین» و دەوروبەری لە «کوردستان» هەڵەیەکی سیاسیی گەورەیە، تایبەت لە بوارێکی وەك ئەم بوارەیشدا، بە پێی قسەی نووسەرانی خودی بەڵگەنامەکە «حەسەن زەهاوی» کە بۆخۆی «کوردی خانەقین»ە بەرپرسی لقی خانەقینی «حیزبی شیوعیی عیراقی»بووە.

د.جەعفەرمحەمەد کەریم

گەلێك لە وتارەکانی ڕۆژنامەی «ڕزگاری» بە شێواز و گیانی کۆمۆنیستی دەنووسرێن، بەلأم هەمیشە بە باسی سەربەخۆیی کوردستان زاخاو دراون، هەر لەبەر ئەوەیشە کە چ «ڕزگاری» و چ «ئازادی» لەو بوارەدا تا ڕادەیەك لەگەلّ «حیزبی شیوعیی عیراقی» دا یەك ناگرنەوە، ئەوان پێویستە پڕۆپاگەندە بۆ سەربەخۆیی کوردستان بکەن تاوەکو لای «خوێنەرانیان– ك.م.» پەسند بن. هەر چۆن بێت وەها دیارە «پارتی دیموکراتی کوردستان» پێوەندییەکی نزیکی لەگەلّ «کوردستانی ئێران"دا هەیە، بەلأم پێوەندیی لەگەلّ «کورد»ی «سووریا"دا گەلێك لەوە کەمترە، ئێستاکەیش وەها بیر دەکرێتەوە کە پارتی لە ڕێگەی دوکتۆر «جەعفەر محەمەد کەریم"ەوە[١١٦]، کە ناوەندی سالّی ١٩٤٨ هەلّهات بۆ ناو خاکی «ئێران»، بەڕێوە دەبرا، ئێستا ڕۆژنامەی «ڕزگاری» لە «کوردستانی ئێران» چاپ دەکرێت و هەر لەوێشەوە بلأو دەکرێتەوە هەرچەندە بەلگەی تەواوی ئەمە بە دەستەوە نییە»[١١٧].

---

[١١٦] دوکتۆر «جەعفەر محەمەد کەریم» کە دەرچووی کۆلێجی پزیشکیی بەغدا بوو، یەکێك لە دامەزرێنەرانی «پارتی دیموکراتی کوردستان» بوو، سالّی ١٩٤٨ هەلّهات بۆ ناو خاکی «ئێران» ، شایانی باسە دوکتۆر «جەعفەر» برا گەورەی «حەبیب محەمەد کەریم»ە.

[117] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), (professor) from his own and other statements, Top Secret, 1x. Branch Organization of the party, d- kurds, PP.51-52.

وێنەیەکی دەگمەن: کچەکەی فەهد لە بۆنەیەکی تایبەتیدا

بەشی دواتری ئەم فایلە تەرخان کراوە بۆ بابەتی «ئافرەت و حیزب» و لەم بەشەدا دەڵێت بە پێی گێڕانەوەی «ماليك سێف» حیزب لە ساڵی ١٩٤٤وە چالاکیی لە نێوان ئافرەتاندا نواندووە و وەک دەڵێن «ئامینە ڕەحال» ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بووە، وێڕای ئەوەی ئافرەتانی حیزب بە شێوازێکی وەبەرچاو بەشداریی خۆنیشاندانەکانی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٨یان کردووە، دەربارەی هەمان «ئامینە ڕەحال»یش دەڵێت:

«بێگومان «ئامینە ڕەحال» لە نزیکەوە پێوەندیی بە «فەهد»ەوە هەبوو، زوو زوو دەچووە لای، دواییش «فەهد» شووکردنی بە «یوسف جەواد ئەلمیمار» [١١٨] پەسند کرد، ئەوساکە «یوسف جەواد» لە ڕێکخراوی حیزب لە «کۆلێجی حقوق» لە «بەغدا» کاری دەکرد، ئەوساکە، «فەهد» گوتیشی ئەو

---

[118] Yusuf Jawad al Mimar.

شووکردنه «به پێی مەرجەکانی حیزب کراوە» [١١٩]، هەروەها باسی چالاکی و پێوەندییەکانی هەر یەك لە «حەیات شێخ دەخیل» و خانمە دوکتۆرە «نەزیهە دلێمی» لەو ڕۆژگارەدا دەکات، وێڕای ڕۆڵی «عەزیز حاج» وەك یەکێك لە لێپرسراوانی ڕێکخراوی ئافرەتان و بە تایبەتیش ئاماژە بۆ چالاکیی بەرفراوانی ئافرەتانی کەرکووك دەکات[١٢٠].

---

[١١٩] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە: "described as dased on party conditions".

[120] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), "professor" from his own and other statements, Top Secret, x. women and the party, PP.52-53.

پێوەندییەکانی حیزبی شیوعیی عیراقی
بە حیزب و ولاتە شیوعییە بیانییەکانەوە

دوا بە دوای ئەمانە لە چەند لاپەڕەیەکدا، بە چڕوپڕی، باسی ڕۆڵی حیزب لە خۆنیشاندانەکانی مانگی کانوونی دووەم و شوباتی ساڵی ١٩٤٨دا دژی «پەیمانی پۆرتسمۆث» و پێوەندییەکانی حیزب بە «سۆڤیەت»ەوە دەکات[١٢١]، لە لاپەڕە پەنجاو هەشتیشەوە بۆ بابەتی «پێوەندییەکانی حیزبی حیزبی شیوعیی عیراق» بە حیزب و ولاتە «شیوعی»یە بیانییەکانەوە تەرخان کراوە[١٢٢] و باسی ئەوە دەکات کە «فەهد» بۆ خۆی بایەخی پێداوە و کە بە قسەی «مالیك سێف» زۆر فراوان نەبوون، بەڵام «حیزب پێوەندی هەبوو بە شیوعییەکانی «سووریا» و «لوبنان» و «ئێران» و «فەرەنسا» و «بەریتانیا»وە» و بە پێی گێڕانەوەی «مالیك سێف» «یەهودا صدیق» ناونیشانی گەلێك حیزبی شیوعیی بیانیی هەبووە، درێژەی ئەم بابەتە نەزانراوە، بەڵام کە ساڵی ١٩٤٧ بڕیاری لە سێدارەدانی «فەهد» دەرچوو وێنەی سەد یادداشتی پرۆتێستی نێردراوە بۆ ئەو ئەدرێسانە، ئەوەی زانراویشە «حیزبی شیوعیی سووری» وێنەی ئەو جۆرە پرۆتێستانەی لە ڕێگەی «کاظم ئەلحەسەنی»یەوە پێ دەگەیشت و لە ڕۆژنامەی «صوت الشعب»ی «لوبنان»یدا بڵاو دەکرانەوە.

لە خاڵی دووەمی ئەم بەشەدا ئەم زانیارییە دەگمەنانە تۆمار کراون:

أ- پێوەندییەکانی حیزب بە «کۆمیتەی دیموکراسیی عەرەب لە پاریس».

---

[121] Ibid,PP.53-58.

[122] Ibid, Top Secret, XIII. Party Contacts With Foreign Communist Parties and Countries, PP.58-60.

جەواهیری

ب- داواکردنی «ڕێکخراوی دیموکراسیی ئافرەتان» لە «پاریس» لە حیزب کە سێ «ئافرەت»ی «عیراق»ی کاندید بکات بۆ بەشداریکردن لە کۆنفرانسی «ئافرەتان»دا کە بڕیار بووە لە «کەلکەتا» یان «هێلسنکی» ببەسترێت.

ج- بانگهێشتی شاعیری گەورە «محەمەد مەهدی جەواهیری» بۆ زیارەتی پاریس و بەشداریکردن لە کۆنفرانسی لاواندا کە بڕیار بووە کۆتایی ساڵی ١٩٤٨ لە «وارشۆ»ی پایتەختی «پۆڵۆنیا» ببەسترێت.

د- پێوەندیی «کۆمیتەی دیموکراسیی عەرەب» لە پاریس بە خودی «مالیك سێف» ەوە لە ڕێگەی «سەلیم فەخری»یەوە[١٢٣].

لە خاڵی چوارەمی هەمان بابەتدا باسی پێوەندییەکانی حیزب بە پارتی «تودە» ەوە لە «ئێران» دەکات و دەڵێت هەرچەندە ئەو پێوەندییانە کاتی دیاریکراویان نەبووە، بەڵام لە «تاران» لە ڕێگەی «مەهدی هاشم» ناوێکەوە بووە و لە لایەن «حیزبی شیوعیی عیراقی»شەوە بەرپرسی ئەو پێوەندییانە «عەبدولوەهاب عەبدولڕەزاق» بووە، لەو بوارەدا کۆتایی ساڵی ١٩٤٨ بڕیار وابووە چەند پیتێکی «کوردی» و «ئەرمەنی» «دەڵێن دوازدە پیت» و چاپخانەیەك «لە حیزبی تودەوە- ك.م.» بدرێتە «حیزبی شیوعیی عیراقی»[١٢٤].

ئەمەی لای خوارەوەیش پوختەی خاڵی پێنجەمە:

---

(123) Ibid, PP.58-59.

(124) Ibid,P.59.

«٥- بەپێی گێڕانەوەی «مالیك سێف» مانگی حوزەیرانی سالّی ١٩٤٨دوکتۆر «هۆگا» «یان هووکا، یان هەجا- تەواو نەزانراوە» [١٢٥] کە دەڵێن ئەندامی «پارتی کۆمۆنیست»ی «هیند»ە و پێکخەری «کۆنفرانسی لاوانی جیهان»ە لە «وارشۆ»وە هاتە «بەغدا» و پێوەندیی بە «عەزیز شەریف» و «کامیل چادرچی» و «شەریف شێخ»ەوە کرد.

دوکتۆر «هۆگا» بە گشتی قسەی لەگەڵ ئەو زاتانەدا کرد و داوای لێ کردن کە لە بواری پرسی «فەلەستین»دا ڕێبازێك بگرنە بەر کە لەگەڵ سیاسەتی «ڕووسیا»دا بگونجێت. «شەریف ئەلشێخ» دانەیەك لە بەیاننامەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دەربارەی «فەلەستین» دا بە دوکتۆر «هۆگا»، وێڕای چەند ژمارەیەك لە ڕۆژنامەی «الأساس» کە وتاری دەربارەی پرسی «فەلەستین» تێدا بڵاو کراوەتەوە، ئەوساکە دوکتۆر ناونیشانی «کۆمۆنیست»ێکی «میسری» دایە «شەریف ئەلشێخ» «تەفسیلاتی ئەو ناونیشانە نەزانراوە» و داوای لێی کرد پێوەندیی بەو کابرا «میسری»یەوە بکات و ئەدەبیاتی «حیزبی شیوعیی عیراقی» ی بۆ بنێرێت و ئالۆگۆڕی هەواڵەکانی لە گەڵدا بکات، دواییش بەوە زانرا کە بەیاننامەکەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دەربارەی پرسی فەلەستین «کە شەریف ئەلشێخ دای بە دوکتۆر هۆگا - ك.م.» لە ڕۆژنامەی «لۆمانیتێی» ئۆرگانی پارتی «کۆمۆنیست»ی «فەرەنسیی»دا بڵاوکراوەتەوە» [١٢٦].

لە خاڵی شەشەمدا باسی پێوەندییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بە «حیزبی شیوعیی لوبنان»ییەوە دەکات و دەڵێت مامۆستایەکی لوبنانی بەناوی دوکتۆر «ڕیاض»ەوە کە لە شاری «ڕومادی» دەرسی گوتۆتەوەو

---

[١٢٥] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:

"Dr.Hoga" or Hooka, or Huja, unidentified

[126] N.A.,F.O.. 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), (Professor) from his own and other statements, Top Secret, P.59.

بەرپرسی لقی «طەرابلوس»ی «حیزبی شیوعیی لوبنان»ی بووە کاری ئەو پێوەندییەی پێ سپێردراوەو لە «بەغدا» «ماليك سێف» بۆخۆی لەگەڵی کۆبۆتەوە، ناوبراو مانگی تەممووزی سالّی ١٩٤٨ «عێراق»ی جێ هێشتووە»[١٢٧].

[127] Ibid, PP.59-60.

چالاکییەکانی حیزبی شیوعیی عیراقی لە ناو سوپادا

دوا بەدوای خاڵی پێنجەم باسی «چالاکییەکانی حیزب لەناو سوپادا» دێت کە بابەتێکی یەکجار گرنگ و یەکجار کەم زانراوە لە تۆماری مێژووی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دا. لە شەشە خاڵی چڕوپڕی ئەو بەشەدا گەلێك زانیاریی دەگمەن دەخوێنینەوە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی خاڵی یەکەمیانە:

«١- «مالیك سێف» لە ئیعترافەکانی خۆیدا چەند جارێك ئاماژەی بۆ دزەکردنی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بۆ ناو ڕیزەکانی هێزە چەکدارەکانی «عیراق» کردووە، تایبەت بۆ ناو هێزی سوپا و هێزی ئاسمانی. لە سەرەتادا لە بواری ئاماژەکردنیدا بۆ لایەنە گشتییەکانی ئەم بابەتە «مالیك سێف» باسی ئەو پرسیارەی هێناوەتە پێشەوە کە ئەفسەرێکی ئەندامی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بە ناوی «ڕەشید حسەین» هوە، لە کاتی کۆنفرانسی گشتیی حیزبدا کە ساڵی ١٩٤٤ بەستڕا، لە خودی «فەهد»ی کردووە. ئەو پیاوە لە «فەهد»ی پرسی: بۆچی لە پێڕەوی بنچینەیی «النظام الأساسي» حیزبدا شوێنێك بۆ «کۆمیتەی سەربازی» تەرخان نەکراوە. «فەهد» لە وەلأمدا پێی گوت هیچ پارتییەك، تەنانەت پارتە ئاشکراکانیش لە «پێڕەوی بنچینەیی» خۆیاندا باسی چالاکییەکانی خۆیان لە نێو هێزە چەکدارەکاندا ناکەن لە ترسی ئەوەی نەبا خۆیان تووشی لێپرسینەوە بکەن و لێرەدا «حیزبی شیوعیی بەریتانی»ی کردە نموونە کە، وەك گوتی، بەشێکی ڕیشە داکوتراوی لە نێو سوپادا هەیە بێ ئەوەی لە «پێڕەوی بنچینەیی» خۆیدا ئاماژەی بۆ بکات، لەگەڵ ئەوەیشدا حیزب لە بەندی پێنجەمی پەڕەگرافی (ج)ی «پێڕەوی بنچینەیی» خۆیدا ئاماژەی بۆ چالاکییەکانی لە ڕیزی هێزە

چەکدارەکاندا کردووە، بەو جۆرەی کە لەگەڵ خەتی سیاسی و پلانەکانی حیزبدا دەگونجێت» [١٢٨].

لە خاڵی دووەمیشدا دەڵێت:

«٢- بەر لە گرتن و دادگاییکردنی «داود صایغ» دەرکەوت کە ئەو وەک سەرکردەی عوسبەی کۆمۆنیستە عیراقییەکان لە «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە هێزە چەکدارەکانەوە نزیکتر بووە و ئەفسەرێکیش بە ناوی «سەلیم فەخری»یەوە وێڕای ئەوەی ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی عوسبەی کۆمۆنیستە عیراقییەکان بوو ڕێکخراوێکی شیوعیشی لە نێو ڕیزەکانی سوپادا بەڕێوە دەبرد. دوای گرتن و بەندکردنی ڕەهبەرانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» و عوسبە لە ساڵی ١٩٤٧دا «سەلیم فەخری» و جەماعەتەکەی لە ڕێگەی «سالح حەیدەر ئەلحەیدەری»یەوە داوایان کرد بدەنە پاڵ «حیزبی شیوعیی عیراقی». دوای ڕاوێژکردن لەگەڵ «فەهد»دا ئەم پێشنیازە پەسند کرا، بەڵام «سەلیم فەخری» ڕازی نەبوو چیدی لە سەرکردایەتیی ڕێکخراوەکەی نێو سوپادا بەردەوام بێت، بۆیەکا «سالم چەلەبی» ناوێك جێگەی گرتەوە. «سالم چەلەبی» پێوەندیی ڕاستەوخۆی بە «یەهودا صدیق»ی ڕەهبەری ئەوسای «حیزبی شیوعیی عیراقی» هەوە هەبوو، لەم بوارەدا یەکێك بە ناوی «جارەڵڵا عەبدولڕەحمان» هەوە یاریدەی «یەهودا»ی دەدا. لەگەڵ ئەوەیشدا کە «سەلیم فەخری» نەیویست کەرتی سوپا بەڕێوە ببا، بەڵام پێوەندی بە «حیزبی شیوعیی عیراقی» و ڕێکخراوی حیزبی ناو سوپاوە لە ڕێگەی ئەفسەری دوورخراوە «غەضبان مەردان ئەلسەعد» هەوە بەهێز بوو، هەروەك چۆن پێوەندیشی بە «محەمەد عەبدوللەتیف» هەوە هەبوو.

هەمان کات «سەلیم فەخری» پێوەندیشی بە «یووسف ئیسماعیل» هەوە هەبوو، جارێکیشیان لە ڕێگەی ئەوەوە نامەیەکی «کۆمیتەی دیموکراسیی

---

[128] Ibid,Top Secret, XIV, Penetration of the Armed forces, P.60.

عەرەب لە «پاریس»ی پێگەیشت کە دەربارەی دەستبەکاربوونی نەقابە کرێکارییەکانی عیراق بوو، سەلیم فەخری ئەو نامەیەی گەیاندە «حیزبی شیوعیی عیراقی».

دەر کەوت «سەلیم فەخری» هەوڵ دەدات بچێتە «پاریس» و هیوادارە ئەگەر بۆی لوا پێوەندی بە کۆمۆنیستەکانی «فەرەنسا»وە بکات، هەر چۆن بێت ئەو پلانەی فەخری سەری نەگرت و لە بریتی پاریس بۆ چەند پرسیارێك نێردرایە «فەلەستین»، ئەو عەودالّی ئەوەبوو ئاگاداری کارەکانی حیزب بێت لە واقیعدا، ئەو پێشنیازەشی سەری نەگرت کە بنێردرێتە بەرەکانی جەنگی «نێوان عەرەب و ئیسرائیل — ك.م.»[١٢٩].

هەمان کات «نازانرێت کەی، بەلاّم لەوانەیە کۆتایی سالّی ١٩٤٧بێت» سەلیم چەلەبی گیرا و بەند کرا و جێگەی وەك رێکخەری شانەکانی ناو سوپا لە «بەغدا» درایە «عەبدولوەهاب تاهیر» ناوێك کە قوتابیی فێرگەی سەربازی بوو، مولازم ئەوەلێکی «هێزی ئاسمانیی مەلەکیی عیراقی» بەناوی «عەجیل عەلی»یەوە یاریدەی دەدا. کاتێك «فەخری چەلەبی» بە کاری تەنزیمی قوتابییانی قوتابخانەکانەوە خەریك بوو «عەجیل عەلی» وەك جاران پێوەندی بە رێکخراوە بچووکەکانی وەزارەتی بەرگری و تیپی مۆسیقای سوپا و «بەشی تەکنیکی» سەربازییەوە هەبوو، هەمان کات «عەجیل» کۆمەکەکانی ئەفسەرانی «هێزی ئاسمانی مەلەکیی عیراقی» «کە ژمارەیان نەزانراوە» بۆ حیزب کۆ دەکردەوە. هاوینی سالّی ١٩٤٨ بەشێك لە کارمەندانی «هێزی ئاسمانی مەلەکیی عیراقی» لە «کەرکووك»ەوە گوێزرانەوە بۆ «بەغدا» کە یەکێکیان ناوی محەمەد حەیلان[١٣٠] بوو، «عەقیل» پێوەندیی بەمانەوە کرد. هەر لە «کەرکووك» ئەفسەرێك کە پێدەچێت ناوی «حسەین ئەلدوری» بێت و

---

[129] Ibid,P.60.

[١٣٠] لە دەقی بەلگەنامەکەدا وەها نووسراوە: Mohd. Hailan.

که به یاریدەی ئەفسەرێك «ناوی دیاری نەکراوە، بەڵام دەڵێن لەوانەیە ئامۆزا یان خاڵۆزای عەبد عەلوان ناوێکی خەڵکی عەمارە بێت» چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لەوێ بەڕێوە دەبات، هەروەها دەڵێن ئەو ئەفسەرە یەکێك لە ئەندامانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» ی لە «کەرکووك» فێری دروستکردنی تەقەمەنی کردووە. ئەفسەری ناوبراو لە ساڵی ١٩٤٥ەوە ئەندامی حیزب بووە و لە لایەن ئامۆزایەکی یان خاڵۆزایەکییەوە پاڵێوراوە و بە جیاش «حسەین شەبیبی» پشتگیریی پاڵاوتنەکەی کردووە، دوایيش کە چووە «فەلەستین» ڕاپۆرتی دەربارەی بارودۆخی بەرەکانی جەنگ بۆ حیزب دەنارد. دەوروبەری کۆتایی ئەو ساڵەیش مولازم ئەوەل «عەجیل» چووە «موسڵ» و لەوێ پێوەندیی بە یەکێك لە شانەکانی حیزبەوە کرد، عەجیل فرۆکەوانێکی لەگەڵدا بوو کە کاتی خۆی ئەندامی ڕێصبەی کۆمۆنیستەکانی عیراق بووە» [١٣١].

لە خاڵەکانی دیکەدا باسی دادگاییکردنی ژمارەیەك لە کۆمۆنیستەکانی ناو سوپای عیراق دەکات و دیسانەوە زوو زوو ناوی «مالیك سێف» و پەیوەندییەکانی لەم بوارەدا دووپات دەبێتەوە [١٣٢].

لە بەشی پازدەمیندا باسی ئەو زوبانە نهێنییە دەکات کە حیزب دایهێنابوو بۆ ئاڵوگۆڕ کردنی نامەکانی، وەك ئەوەی بەرانبەر هەر پیتێکی عەرەبی ژمارەیەکی دانابوو [١٣٣].

بەشی شازدەمینی هەمان ڕاپۆرت بۆ باسی پەیامنێرەکانی حیزب تەرخان کراوە [١٣٤].

---

[131] N.A., F.O.. 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), (Professor) from his own and other statements, Top Secret, PP.60-61.

[132] Ibid, PP.61-62.

[133] Ibid, XV. Codes,P.62.

[134] Ibid, XVl, Party Conriers, PP.62-63.

دارایی حیزبی شیوعیی عیراقی

بەشی حەڤدەمینی هەمان ڕاپۆرت بۆ بابەتی «دارایی حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراوە. سەرەتا نووسەرانی ڕاپۆرتەکە ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە «باڵۆیزخانەی «یەکیەتی سۆڤیەت» لە «بەغدا» کەمێك یاریدەی حزبی دەدا» و وەك دەڵێن بە پێی ئیعترافی زۆربەی گیراوەکان داهاتی سەرەکیی حیزب لە ئەندامەکانی و لایەنگرانی و خەڵك و فرۆشتنی «القاعدة» و ئەو پارە و خۆراکەی بۆ مانگرتووەکان یان خێزانی بەندەکان کۆ دەکرانەوە دەهات، وەها دیارە ئابوونەی ئەندامان مانگی پەنجا فلس بووە بۆ هەر ئەندامێك، بەڵام جاری وایش هەبووە ئەو پارەیە گەیشتووەتە شەش سەد فلس (٦٠٠)، یان هاتۆتە خوارێ بۆ سەر (١٠) دە فلس بە نیسبەت کرێکارانەوە و ئابوونەکانیش لە لایەن ڕێکخراوی پلە دووەوە وەردەگیران و دوایی دەدرانە ڕێکخەری بالأی لق، یان بەش، جاروبار دیاریی تایبەتیش دەدرایە حیزب، لێرەدا دوو وێنە دەهێنینەوە — لە ئەنجامی ئەوەدا کە «وارگیس سەرکیس گەرەبێت» لە کۆمپانیا نەوتییەکانی باکووری «عیراق» کاری دەکرد توانیی (١٠٠) سەد دیناری عیراقی واتا «سەد پاوەن» لە پاشەکەوتییەکانی خۆی بداتە حیزب، نموونەی دووەمیش دەربارەی فرۆشتنی ئەو ڕۆژنامەیە «القاعدة»یە. جارێکیان (٣٠٠) سێ سەد دانە لە ژمارەیەکی ئەو ڕۆژنامەی لە بەسرە فرۆشرا و داهاتی حیزب لەوە نۆ دیناری عیراقی بوو، شایانی باسە ژمارەی ئەندامانی (حیزبی شیوعیی عیراقی) لە «بەصرە» نزیکەی (٧٠٠) حەوت سەد کەس دەبوون کە هەریەکەیان مانگی پەنجا فلس ئابوونەیان دەدا. هەر چۆن بێت بەشێکی ئەو داهاتە بۆ خەرجیی پەیامنێرەکانی حیزب و مینحە و یاریدەی خێزانی ئەندامە بەندکراوەکان تەرخان دەکران»[١٣٥].

---

[135] Ibid, XVll, Finance, PP.63-64.

چایەمەنییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»

بەشـــی هـــەژدەمینی هـــەمان ڕاپـــۆرت بـــۆ بابـــەتی بایەخـــداری «چاپەمەنییەکانی حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراوە. لە خاڵی یەکەمی ئـەو بەشـەدا دەڵێـت «بـە پێـی ئیعترافـەکانی «حەسـانی کـوڕی عـەلی» کـە لێپرسراوی چاپخانەکەی حیزب بوو، هەر مانگەی سێ هەزار دانە لە «القاعدة» و هـەزار و دوو سـەد دانـە لـە «ئـازادی» چـاپ دەکـران، ئـەوەیش وەهـا دەگەیەنێت کە بڵاوبوونەوەی ڕۆژنامەکانی حیزبی شیوعیی عیراقـی زۆر بـاش بووە، چونکە ئەوساکە هیچ ڕۆژنامەیەکی عەرەبی بـە ئاشـکراش لـە «بەغـدا» پتر لە سێ هەزار دانەی لێ چاپ نەدەکرا».

لە خاڵی دووەمی هەمان بەشدا ئەم زانیارییە دەگمەنانـەی لای خـوارەوە دەربارەی چاپخانەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تۆمار کراون:

«٢- هەروەك بەر لە ئێستایش ئاماژەمان پێی داوە چاپخانەکەی حیـزب لەلایەن «حیزبی تودە»ەوە ساڵی ١٩٤٣ درا بـە «فەهـد» لـە کـاتی گەڕانـەوەی دووەمیـدا لـە «مۆسـکۆ»وە، لەوانەیشـە یـان لـە پـارەی ڕووسـەکان یـان بـە تـەگبیری ئـەوان چـاپخانەکە درابێتـە «فەهـد». مەکینـەی چـاپەکە کـە هـیچ زانیارییەکی تەکنیکی دەربارەی لە بەردەستدا نییە، بـەڵام دەتوانرێـت ئـەوە

بەدیقەت بگوترێت کە چاپخانەیەکی نەقال بوو وە لە کاتی پێویستدا لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی دیکە دەگوێزرایەوە.

لە قۆناغی یەکەمدا چاپخانەکە لە تارانەوە گوێزرایەوە «بەصرە» و لەوێش خرایە سندووقێکی گەورەوە و بە شەمەندۆفێر لە لایەن «ظافر سالم» «یان سەلیم» ناوێکەوە گوێزرایەوە «بەغدا»، پیتە عەرەبییەکانی چاپخانەکە لە بازاڕ کڕدران، بەڵام هەرچی پیتە کوردییەکانی ڕۆژنامەی «ئازادی» بوون بریتی بوون لە هەمان ئەو پیتانەی کە ڕۆژنامەی «یەکیەتی تێکۆشین» بەکاری دەهێنان. لەنێوان ساڵانی ١٩٤٤ و کۆتایی ساڵی ١٩٤٦دا چەند جارێك چاپخانەکە لە لایەن «جەمیل محەمەد عەلی»یەوە گوێزرایەوە مالێکی دیکە و یەکسەر دوای گرتنی «فەهد» چاپخانەکە لە گەڕەکی «ئەرمەن» لە «کەمپی گەیلانی» شاردرایەوە و هەرچەندە بەڵگەی تەواومان بە دەستەوە نییە، بەڵام وەها پێدەچێت ئەندامێکی ئەرمەنیی حیزبی شیوعیی عیراقی ئەو کارەی گرتبێتە ئەستۆی خۆی، لەوسایشەوە تاوەکو گرتنی بارەگای چاپخانەکە کە «حەسانی کوڕی عەلی» تێدا دەژیا سێ جار چاپخانەکە گوێزراوەتەوە ئەو مالانەی بە ڕیز ئەمانەیان تێدا دەژیان — «مالیك سێف» و «عەزیز محەمەد» و «سەلیم «یان سالم» صافی». حیزب تەنها ئەم چاپخانەیەی هەبوو، بۆیەکا ماوەیەك کەوتە خولیای پەیداکردنی چاپخانەیەکی دیکە، بەڵام بێ ئەوەی بگاتە ئەنجامێکی دیار. هەمان کات یەهودا صدیق و حسەین تەها هەوڵیان دا چاپخانەیەك دروست بکەن و حیزب بۆ ئەم مەبەستە سیازدە دیناری عیراقی دانێ[١٣٦]، بەڵام بە پێی گێڕانەوەی «مالیك سێف» ئەو بیرۆکەیە خرایە پشت گوێ و هیچ کارێکی جدی بۆ نەکرا. هەرچیی ڕێکخراوی ئەرمەنیی حیزب بوو، وەك بەر لە ئێستا گوتمان، ڕۆژنامەکەی خۆی «هێمك» کە بە ڕۆنیۆ چاپی دەکرد لەگەڵ پەنجا شەست دانە «بە پێی زانیارییەکی دیکە سەد و بیست دانە» لەو نامیلکە چوار لاپەڕەییەی خۆی خستە بەردەست حیزب، دواتر

---

[١٣٦] ئەو پارەیە بۆ دروستکردنی چاپخانەیەك زۆر کەم دێتە بەرچاو.

نەخشەیەك دانرا بۆ ئەوەی حیزب تایپێکی ئەرمەنی لە «ئێران»ەوە و لە رێگەی «عەبدولوەهاب عەبدولڕەزاق»ەوە بهێنێت، بەڵام وەها دیارە دیسانەوە لەم بوارەیشدا هیچ نەکرا».

لە خاڵی سێیەمی ئەم بەشەی هەمان ڕاپۆرتدا باسی ناوەرۆکی وتارەکانی ڕۆژنامەی «القاعدة» دەکات و «وەك دەڵێن بەشێك لەو وتارانە لە زوبانی دیکەوە وەردەگێڕدرانە سەر زوبانی عەرەبی و بۆ ئەو مەبەستە حیزب «کۆمیتەی وەرگێڕان»ی لەمانە دامەزراندبوو —«مووشی موختار» و «ساسۆن دەلال» و «ئیبراهیم شاوول». دەشڵێن ئەو کۆمیتەیە ناونیشانی ژمارەیەکی زۆر لەو کەسانەی ڕۆژنامەی «القاعدة» یان بۆ دەناردن لایان بوو وە ژمارەکانی ئەو ڕۆژنامەیەیان بە ناونیشانی خۆیان بۆ دەناردن. هەر چۆن بێت هیچ ئاماژەیەك بۆ ئەوە نەکراوە چۆن مەتریاڵەکانی موفەوەزییەتی سۆڤیەتی لە «بەغدا» و ئەوانەی لە «پاریس»ەوە دەنێردران دەگەیشتن. سەرچاوەیەکی دیکەی گەیاندنی ئەو جۆرە مەتریالانە بە حیزب بریتی بوو لە ماڵێکی جوو لە «بەغدا» کە لێکدانەوە ئینگلیزییەکان و گوزارە شیوعییەکانی دەگەیاند. وەها دیارە نووسینە کوردییەکانیش لە ئەندامانی حیزبەوە لە «کوردستان»ەوە دەهاتن، بەڵام بە پێی قسەی «مالیك سێف» ڕۆژنامەی (ئازادی) لە چاپخانەی «القاعدة» بە سەرپەرشتیی «مەلا شەریف» [(١٣٧)]چاپ دەکرا» [(١٣٨)].

بەشی نۆزدەمینی هەمان ڕاپۆرت بۆ باسی «ژمارەی ئەندامەکان» ی حیزب تەرخان کراوە کە بەشێکی بایەخدارە، بەڵام گەلێك بچووکە[(١٣٩)]، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

[(١٣٧)] «مەلا شەریف»، کە خەڵکی «هەولێر»ە، یەکێك بوو لە پێشەنگەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»، تەنانەت کوردەواری نازناوی «مەلا عەرووس»یان بۆ هەڵبژاردبوو کە مەبەستیان «مەلای ڕووسی» بوو، خودی «فەهد» زۆر بایەخی پێی دەدا و گەلێك لێوەی نزیك بوو.

[(138)] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif (Kamal), (Professo) from his own and other statements, Top Secret, XVlll.press, PP.64-65.

[(١٣٩)] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو بەشە بریتییە لە تەنها لە حەوت دێر و نیو.

«١٩- ژمارەی ئەندامەکان.

هەرچەندە پۆلیس وەهای ئیدیعا دەکرد کە لیستی ناو و ژمارەی ئەندامەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لایە و بلاّویان دەکاتەوە، بەلاّم هیچ وردەکارییەکی ئەو بابەتە لە بەردەستدا نییە بۆ ئەوەی «لەم دیراسەتەدا- ك.م.» بلاّویان بکەینەوە و سەرباری ئەم شتانەی لە بەشەکانی پابردووی ئەم پاپۆرتەدا گوتراون شتێکی ئەوتۆ نییە ئاماژەی بۆ بکەین. پۆلیس بۆ خۆیان ژمارەی ئەندامەکانی حیزب بە نزیکەی دە هەزار کەس لە قەڵەم دەدەن، بەلاّم هەر چۆن بێ ئەم تەقدیرە یەکجار گشتییە و لەوانەیە هەموو ئەوانەیش بگرێتەوە کە پێوەندیی لاوەکی، یان هەستی سەرپێییان بەرانبەر حیزب هەیە، یان لەوانەیە گەشتیاری «بیانی - ك.م.» بن» [١٤٠].

لێرەدا نۆرەی پاشکۆی ژمارە (أ) دێت کە تەرخان کراوە بۆ پوختەی ناوەرۆکی پۆژنامەی «القاعدة» لە مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٧ەوە تاوەکو مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨، لەو ماوەیەدا شەش ژمارەی پۆژنامەکە دەرچووە و پوختەی ناوەرۆکیان سێ لاپەڕەی پاپۆرتەکەی گرتۆتەوە و ئەمەی لای خوارەوەیش لیستی ژمارەکانین:

أ- ژمارەی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٧.

ب- ژمارەی مانگی ئابی ساڵی ١٩٤٧.

ج- ژمارەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٧.

د- ژمارەی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٧.

هـ- ژمارەی مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٤٨.

و- ژمارەی مانگی ئەیلوولی ساڵی ١٩٤٨[١٤١].

---

[140] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif.....Top Secret, XIX.Membership Figures, P.65.

[141] Ibid, Appendix (A), Examples of Al Qaida Publications Between June 1947 and October 1948.

نەخشەیەکی کوردستان

سەرجەمی پاشکۆی ژمارە (ب) تەرخان کراوە بۆ وێنەی نەخشەیەکی «کوردستان» کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی لێدوانەکانی ڕاپۆرتەکەیە دەربارەی ئەو نەخشەیە:

«پاشکۆی ژمارە (ب)

ئەو نەخشەیە لە لایەن یۆنا ولیەمەوە[١٤٢] کەشف کرا و ئاماژە بۆ سنووری سیاسی «کوردستان» دەکات.

تێبینی یەکەم: ئەم نەخشەیە دەقاو دەق لە کتێبی «من عمان الی عمادیة أو رحلة في کردستان الجنوبیة» یەی «عەلی سیدۆ گۆران»ی وەرگیراوە کە چەند ساڵێك لەمەوبەر نووسراوە[١٤٣] و بە ڕوونی سنووری سیاسیی

---

[١٤٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکەی بە ئینگلیزی بەم جۆرە نووسراوە: (Yona William)

[١٤٣] «عەلی سیدۆ گۆرانی» «کورد»ی «تورکیا»یە، ساڵی ١٩٠٨ لە شاری «عەمان»ی پایتەختی «ئوردون» لە دایك بووە، باپیرە گەورەی لە هۆزی «دودکان»ی نیشتەجێی دەشتی

«کوردستان» لە گۆشەنیگای ناوچە جیاجیاکانی دیالێکتیکە « کوردی»یەکانەوە نیشان دەدات.

تێبینی دووەم: ئەو شارانەی لە ناو نەخشەکەدا بە پەنگی سوور خەتیان بە ژێردا هێنراوە ئەمانەن:

لە پۆژئاواوە بۆ پۆژهەلآت و لە نەخشە تاریکەکەدا ئەمانەن: «سێواس»، «قارس»، «میرغەنی»، «دەولەتئاباد».

لە پۆژئاواوە بۆ پۆژهەلآت لەپێگەی باشووری نەخشە تاریکەکەوە ئەمانەن: «حەلەب»، «مووسڵ»، «بەغدا»، «بەسرە» [١٤٤].

هەرچی پاشکۆی ژمارە (ج)ە بریتییە لەو نامەیەی «فەهد» کە ساڵی ١٩٤٨ لە بەندیخانەی کووتەوە ناردوویە بۆ «یەهودا ئیبراهیم صدیق»، شایانی باسە وەرگێڕدراوی ئەو نامەیە دوو لاپەڕە و نیوی پڕ کردۆتەوە [١٤٥].

«گۆران»ی نێوان «دیاربەکر» و «ئەرغەنی»یە و بەر لە کۆتایی سەدەی نۆزدەمین هاتوونەتە شاری «سەلط»ی ئوردونی، ساڵی ١٩٢٨ زانکۆی «ئەمەریکی»ی لە «بێروت» تەواو کردووە، لە پۆژی پازدەی مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٣١وە «عەلی سیدۆ» لە شاری «عەممان»ەوە دەستی کردە گەشتێك کە پۆژی یازدەی مانگی ئابی هەمان ساڵ تەواوی کرد و ساڵی ١٩٣٩ گەشتەکەی لە «قاهیرە» لە کتێبێکی ٢٧٢ لاپەڕەییدا بەم ناوونیشانەوە «من عمان الی العمادیة أو جولة في کردستان الجنوبیة» بلاوکردەوە و یەکێك لە پاشکۆکانی ئەو کتێبە بریتییە لە نەخشەیەکی گەورەی کوردستان. دەربارەی بڕوانە: «کەمال مەزهەر»، مێژوو، «بەغدا»، ١٩٨٣، ل١٥٣، ١٨٧، ١٩٣– ١٩٨، ٣٣٨، ٣٣٤ ، ٣٤٧.

[144] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif... Top Secret, Appendix (B).

[145] Ibid, Appendix (C), Letter(1948) from Yusuf Salman Yusuf (Fahd and Haj) to Yahuda Ibrahim Siddiq (Majid, Salman and Mustafa), Written from Kut jail.

دوا ژمارەی «القاعدة»
لە کاتی گرتنی چاپخانەکەی حیزبدا

دوا بەدوای نامەکەی «فەهد» بۆ «یەهودا ئیبراهیم صدیق» نۆرەی پاشکۆی ژمارە (د) دێت کە سەرجەمی تەرخان کراوە بۆ دواژمارەی ڕۆژنامەی «القاعدة» لە کاتێکدا کرێکارانی چاپخانەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» سەرقاڵی چاپکردنی ڕۆژنامەکە بوون، بۆیەکا ئەو بەڵگەنامەیە یەکجار دەگمەن و سەرنجڕاکێشە و دەتوانین بڵێین داستانێکی سەیرە لە کاتی گەرمەی چاپدا لێشاوی پۆلیس و سیخوڕ بدەن بەسەر بارەگای دەستەیەك ڕووناکبیری دڵسۆزدا کە تاکە تاوانیان ئەوە بووە کە لە ئیمانەوە و لەبەر نیشتیمانەکەیان مارکسیزم بەلایانەوە باشترین ڕێباز بووە.

لەگەڵ هێرشی لە ناکاوی پۆلیسدا کرێکارانی چاپخانەکە خەریکی چاپکردنی بەیاننامەیەکی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بوون کە بەم ڕستەیە دەستی پێی کردووە:

«ڕۆڵە بەشەرەفەکانی گەلەکەمان:

هاوولاتیانی بە شەرەفی ئەندامانی پارتی و ڕێکخراوە نیشتیمانییەکان بە «عەرەب» و «کورد» و پیاو و ئافرەت و گشت ئایین و ڕەگەز و کۆمەڵگاکانەوە، ئەی کرێکاران و جووتیاران و قوتابیان و خوێندەوارە ئازادەکان، ئەی نەقابی و پیشەگەرەکان، ئەی بازرگانە بچووکەکان و پاڵەوانە بەرهەمهێنەرەکان.

ئەی هاوولاتییان، پاڵەوانانی «ڕاپەڕینی ١٩٢٠ — ١٩٢١»، ئەی ئەوانەی خوێنتان لە بەردەم پەیکەری «مۆدی» سیمبولّی ئیمپریالیزمی «بەریتانی»دا ڕێژرا، ئەی ئەوانەی بە خوێنی پیرۆزتان تەختانیی «گاورباخی»تان سوور کرد، ئەی ئەوانەی کابینەی «سالح جەبر»تان ڕووخاند و پەیمانێکی ناعادیلانەتان پارچە پارچە کرد و گیانتان بەخت کرد، ئەی پیاوان و

ئافرەتان بەرەو خەبات دژی ئیمپریالیستە زۆردارەکان، ئێوە ئەی قارەمانانی شەڕەکانی «بەغدا».

ئەی هاولاتییە بە شەرەفەکان – هێزە ئازادیخوازەکانی جیهان، لە سەروو هەمووشیانەوە «یەکیەتی سۆڤیەت»ی گەورە، پۆڕ بە پۆڕ توانا و دەسەلاتتان پەرە دەسێنن و بێ کۆڵنەدان و بە ئەوپەڕی پێداگرییەوە بەرەو پێش دەچن بۆ ڕامالینی سەنگەرەکانی ئیمپریالیزم و ڕزگارکردنی گشت جیهان بە یەکجارەکی لە نەهامەتی و سەرگەردانی و جەنگ و چەوساندنەوە و پیلان و بۆ ئەوەی مرۆڤایەتی بگەیێننە ژیانێکی بەختەوەر و ئازاد و سەربەرز...».

دوای ئەوەی «القاعدة» لە بەشی دووەمی ئەو ژمارەیەدا هێرشێکی توند و تیژ دەکاتە سەر «فەرمانڕەوا کۆنە پەرستەکانی عیراق» ی وەك «نووری سەعید» و «پەیمانی عیراقی – بەریتانیی سالّی ۱۹۳۰» و باسی «ڕمانی نازییەکان لە جەنگی دووەمی جیهاندا» دەکات و تیشك دەخاتە سەر ئەوەی ناوی لێ ناوە «موغامەرەکەی «بێڤن» [١٤٦] لە «فەلەستین» و ئینجا دێتە سەر باسی هەولّی کۆنەپەرستان و ئیمپریالییەکان «بۆ ئەوەی گیان بکەنەوە بە بەری «پەیمانی پۆرتسمۆث»دا و دایسەپێننەوە بە سەرماندا»، ئا لەم ئاستەدا پۆلیس داوێتی بەسەر بارەگای چاپخانەکەی «القاعدة» دا و داگیریان

---

[١٤٦] «سێر ئێرنست بێڤن»: پۆژی حەوتی مارتی سالّی ۱۸۸۱ لە دایك بووە، لە هەڕەتی لاوییەوە پێوەندی بە نەقابە کرێکارییەکان و سۆشیالیزمەکانی ولاتەکەیەوە هەبووە، سالّەکانی «جەنگی دووەمی جیهان» وەزیری کار «عەمەل» بوو، لە هەلّبژاردنی گشتیی سالّی ۱۹٤٥دا «سێر ئێرنست بێڤن» پۆلێکی گەورەی گێڕا بۆ ئەوەی «پارتی کرێکاران» سەربکەوێت، بۆیەکا لەوساوە «ئەتلی» کردییە وەزیری هەندەران لە کابینەکەی خۆیدا، «بێڤن» لە دوای سالّی ۱۹٤٥ەوە تەندروستی تەواو تێکچوو و پۆژی چواردەی نیسانی سالّی ۱۹٥۱ لە «لەندەن» کۆچی دوایی کرد. بڕوانە:
(Oxford Dictionary of National Biography), Vol.5, Oxford University press, 2004, PP. 601-611.

کـــردووه و کرێکارەکانیـــان ڕاپێچـــی بەندیخانـــە کـــردووە و ئەمـــەی لای خوارەوەیش دەقی ئەو دوا ڕستەیەی «القاعدة»یە بە زوبانی ئینگلیزی[١٤٧]:

"…. Are trying to reimpose The Dead Portsmouth Treaty on us…"

پاشکۆی ژمارە (ف)ی هەمان ڕاپۆرت بۆ ئەو نامانە تەرخان کراوە کە لە مالّی «عەبدوللەتیف حاج»ی برای «عەزیز حاج»دا گیراون و بریتین لـە حـەوت نامە بەم جۆرەی لای خوارەوە:

أ- نامەی یەکەم: «حامید» ناوێك ڕۆژی سیازدەی تەشرینی دووەمی سالّی ١٩٤٨ ناردوویە بۆ لەتیف حاج.

ب- نامەی دووەم: لەوە دەکات کە «لەتیف حاج» ناردبێتی بۆ ئەندامێکی «حیزبـی شـیوعیی عیراقـی» بـەلاّم پـۆلیس نـەیتوانیوە بزانێـت کێیـە، چونکە بە نهێنی ئاماژە بۆ ناوی ئەو کەسە کراوە.

ج- نامەی سێیەم: وەك نامـەی دووەم وەهایـە، واتـا پـۆلیس نـەیتوانیوە بزانێت بە دروستی لە ناوەڕۆکی نامەکە بگات.

د- نامەی چوارەم: ئەمەی لای خوارەوە دەقی ناوەڕۆکی نامەی چوارەمە کە وەها پێدەچێت لەتیف حاج ناردبێتی بۆ هاوڕێیەکی حیزبیی خۆی:

« من پێشنیاز دەکـەم خۆنیشـاندەران دروشمـەکانیان لەسـەر دیـواری شەقامەکان بنووسن و بەو دەستوورەی ئێمە لەکاتی ڕووداوەکان و بەر لـە ڕووداوەکـانی مـانگی کـانوونی دووەمـی (سـالّی ١٩٤٨-ك.م.) دەمانکرد».

هـ- نامەی پێنجەم: دیسانەوە لەوە دەچێت ئەم نامەیەش هی لەتیف حاج خۆی بێت کە ناردوویە بۆ هاوڕێیەکی حیزبیی خۆی و پێی دەلّێت:

«دوای نیوەڕۆی ڕۆژی یەك شـەممە کامێرەکـە و دوو فلـیم ئامـادە دەبـن، ئایا تۆ داوای دوو فلیم زیاتر دەکەیت؟».

---

[147] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif…,Top Secret, Appendix (D), the half – finished of Al Qa`ida found on the press at the time of the Raid.

و- نامەی شەشەم: ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی نامەی شەشەمە کە دیسانەوە لەوە دەکات لەتیف حاج بۆ هاوڕێیەکی حیزبی خۆی ناردبێت و تێیدا دەڵێت:

«من دوێ شەو سەعات نۆ و چارەکێك گەڕامەوە و تاوەکو سەعات دووی شەو دانیشتم، بەڵام نەمتوانی پتر لە چل کۆپی[148] بنووسمەوە چونکە پێویستیم بە سی و پێنج دەقیقەیەك هەبوو بۆ نووسینەوەی هەر پێنج دانەیەك».

«من ئیمشەو دەگەڕێمەوە و هەوڵ دەدەم هێندەی دیکە کۆپی بکەم بە پێی دەرفەتی کاتم، تکایە لە شێواز و کاتی بڵاو کردنەوەیان و هەرشتێکی دیکەی پێوەندیدار ئاگادارمان بکە. سەعات پێنجی بەرەبەیان».

ز- نامەی حەوتەم: هەرچی نامەی حەوتەمیشە دوانامەیە و ئیمزای «کەرخ»ی بە سەرەوەیە کە دیارە ناردوویە بۆ «لەتیف حاج»، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«پێویستە ئەندامانی حیزب ئاگادار بکرێن کە یەکێك لە برادەرانی ئێمە دەچێت «بۆ خۆنیشاندانەکان- ك.م.» بۆ وێنە گرتن، چونکە هەستمان کردووە پۆلیس وێنەی خۆنیشاندەرەکان دەگرن بۆ کاتی لێکۆڵینەوە لەگەڵیاندا، بۆیەکا لەوانەیە پۆلیسێك لە نێو خۆنیشاندەراندا وەك پۆلیسی نهێنی خۆی حەشار بدات».

لە کۆتایی دوانامەیشدا ئەم تێبینییە نووسراوە:

«تێبینی دایەرە: بەشێك لە نامەکانی سەرەوە بە شێوازی نهێنی ئاماژەیان بۆکراوە دایەرەش نەیتوانیوە لە مەبەستی ئەو ئاماژە نهێنییانە بگات[149]»[150].

---

[148] دەبێت مەبەستی بەیاننامەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»بێت.

[149] ئەمەیش دەقی ئەو تێبینییانەی دایەرەیە بە زوبانی ئینگلیزی

بێگومان ئەوەیش نیشانەی وردەکاری و ڕێکوپێکیی کارەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» یە کە لەم بوارەدا هیچ لایەنێکی نهێنیی دیکە نەیدەتوانی شان لە شانی بدات[١٥١].

هەرچی پاشکۆی ژمارە (گ)ی ناو هەمان ڕاپۆرتە تەرخان کراوە بۆ ناوی دە نامەی دۆزراوەی دیکە لەو ماڵەدا کە کەوتۆتە سەر شەقامی «تەسابیل» لە «بەغدا» و ئەم ئەندامانەی حیزبی تێدا بوون- «جەودەت ئەحمەد ناجی» و «حسێقێل هارون حسێقێل» و «ئیبراهیم محەمەد حەکاك»، ناوەڕۆکی نامەکانیش بریتین لە:

١- لیستی ناوی ڕێکخراوەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» کە لە ژێر دەستدا نییە.

٢- چەند لاپەڕەیەك دەربارەی ئەوەی چۆن ئەندامانی حیزب وەردەگیرێن.

٣- لیستی ناوی ئەندامانی حیزب و پێنشیازەکانیان کە لە ژێر دەستدا نییە.

٤- ئەو ڕاپۆرتانەی ڕێکخراوەکانی حیزب دەربارەی کاندیدکردنی ئەندامی نوێ نووسیویانن و لە ژێر دەستدانین.

"Office Note: Parts of The above messages are in a code which has not been broken".

[150] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif .....,Top Secret, Appndix (F), Two Massages Recovered from the Personal Search of Abdul Latif Haj Ali Arrested on 13.11.1948

[١٥١] لێرەدا دوو کورتە تێبینیم هەیە، یەکەمیان دەربارەی ئەوەیە کەوا لە پەراوێزی ئەو بەڵگەنامەیەدا ژمارەی ئەو نامانەی لای «لەتیف حاج» دۆزراونەتەوە تەنها دوو نامەن لە کاتێکدا لە ناوەڕۆکی خودی بەڵگەنامەکەدا، وەك ئاماژەمان پێی داوە، ژمارەی نامەکان حەوتن، دوور نییە نووسەرانی ڕاپۆرتەکە کەوتبنە هەڵەوە، دووەمیشیان دەربارەی خودی «لەتیف حاج» خۆیەتی کە دوای «شۆڕشی چواردەی تەممووز»ی ساڵی ١٩٥٨ بە ماوەیەکی کورت چەند جارێك «لەتیف حاجم» دی و هەستم کرد کوردێکی لە سەرەخۆ و قسەزان و دڵسۆزی بیروباوەڕی کۆمۆنیزمە.

٥- لیستی ناوی ئەو کەسانەی بۆ کاری یاساولّی «حەراسەت"دادەنرێن و لە ژێر دەستدا نین.

٦- کۆپیی ئەو ئینزارانەی حیزب داونییە ئەو ئەندامانەی بەشداریان لە خۆنیشاندانەکەی ڕۆژی پازدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨دا نەکردووە و لە ژێر دەستدانین.

٧- دوو وەسڵی ئەو بڕووسکانەی لە ڕۆژی شەشی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ حیزب ناردوونی بۆ «وەسی» و سەرەك وەزیران.

٨- دەربارەی پێوەندییەکانی حیزب بە «یەکیەتی فێردراتسیۆنی قوتابییانەوە» [١٥٢] کە لە ژێر دەستدانین.

٩- پارچە کاغەزێك کە ناوی «خەلووق ئەمین زەکی» لەسەرە و تێیدا نووسراوە ئەندامی حیزبە و بەرپرسی دە ئەندامە[١٥٣].

١٠- سروودی ئومەمی کە سروودی حیزبە و بە شێوازێکی عیراقی دارێژراوە» [١٥٤].

---

[152] "Students` Union Federation".

[١٥٣] لە دەقی ئینگلیزییەکەیدا وەها هاتووە:

"a slip of paper bearing the name of Khaluq Amin Zaki described as a "Sergeant" and member of the Party".

هەرچی وشەی "Sergeant"یشە واتای بەرپرسی دەیان چاوەش ڕادەگەیێنێت.

[154] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif .....,Top Secret, Appndix (G), List of Articles Recovered from the House in Tasabil Street, Baghdad and in th passession of Jawdat Ahmad Naji, Heskel Haron Heskel and Ibrahim Mohamad Hakkak.

دیسانەوە دەربارەی
زەبت و ڕەبتی «حیزبی شیوعیی عیراقی»

هەرچی پاشکۆی ژمارە (٨)یشە دیسانەوە بە وردی وێنەی زەبت و ڕەبتی ناو ڕیزەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» مان بە شێوازێکی سەرنجڕاکێش نیشان دەدات. پاشکۆی ناوبراو بۆ «دوو نامە و بەڵگەنامەیەك کە لە مالّی «میر یەعقوب کۆهین–جۆزێف» لە شەقامی «سینەك»ی «بەغدا» دۆزراوەتەوە» تەرخان کراوە. نامەی یەکەمیان لە ڕێکخراوی «کەرخ»ی حیزبەوە ئاراستە کراوە و بەم جۆرە دەستی پێ کردووە:

«ئایا شوێنێکی ئەمینتان بۆ کۆبوونەوەی ڕەهبەران دۆزیوەتەوە؟، دەبێت ئیمڕۆ وەلاّمم بدەنەوە» [١٥٥].

دیسانەوە زەبت و ڕەبتی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لەو پازدە خاڵەی هەمان نامەی یەکەمدا کە بۆ شوێنێکی ئەمین بۆ کۆبوونەوەی ڕەهبەرانی حیزب تەرخان کراون هەستی پێ دەکرێت. دوو خاڵی ئەو پازدە خاڵە بۆ جۆری ئەو کوتەکە تەرخان کراون کە پێویستە بە دەست یاساوڵەکانی شوێنی کۆبوونەوەکەوە بن و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«٦– فەرمان بدەنە ئەندامان کە پێویستە کوتەکی بەرگری و داری هەڵواسینی پۆستەرەکان ئامادەبن» [١٥٦].

خاڵێکی دیکەشیان دەڵێت:

---

[١٥٥] لە دەقی ئینگلیزییەکەیدا وەها هاتووە:

"Have you get a safe place for meeting of the leaders. Reply today".

[١٥٦] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە هاتووە:

"6- Instruct the members to have defence stricks and poster stricks ready".

«٧- درێژی کوتەکەکانی بەرگری دەبێت لە بیست و پێنج سانتیمەتر کورتتر نەبن و پێویستە ئەستوور بن» [١٥٧].

هەرچی نامەی دووەمیشە لە دوو خاڵ پێکهاتووە، خاڵی یەکەمیان دەڵێت:

«ئێلی» کۆچی دوایی کرد، ئایا ئێوە نامەی «سەرەخۆشیتان-ک.م.» لەگەڵ خێزانەکەی «عەلی شکور»دا بۆ «کەسوکاری -ک.م.» نارد؟».

بەشی دووەمی هەمان نامەیش تەرخان کراوە بۆ «شێخ مەجیدی کاتب» لە دادگای «کەرکووک» کە ماوەیەک لەمەوبەر هاتە «بەغدا» و نامەیەکیم لە رێگەی یەکێک لە ئەندامەکانەوە گەیاندە حیزب، دواییش وەڵامی نامەکەیم لە حیزبەوە گەیشتێ و لە رێگەی هەمان ئەندامەوە ئەویشم پێی گەیاند. دەنگوباوێکی وەها هەیە کە ئەم «سەید مەجید»ە بووە هۆی ئەو کەسانەی لە «کەرکووک» بەندکران چونکە، وەک دەڵێن، لە کاتی گەڕانەوەیدا لە «بەغدا»وە بۆ «کەرکووک» بە سەرخۆشی ناوی چەند کەسێکی لای پشکنەرێکی پۆلیس درکاندووە».

هەرچی بەڵگەنامەکەیشە مێژووی رۆژی نۆی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ی بە سەرەوەیە و لە شەش خاڵ پێکهاتووە کە گشتیان وەها دیارە لە رێکخراوێکی «حیزبی شیوعیی عیراقی» یەوە ئاراستەی ئەندامێکی کراوە، یەکێکی دیکەی ئەو پرسیارانەش ئەمەی لای خوارەوەیە:

«ئایا مامۆستا «هێربێت - Herbet» تاوەکو ئێستا هەر لە «بەغدا»یە؟[١٥٨]، ئایا قابلییات و توانای چۆنن؟» [١٥٩].

---

[١٥٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە هاتووە:

"7- the defence sticks should be net less than 25 c.m. long and must be shick".

[١٥٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرەی سەرەوە هاتووە.

پاشکۆی ژمارە (ئای) تەرخان کراوە بۆ «لیستی ئەو تەوجیهاتانەی «فەهد» کە لە بەندیخانەی «کووتەوە–ک.م.» لە کاتی گرتنییەوە تاوەکو ڕۆژی ئامادەکردنی ئەم دیراسەتە ناردوونی بۆ حیزب و ئەو شتانەی لە لایەن حیزبەوە خراونەتە بەردەمی»، بەر لە پێشکەشکردنی ناوەرۆکی ئەم پاشکۆیە دانەرانی دیراسەتەکە ئەم تێبینییانەی لای خوارەوەیان تۆمار کردووە:

«کاتی دەرچوونی ئەم تەوجیهاتانە نەزانراون «تاوەکو بەو پێیە ڕیزیان بکەین ک.م.»، وێڕای ئەمە ناتوانرێت هیچ کام لە بەڵگەنامەکان دیراسەت بکرێن، تەنها بەڵگەنامەی ژمارە نۆیەمیان نەبێت».

دوا بەدوای ئەمە لە هەژدە خاڵدا تەوجیهاتەکانی «فەهد» کە لە بەندیخانەی کووتەوە ناردوونی بۆ حیزب، یان ئەو پرسیارانەی حیزب خستوونییە بەردەمی «فەهد» بەم جۆرەی لای خوارەوە ڕیزکراون:

«١– نامەیەك بۆ «فەهد» دەربارەی ناوی ئەو کەسانەی پێشنیازیان دەکات بۆ ئەوەی کۆمیتەی ناوەندیی نوێی حیزب پێك بهێنین بۆ وەرگرتنی موافەقەتی.

٢– نامەیەك کە داوای زانیاری دەکات دەربارەی بەندەکانی بەندیخانەی کووت.

٣– نامەیەك دەربارەی ناوی ئەو کەسانەی لە حیزب دەرکراون و وان لە «بەندیخانەی کووت»دا، وێڕای ناوی ئەوانەیش کە لەو بەندیخانەیە ئازاد کراون « ئەوەیش دیار نییە کە ئایا ئەم نامەیە لە «فەهد» ەوەیە بۆ حیزب یان لە حیزبەوەیە بۆ «فەهد»، لەوانەشە لە «فەهد» ەوە بێت».

---

(159) N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif .....Top Secret, Appndix (H), Two Letters and a document Recovered from Meir Ya'qub Cohen (joseph) in Sinak Street Baghdad.

٤- تەوجیهات بۆ ئەندامە بەندکراوەکانی حیزب کە بە هیچ جۆر هیچ بە پۆلیس ڕانەگەیێنن لە حاڵەتێکدا هەوڵیان لە گەڵدا بدەن بۆ ئەوەی ڕایانبکێشن یان بە پێچەوانەوە فشاریان بخەنە سەر.

٥- نامەیەک کە حیزب هان دەدات بۆ دامەزراندنی پێوەندیی لەگەڵ حیزبە شیوعییەکانی «سووریا» و «فەلەستین» و «ئێران» و «لوبنان».

٦- تەوجیهات بۆ ئەندامانی حیزب دەربارەی ئەوەی کاتێک لە لایەن پۆلیسەوە ڕاوەدوو دەنرێن خۆیان نەدەن بە دەستەوە.

٧- نامەیەک دەربارەی موافەقەتی ««فەهد»-ک.م.» لەسەر پێشنیازی چوونی «یەهودا صدیق» بۆ «مۆسکۆ».

٨- تەوجیهاتی «فەهد»- ک.م.» بۆ حیزب بۆ ئەوەی بکەوێتە چالاکییەکی بەرفراوان دژی «پەیمانی پۆرتسمۆث» و دەرکردنی نامیلکە و دەستکردن بە خۆنیشاندان.

٩- نامەیەکی «یەهودا صدیق» کە تێیدا وەڵامی «مالیک سێف» دەداتەوە»بڕوانە پاشکۆی ژمارە سی یان جیم».

١٠- تەوجیهات دەربارەی پێویستیی ڕێکخستنی ئەندامە حیزبییە دوورخراوەکان بۆ «بەدرە» و «سامەڕا» و «شیفاثە» [١٦٠].

١١- نامەیەک دەربارەی موافەقەتی ««فەهد»-ک.م.» لەسەر داواکردنی «داود سایغ» و جەماعەتە بەندکراوەکەی کە ببنە ئەندامی «حیزبی شیوعیی عیراقی».

١٢- نامەیەک لە ««فەهد» ەوە-ک.م.» دەربارەی ڕێگەدان بە «شەریف شێخ» و جەماعەتەکەی کە بێنە ناو «حیزبی شیوعیی عیراقی» یەوە [١٦١]، هەروەها موافەقەتی ««فەهد»-ک.م.» لەسەر گەڕانەوەی

---

[١٦٠] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە: "Shifatha".

[١٦١] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا لە لای وشەی (جەماعەتەکەی)یەوە وشەی (Sic) وەک گومانکردن لەوەی جەماعەتی هەبێت و بەم جۆرەی لای خوارەوە نووسراوە:

«محەمەد عەلی زەرقا» و «عەبدولقادر ئیسماعیل» لە مەنفاوە بۆ عیراق».

١٣- تەوجیهاتی «فەهد» دەربارەی هەوڵدان بۆ بەستنی کۆنفرانسێکی ڕەهبەرە کوردەکانی نێو حیزب بۆ موناقەشەکردنی کێشە کوردییەکان.

١٤- تەوجیهاتی ««فەهد»-ک.م.» دەربارەی ئەگەری ڕەنگدانەوەی دامەزراندنی نەقابەیەك بۆ کرێکارانی هێڵی ئاسن.

١٥- تەوجیهاتی ««فەهد»- ک.م.» دەربارەی پشتگیریکردنی حیزب بۆ دابەشکردنی خاکی «فەلەستین» و شیکردنەوەی دروشمەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لەم بوارەدا.

١٦- بەیاننامەیەکی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بۆ ڕێکخراوە حیزبییەکانی دیکە (دیار نییە ئەو بەیاننامەیە لە «فەهد» هەویە بۆ حیزب یان لە حیزبەوەیە بۆ «فەهد»).

١٧- ژمارەیەك تەوجیهاتی گشتی دەربارەی ڕێکخراوەکانی حیزب و چالاکییەکانیان.

١٨- نامەیەك (دەوروبەری مانگی ئابی ساڵی ١٩٤٨) دەربارەی ڕێکخستنی ئەرزوحاڵی پرۆتێست و مانگرتن و خۆنیشاندان دژی بەردەوامبوونی حوکمی عورفی لە ولاّتدا[١٦٢].

دوا بەدوای ئەمە نۆرەی پاشکۆی ژمارە (J) دێت کە بریتییە لە بەشێك لەو نامەی پرۆتێستەی «پارتی گەل» «حزب الشعب» لە بەندیخانەی کووتەوە

"12- A letter Perrmitting Sharif al Shaikh and his gorup (sic) to join the I.C.p.".

[162] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif ...,Top Secret, Appndix (J), Extract from a Letter of Protest from members of the Sha'ab Party in Kut Jail to members of I.P.C also in the Jail.

داویەتە «حیزبی شیوعیی عیراقی». نامەکە بەم جۆرەی لای خوارەوە دەست پێ دەکات:

«بەداخەوە لەو کاتەوەی هێنراوینەتە بەندیخانەی «کووت» هەستمان بە هەڵوێستی دوژمنایەتیتان کردووە، بە پادەیەک پەرژینێکتان لە نێوان جەماعەتەکەی خۆتان و دەستە دیموکراسییە نیشتیمانییەکاندا دروست کردووە و بەو جۆرە ڕێگەی هیچ جۆرە پێوەندییەکتان بە ئێمە و کەسانی دیکەوە نەداوە و پێیانتان ڕاگەیاندووە ئەوەی لەگەڵتاندا نین یان تیرۆریستن یان سیخوڕن، لە کاتێکدا پێویستە بەو چاوە سەیری ئیمپریالیزم و کۆنەپەرستان بکرێت». لە دواییشدا چەند نموونەیەک دەهێننەوە کە یەکێکیان تەعەداکردن بووە لە «عەزیز شەریف» ڕۆژی پازدەی مانگی تەشرینی یەکەمی سالّی ١٩٤٨[١٦٣].

بە داخەوە ئەوە یەکێك لە هەڵە گەورەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بوو کە وەك زۆربەی هەرە زۆری حیزبە شیوعییەکانی دیکە حیزبێکی «ستالین»ی بوو[١٦٤]، بۆچوونی «ستالین»یش بەم جۆرە بوو: «ئەوەی لەگەڵم نییە دوژمنمە» «من لیس معي فهو ضدي» ئەو سیاسەتە ناقۆلاّیەی زیانی زۆری گەیاند بە «یەکیەتی سۆڤیەت» و بزووتنەوەی کۆمۆنیزمی لە جیهاندا، ئەوە بوو دوای کۆچی دوایی «ستالین» لە سالّی ١٩٥٣دا کار کەوتە دەست «خرۆشۆف» و زۆری نەبرد بۆچوونەکەی «ستالین»ی بە شێوازێکی دیکە دارشت و بەم جۆرەی لێ کرد «ئەوەی دوژمنم نییە لە گەڵمدایە» «من لیس ضدي فهو معي» و تەنانەت سەرەتای شەستەکانی سەدەی ڕابردووش لاشە

---

[١٦٣] «عەزیز شەریف» تاوەکو کۆچی دوایی لە ڕۆژگاری ڕژێمی صەدامدا سیاسەتمەدارێکی خاوێن بوو، وێڕای ئەوەی هەمیشە هەڵوێستی بەرانبەر پرسی کورد باش بوو.

[١٦٤] هەر چەندە خوا هەڵناگرێت، لەو مەترسیاڵە بێ شوماردی «حیزبی شیوعیی عیراقی»دا کە لە فایلەکانی «ئەرشیفی نیشتیمانی» حوکمەتی بەریتانیدا هەڵگیراون و من دیومن، زۆر بە دەگمەن ناوی «ستالین» دێت.

تەحنیتکراوەکەی کە لە تەنیشت تەرمی «لێنین» ەوە لە هۆلێکی زۆر گەورەی سەر «تەختانیی سوور» «الساحة الحمراء»ی ناوەڕاستی شاری «مۆسکۆ»دا دانرابوو گوێزرایەوە ئەو گۆڕستانە فەرمییەی لای دیواری «کریملن» ەوە بۆ ناشتنی گەورە لێپرسراوانی «یەکیەتی سۆڤیەت» تەرخان کراوە، شایانی گوتنیشە «لێنین» دوای ڕووخانی «یەکیەتی سۆڤیەت»یش هەر لە شوێنەکەی خۆیدا ماوەتەوە و ڕۆژانە بە دەیان هەزار ڕووس و بیانی وەک جاری جاران دەچنە زیارەتی.

پاشکۆی ژمارە (ك) بۆ لیستی ناوی ئەندامە ئافرەتەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراوە کە سەرجەمیان قوتابی یان مامۆستا بوون و ژمارەیان چل و حەوت ئەندام بووە و بەم جۆرەی لای خوارەوە:

١- «ئێتین ڕەحال»، قوتابیی پۆلی دووی «کۆلێجی حقوق» ە.
٢- «سوها ثنەیان»، قوتابیی پۆلی دووی «کۆلێجی حقوق» ە.
٣- «لەمعان ئەلبەکری»، قوتابیی پۆلی دووی «کۆلێجی حقوق» ە.
٤- «ئامینە چادرچی»، قوتابیی پۆلی دووی «کۆلێجی حقوق» ە.
٥- «ڕاشێل زەلخا»، قوتابیی پۆلی دووی شەوانەی «کۆلێجی حقوق» ە.
٦- «عەدەوییە مەحموود ئەدیب»، قوتابیی «کۆلێجی پزیشکی» یە.
٧- «ئەلبێرتین مێنشی»، قوتابیی «کۆلێجی پزیشکی» یە.
٨- «سەلما مەرعی ئەدیب» «یان سەبری؟»، قوتابیی «کۆلێجی پزیشکی» یە.
٩- «ڤایۆلێت هاڕوون دەرۆیش»، قوتابیی «کۆلێجی پزیشکی»یە.
١٠- «مونیرە ئیسماعیل»، قوتابیی «کۆلێجی پزیشکی»یە «خوشکی عەبدولقادر ئیسماعیل» ە.
١١- «سەمیرە ئەدیب»، قوتابیی «کۆلێجی پزیشکی» یە.

١٢- «ست نايهه»[١٦٥]، «مامۆستای قوتابخانەی کچانی ڕەسافە» یە.

١٣- «ئینعام جەودەت دلێمی»، مامۆستای «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە[١٦٦].

١٤- «بەلقیس سەعید»، قوتابیی پۆلی سێی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە)یە.

١٥- «فەریدە سەعید،» قوتابیی پۆلی سێی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

١٦- «ساجیدە ئیحسان»، قوتابیی پۆلی یەکی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

١٧- «بێرتین ئیبراهیم»، قوتابیی پۆلی سێی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

١٨- «سوعاد زەکی»، قوتابیی پۆلی یەکی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە[١٦٧].

١٩- «سوعاد عەلی»، قوتابیی پۆلی یەکی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

٢٠ - «نەجلە نەصرەت»، قوتابیی پۆلی یەکی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

٢١- «نەجلە عەبدولقادر»، قوتابیی پۆلی یەکی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

٢٢- «ماجیدە محەمەد حەموودی»، قوتابیی پۆلی دووی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

---

[١٦٥] لەوانەیە ناوی ناهیدە بێت.

[١٦٦] وەها پێدەچێت خوشکی دوکتۆرە نەزیهە دلێمی بێت.

[١٦٧] دوور نییە کچ یان هاوسەری زەکی خەیری بێت.

٢٣- «نەزیرە خەلیل»، قوتابیی پۆلی دووی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

٢٤- «نەزیرە ئیبراهیم»، قوتابیی پۆلی دووی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

٢٥- «مونیبە» [١٦٨]، قوتابیی پۆلی دووی «قوتابخانەی کچانی ڕەسافە»یە.

٢٦- «سوعاد ئیبراهیم»، قوتابیی «سانەویی مەرکەزیی کچان»ە.

٢٧- «سەلوا» [١٦٩]، قوتابیی «سانەویی مەرکەزیی کچان»ە.

٢٨- «فەوزییە ئەحمەد عوسمان»، قوتابیی «سانەویی مەرکەزیی کچان»ە.

٢٩- «بەتوول ئەحمەد عوسمان»، قوتابیی «کۆلێجی مەلیکە عالییە»یە.

٣٠- «بەتول فەهمی مودەریس»، قوتابیی «کۆلێجی مەلیکە عالییە»یە.

٣١- «خەفیرەی حاجی حەسەن»، قوتابیی «کۆلێجی مەلیکە عالییە»یە.

٣٢- «بەدرییە جەواد، قوتابیی» «کۆلێجی مەلیکە عالییە»یە.

٣٣- «سەلوا سەعید مەدفەعی»، قوتابیی «سانەویی ئەعزەمییەی کچان»ە.

٣٤- «نەوال فەخری خەطیب»، قوتابیی «سانەویی ئەعزەمییەی کچان»ە.

٣٥- «زاهیدە عەبدولکەریم»، قوتابیی «سانەویی ئەعزەمییەی کچان»ە.

٣٦- «ناهیدە عەبدولکەریم»، قوتابیی «سانەویی ئەعزەمییەی کچان»ە.

٣٧- «عادیلە ئەمین زەکی»، قوتابیی «کۆلێجی دار المعلمین العالیة»یە.

٣٨- «ئەمەل ئەمین زەکی» [١٧٠]، قوتابیی «کۆلێجی دار المعلمین العالیة»یە.

---

[١٦٨] لەوانەیە مونیبە بێت.

[١٦٩] ناوی باوکی نەنووسراوە.

٣٩- «مەدیحە ڕەئوف»، قوتابیی «کۆلێجی دار المعلمین العالیة»یە.

٤٠- «سوعاد حەمید بەیاتی»، قوتابیی «کۆلێجی دار المعلمین العالیة»یە.

٤١- «سوعاد زەهاوی»، قوتابیی «کۆلێجی دار المعلمین العالیة»یە.

٤٢- «خالیدە زەهاوی»، قوتابیی «کۆلێجی دار المعلمین العالیة»یە.

٤٣- «سوعاد ئەلئەوقاتی»، قوتابیی «کۆلێجی دار المعلمین العالیة»یە.

٤٤- «ساجیدە عەبدولکەریم»، قوتابیی «کۆلێجی دار المعلمین العالیة»یە.

٤٥- «ڤێرجین ئیشۆ»، قوتابیی «قوتابخانەی زانستە پیشەییەکان» «مدرسة العلوم الحرفیة»یە.

٤٦- «سەلیمە داود»، قوتابیی «قوتابخانەی مناحێم دانیالی ئایینییە» «مدرسة مناحیم داینال الدینیة».

٤٧- «صەبیحە ئەمین»، قوتابیی «دار المعلماتی ئیبتیدائی»یە[١٧١].

دوا بە دوای لیستی ئەم ناوانە پاشکۆی ژمارە (ل) دەست پێدەکات و ئەمیان بۆ لیستی ناوی بەشدارە ژنراوەکانی یەکەم کۆنفرانسی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە ساڵی ١٩٤٤دا تەرخان کراوە و بەم جۆرەی لای خوارەوەیە:

١- «یووسف سەلمان یووسف» «فەهد».

٢- «مالیك سێف».

٣- «یەهودا ئیبراهیم صدیق».

٤- «حسقێل ئیبراهیم صدیق».

٥- «زەکی بەسیم».

---

[١٧٠] دیارە «عادیلە» و «ئەمەل» دەستە خوشکن و هەمان کات هەردووکیان خوشکی «خەلووق ئەمین زەکی»ن.

[171] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif .....,Top Secret, Appndix (K), List of Women Members of the Party, either Students or School Mistresses.

٦- «محەمەد عەلی زەرقا».

٧- «مووسا نوور».

٨- «فەیصەل صەمەد».

٩- «میخائیل پەترۆس».

١٠- «جۆرج مەرقەص».

١١- «حسەین محەمەد شەبیبی» [١٧٢].

١٢- «داود سەلمان» «برای «فەهد».

١٣- «عەزیز عەبدولهادی».

١٤- «سامی نادر» [١٧٣].

١٥- «مەلا شەریف».

١٦- «عەبدولوەهاب عەبدولڕەزاق».

١٧- «حسەین تەها».

١٨- «عەبد تەمر».

١٩- «گریگۆر بیدرۆسیان».

٢٠- «ستیڤان سیّتراك» [١٧٤].

---

[١٧٢] دیارە مەبەستی «محەمەد حسەین شەبیبی» یە.

[١٧٣] کورد لەو دەوروبەرەدا پۆلێکی ئەوتۆی لە «حیزبی شیوعیی عیراقی»دا نەبوو، تەنانەت یەکێکی وەك دوکتۆر «موکەڕەم تالّەبانی» ئەوساکە ئەندامی «حیزبی هیوا» بوو، «مەلا شەریف» کورد بوو، بەلأم تۆ بڵێی «سامی نادر» لە بنەماڵەی «فایەق نادر» و «طەلعەت نادر» بێت کە یەکێکن لە بنەماڵە ناسراوەکانی هەولێر و هەر دووکیشیان شیوعیی بوون، برایەکیشیان بە ناوی «تەحسین»ەوە هەیە کە ئەو دەوروبەرە یان قوتابیی ناوەندی یان خوێندکاری کۆلێجی پزیشکی بوو، نەشمبیستووە برایان بە ناوی «سامی»یەوە هەبووبێت.

[174] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif .....,Top Secret, Appndix (L), Name of Members known to have Attended the first Party General Conference early in 1944.

پاشکۆی ژمارە (م) بۆ ناوی ئەندامانی کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بە پێی هەڵبژاردنی یەکەم کۆنفرانسی گشتیی حیزب سەرەتای ساڵی ١٩٤٤ تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش ناوەکانن:

١- «یووسف سەلمان یووسف».

٢- «زەکی بەسیم».

٣- «حسەین محەمەد شەبیبی».

٤- «گریگۆر بیدرۆسیان».

٥- «حسەین تەها».

٦- «عەبد تەمر».

٧- «یەهودا صدیق».

٨- «مالیك سێف».

٩- «مەلا شەریف».

١٠- «سامی نادر».

بە پێی هەمان پاشکۆ ئەندامانی یەدەگ «ئیحتیات»ی کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بریتی بوون لەم ناوانەی خوارەوە:

١- «ئیسماعیل حەمید».

٢- «مووسا نوور».

٣- «محەمەد عەلی زەرقا».

٤- «محەمەد عەلی شەبیبی».

٥- «عەبدولوەهاب عەبدولرەزاق».

٦- «داود سەلمان».

٧- حسقێل صدیق» [١٧٥].

---

[175] Ibid, Appendix (M), Central Committe appointed by the Centerl Conference (early1944).

پاشکۆی دواتر که ژماره (ن)ه بۆ ناوی ئەندامانی پۆلیت بیرۆی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش ناوەکانن:

١- «یووسف سەلمان یووسف».

٢- «زەکی بەسیم».

٣- «محەمەد حسەین شەبیبی».

٤- «عەبد تەمر»[١٧٦].

پاشکۆی ژمارە (پ) بۆ ناوی خواستەنیی «حیزبی» ڕەهبەرانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە چلەکانی سەدەی ڕابردوودا تەرخان کراوە و بەم جۆرەی لای خوارەوە بوون:

ژمارە	ناو	ناوی نهێنی
١	یووسف سەلمان یووسف	«فەهد»، یان پڕۆفیسۆر، یان حاج.
٢	زەکی بەسیم	زازیم[١٧٧].
٣	محەمەد حسین شەبیبی	صارم.
٤	حسین تەها	صالح.
٥	عەبد تەمر	مەحموود.
٦	«مالیك سێف»	کەمال یان پڕۆفیسۆر.
٧	مەلا شەریف	فوئاد.

[176] Ibid, Appendix (N), Polit Bureau Appointed by the central Committe (early1944).

مەبەست لە «پۆلیت بیرۆ» یش «مەکتەبی سیاسی»یە.

[١٧٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا نووسراوە "Zazim".

٨	سەمیر نادر	سەعید.
٩	ئیسماعیل ئەحمەد	نەصیر یان هەیکەل.
١٠	موسا نوور	سامی.
١١	محەمەد عەلی زەرقا	زیاد.
١٢	محەمەد عەلی شەبیبی	هاوار یان تەها.
١٣	عەبدولوەهاب عەبدولرەزاق	ئەدهەم
١٤	حسقیّل صدیق	شجاع.
١٥	نافیع سەلیم	هەلەو.
١٦	جاسم حەموودی	مصعب.
١٧	صەبری عەبدولکەریم	عصام.
١٨	یوسف زەلوف	یاسم،[١٧٨] یان سالم
١٩	ئەدوارد ئیّپهرایم[١٧٩]	هەشام[١٨٠].
٢٠	عەبدولسەلام ئەلناصری	لەهاب[١٨١].
٢١	عەبدوللەطیف سامر	ساعی.
٢٢	هادی توەین	مەهدی.

---

[١٧٨] لە دەقی بەلگەنامەکەدا نووسراوە "Yasim".

[١٧٩] لە دەقی بەلگەنامەکەدا نووسراوە "Ephraim".

[١٨٠] لە دەقی بەلگەنامەکەدا نووسراوە "Hasham".

[١٨١] لە دەقی بەلگەنامەکەدا نووسراوە "Lahab".

٢٣	عەبدولحەسەن	هومام
٢٤	جاسم حەسەن	طارق.
٢٥	ناصر عەبود	جابر.
٢٦	میر یەعقوب کۆهین	جۆزێف.
٢٧	وارگیس سەرکیس گەرەبێت	صوبحی
٢٨	عەبدولهادی عەبدولرەضا	سالم.
٢٩	زەکی خەیری	سالم یان پرۆفیسۆر.
٣٠	کاظم مەلا خەلیفە	جاسم.
٣١	ستیڤان سێتراك، یان سێتراکیان	سال[١٨٢] »[١٨٣].

[١٨٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا نووسراوە "Sal".

[183] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif .....,Top Secret, Appendix (P), Party Pseudonym.

حیزبی شیوعیی عیراقی و کرێکاران

پاشکۆی ژمارە «ر» بۆ ناوی ئەو کەسانەی «یەهودا ئیبراهیم صدیق» کردوونییە بەرپرسی نەقابە کرێکارییە سەرەکییەکان تەرخان کراوە. شایانی باسە گشت ئەو کەسانەی «یەهودا» پێشنیازی کردوون یان ئەندامی «حیزبی شیوعیی عیراقی» یان ئەندامی «حیزبی تەحەپۆپ» بوون و مێژووی ئەو بڕیارەش نەزانراوە، بەڵام وەها پێدەچێت لە نێوان مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٦ و ناوەندی ساڵی ١٩٤٧دا بووبێت، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی ئەو خشتە تایبەتییەیە:

«١- نەقابەی کرێکارانی سکەک:

«عەلی شکور» «حیزبی شیوعیی عیراقی».

«عەبدولحەمزە» «حیزبی شیوعیی عیراقی».

«حەسانی کوڕی عەلی» «حیزبی شیوعیی عیراقی».

٢- نەقابەی کرێکارانی چاپ:

«محەمەد ئیسماعیل» «حیزبی شیوعیی عیراقی».

« عەلی تۆفیق شەهرەبیللی» «هیچی لە لاوە نەنووسراوە».

«هادی» «ناوی باوکی نەنووسراوە و هیچیشی لە لاوە نەنووسراوە».

٣- نەقابەی پێڵاو دروان:

«سالم مەنشی» «حیزبی شیوعیی عیراقی».

«کەریم صەفار» «حیزبی شیوعیی عیراقی».

«ئەنوەر» (ناوی باوکی نەنووسراوە) «حیزبی شیوعیی عیراقی».

٤- نەقابەی پۆستە و تەلەگراف:

سەلمان وادی «حیزبی شیوعیی عیراقی».

«قەرەغول»ی «ناوی باوکی نەنووسراوە» «حیزبی شیوعیی عیراقی».

٥- نەقابەی بەرگدرووان:

«موشی» «ناوی باوکی نەنووسراوە» «حیزبی شیوعیی عیراقی» [١٨٤].

---

[184] Ibid, Appendix (R), List of persons, named by Yahoda Ibrahim Siddiq, who were either Members of Taharrar Party alone, or in addition Members of the I.P.C. and who worked in trade unions.

شایانی گوتنە خەباتی بێ وچانی کرێکارانی عەرەب و کورد و کەمینەکانی ولآت بە رەهبەریی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بووە هۆی لەدایکبوونی داستانی گەورەی وەك «گاورباغی» لە «کەرکووك» لە سالّی ١٩٤٦دا، وێڕای ئەوەی بزووتنەوەی نەقابیی عیراقیش هەنگاوی باشی لەم بوارەدا نا، وەها دیارە بەلّگەنامە نهێنییەکانی «حوکمەتی عیراقی»ش پرن لە بەلّگەی سەلمێنەری ئەم بۆچوونە و لێرەدا بە پێویستی دەزانم ئاماژە بۆ نوێترین بەرهەمی زانستیی دوکتۆر «عادل تەقی بەلداوی» بکەم کە بەم ناونیشانە: سەرنجراکێشەرە بلاّوی کردۆتەوە: «تیشك بۆ سەر بزووتنەوەی نەقابی لە عیراقدا. نەقابەی کرێکارانی کارگەکانی جگەرە لە بەغدا وەك نموونە (بەلّگەنامەی ئاسایشی نوێ)- «الدكتور عادل تقي البلداوي»، أضواء على الحركة النقابية في العراق. نقابة عمال معامل السكاير في بغداد النموذجا «وثائق أمنية جديدة»، بغداد، ٢٠٠٩، ٦٦ ص.

ناوی بەرپرسانی حیزب پۆژگاری ڕەهبەریی «مالیك سێف»

دوا بەدوای ئەمە نۆرەی پاشکۆی ژمارە (س) دێت کە بۆ لیستی ناوی بەرپرسانی شانە و ڕێکخراوەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» ناوچەکان لە پۆژگاری ڕەهبەریی «مالیك سێف»دا تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکی ئەو پاشکۆیەیە:

١- «کەرکووك»: «یوسف حەنا» و پاشان «نافیع سەلیم» «نافیع یونس؟»[١٨٥].

٢- «سلێمانی»: «ئەحمەد غەفور» و پاشان «حەمید»[١٨٦] کە ناوی خواستەنیی «صابیر» بووە.

٣- «باقووبە»: «عەبدولحسەین عەبدولکەریم».

٤- «نافیع سەلیم»[١٨٧] و پاشان «عەزیز محەمەد» و پاشان «جەمال»[١٨٨] حەیدەر ئەلحەیدەری».

٥- «مووسڵ»: «یوسف حەنا».

٦- «موسەیەب»: «ئەحمەد حەسوون».

٧- «حللە»: «محەمەد عەبدوللەطیف» و پاشان «جاسم محەمەد حلاوی».

٨- «نەجەف»: «عەلی شەبیبی» و پاشان «مورتەضا فەرەجوڵڵا» و «پاشان ڕەضا».

٩- «دیوانییە»: «عەبدولئەمیر کەریم» و پاشان «عەبدولهادی ئیبراهیم».

١٠- «کووت»: «عەبدولحسەین مەلا خەلیفە» و «عەزیز حاج»[١٨٩].

---

[١٨٥] دیارە لە ناوەکە دڵنیا نەبوون، بەڵام هەڵبەت «نافیع یونس» ناوە ڕاستەکەیە.

[١٨٦] دوور نییە مەبەستیان حەمید عوسمان بێت.

[١٨٧] دیارە دیسانەوە مەبەستیان نافیع یونسە.

[١٨٨] بە هەڵە جەمیل (Jamil) یان نووسیوە.

[١٨٩] لەبەر بەندیخانەی کووت «حیزبی شیوعیی عیراقی» هەمیشە بایەخێکی تایبەتیی بە شاری کووت داوە بۆیەکا لەوێ دوو بەرپرسی دانـاوە، بـەڵام ئـەوەی تایبـەت سـەرنج ڕادەکێشـێت ئەوەیە کە دوو کەسی کردۆتە بەرپرسی خۆی- عەرەبێك و کوردێکی فەیلی.

١١- «عەممارە»: «مووسا محەمەد نوور» و «پاشان عەبد عەلوان».

١٢- «ناصرییە»: «رەشید حسەین» «ئەفسەرێکی دوورخراوەیە» و پاشان «نووری جابر» و پاشان «مەنهەل».

١٣- «بەصرە»: «ئیسماعیل ئەحمەد»[١٩٠].

هەرچی پاشکۆی ژمارە «ت»یشە بۆ لیستی ناوی بەرپرسانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە رۆژانی رەهبەریی حیزبدا لە لایەن «مالیك سێف» ەوە تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش ناوەکانن:

ژمارە	ناو	شوێنی کاری حیزبی
١	ئەنوەر محەمەد	دار المعلمین عالی
٢	حسەین ئەلوەردی	کۆلێجی پزیشکی
٣	صالح حەیدەر ئەلحەیدەری	کۆلێجی ئەندازیاری
٤	یوسف زەلوف	کۆلێجی ئەندازیاری
٥	کاظم عەبدولرە ضا	کۆلێجی ئەندازیاری
٦	عەزیز حاج	قوتابییان بە گشتی
٧	جاسم حەموودی	کرێکاران بە گشتی
٨	عەبدولسەلام	کرێکاران بەگشتی
٩	فوئاد بەهجەت	ناوچەی کەرخ
١٠	میر یەعقوب کۆهین	ناوچەی کەرخ
١١	مۆریس یەعقوب	باکووری «بەغدا»
١٢	جەودەت «جەودەت ئەحمەد ناجی؟»	باکووری «بەغدا»
١٣	ئیبراهیم صالح	باشووری «بەغدا»
١٤	مووسا نوور	باشووری «بەغدا»[١٩١].

[190] N.A.,F.O., 371/75131, History of Malik Saif .....,Top Secret, Appendix (S), Names of Cell or Organization Leaders in the provinces and During Malik Saif's Ladership of the Party.

پاشکۆی ژمارە (یو) یش بۆ ئەو ناوانەی دوای گرتنی «یووسف سەلمان یووسف – «فەهد» لە ساڵی ١٩٤٧دا کراونەتە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش لیستی ئەو ناوانەیە:

«١– نافیع سەلیم[١٩٢].

٢– جاسم حەمودی.

٣– عەبدولسەلام ناصری.

٤– ئیسماعیل ئەحمەد.

٥– عەبدولڕەزاق مەطەر.

٦– یوسف حەنا»[١٩٣].

---

[191] Ibid, Appendix(T), Malik Saif's trusted Lieutenants in Baghdad at before and during his leadership of the Party.

[١٩٢] دیارە مەبەستیی «نافیع یونس»ە.

[193] N.A.,F.O.,371/75131, History of Malik Saif .....,Top Secret, Appndix (U), Names of Members Aappointed to the Central Committee following the Arrest of Fahd of 1947.

ڕەهبەرانی «پارتی دیموکراتی کوردستان»

«پارتی دیموکراتی کوردستان» وەك ڕێکخراوێکی چەپڕەو و چالاکیی کوردیی نوێ هەر لە سەرەتاوە، چ خۆی و چ ڕەهبەرە دیارەکانی، گەلێك سەرنجی دەزگا فەرمییەکانی «حوکمەتی بەریتانی» یان ڕاکێشاوە و ئەوەیش بە شێوازێکی خەستوخوڵ لە نێو لاپەڕەکانی بەڵگەنامە نهێنییەکانی «حوکمەتی بەریتانی»دا ڕەنگی داوەتەوە، تایبەت ئەو لایەنانەیان کە بۆ باسی پێوەندییەکانی «پارتی» بە «یەکیەتی سۆڤیەت» و «حیزبی شیوعیی عیراقی» یەوە تەرخان کراون.

ئەم لیستی ناوەی لای خوارەوەی ڕەهبەرانی پارتیش یەکێکە لەو بەڵگەنامە زوانە:

«پاشکۆی ژمارە «ڤ»،

«ڕەهبەرانی پارتی دیموکراتی کوردستان».

١- مەلا مستەفا «سەرۆکی هەڵبژێردراو».

٢-هەمزە عەبدوڵڵا[١٩٤] «جێگری سەرۆك»

٣-عەونی یووسف.

٤-دوکتۆر جەعفەر محەمەد کەریم.

٥- پارێزەر عومەر (ناوی تەواوی نەزانراوە) [١٩٥].

٦- عەبدولقادر ڕەشید[١٩٦])[١٩٧].

---

[١٩٤] «هەمزە عەبدوڵڵا» کوردی «کوردستانی باکوور»ە، لە ساڵی ١٩٤٦دا «بارزانی» لە «مەهاباد»ەوە ناردییە «عیراق» بۆ دامەزراندنی «پارتی»، هاوسەرەکەی خوشکی خوالێخۆشبوو مامۆستا «ئیبراهیم ئەحمەد» بوو.

[١٩٥] دیارە مەبەست «عومەر مستەفا»یە کە هەر بە «عومەر دەبابە» ناسراوە، خەڵکی «کۆیە»یە، «سورەیای مەلای گەورە» و خوشکی خوالێخۆشبوو «مەسعوود محەمەد» هاوسەری بوو، دەرچووی «حقوق» بوو، بەڵام خۆی بۆ کاری «پارتی» تەرخان کردبوو.

ڕاپۆرتێکی کەم هاوتا دەربارەی ئارشاکی وێنەگر

لە بەرگی یەکەمی ئەم بەرهەمەدا گەلێك نموونەمان دەربارەی وردەکاریی بەڵگەنامە نهێنییەکانی «حوکمەتی بەریتانی» هێناوەتەوە، نموونەی یەکجار سەیر و چاوەڕوان نەکراوی ئەم بەرگەیشمان ئەم ڕاپۆرتە دوور و درێژ و چڕوپڕەیە دەربارەی یەکێك لە پێشەنگانی وێنەگرانی «عیراق» بە ناوی «ئارشاك» ەوە کە کەم وێنەگری بەناوبانگی دیکە دەیانتوانی شان لە شانی بدەن، وێنەگری کۆشك و گەورەپیاوان و ئەفسەران و کیژە شۆخەکانی «عیراق» بە ڕەگەز «ئەرمەنی» بوو، وا دیارە ئەوە پاڵی پێوە ناوە جۆرە مەیلێکی بەرانبەر «یەکیەتی سۆڤیەت» و «حیزبی شیوعیی عیراقی» هەبێت، ئەو دەنگوباوەی پاڵی ناوە بە دیپلۆماسییە «بەریتانییەکان» ەوە لە «عیراق» و خودی کاربەدەستانی «عیراق» یش بکەونە سۆراخی گشت هەڵسوکەوتەکانی «ئارشاك» و هەمەجۆر زانیارییی دەگمەن و وردی دەربارە کۆ بکەنەوە و ئەمەی لای خوارەوەیش پوختەی ئەو زانیارییانەیە کە لە قوتووی هیچ عەتارێکدا چنگ ناکەون و باوەڕ ناکەم کەسێك لە توێژەران چاوەڕوانی بووبن:

«پاشکۆی ژمارە «دەبل یو»،

---

(١٩٦) «عەبدولقادر ڕەشید» «هەولێری»یە، ئەویش دەرچووی «کۆلێجی حقوق» ە و سەرەتا ئەندامی حیزبی «هیوا» بوو.

(197) N.A.,F.O.,371/75131, History of Malik Saif .....Top Secret, Appndix (V), Leaders of Kurdish Democratic Party (Data unknown).

شایانی باسە «پارتی دیموکراتی کوردستان» لە «ئێران» ساڵی ١٩٤٥ و لە «عیراق» ساڵی ١٩٤٦دامەزرێنران.

تێبینی دەربارەی وێنەگر ئارشاك،

«ئارشاك یوسف یانیكان» «ئەرمەنی»یە، ساڵی ١٩٠٢ لە «ئەدەنەی تورکیا» لە دایك بووە، لە هەڕەتیی لاوییدا هونەری وێنەگریی لە «تورکیا» و «ئیتاڵیا» خوێندووە، ساڵی ١٩١٤ لە «تورکیا»وە هاتووەتە «سووریا» و پاش ماوەیەك گەڕاوەتەوە «تورکیا» و ساڵی ١٩٢١ دیسانەوە گەڕاوەتەوە «سووریا» و ئەمجارەیان ڕەگەزنامەی «سووری» وەرگرتووە، ساڵی ١٩٢٥ بە پاسپۆرتی «سووری» هاتووەتە «عیراق» و لە «ستۆدیۆی عەبدولکەریم» کاری دەست کەوتووە و لە ساڵی ١٩٢٦دا بۆ سەردانێکی کورت هاتووەتەوە «سووریا» و دوای ئەوە بە یەکجارەکی لە «عیراق» نیشتەجێ بووە، «ئارشاك» لە لایەن «ستۆدیۆی عەبدولکەریم»ەوە بە تاوانی دزی تۆمەتبار دەکرێت، بەڵام ئەو ببووە هاوڕێی «عەبووش» کە ئەویش ستۆدیۆی خۆی هەبوو و بووە شەریکی، وێڕای ئەوە «عەبووش» یاریدەی «ئارشاك»ی دا تاوەکو بتوانێت خێزانی «لە سووریاوە– ك.م.» بهێنێتە «بەغدا». پاش ماوەیەك «ئارشاك» ستۆدیۆیەکی لەسەر حیسابی خۆی کردەوە و خوشکەکەشی لە ستۆدیۆکەدا یاریدەی دەدا، «ئارشاك» زۆر بە خێرایی لە کارەکەیدا سەرکەوت و بووە «وێنەگری کۆشك « و دوایی وەك وێنەگری تایبەتیی «فەیسەڵی یەکەم» لە گەڵیدا چووە «ئێران» و ڕۆژی بیست و شەشی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٠ ڕەگەزنامەی عیراقی وەرگرت.

وەها دیارە «ئارشاك» زۆر خێرا بووەتە جێگەی بڕوای کاربەدەستانی وڵات و بۆ خۆی ئیدیعای دەکرد کە بێ ئەندازە جێگەی بڕوای کاربەدەستانە، دوور نییە لەو قسەیەدا کەمێك زێدەڕۆیی هەبێت، چونکە وەك دەیگوت گەلێك بابەتی بایەخدار لە وجوودی ئەودا عەرز دەکرێن، وێڕای ئەوەی دەیگوت ژمارەیەکی زۆر هاوڕێی لە نێو ئەفسەرە گەورەکانی سوپادا هەیە، وەهایش پێدەچێت ئەو زانیارییانەی بە پارە فرۆشتبێت یان بە حوکمەتی «ئێران»ی، یان بەو «ڕووس»انەی لە «ئێران» دەژین، ئەوە بە تەواوەتی نەزانراوە. دەشڵێن لە ماڵەکەی خۆیدا لە «گەڕەکی سەعدوون» بێتەل «لاسلکی»ی

هەبووە، دەشڵێن پێوەندی بە دوو کەسەوە هەیە، کە گوایە کۆمۆنیستن، یەکەمیان «ڕەشید عارف» ە [198]، ئەوی دیکەیشیان «یارود نەفیسار بەرسومیان» ە [199] کە دیارە ئەویش وەک «ئارشاک» خۆی «ئەرمەنی»یە، دەڵێن «بەرسۆمیان»ی هاوەڵی «ئارشاک» ئەندامی کۆمەڵەیەک بوو بە ناوی «پارتی ئەینچاک» ەوە، یان بە پێی ڕاپۆرتی دیکە ئەندامی «پارتی ئەینچاک »ی «شیوعیی یەریڤان» بووە [200]. هەمان کات «بەرسومیان» گومانی ئەوەی لێ دەکرێت کە بە کاری قاچاغی تلیاکەوە خەریک بێت.

«ئارشاک» بۆ ماوەیەک بەر لە مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤١ لە کاری وێنەگریی کۆشک دوورخرایەوە، بەڵام بە پێی ڕاپۆرتێک وەها دیارە دوایی خراوەتەوە هەمان پۆست، گومانیش لەوە دەکرێت کە «ئارشاک» لە ڕێگەی بەرتیلەوە ئەو گێڕانەوەیەی جێبەجێ کردبێت، «ئارشاک» وێنەی جموجوولّە «بەریتانییەکانی» «بە نهێنی —ک.م.» دەگرت بۆیەکا چاودێری خرابووە سەر. بەهۆی ئەو موراقەبەیەوە بەوە زانرا کە «ئارشاک» پێوەندی بە چەند کەسێکی وەک ئەمانەوە هەیە— ئەرمەنییەک بە ناوی «گەرەبێت» ەوە

---

[198] «ڕەشید عارف» خەڵکی «کۆیە»یە، ئەندازیارێکی ناسراو بوو، سەرەتا لە دایەرەی ئەشغالی «هەولێر» کاری دەکرد، دوایی هاتە «بەغدا» و بە قۆنتەراتەوە خەریک بوو، بارەگای «بانکی ڕافیدەین» لەسەر «شەقامی ڕەشید» ئەو دروستی کرد و بەهۆی کەوتنە خوارەوەی لەکاتی ئەو کارەیدا قاچی سەقەت بوو، خوالێخۆشبوو لەناو خەڵکیدا خۆشەویست بوو، قسەی نەستەق بوو، هەستی «کوردایەتی» بەهێز بوو، پێوەندی نیزیکی لەگەڵ گەورە پیاوی وەک «کامیل چادرچی»دا هەبوو، بەڵام نەمبیستووە شیوعیی بووبێت، بە پێچەوانەوە بە پێی قسەی ئەو کەسانەی لە نزیکەوە دەیانناسی ڕقی لە شیوعییەت دەبۆوە.

[199] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوی بەم جۆرە هاتووە: "Yaroud Nafisar Barsomyan" کە دیارە ئەویش وەک «ئارشاک ئەرمەن»ی بووە.

[200] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:

"The latter was described as a fellow member of Arshak's in Society known as the (Anhijak) party, or as another report says the "Hanchak" Communist Party of Erivan".

لەگەڵ خوشکەکەی و دوکتۆرێك بە ناوی «موگیردیچیان» هەوە[٢٠١]، وێڕای چێشتکەرێك و کارمەندێکی دیکەی «کۆمپانیای گواستنەوەی تووروسی تورکی»، هەروەها دوو ئەرمەنیی دیکە، «یازماندجیان»[٢٠٢]، کە لە (؟)« La Mode Parisiennce» لەگەڵ بڕای «ئارشاك»دا کاری دەکرد، سەرباری ژمارەیەك ناوی دیکەی وەك «عەبدولکەریم قاوەچی»[٢٠٣] و کارمەندێکی «کۆمپانیای گواستنەوەی بیابان»[٢٠٤] و «تۆفیق سالّح» و «کازم عەبادی» و «فایەق تۆفیق»ی کۆنە موتەسەڕیف و «عەلی ئاغا»ی ژمێریار لە موفەوەزییەتی ئێرانی لە «بەغدا» و بازرگانێکی جلی فەردە بە ناوی «سوورێن صەلیبیان» هەوە. گومان هەبوو لە گشت ئەم کەسانە کە ئەندامی ئەم ڕێکخراوە بن کە ئارشاك دایمەزراندووە بۆ گرتنی وێنە لە ناوچە جیاجیاکانی ولاّتدا تاوەکو لە ڕێگەی «تورکیا»وە بیاننێرێت بۆ «ئەلّەمانیا». فرۆکەوانێکی هێزی ئاسمانیی عیراقیش بە ناوی «کازم عەبادە»وە بینراوە چۆن بە نهێنی چووەتە ستۆدیۆکەی ئارشاك و تەنها «ئەرمین»ی برای ئارشاك ناوەڕۆکی ئەم جۆرە دیدەنییانەی چاپ دەکرد.

دەشڵێن ئارشاك لە ڕێگەی «بەصرە»وە هەواڵەکانی پێدەگات، دەشڵێن ئارشاك پێوەندیی بە «لیما پاشا»[٢٠٥] ناوێکەوە هەیە کە یەکێکە لە ڕەهبەرانی «داشناق» لە «مووسڵ» و بە پێی ڕاپۆرتەکان پیاوی ئەلّەمانەکانە.

مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٢ «ئارشاك» داوای ڤیزەی کرد بۆ ئەوەی لەگەڵ «وەصی»دا بچێتە بەرەکانی ڕۆژئاوای جەنگ، بەلاّم ئەو لەگەڵ

---

[٢٠١] ناوی لە دەقی بەلگەنامەکەدا بەم جۆرە هاتووە (Mugirdichian) کە دیارە ئەویش ئەرمەنی بوو.

[٢٠٢] لە دەقی بەلگەنامەکەدا ناوی بەم جۆرە نووسراوە : "Mugirdichian" دیارە ئەمەش ئەرمەنی بووە.

[٢٠٣] لەدەقی بەلگەنامەکەدا ناوەکەی بەم جۆرە نووسراوە: "Abdul Karim Qewachy".

[204]"Trans – Desret Company".

[205]"Lima Pasha".

دەستە و دایەرەی فەرمیی «وەصی»دا نەڕۆیشت، بەڵکو بە جیا چووە «سووریا»، چونکە لە حەڵەب کچە ئەرمەنییەکی هێنا بە ناوی «لوسین میلاتباچین» هوە کە هیچ دژی نەزانراوە بۆیەکا وەها پێدەچێت چونەکەی بێ مەبەستی تایبەتیی بووبێت[٢٠٦].

مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی١٩٤٣ «ئارشاك» و «ئەلبێرت سەرکیس فەرجیان»ی یاریدەری جارێکی دیکە لەگەڵ کارمەندانی کۆشکدا چوونە سەردانی میسر و گومان دەکرێت ئارشاك لەوێ وێنەی نهێنیی گرتبێت. مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٤ ئەم زیارەتە بۆ «میسر» دووپات کرایەوە و ئارشاك ئەمجارەیان ئەڵماسێکی زۆری لەگەڵ خۆیدا هێنابوو کە لە گومرگ پێیان گرت، بەڵام دوایی دایانەوە، هەرچۆن بێت ئارشاك لە کاری وێنەگریی کۆشك دوور خرایەوە.

مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٥ ئارشاك چووە زیارەتی موفەوەزییەتی تازە کراوەی «ڕووسیا» «لە «بەغدا»–ك.م.» و پێنشیازی کرد بە خۆڕایی وێنەی ناوەوەی بارەگاکەی بگرێت، ئەو پێشنیازەی «ڕووسەکان» پەسەندیان کرد و مانگی مایسی هەر ئەو ساڵەیش چووە «شام» بۆ زیارەتی کەسوکاری هاوسەرەکەی و بۆ تەداوی.

دوای ئەوە تاوەکو مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٤٧ هیچ دەنگوباوێکی ئارشاك لە ئارادا نەبوو، بەڵام لەو ساڵەدا وەك وێنەگری کۆشك زیارەتی «ئینگلتەرە»ی کرد، وەها پێدەچێت پۆستەکەی جارانی لە کۆشك وەرگرتبێتەوە.

دیارە کارمەندی «هەواڵنێری تاسە» لە بیرۆی نوێی «سۆڤیەت»یدا «لە «بەغدا»–ك.م.» چووە زیارەتی ستۆدیۆکەی «ئارشاك» و لە مانگی نیسانی

---

[٢٠٦] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە دارێژراوە:
"As he was married in Allepo, at about this time to an Armenian girl called Millatbachinn, against whom nothing is known, his journey may have had no securiby interest".

هەر ئەو ساڵەیشدا «مادام سەفارۆف»ی هاوسەری «ئەرکادی سەفارۆف»ی کارمەندی موفەوەزییەتی «سۆڤیەتی» «لە «بەغدا»–ک.م.» زیارەتی ستۆدیۆکەی ئارشاکی کرد» [٢٠٧].

پاشکۆی ژمارە «ئێکس»یش لەو پاشکۆیەی بۆ ئارشاکی وێنەگر تەرخان کرابوو کەمتر سەرنجڕاکێشتر نییە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو پاشکۆیەیە:

«پاشکۆی ژمارە «ئێکس» ،

تێبینی دەربارەی ئارپێت زۆرا ئیسکەندەریان

"ئاربێت زۆرا ئیسکەندەریان» کە کوڕی «زۆرا ئیسکەندەریان»ی «ئەرمەنیی» خاوەن دووکانێکە لە «کەرکووك» و بە پێی ڕاپۆرتەکان گومانی لێ دەکرێت کە لە ساڵی ١٩٢٩ — ١٩٣٠ دا سیخوڕی «ڕووس» بووبێت. «ئارپێت» لە لایەن «عەبدولڕەزاق شێخلی»یەوە کرایە بەڕێوەبەری سینەمای «دار السلام» لە «بەغدا». «ئارپێت» لە موفەوەزییەتی بازرگانیی ڕووسی «لە عێراق– ک.م.» فیلمی «ڕووسی» دەکرێ بە «دووسەد دینار» و جارێکیان سینەمای ناوبراو لەسەر ئەوەی زوو زوو فلیمی «ڕووسی» نیشان دەدا بۆ ماوەی مانگێك داخرا، بەڵام وەك دەڵێن «ئارپێت» بە هۆی ئەو دەعوەتە زۆرانەوە کە بۆ بەڕێرسانی ساز دەکردن جارێکی دیکە نەیهێشت سینەمای «دار السلام» دابخرێت. لە مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٨دا «ئارپێت» چووە «مووسڵ» و لەوێ پارەی بەسەر کۆمۆنیستەکانی ئەو شارەدا دابەش کرد و بۆ ڕۆژی دوای ئەوە لە «مووسڵ» خۆنیشاندان دژی پەیمانی «ئینگلیزی – ئوردونی» هەڵگیرسا.

---

[207] N.A.,F.O.,371/75131, History of Malik Saif .....,Top Secret, Appendix (W), Notes on the Photographer Arshak.

مانگی نیسانی سالّی ١٩٤٨ ئارپێت دوور خرایەوە سووریا بە تۆمەتی کاری سیخوڕی بۆ موفەوەزییەتی «سۆڤیەتی» لە «عیراق» [٢٠٨].

دەربارەی لە سێدارەدانی «فەهد» و هاوەڵەکانی

شایانی باسە «حیزبی شیوعیی عیراقی» زوو زوو شفرە نهێنییەکانی خۆی دەگۆڕین، لەگەڵ ئەوەیشدا دوژمنە کاربەدەستەکانی کۆمۆنیزم لە ولاّتدا توانییان زەفەر بە حیزب بهێنن و گورزی توند بە «حیزبی شیوعیی عیراقی» بگەیێنن بەر لە سێدارەدانی «فەهد» و هاوەڵەکانی و بەندکردنی سەد و دوو کەس کە تەنها دوازدە کەسیان ئازاد کران و هەشت کەسیشیان جۆری حوکمەکانیان نەگوتراون وەك لە پاشکۆی ژمارە (ڤ)ی هەمان دیراسەتدا ئاماژەی بۆ کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقەکەیەتی:

ژمارە	ناو	جۆری حوکم
١	یووسف سەلمان یووسف	لە سێدارەدان
٢	زەکی محەمەد بەسیم	لە سێدارەدان
٣	محەمەد حسەین شەبیبی	لە سێدارەدان
٤	یەهودا ئیبراهیم صدیق	لە سێدارەدان
(هەر چواریان ڕۆژانی چواردە و پازدەی مانگی شوباتی سالّی ١٩٤٩بە ئاشکرا لە سێدارە دران).		
٥	عەزیز ئەلحاج عەلی حەیدەر «عەزیز حاج»	مۆنەبەد
٦	جەودەت ئەحمەد ناجی	مۆنەبەد
٧	میر یەعقوب کۆهین	مۆنەبەد

[208] Ibid, Appendix (X), Note on Arpet Zora Iskandarian.

٨	كاظم مەلا خەليفە	پازدە ساڵ حوكمى قورس و پێنج ساڵيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا[٢٠٩]
٩	جاسم حەموودى	پازدە ساڵ حوكمى قورس و پێنج ساڵيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا.
١٠	حەسانى كوڕى عەلى	پازدە ساڵ حوكمى قورس و پێنج ساڵيش لە ژێر چاودێريى پۆليسدا
١١	عەزيز محەمەد	پازدە ساڵ حوكمى قورس و پێنج ساڵيش لە ژێر چاودێريى پۆليسدا
١٢	عەبدولسەلام عەبدولعەزيز	پازدە ساڵ حوكمى قورس و پێنج ساڵيش لە ژێر چاودێريى پۆليسدا
١٣	يوسف مەنشي يوسف زەلوف	پازدە ساڵ حوكمي قورس
١٤	حسقيل هاروون حسقيل	دە ساڵ حوكمى قورس و سێ ساڵيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا.
١٥	ئيسماعيل محەمەد حەكاك	دەساڵ حوكمى قورس و سێ ساڵيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا.
١٦	عەبدولهادى عەبدولرەضا	دە ساڵ حوكمى قورس و سێ ساڵيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا.
١٧	عەزيز سپاهى «يان ئيسپاهى؟»[٢١٠]	دە ساڵ حوكمى قورس و سێ ساڵيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا.

[٢٠٩] لە دەقى بەڵگەنامەكەدا ئەو سێ ژمارەيەى جۆرى حوكمەكان بەم جۆرەى لاى خوارەوە لێكدراونەتەوە:

R.I= Rigorous Imprisonment بەندكردنى قورس

S.I.= Simple Imprisonment بەندكردنى سووك

P.S.= Police Sarveillance خستنە ژێر چاودێرى پۆليسەوە

[٢١٠] عەزيز سپاهى دروستە نەك ئيسپاهى.

١٨	يوسف حەنا شێر	دە سالّ حوكمى قورس
١٩	ئەحمەد حەسون	دە سالّ حوكمى قورس
٢٠	محەمەد عەبدوللەطيف	دە سالّ حوكمى قورس
٢١	جاسم محەمەد حلاوى	دە سالّ حوكمى قورس
٢٢	زەكيى مەلا خەليفە	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٢٣	هاشم عەبدوللاّ ئەربيلى	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٢٤	نووري سەلمان	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٢٥	رۆبێن يەحيا	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٢٦	طاريق عەبدولكەريم	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٢٧	ناجى سايۆن خەلاشى[٢١١]	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٢٨	يەعقوب مەنشى ئيبراهيم	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٢٩	نەعيم يوسف ئيسحاق شارەبانى	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٣٠	نەعيم سالّح سەلمان	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا
٣١	فاضل جاسم	حەوت سالّ حوكمى قورس و دوو سالّيش لە ژێر چاودێرى پۆليسدا

[٢١١] لە دەقى بەڵگەنامەكەدا ناوەكەى وەها هاتووە: Naji Saeon Khalashi

٣٢	ناجی سایۆن	حەوت ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٣٣	خالید ئەحمەد	حەوت ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٣٤	ئیسماعیل ئەحمەد	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٣٥	کاظم عەبدولرەضا	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٣٦	ئەدوارد یووسف	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٣٧	ئەحمەد عەلوان	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٣٨	ناجی شائول	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٣٩	ڕەضا مووشی	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٤٠	وارکیس سەرکیس گەڕەبێت	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٤١	ئێلین یوسف	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٤٢	بەهنام تۆماس شەممماس	حەوت ساڵ حوکمی قورس
٤٣	داود نەمۆ[٢١٢]	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٤٤	فوئاد ئێلیاس	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٤٥	یەعقوب یوسف عەبدوڵڵا	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٤٦	ئەلیاهو خەضوری شیرازی	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٤٧	یوسف داود	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا

[٢١٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکەی وەها هاتووە: Da'ud Na'mo لەوانەیشە داود نەعمۆ بێت.

٤٨	عەزیز شائول	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٤٩	هاشم ئەحمەد	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٥٠	ئیبراهیم داود	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٥١	میخائیل حەنا	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٥٢	حەمید حەمدی مەحموود	پێنج ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٥٣	شاکیر حاجي فەیاض	پێنج ساڵ حوکمي قورس
٥٤	عەبدولحسەین عەبدولکەریم	پێنج ساڵ حوکمي قورس
٥٥	گریگۆر پیدرۆسیان	پێنج ساڵ حوکمي قورس
٥٦	ئەنترانیك سێترای «یان سێتراکیان»	سێ ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٥٧	ستیڤان سێترای «یان سێتراکیان»	سێ ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٥٨	شەمشوون پیرە[٢١٣]	سێ ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٥٩	ئارام بۆغۆص	سێ ساڵ حوکمی قورس و دوو ساڵیش لە ژێر چاودێری پۆلیسدا
٦٠	عەبدولحسەین عەبدولجەلیل	سێ ساڵ حوکمي قورس
٦١	حەسەن محەمەد زەهاوی	سێ ساڵ حوکمي قورس
٦٢	کەمال حەمید	سێ ساڵ حوکمي قورس

[٢١٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکەی بەم جۆرە هاتووە: Shamshun Pira.

٦٣	عەبدولڕەحیم جەودەت	سێ ساڵ حوکمی قورس
٦٤	شاول سایۆن شارەبانی	سێ ساڵ حوکمی قورس
٦٥	مووسا جەعفەر	سێ ساڵ حوکمی قورس
٦٦	فەیصەل ناصر	دوو ساڵ حوکمی قورس و ساڵێکیش لە زێر چاودێری پۆلیسدا
٦٧	ساڵح عەبدوڵڵا صوفەیر[٢١٤]	دوو ساڵ حوکمی قورس
٦٨	ئەنترانیك جۆهانین «یان ئۆهانیان؟»	دوو ساڵ حوکمی قورس
٦٩	گەرە ێێت هاریتۆن	دوو ساڵ حوکمی قورس
٧٠	کەریم سایۆن	دوو ساڵ حوکمی قورس
٧١	ساڵح حاجی باقر ئەبوتمەن	یەك ساڵ حوکمی قورس
٧٢	دایم ئوێنی	یەك ساڵ حوکمی قورس
٧٣	عەبدولجەبار عەبدوڵڵا ئەلبێروتی	یەك ساڵ حوکمی قورس
٧٤	غەضبان مەردان ئەلسەعد	یەك ساڵ حوکمی سووك
٧٥	ئەلفرێد سەمعان[٢١٥]	یەك ساڵ حوکمی سووك
٧٦	عەبدولجەبار ناجی	یەك ساڵ بنێردرێتە قوتابخانەی ئیسلاحی[٢١٦]

---

[٢١٤] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکەی بەم جۆرە هاتووە: Salih Abdullah Sofair

[٢١٥] ئەلفرێد سەمعان، کە دیارە گاورە، ماوە و پێموایە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندی ئێستای «حیزبی شیوعیی عیراقی»یە، دوای کەوتنی ڕژێم بە ماوەیەکی کورت «یەکیەتی نووسەرانی عیراقی» کۆڕێکی ساز کرد، منیش بانگ کرابووم، لە لێدوانێکی خۆمدا چەند لایەنێکی ژیانی یەکیەتی سۆڤیەتم نیشان دا کە بە چاوی خۆم دیبوومن، هاوڕێ ئەلفرێد سەمعان زۆر بە تووڕەیی وەڵامی دامەوە، بەڵام دوکتۆر جەمیل نصەیف، کە ئەویش دەرچووی یەکیەتی سۆڤیەتە و پیاوێکی چەپڕەو و گەلێك کتێبی بە نرخی لە ڕووسییەوە وەرگێڕاوەتە سەر زوبانی عەرەبی و مامۆستایەکی ناسراوی ئەدەبە لە کۆلێجی ئادابی زانکۆی بەغدا، بەگەرمی پشتگیریی لێ کردم.

[٢١٦] دیارە لەبەر ئەوەی تەمەنی لە هەژدە ساڵان کەمتر بووە.

٧٧	مووسا خەضوری	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٧٨	شەفیق ئیّلیاهو هۆریش[٢١٧]	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٧٩	یەهودا خەضوری حوری	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٨٠	حۆریس سایۆن	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٨١	سەلمان خەضوری عزرا	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٨٢	ناجی صالّح سەلیم	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٨٣	عزرا مەنشی	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٨٤	یەهودا حسقیّل	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٨٥	سایۆن شائول حەکاك	٥٠٠ دینـاری کـاش بارمتـە یـان دوو سالّ حوکمی قورس
٨٦	عەبدوللەتیف ئەلحاج عەلی حەیدەر «لەطیف حاج»	٢٠٠ دیناری کاش بارمتـە یـان یـەك سالّ حوکمی قورس
٨٧	عەمانوئیّل ئەسکەندەر	ئازاد کرا
٨٨	عۆزە کەریم	ئازاد کرا
٨٩	حەسان عەباس کەرادی	ئازاد کرا
٩٠	سەلام صالّح سەلمان	ئازاد کرا

[٢١٧] لە دەقی بەلّگەنامەکەدا بەم جۆرە ناوی هاتووە: Shafiq Eliahu Harish.

٩١	جەمیل مەنشی	ئازاد کرا
٩٢	عەلی محەمەد	ئازاد کرا
٩٣	جەمال محەمەد	ئازاد کرا
٩٤	ئیسماعیل عەباس ئەلقەیسی	ئازاد کرا
٩٥	مەنشی ئیسماعیل	ئازاد کرا
٩٦	حسەین تەها محەمەد یان «حسەین حاجی تەها»	ئازاد کرا
٩٧	صامۆئیل هانوکە[٢١٨]	ئازاد کرا
٩٨	صالح مەهدی	ئازاد کرا
٩٩	ڕەشید ئیسماعیل باجەلان	حوکمەکەی نەگوتراوە
١٠٠	فلامەرز نەصنەر زەینەڵ	حوکمەکەی نەگوتراوە
١٠١	عەبدولکەریم ڕەفیق	حوکمەکەی نەگوتراوە
١٠٢	ئەنوەر عەبدوڵلا	حوکمەکەی نەگوتراوە
١٠٣	ئەحمەد عەبدولڕەحمان ئەلتەمیمی	حوکمەکەی نەگوتراوە
١٠٤	حەیدەر سلێمان	حوکمەکەی نەگوتراوە
١٠٥	کاظم محەمەد	حوکمەکەی نەگوتراوە
١٠٦	ئەدوارد یووسف ئەلیاهو «یان ئەدوارد یوسف؟»	حوکمەکەی نەگوتراوە

تێبینی:

ژمارەیەک لەم ناوانە بەر لە ئێستا لەم لێکۆڵینەوەیەدا ئاماژەیان بۆ نەکراوە، لەوانەیە دواتر تێکەڵی هەمان کار بووبن، بەرانبەر بەوانیش کەسانێکی ناسراو هەن کە حوکم دراون بەڵام ناویان لەم لیستەیەدا نییە، بۆیەکا لەم ڕووەوە لیستەکە ناتەواوە. لەوانەیە «ماليك سێف» عەفوی بۆ دەربچێت»[٢١٩].

---

[٢١٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکەی بەم جۆرە هاتووە: Samuel Hanuka.

[219] N.A.,F.O.,317/75131, History of Malik Saif...., Top Secret, Appendix (V), sentences.

لە سێدارەدانی ساسۆن دەلال

١٩٤٨/٢/١٢ الموقف العام –بغداد– من يمين الناظر الواقفون: الشهيد ساسون دلال، المحامي محمود صالح السعيد – عضو الهيأة المؤسسة لحزب التحرر، عبد اللطيف هاشم السعدي، رشيد بكتاش، عبد الحسين.....، المحامي الشهيد توفيق منير، المحامي الشهيد كامل قزانجي، علي الشيخ محمد الشبيبي، موسى شائول، جاسم الجبوري. الجالسون: الياهو حبيب، هاشم الواسطي، فيصل مهدي.

هەرچی لە سێدارەدانی «ساسۆن دەلال»ە چلوپڕنج ڕۆژ دوای لە سێدارەدانی «فەهد» و هاوەڵەکانی جێبەجێ کراو بەم جۆرەی لای خوارەوە «بەڵگەنامە نهێنییەکانی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی» ئەو بابەتەی بۆ پاراستووین:

«بە شفرە،

لە «بەغدا»وە بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

«سێر هـ. ماك» .

ژمارە ٤١٤،

٧ی مایسی ١٩٤٩،
وێنەی لێ دراوەتە:
«قاهیرە» و «مۆسکۆ»،
تایبەتی،
نهێنی.

١- نیشانە بە بروسکەی وەزارەتی هەندەرانی ژمارە ٤١٤ی ڕۆژی حەوتی مایسی «ساڵی ١٩٤٩- ك.م.» کە وێنەی لێ دراوەتە قاهیرە و مۆسکۆ و بروسکەی ژمارە ١٤٠ی خۆم دەربارەی شیوعییەکان.

لە «تریڤیلیان» ەوە.

«حوکمەتی عیراقی» بەیاننامەیەکی دەرکرد دەربارەی ئەوەی بڕیاری لە سێدارەدانی «دەلال» لە لایەن دادگایەکی سەربازییەوە بە پێی یەکێك لە خاڵەکانی بەندی یەکەمی یاسای ساڵی ١٩٣٨ی سزاکانی قانونی عقوباتی «بەغدا»دی دەرچووە دوای ئەوەی سەلمێنرا کە «ساسۆن دەلال-ك.م.» پێوەندیی لەگەڵ ڕێکخراوێکی گێرەشێوێنەری پێوەندیداری بە سوپاوە هەبووە، وێڕای پێوەندییەکانی بە هێزە چەکدارەکانی میرییەوە وبستوویەتی ئەو هێزانە بۆ جێبەجێکردنی ئامانجەکانی ڕێکخراوی ناوبراو هان بدات. هەروەها ئاماژەیش بۆ ئەوە کراوە کە تۆمەتی کۆمۆنیستی یان گێرەشێوێنەر «لەم بوارەدا نەدراوەتە پاڵ ساسۆن دەلال -ك.م.» چونکە پتر لە بەڵگەیەکی ئەم بۆچوونە لە ناو هێزەکانی سوپا و پۆلیسدا بە دەستەوە نییە.

٢- هەرچەندە ئەمە وەك ئێمە دەمانویست بەیاننامەیەکی زۆر ڕوون نییە، بەڵام ئێمە ناتوانین شتێك زۆرتر لەوەمان چنگ بکەوێت. ئەم دادگاییەی «ساسۆن دەلال-ك.م» وەك دادگاییەکانی دیکەی بەر لە خۆی لە لایەن دادگاییەکی سەربازییەوە بە نهێنی سازکرا و هیچ ئاگادارییەکی دیکە لە لایەن حوکمەتی عیراقەوە بڵاو نەکراوەتەوە، یان بە ئێمە نەدراوە.

تکا لە وەزارەتـی هەندەران دەکـەین وێنـەی ئـەم نامەیـە و بروسـکەی ژمارە نۆم بنێرێت بۆ «مۆسکۆ» [٢٢٠].

شایانی باسـە ئێزگـەی «لەنـدەن» دوو جـار نـاوەرۆکی بەشـی زۆری ئـەم نامەیەی سەرەوەی هەمان پۆژی حەوتی مانگی مایسـی سـاڵی ١٩٤٩ ی بـلاو کردۆتەوە» [٢٢١].

دوا بەڵگەنامـەی نـاو هـەمان فایـل دەربـارەی لـە «سـێدارەدانی ساسـۆن دەلال» ە و ئەمەی لای خوارەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«لە «بەغدا»وە،

وەزارەتی هەندەران،

«سێر هـ.ماك»،

ژمارە ٤٩٨،

٢ی حوزەیرانی ١٩٤٩،

وێنەی بۆ:

«مۆسکۆ» و «قاهیرە».

نیشـانە بـە بروسـکەی ژمـارە ٤٩٨ی پۆژی دووی مـانگی حـوزەیرانی «ساڵی ١٩٤٩–ك.م.» کە وێنەی لێ دراوەتە «مۆسکۆ» و «قاهیرە»، هـەروەها نیشانە بە بروسکەی ژمارە ٤١٤ی خۆم دەربارەی شیوعییەکان.

بە پێی ڕاگەیاندنی پۆژنامەکانی پۆژی سی و یەکی مانگی مایسی «سـاڵی ١٩٤٩_ك.م» «ساسۆن دەلال» لە بەندیخانەی ناوەندیی «بەغـدا» لـە سـێدارە درا، بێ ئەوەی تەرمەکەی نیشانی جەماوەر بدرێت.

تکا لە وەزارەتـی هەنـدەران دەکـەین کـە وێنـەی ئـەم نامەیـەمان بداتـە «مۆسکۆ»، لەگەڵ بروسکەی ژمارە دە مدا» [٢٢٢].

---

[220] Ibid, From Baghdad to Foreign Office, Sir A. Mark, No. 144,7 may, 1949, Reported to Cairo and Moscow, P.42.

[221] Ibid, P.43.

دەنگدانەوەی لە سێدارەدانی ڕەهبەرانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»

فهد و زەکی بسیم
بەر لە اعدام

لـە سـێدارەدانی «فەهـد» و هاوڕێکـانی دەنگێکـی گـەورەی لـە ڕۆژئـاوا و تایبـەت لـە بەریتانیا دایەوە، ئەو ڕاستییەی یەکسەر بووە بابـەتێکی سەرنجڕاکێشـی بەڵگەنامـە نهێنییـە بەریتانییـەکان. فـایلی ژمـارە ٧٥١٣٠/٣٧١ی وەزارەتی هەندەرانی «حوکمەتی بەریتانی» کە لە چل و حەوت لاپەڕە پێکهـاتووە سـەرجەمی بۆ ئەو بابەتـە تـەرخان کـراوە[٢٢٣] و وا لێـرەدا پوختـەی بەڵگەنامـە دەگمەنـەکانی ئـەو فایلـە

پێشکەش دەکەین و بـەم بڕووسـکەیەی ڕۆژی ١٤ی مـانگی شـوباتی سـاڵی ١٩٤٩ی بـاڵوێزی بـەریتانی لـە «بەغـدا» دەسـت پێدەکـەین کـە ناردوویە بۆ «لەندەن» و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«ئەم بڕووسکەیە بە شێوازێکی تایبەتی نهێنییە، لە «بەغدا»وە، بۆ:

---

[222] Ibid,P.47.

[223] N.A., F.O., 371/75130, This Telegram is of particular secrecy and should be retained by the authorised recipient and not passed on, cypher, From Baghdad to Foreign Office, Sir H. Mark, No.150, 14th February, 1949, Repeated to Cairo, Beirut, Damascus, Moscow, Important, Secret.

«وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی» بە شفرە،
ژمارە ١٥٠،
١٤ی شوباتی ١٩٤٩،
وێنەی بۆ:
«قاهیرە» و «بێروت» و «دیمەشق» و «مۆسکۆ»،
بایەخدار،
نهێنی،
نیشانە بە نامەی ژمارە إی، ٩٣/١٠١١٠/٥٨٢،
٨ی شوبات،
دەربارەی دادگاییکردنی شیوعییەکان.

١- «یووسف سەلمان یووسف - «فەهد» و «حەمەد حسەین شەبیبی» و «محەمەد زەکی بەسیم» و «یەهودا صدیق» کە ئەندامی کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بوون پۆژی نۆی مانگی کانوونی دووەمی «سالّی ١٩٤٩ -ک.م» لە لایەن دادگایەکی سەربازییەوە بە نهێنی دادگایی کران و بە پێی بەندی ٨٩ (أ)ی قانوونی عقوباتی «بەغدا»دی بڕیاری لەسێدارەدانیان درا، دوێ شەو یەکەم دوو کەسیان «واتا «فەهد» و «محەمەد حسەین شەبیبی»- ک.م» لە سێدارەدران و تەرمەکانیشیان بۆ چەند سەعاتێك بەرەبەیانی ئیمڕۆ لە دوو شوێنی جیاوازی شاری «بەغدا» بەسەر قەنارەکانیانەوە هەڵواسران، ئەو دووانەکەی تریشیان «واتا «محەمەد زەکی بەسیم» و «یەهودا صدیق» - ک.م.» ئیمشەو لە سێدارە دەدرێن.

٢- سێ کەسی یەکەمیان لە کاتی دادگاییکردنیاندا لە سالّی ١٩٤٧ دا بە چالاکیی شیوعیی تاوانبار کران، هەرچی چوارەمیشیانە «واتا یەهودا صدیق- ک.م.» لە مانگی تەشرینی یەکەمی سالّی ١٩٤٨دا دەستگیر کرا.

٣- «حوکمەتی عیراق»ی منی دەربارەی دادگاییکردنی ئەو کەسانە ئاگادار نەکرد و تەنها پۆژی ١١ی مانگی شوباتی «ساڵی ١٩٤٩- ک.م.» ئەو هەواڵنەم بیست و هەر کاتێك بە درێژەی ئەم بابەتەم زانی بە زووترین کات بە نامەیەکی «سەربەخۆ -ک.م.» ئاگادارتان دەکەم.

بۆ سکرتارییەتی «پۆژهەڵاتی ناوەڕاست» [٢٢٤].

لەم بوارەدا نامەی دواتری ناو هەمان فایل کە «وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی» پۆژی چواری مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویەتی بۆ باڵۆێزخانەی بەریتانی لە «بەغدا» کەم نییە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«بروسکە،

بە شفرە،

لە:

وەزارەتی هەندەرانەوە،

بۆ:

«بەغدا»،

ژمارە ١٤،

٤ی مارتی ١٩٤٩،

وێنەی بۆ:

«قاهیرە» ژمارە ١٨٣،

«دیمەشق» ژمارە ٧٢،

مۆسکۆ ژمارە ٢٥١،

نهێنی.

---

(224) Ibid.

١- نیشانه بە بروسکەی ژمارە ٢١٤ی رۆژی چواری مانگی مارتی «سالّی ١٩٤٩ی -ك.م.» «بەغدا»، بۆ ئاگاداری «قاهیرە» و «دیمەشق» و «مۆسکۆ»، بروسکەی ژمارە ١٥٠تان کە رۆژی ١٤ی مانگی شوبات دەربارەی دادگاییکردنی «شیوعییەکانی عیراق» ناردووتانە.

من ئێستا ئەو راپۆرتەم دی کە لە پەرەگرافی سێیەمی نامەکەتاندا ئاماژەتان بۆی کردووە کە دەلّێت وێڕای «فەهد» پەنجاو سێ کەسی دیکە دراونەتە دادگا.

ئەگەر بێت و ئەمە ببێتە هۆی لە سێدارەدانی کەسانی دیکە ئەوساکە پێویستە ئێمە تەدەخول بکەین چونکە زۆر بەداخەوە وەها پێدەچێت ئەو ڕووداوە کاری کردۆتە سەر ڕای گشتیی جیهان، من بۆ خۆم تاوەکو ئێستا ژمارەیەك نامەی پرۆتێستی خەلّکی ئەم ولاّتە «واتا بەریتانیا -ك.م.»م وەرگرتووە و هەر چەندە بە پێی یاسای عیراقی ئەوەی ڕووی داوە چ لە بواری دادگاییکردن و چ لە بواری لە سێدارەکاندا کارێکی ڕەوایە، بەلاّم وەلاّمێکی لەم جۆرە موقنیع نییە و کەس قایل ناکات کە کار بەدەستە عیراقییەکان بە شێوازێکی درندانە مافی مرۆڤیان پێشێل نەکردووە.

٢- لەبەر ئەوە بەختەوەر دەبم ئەگەر بێت و ئێوە کەلّك لە دەرفەتی قسەکردنتان لەگەلّ سەرەك وەزیرانی عیراقدا ببینن بۆ ئەوەی هانی بدەن لە سێدارەدانی کەسانی دیکە ڕابووەستێنێت، هەلّبەت ئێوە بە شێوازێکی فەرمی ناتوانن پرۆتێست دژی کارێك پێشکەش بکەن کە تازە قەومابێت، بەلاّم پێویستە ئێوە ئەوەی بۆ ڕوون بکەنەوە کە بە پێی بۆچوونی ئێمە زێدەڕۆییەکی تەواوی کردووە و ئێمە لە «لەندەن» چاوەڕوانی پرۆتێستێکی تووندوتیژی پەرلەمان دەکەین» [٢٢٥].

---

[225] Ibid, P.12

دوا بەدوای ئەمە دەقی نوسخەی ئەسڵی دەیان بڕووسکە و نامەی ناڕەزایی دەزگا و کەسایەتییە پێشکەوتووخوازەکانی بەریتانیا لە هەمان فایلدا هەڵگیراون کە ئەمەی لای خوارەوە چەند نموونەیەکیانن:

«وەزیری هەندەران،

بارەگای وەزارەتی هەندەران لە لەندەن،

کۆمەڵەی سۆشیالیزمیی زانکۆی مانچستەر[٢٢٦] زۆر بە تووندی ئەم ڕەفتارانەی لە «عیراق» لەم حەفتەیەی دواییدا لەگەڵ قوتابییە پێشکەوتووخوازەکان و ڕەهبەرە سیاسییەکانی عیراق دەکرێن تاوانبار دەکەین و داوا لە حوکمەتی خاوەن شکۆی (بەریتانی -ك.م.) دەکەین هانی «حوکمەتی عیراق»ی بدات ئەو کەسانە بگرێت»[٢٢٧]، شایانی باسە کۆمەڵەی ناوبراو ڕۆژی بیست و چواری مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ ئەو بڕووسکەیەی ناردووە.

---

[٢٢٦] زانکۆی «مانچستەر» یەکێکە لە زانکۆ هەرە گەورەو ناسراوەکانی «بەریتانیا» و جیهان، کاك «موفیدی حاجی حەمە نوری» زاوام بە تایبەتی بردمییە زیارەتی بارەگای ئەو زانکۆیە، شایانی باسە لە «مانچستەر» سەرهەڵدانی ڕێڕەوی سەرمایەداری لە سەرتاپای جیهاندا دەستی پێکرد و «ماركس» و «ئەنجلز» بایەخی زۆریان بە بزووتنەوەی کرێکارانی ئەو شارە داوە و بە جووتە ماوەیەکی زۆریان لەوێ بردۆتە سەر. ئەوەی پێویستە لەم بوارەدا بگوترێت ئەوەیە کە «شۆڕشی سەرمایەداریی بەریتانی» پشتی بە خوری و قوماشی خوری بەست کە پێویستییان بە تەپوتووشی زۆر زۆرە و لە شاری «مانجستەر» و دەوروبەریشی ساڵ دوازدەی مانگ تەپوتووشی و سەرماو سۆڵە ئەو شارەو دەوروبەری گرتۆتەوە.

[227] N.A.,F.O., 371/75130, This Telegram is of particular secrecy and should be retained by the authorised recipient and not passed on, cypher, lertter of Protest aginst the excuation of four Communist Leaders by the Iraqi Government, 21th February 1949, P.12.

نامەی دواتری ناو هەمان فایل ئیمزای هەشت کەسی بە سەرەوەیە و پۆژی بیست و دووی شوباتی سالّی ١٩٤٩ نێردراوە[٢٢٨]. لە لاپەڕەی حەڤدەی هەمان فایلیشدا نامەی «پڕێکخراوی لاوانی کۆمۆنیستی لەندەن» هەلّگیراوە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«برِیار،

کۆمیتەی ناوچەی «لەندەن»ی «پڕێکخراوی لاوانی کۆمۆنیست» داوا لە وەزیری هەندەرانی «بەریتانی—ک.م.» دەکات کە «حوکمەتی عیراق»ی لەوە ئاگادار بکات کە بە هەزاران لە کرێکارە لاوەکانی «لەندەن» ئیدانەی لە سێدارەدانی دڕندانەی ڕەهبەرانی گەلی «عیراق»ی دەکەن، ئەوانەی داوای مافە سەرەتاییەکانی خۆیانیان دەکرد و لە پێناوی ئاشتی و ژیانێکی دیموکراسییانە و ژیانێکی باشتردا خەباتیان دەکرد» [٢٢٩].

لە لاپەڕە بیست و یەکی هەمان فایلدا وێنەی نامەی نزیکەی بیست کەس لەو بەریتانییانە هەلّگیراوە کە داوایان لە وەزیری هەندەرانی ولاّتەکەیان کردووە بە وردی بڕوانێتە «ئەو کارە دوور لە دیموکراسییەی «حوکمەتی عیراق»ی پێی هەلّساوە و کە چوار کەسی لە سێدارە داوە و پتر لە سەد و شەست کەسیشی لە سەر بۆچوونە سیاسییەکانیان بەند کردووە» [٢٣٠].

لە لاپەڕە بیست و دوویشدا دەقی وێنەی نامەیەکی دیکەی شازادەی بەریتانی هەلّگیراوە کە بە هەمان دەستوور ئاراستەی وەزیری هەندەرانی حوکمەتی ولاّتەکەیانی کردووە[٢٣١].

---

(228) Ibid, P.13.

(229) Ibid, P.17.

(230) Ibid.P.21.

(231) Ibid,P.22.

ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی نامەی داهاتووە، کە شەش بەریتانی پۆژی هەژدەی مانگی شوباتی سالّی ١٩٤٩ ناردوویانە بۆ وەزیری هەندەرانی حوکمەتی ولاّتەکەیان:

«٤٢ شەقامی پیکواتری،

لە«ندەن»،

ژمارە ١٦،

١٨ی شوباتی ١٩٤٩،

سێر:

ئێمە، ئەوانەی لای خوارەوە ئیمزامان کردووە، بە تونـدی ئیدانەی کارەکەی «حوکمەتی عیراق»ی لەگەلّ پەهبەرانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دا دەکەین و داواکارین ئەو کەسانەی تاوەکو ئێستا لە سێدارە نەدراون ئازاد بکرێن و ئەو مافەی خۆیان وەدەست بهێننەوە کە بە سەربەستی وەك گشت ولاّتە دیموکراسییەکانی جیهان بدرێن، داوای کۆششتان بۆ قوتارکردنی ئەو کەسانە لێ دەکەین.

ئێمەیش ئەمانەین،

ناو و ئیمزاکان»[٢٣٢].

دوا بە دوای ئەمە نۆرەی نامەی «کەسایەتیی ئینگلیزی کۆنرۆی» و هاوەلّەکانی دێت و ئەوانیش بە تونـدی ناپەزایی خۆیان دژی حوکمەتی «عیراق»ی لەسەر لە سێدارەدانی هەر چوار پەهبەرەکەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دەردەبڕن[٢٣٣].

بەشی دواتری هەمان فایل بۆ بڕووسکەیەکی بالّوێزی بەریتانی لە «بەغدا» تەرخان کراوە دەربارەی بەردەوامبوونی پۆلیسی عیراقی لە پۆژانی

---

[232] Ibid, Rectory Rd., London, No.16, 18th February1949, P.23.

[233] Ibid, Letter of protest against the excuation of four communist leaders by the Iraqi Government, 21st February 1949, PP. 24-27.

هـەژده و بیستی مـانگی شـوباتی سـالّی ١٩٤٩دا لەسـەر گرتنـی ژمارەیـەك شیوعیی دیکە کە وەك دەڵێن سیانیان ئەندامی کۆمیتـەی ناوەندیی نـوێی حیزبن کە چاپخانەیەك و بڕێك بەڵگەنامە لە تەکیاندا گیراون[٢٣٤].

شـایانی باسـە مـانگی مـارتی سـالّی ١٩٤٩ ڕۆژنامـە ئینگلیزییـەکانی «بەریتانیا»، تایبەت «تایمس» و «ستەیتسمان ئاند نەیشن» [٢٣٥]، باسـی لـە سێدارەدانی ڕەهبەرانی «حیزبی شیوعیی عیراقـی»یان بـلاّو کردۆتـەوە و لـە هەموویشی گرنگتر ئەوەیە کە ئەو ڕۆژنامانە بـە ڕاشـکاوی باسـی ئەوەیشیان کردووە چۆن حوکمەتی «عیراق»ی ئەو کارەی بە نهێنی ڕاپەڕاندووە و چۆن ئەوەیان لە «کارمەندانی حوکمەتی بەریتانی لە «بەغدا» شاردۆتەوە» [٢٣٦].

بەشێکی بەڵگەنامەکانی ناو ئەم فایلە بۆ ئەو دیدەنییە تەرخان کراون کە باڵوێزی «بەریتانی» لە «بەغدا» ڕۆژی نۆی مانگی مـارتی سـالّی ١٩٤٩ لەگـەڵ سەرەك وەزیرانی عیراقـدا کردوویـەتی، گـرنگترین و سەرنجڕاکێشـترین خـاڵی ئـەو دیدەنییـە بریتییـە لـە وەڵامـی سـەرەك وەزیرانـی «عـیراق» دەربـارەی گلەییەکانی حوکمەتی بەریتانی کە پێی گوتووە:

«حوکمەتی عیراقـی» «ئـەو کـارەی بـە پێـی ئـەو یاسـایەی سـالّی ١٩٢١ ڕاگەیاندووە کە سێر هێنری دۆبس موافەقەتی لەسەر کردووە» [٢٣٧]، شـایانی باسە ئەوکاتە «سـێر هێنـری دۆبـس» مەندووبی سـامیی «بـەریتانی» بـوو لـە عیراق.

ئـەم هـەراو بگـرە زۆرە خـودی «ئێرنسـت بـێڤن»ی وەزیـری هەنـدەرانی «بەریتانی» ناچار دەکات بیرو بۆچوونی خۆی دەربارەی ڕەفتـاری حوکمـەتی «عیراق»ی بەرانبەر ڕەهبەر و ئەندامانی «حیزبی شیوعیی عیراقـی» دەربڕێـت

---

(234) Ibid, Telehram From Sir H.Mak, Baghdad, 22 February, 1949, Confidential, PP.28-29.

(235) "Statesman and Nation".

(236) N.A., F.O., 371/75130...., PP.30-33.

(237) Ibid, From Badghad To Foreign Office, Sir.H. Mack, No. 213, 8th March, 1949, Secret, PP.35-36.

و باڵوێزی «عیراق»یش له «لەندەن» ناچار دەبێت ڕۆژی سێی مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٩ له نامەیەکی پێنج خاڵیدا بۆ خودی وەزیر تیشك بهاوێتە سەر گەلێك لایەنی ئەو بابەتە[٢٣٨].

له هەمان فایلدا و له هەمان بواردا نامەیەکی فەرمیی نهێنیی باڵوێزی بەریتانی له «بەغدا» هەڵگیراوە که ڕۆژی بیست و نۆی مانگی نیسانی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ بارەگای وەزارەتی هەندەرانی «حوکمەتی بەریتانی» لە «لەندەن» و بەم جۆرەی لای خوارەوە تیشك دەخاتە سەر ڕۆڵی «ساسۆن شلۆمۆ دەلال» و پێوەندییەکانی لەو ڕۆژگارەدا لەگەڵ «فەهد» «ا»:

«بە شفرە،

لە:

«بەغدا»وە،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

«سێر هـ. ماك»،

٢٨ی نیسانی ١٩٤٩.

١- ڕادیۆی «بەغدا» هەواڵی ئەو حوکمانەی دەرهەق ئەو شیوعییانەی مانگی کانوونی دووەم و شوباتی ئیمسالّ له لایەن دادگایەکی سەربازییەوە دەرچوون ڕاگەیاند که یەکێکیان حوکمی لە سێدارەدانی «ساسۆن شلۆمۆ دەلال»ە، وێڕای حوکمی موئەبەدی ژمارەیەك و حوکمی قورسی دیکە.

٢- «دەلال»، که بۆ خۆی جووە، زووتر لە سەر چالاکیی کۆمۆنیستی گیرا و ساڵێك حوکم درا و ئەو ساڵەی له بەندیخانەی» کووت» بردە سەر و لە نزیکەوە پێوەندیی بە «فەهد»ەوە هەبوو «ڕەهبەری حیزبی شیوعیی عیراقییەکان که ڕۆژی سیازدەی مانگی شوبات له سێدارە درا»، لەو ماوەیەدا «فەهد» نەصیحەتی کرد کاتێك که له بەندیخانە ئازاد دەکرێت پێویستە خۆی

---

(238) Ibid, Secret, From: British Embassy, Baghdad, No. 59,3 rd March, 1949, to: Sir Ernest Bevin, PP.37-39.

لە پۆلیس بشارێتەوە و دەستوبرد پێوەندیی بە حیزبەوە بکات، دەلال دوای ئەوەی پایزی ساڵی ١٩٤٨ لە بەندیخانە ئازاد کرا بە پێی ئەو ڕاوێژانەی «فەهد» ڕەفتاری کرد. دوا بە دوای گرتنی «یەهودا صدیق» و ئەوانی دیکە لە مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨دا دەلال لەگەڵ دوو کەسی دیکەدا «حیزبی شیوعیی عیراقی»یان دامەزراندەوە و بۆخۆی بووە سەرۆکی کۆمیتەی ناوەندی حیزب و دوای لەسێدارەدانی «فەهد» و هاوەڵەکانی. «ساسۆن دەلال» ڕۆژی بیستی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ لەگەڵ ژمارەیەکی دیکەدا گیرا «بۆ دریژەی باسی گرتنەکەی بڕوانە ڕاپۆرتی ژمارە ٨٤٦٩ی ڕۆژی بیست و پێنجی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩».

٣- پێم وانییە هیچ جۆرە دەست تێوەردانێك لە لایەن ئێمەوە لەم کارەدا هەنگاوێکی لەبار یان کاریگەر دەبێت.

تکا لە وەزارەتی هەندەران دەکەم وێنەی ئەم نامەیەم، وێڕای بڕووسکەی ژمارە پێنجم، بنێرن بۆ «مۆسکۆ» [٢٣٩].

دوا بەدوای ئەمە باسی ئەو هەواڵەی «ئێزگەی ڕۆژهەڵاتی نزیك» «محطة الشرق الأدنى» کە بەریتانییەکان بە عەرەبی پەخشیان دەکرد دەکات کە گوتوویەتی «دادگایەکی سەربازیی عیراقی-ك.م.» حوکمی لە سێدارەدانی «ساسۆن شلۆمۆ[٢٤٠]دەلال» کە ئەندامی ئەو شانە حیزبییە بوو کە دادگایی کران و بیست کەسی دیکەش لەگەڵ ئەودا حوکم دراون، حوکمەکانیان لە دوو ساڵەوە دەست پێدەکات تاوەکو موئەبەد» [٢٤١].

لە نامەی نهێنیی ژمارە ٤٢٦ی ڕۆژی چواری مانگی مایسی ساڵی ١٩٤٩ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانیاوە بۆ «باڵوێزخانەی بەریتانی» لە «بەغدا» زۆر بە ڕوونی دیارە کە کاربەدەستانی حوکمەتی «بەریتانی» دژی لە سێدارەدانی

---

[239] Ibid, Cypher, From Baghdad to Foreign Office, Sir H. Mack, No. 389, 28th April 1949.

[٢٤٠] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە هەڵە لە بریتی شلۆمۆ شالۆن (shalon) نووسراوە.

[241] N.A., F.O., 371/75130, Iraqi Communist to Hang, Sharq Al Adna 12, 30, FBIS Monitoring.

ڕەهبـەرەکانی «حیزبـی شـیوعیی عیراقـی» بـوون و ئـەو کارەیـان دژی بەرژەوەنـدی حوکمـەتی «عیراقـی» لـە قەڵـەم داوە، شـوبهاندوویانن بـە ڕەفتارەکانی «ستالین» و ولاتە سۆشالیزمەکانی دیکـە و ئـەوەیش بـە تونـدی ڕای گشتیی جیهانی هەژاندووە[٢٤٢].

لە نامەی دواتری «باڵۆێزخانەی بەریتانی» لـە «بەغـدا» وە بـۆ وەزارەتـی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی کە ژمارەکەی ٤١٠یـە و ڕۆژی شەشـی مایسـی سـاڵی ١٩٤٩ نێـردراوە و بـەم جـۆرەی لای خـوارەوە باسـی دیـدەنیی دیپلۆماسیی «بەریتانی» «تریڤێلیان» [٢٤٣]لەگەڵ سەرەك وەزیرانی «عیراق»یدا دەکات:

«بە شفرە،

لە:

«بەغدا»وە،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

«سێر هـ. ماك»،

ژمارە ٤١٠،

٦ی مایسی ١٩٤٩،

وێنەی بۆ:

«قاهیرە» و «مۆسکۆ»،

---

[242] Ibid, Confidnetial, From Foreign Office to Baghdad, No. 426, 4th May, 1949, P.37.

[٢٤٣] «هەمفری تریڤێلیان Hunphrey Trevelyan» کارمەندێکی دیپلۆماسیی «بـەریتانی»یـە، ڕۆژی بیست و حەوتی تەشرینی دووەمی سـاڵی ١٩٠٥ لـە دایـك بـووە، دەرچـووی زانکـۆی «کامبرێج»ە، لە ساڵی ١٩٢٧ەوە بووە کارمەندی سیڤیلی «هیندستان»، ڕۆژی ٦ی مـانگی ئەیلوولی ساڵی ١٩٤٨ کرایە «کونسوڵ» لە «باڵۆێزخانەی بەریتانی» لە «بەغدا». بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and consular Year Book 1949" London., P.367, "The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1951), London, P.474.

نهێنی.

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٤١٠ی ڕۆژی ٦ی مایسی وەزارەتی هەندەران، دووپات دەکرێتەوە بۆ ئاگادارکردنی «قاهیرە» و «مۆسکۆ».

بڕووسکەی ژمارە ٤٢٦ تان دەربارەی کۆمۆنیستەکان،

لە «تریڤێلیان» ەوە

لە غیابی باڵوێزدا قسەم لەگەڵ سەرەك وەزیرانی «عیراقدا–ك.م.»کرد کە گوتی «دەلال» لەسەر ئەوە حوکم نەدرا کە شیوعی بوو، بەڵکو لەسەر ئەوەی کە دەیویست حوکمەت بڕووخێنێت و دەستی وەردایە ناو کاروباری سوپاوەو دەیویست هەرەس بە دڵسۆزیی ئەو دەزگایە بۆ حوکمەت بهێنێت، ئەو تەواو شایانی بڕیاری لە سێدارەدانە و گۆڕینی ئەو بڕیارە کارێکی لە بار نییە، لەسێدارەدانەکەشی لە بەندیخانە دەبێت، بەڵام سەرەك وەزیران بەوە قایل بوو کە بەیاننامەیەك دەربارەی ئەو تاوانانەی دەلال بڵاو بکاتەوە کە لەسەریان تۆمەتبار کراوە» (٢٤٤).

---

(244) N.A., F.O., 371/75130, Cypher, Diplomatic Distribution, From Baghdad to Foreign Office, Sir H. Mack, No. 410, 6th May 1949, Reported to Cairo and Moscow, Confidential, P.39.

«کورد و کوردستان»
لەو بەڵگەنامە نهێنییانەی حوکمەتی بەریتانیدا
کە بۆ «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەرخان کراون

کورتە پێشەکییەک:

وەک ئاشکرایە یەکێک لە کۆڵەکە پتەوەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» کوردە بێ مافەکان بوون و تاوەکو ئێستایش گەلێک جار ناوی ڕەهبەرە کۆمۆنیستەکانی کورد لەم بابەتەدا هاتووە، جاری وا هەیە دیپلۆماسییە بەریتانییەکان تەنانەت کوردە پارتییەکانیشیان بە شیوعیی لە قەڵەم داوە، هی وەک «ڕەشید باجەلان» بە وێنە، وێڕای ئەوەی زۆربەی ڕێکخراوە «کوردی»یەکانی کوردستانی باشوور» دوای جەنگی دووەمی جیهانی بە سروشت و کردار چەپڕەو بوون، هەروەها «فەهد»یش مەبەستی بوو جێ پێی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە سەرجەم ناوچە کوردستانییەکانی عیراقدا پتەو بکات و بۆ خۆیشی چەند جارێک بە شێوازێکی نهێنی سەری لەو ناوچانە داوە.

بۆ ڕوونکردنەوەی مەبەستەکانی ئەم بۆچوونانە دەگەڕێینەوە بۆ ناوەڕۆکی فایلی ژمارە ١٨١ / ١٠٤٤ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی کە وەک لە سەرەتای ئەم بابەتەدا گوتمان گەورەترین و دەوڵەمەندترینی ئەو فایلانەن کە بۆ «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە ڕۆژگاری پاشایەتیدا تەرخان کراون، لەوێدا بەم جۆرەی لای خوارەوە باسی ژمارەیەک ڕەهبەری کورد و غەیرە کورد کراوە، کە یەکەم ناویان هەمزە عەبدوڵڵایە و وا دەقی وەرگێڕانی ئەو بۆچوون و زانیارییە دەگمەن و دانسقانە دەربارەی ئەو و کوردەکانی دیکە پێشکەش دەکەین دوای ناونووسکردنی ئەو بیست و سێ کەسەی ناویان لە ناو لیستەکەدا بەم جۆرە بە ڕیز هاتووە:

١- «همزه عەبدوڵلاّ» .
٢- «محەمەد سالّح بەحر العلوم» .
٣- «سەليم چەلەبى» .
٤- «كاپتەن ئەليكسێى ئيمليانۆڤيچ داڤيدينكۆ» .
٥- «شاكير فەياض» .
٦- «سەلمان حسەين هيلالى» .
٧- «ئيلياهو حورى» .
٨- «ئيسماعيل عەبدولقادر» .
٩- «ڤلاديمێر ئيڤانۆڤ» .
١٠- «يوسف ئيسماعيل» .
١١- «يوسف جەواد ميمار» .
١٢- «عەبدولوەهاب عەبدولڕەزاق» .
١٣- «جەلال عەبدولڕەحمان» .
١٤- «غەضبان مەردان ئەلسەعد» .
١٥- «عەبدولڕەحيم شەريف» .
١٦- «مەلا شەريف» .
١٧- «داود سەلمان» .
١٨- «حيكمەت سلێمان» .
١٩- «سەعد صالّح» .
٢٠- «وەحيد صەفوەت» .
٢١- «عەبدولئەمير ئەبو توراب» .
٢٢- «محەمەد عەلى زەرقا» .
٢٣- «خەلووق ئەمين زەكى» .

١- هەمزە عەبدوڵڵا

لە تۆماری کوردایەتیدا ناو و شوێن پەنجەی خوالێخۆشبوو «هەمزە عەبدوڵڵا» ڕوون و ئاشکرایە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی پوختەی ژیاننامەکەیەتی لە فایلی ناوبراودا:

«پارێزەرێکی کوردە، جاران لە کارگەی چنینی «ئەلئەهالیی عەلی کەمال» کاری دەکرد، «هەمزە عەبدوڵڵا» لەساڵی ١٩٤٢ەوە لە«بەغدا» دەژیا و تەمموزی ساڵی ١٩٤٣ بەوە زانرا کە ئەو لائیحەی ئیستیئنافی بۆ ئەو لاوە کوردانەی کە لە «هەولێر» گیرابوون دەنووسی و مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٤یش بە پێی ڕاپۆرتە هەواڵەکان چووەتە «ئێران»، بۆ دیتەنیی ئەفسەرە «ڕووسەکان» لە شوێنێك پێی دەڵێن ئوشنۆ «شنۆ»، بە پێی ڕاپۆرتە هەواڵەکانی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٥یش دەرکەوت کە لەو ناوچەی باکووری «ڕۆژئاوای ئێران»دا کە بە دەست «ڕووسەکان»ەوە بوو دەژیا، لە مانگی ئابی ساڵی ١٩٤٦یشدا لەگەڵ «مەلا مستەفا»دا هەڵهات، بەلآم زۆری نەبرد هاتەوە «عیراق» و سەرەتا لە «کەرکووك» دەژیا و دواییش چووە «سلێمانی» و بەپێی ڕاپۆرتەکان بەرگی مەلایی دەپۆشی و زۆربەی کاتی بە ناوی «مەلا ئیبراهیم»ەوە دەبردە سەر، بەلآم لە مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٨ەوە لە «بەغدا» لە ژێر چاودێریی پۆلیسدا دەژی و هەمزە یەکێکە لە سەرپەرشتیکەرە سەرەکییەکانی ڕۆژنامەی «ڕزگاری» [٢٤٥]، دواییش چەند جارێکی دیکە ناوی «هەمزە عەبدوڵڵا» لە هەمان ڕاپۆرتدا دێت.

---

[245] Ibid, Top Secret, Personality Notes, Abdulla, Hamza, P.1

٢- «مەلا شەریف»

هەرچی «مەلا شەریف»ە لە هەموان کەمتری دەربارە نووسراوە، وەها دیارە دیپلۆماسییە «بەریتانییەکان» زانیاریی زۆریان دەربارەی ژیان و چالاکییەکانی دەست نەکەوتووە، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو سێ دێڕەیە کە لە ڕاپۆرتەکەدا دەربارەی «مەلا شەریف» نووسراوە:

«مەلا شەریف ماوەیەک سکرتێری بەشی کوردیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بوو، بەڵام لە لایەن یەهودا صدیقەوە دەرکرا و لە مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨دا لەگەڵ غەضبان مەردان ئەلسەعد و چەند کەسێکی دیکەدا جەماعەتی «الحقیقة» یان دامەزراند» (٢٤٦).

ڕاپۆرتەکە کاتێك دێتە سەر باسی «غەضبان مەردان ئەلسەعد»، بێ ئەوەی ناوی «مەلا شەریف» بهێنێت، دەڵێت: «ساڵی ١٩٤٢ مولازم ئەوەل بووە و مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ بووە بەرپرسی جەماعەتی «الحقیقة» و لە کانوونی یەکەمی ئەو ساڵەدا گیرا» (٢٤٧).

٣- «حیکمەت سلێمان» و «عەبدولقادر» «ئیسماعیل» و «عەبدولڕەحیم شەریف»

لە ڕاپۆرتەکەدا پتر لە هەموان باسی «حیکمەت سلێمان» و «عەبدولقادر ئیسماعیل» و «عەبدولڕەحیم شەریف» کراوە، دەربارەی «حیکمەت سلێمان» دەڵێت: «دەوروبەری ساڵی ١٨٨٧ لە «بەغدا» لە دایك بووە و لە «ئەستەمبوول» خوێندوویە و لە «عیراق» خزمەتی «تورك»ی کرد، سەرەتا وەك بەڕێوەبەری قوتابخانە و دواتر وەك یاریدەری حاکم». هەروەها باسی پێوەندییەکانی «حیکمەت سلێمان» بە «بەکر صدقی» و کۆدێتاکەی ساڵی ١٩٣٦ی دەکات و دەڵێت: «ساڵی ١٩٣٩ نووری سەعید گرتی»، بەڵام وەك

---

246) Ibid, Sharif, Mulla, P.8.

247) Ibid, Sa`ad, Ex-Capt. Ghadban Mardan, P.7.

دەڵێن هاوینی ساڵی ١٩٤٥ «نووری سەعید» ویستی بهێنێتەوە کۆڕی سیاسەت «هەر چەندە حیکمەت سلێمان بۆ خۆی هەرگیز لە کۆڕی سیاسەت و ژیانی پووناکبیری دوور نەبووە»، تەنانەت کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٧ ویستوویە خۆی بۆ «ئەنجوومەنی نوێنەران» کاندید بکات، شایانی باسیشە هەر ئەو ساڵە دژی پەیمانی نێوان «عیراق» و «تورکیا» وەستا و مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ کرایە سەرۆکی کۆمیتەی ئابووریی «کۆمەڵەی یەکگرتووی بەرگری فەلەستین»، هەروەها سەرۆکی ئەو لێژنەیە بوو کە پیتاکی خێزانی قوربانییەکانی خۆنیشاندانەکانی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ی کۆ دەکردەوە، لە شوبات و مارتیشدا بە وردی بایەخی یەکگرتنی گشت پارتییە موعاریزەکان، چ نەتەوەپەرستەکانیان و چ چەپڕەوەکانیانی هەڵسەنگاند. مانگی نیسانی هەمان ساڵیش بە پێی ڕاپۆرتەکان «حیکمەت سلێمان» پشتی سیاسەتی «بەریتانی» لە «فەلەستین» گرت و وەک ئامرازێکی بەربەستکردنی نفووزی «ڕووسیا» داوای لە «عەرەب» و «کورد» و «تورک» و «بەریتانی»یەکان کرد یەک بگرن»، بەڵام لەم چەند مانگەی دواییداو « تاوەکو بیست و پێنجی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ دژی «نووری سەعید» و «بەریتانییەکان» وەستا» [٢٤٨].

٤- «پارتی دیموکراتی کوردی»

پاش چەند لاپەڕەیەک لە هەمان فایلدا «پاشکۆیەکی ئیزافی» بۆ نۆ بابەتی پێوەندیدار بە «حیزبی شیوعیی عیراقی»یەوە لە پێنج لاپەڕەدا تەرخان کراوە، « پارتی دیموکراتی کوردی یان ڕزگاریی کورد» ناونیشانی بابەتی پێنجەمییە و ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکی ئەو بابەتەیە:

---

[248] Ibid, Sulaiman, Hikmat, P.9.

«١- وەك بەر لە ئێستا ئاماژەمان پێداوە «بڕوانە نامەی دایەرەکەمان کە ژمارەکەی س. ٣٠/٩١/سی/٢٤٦ و مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٩ ئامادەکراوە» لە کوردستانی عێراق دوو ڕێکخراوی شیوعیی هەبوون، یەکەمیان «پارتی ئازادی» کە لقی کوردیی «حیزبی شیوعیی عێراقی» بوو کە لەوانەیە لە «کوردستانی عێراق» لەگەڵ «حیزبی تەحەڕوپ» یەکیان گرتبێت، دووەمیشیان: «پارتی دیموکراتی کوردی» یان «ڕزگاری»یە، ئامانجە سەرەکییەکان و هەڵوێستی «پارتی ڕزگاری « تاوەکو ئێستا بە تەواوەتی نەزانراون.

٢- «پارتی ڕزگاری» و «پارتی دیموکراتی کوردی» هەر چەندە لە ئەسڵدا جیاواز بوون، بەڵام ئێستا لە ئاوات و ئامانجەکانیاندا وەها تێکەڵ بە یەکتری بوون کە دەتوانرێت بە یەك چاو سەیریان بکرێت، هەرچەندە بەڵگەی ئەم بۆچوونە هێشتاوەکو بە تەواوەتی ڕوون نییە، بەڵام وەها دیارە پێوەندی هەردووکیان بەیەکدییەوە وەك پێوەندیی نێوان «حیزبی شیوعیی عێراقی» و «حیزبی تەحەڕوپی نیشتیمانیی عێراقی» وەهان، «پارتی دیموکراتی کوردی» لەمەودوا ناوی «حیزبی ڕزگاری « ناهێنین چونکە لەگەڵ «پارتی دیموکراتی کوردی» بە یەك چاو سەیریان دەکەین، لە بنەڕەتدا لە لایەن ژمارەیەك لە ئەندامانی «حیزبی شیوعیی عێراقی»یەوە دامەزرێنرا کە لە یاخیبوونەکەی «مەلا مستەفا بارزانی»ی ساڵی ١٩٤٥دا بەشدار بوون. ئەمانە کە لەگەڵ «مەلا مستەفا»دا هەڵهاتنە «ئێران» و پێوەندییان لەگەڵ هەمەجۆر کۆمۆنیستی «ئێران»یدا دامەزراند و کەوتبوونە ژێر کاریگەریی «ڕووسەکان» ەوە.

لە «ئێران» ئەوان نەخشەی ئەوەیان داڕشت کە لە ناوچە کوردییەکانی عێراقدا هەمان پارتییەکی دیموکراتیی کوردی وەك ئەوەی «ئازەربایجان»[٢٤٩] دابمەزرێنن.

---

[٢٤٩] ئاشکرایە کە بە مەبەستی شۆڤێنییانەی خودی «ڕەزا شای پەهلەوی» لە ڕووی کارگێڕییەوە بەشێکی «کوردستانی ڕۆژهەلات»ی، بە شاری «مەهاباد» و دەوروبەرییەوە، خستبووە سەر «ئازەربایجانی باشوور».

دوایی هەر ئەمانەیش کە گەڕانەوە «عیراق» پارتێکیان دامەزراند و بە هەڵبژاردن مەلا مستەفای بارزانییان کردە سەرۆك هەرچەندە بۆ خۆی لەوێ نەبوو، «هەمزە عەبدوڵڵا»یش بووە جێگری، ناوی ئەندامەکانی دیکە لە پاشکۆی ژمارە (گ)دایە، بۆ پێڕەوی نیشتیمانی و پڕۆگرام و نیزامی ناوخۆیشی بڕوانە پاشکۆی ژمارە (هـ)، و دەست کرا بە بلاوکردنەوەی ڕۆژنامەیەك بە ناوی «ڕزگاری»یەوە و دوای ئەمیش یەکێکی دیکە بەناوی «مروق» یان «ماروق» هەوە[٢٥٠] دەستی بە دەرچوون کرد.

ساڵی ١٩٤٧ «پارتی دیموکراتی کوردی» یادداشتێکی پڕۆتێستی دایە نەتەوە یەکگرتووەکان، وێڕای پڕۆتێستێك بۆ کۆنفرانسی وەزیرانی هەندەرانی هاوپەیمانەکان کە لە «مۆسکۆ» بەسترا و وەك کاتی خۆی گوتیان بە ناوی کۆمیتەی ناوەندی و کۆمیتەی باڵای[٢٥١] «پارتی دیموکراتی کوردی» یەوە ناردوویانە.

٣- «پارتی دیموکراتی کوردی» ئامانجەکانی خۆی پتر لە «کوردستانی - ك.م.» «ئێران» هەوە وەك لە «کوردستانی - ك.م.» «عیراق» هەوە دادەڕشت و وەها دیارە سەرەتا هاریکاریەکی کەم لە نێوان پارتی و ڕێکخراوە کۆمۆنیستییەکانی «عیراق»دا هەبووبێت.

هەر چۆن بێت لە مانگی تەشرینی ساڵی ١٩٤٧دا «پارتی دیموکراتی کوردی» قایل بوو کۆمیتەیەکی هاریکاری لەگەڵ «حیزبی شیوعیی عیراقی»دا

---

[٢٥٠] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:

"This was followed later by one called muruq or muraq".

تۆ بڵێی مەبەستی (مرۆڤ) یا دەرچوونی ڕۆژنامەی «خەبات» بێت؟.

[٢٥١] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:

"these, which were reported on at the time, were signed refictively by the Central Committee and the Enecutive of KDP".

کە لەوانەیە مەبەستیان بارزانی بێت، وەك سەرۆکی باڵای پارتی.

دابمەزرێنێت و «ڕەشید عەبدولقادر» بووە نوێنەری پارتی لەو کۆمیتەیەدا. دوا بە دوای ئەوە، وەك لە ڕووداوەکانەوە هەستی پێدەکرێت، زۆربەی چالاکییە کۆمۆنیستییەکان لە «کوردستانی عیراق»دا ئەنجامی ڕاستەوخۆی نەخشەدانانی هاوبەش بوون لەلایەن «پارتی دیموکراتی کوردی» و «حیزبی شیوعیی عیراقی»و «جەماعەتەکانی ئازادی و تەحەڕوڕ» ەوە.

٤- لە پاشکۆی ژمارە(ل)دا وێنەیەکی بەیانی «صورة بیانیة» دەربارەی ڕێکخراوی ناوخۆی «پارتی دیموکراتی کوردی» دەبینن، ئەمەیش پشتی بەو زانیارییانە بەستووە کە لە پاشکۆی ژمارە (هـ)دا هاتوون»[٢٥٢].

دوا بەدوای ئەمە چل و یەك لاپەڕەی هەمان فایل بۆ باسی نامیلکەیەکی «جەماعەتی الحقیقة» و نامەیەکی شەریف ئەلشێخ بۆ فەهد و باسی ڕۆژنامەی «ألأساس» و ئەو شتانەی پۆلیس لە کاتی پشکنینی مالّی «عەبدولڕەحیم شەریف»دا دۆزییەوە و گەلێك لایەنی پێڕەوی ناوخۆی «حیزبی شیوعیی عیراقی» کە زۆربەیان دووپات کراوەن، وێڕای ژمارەیەك لە نامەکانی «فەهد» و کۆنفرانسەکانی ئەو حیزبە و باسی «بەندیخانەی کووت» و ئەو جۆرە بابەتانە تەرخان کراون، دوای ئەوە یەکسەر دێتە سەر باسی ڕاپۆرتێکی سێ لاپەڕەیی دەربارەی کەسایەتییەکانی ئەو ڕۆژگارە و ئەمجارەیان ناوی دە کەسایەتییان بۆ تۆمار کردووین کە چواریان کوردن، ئەو دە کەسایەتییانەش بە ڕیز ئەمانەن:

١- «هاشم ئەلئەعرەجی».

٢- «هەمزە عەبدوڵڵا».

٣- «ئیبراهیم ئەحمەد».

٤- «صدیق ئەلفەلاحی».

---

[252] N.A., F.O., 371/75130, Cypher, Top Secret, the Iraqi Communsit Party, Supplementary Paper, The Kurdish Democratic Party or Rezgari Kurd, PP.4-5.

٥- «عەبدولحسەین جاویل ئەلغائب» [٢٥٣].

٦- «زەکی خەیری».

٧- «ڕەشید عەبدولقادر».

٨- «سالّح ڕوشدی».

٩- «ئەلفرێد سەمعان» [٢٥٤].

١٠- «عەزیز شەریف».

دیسانەوە دەربارەی «هەمزە عەبدوللاّ» نووسراوە:

«یەکەم هەمزە عەبدوللاّ:

ناوی لەو ڕاپۆرتەدا کە ژمارەکەی س.٩١٠/سی/٩/٢٤٦ی مانگی مارتی سالّی ١٩٤٩دا هاتووە کە ئەم فەرمانگەیە ئامادەی کردووە، زانیاریی دیکە دەربارەی بەم جۆرەی لای خوارەوەیە:

بە پێی ڕاپۆرتی مانگی مارتی سالّی ١٩٤٩ ئێستا لە «کۆیسنجەق» دەژی و لە ڕێگەی ئەفسەرێکی دوورخراوەی سوپای «عیراق»ییەوە پێوەندیی بە «مەلا مستەفا»وە هەبوو، بە پێی ڕاپۆرتەکان ئێستا ئەو «ئەفسەرە»یش لە «کۆیە» لەگەلّ «هەمزە»دا دەژی» [٢٥٥].

---

[٢٥٣] ناوەکەی لە دەقی بەلّگەنامەکەدا بەم جۆرە هاتووە:
"Abdull Husain Jaweel al Ghalib".

[٢٥٤] لە ڕاپۆرتی ئەمجارەیاندا ئەمەی لای خوارەوە دەربارەی «ئەلفرێد سەمعان» نووسراوە: «ئەلفرێد سەمعان» قوتابیی «کۆلێجی حقوق»ە لە «بەغدا»، ناوی لەو ڕاپۆرتەی مانگی ئەیلوولی سالّی ١٩٤٨دا لەسەر بەشداریکردنی لە خۆنیشاندانی شیوعییەکاندا لە «کاظمیة» هاتووە و گیرا و ئازاد کرا، بەلاّم لە مانگی تەشرینی دووەمی هەمان سالّدا تیشک خرایەوە سەر ناوی وەک یەکێکی نزیک لە «غەضبان ئەلسەعد» و ڕەهبەرانی «جەماعەتی الحقیقە»، لە مانگی کانوونی یەکەمی سالّی ١٩٤٨ لەگەلّ ڕەهبەرانی ئەو جەماعەتەدا بەند کرایەوە» بڕوانە:
N.A., F.O., 371/ 75130, Cypher, Top Secret, The Iraqi Communist Party, P.3.

[255] Ibid, Hamza Abdulla, P.1.

«ئیبراهیم ئەحمەد»

لە هەمان لیستەدا دوای ناوی «هەمزە عەبدوڵڵا» یەکسەر ناوی هاوڕێی گیانی بە گیانی و هاوبیر و بۆچوونی لە بواری کوردایەتیدا خوالێخۆشبوو «ئیبراهیم ئەحمەد» دێت کە ئەمەی لای خوارەوەی دەربارە نووسراوە:

«دووەم: ئیبراهیم ئەحمەد

ساڵی ١٩١٢ لە دایك بووە، دەوروبەری ساڵی ١٩٣٦ کۆلێجی «حقوق»ی لە «بەغدا» تەواو کرد و تاوەکو ساڵی ١٩٤٤ لە «هەڵەبجە» دادوەر بوو، لەو ساڵەدا گوێزرایەوە «سلێمانی»، بەڵام لێرە لەگەڵ موتەسەڕیفی «سلێمانی» «مەعرووف جیاوك»دا تووشی ناکۆکی هات لەسەر ئەوەی «جیاوك» دەیوست گۆڤاری «گەلاوێژ»، کە «ئیبراهیم ئەحمەد» پتر لەو بایەخی پێ دەدا، بکرێتە ئۆرگانی سیاسیی «یانەی سەرکەوتنی کوردان»ی میانڕەو. لە ئەنجامی ئەم ناکۆکییەدا «ئیبراهیم ئەحمەد» دەستی لە کاری دادوەری هەڵگرت و بووە پارێزەر لە «کەرکووك» و «سلێمانی»، «ئیبراهیم ئەحمەد» هەمیشە لایەنگری کوردایەتی بووە، بەڵام دوای ئەو ڕووداوە لەم بوارەدا زۆر بە خێرایی بووە کەسایەتییەکی تووندڕەو، ساڵی ١٩٤٨ کرایە بەرپرسی «پارتی دیموکراتی کوردی» لە «سلێمانی» و هەر ئەو دەوروبەرەیش بووە سەرنووسەری گۆڤاری «سلێمانی». «ئیبراهیم ئەحمەد» لە دوا دواکانی ساڵی ١٩٤٦و ساڵی ١٩٤٧ دا یەکێك بوو لە هاندەرە گەورەکانی خۆنیشاندانەکانی قوتابیان دژی ڕژێم لە بواری جیاجیادا و خۆنیشاندانەکانی ئەوساکە بوونە هۆی سووتاندنی بارەگای ڕاگەیاندنی بەریتانی لە «سلێمانی»، شوباتی ساڵی ١٩٤٨یش ئیبراهیم ئەحمەد لەگەڵ دەوروبەری پەنجا قوتابیی «سلێمانیدا–ك.م.» چووە «بەغدا» بۆ بەشداریکردن لە خۆنیشاندانەکانی بیرەوەریی «ڕاپەڕینەکەی مانگی کانوونی دووەمی ئەو ساڵە–ك.م.» و بە پێی ڕاپۆرتەکانیش لە مانگی ئەیلوولی ساڵی ١٩٤٨دا پێتاکی بۆ «بارزانی»یە «ئاوارەکان– ك.م.» کۆ کردەوە»[٢٥٦].

---

[256] Ibid, Ibrahim Ahmed P.1.

عەبدولقادر پەشید

ناوی حەوتەم کەسایەتی لە هەمان ڕاپۆرتدا عەبدولقادر پەشیدە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکی ئەو قسانەیە کە دانەرانی ڕاپۆرتەکە دەربارەی نووسیویانە:

«عەبدولقادر پەشید:

لە ڕاپۆرتێکی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨دا ئاماژە بۆ «شێخ عەبدولقادر پەشید»ێکی پێلاودروو لە «خانەقین» وەک «نازی»یەکی تووندڕەو کراوە، بەڵام هەرچۆن بێت ئەو کەسەی لێرەدا ئێمە مەبەستمانە پارێزەر عەبدولقادر پەشیدە کە لە دوو ڕاپۆرتدا مانگی نیسانی ساڵی ١٩٤٦ ناوی هاتووە و لە هەردووکیشیاندا باسی ئەوە کراوە کە چۆن عەبدولقادر پەشید کۆمەکی بۆ «پارتی رزگاری کورد» کۆکردۆتەوە. لە ڕاپۆرتێکی دیکەدا کە ڕۆژی سێی مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٤٦ نووسراوە ناوی عەبدولقادر ڕەشید لەو لیستەدایە کە دەربارەی ئەندامانی «ڕزگاری کورد» لە هەولێر دانراوە، ڕاپۆرتێکی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩یش باسی ئەوە دەکات کە ناوبراو پێوەندیی بە «عەونی یووسف»ەوە هەبووە و کاتێک عەونی بەند بووە داوای لێ کردووە ببێتە پارێزەری.[٢٥٧]

«ساڵح ڕوشدی

«ساڵح ڕوشدی» دوا کەسایەتیی کوردە کە بەم جۆرەی لای خوارەوە ناوی لە هەمان ڕاپۆرتدا هاتووە:

«ساڵح ڕوشدی:

کوردە، بۆ یەکەم جار لە مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٧دا سەرنجی ڕاکێشا، کاتێک ئەویش یەکێک بوو لە گوتەبێژەکانی ئاهەنگی «نەورۆز»ی لاوە کوردەکانی ئەو ساڵە کە لە هۆڵی «مەلیک فەیسەڵ» لە «بەغدا» ساز کرا. بە

---

[257] Ibid, Abdul Qadir Rashid, PP.2-3.

پێی ڕاپۆرتێکی مانگی نیسانی ساڵی ١٩٤٨ ساڵح ڕوشدی یەکێك بوو لە یاریدەرانی «کامیل قازانجی» لە بواری ڕێکخستنی خۆنیشاندانێکدا (لە «بەغدا» —ك.م.) دژی «زایۆنیزم» و «ئیمپریالیزم»[٢٥٨].

«فوئاد بەهجەت»

دوا بە دوای ئەمانە لە هەمان فایلدا نۆرەی ڕاپۆرتێکی حەوت لاپەڕەیی بەم ناونیشانەوە دێت:

«یەکجار نهێنی،

ژمارە:

س/٩١/سی/٢٦٣،

حیزبی شیوعیی عیراقی»

سەرجەمی ناوەڕۆکی ڕاپۆرتی ناوبراو بۆ ئاڵوگۆڕەکانی حیزب، تایبەت دوای گرتنی «فەهد»، تەرخان کراوە. لە بەشی (ب)ی خاڵی هەژدەمینی ئەو ڕاپۆرتەدا دەربارەی «کورد» دەڵێت:

«ب.کاتێك «فوئاد بەهجەت» لە «کەرکووك»ەوە هاتە «بەغدا» بڕیاردرا بکرێتە ئەندامی یەدەگ «ئیحتیاط»ی کۆمیتەی ناوەندیی حیزب و پازدە پاوەنی پێدرا و داوای لێ کرا لقی کوردیی «حیزبی شیوعیی عیراقی»دابمەزرێنێت، دواییش «فوئاد بەهجەت» کرایە سکرتێری ڕێکخراوی حیزب لە «بەغدا» و «ڕەفیق — ك.م.» «چالاك»یش گوێزرایەوە «کەرکووك» بۆ ئەوەی بکرێتە بەرپرسی ئەو لقە کوردییەی «حیزب —ك.م.» کە نیازە دابمەزرێنرێت[٢٥٩].

---

(258) Ibid, Salih Rushdi, P.3.

(259) Ibid, Top Secret, S.91/C/9/263, The Iraqi Communist Party, P.5.

سەرنجی «نەتەوەپەرستانی عەرەب» بەرانبەر کۆمۆنیزم

دوا سەد و چوار لاپەڕەی ئەم فایلە بۆ ژمارەیەکی زۆر پاشکۆی چڕوپڕ تەرخان کراون کە گشتیان بێ گومان شایانی توێژینەوە و هەڵسەنگاندنی تایبەتین چ لە لایەن خودی «حیزبی شیوعیی عیراقی» خۆیەوە و چ لە لایەن پسپۆران و شارەزایانەوە. هەر بۆ نموونەیش دەڵێم سەرەتای پاشکۆی ژمارە (أ)ی ئەم بەشە بەم دروشمە دەستی پێکردووە:

«دروشمی ئێمە بریتییە لە: ڕیزەکانی حیزبەکەت پتەو بکە. تیۆریی شۆڕشگێڕانەی حیزبەکەت ئەمانت پێ دەبەخشێت» [٢٦٠].

لە هەمان پاشکۆدا ئەم هەڵسەنگاندنە وردەی پارێزەر و یەکێك لە سەرکردە هەرە چالاك و ناسراوەکانی «حیزبی ئیستیقلال» فایەق سامەڕائی [٢٦١]، دەربارەی کۆمۆنیزم گوتوویەتی:

«جارێکیان فایەق سامەڕائی گووتوویەتی: «ئەگەر کەسێك هەبێت لەو بڕوایەدا بێت کە لەوانەیە شیوعییەت لە ڕێگەی هێز و پۆلیس و دادگاییکردنەوە سەرکوت بکرێت ئەوا ئەو کەسە کەوتۆتە هەڵەیەکی گەورەوە- شیوعییەت لە بارودۆخی زۆرداری و فەوزا و برسێتی و هەژاریدا سەر هەڵدەدات» [٢٦٢]» [٢٦٣].

---

[٢٦٠] دەقەکەی بە ئینگلیزی بەم جۆرەیە:

"Our Slogan: Strengthen Your Partyis Organization. Its revolutionary theory give you security", "Ibid, Top Secret, Appendix (A), P.1."

[٢٦١] شایانی باسە دەڵێن «فایق سامەرائی» بە ڕەگەز کوردە، بۆخۆم قسەیەکی وەهام لە مێژوونووسی بەناوبانگ «عەبدولڕەزاق حەسەنی» بیستووە.

[٢٦٢] دەقی قسەکانی فایق سامەرائی بەم جۆرەیە:

"Faiq Samàrai declared once: if there are any people who belive that Communism could be checked and fought by force, the police and trials,

به هەمان دەستوور «فایق سامەڕائی» و هاوبیرەکانی داوای ئازادییان بۆ حیزبە نیشتیمانییەکان و «نەتەوەپەرستانی عەرەب» کردووە وەك هۆیەکی سەرەکیی بۆ دامەزراندنی «عیراق»یێکی دیموکراسی[٢٦٤].

---

they are quite mistaken: communism grows in an atmosphere of peresecution, famine and poverty) (N.A., F.O., 371/ 75130, Cypher, Top Secret, The Iraqi Communist Party, Appendix (A), P.1. "

(263) Ibid, P.1.

(264) Ibid, PP.1-8.

گواستنەوەی «فەهد» بۆ بەندیخانەی «بەغدا»

ڕۆژی بیست و پێنجی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ «حیزبی شیوعیی عیراقی» بەیانێکی ئاراستەی هەمووان کردووە و تیایدا باسی بڕیاری گواستنەوەی «فەهد» و هاوەڵەکانی لە بەندیخانەی «کووتەوە» بۆ بەندیخانەی «بەغدا» بە نیازی سەرلەنوێ دادگایی کردنیانەوە کردووە، و بەو جۆرە وەک دەڵێت، «کۆنەپەرستانی عیراق و ئاغاکانیان دەیانەوێت «حیزبی شیوعیی عیراقی» لەناو بەرن». کۆتایی بەیاننامەکەیش بەم دروشمانە هاتووە:

«خەبات بکەن لە پێناوی ئازادکردنی هاوڕێ «فەهد»ی ڕەهبەری حیزبەکەمان و گشت بەندکراو و گیراوەکانی دیکە.

خەبات بکەن لە پێناوی ڕووخاندنی کابینەکەی «موزاحیم پاچەچی»دا و بۆ دامەزراندنی حوکمەتێکی دیموکراسیی پەسند لای گەل.

خەبات بکەن لە پێناوی جێبەجێکردنی ئامانجە شکۆدارەکانی ڕاپەڕیندا.

هەربژی دۆستایەتی «کورد» و «عەرەب» [٢٦٥] دژی ئیمپریالیزم» [٢٦٦].

---

[٢٦٥] لەدەقی بەڵگەنامەکەدا دروشمەکە بەم جۆرە هاتووە:

"Long live the Kurdish – Arab fienship against Imperialism"

شایانی گوتنە ئەو دروشمەیش لەوساوە بووە یەکێك لە دروشمە سەرەکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی».

[266] N.A., F.O., 371/ 75130, Cyper, top secret, The Iraqi Communist Party, Appendix (C), A great Appeal Addressed to all, 25.12.1949, PP.11-15.

پوختەی ناوەرۆکی پاشکۆکانی دیکە

بە هەمان دەستوور پاشکۆکانی دیکەی ئەم بەشەی فایلەکە بە زانیاریی بایەخدار و پێویست ئاخنراون تاوەکو دەگەینە پاشکۆی ژمارە «ف» کە بریتییە لە «نامیلکەیەکی ناوخۆ تەنها بۆ ئەندامەکانی حیزب»، بەلآم نووسەرانی ڕاپۆرتەکە مێژووی تەواوی دەرچوونی ئەو نامیلکەیەیان نەزانیوە و بە پێی مەزەندەی ئەوان لە نێوان مانگی کانوونی یەکەمی سالّی ١٩٤٨ و مانگی کانوونی دووەمی سالّی ١٩٤٩دا بلاّو کراوەتەوە. پاشکۆکە دوو لاپەڕە و نیوی پڕکردۆتەوە و بەم چەند دێرە دەستی پێی کردووە:

«برایان! ئەمە نە یەکەم و نە تاکە جارە حیزبەکەمان بە تایبەتی و بزووتنەوەی نیشتیمانی بە گشتی دەکەونە بەر شالاّوی تیرۆری ئیمپریالیزمی نەگریسەوە، بەلاّم تیرۆری ئەمجار یەکجار دڕندە و بێ ئەندازە تونـد و تیژە چونکە هەستیان بەو گورزە ترسناکە کرد کە ڕاپەڕینە بەرفراوانەکەمان وەشاندییە خودی ئیمپریالیزم»، ئینجا لە نۆ خاڵدا ئەرکەکانی سەر شانی ئەندامانی حیزب لەو قۆناغەدا دەستنیشان دەکات و لە کۆتاییشدا داوایان لێ دەکات بڕوایان بە کۆشش و خەباتی حیزب هەبێت لە پێناوی دامەزراندنی «نیشتیمانێکی ئازاد و گەلێکی بەختەوەردا» «وطن حر و شعب سعید» کە لە زووەوە «فەهـد» کردبوویە دروشمی سەرەکیی «حیزبی شیوعیی عیراقی»»[٢٦٧].

بەشێکی زۆری پاشکۆکانی هەمان فایل بریتین لە ئامۆژگارییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بۆ ئەندامەکانی لە کۆتاییەکانی سالّی ١٩٤٨ و سەرەتاکانی سالّی ١٩٤٩دا کە قۆناغێکی یەکجار ناسک بوو لە ژیانیدا.

---

[267] Ibid,, Appindix (F), An Internal Bulletin for The Party Members Only, Dated not Known, Probably between December 1948 and January 1949, PP.18-20.

شایانی باسە لە کۆتایی پاشکۆی ژمارە (هـ)دا کە دیسانەوە یان لە مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨دا یان لە مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩دا دەرچووە حیزب داوا لە ئەندامەکانی دەکات لە کاتی خۆ نیشاندانەکانیدا (بە هیچ جۆرێك هێرش نەکەنە سەر هێزەکانی میری، بە پێچەوانەوە پێویستە هەوڵ بدەن ئەو هێزانە بەلای جەماوەردا ڕابکێشن لە ڕێگەی ژمارەیەك دروشمی ڕاستگۆوە، هی وەك «هەر بژی یەکیەتی نێوان کرێکاران و سەربازان و قوتابیان لە کۆڕی خەباتدا دژی ئیمپریالیزم»، لەم ڕێگەیەوە دەتوانرێت ڕابکێشرێنە ناو ڕیزەکانی خۆنیشاندەرەکانەوە دژی دوژمن» [٢٦٨].

پاشکۆی ژمارە (م)یش بۆ ئەو هەشت پرسیارەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» کە مانگانە ئاراستەی ئەندامەکانی خۆی دەکات تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی ئەو پاشکۆیەیە:

«پاشکۆی ژمارە (م)،

ئەو پرسیارانەی هەموو مانگێك «لەلایەن حیزبەوە —ك.م.» ئاراستەی ئەندامەکانی دەکات و مێژووی نەزانراوە، لەوانەیە لە مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩دا بێت:

١- چەند جار ئەم مانگە لەگەڵتدا کۆبوونەتەوە؟

٢- ئایا کۆبوونەوەکانتان لە ماڵان بووە؟

٣- ئەو کتێب و بڵاوکراوانە چین کە پێکڕا دیراسەتان کردوون؟

٤- ڕات چییە دەربارەی ڕێکخەر «منظم» هەکەت؟

٥- کۆبوونەوەکانتان لە موعەدەلدا چەند دەخایەنێت؟

٦- ئایا چالاکییە حیزبییەکانت لە ماوەی ئەم مانگەدا چی بوون؟

٧- کێشەکانت و پێشنیازەکانت و ڕەخنەکانت چین؟

---

[268] Ibid, Appindix (H), Instructions and Recommendations to all members, date not known, Probably December 1948- January 1949, PP.23-24.

٨- پارەی ئیشتیراکی ئەندامەتی و ئەو پارە و پوولانەی مانگانە «بۆ حیزبت -ك.م.» كۆكردوونەتەوە و ئەو دیارییانەی داوتنە حیزب هەموویان بنووسە»[٢٦٩].

هەرچی پاشكۆی ژمارە (پ)یە بریتییە لە نامەی ژمارە یەكی ڕۆژی یازدەی مانگی كانوونی یەكەمی سالّی ١٩٤٨ كە «ساسۆن دەلال» ناردوویە بۆ «عەبدوللەطیف ئەلسەعدی» لە «هەولێر» كە ناوی حیزبیی نادرە، نامەكە بریتییە لە لاپەڕە و نیوێك و حەڤدە خالّ و سێ تێبینی. «ساسۆن صدیق دەلال» نامەكەی بەم ڕستەیە دەست پێكردووە:

«هاوڕێی خۆشەویست - سلاّوێكی گەرمی هاوڕێیانە، دوا نامەكانت گەیشتن».

لە خالّی یەكەمیشدا دەلّێت:

«١- ئێمە هیچ مافێكی ئەوەمان نەداوەتە بەرپرسی «كەركووك» كە نامەكانی تۆ بكاتەوە و بیانخوێنێتەوە، ئەوی پێویست بێت لەم بوارەدا دەیكەین».

لێرەیشدا ئەم تێبینییەی داوە:

«تێبینی: ژمارە یەك- «عەبدوللەطیف ئەلسەعدیی» بەرپرسی «هەولێر» بڕیاری داوە كتێبخانەیەك لە هەولێر بكاتەوە بۆ ئەوەی ببێتە مەڵبەندێك بۆ گەیاندنی نامەكانی حیزب لە سەركردایەتی حیزب و شوێنەكانی دیكەوە. ئەو بۆ جێبەجێكردنی ئەو مەبەستە حەز دەكات دەمانچەكەی «ڕەووف یەحیای»[٢٧٠] ئەندامی حیزب كە ڕەسولّ ناوی حیزبییەتی بفرۆشێت».

لە خالّی نۆیەمیشدا باسی ڕۆژنامەی «الشعلة» دەكات و لە دامێنی پاشكۆكەدا پێمان دەلّێت:

---

[269] Ibid, Appendix (M), Questionnaires Directed to members monthly, Date not known, probably January 1949, P.31.

[٢٧٠] «ڕەووف یەحیا» خەڵكی شاری «سلێمانی»یە، هونەرمەندێكی ڕووخۆش و خۆی و هاوسەرەكەی لە ناو خەڵكدا زۆر خۆشەویست بوون، سالّی ١٩٧٤ دایە پالّ شۆڕشی كورد.

«الشعلة رۆژنامەیەکی نهێنی بوو «عەبدوللەطیف ئەلسەعدی» بە عەرەبی و کوردی بلاوی دەکردەوە. تەنها یەك ژمارە لە «الشعلة» دەر چوو، چونکە حیزب فەرمانی وەستاندنی دا لەبەر ئەوە لە سیاسەتی ئەو رۆژنامەیە ڕازی نەبوو، کۆمیتەی ناوەندی حیزب لە بریتی «الشعلة» رۆژنامەی «صرخة العمال»ی بەزوبانی عەرەبی و رۆژنامەیەکی دیکەی بە زوبانی کوردی بەناوی «بانگی فەلاح»ەوە لە شاری سلێمانی دەرکرد. یەکەمیان «واتا رۆژنامەی صرخة العمال — ك.م.» لە لایەن «فوئاد بەهجەت»ەوە پەخش دەکرا کە ناوی حیزبی سەلام بوو، دووەمیشیان «واتا رۆژنامەی بانگی فەلاح—ك.م.» لە لایەن «حەمید عوسمان»ەوە پەخش دەکرا کە ناوی حیزبیی سابیر بوو».

لەخاڵی دوازدەمینیشدا ئەم پرسیارە دەکات:

«١٢— ڕەسوڵ کێیە «بڕوانە تێبینیی ژمارە دوو»، چۆن و بۆچی هاتە ناوچەکەی تۆ؟».

ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی تێبینیی ژمارە دووە:

«تێبینیی ژمارە دوو: ڕەسوڵ ناوی خواستەنیی ڕەووف یەحیای یاریدەری «عەبدوللەطیف سەعدیی» بەرپرسی «هەولێر» کە نادر ناوی حیزبییەتی.

ڕەووف خەڵکی شاری «سلێمانی»یە و جاران کاتبی ئینحیصاری تووتن بوو لە «کۆیسنجەق» و تاوەکو مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ «سێرجانت» [٢٧١] بوو لە «سلێمانی» و لەوسایشەوە بە فەرمانی حیزب گوێزرایەوە «هەولێر»، لەم چەندانەیشدا نێردرایەوە «سلێمانی» لەبەر ئەو ناکۆکییانەی لە نێوان ئەو و «عەبدوللەطیف سەعدی»دا ڕوویان دا» [٢٧٢].

---

[٢٧١] وشەی (Sergeant) بە زوبانی ئینگلیزی واتای ڕەهبەری دە کەس و چاوەش دەگەیێنێت.

[272] N.A., F.O., 371/75130, Cypher,Top Secret,The Iraqi Communist Party, Appendix (P), Letter No.1 (11.12.1948), from Sason Dalal to Abdullatif al Sa`adi (Nadhir), Erbil.

دیسانەوە پاشکۆی ژمارە (ر) نامەیەکە «ساسۆن دەلال» کە پۆژی هەژدەی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ ناردوویە بۆ فوئاد بەهجەتی بەرپرسی لقی کەرکووکی «حیزبی شیوعیی عیراقی»، نەك هەر ئەوە بەڵکو بەشی سەرەکیی پاشکۆ و ڕاپۆرت و لێدوانەکانی دوا لاپەڕەکانی ئەم فایلە تەرخان کراون بۆ پێوەندییەکانی حیزب بە «فوئاد بەهجەت» و «کەرکووك» ەوە، هەڵبەت ئەوە لە خۆڕا نەهاتووە، شاری کەرکووك وەك ناوەندێکی کرێکاریی عیراق لە سەرەتاوە بایەخی تایبەتیی خۆی لای «حیزبی شیوعیی عیراقی» هەبوو، تایبەت دوای ڕاپەڕینە گەورەکەی «گاوڕباغیی» ساڵی ١٩٤٦. لە پاشکۆی ژمارە «ر»دا کە بریتییە لە نامەیەکی دوور و درێژ کە «ساسۆن دەلال» لە پۆژی هەژدەی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨دا ناردوویە بۆ «فوئاد بەهجەتی ڕەهبەری کەرکووك» [٢٧٣] و دەلال لە سێ لاپەڕە و بیست و سێ خاڵی چڕوپڕدا ئاماژە بۆ ژمارەیەکی زۆر لە کار و ئەرکەکانی حیزب لە «کەرکووك» دەکات وەك گەیشتنی نامەکانی ناوچەکە و زوو زوو ئەوە دووپات دەکاتەوە کە «حیزبی شیوعیی عیراقی» «بەر لە هەر شت حیزبی چینی کرێکارە» «بڕوانە خاڵی نۆیەم» و هەمیشە مەرکەزی حیزب ویستوویەتی ئاگاداری ئەوە بێت کە ئایا:

١- ژمارەی کرێکارانی ناوچەکە چەندە.

٢- ژمارەی کرێکارانی شارەزا و نەشارەزا چەندن.

٣- پۆژانەیان چەندە و بارودۆخی کارکردنیان چۆنە.

٤- هەستی چینایەتی و هەستی نەتەوایەتییان چۆنە «بڕوانە خاڵی نۆیەم» [٢٧٤].

---

[273] Ibid, Top Secret, Appendix (R), Letter(18.12.1949) From Sason Dalal to Fuad Bahjat, Leader in Kirkuk, PP.38-40.

[274] Ibid, PP.38.

ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی خاڵی چوارەیەمی پاشکۆکەیە:

«ئێمە هیچ دەربارەی «خانەقین» نازانین، تۆ پێویستە لە ڕێگەی ئەو هەواڵنێرەوە کە دەچێتە ئەوێ ئاگاداری وەزعەکە بیت و ئێمە پێویستیمان بە زانیارییە دەربارەی «خانەقین» [٢٧٥].

لە خاڵی نۆزدەیەمیشدا «ساسۆن صدیق دەلال» لە «فوئاد بەهجەت» دەپرسێت:

«١٩- ئاخۆ وەزعی ڕێکخراوەکانی لادێ «جووتیارەکان» چۆنە، تایبەت لە ناوچەی «قادر کەرەم» [٢٧٦].

پاشکۆی ژمارە «س» نامەی ژمارە دووی «ساسۆن صدیق دەلال»ە کە ڕۆژی بیست و هەشتی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ ناردوویە بۆ «عەبدوللەطیف سەعدی» لە «هەولێر»، نامەکە لاپەڕە و نیوێك و دوازدە خاڵە و گشتیان تەرخان کراون بۆ کاری حیزب لە «کوردستان»، وەك گرتنی یەکێك لە حەیدەرییەکان لە هەولێر لە ڕۆژی سی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٩دا و یاریدەدانی خێزانی «حەمید عوسمان» و کێشەی «ئەو دوو دینارەی کە «کەرکووك» لە «عەبدوللەطیف سەعدی»ی داوا دەکاتەوە» و «ساسۆن دەلال» داوا لە «عەبدوللەطیف» دەکات چ ئەو کێشەیە و چ کێشەکانی دیکە «بە خێرایی و بە گیانی هاوڕێیەتی حیزبییانە» چارەسەر بکرێن و خاڵی یازدەمینیش بۆ بابەتی پێوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی»بە «پارتی دیموکراتی کوردی» یەوە تەرخان کراوە و ئەمەیش دەقی وەرگێڕانی لایەنە بایەخدارەکانی ئەو خاڵەیە:

«کۆیسنجەق» و «ڕەواندز» ئاگادار بکە کە هەڵوێستمان بەرانبەر پارتی [٢٧٧] لە بواری پێکهێنانی «بەرەیەکی نیشتیمانیی یەکگرتوو» دا لە

---

(275) Ibid, P.39.

(276) Ibid, P.39.

نامەیەکی دواتردا ڕوون دەکەینەوە و تۆیش دەتوانیت ئەوە بکەیتە پڕۆگرامی کاری ڕۆژانەی خۆت» [٢٧٨].

پاشکۆی ژمارە «ت» دیسانەوە نامەیەکی دوور و درێژی «ساسۆن صدیق دەلال»ە کە ڕۆژی بیست و نۆی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ ناردوویە بۆ «فوئاد بەهجەت» لە «کەرکووک»، نامەکە بریتییە لە نزیکەی شەش لاپەڕە و نۆزدە خاڵ، دواخاڵی، واتا خاڵی نۆزدەیەم، دوو لاپەڕە و نیوی پڕکردۆتەوە کە هەمووی باسی «ئەکرەم» ناوێکی [٢٧٩] ئەندامی حیزب دەکات و گەلێك ڕەخنەی لێ دەگرێت و بەشێك لە بیروبۆچوونەکانی بە بۆرجوازی لە قەڵەم دەدات کە ئەو ڕۆژگارە لای «حیزبی شیوعیی عیراقی» تاوانێکی گەورە بوو [٢٨٠].

پاشکۆی ژمارە(یو) بریتییە لە نامەیەکی «ساسۆن صدیق دەلال» کە ڕۆژی یەکی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ «جەواد کاظم»ی بەرپرسی لقی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە «حلە» و تێیدا وەڵامی ئەو پرسیارانە دەداتەوە کە ناوبراو ئاراستەی سەرکردایەتی حیزبی کردوون [٢٨١].

---

[٢٧٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ژمارەی سێ لەسەر وشەی «پارتی» دانراوە و لە ژێرەوە دەڵێت: لە «کوردستان» (پارتی) بووەتە زاراو بۆ ئاماژەکردن بۆ ناوی «پارتی دیموکراتی کوردی».

[278] N.A., F.O., 371/ 75130, Cypher, Top Secret,Letter No.2 (28.12.1949) From Sason Dalal to Abdullatif Sa`adi in Erbil, PP.41-42.

[٢٧٩] دوور نییە مەبەستی دوکتۆر «ئەکرەم یامولکی» بێت کە یەکێك بوو لە ڕەهبەرە دیارەکانی (النجمة).

[280] N.A., F.O., 371/75130, cypher, Top Secret, Appendix (T), Letter No.3(23.12.1948) From Sason Dalal To fuad Bahjat at Kirkuk, PP.42-47.

[281] Ibid, Appendix (U), Letter (1.1.1949) From Sason Dalal in Answer to questions put to him by Jawad kadhim, responsible member of Hilla, PP.47-49.

پاشکۆی ژمارە (دەبل یو)یش بریتییە لە نامەی ژمارە دەی «عەبدوللەطیف سەعدیی» بەرپرسی «هەولێر» کە پۆژی دووی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» و پرسیە لە زانیاریی بایەخدار و دەگمەن کە بەڵگەن بۆ پادەی پەلهاویشتنی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە زۆربەی ناوچە کوردییەکاندا و وا لە خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ناوەپۆکی بەشی زۆری ئەو بەڵگەنامەیە، کە بریتییە لە نزیکەی دوو لاپەڕە و دە خاڵ، پێشکەشی دەکەین:

«٢- پۆلیس بە زۆر گشت قوتابییەکانی ناردوونەتەوە ناوچەکانی خۆیان[٢٨٢]، هەرچی کادرەکانی خۆمانن «لەنێو ئەو قوتابییانەدا -ک.م.» هێشتوومانەتەوە و تەنها بە شەو پێگەیان دەدەینێ بچنە دەرێ.

٣- بیست کەس لە برایانمان حوکم دران بە ساڵێك تاوەکو سێ ساڵ کە دووانیان لە کادرە قوتابییەکانی حیزبن و یەکێکیان کادری کرێکاری حیزب و دووانیان سێرجانتن و[٢٨٣] شەشیان ئەندام و سیانیان کاندیدات «مرشح» و شەشیشیان موئەیدن، وێڕای ئەوە «ئەنوەر سالح» و «جەلال» هەر یەکەیان حوکمی سێ ساڵ دراون.

٤- پۆژی شەممەی بیست و دووی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ برادەرانمان ئامادەی سازکردنی خۆنیشاندان بوون و لە کات و شوێنی دیاریکراودا دەستیان کردە گردبوونەوە، بەڵام پۆلیس پێیانی زانی و پەلاماری دان، پێکدادان لە نێوان هەر دوو لادا دە دەقیقەی خایاند و سەرئەنجام برادەرەکانمان ناچار بوون بڵاوەی لێ بکەن، ئەنجام جەلال و[٢٨٤]

---

[٢٨٢] ئەوساکە تەنها لە شاری «هەولێر» خۆی قوتابخانەی ناوەندی هەبوو، قوتابییانی ناوچەکانی دیکە لەوێ دەیانخوێند.

[٢٨٣] دەربارەی واتای وشەی (Sergeant) بڕوانە پەراوێزی ژمارە ٢٧١.

[٢٨٤] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە داخەوە پتر لە جارێك ناوی هەر بە جەلال دێت بێ ئەوەی ئاماژە بۆ ناوی باوکی یان نازناوی بکەن.

ژمارەیەک هاوڕێمان کوژران، خودی جەلالیش هەمووی چەند رۆژێک بوو لە زیندان ئازاد کرابوو، تاوانی ئەو زیانەیش دەکەوێتە ئەستۆی «عیزەت» کە کادیرێکی قوتابییانە و خەڵکی «کۆیسنجەق»ە و دانرابوو بە ڕەهبەری خۆنیشاندانەکە و یەکسەر ڕووخا و حسێبی بۆ ئەوە نەکردبوو کە لەو شوێنەدا مالّی ژمارەیەکی زۆر لە «ئیخوان موسلیمەکان» هەیە، ئەوانەی هەر ئەوەندە خەڵکەکە کۆبوونەوە پۆلیسیان ئاگادار کرد، کاتێک پێکدادان لە نێوان هەردوولادا گەیشتە لووتکە و پیاوەکانمان لە هەڵمەتبردندا بوون بورهانی ڕەهبەر هەڵهات و ئەوەیش بووە هۆی شڵەژانی جەماعەتی ئێمە، بەو جۆرە خۆنیشاندانەکە لە سەرەتاوە بڕایەوە، سەرباری هەموو ئەوانەیش «بورهان» کەوتە ڕەخنەگرتن لە سیاسەت و سەرکردایەتیی حیزب، بەرانبەر بەوە ئێمەیش لە حیزب دەرمانکرد و گشت دەسەلاّتێکمان لێی سەندەوە و چاوەڕوانی بڕیارتانین.

هەرچی «ئەنوەر عەبدوڵڵا» یشە، کە لە «کەرکووک» گیرابوو، ئەویش ڕووخاوە و بەر لە ڕۆژی بیست و یەکی مانگ ئێرەی جێهێشت، بۆیەکا ئێمەیش لە حیزب دەرمان کرد، ئەنوەر دوو شانەی کەسانی خوێندەواری بەڕێوە دەبرد، ئەو دوو شانەیشمان لێی سەندەوە و چاوەڕوانی دوا بڕیارتانین.

هەمان کات «ڕەفعەت ئیسماعیل»، کادیرێکی کرێکارە، ڕۆژی بیست و یەکی مانگ هەر ئەوەندە بیستی لەوانەیە داوای لێ بکرێت لە خۆنیشاندانەکەدا بەشدار بێت ئێرەی جێهێشت، وێڕای ئەوە بەوەیشمان زانیوە کارێکی میری لە زێبار «لیوای «مووسڵ» دەستکەوتووە بێ ئەوەی سەرەتا ئێمە ئاگادار بکات، بۆیەکا دەستیمان لە گشت کارە حیزبییەکانی پێ کێشایەوە و چاوەڕوانی ئاموژگاریتان دەکەین، هەرچەندە پێمان وایە پێویستە لە حیزب دوور بخرێتەوە.

بە پێچەوانەی ئەوانەوە تاقیکردنەوەکانی خۆمان ژمارەیەک قارەمانیان بۆ دەرخستین کە هەرگیز بەو جۆرە چاوەڕوانمان نەدەکرد ئەوان هێندە ئازا

بـن، ئێمـه ڕەفعـەت و بورهانمـان بـه قارەمـان دەزانـی کەچـی لـه یەکـەم پێکداداندا هەڵهاتن بۆیەکا پێشنیاز دەکەین ئەو جۆرە کەسانە بە یەکجارەکی لە حیزب دوور بخرێنەوە، تکایە لە ئامۆژگاریی خۆتان ئاگادارمان بفەرموون.

٥- «ئیسـماعیل ڕەسـول» یەکێکـە لـەو هاوڕێیانـەمان کـە ڕۆڵێکـی قارەمانانەی کەم وێنەیان لـە خۆنیشـاندانەکەدا بینـی، «ئیسـماعیل» یەکێکـە لەوانەی پیاو دەتوانێت پشتیان پێ ببەسـتێت، هـەروەها «خـەلیل عـەزیز»ی کرێکار، زۆر باش ئاگاداری ئەم سیانە بن، هەرچی «ئـەنوەر سـاڵح»یشـە، کـە نـاوی خواسـتەنیی «جـەلال»ە، یەکێکـە لەوانـەی دەتوانرێـت پشـتی پـێ ببەسترێت و باش لە لایەن حیزبەوە ناسراوە. بـا هاوڕێکانمـان لـە بەندیخانـە پێوەندیی بە ئەنوەر و هاوڕێکانی دیکەوە بکەن.

هەروەها ئێمە پشتگیریی یەکێکیمان بیستووە کە نـاوی «حەسـەن عـەلی غالب»ە[٢٨٥] و کوڕی ئەفسەرێکی پۆلیسە، بەڵام تاوەکو ئێستا لـە شـانەیەکی موئەیـەدینی حیزبـدا وەرنـەگیراوە لەبـەر پۆسـتەکەی بـاوکی، حسـەین «لـە خۆنیشـاندانەکەدا -ک.م.» قارەمـانێتی و چاونەترسـی و گیانفیـدایی نوانـد، پێویستە ئاگاداری بین.

هەروەها «باهیر مستەفا»یشمان هەیە کە ئەویش کوڕی ئـامیر حامییەکـە و شایانی ئەوەیە ئاگاداری بن. بە گشتی سـەرجەمی هاوڕێکانمـان لێـرە وەک پاڵەوان ڕەفتاریان کرد، بەڵام من تەنها ئاماژەم بـۆ نـاوی ئەوانـەیان کـرد کـە یەکجار دیار بوون و ئێوە دەتوانن لە دواڕۆژیشدا پشتیان پێ ببەستن[٢٨٦].

---

[٢٨٥] کاك «حەسەن عەلی غالب نەقشبەندی»م لە نزیکەوە دەناسی، کوڕێکی ساکار و ئـازا و لـە خۆبردوو بوو، لە پۆلی یەکەمی ناوەندییـەوە هـاوڕێی «دوکتـۆر حسـام»ی بـرای بـووم کـە ئەویش دوکتۆرای لە مێژووی ئیسلامیدا وەرگرتووە و چـەند جارێـك لـە کتـێبی «مێـژوودا» باسیم کردووە. بڕوانە: کەمال مەزهەر، مێـژوو، کورتـە باسـێکی زانسـتی مێـژوو و کـورد و مێژوو، بەغدا، ١٩٨٣، ل٢١٠-٢١١، ٣٠٢-٣٠٧.

[٢٨٦] لێرەدا نووسەرانی ڕاپۆرتەکە تێبینییەکیان ڕاگەیاندووە دەڵێت «هەموو ئەو کەسانەی لـە لاپەڕەی پێشوودا ناویان هاتووە و بەشداربیان لـە خۆنیشـاندانەکاندا کردووە بـە سـاڵێك تاوەکو سێ ساڵ حوکمی قورس دراون».

٦- تازه بەوەمان زانی کە دوابەدوای خۆنیشاندانەکەی «شەقلاوە» هەژدە کەس و لە «ڕەواندزیش» بیست و یەک کەس گیراون. هەمان کات بەوەیشمان زانی کە لە کۆبسنجەقیش خۆنیشاندان کراوە، بەلأم هیچ زانیارییەکی فەرمیمان دەربارەی نییە، دوای ئەوەی ئەمەتان پێدەگات ئامۆژگاریتان چییە؟».

لە دوا خاڵی هەمان پاشکۆیشدا ئەمەی لای خوارەوە نووسراوە:

«لە نامیلکەیەکدا ئەوەمان خوێندەوە کە هاوڕێکانمان لە بەندیخانە سروودی حیزبیان گوتووە، ئایا دەتوانن کۆپێیەکیمان بۆ لێ بنێرن؟»[٢٨٧].

پاشکۆی دواتر نامەی ژمارە چواری ڕۆژی شەشی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩یە لە «ساسۆن صدیق دەلال»ەوە بۆ «فوئاد بەهجەت» لە کەرکووک»، نامەی ئەمجارەیان کورتە و ئەمانەی لای خوارەوەیش ناوەرۆکی خاڵە گرنگەکانین:

«نامەی ژمارە نۆی ڕۆژی بیست و شەشی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ت گەیشت.

١- ئەو بڕیارەی داوتە کە لە شانەکانی حیزبدا موحازەرەیەک بە ناونیشانی «حیزبێکی شیوعی نەک سۆشیال - دیموکرات» پێشکەش بکەیت بڕیارێکی تەواو ڕاست و دروستە.

٢- پێوەندیمان بە «خانەقین»ەوە بەرهەمدار بوو، ئەگەر دەتوانیت پێوەندییان پێوە بکە و گشت بلاوکراوە و تەعلیماتەکانی «حیزبیان - ک.م.» بۆ بنێرە. با جارێکا پێوەندییان بە تۆوە بێت تاوەکو تێبینیی دیکەتان «بۆ دەنێرین -ک.م.»، ئامۆژگاریمان دەربارەی ئەم بابەتە بدەنێ.

---

[287] N.A., F.O., 371/75130, Cypher, Top Secret, Appendix (W), Letter No.10(2.1.1949), From Abdullatif Sa`adi, Erbil, To Sason Dalal, PP.49-51.

٣- داوامان له «سلێمانی» کرد یاریدەی عەینی و کاش «مانگی هەشت دیناری عیراقی»ت بدەنێ، ئەگەر لەوە زیاترت پێویستە ئاگادارمان بکە.

٤- هاوڕێ «خالید»مان «ناوەکەی تەواو نەزانراوە» ناردە لات تاوەکو کارێك لە کۆمپانیای «نەوتی «خانەقین» -ك.م.» دەدۆزێتەوە. دوای بیست ڕۆژ لە دەستبەکاربوونی نامەیەکمان دەربارەی چالاکییەکانی بۆ بنێرە».

دوا بەدوای ئەمە سێ پرسیاری ئاسایی لێ دەکات و ئینجا لە خاڵی هەشتەمدا دەڵێت:

«٨- پەنجا دانە کۆپیی یادداشتێکی «حیزبمان- ك.م» بە عەرەبی و دانەیەکمان بە کوردی بۆ ناردی. ئەگەر پێویست بوو وێنەیان لەسەر بگرەوە و ژمارەکانی بەسەر ئەندامانی حیزبدا دابەش بکە و لە ڕێگەی ئەوانیشەوە بیانگەیێنە جەماوەر. هەروەها داوات لێ دەکەین یادداشتەکە وەرگێڕیتە سەر زوبانی کوردی تاوەکو بۆ کوردەکانمان بتوانن بیخوێننەوە، ئێوارەی شەممەی ڕۆژی هەشتی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ و دەقاودەق لە سەعات حەوت و نیودا بۆ دابەشکردنی «بەیاننامەی -ك.م.» «بۆ هەموان» دەستنیشان کراوە. وەرگێڕان و وێنەگرتنەوەی بسپێرن بە دوو ئەندامی سکرتاریەت.

٩- دوای دابەشکردنی بەیاننامەی «بۆ هەموان» کارێکی ئەوتۆ بکەن ئەندامەکانمان پێوەندی بە هاوڕێ پارتییەکانیانەوە و گشت جەماعەتە سیاسییەکانی دیکەوە بکەن و هەوڵ بدەن پاڵیان پێوە بنێن بەرەو بەرەیەکی یەکگرتوو، خۆ ئەگەر هاتوو ڕەهبەرەکانیان لەم بارەیەوە داوای موفاوەزاتیان کرد «دەها باشتر- ك.م.» هتد.هتد.هتد «تێبینی: بڕوانە نامەکانی پێشوو»، دەربارەی ئەنجامەکان ڕێنماییمان بکە.

١٠- یەکسەر دیارییەکان بنێرە بۆ «هەولێر» و «سلێمانی» [٢٨٨].

پاشکۆی دواتریش نامەی ژمارە سێی پۆژی شەشی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ی «ساسۆن صدیق دەلال» ە بۆ «عەبدوللەطیف ئەلسەعدی»ی بەرپرسی «هەولێر» و بریتییە لە دە خاڵی ئاسایی [٢٨٩].

هەرچی پاشکۆی ژمارە «PP»یشە بریتییە لە یەکەم نامەی «ساسۆن صدیق دەلال» کە پۆژی هەشتی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ «حەمید عوسمان» لە «سلێمانی». نامەکە کورتە و لە چوار خاڵی سەرەکی پێکهاتووە و ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

«١- ڕاپۆرتی مانگانەت گەیشت. لە دوا نامەماندا تەعلیماتمان دەربارەی ڕێکخراوی قوتابیان و ڕێکخراوی ناوچەیی بۆ ناردی- بە پێی ئەو تەعلیماتە کار بکە و هەوڵیش بدە کرێکاران بهێنیتە سەر ڕێگە.

٢- عەرزوحاڵی خێزانە بەندە سیاسییەکانمان بۆ دابەشکردن بەسەر ئەندامانی حیزب و جەماوەردا بۆ ناردن.

٣- چەند پۆستەرێکی کوردیمان بۆ بلاوکردنەوە لە پۆژنامەی «جووتیاران» دا بۆ ناردوویت، وێنەکان هەمان کات شێوازی کارکردن لە ناو ڕیزەکانی جوتیاراندا نیشانی تۆیش دەدات. وێنەی ئەو پۆستەرانە بنێرە بۆ «کەرکووک» و «هەولێر».

٤- پلانی پۆستەرەکان - حەرەس ئامادە بکە و مەشقیان پێ بکە تاوەکو چ ئەوان و چ کۆمەلانی خەڵک بۆ مانگرتن و خۆنیشاندان ئامادە بن بە مەبەستی ڕووخاندنی «نوری سەعید» و «دامەزراندنی ڕژێمێکی میللیی دیموکراسی و دەستوبرد هەر تێبینییەکی دیکەمان هەبێت ئاگادارتان دەکەین» [٢٩٠].

---

[288] Ibid, Appendix (Y), Letter No.4(6.1.1949) From Sason Dalal to Fuad Bahjat, Kirkuk, P.52.

[289] Ibid, P.53.

[290] Ibid, Appendix (AA), Letter No.1(8.1.1949), From Sason Dalal to Hamid Uthman, Sulaimanya, PP.53-54.

پاشکۆی ژمارە «ب. ب»یش بریتییە لە نامەی ژمارە پێنجی ڕۆژی شازدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ لە «ساسۆن صدیق دەلال» ەوە بۆ «فوئاد بەهجەت» لە «کەرکووك». ئەم نامەیەیان لە پێنج لاپەڕە و شازدە خاڵی سەرەکی پێکهاتووە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی پوختەی ناوەرۆکیانە:

«١- هەردووك نامەی ژمارە یەك و دووی ڕۆژانی پێنج و یازدەی مانگی کانوونی دووەمی «ساڵی ١٩٤٩-ك.م.» و ڕاپۆرتی مانگانە و کورتە حسابێك و گشت هاوپێچەکانی دیکەمان پێ گەیشت تەنها ئەو مەنیفستۆیە نەبێت کە خۆت دەربارەی هاوڕێ «فەهد» پێشنیازت کردبوو.

٢- ئێمە لەگەڵ ئەو پێشنیازەت دایە کە تۆ وتارێك دەربارەی تێبینییەکانمان دەرحەق کرێکارانی کۆمپانیای «نەوتی کەرکووك» [٢٩١] بۆ بڵاو کردنەوەی لە ڕۆژنامەی «الصرخة» دا بنووسیت.

٤- لەگەڵ ئەو داوایەتدا نین کە مانگی یەك دیناری عیراقی بۆ هاوڕێ ڕەفیق «چالاك -ك.م.» و سێ دیناری عیراقی بۆ هاوڕێ ئەحمەد «غەفور- ك.م.» ببڕدرێتەوە.

٥- گشت ژمارە کۆنەکانی ڕۆژنامەی «الصرخة» لە ناوبەرە و دوای ناردنی ڕەشنووسی ناوەرۆکی بۆ مەرکەز دەستبکەرە دەرکردنی ژمارە نۆی و ئەم ئامۆژگارییانەیش وەبەر چاو بگرە: ئێمە هەستمان بەوە کردبوو کە ڕۆژنامەی ناوبراو ئەم کەم و کورتییانەی تێدا بوو:

أ- هەڵەی ئابووری و تەرکیز کردنە سەر ئەو لایەنە و دابڕینی لە بارودۆخی هێرشی سیاسیی چینی کرێکار.

---

[٢٩١] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە زوبانی ئینگلیزی وەها هاتووە:
"and drive the warrers to the streets".
شایانی باسیشە لە دەقی بەڵگەنامەکەدا خاڵی ژمارە سێ نییە.

ب- هەڵوێستی هەڵە بەرانبەر چەپڕەوی، وەك هەڵوێستی دژ بە هەڵپەرستی و هەستی چینایەتییان کاملّ بێت.

ج- خۆ تەرخانکردن تەنها بۆ کاروباری ناوچەیی کرێکاران وەك ئەوەی بە تەنها چینی کرێکار لە ئارادا بێت، هەر لەبەر ئەوەیشە کە هیچ هەوڵێك نادرێت بۆ کەڵك وەرگرتن لە پێوەندییە چینایەتی و کۆمەڵایەتییەکان و ڕووبەڕووکردنەوەیان، وەك بارودۆخ و هەڵوێستی دەوڵەتان و جووتیاران و قوتابییان و کرێکاران لە جیهاندا، وێڕای گەلێك دیاردەی دیکە.

د- وتارەکانی بە زوبانێکی ساکار و ڕەوان دانەدەڕێژران بە جۆرێك لەگەڵ نزمیی هەستی چینایەتی کرێکاراندا بگونجێن، چونکە شێوازی نووسینەکەی پڕی بوو لە حەشو و قسەی قۆڕ[٢٩٢] و بێ تام. «پێویستە ئەوە لە یاد نەکەین- ك.م.» کە جەماوەر لە خودی ژیانەوە فێر دەبێت، ئەوان وانەی شۆڕشگێڕی لە دیاردەکانەوە فێر دەبن نەك لە وشەی پفدراوی شۆڕشگێڕانەوە.

هـ- جگە لەوانەی سەرەوە ڕۆژنامەی «الصرخة» ناوەڕۆکی ئیمپریالیزم و وکارەکانی وەك ئیحتیکارکردنی نەوتی وەك پێویست ڕیسوا نەکردووە».

دوا بەدوای ئەم زنجیرە ڕەخنە وردانە «ساسۆن صدیق دەلال» لە پێنجەمین نامەیدا بۆ «فوئاد بەهجەت» لە کەرکووك داوا دەکات ڕۆژنامەی «الصرخة» لە داهاتوودا گشتیان وەبەرچاو بگرێت و بۆ ئەم مەبەستەیش گەلێك شتی لە بەرهەمە بە ناوبانگەکەی لێنین «دەبێ چی بکەین؟»[٢٩٣] وەرگرتووە.

---

[٢٩٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وشەی "nonsense"ی بە کار هێناوە کە بە عەرەبی واتای «هذیان وکلام فارغ» دەبەخشێت.

[٢٩٣] بە زوبانی ئینگلیزی "What is to be done?" نووسراوە کە بەزوبانی عەرەبی «ماالعمل؟» دەگەیەنێت، «ماالعمل؟»یش یەکێکە لە بەرهەمە بە ناوبانگەکانی لێنین.

٦- بەشی دووەمی دروشمەکانمان بۆ بڵاو کردنەوە بۆ ناردیت کە دەربارەی کرێکارانن و دەشبێت «ئاگادارمان بکەیت-ک.م.» دەربارەی هەر بابەتێك دەتەوێت بینووسیت.

٧- وا لە خوارەوە ئەم تێبینییانەت دەربارەی ئیمپریالیزم و پرسی نەتەوەیی بۆ دەنێرین، پێویستە بە وردی لەگەڵ گشت بابەتەکانی دیکەدا دەربارەی کێشەکانی کرێکاران لە کۆبوونەوەکانتا لەگەڵ رێکخەرە بالاکانی کرێکاراندا دەرسیان بکەیت».

دوا بە دوای ئەمە «ساسۆن صدیق دەلال» لە حەوت خاڵدا مەبەستەکانی خۆی بۆ «فوئاد بەهجەت» ڕوون کردۆتەوە کە هەموویان دەربارەی سەرمایە و مۆنۆپۆلی و بانك و هەناردنی سەرمایە «تصدیر الرأسمال» و «پرۆژەی مارشاڵ»ن و ئاماژەیش بۆ ناوی شەش کتێبی «کارڵ مارکس» دەکات کە وەرگێڕدراونەتە سەر زوبانی عەرەبی و یەکێکیان «سەرمایە» «الرأسمال» ە بەناوبانگەکەی مارکسە و یەکێکی دیکەشیان ئەو کتێبەی لێنینە کە ناوی لێ ناوە «ئیمپریالیزم بەرزترین قۆناغی سەرمایەداریيە) «الاستعمار أعلی مراحل الرأسمالیة» و بە «فوئاد بەهجەت»یش دەڵێت «لە هەر شوێنێکی ناوەڕۆکی ئەم کتێبانە تێنەگەیشتی دەتوانیت دەربارەیان ئاگادارمان بکەیت».

لە خاڵێکی سەربەخۆیشدا «ساسۆن صدیق دەلال» ئەو قسەیەی «ستالین» بۆ «فوئاد بەهجەت» دێنێتەوە کە لە لاپەڕە سەد و چواردەی ئەو کتێبەیدا بە ناوی «پرسەکانی مارکسیزم و نەتەوە و ئیمپریالیزم» ەوە بڵاو کراونەتەوە و تێیدا دەڵێت:

«دوا سەرکەوتنی پرۆلیتاریا هەرگیز نایەتە دی بەر لەوەی گشت نەتەوەکان و وڵاتە ژێردەستە ناسەربەخۆکان لە چەوساندنەوەی ئیمپریالی قوتار دەکرێن» (٢٩٤).

---

(294) N.A., F.O., 371/ 75130, Cypher, Top Secret, Appendix (BB), Letter No.5(16.1.1949), From Sason Dalal, to Fuad Bahjat, Kirkuk, P.54-59.

هەرچی پاشکۆی دواتریشە بریتییە لە نامەیەکی ئاسایی «ساسۆن صدیق دەلال» کە پۆژی شازدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ «عەبدوللەطیف سەعدی» لە «هەولێر» [٢٩٥].

پاشکۆی دوای ئەویش نامەیەکی کورتی «دەلال»ە کە دیسانەوە پۆژی شازدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ «ساسۆن صدیق دەلال» ناردوویەتی بۆ «حەمید عوسمان» لە «سلێمانی» کە لە چوار خاڵدا باسی کارەکانی حیزب و تایبەت چاپی کوردیی بەرهەمە حیزبییەکانی بۆ دەکات[٢٩٦].

پاشکۆی دوای ئەو لە «ساسۆن صدیق دەلال»ەوە بۆ زەکی «وەطبان» لە «بەصرە»یە[٢٩٧].

دیسانەوە پاشکۆی دواتر لە «ساسۆن صدیق دەلال»ەوەیە بۆ «صەبری عەبدولکەریم» لە «بەصرە» کە پۆژی حەڤدەی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩بۆی ناردووە[٢٩٨].

پاشکۆی دواتر دیسانەوە نامەیەکی «ساسۆن صدیق دەلال»ە بۆ «فوئاد بەهجەت» لە «کەرکووك» کە پۆژی نۆزدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩[٢٩٩] بۆی ناردووە. لەم نامەیەیدا «ساسۆن دەلال»، «فوئاد بەهجەت» لەوە ئاگادار دەکات کە ئەمانەی لای خوارەوەی بە دەستی بۆی ناردوونەتەوە:

---

[295] Ibid, Appendix (CC), Letter No.1(16.1.1949), from Sason Dalal to Abdullatif Sa`adi, Erbil, PP.59-62.

[296] Ibid, Appendix (DD), Letter No.2(16.1.1949), from Sason to Hamid Uthman,Sulaimanya, P.62.

[297] Ibid, Appendix (EE), Letter No.1(16.1.1949), from Sason Dalal to Zaki Watban, PP.62- 64.

[298] Ibid, Appendix (GG), Letter (17.1.1949), from Sason Dalal to Sabri AbdulKarim in Basra, PP.64-65.

[٢٩٩] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا لە بریتی ساڵی ١٩٤٩ بە هەڵە نووسراوە ساڵی ١٩٤٨.

«أ- ڕاپۆرت دەربارەی خالید.

ب- ڕاپۆرت دەربارەی صالح.

ج- پرسیار و وەلامەکانیان پێویستییان بە نامەیەکی تایبەتییە.

د-نامەی ژمارە سێی ڕۆژی چواردەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ت، کە لە نامەی سەرەوەتدا ئاماژەت پێداوە، تاوەکو ئێستا نەگەیشتووە. هەرچی نامەکانی ژمارە یەك و دووتن، کە ڕۆژی پازدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ ناردووتن، گەیشتن و ئێمەیش لە نامەی ژمارە پێنجی ڕۆژی شازدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ماندا وەلامان داویتەوە».

لە خاڵی پێنجەمیشدا دەڵێت:

«٥- وتارەکەتمان بە ناونیشانی «پرۆژەی کوردی و کێشەی کورد» هوە خوێندەوە، پێمان وایە پێویستی هەیە بە:

١- بە فەسڵێکی مێژوویی و لێکدانەوە «ئەنالیز - تەحلیل».

٢- شەرح و بنەما دانان «بۆ دیاردەکان- ك.م.» و دەرخستنی حەتمییەتی یەکیەتیی شۆڕشگێڕانە لە نێوان پرۆلیتاریا و بزووتنەوە نەتەوەییەکان و بەو جۆرەی لە نامەی پێشوومانداو بۆمان ڕوون کردوویتەوە، وتارەکەشت بۆ دەنێرینەوە» (٣٠٠).

هەر دووك پاشکۆی دواتریش لە «ساسۆن صدیق دەلال» هوەن بۆ ڕێکخراوی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە بەصرە (٣٠١).

هەرچی پاشکۆی ژمارە «ك ك»یشە بریتییە لە نامەیەکی «ساسۆن صدیق دەلال» کە ڕۆژی بیست و سێی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ «گشت ئەندامە بەرپرسەکانی لیواکان»ی حیزب. نامەکە بریتییە لە نزیکەی دوو لاپەڕە و چواردە خاڵ کە گشتیان بۆ ئامۆژگارییەکانی «حیزبی

---

(300) N.A.,F.O. 371/75130, Cypher, Top Secret, Appendix (HH), Letter No.6(19.1.1949), from Sason Dalal to Fuad Bahjat, Kirkuk, P.65.

(301) Ibid, PP.66-68.

شیوعیی عیراقی» دەربارەی جۆری ڕەفتارکردن چ لەنێو ڕیزەکانی ئەندامانی حیزب و چ لە نێو جەماوەردا تەرخان کراون[٣٠٢].

پاشکۆی ژمارە «ل ل»یش نامەیەکی کورتی کەم وێنەیە کە ڕۆژی بیست و سێیی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩دا «حەمید عوسمان» لە «سلێمانی»یەوە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا»، نامەی ناوبراو تەنها لە دوو خاڵ پێکهاتووە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی هەردووکیانە:

«١- بۆمبای دژی تانك لە ئێرانەوە بۆ فرۆشتن هێنراوەتە ئێرە و نرخی هەر یەکێکیان حەوت سەد و پەنجا (٧٥٠) فلسە.

٢- تکایە ئامۆژگاریی ئەو هاوڕێ هەواڵنێرەتان بکەن کە ئەگەر هاتوو پۆلیس گرتیان خۆی وەها نیشان بدات کە قاچاغچییە و بەرتیلیان بداتێ، ئەمەیش بە کەڵکی دێت نەك هەر بۆ ئیمرۆکە، بەڵکو بۆ ڕۆژانی دواتریش وەها لە پۆلیس دەکات هاتوچۆی «قەڵادزێ»ی بە قاچاغچێتی نەك بە هاتوچۆی کاری حیزبایەتی لە قەڵەم بدەن، ئەگەر هاتوو پۆلیس لێیان پرسی ئەوساکە لە وەڵامدا با پێیان بڵێت کە ئەو لە «سلێمانی»یەوە بۆ کڕینی گوللەی دەمانچە و تفەنگ دێتە «قەڵادزێ»، ئامۆژگاریشی بکەن تەنها بە شەو نەبێت ئەو شوێنەی خۆی تێدا شاردۆتەوە بۆ کۆبوونەوەی حیزب نەبێت بەجێی نەهێڵێت. ئەگەر دەتوانرێت ڕێگەی مەدەنێ دیدەنیی ڕێکخراوەکانی ناوچە جیا جیاکان بکات تاوەکو کەس غەیرەز ئەندامە لێپرسراوەکان و خاوەن ماڵەکەی نەبێت هیچ دەربارەی نەزانن.

باشتریش وایە ناوی خۆی بگۆڕێت لەگشت ئەو کاتانەدا «کە لە قەڵادزێ- ك.م.» دەمێنێتەوە و با گشت ئەو هاوڕێیانەمان کە دەیاننناسن لە بارەی پێویستیی بەکارنەهێنانی ناوی ڕاستیی خۆیەوە ئاگاداری بکەن»[٣٠٣].

---

[302] Ibid, Appendix (KK), Letter (23.1.1949), from Sason Dalal to all members responsible in Liwas, PP.68-69.

پاشکۆکانی دیکەی هەمان فایل بە ڕێز بریتین لەمانەی خوارەوە:

١- نامەی هەشتەمی «عومەر محەمەد ئەلیاس» کە ڕۆژی بیست و چواری مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ لە «موسڵ»ەوە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال».

٢- نامەی دووەمی «ساسۆن صدیق دەلال» کە ڕۆژی بیست و پێنجی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ «عەبدوللەطیف سەعدی» لە «هەولێر».

٣- نامەی ژمارە حەوتەمی ڕۆژی بیست و پێنجی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ کە «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا»وە ناردوویە بۆ «فوئاد بەهجەت» لە «کەرکووک».

٤- نامەی ڕۆژی بیست و حەوتی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ کە «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا» وە ئاراستەی «گشت مامۆستایانی لیواکان»ی کردووە.

٥- نامەی ژمارە یازدەی ڕۆژی بیست و هەشتی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ کە «عەبدوللەطیف سەعدی» لە «هەولێرە»وە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال».

٦- نامەی ژمارە حەوتی ڕۆژی بیست و هەشتی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ ی «حەمید عوسمان» کە لە «سلێمانی»یەوە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا».

٧- نامەی ڕۆژی دووی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ کە «عەبدوللەطیف سەعدی» لە «هەولێر»ەوە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا».

٨- نامەی ژمارە نۆی ڕۆژی سێی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ کە «عومەر محەمەد ئەلیاس» لە موسڵەوە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا».

---

(303) Ibid, Appendix (LL), Letter (23.1.1949), From Hamid Uthman, Sulaimaniya To Sason Dalal, PP.69-70.

٩- نامەی ژۆژی سێی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ کە «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا»وە ناردوویە بۆ «عومەر محەمەد ئەلیاس» لە «مووسڵ» .

١٠- نامەی ژمارە سێی ژۆژی سێی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ کە دیسانەوە «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا»وە ناردوویە بۆ «عومەر محەمەد ئەلیاس» لە «مووسڵ» .

١١- نامەی ژمارە هەشتی ژۆژی سێی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ کە «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا»وە ناردوویە بۆ «فوئاد بەهجەت» لە «کەرکووک» .

١٢- نامەیەکی بێ مێژوو کە نووسەرانی ڕاپۆرتەکە دەڵێن لەوانەیە ژۆژی هەشتی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ زەکی وەطبان لە «بەصرە»وە ناردبێتی بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا» .

١٣- نامەی ژمارە یەکی ژۆژی نۆی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ کە «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا»وە ناردوویە بۆ «عەبدوللەطیف سەعدی» لە «هەولێر» .

١٤- نامەی ژمارە یەکی ژۆژی دەی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ کە فوئاد بەهجەت لە کەرکووکەوە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا» .

١٥- نامەی ژۆژی سیازدەی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ کە «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا»وە ناردوویە بۆ صەلاح ئەلخەزرەجیی بەرپرسی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە شارۆچکەی «موسەیەب» .

١٦- نامەیەکی بێ مێژووی بەرپرسی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە «کەربەلاوە» بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا» .

١٧- نامەیەکی دوور و درێژی بێ مێژوو کە نزیکەی شەش لاپەڕە دەبێت و لەوانەیە لە مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ دا زەکی وەطبان لە بەسڕەوە ناردبێتی بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا» .

١٨- نامەیەکی ڕۆژی سێی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ کە حەسان «ناوی خواستەنیی بەندکراو «محەمەد عەبدوللەطیفە» ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا».

١٩- نامەیەکی دیکەی هەمان «محەمەد عەبدوللەطیف»ە لە بەندیخانەوە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا».

٢٠- نامەی ژمارە سێی هەمان «محەمەد عەبدوللەطیف» کە لە بەندیخانەوە ڕۆژی دەی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا».

٢١- نامەی ژمارە چواری هەمان «محەمەد عەبدوللەطیف» کە ڕۆژی یازدەی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩ لە بەندیخانەوە ناردوویە بۆ «ساسۆن صدیق دەلال» لە «بەغدا».

٢٢- ئینجا نامەیەکی ئەو شیوعییانە لە ڕاپۆرتەکەدا دانراوە کە لە شارۆچکەی «بەدرە» لە ژێر چاودێریی پۆلیسدا دەژیان.

٢٣- نامەیەکی بێ مێژووی ئەو شیوعییانەی کە لە ناوچەی «عێن تەمر»دا لە ژێر چاودێریی پۆلیسدا دەژیان بۆ کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی».

٢٤- لێدوانێکی «ساسۆن شەلۆمۆ دەلال» دەربارەی حیزب لە ڕۆژی گرتنییەوە لە دووی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨وە تاوەکو کۆتایی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٩.

٢٥- ئیعتیرافاتی «صەبری عەبدولکەریم»ی خەڵکی «بەصرە» کە ئێستا لە «بەغدا» دەژیت[٣٠٤].

٢٦- ئیعترافە دوور و درێژەکانی «ڕەفیق چالاک»ی خەڵکی «سلێمانی» کە پتر لە دوو لاپەڕە و شازدە خاڵیان پڕ کردۆتەوە و بەم جۆرەی لای خوارەوە باسیان دەکات:

---

[304] Ibid, PP.70-94.

ڕەفیق چالاك

«١- «ڕەفیق چالاك»: [٣٠٥] تەمەنی بیست و نۆ ساڵە، خەڵكی «سلێمانی»یە و مامۆستایەكی دەركراوی «ئیبتیدائییە- ك.م.»، لە ساڵەكانی «جەنگی دووەمی جیهان»یدا سەرپەرشتیی «ئێزگەیەكی بەریتانی» بە زوبانی «كوردی» دەكرد[٣٠٦]. ئەمەیش بووە هۆی ئەوەی تا ڕادەیەك لە ناوچەكەدا ناوی بزرێت، «قادر نووری» هاوینی ساڵی ١٩٤٩ وەك لایەنگرێكی «حیزبی تەحەڕوپ» تاوانباری كرد و وەها دیارە ئەم ڕۆژنامانە «طریق» و «مەسەلە» و «عوصبە» دراونەتە «چالاك» بۆ ئەوەی بیان خوێنێتەوە و دواییش گەلێك لەم دوو كتێبەوە فێر بووە- «حیزب و ڕێبازەكانی كاركردن» و «بنەماكانی لێنینیزم»[٣٠٧].

---

[٣٠٥] خوالێخۆشبوو «ڕەفیق چالاك»، كە ماڵەكەیان لە «گەڕەكی گوێژە»ی شاری «سلێمانی» بوو، یەكێك لە هونەرمەندە هەرە گەورە و چالاك و دەنگ خۆش و مۆدێرینە ناسراوەكانی كوردستانی هاوچەرخ بوو، هەرگیز ئەوە لە یاد ناكەم چۆن لە كۆتایی چلەكان و سەرەتای پەنجاكانی سەدەی ڕابردوودا شا و گەدای «كورد» بە ئەوپەڕی جۆشەوە گوێیان لەو شانۆگەرییە پڕ لە وانە و پەندانە دەگرت كە ڕەفیق چالاك لە ڕێگەی «ئێزگەی كوردی بەغدا»وە پێشكەشی دەكردن، لە سەرەتای حەفتاكانی سەدەی ڕابردووەوە، دوای گەڕانەوەم لە هەندەرانەوە لە نزیكەوە پێوەندیم بە خوالێخۆشبووەوە پەیدا كرد و بە دڵ خۆشم ویست و ڕێزم گرت و زانیم تاوەكو چ ڕادەیەك كوردێكی دڵپاك و خزمەتگوزار قۆشمەو دڵسۆزە، زۆر بە داخەوە لەناكاو ساڵی ١٩٧٣ لە ناكاو كۆچی دوایی كرد و دوای خۆی گەنجینەیەكی كەم وێنەی بۆ نەتەوەی كورد جێهێشت، گۆڕەكەی پڕ لە نوور بێت، ئامین، بەغدا، بەرەبەیانی ڕۆژی هەژدەی مانگی كانوونی دووەمی ساڵی ٢٠٠٩.

[٣٠٦] مەبەست ئەو ئێزگەیەیە كە ئەو و «گۆران»ی شاعیر لە «حەیفا»وە لە ساڵەكانی «جەنگی جیهانی دووەم»دا بە قەناعەتەوە وەك بەشێك لە خەباتیان دژی فاشیزم كاریان تێیدا دەكرد، ئەوەی دوایی بووە هۆی پلار تێگرتنیان لە لایەن نەیارەكانیانەوە.

[٣٠٧] دەقی ناوی ئەو دور كتێبە بەئینگلیزی بەم جۆرەیە:

٢- پایزی سالّی ١٩٤٧ بـه فـەرمانی «حیزبـی تەحـەڕوپ» و بـه بۆنـەی لـه سێدارەدانی چوار ئەفسەرە کوردەکەوە وتارێکی خوێندەوە کە تێیدا ئۆبـالّی ئـەو کـارەی خسـتە ئەسـتۆی بەریتانییـەکان و ئیمپریـالیزم. «تێبینی: ئەو چوار ئەفسەرە لەلایەن کابینەکەی «صـالّح جـەبر» ەوە تاوانبار کران».

٣- بەرە بەرە پـتر بەرپرسـی درایـە «ڕەفیـق چـالاك-ك.م.» و لـە مـانگی کـانوونی یەکـەمی سـالّی ١٩٤٧یشدا بـووە یاریـدەدەری ڕێکخسـتنی خۆنیشـاندانێك دژی «پـەیمانی پۆرتسـمۆث» و بـەو بۆنەیەشـەوە وتـارێکی خوێنـدەوە کـە تێیـدا هێرشـی کـردە سـەر پـەیمانی نێـوان «ئینگلتەرە» و «ئوردون».

٤- لەوانەیە لە ئەنجامی ئـەم چـالاکییانەدا لـە مامۆسـتایەتی دەرکرابێـت «مێـژووی دەرکردنەکـەی نـەزانراوە»، هـەوڵی دا لـە «بەغـدا» کارێـك بدۆزێتـەوە، بـەڵام هەوڵەکـەی بـە فـیڕۆ چـوو بۆیـەکا گەڕایـەوە «سلێمانی» و بووە بەرپرسـی «حیزبـی شـیوعیی عیراقـی» لـەوێ[٣٠٨] حیزب مانگی سێ پاوەن «سێ دیناری عیراقی- ك.م.» بۆ بڕییەوە.

٥- دەوروبـەری کۆتـایی مـانگی شـوباتی سـالّی ١٩٤٨ «سـەید عـەلی حیجـازی» [٣٠٩] کرایـە موتەسـەڕیفی «سـلێمانی» و ئـەویش «ڕەفیـق چالاکی- ك.م.» بە تۆمەتی چالاکیی شیوعیی تاوانبار کرد.

٦- «ڕەفیق چالاك» مـانگی مـارتی سـالّی ١٩٤٨ لەگـەڵ دوو هاوڕێیـدا بـۆ ڕێکخسـتنی ئاهـەنگی نـەورۆز «سـەری سـالّی نـوێی فارسـەکانە کـە کوردیش یادی دەکەنەوە» نێردرایـە «بەغـدا»، نوێنـەرانی ناوچـەکانی دیکـەی بـاکووری (عیراقـیش-ك.م.) بـە بۆنـەی ئـەو یادەوەرییـەوە

1-"The Party and the Methods of Work".

2-"Leninist principles".

[٣٠٨] ئەوساکە «حەمید عوسمان» بەرپرسی شاری «سلێمانی» و دەوروبەری بوو.

[٣٠٩] «سەید عەلی حیجازی» بەرپرسێکی پۆلیسی بە زەبروزەنگ بوو.

هاتنـه «بەغـدا» و لـەوێ چـەند کۆبوونەوەیـەکیان سـازکرد و دەڵـێن «چالاک» لەو کۆبوونەوانەدا ڕۆژنامەی «القاعدة» و بلاّو کراوەی دیکەی حیزبی بلاّو کردۆتەوە.

٧- لە کاتێکی نەزانراودا «ڕەفیق چالاک» وەک مامۆستا پۆستەکەی خـۆی وەرگرتـەوە، بـەلاّم ئـەمجارەیان لـە «عـەممارە» دانـرا، لـەو کاتـەدا نامەیەکی ڕێکخراوی ناوچەیی «حیزبی شیوعیی عیراقـی» پـێ درا بـۆ ئـەوەی بیگەیەنێتـە «بەغـدا»، کاتێـک نامەکـەی گەیانـد یـەکێک لـە شیوعییەکانی «بەغدا»ی بینی «بۆ خۆی دەڵێت ئەو دیتنـە ڕێککـەوت بـوو» و داوای لـێ کـردووە چـەند ڕزمەیـەک لـە بەیاننامـەکانی حیـزب بگەیێنێتـە «بەصـرە» و تایـل نـەبوونی دادی نـەداوە و جوگرافیـای بەصرەیان بۆ شی کردۆتەوە و چۆن لەوێ پاسکیلیخانەیەک ڕزمەکانی دەگـەیێنێتێ، بـەو جـۆرە ئـەو بەیاننامانـەی گەیاندۆتـە «صـەبری عەبدولکەریم»ی «بەرپرسی بەسرە—ک.م.» «تێبینی: ئەوە ڕوون نییە کە ئایا پاسکیلخانەکە وەک شوێنی پەیوەندی بەکار هێنراوە یـاوەخو نـا»، وەهـا دیـارە حیـزب «ڕەفیـق چـالاکی —ک.م.» بـۆ ئـەو کـارە هەڵبژاردووە چونکە چ لە «بەغدا» و چ لە «بەصرە» ناسراو نەبووە.

٨- بە پێی ئیدیعای چالاک خۆی لـەو ماوەیـەدا کـە لـە «عـەممارە» بـووە شارەزای چالاکییەکانی حیزب بووە «لێدوان: لە ڕاستیدا بنەمای ئـەو ناوچەیە هەژارە بۆ ئـەو جـۆرە کـارە». هـەر چـۆن بێـت ڕۆژی سـێی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٨ دیسانەوە «ڕەفیـق چـالاک» لـە کـاری مامۆستایی دوورخرایەوە «هۆکانی ئەوە نەزانراوە» و چووە «بەغدا» و لێرە لەگەڵ ئەندامێکی حیزبدا تووشـی گێرمەوکێشـە هـات و ئـەنجام حیزب پێی ڕاگەیاند پێویستە کاریان لەگەڵدا بکات و لەبەرئەوەیش لە «سلێمانی» ناسراوە ئەگەر بگەڕێتەوە ئەوێ دەگیرێت.

٩- لێـرە بـە نـاوی خواسـتەنیی «محەمـەد ڕەشـید» ەوە لەگـەڵ پـارێزەر «عەبدولمەجیـد بەهییـە»دا دەبـوو «چـاپخانەکەی دار الحکمـة» چـاک

بکەنەوە، بۆ ئەو کارە بەهییە داوای حەفتا پاوەن «حەفتا دیناری عیراقی» دیکەی کرد «ئەوە نەزانراوە ئەو پارەیە سەرف کراوە یاوەخود سەرف نەکراوە». چالاك لەوێ «ئارا خەچەدۆریان»یشی دی کە تایپێکی ئەرمەنیی دایێ.

١٠- لە مانگی تەشرینی یەکەمی سالّی ١٩٤٨دا «رەفیق چالاك» چووە ئەو مالّەی «قاترخانە» کە «جۆزێف» [٣١٠] واتا «میر یەعقوب کۆهین»ی تێدا دەژیا و کتێبێکی بە زوبانی ئینگلیزی دەربارەی «کێشەی لادێ» [٣١١] پێ دا بۆ ئەوەی دەرسی بکات.

١١- «جۆزێف» نزیکەی سەد دانەی لە ئیحتیجاجێکی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دایە «رەفیق چالاك» بۆئەوەی لە کەرخ بلاّوی بکاتەوە و پێی گوتووە: « ئێمە «تەحەپوپین» و پشتی حیزبی شیوعیی دەگرین چونکە رێکخراوێکی نیشتیمانی یە»، دوای ئەوەیش گوتی گشت شیوعییەکان تەحەپوپی بوون بەلاّم هەموو تەحەپووپییەکان شیوعی نەبوون.

١٢- هەمان کات چالاك ئەم شتانەی لای خوارەوە لە جۆزێفەوە فێر بوو:

أ- هەردووك رۆژنامەی «عوزن» (؟) [٣١٢] و «زەهرا» کە «سەلیم تەها تکریتی» دەریان دەکات و مەتریالّەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بلاّو دەکەنەوە کە لە رێگەی «سەعید حەسەن» ەوە دەگەن کە لای «سەلیم تەها تکریتی» کار دەکات.

ب- «شەریف ئەلشێخ» عادەتەن پێوەندی بە «لاوانی دیموکراسی» «الشبیبة الدیمقراطیة» ەوە لە ئوتێلی «سەمیرامیس» لەگەلّ

---

[٣١٠] جوزێف ناوی خواستەنی «حیزبی»ی مبێر یەعقوب کۆهین بووە.

[٣١١] دەقی ناوی کتێبەکە بە ئینگلیزی بەو جۆرەیە: "The Rural Problem".

[٣١٢] لە دەقی بەلّگەنامەکەدا بەم جۆرە هاتووە چونکە بڕوا ناکەم رۆژنامەیەك بەو ناوەوە لە عیراق دەرچووبێت، یان بە ناوی «العذر» ەوە.

«کامیل چادرچی» و «عەزیز شەریف» و «عەبدولڕەحیم شەریف»دا کۆدەبێتەوە.

ج- نامە و وتار و وەرگێڕدراوەکانی ڕۆژنامەکان لە پاریسەوە دەنێردرێن بۆ «عەدنان حافظ» و ئەویش دەیان نێرێت بۆ «جۆزێف».

١٣- ڕۆژی سیازدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٨ «ڕەفیق چالاك» بەوەی زانی کە «جۆزێف» و گشت ڕەهبەرەکانی حیزب گیراون و چاپخانەی «القاعدة» یش دەستی خراوەتە سەر و ئەمانەیش بوونەتە هۆی شڵەژاندنی ئەندامەکانی دیکەی حیزب، بەڵام هەرچی «صەبری عەبدولکەریم» ە ئیدیعای قیادەکردنی حیزبی کرد و «لە شوێنی خۆشاردنەوەکەی -ك.م.» هاتە دەرێ و پێوەندیی بە عەلی ناوێکەوە کرد کە «دوور نییە سەرکردەیەکی نیشتیمانی»بێت.

١٤- دواتر «چالاك» «دەلالی» دی کە یەکسەر جڵەوی کاری حیزبی گرتە دەست چونکە ئەو شەخسییەتی و شارەزایی لە بواری پرنسیپە مارکسییەکاندا «لە صەبری عەبدولکەریم-ك.م.» زۆرتر بوو بۆیەکا توانیی بەسەر ئەودا زاڵ بێت.

١٥- سەرەتای ساڵی ١٩٤٩ «سەمیر عەبدولئەحەد» بە حیزبی ڕاگەیاند کە شەش حەوت بۆمبای دەست کەوتووە و نموونەیەکی دانێ و کە لەو بۆمبایانە بوون کە بۆ ڕاوەماسی بە کار دەهێنران، بەڵام کۆمیتەی حیزب ڕەفزی کردن. هەرچی «محەمەد عەبدوللەطیف» یشە لە بەندیخانەی ناوەندییەوە بیست دیناری عیراقی نارد بۆ حیزب، بیست وپێنج دیناری عیراقیش لە کەرکووکەوە هات.

١٦- شەوی نۆزدە لەسەر بیستی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٩ چالاك، وەك دەڵێن گیرا...» [٣١٣].

دوا بە دوای ئەمە ئیعترافاتی «فوئاد بەهجەت»ی بەرپرسی «کەرکووك» تۆمار کراوە و وەك ڕاپۆرتەکە دەڵێت ئەوساکە تەمەنی بیست و چوار ساڵ بووە و سەرەتا کارمەندی وەزارەتی دارایی بووە و یەکەم شیوعیی کە کاری کردووتە سەر «فوئاد» ناوی «عەبوود حەمزە» بووە و لە ڕێگەی «حیزبی تەحەرور» ەوە بووەتە شیوعی و مانگی شوباتی ساڵی ١٩٤٧ بووەتە موئەیدی حیزب، ڕۆژی شازدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٧ پۆلیس ویستیان بیگرن بەڵام ئەو توانی هەڵبێت و لەوساوە حیزب ناردییە «کەرکووك» بۆ ڕێکخستنی کرێکاران، لە ئیعترافەکەیدا «فوئاد بەهجەت» ئۆبالّی هەموو هەڵەکانی حیزبی خستووەتە ئەستۆی «ساسۆن صدیق دەلال» [٣١٤].

هەرچی مەهدی حەمیدە ئەفسەری سوپای عیراقی بووە و لەسەر ئەوەی بەشداری «شۆڕشی بارزان»ی کردووە لە سوپا دەرکراوە و دەوروبەری مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٨ بووەتە ئەندامی کۆمیتەی ڕێکخستنی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە کەرکووك [٣١٥].

دوای ئەوە لە هەمان ڕاپۆرتدا ئیعتیرافاتی «مەجید ڕەفعەت» بڵاو کراوەتەوە کە قوتابیی کۆلێجی حقوق بووە و یەکەم پێوەندیی بە «حیزبی شیوعیی عیراقی »یەوە دەوروبەری مانگی ئەیلولی ساڵی ١٩٤٣ بووە، لە مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٧دا چووەتە کەرکووك و بووەتە بەرپرسی دوو شانەی حیزبیی کرێکاران، لە «بەغدا» و «کەرکووك» و

---

(313) N.A.,F.O.371/75130,Cypher,Top Secrt,Appendix (MMM), Statement of Rafiq Chalak, PP.97-99.

(314) Ibid, Appendix (NNN),Statement of Fuad Bahjat, PP,99-101.

(315) Ibid, PP.99-100.

«هـەولێر» و شـوێنی دیکـەدا لەگـەڵ «نـافیع یـونس» و «عاصـم حەیـدەری» و «حەمید عوسمـان» و «سـاڵح حەیـدەری» و «عەبـدولقادر ڕەشـید» و کەسـانی دیکەدا کاری کردووە و یەکێکیش بووە لە ڕەهبەرانی «پارتی شۆڕش» [٣١٦].

دوای ئەمانە چەند پاشکۆیەکی دیکەی هەمان فایـل تـەرخان کـراون بـۆ باسی قوتابیی «حسقێل قۆچمان» کە تەمەنی بیست و هەشت ساڵ و قوتابیی «کۆلێجی دەرمانسـازی» «کلیـة الصـیدلة) بـووە، وێـڕای ئیعتیرافـاتی «فوئـاد ساسۆن مەشعەلی» پازدە ساڵان کە لە ناوچەی «سەعدون»ی «بەغـدا» ژیـاوە، هەروەها بـۆ ئیعتیرافـاتی «یـەعقوب مـیر مەصـری» و ئینجـا «عەبـدولڕەحمان ئەلمەنصور» و دواتریش ئیعتیرافاتی «خەچـەدۆر ئۆسـکانیان» و لێـرەدا ئـیتر فـایلی ژمـارە ٧٥١٣٠/٣١٧ی وەزارەتـی هەنـدەرانی حوکمـەتی بـەریتانی دەربارەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» تەواو دەبێت [٣١٧].

---

[316] Ibid, Appendix (OOO),Statement of Majid Ra`afat, PP.101-102.

[317] Ibid, PP.102-104.

چەند تێبینییەکی پێویست

١- سەرەتا:

بەر لەوەی کۆتایی بەم بابەتە بهێنین بە پێویستی دەزانین ئاماژە بۆ چەند سەرنجێکی تایبەتیی خۆم لەم بوارەدا بکەم. هەڵبەت لە خۆڕا نەبوو کە «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە دوا قۆناغی ڕژێمی پاشاییدا بووبووە هێزێکی زۆر دیار و بە توانا لەسەر شانۆی سیاسیی «عیراق» و پتر لەوەیش هەر لەو ساڵانەدا «مارکسیزم - لێنینیزم» لە ناوچە کوردییەکانی ولاتدا ببووە دروشمی زۆرینەی جەماوەر بە نەتەوەپەرستانی کوردەوە، تەنانەت منداڵێکی دڵسۆزی وەک «فایەق هۆشیاری» نەوەی «پیرەمێرد» لە ژمارە پێنج و شەشی - مایس و حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٢ی گۆڤاری بەناوبانگی «گەلاوێژ»دا وتارێکی حەوت لاپەڕەیی دەربارەی «لێنین» بلاو بکاتەوە[٣١٨].

جا هەروەک لە سەرەتای ئەم بابەتەدا و لە لاپەڕەی یەکەمی ئەم بەرهەمەدا گوتوومە گەلێک لایەنی چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی «شایانی ئەوەن نامەی ماجستێر و دوکتۆرا و کتێبی سەربەخۆی دەوڵەمەندیان بۆ تەرخان بکرێت کە بێ گومان بەڵگەنامە نهێنییەکانی دەزگاکانی «حوکمەتی بەریتانی» دەبنە سەرچاوەیەکی پەسەن و بایەخداری دەگمەنی هەر لایەنێک لە لایەن و دیاردە سەرەکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی »، وێڕای ڕۆژنامە و نامیلکە زۆرەکانی حیزب.

٢- یەکەم ڕۆژنامەی «حیزبی شیوعیی عیراقی»

ژمارەیەکی یەکجار دەگمەنی ڕۆژنامەکانی حیزب یان خۆیان، یان وێنەیان لە کتێبخانەکەی خاوەنی ئەم بەرهەمەدا پارێزراون، هی وەک وێنەی ژمارە یەک و دووی ڕۆژنامەی «خەباتی گەل - کفاح الشعب» کە یەکەم

---

[٣١٨] بڕوانە: «گەلاوێژ»، بەغدا، ژمارە ٥-٦، مایس - حوزەیرانی ١٩٤٢، ل٨١-٨٧.

ڕۆژنامەی ژانراوی حیزبی ناوبراوە و ژمارە یەکی و دیسان لەسەری نووسراوە «سالّی یەکەم» «السنة الأولى» و لە مانگی تەممووزی سالّی ١٩٣٥دا چاپ کراوە و بریتییە لە پێنج لاپەڕەی گەورە (٣٠×٢٠سم) و هەردووك دیوی لاپەڕەکانی چاپ کراون و لەسەر لاپەڕەی دەرەوەی یەکەمی بە تەنها و بە گەورەیی نووسراوە « كفاح الشعب» و لە سەروو ناوەکەیەوە وێنەیەکی ساکار دروست کراوە کە ئاماژە بۆ دوو بلّێسە و هەلّهاتنی خۆر دەکات و لە ژێریشییەوە چەکوش و داسێك و لە بن ئەویشەوە وێنەی ئەستێرەیەکی پێنج سووچی کراوە کە هەمان دروشمی ئالاّی «یەکیەتی سۆڤیەتی» جارانە. لاپەڕەی دیوی ناوەوەی ڕۆژنامەکەیش دیسانەوە تەنها بەشی سەرەوەی ژمارەکە بە ناوی ڕۆژنامەکە و لە سەرووێشەوە بە وێنەی ئەستێرە پێنج سووچییەکە و لە سەروو ئەویشەوە بە وێنەی چەکوش و داسەکە ڕازێنراوەتەوە و لە ژێر ناوەکەیشدا نووسراوە «ئۆرگانی کرێکاران و جووتیاران» «لسان حال العمال و الفلاحين» و لە لای ڕاستی ناوەکەیشەوە نووسراوە «ژمارە یەك، «خەباتی گەل»، ڕۆژنامەیەکە کۆمیتەی ناوەندی حیزبی شیوعیی عیراقی دەری دەکات، یەکەم ڕۆژنامە» » العدد الاول، «كفاح الشعب»، جريدة تصدرها اللجنة المركزية «للحزب الشيوعي العراقي، الصحيفة الأولى». و لەلای چەپی ناوەکەیشەوە نووسراوە «سالّی یەکەم، با چینە فەرمانڕەواکان لەبەر دەم شۆڕشی شیوعیدا بلەرزن چونکە پرۆلیتاریا لە زنجیر و کۆتەکانی بەو لاوە شتێکی دیکەی نییە بیدۆڕێنێت و لەو ڕێگەیەشەوە گشت جیهانی دەست دەکەوێت – السنة الأولى « «فلترتعش الطبقات الحاكمة أمام الثورة الشيوعية فليس للبروليتاريا ما تفقده فيها سوى قيودها وأغلالها و تربح من ورائها عالما بأسره»، لە ژێر ئەو دروشمەیشەوە نووسراوە «تەممووزی سالّی ١٩٣٥» «تموز سنه ١٩٣٥» و لە ژێریشییەوە نووسراوە «نرخی بیست فلسە» «الثمن عشرون فلسا».

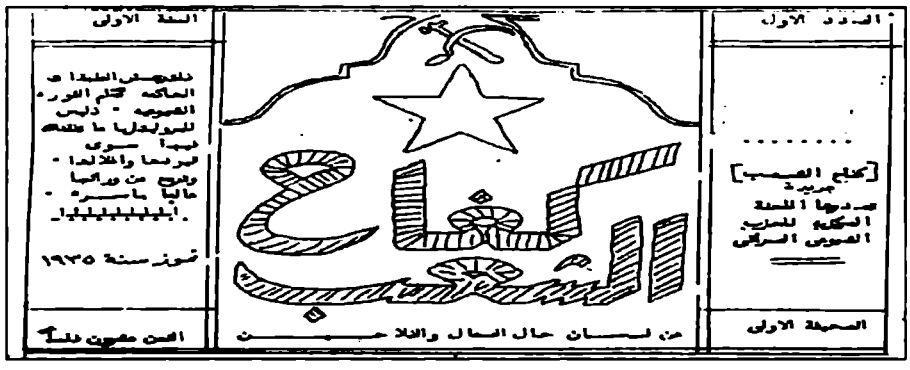

«چۆن بزووتنەوە شۆڕشگێرییەکانی فوڕات کۆتاییان هات» «كيف إنتهت الحركات الثورية فى الفرات» کە دیارە مەبەستی شۆڕشی بیست و گشت لاپەڕەی یەکەم و دووەم و بەشێکی کەمی لاپەڕەی سێیەمی ژمارە یەکی «كفاح الشعب»ی بۆ تەرخان کراون، هەڵبەت ئاوڕدانەوە لە «شۆڕشی بیستی عیراقی لە سەرەتای چالاکییەکانی حیزبی شیوعیدا ئاوڕدانەوەیەکی بەجێ و پێویستە هەرچەندە لە ژمارەیەک بۆچوونداچ لەم بوارەدا و چ لە گەلێک بواری دیکەیشدا حیزب تەواو بە دروستی نیشانەکانی نەپێکاوە.

بەڵام پێویستە تۆێژەر ئەو هەڵوێستە بە تەرازووی شۆڕین و کات بکێشێت، بە وێنە ڕۆژنامەی « كفاح الشعب» شۆڕێنێکی تایبەتی هەمان ژمارەی خۆی بۆ بابەتی «پرسی کەمینەکان» «مسألة الأقليات» تەرخان کردووە کە هەمیشە بابەتێکی زۆر پێویست و بایەخدارە (بڕوانە ل٧–٨)، کەچی لە کاتێکدا بە دوورودرێژی باسی «ئەرمەن» و «ئاشووری» و «موسڵمان» و «گاور» دەکات نە زۆر و نە کەم نە لە دوور و نە لە نزیکەوە تۆخنی پرسی «کورد» نەکەوتووە کە هەمووان دەزانن گەورەترین کێشەی نەتەوەیی «عیراق»ە و تاوەکو ئێمڕۆکەیش هەندێك لایەنی ماوە بێ ئەوەی بە تەواوەتی و بە شێوازێکی دیموکراسییانە، یان لەبەر ڕۆشنایی پڕەنسیپە قوواڵەکانی خودی «ماركسيزم لێنينيزم»دا چارەسەر بکرێن.

هەر چۆن بێت ژمارە یەکی رۆژنامەی «کفاح الشعب» بە رستەی «لە چاپخانەی حیزبی شیوعیی عیراقی چاپ کراوە» «طبعت بمطبعة الحزب الشيوعي العراقي» تەواو دەبێت و بە راستی چاپێکی رێکوپێکی پوون و کەم هەڵەیە.

ئینجاکە با بەکورتی بڵێینە سەر باسی ژمارە دووی هەمان رۆژنامەی «کفاح الشعب» کە ئەمیشیان هەشت لاپەڕەیە و بە هەمان بارستە و لە سەر لاپەڕەی یەکەمی ئەم دروشمە بە گەورەیی بە دەستخەت نووسراوە» ئەی کرێکاران و جووتیارانی جیهان یەککگرن» «ياعمال و فلاحي العالم إتحدوا» ئینجا ناوی رۆژنامەکە و وێنەی چەکوش و داس و ئەستێرە پێنج گۆشەییەکە دانراون و ئەمانیش هەموویان دەستخەتن، ئینجا بە دەستووری ژمارە یەك گشت دروشم و وێنەکان دووپات کراونەتەوە تەنها ئەوەندە هەیە رستەی «ژمارە دوو» و مانگی «ئابی ١٩٣٥»جێگەی رستەی «ژمارە یەك»و مانگی «تەممووزی ١٩٣٥» یان گرتۆتەوە «باجی خوێن» «ضريبة الدم» ناونیشانی یەکەم وتاری ئەم ژمارەیەی « كفاح الشعب» ە و «وشەی بەلشەفیك چ دەگەیێنێت» «ماهي كلمة بولشفيك"یش ناونیشانی وتاری دووەمییەتی و ئەمەی لای خوارەوەیش ناونیشانی بابەتەکانی دیکەی هەمان ژمارەن:

«خەبات دەربارەی رۆژی کار – الكفاح حول يوم العمل» (ل ٣)، «حەوتەمین کۆنفرانسی حیزبە شیوعییەکانی جیهان – الموءتمر السابع للأحزاب الشيوعية العالمية» (ل٤–٥)، «بۆ هاوڕێ خۆشەویستەکان – الى الرفاق الأعزاء»که تیایدا بە کورتی مەرجەکانی بلاوکردنەوەی وتاری لە «کفاح الشعب»دا پوون کردۆتەوە (ل ٥)، «تێبینی بۆ هاوڕێیان – ملاحظات الى الرفاق» وتاری داهاتوویەتی (ل ٦–٧) و ئینجا ئەم دروشمەی نووسیوە «ئەگەر من نەسووتێم و تۆیش نەسووتێیت و هەموومان نەسووتێین چۆن لەم تاریکاییەدا پووناکی بەرپا دەبێت – أن لم أحترق أنا، وتحترق أنت ونحترق

نحن، فيكف يخرج من هذه الظلمات نور» (ل ٧) و له دوا لاپەڕەیشدا لە ژێر ناونیشانی «داواکاری پۆژانەمان – مطالیبنا الیومیة» بە دەستخەت ئەم خالآنەی خوارەوە نووسراون:

١– «دیارکردنی سەعاتی کار ئەوپەڕەکەی بە هەشت سەعات و ٦–٧ سەعات بۆ کاری قورس و بەرزکردنەوەی پادەی پۆژانە» «تحدید ساعات العمل– الحد الأقصی ثمان ساعات و ٦–٧ ساعات للأعمال الشاقة و رفع مستوی الأجور».

٢– «دانی ئازادی بلآو کردنەوە و کۆبوونەوە و دانەوەی گشت ئیجازەکانی کردنەوەی یانە و نەقابەکانمان» «منح حریة النشر والأجتماع وإرجاع الرخص لفتح نوادینا ونقاباتنا».

٣– «دەرکردنی یاسای پاراستنی کار، وەك قەدەغەکردنی دەرکردنی کرێکار لە کارگە و دانی تەقاویتی بە کرێکارە کەفتەکارەکان کە ناچاربوون لە کار بکەون» «سن قانون حمایة العمل، مثل عدم فصل العامل من معملە، و إعطاء تقاعد للعمال العجزة والمرغمین علی العَطَل».

٤– «قەدەغەکردنی کار و چەوساندنەوەی ئەو منداآنەی تەمەنیان لە سیازدە سالآن کەمترە» «عدم تشغیل الاطفال و إستثمارهم الذین یبلغون دون الثالثة عشر».

٥– «رێگەمان بدرێتێ ببینە نوێنەری چینەکەمان لە ئەنجوومەنی نوێنەران و شارەوانییەکان و بەرگری لێ بکەین» «إفساح المجال لنا لتمثیل طبقتنا وندافع عنها في المجالس النیابیة و البلدیة».

لە دامێنی هەمان لاپەڕەیشدا ئاماژە بۆ ئەوە کراوە کە ژمارە دووی پۆژنامەی « کفاح الشعب» لە چاپخانەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» چاپ کراوە».

دوا لاپەڕەیش بۆ بابەتی «ئامانجەکانمان – غایاتنا» تەرخان کراوە و بریتییە لەمانەی لای خوارەوە کە گشتیان بە خەتێکی جوان و گەورە نووسراون:

«ڕزگاریی نەتەوەیی و ئازادی بۆ گەل – التحرر القومی والحریة للشعب».

«دابەشکردنی زەوی بەسەر جووتیاراندا – توزیع الأراضي علی الفلاحین».

«شۆڕشی کۆمەلایەتی و قوتاربوون لە کۆیلایەتییەکی بێ شومار – الثورة الاجتماعیة و الخلاص من عبودیات جمة».

بێ گومان ئەو دوو ژمارەیەی ڕۆژنامەی « کفاح الشعب» لە نرخاندن نایەن و پێموایە هەر ئەو دوو ژمارەیەشی لێ دەرچووە و هەر دووك مانگی تەمووز و ئابی ساڵی ١٩٣٥یش لەگەڵ سەرەتای دامەزراندنی «حیزبی شیوعیی عیراقی» دا دەگونجێن، واتا لەگەڵ ئەو ڕۆژگارەدا کە ڕەهبەریی حیزب بە دەست «عاصم فلەیح» و جەماعەتەکەیەوە بوو کە زوو دەستیان لە کار هەڵگرت و دوورەپەرێز دانیشتن[٣١٩] و ماوەیەکی ویست تاوەکو «یوسف سەلمان یوسف– «فەهد» لە «مۆسکۆ» خوێندنی تەواو کرد و سەرەتای چلەکانی سەدەی ڕابردوو بووە سکرتێری گشتیی «حیزبی شیوعیی عیراقی».

٣– ناوەرۆکی زەنگینی ڕۆژنامەی «القاعدة»

بە هەمان دەستوور حەوت ژمارە لە ڕۆژنامەی بە ناوبانگی «القاعدة»[٣٢٠] لە کتێبخانەکەمدا پارێزراون. یەکەم ژمارەی ئەو حەوت دانەیەی

---

[٣١٩] «عاصم فلەیح» بەرگدرووێەکی خوێندەوار بوو، هەرچەندە زوو دەستی لە کار هەڵگرت بەڵام بە خاوێنی مایەوە، دوکانەکەی کەوتبووە سەر شەقامی ڕەشید لە شاری «بەغدا».

[٣٢٠] شایانی گوتنە ژمارەکانی ڕۆژنامەی «القاعدة» دەگەیشتنە دەست جەماوەرێکی زۆر و ناوچەیەکی فراوانی وڵات، چونکە لە دامێنی دوالاپەڕەی گەلێك لە ژمارەی «القاعدة» دا ئەمەی لای خوارەوە نووسرابوو:

«ئەی هاوڕێ دوای ئەوەی لە خوێندنەوەی «القاعدة» تەواو دەبیت بیدەرە هەر هاوواڵتییەکی بەشەرەف و دڵسۆز لە هاوڕێکانت و داواشی لێ بکە ئەویش بیگەیێنێتە هەر کەسێك بڕوا و متمانەی پێیەتی و دوای ئەوەیش فرێی بدەرە شوێنە گشتییەکان وەك چایخانە و

«القاعدة» له مانگی کانوونی یەکەمی سالّی ١٩٤٣وە دەست پێدەکات و دوا ژمارەیشیان بە مانگی ئەیلولی سالّی ١٩٤٤ کۆتایی دێت. یەکەم ژمارەیان بیست و دوو لاپەڕە و دووەم ژمارەیان شازدە لاپەڕە و سێیەم ژمارەیان چواردە لاپەڕە و چوارەم ژمارەیان شازدە لاپەڕە و پێنجەم ژمارەیان بیست و هەشت لاپەڕە و شەشەم ژمارەیان بیست و چوار لاپەڕە و حەوتەم ژمارەیان کە هەمان کات دوازمارەی ڕۆژنامەی ناوبراوە کە من هەمە، شازدە لاپەڕەیە.

گشت ژمارەکانی ڕۆژنامەی «القاعدة» ی چلەکانی سەدەی ڕابردوو بە وێنەی چەکوش و داس ڕازێنراونەتەوە، وێڕای ئەم دروشمە سەرەکییە «ئەی کۆمەلاّنی خەلاّکی گەلەکەمان دژی «فاشیزم» و لە پێناوی نان و ئازادییە دیموکراسییەکاندا لە بەرەیەکی نیشتیمانیی یەکگرتوودا یەک بگرن – یا جماهير الشعب إتحدى ضد الفاشية وفي سبيل الخبز والحريات الديمقراطية في جبهة وطنية موحدة»، لە ژێر ناوی ڕۆژنامەکەیشدا نووسراوە «ئۆرگانی حیزبی شیوعیی عیراقی یە» «لسان حال الحزب الشيوعي العراقي» و نرخی هەموو ژمارەیەکیش پەنجا فلس بوو، هەروەها «فەهد» بۆ خۆی سەروتاری گشت ئەو ژمارانەی نووسیوە تەنها ژمارە دوازدە و سیازدە نەبێت کە بە ناونیشانی «کێشەی «لوبنان» «أزمة لبنان» ەوە بلاّو کراوەتەوە و لەسەری نووسراوە «بە پێنووسی «فەهد» و «حەنظە ل» – بقلم فەهد و حنظل» [٣٢١]. ئەو وتارەی «القاعدة» شەش لاپەڕەی چڕوپڕی پڕکردۆتەوە (ل١–٦)، «خوتبەی عەرش» «خطاب العرش"یش وتاری داهاتووی هەمان ژمارە «القاعدة»یە کە فەهد

سينەماكان – ايها الرفيق بعد انتهائك من قراءة القاعدة اعطها الى كل مواطن شريف ومخلص من أصدقائك واطلب اليه أن يوصلها هو بدوره الى من يثق به ويعتمد عليه، وأخيراً القيها في المحلات العامة كالمقاهي والسينمات). بە وێنە بڕوانە: «القاعدة» ، العدد ٢– ١٥، كانون الثاني ١٩٤٤، ص١٤.

[٣٢١] دیارە حنظل ناوی خواستەنیی یەکێک لە ڕەهبەرەکانی ئەو ڕۆژگارەی «حیزبی شیوعیی عیراقی»یە.

بەتەنها بۆ خۆی نووسیویەتی (ل٧–١٣)، دوابەدوای ئەوەیش «القاعدة» ئەم بابەتەی بلاوکردۆتەوە بێ، ئەوەی ئاماژە بۆ ناوی نووسەرەکەی بکات کە دوور نییە «فەهد» هەر بۆ خۆی بێت «دامەزراندنی پێوەندییە دیپلۆماسییەکان لەگەڵ دەوڵەتی «یەکیەتی سۆڤیەتدا» – إنشاء العلاقات الدبلوماسية مع دولة الأتحاد السوفياتي» و ئەم ڕستەیەشی لە خوتبەی عەرش وەرگرتووە– «..... وەها چاوەڕوان دەکرێت لە دەرفەتێکی نزیکدا پێوەندیی سیاسی و ئاڵوگۆڕی نوێنەران لە نێوان «عیراق» و «ڕووسیا»ی سۆڤیەتیدا تەواو بێت»– خوتبەی عەرش –..... من المؤمل أن يتم إنشاء العلاقات الساسية و تبادل الممثلين بين العراق و روسيا السوفياتية فى فرصة غير بعيدة»– خطاب العرش» (ل١٣–١٤).

هەروەك لە «بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانی»یەوە و لە پەخشە و نامیلکە و ڕۆژنامەکانی«حیزبی شیوعیی عیراقی »یەوە دیارە «شیوعییە عیراقییەکان»ی ڕۆژگاری «فەهد» بایەخێکی زۆریان دابووە «پرسی کورد» و باش هۆ و ئەنجامە سەرەکییەکانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کوردیان شی کردبۆوە. بە وێنە ڕۆژنامەی «القاعدة» لە ژمارە دەی و چواردەی ساڵی ١٩٤٤یدا بە درێژی باسی «ڕاپەڕینی بارزانی» ئەو دەوروبەرەیان کردووە و زۆر بە ڕاستی و گەلێك ژمارەی دەگمەنیان بۆ پاراستووین، وەك کوژرانی نزیکەی هەشتا و بریندار بوونی نزیکەی سەد و بیست کەس لە هێرشبەرانی پۆلیس و سەرباز بۆ سەر «بارزانی»یەکان لە نزیك گوندی «مێرگەسوور» هوە لە پایزی ساڵی ١٩٤٤دا کە تەنانەت یەکێکیشیان ئەفسەری سوپا بووە، هەروەها باسی ئەوەیش دەکات چۆن میری پەنای بردۆتە بەر تۆپ و فڕۆکە و کاولکاریی ناوچەکە و چۆن ئەوە بووەتە هۆی هاتوهاواری ئافرەت و زارۆڵەکانی ناوچە شاخاوییەکانی «بارزان»[٣٢٢].

---

[٣٢٢] بە وێنە بڕوانە: «القاعدة» ، العدد ١–١٤، كانون الثاني ١٩٤٤، ص٦.

هەرچی ژمارە ٣-١٦ی مانگی مارتی سالّی ١٩٤٤یشە سەرچاوەیەکی ڕەسەن و بایەخدارە بۆ توێژینەوەی گەلێك لایەنی کەم زانراوی مێژووی هاوچەرخی عیراقی و بەر لە هەمووانیش مێژووی «حیزبی شیوعیی عیراقی» و بزووتنەوەی چینی کرێکارانی «عیراق» و قۆناغەکانی بزووتنەوەکانی ئەو چینە چونکە هەر شازدە لاپەڕەکەی ئەو ژمارەیە بۆ ئەو وتارەی «فەهد» لە یەکەم کۆنفرانسی «حیزبی شیوعیی عیراقی»دا خوێندییەوە تەرخان کراون. لە ناوەرۆکی ئەو وتارەوە لەوە دەگەین کە حیزب دروشمی سەرەکی خۆی «نیشتیمانێکی ئازاد و گەلێکی بەختەوەر - وطن حر وشعب سعید»ی لە «حیزبی شیوعیی سووری» یەوە وەرگرتووە (ل ٣).

دەربارەی کوردیش «فەهد» لە خالّی دەیەمی وتارەکەیدا بەم جۆرەی لای خوارەوە باسی پرسی کوردی کردووە:

«١٠- خەبات دەکەین لە پێناوی وەدیهێنانی یەکسانییەکی ڕاست لە بواری مافدا بۆ کەمینەی[٣٢٣] نەتەوەیی کوردی لەگەلّ وەبەرچاو گرتنی مافی دەستە نەتەوەیی و ڕەگەزە بچووکەکانی وەك «تورکمان» و «ئەرمەن» و «یەزیدی» [٣٢٤] «نناضل في سبيل ايجاد مساواة حقيقية في حقوق اللأقلية الكردية مع مراعاة حقوق الجماعات القومية والجنسية الصغيرة كالتركمان والأرمن واليزيدية» (ل.١٦). سەر وتاری ژمارە (٤-١٧) و (٥- ١٨)ی مانگی مارتی سالّی ١٩٤٤ی ڕۆژنامەی «القاعدة» بۆ وتاری «فەهد» بە بۆنەی «ڕۆژی ئافرەتانی جیهانی»یەوە تەرخان کراوە و سێ لاپەڕە و نیوی پڕ کردۆتەوە و لە هەمان ژمارەیشدا وتارێکی دەربارەی «خەباتی ئافرەت - نضال المرأة» ی

---

[٣٢٣] هەر چەندە ئەوە بەندێکی وەبەر چاو بوو بۆ ڕۆژگاری خۆی بەلاّم لەگەلّ ئەوەدا نین کە «کورد» لە «عیراق»دا کەمینەیە، ئەوەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بۆ خۆی پاش ماوەیەك چارەسەری کرد.

[٣٢٤] هەلّبەت لەگەلّ ئەوەیشدا نین کە «یەزیدییەکان» دەستەیەکی بە ڕەگەز جیاوازن لەگەلّ نەتەوەی کورددا.

«بـه پێنووسـی «مناضـلة» تێدایـه کـه نووسـەرەکەی نەیویسـتووە نـاوی ڕاستەقینەی خۆی بنووسێت (ل.٤–٥)، وێڕای وتارێك به ناونیشـانی «جێـژنی جیهانی ئافرەتان و ئافرەت» بـه «پێنووسـی سـامحه» «عیـد النسـاء العـالمی والمرأة، بقلم سامحة» (ل ٥–٧).

شایانی باسه «حازم زەکـی بەسـیم» و باسـم «محەمـەد ئەلشـەبیبی» کـه نزیکترین هاوڕێی «فەهد» بوون و وەك له شوێنی خۆیدا ئاماژەمـان پێـی داوه ساڵی ١٩٤٩ لـه هـەمان ڕۆژدا هەرسـێکیان لـه سـێداره دران، نووسـینیان لـه «القاعدة» دا زۆرە. به وێنه له هەمان ژمـارەی ڕۆژنامـەی نـاوبراودا یەکـەمیان وتـارێکی بـەپێزی بـەم ناونیشـانەوە بلاوکردۆتـەوە: «ئیمڕۆکـه پۆلیسـی «عیراقی» هەمان ڕۆڵی جانەوەرانەی دادگاکـانی پشـکنینی ڕۆژگـاری تـاریکی زۆرداری دووپـات دەکەنـەوە» [٣٢٥]. هێـزی ئـەم وتـارە لـەو ڕۆژگـارەدا لـه ناونیشـان و قـووڵیی بـەراوردکاریی زەکـی بەسـیمەوە هـاتووە چـونکه ئـەو دادگایانه لـه تاریکسـتانی سـەدە ناونجییەکانـدا بووبوونـه کـۆت و زنجـیر لـه گـەردنی وڵاتـانی «ئـەورووپا» و پێشـکەوتنخوازەکانی ئـەو وڵاتانـەدا. لـه وتارەکەیدا «زەکی بەسیم» ئـەم داسـتانەی لای خـوارەوە دەکاتـه یـەکێك لـه نموونه و بەڵگه سەلمێنەرەکانی:

«لێـرەدا باسـی بەسـەرهاتی تاوانبارێکتـان بـۆ دەکـەم کـه گشـت جـۆرە ئەشکەنجەیەکی لەگەڵ کراوە، ئەو تاوانباره پۆلیسێکه له مـاڵی بەڕێوەبـەری ئیقامه و سەفەر «جەواد عـەلی» خزمـەتکار بـوو، هاوسـەری جـەواد عـەلی کـه زانیـی ئـەو پۆلیسـه هەنـدە شـتێکی دەربـارەی بـۆ مێردەکـەی گێڕاوەتـەوە یەکسەر تۆمەتی دزینی سـەد دینـار و چـەند پارچـه خشـڵێکی دەداتـه پـاڵ. ئەوەی پاڵ به جەواد عەلییەوە دەنێت داوا له یەکێك له بنکه پۆلیسـییەکانی

---

[٣٢٥] بڕوانه: الشرطة العراقية تعيد اليوم تمثيل فظائع محاكم التفتيش في العهود الاستبدادية المظلمة، بقلم حازم، «القاعدة» ، العدد ٤–١٧، ٥–١٨، اذار ١٩٤٤. ص٧–٩.

«(بەغـــدا» –ك.م.» بكـــات تۆژینـــەوەی لەگەڵـــدا بكـــەن، بـــەڵام چـــۆن تۆژینەوەیەك؟... دارکاری و فەلەقـە و لەقـە و بـۆکس و هەڵواسـین و لەسـەر پلیکانە فڕێ دانە خوار و بە زۆر ناچار کردنـی خوێـواوك بخواتـەوە. بـە پێـی فـــەرمانی «جـــەواد عـــەلی» ئـــەو بەســـەزمانە لـــە بنکەیـــەکی پۆلیســـەوە دەیانگواستەوە بنکەیەکی دیکە و لە هەر یەکێکیشیان بە دەردێکیـان دەبـرد گەلێك خراپتر لەوەی پێشوو، کار گەیشت بەوەی پتر لە بیست دار عەسای لە دەور کەڵەکە کرابوو، چـەند جارێـك لـە تـاو ئـازاری گیـانی بوورایـەوە، بـەڵام یەکسەر بە سەتڵە ئاو دەیانهێنایەوە هۆش خۆی.

کە کار گەیشت بەمە پۆلیسـە قوربەسـەرە بـێ تاوانەکـە ناچـار بـوو دان بەوەدا بنێت گوایە شتەکانی دزیـون هـەر بـۆ ئـەوەی واز لـە ئەشـکەنجەدانی بهێنن و گوتی گوایە پارە و خشڵەکەی داوەتە کابرایەك لە «باقووبە»، کاتێك جەنابی بەڕێوەبەری پـۆلیس جـەواد عـەلی بەمـە دەزانێـت دەیباتـە باقووبـە، لەوێ پۆلیسەکە عەرزی دەکات ئەو بوختانەی بـەخۆی کـردووە تـەنها لەبـەر ئەوەی لە دارکاری و ئەشکەنجە قوتاری بێت، کە وادەڵێـت جـەواد عـەلی ئـەو قوڕبەسەرە تووڕ دەداتـە تاوڵـەی ولاّخـی پۆلیسـەکانی باقووبـەوە و بۆخـۆی دەکەوێتە ئەشکەنجەدان و دارکاری کردنـی بـە جۆرێـك ئـەمجارەیان ناچـاری دەکات بڵێت ئەو کابرایەی شـتومەکەکانی لای دانـاوە وا لـە «خانـەقین» نـەك «باقووبە»، بەو جۆرە لە خانەقینەوە بۆ کەرکووك و لە «کەرکووك»یشەوە بۆ «سلێمانی» بەو ئاواتەی لە «سلێمانی» کە خۆی خەڵکی ئـەو شـارەیە، خزمـو کەسوکاری فریای دەکەون و قوتاری دەکەن، بەڵام تەنانەت لێـرەیش جـەواد عـەلی دەسـتی لـەو بەسـەزمانە هەڵنـەگرت و لـەوێ ئـەوی پێـی کـرد گـەلێك لەوانەی پێشوو خراپتر بوو، لە «سلێمانی» بە دەم ئـەم دارکارییـەوە «مامـە» جـەواد عـەلی پێـی دەگـوت ئەگـەر دان بـە تاوانەکەتـدا نـەنێیت و پـارە و خشـڵەکەمان نەدەیتـەوە بـە گوللەیـەك سـاردت دەکەمـەوە، ئـەویش لێـی

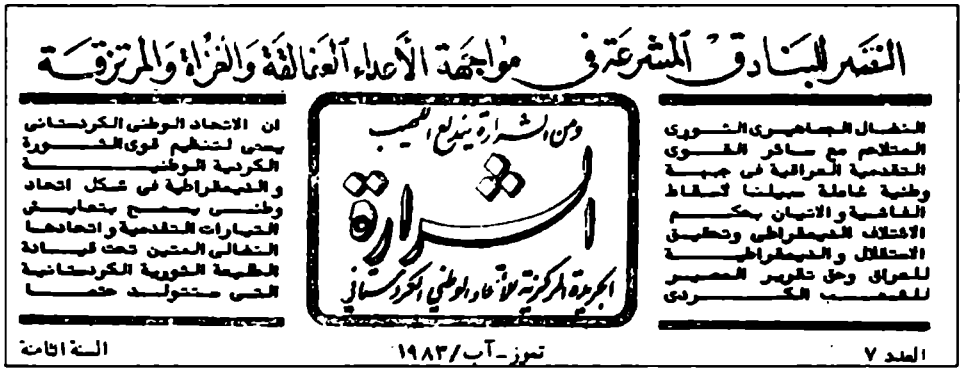
التحرر للبنادق المشرعة في مواجهة الأعداء العنصرية والفاشية والمرتزقة

ان الاتحاد الوطني الكردستاني يسعى لتنظيم قوى الثورة الكردية الوطنية والديمقراطية في شكل اتحاد وطني يجمع بتعايش الحضارات التقدمية واتحادها النضالي المتين تحت قيادة الطليعة الثورية الكردستانية التي ستتولد حتما

ومن الشرارة يندلع اللهيب

الشرارة

الجريدة المركزية لاتحاد الوطني الكردستاني

النضال الجماهيري الثوري المتلاحم مع سائر القوى التقدمية العراقية في جبهة وطنية عاملة سياسيا لاسقاط الفاشية والاتيان بحكم الائتلاف الديمقراطي وتحقيق الاستقلال والديمقراطية للعراق وحق تقرير المصير للشعب الكردي

العدد ٧ — تموز-آب/١٩٨٣ — السنة الثانية

الشرارة

دەپارێزەوە و هەزار و یەك سوێندی بۆ دەخوارد كە بێ تاوانە و نە پارە و نەخشڵی دزیوە و ئەوەی هەیە و نییە بە خێزانی جەنابی بەڕێوەبەری گوتووە هەندێك لە ڕەفتارەكانی ئەو جوان نین!» [٣٢٦].

بەو جۆرە ئەو ژمارانەی ڕۆژنامەی «القاعدة» كەمن هەمن سەرچاوەیەكی بایەخدار و دەگمەنن و بە ڕوونی ئەوە نیشان دەدەن كە «حیزبی شیوعیی عیراقی» هێزێكی جەماوەری فراوان و كاریگەر بوو لە ڕۆژگاری ڕژێمی پاشاییدا.

٤- بابەتە سەرەكییەكانی ڕۆژنامەی «الشرارة»

كاتی خۆی لە كتێبخانەی دەزگای ڕۆژهەلاتناسیی سەر بە ئەكادیمیای زانستیی سۆڤیەتی لە «مۆسكۆ» گشت ئەو ژمارانەی ڕۆژنامەی بە ناوبانگی «الشرارة»م دیوە كە لە ساڵانی ١٩٤٢ و ١٩٤٣دا لە «بەغدا» بە نهێنی چاپ دەكران و گەلێك زانیاریی بە كەڵكم لێ كۆكردنەوە و لە كارە زانستییەكانی خۆمدا كەڵكی زۆرم لێیان وەرگرتووە. ئێستا لە كتێبخانەكەمدا دوو دەفتەری چرووپڕ لەو زانیارییانە هەڵگیراون كە بە گەلێك بابەتی سیاسیی دەگمەن تەنراون، تایبەت دەربارەی چالاكییەكانی «حیزبی شیوعیی عیراقی» لەو ڕۆژگارەدا، هی وەك خەباتی حیزب دژی «فاشیزم» و «نازیزم» و هەڵوێستی

---

[٣٢٦] هەمان سەرچاوە، ل٩.

شیوعییەکان بەرانبەر ڕاپەڕینەکەی نیسان- مایسی ساڵی ١٩٤١ بە ڕەهبەریی «ڕەشید عالی گەیلانی» و ڕەخنە گرتن لە ڕێگەدان بە سوپا کە دەست بخاتە ناو کاروباری سیاسەتەوە[٣٢٧].

هەمان کات ڕۆژنامەی «الشرارة» بایەخێکی زۆری داوەتە کرێکاران و بارودۆخی ژیانیان و گشت بزووتنەوەکانیان، تەنانەت باسی مانگرتنی کرێکارانی «سینەمای ڕەشید»ی لە «بەصرە» کردووە کە کۆتایی ساڵی ١٩٤١ ڕووی داوە[٣٢٨]. بە هەمان شێواز ڕۆژنامەی «الشرارة» بایەخی بە «پرسی کورد» داوە و بە گەرمی داوای کردووە ڕێگە بدرێتە منداڵانی گشت نەتەوەکانی «عیراق» بە زوبانی زگماکیی خۆیان بخوێنن[٣٢٩]. لە هەمان بواریشدا ڕۆژنامەی «الشرارة» بە وردی باسی بارودۆخی نالەباری ئابووریی ناوچە کوردییەکانی ولاتی کردووە و لەم بارەیەوە ئەم نموونە سەیرەی بۆ خوێنەرانی گێڕاوەتەوە:

«لە شاری «کەرکووک» نانێك بە هەمان نرخی نانێك لە شاری «بەغدا» دەفرۆشرێت، بەڵام کێشی هەر چوار نانی کەرکووک بە قەدەر کێشی یەك نانی «بەغدایە!»[٣٣٠].

ئەوەی سەرنج ڕادەکێشێت ژمارەکانی ڕۆژنامەی «الشرارة» لە ساڵی ١٩٤١دا گەلێك جار بە شانوباهووی «چەرچڵ»ی سەرەك وەزیرانی بەریتانی و دیموکراسیخوازیی «خاوەن شکۆ» «ئەمیر عەبدولئیلا» و «نووری سەعید»ی سەرەك وەزیرانەدا هەڵدەدات. هەر چۆن بێت ڕۆژنامەی «الشرارة» سەرچاوەیەکی دەگمەن و بایەخدارە بۆ توێژەران و سیاسەتمەداران.

---

[٣٢٧] بە وێنە بڕوانە: «الشرارة»، ژمارە هەشت، تەممووزی ١٩٤١، ل١.

[٣٢٨] بڕوانە «الشرارة»، ژمارە سێ، ساڵی دوو، کانوونی یەکەمی ١٩٤١، ل١٤.

[٣٢٩] بە وێنە بڕوانە «الشرارة»، ژمارە پێنج، ساڵی دوو، شوباتی ١٩٤٢، ل١٠.

[٣٣٠] «الشرارة»، ژمارە هەشت، ساڵی دوو، نیسانی ١٩٤٢، ل١١.

٥- ڕۆژنامەی «ئازادی» بە زوبانی کوردی:

هەمان کات ژمارە سێی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٥ی ڕۆژنامەی «ئازادی» م هەیە کە بێ گومان سەرچاوەیەکی دانسقە و پڕ بەهایە، ئەو ژمارەیەی «ئازادی» بریتییە لە شەش لاپەڕە و لە هەردووک دیوی لاپەڕەکان وتارەکانی «ئازادی» بە ڕەنگی سەوز و پیتی وردی چاپ کراون، بارستی ڕۆژنامەکەیش مامناوەندییە (٢٢×١٤سم)ە، ناوی ڕۆژنامەکە بەم جۆرە بە گەورەیی و خەتێکی ڕازاوە لای چەپی ڕۆژنامەکەوە نووسراوە «ئازادی»، لە سەروو ناوەکەیشەوە دروشمی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بە پیتێکی وردی نووسراوە «نیشتیمانێکی سەربەست و میللەتێکی بەختیار»، نرخی هەر ژمارەیەکیش بیست فلس بوو.

«میللەتی کورد و کۆمەڵی شیوعیی عیراقی» بە «قەڵەمی فوئاد» ناونیشانی سەروتاری ئەو ژمارەیەی ڕۆژنامەی «ئازادی»یەو خاوەنی بە ئەوپەڕی دڵنیاییەوە دەڵێت: «تەنها حیزبی شیوعی یەکەم حیزبە لە «عیراق»دا کە بەرانبەر میللەتی «کورد» مەوقفێکی حازم وەستابێت و تەنها حیزبی شیوعییە کە تا ئێستا بە دڵێکی پاک بۆ پاراستنی مەصاڵیحی «کورد»

هەوڵی دابێت و لەگەڵ دوژمنەکانی کورد و شۆڤێنییەکان و ئینتیهازییەکان کەوتبێتە جیدال هەر وەکو بۆ پاراستنی میللەتی عەرەب هەوڵ ئەدات کە لە ژێر سەیطەرەتی زوعەمایە ئینتیهازییەکان و پارەپەرستەکان قوتاری بێت».

لە موئتەمەری سالّی ١٩٤٤ کە بە موئتەمەری پەیمانی نیشتیمانی ناونرا حیزبی شیوعی بە ئاشکرا مەوقیفی خۆی بەرانبەر میللەتی کورد نیشان دا کە لە ژمارەکانی پێشووی «بنکە» «القاعدة»شدا بەیانی کردبوو وەک لە مادەی ١١ لە پەیمانی نیشتیمانی کە لە لایەن کۆنفرانسەوە قەراری لەسەر درا داوای موساواتێکی تەواوی کرد لە بەینی کورد و عەرەب لە «عیراق»دا «کە دەڵێت– ک.م.» «تێدەکۆشین بۆ موساواتێکی تەمام و بۆ یەکیەتیی قەومی کوردی...، وە حیزبی شیوعی هیچ دەمێک لە حقوقی میللەتی کورد و لەو مەظالیمانەی کە لێی دەکرێت غافڵ نەبووە و هەر دەمێک تەماشای ئیش و کار و دەسیسەی خائینەکانی کوردی کردووە و بۆ دەرخستنی مەکر و دەسیسەکانیان هەوڵی داوە» [٣٣١].

ئینجا لێرەوە بە شێوازێکی زۆر تووندوتیژ و یەکجار تووندڕەو هێرشێکی ناڕەوا دەکاتە سەر «مەعرووف جیاوک» و «عەلی کەمال» و «ماجید مستەفا» و «حیزبی هیوا» و ئەوانی تر و لە زوبان «فەهد»یشەوە دەڵێت:

«سکرتێری حیزبی شیوعیی عیراقی برادەر «فەهد» دەربارەی ئەو مەسەلەیە بەیانێکی دەرخست و نیشانی دا کە ئەو زوعەمایانە بۆ مەصالّیحی میللەتی کورد ئیش ناکەن بەڵکو بۆ مەصالّیحی سەرەکیی خۆیان ئیش دەکەن و بە کارێکی واقیعی نیشانی دا کە چۆن پێویستە میللەتی کورد ئەو چەشنە موجریمانە لە خۆی دوور بخاتەوە و چۆن خۆی ڕێک بخات و هێزی خۆی لەگەڵ برا عەرەبەکان یەک بخات تاوەکو بە ئامانجی خۆی دەگات.

وە دیسان بەیانی کرد کۆمەڵێکی میللی نییە، بەڵکو کۆمەڵێکی ئینتیهازی و ئیستیعمار پەرستەکانە و میللەتی کورد پێویستی بە

---

[٣٣١] بڕوانە: «آزادی»، ژمارە ٣، حوزەیرانی ١٩٤٥، ل١.

کۆمەڵی هیوا «أمل» نییە بەڵکو ئیحتیاجی بە کۆمەڵی کار «عمل» هەیە و لە ئاخردا برادەر «فەهد» تێکۆشەرانی کورد بانگ ئەکات بۆ یەکبوون و دامەزراندنی کۆمەڵێکی میللی.....»[٣٣٢].

ڕۆژنامەی «آزادی» لەسەری دەڕوات و دەڵێت:

« لەم ڕۆژانەدا کۆمەڵی شیوعی بەیانێکی تری دەربارەی فەلاحی کورد دەرهێنا کە «تێیدا دەڵێت—ک.م.» برای فەلاح بزانە کۆمەڵی شیوعیی بۆچی تێدەکۆشێ!، ئیتر هەروا حیزبی شیوعی بەرانبەر دژواریەکانی میللەتی کورد هیچ دەمێك چاوی نەپۆشیوە و لە نیزامی داخلی کە لە موئتەمەری نیشتیمانیی یەکەم ساڵی ١٩٤٥ قەرارای لەسەر درا زرووفی قەومی و جوغرافیی کوردی بەرچاو گرتووە و دامەزراندنی لقێکی کوردی «کە نزیکە دابمەزرێ» لە «حیزبی شیوعیی عیراقی» و دامەزراندنی لیژنەیەکی مەرکەزیی جودا و سکرتێرێکی جودا لە نەفسی موئتەمەردا قەرار درا، ئیتر ئەی برای کورد بۆ تێکۆشین لەگەڵ کۆمەڵی شیوعی بە دڵێکی پاك هەوڵ بدەن و بۆ دامەزراندنی کۆمەڵێکی میللی هەوڵ بدەن و شیعاری «بژی برایەتی کورد و عەرەب» بالاّ بکەن و پێشکەون»(ل١—٢).

دوابەدوای ئەوە ئەم وتارەی «فەهد» بەم جۆرەی لای خوارەوە بڵاو کراوەتەوە:

«وا هێزی سەربەستی لە یەکیەتی بەسەر کەوت، ئەبێ ڕزگار بین لە ئوسلوبی ژینی «فاشیستی»، بەقەڵەمی سکرتێری عام بۆ «حیزبی شیوعیی عیراقی» برادەر «فەهد».

میللەتانی گێتی لە هەر جۆرە تەرحێکیان دا بۆ دەرهێنانی ڕەگوڕیشەی فاشیزمی هەرە گەورە دوژمنی میللەتان و بە خوێنی پاکی کوڕە دڵسۆزەکانی کەلیمەی سەرکەوتنیان نووسی، سەرکەوتن لەسەر دوژمنی

---

[٣٣٢] بڕوانە: «آزادی»، ژمارە ٣، حوزەیرانی ١٩٤٥، ل١.

میللەتان و دوژمنی مەدەنییەت، سەرکەوتن لەسەر دوژمن سەربەستیی میللەتە بچووکەکان، سەرکەوتن لەسەر ئیستیعمار و لەسەر رێگا پیسەکەی کە ئەیەوێ خوێنی میللەتان بمژێت بە هەر جۆرێك بێ، لەو دەقیقەوەی کە «نازییەت» «هاتە- ك.م.» سەر حوکم سالّی ١٩٣٣ هەموو ئامانجی ئەمە بوو کە سەربەستی میللەتانی بچووك بکوژێت و موکافەحەی چینی کرێکار بکات، بەلاّم مەیدانی شەڕ تەنها لە «ئەلّەمانیا» نەبوو، بەلّکو تەئسیری لەسەر گشت میللەتان کرد و بە دوو بەش دابەش کران، بەشی یەکەم مەلاك و خاوەن شەریکات و کلکانی ئیستیعمار، ئەوانەی کە بە هەموو هێزیان هەوڵیان دا بۆ ئەوەی میللەت بێ چەك بکەن تاوەکو نەتوانێ خۆی بپارێزێ بەرانبەر هێرشە پیسەکانی نازییەکان، بەلاّم بەشی دووەم کرێکار و فەلاحەکان و میللەتانی حەق خوراو و ژێر چەپۆك یەکدگیر بوون لە ژێر فەرماندەری باوکی میللەتانی بێ هێز و بچووك «یەکیەتی سۆڤیەت» و هەموویان بە هەموو هێزێکیانەوە بۆ پاراستنی دموقراطییەت تێکۆشین کە ئەمەش یەکەمین رێگایە بۆ پاراستنی سەربەستی و شکاندنی ئەو زنجیرە بە هێزەی کە فاشیستەکان لە پێی بەشەرییەتیان خستبوو کە ئەم هەموو بەلاّ گەورانەی بەسەر دونیا دەهێنا وەکو ئەزەمات و خۆپەرستی و شەڕوشۆڕی ئیستیعماری... تا دوایی. سەرکەوتن لەسەر نازییەکان شتێکی ئیعتیادی نەبوو، بەلّکو سەرکەوتنی میللەتانی گێتییە لەسەر هەرە گەورە دوژمنی سەربەستیی میللەتان: ئەمە سەرکەوتنێکە بە خوێنی میللەتان «هاتە دی-ك.م.» و دەورێکی نوێ لە ژیانی ئەو میللەتانەدا دەستی پێکرد. سەرکەوتنێکە کە یەکەمین نەتائیجەکانی «بریتییە لەوەی- ك.م.» هەر میللەتێك ئەتوانێ خۆی حەقی خۆی تەعیین بکات، بە هۆی ئەم پیرۆزییەوە هەموو میللەتان رێگایان بۆ کراوە تاوەکو بتوانن لە ژیانی پێشوو رزگار ببن.... میللەتی خۆشەویستی «عیراق» ئەیەوێ نەتائیجی سەرکەوتنی ئازادی لەسەر «نازییەت» ببینێت و خۆشی لە سەربەستی بچێژێت و ژیانێکی تازە دابمەزرێنێت و ئەیەوێ حوریاتی دەستووری بپارێزێت و قەوانینی ئیستثنائی هەڵبگرێت.... وەکو

قـانوونی موکافەحـەی شـیوعییەت و قـانوونی مـەطبوعـات، میللـەتی خۆشەویستمان ئەیەوێت لەو حاڵە ناخۆشە ڕزگـار بێـت کـە تـەنها بـە قسـەی جاسووسێك یان پۆلیسێك بۆ بەندیخانە ئەینێرن و خوا نـەبێ کـەس نـازانێ چ وەقـت قورتـار ئـەبێت، میللـەتی «عـیراق» ئەیـەوێت حوکمـەت دائـیرەی تەحقیقاتی جینائی پاك بکاتەوە لەو کەسانەی بوونەتە سەرچاوەی ناخۆشـی میللەتـە خۆشەویستەکەمان، ئـەم دائیرەیـە کـە هـیچ ئیشـێکی بـە قـازانجی نەبووە جگە لە ئەزیەتـدانی دانیشـتووانی ولاّت و ئیشـکەرانی وەطـەنییـەت و هەر ئەزیەتدانی کرێکـاران کـە ئەیانـەوێ کرێکـار ڕزگـار بکـەن.... میللـەتمان چاوەڕێی ئەکات کە حوکمەت ڕێگای بدات بۆ تەشکیلی ئـەحزاب و نـەقابات و تەنزیمی حەفەلات و موزاهەرات، ئەمانەوێ حوکمەت حەدێك دابنێت لە بەینی عـیراق و نیزامـی ئیسـیتعماری ئینگلیـزی و حـەدێك دابنێـت بـۆ تێکـەڵبوونی «ئینگلیزەکـان» لـە ئیشـوکاری داخلیمـان و ئیـدارەی محـەلی لـەو موەزەفـە ئینگلیزانە پاك بکاتەوە چونکە یەکەمین سەبەبن بۆ ئەوەی ناوی ئیستیقلاڵی «عیراق» بخەنە «خبر کان» ەوە.

ئەمەیە کە میللەت تێئەگەێنین کە بۆی تێبکۆشێ، ئـیتر بـۆ پێشـەوە بـۆ حقـوقی دیمـوقراطـی و زدی قـەوانینی ئیسـتیثنائـی و زدی هـەر جـۆرە تەدەخولێکی ئەجنەبی و نفوزی ئیستیعماری» [٣٣٣].

دوا بەدوای ئەمە ڕۆژنامەی « آزادی » وتارێکی بە نرخی بەم ناونیشانەوە بلاّو کردۆتـەوە: «دەنگوباسـی کرێکـاران. چـینی کرێکـاری کـورد» کـە تێیـدا دەڵێت: «چینی کرێکار لە کوردستان عیبارەتە لەو کرێکارانەی کە لە قیتـاری کـەرکووك و خانـەقین و ماکینـەکانی ئـارد و بـووز «واتـا سـەهۆڵ–ك.م.» لـە «هـەولێر» و «سـلێمانی» و «کـەرکووك» ئـیش دەکـەن و ئـەو کرێکارانـەی لـە دائیرەکانی ئیشـوکاری حوکمـەت وە کردنـی خـەڵووز و چـاندنی تـووتن و لـە

---

[٣٣٣] بڕوانە: (آزادی)، ژمارە ٣، حوزەیرانی سالّی ١٩٤٥، ل٢–٣.

گەلێك جێگای تریش ئیش دەكەن، وە ئەو كرێكارە كوردانەی لە بۆ «ئینگلین» ئیش دەكەن ژمارەیان كەم نییە.

چینی كرێكار لە كوردستان عیبارەتە لەو بەشانەی كە لە سەرەوە گوتمانن و ئەگەرچی تا ئێستا ژمارەیەكی مەزبووت بە دەستمانەوە نییە، بەلأم هەر چۆنێك بێ بە مەعنای عیلمی كرێكاری كورد چینێكی سەربەخۆیە.

وە بە گوێرەی تەتەوری زرووفی ئیقتیصادی لە كوردستان ئەمیش قابیلییەتی زۆر بوون و پێشكەوتنی هەیە، لەبەر ئەمە مەسەلەی كرێكاری كورد و تێكۆشین بۆ پێشخستنی مستەوای ئیقتیسادی و سەقافی و ئیجتیماعی بەشێكی مەسەلەی نیشتیمانیمانە.

چینی كرێكار بەشێكی میللەت تەشكیل دەكات، بەشێكی وەها كە سیاسییەن و ئیجتیماعییەن ئەهەمیەتی خۆی هەیە، كەوابێ پێویستە بە چاوێكی ئیهتیمامەوە تەماشای بكرێ، وەزعی كرێكار كە تا ئێستا لە حقوقی سیاسی و ئەدەبیی خۆی بێ بەش بووە نەك تەنها لە «كوردستان» بەڵكو لە گشت «عیراق» سەبەبی ئەو ئەسالیبە غەیرە دیموقراتییەیە كە لە لایەن حوكمەتەوە بە كار هاتووە، وە سەبەب ئەو عەقڵییەتە كۆنەیە كە صاحیب ئیشەكان هەیانە و سەبەب تەعەصوبیانە بۆ كاری خۆیان و چاوپۆشینیان لە حقوقی كرێكار. لەبەر ئەمە دەبینین كرێكاری كورد كەوتۆتە ناو وەزعێكی دژوارەوە، مەسەلەن كرێكاری كورد نەخوێندەوارە، برسییە، هەردەم هەژارە، ناساغە، پۆژانەی كەمە.

ئەم هەموو دژوارییانە كە ئیمرۆ لەسەر كرێكاری كورد كۆبۆتەوە سەربەخۆ حەل ناكرێ ئیلا بە بێ كۆششێكی بەهێز نەبێ، لەبەر ئەوە «وەك- ك.م.» دیمان دیفاع كردن لە حقوقی كرێكاران واجبێكە دەبێ ئێمە پێی هەڵبستین وە ئەم تێكۆشینە تەنها بە ئێمە پێك نایێ، ئێمە تێئەكۆشین و

برایه کرێکارەکان بانگ ئەکەین بۆ وەرگرتنی حقوقی سیاسی و نەقابی و زێدەکردنی ڕۆژانەیان وە بۆ تەسقیف کردنیان.

ئەی برای کرێکار وا برایەکانت کرێکارانی عەرەب لە نەتیجەی تێکۆشین وە تەعاونیان لەگەڵ حیزبی خۆیان «حیزبی شیوعیی عیراقی» بە کەمێك لە حقوقی مەشروعی خۆیان گەیشتن وە بۆ ئەوانی تریش تێئەکۆشین تۆش لەو سەعی و کۆششەی ئەمان دەرس وەرگرە وە بۆ حقوقی خۆت کۆشش بکە و لەسەر ئەم ڕێگایە بڕۆ کە جەریدەی خۆت «آزادی»بۆتی ڕەسم دەکات.

ئێمە کە باوەڕمان بە هێزی تۆ و پێشکەوتنی تۆ هەیە هیچ وەختێك تۆ بەجێ ناهێڵین وە بۆ باڵا کردنی ئالای چینی کرێکار تێئەکۆشین وە پێش ئەکەوین. سەربەستێك» [٣٣٤].

وتاری دواتری هەمان ژمارەی ڕۆژنامەی « آزادی » بۆ بابەتی «کوردی ئێران» تەرخان کراوە و بێ باکی نووسەری باسی چالاکییەکانی کۆمەڵی «ژ.ك» دەکات و دەڵێت:«ژ.ك» مانای «ژیانی کورد» دەبەخشێت و «ئەم حیزبە بۆ لەناوبردنی «فاشیست»ە گەورەکان بە هەموو هێزێکییەوە کۆششی ئەکرد» . دوابەدوای ئەمە نووسەری وتاری ناوبراو ئەم ڕاستییە دەگمەنە بایەخدارەی لای خوارەوەمان بۆ دەگێڕێتەوە: «لە یەکەم ڕۆژەوە کە ئیستیعمار بە هەبوونی کۆمەڵێکی وای زانی کەوتە بیرکردنەوە بۆ[٣٣٥] لەناو بردنی، بەڵام هەرچەندە بە حوکمەتی ڕەجعیی «ئێران» و «تورکیا» و «عیراق» و چەند کوردێکی پوولپەرست کەوتە دوای دۆزینەوەی ئیدارەی گۆڤاری حیزبی نیشتیمان و ناوی چەند ئەندامێکی حیزب نەیتوانی و بۆی نەکرا و مەئیوس بوو تا لەم دواییانەدا «چەند مانگێك لەومەبەر» توانییان حیزبێکی ڕەجعیی ئیستیعماری بەناوی «حیزبی حەلقە»ی کوردی بنیاد بکەن، جا بۆ

---

[٣٣٤] بڕوانە: «آزادی»، ژمارە ٣، حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٥، ل٣-٤.

[٣٣٥] بە هەڵە لە بریتیی «بۆ» «بەهۆی» چاپ کراوە.

هەموو ئەندامێکی ئەو حیزبە خوێندەوار (١٦٠) تومەن و نەخوێندەوار (٧٥) تومەن مانگانە بڕابۆوە وە پێشەکیش دەمانچەیەکی «گۆلّد» و (١٠٠) فیشەک ئەدرایە گەلێك لە کوردفرۆشەکان و پوولپەرستەکان و ئاغاکان «ئەوانەی — ك.م.» کە داخلّی بووبوون و کە هەمیشە هەوڵیان ئەدا بۆ لەناوبردنی حیزبی «ژ.ك» و دواخستنی کورد و وەبەرچاوگرتنیان لە پەیڕەویی تازە کە هەموو گێتیی وەك ڕۆژ ڕوون کردووە.

کە «ژ.ك»ی یەکان بەمەیان زانی بە هۆی ئەندامێکیان کە بە هەر جۆرێکی هەبێ توانی بچێتە ناو حیزبە ناپەسندەکەیان و لە پاش ئەوەی کە بەتەواوی ئامانج و هەوڵ و تەقەلایان دەرکەوت و دیتی کە بڕێ لە برایە کوردەکان لە ژێر تەئسیری پارە هەڵخەڵەتاوە و زدی کورد و «ژ.ك» ئیش دەکەن یەکسەر ئاگاداری لیژنەی مەرکەزی حیزبی «ژ.ك» ی کردووە و هەر نهێنییەکی بۆ هێنانە سەر دەست و هەموویان بۆ دەرکەوت کە بە پێویستیان زانی بناغەی «حەلقە» ییەکان بڕووخێنن و لە ناویان ببەن چونکە ئەم کۆمەڵە ئامانجی دوژمنانی میللەتی کورد بوو، لەبەر ئەمە دوژمنایەتی کۆمەڵی «ژ.ك» ی ئەکرد و «ژ.ك» بۆ بەربەست کردنی ئەم کۆمەڵە ناپەسەندە هەموو تەقەلایەکی دا و لەم کارەدا یەکیەتی سۆڤیەت ئاگادار کرا و بە ئیستیحسانەوە لەلایەن سۆڤیەتەکانەوە موقابەلە کرا.

ئێستا یەکیەتی سۆڤیەت بۆ یاریدەدانی کوردەکان لە هێنانی کوتاڵ و شەکر و چای هەر شتێکی کە پێویستی میللەت بێ قسور ناکات و ناوچە کوردەکانی کردووەتە خۆشی و لەم ڕووانەدا چەند سینەمایەکی بۆ هێناون کە هەموویان فیلمەکانیان بۆ کوردن و لەسەر کوردن، وەکو «تەمسیلی «سەلاحەددین ئەیوبی»، «کەریم خانی زەند»، «مەم و زین».... تا دوایی» وە لەو ڕۆژەوەی کە «ئیستیعماری ئینگلیز»ی بە نیشانی سەربەستی کوردەکانی زانیوە....هیچ حەجمانی بە دەوائیری ئیستیخبارات و ئینزیبات و

مەعرووف جیاوك

جاسووسییەکانیان بـلاّو بوونەتـەوە، ئەوەیـە کـە دەربـارەی بـرا کوردەکـانی ئێـران دەیـزانین و ئومێدی پێشکەوتن و سـەرفرازییان بـۆ دەکـەین و هیـوای ئـازادبوونی بـرا کوردەکـانی تورکیـاش دەکەین کـە چـۆن برا کوردەکانی ئێران کەوتنـە خۆشـی ئـەوانیش لـە ژێـر پەنجـەی تورکـە فاشیسـتەکان دەربچـن و هـەر وەکـو ئیمـرۆ بـە خۆشـییەوە ئـەم دێـرە لەسـەر بـرا کوردەکـانی «ئێـران» دەنووسـم لـە بابـەت خۆشـیی ژیانیـان پۆژێکـیش بێـت لـە بـەبات پزگاربوون و خۆشیی ژیانی برا کوردەکانی «تورکیـا»ش بنووسرێ و هیـوای ئەو پۆژەش ئەکەم کە لەسەر ئـازادی و خۆشـیی ژیانیـان و گەیشـتنە ئامـانج لەسەر هەموو «کوردی کوردستان» بنووسرێت، ئیتر بۆ پێشـەوە ئـەی لاوانـی خزمەتگوزاری کوردەواری بۆ پزگارکردنی میللەتـە هەژارەکـەمان لـە دەسـت برسێتی و پووتییـەتی و نـەزانین و بەتایبـەتی لـە دەسـت ولاّت فرۆشـەکان و پوولپەرستەکان و نۆکەرەکانی ئیستیعمار، وە بـۆ پوونکردنـەوەی بـەردەمی هاولاّتییەکانتان بە پووناکی ئـازادی و بلّێسـەی ئـەو گەورەیـە کـە بـەردەمی گەلێ میللەتی پوون کردووەتەوە و تـازە تورسـکی دێت، بگاتـە کوردسـتان. ئەویش ئەو بلّێسەیەبە ئەو گەورەیە، ئـەو ئەسـتێرەیە کـە لـەولاّتی کرێکـار و جووتیار و بێشکەی ئیشتراکییەت هەلّساوە، ئەو ئەستێرەسوورەیە کە نووری پەرت بووەتە هەموو ولاّتێکی گێتی. بێ باك»[٣٣٦].

«لـە هـەر لایەکـەوە» ناونیشـانی دواتـری هـەمان ژمـارەی پۆژنامـەی «آزادی»یە کە دیسانەوە هێرشێکی زۆری تێدایـە دژی «مـەعرووف جیـاوك»ی موتەصەرپیفی «سلێمانی» و دایکی «جوامێر»ی هاوسەری و پێوەندییان لەگەلّ

---

[٣٣٦] بڕوانە: «آزادی»، ژمارە ٣، حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٥، ل٤–٥.

«حەپسەخانی نەقیب» و «شێخ قادری بۆ شێخ مەحموود» و «تێکدانی حەفلەی خەلاتکردن لە مەکتەبی کچانی «سلێمانی» بە دەستی پۆلیس، وێڕای چەند هەواڵێکی شاری «ڕەواندن» [٣٣٧].

دوای ئەوەیش «آزادی» داوا لە «برای کورد» دەکات بە وردی ناوەڕۆکی ڕۆژنامەکە بخوێنێتەوە و هەوڵ بدات بە فراوانترین شێواز بڵاوی بکاتەوە و ڕووی دەمی تی دەکات و پێی دەڵێت: «ئەی برای کورد بە هیچ جۆرێك «آزادی» لە یاریدەی مادی و مەعنەوی تۆ ئیستیغنا ناکات و بە هیچ جۆرێك واز لە فیداکاریی خۆی ناهێنێ مادام مەسڵەحەتی تۆی تێدابێت.

ئەی برای کورد «آزادی» شتێکی بە نرخە چونکە ئێش و ئازاری میللەتە بریندارەکەت دەرمان دەکات، کەوابێت نەکەی بە شتێکی بێ نرخی تێبگەیت و چاوی دوژمنانی خۆت ڕوون بکەیتەوە، دەرمانی دەردی خۆت لە یەکەم دۆستی بە وەفات «آزادی» وەربگرە.....» [٣٣٨].

سەرتاپای لاپەڕەی هەشتی ئەو ژمارەیەی «آزادی»، کە هەمان کات دوا لاپەڕەیەتی، بۆ وێنەیەکی گەورەی ستالین و پارچە هۆنراوەیەك بە ناونیشانی «سەلام بۆ «ستالین» تەرخان کراوە، وێنەکە ڕێکوپێکە و بە ڕەنگی سەوز گیراوە، هەرچی شیعرەکەیشە لە چوارده بەیت پێکهاتووە، دەقی بەیتی یەکەمیان دەڵێت:

ئەتۆ لێمی قەبوڵ ناکەیت (ستالین) طاعەتی ئەعمی
بەڵام تەقدیسی تۆ هەردەم ئەکەم بەخوا لە دڵما

دوا بەیتیشیان دەڵێت:

ستالینم ڕەفیقی خۆشەویستم هەربژی دایم
بە تەنها من وەها نااڵێم، شیعاری میللەتی خۆمە [٣٣٩]

«٦- ڕۆژنامەی «ئازادی کوردستان» بە زوبانی کوردی:

---

[٣٣٧] بڕوانە: « آزادی»، ژمارە ٣، حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٥، ل٥-٧.
[٣٣٨] بڕوانە: « آزادی»، ژمارە ٣، حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٥، ل٧.
[٣٣٩] بڕوانە: « آزادی»، ژمارە ٣، حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٥، ل٨.

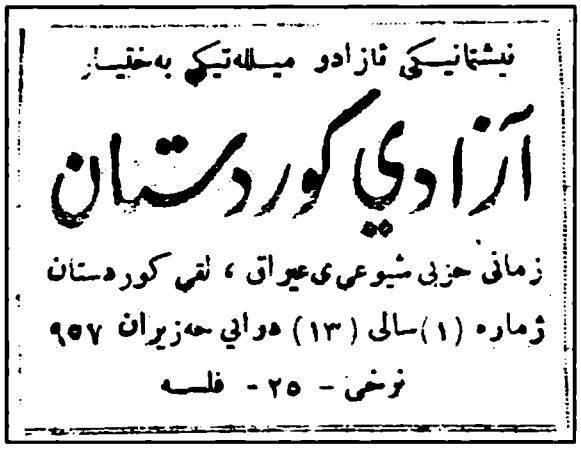
نیشتمانیکی ئازادو میللەتیکی بەختیار

آزادي كوردستان

زمانی حزبی شیوعی عیراق ، لقی کوردستان

ژمارە (۱) سالی (۱۳) دوایی حەزیران ۱۹۵۷

نرخی - ۲۵ - فلسە

بەو جۆرە «حیزبی شیوعیی عیراقی» پۆژ بە پۆژ لە ناوچە کوردییەکانی «عیراق»دا چالاکییەکانی پەرەیان دەسەند و جەماوەری بێ مافی «کوردستان» لە دەوری دروشمەکانی کۆدەبوونەوە و ژمارەیەکی زۆریان بوونە بەشێکی سەرەکیی پەهبەرە دیارەکانی حیزب و هەر بەو پێیەش چاپەمەنییە کوردییەکانی حیزبی ناوبراو لە دوا قۆناغی پژێمی پاشاییدا لە هەموو پوویەکەوە هەنگاوی باشیان بەرەوپێشەوە نا. بۆ سەلماندنی ئەم بۆچوونە پەنا دەبەمە بەر ناوەرۆکی ژمارە یەکی پۆژنامەی «ئازادی کوردستان» کە تەنها یەك سالّ بەر لە بەرپابوونی شۆرشی چواردەی تەممووزی سالّی ۱۹۵۸ دا دەرچووە و دانەیەکی دانسقەی ئەویش لە کتێبخانەکەی منداپارێزراوە.

لاپەرەی یەکەمی ئەو ژمارەیەی پۆژنامەی «ئازادی کوردستان» بەم جۆرەیە: لەسەروو ناوی پۆژنامەکەوە دروشمی سەرەکیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بەم جۆرە نووسراوە «نیشتیمانێکی[۳٤۰] ئازاد و میللەتێکی بەختیار» و لە ژێر ناوی پۆژنامەکەیشدا نووسراوە «زمانی حیزبی شیوعی عیراق» لقی کوردستان، ژمارە (۱)، سالّی (۱۳) دوایی حەزیران ۱۹۵۷، نرخی ۲۵ فلسە».

ئەو ژمارەیەی پۆژنامەی «ئازادی کوردستان» شازدە لاپەرەی مامناوەندییە (۲۰×۱٤سم) هو بە جوانی و بە پیتی کوردی چاپ کراوە.

---

[۳٤۰] لەو شوێنانەدا کە دەقێکمان لە پۆژنامەی «ئازادی کوردستان» وەرگرتووە دەستکاریی شێوازی پێنووسی پۆژنامەکەمان نەکردووە، ئەگەر وەها نەبوایە ئەو دروشمەی «حیزبی شیوعیی عیراقی»مان بەم جۆرە دەنووسی: «نیشتیمانێکی ئازاد و گەلێکی بەختەوەر»..

«لاچـوونی «نـووری سـەعید» گـۆڕینی مەبەسـتەکانی ئیسـتیعمار نییـە» ناونیشانی یەکـەم وتـاری ڕۆژنامـەی نـاوبراوە (ل ١و٨)، ئەمـەیش ناونیشـانی دووەم وتاریـەتی: « تێکۆشـان بـۆ وەسـتاندنی تاقیکردنـەوەکانی ئـەتۆم و هایدرۆجینی فەرمانێکی پێویستی نەتەوەی کـوردە»(ل ٢–٣ و ١٤). «بوێـژی بەرزی کوردستان مامۆستا گۆران» بابەتی دواتـری ئـەو ژمارەیـەی ڕۆژنامـەی «ئـازادی کوردسـتان» ە (ل ٤–٥)، وتـاری دواتریشـی بـەم ناونیشـانەوەیە «داخوازییـەکانی لیژنـەی بـەرزی نیشـتیمانی» کـە دیـارە مەبەسـتی «بـەرەی نیشتیمانیی یەکگرتوو» «جبهة الأتحاد الوطني» یە (ل ٥).

سەروبەری لاپـەڕە شەشی هەمان ژمارەی ڕۆژنامەی «ئازادی کوردستان» بـۆ بابـەتی «یـادی ڕۆژی شـەهیدانی کـورد» «مسـتەفا خۆشـناو» و «محەمـەد قودسی» و «عیزەت عەبدولعەزیز» و «خەیرولاّ عەبدولکەریم» تەرخان کـراوە، «دەنگوباسی کوردستان»یش لە دوا سالّی تەمەنی رژێمی پاشاییدا لـە عـیراق نزیکەی سێ لاپـەڕەی ئـەو ژمارەیـەی ڕۆژنامـەی «ئـازادی کوردسـتان»ی پـڕ کردۆتەوە (ل٧–١٠، ١٣) و بەشاری «سلێمانی» دەستی پێکـردووە و هـەواڵی دوورخسـتنەوەی «عومـەر عـەلی» لـە پۆسـتی پارێزگـاری ئـەو شـارە و دەوروبەری کردووەتە سەردەستەی هەواڵەکانی کوردسـتان کـە لـە ناوەنـدی پەنجاکانی سەدەی ڕابردووەوە بووبووە دروشمێکـی سـەرەکیی گشـت هێـزە نیشتیمانییەکانی ناوچەکە و لە سەروو هەموویشیانەوە لقی «حیزبی شیوعیی عیراقی»، «ئازادی کوردستان» دەقاو دەق ئەمەی لای خـوارەوەی دەربـارەی ئەو بابەتە نووسیوە:

«ئازادی کوردستان لە یەکەم ڕۆژەوە عومەر عەلیی بە خـەڵك «ناسـاند– ك.م.» کە تۆرانییەکی دز و دوژمن بە نەتەوەی کوردە و تـەنها فـەرمانێك کـە لـە «بەغـدا»وە پێـی سـپێردرا کزکردنـی گیـانی کوردایـەتی و داپڵۆسـینی

جولانەوەی نەتەوەییمانە، لە پێناوی ئەم فەرمانەیشدا رێگەی دراوەتێ بە هەوەسی خۆی تالانی بکات و گیرفانی خۆی و ژنەکەی بئاخنێ» [٣٤١].

دەربارەی هەمان بابەتیش «ئازادی کوردستان» ئەم قسانەی لای خوارەوە لە زوبانی «سەعید قەزان»ی وەزیری ناوخۆی ئەوسای عیراقەوە دەگێڕێتەوە:

«لە سەرەتای ساڵی ١٩٥٥دا سەعید قەزاز هات بۆ «سلێمانی» و بە پیاوە ناسراوەکانی شاری وت- وا مەزانن عومەر عەلیش موتەسەڕیفێکە وەک ئەوانی تر، نەء! ئێمە هەموو جۆرە دەسەلاتێکمان داوەتێ، شکات و مەزبەتە بۆ ئەم سەرناگرێ! تەنانەت ئەگەر ئەم ئیشێکی کرد پێچەوانەی قانون بوو ئێمە ئیشەکەی ئەم تێک نادەین «بەڵکو-ک.م.» قانونەکەی بۆ هەڵدەوەشێنین! !» [٣٤٢].

هەمان ڕۆژنامەی ناوبراو باسی تووتنیشی وەک «بەرهەمێکی زۆر گرنگی کوردستان» کردووە و بەو بۆنەیەوە هێرشێکی زۆری کردووەتە سەر بەڕێوەبەرایەتیی ئینحیسار و دوای ئەوەیش دێتە سەر هەواڵەکانی شاری کەرکووک و دەوروبەری و گشت ئەو بەشەی بابەتەکەی بۆ سەرباز و سەربازگەی ناوشار تەرخان کردووە کە چۆن شەووڕۆژ بە جۆرێکی سەیر بێ وچان ئامادە دەکرێن نەبا شتێك لەو بارودۆخە ناسکەدا ڕوو بدات (ل٩)، دوای ئەوە دێتە سەر باسی شاری هەولێر و بەتایبەتی باسی باری نالەباری جووتیارانی ئەو ناوچەیە دەکات و گەلێك شتی سەیر و دەگمەن دەگێڕێتەوە، جا کورد واتەنی ئەگەر «مشتێك نموونەی خەروارێك بێت»، کە هەر وایشە،

---

[٣٤١] بڕوانە: «ئازادی کوردستان»، ژمارە ١، ساڵی ١٣، دوایی حوزەیرانی ١٩٥٧، ل٧.

[٣٤٢] شایانی باسە قسەکانی سەعید قەزازمان وەک خۆیان هێناوەتەوەو و تەنانەت ئەو نیشانەی تەئکیدانەیش وەک خۆیان لە ڕۆژنامەکەوە هێناونەتەوە. بڕوانە: «ئازادی کوردستان»، ژمارە ١، ساڵی ١٣، دوایی حوزەیرانی ١٩٥٧، ل٨.

ئەوا ئەم نموونەیەی لای خوارەوە دەربارەی نەوەی شارە سەرکەشەکەی «پاشا کوێرە»ی میری ڕەواندز دەگێڕینەوە:

«لەو ئیستیعرازەدا کە قوتابییە ساواکانی ڕەواندز لەسەر مەیدانی حامییە کردیان دوو قوتابی دەرکەوتن کە یەکێکیان جلی کوردی و ئەویتر سەروبەرگی عەرەبیی لەبەردا بوو، ئالأیەکیان هەڵگردبوو لێی نووسرابوو: «بژی برایەتی کورد و عەرەب» و لە پێش هەموو ڕیزەکانەوە ئەڕۆیشتن. ئەم دیمەنە کاری کردە سەر دەروونی بینەرەکان و چەپڵەیەکی زۆر لێدرا، بە تایبەتی قوتابییە عەسکەر گیراوەکان لە «ڕەواندن» [٣٤٣] هەستێکی باشیان دەربڕی» [٣٤٤].

هەرچی دوا هەواڵی ئەو ژمارەیەی ڕۆژنامەی «ئازادی کوردستان» ە بۆ ناوچەی «بارزان» تەرخان کراوە و نووسیوییە دەڵێت:

«ناوچەی بارزان– «ئەسعەد ئاغای دەرەبەگ» داوای چوار گا و حەفتا دینار پارەی لە فەلاحێك ئەکرد کە ئەیەویست ژن بۆ کوڕەکەی بهێنێت، بەڵام کاتێك مامەی فەلاح پەلاماری تفەنگی دا ئەسعەد ئاغا بە ناچاری دەستی لە چوار گا و حەفتا دینارەکە هەڵگرت» (ل١٣).

پێم سەیرە چۆن «ئازادی کوردستان» باسی «بارزانی» و هاوەڵەکانی کە پەنابەر بوون لە «یەکیەتی سۆڤیەت» نەکردووە هەرچەندە فەرمانڕەوایانی ئەو ڕۆژگارەی «عیراق» لەوە زراوەترەك بووبوون کە هەر ئەوەندەت دەزانی دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە دەوروژێنرا [٣٤٥]،

---

[٣٤٣] لەو دەوروبەرەدا میری بۆ دوورخستنەوەی دەرچووانی زانکۆی بەغدا لە چالاکیی سیاسی دەیناردنە سەربازگەی ڕەواندز.

[٣٤٤] «ئازادی کوردستان» ، ژمارە ١، ساڵی ١٣، دوایی حوزەیرانی ١٩٥٧، ل١٣.

[٣٤٥] بڕوانە بابەتی «دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی لە ساڵی ١٩٤٩ و ساڵی ١٩٥١ لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە بۆ کوردستان لە دوو فایلی نهێنیی وەزارەتی هەندەرانی جوکمەتی بەریتانیدا».

وێڕای ئەوەیش دەوروبەری یازدە ساڵ دەبوو «شێخ ئەحمەدی بارزان» و ژمارەیەك بارزانیی زۆر لە «بەندیخانەی بەسرە» ژیانێکی سەختیان دەبردە سەر. پێویستە لێرەدا ئاماژەیش بۆ ئەوە بکەین کە دوا لاپەڕەی ئەو ژمارەیەی ڕۆژنامەی «ئازادی کوردستان» بەم جۆرەی لای خوارەوە باسی هەڵچوونی پرسی کوردی لەو ڕۆژانەدا کردووە:

«کوردیش لەم ماوەیەدا تووشی دەرد و ئازار و چەرمەسەرییەکی زۆر هات، کردەوە جانەوەرەکانی «عومەر عەلی» لە «سلێمانی»، کوشتارە خوێناوییەکەی «جوانڕۆ» لە «ئێران»، گیران و دەربەدەرکردنی ئازادیخوازانی «کوردستان» و نزیکبوونەوەو هاوسوێندی لەگەڵ دوژمنی دێرین و خوێنخۆری کورد، واتا «حوکمەتی تورکی» زۆردار، ئەمانە گشتیان بەری ئەو درك و زییەیە کە حوکمەتی «نووری سەعید» لەسەر ڕێگەماندا چاندی.

ئەمجا داخوازیی نەتەوەیی کوردیش بۆ دامەزراندنی کۆمەڵە[٣٤٦] و بڵاو کردنەوەی ڕۆژنامە و گۆڤاری کوردی و خوێنەرانی مێژوو و ئەدەبی خۆیی، پاکیان ئەنجامێکی پێکهاتی داخوازییەکانی سەرەوەن و لە سەرمانە کە بۆ سەرگرتنیان بکەوینە کۆششێکی بێ وچان هەتاوەکو میللەتەکەمان بگەیێنینە ئاوات و ئامانجە بەرز و پیرۆزەکەی دێرینی: نیشتیمانێکی ئازاد و میللەتێکی بەختیار» [٣٤٧].

بەو جۆرە ڕۆژنامەی «ئازادی کوردستان» بە کوردییەکی پاراو و چاپێکی زۆر ڕێکوپێك و کەم هەڵە و ڕازاوە پەخش دەکرا و ئەوەیش ڕێگەی خۆش کرد بۆ ئەوەی جێگەیەکی شیاوی بۆخۆی لە ناخی دەروونی زۆرینەی نیشتیمانپەروەرە خەباتگێڕەکان و لە سەروو هەموشیانەوە لە نێو زۆرینەی دەستەبژێری کورددا کردبۆوە و هەڵبەت لە خۆڕا نەبوو کە یەکێکی وەك

---

[٣٤٦] لە دەقی وتارەکەدا بە هەڵە لە بریتی وشەی کۆمەڵە «الجمعية والجمعيات» وشەی کۆمەڵ «المجتمع» چاپ کراوە.

[٣٤٧] بڕوانە: «ئازادی کوردستان»، ژمارە ١،ساڵی ١٣، دوایی حوزەیرانی ١٩٥٧، ل١٦.

دکتۆر موکەڕەم تالّەبانی» «ئازادیخوازی» کردبووە سەر ناوی ئەو گۆشەیەی خۆی کە لە ڕۆژنامەی «طریق الشعب» دا دوای شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ «حیزبی شیوعیی عیراقی» لە «بەغدا» بە زوبانی عەرەبی بلاّوی دەکردەوە.

٧- ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان»

لێرەدا بە پێویستی دەزانین بە کورتی ئاماژە بۆ ناوەرۆکی ڕۆژنامەیەکی چەپڕەوی دیکەی ئەو ڕۆژگارە بکەین کە جۆرە دووبەرەکییەکی سیاسیی ئاسایی لە نێوان ئەو و ڕۆژنامە نهێنییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»دا هەبوو کە ئەویش ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان»ی ئۆرگانی «پارتی دیموکراتی کوردستان»ی «عیراق» ە. لای من ژمارە سێی ساڵی یەکەمی ڕۆژنامەی ناوبراو پارێزراوە کە مانگی مایسی ساڵی ١٩٥٧ چاپ کراوە[٣٤٨]، واتا پتر لە دە ساڵ دوای دامەزراندنی «پارتی دیموکراتی کوردستان»ی عیراق. ئەو ژمارەیەی «خەباتی کوردستان» هەشت لاپەڕەی مامناوەندییە و لە هەردووک دیوی چاپ کراوەو بارستی بریتییە لە (٢١×١٧سم)، بە تایپراتەر چاپ کراوە، هەرچی ناوی خودی ڕۆژنامەکەیشە بە دەستخەت و ڕەنگێکی مۆری کاڵی گەورە کراوەتە مۆر و لە لای چەپی سەرەوەی ڕۆژنامەکە چاپ کراوە و لە ژێریشیەوە نووسراوە «ئۆرگانی لیژنەی سەرکردەیی پارتی یەکگرتووی کوردستان». لە سەری سەرەوەی ڕۆژنامەکەیشدا ئەم ڕستەیە چاپ کراوە «خەبات ئەکەین بۆ وەدەست هێنانی مافی سەربەستی...»[٣٤٩]، لە ژێر ناوی ڕۆژنامەکەوەو لە لای چەپەوە ئەم قسانەی «بارزانی» چاپ کراون:

---

[٣٤٨] بە قەڵەمی ڕەش یەکێک لە سەرەوەی ئەو ژمارەیەی لای من نووسیوویە (٢٧ی مانگی نیسان).

[٣٤٩] بە داخەوە ئەو ڕستەیە بە جۆرێک چاپ کراوە کە خوێندنەوەی گەلێک زەحمەتە.

«من ئەم بانگەم بۆ هەردوو گەلی کورد و عەرەبە بۆ ئەوەی شان بە شانی یەك بووەستن و کۆششیان یەکبخەن و لە خەباتی یەکگرتوودا بۆ بەرهەڵستیی دوژمنی هەردووك لا ئیمپریالیزم و نۆکەرانی تاوەکو هەر گەلە لە نیشتیمانیی خۆیدا بە سەربەستی و ئازادی و بەختیاری بژیەت. مستەفا بارزانی» (ل۱).

«کورد و عەرەب» سەروتاری ئەو ژمارەیەی «خەباتی کوردستان» ە کە نزیکەی پێنج لاپەڕەی چڕوپڕی پڕ کردۆتەوە و باسی ئەو زانا کوردانەی وەك «ئیبن خەلەکان» تاوەکو «زەهاوی»ی کردووە کە چۆن «هەمیشە خزمەتێکی زۆری زمان و مێژوو و ئەدەبی عەرەبیان کردووە و بە جووتە خوێنیان ڕژاندووە بۆ پاراستنی ولاتی موسڵمانان و بەربەست کردنی پەلامارەران، بەتایبەتی لە کاتی شەڕی سەلیبییاندا کورد ئازایانە و نەبەردانە لەگەڵ برا عەرەبەکانیاندا بەرەنگاری داگیرکەرانی ئەوروپایی بوون و لە ئەنجامدا دوای ڕشتنی خوێنێکی زۆری جەنگاوەرانی کورد داگیرکەران لەسەر دەستی قارەمانی کورددا «سەلاحەددینی ئەیوبی» شکێنران و خاکی پیرۆزی «فەلەستین»یان لێ خاوێن کرایەوە» [٣٥٠].

ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان» لەسەری دەڕوات و دەڵێت: «لەو سەردەمەیشدا کە کورد و عەرەب دووچاری مۆتەکەی عوسمانلی بووبوون و لە ژێر چەکمەی ژەندرمەکانی «تورك» ئەپلیشانەوە دیسان پێوەندییان هەر دۆستانە بوو، وە شان بەشانی یەك بۆ ڕزگاری و سەربەخۆیی «دەجەنگین- ك.م.»و لەو ماوە زۆرەیشدا کە کورد و عەرەب مێژووی چارەنووسی پێکەوەی بەستبوون هیچ شەڕ و ناخۆشی و خوێنڕژان و ناکۆکییەکی ئەوتۆ لە نێوانیاندا ڕووی نەداوە کە بووبێتە هۆی دروست کردنی دوژمنایەتی و ناخۆشی و قین هەڵگرتن، بە تایبەتی کورد لە ماوەی دوور و درێژی مێژووی

---

[٣٥٠] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ۱، ژمارە ۳، مایسی ۱۹۵۷، ل۱-۲.

خۆیدا ڕۆژئ لە ڕۆژان بە پێچەوانەی قازانج و دەستکەوتی گەلی عەرەب نەوەستاوە، بەڵکو هەرگیز هەر لایەنگری عەرەب و قازانجی بووە، تەنانەت دوای ڕمانی «ئیمپراتۆرییەتی عوسمانی» و بەستنی «کوردستانی خواروو» بە نۆکەری ئیمپریالیزم و هێزی داگیرکەری «ئینگلیز» بە «عیراق» هەوە کورد هەر پشتیوانی بزووتنەوەی ڕزگاریی عەرەب بووە و هیچ دەمێ بە پێچەوانەیەوە نەوەستاوە و بە ئیمپریالیزم فریوی نەخواردووە، نەك هەر ئەوەندە بگرە لە هەموو خەباتەکانی عەرەبدا بۆ سەربەستی و ئازادی کورد ڕۆڵێکی باشی بووە و چەند جار لە پێناوی سەربەخۆیی عەرەبدا خوێنی ڕژاندووە و لە هەموو گیروگرفتێکدا عەرەب تووشی هاتبێ و لە هەموو کاتی لێ قەوماندا خەڵکی کوردستان دڵسۆزانە پشتی عەرەبیان گرتووە و هێشتا ڕەنگە خوێنی گەنجانی کورد لە فەلەستین لەبۆ عەرەبیان ڕژاندووە لەکاتی هوورژمی چەتەکانی «سەهیۆنی» بۆ سەر عەرەب هەر وشك نەبووبێتەوە، خۆ لەم دواییەدا بزووتنەوەی ڕزگاریی عەرەب هاتە بووژاندنەوە و پەرەسەندن و ئیمپریالیستەکان کەوتنە هەڕەشە و گوڕەشە و پاشان کەوتنە پەلاماردانی نامەردانە بۆ سەر «میسری» قارەمان کورد بە ئاشکرا دەری بڕی کە نەك هەر دۆستی عەرەبە بەڵکو خۆشی سازداوە تەك بە تەکیان شەڕ بکات بە پێچەوانەی ئیمپریالیزم و نۆکەرە سەهیۆنی و عەرەبەکانەوە.

ئێستە کورد بزووتنەوەی ڕزگاریی عەرەب بە بزووتنەوەیەکی پیرۆزی ئازادیخوازی دائەنێ کە ئیمپریالیزم لە ڕۆژهەڵات و هەموو دونیادا ئەلەرزێنێ و زووتر دووچاری چارەی ڕەشی خۆی ئەکات کە گلۆربوونەوەیە لە هەڵدێری هەزار بە هەزارەوە ڕووەو چاڵی مەرگ و نەمان. بێ گومان ئەمەیش دەبێتە هۆی ئاسان کردنی سەرکەوتنی خەباتی هەموو گەلانی ژێردەستە و زۆرلێکراوی جیهان بە گەلی بەشخوراوی کوردستانەوەیش، بۆیە خەڵکی «کوردستان» لەسەر ڕەوشتی هەزار ساڵەی خۆیان زۆر بە گەرمی و دڵسۆزانە

پشتی برا عەرەبەکانیان دەگرن لە خەباتی پیرۆزیاندا بۆ رزگاری و یەکیەتی، ئەمەیە ویستەکانی ڕاستەوخۆی کورد لەگەڵ عەرەب، سەرەڕای ئەوەی کورد خەباتیان لە پێناوی رزگاری و سەربەخۆیی کوردستاندا و بۆ دەکردنی ئیمپریالیزم و داگیرکەران لە نیشتیمانی خۆیدا و بۆ سەندنەوەی سەروەت و سامانی و نەوتی بە تالأنچووی یارمەتییەکی تری زلی عەرەبی داوە چونکە ئەو خەباتەی کورد وەك هینەکەی عەرەب ئەبێتە هۆی بێ هێزی و شکستیی ئیمپریالیزم».

«خەباتی کوردستان» کۆتایی ئەو سەروتارە بە پێز و بایەخدارەی خۆی بەم قسانەی لای خوارەوە دەهێنێت: «پارتیی ئێمە نوێنەری گەلی کوردە و هەر ئەو بەڕاستی دەتوانێ زۆربەی هێزی بزووتنەوەی کورد لەگەڵ برا عەرەبەکانماندا لە کۆڕی خەباتدا ڕێزبکات و دەری ئەبڕێ کە ئامادەیە لەگەڵ برا عەرەبەکانماندا لە کۆڕی خەباتدا ڕێز بکات و دەری ئەبڕێ کە ئامادەیە لەگەڵ لیژنەی بەرزی نیشتیمانی[٣٥١] بێت و شوێنی خۆی لە کۆڕی خەباتی یەکگرتوودا بگرێ»[٣٥٢].

لە دامێنی لاپەڕە پێنجیدا ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان» بە دە دێڕێ بە پێز و هەست بزوێن یادی ڕۆژی یەکی ئایار «جێژنی کرێکار و ڕەنجبەرانی هەموو گێتی» دەکاتەوە و دەڵێت: ئەو «جێژنە پایەیەکی بەرزی لە دڵی کورددا و جێگایەکی تایبەتی لایان هەیە»[٣٥٣].

---

[٣٥١] دیارە مەبەستی «بەرەی یەکگرتووی نیشتیمانی – جبهة الأتحاد الوطني»یە کە سالّی ١٩٥٧ لە نێوان ئەو پارتییانەدا دامەزرێنرا کە دژی ڕژێمی پاشایی بوون و هێزە نەتەوەپەرستەکان و لە سەروو هەموشیانەوە «پارتی بەعس» دژی ئەوە وەستان «پارتی دیموکراتی کوردستان» ببێتە یەکێك لە ئەندامەکانی، ئەوەی «حیزبی شیوعیی عیراقی» گەلێك هەوڵی بۆی دا و ئەوەبوو بڕیار درا حیزبی ناوبراو ببێتە هۆی پێوەندیی نێوان پارتی و بەرە.

[٣٥٢] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، سالّی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل٥.

[٣٥٣] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، سالّی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل٥.

«بڕی شەهیدانی ٢٩ی مایس» ناونیشانی ئەو پرسە گەرمەی ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان»ە کە بە بۆنەی تێپەڕبوونی سی و دوو ساڵ بەسەر لە سێدارەدانی ڕەهبەرانی ڕاپەڕینە گەورەکەی ساڵی ١٩٢٥ی کوردستانی باکوور «شێخ عەبدولقادر» و «شێخ سەعید» و «دوکتۆر فوئاد» و «ئۆرفەلی زادە» و هەڤاڵەکانیان و «هەزارەها ئەو شەهیدانەی دەستە دەستە لە پێناویدا سەربەرزانە بە بەهەشتی نەمری شاد بوون و خوێنی گەشیان وەک بڵێسەیەکی شەوقدار لە ئاسمانی نیشتیماندا ڕووناکی دەپژێنێتە دڵ و گیانی تێکۆشەرانی و ئاسۆی سەربەخۆیی و یەکیەتییان بۆ ڕوون دەکاتەوە، ئەو ئاسۆیەی مۆژدەی نزیکبوونەوەی هەڵهاتنی ڕۆژی بەدیهاتنی ئاواتی شەهیدەکان دەدات کە ڕزگاریی کوردستانە بۆ هەموو کوردێکی بە شەرەف»[٣٥٤].

«گەلی کورد لایەنگری خەباتی «جەزائیری» قارەمانە ناونیشانی وتاری دواتری ئەو ژمارەیەی ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان»ە کە لاپەڕە و نیوێکی پڕ کردۆتەوە[٣٥٥].

دوابەدوای ئەمە ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان» وەستایانە بابەتی خوێندن بە زوبانی کوردی لە ناوچە کوردییەکانی «عیراق»دا دەوروژێنێت و ئەم نموونە سەیرەمان بۆ دەهێنێتەوە:

«لە «کۆیە» کچە بچووکەکانی قوتابخانەی سەرەتایی «ئیبتیدائی» نەک بە زوبانی شیرینی کوردیی زگماک بەڵکو بە زوبانی عەرەبی دەرس دەدرێن بۆیە بەشی هەرە زۆریان هیچ فێر نابن و ئەوەندەی فێریشی دەبن هەر دەرخ کردنە، ئەگەر لە کچێك بپرسی پێنج جاران پێنج ئەکاتە چەند ئەبێ زۆر بیری

---

[٣٥٤] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل٦.

[٣٥٥] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل ٦–٧.

لێ بکاتەوە تا وەلأمت دەداتەوە، کەچی ئەگەر لێی بپرسی «خمسة في خمسة» گورج وەك تووتی ئەڵێ «خمسة و عشرين» [٣٥٦].

لە خاڵی سێیەمیشدا دەربارەی شاری کەرکووك و دەوروبەری پۆژنامەی «خەباتی کوردستان» بەم جۆرەی لای خوارەوە نیشانی بەدروستی پێکاوە: «لە «کەرکووك» کۆمەڵێکی «تۆرانیی» سەر بە کۆنە پەرستانی «تورکیا» کە پاستەوخۆ جاسووسی بێگانەن و بە ئاشکرا لە جرتوفرتدان بە بەرچاوی پۆلیس و یارمەتیی زۆر لە معاوین و موفەوەزەکان کە خۆیان ئەندامن لەم کۆمەلأنەدا کە چالاکیی تۆرانییەت ئەنوێنن و هەڵبەت بە چالاکی بە بلأوکردنەوەی ژەهری شۆڤێنیزم و هەستی پیسی تۆرانییەت و جاسووسییەتەوە خەریکن» [٣٥٧].

دەربارەی «کوردە فەیلییەکان»ی «بەغدا» و قوتابخانەکەیان لەوێ پۆژنامەی «خەباتی کوردستان» لە هەمان ژمارەیدا ئەمەی لای خوارەوەی نووسیوە: «لە تاکە قوتابخانەکەی کورددا لە «بەغدا» (قوتابخانەیەکی فەیلییەکان) قەدەغە کراوە بە زوبانی خۆیان بخوێنن و هەر جارێك باسی خوێندنی زوبانی کوردی بێتە پێش کاربەدەستەکانی «حوکمەتی عیراق» دەکەونە هەڕەشەی داخستنی قوتابخانەکە» [٣٥٨].

«کوردستان و پژێمی دیموکراسی لە عیراقدا» ناونیشانی وتاری دواتری پۆژنامەی «خەباتی کوردستان»ە کە شەش لاپەڕەی پڕکردۆتەوە [٣٥٩].

«لە گوڵزاری شاعیرانی کوردستانا» یش بابەتی دواتری ژمارە سێی مانگی مایسی ساڵی ١٩٥٧ی پۆژنامەی «خەباتی کوردستان»ە کە بەم تێبینییانەی بەڕێوەبەرانی پۆژنامەکە دەستی پێکردووە:

---

[٣٥٦] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل٨.

[٣٥٧] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل٨.

[٣٥٨] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل٨.

[٣٥٩] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل١٠-١٥.

«ماوەیەکی کەم لە پێش دەرچوونی ژمارەی پێشووی «خەباتی کوردستان»دا لاوێکی نیشتیمانپەروەر شیعرێکی نایابی بۆ ناردین، بەڵام داخمان ناچێ نەمانتوانی بڵاوی بکەینەوە لەبەر زۆر سەبەب، وا لەم ژمارەیەدا چەند بەیتێکی بڵاو ئەکەینەوە !

نەورۆز

«نەورۆزی ئەم شارە مات و خەمگینە
چیا تاریکە، باخیش ناشرینە
مەلولە ئەم گوڵ و نەسرینە
نەغمەی گەرووی مەل بێ سۆز و تینە
چونکە ژێر دەستە ئەم نیشتیمانە
دیلن ئەم کوردە قارەمانانە
بەخوێنی گەشی ڕەنجبەر و پاڵە
تاوێری کەژی کوردستان ئاڵە
بۆ هەر کوێ ئەچی زیندان و چاڵە
ئەڵێم بێ گومان ئەم ژینە تاڵە
ئەبێ دوایی بێ چونکە هیچ هێزێ
هەرگیز بەرگەی هێزی گەل ناگرێ
جەژنە نەورۆزمان بیر نەچۆتەوە
هاتووینە دەرێ لەناو بۆتەوە
موژدەبێ کاوە زیندوو بۆتەوە
«مستەفای بارزانی» جێی گرتۆتەوە
سلاوتان لێ بێت پێشمەرگانی ئەو
ئەی دلێرانی ڕۆژی گەل و ئەو» [٣٦٠]

---

[٣٦٠] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل١٥.

سەرجەمی دوا لاپەڕەی هەمان ژمارەی ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان» بۆ هۆنراوەیەك بە ناونیشانی «تیری کەوان» هوە تەرخان کراوەو بەر لە هۆنراوەکە بەڕێوەبەرانی ڕۆژنامەکە ئەم تێبینییەیان نووسیوە:

«ئەم پارچە شیعرە نایابە ئەڵێی بۆ ئیمرۆ گوتراوە، بەڵام داخمان ناچێ هەموویمان چنگ نەکەوت».

هۆنراوەکە بەم دوو بەیتە دەست پێدەکات:

(دوا تیری کەوانی خۆت بهاوێژە هەلە دوژمن
دوا سەرکەوتنی تۆیە و دوا نووچی گەلە دوژمن)

هەروەها هۆنراوەکەش بەم دوو بەیتە کۆتایی دێت:

(نە کۆڵ دان و نە ژان و نە وەستانی هەیە هەرگیز
پشوو نادا هەتا نەبڕێ ڕەگی چەوسانەوە و ماکی)[٣٦١].

شایانی باسە لەسەر دوا لاپەڕەی ئەو ژمارەیەی ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان» مۆرێکی گەورەی پێوەیە کە بە عەرەبی لەسەری نووسراوە «مديرية شرطة لواء السليمانية. القلم السري».

ئەوەی بە تایبەتی لەو ژمارەیەی ڕۆژنامەی «خەباتی کوردستان»دا سەرنج ڕادەکێشێت بریتییە لە چەند خاڵێکی سەرەکیی وەك شێوازی دارشتنی ناوەرۆکی بە کوردییەکی ڕازاوە و پەتی و کورداییەتییەکی خاوێن و دوور لە هەستی ڕەگەزپەرستی و هەڵسەنگاندنی بابەتەکیی برایەتی کورد و عەرەب و دەستنیشانکردنی لایەنە ڕەواکانی خەباتی ڕزگاریخوازیی عەرەب و بڕوای پتەوی ڕۆژنامەکە بە مافی چارەنووسی گەلان بە گەلی کوردەوە، ئەو ڕاستییانەی تەواو لەگەڵ سیاسەتی گشتیی «حیزبی شیوعیی عیراقی «دا دەگونجان بەو شێوازەی «فەهد» دەستنیشانی کردبوون، شایانی باسە هەر لە سەرەتای دامەزراندنی «پارتی دیموکراتی کوردستان» هوە «فەهد» لە

---

[٣٦١] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل١٦.

رێگەی «ئەنوەر ئەدھەمەوە» [٣٦٢] لەگەڵ تەها محی ددین مەعروفداو وەک نوێنەری پارتی لە ناوچەی «بستان الخس»ی نزیک «بەتاوینەوە» یەکتریان بینیوە و پێوەندیی هەردووک حیزبیان هەڵسەنگاندووە [٣٦٣]، بریا ئەو برایانەش کە بەرهەمیان لە ڕۆژنامە کوردییە نهێنییەکاندا بڵاو کردۆتەوە خۆیان، یان ئەوانەی ئاگادارن ناوەکانیان بڵاو دەکردنەوە.

٨- بەیاننامەیەکی دەگمەن

هەمان کات بەیاننامەیەکی بایەخدار و دەگمەن لە کتێبخانەکەمدا پارێزراوە کە ئەویش تیشک دەخاتە سەر چەند لایەنێکی خەباتی شیوعییەکانی «عیراق» لە دوا قۆناغی «ڕژێمی پاشایی»دا بۆ پتەوکردنی ڕیزەکانیان و ڕێگەنەدان بە دووبەرەکیی فیکری لە نێوانیاندا. ئەو بەیاننامەیە مێژووی بەسەرەوە نییە و لەسەر لاپەڕەیەکی مامناوەندی (٢٤×١٤سم) لە هەردووک دیوی بە زوبانی عەرەبی چاپ کراوە و دیوی یەکەم و نزیکەی نیوەی دیوی دووەمی «حیزبی شیوعیی عیراقی» ئەندامان و پاڵێوراوانی حیزب لە بڕیاری کەرتی «یەکیەتی تێکۆشین - وحدة النضال» دەربارەی بڕیاری هەڵوەشاندنەوەی خۆی و هاتنە ناو ڕیزەکانی حیزبی شیوعییەوە ڕادەگەیێنێت و لە نیوەی دووەمی بەیاننامەکەیشدا بڕیارەکەی «یەکیەتی تێکۆشین» چاپ کراوە [٣٦٤].

٩- ڕاپۆرتە نهێنییەکانی ئاسایش دەربارەی چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»:

---

[٣٦٢] خوالێخۆشبوو «ئەنوەر ئەدھەم» خەڵکی»سلێمانی»یە و شیوعییەکی چالاک و دڵسۆز بوو، پێم وایە لە هەڕەتی لاویدا بە نەخۆشی شێرپەنجە لە «سلێمانی» کۆچی دوایی کرد.

[٣٦٣] بەر لە چەند ساڵێک ئەم ڕاستییەم لە ڕەشنووسی بیرەوەرییەکانی بەڕێز «تەها محێددین مەعرووف»دا خوێندووەتەوە، وێڕای ئەوەی کە بۆ خۆیشی پتر لە جارێک درێژەی ئەو لایەنەی بیرەوەرییەکانی بۆ ڕوون کردوومەتەوە.

[٣٦٤] بڕوانە: «خەباتی کوردستان»، ساڵی ١، ژمارە ٣، مایسی ١٩٥٧، ل.١٦.

بێ گومان خوێنەری بەڕێز لە گەڵێك لایەنی ئەم بابەتەدا هەستی بەوە کردووە چۆن دەزگاکانی ئاسایش بە ئەوپەڕی پەرۆشییەوە و بە هەموو جۆر و شێوازێك هەوڵیان داوە کنە بکەنە ناو ڕیزەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»یەوە و چەند بۆیان بلوێت هەوڵ بدەن هەرەس بە کارو پلانەکانی بهێنن و هەڵبەت لەو بوارەیشدا ڕۆژئاواییەکان بەگشتی و «حوکمەتی بەریتانی» بە تایبەتی هەوڵیان داوە هەموو جۆرە دەستێکی یاریدە و هاندان بۆ «حوکمەتی عیراقی» درێژ بکەن و ئەو شتانەی دەربارەی ئەو ڕاستییە لە کاتی خۆیدا نووسراون ئیمڕۆکە سەرچاوەیەکی گەلێك ڕەسەن و پێویست بۆ لێکدانەوەی مێژووی «حیزبی شیوعیی عیراقی» پێك دەهێنن و خۆشبەختانە ژمارەیەکی زۆر لەو سەرچاوانە لە کتێبخانەکەی منداە هەڵگیراون و وا لەخوارەوە چەند نموونەیەکی کەمیان لێ دەخەمە بەرچاو:

أ- بەنرختڕین و گەورەترینی ئەو سەرچاوانە بریتییە لە کتێبێکی دوو بەرگیی ئاسایشی عیراق ڕۆژگاری پاشایی کە هەردووکیان بە سەریەکەوە (٦٧٨) لاپەڕەن و پڕن لە سەدان بەڵگەنامەی نهێنیی «حیزبی شیوعیی عیراقی» [٣٦٥] و وێنەی یەکجار دەگمەن. لە لاپەڕە (٣٧٢)ی بەرگی دووەمیدا ئەم زانیارییە بە نرخەی دەربارەی ژمارەیەك لە بەرپرسانی حیزب لە ناوچە کوردییەکاندا بلاو کردۆتەوە:

«لە ئەنجامی ئەو پشکنانەدا کە بەڕێوەبەرایەتیی تەحقیقاتی جینائی ڕاپێچەرمواند فوئاد بەهجەت گیرا کە بەرپرسی ڕێکخراوی شیوعیی بوو لە «کەرکووك» و «عەبدوللەطیف سەعدی» کە بەرپرسی ڕێکخراوی شیوعیی بوو لە «هەولێر» و «عەلی عومەر محەمەد ئەلیاس» کە بەرپرسی ڕێکخراوی شیوعیی بوو لە «موسڵ» (ل.٣٧٢).

---

[٣٦٥] ئاماژەمان بۆ گەلێك لەو بەڵگەنامانە کردووە، تایبەت ئەوانەیان کە لە ڕۆژنامە و پەخشەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»دا بلاو کراونەتەوە.

یەکێك لە وێنە هەرە دەگمەنەکانی ناو ئەو کتێبە وێنەی ژمارە سیازدەیە کە لە بەرگی دووەمدا بڵاو کراوتەوە و لە سەرەوەی نووسراوە:

«ڕیکخەرانی ئەو دەزگا شیوعییانەی لە شانەی قاطرخانەدا گیران» و هەر پێنجیشیان کوردن و بەپیز ئەمانەن:

١- «موسا سلێمان» کە دانیشتووی «هەولێر» ە و قوتابیی دار المعلمین العالیەیە.

٢- «عادل سەلیم» کە دانیشتووی «هەولێرە» و قوتابیی دوا ناوەندییە لەقوتابخانەی دواناوەندیی «بەغدا».

٣- «مەجید ڕەئوف» کە دانیشتووی «هەولێر» ە و قوتابیی کۆلێجی حقوقە.

٤- «عاصم حەیدەر ئەلحەیدەری» کە دانیشتووی «هەولێر» ە و فەرمانبەرێکی دەرکراوە لە تەموین.

٥- «عومەر عەلی ئەلشێخ» کە دانیشتووی «سلێمانی» یە و کۆلێجی ئەندازیاری تەواو کردووە.

شایانی باسە هیچ کام لەو پێنج شیوعییە چالاکە دەستیان لە کار هەڵنەگرت و بەشێکیان لەگەڵ هاوەڵەکانیاندا دوای کۆدێتاکەی بەعسی هەشتی شوباتی ساڵی ١٩٦٣ لە سێدارە دران.

ب- کتێبی «موسلم هادی موسا» کە ساڵی ١٩٧٩ لە «بەغدا» چاپ کراوە[٣٦٦].

خاوەنی ئەم کتێبە یەکێك بووە لە بەرپرسانی «حیزبی بەعس» و بە ناوەرۆکی کتێبەکەیدا دیارە کە زۆر دژی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بووە، تایبەت دژی «عەزیز شەریف»، بەڵام بایەخی کتێبەکەی لە ناوەرۆکی ئەو بەڵگەنامانەی حیزبی ناوبراودایە کە وێنەی ژمارەیەکیشیانی بڵاو کردۆتەوە.

ج- نامیلکەیەکی بیست و حەوت لاپەڕەییە کە بە شێوازێکی «یەکجار نهێنی» ساڵی ١٩٧٨ بەڕێوەبەرایەتیی ئاسایشی عیراقی دەری کردووە و گەلێك بەڵگەنامەی دەگمەنی تێدایە دەربارەی ئەوەی چۆن پێویستە سیخوڕەکانی ڕژێم کنە بکەنە ناو ڕیزەکانی ڕێکخراوەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی «یەوە لە ناوچە کوردییەکاندا[٣٦٧]، با ئەوەیش بڵێین ئەوساکە صەدام حسەین لەبەر گەلێك هۆ سەرزارەکیی دۆستی «حیزبی شیوعیی عیراقی» بوو و لەژێرپشەوە بە دەستە چەپەڵەکانی لە شیوعییە چالاکەکانی سەرەونگوم دەکرد.

١٠ -سەرچاوە بایەخدارەکان دەربارەی چالاکییەکانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»:

هەمیشە هەر ڕێکخراوێکی سیاسیی وەك «حیزبی شیوعیی عیراقی» مێژوویەکی وەها دێرینی هەبووبێت و شوێن پەنجەی بەو ڕادەیەی ئەو لەسەر جەماوەر و چالاکییەکانیدا هەبووبێت بێ گومان گەلێك سەرچاوەی بایەخدار بۆ کرداردەکانی تەرخان دەکرێن. لێرەیشدا چەند نموونەیەکی کەم بۆیان هەیە تیشك بهاونە سەر لایەنە جیاوازەکانی ئەم بابەتە گرنگە و ڕەنگبێ کتێبە

---

[٣٦٦] «مسلم هادی موسی»، نظرات فی المسارات السیاسیة، ١- الحزب الشیوعي العراقی، دار الحریة للطباعة، بغداد، ١٩٧٩، ٢٢٤ صفحة.

[٣٦٧] «ملاحظات حول عمل الحزب الشیوعي العراقي في المنطقة الشمالیة»، سری للغایة، مدیریة الأمن العامة، مدیریة م/٧٨، قسم الدراسات، کراس رقم ٢. ٢٧ ص.

ناوازه گەورەکەی مێژوونووسی پێشکەوتنخواز «حەنا بەطاطۆ» بە زوبانی ئینگلیزی[٣٦٨] باشترین بەڵگەی ئەم بۆچوونە بێت، وێڕای ژمارەیەکی بێ شومار لە وتار و کتێبی بایەخدار بە زوبانی «ڕووسی».

شایانی باسە گەلێك لایەنی بایەخداری ئەو ڕاستییانە لە زوبان ڕەهبەرە کوردەکانەوە لەسەر لاپەڕەی ڕۆژنامە عەرەبییە بەناوبانگەکاندا ڕەنگیان داوەتەوە، لێرەیشدا تاکە نموونەیەك لە ڕۆژنامەی بەناوبانگی «الزمان» ەوە دەهێنینەوە کە لە زوبان «بارزانی»یەوە دەربارەی برایەتی و هاوخەباتی و هاو چارەنووسی کورد و عەرەبە و ئەمەی لای خوارەوەی ڕاگەیاندووە:

« برایەتی عەرەب و کورد،

یەك چارەنووس،

بە بۆنەی «جێژنی نەورۆز» ەوە.

لە وەڵامی پرسیارێکی ڕۆژنامەنووسێکی «ئەڵەمانیدا» کە ساڵی ١٩٦٤ زیارەتی «عیراق»ی کردووە دەربارەی هەڵوێستی کورد بەرانبەر یەکیەتیی عەرەب ڕەهبەری کۆچکردووی کورد «مەلا مستەفای بارزان» گوتوویەتی:

«ئێمە هیوادارین عەرەب یەك بگرن چونکە دەبێتە پشتیوان بۆ کوردەکان» هەروەها گوتیشی، «ئەگەر هاتوو عەرەب دووچاری هێرشێکی بیانی هاتن ئەوساکە ئێمە بەرگرییان لێ دەکەین چونکە ئێمە بەو جۆرە بەرگری لە نیشتیمان و ئایینی خۆمان دەکەین، لەم گۆشەنیگایەشەوە ئەگەر عەرەب بە ڕاستی باوەڕیان بە قسەکانی پێغەمبەر محەمەد «دروودی خوای لێ بێت» کە گوتوویەتی: «ئەوەت بوێت بۆ براکەت کە بۆ خۆتت ئەوێت — أحب لأخيك كما تحب لنفسك» ئەوساکە پێویستە عەرەب خەبات لە پێناوی جێبەجێکردنی یەکیەتیی کورددا بکەن لە گشت جیهاندا و خوێنیان بڕژێنن لە

---

[٣٦٨] کتێبی ناوبراو وەرگێردراون سەر عەرەبییەکی ڕەوان و لە سێ بەرگی گەورەدا بلاوکراوەتەوە.

پێناوی ئەوەدا کە کورد بتوانن ئالای خۆیان شان بەشانی ئالای عەرەب و ولاتە موسڵمانەکانی دیکەدا هەڵبکەن چونکە کارێکی وەها هێزە بۆ عەرەب و موسڵمانان و لاوازییە بۆ گشت دوژمنەکانیان» [٣٦٩].

پێم وایە بۆنی گولاو لەم قسانە لێ دەپژێ و شایانی ئەوەن کۆتایی ئەم بابەتەمانی پێ بهێنین!.

[٣٦٩] «الزمان»، العدد ١١٨٧، ٢٢ آذار ٢٠٠٥.

بابەتی چوارەم:

دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی
ساڵی ١٩٤٩ و ١٩٥١
لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە بۆ کوردستان

لە دوو فایلی نهێنیی
وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیدا

سەرەتا

گشت ڕاپەڕینەکانی بارزانییەکان هەر لە ڕۆژگاری عوسمانییەکانەوە لە نزیکەوە سەرنجی دیپلۆماسییە بەریتانییەکانیان ڕاکێشاوە، ئەوەی بە ڕوونی لە کتێبی یەکەمی ئەم زنجیرە بەرهەمەدا هەستمان پێی کرد، بەڵام دوای ئەوەی بارزانی دایە پاڵ کۆماری کوردستان و تایبەت دوای ئەوەیش کە لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر پێشمەرگەی کورددا لە سەرەتای دەستپێکردنی «جەنگی سارد» ەوە[1]، کە لە نێوان هەر دووک بەرەی سۆشیالیزم و سەرمایەداریدا هەڵگیرسا، بووە پەنابەر لە یەکیەتی سۆڤیەت ئیتر ئەو و هۆزەکەی هێندەی دیکە سەرنجی دیپلۆماسییە بەریتانییەکانیان ڕاکێشا و زۆر بە وردی کەوتنە سۆراخی هەر هەواڵێکی پێوەندیدار پێوەیان، جا بەر لەوەی بچینە ناو خودی بەڵگەنامەکانی ئەو دوو فایلەی ساڵی ١٩٤٩ و ١٩٥١وە وەک پێشەکی ئاماژە بۆ چەند ڕاستییەکی دیکە دەکەین، کە پتر لایەنە جیاوازەکانی هەمان بابەتمان بۆ ڕوون دەکەنەوە.

فایلی ژمارە ٣٢٢٩ی ساڵی ١٩٤٥ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی[2] بریتییە لە سی و شەش لاپەڕە کە بەشی هەرە زۆریان بۆ پرسی کوردی عیراق و تایبەت بارزانییەکان تەرخان کراون، یەکێک لە بەڵگەنامە هەرە گرنگەکانی ناو ئەم فایلە بریتییە لە یادداشتێکی سێ لاپەڕەیی کە

---

(١) جەنگی سارد زاراوێکی سیاسیی نوێیە کە سێر وینستن چەرچلی سەرەک وەزیرانی بەریتانی ساڵی ١٩٤٦ بۆ یەکەم جار بە کاری هێناو زۆر زوو بووە زاراوێکی باو، هەڵبەت دووبەرەکیی نێوان وڵاتە سۆشیالیزمەکان بە ڕەهبەری یەکیەتی سۆڤیەت و وڵاتە سەرمایەدارییەکان بە ڕەهبەریی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە دوای جەنگی دووەمی جیهانەوە و دوای پەیدابوونی چەکی ئەتۆمی پێی نایە قۆناغێکی یەکجار دژوارو ناسکەوە، بۆیەکا هەردووک بەرە دەبوو پەنا بەرنە بەر تەکتیکی نوێی ئەوتۆ کە لە لایەکەوە نەبێتە هۆی بەڕابوونی جەنگی سێیەمی جیهانی کە دەبێتە هۆی مالکاولییەکی بێ وێنە بۆ هەمووان و لە لایەکی دیکەشەوە لە ڕێگەی جەنگی ناوچەیی بچووکی وەک جەنگەکانی ڤێتنام و کۆریا و کێشەی هەمەجۆری تریەوە چەند دەتوانن گورز لە یەکتری بووەشێنن.

(2) N.A., F.O., 371/45346, Eastern 1945, Iraq, File No.3229.

ڕۆژی سێی مایسی ساڵی ١٩٤٥ سان فرانسیس بێردی باڵوێزی بەریتانی لە بەغدا، ناردوویە بۆ لەندەن بۆ خودی سەرەك وەزیران ئەنتۆنی ئیدن [٣]، بەڵام بەر لەوەی بێمە سەر دەقی ناوەڕۆکی خودی بەڵگەنامە گرنگەکە، لەبەر گەلێك هۆ، بە پێویستی دەزانم ئاماژە بۆ چەند ڕاستییەکی پێویست بکەم. بەر لە هەر شت ناوی کەس لە دیپلۆماسییە بەریتانییەکانی ئەو ڕۆژگارە لەسەر بەڵگەنامەکە نییە لەوە بەولاوە کە لە سەرەتادا لەسەری نووسراوە «باڵوێزخانەی بەریتانی، بەغدا، بۆ ڕێزدار ئەنتۆنی ئیدن» و لە لاپەڕە سێیشدا، واتا لە کۆتایی بەڵگەنامەکەدا، ئیمزایەکی دەستخەتی بەسەرەوەیە کە زۆر بە زەحمەت توانیم بزانم نازناوی ئەوکەسە بیرد"Bird"ەو هیچ سەرچاوەیەکیشم لەبەر دەستدا نییە لە ڕێگەیەوە بزانم کەی ئەو دیپلۆماسییە بۆتە باڵوێز لە عیراق، وێڕای ئەوە بەڕاستی شێوازی نووسینی

---

[٢] ڕۆبەرت ئەنتۆنی ئیدن (Robert Anthony Eden) یەکێکە لە دیپلۆماسییە هەرە بەناوبانگەکانی هاوچەرخی بەریتانیا و جیهان، ڕۆژی دوازدەی حوزەیرانی ساڵی ١٨٩٧ لە دایك بووە، گشت قۆناغەکانی خوێندنی بە سەرکەوتوویی بڕی، لە پایزی ساڵی ١٩١٩وە دەستی کردە خوێندنی زوبانە ڕۆژهەلأتییەکان لە زانکۆی ئۆکسفۆرد، تایبەت فارسی و عەرەبی و ساڵی ١٩٢٢ دەورەکەی بە پلەی شەرەف و یەکەمی تەواو کرد ساڵی ١٩٢٣ لەسەر لیستی پارتی موحافیزین بووە ئەندام پەرلەمان، لەو دەورووبەرەیشەوە کەوتە بلأوکردنەوەی گەلێك وتارو کتێب، ساڵی ١٩٢٥ یەکەم کتێبی کەوتە بازاڕەوە، دواییش یادداشتە دەوڵەمەندەکانی لە چەند بەرگێکدا چاپکرد، لە سییەکانی سەدەی بیستەوە وەك دیپلۆماسییەکی چالاك ناوی دەرکرد و ڕۆژی بیست و دووی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٣٥ بووە وەزیری هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیا، ساڵەکانی جەنگی دووەمیش لە وەزارەتە بەناوبانگەکەی وینستن چەرچڵدا دیسانەوە وەزیری هەندەران بوو، لە ناوەندی پەنجاکانی سەدەی بیستیشەوە، واتا لە گەرمەی ڕۆژانی جەنگی سارد و کێشەی کەناڵی سوێسدا بووە سەرەك وەزیران، لە ڕۆژی بیست و شەشی تەممووزی ساڵی ١٩٦١ەوە بووە ئەندامی ئەنجوومەنی لۆردان، گەلێك نیشان و میدالی بەرزی خەلأت کراوە کە بەشێکیان شاژنی بەریتانی ئەلیزابێتی دووەم پێی داوە، ڕۆژی چواردەی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٧٧ کۆچی دوایی کرد. بڕوانە:

"Oxford Dictionary of National Biography",Vol. 17, Oxford University Press, 2004, pp.664-679.

ناوبراو یەکجار پازاوەیە، بە ئارەزووی خۆی هەڵبەز و دابەز بە وشە و زاراوە و پەندەکانی ناو فەرهەنگی زوبانی ئینگلیزی دەکات لە پاشکۆی ژمارە ( )دا ئەوەی هێندەی دیکە مەراقی ناسینیم لا پتر کرد و ناچار گەڕامەوە سەر لیستی دیپلۆماسییانی بەریتانی و زانیم کە کابرا سێرە و ناوی تەواوی بەم جۆرەیە: سێر فرانسیس هەف ولیام ستۆنهێوێر بێرد– (Sir Francis Hugh William Stonehewer Bird)[٤]. با ئەوەیش بڵێین سێر فرانسیس بێرد پاش تەنها مانگ و نیوێك دوای ئەوەی بووەتە باڵوێزی ولاتەکەی لە بەغدا ئەم ڕاپۆرتە چڕوپڕەی وەك شارەزایەکی کونوقوژبنی سەرانسەری عیراق، بە کوردستانی باشووریشەوە، نووسیوە، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو ڕاپۆرتەیە:

(باڵوێزخانەی بەریتانی،

بەغدا،

ژمارە ١٨٦ (٤٥/٨٦/٢٧٢)،

٣ی مایسی ١٩٤٥،

بۆ: ڕێزدار ئەنتۆنی ئیدن، م.سی.،م.پ.

١– سێر،

نیشانە بە بڕگەی ژمارە هەشتی نامەی ژمارە سەد و حەفدەی ڕۆژی نۆزدەی مارتی سێر کێنهان کۆرۆنوالیس شەرەفمەند دەبم ئاگادارتان بکەم کە یاسای بەخشینی بارزانییەکان گەیشتە کۆشك و ڕۆژی بیست و یەکی نیسان پەسند کرا. هاوپێچ لەگەڵ ئەم نامەیەدا وەرگێڕانی ئەو یاسایە بۆ

---

[٤] سێر فرانسیس بێرد ڕۆژی سیازدەی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٨٩١ لە دایك بووە، لە هەڕەتی لاوییەوە بۆتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، لە یۆگۆسلاڤیا و سعودییە و کازابلانکا و ڕۆمانیا و حەبەشە کاری کردووە تا ڕۆژی بیست و هەشتی مارتی ساڵی ١٩٤٥ لە تەمەنی پەنجا و چوار ساڵیدا بۆتە باڵوێزی ولاتەکەی لە عیراق. بڕوانە:
The Foreign Office List and Diplomatic and Consular year Book; 1947, London, p.308.

سەر زوبانی ئینگلیزیتان بۆ دەنێرم بەپێی ئەو دەقەی کە لە ڕۆژنامەی فەرمیدا[٥] بلاو کراوەتەوە.

٢- سەرنج بفەرموون بەندی یەکەمی یاساکە ئەندامانی هێزەکانی سوپا و ئەو کارمەندانەی یاسا تایبەتییەکانیان[٦] بەسەردا جێبەجێ دەبن لەم بەخشینە بێ بەری کراون. پێموایە بڕیار وابوو بەخشینێکی گشتی بۆ ئەوانەی دەرکراون لە ڕیزەکانی سوپا و پۆلیس دەربچێ، چەند هەوڵدرا بۆ ئەو ئەفسەرانەی دایانە پاڵ مەلا مستەفا و بە هاندەری بیرە شەڕئەنگێزەکانی و پەنا هێنانەوەی بەر بەغدای دادەنران باش ڕەفتار بکرێن، بەڵام ئەنجامی نەبوو.

٣- دەرچوونی ئەم یاسایە، ئەگەر ببێتە هۆی هەڵسەنگاندنی سیاسەتی حوکمەت بەرانبەر بە کورد، شتێکی نائاسایی نییە. بەگشتی پڕۆژەی یاسای بەخشین زۆر بە گەرمی لە پەرلەمان لێی کۆڵرایەوە، ئەوەی سەرنجی ڕاکێشا ئەوە بوو کە قسەی پەرلەمانتارەکان دوور بوو لە ڕق و کینەی دژ بە کورد، بەڵام هەڵبەت ژمارەیەکی کەم لە شۆڤێنییە توندڕەوەکان، کە بە داخەوە یەکێکیان وەزیری ناوخۆی ئێستا بوو[٧]، حەز دەکەن سیاسەتی ڕق و کینە تەقلیدییەکەی جاران بەرانبەر بە کورد بەردەوام بێ[٨]. هەر چۆن بێ لە ناو

---

[٥] مەبەستی ڕۆژنامەی «الوقائع العراقية» یە.

[٦] ڕستەی یاسا تایبەتییەکان بە پێتی گەورە بەم جۆرە نووسراوە Special Laws. مەبەستیش لەو یاسایانە «قانون الخدمة العسكرية» و «قانون الخدمة المدنية» یە.

[٧] مەبەستی «مستەفا عومەری» یە کە بە داخەوە یەکێك بوو لەو توندڕەوە موسلاوییانەی کە وەك دوژمنی باوەکوشتەیان سەیری کوردیان دەکرد.

[٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا دەڵێت:

There are, of course, afew extremists, among whom unhappily is the present Minister of Interior, who would like to continue treating the kurds with traditional harshness N.A., F.O., 371/45346, Eastern 1945, File No.3229,British Embassy, Baghdad No.186 (272/86/45), 3rd May, 1945, To: the Right Honourable Anthony Eden, M.C., M.P., p.4.

خەڵکی ڕووناکبیردا هەستێك دروست بووە کە ئەگەر پێویست بێ خۆ دوور بگرێ لە ئەنجامی بەخشینە تەقلیدییەکان ئەوا پێویستە حوکمەتی عیراق سیاسەتێکی بەخشندەتر و بە کەڵکتر بەرانبەر بە کورد بگرێتە بەر. ئەمە خۆی لە خۆیدا وەرچەرخانێکی چاکە.

٤- هەمان کات ئەنجوومەنی وەزیرانی«عیراقی- ك.م.» زۆر بە پەرۆشە بۆ ئەوەی بزانێ سیاسەتی حوکمەتی بەریتانی بەرانبەر پرسی کورد چۆنە.

ئەندامانی ستافەکەم پرسیاریان لەم بارەیەوە لە لایەن وەزیری ناوخۆوە و هەروەها وەزیری دەوڵەتی کۆن ماجید مستەفاوە لێ کراوە، ماجید مستەفا پێوەندیدارە بە کاروباری کوردەوە و وەزیری دەوڵەت بوو لە وەزارەتەکەی نوری سەعیددا و بێ گومان زۆر مەبەستییە دڵسۆزیی تەواوی خۆی بۆ وەسی و حوکمەت دەربڕێ، خودی سەرەك وەزیران[٩] لە دیدەنییەکی ئەم دواییانەماندا لە خۆمی پرسی کە ئایا هەڵوێستمان چۆنە بەرانبەر کورد، هەڵبەت من وەڵامێکی گشتگیرم نەدایەوە، بەڵام هێندەم گرتە ئەستۆی خۆم کە پێی بڵێم ئەگەر بمانەوێ خۆمان لە نانەوەی کێشە دوورەپەرێز بگرین ئەوساکە پێویستە لەگەڵ کورددا دڵفراوان بین، پێم گوت من دەزانم ژمارەیەکی زۆر کەم کورد هەن لە قووڵایی دڵەوە لەگەڵ بزووتنەوەی جیابوونەوە یا «سەربەخۆیی»[١٠] دان، سەرەك وەزیران پشتی بۆچوونەکەمی گرت و وتی: (تەنها ژمارەیەکی کەم لە قوتابییانی «کورد-ك.م.» لەگەڵ ئەو جۆرە بزووتنەوەیەدان. ئێمە پێویستە دڵفراوان و بەخشندە بین وەك ئێوەی بەریتانی چۆنن). پێم وایە «سەرەك وەزیران- ك.م.» بە شێوازێکی ناڕاستەوخۆ مەبەستی هەڵوێستی میانڕەوی ئێمە بوو دوای یاخیبوونەکەی ساڵی ١٩٤١[١١].

---

[٩] ئەوساکە حەمدی پاچەچی کە سیاسییەکی میانڕەو بوو، سەرەك وەزیران بوو.

[١٠] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وشەی سەربەخۆیی"independence" بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

[١١] مەبەستی ڕاپەڕینەکەی ڕەشید عالی گەیلانییە کە نیسان - مایسی ساڵی ١٩٤١ بەرپا بوو.

٥- ئەوی ڕاستی بێ، وا دیارە، چ کورد و چ ئەنجوومەنی وەزیران درەنگ هەستیان بەوە کردووە کە لە بەرژەوەندیی هەردوو لایانە کوردی عیراق مەیلی ڕووسیایان نەبێ. پەرەسەندنی وەدیهێنانی یەکیەتی عەرەب وای لە کورد کردووە بێنە سەر ئەو بڕوایەی کارێکی بێ ئەنجام دەکەن ئەگەر بێتو لاسایی ناسیۆنالیزمی ناحەزەکانیان بکەنەوە، بەڵام چالاکیی ژمارەیەکی کەم لە سەرگەرمەکانی ناو کوردی لێ دەربکەی، ئەوانەی تاوەکو ڕادەیەکی زۆر هەستیان لەگەڵ ڕاگەیاندنی شیوعییە[١٢] ئیتر زۆربەی کورد گۆڕینەوەی دەسەلاتی ڕووس بە دەسەلاتی بەریتانی بە کارێکی یەکجار زیانبەخش دادەنێن، بەڵگەی هەستێکی وەها لە دوو حەفتەی ڕابردوو دەرکەوت، ئەویش دوای ئەوەی بەو نامەیە زانرا کە ژمارەیەك کوردی سەرەڕۆ هەوڵیان داوە لە ئێران پێوەندیی بە ڕووسەکانەوە بکەن، بەڵام تاوەکو ئێستەیش ئەوە نەزانراوە ئەو هەوڵە تاوەکو چ ڕادەیەك سەرکەوتووە.

٦- هەروەها ئەنجوومەنی وەزیران گەیشتووەتە ئەو ئاستەی بە دروستی بایەخی مانەوەی کوردستان لە ناو عیراقدا هەڵبسەنگێنێت، کوردەکانیش لە لایەن خۆیانەوە دەرکی ئەوە دەکەن کە بەرژەوەندیی ئەوانیش لە هەمان بۆچوونداید. یەکسەر دوای دیدەنییەکەی من لەگەڵ سەرەك وەزیراندا ماجید مستەفایش[١٣] ڕاوێژکاری گشتی ڕۆژهەلاتیی وەزارەتی هەندەرانی دیوە و پێی گوتووە چ خۆی و چ هاوڕێ کوردەکانی «لە ئەنجوومەنی نوێنەراندا - ك.م.» بە گەشبینییەوە پرۆژەی یەکیەتی عەرەبیان[١٤] پێشوازی کردووە و

---

[١٢] لەو قۆناغەدا بزووتنەوەی چەپڕەو لە ناو دەستەی ڕووناکبیری کوردستانی باشووردا تەواو دەستی کردبوو بە پەل هاویشتنی و لاوانی کورد کەوتبوونە ئەوەی پشت بە یەکیەتی سۆڤیەت ببەستن.

[١٣] لە هەر شوێنێکدا لەم بەڵگەنامەیەدا ناوی ماجید مستەفا هاتبێ وشەی سەید خراوەتە پێش ناوەکەی، واتا نووسراوە سەید ماجید مستەفا.

[١٤] لەو دەورووبەرەدا عەرەب سەرگەرمی دامەزراندنی «جامیعەی عەرەبی» بوون، ماجید مستەفا ویستوویەتی باسی هەڵوێستی خۆی و هاوڕێ کوردەکانی ئەندامی «ئەنجوومەنی نوێنەران» بۆ ئەو دیپلۆماسییە بەریتانییە بکات کە لە وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی

لـه گوتـه‌کانی خۆیانـدا ئـه‌وه‌یان لـه کـاتی پـه‌سـندکردنی پرۆتۆکـۆڵی ئـه‌و یه‌کیه‌تییه‌دا ده‌ربڕیوه و گوتوویانه تاکه دواڕۆژی کوردی عیراق لـه‌وه‌دا وه‌دی ده‌که‌ن کـه ببنـه هـاوڵاتیی دڵسـۆزی عـیراق، بـه‌ڵام جێگـه‌ی داخـه «به‌رانبـه‌ر بـه‌وه—ک.م.» ئه‌گـه‌ر ڕۆژێـك لـه ڕۆژان لـه هـه‌ر شـوێنێك ده‌وڵـه‌تێکی کـوردی دامه‌زرێنرا ئه‌وساکه حوکمـه‌تی «عـیراق—ک.م.» بـه ئـه‌رکی سه‌رشـانی خـۆی ده‌زانێ بێ دواخستن پۆلیس به‌ربداته گیانی ئه‌و که‌سانه‌ی وه‌ك مه‌لا مسـته‌فا و شێخ ئه‌حمه‌دی بارزانین.

مه‌لا مسته‌فای بارزانی و شێخ ئه‌حمه‌د بارزانی

۷— هه‌رچی ستافی باڵوێزخانه‌که‌مانـه، تایبـــه‌ت ڕاوێـــژکاره‌کانمان لـــه بـــاکوور، دیسـانه‌وه تێمگه‌یاندوونه‌تـــه‌وه کـه نـابێ خۆیان به کاری سیاسیی لاوه‌کییـه‌وه، یـان بـه دوو بـه‌ره‌کیی ئـه‌م و ئـه‌وه‌وه خـه‌ریك بکه‌ن، به‌ڵکو ده‌بێ گشت توانای خۆیان بـۆ وه‌ستاندنی ئاڵۆزبوونی کێشه‌ی که‌مینـه‌کان تـه‌رخان بکـه‌ن، پێویسـته بـه یـه‌ك چـاو سه‌یری کورد و عه‌ره‌ب و ئاشـووری و جـوو بکـه‌ن و هـه‌مووبان بـه هـاوڵاتیی عیراقـی دابنێن. کارمه‌ندی نموونه‌یی نابێ گوێڕایـه‌ڵی ئه‌و شتانه، یان ئـه‌و که‌سانه بـێ کـه ڕکه‌بـه‌رن، بـه‌ڵکو پێویسـته لـه ڕێگـه‌ی یارساییه‌وه ڕاوێژی ئه‌و جۆره که‌سانه بکات و هه‌وڵ بدات یاریـده‌ی ئینگلیـز

ڕاوێـژکاری گشـتیی ڕۆژهـه‌ڵات بـووه و هه‌ڵوێسـتی باشـی کـوردی لـه‌و بـواره‌دا بـۆ ڕوون بکاتـه‌وه‌و تێـی بگـه‌یێنێ کـه تونـدڕه‌وانی عـه‌ره‌ب سـپڵه‌ن و له‌گـه‌ڵ ئـه‌و هـه‌موو هه‌ڵوێستانه‌یشدا خراپ ره‌فتاری کورد ده‌که‌ن، به‌ڕاده‌یه‌ك ئه‌گه‌ر بێت و ڕۆژێك لـه ڕۆژان لـه هـه‌ر شـوێنێکی ده‌ره‌وه‌ی عیراقـیش کوردسـتانێکی سـه‌ربه‌خۆ دامـه‌زرێنرا ئـه‌وا حوکمـه‌تی عیراق به ئه‌رکی خۆی ده‌زانێت بکه‌وێته ڕاوودوونانی ڕه‌هبه‌رانی کوردی وه‌ك شێخ ئه‌حمـه‌د و مه‌لا مسته‌فای بارزان.

ئاراستەی ڕەواندنەوەی کێشەکان بکات بێ ئەوەی گوێ بداتە ئەوەی کامیان ڕەوایە و کامیان ڕەوا نییە[١٥]. من تەواو ئاگاداری ئەوەم کە هەڵوێستێکی لەم بابەتە بەجێیە و پێویستە بەوە ناکات هەموو شتێك بگەیێنرێتەوە حوکمەت...

٨- بەپێی پێودانی هاوسەنگیی بەلای خۆم و بەلای ئەندامانی باڵوێزخانەکەمانەوە لێرە - لە بەغدا پێویستە چەند دەتوانین لە کات و لە ناکاتا، حوکمەت هان بدەین یەکسانانە لە بواری خوێندن و خزمەتە کۆمەلایەتییەکاندا لەگەڵ کوردستان ڕەفتار بکات و ژمارەیەکی موناسیبیش لە وەزیفە میرییەکان بداتە کورد. هیچ نەبێ لێرەی پایتەخت، نەك لەناو گوندەکان و لە نێو هۆزەکانی باکووردا، با بەرژەوەندیی کوردەکان بپارێزین و بایەخیان بدەینێ.

٩- پێمواییە لە قسەکانی سەرەك وەزیرانی «عێراق-ك.م.» و هاوەڵەکانیدا هەست بە شتێك مەترسی دەکرێ کە لەوانەیە گوایە بەریتانییەکان بەرژەوەندیی تایبەتیی خۆیانیان هەیە و دەیانەوێ لە کوردستان ڕاوی بکەن[١٦]. وا بزانم تەمەنی ئەو گومانانە دەگەڕێتەوە پێش گەلێك ساڵ بەر لە ئێستا، بۆیەکا پێمواییە کارێکی بێ سوود نابێ ئەگەر بێت و جارێکی دیکە سەرەك وەزیران وێستی سەرنجی من بزانێ ئەوساکە دەرسێکی ڕەوشتی دابدەم دەربارەی هەردووك بڕگەی پێشوو[١٧] تاوەکو بزانێ سیاسەتی ئێمە چ بەرانبەر بە کورد و چ لە گشت بوارەکانی دیکەدا

---

[١٥] پێم وایە باڵوێزی بەریتانی لەم بۆچوونەیدا کەوتۆتە هەڵەوە، ئەرکی دیپلۆماسیی ڕێکوپێك. کە ئەو سەد دەر سەد یەکێکیانە، ئەوەیە هەمیشە لە کاری ناسکی وەك ئەو کارە یەکجار وردو ناسکەی ئەواندا لە عیراقی ئەو قۆناغەدا ڕاست بە ڕاست و چەوت بە چەوت وەك خۆیان دابنێن.

[١٦] دیارە باڵوێزی بەریتانی لە بەغدا مەبەستی ئەوەیە فەرمانڕەوایانی عیراق پێیان وایە بەریتانییەکانیش وەك خۆیان هەڵپەرستن و بیر تەنها لە بەرژەوەندیی خۆیان دەکەنەوە.

[١٧] پێم وایە مەبەستی باڵوێز بڕگەی حەوتەم و هەشتەمی نامەکەیەتی.

تەواو لەگەڵ بەرژەوەندیی حوکمەتی عیراق و سەرجەمی پێکهاتەکانی ئەم ووڵاتەدا دەگونجێ، بەختەوەر دەبم ئەگەر لە بیر و بۆچوونی خۆتانم ئاگادار بفەرموون دەربارەی ئەم بڕیارەم.

١٠- وێنەی ئەم نامەیە دەنێرم بۆ بیرۆی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستی وەزیری «هەندەران-ك.م.» وێڕای نوێنەری خاوەن شکۆ لە هەر یەك لە ئەنقەرە و تاران و بێروت.

خزمەتکاری هەمیشە ئەڵقە لە گوێتان

ئیمزا) [١٨].

خاڵێکی تەواو سەرنجڕاکێشی ناو ئەم بەڵگەنامەیە بریتییە لەوەی فەرمانڕەوایانی ئەوسای عیراق گەلێك عەودالّی ئەوە بوون لە نزیکەوە بزانن سیاسەتی ئینگلیز بەرانبەر کورد و دواڕۆژیان چییە؟ دیپلۆماسییە ئینگلیزەکانیش لە هەموو دەرفەتێکدا ئەوەیان بۆ دووپات کردوونەتەوە کە زۆر بە پێویستی دەزانن بنەمای سیاسیەتی حوکمەتی عیراق لەگەڵ کورددا لەسەر بنەمای یەکسانی و دڵفراوانی دابمەزرێنرێ، هیچ کات ئەوەیشیان نەشاردۆتەوە کە ئەوان تەنها دژی دەستە و دایەرە چەپڕەوە مەیلدارەکانی یەکیەتی سۆڤیەتن.

شایانی باسە ئەم ڕاستییە بایەخدارە چەند جارێکی دیکە لەناو بەڵگەنامەکانی هەمان فایل و ژمارەیەك فایلی دیکەی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانیدا بە ڕوونی ڕەنگی داوەتەوە. «هەڵوێستی بەریتانییەکان بەرانبەر کوردستان» ناونیشانی بەشی شەشەمی هەمان فایلە کە بریتییە تەنها لە نامەیەکی باڵوێزخانەی حوکمەتی بەریتانی لە بەغدا کە ڕۆژی بیست و هەشتی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٥ بە بڕووسکە ناردوویە بۆ وەزارەتی

---

[18] N.A., F.O., 371/ 45346, Eastern 1945, File No.3229, British Embassy. Baghdad, No.186 (272/86/45),3rd May, 1945, To: The Right Honourable Anthong Eden, M.C.,M.P., PP.3-5.

هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن و لە سەرەوەی بروسکەکەدا ئەم دوو دێرە چاپ کراون کە هەڵبەت نیشانەی بایەخی زۆری ناوەرۆکی بروسکەکەن:

(ئەم بروسکەیە بە شێوازێکی تایبەت نهێنییە بۆیەکا پێویستە ئەو بەرپرسەی وەریدەگرێ بیپارێزێ و نەگاتە دەست کەس)[١٩].

ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی بروسکەی ناوبراوە:

لەبەغداوە بۆ وەزارەتی هەندەران،

لە سێر هـ. ستۆنهێویر بێردەوە،

ژمارە ٩٠،

٢٠ی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٥،

وێنەی بۆ:

بێروت، ژمارە ٤٧،

تاران، ژمارە ١٨١،

ئەنقەرە، ژمارە ١٣.

١- ئەم بەیانییە کە سەرەك وەزیرانی عیراقم دی بە دەرفەتم زانی دەبارەی ڕووداوەکانی ئەم دواییەی باکووری ئێران گفتوگۆی لەگەڵ بکەم و پێی بڵێم ئەو ڕووداوانە بۆ حوکمەتی عیراق بە کەڵکن بۆ ئەوەی دیسانەوە هاوڵاتییە کوردەکان دڵنیا بکاتەوە کە بەرژەوەندییەکانیان ناخرێنە پشت گوێ و ئەوانیش وەك سەرجەمی دانیشتوانی عیراق بەشی تەواوی خۆیان دەبێ لە گشت چاکسازی و بەرەوپێشچوونێکی وڵاتدا.

٢- هەمان کات ئەو ڕوونکردنەوەیەی حوکمەتی خاوەن شکۆی «بەریتانیم-ك.م.» هێنایەوە یاد بەڕێزیان کە ڕۆژی چواردەی حوزەیران وێنەیم لێی دایە دەست خۆی، هەروەك چۆن لە نامەی ژمارە ٢٥١مدا ئاماژەم بۆی کردبوو، لە ڕۆژانی هەراوبگرەکەی ئەم دواییانەی بارزاندا کارێکی وامان

---

[١٩] ئەمە دەقی ئینگلیزییەکەیەتی:

"This telegram is of particular secrecy and should be retained by the authorised recipient and not passed on".

کـرد هـەموان، بـە کوردیشـەوە، زۆر بـە ڕوونـی بـزانن بـە لای ئێمـەی «بەریتانییـەوە—ک.م.» هـەموان هاوڵاتییـەکی ئاسـایی عیراقـن، هـەر لەبـەر ئـەوەیش شـتێکی زۆر بایەخـدارە کـە کـورد لـە هـیچ شـوێنێك لـە دەرەوەی سنووری عیراقدا بە دووی دۆستدا نەگەڕێن.

٣- سەرەك وەزیران یەکسەر لـە مەبەسـت گەیشت و سوپاسـی کـردم و گـوتی کـارێکی ئـەوتۆ دەکـات کـە لـە وتـاری عەرشـدا، لـەکاتی کردنـەوەی پەرلەمانـدا ڕۆژی یـەکی کـانوونی یەکـەمی داهـاتوو ئاماژەیـەکی لـەبار بـۆ کوردستان بکرێ و تێیدا بگوترێ زۆربەری کوردی عیراق دڵسۆزی وڵاتن) [٢٠].

بەو جـۆرە دیپلۆماسـییە بەریتانییـەکان لـە قۆنـاغی «جـەنگی سـارد» دا لەبەر گەلێك هۆ بایەخێکی زۆریان دەدایە هەر شتێك پێوەندیی بـە بـارزانی و بارزانێکانـــەوە بـــێ و هەوڵێشـــیان دەدا دۆســـتەکانیان و لەســـەرووی هەمووشیانەوە فەرمانڕەوایانی عیراق بە هەمان دەستوور بڕوانن ئەو بابەتـە، تایبـەت دوای ئـەوەیش کـە بـارزانی دایـە پـاڵ کۆمـاری کوردسـتان و بـەرگی جەنەڕاڵی پۆشی و ئینجا پەنای بردە بەر خاکی یەکیەتی سۆڤیەت.

هەڵبەت دەبێ لەم قۆناغەوە بڕوانینە ئـەو دوو دەنگوبـاوەی سـاڵی ١٩٤٩ و سـاڵی ١٩٥١ بڵاو بوونەوە دەربارەی ئـەوەی گوایـە بـارزانی نیازییـە لەگـەڵ لایەنگرەکانیدا لە وڵاتی شووڕەوییەوە بگەڕێتەوە عـیراق. ئـەو مەسـەلەیە بـێ گومان ئاو زۆر دەکێشێ، بەر لە هەر شت ئاخۆ کێ لە پشت بڵاوکردنەوەیەکی لەو جۆرەوە بووە، پێم وایـە بـیری تۆپـژەران بـەر لـە هـەر لایـەکی دیکـە بـۆ مۆسکۆ دەچێ، هەرچۆن بێ ئەو هەواڵە هەردوو جارەکە بە شێوازێکی فـراوان سـەرنجی کارمەنـدانی ئینگلیـز و عـیراق و ئێـران و تورکیایـان ڕاکێشـاوە و وەزارەتـی هەنـدەرانی حوکمـەتی بـەریتانیش دوو فـایلی سـەربەخۆی بۆیـان تەرخان کردووە کە ئەمەی لای خوارەوە پوختەی ناوەرۆکی هەردووکیانە.

---

(20) N.A., F.O., 371/ 45346, Eastern 1945, File No.3229, From Baghdad To Foreign Office, Sir H.Stonehewer Bird, No.90, 20th November, 1945, Reported To: Beirut No.47, Tehran No. 181, Angora No.13,P.32.

فایلی یەکەمیان کە بۆ دەنگوباوەکەی سالّی ١٩٤٩ تەرخان کراوە، لە هەژدە لاپەرە و شەش بەش پێکهاتووە، بەڵگەنامەی یەکەمی ناو ئەم فایلە بریتییە لە بروسکەیەکی سێر ولیام هێنری برادشۆ ماکی بالّوێزی بەریتانی لە بەغدا [٢١]. کە بە شفرە ڕۆژی بیست و نۆی نیسانی سالّی ١٩٤٩ ناردوویە بۆ وەزارەتی هەندەرانی ولاّتەکەی لە لەندەن و لەسەری نووسراوە: (ئەم بروسکەیە بە شێوازێکی تایبەتی نهێنییە بۆیەکا پێویستە ئەو بەرپرسەی وەریدەگرێ بیپارێزێ و نەگاتە دەست کەس)، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو بروسکەیەیە:

بە شفرە،

لە بەغداوە بۆ وەزارەتی هەندەران،

لە سێر هـ. ماکەوە،

ژمارە ٣٩١،

٢٩ی نیسانی ١٩٤٩،

نهێنی،

١- ئەم بروسکەیە بۆ وەزارەتی هەندەرانە و وێنەیشی لێ دەنێردرێ بۆ قاهیرە و ئەنقەرە و تاران و مۆسکۆ.

٢- حوکمەتی عیراقی ئاگاداری کردووم کە داوای لە نوێنەرانی خۆی لە هەرێك لە ئەنقەرە و تاران کردووە داوا لە حوکمەتانی تورکیا و ئێران بکەن بەردەوام ئاگادارمان بکەن لە هەر زانیارییەك دەست دەکەوێ دەربارەی بزووتنەوە و نیازەکانی مەلا مستەفا و بارزانییەکانی پیاوی کە ئێستا لە یەکیەتی سۆڤیەت دەژین، یان دەربارەی بزووتنەوەیەکی دیکە لە تورکیا،

---

[٢١] سێر ولیام هێنری برادشۆ ماك (Sir William Henry Bradshaw Mack) ڕۆژی بیست و یەکی ئابی سالّی ١٨٩٤ لە دبلن لە دایك بووە، لە بنەماڵەیەکی ناسراوە، وەك دیپلۆماسی لە زۆر ولاّتی ئەورووپی وەك ئیتالیا و ئەڵەمانیا کاری کردووە، لە ڕۆژی چواری شوباتی سالّی ١٩٤٨وە بۆتە بالّوێزی بەریتانی لە بەغدا، بڕوانە:

The Foreign Office List and Diplomatic and Consular year Book; 1950, London, PP.338-339.

یان لە ئێران کە لەوانەیە کار بکەنە سەر ئاسایشی کوردستانی عیراق، حوکمەتی عیراق هەمان کات لە کۆتایی نامەکەیدا داواشی لە باڵۆێزخانەی ئێمە کردووە چ زانیارییەکمان دەربارەی هەمان بابەت دەستکەوێ بۆیانی بنێرین.

٣- ئەگەر بەڕێزتان قایلن بەوەی ئەو جۆرە زانیارییانەیان بۆ بنێرین ئەوساکە بەختەوەر دەبم ئەگەر کارێکی ئەوتۆ بکەن هەردووک باڵۆێزی خاوەن شکۆ «واتا بەریتانی-ك.م.» لە تاران و ئەنقەرە هەر ڕاپۆرتێکی پێوەندیداریان لەم بارەیەوە دەستکەوت بۆمی بنێرن.

تکا لە وەزارەتی هەندەران دەکەم بروسکەی ژمارە شەشم بنێرن بۆ مۆسکۆ.

ئیمزا هـ.ماك) [٢٢].

بەڵگەنامەی داهاتووی ئەم بەشەی هەمان فایل بریتییە لە بروسکە وەڵامێکی نهێنیی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی بروسکەکەی ولیام هێنری برادشۆ ماك کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(ئەم بروسکەیە بە شێوازێکی تایبەتی نهێنییە بۆیەکا پێویستە ئەو بەرپرسەی وەریدەگرێ بیپارێزێ و نەگاتە دەست کەس.

بە شفرەن

إی، ٣٤/١٠١١٠/٥٣٨١،

نهێنی،

لە وەزارەتی هەندەرانەوە بۆ بەغدا،

ژمارە ٥٨٩،

١١ی حوزەیرانی ١٩٤٩،

---

[22] N.A., F.O., 371/75471/Eastern Department, Telegram From: Sir H. Mack (Baghdad), No.391, Secret 29th April, 1949, Request for information about Mulla Mustafa from the Iraqi Government, Reported to B.M.E.O., Angora, Tehran, Moscow.

وێنەی بۆ:
ئەنقەرە ژمارە ١١٧،
تاران ژمارە ٢٩،
مۆسکۆ ژمارە ٥١٧،
قاهیرە ژمارە ٤٤١،
نهێنی.

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٣٩١ی ڕۆژی بیست و نۆی نیسانتان دەربارەی مەلا مستەفا.

لەگەڵتانم پێویستە چ ئێوە و چ باڵوێزانی خاوەن شکۆ لە تاران و ئەنقەرە هەر جۆرە زانیارییەکتان دەربارەی مەلا مستەفا و بارزانییەکان دەستکەوێ و لەوانەبن کار بکەنە سەر ئاسایشی کوردستانی عیراق بیانێرن بۆ حوکمەتی عیراقی، لەوەیشدا هیچ جۆرە درکاندنێکی نهێنییەکانی بەڵگەنامەکانمان وەدی ناکرێ)[٢٣].

بەشی دووەمی هەمان فایل لە سێ بەڵگەنامە پێکهاتووە، ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی هەرسێکیانە:

إی ٥٧٢٢/١٠١١٠/٣٤،
بڕووسکە لە سێر هـ. ماکەوە،
بەغدا،
ژمارە ٤٠٨،
نهێنی،
٦ی مایسی ١٩٤٩.

---

[23] Ibid, Cypher, E 5381/10110/34, Secret, From Foreign Office To Baghdad, No. 589, 11th June, 1949, Reported to Angora No.117, Tehran No.29, Moscow No. 517, Cairo No.441.

به پێی ڕاپۆرتەکان مەلا مستەفا خەریکی ئامادەکردنی هێرشێکی لە ناکاوە بۆ سەر کوردستانی عیراق، داوای زانیاریی زۆرتر دەکەین.

بۆ تاران ژمارە ٧٤، شەشی مایس، وێنەی بۆ ئەنقەرە و مۆسکۆ) [٢٤].

(ئەم بروسکەیە بە شێوازێکی تایبەتی نهێنییە بۆیەکا پێویستە ئەو بەرپرسەی وەریدەگرێ بیپارێزێ و نەگاتە دەست کەس.

بە شفرە،

لە بەغداوە بۆ وەزارەتی هەندەران،

لە سێر هـ. ماکەوە،

ژمارە ٤٠٨،

٦ی مایسی ١٩٤٩،

نهێنی،

١- ڕۆژی شەشی مایس بە بروسکەی ژمارە ٧٤ نێردراوە بۆ تاران، هەروەها بۆ قاهیرە و ئەنقەرە و مۆسکۆ.

وەزارەتی ناوخۆی عیراق ژمارەیەك ڕاپۆرتی پێگەیشتووە دەربارەی ئەوەی مەلا مستەفا، وەك دەڵێن، ئێستا لە ماکۆی سەر سنووری سۆڤیەتییە و دەستەیەکی ناردۆتە ناو خاکی ئێران بۆ لای هۆزەکانی ئەو ناوچانە تاوەکو ئامادەبن بۆ هێرشێکی لە ناکاو بۆ سەر کوردستانی عیراق.

٢- بەپێی زانیارییەکانی ئێمە شتێکی وەها لە ئارادا نییە، بەڵام هەرچی وەزیری ناوخۆی «عیراق-ك.م.» و بەڕێوەبەری گشتیی پۆلیسە لەو بڕوایەدان ئەو هەواڵە ڕاستە. بەختەوەر دەبم ئاگادارم بکەن لە هەر زانیارییەکی هەتانە، یان دەتوانن لەم بارەیەوە پەیدای بکەن) [٢٥].

---

[24] Ibid, E 5722/10110/34, Telegram from sir H.Mack, Baghdad,No. 408 Secret, 6th May, 1949.

[25] Ibid, cypher from Baghdad to Foreign Office, from Sir H.Mack, No. 408, 6th May, 1949, Secret.

بەڵگەنامەی سێیەمی ئەم بەشە لە باڵوێزخانەی بەریتانی لە تارانەوەیە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(بە شفرە،

لە تارانەوە بۆ وەزارەتی هەندەران،

لە سێر ج. لێ. ڕۆوگێتێلەوە[٢٦]،

ژمارە ٣٧٢،

١٠ی مایسی ١٩٤٩،

نهێنی،

نیشانە بە بڕووسکەی بەغدا- ژمارە حەفتاو دووی ڕۆژی دەی مایس، هەروەها بۆ ئاگاداریی وەزارەتی هەندەران و باڵوێزخانەکانی خاوەن شکۆ لە قاهیرە و ئەنقەرە و مۆسکۆ.

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە چوارتان دەربارەی مەلا مستەفا.

لێپرسراوانی ئێران هیچ زانیارییەکی لەو جۆرەیان لا نییە و لەو بڕوایەشدان ئەو ڕاپۆرتانەی تۆ باسیان دەکەی ئەسڵوئەساسیان نییە.

تکا لە وەزارەتی هەندەران دەکەم وێنەی ئەم نامەیەم بنێرێ بۆ ئەنقەرە و مۆسکۆ، هەروەها هەردووک بڕووسکەی یەک لە دوای یەکیشم کە ژمارەکانیان چوار و سیازدەن)[٢٧].

---

(٢٦) سێر جۆن لێ هێلییێر ڕۆوگێتێل (Sir John Helier Le Rougetel) ڕۆژی نۆزدەی حوزەیرانی سالّی ١٨٩٤ لە دایک بووە، زانکۆی کامبریجی تەواو کردووە، لە یەکی ئابی سالّی ١٩٢٢وە بۆتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی، لە کەنەدا و مەجەر و یەکیەتی سۆڤیەت و ڕۆمانیا و بەلچیکا و شوێنی دیکە کاری کردووە، ڕۆژی هەژدەی نیسانی سالّی ١٩٤٦ کراوەتە باڵوێزی بەریتانی لە تاران و تاوەکو ڕۆژی هەژدەی مایسی سالّی ١٩٥٠ لەو پۆستەدا مایەوە، دوای ئەوە گوێزرایەوە بڕۆکسل. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular year Book, 1951", London, p.353.

بەشی سێیەمی هەمان فایل بریتییە لە بڕووسکەیەکی زۆر نهێنی و بایەخداری باڵۆێزی بەریتانی لە تاران بۆ وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتەکەی لە لەندەن بە بەرواری نۆزدەی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٨، وا دیارە باڵۆێزخانەی بەریتانی لە تاران ساڵی ١٩٤٨، واتا بەر لە ساڵێك پێش بلاوبوونەوەی دەنگوباوی نیازەکانی بارزانی، بەوەی زانیوە کە حوکمەتی عیراقی بە فەرمی داوای لە حوکمەتی ئێرانی کردووە بە وردی چاودێری گشت چالاکییەکانی بارزانی و لایەنگرانی بکەن و بەغدا دەربارەیان ئاگادار بکەن، کاتێك باڵۆێزی بەریتانی لە تاران ئەمەی بیر کەوتۆتەوە یەکسەر پۆژی نۆزدەی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٩ ئەم بڕووسکەیەی نارد‌ووە بۆ وەزارەتی هەندەرانی ولاتەکەی لە لەندەن:

(ئەم بڕووسکەیە بە شێوازێکی تایبەتی نهێنییە و بۆیەکا پێویستە ئەو بەرپرسەی وەریدەگرێ بیپارێزێ و نەگاتە دەست کەس.

بەشفرە و جانتای نهێنی،

لە تارانەوە بۆ وەزارەتی هەندەران،

سێر ج. لێ ڕۆوگێتێل،

ژمارە ٤،

١٩ی حوزەیرانی ١٩٤٩،

نهێنی،

دەنێردرێ بۆ کرمانشا، نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە بیست و نۆی پۆژی نۆزدەی حوزەیرانتان، هەروەها دەنێردرێ بۆ تەورێزیش.

بڕووسکەی ژمارە ٣١/٥٥ی ساڵی ١٩٤٩م.

حوکمەتی عیراق داوای کردووە بەردەوام ئاگادار بکرێ دەربارەی هەر زانیارییەکی پێوەندیدار بە نیازەکانی مەلا مستەفا و پیاوەکانییەوە کە

---

(27) N.A., F.O., 371/ 75471/ Eastern Department, Cypher From Tehran To foreign office, from Sir J. Le Rougetel No. 372, 10th May 1949. Confidential.

ئێستا لە یەکیەتی سۆڤیەت دەژین، وێڕای زانیاریی دەربارەی هەر بزووتنەوەیەك لە ئێران کە لەوانەیە کار بکەنە سەر ئاسایشی کوردستانی عیراق و حوکمەتی خاوەن شکۆی بەریتانی ڕازییە هەر زانیارییەکی لەو جۆرە دەستکەوت بدرێتە حوکمەتی عیراق بەو مەرجەی ئەو زانیارییانە بن کە پێوەندییان بەم بابەتەوە هەیە و بیانێرن بۆ من تاوەکو بیانگەیێنمە بەغدا)[٢٨].

بەشی چوارەمی هەمان فایل بریتییە لە سێ لاپەڕە، لە لاپەڕەی یەکەمدا تەنها ئەمەی لای خوارەوە نووسراوە:

(هاندانی سەرداری کوردەکان لەلایەن مەلا مستەفاوە. نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٥٨٩ی ڕۆژی یازدەی حوزەیران کە وەزارەتی هەندەران ناردوویە بۆ بەغدا (إی. ٣٤/١٠١١٠/٥٣٨١).

وێنەی بڕووسکەی ژمارە ٨٤ی ڕۆژی بیست و پێنجی حوزەیرانی تەورێز دەربارەی دیدەنیی لەگەڵ کونسوڵی عیراقدا).

لاپەڕەی دووەمیش بریتییە لە بەڵگەنامەیەك کە هەر ئەو قسانەی سەرەوەی تێدا دووپات کراوەتەوە لەگەڵ تەنها ئەم ڕستەیەدا: (وێنەی بۆ مارشاڵ شاهبەختی – Marshal Shahbakhti).

هەرچی لاپەڕە سێیی بەشی چوارەمە بریتییە لە بڕووسکەیەکی چوار خاڵیی جێگری کۆنسوڵی بەریتانی لە تەورێز بۆ باڵوێزی بەریتانی لە تاران کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(بڕووسکەی ژمارە ٨٤،

ڕۆژی ٢٥ی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٩،

لە : تەورێزەوە،

بۆ: تاران،

---

[28] Ibid, Cypher and by Confidential Bag, Form Tehran To Foreign Office, Sir J. Le Rougetel, No.4 Saving, 19th June, 1949, Secret.

به شفره.

١- نیشانه به برووسکه‌ی ژماره هه‌شتاو چواری ڕۆژی بیست و پێنجی حوزه‌یرانتان.

کونسوڵی عیراق ئیمڕۆ پێی ڕاگه‌یاندم که مارشاڵ شاهبه‌ختی پێی گوتووه حەز ده‌کات بیبینێ، گوتووشییه ئەو گه‌ڵێك ڕاپۆرتی له‌و باره‌یه‌وه پێگه‌یشتووه، به‌ڵام نازانێ ئەو ڕاپۆرتانه تا چه‌ند ڕاستن که ده‌ڵێن له ڕێگه‌ی فرۆکه‌وه پەخشه فرێدراوه‌ته ناو کوردستانی عیراقه‌وه و گوایه به ناوی مه‌لا مسته‌فاوه ئەو پەخشانه ده‌پرسن ئایا «خه‌ڵکه‌که-ك.م.» ئامادەن ته‌واو له‌گه‌ڵی بن یان ته‌نها یاریده‌ی مه‌عنه‌ویی ده‌ده‌ن.

٢- به‌پێی ڕاوێژی من کونسوڵی عیراقی به دووی ڕاستیی ئەم دەنگوباوه‌دا دەچێ له ڕێگه‌ی عیراقییه‌کان خۆیانه‌وه.

٣- به لای شاهبه‌ختیشه‌وه پێویسته تاقیبی ئەم مه‌سه‌له‌یه بکرێ، چونکه مه‌رج نییه ئەوانه‌ی ئێستا ده‌گوترێن له‌وانه بکه‌ن که دوو مانگ له‌مه‌وبه‌ر ده‌رباره‌ی هەمان بابەت ده‌گوتران، وێڕای ئەوه گوتیشی ئەو بۆ خۆی ده‌رباره‌ی بارودۆخه‌که هیچ نیگه‌ران نییه.

٤- تکا ده‌که‌م وێنه‌ی ئەم برووسکه‌یه‌م، له‌گه‌ڵ برووسکه‌ی ژماره یه‌کمدا بنێرن بۆ به‌غدا.

ئیمزا

جێگری کونسوڵ) [٢٩].

هەرچی به‌شی پێنجه‌می هەمان فایله، دیسانه‌وه بریتییه له سێ لاپه‌ڕه که ئەمه‌ی لای خواره‌وه پوخته‌ی وەرگێڕانی ناوه‌ڕۆکی هەرسێکیانه که ته‌رخان کراون بۆ باسی ڕەنگدانه‌وه‌ی دەنگوباوی گەڕانه‌وه‌ی بارزانی له

---

[29] Ibid, Telegram No. 84 of 25th June 1949, From: Tabriz, To: Tehran, Cypher.

ساڵی ١٩٤٩دا لە ناوچەی سەردەشتی کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا و لەو بوارەیشدا، وەك دەیبینین، بەڵگەنامەی سێیەمیان کە بریتییە لە بڕووسکەیەکی نهێنیی سێر جۆن لێ هێلییڕ ڕۆوگێتێلی باڵۆێزی بەریتانی لە تاران بۆ باڵۆێزخانەی بەریتانی لە بەغدا بایەخێکی تایبەتی بۆ ئەم بابەتە هەیە.

لە دەقی بەڵگەنامەی یەکەمی بەشی پێنجەم دەست پێدەکەین کە دەڵێ:

(بە پێی ڕاپۆرتەکان شەش کورد لە سەردەشت گیراون. نیشانە بە نامەی تارانی ژمارە ٢٣٤(ک.٢٠/٢١/٤٩) (ای ٨٢٩٩/١٠١١٠/٣٤)، لە سێر ج. لێ ڕۆوگێتێلەوە، تاران (ژمارەپ ل)٢٧٢(ک٢٠/٢٧/٤٩)، ڕۆژی بیست و هەشتی تەممووزی ١٩٤٩) [٣٠].

بەڵگەنامەی دووەمی بەشی پێنجەم بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی کە ژمارەکەی ٢٧٢(گ٢٠/٢٧/٤٩)یە و باڵۆێزی بەریتانی لە تارانەوە ناردوویە بۆ جێگری وەزیری هەندەرانی وڵاتەکەی لە لەندەن دەربارەی هەمان بابەتی گرتنی ئەو شەش کوردەوە لە سەردەشت[٣١].

هەرچی لاپەڕەی سێیەمی بەشی پێنجەمیشە بریتییە لە دەقی ئەو بڕووسکەیەی باڵۆێزی بەریتانی لە تارانەوە ناردوویە بۆ باڵۆێزخانەی بەریتانی لە بەغدا دەربارەی هەمان بابەت و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(بڕووسکەی ژمارە ١٢٦ی ٢٨ی تەممووزی ١٩٤٩،

لە: تارانەوە،

بۆ: بەغدا،

---

30) Ibid, From: Sir J. Le Rougetel, Tehran, To: Baghdad, 28 July 1949, cypher.

31) Ibid, From: Sir J.Le Rougetel, Tehran, No.272 (G20/27/49), To: Foreign Office, London.

به شفره،

نهێنی،

١- سەرەتا ڕاپۆرتەکەی تەورێز بەم جۆرەیە: کونسوڵی عیراق ڕایگەیاند دوو حەفتە لەمەوبەر شەش کورد لە سەردەشت گیراون لەسەر ئەوەی لە ڕێگەی نامەوە پێوەندییان بە بارزانییەوە هەبووە. وەک کونسوڵ زانیویە ئەو شەش کەسە گوێزراونەتەوە یەکێک لە بەندەرەکانی کەنداوی فارس.

٢- بەپێی ڕاپۆرتەکان لەوانەیە گشت مەخفەرەکانی هەردووک لای سنووری نێوان عیراق و ئێران تۆڕی بێتەلیان[٣٢] بۆ دابمەزرێنرێ بۆ ئەوەی پێوەندیی لە نێوان هەردووک لادا بەردەوام بێ. کۆتایی.

ئیمزا

لێ ڕۆو گێتێل)[٣٣].

پێموایە ئەو خاڵەی دوا بەڵگەنامەی بەشی پێنجەمی ئەم فایلە کە باسی گواستنەوەی شەش کوردە گیراوەکەی سەردەشت بۆ یەکێک لە بەندەرەکانی کەنداوی فارس دەکات، بەڵگەیەکی کەم وێنەیە لە سەرانسەری جیهاندا بۆ ئەو دەردەسەری و ئەشکەنجانەی ڕۆڵەکانی نەتەوەکەمان گیرۆدەیان هاتوون، بە ڕاستی جێگەی سەر سوڕمانە فەرمانڕەوایانی ڕژێمی پەهلەوی بە زیندانە تاریک و نووتەکەکانی کوردستان قایل نەبن و ئەو نیشتیمانپەروەرانە ڕاگوێزنە بەندیخانەکانی یەکێک لە بەندەرە دوورەکانی کەنداوی فارس، جا ئاخۆ کەی بێ نەوەی سەربەرزی ئەو ڕۆڵە بەجەرگانە بتوانن تاجە

---

[٣٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وا هاتووە:

It is reported that military Posts each side of the Iraqi- Persian frontier may be issued with wireless transmitter sets for inter- commanication.

[33] N.A., F.O., 371/75471/Eastern Department, Telegram No. 126 of 28 July, 1949. From: Tehran, To: Baghdad, Cypher Despached: 1240-28.7.1949, Le Rougetel.

گولّینەیەکی پڕ لە شانازی لە گولّەداری سێوی سەردەشتی نازدار بخەنە سەر گۆڕی دوورە ولاّتی ئەو جوامێرە بێ نازانە؟.

بەشی شەشەم، کە هەمان کات دوا بەشی فایلەکەیە، لە دوو بەلگەنامە پێکهاتووە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی هەردووکیانە:

(لە بالّوێزخانەی بەریتانییەوە لە بەغدا،

بۆ بەشی ڕۆژهەلاّت[٣٤]،

ژمارە ١٨٥/٤٤/٤٩،

ڕۆژی ٢٠ی ئەیلوولی ١٩٤٩.

بە پێی ڕاپۆرتێك مەلا مستەفا حوکمەتێکی لە ئازەربایجان دامەزراندووە و ناوی لێ ناوە «حوکمەتی ئازادی کوردستان».

وێنەی بۆ بالّوێزخانەی بەریتانی لە تاران، وێنەیشی بۆ کەرکووك) [٣٥].

ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی نامەکەی بالّوێزخانەی بەریتانییە لە بەغدا بۆ بالّوێزخانەی بەریتانی لە تاران:

(بالّوێزخانەی بەریتانی،

بەغدا،

ڕۆژی ٢٠ی ئەیلوولی ١٩٤٩،

ژمارە ١٨٥/٤٤/٤٩،

نهێنی.

بالّوێزی خۆشەویست.

وەزارەتی هەندەران ئاگاداری کردووین کەوا بە پێی ڕاپۆرتێك مەلا مستەفا حوکمەتێکی لە ئازەربایجان دامەزراندووە و ناوی لێ ناوە «حوکمەتی ئازادی کوردستان». ئەو لەسەری دەڕوات و دەڵێ مەلا مستەفا

---

[٣٤] دیارە بۆ بەشی ڕۆژهەلاّتی وەزارەتی هەندرانی حوکمەتی بەریتانییە.

[35] N.A., F.O., 371/75471/Eastern Department, From: Chancery Baghdad, To: Eastern Department, No. 185/44/49,Datad 20th September, copy to Chancery, Tehran, Copied to Kirkuk.

شاری تفلیسی[٣٦] کردۆتە پایتەختی حوکمەتەکەی و ڕووسەکان لەوێ مەشق بە پێنج هەزار سوارەی «کورد–ک.م.» دەکەن، بەم زووانە مەلا مستەفا هەوڵی دامەزراندنی حوکمەتە سەربەخۆکەی ڕادەگەیێنێ و ئالآیەکیش بۆ ئەو حوکمەتە هەڵدەبژێرن، بەڵام تاوەکو ئێستا شێوەی ئەو ئالآیە دەستنیشان نەکراوە.

ئێمە هیچ هەوالێکی تەواومان دەربارەی ئەو مەسەلەیە لا نییە و نازانین ئایا ئەو ڕاپۆرتە ئەساسی هەیە یاوەخود نا، بەختەوەر دەبین هەوالێکمان بگاتێ پشتی ئەو ڕاپۆرتە بگرێ یاوەخود بە درۆی بخاتەوە. ئێمە پرسیارێکمان دەربارەی ئەو بابەتە ناردووە بۆ وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی عیراقی.

وێنەی ئەم نامەیەش دەنێرین بۆ بەشی ڕۆژهەلآتی وەزارەتی هەندەران و بۆ کەرکووك.

هەمیشە دڵسۆزتان.

باڵوێز

بۆ باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران)[٣٧].

فایلی دووەمی ئەم بابەتە کە ژمارەکەی (٩١٢٥٢/٣٧١)ە و بۆ دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانیی لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە لە ساڵی ١٩٥١دا تەرخان کراوە لە فایلی یەکەم گەورەترە، ئەمیان لە چل و نۆ لاپەڕە پێکهاتووە و دابەش کراوە بەسەر چوار بەشدا.

---

[٣٦] لێرە هەست بە جۆرە تێکەلآوییەك دەکرێ، چونکە ئەوساکە تفلیس پایتەختی جۆرجیای سۆڤیەتی و باکۆیش پایتەختی ئازەربایجانی سۆڤیەتی بوون، لە هەردووکیشیاندا کورد دەژین.

[37] N.A., F.O., 371/75471/Eastern Department,British Embassy, Baghdad, 20th September,1949, No. 185/44/49, Confidential, To the Chancery, British Embassy, Tehran.

ناوونیشانی بەشی یەکەمی ئەم فایلە «بارودۆخی کوردستان»ە کە مێژووی بیست و حەوتی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٥٠ی بەسەرەوەیە[٣٨] لە ناوەوە ڕاپۆرتێکی سێ لاپەڕەیی بە هەمان ناوونیشانەوە تێدایە، کە ئیمزای گ. دەبڵ یو. فەرلۆنگ[٣٩]ی بە سەرەوەیە و لە تەنیشت ناوەکەیەوە نووسراوە (ئەو، واتا فەرلۆنگ، بە ناوەڕۆکی ڕاپۆرتەکەدا چوێتەوە)[٤٠].

ڕاپۆرتی ناوبراو لە گەلێك لایەنەوە بایەخی مێژوویی و سیاسی زۆرە و بۆ خۆیشی بۆ «بەشی ڕۆژهەلاتی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی» ئامادە کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

بارودۆخی کوردستان

١- وەزیری دەوڵەتی «بەریتانی -ك.م.» دەربارەی ئەو ڕاپۆرتە نهێنییانە دەپرسێ کە باسی پەرەسەندنی چالاکیی شیوعیی لە ناو کوردی ناوچەی جەزیرەی سووریادا دەکەن، پوختەیەکی کورتمان دەربارەی کەمینەی کوردی ئەو وڵاتانەی کوردیان لێ دەژین ئامادە کردووە کەوا لە

---

[38] Ibid, British Emdassy, Baghdad, 20th September, 1949., No. 185/44/49, Confidential To the Chancery, British Embassy, Tehran.

[٣٩] گیۆفری وارێن فەرلۆنگ (Geoffrey Warren Furlonge) پۆژی شازدەی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٠٣ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی کامبریجە، لە پۆژی بیست و دووی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٢٦ەوە بووە جیگری کونسوڵ لە موفەوەزیەتی بەریتانی لە سووریا و لوبنان، دوایی بە ڕیز وەك دیپلۆماسی لە کازابلانکا و مەراکیش و جەددە و بێروت و تەرابولس و تاران کاری کردووە و لە پۆژی نۆی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٩یشەوە بۆتە سەرۆکی بەشی پۆژهەلاتی لە بارەگای وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن، بڕوانە:

"The Foreign office List and Diplomatic and Consular Year Book 1951"., London, pp. 279-280.

[٤٠] لەدەقی ئینگلیزییەکەدا بە دەستخەت نووسراوە:

"Who approved minute".

خـوارەوە پێشکەشـی دەکـەین، هاوپێچیشـی نـوێترین ڕاپۆرتتـان دەربـارەی «کوردی–ک.م.» جەزیرە بۆ دەنێرین.

عیراق (ژمارەی کوردی دەوروبەری ٧٤٠ هەزارە)

٢– ئەگـــەر کێشـــەی ئاســـایی هۆزایـــەتی و دەرەبـــەگی و وردە چـەتەگەرییەکی لـێ وەدەرنێـی کوردسـتانی عـیراق ئێسـتا هێمنـە، هەسـتی نەتەوەییش بە لایـەنی کەمـەوە لـەو ڕەخنانـەدا خـۆ دەنـوێنێ کـە ئاراستـەی کاریەدەسـتە عیراقییـەکان دەکـرێن، ئـەوەی «حوکمـەت–ک.م.» دەسـتی کردووە بە چارەسەر کردنی، بەڵام هەر چۆن بێ لەوە دەچێ لەم دواییانـەدا ئەمەریکاییەکان خەریك بن بایەخ بدەنە کورد، ئـەوەی لەوانەیـە ببێتـە هـۆی بزواندنی ئاواتی سەربەخۆیی لایان.

٣– هیچ بەڵگەیەك بە دەستەوە نییـە ئـەوە نیشـان بـدەن کـە سـیخوڕی سۆڤیەتی لە کوردستانی عیراق هەن، پارتی کۆمۆنیستی عیراقـیش زۆر نییـە لە ناوچە کوردییەکاندا پەرەی بە چالاکیی خۆی داوە، بەڵام هـیچ نیشـانەیەك لە ئارادا نییە ئاماژە بۆ ئەوە بکات کە ئـەو چـالاکییە سـەرکەوتووە. هەرچـی مەسەلەی ئەو ئێزگە کوردییانەشە کە دەڵێن شتێك کاریگەرییان لەسەر کـورد هەیە ئەوە بابەتێکە بە جیا باسیان دەکەین[٤١].

سوریا (ژمارەی کوردی دەوروبەری ٦٠ هەزارە)

٤– لەوە ناچێ ژمارەیەکی وا کەم کـوردی جـەزیرە، کـە لـە ناوچـەیەکی کـەلادا دەژیـن و سـەرقاڵی کێشـە دووبەرەکییـەکانی خۆیـانن، بـۆ حوکمـەتی سووریی سەرچاوەی کێشەی کاریگەر بن.

٥– هـیچ بەڵگەیـەك بـە دەسـتەوە نییـە دەربـارەی ئـەوەی سـیخوڕی سـۆڤیەتی لـە جـەزیرە هـەبن، بـەڵام بـە پێـی ڕاپۆرتـە نهێنییـەکان نفـووزی شیوعیی لەوێ لە پەرەسـەندنداید، کوردەکـانی جـەزیرە پشـت بـە سـۆڤیەت دەبەستن، وەك هۆیەك بۆ یاریـدەدانیان دژی ئـەو دەزگـا کارگێڕییـە نـەفام و

---

(41) N.A., F.O., 371/91252.

دواکەوتووە سووریيەی گیرۆدەی هاتوون. وەزیری موفەوەزی حوکمەتی خاوەن شکۆی «بەریتانی- ک.م.» لە دیمەشق لەو باوەڕەدایە لە کاتی هەڵگیرسانی جەنگ لەگەڵ لە ڕووسیادا هۆ بەرگرییە سووریيەکان لە فورات گورزی کاریگەرییان تێدەوەشێنرێ لە لایەن ئەو کوردانەوەی سەر بە ڕووسیان، لەو بڕوایەداین سووریيەکان لەوانەیە بتوانن لە ڕێگەی بایەخدانەوە بە کورد، وەك ئەوەی ڕێگە بدەن بە کوردی لە قوتابخانەکاندا بخوێنن و ئەمن و ئاسایشیان بۆ دابین بکەن، لە کاریگەریی پڕۆپاگەندەی شیوعیی لەسەر کورد کەم بکەنەوە.

تورکیا (ژمارەی کوردی دەوروبەری ملیۆن و نیوێکە)

٦- بارودۆخی ئاسایشی ناوخۆ لەناو کوردی تورکیادا خراپ نییە. هەرچەندە هۆیەکەی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ بوونی ئەو هێزە زۆرەی سوپای تورك لە ناوچە کوردنشینەکاندا، بەڵام پێویستە لەم بوارەدا ئەوەیش لە یاد نەکەین کە سیاسەتی بە ڕۆژئاوایی بوون[٤٢] یاریدەی تورکی داوە کورد وەك کەمینەیەك بتوێنێتەوە و لەمەدا تا ڕادەیەکی هەست پێکراو سەرکەوتوون.

٧- هیچ نیشانەیەکی بوونی بزووتنەوەیەکی سەربەخۆیی یەکگرتووی کوردیی لە ئارادا نییە، هەرچی پڕۆپاگەندەی شیوعیشە لەوە ناچێ کاریگەرییەکی ئەوتۆی بەسەر کوردی تورکیاوە هەبێ.

ئێران (ژمارەی کوردی دەوروبەری ٦٠٠ تاوەکو ٧٠٠ هەزارە)[٤٣]

٨- کوردی ئێران گیرۆدەی ناکۆکیی هۆزایەتی و خێزانی بوون و بە دەگمەن بیر لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کورد دەکەنەوە، بە دەستووری عیراق لەوە دەچێ بایەخپێدانی ئەمەریکاییەکان بە کورد ببێتە

---

[٤٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە: "Policy of westernizing..." کە واتای (تحدیث) ڕادەگەیێنێ.

[٤٣] گشت ژمارەکانی ناو یادداشتەکە دەربارەی سەرژمێریی کورد بە لای کەمدا دایشکاندووە. تایبەت دەربارەی ژمارەی کوردی ئێران کە تەنانەت لەو ژمارانەیش کەمترن کە لە بەڵگەنامەی دیکەی حوکمەتی بەریتانی خۆیدا هاتووە.

هۆی بووژاندنەوەی ئاواتی سەربەخۆیی لای کوردی ئێرانیش. مانگی ئەیلوولی ڕابردوو ڕەفزیی یەکێك لە هۆزە کوردەکان چەکەکانیان تەسلیم بە پۆلیس بکەن بووە هۆی سەرهەڵدانی ئاژاوەیەك، بەڵام هۆزە کوردەکانی دیکە نەهاتنە دەنگ، ئەوەی یاریدەی کاربەدەستانی دا کێشەکە بە شێوازێکی ڕۆتینی چارەسەر بکەن، هیچ بەڵگەیەکیش بە دەستەوە نییە کە هەڵوێستی ئەو هۆزە بە هاندانی سۆڤیەت بووبێ.

٩- چەند شتێك «لەناو کوردی ئێراندا-ك.م.» بە هاندانی سیخوڕەکانی ڕووسیا ڕوویان دا، بەڵام دەستکەوتێکی ئەوتۆیان نەبوو، کوردی «ئێران-ك.م.» زۆر بایەخ نادەنە کۆمۆنیزم، ئەو پڕۆگرامە بەردەوامە «کوردییانەیش-ك.م.» کە لە ژێر چاودێریی ڕووسیادا لە ڕێگەی ئێزگەی نهێنیی ئازەربایجانەوە پەخش دەبن زۆر کاریگەر نین، مەسەلەی بەرپەرچدانەوەیان وەبەر چاو گیراوە.

ئەنجامەکان:

یەکەم: ئەگەر هەراو بگری هۆزایەتیی ئاسایی لێ وەدەرنێین ئەوا بارودۆخی کوردستان بە گشتی هێمنە.

دووەم: هەستێکی نەتەوەیی یەکگرتوو لەناو کورددا نییە، لەوانەیە هاتنە گۆڕێی بەرژەوەندیی ئەمەریکا ببێتە هۆی سەرهەڵدانی هەستێکی لەو جۆرە.

سێیەم: ناوچەی جەزیرەی سووریای لێ دەرکەی پڕۆپاگەندەی شیوعیی سەرکەوتنێکی ئەوتۆی لەناو کورددا وەدەست نەهێناوە، ئەوەی جەزیرەیش تا ڕادەیەکی زۆر ئۆبالّی دەکەوێتە ئەستۆی کەمتەرخەمی و بوودەڵەیی کاربەدەستە سووریییەکان کە نازانن چۆن ڕەفتار لەگەڵ کورددا بکەن.

چوارەم: لە کاتێکدا لەوە دەچێ چالاکیی ئێستای سیخوڕەکانی ڕووسیا فراوان نەبێ و کەمئەنجام بێ، بەڵام لە حاڵێکدا ئەگەر شەڕ لەگەڵ ڕووسیادا بقەومێ ئەوساکە کورد ڕۆڵێکی دیار و موزعیجیان دەبێ.

پێشنیارەکان:

یەکەم: هان نەدانی ئەو ئارەزووە زۆرەی ئەمەریکاییەکان هەیانە لە بواری بایەخدان بە کوردستان، تایبەت ئەو لایەنانەیان کە پێوەندییان بە دامەزراندنی کونسوڵخانەی ئەمەریکاوە لە کوردستاندا هەیە.

دووەم: حوکمەتی سووریا لە ئەنجامە چاوەڕواننەکراوەکانی سیاسەتە ناقۆلاکەی «بەرانبەر کوردی جەزیرە-ک.م.» ئاگادار بکرێ.

سێیەم: ئەوەی پێوەندیی بە دامەزراندنی ئیزگەی کوردییەوە هەیە دوایی بە تایبەتی باسی دەکەین.

ئیمزا

گ.دەبل یو. فەرلۆنگ

٢٧ی کانوونی یەکەمی ١٩٥٠)[٤٤].

لە بەشی دووەمی هەمان فایلدا وتارێکی پۆژنامەی بە ناوبانگی سکۆتسمان[٤٥]ی پۆژی نۆی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥١ هەڵگیراوە کە لە نووسینی فلیپ تۆینبیی هەواڵنێری تایبەتیی «سکۆتسمان»ە لە پۆژهەڵاتی ناوەڕاست، ئەمەیش ناوونیشانی سەرنجڕاکێشی ئەو وتارەیە:

(مژدەی دوا پۆژێکی بەختەوەر بە کوردە بێزارەکان لە لایەن سۆڤیەتەوە- ئەو پاروویەی پۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە قوت دەدرێ[٤٦].

---

[٤٤] N.A., F.O., 371/75471/Eastern Department, The Sitiuation In Kurdistan, G.W. Furlonge, 27th December, 1950.

[٤٥] «سکۆتسمان» یەکێکە لە پۆژنامە بەناوبانگەکانی بەریتانیا، لە ساڵی ١٨١٧وە لە شاری ئێدێنبرا دەر دەچێ و نزیکەی دوو سەدەیە پۆڵێکی دیار لە داڕشتنی ڕای گشتیی کۆمەڵگای ئەم وڵاتەدا لە ڕێگەی لێکدانەوەو هەڵسەنگاندنی ڕووداوەکانی وڵات و جیهانەوە دەبینێ، لە کاتێکی زووی وەک ساڵی ١٨٧٣دا پۆژی چل هەزار دانە لە «سکۆتسمان» چاپ دەکرا.

[٤٦] لە دەقی ئینگلیزییەکەیدا وا هاتووە: "allow food to pass down the throat" بڕوانە:

"The Cocise Oxford Dictionary of Current English", Oxford, 1990, P.1230.

ئـەم وتـارەی «سکۆتسـمان» هەڵسـەنگاندنێکی ورد و قـوواڵی سیاسـیی پرسی کورده له سەرەتای نیوەی دووەمی سەدەی ڕابردوودا و بـە زوبـانێکی ئەدەبیی بەرز داڕێژراوە بۆیەکا بە پێویستی دەزانین بـە پێـی توانـا پوختـەی ناوەرۆکی لێك بدەینەوە.

بەر لە هەر شت فلیپ تۆینبیی پـەیامنێری «سکۆتسـمان» ناونیشـانێکی سەیر و یەکجار سەرنجڕاکێشـی بـۆ وتارەکـەی هەڵبـژاردووە کـە نـەخۆم و نـە ئەوانەی پەنام بردنـە بـەر نـەمانتوانی دەقـاودەق لێـی تێبگـەین چـونکە ئـەو فەرهەنگـە ئینگلیـزی – عەرەبییانـەی لەبـەر دەسـتدان واتـای وشـەی "Swallow" یـان تێـدا نییـە، لـە فەرهـەنگی ئۆکسـفۆردی ئینگلیـزی – ئینگلیزیشـدا ئـەو وشـەیە گـەلێك مانـای هەیـە کـە لـە نێویانـدا تـەنها ئـەو «پاروویەیـە کـە قـووت دەدرێ» [٤٧] بـۆ ناونیشـانی وتارەکـەی فلیـپ تـۆینبی دەست دەدات.

خۆیەر لە ناوەڕۆکی ئەو وتـارەی «سکۆتسـمان»ەوە بـە ڕوونـی هەسـت دەکات چۆن گشت گەلی کورد، بە پاشا و گەداوە، لە دەست جەور و سـتەمی چەوسێنەرانی کورد و کوردستان بێزار بوون، بە ڕادەیەك وایان لێ هاتووە بێ سێ و دوو ئامادە بن تەنانەت ببنـە داردەسـتی یەکیـەتی سـۆڤیەت و شـەو و ڕۆژ خواخوایان بێ جەنگێکی جیهانیی دیکەی وەك جـەنگی یەکـەم یـا دووەم بەرپا بێ چونکە لەوانەیە ئەنجامەکانی جەنگێکی وا مژدەی ئازادی بـۆ کـورد بهێنێ.

گـەلێك لایـەنی دیکـەی وتارەکـەی فلیـپ تـۆینبی لـە ڕۆژنامـەی «سکۆتسمان»دا بایەخیان بۆ پرسی کورد لە ناوەندی سەدەی ڕابردوودا زۆرە و دەتوانین لەم خالانەی خوارەوەدا بەم جۆرە عەرزیان بکەین:

---

[٤٧] لە دەقی ئینگلیزییەکەدا وا هاتووە:

"Midlle East (Soft Spot)" Discontented Kurds Swallow Soviet Promises of Happy Future", From Philip Toynbee "The Scotsman" Special Correspondent Touring The Middle East,- "Scotsman", 9th January 1951.

أ- هاندەری سەرەکیی نووسینی ئەو وتارە دەنگدانەوەی دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە بۆ کوردستان بوو، شایانی باسە فلیپ تۆینبی ڕاپەڕینی ساڵی ١٩٤٥ی باشووری کوردستانی بە سەرۆکایەتی بارزانی بە شێوازێکی ڕەوا و تا ڕادەیەکی زۆر بە پێچەوانەی سەرنجی باوی ئەوسای ڕۆژئاواییەکانەوە هەڵسەنگاندووە:

(لە عێراق کورد دوای یاخیبوونە گەورەکەی ساڵی ١٩٤٥یان هێمن بوون و سەرئەنجام ڕەهبەری کورد مەلامستەفا هەڵهات بۆ ڕووسیا و لەوساوە هەر لەوێیە)[٤٨].

ب- ڕۆژنامەی «سکۆتسمان» پرسی هاوچەرخی کورد بە پرسێکی نێودەوڵەتی دادەنێ و لەو بوارەدا دەیشوبهێنێ بە مەسەلەی ولاتانی بەڵکان و تایبەت بەلگاریا، ئەو مەسەلەیەی بووە یەکێك لە هۆ سەرەکییەکانی بەرپابوونی هەردووك جەنگی یەکەم و دووەمی جیهان، ئەوەتا فلیپ تۆینبی لە سەرەتای وتارەکەیدا دەڵێ:

(وا پێدەچی کوردستان ئەوە دەسەلمێنێ کە ئاسانترین «یا لەبارترین» خاڵی سەرجەمی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستە بۆ هاتنە ژوورەوەی ڕووسیا، لەوەیشدا دەقاودەق لە ناوچەکانی بەڵکان دەکات - هەر چەندە ئەمیان ئێستاکە لەو بارەیەوە لە پەلوپۆ کەوتووە[٤٩] - بەڵام بۆ ماوەیەکی دوور و درێژ ناوچەیەکی پڕ لە ئاژاوەی جیهان بوو، هەروەك چۆن ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست بووەتە نموونەی ئاژاوەی جیهان، ئەوساکە بەڵگاریا ناوەندی

---

[٤٨] لە دەقی ئینگلیزییەکەدا دەڵێ:

"In Iraq the Kurds have been quiescent since their big revolt of 1945, after which the Kurdish Leader, Mulla Mustafa, fled to Russia. He has remained there ever since".

[٤٩] مەبەستی لەوەیە کە ناوچەکانی بەڵکانی وەك بەڵگاریا و یۆگۆسلاڤیا بە هۆی ئەنجامەکانی جەنگی دووەمی جیهان و دامەزراندنی بەرەی سۆشیالیزمەوە ئێستاکە، واتا لەسەرەتای پەنجاکانی سەدەی ڕابردوودا، هێمنن.

کێشەی بەڵکان بوو، ئێستایش شانۆیەك لە ئاراداید کە کوردستان تێیدا وەك مەڵبەندی گرژیی و ئاژاوەی پۆژهەلاتی ناوەڕاست دێتە بەر چاو).

ج- وا دیارە ئەو پڕۆگرامە کوردییانەی لەو سالأنەدا لە ناو خاکی سۆڤیەتدا پەخش دەکران وەك «ئیزگەی ئازەربایجانی ئازاد» پۆژئاواییەکانیانی تەواو نیگەران کردبوو، تەنانەت ئەوەیش سەرەنجی ڕاکێشابوون کە ئەو ئێزگانە چۆن وێنەی خولە پیزەیان[٥٠] وەك قارەمانێکی نەتەوەیی کێشاوە.

د- هەرچەندە پۆژنامەی «سکۆتسمان» لەو وتارەیدا بە ئاشکرا ئاماژە بۆ پەرەسەندنی بایەخ پێدانی ئەمەریکاییەکان بە پرسی کورد ناکات، بەلأم لە ڕێگەی خۆی بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانییەوە زۆر بە ئاسانی هەست بە ڕادەی نیگەرانیی ئینگلیز لەو کارە دەکەین، ئەوان پێیان وابوو دیپلۆماسییەکانی ولأتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا بەو کارەیان یاری بە ئاگر دەکەن و چەند جارێك سەرنجی واشنتۆنیان بۆ ئەو بۆچوونەیان ڕاکێشاوە.

هـ- خاوەنی وتارەکەی پۆژنامەی «سکۆتسمان» چەند جارێك ئاماژەی بۆ سیاسەتی بێ ئەندازە شۆڤێنی و تونڕەوی فەرمانڕەوایانی تورکیا لەگەڵ کوردی باکووردا کردووە و بەرانبەر بەوەیش نیشانی داوە چۆن وەزعی کوردی باشوور، واتا عیراق، لە وەزعی گشت پارچەکانی دیکەی کوردستان باشترە.

و- فلیپ تۆینبی «سوپای ڕزگاریی چاوەڕوان دەکرێ»ی[٥١] کردۆتە ناوونیشانی دوا بەشی وتارەکەی کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکەکەیەتی:

---

(٥٠) شایانی باسە فلیپ تۆینبی بە هەڵە خەلە پیزە (Khala Piza)ی لە بریتی خولەپیزە نووسیوە.

(٥١) لە دەقی ئینگلیزییەکەدا وا هاتووە: "Liberation Army Expected"

(لەگەڵ هەموو ئەمانەیشدا گەلێك جار لە كوردە گەشبینەكان بیستراوە كە مەلا مستەفا بەم زووانە لە ڕووسیاوە بە سوپایەكی ڕزگاری پێكهاتوو لە سێ تیپ «فیرقە»وە دەگەڕێتەوە و هیچ گومان لەوە ناكرێ ئەگەر هاتوو شتێكی وەها ڕوویدا ئەوساكە زۆر بە گەرمی لە زۆربەی هەرە زۆری ناوچەكانی كوردستاندا پێشوازی لێ دەكرێ.

ڕووسیا پەیمانی دامەزراندنی كۆمارێكی سۆشیالیزمی سۆڤیەتی كوردیی داوەتە كورد، ئەوەی لە خراپترین شێوازیدا بریتی دەبێ لە باشترین ڕژێمێكی ئۆتۆنۆمی كە تاوەكو ئێستا لە «هیچ قوژبنێكی كوردستاندا–ك.م.» پێی شاد نەبوون و تا ڕادەیەكی زۆریش ئەوە باوە كە لە ژێر سێبەری ڕووسیادا كورد دەتوانن خۆیان لە زۆرداری و زەبروزەنگی ئاغاكانیان قوتار بكەن كە بارێكی قورسە لە سەر شانیان و تەواو لێی وەرسن و ئیتر جلەوی خۆیان بگرنە دەست و لەو كەسانەی ماوەیەكی دوور و درێژە چواردەوریان داون و زۆریان لێ دەكەن ڕزگاریان بێ و بەو جۆرە «ئەو كوردەی جەنگاوەرترین و ئازاترین گەلی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاستن» دەتوانن «بە هەر نرخێك بێ بگەنە ئەو دواڕۆژە خۆشە»، ئەویش لەو ڕێگەیەوە كە «ببنە بەڵكانی ئاسیای دەوڵەمەندی ڕووسیا» [٥٢]. «بڕوانە پاشكۆی ژمارە».

بەشی سێیەمی هەمان فایل بریتییە لە بەڵگەنامەیەكی باڵۆێزخانەی بەریتانی لە بەغدا بۆ وەزارەتی هەندەران لە لەندەن كە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەكەیەتی:

(لە ج.سی.ب. ڕیچمۆندەوە[٥٣]،

---

[52] N.A., F.O., 371/ 91252, P.4,-Middle East "Soft Spot", Discontented Kurds Swallow Soviet Promises of Happy future, From philip Toynbee "The Scotsman" Special Correspondent Touring the Middle East.

[٥٣] جۆن چریستۆفەر بلەیك ڕیچمۆند "John Christopher Blake Richmond" ڕۆژی حەوتی ئەیلوولی ساڵی ١٩٠٩ لە دایك بووە، لە ڕۆژی سێی نیسانی ساڵی ١٩٤٧وە كرایە كونسوڵ لە بەغدا، لە ساڵی ١٩٤٨وە كرایە جێگری باڵۆێزی بەریتانی لە بەغدا و لە بیست

بالۆیزخانەی بەریتانی،
بەغدا،
نهێنی،
ژمارە/ ٥١/٢/١٠٢٥،
١٨ی کانوونی دووەمی ١٩٥١،
بۆ: بەشی ڕۆژهەلآت،
وەزارەتی هەندەران،
لەندەن س. دەبل یو١٠.
بەشی ڕۆژهەلآتی خۆشەویست.

١- تکایە ئاماژە بکەن بۆ ئەو نامەیەی گرینهیل "Greenhill"کە ژمارەکەی ٥٠/١٤/١٦٨٣یە و دەربارەی مەلا مستەفایە و ڕۆژی چواردەی کانوونی یەکەم ناردوویە بۆ فەرلۆنگ.

٢- دەنگوباوی گەڕانەوەی مەلا مستەفا زۆر جاران لێرە «واتا لە بەغدا- ک.م.» دووپات دەبێتەوە، هەمیشە ئەو دەنگوباوە لە بەهاردا دەگاتە لقە پۆپە و لە هاویندا دەڕەوێتەوە. گومان لەوە دەکرێت ئەو بیەوێت بگەڕێتەوە عیراق، چونکە گەڕانەوەیەکی وەها پێویستی بە لێبووردنی «عەفواتی- ک.م.» حوکمەتی عیراقییە، وێڕای ئەوەی ڕێی تێ ناچێ کاربەدەستانی سۆڤیەت ڕێگەی گەڕانەوەی بدەنێ تەنها لەو حاڵەتەدا نەبێ کە بۆخۆیان هەڵیاندەبژێرن، لەوانەیشە سۆڤیەتەکان دەنگوباوێکی لەو جۆرە بڵاو بکەنەوە بۆ شێواندنی کاربەدەستە عیراقییەکان، یان بۆ ڕاکێشانی سەرنج دەربارەی کورد.

و شەشی تەممووزی ساڵی ١٩٥١وە گوێزرایەوە خودی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن، زۆری نەبرد گوێزرایەوە ژمارەیەک ولاتی عەرەبیی وەک: ئوردون و میسر و کوەیت، تایبەت لەبەر ئەوەی عەرەبییەکی زۆر چاکی دەزانی. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1960". London, PP.347-348.

٣- دوای گەیشتنی ئەو نامەیەی گرینهیل جارێکی دیکە داوامان لە وەزارەتی ناوخۆی «عیراق-ك.م.» کرد دەربارەی ئەو بابەتە ئاگادارمان بکەن، لە وەلآمدا وەزارەت گوتی ئەوەندەی ئەوان ئاگادارن هیچ ئالۆگۆڕێکی نوێ لە ئارادا نییە ئەوە نیشان بدەن مەلامستەفا نیازییە تێهەلچێتەوە.

٤- ئێمە نازانین ئەو ڕاپۆرتانەی باسی گەڕانەوەی مەلا مستەفا دەکەن لە کوێوە گەیشتوونەتە بەشی ڕۆژهەلآتی «وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی-ك.م.» بەلآم ئەگەر بۆچوونی ئێمە پەسند بێت دەلێین سەرچاوەی ئەو هەواڵە جێگەی بڕوا نییە.

وێنەی ئەم نامەیەم دەنێرم بۆ بالۆێزخانەکانمان لە واشنتۆن و تاران.

هەمیشە دلسۆزتان

ج.سی.ب.ڕیچمۆند) [٥٤].

بەشی چوارەمی هەمان فایل بریتییە لە بەلگەنامەیەك دەربارەی هەمان بابەت کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

کورد لە ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستدا،

زانیاری لە میستەر باوڵەوە- وەزارەتی هەندەران،

ڕۆژی بیست و شەشی کانوونی دووەمی ١٩٥١.

ئیمڕۆکە بە میستەر پالمەر "Mr. Palmer"م گوت حەز دەکەم پێکەوە بەراوردێك لە نێوان ئەو ڕاپۆرتانەدا بکەین کە دەربارەی کەمینە کوردەکانی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستن، هەروەها کورتەیەکم دەربارەی بارودۆخی کورد لە وڵآتە جیاوازەکاندا، بە پێی ڕاپۆرتە پێوەندیدارەکان، پێشکەش کرد. جگە لەوانە ئەوەیشم بیر کەوتەوە کە ئەیلوولی ساڵی ١٩٥٠ لەگەڵ میستەر مکخێی "Mr. Mcghee" [٥٥] ڕێککەوتبووین کارێکی ئەوتۆ نەکەین هۆزە «کوردەکان-

---

[54] N.A., F.O., 371/91252, From: J.C.B. Richmond, British Embassy, Baghdad, Secret, No.1025/3/51, 18th January, 1951, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

[٥٥] بە داخەوە نەمتوانی بزانم ئەو کەسانە کێن چونکە نە ناو و نە ناونیشانیان وەك گەلێك ناوی دیکەی ناو بەلگەنامەکان تۆمار نەکراون، بەلآم دیارە ئەو گفتوگۆیە لە نێوان دوو

ك.م.» وا تێبگەن لە لایەن هێزێکی دەرەکییەوە حیمایە دەکرێن و ئاماژەم بۆ گەشتەکەی جەستایس دۆگلاس [٥٦] لە «کوردستانی–ك.م. » ئێران و سەردانی یەك لە دوای یەکی مولحەقی ئەمەریکایی لە بەغدا لە ناوچە کوردییەکانی عیراق بۆی کرد.

میستەر پالمەر کە گوێڕایەڵی قسەکانم بوو پشتگیریی کردم، کە پێویستە کارمەندەکانمان نە بە ئەنقەست و نە بێ قەست[٥٧] کارێکی ئەوتۆ نەکەن وا نیشان بدەن کە ئێمە زۆر بایەخ بە کورد دەدەین، یان وا لە کورد بکەن وەك پارێزەریان سەیرمان بکەن. هەروەها هەردووکمان هاوبیرین کە پێویستە پرسی کورد لە ژێر چاودێرییەکی بەردەوامدا بێ، داواشم لە میستەر پالمەر کرد ئاگادارمان بکات لە هەر هەواڵێکی نوێی ئەمەریکاییەکان کە دەربارەی ئاڵوگۆڕەکانی ئەم بابەتە چنگیان دەکەوێ.

ئیمزا

ر.باول [٥٨]،

بەشی ڕۆژهەڵات،

وەزارەتی هەندەران) [٥٩]

بەرپرسی دیپلۆماسیی ئینگلیز و ئەمەریکاییدا بووە و ئینگلیزەکەیان سوور بووە لەسەر ئەوەی ڕۆژئاواییەکان کێشەی کورد نەکەنە بار بەسەر خۆیانەوە.

[٥٦] بە نامەی دووەمی بەشی پێنجەمی هەمان فایلدا دیارە کە جەستایس دۆگلاس " Justice) (Douglas" یەکێك بووە لە دیپلۆماسییەکانی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە تاران لە ساڵی ١٩٥١دا و گەشتێکی بەناو کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا کردووە.

[٥٧] ئەنقەست وشەیەکی تەواوی عەرەبییە، لە «عن قصد» وەرگیراوە و بەو جۆرە سواوە، بۆیەکا بێ قەست «بێ قصد»م وەك خۆی هێشتووەتەوە تاوەکو سەر لە خوێنەر تێکنەچێ.

[٥٨] دیارە «ر. باول (R.Bowel) دیبلۆماسییەکی بەریتانییە، بە داخەوە لەو سەرچاوانەدا کە لەبەر دەستمدان پوختەی ژینامەیم دەست نەکەوت.

[59] N.A., F.O., 371/91252, Kurds in the Middle East, Minutes From Mr. R.Bowhel, Eastern Department, Foreign office 26th January 1951,PP.9-10.

«کێشەی کورد. وەزع لەسەر سنووری ئێران» ناوونیشانی بەشی پێنجەمی هەمان فایلە، ئەم بەشە بریتییە لە دوو نامەی دوور و درێژی بایەخدار بۆ ئەم بابەتە، یەکەمیان نامەی باڵوێزی بەریتانییە لە واشنتۆن بۆ بەشی ڕۆژهەلاتی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی لە لەندەن کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(باڵوێزخانەی بەریتانی،
واشنتۆن، د. سی،
٩ی شوباتی ١٩٥١،
نهێنی،
ژمارە ٥١/٢٣/١٦٨٣،
لە: ب.أ.ب. بوروووسەوە[٦٠]،
بۆ: ل.أ.سی.فرای[٦١]،
بەشی ڕۆژهەلاتی وەزارەتی هەندەران،

---

[٦٠] بێرنارد ئەلێکسەندەر بڕۆکاس بۆرۆس "Bernard Alexander Brocas Burrows" ڕۆژی سێی تەممووزی ساڵی ١٩١٠ لە دایك بووە، دەرچووی ئۆکسفۆردە، لە پازدەی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣٤وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، لە ئەفغانستان و میسر کاری کردووە و فێری زوبانی عەرەبی بووە، لە شازدەی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٧یشەوە بۆتە سەرۆکی بەشی ڕۆژهەلاتی وەزارەت لە لەندەن، بڕوانە:
"Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1953", London, PP. 224.

[٦١] لێسلی ئەلفرێد چارلێس فرای – Leslie Alfred Charles Fry ڕۆژی حەفدەی نیسانی ساڵی ١٩٠٨ لە دایك بووە، کۆلێجی سەربازی تەواو کردووە و لە دووی شوباتی ساڵی ١٩٢٨ لە هندستان کاری کردووە و دوایی بۆتە دیپلۆماسی و لە «بەشی ڕۆژهەلات»ی وەزارەتی هەندەران کاری کردووە و لە نۆزدەی ئەیلوولی ساڵی ١٩٥١یشەوە بۆتە «ئەفسەری خزمەتە بیانییەکان» لە وەزارەتی هەندەران، بڕوانە:
"Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1953", London, PP. 291.

لەندەن،س.دەبل یو.١.

خۆشەویستم فرای.

١- نیشانە بە نامەی فەرلۆنگی ژمارە (إی ١٨٢٢/١١٤)ی پۆژی بیست و چواری تەشرینی یەکەم دەربارەی کورد، ئێمە وەك لە برگەی چوارەمدا داوامان لێ کرابوو، وێنەیەکی یادداشتەکەی تۆمان نارد بۆ بەشی دەوڵەت لەگەڵ دواخستنێکی زۆردا، تایبەت بە هۆی درەنگ گەیشتنی ئەو ڕاپۆرتانەی پێوەندیدارن «بەو باتەوە هەیە-ك.م.» وا پێدەچێ هۆی ئەوەیش دەگەڕێتەوە بۆ سستی کاری لقی لێکۆڵینەوەی سەر بە بەشی دەوڵەت.

٢- هەرچۆن بێ بایەخدانی بەشی دەوڵەت بە کورد کەم نەبۆتەوە. کووپەری [٦٢] وەکیلی بەڕێوەبەری «دایەرەی کاروبارەکانی ڕۆژهەلاتی نزیکی» [٦٣] «سەر بە وەزارەتی هەندەران-ك.م.» پۆژی شەشی شوباتی «ساڵی ١٩٥١-ك.م.» ئەو ڕاپۆرتەی ناردووە بۆ گرینهیل کە لە بەغدا و تارانەوە دەربارەی ئەم بابەتە نێردراون، بە پێی ڕاپۆرتەکەی بەغدا گوایە حوکمەتی ئێران ڕێگەی داوە بە مەلا مستەفا لەگەڵ هێزێکی سێ تا پێنج هەزار کەسیدا لە سنووری «سۆڤیەتی- ئێران-ك.م.» بپەڕنەوە تاوەکو بچنە ناو عیراق بەو مەرجەی چەکەکانیان تەسلیمی ئێرانییەکان بکەن هەرچی

---

[٦٢] تۆماس ئوستن کووپەر (Thomas Austin Cooper) پۆژی حەوتی تەممووزی ساڵی ١٨٩٨ لە دایك بووە، لە ئابی ساڵی ١٩٢٣وە لە شانغەهای دامەزراوە، لە هندستان و سەنغافورە و سان پاولۆ و بارەگای وەزارەتی هەندەران کاری کردووە، لە بیست و سێی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٩وە گوێزرایەوە بەغدا و تاوەکو ساڵی ١٩٥٣ لەوێ مایەوە و ئینجا گوێزرایەوە سوید، بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1956", London, P. 214.

[٦٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە ئینگلیزی وا هاتووە:

"Office of Near Eastern Affairs".

ڕاپۆرتەکانی «باڵوێزخانەی بەریتانییە-ک.م.» لە تاران نە پشتگیری ئەمەیان کردووە و نە نکۆڵیشیان لێی کردووە.

٣- بەپێی بۆچوونی ئێمە بەشی دەوڵەت لە لایەنێکی زۆرر گەورەوە دڵنیا کراوە لەوەی بارودۆخی سنووری ئێران لە ژێر کۆنترۆڵی تەواو دایە، هەرچەندە جار جارە وەزعی کوردی ئەو ناوچە سنوورییە دەبێتە مایەی لێکدانەوەی بەشی دەوڵەت. دەبێ لە یادت بێ چۆن کاتی دەستپێکردنی هەرای کۆریا سەرەتای حوزەیرانی ڕابردوو سەرەك تروومان[٦٤] بۆ خۆی داوای لە هەمووان کرد ئاگاداری بکەن لە هەواڵی هەر ئاڵوگۆڕێك لەوانە بێ لەو ناوچە شپرزەیەدا ڕووبدات.

٤- لە کاتی گشت دیدەنییەکدا کووپەر هەمیشە لە هەڵوێستمان دەربارەی ئیزگە کوردییەکان دەپرسێ، بەختەوەر دەبم ئەگەر دەربارەی دوا هەواڵی ئەم بابەتە ئاگادارم بکەن.

٥- هەروەها کووپەر حەزیشی کرد بزانێ ئاخۆ ئێمە هەست بە هیچ کارێکی پێویست دەکەین بۆ کوردی عیراق جێبەجێ بکرێ، وا دیارە ئەو ڕاپۆرتانەی دەربارەی ناوچە کوردییەکان دەگەنە باڵوێزخانەی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە بەغدا باسی گەندەڵی کارگێڕیی ئەو ناوچانە دەکەن. گرینهیل پەیمانی دا داوای زانیاریی لەو بارەیەوە بکات و ئەو پێی

---

(٦٤) هاری س. تروومان (Harry S. Truman) پۆژی هەشتی مایسی ساڵی ١٨٨٤ لە لامەر مزوری لە دایك بووە، ئەندامی «پارتی دیموکرات»بوو، ساڵەکانی جەنگی یەکەمی جیهانی لە فەڕەنسا بردەسەر، ساڵی ١٩٣٤ بووە «ئەندامی ئەنجوومەنی پیران»، ساڵی ١٩٤٥ وەك سەرەك کۆمار هەڵبژێردرا و بەو جۆرە هاری تروومان بووە سی و سێیەمین سەرۆکی وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و تاوەکو ساڵی ١٩٥٣ بە سەرەك کۆماری مایەوە، واتا لە سەرەتای دەستپێکردنی «جەنگی سارد»دا کە گەلێك کێشەی نێودەوڵەتیی گەورەی وەك «جەنگی کۆریا» و «جەنگی ڤێتنام» و کەوتنی پژێمی پاشایی میسری بە خۆیەوە بینی، ئەمیش لە بیست و یەك خاڵدا «مەبدەئی تروومان»ی بڵاو کردەوە، ئەلیزابیث ڤێرجین هاوسەری بوو، پۆژی بیست و شەشی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٧٢ لە تەمەنی هەشتا و هەشت ساڵیدا کۆچی دوایی کرد.

وایـه بەشـی دەوڵـەت سـەرنجی نێـردەی بـانکی نێودەوڵـەتی ڕابکێشـێ و پێشنیازێکی وەهای پێشکەش بکات و چـیی لـەو بارەیـەوە زانـی ئاگادارمـان بکات.

٦- وێنەی ئەم نامەیەم دەنێرم بۆ باڵوێزخانەکانمان لە بەغدا و تاران. ئیمزا) [٦٥].

نامـەی دووەمـی ئـەم بەشـەش نامـەی گ. دەبـل یـو. فەرلۆنگـە بـۆ ب.أ.ب.بۆرۆ لە واشنتۆن کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە: میستەر گ.دەبل یو. فەرلۆنگەوە،

بۆ: ب.أ.ب بۆرۆ لە واشنتۆن،

ژمارە إی ١٤/١٨٢١،

٢٦ی شوباتی ١٩٥١.

بۆڕۆی خۆشەویست.

١- بەداخـەوە کـەمێك دواکـەوتم لـە وەلأمدانـەوەی نامـەی ژمـارە ٥١/٢٣/١٦٨٣ی ڕۆژی نۆی شوباتتان دەربارەی کورد.

٢- بە پێی ڕاپۆرتێك «لـە باڵوێزخانـەی بەریتانییـەوە-ك.م.» لـە بەغدا مولحەقی سەربازیی عیراقی لە ئەنقەرە لەوە ئاگادار کراوە کـە مـەلا مستەفا دەوروبەری دە هەزار چەکداری لە نزیك ناوچەی چەمی ئاراسی سەر سنووری تورکی - ئێرانیی- ڕووسیدا ئامادە کردووە، وا هاوپێچ لـەم نامەیـەدا وێنـەی بڕووسکەی ژمارە شەشی بەغداتان دەربارەی ئەم بابەتە بۆ دەنێرم.

هەمان کات ڕاپۆرتی یەکجار نهێنیی دیکە هەیە کـە لـە زمـان مولحـەقاتی سەربازیی ئێرانییەوە لە ئەنقەرەوە عەینی هەواڵ ڕادەگەیێنێت، بەڵام لەگـەڵ جیاوازیی ژمارەکاندا، ئەمیان ژمارەی چەکدارەکانی مەلا مستەفا بـە نزیکـەی پێنج هەزار کەس و ئەویان بە نزیکـەی دە هـەزار کەسیان لـە قەڵـەم دەدات.

---

(65) N.A., F.O., 371/91252,British Embassy, Washington, D.C.29th February 1951, Secret, Air Bag, Ref.1683/22/51, From: B.A.B. Burrows, TO: L.A.C. Fry, Eastern Department, Foreign Office, London,S.W.1.

هەروەها ڕاپۆرتێکی نهێنیی پۆلیسی عیراقیش هەمان شت دەڵێن. هەرچۆن بێ نەمانتوانی زانیاریی دیکە دەربارەی ئەوەی کە ئایا ئەم چیرۆکە ڕاستە یا نا وەدەست بهێنین، بەڵام دووی مەسەلەکە دەکەوین، هەرچەندە حاڵی حازر ئێمە گومانمان هەیە.

٣- ئاگاداری ئەوەین کە دیسانەوە بابەتی ئیزگە کوردییەکان هێنراوەتەوە گۆڕێ، وێنەی نامەیەک دەربارەی ئەم مەسەلەیە دەنێرم بۆ بێلیێ"Beeley" [٦٦]، وێڕای بیر و بۆچوونی ئێستای خۆمان دەربارەی ئەو بابەتە.

٤- وەک لەو نامەیەدا کە ژمارەکەی«إی ٢٠/١٨٢٢» و ڕۆژی نۆزدەی کانوونی دووەم ناردوومە بۆ مونتاگۆ - پالۆکی [٦٧] وەزیری دەوڵەت دەیبینێ ئەو بایەخێکی شەخسیی داوەتە ناوچە کوردییەکان و بڕیاری داوە سوورییەکان ئاگادار بکرێن لەوەی لەوانەیە ڕەفتاری خەراپیان لەگەڵ کورددا خراپ بەسەریاندا بشکێتەوە.

---

[٦٦] ناوەکەی هەر وا بە ڕووتی نووسراوە، ئەوەش زۆر جاران لە بەڵگەنامەکاندا دووپات دەبێتەوە و بەو جۆرەیش دۆزینەوەی ژینامەی دیپلۆماسییەکی وا مەحاڵە.

[٦٧] ولیام هۆرەیس مۆنتاگۆ - پالۆک (Wiliam Horace Montagu- Pallock) ڕۆژی دوازدەی تەممووزی ساڵی ١٩٠٣ لە دایک بووە، دەرچووی زانکۆی کامبریجە، ڕۆژی بیست و چواری کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٢٧ بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی و کرایە سکرتێری سێیەمی بالۆێزی بەریتانی لە ڕۆما، دوا بە دوای ئەوە وەک دیبلۆماسیی لە پراگ و بارەگای وەزارەت لە لەندەن کاریکردووە و ڕۆژی بیست و چواری کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٣٢ پلەی سکرتێری دووەمی بالۆێزی پێدراو بەڕیز گوێزرایەوە بەلگراد و ڤیەنا و ئینجا لە دوازدەی نیسانی ساڵی ١٩٣٦دا هێنرایە بارەگای وەزارەت لە لەندەن و ڕۆژی بیست و سێی مایسی ساڵی ١٩٣٨ پلەی سکرتێری یەکەمی پێدراو ئینجا ڕۆژی بیست و حەوتی ساڵی ١٩٣٩ گوێزرایەوە ستۆکهۆڵم و لە ساڵی ١٩٤١یشەوە بووە جێگری بالۆێز (Charged Affairs) و لە گەلێک ولاّت بەو جۆرە کاری کرد تاوەکو ساڵی ١٩٥٠ گوێزرایەوە دیمەشق و هەر لەوێ ڕۆژی هەشتی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٢ بووە بالۆێزی «فوق العادة» بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book, 1959", London, PP. 356-357.

٥- هەمان کات پێویستیشە ئەمەریکاییەکان لەو مەترسییانە ئاگادار بکەین کە لەوانەیە لەو بایەخدانە یەکجار زۆرەیان بە کورد بکەوێتەوە. بۆکەر - Bowker بە شێوازێکی نافەرمی دەربارەی ئەم بابەتە لەگەڵ پالمەری کارمەندی باڵوێزخانەی ئەمەریکا لێرە گفتوگۆی کردووە. ئەو بە گشتی باسی بارودۆخەکەی کردووە و ئەو رێککەوتنەی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٥٠ی لە کاتی گفتوگۆکەیدا لەگەڵ میستەر کغیدا بیر کەوتۆتەوە کە ئێمە پێویستە وا نیشانی کورد نەدەین کە ئەوان بە شێوازێکی تایبەتی لە لایەن هێزێکی دەرەکییەوە دەپارێزرێن و بەو بۆنەیەشەوە بە جۆرێکی تایبەتی ئاماژەی بۆ گەشتەکەی میستەر جەستایس دۆگلاس کرد لە «کوردستانی -ک.م.» ئێران و مەیلی مولحەقی ئەمەریکایی لە بەغدا بۆ زیارەتی بەردەوامی ناوچە کوردییەکانی عیراق، ئەم قسانە سەرنجی پالمەریان ڕاکێشا و ئەویش لەو بڕوایەدایە پێویستە هەم کارمەندانی ئێمە و هەم کارمەندانی ئەمەریکا لەوە ئاگادار بکرێن کارێکی ئەوتۆ نەکەن کورد وا هەست بکەن ئێمە بایەخێکی یەکجار زۆریان پێ دەدەین، یان ئەوەی کوردەکان دەتوانن چاوەڕوانی حیمایەتێکی تایبەتیی ئێمە بن، هەروەها لەسەر ئەوەیش ڕێککەوتین پێویستە مەسەلەی کورد لە ژێر چاودێرییەکی بەردەوامدا بێت.

بۆکەر بەو بۆنەیەوە داوای لێی کردووە ئەمەریکاییەکان لە هەر هەواڵێکی نوێ دەربارەی بارودۆخی کورد ئاگادارمان بکەن.

٦- هەرچی دەربارەی عیراقیشە ئێمە هەست ناکەین دەتوانین هیچ هەنگاوێك بنێین بۆ چاککردنی باری کارگێڕیی ناوچە کوردییەکانی ئەو ولاتە، ئێمە هیچ ڕاپۆرتێکمان دەربارەی بارودۆخی کارگێڕیی زۆر خراپی ناوچە کوردییەکانی عیراق وەرنەگرتووە، هەڵبەت بەختەوەر دەبین ئەگەر بێت و ئەمەریکاییەکان بتوانن هەر هەواڵێکمان دەربارەی ئەم بابەتە بدەنێ.

٧- وێنەی ئەم نامەیە دەنێرم بۆ باڵوێزان بێلی و شیپەرد و مۆنتاگۆ پاڵۆك و ڕاپ.

ئیمزا) [٦٨]

«بەشی ڕۆژهەلآت، گشتیی، ژمارە ٤٠٤ف، سیی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥١، چالاکییەکانی مەلا مستەفا» ناوونیشانی بەشی پێنجەمی ئەم فایلەیە، لە ناو ئەم بەشەشدا یەك بەڵگەنامەی نهێنیی تێدایە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

ژمارە ٤٠٤ف،

بۆ: میستەر ڕهۆدس [٦٩]،

بەشی ڕۆژ هەلآت،

لە: ب. بلەندێلەوە،

٣٠ی کانوونی دووەمی ١٩٥١.

نیشانە بە نامەی ژمارە إی ٢٣/١٨٢٢ی ڕۆژی چواردەی کانوونی یەکەم.

لە مانگی ئەیلوولی ڕابردوو دەنگوباوێکی لەو بابەتە دەربارەی نیازەکانی مەلامستەفا لە ناوچە کوردەوارییە عیراقییەکاندا بڵاو بۆوە. سەرەتای ئەم مانگەش دیسانەوە دەنگوباوێکی هەمان جۆر لە نێویاندا سەری هەڵدایەوە. ئێستاکە «عیراقییەکان–ك.م.» لە ڕێگەی تارانەوە بەوەیان زانیوە کە هەرچەندە ئەو دەنگوباوە لە ناوچە کوردییەکانی ئێراندا بڵاو نییە، بەڵام کاربەدەستانی ئەو وڵاتە ئاگاداری ئەوەن کە شتێکی وەها لە عیراق لە سەر

---

[68] N.A., F.O., 371/91252, From: Mr.G.W.Furlonge, To:B.A.B.Burrows, Esq., C.M.G., Washington, No.E 182/14,23 February, 1951.

[٦٩] دووپاتی دەکەمەوە بە ڕاستی دۆزینەوەی ژینامەی ئەو جۆرە دیپلۆماسییانە کارێکی بێ ئەندازە زەحمەتە، بە وێنە تەنها لە بەرگی ساڵی ١٩٨٠ی (ئەمانە کێن)دا سیازدە جاران ناوی دیپلۆماسییەکی بەریتانی هاتووە کە بنەماڵەکەیان ناوی ڕهۆدس "Rhodes"ە، بەڵام کەسێکیان بە خوێی چێشتیش پێوەندییان نە بە کورد و کوردستانەوەو نە بە عیراق و ئێران و تورکیا و سووریا و یەکیەتی سۆڤیەتەوە هەیە بڕوانە:

"Who`s Who 1980. An Annual Biographical Dictionary", London, PP.2135-2136.

ڕێی خەڵکییە. بە پێی ڕاپۆرتی ئاگاداران مانگی تەشرینی دووەمی ڕابردوو نەفسەری پێوەندییەکانی کۆمپانیای نەوتی عیراق لە کەرکووك بە یاریدەری مولحەقی سەربازیی «بەریتانی —ك.م.» لە بەغدا گوتووە مەلا مستەفا حەز دەکات بگەڕێتەوە عیراق، تایبەت دوای ئەوەی شێخ ئەحمەدی بۆرای لەبەندیخانە ئازاد کرا، لەبەر ئەوەیش کە نە ڕۆژ و نە سەرچاوەی ئەو هەواڵە نەزانراون، بۆیەکا بە دوودڵییەوە ڕەفتاری لەگەڵ دەکرێ.

ئیمزا

ب. بلەندێل

٣٠ی کانوونی دووەمی ١٩٥١) [٧٠]

بەشی شەشەمی هەمان فایل دیسانەوە بە ناونیشانی «چالاکییەکانی مەلا مستەفا»وەیە، بەڵام ئەمجارەیان بریتییە لە دوو بڕووسکەی باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرەوە بۆ وەزارەتی هەندەران لە لەندەن لەگەڵ جیاوازییەکی کەمدا لە نێوان ناوەڕۆکیاندا، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو دوو بڕووسکەیەیە:

(ژمارە ٥١/٣/١٨٢٧،

لە ئەنقەرەوە بۆ وەزارەتی هەندەران،

بۆ سێر نۆئێل چارلێس،

ژمارە٩،

١٩ی شوباتی ١٩٥١،

وێنەی بۆ:

بەغدا ژمارە ١،

تاران ژمارە ١،

نهێنی.

---

[70] N.A., F.O., 371/91252, Secret, No.404/F, To: Mr. Rhodes, Eastern Department, From: B.Blundell, 30th January, 1951.

وەزارەتـی هەنـدەرانی تورکیـا ڕایگەیانـد کـە دەنگوبـاوی «گەڕانـەوەی بارزانی – ک.م.» بە شێوازێکی غامیز گەیشتە تورک، ڕاستییەکەشـی شـتێکی کەم لە دەنگوباو زۆرتر بوو، لەبەر ئەوەیش کە ڕوودانـی بابـەتێکی وەهـا زۆر لە واقیعەوە دوور نییە، حوکمەتی تورکیا هەواڵەکەی گەیاندە عیراقییـەکان و پێی ڕاگەیاندن پێویستە بـە وردی لێـی بکۆڵرێتـەوە، وەزارەتـی هەنـدەرانی «تورکیـا–ک.م.» کـە لـەم دواییانـەدا داوای هەواڵـەکانی ئـەو بابەتـەی بـە تۆمارکراوی کرد، بە وردی دووی مەسەلەکە دەکەوێ[٧١].

ئەمـەی لای خـوارەوەیش دەقـی وەرگێڕانـی هـەمان بڕووسـکەیە بـە جیاوازییەکانێوە:

(لە ڕێگای جانتای تایبەتییەوە،

لە ئەنقەرەوە بۆ وەزارەتی هەندەران،

بۆ سێر ن. چارلێس،

ژمارە ٩،

١٩ی شوباتی ١٩٥١،

ڕۆژی گەیشتنی: ٢٣ی شوباتی ١٩٥١،

نهێنی.

ئەمـە بڕووسـکەی ژمـارە نۆیـە کـە ڕۆژی نـۆزدەی شـوبات نێـردراوە بـۆ وەزارەتی هەندەران بۆ ئاگاداری وێنەی لێ دەدرێتە بەغدا و تاران.

نیشانە بە بڕگەی دووی بڕووسکەی ژمـارە شەشـی بەغـدا کـە دەربـارەی مەلا مستەفایە و نێـردراوە بـۆ وەزارەتـی هەنـدەرانی «حوکمـەتی بـەریتانی– ک.م.» وەزارەتـی هەنـدەرانی تورکیـا ڕایگەیانـد کـە ئـەو دەنگوبـاوە بـە شێوازێکی غامیز گەیشتە تورک، ڕاستێکەشی شتێکی کەم لە دەنگوباو زۆرتـر بوو، لەبەر ئەوەیش کە ڕوودانی بابەتێکی وەها زۆر لـە واقیعـەوە دوور نییـە،

---

[71] Ibid, No. 1827/3/51, From Ankara, To Foreign Office, Sir Noel Charles, No.9 Saving, Dated:19th February,1951, Reported To: Baghdad No.1,Saving, Tehran, No.1, Saving, Confidential, P.16.

حوکمەتی تورکیا هەواڵەکەی گەیاندە عیراقییەکان و پێی ڕاگەیاندن پێویستە بە وردی لێی بکۆڵرێتەوە. وەزارەتی هەندەرانی «تورکیا–ک.م.» کە لەم دواییانەدا داوای هەواڵەکانی ئەو بابەتەی بە تۆمارکراوی کرد، بە وردی دووی مەسەلەکە دەکەوێ.

وێنەی لێ دەنێردرێ بۆ:

بەشی ڕۆژهەلآت،

سکرتارییەتی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاست،

بەشی پێوەندییە ئابووریەکان) [٧٢].

بەشی حەوتەمی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران کە ڕۆژی شازدەی مارتی سالّی ١٩٥١ ناردوویەتی بۆ سکرتارییەتی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاستی سەر بە وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی لە لەندەن دەربارەی بڕیاری «ڕێکخراوی نێو دەوڵەتیی پەناهەندەکان» International Refugee Organisation کە لقی خۆی لە ئێران دابخات[٧٣].

بەشی هەشتەمی ئەم فایلە، زۆر گرنگە، بریتییە لە ڕاپۆرتێکی دوورودرێژی نهێنیی نۆ لاپەڕەیی کە «بەشی لێکۆڵینەوە»ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی ڕۆژی دووی نیسانی سالّی ١٩٥١ بەم ناونیشانەوە «کێشەی کورد لە نێوان سالآنی ١٩٤٦ و ١٩٥٠»دا ئامادەی کردووە، شایانی باسە ڕاپۆرتەکە لە سی و شەش خالّی چڕوپڕ پێکهاتووە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

---

(72) Ibid, By Confidetial Bag, From Ankara, To Forein Office, Sir N. Charles, No.9. Saving, 19th February, 1951, R.23 February, 1951, Confidetial, P.17.

(73) Ibid, British Embassy, Tehran, Confidential, No.18203/3/51, 16th Mar,1951, To: Middle East Secretriat Foreign Office, London S.W.1, P.19.

(نهێنی،
م. إی ٨٩/٥١،
کێشەی کورد لە نێوان سالآنی ١٩٤٦ و ١٩٥٠دا

پێشەوا
قازی محەمەد

ئێران،
سالّی ١٩٤٦

١- دواڕۆژی کوردی ئێران لە نیوەی دووەمی سالّی ١٩٤٦دا زۆر بە تووندی بە دواڕۆژی «کۆماری ئۆتۆنۆمیی ئازەربایجان» بە ڕەهبەریی پیشەوەرییەوە بەسترابوو، هەرچەندە ئەو ڕێککەوتنەی نێوان پیشەوەری و قازی محەمەدی ڕەهبەری کوردی مەهاباد «دەربارەی بڕوانە بڕگەی بیست و یەکەمی نامەی نهێنیی ژمارە ١٧٠٨١ ، هیچ کات کاریگەر نەبوو، پێوەندیی نێوان ئەو دوو «حوکمەتە» [٧٤] هەرگیز پێوەندییەکی ئاسان نەبوو. بارودۆخی ناوخۆی ئازەربایجان و مەیلی زۆری کوردایەتی و فشاری حوکمەتی ئێران بۆ سەر هەردووک لا ئەو ڕێککەوتنەی نێوان ئازەر و کوردیان کردە پارچە کاغەزێکی بێ گیان، حوزەیرانی سالّی ١٩٤٦ قازی محەمەد چووە زیارەتی تاران و بە پێی ڕاپۆرتەکان دەرکەوت کە دەیەویست حوکمەتی ئێران قایل بکات «سنووری کورد» [٧٥] بە جۆرێک فراوان بکرێ تا بگاتە شاپوور «سەلّماس»، بەلآم سەرەک وەزیران سوور بوو لەسەر ئەوەی کە دەبێ کورد وەک بەشێک لە دانیشتووانی

---

[٧٤] لە دەقی بەلگەنامەکەدا وشەی حوکمەت "State" بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە چونکە، گوایە ئەو حوکمەتە دەستکرد بووە.

[٧٥] بە هەمان دەستوور ڕستەی «سنووری کورد» لە دەقی بەلگەنامەکەدا خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە، ئەوەی چەند جارێکی دیکە دووپات بۆتەوە لەگەلّ چەند وشە و زاراوێکی وەک کۆماری مەهاباد و کۆماری ئازەربایجان، ئەوانەی بە پێویستمان نەزانی هەموو جارێک ئاماژەیان بۆ بکەین.

ئازەربایجان مامەڵە بکرێن و ئەوەیش بکرێتە یەکێك لەو بەندانەی ئەو ڕێککەوتننامەیەی قازی پۆژی چواردەی حوزەیرانی «ساڵی ١٩٤٦–ك.م.» لەگەڵ «پارتی دیموکراتی ئازەربایجان»دا ئیمزای کردبوو، هەرچۆن بێ کوردەکانی ڕەزائییە «ورمێ–ك.م.» یان لەسەر حسێبی ئازەرییەکان داگیرکردووە[٧٦]، بەرانبەر بەوە، وەك دەڵێن، حوکمەتی ئێران ڕێگەی داوە ئازەرییەکان سەردەشت و بانە و تاکاو «تاکئاب Takab» داگیر بکەن، وەك دەبینین هیچ کام لەم برپارانە کاردانەوەیەکی ئەوتۆیان لەسەر هەڵوێستی کورد نەبووە.

٢– بەهاری ساڵی ١٩٤٦ زنجیرەیەك شەڕی پچڕپچڕی لە نێوان کورد و هێزەکانی حوکمەتی ئێراندا بە خۆوە بینی کە مەلا مستەفای بارزان پۆڵی هەرە دوژمنکاریی دیاری لەو شەڕانەدا گێڕا. دەوروبەری کۆتایی هاوین بارودۆخ و دۆسیەی بارزانی بەرەو لێژی چوو، وا دەرکەوت بارزانی نیازییە بگەڕێتەوە بۆ عیراق.

٣– ئەیلوولی ساڵی ١٩٤٦ ئەوە ساغ بۆوە کە «کۆمارە کوردییەکە» بە هۆی کەمیی پارە و پوول و خراپیی تەنزیمەوە گلۆڵەی کەوتۆتە لێژی. سەرکردەکانی کورد بە لانی کەمەوە بەسەر سێ گرووپدا دابەش بووبوون، ئەوانەی سەر بە قازی محەمەد بوون و ئەوانەی دژی قازی محەمەد بوون، لەگەڵ پەنابەرە بارزانییەکان بە ڕەهبەریی مەلا مستەفا، ئەمانە تەواو سەربەخۆ بوون، سەر بە هیچ کام لەم دوو گرووپە نەبوون. هەڵبەت تا دەهات هۆکانی پێوەندیی مەلا مستەفا بە کاربەدەستە سۆڤیەتەکانەوە زۆرتر

---

[٧٦] زۆرینەی دانیشتوانی ورمێ، تایبەت دەوروبەری، کورد و ئاشوورین، هەر زوو بە نیازی تواندنەوە و نانەوەی دووبەرەکیی حوکمەتی پەهلەوی ناوی ورمێی کردە ڕەزائییە، واتا بە ناوی ڕەزا شاوە ناوی نا، وێڕای ئەوە بەشێکی زۆری لە کوردستانی لە ڕووی کارگێڕییەوە خستە سەر ئوستانی ئازەربایجان، شایەنی باسە ورمێ شوێنێکی دیاری لە خەباتی ڕزگاریخوازیی کورددا هەیە، بنکەی سەرەکیی سمکۆی شکاك بوو، سمکۆ لە ورمێ ڕۆژنامەی «ڕۆژی کورد شەوی عەجەم»ی دەرکرد.

کەڵەکە دەبوون، هەرچی ئاغا سەربەخۆکانیشن لە ڕوانگەی ئیسلامەتییەوە دژ بە کۆمۆنیزم بوون، لە کاتێکدا قازی محەمەد و مەلا مستەفا لە بەرەی سەر بە کۆمۆنیزمدا بوون. لەگەڵ ئەوەیشدا ئاغاکان لاربیان لەوە نەبوو چەک و پارە لە ڕووس وەربگرن، یا لە کاتی پێویستدا کەمێك یارمەتی قازی محەمەد بدەن، لەو هەنگاوانەیدا کە لە بەرژەوەندیی سۆڤیەت بوون، تایبەت لەبەر ئەوەیش کۆمەکی سۆڤیەت لە ڕێگەی قازییەوە دەهات.

٤- بێ گومان بارودۆخی ئازەربایجان زۆر بە توندی کاری دەکردە سەر وەزعی کورد. ئەنجامی وتوێژە دوور و درێژەکانی نێوان دیموکراتەکانی تەورێز و حوکمەتی ئێران بریتی بوو لە بەخشینی ئۆتۆنۆمییەکی تەسك بە ناوچەی ئازەربایجان، بەڵام بەرهەڵستی کردنی بەردەوامی «حوکمەتی» تەورێز دژی دەسەڵاتی تاران ئەگەری هێرشی سەربازیی هێنابووە گۆڕێوە، هەڕەشەی ڕووسیا دژی ڕەفتارێکی وەها هیچ دادی نەدا و حوکمەتی ئێران ئەو هەڕەشەیەی خستە پشتگوێ؛ تەورێز ڕۆژی دوازدەی کانوونی دووەمی «سالّی ١٩٤٦-ك.م.» داگیرکرا، ئازەربیەکان بروسکەی پشتگیرییان بۆ شا و سەرەك وەزیران نارد و پیشەوەریش هەڵهات بۆ ڕووسیا.

٥- کاربەدەستە سۆڤیەتییەکان کە هیچ هەنگاوێکیان نەنا بۆ جێبەجێکردنی هەڕەشەکەیان هەمان کات گشت ئەو یاریدانەشیان وەستاند کە جاران پێشکەشی قازی محەمەدیان دەکرد، ئەوەی قازی محەمەدی ناچار کرد لە بارەگای سەرکردایەتی سوپای ئێرانی لە میاندواو خۆی بدات بە دەستەوە، بەو جۆرە «ڕژێمەکەیشی» چووە خانەی نەبوانەوە، لە مەهاباد قازی پێشکەش بە دادگا کرا و سەرەتای شوباتی سالّی ١٩٤٧[٧٧] لە گەڵ ژمارەیەك لە یاریدەدەرانی لە سێدارە دران[٧٨].

---

[٧٧] قازی محەمەد و ئەبولقاسم سەدری قازیی برای و محەمەد حوسەین خانی سەیفی قازی. کە ئامۆزای قازی محەمەد بوو، ڕۆژی سی و یەکی مارتی سالّی ١٩٤٧ لە مەیدانی چوار چرای مەهاباد لە سێدارە دران.

[٧٨] وەك لە پەراوێزی پێشوودا گوتمان تەنها سەدری قازی و سەیفی قازی لەگەڵ قازی

٦- سەرکەوتنی حوکمەتی ئێران بەسەر کورددا بووە هۆی دروستبوونی مەترسی لای حوکمەتی عیراق نەبا ئەو سەرکەوتنە ببێتە هۆی ئەوەی مەلا مستەفا لە خاکی ئێران دوور بخرێتەوە ناو خاکی عیراق و ئەوەیش ببێتە هۆی ئاشتبوونەوەی هۆزە کوردەکانی عیراق، بۆیەکا کاربەدەستانی عیراق فشاریان خستە سەر حوکمەتی ئێران بۆ ئەوەی گشت توانای بخاتە گەڕ بۆ گرتنی مەلا مستەفا و ئەو ئەفسەرە عیراقییە هەڵهاتووانەی دابوویانە پاڵی و تەسلیمی عیراقیان بکات. مەلا مستەفا سەرەتای کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٧ خۆی دا بە دەست تارانەوە و گوێزرایەوە تاران و ماوەیەک لەوێ لە ژێر چاودێریدا مایەوە، زۆربەی پیاوەکانیشی لە نەغەدە بوون، حوکمەتی ئێران تەسلیمی عیراقی نەکرد و پێشنیازی بۆی کرد گشت بارزانییەکان یان ئەگەر ئەوە مومکین نەبوو ئەوا خۆی و سەد لە پیاوە هەرە نزیکەکانی جنسیەی ئێرانیان بدەنێ و بەشێك لە زەوییەکانی شا کە دەوروبەری سی میل لەولای باشووری - رۆژهەڵاتی تارانەوەیە بەسەریاندا دابەش بکرێ و شەش مانگی یەکەم لە لایەن حوکمەتەوە کۆمەکییان بکرێ، ئەگەر هاتوو بەوەیش قایل نەبوون ئەوساکە لە ئێران دوور بخرێنەوە، بەڵام بێ ئەوەی چەکیان داماڵرێ، یان تەسلیمی عیراق بکرێنەوە، مەلا مستەفا ئەم پێشنیازەی ڕەت کردەوە و دەوروبەری کۆتایی شوباتی «ساڵی ١٩٤٧-ک.م.» بەر لەوەی بەفر بتوێتەوە هێدی هێدی خۆی و پیاوەکانی ڕووبان کردە سنووری عیراق و لەوەی دەکرد بەرەو تورکیا هەمان ڕێگە بگرنەبەر کە تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٥ لێوەی هەڵهاتن، بەڵام بە پێی ڕاپۆرتەکان دوای یەک حەفتە گەڕانەوە و لەگەڵ هێزەکانی ئێراندا پێکیان دادا.

محەمەددا لە سێدارە دران، بەپێی سەرچاوەکان قازی محەمەد و سەیفی قازی زۆر ئازایانە چوونەتە سەر پای قەنارە، سەیفی قازی پیاوێکی کەتە بوو، پەتی قەنارەکە پچڕا بوو، بەڵام جارێکی دیکە هەڵیانواسیبۆوە.

هەر چۆن بێ «بارزانییەکان-ک.م.» ناچار بوون پاشەکشە بکەن و بچنە ناو خاکی عیراقەوە تەنها خودی مەلا مستەفا خۆی و ژمارەیەکی کەمیان نەبێ[٧٩] کە مایسی ساڵی ١٩٤٧ ڕایانکردە ناو خاکی سۆڤیەت.

٧- کۆتاییەکانی ساڵی ١٩٤٦ بارودۆخی باکووری - ڕۆژئاوای ئێران بە جارێك شڵەژا، هێزەکانی سوپا دەستیان کردە داگیرکردنی سەردەشت و بانە و سەقز و هەڵمەتی داماڵینی چەکی هۆزە کوردەکان دەستی پێکرد. تەنانەت بەر لەوەیش قازی محەمەد خۆی بدات بە دەست حوکمەتی ئێرانەوە دەسەلاتی بەسەر هۆزە کوردەکاندا لەق بووبوو، سەرکردەکانی مامش و مەنگور و دیبوکری بڕیاریان دابوو بدەنە پاڵ حوکمەتی ئێران، بەڵام وا دیارە جیاوازیی بیروڕا لە نێوان هۆزەکان خۆیاندا هەبوو.

ساڵی ١٩٤٧

٨- دەوروبەری کۆتایی حوزەیران و بەر لەوەی مەلا مستەفا و لایەنگرەکانی بکەونە کێشەنانەوە بۆ ئێران زۆربەی ئەندامانی هۆزی بارزان سەرەتای مانگی مایس ئێرانیان جێ هێشت، مەلا مستەفاش لەگەڵ ژمارەیەکی کەم لە لایەنگرانی، کە شەشیان ئەفسەری هەڵهاتووی سوپای عیراق بوون چوونە ناو خاکی ئازەربایجانی سۆڤیەتەوە[٨٠] بەر لەوەی مانگی

---

(٧٩) ژمارەی ئەو کەسانەی لەگەڵ بارزانیدا چوونە ناو خاکی سۆڤیەتەوە کەم نەبوو.

(٨٠) ئەو ئەفسەرە کوردە عیراقییانەی دایانە پاڵ ڕاپەڕینی کوردی باشووری لە ساڵی ١٩٤٥ بە ڕەهبەریی بارزانیی ئەم حەوت ئەفسەرە بوون: عیزەت عەبدولعەزیز و مستەفا خۆشناو و خەیروڵڵا عەبدولکەریم و محەمەد قودسی و میرحاج و نوریی ئەحمەدی تەها و جەلالی ئەمین بەگ، لەو حەوتە تەنها میرحاج لەگەڵ بارزانیدا چووە ناو خاکی سۆڤیەت، ئەوانی دیکەیان گەڕانەوە عیراق، جەلالی ئەمین بەگ ونوریی ئەحمەدی تەها خۆیان نەدا بە دەستەوە و دڵسۆزانی وەك شێخ لەتیفی شێخ مەحموود تاوەکو بەڕابوونی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژی ساڵی ١٩٥٨ دالدەیان دان، ئەو چوارەکەی دیکەیان کە خۆیان بەدەستەوە دا، واتا عیزەت عەبدولعەزیز و مستەفا خۆشناو و خەیروڵڵا عەبدولکەریم و محەمەد قودسی لە سێدارە دران هەرچەندە هەوڵێکی زۆر لە لایەن جەماوەر و

مـایس کۆتـایی بـێ حـوکمی عـورفی لـه کوردسـتانی ئێـران لادرا و بـه پێـی ڕاپۆرتەکان کاری دامـاڵینی چـەکی هـۆزە کوردەکـانیش بـه شـێوازێکی بـاش جێبەجێ کرا. هەروەها شا بڕیاری بەخشینی بۆ ئـەو هۆزانـه دەرکـرد کـه بـه کاری دوژمنکاری تاوانبار کرابوون.

دوا بەدوای ئەوە باری ئاسایشی ناوچەکە تاوەکو کۆتایی ساڵی ١٩٤٧ بە باشی چووە سەر.

٩- دەنگوباوی گەڕانەی مەلا مستەفا لەگەڵ هێزێکی چەکداردا بۆ عـێراق جارجارە نەبێ بە درێژایی ساڵی ١٩٤٨ لە ئارادا بوو. هەر چۆن بێ بارودۆخی کوردستانی ئێران هێمن بوو، تەنها ئەو هێرشە نەبێ کە کرایە سـەر جـوانڕۆ و ئەویش وا دیارە ڕووداوێکی گرنگ نییە، تەنانـەت زانیاریـیەکانیش دەربـارەی درەنگانێك زانراوە.

ساڵی ١٩٤٩

١٠- سـەرەتای سـاڵی ١٩٤٩ چـەند هـەوڵێك درا بـۆ زیندووکردنـەوەی بزووتنەوەی نەتـەوەیی کـورد لـه مـەهاباد لـه ڕێگـەی بلاوکردنـەوەی بابـەتی پڕۆپاگەنـدە بـۆی لـه لایـەن کـوردە «دیمـوکرات»ەکانـەوە، کـه لەوانەیـه «ڕزگـاری»یـان پـەخش کردبـێ، بۆیـەکا کاربەدەسـتە ئێرانییـەکان شـوبات و مارت و نیسان چەند هەڵمەتێکی گرتنیان کرد، ئەو کارەی بە پێی یـەکێك لـه زانیاریـیەکان بەسترایەوە بە هەوڵەکەی تیرۆرکردنی شاوە لە مانگی شـوباتدا.

گەورەپیاوانی وەك ئەمین زەکی بەگ و تۆفیق وەهبی و عەلی کەمال و عەلائەدین سـەجادی و ماجید مستەفا و مەعرووف جیاوك و کەسـانی دیکـەوە درا بـۆ قوتـار کردنیـان لـه پـەتی قەناره، لە سێدارەدانی ئەو چوار ئەفسەرە ڕقی پیرۆزی جەماوەری کوردستانی هەڵساند و زنجیرەیەك خۆنیشاندان شارەکانی کوردستانی گرتەوە و ناشتنی هەرچـواریان بـووە ڕۆژی ماتەمینی سەرجەمی کورد، وێنەکانی ئەو چوار ئەفسـەرەیش تـاوەکو شۆڕشـی چـوارەمی گەلاوێژی ساڵی ١٩٥٨ بە نهێنی دەفرۆشران و باربووی «پارتی دیموکراتی کوردسـتان»یـان پێ دەکرا.

هەرچەندە هەردووک هۆزی جەلالی و شکاک تا ڕادەیەک بە نهێنی دژی حوکمەتی ئێران چالاکییان دەنواند، بەڵام هیچ بەڵگەیەک لە ئارادا نییە کە کورد دەستیان لە تاوانەکەی هەوڵی «تێرۆرکردنی شادا–ک.م.» هەبووبێ. هەر چۆن بێ وا پێدەچێ ژمارەیەک لە هۆزەکانی «کوردستان–ک.م.» بە ئاگاداریی دەسەلاتدارانی ئێران هەندێک کاری تایبەت ڕادەپەڕموێنن.

سالّی ١٩٥٠

١١– زستانی سالّی ١٩٤٩– ١٩٥٠ هێمنی بالّی کێشابوو بەسەر ناوچەکەدا، ئەو دەنگوباوەیش لە مانگەکانی یەکەمی سالّی ١٩٥٠ دەربارەی ڕووداتی هەراوبگر بەر لەوەی هاوین دەست پێبکات، وردە وردە ڕەوییەوە. تەنانەت «کۆمەڵە»ش چالاکییەکی ئەوتۆی نەنواند، هەرچی ئەندامانی هۆزەکانن بەوە دڵخۆشن کە زستانەکەی سەخت نەبوو، وێڕای ئەوەی چاوەڕوانی دروێنەیەکی بە پیت و بەرەکەتن.

١٢– «پارتیی ئیسلامی کوردی» لە تاران سەری هەڵداوە، ئەو سەرەک هۆزە کوردانەی مانگی مایس بە بۆنەی هێنانەوەی تەرمی ڕەزا شاوە[٨١] هاتوونە پایتەخت باسی ئەو پارتییەیان کردووە.

١٣– دوو شارەزای بێ لایەنی ڕاگەیاندنی بەریتانی کە مانگی ئابی سالّی ١٩٥٠ گەشتێکیان بەناو کوردستانی ئێراندا کردووە ڕاپۆرتێکی گرنگیان دەربارەی هەڵوێستی کورد ئامادە کردووە کە ئەم خالانەی لای خوارەوەیان تێدایە:.

«أ– هەموو ئەو کەسانەی کە لە ناوچە کورد‌ییەکانی باکووری سەقز دەژین کە لێمان پرسیون بە بیروباوەڕ لەگەڵ سەربەخۆییدان، هۆکانی ئەوەیش بە لایانەوە بڕیتین لە جیاوازیی نەتەوەیی و گەندەڵی و

---

[٨١] سالّی ١٩٤١ دوای گرتنی ئێران لە لایەن هاوپەیمانەکانەوە ڕەزا شای پەهلەوی بە یەخسیری ڕەوانەی دوورگەی ڕۆدیسیا کرا و دوای کۆچی دوایی تەرمەکەی هێنرایەوە بۆ تاران.

بەریتیلخۆریی کاربەدەستە سیڤیل و سەربازییەکانی حوکمەتی ئێران کە وەک دەڵێن زۆر کەمتەرخەمن بۆ بەرەو پێشبردنی ناوچە کوردییەکان.

ب- لەگەڵ ئەو هەموو ڕقوکینەیەش کە ئەم جۆرە مامەڵەیە دروستی کردوون، هەرچۆن بێ ئێستا نیشانەیەکی ئەوتۆ لە ئارادا نییە ئامادە بۆ دروستبوونی پلانی کاریگەر «عەمەلی»، یان ئامادە بۆ بوونی ڕێکخراوێکی چالاک بۆ داواکردنی سەربەخۆیی بکات، ئەمەیش هەمان کات بیر و بۆچوونی فەرماندە سەربازییەکانی مەهابادە، پتر لەوەیش هیچ جۆرە نیشانەیەکی بوونی هیچ دروشمێکی پان- کوردستانیزم لە ئارادا نییە، وێڕای ئەوەی وا دیارە کێشەکانی کوردی تورکیا و سووریا و عیراق کاریگەرییەکی کەم، یاوەخود هیچ کاریگەرییەکیان لەسەر ناوچە کوردەواریەکانی ئێرانەدا نییە[٨٢].

ج- لە ناوچەکانی باشووری سەقزیش هەمان گازندە و ناڕەزایی دژی دەزگا کارگێڕییەکانی ئێران هەبوون وەک ئەوانەی زۆربەی ناوچەکانی باکووری سەقزیان گرتبۆوە، بەڵام لێرە وا هەست دەکرا خەڵکەکەی دەیانەوێ وەها لە کاربەدەستانی ئێران بکەن هەست بە مەترسییەکانی خودی ئەو ناڕەزاییە بکەن وەک لە پێویستیی سەربەخۆیی، زیارەتی ئەم چەندانەی دوایی شا[٨٣] بۆ ئەم ناوچەیە زیارەتێکی چاک بوو، بەڵام گرنگ ئەوەیە ئەو گفتانەی کە داونی جێبەجێ بکرێن».

---

[٨٢] بێ گومان لەگەڵ بۆچوونێکی لەو بابەتە نین کە تەنانەت دژی بۆچوونەکانی خودی بەڵگەنامە بەریتانییە نهێنییەکانە، هەڵبەت لەو ڕۆژگارەدا لەبەر چاودێریی وردی ساڤاک و دەزگا داپڵۆسێنەرەکانی دیکەی شا هەر گەشتیارێك بچووبایە کوردستانی ئێران نەیدەتوانی بە ئاسانی بگاتە هەموو لایەنە شاردراوەکانی هەستی خەڵك و بزووتنەوەی نهێنیی کوردەواری.

[٨٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەم دوو دێرە وەک پەراوێز تۆمار کراوە:
«مانگی ئابی ساڵی ١٩٥٠ شا، وا پێدەچێ، زیارەتێکی سەرکەوتووی بۆ هەمەدان و کرمانشا و باشووری کوردستان کرد». شایانی باسە هەمەدان زوو ناوی ئەکباتانا بوو

١٤- مانگی مایسی «سالّی ١٩٥٠-ك.م.»دوو بنکەی سەربازیی لە ناوچەی جوانرۆ دامەزرێنران، یەکسەر ئەوەیش ئاشکرا بوو کە ئەو هەنگاوە بەشێکە لە سیاسەتێکی گشتیی بۆ گەیاندنی دەسەلاّتی سەربازیی دەولّەت تا ناوجەرگەی ناوچە هۆزایەتییەکان. هەرچۆن بێ ئەو هەرا بچووکەی جوانرۆییەکان وای لە هۆزی ئیمامی کرد وا هەست بکات فەرماندەی ناوچەکە بیەوێ چەکەکانی ئەوانیش دامالّێ، ئەو هۆزە قایل نەبوو چەک بکرێن و رۆژی دووی ئەیلوولی «سالّی ١٩٥٠-ك.م.» هێرشیان بردە سەر سەربازگەی پلّنگان، ژمارەیەك لە هۆزە ناحەزەکانی جوانرۆ کەمێك یاریدەی سوپایان دا و بەو جۆرە تا مانگی تەشرینی یەکەم کۆتایی بە هەراکە هێنرا و جوانرۆییەکان سەد تفەنگیان تەسلیم کرد. ئیزگەی مۆسکۆ و ژمارەیەك رۆژنامە ئەو ڕووداوەیان گەورە کرد.

عیراق

سالّی ١٩٤٦ - ١٩٤٧

١٥- لە سەرەوە پوختەیەکی بابەتی بزووتنەوە سەربازییەکانی حوکمەتی ئێران دژی مەلا مستەفامان باس کرد لە بواری هەولّەکانی ئێراندا بۆ ئارامکردنەوەی ناوچەی ئازەربایجان. لەگەلّ ئەو ترسە بەردەوامەیشدا کە لەوانەیە گەڕانەوەی بارزانییەکان ببێتە هۆی دروستبوونەوەی کێشە بۆ عیراق بەلاّم ئەوەی لە ئێران دییان و ئەو زیانانەی سوپای ئێران پێی گەیاندن بوونە دەرس بۆیان و نیسانی سالّی ١٩٤٧ ژمارەیەکی زۆریان سنووری عیراقیان بڕی و بێ شەرت و شرووت خۆیان دا بە دەستەوە و دوای ئەوانیش دەستە دەستەیان هاتنەوە، شێوازی هاتنەوە و مەرجەکانی خۆبەدەستەوەدانی بارزانییەکان بوونە مایەی ڕەخنەگرتنی رۆژنامەکانی بەغدا، رۆژی پازدەی

پایتەختی دەولّەتی میدی بوو، وێڕای ئەوە کوردی شاری کرمانشا و دەوروبەری شیعەن و ئەوەیش کاری نەکردۆتە سەر هەستی کوردایەتییان.

«نیسانی سالّی ١٩٤٧–ك.م.» بارزانییەکان دەستیان کردە تەسلیمکردنی چەکەکانیان کە بریتی بوون لە سێ تۆپ و نزیکەی پەنجا ڕەشاش و دەوروبەری پێنج سەد تاوەکو شەش سەد تفەنگ و ژمارەیەکی کەم دەمانچە، وا پێدەچێ بەر لە گەڕانەوەی بارزانییەکان چەکێکی زۆر بەنهێنی ئاودیو کرابێتە ناو خاکی عیراقەوە، ژمارەی بارزانییە گەڕاوەکانیش بریتییە لە نزیکەی شەش هەزار پیاو و ئافرەت و منداڵ، هەروەها چوار لە ئەفسەرە هەڵهاتووەکانیش خۆیان دا بە دەستەوە و درانە دادگا و پۆژی نۆی[٨٤] حوزەیرانی سالّی ١٩٤٧ لە سێدارە دران.

سالّی ١٩٤٨

١٦– نیوەی دووەمی سالّی ١٩٤٧ و سالّی ١٩٤٨ بارودۆخی کوردستانی عیراق هێمن بوو، دەنگوباوی نیازی گەڕانەوەی مەلا مستەفا سەرەتای سالّی ١٩٤٨ دەستی پێ کردەوە، هاوکاتبوونی ئەو دەنگوباوە لەگەڵ جەنگی فەلەستیندا هێندەی دیکە بووە مایەی شپرزەبوونی حوکمەتی عیراق، زنجیرەیەك خۆنیشاندان لە شاری سلێمانی دەستی پێ کرد، ئەو خۆنیشاندانانە هاوکات بوون لەگەڵ ئاژاوەکانی شوبات و ئەیلوولدا دژی پەیمانی پۆرتسمۆث و بانگدانی حوکمی عورفیدا و هۆکانیان کوردایەتی نەبوون.

١٧– سالّی ١٩٤٩ هیچ چالاکییەکی هۆزەکانی «کوردستانی –ك.م.» بەخۆوە نەدی، بەڵام تاوەکو کۆتایی هاوینی ئەو سالّە ڕاپۆرتەکان باسی ئالۆگۆڕکردنی نامەیان لە نێوان مەلا مستەفا و ئاغا کوردەکاندا دەکرد، هەر ئەوساکە نۆرەی ئەو چیرۆکەش هات کە نیاز وایە بە پەڕەشووت خەڵك بگەیێننە ناو خاکی کوردستان، تایبەت دوای ئەوەی دەنگوباوێك بڵاو بۆوە

---

[٨٤] ئەو چوار ئەفسەرە پۆژی نۆزدەی حوزەیران نەك نۆی حوزەیرانی سالّی ١٩٤٧ لە سێدارە دران، دوور نییە هەڵەی چاپ بێ.

که گوایه شەش کەس بە پەڕەشووت گەیێنراون. لەمەوە دیارە ئەو هەواڵنە، یان ئەوانەی بڵاویان دەکەنەوە بێ هووده بوون لە دەنگوباوی گەڕانەوەی مەلا مستەفا بۆیەکا دەستیان داوەتە دروستکردنی شتی وەك ئەو داستان ئاساییە دەربارەی ئەو بابەتە، هەرچۆن بێ مانگی مایس ئینزاری حوکمەتی عیراق کرا کە بەڕاستی گەڕانەوەی مەلا مستەفا کاری ئانو سەعاتە، بەڵام دەرکەوت ئەو مەترسییانە بێ بنەمایە و بەو جۆرە ساڵ کۆتایی هات بێ هیچ هەڕەشەیەکی دیکە.

ساڵی ١٩٥٠

١٨- لە نێوان نیسان و حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٠دا ئەو دەنگوباوە کەوتەوە کە گوایە مەلا مستەفا پێوەندیی بە ژمارەیەك ڕەهبەری کوردەوە کردووە و چەکیش لە ڕێگەی ئێرانەوە ئاودیوی عیراق کراوە، هەمان کات بە پێی ڕاپۆرتی پۆلیسی عیراق لە مانگی تەممووزدا دەنگوباوێکی وەها بڵاوبۆوە کە گوایە مەلا مستەفا هەوڵی داوە قەناعەت بە ئێرانییەکان بکات ڕێگەی بدەنێ بگەڕێتەوە عیراق. بەپێی هەمان ڕاپۆرتی پۆلیسی عیراق ئێرانییەکان بە بارزانییان ڕاگەیاندووە ئەوان لارییان نییە ڕێگەی بدەنێ بەو مەرجەی چ خۆی و چ پیاوەکانی چەکیان پێ نەبێ، بەڵام ئەو بەو مەرجە قایل نەبووە، گومانێکی کەم لەوە دەکرێ مەلا مستەفا پێوەندییەکی بەردەوامی لەگەڵ هاوبیر و خزمەکانیدا لە عیراق هەبێ، بەڵام دەنگوباوی گەڕانەوەی ئەمجارەیشی لە سالانی ڕابردوو کەمتر نییە.

١٩- هەراوبگر و پێشێلکردنی یاسا لە ناوچە کوردییەکانی مووسڵ و هەولێر و سلێمانی، نە لە سنوور بەدەر نەبوون، نە شتێکی چاوەڕوان نەکراو بوون، تەنها لە یەك حاڵەتدا نەبێ، ئەو حاڵەتەش پێوەندیی بە مەسەلەی کابرایەکەوەیە کە ناوی خولە پیزەیە، خولە پیزە چەتەیەکە وا دەچێ بۆ هەشت ساڵ حوکمەت ناتوانێ دەستگیری بکات، پتر لە پێویستیش کرداره چاونەترسەکانی ١٩٤٩ و ١٩٥٠ی گەورە دەکرێن، تەنانەت لە ناوچەی

شێخ بابا عەلی شێخ

سلێمانیدا بە چاوی ڕۆبن هودی[٨٥] کورد سەیری دەکەن، و پێدەچێ بابە عەلی و شێخ لەتیفی کوڕانی مەحموود دالّدەی لەتیف دەدەن[٨٦] وەزعی خولە پیزە کاری کردووەتە سەر سومعەی حوکمەت.

٢٠- هەستی کوردایەتی کە هەرگیز لە هەولێر و سلێمانی خۆی لە خۆیدا کەم نەبووە، بەلاّم سەردانی یەك لەسەر یە کی مولحەقەکانی بالّوێزخانەی ولاّتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لە بەغدا بۆ ئەو ناوچانە بووە جۆرە هاندەرێکی ئەو هەستە، بایەخ پێدانی ڕۆژنامە ئەمەریکییەکان و سەردانی شێخ بابە عەلی لە ولاّتە یەکگرتووەکان، کە کاتی خۆی قۆناغێکی خوێندنی لەوێ تەواو کردووە، بوونە نیشانەی ئەوەی ولاّتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەیەوێ بکەوێتە پێشبڕکێ لەگەلّ ڕووسدا لە بواری خۆ نزیکخستنەوە لە کورد.

---

[٨٥] ڕۆبن هوود (Robin Hood) پالّەوانێکی یاخیبووی ئەفسانەیی ئینگلیزی یەکجار بەناوبانگە، گوایە کۆتاییەکانی سەدەی دوازدە سەری هەلّداوە و وەك پارێزەری هەژار و لێقەوماوان ناوی دەرکردووە و وا دیارە تا هاتووە کرداری قارەمانێتی خەیالّپلاّوانەی بۆ دروست کراوە و لە سەدەی پازدەمینەوە دەیان نووسەری ئینگلیز کەوتوونەتە سۆراخی و شتی عەنتیکەیان داوەتە پالّی، نووسەری وا هەیە نەك هەر ئەسلّوفەسلّی، بەلّکو تەنانەت گۆڕەکەیشی دەستنیشان کردووە، لە دەورویەری کۆتایی سییەکانی سەدەی ڕابردوویشەوە ڕۆبن هوود بووە بە یەکێك لە بابەتە هەرە سەرکەوتووەکانی فیلمەکانی هۆلّیوود و دوای ئەوەیش هی تەلەفزیۆن، بۆیەکا لە گشت جیهاندا هێندەی دیکە ناسرا. بڕوانە:

"Oxford Dictionary of National Biography", Vol.27, Oxford University Press, 2004. PP.926-929.

[٨٦] شێخ بابە عەلی هەرگیز تۆخنی کاری لەو جۆرە نەدەکەوت و بە عەقڵییەتێکی ژیاریی هاوچەرخ ڕەفتاری دەکرد.

سووریا و لوبنان [٨٧]

٢١- وەك لە ڕاپۆرتی قۆناغی پێشوودا ئاماژەی بۆ کراوە، کۆمەڵگەی کوردی لوبنان بە ژمارە کەمن و بایەخێکی ئەوتۆیان نییە، تەنانەت ئەگەر شاری بێروویتیش لەم بارەوە بایەخی هەبێت، ئەوا دەگەڕێتەوە بۆ ئەو ڕاستییەی کە کامەران عالی بەدرخان لەوێ دەژی و لەگەڵ براکەیدا[٨٨] بە جووتە بەردەوامن لە خزمەتکردنی پرسی کورددا. بەڵام جەزیرە «لە سووریا -ك.م.» مەڵبەندی سەرەکیی کوردایەتییە، لەوێ دوکتۆر ئەحمەد نافیز کە خەڵکی قامیشلییە چالاکترین دەربڕی ئاواتەکانی کوردە.

ساڵی ١٩٤٦

٢٢- ڕووداوەکانی ئێران بە شێوازێکی سروشتی کوردی سووریایان بزواند، ڕاستە ساڵی ١٩٤٦ ئەو دیاردەیە لە چوارچێوەی سیاسییەکاندا خۆی نواند، ئەگینا زۆرینەی کورد یان کەم، یان هەر هیچ کاری تێ نەکردن و ئەگەر ئەو هەواڵە سەر نەگرتووەی بەدرخانییەکانی لێ بەدەرنێین کە ڕۆژانی حەج لە مەککە ویستیان کۆبوونەوەیەك بۆ کورد ساز بکەن ئەوا ساڵی ١٩٤٦ تێپەڕی بێ ئەوەی شتێکی ئەوتۆ بەخۆوە ببینێ. لەگەڵ ئەوەیشدا چارەنووسی ئازەربایجان [٨٩] کوردی سووریای هەژاند و ڕقیانی دژی ڕووس وروژاند، چونکە دەستبەرداری کوردی «مەهاباد-ك.م.» بوون لە کاتی کەوتنیاندا. مارتی ساڵی ١٩٤٧ دوکتۆر نافیز نامەیەکی نارد بۆ میستەر بێڤن[٩٠] کە تیایدا سەرنجی ڕاکێشابوو بۆ مێژووی کورد لە جەنگی یەکەمی

---

[٨٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا نووسراوە "The Levant States" کە ئەوساکە تەنها سووریا و لوبنانی دەگرتەوە

[٨٨] دیارە مەبەستی جەلادەت عالی بەدرخانی برا گەورەی دوکتۆر کامەرانە.

[٨٩] مەبەستی هەردووك کۆماری ئازەربایجان و کوردستانە.

[٩٠] ئێرنست بێڤن (Ernest Bevin) یەکێکە لە دیبلۆماسییە هەرە بەناوبانگەکانی سەدەی بیستەمی بەریتانیا و جیهان، حەوتی مارتی ساڵی ١٨٨١ لە دایك بووە، لە هەژەتی لاوییەوە پێوەندیی بە ڕێکخراوە کرێکاری و سۆشیالیزمەکانەوە هەبووە، لە ساڵەکانی

جیهانەوە، وێڕای ئەو زوڵمە زۆرەی لێیان دەکرێ لە لایەن حوکمەتانی ئەو ولاتانەوە کە بەسەریاندا دابەش کراون. دوکتۆر نافیز کۆتایی نامەکەی بەم پێشنیازە هێنابوو کە دەڵێ: دوای ئەم تاقیکردنەوە دوور و درێژە نابێ بە چاوی سەر سوڕمان یان گلەییەوە بڕوانینە ئەوەی لاوی کورد ڕوو بکەنە توندڕەوی لە ژێر فشاری «یەک چەمکیی پووچگەرایی «نیهلیزم» و بێ هیوایی»دا[٩١].

نافیز جەلال

سالّی ١٩٤٧:

٢٣- تاکە ڕووداوی سەرنجڕاکێش لە ساڵی ١٩٤٧دا ئەو دەنگوباوە بوو دەربارەی ئەو بزووتنەوەیەی بۆ هاوکاریی لە نێوان کورد و ئاشووریەکاندا دەستی پێکرد، بەڵام ئەم بزووتنەوەیە لە جغزی پێشنیاز تێنەپەڕی، واپێدەچێ ڕەهبەری شیوعیی خالید بەکداش بە نهێنی ئەو کارەی دەبزواند، ئەوەیش بۆخۆی یەکەم جار بوو خالید بەکداش ساڵی ١٩٤٦ لە سەر شانۆی کوردایەتی دەرکەوێ[٩٢].

جەنگی دووەمدا وەزیری کار بوو، لە هەڵبژاردنی گشتیی ساڵی ١٩٤٥دا پۆڵێکی گەورەی لە سەرکەوتنی «پارتی کرێکاران»دا بینی، بۆیەکا ئەتلیی سەرەک وەزیران لەوساوە کردییە وەزیری هەندەران لە کابینەکەی خۆیدا، بێڤن بە دەستووری چەرچڵ زۆری دەخوارد و زۆری دەخواردەوە و زۆر زۆریش جگەرەی دەکێشا و توخنی وەرزش نەدەکەوت، لە دوای ساڵی ١٩٤٥ەوە تەندروستیی ڕووی لە نشێوی کرد، ڕۆژی چواردەی نیسانی ساڵی ١٩٥١ بێڤن بە نەخۆشیی دڵ کۆچی دوایی کرد، بڕوانە:
"Oxford Dictionary of National Biography", Vol. 5,Oxford University press, 2004, pp.604-613.

[٩١] لە دەقی ئەو ڕستەیەی ناو نامەکەی دوکتۆر نافیز بۆ ئێرنست بیڤنی ناردووە بە فەڕەنسی بەم جۆرە نووسراوە: "une certaine notion de nihilisme et de de`sespoir"
سوپاسی زۆرم بۆ برای خۆشەویستم دوکتۆر نەجاتی عەبدوڵڵا کە بەتەلەفون لە پاریسەوە دەقی ناوەڕۆکی ڕستەکەی بۆ کردمە کوردی.

[٩٢] برای بەڕێز دوکتۆر عیزەدین مستەفا ڕەسوول کە چەند ساڵێک بەر لە شۆڕشی چواردەی گەلاوێژی ساڵی ١٩٥٨ لە سووریا پەنابەر بوو لە نزیکەوە پێوەندیی بە خالید بەکداشەوە

ئەکرەم جەمیل پاشا و قەدری جان و جەلادەت بەدرخان

٢٤- ئـەو هەوڵـەی حوکمـــەتی ســـووریی کۆتـــایی ســـاڵی ١٩٤٧ دای بـــۆ ئـــــەوەی گیانفیـدای کـوردیش لـه جـــەنگی فەلەســـتیندا بەشـــداربن لـــه لایـــەن ڕەهبـــەرانی کـــوردەوە پەسند نەکرا.

٢٥- ســـــەرەتای ساڵی ١٩٤٨ دوکتۆر کامەران عالی بەدرخان لە سویسرەوە گەڕایەوە بێروت و دەڵێن گوتوویەتی لـەوێوە موتابەعـەی کێشـەکانی کـوردی سـوریا و کار بۆ کورد بە گشتی دەکات.

ساڵی ١٩٤٩

٢٦- لە کاتی ئەو کۆنفرانسەی مایسی ساڵی ١٩٤٩ جـەلادەت بـەدرخان لە بێروت سازی کرد باسی دوو ڕێکخراوی کوردی هاتە گۆڕێ : یەکیـەتی «یـا بـەرەی» پارتییـە کوردییـەکان و پـارتی دیمـوکراتی کـوردیی، بـەڵام ئـەوە نـەزانراوە کـە ئایـا ئەوانـە نـاوی نـوێی «یەکیـەتی کـوردان» و «کۆمەڵـەی صەلاحەددین»ن کە ڕاپۆرتـەکانی پێشـوو باسـیانی کـردووە، یـا وەخـود دوو کۆمەڵەی نوێن، هەرچـەندە جـەلادەت بـەدرخان لەسـەر چـالاکییەکانی خـۆی بەردەوامە، بەڵام لە ڕاستیدا ئێستا کـەمتر دەسـتی دەڕوات وەک لـە سـلێمان حاجۆ ئاغا و دوکتۆر نافیز و قـەدریی جـەمیل پاشـا و ڕەهبـەرەکانی دیکـەی جەزیرە کە لە نزیکەوە پێوەندییان بە دانیشتوانی ناوچەکەوە هەیە. بە پێـی

هەبوو، گـەلێک جـار باسـی هەسـتی کوردایـەتیی ئـەو کەسـایەتییەم لـە دوکتـۆر عیـزەدین بیستووە کە دەشڵێ هەمیشە بە کوردی پێکەوە قسەمان دەکرد.

ئەو ڕاپۆرتەی تازە پێمان گەیشتووە نەوەی تازە پێگەیشتووی کورد ڕەخنەی ئەوە لە جەلادەت بەدرخان دەگرن کە خۆی لە تورکیا و ولاتە ڕۆژئاواییەکان نزیک دەخاتەوە، وا دیارە ئەو ڕێبازەی وەک ڕێبازێکی نوێ بۆ خۆی هەڵبژاردووە و بۆ خۆیشی نکۆڵی لێی ناکات.

ساڵی ١٩٥٠

٢٧- هەرچەندە ئەندامانی حوکمەتی سووری لەم چەندانەی دواییدا هەندێك سکالایان لە دەست مەترسیی کەمینەی کورد بۆ سەر دەوڵەت و پەرەسەندنی چالاکیی کۆمۆنیزمی کورد لە ساڵی ١٩٥٠دا دەرکردووە، بەڵام لەوە ناکات ئەو دیاردانە گەیشتبنە ئاستێکی فراوان.

تورکیا

٢٨- لە یادداشتی نهێنیی پێشوومانداً «کە ژمارەکەی ١٧٠٨١»ە بە دووروودرێژی باسی وەزعی کوردی تورکیامان کردووە و لە ماوەی چوار ساڵی ڕابردوودا گۆڕانێکی ئەوتۆ لە وەزعیاندا ڕووی نەداوە، بەڵام ساڵی ١٩٤٩ ڕۆژنامەکانی تورکیا کتوپڕ کەوتنە بایەخدان بە پرسی کورد، چونکە وردە ئاڵوگۆڕێك لە هەستی نەتەوەیی کوردی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی «تورکیادا- ک.م.» هاتبووە گۆڕێ، کاربەدەستانی تورکیا بەردەوامن لەسەر ئەو بیرو بۆچوونەی خۆیان کە گوایە کێشەی کوردی ئەوان چارەسەر کراوە هەرچەندە لەوانەیە کوردی تورکیا هەمیشە ببنە سەرچاوەی ئاژاوە لە حاڵەتێکدا ئەگەر حوکمەتی عیراقی دەسەڵاتی لە دەست دا، یاوەخود تورکیا لە لایەن سۆڤیەتەوە هێرشی بهێنرێتە سەر.

٢٩- لە هەڵبژاردنی گشتیی ساڵی ١٩٥٠دا دیموکراتەکان لە ڕۆژهەڵاتی تورکیادا سەرکەوتنی زۆر گەورەیان وەدی هێنا، بەڵام هیچ شتێك لە ئارادا نییە ئاماژە بۆ ئەوە بکات کە ژمارەیەك لە نوێنەرە هەڵبژێردراوەکانی ئەو حیزبە سەر بە لیستی کوردن. بە پێی قسەی ئەوانەی لەم دواییانەدا

سەریان لەو ناوچەیە داوە، یاسا و هێمنی تا ڕادەیەکی زۆر بەرقەرارن، بەڵام حوکمەت بێ ئەندازە خۆی لە باسی هەوڵی «بەزۆر بە تورك کردنی کورد دەدزێتەوە[٩٣].

پەنا بردنە بەر نەتەوە یەکگرتووەکان و دەزگاکانی دیکە

٣٠- ئەم کوردە خوێندەوارانە- محەمەد حیلمی بەگ کە لە میسر دەژی و دەڵێ نوێنەری «پارتی نیشتیمانی دیموکراتی کورد»ە و شەریف پاشا کە سالانێکی دوور درێژ لە فەرەنسا و ئیتاڵیا ژیاوە و پۆژانی کۆنفرانسی ئاشتیی دوای جەنگی یەکەمی جیهان کەسایەتییەکی کوردپەروەری گەلێك دیار بوو و دوکتۆر نافیزی خەڵکی قامیشلیی سووریا و کامەران عالی بەدرخان و نووەدین زۆزۆر[٩٤] «وەفدی کوردی»یان لە پاریس دامەزراندووە و گۆڤاری Bulletin du center d`Etudes Kurdes دەردەکەن، ساڵی ١٩٤٧یش یادداشتێکی دیکەیان دایە سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان، سیازدەی ئەیلوولی ساڵی ١٩٥٠یش هەمان وەفد دژی هێرشی «حوکمەتی ئێران بۆ سەر-ك.م.» جوانڕۆ یادداشتێکی ناڕەزایی پێشکەشی نەتەوە یەکگرتووەکان و ژمارەیەك لە دەوڵەتە ئەندامەکانی کرد.

---

[٩٣] لە دەقی بەڵگەنامەکە خۆیدا وشەی "Turkify"بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە و هەموو ئەو ڕستەیش بەم جۆرە داڕێژراوە:
According to recent visitors to the area law and order are satisfactory maintained but Government attempts to (Turkify) the kurds are extensively evaded.

[٩٤] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا (Nureddin Zozor) نووسراوە، لەوانەیە مەبەست نووەدین زازا بی.

کۆمۆنیزم و کورد

سووریا و لوبنان

۳- زۆر[۹۵] زەحمەتە بتوانیت مەزندەیەکی دروستی ئەوە بکەی کە ئایا رەهبەرە کوردەکانی سووریا و لوبنان تاوەکو چ ڕادەیەک تێکەڵ بە پیلانەکانی یەکیەتی سۆڤیەتن. ژمارەی ئەو ڕاپۆرتانەی لەم چەندانەدا باسی پێوەندیی جووتە بۆ بەدرخانیی[۹۶] بە دیپلۆماسییە سۆڤیەتییەکانەوە دەکەن زۆرە، ئەو گۆڤارە «کوردییەش-ک.م.» کە لە پاریس دەردەچێ هەر چەندە بە گشتی بە زوبانی کۆمۆنیزم نادوێ، بەڵام لەم چەندانەی دواییدا ژمارەیەک وتاری بڵاو کردۆتەوە کە تیایاندا باسی بایەخپێدانی ڕووس بە زوبان و مێژووی کورد دەکات و ئەو دیاردەیە لەگەڵ بایەخ پێنەدانی ڕۆژئاواییەکاندا بەراورد دەکات. لە لایەکی دیکەوە بە پێی ڕاپۆرتەکان جەلادەت بەدرخان دوژمنێکی سەرسەختی کۆمۆنیزمە، وا دیارە زۆربەی سەرکردە کوردە بە سالاڕچووەکان بە هەمان شێواز بیر دەکەنەوە. بەرانبەر بەوە گومانێکی کەم لە ئارادایە کە زۆربەی لاوی کوردی سووریی لە جەزیرە بە سەرۆکایەتی سلێمانی حاجۆ ئاغا تەواو سەر بە کۆمۆنیستن. وێڕای ئەوە ڕاپۆرتەکان باسی ڕێکخراوێکی سەر بە کۆمۆنیستیی کورد و ئەرمەن دەکەن، بەڵام بەرانبەر بەوەیش نیشانەی دوژمنایەتیی «خۆیبوون» هەیە کە سەرچاوەکەی لە هاریکاریی کورد و ئەرمەنە داشناقەکانەوە هەڵدەقوڵێ، ئەو داشناقانەی چەند دژی تورکن، هێندەیش دژی سۆڤیەتن.

۳۱- هەڵوێستی کوردی سووریا نە لە ڕەگ و ڕیشەوە و نە لە بارودۆخی ئێستاشیدا لە هەڵوێستی کەمینە کوردەکانی دیکەی «ولاتە دراوسێکانی

---

[۹۵] نووسەرانی ڕاپۆرتەکە لە زنجیرەی ژمارەکاندا کەوتوونەتە هەڵەوە و دوو جار ژمارە سییان بۆ دوو بابەتی جیاواز دووپات کردۆتەوە، بەو جۆرەش کۆی ژمارەی خاڵەکانی ڕاپۆرتەکە دەبێتە سی و شەش (۳٦) خاڵ نەک سی و پێنج (۳۵)، هەرچەندە ئێمە ژمارەی سییەکەمان وەک دەقی بەڵگەنامەکە تۆمار کردووە.

[۹۶] دیارە مەبەستی جەلادەت و دوکتۆر کامەران عالی بەدرخانە.

تورکیا–ک.م.»جودا ناکرێتەوە و هەڵوێستی هەردووک لایان بەرهەمێکی سروشتیی هەمان فاکتەرن، بەڵام لە سەرکردە بە سالاّچووەکان بەولاوە کوردی دیمەشق و شارەکانی دیکەی ڕۆژئاوای سووریا بایەخێکی ئەوتۆ نادەن بە پرسی کورد. ئەوان، سەرباری هەستی گومانـاوی ژمارەیەک ڕەهبەری عەرەب، وەک کارمەند و ئەفسەری سوپا و ئەندامی پەرلەمان لە بۆتەی عەرەبدا تواونەتەوە و لە ڕاستیدا پڕۆپاگەندەی کوردایەتی کارێکی ئەوتۆیان تێ ناکات. هەرچی جەزیرەشە بە هۆی لێشاوی نوێی پەنابەرانی کوردی تورکیاوە هەستی نەتەوەییان گەلێک زۆرتر و گەلێک زیندووترە. هەمان کات جەزیرە قەلاّیەکی پتەوی کوردایەتی نییە و[٩٧] ئەوەش موعەرەزە بۆ هێرش و بووەتە کۆسپ لەبەردەم بەرپابوونی ڕاپەڕین و وا لەسەرکردە «کوردەکان–ک.م.» دەکات هەوڵ بدەن پێوەندییان لە گەڵ حوکمەتی سووریادا باش بێ و هەمان کاتیش کار بۆ ئەو ڕۆژە بکەن کە خۆری جەنگ دەرفەتی تۆڵەسەندنیان لە تورک بۆ بڕەخسێنێ و سەرکەوتنی سۆڤیەت «لەجەنگێکی وادا–ک.م.» مۆری سۆڤیەت بنێ بە تەوێڵی سەربەخۆیی نیشتیمانەکانەوە.

هاتنە دیی ئەو ئاواتە سروشتییانە پێویستی بە کەمێک بزواندنی ڕاستەوخۆی بەکرێگیراوەکانی یەکیەتی سۆڤیەتە. ئەوەیش کە کورد شارەزا نین چۆن دەبێ لەگەڵ پڕۆپاگەندەی کاربەدەستە سۆڤیەتییەکاندا ڕەفتار بکەن دەیانخاتە هەڵەی کوشندەوە، هەمان کات لەوە دەکات بوونی کورد لەسەر سنووری تورکیا بووبێتە هۆی خۆڕاگرییان لە بواری سەر نەگرتنی ئاواتەکانیاندا لەسەر حسێبی تورک. هەمان کات ئەو کوردانە نابێ چاوەڕوانی ئۆتۆنۆمییەکی ناوچەیی بەرفراوان بن لە حوکمەتی سووریيەوە پتر لەوە پێوەندیی هەیە بە هۆز و ناوچە سنووریيەکانەوە.

---

[٩٧] ئەم ڕایە تەواو پێچەوانەی بۆچوونەکانی دەیان بەڵگەنامەی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی و گەلێک بۆچوونی دیکەی ناو هەمان فایلن.

عیراق

٣٢- ڕاپۆرتەکانی ئەم دواییانە دەربارەی هەڵوێستی هۆزە کوردەکانی عیراق گۆڕینیان بەسەردا نەهاتووە، مەیلێکی فراوانیش لە نێو ئەو هۆزانەدا بەرانبەر مەلا مستەفا نییە و ژمارەیەکی زۆر لە سەرەك هۆزە کەم بایەخەکان کە مەیلداری حوکمەت، یان مەیلداری بەریتانییەکانن، پرۆپاگەندەی سۆڤیەتی کاری تێ نەکردوون. ئەوەی سەرنج ڕادەکێشێ لە گشت ناوچە عەشیرەتییەکانی عیراقدا پرۆپاگەندەی سۆڤیەتی دیاردەیەکی دەگمەنە. شانبەشانی چالاکییەکانی مەلا مستەفا باسی پرۆپاگەندەی سۆڤیەتی هاتە کایەوە و ئەویش لە مەودایەکی تەسکدا. بێ هیچ جۆرە گومانێك دەزگا فەرمییە عیراقییەکان بایەخێکی بێ سنوور دەدەنە ئەم بابەتە وەك بەشێکی زیندووی گیانی یاخیگەرایی پتر لە ئەنجامی پرۆپاگەندەی شیوعی.

٣٣- لە شارەکانی «کوردستان-ك.م.»، تایبەت لە سلێمانی، بارودۆخەکە تا ڕادەیەکی زۆر خراپترە[٩٨]. پارتی «واتا لقی پارتی دیموکراتی» لە سلێمانی هەروەها لە هەولێر و کەرکووك و ڕەواندز چالاکە. هەمان کات «پارتی نیشتیمانیی ئازادیخواز - حزب التحرر الوطني»[٩٩] کە پێوەندیدارە لەگەڵ «پارتی دیموکراتی کوردستان»[١٠٠] بەردەوامە لەسەر چالاکییەکانی. وا دیارە کۆمۆنیستەکانی بەغدا گەلێك چالاکانە دزەیان

---

[٩٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وا هاتووە:
"33-in the towns, and particularly in Sulaimaniya, the atmospher is much less healthy" (A.N., F.O., 371/91252, confidential, The Kurdish problem 1946-1950, P.30).

[٩٩] لە دەقی بەڵگەنامەکە خۆیدا وا هاتووە: (Hizbal Watani lil Tharrur) کە ڕێکخراوێکی مارکسیی چەپڕەو و یەکێك لە ڕووکەشەکانی حیزبی شیوعیی عیراقی بوو، لە کوردستان هەر بە حیزبی تەحەڕوڕ ناسرابوو، ئەحمەد غەفوور و غەفووری میرزا کەریم و ڕوشدیی ئەحمەد بەگ و کەمالی میرزا کەریم و پارێزەر محەمەد مستەفا لە سەرکردە چالاکەکانی لقی سلێمانیی ئەو ڕێکخراوە بوون.

[١٠٠] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا «پارتی دیموکراتی کورد» هاتووە.

کردۆته ناو ڕیزەکانی هەردووکیانەوە، بە ڕادەیەک هێڵێکی جیاکەرەوە لە بیرو بۆچوونی ئەندامەکانیاندا هەست پێ ناکرێ و «هەردووک لایان چوون یەک–ک.م.» دروشمی ئازادی و دیموکراسیی کوردستان و هەموویان ئامانجە کۆمۆنیستییەکان پەیڕەو دەکەن[١٠١] ئەوان بە تەنها نەکەوتوونەتە ژێر کاریگەریی کۆمۆنیستەکانی بەغداوە، بەڵکو هەمان کات کەوتوونەتە ژێر کاریگەریی دیموکراتە کوردەکانی باکووری ئێران – یان دروستتر پاشماوەکانیان–[١٠٢] کە ئەوانیش هەڵبەت بە هاندانی ڕاستەوخۆی سۆڤیەت یاریدەیان بۆ دەنێرن– هەر چۆن بێ ئەندامانی ئەم ڕێکخراوانە، وێڕای سێ ڕێکخراوی دیکە کە وان لە ژێر فشاری پۆلیسدا[١٠٣]، بایەخێکی ئەتۆیان نییە چونکە زۆربەیان بریتین لە مامۆستا و قوتابی و دووکاندار و فەرمانبەری بچووک و[١٠٤] ئەوانەیش لەوە ناچێ بتوانن کار بکەنە سەر دەرەوەی شارەکان، هەرچەندە بۆیان بلوێ دەتوانن ئاژاوە لەناو شارەکاندا بنێنەوە، وەک ئەو هەراو بگرەی بەر لە ئێستا لە نێو کارمەندانی کۆمپانیای نەوتی

---

(١٠١) لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وا هاتووە:

"Both seem to have been fenetrated by Baghbad Communists so effectively that even in the minds of the members themselves there is no clear distinction between original aims of the organization- to free and democratize Kurdistan- and the less Precise Objectives of communism" (N.A., F.O., 371/91252, Confidential, the Kurdish problem 1946- 1950, P.30).

(١٠٢) دیارە مەبەستی «پارتی دیموکراتی کوردستان»ی ئێرانە.

(١٠٣) بەداخەوە ناوی ئەو سێ ڕێکخراوەی تۆمار نەکردووە.

(١٠٤) هەڵبەت ئێمە لەگەڵ ئەم بۆچوونەدا نین، دیارە لای دانەرانی ئەم ڕاپۆرتە پتر لە هەموان ئاغایانی کوردستان دەتوانن کێشە و گۆبەند بۆ مێری بنێنەوە، لە ڕاستیدا «مامۆستا و قوتابی و دووکاندار و فەرمانبەرە بچووکەکانی» کوردستان دەمێک سالێ بوو هاتبوونە کۆڕی خەباتی کورد‌ایەتییەوە و لە نزیکەوە سەرنجی دیپلۆماسییە بەریتانییەکانیان ڕاکێشابوو.

عیراقدا نایانەوە[١٠٥]. هەر چالاکییەکی لەو بابەتە کە لەوانەیە بە ناوی پرسی نەتەوەیی کوردەوە بقەومێن بەڵام لە پاستیدا دەستکردی کۆمۆنیستن، واتا ئەو دەستە و دایەرانە لە توانایاندا نییە کێشەی نەتەوەیی کوردیی گەورە بنێنەوە، بەڵام کۆمۆنیستەکان هەمیشە دەتوانن ئەو جۆرە دەرفەتانە بقۆزنەوە.

ئێران

٣٤- چالاکییە سۆڤیەتییە پاستەوخۆکان لە نێو کوردی ئێراندا- ئەگەر ئیزگەی یەرێڤان و ئازەربایجانی دیموکراتی لێ دەرکەین کە ئەوانیش بنکەی پەخشیان بە تەواوەتی دیار نییە- بریتییە لە چالاکییەکی پچڕپچڕی هەلپەرست. هەرچەندە دەسەلاتی فەرمانڕەوایانی ئێران لە ناوچە شاخاوییە کوردەوارییەکاندا هێشتا لاوازە، بەڵام هەرچۆن بێ ناشێ نە ئەو چالاکییە کەمانەی پیاوانی سۆڤیەت دەیاننوێنن و نە دزەکردنەکانیشیان پشت گوێ بخرێن، تەنانەت «پێویستە لە هەمان گۆشەنیگاوە-ک.م.» سەیری ئەوەی کوردەکانی مەهابادی ساڵی ١٩٤٦یش تاوەکو دامرکاندنەوەی بزووتنەوەکەیان، بکرێ.

ئاشکرایە سۆڤیەتییەکان پشتی جوانڕۆیان نەگرت و بەڵگەش هەیە کە چالاکیی کۆمۆنیستی لە ناوچەکانی باشووری سنە و کرمانشادا نییە. بە هەمان دەستوور بەڵگەیش هەیە کە لە شکاک و هەرکی بەولاوە هۆزەکانی دیکە بە درێژایی ساڵەکانی جەنگی دووەم و یەکسەر دوای تەوابوونیشی نەکەوتنە ژێر کاریگەریی پڕۆپاگەندەی سۆڤیەتییەوە، خۆ ئەگەر ئەو هەڵوێستە سەیرەی «هۆزی-ک.م.» فەیزوڵڵا بەگی لێ دەربکەین کە کۆنسوڵی گشتیی حوکمەتی خاوەن شکۆ لە تەورێز باسی کردووە و دەڵێ

---

[١٠٥] دیارە مەبەستی ڕاپەڕینە گەورەکەی گاورباغیی کۆمپانیای نەوتی شاری کەرکووکە لە ساڵی ١٩٤٦دا، ئەو ڕاپەڕینەی کۆمۆنیستەکان و خودی فەهد ڕۆڵی سەرەکییان تێیدا بینی.

ڕەهبـەرەکانیان ڕۆژانـی دەسـەلاتی دیموکراتییـەکان زەویـوزاری خۆیانیـان بەسـەر پیاوەکانیانـدا دابـەش کـردووە و نـەهیچ هـۆزێکی دیکـە لاسـایی کردوونەتەوە و نە لەوەیش دەکات کەس لاساییان بکاتەوە.

٣٥- شێوازی ڕەق و تووندڕەوی ئیزگە کوردییەکان نیشانەیەکی ئاشکرای بـەردەوامبوونی بایەخـدانی سـۆڤیەتن بـە کوردسـتان و ئـەو خۆڕاگرییـەی سۆڤیەتییەکان لـە ناوچـە «سـنووریيەکانی -ک.م.» ئێرانـدا خـۆی لـە خۆیـدا نیشانەی ئەوپەڕی ئامادەییە کە هەرکاتێك پێویست بێ هێز و چەك و تفـاق و پـارەی سـۆڤیەتی دەکەونـە کـار بـۆ بزوانـدنی هۆزەکـان و بـەو شـێوازەی مەبەستیانە، توانای سۆڤیەتییەکان لە هەڵبژاردنی ئامانجەکانیاندا پشت بەوە دەبەسـتێ تـاوەکو چ ڕادەیـەك دەتـوانن کاریگـەریی ناوچـەییان بپـارێزن و یاریدەکانیان بەردەوام بن)[١٠٦].

«پرۆپاگەندە بۆ کورد» ناونیشانی بەشی دواتری هەمان فایلـە و بریتییـە لە هەشت لاپەڕە کە چوار لاپەڕەی یەکەمیان تەرخان کراون بۆ تێبینییەکانی میستەر فەرلۆنگ کە ئەمەی لای خـوارەوە دەقـی وەرگێڕانەکەیـەتی و دیـارە چۆن دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی وەها کارمەنـدانی وەزارەتـی هەنـدەرانی حوکمەتی بەریتانی شـلەژاندووە کـە بکەونـە سـۆراخی پێکهاتـەکانی کۆمـەڵی کوردەواریی ئەوساکە و بۆچوونەکانیان:

تێبینییەکانی میستەر فەرلۆنگ[١٠٧]، پرۆپاگەندە بۆ کورد

نیشـانە بـە بروسـکەی ژمـارە ٨٨١ی ڕۆژی بیسـت و شەشـی مـارت کـە ئاماژە بۆ «پەرەسەندنی کاریگەریی ئیزگـە و دەزگاکـانی دیکـەی ڕاگەیانـدنی سۆڤیەتی بۆ سەر کورد دەکەن کە سەرنجی دەزگاکانی دەوڵـەتی ڕاکێشـاوە،

---

[106] N.A.,F.O.371/91252, Confidential, The Kurdish Problem 1946-1950, Research Department, Foreign Office, 2nd April, 1951.

[١٠٧] دەربارەی گ. دەبل یو. فەرلۆنگ بڕوانە پەراوێزی ژمارە سی و نۆ.

من پێم وایە لە ڕاستیدا هیچ نیشانەیەك لە ئارادا نییە پێمان بسەلمێنێ کە ئەمە ناوەرۆکی مەسەلەکەیە. دوای تێپەڕبوونی پێنج ساڵ بەسەر سەرکەوتنی «حوکمەتی» [١٠٨] مەهابادا بێ گومان کاری پڕۆپاگەندە بەردەوام بوو، هەروەها کاریگەریی خۆیشی هەبوو، بەڵام ئەو کاریگەرییە دەنگدانەوەیە ڕووی لە زیادی نەکردووە. وا پێ دەچێ پێچەوانەی ئەو بۆچوونەش دیاردەیەکی پەسندە و ئەوەیش پێویستیی بەم ڕوونکردنەوانە هەیە:

١- پێویستە جیاوازیی لە نێوان هەڵوێستی سەرەك هۆز و ئینتلیگێنسیا ئەفەندییە کوردەکاندا بکرێ بەرانبەر پرسی نەتەوەیی کورد و ڕادەی کاریگەریی پڕۆپاگەندەی سۆڤیەتی لە سەریان.

(أ) ئاغاکانیان

لەوانەیە ژمارەیەکیان بە گشتی ئاگاداری باری شلۆقی نێودەوڵەتی بن لە ئاستی جیهاندا، واتە دوور لە ناوچە و هۆزی خۆیان و هەست بە پێویستیی بایەخدان پێی بکەن و لەوە بگەن چی لە قازانجی حوکمەتی سۆڤیەتییە وەك شێوازێکی خۆ دەربازکردن لە تەفروتوونابوون لە حاڵەتی هێرشێکی سۆڤیەتیدا. ئەوان تەواو لەوە گەیشتوون کە جێگەیان لەژێر سایەی دەوڵەتێکی سۆڤیەتیدا نییە، بەڵام ئەوەیش دەزانن کە ڕووسیا لە کاتی هەراوبگر «ئاژاوە»دا دەتوانێ لە ڕێگەی چەك و پارەوە پشتیان پێ ببەستێ، ئەو جۆرە یاریدەیەش هیوای ئەوەیان بداتێ لە ئەنجامدا ببێتە هۆی پاراستنی خۆیان، ئەوان وێڕای دەستکەوتی ماددی و چەك هیچی دیکە چاوەڕوان ناکەن، ئاغاکان لە نێوان خۆیاندا کۆك نین و بە ڕاستی عەودالّی

---

[١٠٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە وشەی حوکمەت "government" خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە لەبەر ئەوەی بەڵای ڕۆژئاواییەکانەوە کۆماری ئازەربایجان و کوردستان دەستکردی سۆڤیەت بوون.

سەربەخۆیی نەتەوەیی[١٠٩] نین و کەمێکیان هەر هیچ مەیل، یان هەستی هاوئامانجی نایانبەستێتەوە بە ئینتلیگێنسیا «دەستەی ڕووناکبیر–ک.م.» یا ئەفەندییە «کوردەکانەوە–ک.م.».

(ب) ئینتیلیگێنسیا

هەر چەندە ژمارەیەک بەڵگە «نیشانە» هەن ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کەوا لە بارودۆخی بێ ئاواتیدا ئینتلیگێنسیای «کوردی–ک.م.» بیری لە یاریدەی ڕووسیا کردبێتەوە، بەڵام هەمان کات «ئەندامانی ئەو دەستەیە–ک.م.» هەستیشیان بە مەترسیی نانی هەنگاوێکی لەو بابەتە کردۆتەوە. هەر چۆن بێ کاریگەریی دەستەی ڕووناکبیری کورد کەمە و «ئەندامانی–ک.م.» ناتوانن تەنانەت ئەفەندێکانیش ڕابکێشن بەر لەوەی ببنە کۆمۆنیستی کەللە ڕەق[١١٠]. ڕەق[١١٠]. گەلێک گومان لەوەیش دەکرێ تەنانەت بەدرخانییەکانیش، هەرچەندە سەر بە بنەماڵەیەکی بەناوبانگن، بەڵام سەنگێکی ئەوتۆیان لە نێو ئاغاکاندا هەبێ.

ج– ئەفەندێکان

بێ گومان زۆرینەی ئەفەندێکان نیشتیمانپەروەری کوردی ڕاستەقینەن، لەوانەیە زۆربەیشیان کۆمۆنیستی نەخوێندەوار بن و پێویستە بەو چاوە سەیریان بکرێ «یان ڕەفتاریان لەگەڵ بکرێ–ک.م.».

---

[١٠٩] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئاوەها خەت بە ژێر وشەی نەتەوەیی (national)دا هێنراوە.

[١١٠] لەدەقی بەڵگەنامەکەدا دەڵێ:

"... unless they come out as full-blooded Communists".

٢- ئاشكرايە كە هیچ جۆرە پەیمانێك دەربارەی جێبەجێكردنی ئاواتی نەتەوەیی كورد لە بواری سەربەخۆیی كوردستاندا لەسەر حسێبی تورکیا و ئێران و عیراق و سووریا كارێكی كردەنی نییە «ئەوەی سۆڤییەتەكانیش» ناتوانن بیخەنە پشتگوێ).

خاڵەكانی دیكەی هەمان ڕاپۆرت هەمان بابەت لە گۆشەنیگای هەمان بۆچوون و هەڵسەنگاندنەوە شی دەكەنەوە[١١١].

نامەی ڕۆژی بیست و شەشی نیسانی ساڵی ١٩٥١ی وەزارەتی هەندەرانی حوكمەتی بەریتانی تەرخان كراوە بۆ بابەتی هەڵوێستی ئیزگە سۆڤیەتییەكان بەرانبەر پرسی كورد لەو ڕۆژانەدا، بە پێی بۆچوونی «بەشی ڕۆژهەڵات»ی وەزارەتی ناوبراو «هیچ بەڵگەیەك لە ئارادا نییە ئەوە نیشان بدات كە ئیزگە و دەزگاكانی پڕۆپاگەندەی سۆڤیەتیی دیكە لەو ڕۆژانەدا پتر كاریگەرییان كردبێتە سەر كورد» و دیسانەوە «بەشی ڕۆژهەڵات»ی وەزارەت سەیری ئەو بابەتەش لە گۆشەنیگای «ئاغاكان و ئینتیلیگێنسیای كورد و ئەفەندییەكان» هەوە دەكات[١١٢].

«بارودۆخی كوردستان» ناونیشانی بەڵگەنامەی داهاتووی ئەم فایلەیە و مێژووی شەشی نیسانی ساڵی ١٩٥١ی بەسەرەوەیە و بەشی هەرە زۆری تەرخان كراوە بۆ باسی «كاریگەریی چالاكییە شیوعییەكان لەسەر

---

(111) N.A.,F.O.371/91252, Confidential, The Kurdish problem 1946/1950, Research Department, Foreign Office, 2nd April, 1951, propaganda to Kurds Eastern Department.

(112) Ibid, Foreign Office, S.W.1., 26th April, 1951, E1821/16, Confidential.

کوردی سووریا»، ئەو بابەتەی خودی وەزیر موفەوەزی بەریتانی لە (دیمەشق لەگەڵ سەرەك وەزیرانی ئەوسای سووریادا باسی کردووە و بە ئاشکرا پێی گوتووە فشار خستنە سەر مافی کەمینەکان و تایبەت کورد کارێکی ترسناکە» و هەر لەو قوڕبنەیشەوە هەمان باس لەگەڵ دیپلۆماسییە ئەمەریکاییەکان لە دیمەشق وروژاندووە. لە هەڵسەنگاندنی ئەو بابەتەدا دیپلۆماسیی بەریتانی جێمس کۆلێت وودرۆپ [113] بیرو بۆچوونی ورد و بابەتەکیی دەربارەی پرسی نەتەوەیی کورد دەربڕیوە.

بەڵگەنامەی داهاتووی ناو هەمان فایل نامەیەکی نهێنیی بااڵوێزی بەریتانییە لە بەغدا کە ڕۆژی شەشی نیسانی ساڵی ١٩٥١ ناردوویە بۆ «بەشی ڕۆژهەاڵت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن، نامەکە نزیکەی دوو لاپەڕە دەبێ لە چوار خاڵی سەرەکیدا باسی ڕووداوەکانی ئەو ڕۆژگارەی ناوچەی سلێمانی و دهۆك دەکات، تایبەت هەڵوێستی شێخ مەحموود و شێخ لەتیفی کوڕی و گرتنی دێوالی ئاغای دۆسکی و ئەو جۆرە بابەتانەی دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی بە جارێك وروژاندوونی، بۆیەکا ئینگلیزەکان پەیتا پەیتا ڕاپۆرتیان دەربارەی بارودۆخی کوردستان دەنووسی، وا لە خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەم نامە گرنگە پێشکەش دەکەین:

---

(١١٣) جێمس کۆلێت ووردرۆب (James Collett Wardrop) ڕۆژی یەکی ئابی ساڵی ١٩١٣ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە ناوەندی سییەکانی سەدەی ڕابردووەوە بۆتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و ڕۆژی یازدەی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٣٥ کراوەتە جێگری کونسوڵی بەریتانی لە بێروت و لە دووی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٣٨یشەوە گوێزراوەتەوە دیمەشق و پاشان بە پیز لە بەرشلۆنە و ڤیەنا و بڕۆکسل و شوێنانی دیکە وەك دیپلۆماسی کاری کردووە و لە چواری شوباتی ساڵی ١٩٥٣یشەوە کراوەتە سەرۆکی نوێنەرایەتیی بەریتانی لە نەتەوە یەکگرتووەکان لە جنێف. بڕوانە:
"The Foreign Office List And Diplomatic And Concular Year Book 1955", London, P.458.

(له:
باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،
بەغدا،
نهێنی،
ژمارە ٥١/١١/١٠٢٥،
٦ی نیسان ١٩٥١،
بۆ:
بەشی ڕۆژهەڵآت،
وەزارەتی هەندەران،
لەندەن، س.دەبل یو.١.
بەشی ڕۆژهەڵآتی خۆشەویست.
١- لەبەر بایەخپێدانی بەشی دەوڵەت بە کورد، ئەوەی لە نامەی ژمارە ٥١/٢٣/١٨٦٣ی فرایدا[١١٤] ئاماژەی بۆ کراوە پێویستە بە کورتی باسی ئاڵوگۆڕەکانی کوردستانی عیراق بکەین، لەو ئاستەوەی سێر هێنری ماك[١١٥]

---

[١١٤] لێسلی ئەلفرێد چارلس فرای (Leslie Alfred Charles Fry) ڕۆژی حەڤدەی نیسانی ساڵی ١٩٠٨ لە دایك بووە، کۆلێجی سەربازیی تەواو کردووە و لە دووی شوباتی ساڵی ١٩٢٨ەوە لە هیندستان کاری کردووە و دوایی بووەتە دیپلۆماسی و نۆزدەی ئەیلوولی ساڵی ١٩٥١ بۆتە «ئەفسەری خزمەتە بیانییەکان» لە وەزارەتی هەندەران، بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Concular Year Book 1953", London, P. 291.

[١١٥] سێر ولیام هێنری برادشۆ ماك (Sir Willam Henry Bradshaw Mack) ڕۆژی بیست و یەکی ئابی ساڵی ١٨٩٤ لە دایك بووە، کۆلێجی لە شاری دبلن تەواو کردووە، لە ڕۆژی دەی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩١٠ وە بۆتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و لە ئەستەمبوڵ و بەرلین و پراگ و ڤیەنا و ڕۆما و پاریس و شوێنی دیکە و بارەگای وەزارەتی هەندەران لە لەندەن کاری کردووە تاوەکو ڕۆژی چواری شوباتی ساڵی ١٩٤٨ کراوەتە باڵوێزی بەریتانی (فوق العادة) لە بەغدا. بروانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Concular Year Book 1954", London, P.342.

شێخ لەتیف شێخ مەحموود

لە نامەکەی خۆیدا کە ژمارەکەی ٢١٨یە و ڕۆژی دووی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٥٠ نووسیویە تیشکی بخەینە سەر.

٢- هێمنی لیواکانی باکووری «عیراق-ک.م.» لە ماوەی شەش مانگی ڕابردوودا تاوەکو ڕادەیەک نە شێوێنراوە، وەک لە نامەی ئاماژە پێدراوی بەغدا باس کراوە، دێوالی ئاغای دۆسکی لە قەزای دهۆک بووە هۆی نانەوەی ئاژاوە و ناوەندی تەشرینی یەکەمی «ساڵی ١٩٥٠-ک.م.» لە لایەن خودی موتەسەڕیفی «مووسڵەوە-ک.م.» [١١٦] دەستگیرکرا و تاوەکو ئێستایش هەر بەندە، لە سلێمانیش خولە پیزەی چەتە گاڵەی دێ، ئەوەبوو کانوونی یەکەمی «ساڵی ڕابردوو-ک.م.» بە هۆی لە سێدارەدانی براکەیەوە [١١٧] خولە پیزە لە پێکدادانێکدا بووە هۆی پێوەبوونی ژمارەیەک پۆلیس. «عومەر عەلیی-ک.م.» موتەسەڕیفی سلێمانی ڕۆژی بیست و هەشتی کانوونی یەکەم شێخ لەتیفی کوڕی هەرە بچووکی شێخ مەحموودی بە ناوبانگی گرت، چونکە گومان لەوە دەکرا کە ئەو یاریدەی خولە پیزە دەدات و شێخ لەتیف ئێستا لە باشووری عیراق دەست بەسەرە [١١٨]، بەڵام ئەم بڕیارە هیچ کاریگەرییەکی لەسەر شێخ مەحموود و لایەنگرانی نەبوو.

خولە پیزە

---

[١١٦] ئەوساکە سەعید قەزاز موتەسەڕیفی مووسڵ بوو، بە دەستی خۆی دەوالی ئاغای دۆسکیی گرت.

[١١٧] زۆر باش ئەو ڕۆژەم لە یادە، پێم وایە پۆلی سێی ناوەندی بووم، ڕۆژێک بەر لە سێدارەدانی تالەی برای خولەپیزە قەنارەیەک لە ناوەڕاستی شاردا، لە بەردەرگی سەرا، دانراو گۆنییەکی پڕ لە خۆڵی پێدا هەڵواسرابوو، بەرە بەیانی ڕۆژی داهاتوو تالە (طالیب)یان لە بەندیخانەوە هێنا و لە تەختانییەکەدا خەڵکانێکی زۆر هاتبوونە سەیری لە سێدارەدانەکەی، دیاربوو ئازایانە سەرکەوت و چاو و دەستیان بەستەوە و تووڕەکەیەکیان کرد بە سەریدا و لاشەکەی تاوەکو نزیک نیوەڕۆ بە هەڵواسراوی مایەوە و دوایی برایە گۆڕستان، خەڵکی شار دەیانگوت خولە پیزە بۆخۆی هاتۆتە سەیری لە سێدارەدانی براکەی و تەنانەت تێر و پڕ لە کەبابخانەی حاجی عەلی نانی خواردووە، کە هەڵبەت شتی وەها ڕووی نەداوە.

[١١٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا زاراوی "residence force" واتا «الأقامة الجبرية» کە خەتێکی بە ژێردا هێنراوە.

٣- کۆتایی تەشرینی یەکەمی «سالّی ١٩٥٠-ک.م.» سی (٣٠) کەسێك لە لایەنگرانی «حیزبی شیوعیی عیراقی»[١١٩] گیران، لە مانگی مارتیشدا ژمارەیەکی دیکەیان لە هەر یەك لە کەرکووك و سلێمانی و هەولێر لێ گیران، لە هەردووك جاردا بڕێك ئەدەبیاتی شیوعیی گیران، بەلاّم جاری دووەمیان بڕێك شتی مەترسیدار گیرا، هی وەك خشتەی تایبەتیی دەربارەی کارە خۆئامادەییکرەکانی سوپا و پۆلیسی عیراقی لە باکوور و ڕێگە و بان و پرد و ئەو جۆرە شتانە، لەگەلّ گشت ئەمانەیشدا ئێمە لەو بڕوایەدایین چالاکیی کۆمۆنیستی لە باکووردا تاوەکو ئێستاکە هیچ مەترسییەك دروست ناکات، موتەصەڕیفی هەولێر بە کۆنسوڵی ڕۆژهەلاّتیی «بالّوێزخانەی بەریتانی لە عیراق-ک.م.» گوتووە ئەو جۆرە دیاردانە بریتین لە چالاکیی لاوان کە زۆرجاران لە لایەن سەرکردە ناوچەییەکانەوە هان دەدرێن بە هیوای ئەوەی لە بواری دووبەرەکیی بەردەوامیاندا لەگەلّ سەرکردە کۆنەپەرستەکانی دیکەدا کەلّکیان لێ وەربگرن.

٤- هەر چۆن بێ حوکمەتی عیراقی تاوەکو ئێستاکەیش مەترسیی کوردستانی هەیە، کاتێك کانوونی دووەمی ڕابردوو ڕازگری دووەمی وەزارەتی هەندەران زیارەتی کونسولّخانەکەمانی «لە کەرکووك-ک.م.» کرد مەترسیی خۆی دەربارەی ئەوە دەربڕی کە لەوانەیە دامەزراندنی کۆماریّکی ئازەربایجانی[١٢٠] لە وێنەی کۆمارەکەی سالّی ١٩٤٦ بە پیلانی سۆڤیەت لە عیراقیش ڕەنگ بداتەوە.

دواتر ئەو وێنەی ئەو لێکۆلّینەوە کورتەی دوایی کە دەزگا عیراقییەکان ئامادەیان کردووە و بە پێویستی دەزانن بێ دواخستن چەکی نوێ بە سەر سوپای عیراقدا دابەش بکرێ لەبەر ئەگەری ئاژاوەنانەوەی ڕووس لە کوردستاندا، من وێنەی وەرگێڕانی ئەو لێکۆلّینەوەیەی دەزگا عیراقییەکانت

---

[١١٩] لە دەقی بەلگەنامەکەدا دەلّێ «سی کەسێك لە لایەنگرانی کۆمۆنیستی گیران».

[١٢٠] دیارە مەبەستی کۆماری کوردستانە.

بۆ دەنێرم، کونسوڵی خاوەن شکۆی بەریتانی لە کەرکووك لە لێدوانەکەی خۆیدا دەربارەی ئەم بابەتە نووسیویە دەڵێ گشت هۆزە کوردەکان لەوە دەچێ گەلێك بێ دەنگ بن. لێکدانەوەی تایبەتیی خۆی بۆ ئەو دیاردەیە ئەوەیە کە گرتنەکانی ئەم دواییەی مەحموود ئاغای زێباری و دێوالی ئاغای دۆسکی و شێخ لەتیف ئەوەیان بۆ سەرەك هۆزەکان دەرخست کەوا دەزگا کارگێڕییەکان سوورن لەسەر ئەوەی ڕۆڵی خۆیان ببینن.

بۆ خۆمان وێنەی ئەم نامەیەمان دەنێرین بۆ باڵۆێزخانەکانمان لە واشنتۆن و تاران.

هەمیشە دڵسۆزتان

باڵۆێز)[121]

دوا بەدوای ئەمە دانەیەك لە دەقی وەرگێڕانی لێکۆڵینەوەکەی دەزگا حوکمەتییە عیراقییەکان لە زوبانی عەرەبییەوە بۆ سەر زوبانی ئینگلیزی هەڵگیراوە کە نزیکەی دوو لاپەڕە دەبێ و لە چوار خاڵ پێکهاتووە.

بەشی یازدەمینی هەمان فایلیش بریتییە لە بەڵگەنامەیەکی نهێنیی هەمان باڵۆێزی بەریتانی لە بەغدا کە ڕۆژی شەشی نیسانی ساڵی ١٩٥١ ناردوویە بۆ «بەشی ڕۆژهەڵات»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکەکەیەتی:

(باڵۆێزخانەی بەریتانی،

بەغدا،

نهێنی،

ژمارە ٥١/١٢/١٠٢٥،

٦ی نیسانی ١٩٥١

---

[121] N.A.,F.O., 371/91252, From: British Embassy,Baghdad, Confidential, No. 1025/11/51, 6th April, 1951, TO: Eastern Deartment, Foreign Office, London, S.W.1.

بەشی پۆژهەلاتی خۆشەویست.

١- لە ڕێگەی نامەی بۆرۆوە بۆ فرای کە ژمارەکەی (٥١/٢٣/١٦٨٣)ە بەوەمان زانی کە چیڕۆکی ئەوەی گوایە مەلا مستەفا ئیجازەی لە فەرمانبەرانی ئێران وەرگرتووە کە لە «ڕێگەی ئێرانەوە-ك.م.» بچێتە ناو عیراق و ئەوەی بروسکەکەی سێر هێنری ماکی ڕۆژی بیست و یەکی کانوونی دووەمی «ساڵی ١٩٥١-ك.م.» ئاماژەی بۆی کردووە گەیشتۆتە بەشی دەوڵەت.

٢- ڕاپۆرت دەربارەی ئەم چیڕۆکە لە ڕێگەی حوکمەتی تورکییەوە گەیشتۆتە حوکمەتی عیراق و ئەوەیش پاڵی بە قایمقامی ڕەواندزەوە ناوە مانگی شوبات ناوچە سنووریيەکان تاوەکو کانی ڕەش بپشکنێ تاوەکو بزانێت ئەو چیڕۆکە هیچ بنەمای ڕاستیی هەیە، قایمقامی ڕەواندز بە کونسوڵی خاوەن شکۆی لە کەرکووك گوتووە کە ئەو هیچ جۆرە بەڵگەیەکی دروستی ئەو دەنگوباوەی چنگ نەکەوتووە، گوتیشی ئەو بە هیچ جۆر سەری لەوە سوڕ نەماوە کە ئەو ئاغا کوردانەی کاتی ئاژاوەکەی مەلا مستەفا خەڵاتیان لە حوکمەتی عیراقییەوە وەرگرت لە پشت دروستکردنی ئەم دەنگوباوە بن، موتەصەڕیفی هەولێر لەم چەندانەدا کونسوڵی ڕۆژهەلاتیی «حوکمەتی بەریتانی-ك.م.» لەوە دڵنیا کردووە کە فەرمانڕەوایانی عیراق توانیویانە ئەوە بسەلمێنن کە دەنگوباوێکی لەو بابەتە هیچ بنەمایەکی ڕاستیی نییە.

بۆخۆمان وێنەی ئەم نامەیە دەنێرین بۆ باڵوێزخانەکانمان لە هەر یەك لە واشنتۆن و تاران.

هەمیشە دڵسۆزتان

باڵوێز [١٢٢]

---

[122] Ibid, From: British Embassy, Baghdad, Confidential, No.1025/12/51, 6th April, 1951, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

بەر لە کۆتایی پێهێنانی ئەم بابەتە بە پێویستی دەزانم ئاماژە بۆ هەڵوێستی جەنەڕاڵ شەریف پاشای خەندان بکەم کەوا دیارە دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانیی ناخی دەروونیی ئەویشی هەژاندووە و هەرچەندە ئەوسا تەندروستی خراپ بووە و لە نەخۆشخانەی ڕۆما کەوتووە، بەڵام ویستوویەتی کەڵک لەو دەرفەتە وەربگرێ کە بەریتانییەکان دەکەونە سۆراخی وەک لە ناوەڕۆکی ئەم دوو بەڵگەنامەیەی لای خوارەوە دەردەکەوێ.

بەشی داهاتووی هەمان فایل بریتییە لە سێ لاپەڕە، لاپەڕەی یەکەمیان نامەیەکی کورتی بالۆێزی بەریتانییە لە ڕۆما کە ڕۆژی سێی مارتی ساڵی ١٩٥١ ناردوویە بۆ «بەشی ڕۆژهەڵات»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن و ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە: بالۆێزخانەی بەریتانییەوە،

ڕۆما،

ژمارە: ٥١/٩٢/١٩٩١،

٣ی مارتی ١٩٥١،

بۆ بەشی ڕۆژهەڵات،

وەزارەتی هەندەران،

لەندەن،

س.دەبل یو.١.

بەشی ڕۆژهەڵاتی خۆشەویست

١- هاوپێچ یادداشتێکی کورتە دەربارەی کێشەی کورد کە بالۆێز داوای لە جەنەڕاڵ شەریف پاشا کردبوو تاوەکو بینێرێ بۆ تۆ، جەنەڕاڵی ناوبراو ئێستا بۆ عیلاج لە ڕۆمایە.

٢- باوەڕ ناکەین ئەم بۆچوونە ڕەشبینەی ئەم پیاوە ئەسڵ زادەیە زۆر کارتان تێ بکات، لەگەڵ ئەوەیشدا بۆتانی دەنێرم، چونکە خۆتان واتان دەوێ.

ئیمزا

هەمیشە دڵسۆزتان،
باڵۆیز- ڕۆما)[123].

پوختەی ناوەرۆکی نامە فەرەنسییەکەی جەنەراڵ شەریف پاشایش بریتییە لە ڕوونکردنەوەی ئەو زوڵم و ستەمە زۆرەی فەرمانڕەوایانی تورکیا و ئێران و عێراق لە کوردی دەکەن، لە تورکیا نەک هەر زوبانی کوردی قەدەغەیە، بەڵکو دان بە بوونی کوردیشدا نانێن، لە ئێران دان بە بوونی کورددا دەنێن، بەڵام ئەوانیش لە مافە نەتەوەییەکانی دیکەیان بێ بەری کراون، ئەوەیش کارێکی ئەوتۆی کردووە وەک دەڵێ: بەلشەڤیزم و ڕووسیا لای کورد پەسند بن و یەکیەتی سۆڤیەتیش هەوڵ دەدات کەڵک لەوە ببینێت، دیارە شەریف پاشا دەیەوێت بەریتانییەکان هان بدات ئاوڕ لە کورد بدەنەوە و وایان لێ بکات بڕوا بکەن لەوانەبێت دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە یارییەکی مۆسکۆ بێت[124].

تێبینییەك:

بە پێویستی دەزانم بەرلەوەی کۆتایی بەم بابەتە دەگمەنە بهێنم ئاماژە بۆ ڕاستییەك بکەم کە لە زاری برایەکی ئازیزەوە لەم بوارەدا بیستم، ئەویش کاك محەمەد سەعیدی فەقێ مەحموودە کە لەو ماوە زۆرەی ژیان و کارمدا لە لەندەن بردوومەتە سەر چ خۆی و چ صەبیحە خانی میرزا ئاوڕەحمانی هاوسەری و چ کوڕەکانی ڕەنج[125] و ئامانج و کاکە کرمانج و خاتوو لەنجەی کچیان و سامان خەفافی زاوایان بۆمان بووبوونە کەسوکار و هاوڕێی نزیك،

---

[123] Ibid, From:British Embassy, Rome, No.1991/92/51, May 3rd 1951, TO: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

[124] زۆر بە گەرمی سوپاسی کارمەندی فەرەنسی زانی «ئەرشیڤی نیشتیمانی» (میخائیل بریێن (Michael Berin) دەکەم کە یاریدەی دام لە ناوەرۆکی نامە فەڕەنسییەکەی جەنەراڵ شەریف پاشا تێبگەم، هەر ئەویش لەو بوارەدا بەر لە ئێستا چەند جارێکی دیکە یاریدەی داوم و لە بەرگی یەکەمی ئەم کتێبەیشدا بە تایبەتی سوپاسیم کردووە.

[125] خاتوو شەرمینی کچی دوکتۆر کاوس قەفتان هاوسەرییە.

بەر لەوە دەمزانی کاك محەمەد سەعید لە بنەماڵەیەکی ناسراوی سلێمانییە چونکە کاك جەلالی برا بچووکی لە ناوەندیی سلێمانی هاوپۆلم بوو، وێڕای ئەوەی ئێمەومانان هەموومان خوالێخۆشبوو کاك مستەفای برا گەورەیمان دەناسی کە خاوەنی «کۆگای گوڵزار» بوو، چونکە یەکەم کۆگا بوو لە کوردستاندا، ئەوەیشم دەزانی کە بەهێ خان خوشکییە[١٢٦] هەمان کات ئاگاداری ئەوەیش بووم کە کاك محەمەد سەعید خوشکەزای عەلی کەمالی بەناوبانگە و یەکێك بووە لە کارگێڕە سەر ڕاست و دڵسۆزەکانی کورد.

هەموو ئەمانە بەسەر یەکەوە کارێکی ئەوتۆیان کرد لە لەندەن زوو زوو لەگەڵ ئەو بنەماڵەیەدا یەکتر ببینین و هەر هەموویشیان بە دڵ عەودالّی ئەوە بوون بزانن بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانی چۆن باسی کورد و کوردستان دەکەن، وەها ڕێککەوت لە دانیشتنێکی خێزانیدا پوختەی ئەم بابەتی «دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی ساڵی ١٩٤٩ و ساڵی ١٩٥١ لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە لە دوو فایلی نهێنیی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیدا»م بۆ گێڕانەوە کە سەرنجی گشتیانی ڕاکێشا و کاك محەمەد سەعیدیش وەك شارەزایەکی ئاگادار گەلێك باسی ڕۆڵی گەورەی بزووتنەوەکانی بارزانی کرد و سەرگوزشتەی هەڵوێستێکی جوامێرانەی بارزانیی بەرانبەر خۆی گێڕایەوە کە چۆن ژمارەیەك ناکەس بەچە ویستوویانە خوێنی لای بارزانی بکەنە کاسەوە و چۆن عەلی کەمال بەگی خاڵی دڵی لێی ڕەنجاوە و خودی بارزانیی کاتێك ڕاستییەکانی بۆ دەرکەوتوون بە نامەیەکی نازدار داوای لێبوردنی لێی کردووە و دەقی نامەکەی نیشاندام کە ئیمزا بە ناوبانگەکەی خۆی بەسەرەوەیە، ئەمەی لای خوارەوەیش پوختەی ئەو دەرسە مێژوویییە بە کەڵکەیە کە سروشتی دوولایەنی جیاوازی ڕۆڵەکانی نەتەوەکەمان دەخاتە دوو تای تەرازووی گەلێك جیاوازەوە.

---

[١٢٦] بەهێ خان هاوسەری دادوەری ناسراو کاك محەمەد سالحە کە ڕۆژی دەی ئەیلوولی ساڵی ٢٠٠٧ لە هەولێر کۆچی دوایی کرد.

بۆ ئەوەی تیشك بخەینە سەر گشت لایەنەکانی ئەم بابەتەی وەك مێژوونووسێك سەرنجی ڕاکێشاوم بە پێویستی دەزانم سەرنجی خوێنەری بەڕێز بۆ ئەوە ڕابکێشم کە کاك محەمەد سەعیدی فەقێ مەحموود ڕۆژی چواری مانگی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٢٩ لە سلێمانی لە دایك بووە و هەر لەوێ ساڵی ١٩٤٨ ناوەندی تەواو کردووە و ساڵی ١٩٥٢یش کۆلێجی یاسا «حوقوق»ی لە بەغدا تەواو کردووە و بۆ ماوەیەکی کورت بووەتە پارێزەر و دوای ئەوەی بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ وەك فەرمانبەرێکی کارگێڕیی سەرکەوتوو لە باکوور و باشووری عیراق کاری کردووە و گەیشتووەتە پلەی قایمقام و جێگری موحافیز و یاریدەدەری ئەمین عام[١٢٧] پاشان بە خاوخێزانەوە بووەتە پەنابەری سیاسی لە بەریتانیا، لە ماوەی ئەو دوو ساڵەدا کە ئەو بنەماڵەیەم لە نزیکەوە ناسی هەستم دەکرد چ کاك محەمەد سەعید خۆی و چ صەبیحەخانی هاوسەری چۆن لەنجەی کچیان و هەرچوار کوڕەکانیان بە شیری خاوێنی کوردایەتی گۆش کردووە.

دەقی نامەکەی بارزانی:

کاتێك کار دەگات بەو ڕادەیەی خوێنی کاك محەمەد سەعید لای خودی بارزانی بکەنە کاسەوە یەکسەر کاك محەمەد نامەیەك دەنێرێ بۆ بارزانی و گشت لایەنەکانی مەسەلەکەی بۆ شی دەکاتەوە بەجۆرێك بارزانی قەناعەت دێنێ بەوەی بۆ خۆی بچێتە بنج و بناوانی تۆمەتە هەڵبەستراوەکە، ئەوساکە ئەم نامەیەی لای خوارەوە دەنێرێ بۆ محەمەد سەعیدی فەقێ مەحموود:

---

[١٢٧] شایانی باسە بەر لەوەی بچمە لەندەن بە ماوەیەك کاك محەمەد سەعید لە ڕێگەی کاك تاهیر حەیدەریی برادەرییەوە دانەیەك لەو کتێبەی بۆ ناردم کە بەم ناونیشانەوە لە لەندەن سەرەتا بە کوردی و ئینجا بە عەرەبی بڵاوی کردووتەوە «بیرەوەرییەکانم لە بواری کارگێڕی گشتی و تیشکێك لەسەر ژیانی کارگێڕیی ڕابردووم»، «مذکراتی في الادارة العامة وضوء على حياتي الادارية الماضية»، دار الحكمة، لندن، ٢٠٠٤، ٢٦٠ صفحة.

(بۆ[128] برای عەزیز و خۆشەویستی خۆمان جەنابی مودیر ناحیە محەمەد سەعید مەحموودی زۆر موحتەرەم.

سەلام و ئیحتیرامم تەقدیمتان دەکەم، إنشاءالله صیحەتتان باشە و ئیمەیش بە لوطفی خوا باشین.

عەزیزم کاغەزی جەنابتان بە دەستم گەیشت، موتەئەسیفانە بەو حاڵەی بەسەرتان هاتووە و إنشاءالله نەتیجەی خێری دەبێ و چی بڵێم کە ئیمە بە دەستی قضاء و قەدەری خوادا ناتوانین دەرکەوین، بەڵام زۆر حەز دەکەم ئەم کاغەزە جەنابتان بیدەنە مەکتەبی سیاسی تاوەکو جەنابتان پوخصەت بدەن بە ئیحتیرامەوە. سەلام لێتان دەکەم.

موخلیستان بارزانی مستەفا

ئیمزا

(١٩٦٣/٩/٤)[129]

هەڵوێستی عەلی کەمال

وەک گوتمان خوالێخۆشبوو عەلی کەمالی گەورە خاڵی کاک محەمەد سەعیدی فەقێ مەحموودە کە، وەک خۆی هەمیشە بە شانازییەوە باسی دەکات گەلێکی لە کانیاوی کوردایەتیی کەم هاوتای ئەو کەسایەتییەوە هەڵێنجاوە. لەبەر ئەوە هیچ سەیر نییە کاتێک ئەو دەنگوباوە بۆ کاک محەمەد دروست دەکرێت عەلی کەمال و قادر قەزازی هاوڕێ و خزمی نزیکی گەلێک لۆمەی کاک محەمەد دەکەن و کاتێک بارزانی بەوە دەزانێت لە ڕێگەی سەردار ئاغای حەمەی ئەورەحمان ئاغاوە ئەم نامەیەی لای خوارەوەی بۆ دەنێرێت:

(براو خۆشەویستم عەلی کەمال بەگ، سوپاس و شوکرانە بۆ خوا کە هیچ کارێکم دژی کوڕی خاڵەکەت مامۆستا محەمەد سەعید نەنا کاتێک کە

---

[128] تەنها کەمێک دەستکاریی شێوازی ڕێنووسی نامەکەمان کردووە.

[129] بڕوانە دەقی وێنەی نامەکەی بارزانی.

قایمقامی ناوچەی پشدەر بوو چونکە ژمارەیەک لەو کەسانەی ویژدانیان مردووە چەند تۆمەتێکی ترسناکیان دژی ئەو پیاوە بێ تاوانە دروست کرد، بەڵام خواوەندی گەورە پاڵی پێوەنام بە قوولّی لە بابەتەکە بکۆڵمەوە و لە ئەنجامدا بۆم دەرکەوت ئەم مرۆڤە دوورە لەگشت ئەو تۆمەتانەی درابوونە پاڵی، بەڵکو تەنانەت لە چاوی خۆیشم پاگژترە، بۆیەکا سوپاس بۆ یەزدان کە هیچ برپارێکی پەلەم لە دژی نەدا. بەم بۆنەیەشەوە داوای لێبووردن لە بەڕێزتان و لە جەنابی محەمەد سەعید دەکەم و لە خواوەندی گەورە دەپارێمەوە لە وێنەی زۆر بکات و هەمیشە سەرکەوتوو بێ و گەلێک سوپاس)[١٣٠].

دوای ئەوەی خوالێخۆشبوو عەلی کەمال لە رێگەی سەردار ئاغاوە ئەو نامەیەی بارزانیی پێ دەگات لەبەر چاوی هەموان پەلاماری کاک محەمەد سەعید دەدات و بە گەرمی ئەم لا و ئەو لای و ناوچاوانی ماچ دەکات و پێی دەڵێت «بەڕاستی تۆ شێری مەیدانی و هەمیشە لە ژیانی تایبەتی و گشتیی خۆتدا پێڕەویی ئەم رێگە خاوێنە بکە» لە وەلاّمدا کاک محەمەد سەعیدی فەقێ مەحموود بە عەلی کەمال بەگ دەڵێت: «گەورەم، من خۆم بە یەکێک لە شاگردانی قوتابخانە پیرۆزەکەت دەزانم، ئەو قوتابخانەیەی خۆشەویستیی نیشتیمان و شانازیکردن بە کوردەوە و سەر ڕاستی و دڵسۆزیی ڕەسەنی بۆ کورد و کوردستان فێرکردین».

بەڵێ ژیان پڕییە لە دەرس و پەندی گەورە و پێویست و هەمیشە سەرکەوتن هەر بۆ ڕاستی و دڵسۆزییە!.

پاشکۆیەکی زۆر پێویست:

بێ گومان بوونی بارزانی وەک پەنابەری سیاسی لە یەکیەتی سۆڤیەت مەترسییەکی زۆری لای گشت بەرپرسە گەورەکانی عیراق و ئێران و تورکیا،

---

[١٣٠] دەقی ئەم نامەیە لای صەباحی کوڕی خوالێخۆشبوو عەلی کەمال هەڵگیراوە.

وێـڕای دەزگـا فەرمییـە ئاگادارەکـانی بـەریتانیا و وڵاتـە یـەکگرتووەکانی ئەمەریکا دروست کردبوو، ئەو ڕاستییەی بـە ئاسـانی لـە بابەتـەکانی بـەرگی یەکەم و دووەمی ئەم بەرهەمەدا هەستی پێ دەکەین. بێ گومان زۆر لەوانەیە گـەلێك فـایلی دیکـەی «ئەرشـیڤی نیشـتیمانی»ی بـەریتانی بـۆ ئـەم بابەتـە تەرخان کرابن.

خۆشبەختانە دوای ئەوەی ناوەرۆکی بابەتی ژمارە چـواری ئـەم بەشـەی کتێبەکەمم بۆ بەڕێز کاك تاهیر حەیدەری خوێندەوە لەوە ئاگاداری کـردم کـە قـەوارەی ئـەو باسـە گـەلێك لـەوەیش فـراوانتر و دەوڵەمەنـدترە کـە لـە بەڵگەنامەکانی ئەو دوو فایلەی ئەرشیڤی ناوبراودا هاتووە و یەکێك لـەو فایلـە نهێنییانەی نیشان دام کە بە زوبانی عـەرەبی بـەم ناوونیشـانەوە هـەڵگیراوە: «برادۆست، نهێنی، هەواڵی بارزانییـەکان» و ئەمـەی لای خـوارەوەیش دەقـی وەرگێڕانی چەند نموونەیەکی ناو ئەو فایلەیە.

(١- ئیفادەی مـەحموود خەلیفـە صـەمەدی سەرەك هۆزی برادۆست.

تاهیر حەیدەری

ڕۆژی بیسـت و یـەکی مـانگی ئـابی سـاڵی ١٩٥٢ عـەزیز خـانی پیـاوی نـووری بـەگ کـە لـە بـەگزادەکانی بەردەسـووری ئێرانییـە و دوای ئەوەی لێمـان پرسـی بـارودۆخی نـاوخۆی ئێـران چۆنە، گوتی نووری بەگ سـاڵوتان لـێ دەکـات و دەڵێت بارزانییـەکان لـە چـۆمی ئاراسـی «نێـوان یەکیەتی سۆڤیەت و ئێـران-ك.م.»پەڕیونەتـەوە و ئێستاکە لەناو خـاکی ئێرانـدان لـە مـاڵی شـکۆ «ڕەشید ئاغا»ی برای سەیدەخانی هەرکی و گوتی من بۆخۆم بە تەواوەتی دڵنیام لە هاتنیان و ئەمەیش ئیفادەکەمە.

١٩٥٢/٨/٢٣.

ئیمزاکان

مودیری ناحیەی برادۆست تاهیر حەیدەری، مەحموود بەگ سەرۆکی برادۆست).

٢- بەر لەو بەڵگەنامەیەی سەرەوە بە چوار پۆژ دەربارەی هەمان بابەت تاهیر حەیدەریی مودیری ناحیەی برادۆست ئەم نامە فەرمییەی لای خوارەوەی دەربارەی بارزانییەکان ناردووە بۆ قایمقامی پەواندز و ئەمیش یەکسەر دەقی نامەکەی ناردووەتە وەزارەتی ناوخۆی عیراقی لە بەغدا و ئەمەی لای خوارەوەیش پوختەی وەرگێڕانی ئەو نامەیەیە.

(مودیریەتی ناحیەی برادۆست،

یەکجار نهێنی،

ژمارە ١٨٧،

پۆژی نۆزدەی مانگی ئابی ساڵی ١٩٥٢،

بۆ:

قایمقامیەتی پەواندز،

بابەت:

پشتگیریی پووسیا بۆ بزووتنەوەی کوردی.

نیشانە بە نامەی ژمارە سی و نۆی پۆژی بیست و نۆی مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٥٢.

دوا بە دوای لێکۆڵینەوەی ورد لە هاوپێچەکانی نامەی سەرەوەتان و هەڵسان بە ژمارەیەك تۆژینەوەی تایبەتی ئەمانەی لای خوارەوەمان بۆ دەرکەوت:

١- نەمانزانی تاوەکو چ پادەیەك ئەو زانیارییانەی لە نامەی ژمارە ٢٩٩ی پۆژی سیازدەی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٥٢ی باڵوێزخانەی عیراقی لە تارانەوە باسی کردوون پاستن.

٢- هەرچی دەربارەی ئەو زانیارییانەشە کە لە نامەی ژمارە ٤٥٦ی پۆڵی چواری مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٢ی هەمان باڵۆێزخانەدا هاتوون دەڵێن:

«هاتنی بارزانییەکان بۆ ناو خاکی عیراق ئەوانەی ناویان لە نامەی ناوبراوی سەرەوەدا هاتووە، لەوە ناچێت ڕاست بێت هیچ نەبێت بە نیسبەتی ژمارەیەکیانەوە، هی وەك بابکی برای مەلا مستەفا و شێخ خالید کە ئێستا وان لە بەصرە و کەربەلا، هەروەها قاسمیش کە بە قاسم پالانی ناسراوە وەك زانیومانە ماوەیەك لەمەوبەر کۆچی دوایی کردووە، ئەوانەی دیکەش کە ناویان هاتووە، هی وەك ئەسعەد ئاغا «ئەسعەد خۆشەوی» و میر حاج ئێستا وان لەگەڵ مەلا مستەفا و هیچ بەڵگەیەك بە دەستەوە نییە کە هاتبنەوە، هەرچی دەربارەی ئەوەیشە کە دوای گەڕانەوەی بارزانییەکان لە ئێرانەوە بۆ عیراق لە ساڵی ١٩٤٧دا ئافرەتێکی بارزانی لە موعەسکەری بارزانییەکانەوە لە ڕەواندز نێردراوە بۆ لای مەحموود ئاغای زێباری و ئەو ئافرەتەیش «خزیجا»ی هاوسەری شێخ ئەحمەدە کە لە گوندی «صەفتی»ی سەربە ناحیەی بیرەکەپرە دەژی و دوور نییە یەکێك لە هاوسەرەکانی مەلا مستەفایش نێردرابێت بۆ لای مەحموود ئاغای زێباری، ئەوەیش کردارێکی نەبێنی نەبووە و دەتوانرێت سەیری لیستی ناوەکان چ لە بارەگای لیوای هەولێر و چ لە قەزای ڕەواندز بکرێت.

بۆ ئاگاداریتان

ئیمزا

مودیری ناحیەی برادۆست

تاهیر حەیدەری

٣- لەناو هەمان فایلدا نامەیەکی دەستخەتی مەحموود صالح بەگ بە بەرواری ڕۆژی سی و یەکی مانگی ئابی ساڵی ١٩٥٢ بە زوبانی عەرەبی هەڵگیراوە کە ناوبراو بۆ تاهیر حەیدەریی مودیزی ناحیەی برادۆست و

عوزرخـوایی بـۆ دەهێنێتـەوە، کـە ناتوانێـت سـەری بـدات وەك داوای لێـی کردووە، چونکە یەکجار نەخۆشـە و لـە کۆتـایی نامەکەیـدا مـەحموودی صـالح بەگ ئەم تێبینییەی لای خـوارەوەی نووسـیوە کـە بـە ئاشـکرا ئـەو ڕاسـتییە نیشـان دەدات چـۆن دەنگوباوەکـانی گەڕانـەوەی بـارزانی لـە یەکیـەتی سۆڤیەتەوە و بەناو خاکی ئێراندا بۆ عـیراق فـەرمانڕەوایانی ئێرانیـان شـپرزە کـردووە و کەوتوونەتـە خـۆ ئامـادەکردنی هێـزە سیاسـییەکانیان بـۆ بەرەنگاربوونەوەی گشت ڕووداوە چاوەڕوان نەکراوەکان:

(تێبینی: بە دڵنیاییەوە ئاگادارتان دەکەم کە هێزێکی سەربازیی ئێرانـی بـە گشـت چـەکەکانیانەوە وەك تـۆپ و چـەکی دیکـە هێنراونەتـە هـەردووك سـەربازگەی «زرتـك» و «گروگورگـۆ»، ژمـارەی ئـەو سـەربازانەی هێنراویشـن هەزار سەرباز دەبن، کە بە دروستکردنی خانووبەرە و گواستنەوەی دارو بەرد و کارەوە خەریکن بۆ پتەوکردنی سەنگەرەکانیان، هەرچەندە من بۆ خۆم بـە تەواوەتی هۆ و مەبەستی ئەو هێزە نازانم.

ئیمزا

دڵسۆزتان مەحموودی صالح بەگ

١٩٥٢/٨/٣١)

٤- لە ناو هەمان فایلدا بەڵگەنامەیەکی یـەکجار بایەخـدار هـەڵگیراوە کـە بریتییە لە بروسکەیەکی یەکجار نهێنیی قایمقامییەتی ڕەواندز کـە بـە شـفرە ناردوویـە بـۆ موتەصـەڕیفی هـەولێر و وێنـەی لـێ داوەتـە معـاونی پۆلیسـی ڕەواندز و مودیری ناحیەی برادۆست تاهیر حەیدەری کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(قایمقامییەتی ڕەواندز،

یەکجار نهێنی،

ڕۆژی ١٩٥٢/٨/٢١،

شێخ ڕەشید لۆلان

موتەصەڕیفییەتی هەولێر،
بابەت:
هەواڵەکانی سنووری ئێران و
مەلا مستەفای بارزان.

وا لە خوارەوە وێنەی ئەو بڕووسکەیەی بە شفرە نووسراوە و ژمارە ٦٨٧ و مێژووەکەی «١٩٥٢/٨/٢١»ە دەربارەی ئەو بابەتەی سەرەوە بۆ ئاگاداری بۆتانی دەنێرین، وێڕای ئەوەیش فەرمانمان داوە بە معاونی پۆلیسی قەزاکەمان بۆخۆی بچێتە ناوچەی سەر سنووری ئێران بۆ زانینی ڕادەی ڕاستیی ئەو دەنگوباوانەی لەم بارەیەوە بڵاون و دوایش بەڕێزتان لە ئەنجامەکانی تاقیبەکانی ئاگادار دەکەین.

وێنەی بۆ — معاونی پۆلیسی ڕەواندز، تکا دەکەین بێ دواخستن بچنە ناوچەی سنووری سەر ئێران بۆ زانینی ڕادەی ڕاستیی ئەو دەنگوباوە و ئاگادارمان بکەن.

وێنەی بۆ مودیری ناحیەی برادۆست بۆ ئەوەی دەستوبرد بکەوێتە تاقیبی ئەم دەنگوباوە و ئاگادارمان بکات.

وێنەی بڕووسکەکە بۆ:
معاونی پۆلیسی ڕەواندز،
هەروەها بۆ مودیری ناحیەی برادۆست.

شێخ ڕەشیدی لۆلان خزمەتکارەکەی خۆی، کە ناوی سەید صالحە و خەڵکی گوندی لۆلانە، ناردووە بۆ ئەوەی ئەمەی لای خوارەوە بە حوکمەت ڕابگەیەنێت:

«مەلا مستەفا لە چۆمی ئاراسەوە هاتووەتە ناو خاکی ئێرانەوە بە ناوی «پارتی دیموکراتی کوردستان»ەوە و بە هاندانی حوکمەتی ڕووسی شەڕێکی

قورس له نێوان حوکمەتی ئێران لە تاران و ئەو دیموقراتە «کوردانەی — ک.م.» لە تارانن قەوما و لە ئەنجامدا ژمارەی کوژراو و بریندار گەیشتوونەتە نزیکەی پێنج هەزار کەس لە هەردووک لا و ئەوەیش بە هاندانی مەلا مستەفا قەوما، هەروەها شێخ ڕەشیدی لۆلان دەڵێت من دوژمنایەتیم لەگەڵ مەلا مستەفادا هەیە و هۆزەکەم هۆزی هەرکی و برادۆست نیازی نییە هاریکاریی لەگەڵدا بکات... هەمان کات لەسەر داوای حوکمەتی عیراقی سەرۆکەکانی ئەو دوو هۆزە ڕاسپێردراون لە کاتی پێویستدا هاریکاری «لەگەڵ هێزەکانی حوکمەتدا—ک.م.» بکەن، هەرچی حوکمەتی ئێرانیشە فەرمانی داوەتە هۆزە «کوردەکانی—ک.م.» خۆی کە تفەنگ بکڕن و خودی هێزەکانی میریش خەریکی پتەوکردنی سەنگەرەکانیانن، بۆ زانینتان تکایە).

٥— دوا نموونەی کە لێرە دەیهێنینەوە بایەخی زۆر زۆرە و زانیاریی ئەوتۆی تێدایە کە من بۆخۆم تا ئێستا نە لە هیچ کام لە بەڵگەنامە بەریتانییەکاندا و نە لە هیچ سەرچاوەیەکی دیکەدا نەمدیون، هی وەك ئەوەی دەڵێت ژمارەیەك ئەرمەن و ئازەریش لەو ڕۆژگارەدا بە چەکەوە داویانەتە پاڵ بارزانی، یان جۆر و سەرچاوەی ئەو چەکانەی بەدەست لایەنگرانی بارزانییەوە بوون، یان ڕاهێنانی بەشێك لەو لایەنگرانە لە قوتابخانە سەربازییە سۆڤیەتییەکاندا بە سەرپەرشتیی جەنەڕاڵێك و عەقیدێکی کوردەوە، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکی ئەو بەڵگەنامەیەیە:

(قایمقامییەتی قەزای ڕەواندز،
تەحریرات ٣٩،
ژمارە ٤،
ڕۆژ: ١٩٥٢/٧/٢٩،
یەکجار نهێنی و بەدەستی،
بۆ:
مودیری ناحیەی برادۆست،

معاوینی پۆلیسی ڕەواندن،
بابەت/ پشتگیریی ڕووسیا بۆ بزووتنەوەی کورد.
هاوپێچ لەگەڵ ئەم نامەیەدا وێنەی نامەی وەزارەتی هەندەرانی «عیراقی–ک.م.» تان بۆ دەنێرین کە ژمارەکەی «س/٧٧٦/٧٧٦/٤/١٥٢١١» و مێژووی حەوتی مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٥٢ی بەسەرەوەیە، لەگەڵ وێنەی دوو نامەی باڵوێزخانەی عیراقی لە تاران کە هەردووکیانمان بە نامەی ژمارە ٢٢٠ی ڕۆژی بیست و سێی مانگی تەممووزی ساڵی ١٩٥٢ی موتەصەرِیفی لیوای هەولێر پێ گەیشتووە، لەبەر بایەخی زۆرو پڕ لە مەترسیی ئەو زانیارییانەی تێیاندایە داواتان لێ دەکەین بۆ خۆتان بەتایبەتی بایەخیان پێ بدەن و بۆخۆتان تەحقیقاتێکی گەلێك ورد و هەمەلایەنی تێدا بکەن، تایبەت دەربارەی ئەو کەسایەتییانەی ناویان لە هاوپێچەکاندا هاتووە و گشت ئەو شتانەی پێوەندییان بە بارزانییەکانەوە هەیە، تایبەت ئەو کەسانەیان کە دەڵێن دزەیان کردووەتە ناو خاکی عیراقەوە و ئەو عیراقییانەش کە پێوەندییان پێیانەوە کردووە و ڕادەی ڕاستیی زانیارییەکان، بە مەرجێك لە هەموو ئەمانەدا پەیڕەویی ئەوپەڕی دیقەت و نهێنی و خێرایی وەلأمدانەوەمان بکەن تاوەکو عەرزی مەقامی موتەصەرِیفییەتیان بکەین.
ئیمزا
قایمقامییەتی ڕەواندز).

لێرەیشەوە ئەم نامەیە دەست پێدەکات:
وێنەی نامەی وەزارەتی هەندەرانی ژمارە س/٧٧٦/٧٧٦/٤/١٥٢١١ بەرواری حەوتی تەممووزی ساڵی ١٩٥٢،
(یەکجار نهێنی،
بۆ:
وەزارەتی بەرگری،
وەزارەتی ناوخۆ،

ئاماژە بە نامەی ژمارە س/٧٦٦/٧٧٦/٤/٢٩١٥ی ڕۆژی هەژدەی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٥٢.

هاوپێچ دانەیەك لە وێنەی هەردووك نامەی باڵوێزخانەكەمان لە تاران، كە ژمارەكانیان «س/٢٩٩ و ٢٥٦»ە و بەرواری هەردووكیان ڕۆژانی دوو و چوار و سیازدەی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٢ن و بۆ ئەو بابەتەی لای سەرەوە تەرخان كراون بۆتانی دەنێرین، بۆ بینینیان و فەرمان بدەن لێكۆڵینەوەیەكی نهێنی و ورد دەربارەی ناوەرۆكیان بكەن و ئاگادارمان بكەن لەو ئەنجامانەی پێیان دەگەن.

ئیمزا

لە بریتی

وەزیری هەندەران،

وێنەیەكی بۆ باڵوێزخانەی عیراقی لە تاران،

وێنەیەكی بۆ موفەوەزییەتی خاوەن شكۆی عیراقی لە ئەنقەرە،

ئاماژە بەو نامەیەی لە سەرەوە باسیمان كردووە وێڕای دانەیەك لەو دوو نامەیەی سەرەوە بۆ بینینیان و لە هەر شتێك ئاگادارمان بكەن دەربارەی زانیاری و مەعلوومات ورد دەربارەی بابەتەكە).

دوا بە دوای ئەمەیش لە هەمان لاپەڕەدا ئەمەی لای خوارەوە نووسراوە:

(وێنەی نامەی باڵوێزخانەی عیراقی لە تاران،

ژمارە س/٢٩٩،

ڕۆژی ١٣ی شوباتی ١٩٥٢،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران.

نیشانە بە پێوەندییەكانمان كە دواتر نامەی ژمارە س/٢٢٠ی ڕۆژی پازدەی مانگی مارتی ساڵی ١٩٥٢بوو، وە نیشانە بەو نامەیەتان كە

ژمارەکەی س/٢٩١٥/٧٧٦/٧٧٦یە و زنجیرەی دووسەد و بیست و هەشتە و پۆژی هەژدەی مانگی شوباتی ساڵی ١٩٥٢ ناردووتانە وا لە خوارەوە ژمارەیەك لەو زانیارییانەتان دەربارەی مەلا مستەفای بارزان بۆ دەنێرین کە گشتیانمان لە سەرچاوەیەکی باوەڕپێکراوەوە پێ گەیشتوون و بەشێکیان جەخت لەسەر ئەو بۆچوونانە دەکەن کە لە نامەکانی پێشوومانداا ئاماژەمان پێیان داوە.

١- ئەو هێزەی وا لە ژێر سەرکردایەتیی مەلا مستەفادا بریتییە لە بارزانییەکان خۆیان و ئەو کوردە ئێرانییانەی داویانەتە پاڵیان و ژمارەیەك ئەرمەن و ئازەری، کۆی هەموویشیان دەگاتە دوو هەزار و پێنج سەد (٢٥٠٠) جەنگاوەر، ئەوەیش کە دەڵێن ژمارەیان لەوە زۆرترە زێدەڕۆیی تێدایە.

٢- ئەو هێزە ئێستاکە وا لە ناوچەی ئاراسدا، لە «عەرەب کۆپروسی» و باکووری ئەو مەڵبەندە.

٣- ئەو هێزەی «بارزانیی-ك.م.» چەك و تفاقی جەنگیی نوێیان پێدراوە و سەرچاوەکان لە دیاریکردنی ئەو چەکانەدا یەك ناگرنەوە، بەڵام ئێمە لەو باوەڕەداین بەشێکیان بریتین لەو چەکە ئەڵمانییانەی «کاتی خۆی سۆڤیەتییەکان دەستیان بەسەرداگرتن-ك.م» وێڕای چەکی ڕووسیی نوێ.

٤- ئەو کەسانەی هێزەکەی مەلا مستەفا کە شەڕکەری لێهاتوون لە قوتابخانە سەربازییە «سۆڤیەتییەکاندا-ك.م.» مەشقیان پێدەکرێت و وێڕای ئەوەی دەورەی تایبەتیشیان بۆ دەکرێتەوە.

٥- دەزگایەکی «سۆڤیەتی-ك.م.» تایبەتی بەرپرسی ڕێکخستن و فێرکردنی هێزەکەی مەلا مستەفایە و دوو ئەفسەری کورد کە یەکێکیان جەنەڕاڵ کوباك یان قوباقە کە نەمانتوانیوە نە ناوەکەی ونە خەڵکی چ ناوچەیەکە بە وردی بیانزانین، ئەوی دیکەیشیان عەقید سابیان دۆرفە و ناوەکەی بۆ ڕەسەنی و شوێنی ژیانی بە وردی دەستنیشان ناکات بۆیە ئەویشمان بە تەواوەتی نەناسی.

تێبینی:

عەقید سابیان دۆرف ئەندامی لیژنەی بالأی ڕاوێژکارانە لە یەکیەتی سۆڤیەت، دانانی کەسایەتییەکی لەو جۆرەش لە دەزگایەکی تازە دامەزراودا کە نیازییە تەشەنە بسێنێت کارێکی چاوەڕوان نەکراوە و زۆر لەوە دەکات ڕاست بێت.

٦- لەوەتەی مەلا مستەفا پەنای بردووەتە بەر ڕووسیا چەندجارێك چووەتە مۆسکۆ بۆ پێوەندیکردن بە بەرپرسە سۆڤیەتییە گەورەکانەوە و بووەتە جێگەی بڕوای ئیدارەی سۆڤیەتی و دەشڵێن دوو جاران ستالینی دیوە.

تێبینی: ئایا دەزگا ئاگادارەکان هیچ دەربارەی ئەفسەرێك بەناوی «قاسم» ەوە دەزانن، چونکە ئێمە بۆخۆمان ناوی تەواوی و لەقەبی نازانین، بۆیەکا تکاتان لێ دەکەین هەر زانیارییەکتان دەربارەی هەیە بۆمانیان بنێرن تاوەکو بۆخۆمان بکەوینە تاقیبی.

ئیمزا

وەزیر موفەوەز و قائیم بالأعمال کاتی).

پێموایە لەم بوارەدا هیچ زانیارییەك نییە لەم بوارەدا بتوانێت شان لە شانی زانیارییەکانی ناو ئەم بەڵگەنامەیە بدات و ئەوەمان بۆ ڕوون بکاتەوە کە دەنگوباوەکانی گەڕانەوەی بارزانی لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە بۆ کوردستان کاتی خۆی چ هەرایەکی گەورەی لە ناوچەکەدا وروژاندووە..

بابەتی پێنجەم:

نامە دەگمەنەکانی بارزانی ناوەندی چلەکانی سەدەی ڕابردوو و دەنگوباسی گەڕانەوەی لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیدا

سەرەتا

ڕاپەڕینی کوردی عیراق لە ناوەندی چلەکانی سەدەی ڕابردوودا بە ڕەهبەریی بارزانی کە بە یاریدەی شێخ لەتیفی کوڕی شێخ مەحموود توانیی لە سلێمانی هەڵبێت و بگەڕێتەوە ناوچەی بارزان لە گشت ڕوویەکەوە هەنگاوێکی مێژوویی گەورە بوو بەرەو پێشەوە لە بواری خەباتی ڕزگاریخوازیی نەتەوەی کورددا، بۆیەکا دیپلۆماسییە بەریتانییەکان بە پەرۆشەوە کەوتنە دووی گشت دیدارە و ئاڵوگۆڕەکانی و دەیانویست هەرچۆنێك بێت ڕێگە چارەیەك بۆ ئەو کێشەیە بدۆزنەوە، تایبەت لەبەر ئەوەیش کە جەنگی دووەمی جیهانی هێشتا کۆتایی نەهاتبوو، وێڕای ئەوەی بەریتانییەکان مەترسیی ئەوەیان لێ نیشتبوو کە لەو ڕۆژگارە ناسکەدا سەرجەمی هێزە چالاکەکانی کورد ڕوویان کردبووە مۆسکۆ بەو هیوایەی بە یاریدەی کرێملن بتوانن بگەنە چمکێك لە ئاواتە نەتەوەییە دێرینەکانیان. لەگەڵ ئەوەیشدا ڕەهبەرانی کورد سەرەتا نەیاندەتوانی تەرازووی هێزی نێودەوڵەتی وەبەرچاو نەگرن، ئەو ڕاستییە بایەخدارەی لە ژمارەیەك نامەی بارزانی و دیپلۆماسییە بەریتانییەکاندا بە چڕوپڕی ڕەنگی داوەتەوە و بەشی هەرە زۆری ئەو نامە دەگمەنانە لە «ئەرشیڤی نیشتیمانیی» بەریتانیدا هەڵگیراون و وا لە خوارەوە ژمارەیەك نموونەیان لێ دەخەینە بەرچاوی خوێنەرانی بەڕێز:

١- بارزانی یەکەم نامەی خۆی ڕۆژی یازدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٤ ناردووە بۆ بااڵوێزی بەریتانی لە بەغدا بە زوبانی عەرەبی و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(فەخامەتمەئابی بااڵوێزی حوکمەتی خاوەن شکۆ سێر کینهان کۆرۆنوالیسی پایە بڵند[1].

---

[1] سێر کینهان کۆرۆنوالیس (Sir Kinhan Cornwaliss) ڕۆژی نۆزدەی مانگی شوباتی ساڵی ١٨٨٣ لە نیویۆرك لە دایك بووە، باوکی نووسەر و ڕۆژنامەنووسێکی ناسراو بوو، زانکۆی ئۆکسفۆردی تەواو کردووە، زوبانی عەرەبی خوێندووە و لە سودان و میسر و

سلاّوی شایان و ڕێزی پێویستم پێشکەشی شکۆدارتان دەکەم.

بەپێی فەرمانتان و نیازی خاوێنتان و شەرەفی بەریتانیای گەورە وەزیری عیراقی ماجید (مستەفا – ك.م.) بەگم دی و دڵنیام کرد دەربارەی فەرمانەکانی و من داوای هیچ ناکەم هەرچەندە زۆر لێکراوم و پشتم بە شەرەفی حوکمەتی بەریتانیا و ئێوەی شکۆمەند بەستووە، وێڕای ئەوەی خۆم خستووەتە ژێر سێبەری وەصیی گەورە و تایبەت دوای ئەوەی خاوێنیی نیازەکانم بەوە دەربڕی کە حامییەی مێرگەسوورم دانێ و ئێستاش شەڕ و خەیرم وان لە ئەستۆی شکۆمەندتانا و چاوەڕوانی ئەوەین کە لایەقی مەقامی باڵوێزی خاوەن شکۆی بەریتانیای گەورەیە و ئەوەیش کارێکی لێهاتووی پایە بڵندتانە و لە خواوەندی گەورە داواکارین سوپای بەریتانی بەسەر گشت دوژمنەکانیدا سەربخات و فەرمان فەرمانی ئێوەیە گەورەم.

دڵسۆزتان

بارزانی

ئیمزا

ڕۆژی یازدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٤)[٢].

عەرەبستان کاری کردووە، لە ساڵی ١٩١٦وە بووەتە کۆڵۆنێل و کراوەتە بەڕێوەبەری بیرۆ «مەکتەب»ی عەرەبیی بەناوبانگ، لە ساڵی ١٩١٩ەوە پێوەندیی نزیکی لەگەڵ مەلیك فەیسەڵی یەکەمدا هەبووە و ساڵی ١٩٢١ لەگەڵیدا هاتووەتە عیراق و لەو ساوە بۆ ماوەی پازدە ساڵان بووەتە ڕاوێژکاری وەزارەتی ناوخۆی عیراقی و ساڵی ١٩٣٥ خۆی خانەنشین کردووە، بەو بۆنەیەوە مەلیك غازی ویسامی بەرزی ڕافیدەینی داوەتێ، لەگەڵ بەڕابوونی جەنگی دووەمی جیهانی گەڕاوەتەوە سەر کار و لە مانگی نیسانی ساڵی ١٩٤١وە تاوەکو مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٥ بووەتە باڵوێزی بەریتانی لە عیراق، ڕۆژی سێی مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٩ لە لەندەن کۆچی دوایی کردووە. بڕوانە: وێپ سایتی ئەرشیڤی نیشتیمانیی، هەروەها:

"The Pominions Office and Colonial Office List for 1935", London, P.644.

(2) N.A., F.O., 624/66, Part ONE (1-35).

دوا به دوای ئەم نامەیەی بارزانی لە هەمان فایلدا یادداشتێکی دوور و درێژی ماجید مستەفا بە ناونیشانی «پرسی بارزانی» ەوە هەڵگیراوە کە پۆژی هەژدەی مانگی کانوونی دووەمی سالّی ١٩٤٤ پێشکەشی ئەنجوومەنی وەزیرانی حوکمەتی عیراقی کردووە[٣].

دوای ئەمە لە هەمان فایلدا نامەیەکی پاوێژکاری سیاسیی هێزە بەریتانییەکان لە ناوچەی باکووری عیراق کە بارەگاکەی لە کەرکووک بوو هەڵگیراوە، ئەوساکە کۆڵۆنێل لاین کە یەکێك لە ئاگادارانی پرسی کورد بوو لەو پۆستەدا بوو، نامەکەیشی بریتییە لە وەڵامنامەی لاین بۆ بارزانی کە وەها دیارە بە بۆنەی جێژنی سەری ساڵەوە بارزانی پیرۆزبایی لێی کردووە، ئەمەی لای خوارەوەش دەقی وەرگێڕانی ئەو نامەیەیە کە کۆڵۆنێل لاین بە عەرەبی ناردوویە بۆ بارزانی:

(دایەرەی پاوێژکاری سیاسیی
هێزە بەریتانییەکان لە ناوچەی
باکووردا،
کەرکووك،
٤ی کانوونی دووەمی ١٩٤٤،
خۆشەویستم مەلا مستەفای بارزانی بەڕێز،
دوای سلاّو

بە سوپاسێکی زۆرەوە جەژنە پیرۆزەکەتانم وەرگرت، هیوادارم هەمیشە سەرکەوتووبن و سالّی نوێتان پڕ لە خێر و بەرەکەت و خۆشی بێت.

وەك ئاگادارن ماجید مستەفا بەگ وەزارەتێکی تایبەتیی پێ سپێردراو هیوادارم لەو ئەرکەیدا سەرکەوتوو بێت تاوەکو ئاشتی و ئیستیقرار و ئاسوودەیی تەواو بالّ بکێشێت بەسەر ناوچەی کوردستاندا.

---

[3]Ibid, PP.26-29.

لەبەر ئەوانە هیوادارم گوێڕایەڵی ئەو پێشنیازانە بن کە پێشکەشتانی دەکات و هەربژین بە خۆشی.

دڵسۆزتان کۆڵۆنێل دەبل یو. أ. لاین،

ڕاوێژکاری سیاسیی هێزە بەریتانییەکان

لە ناوچەی باکوور [٤].

وەها دیارە لاوە چەپڕەوە خوێن گەرمەکانی شاری سلێمانی دژی جموجۆڵی ئاغاکان وەستاون، ئەوەی پاڵی ناوە بە ژمارەیەك لە ئاغایانی شارباژێڕەوە ڕۆژی چواری مانگی نیسانی ساڵی ١٩٤٤ ئەم نامەیەی لای خوارەوە بە زوبانی کوردی بنێرن بۆ باڵوێزی بەریتانی لە عیراق و وێنەی لێ بدەنە ڕاوێژکاری سەربازیی بەریتانی لە مووسڵ میستەر کینج:

(٤/٤/٩٤٤،

سلێمانی،

بۆ فەخامەتی سەفیری بەریتانیای گەورە لە عیراق،

صورەتی بۆ سەعادەتی موشاویری عەسکەری میستەر کینج لە مووسڵ.

ئێمە ڕوئەسا و عەلاقەداری قەزای شارباژێڕین و بە مەعروزاتی ژێرەوە موساعەدە و لوتفتان جەلب ئەکەین. لە تەشەکولی ئەم وەزارەتەیا ئومێدمان بە ئیسلاحاتێکی چاك هەبوو، خاصەتەن لە گرانی و تێگەیشتنی مەعالی مەجید مستەفا (کە) لە مەناطقی شیمالییەدا ئەفکاری عام و دەرەجەی ئیحتیاجاتی زانیوە. ئومێدمان دەکرد کە ئیقتراحێکی شامیل تەقدیمی حوکومەت بکات و حوکمەتیش بە شەفەقەتەوە بیخاتە بەر نەزەری ئیعتبار کە ئەمە چاکترین (ڕێگەیە) بۆ تەحکیمی وەحدەت و مەصاڵحی عام ئەکات

---

[4] Ibid, From W.A.Lyon, To: Mulla Mustafa Barzani, 4 January 1944, Kirkuk.

(بـەلأم) وەهـا دەردەکـەوێت کـە حوکمـەت لـەم شـەفەقەت و لزومییەتـە چاوپۆشـی بکـات و گـوێ بداتـە بـەعزێ کـەس کـە بـەخیلافی ڕەغبـەت و مەصـلەحەتی عـام و بـە زدی ئیقتیراحـی ماجیـد بـەگ موراجەعـەتیان بـە مەقامەتی عالییە کردووە. ئێمە ئەمانـە تـەکزیب دەکـەین و تەئییـدی ماجیـد بەگ ئەکەین و پێویستە ئەهەمییەت نەدرێت بە قسەی بـەعزە شەخسـێك کـە تەنها مەقصودیان تەشویشە و ئەم نەوعە شەخصـانەیش لـە ئیخفـال کردنـی چەند تەلەبەیەکی منداڵ نەبێت لە ناو موجتەمەعا هیچ مەوقعێکی ئیجتیمـاعی و ئینسانییان نییە، ئیتر مونتـەزیری نەتیجـەی ئـەم مەعروزاتـە و شـەفەقەتی حوکمەتی موعەزەمەمانین

ئیمزاکان

لە ڕۆئەسای زێرەوە	لە ئاغاواتی شیوەکەڵ	لە ئاغاواتی پشدەر
ڕەشید ئاغای عەبدوڵڵا ئاغا	حەسەن ئاغای سلێمان ئاغا	بابەکری حاجی حەمە ئاغا
لە ڕۆئەسای پشدەر	لە ئاغاواتی پشدەر	لە ئاغاواتی شیوەکەڵ
دەروێش ئاغای عوسمان ئاغا	مەحموود ئاغای ڕەسول ئاغا	حەمە ئاغای ئیسماعیل ئاغا
داخڵی قەزای شاریاژێر	ڕەئیسی ئاغاواتی شیوەکەڵ	لە ئاغاواتی پشدەر
لە ڕۆئەسای سادات	عەبدولڕەحمان ئاغای حەمە	مەمزە ئاغای عەبدوڵڵا
سەید عومەر شێخ عەبدولڕەحمان	ڕەشید ئاغا	لە ساداتی شاریاژێر
داخڵی قەزای شاریاژێر،	لە ئاغاواتی پشدەر	شێخ ڕەشیدی شێخ حەسەن
لە ڕۆئەسای پشدەر	حەسەن ئاغای عەلی ئاغا	لە ئاغاواتی پشدەر
حاجی حەمە ئاغای عەلی ئاغا	لە ئاغاواتی پشدەر	حەمە عەباس ئاغا
	بابەکری عەباس ئاغا[٥]	

بـەر لـەوەیش دیسـانەوە ئـەم نامانـەی لای خـوارەوەی بـارزانی بـۆ بەریتانییـەکان و لەسـەروو هەمووشـیانەوە بـۆ خـودی بـاڵۆێزی بـەریتانی لـە عیراق لە «ئەرشیڤی نیشتیمانیی» حوکمەتی بەریتانی لە لەندەن پارێزراون.

---

[5] N.A., F.O., 624/66, Part Two (36-54).

نامەی یەکەمیان بە زوبانی عەرەبی نووسراوە و بارزانی پۆژی نۆی مانگی نیسانی سالّی ١٩٤٤ ناردوویە بۆ بالّویّزی بەریتانی لە عیراق سیّر کینهان کۆرۆنوالیس و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگیّڕانەکەیەتی:

(فەخامەتمەئابی بالّویّزی خاوەن شکۆی بەریتانیی پایە بلّند.

خواوەندی گەورە بتانهیّلّیّت و هیوادارین هەمیشە سەرکەوتووبن و لە ژیّر سایەی بەریتانیای گەورەدا بە ئازادی و بەختەوەری بژین.

گەورەم دەمەوێت ئاگادارتان بکەم کە بیّ دواکەوتن فەرمانی ئیّوەم بەجیّ گەیاند و شەڕم لەگەلّ حوکمەتدا وەستاند و بەو جۆرە فەرمانی ئیّوە و مەلیکم ڕاگەیاند، حوکمەتیش بەرانبەر بەوە پەیمانی دایناّ سوپا لە بلە و میّرگەسۆر بکشیّنیّتەوە و عەفواتی گشتی دەربکات و ژمارەیەك چاکسازی لە کوردستاندا بکات لەبەر پۆشنایی ئەو یادداشتەدا کە وەزیری دەولّەت ماجید مستەفا بەگ داویەتە وەزارەت بە پیّی فەرمانی ئیّوە دەربارەی چاکسازییەکان، بەلاّم حوکمەت تاوەکو ئیّستاکە هیچ کامیّك لە بەلّیّنەکانی خۆی نەبردووەتە سەر و دەستی کردووەتە خۆنیشاندانی «سەربازی — ك.م» و لەوەیشەوە دەردەکەوێت نیازی بەرانبەرمان خاوێن نییە و چەند جارێك هەوڵی داوە چەکمان بکات و ئەفسەرە ئیرتیباتەکانی[٦] هاتبوون بۆ چارەسەرکردنی ئەو کێشانەی لە ناوچەی باکووردا ڕوو دەدەن و بۆ موراقەبەتی فەرمانبەرەکانی (میری—ك.م) و قەدەغەکردنیان لە دزی و جەردەیی و ئەو ئەفسەرانە لە دلّسۆزی بۆ حوکمەت و گەل هیچی دیکەیان پێوە دیاری نەداوەو خەریك بوو بارودۆخەکە چاك ببێت کەچی ئا لەو کاتەدا حوکمەت دەستی کردە پتەوکردنی هەردووك حامییەی بلە و میّرگەسۆر و دەنگوباوێکی وەها بلاّوبووەوە کەمیری سوپا دێنێتە عەقرە و ڕەواندز بە

---

[٦] بە پێی ڕێککەوتننامەیەکی تایبەتی ژمارەیەك ئەفسەری کورد کرابوونە چاودێری هەردووك لا— حوکمەت و شۆڕشگێڕانی کورد بۆ جێبەجێکردنی گشت مەرج و بەلّێنەکانی هەردووك لا.

بیانووی مەشقەوە، ئەمە لە کاتێکدا هیچ بەڵگەیەک لە ئارادا نەبوو کە حوکمەت نیازی چاکسازیی هەیە، بە پێچەوانەوە میری شتێکی دروست کرد کە گوایە بەرەیەکی موعارەزەیە کە لەو کەسانە پێکهاتووە لە گێرەشێوێن و بەرژەوەندیی تایبەتیی خۆیان بەولاوە هیچی دیکەیان مەبەست نییە و هیچ کێش و ڕایەکیان لە ولاتدا نییە و هیچ کێش و ڕایەکیان لە ولاتدانییە لە فیتنەبازی و فەساد بەولاوە بە پێی ڕاوێژی ئەڵقە لە گوێکانی میری کە دەیانەوێت هەموو شتێك وەك خۆی بمێنێت و ئەوەیش دەبێتە هۆی دروستبوونی ڕەد فیعلێکی «خراپ– ك.م» لەنێو ڕیزی چین و توێژەکانی باکووردا، بۆیەکا داوا لە شکۆمەندتان دەکەین کە بیر و بۆچوونی بەرزی خۆتانمان پێ بڵێن کە ئایا هیچ جۆرە مەترسییەك بۆ ئیمپراتۆرییەتی بەریتانیای گەورە لەوەدا هەیە ئەگەر بێتو ئێمە ڕاستییەکان چۆنن بەو جۆرە نیشانی «کاربەدەستەکانی حوکمەتی عیراقییان–ك.م» بدەین و مافی خۆمان بە دەستی خۆمان وەربگرین و چاوەڕوانی وەلامتانین بۆ ئەوەی فەرمانتان ڕابگەیێنین و گەورەم فەرمان فەرمانی ئێوەیە و بەندە لە ئێوە بەولاوەکەسم نییە.

دڵسۆزی ڕاستەقینەی پایە بڵندتان

بارزانی

١٩٤٤/٤/٩

ئیمزا)[٧].

بەر لەوە و لە هەمان فایلدا ئەم نامەیەی بارزانی کە بەزوبانی عەرەبی ڕۆژی یازدەی مانگی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٤٤ ناردوویە بۆ بالۆێزی

---

[7] N.A., F.O., 624/66, Part Two (36 – 54).

بـــەریتانی لـــە عـــیراق هـــەڵگیراوە و ئەمـــەی لای خـــوارەوەیش دەقـــی وەرگێڕانەکەیەتی:

(فەخامەتمەئابی باڵوێزی بـەریتانیای گـەورە سـێر کینهـان کۆرۆنوالیسـی پایەدار.

سڵاوی شایان و ڕێزی پێویستم پێشکەشی مەقامتان دەکەم

بـــەپێی فـــەرمانی فەخامەتمـــەئابتان و خـــاوێنیی نیازتـــان و شـــەرەفی بەریتانیای گەورە وەزیری دەوڵەتی حوکمەتی عیراقی پایەبـەرز ماجید بـەگم بـینی و دڵنیـام کـرد دەربـارەی فەرمانـەکانی و بەنـدە داوای هـیچ ناکـەم هەرچەندە زۆر لێکراوم، بەڵام جڵەوی کـاری خـۆمم داوەتـە دەسـت شـەرەفی حوکمـەتی بـەریتانیا و شـکۆمەندتان، وێـڕای ئـەوەی خـۆم خسـتووەتە ژێـر سایەی وەصیی گەورە، تایبەت دوای ئەوەی بەنیازێکی خاوێنـەوە حامییـەی مێرگەسوورم دایێ بۆ ئەوەی بێ بەری نەبین لە کەرامـەتی، ئێسـتاش شـەڕ و خێـری بەنـدە بەسـتراوەتەوە بـە فـەرمانی ئێـوەوە و چـاوەڕوانی «ئـەو هەنگاوانەین– ک.م.» کە لایەقی مەقامی باڵوێزی خـاوەن شـکۆی بـەریتانیای گەورەن، ئەوەیش لە هیممـەتی بـەڕێزتان چـاوەڕوان کـراوە و لـە خواوەنـدی گەورە دەپارێمەوە سوپای بەریتانی بەسەر گشت دوژمنەکانیدا سەر بکـەوێت فەرمان فەرمانی ئێوەیە گەورەم.

دڵسۆزتان

بارزانی

ئیمزا

١٩٤٤/١/١١) [٨].

---

[8] Ibid, 624/66, Part One (1-35).

به داخەوە لەو قۆناغە ناسکەدا ڕۆژ بە ڕۆژ پرسی کوردی عیراق ئاڵۆزتر دەبوو، هەرچەندە ڕەهبەرانی کورد پەنایان دەبردە بەر گشت ئەو ڕێگایانەی هیواداربوون ببنە هۆی کردنەوەی گرێ کوێرەی بەختی نەتەوەکەیان و هەر لەبەر ئەوەیش پەیتا پەیتا ڕوویان دەکردە بەریتانییەکان و ئەوانیش بە هەستێکی هاوچەرخ مامەڵەی بابەتەکەیان دەکرد، بەڵام گیانی تووندڕەوی نەتەوەپەرستیی فەرمانڕەوا عەرەبەکان بوونە گەورەترین کۆسپ لەبەردەم دۆزینەوەی چارەسەرێکی عادیلانەی کێشەی کورددا، ئەوەی تاوەکو ڕادەیەکی زۆر لە دووتوێی ئەم بەڵگەنامانەی لای خوارەوەدا هەستی پێ دەکەین.

یەکەم بەڵگەنامەی لێرەدا دەیخەینە بەر چاو بریتییە لە نامەیەکی تایبەتیی دوور و درێژی دوو لاپەڕەیی کە لە چوار خاڵی سەرەکیی پێکهاتووە و باڵوێزی بەریتانی لە عیراق ڕۆژی بیستی مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٥ بە زوبانی عەرەبی ناردوویە بۆ بارزانی و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(ژمارە ٢٧٢/٤٠/٤٥،

لە:

باڵوێزخانەی بەریتانییەوە لە بەغدا،

ڕۆژی بیستی مارتی ١٩٤٥،

بۆ:

جەنابی ناسراو و ڕێزدار مەلا مستەفای بەڕێز،

دوای سلاو و ڕێز.

١- بەندە عیراق بەجێ دەهێڵم و بە داخەوە بۆخۆم ناتوانم مالئاواییتان لێ بکەم، بەڵام لە بریتی ئەوە وا ئەم نامەیەتان بۆ دەنێرم.

٢- وەك دەزانن بەندە گەلێك بایەخم بە کاروبارتان داوە و لە دەمێك ساڵەوە. ئێوە تاوەکو ئێستاکەیش زەحمەتی دەچێژن، بەڵام ئەوە ڕێگەی هەموو ئادەمیزادێکە و دەتوانن بەوە دڵخۆشبن کە کێشەکانتان ئێستاکە لە جاران پتر نزیکی چارەسەرکردنن و وەك دەزانن حوکمەتی عیراقی ئێستا یاسای لێخۆشبوونی لێتان پێشکەشی ئەنجوومەنی نوێنەران کردووە و ئەو یاسایەیش دەرفەتی ژیانێکی نوێتان بۆ دەڕەخسێنێت و دەتوانن لە دوا ڕۆژدا وەك هاوواڵتییەکی بێ وەی بژین، لە لایەکی دیکەوە ئەوەیش دەزانم کە ئێوە دەتانەوێت شتێکی زۆر بۆ خەڵکەکەتان بکەن، ئەم خاڵە بە شێوازێکی چاك لە بەغدا هەستی پێ دەکرێت و هاوڕێ بەریتانی و عیراقییەکانتان هەمیشە هەوڵ دەدەن دەستی یاریدەتان لەم بارەیەوە بۆ درێژ بکەن، بەڵام پێویستە ئەوە بزانن کە هەنگاو دوای هەنگاو بنێن بۆ وەدیهێنانی ئەو ئاواتە و پێویستە ئەو هەنگاوانە لە هەڕەشە و نانەوەی یاخیبوون بە دووربن، چونکە هەڕەشەیەکی لەو جۆرە جێگەی ڕەزامەندیی کەس نییە و نە بەریتانییەکان و نە عیراقییەکان پێی قایل نین، بە پێچەوانەوە پاڵیان پێوەدەنێت وەها بیر بکەنەوە کە ئێوە کەسێکن ئارەزوو دەکەن ئاشتی بشێوێنن و تەنها کاتیان بە فیڕۆ بدەن، ئێوە پێویستە سەیری دواڕۆژ نەك ڕابردوو بکەن و پێویستە ئیدراکی ئەوە بکەن کە دەبێت خۆتان و کەسوکارتان بە ئاشتی وەك جووتیاری ئیشکەر و هاوواڵتیی بێ وەی لە نێو سنووری عیراقدا بژین.

٣- دەنگوباو و هەواڵێکی زۆرم پێ گەیشتووە کە گوایە ئێوە مەترسیتان لەو مەشقانە هەیە کە سوپای عیراقی مانگی داهاتوو دەیانکات. ئەو جۆرە ترسە ئەوپەڕی شێتگەرییە، وا دەچێت بۆ چەند مانگێك سوپای عیراقی چەند مەشقێکی کردووە و مانگی نیسانیش دوو مەشقی دیکە دەکات و گشت پلانەکانی ئەو مەشقانە لە دەمێکەوە دارێژراون، مەشقی یەکەمیان لە نێوان هەشت و چواردەی نیساندا دەبێت و لە هیچ شوێنێکدا لە ناوچەی ئێوە نزیك

ناکەوێتەوە. هەرچی مەشقی دووەمیشیانە ڕۆژی هەژدەی نیسان دەست پێ دەکات و نزیکترین شوێن لە ئێوە عەقرەیە کە هێزەکانی سوپا پێیدا دەڕوات و بە درێژایی ماوەی ئەم مەشقە هێزەکانی حوکمەتی بەریتانی لەتەک سوپای عیراقیدا دەبێت. هاریکاریی نێوان هەردووک سوپای بەریتانی و عیراقی ئەو پەیوەندییە نزیکە نیشان دەدات کە لە نێوان ئێمە و عیراقییە هاوپەیمانەکانمدا هەیە و کە هیچ ڕووکەشێکی سیاسیی نییە، وێڕای ئەوەیش وەک عەرزم کردن هێزەکانی «سوپای عیراقی–ک.م» نزیک هیچ شوێنێک لە ناوچەکانتان ناکەوێتەوە.

٤– هەمیشە خۆتان و کەسوکارتان لە یادما دەبن و هیوادارم هەواڵی خۆشتان ببیستم و دوا ئامۆژگاریشم بۆتان ئەوەیە کە پێویستە دەرکی ئەوە بکەن کە ڕۆژانی دڵەڕاوکێ کۆتاییان هات، چ خۆتان و چ کەسوکارتان هاوڕێی زۆرتان هەن، بەڵام ئەو هاوڕێیانەتان تەنها لە ڕێگەی ئاشتییانەوە یاریدەتان دەدەن ئەگەر ئێوە ئاشتیخواز بن، پێویستە ئەوەیشتان لە یاد بێت کە جیهان لەم ڕۆژانەدا گیرۆدەی گەلێک کێشە هاتووە، ئێمە تاوەکو ئێستایش لە جەنگداین دژی دوو دوژمنی خراپ و ڕق ئەستوور[٩] و دەمانەوێت گشت هێزەکانمان بۆ ئەو مەبەستە تەرخان بکەین، ئەوانەیش کە لەم بوارەدا یاریدەمان دەدەن هاوڕێمانن، ئەوانەیش کە کۆسپ دەخەنە بەر کارەکانمان دوژمنمانن. هیوادارم ئێوە کۆشش بکەن بۆ ئەوەی هەمیشە لەو کەسانە بن کە ئێمە بە هاوڕێی خۆمانیان دادەنێین.

لە کۆتاییشدا سلاوەمان قەبوڵ بفەرموون.

باڵوێزی حوکمەتی خاوەن شکۆی بەریتانی)[١٠].

---

[٩] دیارە کینهان کرۆنوالیس مەبەستی ئەڵمانیای نازی و ئیتاڵیای فاشییە.

[10] N.A., F.O., 624/71, Part Two (21-40), No. 272/40/45, British Embassy, Baghdad, 20th March 1945, To: Respectly Malla Mustafa.

دوا به دوای ئەمە ئەو نامەیەی بارزانی هەڵگیراوە کە ڕۆژی سیی مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٥ بە زوبانی عەرەبی ناردوویە بۆ باڵوێزی بەریتانیی نوێ لە عیراق و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(ڕۆژی سیی مارتی ساڵی ١٩٤٥،

فەخامەتی باڵوێزی ئیمپراتۆرییەتی بەریتانی،

بەغدا.

سلاو و ڕێزمان.

گەلێك بەختەوەرم کە ئەم یەکەم نامەیەم بنێرم بۆ فەخامەتتان بە بۆنەی هاتنتانەوە بۆ وڵاتەکەمان و هیوادارم ئەم نامەیەم ببێتە سەرەتای پێوەندیی دۆستانەمان لە نێوان ئێمەی دڵسۆزتان و ئێوەی ڕێبەری چاك و پارێزەری گەلە لاواز و بەدبەختەکان.

فەخامەتی باڵوێز

ئەم بارودۆخە ناهەمواریەی عیراق پاڵی بە گەلی کوردەوە نا داخوازییە نەتەوەییەکانی دەربارەی وەزعی ئێستای پێشکەش بە باڵوێزخانە شکۆمەندەکەتان و حوکمەتی عیراقی بکات بەو هیوایەی کورد بتوانێت لەو ڕێگەیەوە و بە شێوازێکی ئاشتییانە و بە ئازادی بگاتە ئاواتە بەرزەکانی کە بریتین لە وەدەستهێنانی سەربەستیی تەواو لە ناو سنووری سروشتیی وڵاتەکەی خۆیدا و بەو جۆرەی سەرەك وەزیرانی وڵاتەکەتان میستەر چەرچل و سەرۆکی کۆماری وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا میستەر ڕۆزفلت لە پەیمانی ئەتڵەسیدا دوای تەواوبوونی جەنگ پەیمانیان داوەتە گشت گەلانی جیهان، بۆیەکا گەلێك هیوادارین بە خودی فەخامەتی ئێوە بە چاوی باوکێکی دڵسۆز سەیری داخوازییەکانی ڕابردوومان بکەن و مافی زەوتکراوی گەلەکەمان لە چوارچێوەی سنووری عیراقدا بە شێوازێکی مووەقەت بدرێت تاوەکو جەنگ کۆتایی دێت، ئەو جەنگەی بە قودرەتی خواوەنتەعالا تێیدا

سەرکەوتوو دەبن و هیچ ئاواتێکمان نییە غەیرەز سەرکەوتنی دەستوبردتان بە زووترین کات و دەرخستنی ئاواتە نەتەوەییەکانمان و دامەزراندنی کەیانی نەتەوەییمان و هێزی ئێمە بە گرتنە بەری ڕێگەی دروست لە لایەن حوکمەتە شکۆدارەکەتانەوە بەستراوەتەوە، ئیتر تکا دەکەم ڕێز و نەوازشم قەبوڵ بفەرموون.

دڵسۆزتان بارزانی مەلا مستەفا) [11].

دوا بە دوای ئەم نامە ڕێکوپێک و قوواڵەی بارزانی بۆ باڵوێزی نوێی بەریتانی لە عیراق بەڵگەنامەیەکی یەکجار بایەخدار هەڵگیراوە کە گشت خاڵەکانی جەخت لەسەر بۆچوون و پێشنیازەکانی بارزانی دەکەن. شایانی باسە لەسەر ئەو بەڵگەنامەیە نووسراوە «پوختە- خلاصة» و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

پوختە:

١- ڕۆژی بیست و پێنجی مانگی مارتی «ساڵی ١٩٤٥- ك.م.» کاپتان ستۆکس چووە هاودیان و ئەوی پێویست بوو کردی بۆ ئەوەی لەگەڵ مەلا مستەفادا کۆببێتەوە.

٢- کاپتان ستۆکس کاتێك بەرەو هاودیان دەچوو بەڵگەی تەواوی بە چاوی خۆی بینی کە ژمارەیەك لە ئەفسەرانی سوپای عیراقی باسی ئەوەیان دەکرد کە بە کارێك دژی مەلا مستەفا هەڵبستن، بۆیەکا کاپتان ستۆکس داوای کردووە ئەوی پێویستە بکرێت بۆ ئەوەی ڕادەیەك بۆ ئەو قسانە لەم بارودۆخە ناسکەدا دابنرێت.

٣- لە هاودیان کاپتان ستۆکس لەگەڵ مەلا مستەفادا کۆبۆوە و «بارزانی- ك.م» مستەفا خۆشناو و محەمەد مەحموود و مامەند مەسیحی

---

[11] Ibid, 624/71, part Three (41-56).

لەگـەڵ بـوون، سـتۆکس نامەکـەی خـاوەن شـکۆی لەگـەڵ نەسـیحەتێکی دڵسـۆزانەدا پێشـکەش کـرد. سـەرەتا مـەلا مسـتەفا گـوتی پێـی وایـە لـەوە دەچێت هەر دووك دەستی ببەسترێنەوە و داوا لـە حوکمـەتی عیراقـی بکرێـت بکەوێتە دارکاری کردنی. کاپتان ستۆکس نەسیحەتەکانی دووبارە کردنەوە و لـە ئەنجامـدا مـەلا مسـتەفا گـوتی بـە پێـی توانـا گوێرایـەڵی نەسـیحەتەکان دەبێت، هەرچی ئەو نەسیحەتانەیشن کە کاپتان سـتۆکس پێیـان گەیشـتووە بریتین لە:

(یەکەم) مەلا مستەفا ڕەخنـەی لـە بڕیـاری عەفووانەکـە نـەگرت و هـەوڵ دەدات ئەوانەی سەر بەون و عەفووانەکە نەیگرتوونەتەوە، هێوریـان بکاتـەوە تـاوەکو بڕیارێـك دەربارەیـان دەردەچـێت، هـەروەها قایلـە بـەوەی لەگـەڵ بەڕێوەبردنی حوکمەتی عیراقیدا کۆببێتەوە بەو مەرجەی هاوڕێیـەکی بـەریتانی لەگەڵدا بێت تاوەکو زەفەری پێ نەبەن و نەیکوژن.

(دووەم) بـارزانی بـێ ئاگـایی خـۆی دەربـارەی ڕووداوەکـەی نێـو ڕێکـان نیشان دا، بەڵام ستۆکس لەو بڕوایەدایە وەها نییە.

(سـێیەم) بـارزانی بـەوە قایـل بـوو کـە پێویسـتە ئەفسـەرانی ئیرتیبـاط بگەڕێننەوە ناوچەی بارزان.

(چوارەم) بارزانی بەوە قایل بوو بێ دواخسـتن پیـاوە چـەکدارەکانی لای ڕەواندزەوە بگەڕێنێتەوە لای خۆی، بەڵام گوتیشی ئەو بەرپرسی ئـەو هێزانـە نییە کە وان لە ناوچەی عەمادییەدا چونکە شێخ ئەحمـەدی بـارزان ڕەهبـەری ئەو هێزانە و هێزەکانی ناو گوندەکانی ئیتووتە.

لێـرەدا کاپتـان سـتۆکس «بـە بـارزانی ڕاگەیانـد–ك.م.» کـە پێویسـتە دەستوبرد بکەوێتە جێبەجێکردنی گشت ئەو خاڵانەی پێیان قایلە.

٤– مەلا مستەفا باسی ئەو خاڵانەی کرد کە هێشتا چارەسـەر نـەکراون و لەوانەن ببنە هۆی نانەوەی ئاژاوە کە ئەمانەن:

(یەکەم) بابەتی گرتنی ئەحمەد ئیسماعیل ئاغا.

(دووەم) نەخستنە سەر ناوچەی ئیتووت و ناحییەی پیرە کەپرا بۆ سەر لیوای هەولێر.

٥- مەلا مستەفا بەرەو پێشبردنی کاروباری کشتوکاڵی لە ناوچەی بارزاندا بە پێویست زانی.

٦- گفتوگۆکان شەش سەعاتیان خایاند[١٢] و ڕۆژی داهاتوو کاپتان ستۆکس گەڕایەوە ڕەواندز و بە پێی ڕاسپاردەی موتەسەریفی «هەولێر- ک.م.» نامەیەکی نارد بۆ مەلا مستەفا و پێی گوتووە یان لە شێتنە یان لە مێرگەسۆر چاوەڕوانییەتی تاوەکو موتەسەریف بتوانێت بارزانی ببینێت، هەروەها بۆ ئەوەیش هەڕەشە لە شێخ ئەحمەد بکات بۆ ئەوەی ڕەفتاری باش بکات)[١٣].

دوا بە دوای ئەم نامە گرنگ و چڕوپڕە نۆرەی نامەیەکی بایەخداری دیکە دێت کە مێجەر ولسنی ڕاوێژکاری سیاسیی هێزەکانی بەریتانیا لە باکوور ڕۆژی بیست و سێی مانگی نیسانی ساڵی ١٩٤٥ بە زوبانی عەرەبی ناردوویە بۆ بارزانی و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(دایەرەی ڕاوێژکاری
سیاسیی ناوچەی باکوور،
کەرکووك،
٢٣ی نیسانی ١٩٤٥،
بۆ:
بەڕێز مەلا مستەفا بارزانی،
سلاو و نەوازشم.

---

[١٢] ئەو هێڵەی ژێر ئەو ڕستەیەی سەرەوە لە دەقی بەلگەنامەکەدا نییە، بۆ خۆمان ویستمان سەرنجی خوێنەری بەڕێز بۆ ئەو ماوە دوور و درێژە ڕابکێشین.

[13] N.A., F.O., 624/71, Part Three (41 – 65).

هیوادارم لائیحه‌ی عەفوات لە خۆت و هاوڕێکانت کرابێتە یاسا کاتێك ئەم نامەیەتان پێ دەگات، خۆ ئەگەر هاتوو تاوەکو ئێستاکە ئەو یاسایە دەرنەچووبێت ئەوا بەم زووانە دەردەچێت.

هەروەك چۆن جەنابی باڵوێزی «بەریتانی لە عیراق–ك.م.» لە نامەکەی خۆیدا وەك خۆم لە نامەکەمدا بۆ «شێخ ئەحمەدی–ك.م.» بڕات ڕوونم کردبۆوە ئێمە حەز دەکەین چەند بتوانن هێند لەمەودوا هاریکاریی لەگەڵ حوکمەتدا بکەن. هەروەها موتەسەریفی هەولێر هەوڵ دەدات هەموو جۆرە یاریدەیەکتان پێشکەش بکات تاوەکو بتوانن پێویستییەکانی پیاوەکانتان دابین بکەن، هەر لەبەر ئەوەیش ئەو یاریدانە زۆرتر دەبن چەند ئێوە پتر هاریکاریی بکەن.

هەرچی دەربارەی فەخامەتی سێر هیو ستونهیور بێردە [١٤] دەڵێم ئێستاکە حوکمەتی عیراقی دەستی کردووەتە چارەسەرکردنی وەزعی کورد بە پێی توانا و نابێت وەها دابنێین زوڵمتان لێ دەکرێت، بۆیەکا بە پێویستم نەزانی نامەکەتان بنێرم بۆ جەنابی باڵوێز.

هەر کە بیستتان لائیحەی عەفواتەکە بووەتە یاسا پێویستە یەکسەر ئەوانەی لە پیاوەکانت لە خزمەتی سەربازی هەڵهاتوون نامە بنێرن بۆ بەرپرسانی حوکمەتی عیراقی «سەرۆکی ئەرکانی سوپا، موتەسەریف یان بۆ بەرێوەبەری گشتیی پۆلیس» و داوای گەڕانەوەیان لێ بکەن بۆ ئەوەی

---

[١٤] سێر فرانسیس هەف ولیەم ستۆنهیۆر بێرد (Sir Francis William Stonehwer Bird) ڕۆژی سیازدەی مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٨٩١ لە دایك بووە، لە هەڕەتی لاوێتییەوە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، لە یۆگۆسلافیا و سعودییە و کازابلانکا و ڕۆمانیا و حەبەشە کاری کردووە، ڕۆژی بیست و هەشتی مانگی مارتی ساڵی ١٩٤٥ بووەتە باڵوێزی وڵاتەکەی لە عیراق، بێ ئەندازە ئینگلیزییەکەی دەوڵەمەند بووە. دەربارەی بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular year Book 1947", London, P. 308.

بچنەوە سەر خزمەت و چەند لەو بوارەدا دەستوبرد بکەن هێند پتر یاریدەیان دەدەن و دواکەوتنیان زەرەریان پێ دەگەیێنێت و لەوانەیشە ببێتە کۆسپ لەبەر دەم هاوڕێکانتا، هەروەها ئەگەر بێتو هەڵهاتووەکان لە ڕووی یاسادا لای خۆتان گلیان بدەیتەوە، کارێکی لەو جۆرە تەنها بەرەو هەڵەت دەبات.

مێجەر مۆر لەم هاتنەیدا لەگەڵ خۆت و «شێخ ئەحمەدی–ک.م.» براتدا وتوویژ دەربارەی پرسەکانی لیوای موسڵ دەکات.

بەم زووانە ڕاوێژکاری سیاسیی نوێ کۆڵۆنێل مید دەگاتە موسڵ و پێویستە گشت نامەکانت بۆ نوێنەرانی حوکمەتی بەریتانی بنێریت بۆ کاپتن جاکسن لە جندیان یان لە هەولێر و ئەویش بە پێی پێویست ڕەوانەیان دەکات.

ئیتر هەر بژین.

دڵسۆزتان

مێجەر أر.جی. ولسن

ڕاوێژکاری سیاسیی هێزە بەریتانییەکان لە ناوچەی باکوور) [١٥].

بە پێویستی دەزانم لێرەدا سەرنجی توێژەران و سیاسەتمەدارانی کورد بۆ ئەو ڕاستییە ڕابکێشم کە لە هەمان فایلدا ژمارەیەکی زۆر لە نامە دەگمەنەکانی شێخ ئەحمەدی بارزانیش هەڵگیراون کە گشتیان بایەخی زۆریان بۆ توژینەوەی لایەنە جیاوازەکانی خەباتی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد هەیە[١٦]

---

[15] N.A., F.O., 624/71, Part Four (66 – 89).

[١٦] بە وێنە بڕوانە ئەو نامەیەی ڕاوێژکاری سیاسیی هێزە بەریتانییەکان لە باکووری عیراق ڕۆژی بیست ودووری مانگی نیسانی سالّی ١٩٤٥ بە زوبانی عەرەبی ناردوویە بۆ شێخ ئەحمەدی بارزان.

N.A., F.O., 624/71, Part Four (66 – 89).

بابەتی شەشەم:

هەڵوێستی کورد بەرانبەر شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨دا لە سەرەتای بەرپابوونیدا لەبەر ڕۆشنایی بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیـــدا

مەلا مستەفای بارزانی و عەبدولکەریم قاسم

سەرەتا:

بـێ گومـان شۆڕشـی چـواردەی تـەممووزی سـاڵی ١٩٥٨ لـە عـیراق وەرچەرخانێکی مێژوویی گەورە و چاوەڕوان نـەکراو بـوو، ئـەو شۆڕشـەی نـە سەرانی ڕژێمی پاشایی و نە وڵاتە گەورەکانی ڕۆژئـاوا و ڕۆژهـەڵات و تەنانـەت کۆمەڵانی خەڵکی عیراقیش، بە عەرەب و کـورد و کەمینەکانـەوە، چـاوەڕوانی نەبوون، زۆر نەبوو نووری سـەعید بـە ئەوپـەڕی بـڕوا و شـانازییەوە دەیگـوت (دار السید مأمونة)، کەچی بەرەبەیانی ڕۆژی چواردەی تەممووز کتوپڕ کونـە مشکی لێ بوو بە قەیسەری، ئەوەبوو پاش تـەنها بیسـت و چـوار سـەعات بـە عەبای ژنانەوە داستانی مێژوویی ئەو گەورە پیاوە کۆتایی هات.

کورد بە گشتی و کـوردی عـیراق بـە تایبـەتی زۆر بـە گـەرمی پێشـوازیی سەرکەوتنی شۆڕشی چواردەی گەلاوێـژیان کـرد و بوونـە یـەکێك لـە یاسـاوڵە هەرە دڵسۆزەکانی پاراستنی دەستکەوتەکانی شۆڕش و بە ئەوپـەڕی بـڕواوە پێیان وابوو گرێی بەختی نەتەوەکەیان کراوەتەوە و ڕۆژی وەدیهاتنی خەونـە دێرینەکانیان هەڵهاتووە و تەنانەت دەنگوباوێکی وەها کەوتـە سـەر زاران کـە گوایە عەبدولکەریم قاسمی ڕەهبەری شۆڕش لە دایکەوە کوردی فەیلییـە. بـە هەمان ڕادەیش دوژمنانی کورد لەوە زراوەتـرەك بـوون نـەبا وەرچـەرخانێکی ئەوتۆ لە ژیـانی کـورددا دەسـت پـێ بکـات کـە بـۆ بەرژەوەندییـەکانی ئـەوان زیانبەخش بێ.

سەدان فایلی ناوازەی ئەرشـیڤی نیشـتیمانی بـەریتانی بـۆ باسـی ڕژێمـی نوێی کۆماری عیراق لە ڕۆژگاری عەبدولکەریم قاسمدا «چـواردەی تـەممووزی ١٩٥٨– هەشـتی شـوباتی ١٩٦٣» تـەرخان کـراون، کـە بـێ گومـان سەرچاوەیەکی مێـژوویی ڕەسـەنی یـەکجار دەگمـەن بـۆ لێکدانـەوەی گشـت لایەنـەکانی ئـەو ڕژێمـە پێکـدەهێنن، بـەڵام ئـەوەی ئێمـە لـەم بابەتـەدا مەبەسـتمانە بریتییـە لـە گێڕانـەوەی چـەند لاپەڕەیـەکی دانسـقە دەربـارەی هەڵوێستی کورد و ناحەزانی کورد لە قۆناغی یەکەمی ئەو شۆڕشـەدا بـە پێـی گێڕانەوەی ژمارەیەك لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانییەوە.

فایلێکی دەگمەن

یەکێك لە فایلە هەرە دەگمەنەکانی ئەم بوارە فایلی ژمارە ١٤٠٦٨٢/٣٧١ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانییە بەم ناونیشانە سەرنجڕاکێشەوە:

«بەشی ڕۆژهەلآت، گشتی، بابەت: کورد. تورك لە عیراق و کورد، ١٩٥٩، نهێنی»[1].

ئەم فایلە ژمارەی لاپەڕەکانی لەسەر نییە، بە پێی ژماردنی خۆم سەد و سی و سێ لاپەڕەیە و گەلێك لاپەڕەی لە هەردووك دیوی چاپ کراون، بەشێکیشیان بە دەستخەت نووسراون، بەڵگەنامەکانی ناو ئەم فایلە بەسەر هەژدە بەشدا دابەش کراون.

بەشی یەکەمی فایلی ناوبراو بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی باڵۆێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە کە ڕۆژی دووی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٩ ناردوویە بۆ «بەشی ڕۆژهەلآت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکەکەیەتی:

(لە:

باڵۆێزخانەی بەریتانییەوە،

ئەنقەرە،

نهێنی،

ژمارە ٥٤/١٨٢٢،

بۆ:

بەشی ڕۆژهەلآت،

وەزارەتی هەندەران،

لەندەن،

---

[1] N.A., F.O., 371/140682, Eastren Department, General, Subject: Kurds, Turks in Iraq and the Kurds, General, 1959, Confidential.

بەشی پۆژهەلاتی خۆشەویست،

١- تکایە بگەڕێنەوە بۆ نامەی ژمارە ٤٤/١٨٢٢ی پۆژی بیست و حەوتی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٨مان دەربارەی هەڵوێستی ڕای گشتی لێرە «لە تورکیا - ک.م.» بەرانبەر تورکی عیراق.

٢- لە ڕاستیدا لەم چەندانەی دواییدا بلاوکراوەکانی ئێرە بایەخێکی ئەوتۆیان بەم بابەتە نەداوە، بەڵام ژمارەیەک وتار لێرە دەربارەی مەترسیی کۆمۆنیزم لە عیراق و یەک دوو لێدوانیش دەربارەی مەترسییەکانی قاسم بەرانبەر کورد بلاو کراونەتەوە، تایبەت داواکردنی قاسم لە مەلا مستەفا کە بگەڕێتەوە بۆ عیراق، وێڕای ئەگەری بەرپابوونی بزووتنەوەیەک لە پێناو سەربەخۆیی کوردستاندا.

٣- تەنها یەک وتار دەربارەی بابەتی تورکی عیراق لێرە بلاوکراوەتەوە، کە ئەویش هەواڵنێری ڕۆژنامەی «جەمهوریەت»ی سەربەخۆ نووسیویە، کە زۆر نییە لە عیراق گەڕاوەتەوە. ئەو لە وتارەکەیدا نووسیویە دەڵێ تورکیا هیچ کات بایەخێکی ئەوتۆی بە تورکمانی عیراق نەداوە، تاوەکو لە لایەن کوردەوە لەم چەندانە هێرشیان کرایە سەر[٢]، بۆیەکا تورکی عیراق ئێستاکە لە بارودۆخێکی یەکجار ترسناکدان، بزووتنەوەی کوردستانی سەربەخۆ وەک پایتەختی حوکمەتی کورد دەڕوانێتە کەرکووک، لەم چەندانەشدا تورکی کەرکووک کەوتنە بەر شاڵاوی هێرشی ناصرییەکان و شیوعییەکان و کورد. ئەوان، واتا تورکمان، لە دەستووری نوێی عیراقدا ئاماژەیان بۆ نەکراوە و لە ڕاستیدا ڕووبەڕووی هەڕەشەی کوشتار بوونەتەوە، بەڵام هیوا هەیە کاربەدەستانی عیراق ئەو ئەرکانە بگرنە ئەستۆ کە بۆ پاراستنیان پێویستن.

---

[٢] مەبەستی ئەو هەڵە سیاسییە گەورانەیە کە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژی ساڵی ١٩٥٨ بە ماوەیەکی کورت کوردی کەرکووک و دەوروبەری تێی کەوتن، هەرچەندە هەڵەی تورکمانە توندڕەوەکانیش لە هەڵەی برا کوردەکانیان کەمتر نەبوو.

٤- ئێمە بۆخۆمان وێنەی ئەم نامەیەمان دەنێرین بۆ باڵوێزخانەکانمان لە هەرێەک لە بەغدا و تاران و بۆ دایەرەی سیاسی و هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا باڵوێز [٣]

عەبدولکەریم قاسم و ژمارەیەک لە وەزیرانی کابینەکەی

بەشی دووەمی هەمان فایل بۆ هەمان بابەت تەرخان کراوە و ئەمەیش ناونیشانی ئەو بەشەیە:

---

(3) N.A., F.O., 371/ 140682, From: British Embassy, Ankara, confindential, No. 1822/54, January 2, 1959, To: Easetrn Department, Foreign Office, London, S.W.I.

«بەشی ڕۆژهەلآت، گشتی، ١٩٥٩، بابەت: کورد، هەلۆیستی ڕای گشتی بەرانبەر تورکی عیراق- ڕاپۆرتی ڕۆژنامەکان دەربارەی پێکدادانی نێوان تورکمان و کورد» [٤].

لە ناویشەوە نامەیەکی نهێنیی باڵۆێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە بۆ «بەشی ڕۆژهەلآت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن هەلگیراوە لەگەلّ حەوت لاپەڕە بۆ پاشکۆکانی ئەو نامەیە کە زۆر بە کورتی باسی هەلۆیستی ژمارەیەك ڕۆژنامەی عیراقیی، وەك «الرأي العام» و «إتحاد الشعب» و «ألاخبار» و ژمارەیەك ئیزگەی وەك بەغدا و قاهیرە، دەربارەی چالاکییە سیاسییەکانی ئەو ڕۆژگارە دەکەن، ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی نامەکەی باڵۆێزخانەی بەریتانییە لە ئەنقەرە بۆ «بەشی ڕۆژهەلآت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن:

(لە:

باڵۆێزخانەی بەریتانییەوە،

ئەنقەرە،

ژمارە ٣/١٨٢٢،

١٦ی کانوونی دووەمی ١٩٥٩،

بۆ:

بەشی ڕۆژهەلآت،

وەزارەتی هەندەران،

لەندەن،

بەشی ڕۆژهەلآتی خۆشەویست،

١- تکایە بگەڕێنەوە بۆ نامەی ژمارە ٥٤/١٨٢٢ی ڕۆژی دووی کانوونی دووەممان دەربارەی هەلۆیستی ڕای گشتی بەرانبەر تورکی عیراق.

---

(4) Ibid, Eastern Department, General, 1959, Subject: Kurds, Public comment on question of Turks in Iraq- Newspaper Reports on clashes between Turks and Kurds.

٢- ژمارەیەك ڕۆژنامەی تورکی سیازدەی کانوونی دووەم بە پشتیوانیی هەواڵەکانی ئیزگەی قاهیرە و بێروت ڕاپۆرتیان دەربارەی زنجیرەیەك پێکدادانی قورسی نێوان تورك و کورد لە کۆتایی هەفتەی ڕابردوودا لە ناوچەی کەرکووك بلاو کردۆتەوە. بە پێی ئەو ڕاپۆرتانە ئەو پێکدادانە لە دووزخورماتوو دەستیان پێکردووە و ئینجا تەشەنەیان کردووەتە داقووق و دەڵێن سێ کەس کوژراون و هاتوچۆ قەدەغە کراوە، بە پێی ڕاپۆرتەکانیش بەرپرسی سەربازیی ناوچەکە تورکمانەکانی لەوە دڵنیا کردووە کە «مەیری- ك.م.» پەنا دەباتە بەر گشت ئەو کارانەی کە پێویستن بۆ قەدەغەکردنی کورده کۆمۆنیستەکان لە نانەوەی هیچ هەرایەکی دیکە.

٣- ئێمە بۆخۆمان وێنەی ئەم نامەیە دەنێرین بۆ باڵوێزخانەکانمان لە هەر یەك لە بەغدا و تاران و بۆ دایەرەی سیاسی و هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا

باڵوێز) [٥].

بەشی سێیەمی هەمان فایل بۆ بابەتی «ڕەهبەری کورد مەلا مستەفای بارزانی» تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(مەلا مستەفای بارزانی ڕەهبەرێکی شۆڕشگێڕی کوردی ناسراوە، ڕۆژی شەشی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٥٨، دوای یازدە ساڵ پەنابەریی، لە ڕێگەی قاهیرەوە لە یەکیەتی سۆڤیەت گەڕایەوە بەغدا. لە ساڵی ١٩٣٠ وە ڕەهبەرێکی چالاکی سەربەخۆیی کوردە و ساڵی ١٩٤٧ هەڵهاتە ناو خاکی

---

[5] Ibid, From: British Embassy, Ankara, No. 1822/3, January 16 1959, To: Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1.

یەکیەتی سۆڤیەتەوە دوای ئەوەی لە لایەن فەرمانڕەوایانی عیراق و ئێرانەوە بەزێنرا، ڕێگەی گەڕانەوەی بارزانیی بە فەرمانی سەرەك وەزیرانی عیراق قاسم درا و لە لایەن کەمینەی کوردی عیراقەوە بە ئەوپەڕی دڵخۆشییەوە پێشوازی لەو بڕیارە کرا. مەلا مستەفا، هەروەك چۆن زۆر باش ئەوە زانراوە یەکێکە لە عیراقییە دژەکانی ڕژێمی نووری سەعیدی پێشوو، کە بەخشینی لە لایەن حوکمەتی نوێی عیراقەوە بۆ دەرچووە، هەرچەندە بە تەواوی ئەوە نەزانراوە کەی بارزانی وەك ڕەهبەری کورد هەڵبژێردراوە، بەڵام گەڕانەوەکەی لە لایەن ئەو سێ ملیۆن کەسەوە پێشوازی لێکرا کە لەو ناوچانەی کەوتوونەتە نێوان سنووری ئێران و عیراق و تورکیاوە[٦] دەژین.

سەرۆکی کۆمارە کوردییە ڕووخاوەکەی سالی ١٩٤٦:

مەلا مستەفا دوای چالاکییە وەبەرچاوەکانی بووە ڕەهبەرێکی ئەفسانەیی بەناوبانگ و لە سالی ١٩٣٠یەوە لە لایەن حوکمەتانی تورکیا و ئێران و عیراقەوە بە یاخیبوویەکی خەباتگێڕ لە پێناو مافەکانی کورد و سەربەخۆییدا سەیر دەکرێ، سالی ١٩٤٥ لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر چەکدارەوە بەرەنگاری هێزەکانی سوپای عیراق بووەوە و دوای ئەوەی بەزێنرا لەگەڵ یاخیبووەکاندا هەڵهاتە ناو خاکی ئێران و لەوێ پێوەندیی لەگەڵ پیاوەکانی سۆڤیەتدا بەست و زۆری نەبرد بووە جەنەڕاڵ[٧] بەرزانی و بەرگی سەربازیی سۆڤیەتی پۆشی. کاتێك ئازەربایجانییە ئێرانییەکان وروژان، کوردەکانیش

---

[٦] وا دیارە یەکێك لە کارمەندانی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی بەدەستخەت ناوی حوکمەتی سووریاشی خستۆتە سەر ناوی حوکمەتانی ئەو سێ وڵاتە.

[٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە وشەی جەنەڕاڵ "General" خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە، شایانی باسە لە ڕۆژگاری پاشاییدا پارتییەکان ئەو وێنەیەی بارزانییان بە بەرگی جەنەڕاڵییەوە بە نهێنیی دەفرۆشت، بۆخۆم دانەیەکم لە ڕێگەی خوالێخۆشبوو کاك فارسەوە، کە هەر بە دوکتۆر فارس ناسرابوو، دەستکەوت.

لە ساڵی ١٩٤٦ بە پشتگیریی سۆڤیەت ڕاپەڕین و کۆماریّکی کوردییان بە ڕەهبەری قازی محەمەد دامەزراند کە زۆر نەژیا، چونکە کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٤٦ سوپای ئێران تەواو دەستی گرت بەسەر ناوچەی کۆمارە کوردییەکەدا و مەلا مستەفا بە دیل گیرا[٨]، بەلاّم حوکمەتی عیراقی قایل نەبوو بگەڕێتەوە ولاّتی خۆی، بۆیەکا بارزانی ناچار بوو لەگەلّ ژمارەیەکی زۆر لە پیاوەکانی بە زەبری چەک بگەڕێنەوە ناو خاکی عیراق و زۆربەی پیاوەکانیشی خۆیان بە دەست حوکمەتەوەدا[٩]، بەلاّم مەلا مستەفا و ئەوانی دیکە پەنایان بردە بەر ناوچە شاخاوییەکان و لەوساوە یارییەکی خۆ حەشاردان و بەدوو گەڕاندا[١٠] دەستی پێ کرد و سەرەنجام مەلا مستەفا توانیی خۆی لە دەست هەردووک سوپای عیراق و ئێران تەواو قوتار بکات و خۆی و نزیکەی سێ سەد کەس[١١] لە پیاوەکانی حوزەیرانی ساڵی ١٩٤٧ توانییان ڕووبارێك ببڕن[١٢] و بچنە یەکیەتی سۆڤیەت.

---

[٨] دیارە ئەوە هەڵەیە، چونکە بارزانی بە دیل نەگیرا و ماوەیەکی پێویست بوو تاوەکو خۆی و زۆربەی چەکدارەکانی کشانەوە ناو خاکی یەکیەتی سۆڤیەت.

[٩] لێرەیشدا وشەی زۆربە دروست نییە، چونکە تەنها ئافرەت و منداڵ و پیرەژن و پیرەمێردەکان بە ڕەهبەری شێخ ئەحمەدی برا گەورەی بارزانی خۆیان دا بەدەستەوە و حوکمەتی عیراقی شێخ ئەحمەدی خستە زیندانەوە و چوار ئەفسەرە کوردەکەی دابوویانە پاڵ شۆڕشی بارزان – عیزەت عەبدولعەزیز و مستەفا خۆشناو و خەیروڵلاّ عەبدولکەریم و محەمەد قودسی لە سێدارە دران.

[١٠] لە دەقی ئینگلیزییەکەدا وەها هاتووە:

"There followed a game of hide- and- seek in which Mulla Mustafa success Fully eluded both Iraqi and the Iranian forces" (P.2).

[١١] ژمارەیان لە سێ سەد کەس زۆرتر بوو.

[١٢] مەبەستی ڕووباری ئاراسە و لەوساوە ئاراس بووە ناوێکی باوی کورد و کێ لە ناو کوردەواریدا، تایبەت لە کوردستانی باشوور، باشترین بەرهەم دەربارەی ئەو ڕووداوە مێژووییە کتێبەکەی نووسەری فارس حسەین قلی پسیانە بەم ناونیشانە نازدارەوە «ئەز مەهابادی خونین تاگرانەهای ئاراس» (لە مەهابادی خوێنینەوە تاوەکو لێوارەکانی ئاراس).

مانەوەیەکی دوور و درێژ لە یەکیەتی سۆڤیەت:

دوا بەدوای بانگدانی کۆماری عیراق لە چواردەی گەلاوێژی ساڵی ١٩٥٨دا بە ماوەیەکی کوورت مەلا مستەفا بروسکەیەکی پیرۆزبایی «بە ناوی ئەو خەباتگێڕانەی گەلەکەمەوە کە ناچاربوون بچنە ولاتە سۆشیالیزمەکان» هوە نارد بۆ جەنەراڵ عەبدولکەریم قاسمی «قارەمانی شۆڕشی سەرکەوتووی عیراق». بروسکەکە وەها دەست پێدەکات (کوردی عیراق شان بەشانی برا عەرەبە ئازادیخوازەکانیانەوە تێکۆشان)، دوای ئەوە داوای کرد ڕێگە بدرێتە خۆی و دوو شێخی کوردی دیکە[١٣] بگەڕێنەوە عیراق[١٤].

بەشی چوارەمی هەمان فایل بۆ بابەتێکی یەکجار بایەخدار دەربارەی پرسی کوردی تورکیا تەرخان کراوە کە بەرپابوونی شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ی عیراقی وروژاندوویە. مەترسییەکانی شۆڕشی ناوبراو هەستی عەونی دۆغانی پشکنەری ناوچە کوردییەکانی تورکیا لە دوا قۆناغی فەرمانڕەوایی عوسمانیدا دەبزوێنێ و دڵسۆزانە دەیەوێ بە پێی بۆچوونی خۆی چارەسەرێك بۆ کێشەی کوردی ولاتەکەی بدۆزێتەوە لە پێناو پاراستنی برایەتیی نێوان تورك و کورددا و بۆ ئەو مەبەستە لە ڕۆژنامەی «وەتەن»ی تورکیدا وتارێکی قوڵ و دوورودرێژی پێنج ئەڵقەیی بڵاو دەکاتەوە کە پڕن لە دەرس و پەندی بەکەڵك، تایبەت بۆ فەرمانڕەوایانی تورکیا، ڕاستە نووسەری ئەو وتارە گشت ئامانجەکانی بە وردی نەپێکاوە و جاروبار کەوتۆتە هەڵە و هەڵسەنگاندنی ناڕەواوە، بەڵام ئەوانە لە ئاستی لایەنە چاکەکانی زۆر نانوێنن، ئەوەی باڵوێزی بەریتانی لە ئەنقەرە باش هەستی پێی کردووە، جا بەر لە وەرگێڕانی دەقی ئەو پێنج وتارە وا لە

---

[١٣] تێنەگەیشتم مەبەستی لەو دوو شێخە کێیە.

[14] N.A., F.O., 371/ 140682, Eastern Department,General, Confidential, Subject: Kurdish Leader Mulla Mustafa Barzani, Bureau of Intelligence and Research, Biograpfic Brief, No. 324 October 9, 1958, Mulla Mustafa Barzani, Long- Exiled Kurdish Leader, Returns to Iraq.

خوارەوە دەقی وەرگێڕانی نامەیەکی باڵوێزی بەریتانی لە تورکیا کە ناردوویە بۆ «بەشی ڕۆژهەڵات»ی وەزارەتی هەندەرانی وڵاتەکەی پێشکەش دەکەین:

(بەشی ڕۆژهەڵات،

نهێنی،

گشتی،

١٩٥٩،

بابەت: پرسی کورد،

تێبینی:

١- لەو وتارانەدا کە «وەتەن» بڵاوی کردوونەتەوە نووسەر وەها نیشان دەدات کە ئەو کاتێك پشکنەری ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی «تورکیا-ك.م.» بووە بە بایەخێکی ورد و خۆشەویستییەوە ڕوانیویەتی کورد و دان بەوەدا دەنێ کە کێشەیەکی کوردی «لەو ناوچانەدا-ك.م.» هەیە کە پێویستییان بە ڕێگا و بان و خزمەتگوزاریی باشتر هەیە و ئەوەیش دیاردەیەکی زۆر دەگمەنە بە نیسبەت کارمەندێکی تورکەوە.

٢- بەڵام لەو بوارەدا نەخوێندەواری تەواو باڵی کێشاوە و «چارەسەر کردنی -ك.م.» پێویستیی بە بڕیاری زەحمەتە، لەوە دەچێ ئامانجی بیر و بۆچوونەکانی نووسەر فێرکردن یان دەرسدانی هەموو تورکێك بێ تاوەکو لە ڕێگەیەوە هانی کوردیش بدات ڕەگەزی خۆیان لە یاد بکەن، پیاو سەری لەوە سوور دەمێنێ کە ئایا سیاسەتێکی لەو جۆرە چۆن دەتوانرێ لەم ڕۆژانەدا پەیڕەو بکرێ لە کاتێکدا هەستی کوردایەتی بەجۆش لای کوردەکانی عیراقی ئەودیو سنووری «تورکیاوە-ك.م.» کۆشش تەنها بۆ ئازادیی کورد و دابینکردنی مافەکانیان وەك کورد دەکات لە کاتێکدا پڕۆپاگەندەی تورك دەیەوێ کورد لە زێدی خۆیان بکات، ئەوەی تا ڕادەیەکی زۆر لە سەر ئاڵوگۆڕەکانی ئیمڕۆی عیراق وەستاوە.

ئیمزا

هـ.م.كارلێس [١٥]،
١١ی شوباتی ١٩٥٩) [١٦].

ئەمانـــەی لای خـــوارەوەیش وەرگێڕانـــی وتارەکـــانی «وەتـــەن»ن لـــە ئینگلیزییەوە بۆ کوردی چونکە «بەشی ڕۆژهەلآت» بۆخۆی وتارەکانی لە تورکییەوە کردووە بە ئینگلیزی و بە داخەوە دەقی وتارەکان بە تورکی لە فایلەکەدا هەڵنەگیراون:

(وەتەن،
١٩ی تەشرینی دووەمی ١٩٥٨،

زەنگەکانی ئینزار لێ دەدرێن [١٧]

لە بەشی یەکەمی ئەو زنجیرە وتارەی لە پێنج بەش پێکهاتوون و عـەونی دۆغانی نووسەری، کە پشکنەری گشتیی ناوچەکانی ڕۆژهەلآتی تورکیا بـووە، لـە ڕۆژنامـەی «وەتـەن»دا بـلاوی کردوونەتـەوە، نووسـەر دەڵـێ: ڕاپـۆرتێکی قاهیرە کە دەوروبەری بیست ڕۆژ لەمەوبەر گەیشتووە دەڵێ:

«وەفدێك کە یەکێك لە ئەندامەکانی مەلا مستەفای بارزان بـوو، لـە لایـەن عەبدولناسرەوە پێشوازی کران و وەفدەکە گفتی ئەوەیان پێدرا کە لە هەموو

---

[١٥] هەف میخائیل کارلێس (Hugh Michael Carless) ڕۆژی بیست و دووی نیسانی سالّی ١٩٢٥ لـە دایـك بـووە، دەرچـووی زانکـۆی کامبریجـە، لـە نێـوان نیسـانی ١٩٤٣و تـەممووزی ١٩٤٧دا سـەرباز بـووە، لـە حەڤـدەی نیسـانی سـالّی ١٩٥٠وە بـووە کارمەنـدی وەزارەتـی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، زوبانی فارسی دەزانی، لـە کـابوول و ڕیـۆدۆ جانیرۆ و تـاران کاری کـردووە، لـە تـەممووزی سـالّی ١٩٥٨وە گوێزرایـەوە بارەگـای وەزارەتـی هەنـدەران لـە لەندەن. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1960", London, PP.150-151.

[16] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, subject: Kurdish question, Minutes, H.M. Carless, February 11, 1959.

[١٧] لـە دەقـی بەڵگەنامەکـەدا «جەرەسـەکانی ئینـزار لـێ دەدرێـن» (Alarm Bell Are Ringing) بەو جۆرە خەتێکی بە ژێردا هێنراوە.

عەبدولناسر و بارزانی

ڕوویەکەوە لە پێناو دامەزراندنی کۆمارێکی کوردیی سەربەخۆدا پشتی خەباتیان دەگیرێ)[١٨].

دووەمین ڕاپۆرت لە لایەن «هەواڵنێری تورکی»یەوە لە بەغدا نێردراوە.... دەڵێ: «وەک زانراوە پێکدادانی خوێناوی لە نێوان تورک و کوردی کەرکووکدا قەوماوە، ئەو کوشتارە لەو کاتەدا ڕوویدا کە بارزانی گەیشتە کەرکووک لە ڕێگەی سلێمانی دوای گەڕانەوەکەی ئەم دواییانەی لە ڕووسیاوە. نزیکەی پێنج هەزار کوردی چەکدار بەو چەکانەی ناسر بە نهێنی لە ڕۆژگاری نووری سەعیددا ناردبوونی، بۆ پێشوازی بارزانیی لە کەرکووک کۆبوونەوە، ئەو کوردانە دەستیان کردە خۆنیشاندان لە شەقامەکانی کەرکووکدا و هێرشیان بردە سەر تورکەکان و دەستیان کردە تاڵانیی دووکانەکانیان. گەلێک کەس لەو پێکدانانەدا بریندار بوون.

ڕاپۆرتەکەی «هەواڵنێری تورکی» گوتیشی مێجەرێکی بە ڕەگەز تورکی ئەفسەر لە سوپای عیراقدا کوژرا و گەڕەکە تورکەکانی شار بۆمباران کران.

لەبەر چەند هۆیەکی نەزانراوی سیاسیی دەستکرد لە تورکیا هەر کەسێک زاراوی کوردایەتی «کوردیزم» و کوردستان، یان تەنانەت زاراوێکی وەک «ناوچەکانی ڕۆژهەڵات» بەکار بهێنێ تۆمەتبار دەکرێ، گشت جیهان ئاگاداری ئەم بزووتنەوە کوردییەیە و ڕۆژنامە و گۆڤارە زانستییەکان و وەزیرانی

---

[١٨] بارزانی لە ڕێگەی قاهیرەوە گەڕایەوە عیراق و جەمال عەبدولناسر لە ماڵی خۆی پێشوازی لە خۆی و هاوەڵەکانی، کە یەکێکیان تاڵەبانی بوو بە جلو بەرگی کوردییەوە، کرد و گشت ئیزگە و ڕۆژنامەکانی جیهان بایەخێکی زۆریان بەو پێشوازییە دا، بەڵام پێموایە سەرۆک جەمال عەبدولناسر وەها بە ئاشکرا باسی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردی سەربەخۆی نەکردووە.

هەندەرانی ولاتان بە درێژی باسی دەکەن، لە یەرێڤانی «پایتەختی ئەرمەنستانی سۆڤێتی—ک.م.» دەزگای تایبەتی هەیە کە دڵسۆزانە کار لە سەر دانانی فەرهەنگی تایبەتی زوبانی کوردی دەکەن، هەروەها هەن لە کەمپەکانی قەوقاسدا مەشقیان لەسەر شەڕی پارتیزانی پێ دەکەن و ئیزگەیەک هەیە پڕۆپاگەندە بۆ کوردایەتی دەکات، ئینجا لەگەڵ هەموو ئەمانەیشدا لە ئێمە وایە گشت ئەم دیاردانە نامێنن هەر ئەوەندە خۆمان لە ئاستیدا بێ دەنگ بکەین.

یەکەم کار کە پێویستە پەنای ببرێتە بەر بۆ خۆپاراستن لە ئەگەری مەترسیی ئەم ڕاستییانە لە ڕووبەڕووبوونەوەیاندایە نەک لە خستنە پشتگوێیان. ئەمە ڕاستییەکە تایبەت بۆ یەکێك ئەوە بخاتە مێشکی خۆیەوە کە لەگەڵ هەموو شتێکدا کوردزوبان وەک هاولاتییەکی تورکی لە تورکیادا هەن و وەک هەر کەسێکی دیکەی ئەستەموڵ و ئەنقەرە بە پەرۆشن بۆ پاراستنی یەکیەتیی نیشتیمانی دوور لە بریندارکردنی هەست، وا باشە پێوەندیی بەو جۆرە هاولاتییە دڵسۆزانەی ئەم نیشتیمانەوە بکەین تاوەکو هەمووان لە مافدا وەک یەک بن، مەترسی لەوەدایە کە بیانییەکان دەیانەوێ ببنە کۆسپ لەبەردەم ڕوودانی دیاردەیەکی لەم جۆرە.

من لەو بڕوایەدام یەکەم هەنگاوی پێویست ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو درۆیانەیە کە قاهیرە دەیانکات و دان بەوەدا بنێین کاتی ئەوە هاتووە ئالۆگۆڕەکان بە شێوازێکی کراوە و بە شەرەفەوە هەڵبسەنگێنین، بۆ وەدیهێنانی بارودۆخێکی لەبار لەبەردەم گشت هاولاتییەکاندا چ لە باکوور و چ لە باشوور و چ لە ڕۆژهەلات و چ لە ڕۆژئاوا لە پێناو یەکیەتیی نیشتیمانیدا. من ئەو کاتە هەست دەکەم کە فەرمانەکانی سەر شانم بەجێ گەیاندووە ئەگەر بتوانم هاولاتییەکانم وەخەبەر بهێنم و ئەگەر توانیبێتم سەرنجی بەرپرسان بۆ ئەم بابەتە ڕابکێشم. بەندە چوار وتاری دیکە بۆ ئەم بابەتانەی لای خوارەوە تەرخان دەکەم:

شێخ عەبدولسەلام بارزانی

١- سەرگوزشتەی مەلا مستەفای بارزانی قارەمانی ڕووداوەکەی کەرکووك و ئەو ڕێبازە «تەریقەت»ەی ئەو پەیڕەوی دەکات و ئەو ڕۆڵەی ڕێبازی «نەقشبەندیی-ك.م.» لە ڕاپەڕینەکانی «کورددا-ك.م.» دیوێتی.

٢- کورتەیەکی مێژووییدەربارەی بزووتنەوەی کورد و هەڵوێستی ئێستاکەی.

٣- کاردانەوەی یاخیبووەکانی «کورد-ك.م» لە ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیادا.

٤- ئەو کارانەی بۆ یەکیەتی نیشتیمانی پێویستن.

مەلا مستەفا یەکێکە لە ئەندامانی ئەو بنەماڵە ناسراو و بە نفووزانەی پێیان دەڵێن شێخانی بارزان، کە لە گوندی بارزانی سەر زێی گەورە لە دایك بووە، بارزان سێ سەعات لە شارۆچکەی بیرەکەپرەوە دوورە کە بە پایتەختی ناوچەی زێباری عیراق دەژمێردرێ، یەکێك لە باپیرانی مەلا مستەفا، شێخ عەبدولسەلام [١٩] وەرزێر بوو، شێخ عەبدولسەلام دایە پاڵ سەید تەهای باپیری سیناتۆر عەبدولقادر کە کەسایەتییەکی بایەخداری لقی خالیدیی ڕێبازی نەقشبەندی بوو و دەیویست ببێتە ڕەهبەری ئەم ڕێبازە، شێخانی بارزان هەمیشە خەریکی یاخیبوون و دووبەرەکی کردن بوون، ئەوان ماوەیەکی دوورودرێژ دژی هێزەکانی محەمەد فازیل پاشا جەنگین، شایانی باسە ئەو هێزانە بۆ سزادانی ئەو شێخانەی دژی ڕژێمی دەستووری ساڵی ١٩٠٨ ڕاپەڕین و بوونە هۆی کوشتنی سەدان ئەفسەر و سەربازی تورك کە

---

[١٩] شێخ عەبدولسەلام برا گەورەی مەلا مستەفای بارزانییە نەك باپیرەی، دوور نییە نووسەر مەبەستی شێخ عەبدولسەلامی یەکەم بێت.

نێردرابوون، شێخانی بارزان کاتی خۆی کشانەوەو پەنایان بردە بەر ناوچە شاخاوییەکان بە هۆی ئەو کارە سەربازییانەی دژیان ئەنجام دران، بەلأم لە لایەن نازم پاشای وەزیری جەنگی «کابینەی بالأ»وە[٢٠] کە کرایە سەرکردەی سوپای شەشەم و حاکمی گشتیی بەغدا و بەسرە و مووسڵ لێبووردنیان بۆ دەرچوو، نازم پاشا بەو کارەی دەیویست لایەنگر بۆ «فیرقەی[٢١] حوریییەت و ئیئتیلاف» پەیدا بکات کە بۆخۆی ئەندامی بوو، هەرچۆن بێ زۆری نەبرد کاتێك بارزانییەکان دیسانەوە ڕاپەڕینەوە و یاخیبوونی ئەمجارەیان تاوەکو دانانی سلێمان نەزیف بەگ بە والیی بەغدا بەردەوام بوو، سلێمان نەزیف ئەم مەسەلەیەی بە جدی وەرگرت و پەنای بردە بەر گشت هەوڵێك بۆ دامرکاندنەوەی ڕاپەڕینەکە و شێخ عەبدولسەلامی لە سێدارە دا و سزای توندی یاخیگەرەکانی دیکەی دا.

بە دەستووری باووباپیرانی، مەلا مستەفا ژیانی یاخیگەریی بردە سەر. دەوروبەری سیازدە سالّ لەمەوبەر حوکمەتێکی کوردی لە ناوچەی مەهاباد، واتا ساوجبولاقی باشووری ئازەر بایجانی ئێران دامەزرێنرا و مەلا مستەفا بووە وەزیری جەنگی[٢٢] ئەو حوکمەتە کە قازی محەمەد سەرۆکی بوو. دوای ئەوەی حوکمەتی ئێران بە یاریدەی حوکمەتی بەریتانی و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا توانی ئەو «حوکمەتە»[٢٣] لەناو بەرێ و مەلا مستەفا و لایەنگرەکانی کشانەوە ناو خاکی عیراق.

---

[٢٠] ئەو ئەنجوومەنی وەزیرانەی دوای بەرپابوونی شۆڕشی ساڵی ١٩٠٨ دژی سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم دامەزرێنرا پێی دەگوترا «کابینەی بالأ (Great Cabinet).

[٢١] تورکەکان فیرقەیان بە واتای پارتی بەکار دەهێنا.

[٢٢] سەیفی قازیی ئامۆزای قازی محەمەد بووە وەزیری جەنگی کۆماری کوردستان و بارزانیش بووە فەرماندەی سوپای کۆمار.

[٢٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وشەی «حوکمەت» (government) بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە و تەنانەت یەکەم پیتی وشەکەش بە گەورە کاپیتال نووسراوە، واتا "Government" نییە وەك لە زوبانی ئینگلیزیدا پەیڕەو دەکرێ، هەر چۆن بێ هەستی شۆڤێنیی نووسەر لەو جۆرە شوێنانەدا بە زەقی خۆی دەنوێنێ.

هەرچۆن بێ بە هۆی ئەو کارە سەربازییانەوە کە حوکمەتی عیراق دژی سازی کردن مەلا مستەفا نەیتوانی لە عیراق بمێنێتەوە و لە ڕێگەی سێمدنیلی و ئۆسۆکیڤۆ و باش قەلاّ و مورادییە و دۆگۆ بایەزیدەوە[٢٤] تـوانیی پەنا بەرێتە بەر ڕووسیا و دە ساڵی ڕابردووی لە ناوچەی قەوقاس بردە سەر.

سۆڤیەتییەکان بایەخێکی زۆریان پێی دا و هەرچی لە تواناياندا بوو کردیان بۆ فێرکردنی هەموو جۆرە تەکتیك و کاریگەرترین شێوازی شەڕی چەتەگەریی ئەوانەی سەر بەو بوون، ئەو سەربازگایانەی زووتر لە قەوقاس دروست کرابوون، گشتیان بۆ ئەو پیاوە موغامیرە ئاوەدان کران. ئەم پیاوە پاڵەوانی[٢٥] ڕووداوەکانی ئەم دواییانەی کەرکووکە کە ناسریش لە قاهیرە گفتی دابوویێ بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیی سەربەخۆ. هەڵبەت مەلا مستەفا زۆر خوێندەواری نییە، بەڵام ڕەهبەرێکی یەکجار زیرەك و چاونەترسە.

شێخانی بارزان سەر بە ڕێبازی نەقشبەندین کە لە لایەن کەسایەتییەکی تورکەوە بە ناوی محەمەد بەهادینی خەڵکی گوندی نەقشبەندیی بوخاراوە دامەزرێنراوە، بەڵام نەقشبەندییەکانی عیراق و ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا سەر بە مەولانا خالیدی بەغدادین کە لقێکی ئەم ڕێبازەیە، مەولانا خالید کورد بوو، لە ناوچەی سلێمانی لە دایك بووە، هۆنراوە سۆفییەکانی هێندە زۆرن بەشی دیوانێکی گەورە دەکەن، بە پێی نەریتی ڕۆژگاری خۆی مەولانا خالیدیش گەشتی زۆری کردووە و چووەتە هیندستان کە لە بواری سۆفیزم و فەلسەفەدا بە وڵاتێکی دەوڵەمەندی داناوە و لەوێ بڕوانامەی قازی عەبدوڵڵای

---

[٢٤] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکان بەم جۆرە نووسراون:
"....through Semdinli, Yukeshova, Bashkale, Muradiye and Dogu Beyazit...."

[٢٥] دیسانەوە لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە وشەی «پاڵەوان» (hero) خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

دەهلەویی وەرگرتووە و دوای گەڕانەوەی بۆ بەغدا بە ماوەیەکی کورت ناو و شۆرەتی دەرکردووە و نفووزێکی زۆری پەیدا کردووە.

کاتێك سوڵتانی عوسمانی محەمەد بە کێشەی میسرەوە خەریك بوو ترسی ئەوەی لێ نیشت شێخ «خالیدی نەقشبەندیی-ك.م.» لە عیراق کێشەی دیکەی بۆ بنێتەوە، بۆیەکا شێخی بانگهێشت کردە ئەستەمووڵ، لەوێش زۆری نەخایاند کاتێك مەولانا خالید کاری کردە سەر گشت پەهبەرانی «ڕێبازی نەقشبەندی-ك.م.» لە ئەستەمووڵ، ئەوەی عەونی دۆغان کردوویەتە پارچە هۆنراوەیەك.

ئەم بارودۆخە سوڵتان محەمەدی وروژاند، بۆیەکا فەرمانی دایە مەولانا خالید بچێتە دیمەشق و لەوێش لە گەڕەکی سالحییە نیشتەجێ بێ.

دەتوانرێ هەوێنی نهێنیی کاریگەریی و توانای مەولانا خالید «لەو قۆناغەدا-ك.م.» لەسەر ناوچەکانی ڕۆژهەلاتی تورکیا بگێڕدرێتەوە بۆ نیشتەجێبوونی لە گەڕەکی سالحییە[٢٦].

زۆربەی ئەوانەی لەو گەڕەکە دەژیان کورد بوون، مەولانا خالیدیش لە ڕێگەی ئەوانەوە توانیی ژمارەیەك لە کەسانی ناوچەکانی ڕۆژهەلاتی تورکیا بۆ ڕێبازی نەقشبەندی ڕابکێشێ و بڕوانامە بداتە چەند کەسێك وەك خەلیفەی نەقشبەندی، شێخ عەلیی باپیرە گەورەی یاخیگەرای بەناوبانگ شێخ سەعیدی «پیران-ك.م.» یەکێك بوو لەو کەسانە، هەمان کات سەید تەها و حەسەن نووڕانی و شێخانی عەینکاف و کەفرییەڤییەکان و[٢٧] سەید فەهیمی ئەرداس و شێخانی بارزان توانییان ڕێبازی نەقشبەندی بگەیێننە ناوچەیەکی فراوان. ڕێبازە «سۆفییەکانی-ك.م.» دیکە بە پێچەوانەوە پێویستییان بەوە

---

[٢٦] شایانی باسە بەشی هەرە زۆری کوردی دیمەشق لە گەڕەکی سالحییە دەژین و هەر ئەو گەڕەکەیش بووە پەنای کوردە چالاکە هەڵهاتووەکانی تورکیا کە گەلێکیان، وەك بەدرخانییەکان، لەوێ کۆچی دواییان کردووە.

[٢٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە هاتووە:

"...Aynikaf Shaikhs, and the Kufrevis.., (P.3)."

نەبوو تەکیەی خۆیانیان هەبێ، ئەوان دەیانتوانی لە هەر شوێن بێ ئەرکە ئاینییەکانی خۆیان ڕابگەیێنن[٢٨].

پیاوانی شێخەکانی بارزان پەیڕەویی دسیپلینێکی بە حەزمیان دەکرد و تاوەکو ڕادەیەکی دیار نیمچە سوپایەکیان پێك دەهێنا و ئەو پیاوانە، وەك لە خوارەوە باسیان دەکەین، چوار جۆر بوون:

١- نوێکان، واتا ئەوانەی هێشتا سوێندیان نەخواردووە[٢٩]،

٢- موریدەکان، واتا ئەوانەی بۆ قۆناغی موریدی وەرگیراون[٣٠]،

٣- دێوانەکان، واتا ئەوانەی بێ هیچ جۆرە مەرجێك و تەواو خۆیان بۆ ڕێبازەکە و شێخ تەرخان کردووە دوای ماوەی تێگەیشتنی سەروبەری ڕێبازەکە[٣١]،

٤- ڕۆژووگران[٣٢]- ئەوانەی دەستەی سەرەکیی ڕێبازەکە پێکدەهێنن.

---

[٢٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوی ئەو کۆڕانە بەو جۆرە هاتووە: "hatmi hocekan" کە بە داخەوە بۆم ساغ نەبووەوە مەبەستی چییە.

[٢٩] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها نووسراوە:

" 1- novices who have not yet taken the vows."

بە پێی فەرهەنگی ئۆکسفۆردیش وشەی (novice) واتای ئەو کەسانە دەبەخشێ کە لە قۆناغی ئامادەکردندان بۆ کاری خوداپەرستی «الرهبنة»، هەرچی وشەی (VOW) یشە واتای خۆتەرخانکەر دەبەخشێ.

[٣٠] و شەی (disciple) واتای مورید یان قوتابی و شاگرد دەگەیێنێ.

[٣١] وشەی (divanes) دەقاودەق دیوانەکەی لای خۆمانە و وشەی (indoctrination)یش واتای تێگەیشتنی قوڵ و تەواوی هەر ڕێبازێك دەگەیێنێ.

[٣٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە نووسراوە:

"4- the Zadmehors, those who fast, from the general staff of the sect".

وشەی (Zadmehors) لە هیچ فەرهەنگێکی ئینگلیزیدا نییە چونکە وشەیەکی بیانییە، لە ڕێگەی ئینتەرنێتیشەوە ماناکەیمان چنگ نەکەوت، سەرەتا وای بۆچووم وشەیەکی هیندی بێ، بەڵام هیندی زانەکانی ئەرشیف گوتیان هیندی نییە، هەرچۆن بێ ئەو وشەیە ڕۆژهەڵاتییە و بە پێی داڕشتنی ڕستەکە ئەو کەسانە دەگەیێنێ کە دوای خودی شێخ دەگەنە بەرزترین پلەی ڕێبازی نەقشبەندی.

گشت ئەندامانی ڕێبازی نەقشبەندی لە هەر پلەیەکدا بن تەواو چەکدارن. هەر پێنج ڕابەرینەکەی لە ڕۆژهەلاتی تورکیادا دوای دامەزراندنی ڕژێمی کۆماری بەرپا بوون لە لایەن شێخەکانەوە پەهبەرییان دەکرا» [٣٣].

«وەتەن، بیستی تەشرینی دووەمی ١٩٥٨، زەنگەکانی ئینزار لێ دەدرێن لە دووەم ئەڵقەی وتارەکەیدا دەربارەی کێشەی کورد عەونی دۆغانی پشکنەری گشتیی پێشووی ناوچەکانی ڕۆژهەلاتی تورکیا دەڵێ:

ئەو ناوچانەی ئیمڕۆکە پێیان دەگوترێت ڕۆژهەلاتی تورکیا کاتی خۆی بە یاریدەی مەولانا ئیدریسی بدلیسی «واتا شەرەفخانی بدلیسی—ك.م.» لە ڕۆژگاری سوڵتان سەلیم یاوزدا بێ جەنگ خرانە سەر ئیمپراتۆری عوسمانی و تەنها لە دیاربەکر شەڕێکی بچووك قەوما و بۆ ماوەی دوو مانگ قەڵای دیاربەکر بە سەرکردایەتیی بەگلی محەمەد پاشا گیرا و خودی مەولانا خالید بووە هۆی وەستاندنی ئەو شەڕەی دیاربەکر.

لە ڕێگەی میژوونووسە فەرمییەکان و ئەولیا چەلەبییەوە ئەوە زانراوە کە سوڵتانەکان بە هۆی دەرەبەگە «کوردەکانەوە—ك.م.» ئەو ناوچانەیان حوکم دەکرد و بەو جۆرە دەزگا کارگێڕییەکانی ڕۆژگاری فەرمانڕەوایی ئێران وەك خۆیان مانەوە.

دوای گۆڕینی شێوازی کارگێڕیی بە سیستەمی ویلایەت ناوچەکانی ڕۆژهەلاتیش کرانە چەند ویلایەتێکی جیاواز، بەڵام ئەوە تەنها لەسەر نەخشە بوو، تەنها پایتەختە ناوچەییەکانی وەك دیاربەکر و وان و چەند مەڵبەندێکی کەمی دیکەی لێ دەربکەیت ئیتر کرمانجی و زازا، کە جۆرە زاراوێکی عەرەبی ئامێزە، زوبانی سەرەکیی دانیشتووانی گشت ئەو ناوچانەیە و خەڵکی بەو زوبانانە لە مالەوە و لە بازاڕ و لە کێڵگەکان قسە دەکەن و تاوەکو دەوروبەری پەنجا ساڵ لەمەوبەر کتێبی کوردی نەبوو[٣٤] وە ژیانی

---

[33] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential,1959, Subject: Kurdish Question,- "Vatan", November 19, 1958.

[٣٤] بە پێویستم نەزانی ئەو جۆرە هەڵانەی لای هەمووان ئاشکران ڕاستیان بکەمەوە.

ڕووناکبیری ناوچەیی خەڵکەکە پشتی بە داستانی شیعری و حیکایەتی لەبەرکراو «فۆلکلۆر» دەبەست.

یەکەم هەنگاوی بایەخدار لە بواری بزووتنەوەی ڕووناکبیریی کوردیدا بریتی بوو لەو بەرهەمەی بەناوی «مەم و زین» ەوە ئەحمەدی خانیی خەڵکی بایەزید دەوروبەری سەد و هەشتا ساڵ لەمەوبەر نووسی، «مەم و زین» داستانێکی ئەفسانەییە و تاوەکو ڕادەیەک لە «لەیلا و مەجنوون» و «خەسرەو و شیرین» دەچێ. هەموان، تەنانەت خێزانە «کوردە-ک.م.» کۆچەرەکانیش بە ڕێزێکی قودسییەوە «مەم و زین» دەخوێننەوە و گوێی لێ دەگرن، ئەوانەی دەیخوێننەوە بە کوردی دەنگبێژیان پێ دەڵێن کە لە ناو سەرجەمی هۆزەکاندا هەن، ئەو دەنگبێژانە هەموو شت لە قوواڵیی دڵەوە دەزانن و خەڵکی وەک مەولوودنامە گوێڕایەڵی «مەم و زین» دەبن، (عەونی دۆغان) لێرەدا چەند پارچەیەکی لە «مەم و زین» وەرگرتووە[٣٥] کە مەم تێیدا چاوەڕوانی ئەو «پادیشاهە کوردە مەزنە» دەکات کە دەتوانێ و لە خوێنی خۆمانە «نەتەوەکەمان لە چنگی کۆیلەیی تورک قوتار بکات» دۆغان هەروەها لە دەفتەری ڕۆژانەکەیدا نوسیویە چۆن کاتێک بە کاری فەرمیی لە ڕۆژهەڵات بووە دانەیەک لە «مەم و زین»ی بە تورکی دەستکەوتووە و یەکسەر نادوویە بۆ وەزارەتی ناوخۆ.

لە چاوی هەموواندا من مرۆڤێکی بێ ئاگا دەبم ئەگەر بێت و وەها بیر بکەمەوە کە ئەم داستانە شیعرییە بۆ بزواندنی هەست و نەستی خەڵک گوتراوە و بە درێژایی چەند سەدەیەک دەگوترێتەوە کار ناکاتە سەر خەڵکی ئەو شاخانە[٣٦].

---

[٣٥] ئەمە تێبینیی ڕۆژنامەی «وەتەن» خۆیەتی.

[٣٦] دیارە مەبەستی خەڵکی کوردستانە.

دەتوانرێت قۆناغەکانی بزووتنەوەی کورد لە گۆڕەپانی پڕۆپاگەندەوە بۆ گۆڕەپانی سیاسیی ڕێکخراو و تەتبیق دابەش بکرێت بەسەر سێ قۆناغی سەرەکیدا کە ئەمانەن:

١- قۆناغی بەر لە دامەزرانی ڕژێمی دەستووری لە ڕۆژگاری عوسمانیدا،

٢- قۆناغی دوای دامەزراندنی ئەو ڕژێمە،

٣- قۆناغی دوای دامەزراندنی کۆماری تورکی.

ناشێ لە زنجیرە وتارێکی ڕۆژنامەنووسیدا باسی ئەو قۆناغانە بە دوور و درێژی بکەین، بۆیەکا بە گشتی باسی هەردووک قۆناغی یەکەم و دووەم دەکەم و پتر باسی ئەو ڕووداوانە دەکەم کە لە ڕۆژگاری خۆماندا قەوماون. لە قۆناغی بەر لە دامەزرانی ڕژێمی دەستووریدا تەنها دوو هەوڵی سەرەکیی بۆ دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردی درا، ئەو دووانەیش بریتین لە یاخیبوونەکەی شێخ عوبەیدوڵڵاڵ و ئەوەی ئیسماعیل خان کە بە سمکۆ ناسراوە و ئەندامی لقی عەبدۆی هۆزی شوان بوو[٣٧].

شێخ عوبەیدوڵڵاڵ یەکێکە لە ئەندامانی بنەماڵەی سەید تەها کە لە ناودارانی ڕێبازی نەقشبەندین و باوکی سیناتۆر سەید عەبدولقادرە کە لە سێدارە درا. شێخ عوبەیدوڵڵاڵ کە دەرکی ئەوەی کردبوو مەحاڵە حوکمەتێکی کوردی لە چوارچێوەی ئیمپراتۆریی عوسمانیدا دروست بکرێ ڕووی کردە ئێران. ئەو هەوڵەی شێخ بۆ دامەزراندنی حوکمەتێك نەریتێکی دێرین بوو، بە پێی میتۆلۆجیا (داستانێکی دێرین پیتی «ش» کە یەکەم پیتی شێخ و شا و شەیتانە جۆرە وێکچوون و گرێدانێك لە نێو ئەو وشانەدا دروست دەکات). میتۆووی ئەم بەشەی جیهان پڕییە لە چیرۆکی ئەو شێخانەی هەوڵیانداوە سەڵتەنەتێك دابمەزرێنن.

---

[٣٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:

"... who was a member of the Apdui branch of the tribe Shifan".

ساڵی ١٢٩٧ی هیجری عوبەیدوڵڵاڵ هێزێکی سەربازی ڕێکخست و عەبدولقادری کوڕە بچووکی کردە سەرکردەی باڵی چەپ و کوڕە گەورەکەی محەمەد سدیقی کردە سەرکردەی باڵی ڕاستی هێزەکە و بۆخۆیشی بووە سەرکردەی باڵی ناوەڕاستی ئەو هێزە و بەو جۆرە ڕووی کردە ئێران. عەبدولقادر لە ڕێگەی ساوجبولاقەوە ڕووی کردە میانی دوو ئاو و شاری تەورێزی خستە مەترسییەوە، بەڵام محەمەد بەر لەوەی بگاتە شووڕای ورمێ [٣٨] بەزێنرا و ئابڵووقە درا، بۆیەکا هێزەکانی شێخ عوبەیدوڵڵاڵ کشانەوە و گەڕانەوە شەمدینان. شێخ کەوتە خۆ ئامادەکردن بۆ هێرشێکی نوێ، بەڵام سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەم هێرشێکی کردە سەر شێخ بۆ دەرسدادانی، ئەوە بوو خۆی و کوڕە بچووکەکەی دەستگیر کران و دوورخرانەوە بۆ مەدینە، عوبەیدوڵڵاڵ لە مەدینە کۆچی دوایی کرد و عەبدولقادریش دوای دامەزراندنی ڕژێمی دەستووری «لە ساڵی ١٩٠٨دا-ک.م.» گەڕایەوە ئەستەمووڵ.

لە کەشوهەوای ئەو ڕۆژانەدا کاتێک ئازادیی باڵی بەسەر وڵاتدا کێشا خەڵکی وایان لێ هات هەر کەسێک لە لایەن «سوڵتان عەبدولحەمیدی دووەمەوە-ک.م.» دوور خرابێتەوە بە چاوی «پاڵەوانی ئازادی»سەیری بکەن. لەو بارودۆخەدا عەبدولقادر کرایە سیناتۆر هەرچەندە بۆخۆی شایانی ئەو شوێنە بەرزە نەبوو. (دۆغان لە دەفتەری ڕۆژانەکەیدا نووسیویە زۆر شت هەیە دەربارەی عەبدولقادر و لە سێدارەدانەکەی دوایی لەو وتارەیدا کە تەرخان دەکرێ بۆ باسی یاخیبوونەکانی ڕۆژگاری کۆمار دەیاننووسێ) [٣٩].

«وەتەن، بیست و یەکی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٨- زەنگەکانی ئینزار لێ دەدرێن»

---

[٣٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا نووسراوە ڕومیێ (Rumiye) کە دەبێ هەڵەی چاپ بێ و مەبەستی شاری ورمێ بێ.

[39] N.A., F.O., 371/140682, Eastern, Department, Confidential,1959, Subject: Kurdish Question,- Vatan, November 20, 1958.

عەونی دۆغان لە سێیەم وتاریدا بۆ «وەتەن» دەربارەی کێشەی کورد دەڵێ:

(چالاکییەکانی سمکۆی هەلپەرست «موغامیر» لە پێناو دامەزراندنی حوکمەتێکی کوردیدا گەلێك جار ئیتیجاهی دەگۆڕدرا. سمکۆ هەندێك جار دژی ئێران بە پشتیوانیی ئیمپراتۆریی عوسمانی خەباتی دەکرد و هەندێك جاری دیکە دژی ئیمپراتۆری عوسمانی خەباتی دەکرد و هەڵدەهاتە ناو خاکی ڕووسیا، ئەم یاخیبوونانەی ئەم چەتە فێڵبازە بەرپای دەکردن چەند ساڵێك بەردەوام بوون، دوا جار ساڵی ١٩٢٧ خۆی دا بە دەست کۆماری تورکیاوە کە لە ناوچەی باکورگە [٤٠] نیشتەجێ کرا. لەو ڕۆژگارەدا کە بزووتنەوەی کورد لە لایەن بەریتانییەکانەوە هان دەدرا سمکۆ کەوتە هاریکاری لەگەڵ ڕەهبەری نەستوورییەکاندا مەلیك مار شەمعون، بەڵام دوایی خیانەتی لە نەستوورییەکان کرد و دەوروبەری سەد کەسی لە پیاوەکانی کوشت.

وەك لە یەکێك لە وتارەکانی پێشوومانداا ئاماژەمان بۆی کرد دوای دامەزراندنی دووەمین ڕژێمی دەستووریی لە ڕۆژگاری تورکیای عوسمانیدا بزووتنەوەی کورد بە ڕەهبەریی سەرەك هۆز و شێخ و سەرکردە چەتەکان کەوتنە دامەزراندنی چەند کۆمەڵەیەکی شۆڕشگێڕیی وەك "کۆمەڵەی بلاوکردنەوەی خوێندەواری« – کورد نەشری مەعاریفی جەمعییەتی» و «کۆمەڵەی هێدی» و [٤١] «کۆمەڵەی تەعالیی کورد» و «خۆیبوون» کە گشتیان هەوڵیان بۆ سەربەخۆیی کوردستان دەدا.

ڕۆژگاری قۆناغی دووەمی دامەزراندنی ڕژێمی دەستووری خەباتی کەمینەکانی ناو ئیمپراتۆری عوسمانیی لە پێناو جیابوونەوە بە خۆوە بینی، لەو ڕۆژگارەدا ئەلبانی و عەرەب و ئەرمەن و گرێك «یۆنانی» و کورد پەنایان بردە بەر ئەو هەلە نوێیە بۆ جێبەجێکردنی ئاواتەکانیان و جاری وا هەبوو لە

---

[٤٠] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا نووسراوە:

"... settled at the Bacurge sub- district.."

[٤١] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا "Hedi"نووسراوە کە دەبێ هەڵەی چاپ بێ و مەبەستی هێڤی بێ.

نێو خۆیاندا بۆ ئەو مەبەستە هاریکارییان دەکرد، بە وێنە «کۆمەڵەی خۆیبوون» هاریکاریی نێوان کورد و ئەرمەنی وەبەرچاو گرتبوو.

دوای ئەوەی ئیمپراتۆریەتی عوسمانیی لە جەنگی یەکەمی جیهاندا لەگەڵ هاوپەیمانەکانی ژێر کەوت بزووتنەوەی جیاخوازی گەیشتە لقە پۆپە و حوکمەتی ناوچەیی لە نیمچە دۆرگەی عەرەب و سووریادا دامەزرێنرا و هەمان کات ئەو ناوچانە لە لایەن سوپای بێگانەوە داگیرکران و بزووتنەوەیەکی چەکدار سامسۆن و تەرابزوون و ناوچەکانی دەوروبەریانی گرتەوە. هەر چۆن بێ موسڵمانەکانی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا تووشی خەیبەت هاتن کاتێك لە نێو دەوڵەتە سەرکەوتووەکاندا بیرۆکەیەك پەیدابوو دەیویست ئەو ناوچانەی لە ئەسکەندەروونەوە دەست پێ دەکەن لەگەڵ ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیادا بدەنە ئەرمەن.

ئا لەو کاتەدا ئێمە دوو بزووتنەوە لە ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتدا دەبینین کە وێك دەچوون و هەمان کات بێ ئەندازە لە ئامانجەکانیاندا جیاواز بوون:

یەکەم- کوردەکان، هی وەك شەریف پاشا، هەوڵیاندا لە ڕێگەی دەوڵەتە سەرکەوتووەکانەوە کوردستانێکی سەربەخۆ دابمەزرێنن بە هۆی ئەو ڕێککەوتننامەیەی لە لایەن شەیخولئیسلام صەبری بەناوی «حوریەت و ئیئتیلاف فیرقەسی» کە دەسەڵاتی بە دەستەوە بوو، هەروەها سیناتۆر سەید عەبدولقادر کە دواتر لە سێدارە درا بە ناوی کۆمەڵەی «تەعالیی کورد» ەوە مۆرکرا.

دووەم- بزووتنەوەیەکی دیکە کە ئامانجی دامەزراندنی ئیمارەتێکی کوردیی ئۆتۆنۆمی بوو لە ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیادا بەو مەرجەی دەوڵەتی عوسمانی بەرپرسی کاروباری سیاسەتی دەرەوەی ئەو ئیماراتە بێ، هەموو ئەمانەیش بە پێی پەیمانێك کە ژمارەیەك ڕووناکبیری ناسراوی لەدایکبووی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا کە هی وایان تێدا بوو یان خەڵکی ئەو ناوچانە بوون بەڵام بە ڕەگەز تورك بوون یان تورکی لەدایکبووی ئەو ناوچانە بوون، کۆبوونەوە.

ئا لەو کاتە ناسکەدا مستەفا کەمال ئەتاتورک گەیشتە سامسۆن و کۆنفرانسی ئەرزڕۆم وەک هەنگاوی یەکەمی وەرچەرخانی ڕەوڕەوەی مێژوو بەسترا. گشت دانیشتووانی ناوچەکانی ڕۆژهەلآت زۆر بە گەرمی بەشداریی ئەو خەباتەیان کرد کە لە پێناو یەکیەتیی نیشتیمانی و سەربەخۆییدا بەرپا بوو، حاجی مووسا بەگ کە گشت هۆزەکانی ناوچەکانی ڕۆژهەلآت ڕێزیان دەگرت بە دلێ بەشداریی ئەو وەفدەی کرد کە خەریکی ئامادەکردنی کۆنفرانسی سیواس بوو[٤٢].

ڕۆژانی خەبات گشت تەقەللای سیاسییە کوردە موغامیرەکان لە سەرجەمی ناوچەکەدا بە فیڕۆ چوو، ئەم کەشوهەوا ئاشتیخوازانەیە تاوەکو دامەزراندنی حوکمەتی ئەنجوومەنی نەتەوەیی لە ئەنقەرە بەردەوام بوو[٤٣]. خەڵکی بە قیمەتی ناوچەکانی ڕۆژهەلآت ڕۆڵی خۆیان وەک هاولآتیی ڕێزداری کۆماری تورکی لە چوارچێوەی «کۆنفرانس یان میساقی نیشتیمانی»دا دی، تۆمارەکانی یەکەم ئەنجوومەنی نیشتیمانی بەڵگەیەکی زیندووی ئەم قسانەن.

دەستووری «کۆماریی–ک.م.» تورکیا گشت مەیلێکی ڕەگەزایەتیی ڕەفز کرد و هەموو ئەوانەی ڕۆڵیان لە دیاریکردنی چارەنووسی ئەم ولآتەدا هەبوو بە تورک لە قەڵەم دران بێ ئەوەی گوێ بدرێتە ڕەگەزیان[٤٤].

---

[٤٢] کوردی تورکیا بە هەموو چەشنێک پشتگیریی بزووتنەوەکەی مستەفا کەمال ئەتاتورکیان گرت، تەنانەت شێخ مەحموودیش لە نزیکەوە، لە ڕێگەی ئۆزدەمیر پاشاوە، پێوەندیی بە مستەفا کەمالەوە کرد، ئەوەی پتر لە هەر شت ڕقی ئینگلیزی لێ هەڵساند، بەڵآم بە داخەوە ئەتاتورک نەک هەر ئەو هەڵوێستەی نەنرخاند بەڵکو لە مێژوودا کەس بە ڕادەی ئەو گورزی ناڕەوای لە کورد نەوەشاند.

[٤٣] لەو قۆناغەدا لە تورکیا دوو دەسەلآت هەبوو، یەکەمیان دەسەلآتی سوڵتان لە ئەستەموڵ کە تەواو پەڕپووت بوو بوو، دووەمیشیان ئەو حوکمەتە بوو کە مستەفا کەمال لە ئەنقەرە دایمەزراند.

[٤٤] بێ گومان ئەوە پیشەی گشت شۆڤێنییە ڕەگەزپەرستەکانی جیهانی نوێ و هاوچەرخەکانە، ئەوانەی بوونەتە هۆی گەلێک مەینەتی بۆ گەلەکانیان.

ڕاپەڕینەکەی نوێنەری بدلیسی پێشوو یوسف زیا کە ئامانجی سیاسیی جیابوونەوەخوازی هەبوو ئەم بارودۆخە خۆشەی تێکدا، زۆری نەبرد کاتێک یاخیبوونەکەی شێخ سەعید دەستی پێکرد کە لەماوەی تەنها یەک هەفتەدا چواردە ویلایەتی گرتەوە و بووە هۆی قەلەقێکی جیدی لە ولاتدا، ئەنجوومەنی نیشتیمانی گەورە «The Grand National Assembly» دەستوبرد زنجیرەیەک یاسای بۆ دابین کردنی نیزام لە ولاتدا و دادگای سەربەخۆیی «محاكم الأستقلال»ی دامەزراند و بە پێویستیشی زانی داوای چەند سالێک لە وانەی لە تەمەنی خزمەتی سەربازیدا بوون بکات بۆ دامرکاندنەوەی یاخیبوونەکە.

بەو جۆرە دەستوبرد تواندرا یاجیبوونەکەی «شێخ سەعیدی پیران- ك.م.» دابمرکێنرێتەوە، بەلام ئەنجامە ناخۆشەکانی چەند سالێک بەردەوام بوون، یاخیبوونەکانی ئۆرامار و دیلان و ئاگری یەک لە دوای یەکی هەڵگیرسان[٤٥]. ئەتاتورک لە کتێبە بەناوبانگەکەی خۆیدا «نوتق»[٤٦] بەم جۆرە باسی یاخیبوونەکەی شێخ سەعیدی کردووە: «ڕاپەڕینێکی سیاسیی کۆنەپەرستی ڕێکخراو بوو». لە سەرەتای یاخیبوونەکەدا چالاکییەکانی شێخ سەعید و هاوەڵەکانی دژی ئەو چاکسازییانە ئاراستە کرابوون کە دەستکرابووە جێبەجێکردنیان، بەلام کوردەکان توانییان خێرا بزووتنەوەکەیان بکەنە بزووتنەوەیەکی سیاسیی جیابوونەوەخواز.

---

[٤٥] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکان بەم جۆرە نووسراون:
" Oramar, Deylan and Agri rebellions followed each other."

[٤٦] لە دەقی ئینگلیزییەکەدا «نوتق» (نطق) کراوەتە (Speech)، ئەو کتێبە وەک یادداشتی مستەفا کەمال ئەتاتورک وایە، گشت وتار و دیدەنییەکانی تێدا کۆکراونەتەوە، بۆیەکا سەرچاوەیەکی گرنگ و ڕەسەنە، من بۆخۆم وەرگێڕانی ڕووسیی ئەو کتێبەم هەیە و لە نووسینەکانی خۆمدا کەڵکی زۆرم لێی وەرگرتووە، بە وێنە لە ڕێگەی «نوتق»ەوە زانیم ئەتاتورک تاوەکو چ ڕادەیەک ڕقی لە مێجەر نۆئێڵە چونکە لایەنی نەتەوەی کوردی گرتبوو، تەنانەت لە «نوتق»دا بە یەکەم هاندەری کوردی لە قەڵەم داوە.

بـەو جـۆرە هەسـتێکی دوو لایـەنیی نـاخۆش دروسـت بـوو لـە نێـوان حوکمەتی «تـورکی–ک.م.» کـە بەرپرسـی دابینکردنـی هێمنـی و سـەلامەتیی ولآت بوو لەگەڵ کۆمەڵانی خەڵکی کـورددا کـە هەرچـۆن بـێ دوور نـەبوون لـە سیاسییە کوردە موغامیرەکانەوە چونکە تەنها ئاواتیان پاراستنی یەکیەتی و دابینکردنی بارودۆخێکی کارگێڕیی چەسپاو بوو[٤٧].

«وەتـەن، بیسـت و دووی تەشـرینی دووەمـی سـاڵی ١٩٥٨– زەنگـەکانی ئینزار لێ دەدرێن

عەونی دوغان لـە چـوارەمین ئەڵقـەی ئـەم وتارانـەدا دەربـارەی کێشـەی کورد دەڵێ:

(بـێ بڕوایـی لـە نێـوان دەزگـا کارگێڕییـەکان و دانیشـتووانی ناوچـەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیادا بـووە هـۆی دروسـتبوونی بنەمایـەکی «لـەبار–ک.م.» بـۆ بزواندنی بزووتنەوەی کورد. پێویست بوو کارگێڕەکان تێکەڵ بە خـەڵکی بـبن و لێیان تێبگەن نەک کۆسپی دژواریان لەگەڵدا دروست بکەن.

جووتیارە «کوردەکان–ک.م.» لە بازاڕەکاندا لەسـەر ئـەوە سـزا دەدرێـن چونکە تورکی نازانن، سزادەرەکان بە زوبانێـک دەدوێـن کـە ئـەو جووتیارانـە هەرگیز نە تێی دەگەن و نە دەشتوانن فێری بـبن، خـەڵکی ناوچـەکە تێناگـەن بۆچی بەرپرسە کارگێڕەکان ڕەشـاش هەڵـدەگرن لـەو شـوێنە سـتراتیژییانەی گوایە پێویستە بپارێزرێن لە کاتی زیارەتی یـەکێکی وەک وەزیـری نـاوخۆ بـۆ شاری دیاربەکر کـە بـە درێـژایی سـەدان سـاڵ گـەلێک کەسـی بـەهرەداری بـە نیشتیمان پێشکەش کردووە و ئێستاکەیش مەڵبەندێکی ڕووناکبیریی ولآتە.

چالاکیی کوردی هەندەران و کۆمەڵـەکانیان لـەم ڕۆژگـارەدا بـە جـۆرێکی وەبەرچاو پەرەی سـەندووە و هـەوڵ دەدەن لـە ڕێگـەی پڕۆپاگەنـدەی هەمـە چەشنەوە کار بکەنە سەر ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیا، جـەلادەت بـەدرخان

---

(47) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential,1959, Subject: Kurdish Question,- "Vatan", November 21, 1958.

و عەلی بەگ و عەلیشان زادە [٤٨]چالاکییەکانیان گەیاندۆتە پاریس و سویسرە و ڕووسیا، ئەوانە هیواداربوون تورکیا لە جەنگی دووەمی جیهاندا بداتە پاڵ هاوپەیمانە ڕۆژئاواییەکان و کەوتنە پەرەپێدانی چالاکییەکانیان، بەڵام زۆری نەبرد تووشی خەیبەت هاتن «چونکە فەرمانڕەوایانی تورکیا مەیلی ئەڵەمانیای نازی و هاوپەیمانەکانی ئەو ولاتەیان هەبوو—ک.م..»

لە ئەنجامی ئەوەدا کوردەکان ڕووبانکردە ئێران و لێرە بە یاریدەی ڕووسیا لە ساوجبولاق «بە کوردی مەهاباد» کۆماریکیان بە سەرۆکایەتی قازی محەمەد دامەزراند و مەلا مستەفای بارزان بووە وەزیری جەنگ[٤٩]. لەگەڵ ئەو هەموو هەوڵەیشدا کە درا هاوڵاتییەکانی ئێمە لە هیچ شوێنێك بایەخیان نەدایە ئەو کۆمارەی لە نزیك سنووری ڕۆژهەڵاتمانەوە دامەزرێنرا.

هەر وەك چۆن بەرلە ئێستا ڕوونم کردەوە مەلا مستەفا لەگەڵ بەشێك لە هێزەکانی «دوای کەوتنی کۆماری کوردستان—ک.م. » ڕووبانکردە عیراق، بەڵام لە ژێر فشاری عیراق و ئێران و تورکیادا ناچاربوو لە ڕێگەی باکووری تورکیاوە پەنا بەرێتە بەر ڕووسیا و لەوێ سۆفیەتەکان پێشوازییەکی گەرمیان لە بارزانی کرد و بڕوانامەی سەربازیی شەرەفیان پێشکەش کرد.

ڕووسەکان هەمیشە ژمارەیەك کەمپی سەربازییان لە ناوچەی قەوقاسدا هەیە کە بۆ مەشقی شەڕی چەتەگەریی تەرخان کراون و بە پێی ڕاپۆرتی ڕۆژنامەکان بەشێك لەو کەمپانە خراونەتە بەردەم مەلا مستەفا بۆ ئەوەی مەشقی جەنگاوەرە کوردە نەشارەزاکانی تێدا بکات.

ئینجا با لێرەدا بێمە سەر باسی هەراکەی کەرکووك لەبەر ڕۆشنایی ئەو زانیارییە زۆرانەدا کە پێشکەشم کردن. یەکێك لە تاکتیکەکانی سۆفیەت بریتییە لە هاندانی تەنانەت بچووکترین و دواکەوتووترین هۆزەکانی ئاسیا و ئەفەریقا تاوەکو کێشە بۆ جیهانی ئازاد «العالم الحر» دروست بکات و

---

[٤٨] عەلیشان بەگ لە ئەشرافی هۆزی قۆچگیریی بەناوبانگ بوو.

[٤٩] وەك بەر لە ئێستاش ئامارەمان پێی داوە سەیفی قازی وەزیری جەنگ و بارزانی سەرکردەی سوپای کۆماری کوردستان بوون.

مومکین نییە عەبدولناسڕ لە خۆیەوە کێشەی کورد بوروژێنێ، بێ گومان ئەو کارە لە خودی مۆسکۆوە ئامادە کراوە.

لەم چەندانەدا بابەتێکی سەرنجڕاکێش لە ڕۆژنامەکانی سووریادا بڵاو کراوەتەوە دەربارەی ئەوەی ڕەهبەری حیزبی شیوعیی سووری خالید بەگداش بانگێشت کراوەتە مۆسکۆ و دەڵێن لە ڕێگەی گەڕانەوەیەوە لە مۆسکۆوە دەچێتە عیراق.

خالید بەگداش جێگەیەکی بایەخداری لە نێو کورددا هەیە و بە درێژایی چەند ساڵێك هانی دانیشتووانی ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی تورکیای داوە بۆ ئەوەی دژی حوکمەت ڕاپەڕن، کاتێك هەموو ئەمانە وەبەرچاو دەگرین بایەخی ڕووداوەکانی کەرکووك دەردەکەون: لە سلێمانی، کە شارێکی عیراقییە، کوردەکان قوتابخانەی تایبەتییان کردۆتەوە و وا دەچێ بۆ سێ ساڵ مەشق بە ئیمامەکانی گوندەکان دەکەن تاوەکو بیانناێرنە گوندە کوردییەکانی ئێران و تورکیا، بە پێی هەواڵەکانی دیکەی هەمان بابەت کە لە هەمان سەرچاوەوە پێمان گەیشتوون ژمارەیەك لەو ئیمامە مەشق پێکراوانە بۆ کاری تایبەتی گەیشتوونەتە ئەو شوێنانەی بڕیار بوو بۆیان بچن.

هەموو ئەمانەیش ئاماژە بۆ ئامادەکردنی درامایەکی نوێ بۆ ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست دەکەن کە چاوەڕوانی مەترسیی زۆری لێ دەکرێ. ئەو دەنگانەی لە کەرکووکەوە دێنە گوێ دەڵێن زەنگەکانی ئینزار لێدەدرێن.

من بۆخۆم یەکێکم لەو کەسانەی لەو بڕوایەدام ئەو ڕووداوانە هیچ کارێك ناکەنە سەر هاوڵاتییەکانمان لە ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتدا، چونکە ئەوان لە کەشوهەوای یەکیەتی نیشتیمانی و هاریکاریدا دەژین، بەڵام ئەوەی بەلای هەر خێزانێکی بە ئاگاوە بایەخدارە بریتییە لەوەی کاتێك ئاگر بەردەبێتە خانوویەکی دراوسێ ئەویش پەنا دەباتە بەر ئەو هۆیانەی خانووەکەی لە کڵپەی ئاگرەکە بپارێزێ.

بە پێویستی دەزانم بە کورتی باسی زوبانی کوردی بکەم بەر لەوەی بێمە سەر باسی ئاوات و خەونەکانی کورد و چالاکییە سیاسییەکانیان.

یەکێك لە کتێبە هەرە بایەخدارەکان لە پووی لێکۆڵینەوەی مێژوویی و کۆمەڵایەتیی کوردەوە کتێبەکەی دوکتۆر فریتزە [٥٠] کە لە لایەن ئەکادیمیای پۆژهەڵاتناسی بەرلینەوە بڵاو کراوەتەوە، وێڕای کتێبەکەی سێر جۆن مالکۆلم دەربارەی مێژووی ئێران و وتارەکانی گۆڤاری «کوردستان» کە لە تاران دەردەچێ. هەمان کات لەم دواییانەدا ژمارەیەکی زۆر نامیلکەی پڕۆپاگەندە لە لایەن کوردەکان خۆیانەوە بڵاو کراونەتەوە کە قوڵ نین و بایەخی زانستییان نییە.

تەنانەت لە داستانە هەرە کۆنە کوردییەکانیشدا هیچ دەربارەی ڕابردووی کورد نییە و گشت چیرۆکە فولکلۆرییەکانی کورد بریتین لە گێڕانەوەی چیرۆکی پڕ لە موغامەرەی هۆزەکان. هیچ جۆرە ئاماژەکردنێك بۆ حوکمەت و یاسا و سامانی دەوڵەمەندی هونەری لەو جۆرەی لە نێو فولکلۆری گشت ئەو نەتەوانەدا هەیە کە سەربەخۆییان بەخۆیانەوە دیوە لە چیرۆکە کوردییەکاندا نین، تەنانەت هەرگیز وشەی «کورد»یشیان تێدا نەهاتووە.

هەرچی «شەرەفنامە» بەناوبانگەکەی شەرەفخانی بدلیسیشە، کە بۆ خۆی کوردە، نەژادی کورد لە ڕێگەی داستانە فارسییەکانەوە دەستنیشان دەکات، لە کتێبە مێژووییە بەناوبانگەکەی ئەلمسعودیشدا هەوڵێك دراوە جۆرە پێوەندییەك لە نێوان کورد و عەرەبدا نیشان بدرێ، بەڵام وەڵامی ئەمە لە لایەن کوردەکان خۆیانەوە نەدراوەتەوە [٥١].

---

[٥٠] من بۆخۆم ئەو کتێبەم نەدیوە بۆیەکا ڕۆژی بیست و چواری مایسی ساڵی ٢٠٠٨ لە لەندەنەوە بە تەلەفۆن پێوەندیم بە بەڕێز دوکتۆر کەمال فوئادەوە لە بەرلین کرد و ئەم زانیارییانەم لێی وەرگرت:

«ئەم کتێبە بە تورکیی عوسمانلی ساڵی ١٣٣٤ی کۆچی لە ئەستەمووڵ لە چاپخانەی ئۆرخانییە چاپ کراوە و ٣٨٤ لاپەڕەیە و لەسەری نووسراوە: حاجی ئیسماعیل، کوردلر، تاریخی و إجتماعی تدقیقات، محرر: دکتر فریج، برلین شرق ئەقادیمیسی طرفندن نشریتیە بلیشیر، برینجی جلدك صوکی، گومانیش لەوە دەکرێ کاتی خۆی توێژەرێکی ئەڵەمانی بە ناوی «فریج» (فریتز)ەوە هەبووبێ».

[٥١] ئەی بەرهەمە سەنگینەکانی خوالێخۆشبوو مامۆستا ئەمین زەکی بەگی دەرچووی ئەستەمووڵ و هاوشانی خوالێخۆشبوو مستەفا کەمال ئەتاتورك چی؟.

لە ژیانی کورددا دوای ئەوەی بوونە موسڵمان «قۆناغی مێژوویی» هەیە، بەڵام ئەو «قۆناغە مێژووییانە» نەبوونە هۆی دروستبوونی هەستی کۆمەڵایەتیی نەتەوەیی لای خودی کوردەکان خۆیان، بە وێنە ئەیووبییەکان بنەماڵەیەکی کوردن، بەڵام پۆژگاری فەرمانڕەوایی ئەیووبییەکان کتومت لە پۆژگاری فەرمانڕەوایی قاجاریيە تورکەکان دەچێ کە سااڵەهای سااڵ حوکمی ئێرانیان کرد. ئەو پاستییەی کە بنەماڵەی ئەیووبی کورد بوون نەبووە هۆی دروستبوونی هیچ جۆرە هەستێکی نەتەوەیی لای کورد.

بە پێی لێکۆڵینەوەکانی ئەکادیمیای زانستیی پەترەسبورگ وشەی «کورد» لە فەرهەنگی هیندۆ – ئەوورپیدا[٥٢]نییە، پەیدابوونی ئەم وشەیە، یان پاستێکەی دروستکردنی دەگەڕێتەوە دوا قۆناغەکانی پۆژگاری عەببasی. ئاشکرایە کە جەنگیزخانی هاوچەرخی ئەو پۆژگارە دەسەاڵتی خۆی گەیاندە گەل و هۆزەکانی ناوچەکانی پۆژئاوای ئیمپراتۆریی عەببasی و کابرایەکی بەناوی" کێرد– Kerd" کردە پەهبەرێکی دەرەبەگیی ناوچەکە و وێکچوونی نێوان ناوی ئەم پیاوە و وشەی کورد شایانی توێژینەوەیە.

فیردەوسی لە «شانامە» کەی خۆیدا وشەی «کورد»ی وەک سیفەت بە واتای ئازا بە کار هێناوە و لەو فەرهەنگە پووسی– ئەڵمانی– کوردییەدا کە ئەکادیمیای زانستیی پێتەربۆرگ داینـاوە ٨٣٠٧ وشەی تێدایە کە ٣٠٨٠ وشەی تورکی و ٢٦٤٠ یان فارسی و ئەوانی دیکەیان عەرەبی و چەرکەسی و جۆرجی و ئەرمەنی و کلدانین.

لەبەر ئەوەی کە لە پاستیدا شتێکی ئەوتۆ دەربارەی ئەو فەرهەنگە کوردییەی لە یەرێڤان ئامادە کراوە نازانین بۆیەکا ناتوانین هیچ شتێك دەرحەقی بڵێین)[٥٣].

---

[٥٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە چاپکراوی نووسراوە: «فەرهەنگی ئاری»، بەڵام بە دەستخەت ئەو زاراوەیە کوژێنراوەتەوە و لە جێگەی نووسراوە «هیندۆ– ئەوروپی».

[53] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential,1959, Subject: Kurdish Question,- "Vatan", November 22, 1958.

«وەتەن، بیست و سێی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٨ – زەنگەکانی ئینزار لێ دەدرێن

لە پێنجەم و دوا بەشی ئەم زنجیرە وتارەدا دەربارەی کێشەی کورد عەونی دۆغان دەڵێ:

(ئەوەی کورد دەیانەوێ ڕۆژی نۆی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٣٣ لە نامەیەکی کراوەدا ناردیان بۆ مستەفا کەمال ئەتاتورکی سەرەک کۆمار. لە نامەکەیاندا دەڵێن دەیانەوێ ئەو کوردانەی لە ئێران و عیراق و سوریا و تورکیا دەژین یەک بگرن و حوکمەتێکی سەربەخۆ پێکبهێنن.

هەوڵەکانی کورد بۆ وەدیهێنانی ئەو ئامانجە تاوەکو ئیمڕۆکە بە شێوازی جیاواز و هەمەجۆر بەردەوامن، لە کاری هاوبەشەوە لەگەڵ ئەرمەنەکاندا کە بۆغۆص نۆبار پاشا لە ڕۆژانی گفتوگۆکانی پەیمانی سێڤەردا نوێنەریان بوو، یان بە شێوازی هاریکاریی لەگەڵ ئەرمەندا لە ڕێگەی «کۆمەڵەی خۆبیبوون» ەوە کە کۆمیتەی «داشناق»ی ئەرمەنی لە ڕۆژانی یاخیبوونەکەی ئاگری «داغ–ک.م.» دا دایمەزراند، بەردەوامن.

هەروەها کورد کەڵکیان لە پشتگیرییە سیاسییەکانی بەریتانیا و فەرەنسا بینی، کاتێك بەریتانیا حوکمی عیراق و فەرەنسا حوکمی سووریایان دەکرد ئەوان ڕوویان کردە ڕووسیای سۆڤیەتی تایبەتی دوای ئەوەی دەسەلاتی بەریتانییەکان لە عیراق و فەرەنسییەکان لە سووریا یەک لە دوای یەک نەمان. بە هۆی بایەخدانی زۆریانەوە بە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست ڕووس کوردیان نەخستە پشتگوێ و مەلا مستەفای بارزانی بە ئەرکێکی بایەخدارەوە «لەلایەن یەکیەتی سۆڤیەتەوە–ک.م.» نێردرایە عیراق.

بۆ ئەوەی تەواو دەرکی مەترسییەکان لە ناوچەکانی ڕۆژهەلاتی تورکیادا بکەین بە پێویستی دەزانین خشتەیەکی زوبان و تایبەتمەندییەکانی دیکەی ناوچەکانی ڕۆژهەلاّت وەک هەن پێشکەشیان بکەین، ئەمەی لای خوارەوە لەم ڕووەوە لیستێکی سەرنجڕاکێشە:

١– ناوچەی هەکاری: لە ٨٥٪ی کورد زوبان و لە ٠,٤٥٪ی تورك زوبانن

٢- ناوچەی وان: ٧٥٪ی کورد زوبان و لە ٢٤,٥٥٪ی تورك زوبانن
٣- ناوچەی ئورفە: لە ٦١,٨٪ی کورد زوبان و لە ٣٢,٧٧٪ی تورك زوبانن.
٤- ناوچەی سعرد: لە ٦٤,٤٪ی کورد زوبان و لە ١٩,٤١٪ی تورك زوبانن.
٥- ناوچەی بدلیس: لە ٦٧,٧٤٪ی کورد زوبان و لە ٢٧,٧٠٪ی تورك زوبانن.
٦- ناوچەی مووش: لە ٦٤,٧٠٪ی کورد زوبان و لە ٣١,٩٦٪ی تورك زوبانن.
٧- ناوچەی دیاربەکر: لە ٧٠،٤١٪ی کورد زوبان و لە ٢٨,١٪ی تورك زوبانن.
٨- ناوچەی ماردین: لە ٦١,٨٪ی کورد زوبان و لە ١١,٦٪ی تورك زوبانن.
٩- ناوچەی بنگۆل: لە ٩٤,٤٪ی کورد زوبان و لە ٤,٦٦٪ی تورك زوبانن.
١٠- ناوچەی ئەلعەزیز: لە ٥١,٨٨٪ی کورد زوبان و لە ٤٧٪ی تورك زوبانن.

هەڵوێستەکە بەم جۆرە دەبێ ئەگەر بێتو ناوچەکانی ڕۆژهەڵات بەسەر ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوای ڕووباری فوراتدا دابەش بکەین: لە ٨٥٪ی ئەوانەی لە ڕۆژئاوای فوراتدا دەژین تورك زوبانن، لە کاتێکدا کورد لە ٤٪ و بە زوبانەکانی دیکە ٨٪ن، بەڵام لەو ناوچانەدا کە کەوتوونەتە ڕۆژهەڵاتی فوراتەوە لە ٢٧٪یان تورك زوبان و ٦٥٪یان کورد زوبان و لە ٨٪یان سەر بە زوبانەکانی دیکەن، بەڵام کاتێك گشت ناوچەکە وەك یەك پارچە وەبەرچاو دەگرین ژمارەکان بەم جۆرەیان لێ دێت: تورك زوبانەکان ٨٣٪ و کورد زوبانەکان١٣٪ و ئەوانی دیکەش ٤٪.

لەم ژمارانەیشەوە هۆی ئەوە دەردەکەوێ بۆچ کورد لە ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی فوراتدا کێشەیەکی گەورە بۆ تورکیا پێکدەهێنن، هەر چەندە لە ڕاستیدا ئەوان کەمینەیەکی گەورە نین. نابێ ئەوەش بخرێتە پشتگوێ کە لە

ولاتـەکانی دراوسـێی تورکیـادا، واتـا لـە ئێـران و عـیراق و سـووریادا، ئـەو ناوچانەی کوردزوبانیان تێدا دەژین دراوسێی تورکیان.

هەموو ئەوانەی باسمان کرد ئەو کێشانە نیشـان دەدەن کـە خوێنـدن بـە تورکی تاوەکو چ ڕادەیەك ئەرکێکی پێویستە و تاوەکو چ ڕادەیـەکیش دەبـێ بایەخ بەم بابەتە بدرێ.

ئەو دیاردەیە خۆی لە خۆیدا دیاردەیەکی باشە تاوەکو ئـاواتی یەکیـەتی کۆمەڵ ئاواتێکی جێگیر بێ، بەڵام ناشێ بناغەی ئەو ئاواتە بریتی بێ تەنها لە قسە لە کاتێکدا زوبانێکی گشتیی بەشە جیاوازەکـانی ئـەو کۆمەڵگایـە پێکـڕا نەبەسـتێتەوە. لەوانەیـە بگـوترێ یەکیـەتی ئـایین جێگـەی ئـەو پێویسـتییە بگرێتەوە، بەڵام جیاوازیی ڕێبازە ئاینییەکان هێندە قوڵ ڕەگی داکوتاوە کە کارێکی ئەوتۆی کردووە ئایین لەبریتی ئەوەی ببێتە هۆیەکی پێکـەوە بەسـتن بووەتە هۆیەکی لێك دوورخەرەوە.

هەمان کات گەلێك نەریت و ڕەوشتی جیاواز لە نێو ئەو هۆزانەدا هەیە کە کەوتوونەتە ئەودیو کێوە سەختەکانی ڕۆژهـەڵاتی تورکیـاوە و لـەو ناوچـانەدا هەر هۆزەی داب و نەریتی تایبەتیی خۆی هەیە و بە لایانەوە شـوورەییـە بـۆ ئەو جۆرە باسانە پەنا بەریتە بـەر کارمەنـدانی مـیری، وێـڕای ئـەوەی هـەمان کات شێخەکان کاریگەرییەکی زۆر گەورەیان لەسەر خەڵکەکە هەیە.

هـەر شـێخەی ناوچـەی کاریگـەریی تایبـەتیی خـۆی بـەم جـۆرەی لای خوارەوە هەیە:

١- سەید تەها و کوڕەکانی: ناوچەی شەمدینان و بەشێك لە جۆلەمێرگ و ڕۆژهەڵاتی ڕەواندز.

٢- سەید عەبدولکەریم و کوڕەکانی: یوسێکۆڤا و باش قەڵا و هۆشاب[٥٤].

٣- شـێخ مەعسـووم و براکـانی: بەشـێك لـە ناوچـەی وان و شـەرناخ و ئێرسێلیش و ئادلسیڤەر و گێرڤاس[٥٥].

---

[٥٤] لە دەقی وتارەکەدا ناوەکان بەم جۆرە هاتوون: "Yüksekova, Bashkale, Hoshap"

٤- شێخانی خێزان: بدلیس و هێران و ناوچەی بەراریی سەر بە سعرد.
٥- شێخانی عەینکاف: میدیات و ساڤوور و نەسیبەین.
٦- شێخانی قامشلی: سلێڤان و کولپ و بێشری.
٧- کوفریڤەکان: بدلیس و شیروان و ئانیلسیڤەر و موورادی یە و ئێلەشیرت و بوولانیك و مەلادزگەرد.

خوو و ڕەوشتی کورد یەکجار سەرنجڕاکێشن، کورد گەلێکی جیدی و بە تەحەمول و جێگەی بڕوان، زۆر سرپۆش و ئەمانەتپارێزن، ئافرەتی خراپ و پیاوی عەرەقخۆر لە نێویاندا نییە، بێ ئەندازە ڕێزی گەورەتر لە خۆیان دەگرن، جا خوای دەکرد ئەو کەسە تەنها یەك سالّ لە خۆی گەورەتر بێ، یەکێك لە خووە هەر بەرزەکانیان بریتییە لەوەی کە هەمیشە خاوەنی قسەی خۆیانن و هەرگیز پەیمانشکێن نین، زۆر حەز لە تالآنی و غەزوو دەکەن، بەلآم ئەمە بە لای ئەوانەوە بریتییە لە گیانفیدایی «موغامەرە» یەك و نیشانەی ئازایەتییە. بە کورتی ئەوان دەتوانن ببنە هاوولآتییەکی نموونەیی بۆ هەر ولآت و نیشتیمانێك، وێڕای ئەوەی ناوچەکەیان پڕ لە کانە نەوتە.

ئێمە هەمیشە پەنجەی خۆمان دەگەزین ئەگەر بێت و نەتوانین ئەم خەلّکە بە نرخە لە هەلپەرستە ناوەکی و دەرەکییەکان بپارێزین و ژیانێکی هێدی و بەختەوەریان لە چوارچێوەی کۆماری تورکیدا بۆ دابین نەکەین.

ئێمە کاتێك دەتوانین ئەم کێشەیە چارەسەر بکەین ئەگەر بێتو بیخەینە سەروو گشت بەرژەوەندییەکی سیاسی و هەلپەرستیی حیزبییەوە. زۆر جێگەی داخ و پەژارەیە بۆ سەرجەمی ئەوانەی ولآت و نیشتیمان و مێژووی خۆیان خۆش دەوێ ڕێگە بدەن گەمە سیاسییە بچووکەکان لەم ناوچەیەدا تەشەنە بسێنن.

هەولّم دا بە پێی توانا پانۆرامایەکی دروست و بابەتەکی دەربارەی

---

(٥٥) لە دەقی وتارەکەدا ئەم ناوانەیش بەم جۆرە هاتوون:
" Part of Van province, Shernak, Erceyish, Adilcivar, Gervash".

ناوچەکانی ڕۆژهەڵات پێشکەش بکەم، هەرچی ئەو هەنگاوە پێویستانەیشە بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشە کۆمەڵایەتییە گەورەیە دەتوانم بە دڵنیاییەوە وەک کابرایەکی پێوەندیدار بە درێژایی چەند ساڵێک بەم کێشەیەوە ژمارەیەک پێشنیاز بکەم بێ ئەوەی لە سنووری ئەدەب دەربچم.

وەک لە ڕاپۆرتێکمدا ئاماژەم پێداوە جارێکیان لە وەزارەتی ناوخۆوە کاتێک باسی ئەو کارانە کرا کە دەبێ لە ناوچەی ڕۆژهەڵاتدا بکرێن نیشانم دا کە ئەو کارانە دوو جۆرن:

١- دانانی پڕۆگرامێکی درێژ خایەن بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشە کۆمەڵایەتییە گەورەیە بەوەی گشت وەزارەتەکان و شارەزایانی دەوروبەری وەزارەتەکان هەوڵی تەواوی بۆ بدەن بێ ئەوەی گۆڕینی حوکمەت هیچ جۆرە کاریگەرییەک بکاتە سەر ئەو جۆرە پڕۆگرامە.

٢- تاوەکو پڕۆگرامێکی لەو جۆرەی «لە خاڵی یەکەمدا باسی کرا- ک.م.» ئامادە دەکرێ و بە سەرکەوتوویی جێبەجێ دەکرێ پێویستە چەند کارێک جێبەجێ بکرێن بۆ ئەوەی ببنە نیشانەی ئەوەی حوکمەت بۆخۆی بەرپرسی ئەو هەوڵێستانەیە کە پێویستن بۆ بەرهەڵستیی هەموو ئاڵۆگۆڕێکی ناوەکی و دەرەکی و لەو پارچەیەی نیشتیماندا بکرێن، هی وەک:

(أ) جێبەجێکردنی ئەو پڕۆژانەی بۆ هاوواڵتییان پێویستن «ڕێگە و بان و نەخۆشخانە و ئەو جۆرە پڕۆژانە».

(ب) هەوڵدانێکی فراوان لە بووارى ڕووناکبیریدا، تایبەت دروستکردنی قوتابخانە بۆ ئەوەی خەڵکەکە فێری تورکی بکرێن.

بێ گومان ئامادەکردنی پڕۆگرامێکی درێژخایەن کە قۆناغ بە قۆناغ «بەندەکانی-ک.م.» جێبەجێ بکرێن وەک لە خاڵی یەکەمدا باسیمان کردووە، پێویستیی بە چەند ساڵێک هەیە بۆ ئامادەکردنی توێژینەوە و لێکۆڵینەوەی قووڵ و نابێ هیچ کەمتەرخەمییەک لە جێبەجێکردنی ئەم کارەدا بکرێ، بۆخۆم لەو ڕۆژانەدا کە لەو ناوچانەدا فەرمانبەر بووم پێم لەسەر ئەوە دادەگرت و ئەنجامیش توانیم وەزیری ناوخۆی ئەوسا حیلمی تۆران قایل

بکەم گەشتێکی چڕوپڕ لەو ناوچانەدا بکات، ئەوەبوو لەژێر کاریگەریی ئەو دیاردانەدا کە بە چاوی خۆی لەوێ بینینی دوای گەڕانەوەی بۆ ئەنقەرە ڕاپۆرتێکی دوور و درێژی پێشکەش بە ئەنجوومەنی وەزیران کرد کە تیایدا پێشنیازی کردبوو پێویستە ئەو پڕۆگرامە درێژخایەنە بکرێتە بەردی بناغەی کارەکانی میری لە ڕۆژهەلاتدا، ئەنجوومەنی وەزیران ئەم پێشنیازەی پەسند کرد و دەسەلاتی ئامادەکردنی ئەو پڕۆگرامەی دایە دەست وەزارەتی ناوخۆ.

زۆر بە داخەوە دوایی دەرکەوت کە بایەخدان بەم پڕۆژەیە وردە وردە کەم بووەوە و ئەم ئەرکە گەورەیە پشتگوێ خرا و نێردرایە ئەرشیف بە هۆی نەبوونی سەرژمێری «إحصائیات»ی پێویست لای وەزارەتی ناوخۆ.

زەنگەکانی ئینزار لە ڕووسیا و لای عەبدولناسڕ لە ڕێگەی مەلا مستەفاوە دەنگ دەدەنەوە، هیوادارم فەرمانڕەوایان و ڕای گشتیی «تورکیا–ک.م.» وەخەبەر بێن. ڕادەی سەرکەوتنی کاری ڕادیکاڵیی هەر حوکمەتێك لەم بوارەدا لەسەر ڕادەی بە پەرۆشیی ئەو لاو و نیشتیمانپەروەرە دڵسۆزانەی لەدایکبووی هەر ناوچەیەك بن و خۆیان بۆ ئەم ئەرکە تەرخان کردووە وەستاوە، ئەمەیش یەکەم مەرجی پێویستە بۆ ئەوەی بتوانین تورکیا بکەینە لانەیەکی بەختەوەر و بێ کێشە بۆ ژیانی گشت هاوواڵتییان).

(عەونی دۆغان لە دەفتەری ڕۆژانەکانیدا نووسیویە دانەری «مەم و زین» ئەحمەدی خانی ساڵی ١٠٦١ لە دایك بووە و ساڵی ١١٠٥ دیوانەکەی تەواو کردووە [٥٦].

شایانی باسە وەرگێڕانی هەر پێنج زنجیرە وتارەکەی عەونی دۆغان لە ڕۆژنامەی «وەتەن»ی تورکیدا بۆ سەر زوبانی ئینگلیزی چواردە لاپەڕەی ئەم بەشەی ناو ئەم فایلەی پڕ کردۆتەوە.

دوا بەدوای ئەم وتارەی عەونی دۆغان بەشی پێنجەمی هەمان فایل بۆ تێبینییەکانی ئێدمۆندسی بەناوبانگ دەربارەی پرسی کورد تەرخان کراون و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو تێبینییانەیە:

---

(56) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential,1959, Subject: Kurdish Question,- "Vatan", November 23, 1958.

(نهێنی،
تێبینییەکانی میستەر ئێدمۆندس دەربارەی پرسی کورد،
لە:
هـ.م.کارلیسەوە [٥٧]،
بۆ:
بەشی پۆژهەلآت،
میستەر لێ کیوسن [٥٨] و میستەر وێست [٥٩].

---

[٥٧] هەف میخائیل کارلیس (Hugh Michael Carless) پۆژی بیست و دووی نیسانی سالّی ١٩٢٥ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی کامبریجە، لە نیسانی سالّی ١٩٤٣و تەممۆزی ١٩٤٧دا سەرباز بووە، لە حەفدەی نیسانی سالّی ١٩٥٠ وە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، زوبانی فارسی باش دەزانی، لە کابوول و پێوّدی جانیرۆ و تاران کاری کردووە، لە تەممۆزی سالّی ١٩٥٨دا گوێزرایەوە بارەگای وەزارەتی هەندەران لە لەندەن. بڕوانە:
"The Foerign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1960", London, PP.150-151.

[٥٨] چارلیس مارتین لێ کیوسن (Charles Martin Le Quesne) پۆژی دەی حوزەیرانی سالّی ١٩١٧ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە شازدەی مایسی سالّی ١٩٤٠وە تاوەکو یەکی تەشرینی دووەمی سالّی ١٩٤٥ سەرباز بووە، لە پۆژی چواردەی تەشرینی یەکەمی سالّی ١٩٤٦وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی، لە بەحرەین و پاریس و پۆما کاری دیپلۆماسیی کردووە، لە تەشرینی دووەمی سالّی ١٩٥٨ وە گوێزراوەتەوە بەشی پۆژهەلآت لە بارەگای وەزارەت لە لەندەن. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1959", London, PP. 325-326.

[٥٩] داڤید ثومسۆن وێست (Daved Thomson West) پۆژی دەی مارتی سالّی ١٩٢٣ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە نیسانی سالآنی ١٩٤٢ و ١٩٤٥دا سەرباز بووە، لە پۆژی هەژدەی تەشرینی دووەمی سالّی ١٩٤٦وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی، لە باشووری پۆژهەلآتی ئاسیا و پاریس و لیما کاری دیپلۆماسیی کردووە، لە پۆژی شازدەی کانوونی دووەمی سالّی ١٩٥٦وە گوێزراوەتەوە بەشی پۆژهەلآتی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی. بڕوانە:

١- میستەر سی.ج. ئیدمۆدنس پۆژی شەشی شوباتی «ساڵی ١٩٥٩- ك.م.» بانگهێشت کرا و پێی ڕاگەیاندم که وتارەکەی له «گۆڤاری ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست» دا دەربارەی ئاڵۆگۆڕەکانی ئەم دواییانەی «کوردستان-ك.م» به پێی ڕۆژنامه کوردییەکان لەم ڕۆژانەدا دەردەچێ. هەروەها گوتیشی ئەو ئێستاکه بە شێوازێکی سەرەکیی خۆی بۆ دەرکردنی بەرگی دووەمی کتێبەکەی «کورد و تورك و عەرەب» تەرخان کردووه. ئەو بەرگه تەواوکەری مێژووی بابەته کوردییەکانه، وێڕای باسی کۆمیتەی سنووری نێوان عیراق و تورکیا و بابەتی دیکه له نێوان ساڵانی ١٩٢٥-١٩٣٣دا.

٢- ئیدمۆنس تێبینییەکانی خۆی دەربارەی ئاڵۆگۆڕه نوێکانی کوردستان بە پشتیوانیی خوێندنەوەی ڕۆژنامە کوردییەکان نووسیوه و ئەمانەی لای خوارەوه سەرنجڕاکێشن:

(أ) کورد به شێوازێکی وەبەرچاو کاریگەریی خۆیانیان لە عیراقی نوێی دوای شۆڕشی ١٤ی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨دا پەرە پێ داوه. هاوڕێ کوردەکانم پێیان ڕاگەیاندووم که له کاتی بانگدانی یەکیەتی نێوان عیراق و ئوردوندا[٦٠] ڕەهبەرانی کورد چوونەته لای نووری سەعید و ئەمیر عەبدولئیلا و داوایان لێ کردوون ناوی کورد لە «دەستووری نوێی -ك.م.» دەوڵەتی عیراقدا وەك نەتەوەیەك بهێنرێ، بەڵام ئەوان ئەم داوایەیان قبوڵ نەکردووه. هەرچی دەستووری نوێی «کۆماری عیراقه-ك.م» کە ڕۆژی بیست و حەوتی تەممووزی «ساڵی ١٩٥٨-ك.م.» بڵاو کرایەوه، بە پێچەوانەوه دانی بەوەدا ناوه کە عەرەب و کورد دوو نەتەوەی هاوبەشی نیشتیمانن و مافە

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1960", London, P. 411.

(٦٠) بەو یەکیەتییه دەگوترا «یەکیەتی هاشمی» که بۆ خۆیشی هەنگاوێکی سیاسی بوو بۆ بەرپەرچدانەوەی یەکیەتی نێوان میسر و سووریا، گشت لایەنە چەپەڕەو و پیشکەوتنخوازەکانی کوردی عیراق بە دەستووری هێزە دیموکراسییەکانی ئەو ولاتە و ناوچەکه دژی «یەکیەتی هاشمی» وەستان.

نەتەوەییەکانیان دابین دەکرێن. میستەر ئێدمۆندس گوتیشی دوای ئەوەی کورد بە پێی یاسا یەکسانیی خۆیانیان وەرگرت ئێستا تەنانەت داوای ئەوەیش دەکەن کە مێژوو و زوبانی کوردی لە فێرگە عەرەبییە عیراقییەکاندا بگوترێتەوە هەروەک چۆن مێژوو و زوبانی عەرەبی لە فێرگە کوردییەکانی عیراقدا—ک.م. دەگوترێنەوە.

(ب) هەرچەندە کوردی عیراق بە ژمارە لە کوردی تورکیا و ئێران کەمترن، بەلأم مافی ڕەوای خۆیانە ئەگەر بڵێن ئەوان پێشەنگی کوردایەتین، چونکە ئەوان گشت مافە هاوسانییەکانی خۆیانیان لە دەوڵەتی عیراقدا وەرگرتووە لەکاتێکدا کوردەکانی ئەودیو سنووری «عیراق—ک.م.» هێشتا هاوولأتیی ژێر دەستەن، شاری سلێمانی ئێستا بووەتە مەڵبەندێکی سەرەکیی کوردایەتی و عەدوالێ بوونی یەکسانی[٦١].

هەوالنێری تاسی «سۆفیەتی—ک.م.» زیارەتی سلێمانی کردووە و مەلا مستەفایش دانی بەو ڕاستییەدا ناوە[٦٢].

---

[٦١] ڕستەکە لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە داڕێژراوە:

".... Sulaimania had become the headquarters of Kurdish Nationalism and irridentalism".

ئەم وشەیەی دواییان "irridentalism" تەنانەت لە فەرهەنگی ئۆکسفۆردیشدا نییە، لە شارەزایانی ئەرشیڤم پرسی ئەوانیش ئەو وشەیەیان نەبیستبوو، بەلأم لە ڕێگەی کۆمپیوتەرەوە زانیم واتای بیروباوەڕ یان سیستمی بیروباوەڕ دەبەخشێ (a belief or system of belief).

[٦٢] دیارە مەبەستی لەوەیە کە بارزانیش دانی بەوەدا ناوە کە شاری سلێمانی مەڵبەندی سەرەکیی کوردایەتییە.

(ج) ئـەو کوردانـەی لەگـەڵ وەفـدی ئاشـتیخوازاندا چـوونە یەکیـەتی سۆڤیەت و چـین و کۆریـای بـاکوور دەوروبـەری ناوەنـدی کـانوونی دووەمـی «سالّی ١٩٥٩–ک.م.» گەڕانەوە بریتی بوون لە:

گۆرانی شاعیر

یەکەم: شێخ لەتیفی کوڕی شێخ مەحموود لـە هاوسـەرە گەورەکـەی کـە پیـاوێکی تونـدەڕەوە و کاتێـک شـۆڕش هەڵگیرسـا ئـەو چوار سالّ بوو لە بەندیخانەدا بوو، شێخ لەتیف لە باوکەوە بڕای بابە عەلییە کە پێشتر وەزیری هاتوچۆ بوو.

دووەم: میرزا عەبدوڵڵای گۆران، شـاعیری گەورەی کورد کە لە سالّەکانی جەنگی دووەمدا وەک موزیع لە ئیزگەی ڕۆژهـەڵاتی نزیـک «شـرق الأدنی» کاری بۆ ئێمە دەکرد. گـۆرانیش لـە لایـەن شۆڕشـەوە لـە بەندیخانـە ئازاد کرا.

ئیمزا

ھ.م.کارلێس.

٩ی شوباتی ١٩٥٩) [٦٣]

دوا بەدوای ئەمە بەشی شەشەمی هەمان فایل بۆ دەسنووسی وتارەکـەی ئێدمۆندس تەرخان کراوە کە حەوت لاپەڕەی گەورەی پڕکردۆتـەوە و ئەمـەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(کورد،

نووسینی سی.ج.ئێدمۆندس.

---

(63) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential,1959, Subject: Kurdish Question, Minutes, Mr. Edmonds on the Kurdish question, To: Eastern Deparment, Le Quesne and Mr. West.

زانیاریی گشتی[٦٤]

١- **کوردستان:** واتا ئەو ولاتەی زۆر کەم کوردی وەک کۆمەڵگایەکی یەکگرتوو تێدا دەژی و کەوتۆتە ناو سنووری تورکیا و عیراق و ئێرانەوە، کەمینەیەکی کوردیش لە سووریا و ئەرمەنستانی سۆڤیەتی دەژین. بەشی زۆری خاکی کوردستان وڵاتێکی شاخاوییە، بەڵام لە باشووری ڕۆژئاوادا تێکەڵ بە دەشتایی دووئاوان «میسۆپۆتامیا» دەبێ، وێڕای ئەوەی لە چەند شوێنێکی دابڕاودا کورد هەن کە ئەوانیش سەر بە هەمان کۆمەڵگان.

٢- **ژمارەی کورد:** کوردی عیراق بە ڕاستی ملیۆن و چوار یەکی ملیۆنێک دەبن و بەوجۆرە یەک دەر پێنجی سەرجەمی دانیشتووانی عیراق پێک دەهێنن، ژمارەی کوردی ئێرانیش هەر ئەوەندە دەبن، بەڵام کوردی تورکیا ژمارەیان دوو ملیۆن و نیوە و بەو جۆرە کۆی کورد بە کوردی سووریا و ئەرمینیاوە دەگاتە پێنج ملیۆن و نیو.

٣- **ئایین:** بەشی هەرە زۆری کورد موسڵمانی سونی مەزهەبن، دەرووێشایەتیش لە سەرجەمی کوردستاندا باوە.

٤- **لوڕ:** بە پێی بۆچوونی سیاسیی کورد ئەو لوڕانەی لە باشووری زاگرۆس لە ناو خاکی ئێراندا دەژین کوردن، هێڵی جیاکەرەوەی نێوان کوردی ڕاستەقینە و لوڕدا بریتییە لەو ڕێگەیەی کرمانشا بە کەڕەندەوە دەبەستێ و لەوێوە ڕاستەوخۆ دەگاتە مەندەلی لەسەر سنووری نێوان عیراق و ئێران، شایانی باسە نەک تەنها دانیشتووانی لوڕستان بەڵکو هەمان کات هۆزەکانی بەختیاری و مامەسانی و کوغیلویش "Kughilu" لوڕن، واتا ناوچەی لوڕەکان تاوەکو هێڵی بوشەهر- شیراز درێژ دەبێتەوە، سەرژمێرییەکی وردی لوڕ بە دەستەوە نییە، ئەوان شیعی مەزهەبن.

---

[٦٤] لە هەر شوێنێکی وتارەکەدا ناوونیشانەکان بە تۆخی نووسراون، یاوەخود خەتێکیان بە ژێردا هێنراوێ ئێمە تەنها بەتۆخی نووسیومانن.

٥- پێکهاته ئابووری و کۆمەلایەتییەکان: ئابووریی کوردستان تاوەکو ڕادەیەکی زۆر ئابووریی کشتوکاڵی و ئاژەڵییە، تاوەکو ئیمڕۆکەیش کۆمەڵگەی لادێ کۆمەڵگەلیکی هۆزایەتییە، لە کۆمەڵە گوندێکی دەرەبەگیدا کە سەر بە سەرۆکانی هۆزەکانن «ئەوانەی بە بەگ و ئاغا ناسراون»، یان دەرویشی شێخەکانن و هیچ جۆرە پێوەندییەکی خوێن لە نێو لادێیەکاندا نییە، ئەوەی دیاردەیەکی یەکجار ناهەمواوە لە هەر شوێنێك وەها بێت. بە هۆی پەرەسەندنی خوێندەواری و جێگیربوونی دەسەلاتی حوکمەتەوە ئەم سیستەمە نەماوە هەرچەندە پیشەسازییەکی کەم لە ئارادایە، بەڵام بیرە نەوتەکانی کەرکووك کەوتوونەتە سەر ڕۆخی ولاتی کوردانەوە، ئەوان لەگەڵ ئەو کرێکارە زۆرەی لە کاری دروستکردنی بەند «سەد»ە گەورەکاندا خەریك بوون بوونە هۆی دروستبوونی هێزێکی کرێکاریی ئەوتۆ کە گەلێك جیاوازن لە کۆمەڵگە لەوەپییەکانی ڕابردوودا.

هەستی نەتەوایەتی

٦- هەستی نەتەوایەتیی کورد دەگەڕێتەوە ڕۆژگاری میرنشینە نیمچە سەربەخۆکان کە لە ئیمپراتۆریی عوسمانی «کە ئێستا دابەش بوونە بەسەر تورکیا و عیراق و ئێراندا» تاوەکو ناوەندی سەدەی نۆزدەمین بەردەوام بوون، لە ڕۆژگاری هاوچەرخیشدا ئەو هەستی نەتەوەیی کورده شان بەشانی بزووتنەوە نەتەوەییەکانی عەرەب و ئەرمەن بەرەوپێش چوو. ساڵی ١٨٩٧[٦٥] یەکەم ڕۆژنامەی کوردی دەرچوو کە لەوساوە پچڕ پچڕ لە قاهیرە و جنێف و لەندەن و فۆلکستۆن تاوەکو ساڵی ١٩٠٢ دەردەچوو، دوای ساڵی ١٩٠٨یش «واتا دوای بەرپابوونی شۆڕشی تورکە لاوەکان» لە ئەستەمووڵ

---

[٦٥] وەك ئاشکرایە «کوردستان»ی یەکەم ڕۆژنامەی کوردی ڕۆژی بیست و دووی نیسانی ساڵی ١٨٩٨ لە قاهیرە دەرچووە، شایانی باسە ئێدمۆندس لە کتێبەکەشیدا «کورد و تورك و عەرەب» کەوتۆتە هەمان هەڵەوە.

دەستکرایەوە بە بلاوکردنەوەی، لە قاهیرەش دیسانەوە لە ساڵەکانی جەنگی یەکەمی جیهاندا سەری هەڵدایەوە. هەروەها ساڵی ١٩٠٨ لە ئەستەمووڵ یەکەم یانەی سیاسیی کوردی دامەزرێنرا کە کۆمەڵەیەکی پوونـاکبیریی کوردیش دایە پاڵی.

٧- ساڵی ١٩١٨ بە دۆڕاندنی تورکیا لە جەنگی یەکەمدا و بەندی دوازدەمینی چواردە بەندەکەی سەرۆك ویدرۆ وێلسن کە بەناوی «پڕۆگرامی ئاشتیی جیهان»ەوە دەرچوو (ئەو بەندی دوازدەمینە دەربارەی ئۆتۆنۆمی بوو بۆ ئەو هاوڵاتیانەی ئیمپراتۆری عوسمانی کە تورك نەبوون)، وێڕای خاڵی بیست و دووەمی پێرەوی «کۆمەڵەی نەتەوەکان» بوونە هۆی بزواندنی کەمینەکان، نوێنەرانی کورد ئامادەی کۆنفرانسی ئاشتی بوون و پەیمانی سێڤەریش «ئابی ساڵی ١٩٢٠» دانی نا بە دامەزراندنی نەك تەنها دەوڵەتانی عەرەب لە حیجاز و سووریا و عیراق، بەڵکو ئەرمینیا و کوردستانیش.

٨- پەیمانی سێڤەر بەهۆی وەخەبەرهاتنی تورکیاوە بە ڕەهبەریی مستەفا کەمال هەرگیز مۆر نەکرا و ساڵی ١٩٢٣ پەیمانی لۆزان جێگەی گرتەوە، ئەو پەیمانەی دانی بە دامەزراندنی ئەو دەوڵەتە عەرەبانەدا نا کە خاکیان تاوەکو «ئاگربەستی مۆدرۆسی-ك.م.»ی ساڵی ١٩١٨ کەوتبوونە باشووری ئەو هێڵەوە[٦٦]، بەڵام لۆزان توخنی باسی ئەرمینیا و کوردستان نەکەوت، هەرچی ویلایەتی مووسڵیشە لە ناوەڕۆکی ئەو پەیمانە دوورخرایەوە و درایە دەست «کۆمەڵەی نەتەوەکان»، سەرەتا تورکیا بە بڕیاری ساڵی ١٩٢٥ی ئەو کۆمەڵەیە قایل نەبوو کە لە بەرژەوەندیی عیراق بوو، بەڵام دوایی بە پێی پەیمانی ئەنقەرە کە لە ساڵی ١٩٢٦دا لە نێوان تورکیا و عیراق و بەریتانیای گەورەدا مۆر کرا تورکیا دانی نا بە دەسەڵاتی عیراق بەسەر ویلایەتی مووسڵدا.

---

[٦٦] واتا تاوەکو ئەو شوێنەی سوپای دەوڵەتی عوسمانیی لە لایەن سوپای دەوڵەتە هاوپەیمانەکانەوە ڕاوەدوو نەنرابوو، بە نیسبەت عیراقەوە ئەو شوێنە دوازدە کیلۆمەتر کەوتبووە باشووری شاری مووسڵەوە، ئەوەی دوایی «کێشەی مووسڵ»ی لێ کەوتەوە.

٩- هەرچۆن بێ بەڵگەنامەیەکی نێو دەوڵەتی بوو دانی نا بە خەونی سەربەخۆیی کوردستاندا، ئەوەی هەرگیز لەیاد ناکرێ. پەیمانی ناوبراو هەرچەندە مۆر نەکرا، بەڵام بووە هۆیەکی بزوێنەری کوردی ئێران بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیی سەربەخۆی یەکگرتوو. دوا بە دوای ڕاپەڕینە چەکدارەکانی ساڵی ١٩٢٠ کە هەرسێك ولاتی گرتەوە کوردستانی باشوور بە ڕەهبەریی شێخ مەحموود بۆ ماوەی چەند ساڵێك لە عێراق جیا بۆوە، لە تورکیاش بەناوبانگترین و گەورەترین یاخیبوون ئەوەکەی شێخ سەعید بوو لە ناوچەی خەرپوتدا ساڵی ١٩٢٥، وێڕای هی دیکەش لە سعرد و ئارارات و شوێنی دیکە. ساڵی ١٩٢٢ لە ئێرانیش سەید تەها و ئیسماعیل ئاغای شوکاك «سمکۆ» سەرکەوتنی گەورەیان بۆ ڕۆژگاری خۆیان وەدی هێنا. زۆرتریش بەملاوە کوردی موکری ساڵی ١٩٤٥-١٩٤٦ توانییان «کۆماری مەهابادی کوردی» دابمەزرێنن.

١٠- وەك هەر شوێنێکی دیکە زوبان دەبێتە نۆکەری هەستی نەتەوەیی و هەرچەندە کوردی زوبانێکی یەکگرتوو «یەك ستانداری» نییە، بەڵام زوبانێکە چەند ئیسپانی لە ئیتاڵییەوە دوورە ئەویش هێندە لە فارسییەوە دوورە. تاوەکو ساڵی ١٩١٨ وێڕای کەمێك کاری ڕۆژنامەنووسیی کە باسیمان کرد ئیتر چاپکردن بە کوردی یەکجار دەگمەن بوو، بەڵام ساڵی ١٩١٨ ئیدارەی سەربازیی بەریتانی زوبانی کوردی کردە زوبانێکی فەرمی لە کوردستانی باشوور. لەوساوە لە عیراقدا بەرهەم بە شێوازێکی ڕێکوپێك، هەرچەندە زۆر نا، بە زوبانی کوردی لە زۆر بواردا وەك ڕۆژنامەنووسیی و لە هەموو جۆرە کارێکی نوێدا بەکار دەهێنرێ، هەروەها بەگشتی کوردی بۆ نووسینی نامەی تایبەتی بە کار دەهێنرێ، وا دەچێ بۆ چەند ساڵێك ئیزگەی بەغدا بڕۆگرامی خۆی بە کوردی پەخش دەکات. هەروەها لە مەهابادیش لە ئێران لە ڕۆژانی کۆماردا تا ڕادەیەك چالاکیی ڕۆژنامەنووسیی هەبوو، بۆ چەند ساڵێك مەڵبەندێکی ڕووناکبیری لە دیمەشقیش گۆڤارێکی بە ئەلفبای لاتینی بڵاو دەکردەوە، بەڵام ئەمە وەك ڕاهێنانێکی ئەکادیمیی بوو بۆ دەستەیەك

خوێندەوار. لە ئەرمینیای سۆڤیەتیش چەند پارچە هۆنراوەیەک بە ئەلفبای سلاڤی[٦٧] بلاو کراونەتەوە.

کوردی عیراق بەر لە شۆڕشی تەمموزی ١٩٥٨

١١- لە ساڵی ١٩٤٥ەوە لە هەرسێک ولاتدا «تورکیا و ئێران و عیراق - ک.م.» هەستی کوردایەتی کەم خۆی نیشانداوە. ڕەهبەر و ڕووناکبیرەکانی کورد لەو ساڵانەدا هاتبوونە سەر ئەو بڕوایەی هیچیان بەرانبەر بەربەرەکانێی حوکمەتانی ئەو سێ ولاتە پێ ناکرێ، بۆیەکا پێویستە کورد چاوەڕوانی هەلێکی کتوپڕی لە باری نێو دەوڵەتی بن کە دەرفەتی ئەوە بۆخۆیان، یان نەوەیان بڕەخسێ بتوانن بزووتنەوەکەیان ببووژێننەوە، لەگەڵ جۆرە هیوایەکی سەرکەوتندا.

١٢- ڕەنگبێ ڕق و کینەی کورد بەرانبەر فەرمانڕەوایانی ئەو سێ ولاتە تەنها لای کوردی عیراق کەمتر بووبێ، چونکە ئەوان لە عیراق بە ڕاستی شت هەبوو پشتی پێ ببەستن: ئەوان تەنها لە عیراق وەک کەمینەیەکی خاوەن چەند مافێک دانیان پێدا نرابوو، زوبانەکەیان بۆ خوێندنی سەرەتایی بەکار دەهێنرا، کارگێڕیی ناوخۆیی بە دەست خۆیانەوە بوو، تۆمارگەی یاساییان هەبوو، وێڕای چالاکیی زیندووی ڕووناکبیری و ڕۆژنامەنووسی، ئەمانەیش ئەنجامی ئەمانەی لای خوارەوە بوون:

(أ) تاوەکو ساڵی ١٩٢٣ «واتا تاوەکو بەستنی پەیمانی لۆزان» کوردی عیراق پشت بە دەسەلاتی قەیومەت «ئینتیداب» مافی دامەزراندنی دەوڵەتی خۆیانیان هەبوو.

(ب) ئەو مەرجانەی کۆمەڵەی گەلان دەستنیشانیان کردبوون بۆ دانی ویلایەتی مووسڵ بە عیراق لە ساڵی ١٩٢٥ دا.

---

(٦٧) مەبەست لە سلاڤی زوبانەکانی ڕۆژهەلاتی ئەورووپایە، وەک زوبانی ڕووسی و بەلگاری و ڕۆمانی.

(ج) ئەو مەرجانەی دەستنیشان کران و عیراق پێیان قایل بوو بۆ ئەوەی ساڵی ١٩٣٢ ببێتە ئەندامی «کۆمەڵەی گەلان»ی نێو دەوڵەتی، وێڕای ئەوەی هەمیشە کوردێک یان دووان دەکرانە ئەندامی هەر ئەنجوومەنێکی نوێی وەزیران کە «لە ڕۆژگاری پاشاییدا-ک.م.» دابمەزرێندرایە.

١٣- بە گشتی هیچ کات «کوردی عیراق-ک.م.» هەستیان نەکردووە بەشی ڕەوای خۆیانیان لە بواری خزمەتە کۆمەڵایەتییەکاندا «تایبەت خوێندن» و پڕۆژە ئاوەدانییەکاندا پێ نەبڕێ. گەلێك لە نەوە گەنجەکانی کوردی عیراق دەیانڕوانییە ڕووسیا وەك سەرچاوەی بیرو بۆچوونیان، ئەوەیش خۆی لە خۆیدا ئەنجامی ئەوە نەبوو کە ئەو لاوانە زۆر لە بیروباوەڕی مارکسیزم دەگەیشتن[٦٨] بەڵکو ئەو بارودۆخە وەهای نیشان دەدا کە ئەوان لە لایەن مۆسکۆوە هان دەدرێن.

١٤- وێڕای ئەوە ژمارەیەك لە کادرەکانی عیراق لە بواری سیاسەتی هەندەرانیدا ئەو جۆرە هەست و سەرنجەی پتەو دەکرد، هی وەك «پەیمانی بەغدا» کە بە زیندووکەرەوەی «پەیمانی سەعد ئاباد»ی ساڵی ١٩٣٧ دادەنرا و هەمیشە کورد وایان لە قەڵەم داوە کە سەعد ئاباد بەر لە هەمووان دژی کورد ئاراستە کرابوو، هەروەها کوردیش وەك گەلێکی موسڵمان بەشداریی ڕقی عەرەب دەکەن بەرانبەر جووی ئیسرائیل کە دەڕوواننە ولاتەکەیان وەك بەشێك لە جیهانی ئیسلام، بەڵام هەمان کات کورد هیچ جۆرە مەیلێکیان بەرانبەر پان ئەرەبیزم[٦٩] نییە کە بەلایانەوە زیان بە بەرژەوەندییە سەرەکییەکانیان دەگەیێنێ و لە هەمان قۆناغیشەوە دەیانڕوانییە یەکێتی

---

[٦٨] خاوەنی ئەم بەرهەمە لە بیرەوەرییەکانی خۆیدا بە درێژی باسی ئەوەی کردووە چۆن لە پۆلی چواری ناوەندیدا بووەتە ئەندامی «یەکیەتی قوتابیانی عیراق» کە یەکێك لە ڕووکەشە چالاکەکانی ئەوسای حیزبی شیوعیی عیراقی بوو بەو هیوایەی لە ڕێگەی ئەو جۆرە دەزگایانەوە کورد دەتوانن بە مافە ڕەواکانی خۆیان بگەن.

[٦٩] مەبەست لە (Pan - Arabism) بزووتنەوەی نوێ و هاوچەرخی عەرەبە لە پێناوی یەکگرتندا، تایبەت لەو ولاتانەدا کە بەشی ڕۆژهەلاتی نیشتیمانی عەرەب پێك دەهێنن.

پێشووی نێوان عێراق و ئوردون، تایبەت لەبەر ڕۆشنایی عەرەبیی ئەو یەکیەتییە و خستنە پشتگوێی کورد تێیدا.

یەکەم دەنگدانەوەی شۆڕش

١٥- بۆیەکا سەیر نییە هەواڵی شۆڕشی عێراق و دابەزینی هێزە ئەمەریکایی و بەریتانییەکان لە هەرێەك لە لوبنان و ئودرون و هەڵگیرسانی ڕووسیا بۆ شمشێرەکەی[٧٠] بۆ گشت کوردپەروەران، چ لەناو کوردستان و چ لە دەرەوەی کوردستان، کە ئەمە لەوانەیە ئەو دەرفەتە نێو دەوڵەتییە بێ کە ئەوان چاوەڕوانی بوون و یەکسەر یادداشتێکیان دەربارەی پرسی کورد بۆ «کۆنفرانسی باڵا» «مؤتمر القمة» نارد و ئەوەبوو میستەر خرۆشۆف دروژاندی.

١٦- هەمان کات ڕەهبەرانی نوێی عێراق زۆر زیرەکانە ڕەفتاریان لەگەڵ کارتی کورددا کرد[٧١]، بەوەی:

(أ) بەوەی کورد کرایە ئەندامی «ئەنجوومەنی سیادة - مجلس قیادة الثورة» کە کاری سەرۆکایەتیی پێ سپێردرا ؛ .

(ب) شێخ بابە عەلیی «کوڕی شێخ مەحموود و دەرچووی کۆلێژی ڤیکتۆریا لە ئەسکەندەرییە و زانکۆی کۆلۆمبیا لە ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا» کرایە وەزیری هاتوچۆ.

(ج) شێخ لەتیف «کوڕێکی دیکەی شێخ مەحموودە و تۆندڕەوە» و شێخی بارزان[٧٢]، برای مەلا مستەفا «بڕوانە ژمارە حەڤدەی ئەم ڕاپۆرتە» و گشت بەند و دوورخراوە کوردەکان ئازاد کران ؛

---

(٧٠) لە دەقی وتارەکەی ئێدمۆندسدا وەها هاتووە: "... and the sabre- rattling Russi" کە بۆ هەڕەشە بە شمشێر بەکار دەهێنرێ.

(٧١) لە دەقی وتارەکەدا بەم جۆرە داڕێژراوە:

"16- In the meantime, the new rulers of Iraq were playing their cards with great skill "(P.3).

(د) وێنەی ئەفسەرێکی کورد لە کاتی هێرشدا بۆ سەر کۆشکی پاشایی ڕۆژی چواردەی تەممووز بریندار کرابوو[٧٣] لە تەنیشت عەبدولکەریم قاسمەوە بە شێوازێکی فراوان و سەرنجڕاکێش بلاو کرایەوە.

(و) «دەستووری کاتی» هەرچەندە عیراقی بە بەشێك لە نیشتیمانی عەرەب دانـاوە هـەمان کـات بەتایبـەتی نـاوی کـوردی وەك هاوبەشـی عـەرەب هێناوە لە ڕووی مافە نەتەوەییەکانییەوە ؛

(ز) پـاش چـەند هەفتەیـەك دروشمێکـی نـوێی دەوڵـەت دەرچـوو کـە تێیـدا خەنجەری کورد شان بەشانی شیری عەرەب دانراوە ؛

(ح) «ئازادی» و «برایەتی کورد و عەرەب» بوونە دروشمێکی باو وەك هـۆی پاراستنی وڵات چ لە بەغدا و چ لە شوێنەکانی دیکەی وڵات.

١٧- ئـەو ڕووداوەی سـەرجەمی کۆمەڵگـەی عیراقـی هەژانـد گەڕانـەوەی مەلا مستەفای بارزان بوو لە سەرەتای مانگی تەشرینی یەکەمدا، ئەو سەرەك هۆزە یـاخیبووەی سـاڵی ١٩٤٥ ناچـار بـوو سـنوور بـبڕێ و ببێتـە یـەکێك لـە ڕەهبەرانی «کۆماری مەهابادی کوردی» (بڕوانە پەرەگرافی نـۆی ئـەم وتـارە) دوای کـەوتنی کۆمـاری نـاوبراو هەڵهاتـە ئـەرمینیای سـۆڤیەتی[٧٤] و لـەوێ پلەیەکی ئەفسەریی بەرزی پێدرا و هانی دامەزراندنی ئیزگەیەکی کوردیی لـە یەرێڤان دا، هەرچی بارزان خۆشییە ناوچەیەکی کەلا و لـە ڕووی ئابوورییـەوە هـەژارە و کەوتۆتـە نزیـك سـنووری تورکیـاوە و هـیچ کـات مـەیلی نیزامێکـی ڕێکوپێکی نەبووە، بەڵام بەر لە ساڵی ١٩٤٥ بزووتنەکانی بـارزان پێوەنـدییان

---

[٧٢] مەبەستی شێخ ئەحمەدی بارزانە.

[٧٣] مەبەست مستەفا عەبدوڵلای خەڵکی سلێمانییە کـە ئەفسـەرێکی چـەپڕەو بـوو، ئـەو ڕۆژە پشووی هەبوو بـەڵام یەکسـەر دابوویـە پـاڵ ئـەو هێزانـەی هێرشیان دەبـردە سـەر کۆشـکی پاشایی و دەستی هەبوو لە کوشتنی فەیسەڵی دووەم و عەبدولئیلاهدا، لـە یادمـە وێنەکـەیان دەفرۆشت و هاواریان دەکرد «قاتل الوصي» واتا ئەو کەسەی وەصیی کوشت.

[٧٤] بـارزانی و هاوەڵـەکانی دوای ڕووخـانی کۆمـاری سـاوای کوردسـتان، لـە ڕێگـەی چـەمی ئاراسەوە هەڵهاتنە ناو خاکی ئازەربایجانی سۆڤیەتییەوە نەك ئـەرمینیای سـۆڤیەتی وەك لـە دەقی وتارەکەدا هاتووە.

به کوردایەتییەوە نەبوو. گەڕانەوەی مەلامستەفا چ لە لایەن عەرەب و چ لە لایەن کوردەوە وەک یەک پێشوازییەکی زۆر گەرمی لێ کرا، نەک تەنها وەک ڕەهبەرێکی کورد بەڵکو وەک قارەمانێکی خەباتی هەمووان دژی «ڕژێمی پاشایی کۆنەپەرستی داردەستی ئیمپریالیزم». پاش تێپەڕبوونی دوازدە ساڵ بە سەر چوونیدا بۆ مەهاباد وەک میوانێکی شەرەفمەندی سۆڤیەت دەبێ ئیمرۆکەی زۆر جیاواز بێ لەو سەرەک هۆزە ساکارەی ساڵی ١٩٤٥، بەڵام لێکدانەوەی ئەوە هەروا کارێکی ئاسان نییە بۆ ئەوەی ببێتە کەسایەتییەکی نیشتیمانیی گشت عیراقییەکان وێڕای ئەوەی ببێتە بەشێک لە زنجیرەی پڕۆپاگەندەی شیوعیی کە بە خێرایی سەرتاپای عیراقی گرتۆتەوە.

بارودۆخی ئێستا:

١٨- دوور نەڕۆین هیچ بەڵگەیەک بە دەستەوە نییە لە ڕێگەیەوە بزانین کوردی عیراق بەڕاستی چۆن بیردەکەنەوە، چونکە لە ژێر سایەی دەزگا کارگێڕییەکانی شۆڕشێکی سەربازیدا کە سەرقاڵی قایمکردنی جێپێیانن کەسێک زات ناکات تێبینییەکی نابەجێ بەلای ئەوانەوە بەرز بکاتەوە، بەڵام بەرانبەر بەوە هیچ شتێکی دیکە لە ئارادا نییە لەوە بچێ موناسیب نەبێ بۆ ئاواتەکانیان، وەک کورد[٧٥] چ جای ئەوەی پێچەوانەی ئەو ئاواتانە بن، بزووتنەوەی کوردی و سیاسەتی حوکمەتە عەرەبییەکان یان هیچ نەبێ سیاسەتی عیراق دەتواندرێت بخرێنە یەک قەوارەی خەباتەوە لە پێناو هەڵتەکاندنی کۆتی کۆنەپەرستی ئیمپریالیزمدا، لەو گۆشە نیگایەشەوە کورد بۆی هەیە بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەب بە هاوپەیمانی خۆی دابنێ، دوای کەوتنی عەبدولسەلام عارفی جێگری سەرەک وەزیرانیش مەترسیی نزیککەوتنەوەیەکی زۆر «لە میسرەوە کە لەوانەیە بۆ کورد-ک.م.» پتر مەترسیدار بێ لە یەکیەتییەکەی نێوان عیراق و ئوردون ڕەوییەوە.

---

[٧٥] لە دەقی وتارەکەدا ڕستەی (وەک کورد) (as Kurds) بەو جۆرە خەتێکی بە ژێردا هێنراوە.

١٩- تەمەنداران باش دەزانن چ «سەربەستییەکی» کەسایەتی لە پشت «تەوقی ئاسنین - الستار الحديدي»یەوە هەیە، ئەوەی تەنانەت رۆژنامە شیوعییە عیراقییەکان «بە رۆژنامە کوردییەکانیشەوە» ئاماژەیان بۆی کردووە، بۆیەکا دەبێ عیراقییەکان زۆر دڵیان بەو نزیککەوتنەوەیەی سیاسەتی حوکمەتی عیراق لەم چەند هەفتەیەی دواییدا لە ڕووسیاوە خۆش نەبێ، چونکە کۆت و فشاری ئاغا نوێکان کە خۆیان هەستی پێ دەکەن تاوەکو ڕادەیەکی زۆر لەوانەی ڕۆژگاری نووری سەعید خراپترن، بەڵام هەروەک چۆن ئاماژەمان پێدا نەک تەنها زۆر لایەنی تۆیژە «ڕووناکبیرە» لاوەکان، بەڵکو گەلێک لە لادێییەکانیش لەو بڕوایەدان کە کۆماری عەبدولکەریم قاسمی سەر بە ڕووسیا و دروشمە بەلشەفییەکانی بە لای جووتیاران و کرێکارانەوە وەک فەرمانی کڵێسە وەهان و دەیانوروژێنن و پاڵیان پێوە دەنێن بە ڕق و کینەوە بڕوانێنە ئاغا و خاوەن زەوییەکان[٧٦].

٢٠- هەمان کات کورد بە شێوازێکی حەرفی و بە ئەوپەڕی بڕواوە ئەو بەشەی «دەستووری کاتی»یان وەرگرتووە کە بۆ بابەتی یەکسانیی «عەرەب و کورد -ك.م.» تەرخان کراوە. ڕۆژنامەکان هەمیشە ئەوە دووپات دەکەنەوە و دەیجوونەوە «پێویستە ئەوەیش لەبەر چاو بگیرێ» کە هەرگیز، تەنانەت ڕۆژگاری ئینتیدابیش، وەها ئازاد و بە دەنگێکی زۆڵ باسی مافی کورد نەکراوە. کۆماری عیراقی نوێ هەمیشە ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە کۆمار «هی کورد و عەرەب»ە، کەچی زۆر جاران دەنگ لە ناوچە کوردییەکانەوە بەرز دەبێتەوە و داوا دەکەن پێویستە زوبانی کوردی بکرێتە زوبانی خوێندن نەک تەنها لە چوار پۆلی سەرەتاییدا، بەڵکو لە گشت فێرگە ناوەندی و ئامادەییەکانیشدا، هەروەها زوبانی کوردی و مێژووی کورد لە فێرگە

---

(٧٦) لەدەقی وتارەکەدا بەم جۆرە هاتووە:

".... and the Bolshevik slogans canonizing the peasnnts and workmen and stirring up scorn and harted....., that is the Aghas and the Landlords "(P.4).

عەرەبییەکانی ولاتدا بوترێنەوە بە دەستووری وتنەوەی زوبانی عەرەبی و مێژووی عەرەب لە فێرگە کوردییەکانی ولاتدا.

٢١- هەڵبەت لەوانەیە عەبدولکەریم قاسم و دەستە و دایەرە کوردەکەی بە شێوازێکی دیکە باسی «دەستووری کاتی» بکەن، بۆیەکا چاوەڕوانی دەسنووسی تەوجیهاتی نوێ بە پەرۆشەوە دەکرێ، بەڵام ڕەنگبێ ئێستا دووپاتکردنەوەی هەر جۆرە لێکدانەوەیەکی ئەو پرسە ببێتە هۆی وروژاندنێکی زۆری هەستی ناڕەزایی لە نێو کورددا.

٢٢- شان بەشانی هەموو ئەمانە پۆژنامە کوردییە «عیراقییەکان-ک.م.» ئەم دواییانە بە شێوازێکی گەلێك توند هێرش دەبەنە سەر تورکیا و ئێران و داوای ئازادی بۆ «برا کوردە ژێر دەستەکان»یان لەو دیو سنوورەوە دەکەن. هەرچەندە ژمارەی کوردی عیراق لە ژمارەی کوردی ئێران و تورکیا کەمترە، بەڵام بارودۆخی ئەوان مەودای ئەوەیان دەداتێ بتوانن بە شێوازێکی سەلمێنەر پۆڵی نەواتی دامەزرێنەری کوردستانێکی سەربەخۆی یەکگرتوو بگێڕن، ئەم ئاواتە دژوارە زۆر بە زەحمەت لەگەڵ ئەوەدا یەك دەگرێتەوە کە عیراق بە بەشێك لە نیشتیمانی عەرەب دادەنرێ وەك لە «دەستووری کاتی»دا هاتووە، بەڵام کاتێك کورد لە ژێر ئاسمانی پڕ لە تەومژی ئیمپریالییەکاندا بوو لە پۆژگاری ڕژێمی پاشایی و ڕژێمی پێشووی ئینتیدابدا و بە ڕێککەوتن لەگەڵ ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و هەردووك ئیمپراتۆری تورکیا و ئێران چ لە ڕابردوو و چ دواتر گەلێك شت دەتوانرا بخرێتە پشت گوێ و گەلێك شتیش دەکران بەر لەوەی ببنە دیاردەیەکی خودی ژیان.

٢٣- لەم بوارەدا ئەوە وەك دەستکەوتێکی گەورە بوو کە فەرمانڕەوایانی عیراقی «پۆژگاری پاشایی-ک.م.» بڕیاریان دا ئیزگەیەکی کوردی نەك تەنها بە زاراوی ناوچەی سلێمانی بەڵکو بە زاراوی بادینی و فەیلیش بڕۆگرامەکانی خۆی پەخش بکات، با ئەوەیش بڵێین کە زاراوی بادینی زاراوێکی باوی ئەو ناوچانەی باکووری عیراقە کە هاوسێن لەگەڵ

سنووری تورکیادا و زۆر نزیکە لە زاراوی دانیشتووانی ناوچە کوردییەکانی تورکیا، فەیلیش زاراوی لوڕەکانی لوڕستانە و ژمارەیەکی وەبەرچاو لوڕ لە بەغدا و شارەکانی دیکەی خواروو ڕووباری دیجلە دەژین «حەمالّە کوردەکانی بەغدایش لوڕن»، بەلاّم زۆر زەحمەت بوو خزمەتگوزاری سەربەخۆ تەنها بۆ ئەوان دابمەزرێنرێ.

٢٤- هەمیشە ئەوە لەبەر چاو گیراوە کە ئەگەر بێت و سیاسەتی ڕووسیا ببێتە هۆی ڕوودانی هەر ئاژاوەیەکی ترسناک بۆ تورکیا، ئێران یان عیراق ئەوساکە پشتگیریی گرتنی «ڕووس-ک.م.» بۆ کوردستانێکی سەربەخۆی یەککگرتوو ئەوساکە دەبێتە داردەستێکی مردوو بە دەستەوە، بەلاّم پڕۆپاگەندەیەکی لەو جۆرە زۆر کاریگەر دەبێ چونکە ڕووسەکان بە کاری دامەزراندنی کۆمارە سۆڤیەتییە بچووکەکان و ئۆتۆنۆمییەکان ئەوەیان نیشان دا کە ئەوان لە کەمینەکانی خۆیان سڵ ناکەنەوە، بەڵکو تەنانەت ئامادەشن هانی هەستی نەتەوەیی و چالاکییە ڕووناکبیرییەکانیان بدەن و وەک بەربەرەکانێی ولاّتە ڕۆژئاواییەکان کە مەبەستیانە یەکیەتی ئەو سێ ولاّتە «واتا تورکیا و ئێران و عیراق-ک.م.» بپارێزن و ئەمان «واتا ڕووس» هەوڵ بدەن گشت کارتەکانی ئەو یارییە بگرنە دەست خۆیان.

ڕەنگدانەوەی ژمارەیەک ئەنجام

٢٥- هیچ گومان لەوەدا نییە حوکمەتانی تورکیا و ئێران بە بایەخدانێکی زۆرەوە دەڕوانن گشت ئەم ئالّوگۆڕانە و لەوانەیشە بە نیگەرانییەوە. دیسانەوە هیچ گومانیش لەوەدا نییە کە لەوانەیە چاکسازیی لە بواری ڕێگاوبان و بەڕەوپێشبردنی خزمەتگوزارییە کۆمەلاّیەتییەکان لە ناوچە کوردییەکاندا لە گۆشەنیگای پتەوکردنی هەستی هاونیشتیمانییەوە وەبەر چاو گیرابن، بەلاّم گرانترین بڕیار بریتییە لەو بڕیارانەی لە بواری خوێندن و چالاکییە ڕووناکبیرییەکاندا دەدرێن.

٢٦- یەکەم ئەرکی پێویستیش لەم بوارەدا بریتییە لە پێویستیی پێداچوونەوە بە سیاسەتی ڕابردوودا «ئەو سیاسەتەی لە شێوازی تووندڕەودا لە تورکیا پەپڕەو دەکرا و تاوەکو ڕادەیەکیش لە ئێران» کە دانی بە بوونی کورددا نەدەنا و کۆسپی لەبەردەم گشت چالاکییە ڕووناکبیری و ئەدەبییە کوردییەکاندا دادەنا، یان هەر بە جارێك قەدەغەی دەکردن، تایبەت لە بواری ڕۆژنامەنووسیدا، فەرمانڕەوایانی تورکیا و ئێران زۆر پشت بەوە دەبەستن کە خوێندن بە تورکی یان فارسی و خستنە پشتگوێی زوبانی کوردی لەوانەیە ببێتە هۆی دروستبوونی نەوەیەکی کورد لەوانەی کە بەرگری لە نیشتیمانی تورك یان فارس بکەن و یەکیەتیی خاکی ئەو دوو ولاتە بپارێزن. ناتوانین بڵێین سیاسەتێکی لەو جۆرە زۆر سەرکەوتووە و زەحمەتیشە بزانرێ ئەو سیاسەتە چەند بەردەوام دەبێ و تاوەکو چ ڕادەیەك لەودیو سنوورەوە بەربەرەکانێی لێ ناکرێ.

٢٧- بەدیلی دووەم بریتییە لەوەی «تورکیا و ئێران-ك.م.» لاسایی ڕێبازی عیراق بکەنەوە، ئەو ڕێبازەی چ لە ڕۆژانی ئینتیدابدا و ئینجا لە لایەن «کۆمەڵەی نەتەوەکان»ەوە بناغەی داڕێژرا و کە سەرەتا بە دڵی فەرمانڕەوا عەرەبەکان نەبوو، لەوانەیە لەم گۆشەنیگایەوە ڕەخنە لەم ڕێبازە بگیرێ کە پتر لە هەر هۆکارێکی دیکە یەکیەتی نێو ڕیزەکانی کورد بەهێز دەکات و بە خێرایی دەبێتە هۆی دروستبوونی هەستی جیابوونەوەخوازی، بەڵام بۆ بەرپەرچدانەوەی بۆچوونێکی لەو بابەتە دەتواندرێ بگوترێ: ناتواندرێ ڕەوڕەوەی پەیوەندییەکانی هەستی نەتەوەیی کورد بگێڕدرێتەوە دواوە، هەروەها ئەگەر تورکیا وەك دەوڵەتێك کە زۆرترین کوردی تێدا دەژی، نەتوانێ هەستی کورد ڕابکێشێ ئەوساکە کوردی عیراق کە ژمارەیان لە ژمارەی کوردی هەرسێك ولاّت کەمترە دەبێتە نموونەی ڕاکێشەری کوردەکانی دیکە، ئەگەری سێیەم ئەوەیە کە کۆسپەکانی یەکگرتنی کورد لە هەرسێك ولاّتدا و تایبەت کۆسپە جوگرافییەکانی لەبار نین بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیی جیاواز بۆیەکا باشتر وەهایە حوکمەتانی ئەو سێ ولاّتە

بگەنە جۆرە چارەسەرییەکی زیرەکانەی ئەوتۆ پشت بە لیبڕالییەتێکی کراوە لە بریتی داپڵۆسین ببەستن.

٢٨- هەرچۆن بێ ئەم جۆرە بابەتە تیۆرییە ناچێتە چوارچێوەی ئەم وتارەوە و چ فەرمانڕەوایانی تورکیا و چ فەرمانڕەوایانی ئێران وەک یەک لەگەڵ بۆچوونی یەکەمدان.

بەشی دووەم - ئیمڕۆ و دواڕۆژ

٢٩- ئەم بەشەی وتارەکەمان ناچێتە خانەی لایەنە زۆرەکانی بابەتی وریابوونەوەی کوردەوە، بەڵکو باسی کاریگەریی پرسی کورد لەسەر هاوسەنگیی هێزە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست بە گشتی دەکات، ئەوەی دەبێ هەمان کات لە بەڵگەنامەی سی.سی.سی، ١٤٧دا دەربارەی ئێران [٧٧] بیخوێنینەوە و بزانین ڕەنگدانەوەی پرسی کورد لەسەر دەستە جیاوازەکان چۆنە.

٣٠- تاوەکو ڕادەیەکی زۆر ئەوە زانراوە کە پشتگیریی ڕووسیا بۆ پرسی کورد لە هەرسێك ولاتدا - عیراق و ئێران و تورکیا، لە ئەنجامی شۆڕشی «چواردەی تەممووزدا-ك.م.» دوو هێندە پەرەی سەند، وێڕای ئەوەی ناڕەزایی کەمینەی کورد لە هەر یەك لە ئێران و تورکیا کارێکی ئەوتۆی کردووە گشت کارتەکان بکەونە دەست سۆڤیەتییەکان.

ئەم جۆرە بۆچوونە نەیتوانیوە ئەوە بگرێتە بەرچاو کە لایەنە بابەتییەکانی نەتەوەپەرستیی کورد و عەرەب زۆر زەحمەتە یەك بگرنەوە، هەر چۆن بێ بووژاندنەوەی پرسی کورد لە عیراق کێشەیەکی گەورەیە بۆ هەر یەك لە ئێران و تورکیا، هیچ گومانێکیش لەوەدا نییە کە ئەو دیاردەیە هەمان کات دەبێتە هۆی دروستبوونی بارودۆخێکی ناسك بۆ ڕووس، چونکە ئەوە

---

[٧٧] لە دەقی وتارەکەدا بەم جۆرە دووجار دووپات بووەتەوە:
"....It should also be read with ccc.174 of Persia, and represents, the Group`s reaction to the impact the Kurdish question" (P.6).

خۆی له خۆیدا هۆکارێکی نوێیه بۆ چەسپاندنی دووبەرەکیی لە نێو جیهانی عەرەبدا، تایبەت دووبەرەکیی نێوان بەغدا لە لایەك و دیمەشق و قاهیرە لە لایەکی دیکەوە، بۆ دەربڕین و ڕوونکردنەوەی ئەمەیش گەلێك بەڵگە لە ئارادان.

٣١- ئەوە شتێکی ڕاستە و وەك لە بەڵگەنامەی سی.سی.سی، ١٤٧یشدا ئاماژەی بۆ کراوە، حوکمەتی نوێی عیراق تەواو پێچەوانەی سیاسەتی نووری سەعید و ئەمیر عەبدولئیلاهە، بۆیەکا بە شێوازێکی زۆر زەق پێ لەسەر ئەوە دادەگرێ کە بەرەی هاوبەشی عەرەب و کورد بووە هۆی داڕشتنی برایەتییەکی «دژ بە ئیمپریالیزم» [٧٨]، بە هەمان شێواز ئەوەیش دروستە کە سۆڤیەتییەکان لە کوردیان گەیاندووە کە مەلا مستەفا و بنەماڵەی بارزانی ڕەهبەرانی ئیمڕۆی «نەتەوەی کوردن-ك.م.»، بەڵام ئەگەر سەیری وێنەکە وەك خۆی چۆنە وەها بکرێ ئەو کاتە دەبێ مەیلیش بۆ کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو بە ڕەهبەری عەبدولناسر لە ئارادا بێ.

٣٢- ئێستا ئەوە ڕوونە کە شۆڕشی عیراق وەك شەمەندەفەرێك وەهایە کە هەڵگری دوو بیر و بۆچوونی سیاسیی جیاوازە- یەکێکیان لە یەکیەتی عەرەب و ئەوی دیکەشیان عیراقێکی دوور لە عەرەب، «بڕوانە: سی.سی.سی، ١٦بڕگەی یەك تاوەکو پێنج کە نیشانی دەدات عیراق بە چ جۆر ولاتێکی تەنها عەرەبیی نییە». نوێنەرانی سەرنجی یەکەمیان بریتین لە ڕەشید عالی گەیلانی و «عەبدولسەلام-ك.م.» عارف، نوێنەری سەرنجی دووەمیش قاسمی سەرەك وەزیرانە. ڕەهبەرانی بزووتنەوەی یەکگرتن لەگەڵ میسر و سووریادا ئێستا دراونەتە دادگا و چاوەڕوانی حوکمی ئەبەدین، (تەنانەت ئەگەر شۆڕشێکی دیکە ڕوو بدات و حوکمدراوەکان ببنە فەرمانڕەوا ئەوساکە بزانین دژە تەوەرەکان چۆن دەبن). بە شێوەیەکی گشتی وەها پێدەچێ ئەمە ئەنجامی کاریگەریی سۆڤیەت بێ، یان با بڵێین قاسم دەبوو یان قاهیرە یان

---

[٧٨] لە دەقی وتارکەدا بەو جۆرە زاراوی «دژ بە ئیمپریالیزم» "anti- imperialist" خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

کـــرێملن [٧٩] هەڵبـــژێرێ و ئـــەویش کرێملنـــی هەڵبـــژاردووە. بەڵگـــەی ڕوون دەربارەی ئەمە بەدەستەوە نییـە و وەهـا دیـارە بەرژەوەندییـەکانی ڕووسـیا لەوەدایە پێوەندی لەگەڵ قاهیرەش باش بێ. زۆر لەوانەیە هەڵبـژاردنی قاسـم لە ژێر کاریگەریی بزووتنەوەی نەتـەوەیی کـورددا بـێ، تایبـەت چـونکە ئەمـە دەبێتە هۆی پتەوبوونی دژایەتیی مێژوویی بەغدا بۆ عەرەبیزمی سـووریا [٨٠]. ئێستا بە لایەنی کەمەوە بە لای هەستی عەرەبی شۆڕشگێڕی بەغـداوە باشـتر وەهایە هاوپەیمانی بزووتنەوەی کوردی بـێ، چـونکە ڕەهبـەرانی کـورد بـەوە ناسـراون کـە پـتر لـە دراوسـێ نزیکـەکانیان، واتـا لـە تورکیـا و ئێـران سـڵ دەکەنەوە وەک لە خەونی داپۆشراو و عاتیفی دەربـارەی یەکیـەتیی عـەرەب. جـاران لـە نێـو سۆشـیالیزمەکانی لای خۆمـان و هـەموو شـوێنێك باسـی سیاسەتیی بەریتانیی دابەش بکە و حوکم بکە [٨١] ی خۆشـئاوازیان دەکـرد بـێ ئـەوەی دەرکـی هێـزە دابەشـکەرەکانیان بکردبـا ئەوانـە وێـڕای ئەوانـەی هیندستانیش، دەیاردەیەکی مێژوویین [٨٢].

٣٣- کـوردی عـیراق هەمیشـە بـە چـاوی گومانـەوە ڕوانیویانەتـە هـەموو جـۆرە هەوادارییـەك بەرانبـەر یـەکگرتنی عـەرەب، وەك نموونـەیش دەتـوانین

---

[٧٩] لە دامێنی لاپەڕەی شەشی وتارەکەدا نووسراوە: دەربارەی ئەمە بڕوانـە وتـاری سـەرەکیی ڕۆژنامەی «تایمس»ی ڕۆژی نۆی شوباتی ساڵی ١٩٥٩.

[٨٠] لەدەقی وتارەکەدا وەها هاتووە:

"..... It is much more likely that Kasem`s choice is dicated by the influences of Kurdish nationalism, especially as these reniforce the historical antipathy of Baghdad for Levantine Arabism....."

دوا دوو وشەیش زاراوێکی جوگرافیی سووریای گەورە دەگەیێنن، واتـا ولاتـی ئەمەوییـەکان کـە زۆرینەی عیراقییەکان، تایبەت شیعە، بە چاوی دوژمنی باوەکوشتە سەیریان دەکردن.

[٨١] مەبەستی ئەو پەندە سیاسییە باوەیە کە دەڵێ: «دابەش بکە و حوکم بکە» (قَسِّمْ واحكُمْ) یـان «فَـرِّق تَسُـدْ» ەو لـەدەقی وتارەکـەدا بـەو جـۆرە زاراوی "divided and rule" خـەتی بەژێردا هێنراوە.

[٨٢] لە ئەدەبی سیاسیدا وەها باوە کەس بە ڕادەی فـەرمانڕەوایانی بـەریتانیا پـەنای نەبردۆتـە بەر ئەو پەندە (دابەش بکـە و حـوکم بکـە)، ئـەوەی ئێدمۆنـدس بەلایـەوە شـتێکی کەمـە لـە ئاستی فرۆفێڵی حوکمدارانی ڕۆژهەلاتدا چ لە ڕابردوویاندا و چ لە ئێستایاندا.

ئاماژە بۆ یەکیەتیی «هاشمیی–ک.م.» نێوان عیراق و ئوردون بکەین، وێڕای ئەوەی گشت کۆششیان دژی دانە پاڵ عیراقیان بۆ کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو تەرخان کردووە و هەر حوکمەتێکی عیراقیش هەوڵێکی وەها بدات نابێ هەرگیز چاوەڕوانی پشتگیریی کورد بکات. هەموو رووداوەکانی ولاّت لەو ڕۆژەوەی شۆڕشی عیراق سەرکەوتووە ئەوە دەسەلمێنن کە ڕەهبەرە عەرەبە عیراقییەکان ئەو پشتگیرییەی کوردیان زۆر لەسەر دەکەوێ. ڕاستییەکەی ئاواتەکانی کورد ئیمڕۆکە تاوەکو ڕادەیەکی زۆر کلیلێکی گرنگی ڕووداوەکانی بەغدان.

٣٤– بەلاّم پێویستە لە گۆشەنیگایەکی فراوانترەوە بڕوانینە ئەم وێنەیە چونکە کوردی عیراق تەنها نزیکەی یەک دەر چواری کورد پێکدەهێنن، نیوەی کورد لە تورکیا و ئەو یەک دەرچوارەیان کە دەمێنێ لە ئێران دەژین. خۆ ئەگەر هاتوو هەر هێزێکی دەرەکی وەک ڕووسیا یان ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا یان بەریتانیا یان خودی عیراق خۆی چالاکانە پشتی کورد بگرن بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیی نوێ، «وەک ئەوەی لە پەیمانی سەرنەکەوتووی سێڤەری ساڵی ١٩٢٠دا هاتووە»، یان هەموویان پێکڕا بدەنە پاڵ کوردی عیراق ئەوساکە عەرەبچێتیی عیراق دەکەوێتە مەترسییەکی گەورەوە. بە گشت پێودانێك پتر لە پێنج ملیۆن کورد هەن، عەرەبی عیراقیش هەر هەموویان چوار ملیۆنن، ئەم ڕاستییە وەها دەگەیێنێ کە هەر چۆن بێ هەستی یەکیەتیی عەرەب و کورد لە بەغدا ئێستاکە دەتوانێ بڵێ هیچ حوکمەتێکی بەغدا نایەوێ پشتگیریی هەستی نەتەوەیی کورد بێ سێ و دوو بکات.

٣٥– هەرچی ڕووسیشە ژمارەیەك کورد لە ئەرمینیای سۆڤیەتی دەژین، ئەوانەی لە ساڵی ١٩٤٦ەوە وەك دارەدستێکی «دژ بە ئیمپریالیزم» بەکاریان دەهێنن و ئەوان خۆیان باشتریان دەناسن وەك لە ئێمەومانان، بۆیەکا خۆیان تووشی ئەو گێژاوە ناکەن کە لەوانەیە بە هۆی پشتگیریکردنیان لە پرسی کورد لە چەند خاڵێکدا لە بەرژەوەندیی یەکیەتیی عەرەبدا نەگونجێ و

تەنانەت پشتگیرییەکی کەمیش بووە هۆی پتر ناڕەزایی بیری عەرەبیی نوێی بەغدا لە گۆشەنیگای ناوچە عەرەبییەکانی دەریای سپیی ناوەڕاستەوە[٨٣].

لەبەر ئەم هۆیانە وا پێ ناچێ مۆسکۆ پشتگیریی کورد بکات، یان حیزبی شیوعیی عیراقی[٨٤] تەواو دژی کۆماری عەرەبیی یەکگرتووبێ، بە پێچەوانەوە بۆ بەرژەوەندییە سۆڤیەتییەکان وەها باشە نەهێڵن ئەو ناکۆکییەی نێوان عیراق و میسر ئاڵۆزتر بێ.

٣٦- بە نیسبەت ڕۆژئاواییەکانەوە کێشەکە تاوەکو ڕادەیەک جیاوازە، هەرچی بەریتانیای گەورەیە هەمیشە لایەنگری ئەوە بووە عادیلانە ڕەفتار لەگەڵ کورددا بکرێ، لە ڕاستیدا بەریتانییەکان بوونە هۆی ئەوەی عیراق باشتر ڕەفتار لەگەڵ کورددا بکات (بە نموونە قوتابخانەی خۆیانیان هەبوو، لەو قوتابخانەدا زوبانی خۆیان بەکار دەهێنا، کارمەندانی ناوچەیی خۆیانیان هەبوو)، واتا ئەو شتانەی نە لە ئێران و نە لە تورکیا نین، بەڵام تەنانەت ڕۆژانی ئینتیدابیش، تایبەت لە دوای بەستنی پەیمانی لۆزانی ساڵی ١٩٢٣وە، ڕێگەی ئەوەیان نەدرا بیر لە جیابوونەوە «لە عیراق-ک.م.» بکەنەوە، بە هەمان دەستوور بەریتانییەکان لەگەڵ جیابوونەوەخوازیی کوردی تورکیا و ئێرانیش نەبوون. لە ڕاستیدا پشتگیریکردنی دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کورد لە لایەن ئەندامێکی پەیمانی بەغداوە کارێکی کردەنی نەبوو، سەرەڕای ئەوەی ئەو ئەندامە دۆستی چ تورکیا و چ ئێران نەبوو، بەڵام ئەمە نەبووە کۆسپ نە لەبەردەم ئێمەی بەریتانی و نە لە بەردەم ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا، ئەو ڕاستییە لە تورکیا و ئێران

---

(٨٣) لەدەقی وتارەکەدا بە ئینگلیزی وەها هاتووە:

".... Even limited support has already had the result of further estranging the new Arab idea in Baghdad from Mediterranian Arabism" (P.7).

(٨٤) لەدەقی وتارکەدا دەڵێ:«.... حیزبی شیوعیی بەغدا»:

".... The Communist Party of Baghdad" .

بگەیێنین کە باشترین ڕێبازی نەهێشتنی جیابوونەوەخوازیی کورد ئەوەیە کە لەگەڵ کەمینە کوردەکانی خۆیاندا پتر کراوە و دڵفراوان بن.

٣٧- دوا وشەیش کە بە پێویستی دەزانین لەم وتارەدا سەرنجی بۆ ڕابکێشین ئەوەیە کە هیوادارین سۆفیەت باش ڕەفتاری جیهانی عەرەب بکەن و لەوە بگەن بەکارهێنانی هەستی نەتەوەیی کورد پتر لە پێویست وەک هۆکارێکی گەیشتنە ناوجەرگەی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست لەوانەیە باش نەبێ، ڕووداوەکانی ساڵی ١٩٤٦ نیشانیان دا چۆن ڕووس فەشەلیان هێنا لە جێبەجێکردنی هاوسەنگییەکی پێویست لە ناو هێزەکاندا، یان لە بارودۆخی ناوەکیی ئەم ناوچەیە لەو ڕۆژگارەدا، ئەوان لەوانەیە بە هەمان جۆر ڕەفتار بکەن و بکەونە هەمان هەڵەوە. بزواندنی هەستی ئازادیی ناوچەیەک یەکێکە لە ڕێگەکانی بەغدا، هەڵبەت هەوڵدان بۆ دابەشکردنی تورکیا یان ئێران یان هەردووکیان گەلێك دیاردە بۆ کرێملن ڕوون دەکاتەوە.

باشترین ڕێگەیش بۆ دڵنیاییبوون کە ئەمە ڕوو نادات ئەوەیە ڕۆژئاوا لەوە بگات کە ئەو هێزانەی لە کاردان مەترسییەکان بەفراوانی وەبەرچاو بگرن و ئەوەیش نیشان بدەن کە ئێمە ئامادەین)[٨٥].

بەشی حەوتەمی هەمان فایل بۆ ئەم بابەتە تەرخان کراوە: «گفتوگۆ لەگەڵ باڵوێزی ئێرانیدا لە بەغدا دەربارەی هەڵوێستی کوردی عیراق بەرانبەر ڕژێم»[٨٦] کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە:

باڵوێزخانەی بەریتانییەوە لە بەغدا،

---

(85) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, The Kurds, by C.J.Edmonds, C.M.G., C.B.E., PP.1-7.

(86) 68 "Talk with Iranian Ambassador on attitude of Iraqi Kurds to the r`egime".

ژمارە ٥٩/٢٢١/١٠١٣،
٢ی نیسانی ١٩٥٩،
بۆ:
بەشی پۆژهەلآت،
وەزارەتی هەندەران،
بەشی پۆژهەلآتی خۆشەویست،

١- یەکێك لە ئەندامانی دەستەی بالۆێزخانەکەمان لەگەلّ بالۆێزی ئێران لێرە، میستەر ئەردەلآن باسی هەلّوێستی کوردی عیراقی بەرانبەر پژێمی نوێ کرد. میستەر ئەردەلآن کە بۆخۆی کوردە[٨٧] دەربارەی ئەم بابەتە گوتی:

٢- پرۆپاگەندەی حوکمەتی عیراق دەربارەی یەکیەتی عەرەب و کورد و یەکسانییان یەکجار کاریگەرە و ئەوەیش شتێکی نوێیە بۆ کورد کە بەو پادەیە بایەخیان پێ بدرێ. میستەر ئەردەلآن گوتیشی دەتوانین بلّێین زۆربەی کوردی عیراق پشتی حوکمەتی «نوێ-ك.م.» دەگرن تەنها زەویدارەکان نەبن کە یاسای چاککردنی زەوی کاری تێ کردوون، لایەنگرانی مەلا مستەفای بارزان و شێخ لەتیفی کوڕی شێخ مەحمودیش پشتی پژێمی نوێ دەگرن، هەرچەندە لە پاستیدا ئەو دوو پەهبەرە هەمیشە دژی یەکدی بوون[٨٨]، بەلآم ئێستاکە ئەو جیاوازییانەیان دەرنابڕن. میستەر ئەردەلآن لەو

---

[٨٧] ئەردەلآنییەکان لە سنە خانەوادەیەکی زۆر گەورە بوون، لە نزیکەوە هاریکاریی پەهلەوییەکانیان دەکرد و تەنانەت بۆ پەزامەندیی ئەوانیش بووبوونە شیعە، سەرکردە ناسراوەکانیان لە تاران دەژیان و پیاوانی وەك عەلی قولی خان و ئەمانوللآ خانی ئەردەلآنی لەو پۆژگارەدا سەنگی خۆیان لە وەزارەتی هەندەرانی ئێرانا هەبوو.

[٨٨] ئەم بۆچوونەی بالۆێزی ئێران زۆر ئاو دەکێشێ، دووبەرەکی لە نێوان پەهبەرانی نەتەوە ژێردەستەکاندا دیاردەیەکی ئاساییە، بەلآم پێویستە ئەوەیش لەیاد نەکەین کاتێك بارزانیی لە چلەکانی سەدەی پابردوودا دووخرابۆوە شاری سلێمانی شێخ لەتیفی شێخ مەحمود یەکێك لەو کەسانە بوو کە بایەخێکی زۆری پێی دا و بە یاریدەی ئەو بارزانیی لە سلێمانی هەلّهات و شۆڕشی بەرپا کردەوە، بەلآم بۆخۆم هەستم بەوە دەکرد شێخ لەتیف زۆر لە هەلّوێستی بەرانبەری دوای پێککەوتننامەی یازدەی مارتی ١٩٧٠ پازی نەبوو.

بڕوایەدایە کە بارزانی بڕێك چەکی لە حوکمەتی عیراقی وەرگرتووە، هەمان کات میستەر ئەردەلآن پێی وایە دووڕە پەڕێزگرتنی بەرگریی میللی «المقاومة الشعبية» لە هەرێەك لە سلێمانی و هەولێر و کەرکووك دەبێتە هۆی ڕوودانی جۆرە ئاژاوەیەك.

٣- میستەر ئەردەلآن بیستوویەتی کە بەشێك لە سوپای عیراق بەرەو باکوور نێردراوە «ئێمە بۆخۆیشمان ئەمەمان لە سەرچاوەی دیکەوە بیستووە و ڕاپۆرتمان دەربارەی نووسیوە» [٨٩]. بە پێی بۆچوونی میستەر ئەردەلآن هۆی ئەمە دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی شیوعییەکان توانیویانە حوکمەتی عیراقی بەوە قانیع بکەن کە هەڕەشەی تورکیا و ئێران لە ئارادایە و ئەوەیش پێویستیی بە پتەوکردنی ناوچە سنووریيەکانە، میستەر ئەردەلآن لەو بڕوایەدایە ناردنی ئەو هێزانە لەبەر ئەوە نییە کە حوکمەت چاوەڕوانی ئەوە بووبێ کورد نیازیان بێ ئاژاوە بنێنەوە.

٤- ئێمە بۆخۆمان وێنەی ئەم نامەیەمان دەنێرین بۆ باڵوێزخانەکانمان لە هەر یەك لە ئەنقەرە و تاران و بۆ هێزە پێوەندیدارەکان.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا

باڵوێز)[٩٠].

بەشی هەشتەمی هەمان فایل دەبارەی گەڕانەوەی بارزانییەکانە لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە بە کەشتیی جۆرجیا و لە ڕێگەی کەناڵی سوێسەوە بۆ

---

[٨٩] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو ڕستەیە بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو کەوانی گەورەوە و ئەمەیش دەقەکەیەتی بە زوبانی ئینگلیزی:

(We have had reports of this fom another source too).

[90] N.A., F.O., 371/140682, Eastren Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, From: British Embassy, Baghdad, No. 1013/221/59, April 2, 1959, To: The Eastern Department, Foreign Office.

بەسرە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی بەڵگەنامەی سەرەکیی ئەم بەشەیە[٩١]:

(نهێنی،

نامە،

٧ی نیسانی ساڵی ١٩٥٩،

لە:

وەزارەتی دەریاوانیی بەریتانیاوە «د.ن.ئای.»،

بۆ:

بەحرەین،

کۆنسوڵی گشتیی خاوەن شکۆ لە بەسرە،

یەکسەر:

١- ڕۆژنامەکانی ئیمڕۆی بەریتانیا باسی ئەوەیان کردووە کەشتیی نەفەرهەڵگری ڕووسی جۆرجیا، کە یازدە هەزار تەن دەگرێ، کەنالی سوێسی بڕی و « ٨٠٠ چەکداری تەواو لە ڕەگەزی کورد»ی[٩٢] هەڵگرتبوو.

٢- ڕێگەی چاوەڕوانکراوی ئەم کەشتییە بەم جۆرەیە:

هەشتی نیسان بگاتە عەدەن.

یازدەی نیسان بگاتە بەحرەین.

دوازدەی نیسان بگاتە بەسرە.

بەڵام وەها نیشان دراوە کە کەشتیی ناوبراو دەچێتە ڕۆژهەڵاتی دوور - «الشرق الأقصى».

٣- تکایە هەر زانیارییەکتان لەم بارەیەوە دەست کەوت ئاگادارمان بکەن.

بۆ بەڕێوەبەری بەشی ئیستیخباراتی دەریاوانیی)[٩٣].

---

[٩١] بەشی هەشتەمی ئەم فایلە لە هەشت لاپەڕە پێکهاتووە کە بەشی زۆریان دووپاتکردنەوەی ناوەرۆکی بەڵگەنامەی بەشی یەکەمی ناوبراوە.

[٩٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ڕستەکە بەم جۆرە لە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکدا هاتووە:
"... carrying "800 armed and well equipped men of Kurdish orgin".

بەشی نۆیەمی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی دووروودرێژی جۆن ل. ستێبینگ [٩٤] بۆ بێرثوود [٩٥] دەربارەی بارزانی، ئەم بەشە لە سیازدە لاپەڕە پێکهاتووە، سەرەتا دەقی نامەکە بە دەستخەت و ئینجا بە چاپکراوی دانراوە، وێڕای سوپاسگوزارییەکی فەرمی، جا بەر لە هەر شت وا لە خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ناوەرۆکی نامەکە پێشکەش دەکەین:

(ژمارە أی/١٨٢/١٤،

بێرثوودی خۆشەویست،

ئەو ڕۆژەی کە بانگم کردی بۆ وەزارەتی هەندەران هەستم کرد نەمدەتوانی دووی ڕووداوەکان بکەوم و بگەمە ئەنجامێکی ڕوون. بیرمە قسەکانم بە چەند ڕستەیەکی ناتەواو دەست پێکرد و هەرچیم گوت بە با چوو و دڵنیام چ هاوڕێکانت و چ خۆت واتان بە بیردا هات لەوانەیە من تووشی نەخۆشی لە بیرچوونەوە هاتبم [٩٦].

---

(93) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, subject: Kurdish Question, Secret Massage, Date: 17 April 1959,From Admiralty (D.N.1), To:Behrain H.B.M. Consul General, Basra.

[٩٤] بە داخەوە ناوی جۆن ل. ستێبینگ لە لیستی ناوی کارمەندانی ئەو ڕۆژگارەی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانیدا نییە، لەوانەیە زوو لە عیراق بووبێ و گەڵێك شتی دەربارەی بارزانی و بنەماڵەی بارزانی و خەباتیان زانیبێ.

[٩٥] مارتین سیمۆر بێرثوود (Martin Seymour Berthoud) ڕۆژی بیست و دووی تەممووزی ساڵی ١٩٣١ لە دایك بووە، لە ڕۆژی سێی ئابی ساڵی ١٩٥٥وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، لە ئابی ساڵی ١٩٥٦ەوە لە تاران کاری کردووە و لە مانگی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٨ هێنراوەتەوە بارەگای وەزارەت لە لەندەن. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1960", London, P.127.

[٩٦] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو دەستەواژەیە وەها داڕێژراوە:
".... Your colleague and you must hava thought me to be suffering from senile decay".

لە ماوەی ئەو چەند رۆژەی دواییانەدا رۆژنامەکان چەند جارێك لەسەر یەك باسی مەلا مستەفای بارزانییان کردووە وا پێدەچێ تۆ حەز دەکەیت گوێت لە بیر و بۆچوونێکی دیکە بێ دەربارەی ئەو کەسایەتییە، لەوانەیە ئینگلیزی دیکە هەبن، هی وەك ڤیڤیان هۆڵت، کە لە نزیکترەوە شارەزای بارزانی بن، بەڵام پێموایە من دوا کەسێك بم کە بەر لەوەی بارزانی هەڵبێتە ئەو ناوچانەی ئەودیو سنوور کە لە لایەن ڕووسەوە داگیر کراون، پێوەندیم پێوەی هەبوو.

من بۆ یەکەم جار مەلا مستەفام لەو سالانەدا دی کە دوور خرابۆوە سلێمانی لەگەڵ بنەماڵەی شێخانی بارزاندا، ئەوساکە جلوبەرگی ساکار و بێ هێز و خەفەتبار و ڕەنگی زەرد بوو، وێڕای ئەوەی بێ ئەندازە بیری لە چارەنووسی بنەماڵە و هۆزەکەی خۆی دەکردەوە، پێموایە سەرەتا هەستی زۆربەی خەڵك لەگەڵ ئەو بوو، ئەو هەستەی کەمێك لەق بوو چونکە مەلا مستەفا هەمیشە هەمان داستانی دەگوت و دەگوتەوە بێ هیچ جۆرە جیاوازییەك...

پاش دەوروبەری هەژدە مانگ جارێکی دیکە مەلا مستەفام[٩٧] دییەوە، ئەوە بوو لەو کاتەدا سێر کێنهان کۆرۆنوالیس ناردمییە ناو بارزان وەك ڕاوێژکار دوای تەوابوونی جەنگی «دووەمی جیهان-ك.م.» و دانانی نەخشەیەکی نوێ بۆ کوردستان، ئەمجار بارزانیم بە شێوازێکی دیکە هاتە بەر چاو، جلو بەرگی نەتەوەیی لەبەردا بوو، تەواو ڕێکوپێك و چالاك دیار بوو.

ئەوانەی لە بواری ئیستیخباراتدا کار دەکەن گەلێك وێنەی بارزانییان گرتووە، بەڵام ئەوانەی کاریان وەك کارەکەی من بوو دەرفەتی بینینیمان کەمتر بوو، جاری واش هەبوو بە هۆی سەروپێچەکەیەوە دەموچاویمان بە

هەرچی زاراوی (Senile Decay) یشە واتای نەخۆشیی لەبیرچوونەوە «فقدان الذاكرة» دەگەیێنێ کە بە زۆری تەمەنداران تووشی دێن.

[٩٧] ستێبینگ لێرەدا تەنها (م.م)ی نووسیوە و دەڵێ زۆر جار هەر بەو جۆرە ناوی بارزانی دەهات، لەو بوارەدا بارزانی ڕەهبەرێکی سادە و ساکار بوو.

تەواوەتی نەدەبینی[٩٨]. پێم وایە ڕووی مەلا مستەفا لە کاتی حەوانەوەدا بە خۆی و کەمێك لووتە شۆڕەکەیەوە و لێوە باریکەکانییەوە تووڕەتر دیارە، بەڵام من بۆخۆم هەرگیز ئەوەم لەیاد نییە ڕۆژێك ئەو پیاوەم لە ئیسراحەتدا دیبێ، ئەو پیاوە هیچ کاتێك ئارامی نەبوو، چاوە ڕەشەکانی هەمیشە گەشاوە بوون و قسەکانی بێ پێچ و پەنا بوون... بالأی زۆر بەرز نییە، بەڵام داڕێژراو و لەوە ناچێ دەستی نەکراوە بێ.... سوارێکی چاپووکە، بەڵام هەمیشە لە گەشتی درێژخایەندا لەگەڵ پیاوەکانیدا بە پێ دەڕوات.

ئەمانە هیچیان لە نێو سەرەك هۆزەکانی کورددا باو نین، من وەك ڕاوێژکارێکی بیانی مافی موناقەشە و ڕێگەنیشاندان و ئیقناعکردنم نەبوو، مافی ئەوەیشم نەبوو دەست بخەمە ناو کار و پلان و نەخشەکانی هۆزەوە کە دەزانم لە کۆبوونەوەی تایبەتیی خۆیاندا لێیان دواون.

هەرچۆن بێ لە لێدوانەکانی لەگەڵ منداً مەلا مستەفا پیاوێکی مەعقول و عەمەلی و بەکەڵك بوو، ڕۆژانی دەربەدەریی شێخانی بارزان زەویوزاریان بەرەڵلاً بوون و هێزەکانی حوکمەت خانووەکانیانی لەگەڵ زەویدا تەخت کردبوو، وێڕای ئەوەی دار و پەردووی ئەو خانووانەیان بۆ دروستکردنی مەخفەری پۆلیس بەکار هێنابوو، مەڕ و ماڵاتیان زەوت کرابوون، یان فرۆشرابوون بۆ پارەی بەخێوکردنی دوورخراوەکانیان. سەرباری هەموو ئەمانەیش سەرجەمی هەموو کوردستان بۆ ماوەی چەند ساڵێك بە دەست نەهاتییەوە دەیاننالاند و نرخی خۆراك هێند بەرز بووبۆوە کە لە وێزەی پیاوە ڕەمەکییەکانی هۆزەکاندا نەبوو. لەم بارودۆخەدا مەلا مستەفا ڕووی دەمی تێ کردم داوا لە بەغدا بکەم کەلوپەلی خانوو دروستکردن و کشتوکاڵ و ئامرازی دیکە و تۆ و گاسن و ئاژەڵ و پارەیان بۆ بنێرن تاوەکو هۆزەکەیان تا کاتی دروێنەی داهاتوو دەبەنە سەر، حوکمەتیش لە لایەن خۆیەوە

---

[٩٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەم ڕستەیە بەم جۆرە داڕێژراوە:
"...These in my possession are too small to be of intrest and show him with his face partly hidden by his turban...".

پەیمانی جێبەجێکردنی ئەم داخوازییانەی دا کە گشتیان ڕەوان و هیچ کۆسپێکی ڕەوا لەبەردەم یاریدەدانی هۆزەکەدا بۆ دامەزراندنەوەی جێگە و ڕێگەی خۆیدا نابینن، لەم بوارەدا، هەر چۆن بێ، من نازانم تاوەکو چ ڕادەیەک عیزەت عەبدولعەزیز، کە ئەفسەرێکی سوپای عیراق بوو کاتی شۆڕش دابوویە پاڵ شۆڕشگێڕان، کاری کردبووە سەر مەلا مستەفا، بەڵام گومان لەوە نەدەکرا کە عیزەت عەبدولعەزیز ئەو جۆرە نامانەی بۆ مەلا مستەفا دەنووسی چونکە ئەم بۆ خۆی نەیدەتوانی نامە بە زوبانی عەرەبی بنووسێ. ئەوەی ڕاستی بێ مەلا مستەفا ئامادەیی نیشان دا کە ئاڵوگۆڕی پێویست لە ڕیزەکانی هۆزی بارزاندا و تەنانەت لە بواری نەریتی ئایینیی بارزانییەکاندا بکات و لە لایەن خۆیەوە چەند هەنگاوێکیشی بۆ جێبەجێکردنی ئەم مەبەستە نا.

بە وێنە من بۆخۆم بە ناوی حوکمەتی بەریتانییەوە ئەفسەرێك و دوو بارە ئێستر و دەرمانم بۆ بارزانییەکان نارد و بۆخۆیشم لەگەڵ ئەو کەلوپەلانەدا چوومە ناوچەکە و بە هۆی یاریدەدانی مەلا مستەفای بارزانییەوە توانیمان فەحسی ئافرەتەکانیان و پیاو و منداڵەکانیان بکەین و تەنانەت خودی مەلا مستەفا خۆی بانگی کردینە ژووری ئافرەتانی بنەماڵەی شێخانی بارزان، هەرچی زرخوشکە خۆشەویستەکەی مەلا مستەفایە کە تووشی "خەلعی ویلادی" بووبوو، ڕێگەی پێدراین بە ئازادی فەحسی بکەین.

لەو ڕۆژانەدا گفتوگۆ دەربارەی بەنداوی بێخمە لە ئارادا بوو، من بۆخۆیشم زۆرم حەز دەکرد جێبەجێکردنی ئەو پڕۆژەیە ببێتە هۆی ئاوەدانیی ناوچەی بارزان و زۆر جاران بیر و بۆچوونەکانم لەم بارەیەوە لەگەڵ مەلا مستەفادا هەڵدەسەنگاند. ئەویش بۆ خۆی بایەخێکی زۆری دەدا بەو کارە و پەیمانی دا کە چ شێخ ئەحمەد و چ بۆخۆی هەموو جۆرە یاریدەیەکمان دەدەن بۆ جێبەجێکردنی ئەو پڕۆژە «بەریتانیی»ە [٩٩]، تەنات ئەگەر ئەوە پێویستی بە ئاڵوگۆڕی بنەڕەتی هەبێ لە شێوازی ژیانی هۆزایەتیی

---

[٩٩] شایانی باسە بۆ سەرنجڕاکێشان لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە وشەی بەریتانییەکان "The British" خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

بارزانییەکانیشدا. هەرچۆن بێ لێرەدا بە پێویستی دەزانم ئەوەیش بڵێم کە بارزانییەکان حەزیان دەکرد بخرێنە ژێر چاودێریی بەریتانیاوە.

جارێکیان هەوڵم دا بزانم بارزانی چۆن دەربارەی ڕووس بیر دەکاتەوە. لە وەڵامدا سوێندی خوارد ئەو وەک موسڵمانێک و مەلایەک و ئەندامێکی بنەماڵەی شێخی بارزان هەرگیز نەیتوانیوە هیچ جۆرە پێوەندییەکی لەگەڵ ئەو خوانەپەرستانەدا هەبێ.

هەر چۆن بێ بارزان هەمووی بەسەر یەکەوە چەند میلێک لە سنووری ئازەربایجانەوە[100] دوورە، کە لەو ڕۆژگارەدا لە لایەن هێزەکانی سۆڤیەتەوە داگیر کرابوو، وێڕای ئەوەی هەرگیز نە تورکیا و نە ئێران ویستوویانە ببنە پەناگەی ڕەهبەرە کوردە یاخیبووەکان، دەبوو مەلا مستەفایش دەرکی ئەوە بکات کە دوای بەزاندنی لە لایەن سوپای عیراقەوە ئازەربایجان و ڕووس تاکە پەناگەی کراوە بوون لەبەر دەمیدا.

من بۆخۆم ئەوە نازانم لەوێ چۆن ڕەفتاریان لەگەڵیدا کردووە، بەڵام هەمان کات ئاگاداری ئەوەم کە مەلا مستەفا پێوەندیی بە ئەندامانی بنەماڵەی سەید تەهاوە هەبوو کە تاوەکو ئەوسایش هەر لە ئازەربایجان دەژیان و وا بزانم پێوەندییەکی ژن و ژن خوازی لە ڕێگەی کچێکی بنەماڵەی سەید تەهاوە لە نێوانی هەردووک لادا هەبوو، لەوانەیە مەلا مستەفا یەک دوو جاریش سنووری بڕیبێ و چووبێتە ئەو ناوچانە. سەرباری ئەوە ئازەربایجان وەک ناوچەیەکی سەر بە بزووتنەوەی ئۆتۆنۆمی تەواو شوێنێکی لەبار بوو، بابەتەکە بۆ خۆیشی گفتوگۆی زۆری هەڵدەگرت، تایبەت لە تەورێز، بۆیەکا ئەگەر «بارزانی—ک.م.» بە ڕاستی ئەو یەک دوو جارە سنووری بڕیبێ ئەوە خۆی لە خۆیدا شتێک نییە بشاردرێتەوە.

وا دیارە پێوەندیی مەلا مستەفا لەگەڵ پیاوەکانی و شەڕکەرەکانیدا لە هۆزی بارزان باشە، من نازانم هەڵوێستی بەرانبەر سامانی هۆزەکەی چۆنە،

---

[100] هەروەک چۆن تاوەکو ئێستا چەند جارێک ئاماژەمان پێی داوە مەبەست لە ئازەربایجان و ئازەربایجانی ئێران کوردستانی ڕۆژهەڵاتە.

بەڵام پێم وایە لە هەموو دیاردە دیموکراسییەکاندا ئەو بڕوای بە مافی خواوەندیی پاشاکان هەیە[١٠١]. کۆمەڵانی خەڵک وەک پیرۆن سەیری ئەو کەسانە دەکەن[١٠٢]*.

ڕاستێکەی من مستەفا بارزانیم هێندەی ژمارەیەک لە پیاوە دڵسۆزەکانی خۆش نەدەویست، پێم وابوو بە ڕاستی کەسایەتییەکی وەک مۆسۆلینییە، ڕاستییەکەی ئەویش وەک ئەو چالاکە، پیاوێکی خاوەن توانا و ئاگادار و خاوەن بیرە و لەنێو هەموو ئەو ڕەهبەرە کوردانەدا کە من دەیانناسم ئەو تاکە کەسە کە ئامادەیە بیر و باوەڕی نوێ وەربگرێ بەو مەرجەی ئەو بیر و باوەڕانە بە شێوازێکی موباشیر نەبنە هۆی ناڕەحەتیی خۆی، بۆیەکا ناتوانم یاریدەی ئەو بۆچوونە بدەم کە دەیەوێ «ئێمەی ئینگلیز—ک.م.» لایەنە چاکەکانی ئەو بەو ڕێگەیەدا بەرین کە مەبەستمانە، من پێموایە ئەو ئێستاکە تێکەڵ بە بیر و بۆچوونی ڕووسەکان بووە نەک هی ئێمە.

خۆزگە دەمانزانی ئایا ڕووسەکان هیچ دەسەڵاتێکیان پێ داوە یان ماوەی ئەو هەموو ساڵە وەک داردەست بەکاریان هێناوە. هەڵبەت ئەگەر دەستەپاچە دابنرێ ئەوساکە پێم وایە وەرە بەردەدات و بە دەستووری ئەو سالانەی دوور خرابۆوە سلێمانی هیوای نامێنێ.

---

[١٠١] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو ڕستەیە بەم جۆرە داڕێژراوە:
"... I think he still belived in the divine right of kings"
ئەوەیش دەقاودەق «نظرية الحكم الالهى للملوك» دەگەیێنێ.

[١٠٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:
".... all the same, it must have looked good to them, as Peron`s must have looked to his deseamisados".
وەک ئاشکرایە پیرۆنیش ڕەهبەرێکی ئەرجەنتینیی دڵسۆزی ناسراو بوو، بە ڕەگەز ئیسپانی بوو، وشەی (des camisados)یش وشەیەکی ئیسپانییە کە واتای جلوبەرگی سادە و ساکار دەگەیێنێ.

* سەرنج: هەندێک تێبینی نووسراون من دڵنیانیم و بەڵامەوە پەسەند نەبوون.

هەمان کات خۆزگە ئەوەیشمان دەزانی تاوەکو چ ڕادەیەک «لەو ماوەیەدا کە لە سۆڤیەت بووە—ک.م.» خۆی پێش خستووە، جاران بەر لە هەر شت بیری لە ناوچەی بارزان دەکردەوە و کەم بایەخی بە بەرژەوەندییەکانی کوردستان بە گشتی دەدا و پێوەندیشی بە سەرەک هۆزەکانی دیکەوە زۆر باش نەبوو، ئەوانیش زۆربەیان بە چاوی پیاوێکی طەموح و تا ڕادەیەک ئاژاوەچی سەیری دەکەن لە کاتێکدا کە قازانجەکان لە بەغداوە دێن. هەرچۆن بێ ساڵی ١٩٥٦ — ١٩٥٧ من هەستم کرد وەک قوربانییەکی بیر و باوەڕ سەیریان دەکرد. بێ گومان ئەو کاتە ئەو تاکە «دەنگی کورد—ک.م.» بوو لە ئیزگەکاندا و داوای هیچ یاریدەیەکی لە خەڵکی نەدەکرد.

هیوادارم ئەم ڕاپۆرتە نەبێتە هۆی هیچ جۆرە ناڕەحەتییەک بۆتان، هەرچۆن بێ گەلێک بەختەوەر دەبم لە هەر هەواڵێک دەربارەی گیراوەکانی «مووسڵ—ک.م. » و ئەو جۆرە شتانە ئاگادارم بکەن، پێموایە ژمارەیەکی زۆر لە هاوەڵەکانمان بە هۆی کۆدێتاکەی مووسڵەوە گیراون[١٠٣].

دڵسۆزتان

ئیمزا

جۆن ل. ستێببینگ)[١٠٤].

لە هەمان بەشی نۆیەمی هەمان فایلدا نامەیەکی فەرمیی سوپاسگوزاریی گەرم هەڵگیراوە کە «بەشی ڕۆژهەڵات»ی وەزارەتی هەندەران ئاراستەی جۆن ل. ستێببینگی کردووە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو نامەیەیە:

---

[١٠٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا دەڵێ: "Mosul putsch" کە دیارە مەبەستی یاخیبوونەکەی مووسڵی عەبدولوەهاب شەوافە.

[104] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, No. 1821/14, Brare Cottage, CLent, Stour Bridge, Woeestershire, 11April, 1959, M.C.Berthoud, Esq., Foreign Office, London, S.W.1.

(له:

م.س.بێرثوودەوە،

وەزارەتی هەندەران،

لەندەن،

س.دەبل یو. ١،

١٤ی نیسانی ١٩٥٩،

بۆ:

ڕێزدار ج.ل.ستێبینگ،

بریار کۆتەیج،

کلێنت،

ستۆر بریج وورکس.

ئەم نامەیە تەنها بۆ دەربڕینی سوپاسێکی زۆرە بەرانبەر نامە هەرە بایەخدارەکەی ڕۆژی یازدەی نیسانتان، ئەو زانیارییانەی دەربارەی بارزانی بۆتان ناردووین دەبنە سەرچاوەیەکی یەکجار بایەخدار بۆ ئێمە.

ویّنەی شەهیدانی بزووتنەوەی شەواف لە مووسڵ

وێڕای لـه سـێداره‌دانی چـوار ئه‌فسـه‌ری فڕۆکـه‌وان شـتێکی ئـه‌وتۆمان ده‌رباره‌ی گیراوه‌کانی دوای یاخیبوونه‌که‌ی مووسڵ نه‌زانیوه، هـه‌ر هـه‌واڵێکی نوێمان بگاتێ ده‌رباره‌یان ئاگادارتان ده‌که‌م، هه‌واڵه‌کانی ئه‌م دواییـه باسـی ئه‌وه ده‌که‌ن که قاسم بڕیاری ئازادکردنی سێ که‌سـی لـه به‌رپرسـانی ڕژێمـی پاشایی ده‌رکردووه «که‌سێکیش لـه‌و سـیانه بڕیـاری زیندانییه‌کـه‌یان پـتر لـه سێ ساڵ نییه»، وا پێده‌چێ قاسم به هیچ جۆر نه‌یه‌وێ خۆی تووشی گێـژاوی توندڕه‌وی بکات.

به‌م بۆنه‌یه‌وه حه‌ز ده‌که‌م ئه‌وه‌یش بڵێم کاتێك سه‌ردانت کردین ئێمـه بـه هیچ جـۆر هه‌سـتمان بـه پـیربوونتـان نـه‌ده‌کرد، له‌گـه‌ڵ ئه‌وه‌یشدا هیـوادارین ته‌ندروستیت زۆر باش بێ، هه‌ر چه‌نده ئێمه له کاتی بینینتدا تـه‌نها گوێمـان له قسه به نرخه‌کانت گرت.

ئیمزا

م.س.بێرثوود) [١٠٥].

هـه‌مان کـات «به‌شـی ڕۆژهـه‌ڵات»ی وه‌زاره‌تـی هه‌نـده‌رانی بـه‌ریتانی بـه پێویستی ده‌زانێ باڵوێزخانه‌ی به‌ریتانی له به‌غدا له نـاوه‌ڕۆکی ئـه‌و نامه‌یـه‌ی ج.ل.ستێبینگ بێ بۆیه‌کا ڕۆژی یه‌کی مایس وێنه‌ی ئه‌و نامه‌یه‌ی به‌م جـۆره‌ی لای خواره‌وه بۆ ده‌نێرێ:

(له:

وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانه‌وه،

س.ده‌بل یو. ١،

ژماره إی ١٤/١٨٢١،

نهێنی،

١ی مایسی ١٩٥٩،

---

[105] Ibid, From: M.S. Berthoud, Foreign Office, Londom, S.W.1. April 14, 1959, To: J.L. Stebbing, Esq.,Briar Cottage, Clent, Stour bridge, Worcs.

بۆ:
باڵوێزخانەی بەریتانی،
بەغدا،
باڵوێزی خۆشەویست

هاوپێچ لەگەڵ ئەم نامەیەماندا وێنەی نامەیەکی میستەر ستێبینگتان بۆ دەنێرین کە پۆژی یازدەی نیسان ناردوویە، پێمانوایە ئەو وێنەیەی دەربارەی مەلا مستەفای بارزان کێشاوییە بایەخێکی تایبەتیی هەیە.

هەمیشە دڵسۆزتان
بەشی پۆژهەلآت) [١٠٦].

بەشی دەیەمی هەمان فایل بریتییە لە بروسکەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە مۆسکۆوە بۆ وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی بە بەرواری چواردەی نیسانی ساڵی ١٩٥٩ کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە:
مۆسکۆوە،
بۆ:
وەزارەتی هەندەران،
نهێنی،
ژمارە ٤/١٤/١٧٢٣،
لە سێر د.پ.ڕییللایەوە [١٠٧]

---

[106] Ibid, From: Foreign Office, S.W.1, No. E1821/14, Confidential, May 1, 1959, To: British Embassy, Baghdad.

[١٠٧] سێر دارسی پاتریك ریلای (Sir D`arcy Partrick Reily) پۆژی حەفدەی مارتی ١٩٠٩ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە پۆژی دوازدەی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣٣وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی، فارسییەکی باشی زانیوە و دوایی

بروسکەی ژمارە ٣٢،
١٤ی نیسانی ١٩٥٩،

بۆ ئاگاداری وێنەی لێ دراوەتە بەغدا- ژمارە سیازدە و ئەنقەرە ژمارە بیست و یەك و واشنتۆن ژمارە سەد و بیست و هەشت و تاران ژمارە چواردە.

١- رۆژنامە سۆڤێتییەکان رۆژی دوازدەی نیسان لێدوانێکی کورتی تاسیان دەربارەی ئەو پاپۆرتانەی رۆژنامە رۆژئاواییەکان «کە بە شێوازێکی سەرەکی لە رۆژنامەکانی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوودا ئاماژەیان بۆ دەکرێ[١٠٨] کەوا ٨٥٥ لاوی کوردی سۆڤیەتیی چەکدار» کە باش لەسەر شەڕی چەتەگەری «حرب العصابات» ڕاهێنراون [١٠٩] لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە بەرەو عیراق کەوتوونەتە ڕێ.

٢- ئەو لێدوانەی تاس گوتووشییە ئەو کوردانەی کە بە کەشتیی «جۆرجیا» لە ئۆدێساوە سەرەتای نیسان سەفەریان کردووە ٤٥٩یان پیاون «کە سەدیان پیرەمێرد و کەفتە کارن» و ٣٩٤یشیان یان ئافرەتن یاوەخود منداڵن. ئەو کەسانە سالّی ١٩٤٧ لە عیراقەوە پەنایان هێنایە بەر «یەکیەتی

فێری زوبانی یۆنانیش بووە، گەلێك فەرمانی گرنگی پێ سپێردراوە و لە زۆر ولاّتی وەك جەزائیر و فەرەنسا و یۆنان و شوێنی دیکە کاری کردووە و لە خودی بارەگای وەزارەتی هەندەرانیش پۆستی گەورەی پێ دراوە و لە ڕۆژی بیست و یەکی شوباتی سالّی ١٩٥٧یشەوە کراوەتە باڵوێزی فەوقەلعادەی بەریتانی لە یەکیەتی سۆڤیەت، بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular year Book 1960", London, P.344-345.

[١٠٨] لە دەقی بەڵگەنامەکە خۆیدا ئەو ڕستەیە بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە:
"particulary wibespread in the press of the U.A.R".

[١٠٩] دیسانەوە لە دەقی بەڵگەنامەکە خۆیدا ئەو ڕستەیە بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە:
"well trained for guerilla warfare".

سۆڤیەت–ك.م. » و «گەلێكیان بە دەست ڕژێمی كۆلۆنیالیی كۆنەپەرستی نووری سەعیدەوە چێشت»[110] ئەوانە بە پێی ڕێككەوتننامەیەك لەگەڵ حوكمەتی عیراقدا و وەك «كارێكی مرۆڤانە– عمل أنسانی» [111] گەڕانەوە.

٣– پێم وایە لە یادتانە مانگێك لەمەوبەر ئاگادارمان كردن كە بالۆێزی عیراق لەمۆسكۆ ڕایگەیاند كە ژمارەیەك داوای لە پەنابەرە عیراقییەكانەوە دەربارەی گەڕانەوەیان پێ گەیشتووە و زۆربەی ئەو كوردانەی دەیانەوێ بگەڕێنەوە ئێستا كراونەتە شیوعیی[112] بڕوانە نامەی ژمارە ٣/٢/١٩٠٥٨ی ڕۆژی دووی مانگی مارتی بالۆێزخانەكەمان بۆ بەشی ڕۆژ هەلأت) [113].

بەڵگەنامەی دواتری هەمان بەشی دەیەمی ئەم فایلە بۆ ناوەڕۆكی ڕاگەیاندنەكەی تاس تەرخان كراوە كە كراوەتە ئینگلیزی، وێڕای دوو ڕوونكردنەوەی دیكە، چونكە وەها دیارە ڕۆژنامە میسرییەكان مەسەلەی گەڕانەوەی بارزانییەكانیان زۆر گەورە كردووە و ئیزگەی لەندەنیش پەیتا پەیتا ئەو هەواڵانەی بڵاو كردۆتەوە، ئەم ئاگادارییەی تاسیش، كە دەقی

---

[110] لە دەقی بەڵگەنامەكە خۆیدا ئەو ڕستەیەش بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت كەوانی بچووكەوە:

"... suffered under "the persection of the reactionary colonialist r`egime of Nuri Said".

دیارە بالۆێزی بەریتانی بەو جۆرە نایەوێ دان بە سروشتی ڕژێمی پاشایی عیراقدا بنێ.

[111] ئەو ڕستەیەش لە دەقی بەڵگەنامەكەدا خراوەتە نێوان دوو جووت كەوانی بچووكەوە:

".... as a "humane measure".

[112] دەقی ئینگلیزیی ئەو ڕستەیە بەم جۆرەیە:

"... and that most of the kurds wishing to return are now convinced communist".

[113] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, subject: Kurdish Question, From: Moscow, TO: Foreign Office Confidential, No. 1823/14/4, From Sir D.P.Reilly, Savinggram No. 32 April 14, 1959.

وەرگێڕانەکەی بلاّو دەکەینەوە، بۆی هەیە تیشك بخاتە سەر لایەنەکانی ئەم بابەتە:

«لە کۆتاییدا هەواڵنێرەکەی «تاس-ك.م.» گوتوویە پۆژنامەکانی قاهیرە ڕایان گەیاندووە گوایە کەشتییەکی سۆڤیەتی بەناوی ئیڤانۆڤەوە؟[١١٤] کە چەکداری پێ بووە کەناڵی سویسی بڕیوە، ڕاستیی ئەم بەند و باوە بریتییە لەوەی کەشتییەکی سۆڤیەتی نەوتی خاوی دەبرد بۆ کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو وە هیچ چەکدارێك، یان ئەسەریان، لە ناو ئەو کەشتییەدا نەبووە، ئەوانەیش کە بۆ خۆیان دەیانەوێ لە پۆژنامەکانی قاهیرە دڵنیابن دەتوانن بچنە کەناڵی سوێس و بە چاوی خۆیان ببینن» [١١٥].

بەشی یازدەمینی هەمان فایل بریتییە لە سێ بەڵگەنامە دەربارەی هەمان بابەت، دووەمیان ڕەشنووسی سێیەمیانە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ناوەڕۆکی بەڵگەی یەکەمیانە:

(لە:

باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،

تاران

نهێنی،

ژمارە ٥٩/١٨٢١،

بۆ:

بەشی ڕۆژهەڵات،

وەزارەتی هەندەران،

---

[١١٤] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئیڤانۆڤ، کە ناوێکی زۆر باوە لەنێو ڕووسدا، بەو جۆرە خراوەتە نێوان دووجووت کەوانی گەورەوە و پرسگەیەکی لاوە دانراوە چونکە، وەك ئاشکرایە، بارزانییەکان بە کەشتیی جۆرجیا نەك ئیڤانۆڤ گەڕانەوە.

[115] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, Soviet Kurds: Moscow denies Cairo Shipping Rumours.

لەندەن،

س.دەبل یو. ١،

بەشی پۆژ هەلاتی خۆشەویست،

١- بە درێژایی هەفتەی پابردوو پۆژنامە ئێرانییەکان زۆر بە چڕی ئەو پاپۆرتانەیان بلاو دەکردەوە کە لە قاهیرە و گەلێك شوێنی دیکەوە دەگەیشتن و باسی ئەوەیان دەکرد کە دەوروبەری هەزار کورد بە کەشتی لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە گەیشتوونەتە عیراق.

٢- وەك بۆ خۆتان هەستی پێ دەکەن ئەم هەواڵانە کاریگەرییەکی زۆریان کردە سەر بەرپرسە ئێرانییەکان کە زۆر دوودڵن و گومانکەرن بەرانبەر هەر کردارێك لەوانەبێ ببێتە هۆی ئەوەی ئەو کوردانە بە شێوازێکی ئاشکرا یان بە نهێنی دژی ئێران بە کار بهێنرێن «تکایە بڕوانە نامەی پۆژی نۆی نیسانی ژمارە ٥٩/١١٩٢ گ ی باڵوێزخانەکەمان بۆ فرانسیس بڕاون» [١١٦].

٣- هەرچی وەزارەتی هەندەرانی «حوکمەتی بەریتانییە-ك.م.» هەواڵی تەواوی دەربارەی ئەم دەستە کوردە بە دەستەوە نییە، بەڵام وەها پێدەچێ زۆربەیان لەوانە بن کە لە کاتی جیاوازدا عیراقیان بە جێ هێشتووە.

---

[١١٦] بە داخەوە لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوی باڵوێزی بەریتانیی ئەو پۆژگارەی لە ئێران نەنووسیوە، بەڵام بە پێی لیستی ناوی دیپلۆماسییە بەریتانییەکانی ساڵی ١٩٥٩ و ١٩٦٠ دەرکەوت ئەو کاتە سێر جیوفری وێد گوود هاریسۆن (Sir Geoffrey Wedgwood Harrison) باڵوێزی بەریتانی بووبێ لە تاران، ناوبراو پۆژی هەژدەی تەممووزی ساڵی ١٩٠٨ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی کامبریجە، زوبانی یابانیی زانیوە، لە پۆژی بیست و یەکی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣٢ەوە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و وێڕای بارەگای وەزارەت لە لەندەن، گەلێك ولاتی وەك ئەڵمانیا و یابان و بەلچیکا و یەکیەتی سۆڤیەت و ئەرجەنتین کاری کردووە و لە پۆژی سێی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٨ەوە بووەتە باڵوێزی فەوقەلعادەی بەریتانی لە ئێران. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular year Book 1959", London, PP.231-233.

ئێمە بۆ خۆمان وێنەی ئەم نامەیەمان دەنێرین بۆ باڵوێزخانەکەمان لە بەغدا.

هەمیشە دڵسۆزتان

باڵوێز

ئیمزا) [117].

بەشی دوازدەمینی هەمان فایل یەکێکە لە بەشە هەرە گەورەکانی ئەم فایلە، ژمارەی لاپەڕەکانی بریتییە لە نۆ لاپەڕە و بەشی هەرە زۆریان لە هەردووک دیویان بە چڕ و پڕی چاپ کراون. یەکەم بەڵگەنامەی ئەم بەشە بریتییە لە دووپاتکردنەوەی دەسنووسی وتارە گرنگەکەی س.ج.ئێدمۆندس کە بەشی چوارەمی هەمان فایلی بۆ تەرخان کراوە و بریتییە لە سی و حەوت خاڵی تێر و تەسەل و دەقی وەرگێڕانەکەیمان پێشکەش کردووە، بەڵام ئەمجاریان پێشەکییەکی خراوەتە سەر چونکە بەرپرسانی حوکمەتی بەریتانی وایان بە باش زانیوە ژمارەیەکی زۆر لە کارمەندانی بەریتانی ناوەڕۆکی ئەو وتارە بخوێننەوە، جا وا لە خوارەوە دەقی وەرگێڕانی ئەو پێشەکییەش پێشکەش دەکەین:

(ناوچەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست،

ژمارە ٥٩/٣/١٨،

ئەنجوومەنی کۆمۆنوێلث،

بۆ دابەشکردن،

ژمارە سی.سی.سی١٥٢،

---

(117) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, From: British Embassy, Tehran, Confidential, No. 1821/59, April 16,1959, To: Eastern Deparment, Foreign Office, London.S.W.1.

کورد و ولاتانی پەیمانی بەغدا [118]

ئەم وتارە بەر لە هەولّی کوّدیتاکەی[119] مووسڵ نووسراوە، بەڵام وەک دەیبینین لە خاڵی سی و دووەمیندا «ئێدمۆندس-ک.م.» بەرپابوونی یاخیبوونێکی وەهای بە دوور نەبینیوە، دوای بەرپابوونی یاخیبوونەکە ئەو پێی وایە شەواف لە هەڵبژاردنی مووسڵدا «کە چواردەورە دراوە بە هۆزی کورد» [120] کەوتە هەڵەوە، ئەوەیش بوو یاخیبوونەکە درندانە دامرکێنرایەوە و گشت فاکتەکان ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە «کوّدێتای ناوبراو-ک.م.» بریتی بوو لە پێکدادانی نەتەوەپەرستیی کورد و یەکیەتی عەرەبدا و ئەوەیش خۆی لە خۆیدا کارێکی یەکجار ناسکە بۆ کرێملن، چونکە یەکیەتیی سۆڤیەت ناتوانێ لایەنی هەردووک لا بگرێ) [121].

دوا بە دوای ئەمە بەڵگەنامەی هەمان بەشی فایلەکە بۆ باسی ژمارەی کورد تەرخان کراوە کە ئەمەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(ژمارە إی ١٨٢١،

کورد،

---

[118] لەدەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە خەتێك بە ژێر پستەی کورد و ولاتانی پەیمانی بەغدا دا هێنراوە:

The Kurds and the Baghdad Pact Powers.

[119] بە هەمان دەستوور لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە خەتێك بە ژێر وشەی کوّدێتاکەدا (Putsch) هێنراوە.

[120] بەو جۆرە ئەو پستەیەش لە دەقی بەڵگەنامەکەدا خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی گەورەوە:

".... Shawaf made the ill choice of Mosul (surrounded by Kurdish Tribes) and that the revolt....".

[121] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, subject: Kurdish Question, Mediterranean- Middle East Gorup, No. 18/3/59, Conservative Commonwealth Council, For Circulation, Ref. CCC 152.

١- ژمارەیان:

ژمارەکانی ئێمە دەربارەی کورد کەمێك جیاوازن لەو ژمارانەی لە «وتارەکەی ئێدمۆنسدا-ك.م.» هاتوون، ئەمانەی لای خوارەوەیش ژمارەکانن:

تورکیا ١٥٠٠٠٠٠

ئێران ١٠٠٠٠٠٠

عیراق ١٠٠٠٠٠٠

سوریا ١٥٠٠٠٠

یەکیەتی سۆڤیەت ١٠٠٠٠٠

٢- واقیعی وێنەکە ئیمڕۆکە:

وتاری ناوبراو بێ گومان بەر لە یاخیبوونەکەی مووسڵ نووسراوە، ئەوە ڕاستە کورد بە دڵسۆزی بۆ قاسم مانەوە، دواییش دیارە ڕۆڵێکی گەورەیان هەبوو، ئەگەر چی موباشریش نەبووبێ لە دامرکاندنەوەی یاخیبوونەکەدا، ئامانجێکی هەنگاوەکانی دواتری شۆڕش پتەوکردنی برایەتیی کورد و عەرەب بوو لە وڵاتدا و تاوەکو پێوەندییەکانی نێوان عیراق و کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو وەك خۆی بمێنێ و بیرۆکەی یەکیەتیی عەرەب وەلا بنرێ، عیراقییەکان دەتوانن هەستی کەمینەی کورد ڕابکێشن چونکە ئەوان بێ گومان دژی پێوەندییەکی زۆر نزیکن لە نێوان عیراق و کۆماری عەرەبیی یەکگرتوودا، واش پێ ناچێ کوردی عیراق ئەو پەیمانانەی حوکمەت دەربارەی کوردستانێکی یەکگرتووی دواڕۆژ داونی لە یادیان بکەن.

گەیشتنی ئەم دواییانەی کوردەکانیش لە یەکیەتیی سۆڤیەتەوە بە کەشتی بۆ بەسرە بێ گومان بەردەوامبوونی هەمان پرۆسەیە کە بە گەڕانەوەی بارزانی و ڕەهبەرە کوردەکانی دیکە دەستی پێکرد، هیچ هۆیەکیش لە ئارادا نییە وەها لە پیاو بکات بڕوا بەو ڕاپۆرتەی قاهیرە بکات کە بە نیگەرانییەوە باسی گەڕانەوەی کوردەکان دەکەن وەك هۆکارێکی

دەستتێوەردانێکی بیانیی بە نیازی فشار خستنە سەر نەتەوەپەرستیی «عەرەب–ک.م.» لە عیراقدا.

٣– گشتی:

کوردستانێکی یەکگرتووی سەربەخۆ لەبەر ئەم هۆیانەی لای خوارەوە «کە زۆربەیان لە وتارەکەی ئێدمۆنسدا ئاماژەیان بۆ کراوە» خەونێکی دوورە «یان کارێکی یەکجار زەحمەتە–ک.م.»:

(أ) ئەو کارە دژی بەرژەوەندییەکانی تورکیا و ئێرانە چونکە دەبێتە هۆی ئەوەی بەشێك لە دانیشتوان و خاکیان لە کیس بچێ.

(ب) دژی بەرژەوەندییەکانی عیراق دەبێ چونکە دەبنە هۆی ئەوەی یەك دەر پێنج یان یەك دەر شەشی ژمارەی دانیشتوان و بەشی هەرە زۆری ناوچە نەوتییەکانی لە دەست بچێ، وێڕای ئەوەی بەرهەڵستیی کورد بۆ هیچ جۆرە یەکیەتییەکی عەرەب «بە دامەزراندنی دەوڵەتی یەکگرتووی سەربەخۆی کوردستان–ک.م.» عەرەبی عیراقی ئەو هاوسەنگییەیان نامێنێ بەرانبەر داواکارانی دامەزراندنی جۆرە پێوەندییەکی نزیك لەگەڵ کۆماری عەرەبیی یەکگرتوودا.

(ج) هەمان کات ئەو کارە دژی بەرژەوەندییەکانی یەکیەتی سۆڤیەت دەبێ کە بە پێویستی دەزانێ پێوەندییە باشەکانی ئێستای لەگەڵ حوکمەتی عیراقدا بەردەوام بێ، کلیلی بەردەوامبوونی نزیکیی عیراق لەگەڵ یەکیەتیی سۆڤیەتدا و دوور لە ڕۆژئاوا لەوانەیە بریتی بێ لەوەی یەکیەتی سۆڤیەت ڕۆڵێکی گەورە دژی دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆ ببینێ.

دوور نییە لە ئارەزووی پاراستنی ئەو دۆستایەتییەی لەگەڵ عیراقدا هەیەتی یەکیەتی سۆڤیەت هەمان کات، بەڵام هەر بە قسە، پشتگیریی نەتەوەپەرستیی عەرەب دەکات... [١٢٢] و حەز ناکات پەنا بەرێتە بەر فشار بۆ

---

[١٢٢] لێرەدا ئەم ڕستەیە لە نێوان دوو کەوانی گەورەدا هاتووە کە واتای ڕوون نییە و بەر لە منیش کەسانی دیکە کە هەمان بەڵگەنامەیان خوێندۆتەوە بە قەڵەمی ڕەش پرسگەیەکیان لە لاوە داناوە:

دامەزراندنی کوردستانێکی یەکگرتوو، لە هەمان کاتیشدا ئیدیعا بکات کە ئەو پشتگیریی نەتەوەپەرستیی عەرەب دەکات.

(د) سروشتی گوندایەتی و پەرش و بڵاوی و دژایەتیی کورد کارێکی ئەوتۆیان کردووە، هیچ نەبێ بەم زووانە نەتوانن یەکیەتییەکی سیاسی پێکەوەبنێن[١٢٣]

(هـ) هەرچۆن بێ[١٢٤] کوردی سووریا و یەکیەتی سۆڤیەتیش هۆکارێکن دەتوانن بە شێوازێکی دیکە بێنە دەست)[١٢٥].

بەشی سیازدەمینی هەمان فایل بریتییە لە ڕاپۆرتێکی چڕوپڕی باڵوێزی بەریتانی کە لە بەغداوە ناردوویە بۆ «بەشی ڕۆژهەڵات»ی وەزارەتی هەندەران لە لەندەن و پاشکۆیەك و لێدوانێکی ڕۆژنامەی «سکۆتسمان»ی بەریتانی دەربارەی گەڕانەوەی بارزانییەکان و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی هەر سێکیانە:

(لە،

باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،

بەغدا،

نهێنی،

ژمارە ١٠١١/١٤/٥٩،

(with the long term possibility of some king of Arab unity)?

[١٢٣] دەقی ئەو خاڵە بە ئینگلیزی بەم جۆرە داڕێژراوە:

(d)The rural, scattered and inchoesive nature of the Kurdish population makes it, at least for the time being, unlikely that they could become a political unity.

[١٢٤] ئەم خاڵە بە دەستخەت نووسراوە و ئەمەیش دەقەکەیەتی:

(e) the kurds in syria and in the USSR are also factors, which could, however, work either way.

[125] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, No. E1821, Kurds.

٣٠ی مایسی ١٩٥٩،

بۆ:

بەشی پۆژهەلآت،

وەزارەتی هەندەران،

لەندەن،

س. دەبل یو. ١،

بەشی پۆژهەلآتی خۆشەویشت،

١- هەروەك چۆن لە بروسکەی ژمارە پەنجاو سێی حەڤدەی نیساندا هاتووە کەشتیی سۆڤیەتی «جۆرجیا» پۆژی شازدەی نیسان ئەو کوردە بارزانییانەی گەیاندەوە کە لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە گەڕاونەوە، وەك لە ڕاپۆرتی هەواڵەکانی ڕووسیادا هاتووە کەشتیی «جۆرجیا» پۆژی دووی نیسان لە بەندەری ئۆدێساوە کەوتە ڕێ و ٨٢٠ کوردی پێ بوو «٤٦٠ پیاو و ١٠٨ ئافرەت و ٢٥٢ منداڵ» و سێ ئەندامی خاچی سووری سۆڤیەتیشیان لەگەڵدا بوو.

٢- شیوعییەکانی بەسرە زۆر بە گەرمی پێشوازی ئەو کوردانەیان کرد، ئەو شیوعییانە لە نزیك بازاڕی شارەوە لە هەموو ڕوویەکەوە دڵنیا کران، هاوپێچیش لەگەڵ ئەم نامەیەماندا وەرگێڕانی هەستی ئەو بارزانییانەتان بەو بۆنەیەوە پێشکەش دەکەین:

مەلا مستەفا بۆ خۆی پۆژێك لەوەوبەر لە بەغداوە گەیشتە بەسرە و زۆر بە گەرمی خەڵکەکە پێشوازییان لێی کرد و بە قەراغ شەتولعەرەبدا چووە خوڕەمشەهر بۆ پێشوازیی کەشتیی «جۆرجیا»، ئەو بەلەمەی بارزانیی سواری بوبو لە لایەن ژمارەیەك کەشتییەوە دەپارێزرا و لەوسەریشەوە دوو کەشتیی دیکەی هێزی دەریایی «عیراقی-ك.م.ش» خرانە تەکی.

٣- لیژنەی پێشوازیی کوردەکان لە وێستگەی شەمەندەفەری بەسرەوە

چاوەڕوان بوون و نوێنەرێکی «حیزبی شیوعیی عیراقی لە بەغداوە»[١٢٦] بە ناوی حەمزە سەلمانەوە لەگەڵدا بوو کە بەر لەوە ئێمە ناویمان نەبیستبوو، ئەو و مەلا مستەفا وتاری بەخێرهاتنیان پێشکەش کرد و تێیدا سوپاسی هەستی یەکیەتیی سۆڤیەتیان بەرانبەر بە کورد کرد، وێڕای ئەوە هەمزە عەبدوڵڵایش وتارێکی بەناوی «پارتی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان»ەوە خوێندەوە.

٤- شەمەندەفەرێکی تایبەتی ئەو کوردانەی گەیاندە بەغدا و دوای تەنها دوو سەعات حەوانەوە بەرەو هەولێر کەوتنە ڕێ، بە پێی ڕۆژنامە عەرەبییەکان زۆر بە گەرمی لە هاوینەهەوارەکانی شەقلاوە و سەلاحەددین پێشوازییان لێ کراوە و دوای ئەوەی گەیشتنە باکوور ئیتر هەواڵیان نازانین.

٥- ڕاپۆرتەکانی باڵوێزخانەکانمان لە کابول «ژمارە ١٠٦٢١/ ٥٩»ی شەشی نیسان و لە تاران «ژمارە ٥٩/١٨٢١»ی شازدەی نیسان دەربارەی پێشوازی بارزانییەکان سەرنجڕاکێشن و ئێمە هیچ ئاگادارییەکمان دەربارەی ئەوەی ئەو کوردانە مەشقیان پێ کراوە یان نا نییە، بەڵام لەو بڕوایەداین کە مێشکیان تەواو بە بیر و بۆچوونی مارکسی ئاودراون[١٢٧].

ژمارەیەک لەو گەڕاوانە لە کاتی دیدەنیی ئیزگەی بەغدادا لە گەڵیاندا زۆر بە گەرمی سوپاسی دڵفراوانیی یەکیەتیی سۆڤیەتیان کرد و باسی ئەوەیان کرد چۆن دەرگای قوتابخانە و کۆلێج و کارگەکان لەبەر دەمیاندا ئاواڵە کرابوون.

---

[١٢٦] لەدەقی بەڵگەنامەکە خۆیدا ئەو ڕستەیە بەو جۆرە خراوەتە نێوان دووجووت کەوانی بچووکەوە.

[١٢٧] پێم وایە ئەو بۆچوونە ورد نییە، دووان لەو بارزانییانەی لە سۆڤیەتەوە گەڕابوونەوە، دوکتۆر سەعید بارزانی و خوالێخۆشبوو دوکتۆر حسەین فەقێ ئەحمەد بارزانیم لە نزیکەوە دەناسی و نامەی دوکتۆرای هەردووکیانم بە ڕووسی خوێندۆتەوەو بە ئەوپەڕی دڵنیاییەوە دەڵێم هەردووکیان بەر لە هەر شت بارزانی و کورد بوون.

٦- ڕۆژنامە عیراقییەکان و ئیزگەی بەغدا زۆر بە تونـدی بەرپەرچـی درۆکانی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوویان دایەوە دەربارەی ئەوەی گوایە «ئەو بارزانییانە لە یەکیەتی سۆڤیەت بە تایبەتی-ک.م.» مەشقیان پێ کراوە تاوەکو ببنە بەشێك لە سوپای شیوعیی لە عیراق و وا هاوپێچ لەگەڵ ئەم نامەیەماندا دەقی لێدوانی تاستان دەربارەی ئەم بابەتە بۆ دەنێرین کە ڕۆژی یازدەی نیسان ڕۆژنامەکانی بەغدا بڵاویان کردۆتەوە. هەروەك کۆنسوڵی گشتیی «بەریتانی-ک.م.» لە بەسرە ئاگاداری کردین پێشوازیی ڕووسەکان لەو کوردانە یەکجار لەوە گەرمتر بوو وەك لەوەی «هەواڵنێرەکانی-ک.م.» کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو باسیان کردبوو.

بۆخۆمان وێنەی ئەم نامەیە دەنێرین بۆ بالۆێزخانەکانمان لە هەرێەك لە ئەنقەرە و بێرووت و کابوول و مۆسکۆ و تاران.

هەمیشە دڵسۆزتان

بالۆێز

ئیمزا) [١٢٨].

دوا بەدوای ئەمە لە هەمان بەشی یازدەمینی هەمان فایلدا ئەم بەیاننامەیە هەڵگیراوە کە ڕۆژنامەی «المنار»ی ڕۆژی شازدەی نیسانی سالّی ١٩٥٩ بە بۆنەی گەڕانەوەی بارزانییەکانەوە بڵاوی کردۆتەوە:

وەرگێڕان لە ڕۆژنامەی «المنار»ی شازدەی نیسانی ١٩٥٩ەوە،

(بانگەوازی لیژنەی پێوەندیی ڕێکخراوە دیموکراسی و کۆمەڵایەتییەکانی بەسرە.

---

[128] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, From: British Embassy, Baghdad, Confidential, No. 1011/14/59, April 30,1959, To: Eastern Deparment, Foreign Office, London.S.W.1.

سـبەینێ ژمارەیـەك لـە بـرا کوردەکـانی بـاکوور دەگەنـە شـارە قارەمانەکەمان، ئەو برایانەی دژی پژێمی زۆرداریی رژێمی ڕووخـاو خـەباتیان کرد و ناچار بوون لە تاو تیرۆری ڕەشی ئەو ڕۆژگارە عیراقـی خۆشەویستمان جێ بهێڵن و پەنا بەرنە بەر یەکیەتی سۆڤیەتیی گەورە دۆستی گەلەکەمان.

ئـەی کۆمـەلاّنی خـەلّك!، داواتـان لـێ دەکـەین بـە گـەرمی پێشـوازیی هەڵۆکانی باکوور، هەڵۆکانی چیا سەرکەشەکان و قارەمانانی شۆڕشی بارزانی گەورە بکەن، ئەوانە دەگەڕێنـەوە بـۆ ئـەوەی درێـژە بـە خـەباتیان بـدەن لـە پێناو پاراستنی کۆمارە دیموکراسییەکەماندا، کۆماری عەرەب و کورد.

هەر بژی قارەمانی ئاشتیی یەکیەتی سۆڤیەتیی گەورە.

هەر بژی برایەتیی کورد و عەرەب.

هەربژی کۆمارە دیموکراسییە پاڵەوانەکەمان.

هەر بژی سەرۆکی عەرەب و کورد عەبدولکەریم قاسم) [١٢٩].

لـە هـەمان لاپـەڕەدا ئـەم بەیاننامەیـەی ڕۆژنامـەی «البصـرة»ی ڕۆژی شازدەی نیسانی ساڵی ١٩٥٩ دەربارەی هەمان بابەت هەڵگیراوە:

وەرگیران لە ڕۆژنامەی «البصرة»ی شازدەی نیسانی ١٩٥٩وە،

(بانگەوازی لیژنەی دامەزرێنەری کۆمەڵەی بەقاڵەکانی بەسرە.

ئەی کۆمەلاّنی خەڵکی تێکۆشەر لە پێناوی ئازادی و دیموکراسیدا!

ئەی ڕۆڵەکانی بەندەری کۆمارەکەمان.

لـەم ڕۆژانـەدا بـرا هاوخەباتـەکانمان، براکانمـان لـە کـۆڕی پاراسـتنی دەستکەوتەکانی شۆڕشـی چـواردەی گەلاوێـژدا، ئـەو برایانـەمان کـە پژێمـی پاشایی ڕووخاوی نۆکەری ئیمپریالیزم زوڵمی لێ کردن و ناچـاری کـردن پـەنا بەرنە بەر یەکیەتی سـۆڤیەتیی دۆسـتی گـەورەی گەلەکـەمان، دەگەڕێنـەوە، بەڵێ وا دەگەڕێنەوە عیراقی نیشتیمانیان دوای ئەوەی خۆری ئازادی بە هـۆی شۆڕشی گەل و سوپاوە بە سەرکردایەتیی ڕۆڵەی گەل عەبدولکەریم قاسمەوە ڕۆژی چواردەی گەلاوێژ هەڵهات، ئەی جـەماوەری بـە شـەرەف! پێمـان وایـە

---

[129] Ibid, Translation From "Al-Manar "of April, 16,1959.

پێویستی سەر شانمانە لە پێشوازیی کوردە بارزانییە تێکۆشەرە دڵسۆزەکاندا بەشدار بین و ئێمە بەش بە حاڵی خۆمان بڕیارمان داوە دووکان و شوێنەکانی کارمان لە ڕۆژی هاتنەوەیاندا دابخەین بۆ ئەوەی بچینە پێشوازییان، بۆیەکا تکاتان لێ دەکەین چیتان پێویستە لە میوە و سەوزە بەر لەو ڕۆژە کە جارِ دەدرێ بیانکڕن.

هەربژی برایەتی عەرەب و کورد.

هەر بژی کۆماری عیراق، کۆماری کورد و عەرەب.

هەر بژی ڕۆڵەی بە شەرەفی گەلەکەمان عەبدولکەریم قاسم) [١٣٠].

لاپەڕەی داهاتووی بەشی سیازدەمینی هەمان فایل بۆ ئەم ڕاگەیاندنەی (حیزبی شیوعیی عیراقی — لقی بەسرە) دەربارەی هەمان بابەت تەرخان کراوە:

ئەو ڕاگەیاندنەی لیژنەی ناوچەیی حیزبی شیوعیی عیراقی ڕۆژی پازدەی نیسان لە بازاڕی بەسرە بڵاوی کردۆتەوە دەڵێ:

(بەخێر بێنەوە برا قارەمانە بارزانییەکانمان.

لە ماوەی دوو ڕۆژی داهاتوودا برا بارزانییەکانمان دەگەڕێنەوە دوای ئەوەی پتر لە دە ساڵ دوور لە وڵات و وەك میوانی یەکیەتی سۆڤیەت بردە سەر، کە لەو ماوە دوور و درێژەدا دڵدەی سەدەهایانی دا بە شێوازێك وەك لە وڵاتی خۆیان بن.

بزووتنەوەی بارزانییەکان ئەڵقەیەك بوو لە زنجیرەی خەباتی گەلی عیراقیدا دژی داگیرکەرە ئیمپریالییەکان و نۆکەرە دڕندەکانیان کە بوونە بارێکی گران لە ئەستۆی بزووتنەوەی دیموکراسیخوازاندا. ئیمپریالییەکان و نۆکەرەکانیان دڕندانە بەربوونە گیانی گەورە و بچووك و منداڵ و ئافرەتی برا بارزانییەکانمان و ئەوانەیان کە لە مەرگ ڕزگاریان بوو ناچاربوون هەڵبێن و پەنا بەرنە بەر یەکیەتی سۆڤیەت کە تاکە وڵاتی دراوسێ بوو ڕێگەی دانێ

---

(130) Ibid, Translation From (Al-Basra) of April. 16.

بچنه ناو خاکییەوە لە کاتێکدا سوپای هەر یەک لە تورکیا و ئێران و عیراق پاوودوویان دەنان.

شۆڕشی گەلاوێژی سەرکەوتوو هەموو مافێکی بارزانییەکانی گێڕایەوە، بەندەکانی بەردان و دوورخراوەکانیشیانی گێڕایەوە: ئێستایش شۆڕش ئەو کارەی گەیاندە لقە پۆپە بەوەی بڕیاری گەڕانەوەی بارزانییەکانی بۆ ولاتی خۆیان، بۆ لای براکانیان و گەلەکەیان بە ئەوپەڕی ڕێز و تەقدیرەوە دەرکرد.

لیژنەی ناوچەی حیزبی شیوعیی عیراقی لە کاتێکدا بە ڕێزەوە باسی هەڵوێستی پیاوانەی یەکیەتی سۆفیەت دەکات بە گەرمیش بەخێرهاتنەوەی بارزانییەکان دەکات و داوا لە جەماوەر و گشت ڕێکخراوەکان دەکات بە خێرهاتنەوەیەکی گەرمی ئەو خەباتگێڕە خۆڕاگرانە بکەن کە سەروماڵیان لە ڕێگەی ئازادیی گەل و نەتەوەدا پێشکەش کرد.

هەر بژی پارتیزانی دیموکراسی عەبدولکەریم قاسم!

هەر بژی یەکیەتی سۆفیەت- دۆستی دڵسۆزی گشت گەلان!) [131].

دوا بابەتی بەشی شازدەمینی ئەم فایلە بۆ وتارێکی ڕۆژنامەی «سکۆتسمان» تەرخان کراوە، کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(ڕووناکبیریی کورد لە لایەن سۆفیەتییەکانەوە بەرەو پێش دەبرێ، سکۆتسمان، ۷ی مایسی ۱۹۵۹،

دوا بەڵگەی هەوڵە بەردەوامەکانی سۆفیەتەکان لە بواری بەرەوپێشبردنی ژیانی ڕووناکبیریی کوردی سۆفیەت لەسەر زاری ڕۆژنامەی «کۆمۆنیست»ی سۆفیەتییەوە هاتووە کە دەڵێ ئەم کارە بە شێوازێکی تایبەتی لەبەر خاتری کوردی ئەودیو سنووری سۆفیەتەوە بایەخی پێ دراوە، ئەوانەی زۆربەیان لە تورکیا و سوریا و ئێران و عیراق دەژین، وەرچەرخانی نوێ لەو بوارەدا

---

(131) Ibid, Pamphlet distibuted in the souk on April 15 by the Local Committee of Iraqi Communist Party in Basra.

بلاوکردنەوەی ڕۆژنامەی «ڕێیا تازە»یە لە یەرێڤانی پایتەختی ئەرمەنستانی سۆڤیەتی، وێڕای پەخشی ئیزگەیەک بە زوبانی کوردی، هەروەها بلاوکردنەوەی بەرهەمی نووسەرە کوردەکانی «ئەرمەنستان–ک.م.» یش دیاردەیەکی هیوابەخشە.

پێنج بەرهەمی کۆکراوەی نووسەرە کوردە سۆڤیەتەکان بلاو کراونەتەوە، هەروەها هەوڵێکی زۆریش دراوە بۆ بلاوکردنەوەی بەرهەمی هونەریی کوردی.... هەمان کات بەرهەمی وێژەیی یەکجار گرنگی نووسەرە کوردەکان بایەخێکی زۆریان پێدراوە.

لەو کۆنفرانسەیشدا کە ئەکادیمیای زانستیی باکۆ لە مانگی مارتدا سازی کرد دوو وتاری دەربارەی «خەباتی کورد لە پێناوی سەربەخۆیی نەتەوەییدا» پێشکەش کران[١٣٢] و سااڵێک لەمەوبەر «دیسانەوە لە باکۆ– ک.م.» ئاهەنگی تێپەڕبوونی سااڵێک بەسەر دامەزراندنی پەیمانگای ڕۆژهەاڵتناسیی ئەکادیمیای زانستیی ئازەربایجاندا ساز کرا)[١٣٣].

بەشی چواردەمینی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی هەڵهاتنی بەشێک لە هۆزە کوردە عیراقییەکان بۆ ناو خاکی تورکیا کە بەشی هەرە زۆریان، وەک دەڵێ، لە ناحەزە دێرینەکانی بارزانییەکانن و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو نامەیەیە:

---

[١٣٢] پێموایە ئەو دوو وتارە لە لایەن خوالێخۆشبووانەوە دوکتۆر ڕەحیمی برا بچووکی سەیفی قازیی وەزیری جەنگی کۆماری کوردستان و دوکتۆر عەلی گەلاوێژەوە پێشکەش کران، هەردووکیان پەنابەری سیاسی بوون لە یەکیەتی سۆڤیەت و یەکەمیان لەوێ دوکتۆرای لە مێژوودا و دووەمیان دوکتۆرای لە ئابووریدا وەرگرتبوو، هەردووکیشیان دوو ئەندامی چالاکی ئەو دەزگایە بوون لە شاری باکۆ.

[133] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question,Kurdish Culture Development by Soviets- "Scotsman",7 may, 1959.

(نهێنی،

لە:

ئەنقەرەوە:

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

بە شفرە،

سێر ب. بۆرۆس [١٣٤]،

ژمارە ٦٥٧،

٢٩ی نیسانی ١٩٥٩،

تایبەت:

نیشانە بە بروسکەی ژمارە ٦٥٧ی ڕۆژی بیست و نۆی نیسان،

بەغدا و تاران و ئەم بەشانەی وەزارەت ئاگادار دەکرێن:

بەشی ڕۆژهەلآت،

بەشی باشوور،

بەشی ئاگاداریی سیاسی،

بەشی بەڕێوەبردن،

بەشی لێکۆڵینەوە،

بەشی نەتەوە یەکگرتووەکان،

---

[١٣٤] سێر بێرنارد ئەلێکسەندەر بڕۆکاس بۆرۆس – (Sir Bernard Aleexander Brocas Burrows) لە ڕۆژی سێی تەممووزی ساڵی ١٩١٠ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە ڕۆژی پازدەی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣٤وە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، لە ئەفغانستان و وڵایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و بەحرەین کاری کردووە، وێڕای ئەوەی چەند ساڵێك سەرۆکی «بەشی ڕۆژهەلآت»بووە لە وەزارەت و لە ڕۆژی بیستی تەشرینی دووەمی ١٩٥٩وە کرایە باڵوێزی فەوقەلعادەی بەریتانی لە ئەنقەرە. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1961", London, P.147.

بەشی هەواڵەکان،

١- بە پێی ڕاگەیاندنی ئیزگەی بی.بی. سیی ئاڕاستەکراو بۆ ئەورووپا و لە زاری سکرتێری گشتیی وەزارەتی هەندەرانی تورکیاوە لە ڕۆژی بیست و حەوتی نیساندا چەند سەد کەسێك لە هۆزە کوردەکانی عیراق ڕۆژێك لەوەو بەر سنووری تورکیایان بەزاندووە و چوونەتە ناوچەی هەکاری، ناوبراو گوتیشی بە پێی ئەو زانیارییانەی گەیشتوونەتە ئەنقەرە ژمارەی ئەو پەنابەرانە دووسەد تا سێ سەد پیاو دەبن، وێڕای ئافرەت و منداڵ، بەڵام پەڕینەوە هێشتا بەردەوامە.

٢- هەمان کات وەزارەتی هەندەرانی تورکیا ئەوەیشی بە ڕۆژنامەنووسان ڕاگەیاندووە کە ئەو پەنابەرانە دوژمنی هۆزی بارزانن، بەڵام ئێمە نەمانتوانیوە ئەوە بزانین کە بۆخۆیان سەر بە کام هۆزن.

تکا لە وەزارەتی هەندەران دەکەین وێنەی ئەم نامەیەمان بە شێوازێکی تایبەت بگەیەنێتە بەغدا و تاران، وێڕای ئەو دوو بڕووسکەیەم کە ژمارەکانیان شەست و حەوت و نەوەد و یەکن) [١٣٥].

بەشی پازدەمینی هەمان فایل بۆ هەمان بابەت تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە:

باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،

ئەنقەرە،

ژمارە ١١/١٨٢٢،

---

[135] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, Confidential,From: Ankara, To: Foreign Office, Cypher/ OTP, Sir B.Burrows, No. 657, April 29,1959, Priority, Distributed to: Eastern Deparment,southern Deparment, Infromation Policy Deparment...., News Deparment.

٦ی مایسی ١٩٥٩،

بۆ:

بەشی باشوور،

وەزارەتی هەندەران،

لەندەن،

س.دەبل یو. ١،

بەشی باشووری خۆشەویست،

١- تکایە بگەڕێنەوە بۆ بروسکەی ژمارە ٦٥٧ی بیست و نۆی نیسانم دەربارەی هاتنی هۆزە کوردەکانی عیراق بۆ ناو خاکی تورکیا.

٢- بە پێی ڕاپۆرتی ڕۆژنامەکان سەید ڕەشیدی[١٣٦] سەرۆکی یەکێک لە هۆزە کوردییەکان بە بەرپرسە تورکەکانی شەمدینانی گوتووە ئەوان هیچ دەرفەتێکیان لە بەردەمدا نەماوەتەوە دوای ئەوەی ڕەهبەری کورد مەلا مستەفای بارزانی هەوڵ دەدات دەست بەسەر باکووری عیراقدا بگرێ، هەمان کات سەید ڕەشید گوتیشی ژمارەیەکی زۆر لە هۆزە کوردەکان دژی بارزانی و ڕژێمی قاسمن و ئەو هۆزانە بە هەموو جۆر درێژە بە خەباتی خۆیان دەدەن بێ ئەوەی گوێ بدەنێ چەندیان لەسەر دەکەوێ. گوتیشی «لە دواڕۆژێکی نزیکدا زۆر لە کوردی عیراق-ک.م.» هەڵدێنە تورکیا.

٣- بەڕێوەبەری گشتیی پاراستنی تورکیا م.گۆتان بە کۆنسوڵی بەریتانی گوتووە ئەو پەنابەرە کوردانە سەر بە هۆزی لۆرانن.[١٣٧] یاریدەری م.گۆتان دەڵێ ژمارەی پەنابەرە کوردەکان لە ٦٥٠ کەس تێپەڕیوە، بەڵام خودی م.گۆتان لەو باوەڕەدایە ژمارەیان ٨٠٠ کەس دەبێ کە بەشێکی زۆر کەمیان لاون، ئەوانی دیکەیان تەمەندار و نەخۆش و ئافرەت و منداڵن،

---

[١٣٦] مەبەستی شێخ ڕەشیدی لۆلانە کە لە دێر زەمانەوە دژی بارزانییەکان بوو.

[١٣٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بە مەرەکەب خەتێک بە ژێر وشەی (Loran)دا هێنراوە کە وادیارە یەکێک لە کارمەندانی «بەشی باشوور»ی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی نەیزانیوە مەبەست لەکام هۆزی ناوچەی بادینانە.

بەرپرسانی تورك ئێستا هەر ئەوەیان گرتۆتە ئەستۆی خۆیان کە پەناگە و خواردەمەنی بدەنە ئەو پەنابەرانە، بە لای م. گۆتانەوە ژمارەی ئەو هۆزانەی دژی بارزانییەکانن خۆی لە پازدە هەزار کەس دەدات و چالاکییەکانیان بەردەوامن لە بەرهەڵستیی بارزانییەکاندا.

٤- بە پێی قسەی سەرۆکی بەشی پاگەیاندنی وەزارەتی هەندەران باڵوێزی تورکیا لە بەغدا پۆژی بیست و نۆی نیسان زیارەتی قاسمی کردووە بۆ ئەوەی بە فەرمی هەواڵی ئەو پەنابەرە کوردانەی پێ پابگەیێنێ. هەمان کات وەزارەتی هەندەرانی تورکیا باڵوێزی عیراقی لە ئەنقەرە دەربارەی هەمان بابەت ئاگادار کردووە. باڵوێزی تورکی لە بەغدا لە لایەن حوکمەتەکەیەوە پاسپێردراوە کە پەنابەرە کوردەکان دژی سیاسەتی سەر بە سۆڤیەتیی حوکمەتی عیراقن، بەڵام هیچ پاگەیاندنێکی فەرمیی وەزارەتی هەندەرانی عیراقیی دەربارەی ئەو بابەتە نییە.

٥- ئێمە بۆخۆمان وێنەی ئەم نامەیەمان دەنێرین بۆ باڵوێزخانەکانمان لە بەغدا و تاران.

هەمیشە دڵسۆزتان

باڵوێز

ئیمزا) [١٣٨].

بەشی شازدەمینی هەمان فایل بۆ بەیاننامەیەکی لیژنەی ناوەندیی «پارتی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستانی عیراق»ی پۆژی پێنجی مایسی ساڵی ١٩٥٩ تەرخان کراوە. سەرەتا باڵوێزی بەریتانی بەم جۆرەی لای

---

(138) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, Confidential,From: British Embassy, Ankara, No. 1822/11, May 6,1959, To :Southern Deparment, Foreign Office, London, S.W.1.

خواره‌وه «به‌شی ڕۆژهه‌ڵات»ی وه‌زاره‌تی هه‌نده‌رانی به‌ریتانی ده‌رباره‌ی ئه‌و به‌یاننامه‌یه ئاگادار ده‌کات:

(له:

باڵۆێزخانه‌ی به‌ریتانییه‌وه،

به‌غدا،

ژماره ٥٩/١/١٠١٢٩،

١٤ی مایسی ١٩٥٩،

بۆ:

به‌شی ڕۆژهه‌ڵات،

وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران،

به‌شی ڕۆژهه‌ڵاتی خۆشه‌ویست،

١- وا هاوپێچ له‌گه‌ڵ ئه‌م نامه‌یه‌ماندا ده‌قی «وه‌رگێڕانی -ك.م.» به‌یاننامه‌یه‌کی «پارتی دیموکراتی یه‌کگرتووی کوردستان»تان بۆ ده‌نێرم، هیچ شتێکی چاوه‌ڕوان نه‌کراو له‌و به‌یاننامه‌یه‌دا نییه که پشتگیریی پارتی بۆ سیاسه‌تی حوکمه‌تی عیراق و بیرۆکه‌ی یه‌کیه‌تیی نێوان عه‌ره‌ب و کورد ده‌رده‌بڕێ. هه‌روه‌ها «پارتی دیموکراتی یه‌کگرتووی کوردستان» له به‌یاننامه‌که‌یدا ئاماژه بۆ پێوه‌ندیی دۆستانه‌ی خۆی له‌گه‌ڵ حیزبی شیوعیی عیراقی و حیزبی نیشتیمانی دیموکراسی - الحزب الوطني الديمقراطي ده‌کات.

٢- ئێمه بۆخۆمان وێنه‌ی ئه‌م نامه‌یه و هاوپێچه‌که‌ی ده‌نێرین بۆ هه‌ر یه‌ك له باڵۆێزخانه‌کانمان له ئه‌نقه‌ره و تاران.

هه‌میشه دڵسۆزتان

باڵۆێز

ئیمزا) [١٣٩].

---

[139] Ibid, From British Embassy, Baghdad, No. 10129/1/59. May 14, 1959, To: Eastern Deparment, Foreign Office, London, S.W.1.

ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی بەیاننامەکەی پارتییە لە ئینگلیزییەوە:

لە ڕۆژنامەی «الأهالی»یەوە،

٧ی مایسی ١٩٥٩،

بەیاننامەی «پارتی دیموکراتی یەکگرتووی کوردستان» ە لە عیراق کە پێمان گەیشتووە:

(لەو ڕۆژەوەی بەشی سیاسیی پارتی لە ڕۆژی حەڤدەی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٩دا بەیاننامەیەکی بڵاو کردەوە گەلێك ڕووداو و وەرچەرخانی گرنگ ڕوویان داوە کە گشتیان بوونە هۆی پتەوکردنی سیاسەتی دیموکراسیی کۆمارەکەمان چ لە بواری ئابووری و چ لە بواری کۆمەڵایەتیدا، یەکێك لەو ڕووداوانە پیلانەکەی شەواف بوو، ئەوەی یەکیەتیی عەرەب و کورد و کەمینەکانی دژی دوژمنانی کۆمار و ڕەهبەریی ڕۆڵەی گەل عەبدولکەریم قاسمی نیشان دا و لە لایەکی دیکەشەوە پێوەندیی نێوان ئیمپریالیزم و فەرمانڕەوایانی عەرەب و کۆنەپەرستانی عیراق لە دەرەبەگان و هەتیوەکانی ڕژێمی پاشایی و بەعسییەکان و ئەوانی دیکەی وەك پەیمانی بەغدای گۆڕبەگۆڕ دەرخست، هەمان کات پتەوکردنی پێوەندییە ئابووری و ڕووناکبیرییەکان لەگەڵ وڵاتە سۆشیالیزمەکان و لە سەرووی هەموشیانەوە لەگەڵ یەکیەتی سۆڤیەتدا و خاوێنکردنەوەی دەزگاکانی میری لە کارمەندە بەدفەڕەکانی و بڵاوکردنەوەی یاسای چاککردنی کشتوکاڵ و دامەزراندنی

بەرگری میللی «المقاومة الشعبية» لە گشت پارچەکانی وڵاتدا و دانی ئازادی بە نەقابە و پارتە دیموکراسییەکان و ڕێکخراوە کۆمەڵایەتییەکان و پێشکەشکردنی خائینان و پیلانگێڕەکان بە دادگا و پشتگرتنی ئەو نەتەوە عەرەبانەی خەبات بۆ ڕزگاری دەکەن و دانانی وەزیرە نوێکان هەر هەموویان نیشانەی ئەو ڕووداو و وەرچەرخانە گرنگانەن.

لەبەر ڕۆشنایی ئەوانەی سەرەوەدا کۆمیتەی ناوەندیی پارتی هەست بە پێویستیی داڕشتنی سیاسەتێك دەکات کە بۆ تێگەیشتنی ئەم ئاڵۆگۆڕانە چ

بۆ ئیمڕۆکه و چ بۆ دواڕۆژ پێویسته. هەروەك چۆن له کۆبوونەوەی ڕابردووی کۆمیتەی ناوەندیدا ئاماژەمان پێی داوه ئێستا کاتی ئەوه نییه چاو به بەشێك لەم وەرچەرخان و ئاڵۆگۆڕانەدا بخشێنینەوه، بەڵام بەشێکیان پێویستییان بە چاککردن یان گۆڕین هەیە بۆ ئەوەی ڕەوڕەوەی بەرەوپێشچوونی شۆڕش خێراتر بکەین.

یەکێك له ئامانجه سەرەکییەکانی پارتی له یەکەم ڕۆژی دامەزراندنییەوه بریتییه له خەباتی بێ وچان له پێناو دامەزراندنی حوکمەتێکی عیراقیی دیموکراسیدا، له ماوەی سیازده ساڵی ڕابردوودا تاوەکو بەرپابوونی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ حیزبەکەمان خەباتی بۆ جێبەجێکردنی ئەو ئاواته کردووه. پارتییەکەمان یەکێك بوو له باڵەکانی بزووتنەوەی نیشتیمانیی عیراقی چونکه گشت پارتییه دیموکراسیخوازەکان و سەرجەمی گەلی عیراق هەمان ئامانجیان هەبوو — دامەزراندنی کۆمارێکی دیموکراسی.

مستەفا بارزانیی تێکۆشەری گەوره له وتاره بەناوبانگەکەی ئابی ساڵی ١٩٤٦یدا که تێیدا پیرۆزبایی لەو پارتییه دیموکراسییه نوێیانه کرد که بۆ وەدیهێنانی ئەم ئاواته تێدەکۆشن، گوتی:

«من هەرگیز دژی گەلی عیراق نەجەنگیوم و نە دەجەنگم، چونکه من بۆخۆم یەکێکم وەك ئەوان، بەڵام من هەمیشه و ئێمه هەمیشه دەبێ دژی ئیمپریالیزم و ئەو کۆنەپەرستە نەفامانەی هاریکارییان لەگەڵدا دەکەن و خوێنی نەتەوەکەم دەڕێژن و شەرەفی نیشتیمانەکەم دەخەنە ژێر پێیانەوه بین».

کاتێك پارتی کوردستانی کرده مەڵبەندی چالاکی و خەباتی تەنها داوای ئەوەی کرد پشتی گەلەکەمان بگیرێ و هەموومان پێکڕا لەگەڵ عەرەب و کەمینەکاندا بچینه کۆڕی خەباتەوه بۆ وەدیهێنانی ئازادی و دیموکراسیی گەلی عیراق و پاراستنیان له ئیمپریالییەکان و کۆنەپەرستان و هەڵگرانی بیر و بۆچوونی نەتەوەپەرستیی دوژمنکاری و ئینعیزالی. پارتیمان هەمیشه خەباتی کردووه و دەیکات دژی ئیمپریالیزم و هێزە کۆنەپەرستەکان و

دەرەبەگایەتی، ئەو هەمیشە بەرگری کردووە و بەرگری دەکات لە بەرژەوەندییەکانی سەرجەمی گەلی عیراق بێ هیچ جۆرە جیاوازییەك و بەرگریش دەکات لەو بەشانەی کۆمەڵ کە دوژمنی ئیمپریالیزم و دەرەبەگایەتین.

کاتێك پارتییەکەمان لە کوردستان کار دەکات هەمیشە ئەوەی لە یادە شۆڕش چیی کردووە و چ لە حوکمەتە دیموکراسییەکەمان بە ڕەهبەریی عەبدولکەریم قاسم لە بواری مافە نەتەوەییەکانیدا چاوەڕوانە و پشتیشی بەو برایەتییە پتەوەی هەردووك نەتەوەی برا بەهێزە کە دەست لە ناودەست بەرەوپێش دەڕۆن لە پێناوی وەدیهێنانی ئامانجە دیموکراسییەکاندا و بۆ پشتگیریی سەربەخۆیی کۆمار و پاراستنی گشت دەستکەوتە ئابووری و ڕووناکبیری و کۆمەڵایەتییەکانمان. پارتییەکەمان بە هەموو توانایەوە پشتی خەباتی نەتەوەی عەرەب لە پێناوی وەدیهێنانی ئازادی و دیموکراسیدا دەگرێ. پارتییەکەمان پرسی کوردی عیراق بە بەشێك لە پرسی خودی عیراق دوای سەرکەوتنی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ دادەنێ و ئەو پێشکەوتنانەی دوای ئەوە دێنە دی دەبنە هۆی وەرچەرخانێکی سەرەکیی بنەمای ئەو برایەتییەی عەرەب و کوردی عیراق پێکەوە دەبەستێ. ئێستا عەرەب و کورد یەك ئامانجیان هەیە و پێوەندییەکانی نێوانیان لەسەر بنچینەیەکی ئازادی و یەکسانی بۆ پاراستنی سەربەخۆیی و ڕژێمێکی دیموکراسیی پتەو دارێژراون، بۆیەکا هەر حیزبێکی کوردی دوژمنایەتی عەرەب بکات و دژی ئازادیی عەرەب بێ هەمان کات دوژمنی گەلی کورد و ئازادیی نەتەوەیی گەلی کوردە، ئەو کوردانەی ئێستا دووڕەڕێز وەستاون دوژمنن، کۆنەپەرستانی کورد کە دژی دیموکراسین خراپترین دوژمنی گەلی کورد و پارتیمانن.

پارتی دیموکراتی یەکگرتوو پێوەندیی زۆر دۆستانەی لەگەڵ هەردوو حیزبی شیوعیی «عیراقی —ك.م.» و حیزبی نیشتیمانی دیموکراسی و هەموو ڕێکخراوە دیموکراسییەکانی دیکەدا هەیە و گشت ناکۆکییەکانیان بە هەستێکی برایەتی چارەسەر دەکەن. پارتیمان دڵسۆزانە پشتگیری لە بەرەی

نیشتیمانی – دیموکراسیی هێزه عیراقییەکان دەکات. بە پشتیوانیی ئەم بۆچوونە پارتی هەولێ بۆ یەککگرتنی ڕێکخراوە دیموکراسییەکان و نەقابە عیراقییەکان دەدات و دژی گشت هەوڵێك بۆ وەدی نەهێنانی ئەو یەککگرتنە دەوەستێ، چەکی پارتیمان بۆ خزمەتی بەرژەوەندییەکانی گەلی عیراق، بۆ پاراستنی کۆمارە دیموکراسییەکەمان و دەستکەوتەکانی و پشتگیریی ئاواتە دیموکراسییەکانییە بە سەرکردایەتیی ڕۆڵەی گەل عەبدولکەریم قاسم.

کۆمیتەی پارتی دیموکراتی یەککگرتووی کوردستان لە عیراق، ڕۆژی پێنجی مایسی سالّی ۱۹۵۹) [١٤٠].

بەشی حەڤدەمینی هەمان فایل دیسانەوە بۆ بابەتی پەنابەرە کوردەکانی عیراق تەرخان کراوە، بەڵام ئەمجارەیان بۆ ناو خاکی ئێران، لەم بەشەیشدا تەنها یەك بەڵگەنامە هەڵگیراوە کە بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزی بەریتانی لە تاران بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە: تارانەوە،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

بە شفرە،

لە:

سێر گ. هاریسۆنەوە[١٤١]،

---

(140) Ibid, Ahali, May 7,1959, The Declaration of the United Democratic Party of Kurdistan in Iarq.

(١٤١) سێر جیوفری وێدگوود هاریسۆن (Sir Geoffrey Wedgwood Harrison) ناوبراو ڕۆژی هەژدەی تەممووزی سالّی ۱۹۰۸ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی کامبریجە، زوبانی یابانیی زانیوە، لە ڕۆژی بیست و یەکی تەشرینی یەکەمی سالّی ۱۹۳۲ەوە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و وێڕای بارەگای وەزارەت لە لەندەن لە گەلێك ولاّتی وەك ئەڵەمانیا و یابان و بەلچیکا و یەکیەتی سۆڤیەت و ئەرجەنتین کاری کردووە و لە ڕۆژی سێیی تەشرینی دووەمی سالّی ۱۹۵۸ەوە بووەتە باڵوێزی فەوقەلعادەی بەریتانی لە تاران. بڕوانە:

ژمارە ٤٩٨،
٢٣ی مایسی ١٩٥٩،
تایبەت،
نهێنی.

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٤٩٨ی بیست و سێی مایسی وەزارەتی هەندەران،

١- بڕووسکەی ژمارە ٨٢١تان دەربارەی پەنابەرە کوردەکان.

جێگری وەزیری هەندەران ئێمڕۆکە بەیانی داوای کردم بۆ باسی کێشەی کورد. ئەو گوتی چەند سەد کەسێك لە پەنابەری عیراقی ئێستا وان لە کوردستانی «ئێران-ك.م.» و دوور لە هەر شت ئەوانە لە باڕێکی کارگێڕیی یەکجار قورسن و لە چەند مانگی داهاتوویشدا ژمارەیان زۆرتر دەبێ، هەر بۆ نموونە گوتی هەمووی یەك - دوو ڕۆژ لەمەوبەر سەرەك هۆزێکی کورد بۆخۆی هاتە تاران بۆ ئەوەی ڕێگەی پێ بدرێ گشت هۆزەکەی لە عیراقەوە بگوازێتەوە ئێران، کێشەیش لەوەدایە ئایا «ئێرانییەکان-ك.م.» دەتوانن بە یەکجاری سنوور دابخەن و پەنابەری سیاسیی وەرنەگرن، ئەو دەربارەی ئەو بابەتە سەرنجی منی ویست.

٢- پێم گوت میستەر حیکمەت [١٤٢] باسی ئەم کێشەیەی لە لەندەن کردووە. من ئاگاداری ئەوەیشم کە حوکمەتی عیراقی یەکجار گومان لەوەیش دەکات دراوسێکانی ئەو جۆرە پەنابەرانە دژی بەکار بێنن. لە لەندەن بە توندی لەو بڕوایەدان هیچ ناکرێ بۆ شێواندنی بارودۆخی ئەو ناوچەیە، هەرچەندە سیاسەتی تەقلیدیی ئێران دڵکڕاوەییە، لەگەڵ هەموو کوردێکدا و

The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1959, London,P.235.

[١٤٢] دیارە ئەو میستەر حیکمەتە باڵوێزی ئێران بووە لە لەندەن، هیچم دەربارەی ژیانی دەست نەکەوت.

لایەنی مرۆڤایەتیش لەبەرچاو دەگرێ، بەڵام وا بزانم لە گۆشەنیگای سیاسی و عەمەلییەوە وەها باشە ڕاوێژی ئێران بکرێ هەوڵ بدات چەند دەتوانێ هێند ژمارەی ئەو پەنابەرانە کەم بن.

٣- دوکتۆر سەدر [١٤٣] گوتی ئەویش دەربارەی هەمان بابەت پێوەندیی بە باڵوێزانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و تورکیاوە کردووە و ئەو مەسەلەیە پتر دەرس دەکەن دوای گەڕانەوەی میستەر حیکمەت «بۆ تاران- ک.م.» لە هەفتەی داهاتوودا. تکایە بە بڕووسکە ئاگادارم بکەن ئەگەر لەم بارەیەوە هیچی ترتان لە بەندە دەوێ.

تکا لە وەزارەتی هەندەران دەکەم وێنەی ئەم نامەیەم بنێرێ بۆ هەریەک لە باڵوێزخانەکانمان لە ئەنقەرە و بەغدا و کەراچی و واشنتۆن و هەروەها ئەم بڕووسکانەیشمان بۆ بنێرن- ژمارە ١٠٨ و ٤٣ و ٢٧ و ٣٨ و ٥١) [١٤٤].

بەشی هەژدەهەمینی هەمان فایل کە هەمان کات دوا بەشیشە لە هەر حەڤدە بەشەکەی دیکەی ناو هەمان فایل گەورەترە و بریتییە لە سیازدە لاپەڕە و هەر هەموویان بۆ باسی کوردی ئێران تەرخان کراون. لاپەڕەی یەکەمی بریتییە لە ڕاپۆرتێکی چڕوپڕی شەش خاڵی کە بە چاپکراوی هەردووک دیوی لاپەڕەکەی گرتۆتەوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

---

[١٤٣] مەبەست موحسینی سەدر «صدر الأشرف»ە، سیاسییەکی زۆر کۆنەپەرست و لاواز بووە، فەرمان فەرمای باپیری یەکێك لە دوژمنە هەرە سەرسەختەکانی مەشرووتە «شۆڕشی دەستووریی ١٩٠٥- ١٩١١» بووەو لە دواقۆناغی ڕژێمی قاجاریدا وەزیری هەندەران بوو و سەرۆکی ئەو دادگایە بووە کە دادگایی ڕەهبەرانی مەشرووتەی کردووە، بۆیەکا نیشتیمانپەروەرانی ئێران نازناوی خوێنڕێژ «جەلاد»یان بۆی هەڵبژاردووە، هەرچی سەدریشە ساڵی ١٩٤٥ بۆ ماوەیەکی کورت بووە سەرەك وەزیران و ساڵی ١٩٥٧ بووە سەرۆکی ئەنجوومەنی پیران و ساڵی ١٩٦٢یش کۆچی دوایی کرد.

[144] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, subject: Kurdish Question, From: Tehran To: Foreign Office, Cypher/ OTP, Sir G.Harrison, No. 498, May 23, 1959, Priority, Confidential.

(بەشی پۆژ هەلآت،

بابەت:

وتوویژ لەگەلّ میستەر سەنەندەجیدا[١٤٥] دەربارەی ئەو کوردانەی «عیراق–ک.م.» کە دەچنە ئێران،

تێبینی،

لە:

میستەر کێلاسەوە[١٤٦]،

تاران.

١– پێویستە ئەم نامەیە لەگەلّ بروسکەی بەغدای ژمارە ٥٠٧ «أی کیو ٥/١٠٢١» و لەگەلّ بروسکە پێوەندیدارەکانی تارانی ژمارە بیست و یەک «أی کیو ٦/١٠٢٦» و بروسکەی تارانی ژمارە ٤٨٩ «أی کیو ٢٩/١٨٢١» و پەرەگرافی دووەم و شەشەمی بروسکەی ئەنقەرەی ژمارە ٥٧«أی کیو ٣١/١٠٧١»دا بخوێنرێتەوە.

---

[١٤٥] لە گشت بوارەکاندا شاری سنە و دەوروبەری هەمیشە یەکێك لە پێشەنگە دیارەکانی کوردستانی پۆژهەلآت بوو، گەورەپیاوی هەلّکەوتووی لە بواری سیاسیەت و ئەدەب و مێژوودا تێدا هەلّکەوتووە، ئەردەلآنی و موشیری و سەنەندەجی لە خانەوادە هەرە بەناوبانگەکانی سنەن و سەنەندەجی لە دەزگای محەمەد پەزا شای پەهلەویدا جێگەی ئیعتیبار بوو.

[١٤٦] ئارثەر پۆی هاندەساید کێلاس (Arthur Roy Handasyde Kellass) پۆژی شەشی مایسی ساڵی ١٩١٥ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە پۆژی بیستی ئەیلوولی ساڵی ١٩٣٩وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی، زوبانی فارسی باش دەزانی و بۆ یەکەم جار پۆژی بیستی ئەیلوولی ساڵی ١٩٤٤ لە باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران بووە سکرتێری دووەم، وێڕای بارەگای وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە بەغدا و قاهیرەیش کاری کردووەو لە پۆژی هەژدەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ وە بووەتە کۆنسوڵی پۆژهەلآتی لەباڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران، بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1961", London, P.363.

٢- گومانێکی کەم لەوە دەکرێ کە کوردی عیراق و بە ڕادەیەکی کەمتر کوردی تورکیا ئێستاکە لە بارودۆخێکی نائارامدا بن، هەرچۆن بێ بەندە وێڕای ئەوە وەهای بۆ دەچم مەترسیی ئەو وەزعە لە واقیعەکەوە نەهاتووە، بەڵکو لە ئەگەری ڕووداننیەوە هاتووە، کورد هەمیشە لە سەنگەری یاخیبووندان، بەشێکی هۆی ئەوە دەگەڕێتەوە بۆ خودی سروشتی کورد و بەشێکیشی بۆ ئەو ڕاستییەی کە وا دەچێ بۆ چەند سەدەیەك نیشتیمانی کورد بە هۆی سنووری نێو دەوڵەتییەوە دابەش کراوە. ئەوەندەی من ئاگادارم میستەر سەنەندەجی هیچ بەڵگەیەکی مێژوویی بە دەستەوە نییە کاتێك دەڵێ ئێران نیشتیمانی دایکی گشت کوردانە، تەنانەت ئەو ڕۆژگارەیش کە کوردستان تەنها لە ڕێگەی سنووورەوە لە نێوان هەردووك ئیمپراتۆری عوسمانی و ئێرانیدا دابەش کرابوو تورکەکان نەیاندەتوانی کوردەکانی لای دیوی خۆیان دابین بکەن. لەو کاتەیشەوە و دوای پەیدابوونی سنووری تورکیی- عیراقی لەگەڵ تەواوبوونی جەنگی یەکەمیی جیهانیدا حوکمەتی عیراق تاوەکو ڕادەیەکی کەم لە هەڵوێستیدا بەرانبەر بە کورد سەرکەوتوو بوو، لە ساڵی ١٩١٨وە بە لایەنی کەمەوە دوو ڕاپەرینی زۆر گەورەی گشتیی کوردی بەرپا بووە، دووەم جاریان لە ساڵی ١٩٤٦دا سوپای عیراقی دوای دوو ساڵ هێرشبردن و بە یارمەتیی سوپای ئێرانی ئینجا توانیی مەلا مستەفای بارزان و لایەنگرانی ڕاوەدوو بنێنە ناو خاکی یەکیەتی سۆڤیەتەوە.

٣- هەرچەندە پیاو دەتوانێ لە هۆیەکانی ئەوە تێبگات کە پێشوازی کردنی حوکمەتی کۆماری عیراقی لە گەڕانەوەی مەلا مستەفا و لایەنگرانی بۆ عیراق لە ساڵی پاردا تەنها لە بەرژەوەندیی ڕووس بوو، بەڵام ئەوە ئیمڕۆ یان سبەی دەبێتە هۆی ئاژاوەنانەوە بۆ خودی عیراقییەکان، هەر چەندە لەوانەیە مەلا مستەفا و لایەنگرانی بەرز ڕەفتاریان لەگەڵدا بکرێ.

پیاوەکانی سۆڤیەت، وێڕای سروشتی ئاژەوەچێتی کورد خۆیان، ئێستاکە بوونەتە هەوێنی پڕۆپاگەندەی نەتەوەپەرستیی کوردی کە لە لایەن مۆسکۆوە گەورەترین کەمینەی عیراق دەبزوێنێ.

٤- ئامانجه نەتەوەییەکانی کورد لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی تورکیا و عیراق و ئێران ناگونجێن، چونکە دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی دەبێتە هۆی لە کیسدانی هەر سێك ولأت بۆ بەشێکی گەورە یان بچووکی خاکیان، ئەمەیش کارێکی ترسناکە بە تایبەتی بۆ عیراق، چونکە کورد یەك دەر پێنج یان دەر شەشی دانیشتوانی ئەو ولأتە پێك دەهێنن، وێڕای ئەوەی گشت کانە نەوتەکانی مووسڵ دەکەونە کوردستانەوە.

٥- تاوەکو ئێستاکە هەروەك چۆن بێ بۆ خۆم هەستم پێی کردووە، قاسم و حوکمەتەکەی حەز بە پێوەندیی کوردەکان لەگەڵ بەشێك لە عیراقییەکاندا[١٤٧] ناکەن،، هەرچەندە لەمەیشدا شتێك دەستکەوتیان چنگ کەوتووە، وەك پشتگیریی کورد لە دامرکاندنەوەی یاخیبوونەکەی مووسڵدا. ڕاستە لەم چەندانەی دواییدا لە نێوان کورد و پۆلیس و سوپای عیراقیدا هاریکارییەکی وەبەرچاو هەبوو لە ڕاوەدوونانی «دوژمنانی کۆماردا-ك.م.» لە ناوچە دوورەکانی باکووردا، بەڵأم کێشەکانی ئەو ناوچە دوورەدەستانە تا ڕادەیەکی زۆر ئەنجامی ناکۆکیی نێوان هۆزەکان و بەرەڵڵأییانە وەك لەوەی کارێکی دژ بە میری بێ. ڕاستە بەشێك لە پەنابەرە کوردەکانی عیراق چ لە تورکیا و چ لە ئێران لە دەست میری هەڵهاتوون، بەڵأم بەشێکی دیکەیان لە تاو فشاری ئەو هۆزانە هەڵهاتوون کە لە هۆزەکانی خۆیان بە هێزترن، یان بە بڵێین هۆی سەرەکیی ئاژاوەکانی ئێستای کوردستانی عیراق دەگەڕێتەوە بۆ پەیڕەونەکردنی یاسا و بەرەڵڵایی نەك بریتین لە بەربەرەکانێیەکی گشتی دژی میری. سەرباری ئەوە هەتا حوکمەتی سۆڤیەتی پشتی قاسم بگرێ، ناشێ کورد دژی هان بدات و سیاسەتی ئێستای لە کوردستان لەوە بەدەر نییە کە مەنجەڵەکە لەسەر ئاگرێکی کز دابنێ وەك داردەستێکی ئامادە بۆ هەر کاتێك بیانەوێ کێشەی بۆبنێنەوە[١٤٨]. ئێستا سۆڤیەتییەکان دارێکیان

---

[١٤٧] دوور نییە مەبەستی شیوعییەکان بێ.

[١٤٨] ئەم قسانە لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەم جۆرە دارێژراون:

به دەستەوەیە کە هەردووک سەری پیسن، چونکە نە دەتوانن تاوەکو کۆتایی یاری بە کارتی نەتەوەیی کوردەوە بکەن و بەو جۆرە تورکیا و ئێران دژی خۆیان بوروژێنن و هەمان کاتیش لەم لاوە قاسم هێند نەوروژێنن کە زیان بگەیەنێ بە بەرژەوەندییەکانی ئێستایان. لەمەوە دەردەکەوێ کە بەرژەوەندیی زۆر گەورە تورک و فارس و عیراقییەکان تووندوتۆڵ پێکەوە دەبەستێتەوە لە کاتی بەرپابوونی هەر ئاژاوەیەک لە کوردستاندا، هەرسێک لایان تاوەکو چ ڕادەیەک پێویست بێ هاریکاریی دەکەن.

٦- لە بڕگەی دوو و شەشی بڕووسکەی ژمارە پەنجاو حەوتی «بالۆێزخانەی بەریتانی - ک.م.» لە ئەنقەرە وەها دەردەکەوێ کە تورکەکان ئاگاداری ئەم ڕاستیانەن بۆیەکا ژیرانە لەم بوارەدا ڕەفتاریان کرد و لە نزیکەوە پێوەندییان بە حوکمەتی عیراقەوە کرد. بە داخەوە ئێرانییەکان بەو ڕادەیە سەرکەوتووانە ڕەفتاریان نەکرد. لەو قسانەوە کە میستەر سەنەندەجی بە میستەر کێلاسی گوتوون دیارە ئێرانییەکان تاوەکو ئێستا لە هەوڵەکانیاندا لەگەڵ عیراقییەکاندا سەرکەوتوو نین و بە پێی بڕگەی بیست و دووی بڕووسکەی میستەر ڕەسێل [١٤٩] ئێرانییەکان مەسەلەکەیان زۆر بە

".... So long as the Soviet Government are backing Qasim, it is unlikely that they will wish to provoke the kurds against him, and their current policy in Kurdistan is not likely to go beyond keeping the pot gently simmering, as a rod in pickle for the Iraqi Government if at any time they should wish to proveke difficulties with it".

[١٤٩] بریان هاربرا ئەشفۆرد ڕەسێل (Brian Harborough Ashford Russell) پۆژی بیست و سێی ئابی ساڵی ١٩١٤ لە دایک بووە، دەرچووی زانکۆی کامبریجە، لە پۆژی حەڤدەی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٣٧وە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی، زوبانی ڕووسیی بە باشی دەزانی، لە نەمسا و یەکیەتی سۆڤیەت و وێلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و ئیتاڵیا و ئێران کاری کردووە و لە پۆژی دووی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٩وە کرایە سەرۆکی «بەشی هەواڵەکان» لە بارەگای وەزارەتی هەندەران لە لەندەن. بڕوانە:

جـدی وەرنـەگرتووە. دوا پسـتەی بڕگـەی دووی بڕووسـکەی ژمـارە ٥٠٧ی «بالّۆێزخانەی بەریتانی – ك.م.» لە بەغدا گومان لەوە دەکات کـە دوور نییـە ئێستا ئێرانییـەکان چـالاکانە خـەریکی نانـەوەی ئـاژاوە بـن لـە کوردسـتان «هەروەها بڕوانە بڕگەی شەشی بڕووسکەی ژمارە پەنجاو حـەوتی ئەنقـەرە». ئەگەر بە ڕاستی ئێرانییەکان کارێکی وەهایان کردبـێ ئـەوە سـەرەڕۆییەکی زۆر گەورەیە لەوانـەوە، خـۆ ئەگـەر وایـش نـەبێ ئـەوان پێویسـتە بـە جیـدی بڕوانـنـە بـارودۆخی کوردسـتان، بڕووسـکەی ژمـارە ٤٩٨ی سـێر جیـۆفری هاریسـۆن دەرفـەتی ئـەوەمان بـۆ دەڕەخسـێنێ بگەڕێینـەوە بـنج و بنـاوانی تۆمەتەکە، بۆیەکا من ڕەشنووسی بڕووسکەکەتان بۆ دەنێرم.

وێنەی بۆ بەغدا و ئەنقەرە.

ئیمزا

س.م.لێ کۆیسن [١٥٠]،

٢٧ی مایسی ١٩٥٩ [١٥١]،

دوا بە دوای ئەم نامەیە نامەیەکی دیکەی کونسۆلّی ڕۆژهەلاّتی گشتیی لە بالّۆێزخانەی بەریتانی لە تـاران ئـارشـەر کێلاسـەوە دەربـارەی هـەمان بابـەت هەلّگیراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

بالّۆێزخانەی بەریتانی،

تاران،

ژمارە ١٠٨١/٥٩گ،

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1961", London, P.363.

[١٥٠] ناویم لە لیستی ناوی کارمەندانی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لەو سالاّنەدا نەدۆزییەوە.

[151] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, Talk with Mr.Sanandaji on influx of Kurds in to Iran, Minutes From Mr. Kellas, Tehran.

١٢ی مایسی ١٩٥٩،

نهێنی،

تۆماری گفتوگۆ.

١- ئیمڕۆ لە بارەگای وەزارەتی هەندەرانی «ئێرانی - ك.م.» لەگەڵ میستەر سەنەندەجیدا گفتوگۆمان کرد دەربارەی ئەو هەرا و بگرە کوردییەی بروسکەی ژمارە ٥٠٧ی هەشتی مایسی «بالۆێزخانەی بەریتانی - ك.م.» کە لە بەغداوە ناردوویە بۆ وەزارەتی هەندەرانی «بەریتانی - ك.م.» باسی کردووە.

٢- میستەر سەنەندەجی گوتی: ئەو هیچ شتێکی تایبەتیی ئەوتۆی دەربارەی هاتنی کوردی «عیراق - ك.م.» بۆ ئێران لا نییە، دەوروبەری مانگێك لەمەوبەر و لەوەتەی شۆڕشی عیراق بەرپا بووە نزیکەی چوار سەد کورد سنووریان بڕیوە و دوای ئەوەیش ژمارەیەکی دیکە پەنایان هێناوەتە بەر ئێران. سەنەندەجی ئاگای لەوەیشە دەوروبەری سێ سەد کەس لە هۆزی برادۆست چوونەتە تورکیا «ڕاپۆرتەکانی ڕۆژنامە تورکییەکان زێدەڕۆیی لە ژمارەکاندا دەکەن».

٣- میستەر سەنەندەجی پتر لەوەیش گوتی هەمیشە بە پێی سیاسەتی ئێران، ئێرانی بە نیشتیمانی هەر کوردێك لە سەرانسەری جیهاندا داناوە لەو گۆشەنیگایەوە کە ئێران نیشتیمانی هەموو کوردێکە، بۆیەکا کاربەدەستانی ئێران دەبوو پەنا بدەنە هەر کوردێك بیەوێ بێتە ئێران، لە لایەکی دیکەوە حوکمەتی ئێران بە هیچ جۆر هەنگاوی نەناوە بۆ هاندانی ئاژاوە لە عیراقدا، بەڵکو لە ڕاستیدا لە وەڵامی نامەی ئەو بەگ و خانە کوردانە ناردوویانن بۆ ئێران بە هیچ جۆر هانی نەداون بێنە ئێران، خۆ ئەگەر بەگێکیش بێ پیاوەکانی سنووری بڕیبێ هەمیشە تێی گەیەنراوە کە سەنگی ئەو بە پیاوەکانییەوەیە.

٤- میستەر سەنەندەجی گوتی بە هەر حاڵ ئەو دەتوانێ بە فەرمی دڵنیام بکات کە حوکمەتەکەی هەرگیز نیازی نییە ئاژاوە لە نێو کوردی

عیراقدا بنێتەوە و نایەوێ هیچ جۆرە کێشەیەک بۆ حوکمەتەکەی جەنەڕاڵ قاسم دروست بکات، هەروەها گوتیشی حوکمەتی ئێرانی تەواو هاوبیری حوکمەتی خاوەن شکۆی بەریتانییە کە دەبێ یاریدەی حوکمەتی عیراقی دژی دوژمنەکانی بدرێ، تایبەت دژی عەبدولناسر.

٥- بە لای ئەوەوە کێشەکە لەوەدایە چۆن بتواندرێ گومانەکانی قاسم بڕەوێنرێنەوە و حوکمەتی ئێران ئاگاداری ئەوەیە کاتی خۆی وەزیری دارایی عیراقی بە هەر دووک باڵوێزی بەریتانی و ئەمەریکایی لە بەغدا گوتووە کە حوکمەتەکەی گومانی لە نیازەکانی ئێران بەرانبەر کوردستان هەیە. میستەر ئەردەلآنی باڵوێزی ئێرانی لە بەغدا لەوە ئاگادار کردووە کە دەبێ هەوڵ بدات بۆ ڕەواندنەوەی ئەو بۆچوونە، وێڕای ئەوەی مولحەقی سەربازیی ئێران هەفتەی ڕابردوو نێردرایەوە بەغدا و فەرمانی درابوویێ کە خودی جەنەڕاڵ قاسم لە نیازە خاوێنەکانی ئێران دڵنیا بکات و هەر زانیارییەکی ئیستیخباراتی کە لەوانە بێ یاریدەی عیراق بدات پێشکەشی بکات، بەڵآم وەک سەنەندەجی گوتی بە داخەوە میستەر ئەردەلآن زۆر سەرکەوتوو نەبوو وە کۆڵۆنێل مەنسوور پووری «مولحەقی سەربازیی ئێران - ک.م.» نەیتوانی جەنەڕاڵ قاسم بە تەنها ببینێ، چونکە هەمیشە بە دوو سێ ئەفسەر چواردەورە درابوو کە مولحەقی سەربازیی ئێران نەیدەناسین. هەرچی باڵوێزی عیراقیشە لە تاران هیچ کەڵکی نەبوو، چونکە ئێرانییەکان لەو بڕوایەدان کە جێگەی بڕوای حوکمەتی عیراقی نییە.

٦- میستەر سەنەندەجی لەو بڕوایەدایە کە حوکمەتانی بەریتانیا و تورکیا و ئێران لەسەر ئەوە کۆکن کە پێویستە هیچ نەکەن ببێتە هۆی نیگەرانیی ڕژێمەکەی قاسم. بەڵآم ئەو لە هەڵوێستی ئەمەریکاییەکان وەڕسە، هەرچەندە باڵوێزی بەریتانی لێرە «لە تاران - ک.م.» لەوە دەچێ وەک ئێمە بیر بکاتەوە، بەڵآم دوا کۆنفرانسی ڕۆژنامەنووسیی میستەر

جێرنەگان [١٥٢] سەرنجی پێچەوانەی نواند، بۆیەکا بااڵوێزی ئەمەریکی پێشنیازی بۆ میستەر ئەفشار کرد کە کۆنفرانسێکی باڵا بکرێ بۆ ئەندامانی پەیمانی بەغدا بۆ هەڵسەنگاندنی بارودۆخی عیراق و گەیشتن بە یەک سیاسەت.

٧- میستەر سەنەندەجی ئەوەیشی گوت کە دوا زانیارییەکانی ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن کە موزەفەر فەیرووزی «میری ڕەش» [١٥٣] گەیشتۆتە بەغدا، ئەمەیش وەرچەرخانێکی ناخۆشە.

٨- میستەر سەنەندەجی لە ئەنجامدا گوتی حوکمەتی ئێران گەلێك منەتباری بااڵوێزی حوکمەتی خاوەن شکۆی بەریتانی لە بەغدا دەبێ ئەگەر بێتوانێ یارمەتی بااڵوێزی بدا بەوەی کە قەناعەت بە جەنەراڵ قاسم بکات کە هەڵوێستی حوکمەتی ئێرانی «بەرانبەر عیراق- ك.م.» لە گەشت ڕوویەکەوە هەڵوێستێکی ئاشتیخوازانە و یاریدەدەرە و دەتوانێ نفووزی لە کوردستاندا بۆ ئەو مەبەستە تەرخان بکات ئەگەر بێت و بارودۆخەکە لە کوردستان بەرەو ئاستێکی بێ هیوا وەرچەرخێ و لەو حاڵەتەدا بیری ئێرانییەکان بۆ ئەوە دەچێ کە لەوانە بێ بتواندرێ حاڵەتی ڕۆژگاری هاشمییەکان لە بەغدا لە خودی کەسایەتیی مەلیك حوسەیندا زیندوو بکرێتەوە.

ئیمزا

أ.ر.ھ.کێڵاس،

١٢ی مایسی ١٩٥٩ » [١٥٤].

---

[١٥٢] ئاماژە بۆ ناو و کاری نەکراوە.

[١٥٣] موزەفەر فەیرووزی، کە لەناو بەڵگەنامەکەدا بە میری ڕەشیش ناوی هاتووە، لە بنەماڵەیەکی ناسراوی کرمانشایە و نزیکترین یاریدەدەری قەوامولسەڵتەنەی سیاسەتمەداری بە توانا و بە ناوبانگی ئێران بووە کە ویستوویەتی محەمەد ڕەزا شای پەهلەوی بە دەستووری پاشایانی ئەورووپا تەنها ڕەمز بێ، بۆیەکا ئەو سەردانەی موزەفەر فەیرووزی لە بەغدا لەو ڕۆژگارە ناسکەدا فەرمانڕەوایانی ئێرانی تەواو پەشۆکاندووە.

دوا به دوای ئەمە ڕاپۆرتێکی دوور و درێژی دیکە دەربارەی هەمان بابەت هەڵگیراوە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

بۆ تاران،

بڕووسکەی ژمارە ٢٧٥،

بۆ زانیاریی نێردراوە بۆ:

ئەنقەرە و بەغدا و واشنتۆن،

ژمارە ٢٤٥،

٢٨ی مایسی ١٩٥٩،

دابەشکردنی: وەزارەتی هەندەران و هۆڵی سپی،

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٤٩٨تان بە ناوی کوردەوە.

١- ئێمە بەختەوەرین چونکە وەها دیارە حوکمەتی ئێرانی بارودۆخی کوردستانی بە سەرنجێکی وردتر سەیر دەکات وەک لەوەی بڕووسکەی ژمارە بیست و دووی میستەر ڕەسێل باسی کردووە. هەر چەندە ناتواندرێ زانیاریی ڕێکوپێك لەم بوارەدا وەچنگ بکەوێ، بەڵام ئێمە پێمان وەهایە هەراوبگری ئێستای کوردی عیراق بەر لە هەر شت دەگەڕێتەوە هەوڵی بەغدا بۆ داچەسپاندنی دەسەڵاتی خۆی دوای بەرپابوونی شۆڕش، وێڕای هەڵوێستە سەرنجڕاکێشەرەکانی بیر و بۆچوونی شیوعییەکان و نەتەوە پەرستانی کورد، ئەوانەی مەلا مستەفای بارزانی هێناونی و ئیزگەی مۆسکۆ پتر لە هەر بەرهەڵستییەك بۆ حوکمەتی عیراق دەیانوروژێنێ. بە ڕاستی قاسم پتر لە پێویست «عیراقچێتی» [١٥٥]کورد دەکات و کوردەکانیش یاریدەی هێزەکانی

---

(154) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, British Embassy, Tehran, No. 1081/59G, May 12,1959, Confidential, Record of Conversation.

[١٥٥] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا زاراوی عیراقچێتی بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە: "Iraqiness".

میرییان دژی یاخیبوونەکەی مووسڵ دا. بزووتنەوەی ئێستای هێزەکانی میریش لە باکووری عیراق لەوە دەکەن مەبەستیان گێڕانەوەی هێمنی و نەهێشتنی ناکۆکیی نێوان هۆزەکان بێ نەك دامرکاندنەوەی یاخیبوونێك.

٢- هیچ گومان لەوەیشدا نییە کە ڕووسەکان بەختەوەرن بەوەی تاوەکو ئەوپەڕی یاری بە ئاواتەکانی کورد بکەن دژی تورکەکان و ئێرانییەکان و بە پشتیوانیی قاسم، هەر چەندە، هەرچۆن بێ، ئاواتە نەتەوەییەکانی ئەگەر بگەنە ئامانجەکانیان «واتا دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆ» لەوانەیە زۆرتر عیراق بوروژێنێ وەك لە ئێران و تورکیا کە لەوە ناچێ هەوڵ بدەن یاری بەم کارتە بکەن چونکە تاوەکو ئێستا هەردووکیان پشتگیریی قاسم لە بەغدا دەکەن. کەوابێ مەترسیی نەتەوەپەرستیی کورد پتر لە چوارچێوەی ئەگەرەکاندا هەڵدەسەنگێنرێ وەك لە واقیع، بەڵام بە هەر حاڵ ئەوە داردەستێکی گەورەیە بە دەست ڕووسەوە ئەگەر هەر کاتێك بیانەوێ گڵۆڵەی ئەو سێ دەوڵەتە بخەنە لێژی.

٣- لەمەوە دەردەکەوێ کە هەر سێك حوکمەتی ئەو وڵاتانە وەك یەك هیوادارن ئاژاوەکانی ئێستای کوردستانی «عیراق - ك.م.» دابمرکێنرێنەوە. بۆخۆیشتان دەتوانن لە بڕووسکەی ژمارە پەنجاو حەوتی «باڵوێزخانەی بەریتانی - ك.م.» لە ئەنقەرە هەست بەوە بکەن تورکەکان دەرکی ئەو ڕاستییەیان کردووە و هەنگاویان ناوە بۆ ئەوی پێوەندییان بە عیراقییەکانەوە هەبێ. ئێمە پێمان ناخۆشە کە لە ڕێگەی گفتوگۆکانی میستەر کێڵاسەوە لەگەڵ میستەر سەنەندەجیدا هەست بەوە بکەین کە لە نزیك کەوتنەوەی ئێرانییەکان لەگەڵ عیراقییەکاندا دەربارەی ئەم بابەتە کەمتر سەرکەوتووە. تۆ باشت بە میستەر سەدر گوتووە کە ئێوە هیچتان نەکردووە بۆ هێورکردنەوەی بارودۆخەکە، تکاتان لێ دەکەم ئێوە بۆخۆتان دووی ئەم بابەتە بکەون لەگەڵ میستەر حیکمەتدا و هانی بدەن «ئێرانییەکان - ك.م.» چەند دەتوانن لەم بوارەدا نزیك بن لەگەڵ عیراقی و تورکەکاندا. دەتوانی ئەوەیشی پێ بڵێی کە میستەر هەمفری تریڤێلیانی «وەزیری

هەندەرانی بەریتانی —ك.م.» لەم بوارەدا ئامادەیە بە هەموو جۆرێك یاریدەی باڵوێزی بەریتانی لە بەغدا بدا.

٤- بڕگەی شەشەمی بڕووسکەی ژمارە پەنجاو حەوتی سێر بێرنارد بۆرۆی «باڵوێزی بەریتانی لە تورکیا - ك.م.» دەربارەی ئەوەی ئێرانییەکان وەها بیر دەکەنەوە کە ئەوان دەتوانن «کەڵك لە توانای» [١٥٦] هەڵوێستی کورد وەربگرن زۆر نیگەرانی کردووین. بە لای ئێمەوە ئەم هەڵوێستە هەم ترسناکە و هەم واقیعی نییە، هەم هەڵوێستێکی پڕ لەخۆباییبوونە. دەتواندرێ ئەم هەڵوێستەیش لەگەڵ هەڵوێستی ناڕەوای ئەفشاردا بەراورد بکرێ، ئێمە دەتوانین یاریدەی ئەو هەڵوێستە سیاسییە گومان لێکراوە و ڕاڕایەی ئێران بدەین و وەها پێدەچێت سەدر هەوڵ دەدات یاریدەدانی ئێمە بخاتە قاڵبێکی زیرەکانەوە، تکا دەکەم هەوڵ بدەن بە وردی بزانن ئێرانییەکان چییان مەبەستە، چونکە تاکە هەڵوێست لە کوردستاندا لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی ئەواندا بگونجێ ئەوەیە کە ئەوپەڕی هەوڵ بدرێ بۆ دابینکردنی هێمنیی ناوچەکە.

٥- سێر ب. بۆرۆ دوودڵە لەوەی دەربارەی ئەم بابەتە لەگەڵ تورکەکاندا قسە بکات، لەوانەیە سێر هەمفری تریڤێلیانیش بە هەمان شێواز دوودڵ بێ دەربارەی ئەم بابەتە لە گەڵ هاوڕێ ئێرانی و تورکەکانیدا بدوێ.

ئیمزا [١٥٧].

---

[١٥٦] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا بەو جۆرە ئەو ڕستەیە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە:

"4- We are disturbed at the statement in paragraph 6 of Sir Bernard Burrows telegram No.57 Saving that the Iranians may think that in certain circumstances they may be able to (exploit the potentialities) of the Kurdish situation".

[157] N.A:, F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, Address to Tehran, Saving, Telegram No. 275, Ankara- Baghdad- Washinton, No. 245, May 28, 1959, Distribution: Foreign Office and Whitehall.

ئەم بەڵگەنامەیەی سەرەوە هەڵەی چاپی زۆری تێکەوتبوە کە هەموویان بە دەستخەت ڕاست کراونەتەوە و دیسان هەمان بەڵگەنامە بێ هەڵە چاپ کراوەتەوە و سێ لاپەڕەی داهاتووی هەمان دوا بەشی ئەم فایلەی بۆ تەرخان کراوە.

دوا بەدوای ئەمە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی هەمان بابەت هەڵگیراوە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

نهێنی،

لە:

ئەنقەرەوە،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

بە شفرە،

دابەشکردنی وەزارەتی هەندەران و هۆڵی سپی،

سێر ب.بۆرۆز،

ژمارە ٨٧٤،

٢ی حوزەیرانی ١٩٥٩،

وێنەی لێ دراوەتە:

تاران و بەغدا و واشنتۆن و بەشی سیاسیی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست،

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٢٧٥تان بۆ تاران دەربارەی کورد.

١- ڕۆژی دووی حوزەیران لەگەڵ سکرتێری گشتیی وەزارەتی هەندەرانی «تورکیادا - ک.م.» دەربارەی بابەتەکانی ناو ئەم بڕووسکەیە قسەم کرد، تاوەکو ئێستا میستەر زۆرلۆ نەگەڕاوەتەوە ئەنقەرە، هەرچی ئێستێبیلیشە[١٥٨] گوتی چەند ڕۆژێك لەمەوبەر وەزیری هەندەرانی ئێران بە

---

[١٥٨] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئاماژە نە بۆ ناوی تەواوی و نە بۆ کاری نەکراوە.

ئەستەموولدا تێپەڕی و دروست باسی ئەو کێشانەی کۆچڕەوی کوردەکانی عیراقی بۆ کاربەدەستە ئێرانییەکانی دروست کردووە، بەلأم بە هیچ جۆر وەهای نیشان نەدا کە کاربەدەستانی ئێران نیازیانە کەلك لەو وەزعەی کورد وەربگرن.

٢- ئێستێبیل بە گشتی لەگەلّ ئەو سەرنجەدایە کە کێشەی ئێستای کوردی کارێکی ناوخۆی نێو هۆزەکانە و هەلّوێستی دروستی تورکیا و ئێران پێویستە لەبەر ڕۆشنایی ئەم بۆچوونەدا دابڕێژرێ و چی دەتوانن بیکەن بۆ ئەوەی نەهێلّن ئەو کارە ببێتە بابەتێکی نێودەولّەتی. گوتیشی ئەو بۆ خۆی وەزیرەکانی تورکیا ڕادەسپێرێ کە بەو جۆرە مەسەلەکە عەرزی شا بکەن کاتێك ڕۆژی سێی حوزەیران بە ئەستەموولدا تێدەپەڕێ و هانی بدەن کە بە تایبەتی ئاگادار بێ و لەسەر هەولّەکانی بەردەوام بێ کە عیراقییەکان لەوە دلّنیا بکات هیچ جۆرە پیلانێکی ئێرانی لە ناوچەکانی سنووردا لە ئارادا نییە.

تکا لە وەزارەتی هەندەران دەکەم وێنەی ئەم بڕووسکەیە بنێرن بۆ تاران ژمارە ١٢١ و بەغدا ژمارە ٨٣ و واشنتۆن ژمارە ١٢١ و بەشی سیاسیی هێزی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست ژمارە ٩٦)[١٥٩].

دوا بەدوای ئەمە بڕووسکەیەکی دیکەی بالّوێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە دەربارەی هەمان بابەت دانراوە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە:

ئەنقەرەوە،

---

(159) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Department, Confidential, 1959, Subject: Kurdish Question, From: Ankara, To: Foreign Office, Cypher/OTP, Foreign Office and Whitehall Distribution, Sir B.Burrows, No 874, June 2,1959, Reported for Infromation to: Tehran, Baghdad, Washington. P.O.M.E.F.

بۆ:
وەزارەتی هەندەران،
بە شفرە،
سێر ب. بۆرۆس،
ژمارە ٩٠٢،
٦ی حوزەیرانی ١٩٥٩،

وێنەی لێ دراوەتە: تاران و بەغدا و بەشی سیاسیی هێزی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و کەراچی.

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٧٨٤م دەربارەی کورد.

وەزیری هەندەرانی تورکیا ئاگاداری کردم کە وا ڕۆژی پێنجی حوزەیران لە کاتی وتووێژدا لەگەڵ شادا لە ئەستەموڵ لە کاتی گەڕانەوەیدا بۆ نیشتیمان گوتی: وەزیرەکانی تورکیا پێیان وایە پێویستە لەگەڵ بابەتە کوردییەکاندا بە شێوازێك ڕەفتار بکرێ کە دواڕۆژ وەبەرچاو بگیرێ، گوتووشیانە ئەوان لەو باوەڕەدان لەم بوارەدا کاربەدەستە ئێرانییەکان لە ڕاستیدا بە هیچ جۆرە چالاکییەکی ناپەسند هەڵنەستاون. هەرچۆن بێ شا ئەوەی نیشان دا کە لە ڕووی کارگێڕییەوە ئێرانییەکان بایەخ دەدەن بە لێشاوی کوردە پەناهێنەرەکان. تورکەکان بە شایان ڕاگەیاندووە کە ئەوان ئامادەن ژمارەیەك لەو کوردانەی پەنایان هێناوەتە بەر «ئێران – ک.م.» وەربگرن چونکە بۆ ئەوان ئاسانترە وەك لە ئێران بیانگوێزنەوە ناوچەیەکی دوور لە سنووری عیراق.

تکا لە وەزارەتی هەندەران دەکەم وێنەی ئەم بڕووسکەیەم بنێرن بۆ باڵوێزخانەکانمان لە تاران و بەغدا لەگەڵ ئەو دوو بڕووسکەیەی ترمدا کە ژمارەیان «١٢٧ و ٨٦»ە، وێڕای بەشی سیاسیی هێزی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و واشنتۆن و کەراچی، هەروەها ئەو بڕووسکانەیشم کە ژمارەکانیان «١٠٣ و ١٢٥ و ٨٨»ە.

ئیمزا) [١٦٠].

دوا بەڵگەنامەی ئەم دوا بەشەی ناو هەمان فایل بریتییە لەم نامەیەی باڵوێزخانەی بەریتانی لە بەغدا کە ڕۆژی حەڤدەی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٩ دەربارەی هەمان بابەت ناردوویە بۆ «بەشی ڕۆژهەڵات»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن و ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

نهێنی،

لە:

باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،

بەغدا،

ژمارە ٥٩/٢٤/١٠٣٩،

١٧ی حوزەیرانی ١٩٥٩،

بۆ:

بەشی ڕۆژهەڵات،

وەزارەتی هەندەران

لەندەن،

س دەبل یو. ١،

بەشی ڕۆژهەڵاتی خۆشەویست،

١- بە بایەخ پێدانەوە ناوەڕۆکی گفتوگۆکەی ڕۆژی دوازدەی مایسی میستەر کێلاسم لەگەڵ میستەر سەنەندەجیدا خوێندەوە. باڵوێزی بەریتانی لە بەغدا چیی پێ بکرێ بۆ هاندانی باڵوێزی ئێران «لە بەغدا - ك.م.» بۆ ئەوەی هەوڵ بدات حوکمەتی عیراقی قایل بکات کە گشت نیازەکانی حوکمەتی ئێرانی ئاشتیخوازانە و یاریدەرانەیە، هەرچەندە بە دەستووری

---

(160) Ibid, Confidential, From: Ankara, To: Foreign Office, Cypher/OTP, Sir B. Borows, No. 902, June, 6,1959.

باڵوێزی «بەریتانی – ک.م.» لە تاران ئێمەیش گومان لەوە دەکەین کە گشت پێوەندیدارە ئێرانییەکان هاوهەستن لەوەدا، تایبەت سوپای ئێران لە ناوچە کوردییەکاندا.

٢– ئێمە لە پەرەگرافی شەشی ناو گفتوگۆکەدا لەو قسانە تێنەگەیشتین کە دەربارەی کۆنفرانسەکەی ئەم دواییانەی میستەر جێرنێگان نووسراون. هەرچۆن بێ بۆچوونەکانی میستەر جێرنێگان دەربارەی وەزعی عێراق و ئەو سیاسەتەی ئەو پەیڕەوی کردووە تەواو لەگەڵ بۆچوونەکانی ئێمەدا دەگونجێن.

ئێمە بۆخۆمان وێنەی ئەم نامەیەمان دەنێرین بۆ باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران.

هەمیشە دڵسۆزتان

باڵوێز

ئیمزا) [١٦١].

* * *

گەلێك فایلی دیکەی بایەخدار و دەگمەن و دەوڵەمەندی ئەرشیڤی نیشتیمانیی بەریتانی بۆ بابەتی قۆناغەکانی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژی ساڵی ١٩٥٨ لە ڕۆژی بەرپابوونییەوە تاوەکو ڕۆژی کەوتنی لە هەشتی شوباتی ساڵی ١٩٦٣دا تەرخان کراون و بێ گومان سەرچاوەیەکی پەسەن و کەم هاوتان بۆ هەڵسەنگاندنی ئەو شۆڕشە کە کارێکی زۆری کردە سەر هاوسەنگیی هێز «تناسب القوى» لە ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا و لە ڕۆژگارێکی یەکجار ناسکی دووبەرەکیی نێوان بەرەی سەرمایەداری و بەرەی سۆشیالیزمیدا. هەر بۆ نموونە سەرجەمی فایلێکی «دیوانی سەرەك وەزیران»ی[١٦٢] حوکمەتی بەریتانی کە ژمارەکەی (٢٨٢٠/١١)ەو ژمارەی

---

(161) Ibid, Confidential, From: British Eambassy, Baghdad, No. 1039/24/59, June 17,1959, To Eastern Department, Foreign Office, London, S.W.1

(162) N.A., PREM (Prime Minister), No.11/2820, Sudan 1958-1959.

لاپەڕەکانی حەفتاو سێ لاپەڕەیە بۆ بابەتی مەترسییەکانی فەرمانڕەوایانی ئەوسای سودان لە بەرپابوونی شۆڕشی چواردەی تەممووز تەرخان کراون، شایانی باسە بەشی هەرە زۆری ئەو حەفتاو سێ لاپەڕەیە لە هەردووک دیویان نووسراونەتەوە و لەیەکەم پۆژی دوای بەرپابوونی شۆڕشی ناوبراوەوە، واتا لە پازدەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨وە، تاوەکو پۆژی چواری مارتی ساڵی ١٩٥٩ بۆ ئەو بابەتە تەرخان کراون.

باڵوێزی بەریتانی لە خەرتووم بە ئاسانی هەستی بەوە کردووە چۆن فەرمانڕەوایانی ئەوسای سوودان لە سەرکەوتنی شۆڕشی چواردەی تەممووزی ١٩٥٨ی عیراق تۆقیون و لەوە زراوەترەک بوون نەبا جەماوەر و سوپای سوودانی بە هەمان شێواز تەخت و تاراجی ئەوان تێک بدەن. لە فایلی ناوبراودا گەلێک پاپۆرتی چڕوپڕی پڕ لە زانیاریی دانسقە هەڵگیراون کە هی وەهایان تێدایە وێنەی لێ دراوەتە ژمارەیەکی زۆر لە دەزگا تایبەتییەکانی پایتەختەکانی پۆژئاوا و پۆژهەڵات و کەسایەتییە بەرپرسەکانیان کە تەنانەت یەکێکیان داڤید بن گۆریۆنی سەرەک وەزیرانی ئیسرائیلە[١٦٣] و لەسەر بەڵگەنامەکانی ئەو جۆرەی ناو ئەم فایلەدا ئەم دوو پستەیە نووسراون — «یەکجار نهێنی» "Top Secret" و «نهێنی و شەخسی» " Secret and Personal"، جا ئاخۆ «هەڵوێستی کۆنەپەرستانی عەرەب بەرانبەر شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ ی عیراقی لەبەر پۆشنایی بەڵگەنامە

---

[١٦٣] داڤید – بن گۆریۆن (David Ben – Gurion) یەکێکە لە پەهبەرە زایۆنیستە هەرە ناسراوەکانی جیهان، ساڵی ١٨٨٦ لە شارۆچکەی پلۆسکیی پۆڵۆنیا لە دایک بووە و قوتابخانەی جووەکانی ئەو شارەی تەواو کردووە، نەک هەر یەکەم سەرەک وەزیرانی ئیسرائیل بوو، بەڵکو تاوەکو ئێستاش هیچ کام لە سەرەک وەزیرانی ئەو وڵاتە بە پادەی ئەو حوکمی ئیسرائیلیان نەکردووە -بن- گۆریۆن دەوروبەری پازدە ساڵ سەرەک وەزیران بوو لە ساڵی ١٩٤٨وە تاوەکو ساڵی ١٩٥٣ و لە ساڵی ١٩٥٥وە تاوەکو ساڵی ١٩٦٣، ساڵی ١٩٧٣ کۆچی دوایی کردووە.

نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانیدا» چ نامەیەکی دوکتۆرای دەگمەن و ڕەسەن و پێویستی لێ دەردەچێ؟.

* * *

لە گەلێك فایلی دیکەی ئەرشیڤی نیشتیمانیی بەریتانیدا باسی پێوەندیی کورد بە گشتی و کوردی عیراق بە تایبەتی بە شۆڕشی چواردەی گەلاوێژەوە کراوە، جاری وا هەیە ئەو بەڵگەنامانە کەمێك گەڕاونەتەوە دوا قۆناغی ڕۆژگاری ڕژێمی پاشایی لە عیراق بۆ دەستنیشانکردنی ئەو هۆیانەی وایان لە زۆرینەی کوردی عیراق کردبوو حەز بە کەوتنی ئەو ڕژێمە بکەن، بە وێنە ژمارەیەك لە بەڵگەنامەکانی فایلی ژمارە ١٣٤٢٥٥/٣٧١ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی کە پەنجاو پێنج لاپەڕەیە و «کوردی عیراق» ناونیشانییە[١٦٤] تەرخان کراوە بۆ باسی ئەوەی چۆن پەرەسەندنی بزووتنەوەی نەتەوەیی عەرەب بەر لە شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ بووەتە مایەی مەترسیی کوردان، مێژووی یەکەم بەڵگەنامەی ناو ئەم فایلە دەگەڕێتەوە بۆ ڕۆژی چواری مارتی ساڵی ١٩٥٨ و سەرجەمی دەربارەی ئەو بابەتەیە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

نهێنی،

لە:

بەغداوە،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

یەکجار نهێنی،

لە:

---

(164) N.A., F.O., 371/134255, Kurds of Iraq.

سێر م. ڕاینەوە[١٦٥]،
ژمارە ٣٦٦،
٤ی مارتی ١٩٥٨،

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٣٦٦ی چواری مارت، بۆ ئاگاداری وێنەی لێ دەدرێتە: واشنتۆن و تاران و ئەنقەرە و عەممان.

١- ڕاپۆرتەکانی کۆنسوڵی خاوەن شکۆی «بەریتانی - ک.م.» لە کەرکووکەوە، وێڕای ژمارەیەک سەرچاوەی دیکە، دەڵێن جۆرە مەترسییەک لە نێو کوردی عیراقدا هەیە لە ئەنجامی پێکهێنانی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو و «پەرەسەندنی بزووتنەوەی - ک.م.» یەکیەتی لە نێو عەرەبدا.

٢- هەڵوێستی سەرەکیی کوردی عیراق «کە ژمارەیان ملیۆنێک دەبێ لە کۆی شەش ملیۆن و نیو» بریتییە لەوەی هەرچەندە دامەزراندنی دەوڵەتێکی سەربەخۆی کوردی ئاواتێکی دێرینیانە، بەڵام دەزانن باری ژیانیان چ لە ڕووی سیاسی و چ لە ڕووی ئابوورییەوە باشترە لە باری ژیانی کوردی تورکیا و ئێران، بۆیەکا بەرە بەرە وایان لێ هاتووە هەست بە عیراقێتی خۆیان بکەن و لەوەیش گەیشتوون ئەو وەزعەیان پتر بە ڕژێمی پاشایەتیی ولاتەوە بەستراوەتەوە، بەڵام وەها پێدەچێ لەوە دڵنیا نین کە ئایا بارودۆخی

---

[١٦٥] سێر میخائیل ڕۆبێرت ڕایت (Sir Michael Robert Wright) ڕۆژی سێی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٠١ لەدایک بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە ڕۆژی پێنجی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٢٦ەوە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و یەکەم کاری وەک سکرتێری سێیەم لە واشنتۆن بوو، ساڵی نەخایاند گوێزرایەوە بارەگای وەزارەت لە لەندەن و کرایە سکرتێری دووەم، دوای ئەوە بە ڕیز لە پاریس و قاهیرە و دیسانەوە لە واشنتۆن کرایە ئەندامی لیژنەیەکی لێکۆڵینەوە لە سنغافۆرە و لە ڕۆژی بیست و یەکی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٥یشەوە بووە باڵوێزی بەریتانیا لە بەغدا. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1958", London, P.478.

بەرژەوەندییەکانیان چیی بەسەر دێ لە ژێر سایەی یەکیەتیی عەرەبدا[١٦٦].

٣- من دەربارەی ئەوە لەگەڵ وەصیدا گفتوگۆم کرد و ئەویش دروست بایەخی ئەوەی هەڵسەنگاند کە پێویستە چۆن لەگەڵ ئەم دیاردەیەدا ڕەفتار بکرێ و گوتی کورد شوێنی دیاری خۆیان دەبێ لە نێو نوێنەرە عیراقییەکاندا وەک لە پەرلەمان و دەزگاکانی میریدا.

٤- لە درێژەی وتووێژەکەماندا وەصی گوتی ئەگەر هاتوو ڕژێمی پاشایی لە عیراق نوشوستیی هێنا «واتا عەبدولناسڕ سەرکەوێ» ئەوساکە زۆر لەوانەیە کوردی عیراق لە بەشەکانی دیکەی ولاّت جیا بنەوە، منیش لەو بڕوایەدام.

تکا لە وەزارەتی هەندەران دەکەم وێنەی ئەم نامەیەم بنێرن بۆ واشنتۆن و ئەنقەرە و تاران و عەممان و بێروت، وێڕای ئەم بڕووسکانەم -٥١ و ٢٣ و ٤٦ و ١٥ و ٣٥ و ٢٧ یەک لە دوای یەک)[١٦٧].

دوا بەدوای ئەمە ڕاپۆرتێکی دوور و درێژی هـ. ن. بوولەری[١٦٨] کۆنسوڵی بەریتانی لە کەرکووک هەڵگیراوە کە ڕۆژی بیست و چواری شوباتی ساڵی

---

[١٦٦] دیارە مەبەستی یەکیەتیی نێوان عیراق و ئوردونە، کە بە «یەکیەتی هاشمی» ناسرابوو و بریتی بوو لە وەڵامدانەوەیەکی سیاسی بۆ هێنانە کایەی هاوسەنگییەکی دەستکرد لەگەڵ دامەزراندنی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو لە نێوان میسر و سووریادا.

[167] N.A., F.O.,371/134255, Kurds in Iraq, Confidential, From: Baghdad, To: Foreign Office, Cypher/ OTP, Sir M. Wright, No.366, March 4,1958, Confidential.

[١٦٨] هەبێرت نۆرمان پوللەر (Hubert Norman Pullar) ڕۆژی بیست و شەشی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩١٤ لە دایک بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە کۆتایی ساڵی ١٩٣٨وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و بە ڕیز لەم شارانە کاری دیپلۆماسی کردووە - ئەستەمووڵ و شیکاگۆ و دیترۆیت و واشنتۆن و کرمانشا و کازابلانکاو شوێنی دیکە و بڕوانامەی لە زوبانی فارسیدا وەرگرتووە و لە ڕۆژی بیست و چواری کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٧وە بووەتە کۆنسوڵی بەریتانی لە کەرکووک. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1958", London, PP.391-392.

سلێمانی و هەڵەبجە و بە دوور و درێژی چ لەگەڵ موتەسەڕیف و چ لەگەڵ کەسانی دیکەدا لەم بارەیەوە گفتوگۆیان کردووە، بۆ خۆیشم لەگەڵ فەوزی سائیبدا[١٧٢]، کە ئێستا جێگری موتەسەڕیفی هەولێرە، قسەم دەربارەی هەمان بابەت کردووە. تەنانەت گەلێك کەس لە شاری سلێمانی نەهاتنە ئەو ئاهەنگەی شارەوانی بە بۆنەی دامەزراندنی یەکیەتیی هاشمییەوە گێڕای، نەك تەنها لە بانگکراوەکان، بەڵکو تەنانەت لە خودی سەرپەرشتیکارانی ئاهەنگەکەیش. هەر لە سلێمانیش وەفدێکی تایبەتی چوونە زیارەتی موتەسەڕیف و ئەوەی سەرنج ڕادەکێشێ زۆربەی ئەندامانی بریتی بوون لە نووسەر و پارێزەر و ئەو جۆرە گەنجانەی بێ هیچ جۆرە دوودڵییەك هەستی بێزاریی خۆیانیان دەردەبڕی. ئەوان بە موتەسەڕیفیشیان گوت ئەو وەك

تۆماس بۆرگێسە (George Thomas Burgess) کە لەو دەورووبەرەدا کارمەندی باڵوێزخانەی بەریتانی بووە لە کوێت، ئەوی دیکەشیان جۆن سیسێل بۆرگیسە- (John cecil Burgess) کە لەو ڕۆژانەدا کۆنسوڵی بەریتانی بووە لە مووسڵ و دیارە ئەم لەگەڵ کابرای ئەمەریکیدا چووەتە هەولێر. جۆن سیسێل بۆرگیس ڕۆژی دوازدەی مارتی ساڵی ١٩٠٤ لە دایك بووە و لە ساڵی ١٩٤٠وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و ماوەیەك لە عەممان کاری کردووە و لە کۆتایی ساڵی ١٩٤٨یشەوە بووەتە جێگری کۆنسوڵی بەریتانی لە مووسڵ. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1958", London, P.192.

١٧٢ نەوەی جەمیل سائیب بە ڕیز بریتی بوون لە محەمەد عەلی کە دیپلۆماسییەکی ناسراوی ڕۆژگاری ڕژێمی پاشایی بوو، هاوەڵە عەرەبەکانی لە خۆشەویستیدا هەر بە کاکە ناویان دەهێنا، دوای ئەو فەوزی و ئینجا نەسرینی هاوسەری جەمالی میرزا فەتاحی حاجی شەریف دێ و هەرسێکیان لە ژنی یەکەمی جەمیل سائیب بوون، دوای ئەوان نەوزاد و ئازاد و بەهزادی فرۆکەوان و ڕووناك و شازاد دێن کە لە حەپسە خانی ژنی دووەمی جەمیل سائیب بوون، هەر هەموویان بە شیری ڕەسەنی کوردایەتی «لەخەوما» و دڵسۆزیی پیرەمێردی هەمیشە زیندوو گۆش کرابوون. لەو نەوەیە ئێستا هەر کاك ئازاد و خوشکە ڕووناك ماون، خوا تەمەنیان درێژ بکات، زۆر لە نزیکەوە خوالێخۆشبووان نەسرین خان و نەوزاد و بەهزادم دەناسی، لە گشت ڕوویەکەوە نموونە بوون، حەپسەخانیش شتێکی ئەوتۆی لە حەپسەخانی نەقیب کەمتر نەبوو.

عەرەبێك ناتوانێ بە دروستی هێزە پاڵپێوەنەرەکانی ئەوان هەڵبسەنگێنێ. لە وەڵامدا موتەسەڕیف پێی گوتن کاربەدەستانی بەغدا گەلێك بە پەرۆشن گوێیان لە بۆچوونەکانم دەربارەی هەڵوێستی کورد، تەنانەت ئەگەر پتر لەوەیش بۆخۆم کورد بوومایە. ئەندامانی وەفدەکەش گوتیان پێیان وایە ژیانی کورد لە ژێر سایەی عیراقدا گەلێك لە ژیانی براکانیان لە تورکیا و ئێران باشترە و هەرگیز ئەوان، چ لە ڕووی کار و چ لە ڕووی داهاتەوە، وەك ئێستا نەبوون، بەڵام گوتیان «فەوزی سائیبیش لە سلێمانییەوە ئاماژەی بۆ هەمان هەڵوێست کردووە»، ئەوان عەرەب نین و بانگدانی یەکیەتیی عەرەب هیچ بۆ ئەوان ناگەیەنێ و پێویستە «ئەوەیش لەیاد نەکرێ—ك.م.» کە بە پێی دەستوور کۆمەڵگای عیراق لە سێ ڕەگەز پێکهاتووە، — کورد و تورکمان و عەرەب و بۆ ئەوەی ئەو هاوسەنگییەش تێکنەچێ پێویستە دووبارە ئاماژەی بۆ بکرێت ئەگینا بایەخیان کەمتر دەبێ و لە ئاستی بۆچوونەکانی مەلیك سعوود و عەبدولناسردا و ڕەنگ و ڕوخساری جارانیان نامێنێ.

٢— موتەسەڕیفی سلێمانی حەپەسابوو لەو ڕەنگدانەوە قوڵەی «یەکیەتیی نیشتمانی عیراق و ئودون—ك.م.» دروستی کردبوو، هەرگیز نەشیدەزانی پێوەندیی «کوردستان—ك.م.» بە بەشەکانی دیکەی عیراقەوە هێند لاوازە هەرچەندە پێوەندیی ئابووریی هەردووك لا کەم نییە. هەرچی فەوزی سائیبیشە ڕاستە کارمەندێکی فەرمییە، بەڵام هەستی لەگەڵ هەڵوێستی کورددایە و باسی هێزی کورد دەکات و چۆن ئەوان دەتوانن کێشە «بۆ عیراق—ك.م.» دروست بکەن. بە پێی بۆچوونی ئەو گوێ لە قسەی پەرلەمانتارانی کورد دەگرن. بەڵام لە بەغدا بایەخی پێ نادەن، هەروەها کارمەندە گەورەکانی میری حەز دەکەن بیر و بۆچوونەکانیان دەربڕن، بەڵام بەڵای فەرمانڕەوایانەوە گرنگتر لە دەربڕینی کێشەکانی باکوور دڵسۆزیی خودی خۆیانە بۆ کۆشك. ئەو حەز دەکات لە بواری بەرژەوەندیی بەریتانی و ئەمەریکاییەکاندا پێوەندیی هەردووك لایان لەگەڵ کورددا باش بێ، چونکە بە پێی قسەی ئەو لێکدانەوەی دیاردەکان ئەوە نیشان دەدەن کە کورد پتر

لە عەرەب باوەڕیان پێیانە، فەوزی سائیب لە گشت ئەو هەڵوێستانەیدا خۆی وەك کوردێکی دڵسۆز نیشان دەدات، بەڵام هەمان کاتیش تەعبیر لە ڕای گشتی دەکات، تەنانەت لێرەیش لە کەرکووك ڕای کورد شێوێنراوە و یەکێك لە پەرلەمانتارە تورکمانەکان کە زۆر نییە لە بەغدا گەڕاوەتەوە دەڵێ تەواو جیاوازی هەیە لە نێوان سەرنجی کەرکووك و بەغدادا، بەڵام ئەو جیاوازییە نەگەیشتووەتە ئاستی جیاوازیی نێوان سلێمانی و هەولێر لەگەڵ بەغدادا. کە لە فەوزیم پرسی ئەو گوتی لەوانەیە کورد پشتی «پەیمانی بەغدا» دژی یەکیەتیی عەرەبیی بەرفراوان بگرن کە لەوانەیە بە ڕەهبەریی عەبدولناسڕ بێ چونکە سیان لە ئەندامانی «پەیمانی بەغدا» کەمینەیەکی کوردیان تێدا دەژی و چ بەریتانیا و چ ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا دەتوانن گوێڕایەڵیان بن و بۆ خۆیان کەڵك لە کاریگەریی ئەو کوردانە وەربگرن.

٣- بەشی سەرنجڕاکێشی ئەم هەست دەربڕینە بریتییە لەوەی کە وەها دەردەکەوێ لە مەترسیدان هەرچەندە هیچ لە ئارادا نییە ئەوان بیدۆڕێنن[١٧٣]. لەوەیش ناچێ ئەو پڕۆژانەی لە ئارادان بەرەوپێش نەچن، یان کوردەکان سەر بۆ ئەفسەرە ئوردونییەکان شۆڕ بکەن[١٧٤]، حوکمەتیش ئەوەی خستووەتە پشتگوێ، چونکە نابێتە هۆی پڕۆپاگەندەیەکی باش بۆ حوکمەتی عیراق، چونکە حوکمەتی ناوبراو دەتوانێ هۆکانی ئەو ناڕەزایەتییە لە ڕێگەی چەند پڕۆژەیەکی هەرزانی وەك دروستکردنی بەربەست «سدود» و کردنەوەی ڕێگەو بان و پڕۆپاگەندەیەکی لەبار بۆ خۆی لە ناو کورددا بکات، هەمان کات حوکمەتی عیراق دەتوانێ لەڕێگەی ئیزگەوە بەرهەڵستیی عەبدولناسر بکات[١٧٥]، وەك پێیان ڕاگەیاندووم پڕۆگرامە کوردییەکانی

---

[١٧٣] پێموایە مەبەستییە بڵێ کورد نەك دەوڵەت بەڵکو مافیشیان نییە بۆیەکا هیچ لە ئارادا نییە تاوەکو ئەوان بیدۆڕێنن.

[١٧٤] لە دەقی ئینگلزییەکەدا وەها هاتووە:

"....or that the Kurds will foot the bill for Jordan`s officers".

[١٧٥] لە دەقی ئینگلیزییەکەدا وەها هاتووە:

"The Iraqi Government have also to counter Nasser on the wireless".

«ئیزگەی —ک.م.» بەغدا بە پەڕۆشەوە گوێی لێ دەگرن، بەڵام هەرچی پڕۆگرامەکانی قاهیرەیە تەنها لە نێو ئەو کوردانەدا بایەخیان پێ دەدەن کە زوبانی عەرەبی چاك دەزانن.

٤- ئەمانە هەموو بوونەتە بنەمای نوکتەیەك «لە نێو کورددا—ک.م.» کە سەرچاوەکەی سووریایە و دەڵێ باشتر وایە کەمینە کوردەکانی عیراق و ئێران و تورکیا لە ژێر سایەی ئینتیدابێکی تورکیدا کۆ ببنەوە تاوەکو بە جۆرە خودموختارییەك بگەن. بۆ هەر کوردێك نوکتەیەکی لەو بابەتە خۆی لەخۆیدا جۆرە جنێوێکە[١٧٦] بە هۆی ڕەفتاری خراپی تورکیاوە لەگەڵ کەمینەکاندا، مۆسکۆ ئەوەی قۆستۆتەوە، چونکە دەڵێ ئەگەر کورد ڕقیان لە تورکیایە تەنها ڕووسیا دەتوانێ ئەو ئاسوودەیی و ئۆتۆنۆمییەیان بۆ مسۆگەر بکات کە بۆخۆیان دەیانەوێ. خۆشبەختانە بیرەوەریی ئەوەی چۆن ڕووسیا دەستبەرداری قازی محەمەد بوو زیندووەو کوردەکان ناتوانن وەپشت گوێی بخەن، بەڵام وەها دیارە حوکمەتی عیراقیش لەم بوارەدا کەمتەرخەمە و تەنانەت میکانیزمی پڕۆپاگەندەیشی ئاوڕی پێویست لەم بابەتە ناداتەوە و ناڕوانێتە ڕۆژئاوا چۆن ڕەفتار دەکات، خۆ ئەگەر هاتوو هیچ کۆششێك لەم بوارەدا نەکرا ئەوساکە پرسی کورد لەوانەیە جارێکی دیکە بێتەوە سەر نەخشە «یان سەرهەڵداتەوە»[١٧٧].

٥- من بۆخۆم وێنەی ئەم نامەیەم دەنێرم بۆ مووسڵ و بەشی شام.

---

[١٧٦] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:
"Such a rumour is calcuted to annoy the Kurds, for many of whom Turkey is anathema because of ther treatment of minorities".
هەرچی وشەی (Anathema)یشە بە واتای لەعنەتی کڵێسە دێت.

[١٧٧] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:
"If nothing is done, The Kurdish question may be back on the map".

ئیمزا

ه.ن.پوله‌ر) [178]

به‌ڵگه‌نامه‌ی دواتر که سێ حه‌فته به‌ر له ڕووخانی ڕژێمی پاشایی عیراق نووسراوه ته‌رخان کراوه بۆ بابه‌تی کێشه سنوورییه‌کانی نێوان عیراق و ئێران له ناوچه‌ی کوردستاندا و ئه‌مه‌ی لای خواره‌وه‌یش ده‌قی وه‌رگێڕانی ئه‌و به‌ڵگه‌نامه‌یه که ناوه‌ڕۆکه‌که‌ی دیسانه‌وه ئه‌وه نیشان ده‌دات که ولأت به‌ر له به‌رپابوونی شۆڕشی چواردەی گه‌لاوێژ گیرۆده‌ی گه‌لێك کێشه هاتبوو:

(نهێنی،

له:

به‌غداوه،

بۆ:

وه‌زاره‌تی هه‌نده‌ران،

به شفره،

سێر م. ڕایت،

ژماره ١١١٨،

٢٣ی حوزه‌یرانی ١٩٥٨،

١- جێگری وه‌زیری هه‌نده‌رانی «عیراق-ك.م.» لای یه‌کێك له کارمه‌ندانی ستافه‌که‌م باسی هه‌ڵوێستی ئێرانی ده‌رباره‌ی قه‌ده‌غه‌کردنی هۆزی هه‌رکی و جاف بۆ چوونه له‌وه‌ڕگه هاوینه ئاساییه‌کانیان له ناو خاکی ئێراندا کردووه، ژیانی ئه‌و هۆزانه له‌سه‌ر ئه‌و له‌وه‌ڕگانه وه‌ستاوه و به پێی قسه‌ی گه‌یلانی [179] پەرینه‌وه‌ی ئه‌و هۆزانه بۆ ناو خاکی ئێران مافێکی چه‌سپاوی دێرینه و

---

[178] N.A., F.O., 371/134255,The Kurds in Iraq, Confidential, From: British Consulate, Kirkuk, February 24, 1958, To: British Eambassy, Baghdad, PP.8-9.

[179] گه‌یلانی یه‌کێك بوو له دیپلۆماسییه ناسراوه‌کانی دوا قۆناغی ڕۆژگاری ڕژێمی پاشایی له عیراق و گه‌یشته پله‌ی جێگری وه‌زیری هه‌نده‌ران، خاتوو فه‌یمه‌ی کچی میرزا فه‌ره‌جی حاجی

بەر لە ئێستا فەرمانڕەوایانی ئێران هەرگیز نەیان وروژاندووە، گردبوونەوەی پیاوانی ئەو هۆزانە و ئاژەڵەکانیان لەسەر سنوور بوونەتە هۆی نیگەرانییەکی زۆر بۆ کاربەدەستانی عیراق.

٢- وێڕای ئەوە گەیلانی گوتیشی ئێرانییەکان ئەم هۆیەیان کردۆتە بیانووی هەنگاوەکەیان - گوایە حوکمەتی ئێران داوای کردووە دەستەیەکی سەر بە بەڕێوەبەرایەتی جوگرافیی سوپای ئێران کە لە هەشت ئێرانی و نۆ ئەمەریکایی پێکهاتوون ڕێگەی پێ بدرێ کارەکانیان لە ناوچەیەکی نزیک شاری سلێمانی ئەنجام بدەن بۆ تەواوکردنی نەخشەکانیان، بەڵام حوکمەتی عیراقی تاوەکو ئێستا وەڵامی ئەو داوایانەی نەداوەتەوە، بە پێی قسەی گەیلانی ئەو داوایە ئێستا لەبەردەم وەزارەتی بەرگریدایە، وێڕای ئەوەیش ئێرانییەکان ئەوە ساڵێکە هێشتا وەڵامی ئەو داوایەی حوکمەتی عیراقییان نەداوەتەوە کە ڕێگە بدرێتە تیمێکی تایبەت لە نزیک ناوچەی دەربەندیخانەوە بپەڕنەوە ناو خاکی ئێران تاوەکو بزانن ئاوی بەربەستەکەی دەربەندیخان هیچ ناوچەیەکی ئێران دادەپۆشێ یان نا.

٣- گەیلانی ئاماژەی بۆ ئەمانە کرد وەک نموونەی بچووک، بەڵام هیلاککەرن لە بواری پێوەندییەکانی نێوان عیراق و ئێراندا. گەیلانی بە شێوازێکی تایبەتیی داوای نەکرد ئێمە «واتا بەریتانییەکان-ک.م.» بکەوینە بەینەوە، بەڵام لە نێوان قسەدا گوتی ئەوەی ئێمە دەتوانین لە بواری پەڕینەوەی هۆزەکاندا بیکەین زۆر بەرز «لە لایەن عیراقەوە-ک.م.» دەنرخێنرێ، ئەمەیان تاوەکو ڕادەیەک پرسێکی جدییە و لێرە پێیان وایە پێویستە لە مەسەلەکانی دیکە جیا بکرێتەوە و ئێرانییەکان ڕێگە بەو هۆزانە بدەن بپەڕنەوە بەر لەوەی تووشی زیانی گەورە بێن. هەڵبەت لەوانەیە گشت

شەریفی خەڵکی شاری سلێمانی هاوسەری بوو، میرزا فەرەج بازرگانێکی دەوڵەمەند و نوێنەری سلێمانی بوو لە «ئەنجوومەنی دامەزرێنەر (المجلس التأسيسي) دا.

ئەو قسانەی عیراقییەکان یەک لایەنی، یان ڕاست نەبن)[180].

بەڵگەنامەی دواتری ناو هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی دووروودرێژی حەوت خاڵی نوێنەرایەتی باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئەستەموڵ کە ڕۆژی هەژدەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨، واتا تەنها چوار ڕۆژ دوای سەرکەوتنی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ، ناردوویە بۆ «بەشی ولآتی شام» لە وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن دەربارەی ڕووداوەکانی عیراق و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە:

نوێنەرایەتیی باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،

ئەستەموڵ،

١٨ی تەممووزی ١٩٥٨،

بۆ:

بەشی ولآتی شام،

وەزارەتی هەندەران،

لەندەن،

س. دەبل یو. ١،

بەشی ولآتی شامی خۆشەویست،

١- ئێمە قەناعەتمان پەیدا کردووە ئەو هەواڵە دروستە کە دەڵێ کوردی عیراق بەرهەڵستیی حوکمەتی شۆڕشیان لە بەغدا کردووە وەک هەوڵێك بۆ جیابوونەوە لە عیراق و دامەزراندنی دەوڵەتێکی ئۆتۆنۆمی لە کوردستانی عیراق.

---

(180) N.A., F.O.,371/134255, Kurds in Iraq, Confidential, From: Baghdad, To: Foreign Office, Cypher/ OTP, Sir M. Wright, No.118, June 23, 1958, PP.12-13.

٢- ئەگەر بێت و شتێکی لەو بابەتە بقەومێ حوکمەتی تورکی «زۆریش لەوانەیە حوکمەتی ئێرانیش» بێ گومان تاوەکو ڕادەیەکی یەکجار زۆر لەوە دەترسێن ئەوە کار بکاتە سەر کوردستانی تورکیا و «کوردستانی ئێرانیش» ببێتە هۆی سەرهەڵدانەوەی دروشمی دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیی سەربەخۆ. ئەوان لەوەیش دەترسێن کە لەوانەیە ڕووس و عەبدولناسر، کە زۆر نییە ئیزگەیەکی کوردی دامەزراندووە[١٨١]، هەوڵ بدەن بزووتنەوەیەکی لەو جۆرە بکەنە سەرمایە بۆخۆیان.

٣- زۆر لەوانەیە کارێکی لەو جۆرە پاڵ بە حوکمەتی تورکییەوە بنێ ناوچە سنووریيە هاوبەشەکانی ناو عیراق داگیر بکات بۆ بەربەستکردنی هەموو جۆرە بزووتنەوەیەك لە پێناو سەربەخۆیی کورددا و ڕێی تێدەچێ ئەوە هانی تورك بدات «پرسی مووسڵ - قضية الموصل» زیندوو بکەنەوە، ئەو پرسەی هەرگیز لێرە «واتا لە تورکیا -ك.م.» لە یادی ناکەن و هەمیشە دەیانەوێ داواکەیان کەرکووکیش بە کانە نەوتەکانی و زۆرینەیەکی دانیشتووانی زوبان تورکییەوە بگرێتەوە.

٤- بێ گومان گشت ئەو بیر و بۆچوونانە لەم قۆناغەدا تاوەکو ڕادەیەکی زۆر لێڵ و مایەی تێڕوانینە، ئێمە بۆخۆمان هیچ جۆرە بەڵگەیەکمان بە دەستەوە نییە ئەوە نیشان بدات کە تورك نیازیانە هیچ هەنگاوێك لەوانەی سەرەوە بنێن و لە ڕۆژنامەکانی تورکیاشدا هیچ ئاماژەیەکیان بۆ نەکراوە، تەنها ئەو یەك دوو قسەیە نەبێ کە ڕۆژی شازدەی تەممووز مسیۆ زۆرلوو دای بە گوێی باڵوێزی بەریتانیدا دەربارەی پێویستیی پاراستنی کەمینەکان لە عیراق لە هێرشی درندانە[١٨٢] بڕوانە بڕگەی دووی بڕووسکەی ژمارە ١٣٩ی

---

[١٨١] مەبەست ئەو ئیزگەیەیە کە عەبدولناسر لەسەر داوای سدیق شەنشەل ساڵی ١٩٥٧ لە قاهیرە دایمەزراند و هۆشیار بابان دەیبرد بەڕێوە.

[١٨٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:

"The only conceivable straw in the wind so far has been Monsieur Zorlu`s remark to the Ambassador on July 16 about the necessity of protecting the

٢- ئەگەر بێت و شتێکی لەو بابەتە بقەومێ حوکمەتی تورکی «زۆریش لەوانەیە حوکمەتی ئێرانیش» بێ گومان تاوەکو ڕادەیەکی یەکجار زۆر لەوە دەترسێن ئەوە کار بکاتە سەر کوردستانی تورکیا و «کوردستانی ئێرانیش» ببێتە هۆی سەرهەڵدانەوەی دروشمی دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیی سەربەخۆ. ئەوان لەوەیش دەترسێن کە لەوانەیە ڕووس و عەبدولناسر، کە زۆر نییە ئیزگەیەکی کوردی دامەزراندووە[١٨١]، هەوڵ بدەن بزووتنەوەیەکی لەو جۆرە بکەنە سەرمایە بۆخۆیان.

٣- زۆر لەوانەیە کارێکی لەو جۆرە پاڵ بە حوکمەتی تورکییەوە بنێ ناوچە سنووریيە هاوبەشەکانی ناو عیراق داگیر بکات بۆ بەربەستکردنی هەموو جۆرە بزووتنەوەیەك لە پێناو سەربەخۆیی کورددا و ڕێی تێدەچێ ئەوە هانی تورك بدات «پرسی مووسڵ - قضية الموصل» زیندوو بکەنەوە، ئەو پرسەی هەرگیز لێرە «واتا لە تورکیا -ك.م.» لە یادی ناکەن و هەمیشە دەیانەوێ داواکەیان کەرکووکیش بە کانە نەوتەکانی و زۆرینەیەکی دانیشتووانی زوبان تورکییەوە بگرێتەوە.

٤- بێ گومان گشت ئەو بیر و بۆچوونانە لەم قۆناغەدا تاوەکو ڕادەیەکی زۆر لێڵ و مایەی تێڕوانینە، ئێمە بۆخۆمان هیچ جۆرە بەڵگەیەکمان بە دەستەوە نییە ئەوە نیشان بدات کە تورك نیازیانە هیچ هەنگاوێك لەوانەی سەرەوە بنێن و لە ڕۆژنامەکانی تورکیاشدا هیچ ئاماژەیەکیان بۆ نەکراوە، تەنها ئەو یەك دوو قسەیە نەبێ کە ڕۆژی شازدەی تەممووز مسیۆ زۆرلوو دای بە گوێی باڵوێزی بەریتانیدا دەربارەی پێویستیی پاراستنی کەمینەکان لە عیراق لە هێرشی دڕندانە[١٨٢] بڕوانە بڕگەی دووی بڕووسکەی ژمارە ١٣٩ی

---

[١٨١] مەبەست ئەو ئیزگەیەیە کە عەبدولناسر لەسەر داوای سدیق شەنشەل ساڵی ١٩٥٧ لە قاهیرە دایمەزراند و هۆشیار بابان دەیبرد بەڕێوە.

[١٨٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:

"The only conceivable straw in the wind so far has been Monsieur Zorlu`s remark to the Ambassador on July 16 about the necessity of protecting the

ئەستەموڵ. مسیۆ زۆرلۆو ئەوەیشی بۆ بالۆیز ڕوون کردەوە کە مەبەستی یەکەمی ئەو «دوو سەد هەزار کەسە بە ڕەگەز تورکە»یە[١٨٣] کە نیشتەجێی عیراقن.

٥- بێ گومان ئەگەر هەر بەو دەستوورەیش کە ئێمە هیوادارین بتوانرێ ئەوە نیشان بدرێ کە دەتوانرێ بارودۆخی عیراق بپارێزرێ، ئەوساکە ئەو ئالۆگۆڕانەی لە سەرەوە ئاماژەیان بۆ کرا دەبنە کارێکی هەڵەشە، بەڵام لە لایەکی دیکە ئەگەر هاتوو ئالۆگۆڕەکان بە لایەکی خراپدا شکانەوە ئەوساکە گومان لەوەدا نییە کانە نەوتەکانی باکوور دەکەونە دەست تورکیا و بەوەیش هیچ نەبێ عەبدولناسر لەو سامانە بە نرخەی عیراق بێبەش دەبێ.

٦- بێ گومان ئێمە بەردەوام دەبین لە بەدووچوونی ئەم ئالۆگۆڕەدا لە نزیکەوە و پێمان وایە ئێوەیش ئارەزوو دەکەن بەشێك لەم بۆچوونانە بە پێی بیری خۆتان تەتەڵەیان بکەن.

٧- ئێمە بۆ خۆمان وێنەی ئەم نامەیەمان دەنێرین بۆ نوێنەرانی بەریتانی لە عەممان و بێرووت و واشنتۆن و تاران و «دایەرەی سیاسی» و هێزەکانمان لە ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا)[١٨٤].

دوا بەدوای ئەمە لە هەمان فایلدا بەڵگەنامەیەکی دیکەی بایەخدار

---

minorities in Iraq from brutal attacks.... monsieur zorlo made it clear that by minorities he had in mind the "200,000 pepole of Turkish race settled in Iraq"(P.16).

دیارە زۆرلۆ کارمەندێکی گەورەی ئەو ڕۆژگارەی تورکیا بووە.

[١٨٣] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو ڕستەیە بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

[184] N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, secret, From: British Eambassy Residence, Istanbul, July 18, 1958, To: Levant Deparment, Foreign Office,London, S.W.1. PP.16-17.

هەڵگیراوە کە ئاماژە بۆ یاریپەکانی ڕژێمی پەهلەویی ئێران لەو ڕۆژگارە ناسکەدا دەکات و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

بڕووسکەی ژمارە ١١٤٧،

ڕۆژی هەشتی ئابی ١٩٥٨،

وێنەی بۆ:

ئەنقەرە و عەممان و بێروت و واشنتۆن،

لە:

تارانەوە،

ڕۆژی بیست و چواری تەممووزی «ساڵی ١٩٥٨-ك.م.» هۆمەر بیگارت _ Homer Bigart لە ڕۆژنامەی «نیۆیۆرك تایمس» دا باسی قسەکانی جەنەڕاڵ بەختیاری [١٨٥] کردووە کە گوتوویە ئەگەر کوردی عێراق و سووریا داوای یەکگرتن لەگەڵ ئێراندا بکەن ئەوساکە داوایەکی لەو بابەتە بە بایەخێکی زۆرەوە سەیر دەکرێ [١٨٦]. هەروەها گوتیشی گشت ئەو کوردانەی لە دەرەوەی ئێران دەژین خۆیان بە ئێرانی دەزانن و ئەو لەوە دڵنیایە ئەو کوردانە هەرگیز پێوەندیی خۆیان بە نیشتیمانی دایکەوە لە یاد ناکەن [١٨٧].

---

[١٨٥] جەنەڕاڵ بەختیار یەکێك بوو لە پیاوە ئەڵقە لە گوێکانی محەمەد ڕەزا شای پەهلەوی و کاریگەدەستێکی بێ ئەندازە توندڕەو و دژی تودە و دەستە و دایەرەی دوکتۆر موصەدەق و هەموو نیشتیمانپەروەرێکی ئێرانی بوو، سەرۆکی دەزگای سیخوڕیی ساواك بوو، خودی شا لە دەسەلاتی زۆری دەترسا بۆیەکا ویستی ڕادەیەکی بۆ دابنێ، لە وەلامدا جەنەڕاڵ بەختیار هەڵهاتە عیراقی دوژمنی شا و کەوتە پیلان گێڕان دژی ڕژێمی پەهلەوی، سەرەنجام محەمەد ڕەزا شا توانیی لە ڕێگەی ئەو ساواکییانەوە کە لە عێراق لە دەوروبەری جەنەڕاڵ بەختیار کۆبوبوونەوە زەفەری پێ بەرێ و بیکوژێ.

[١٨٦] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئەو ڕستەیە بەو جۆرە خراوەتە نێوان دوو جووت کەوانی بچووکەوە.

[187] N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, Confidential, From: Foreign Office, To: Tehran, En Clair and by Bag, Foreign Office (Secret) and Whitehall (Secret) Distribution, No. 1147, August 8, 1958, P.19.

یەکسەر دوا بە دوای ئەم بەڵگەنامەیە بڕووسکەیەک بە هەمان ناوەڕۆک دەربارەی قسەکانی جەنەڕاڵ بەختیار لە ڕۆژنامەی «نیۆیۆرک تایمس»دا بڵاو کراوەتەوە و هەڵگیراوە، بەڵام ئەمجارەیان لە وەزارەتی هەندەرانی بەریتانییەوە بۆ باڵۆیزخانەی بەریتانی لە تاران [188].

هەرچی بەشی پێنجەمی هەمان فایلە بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی بایەخدار کە ڕۆژی پازدەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ کۆنسوڵی گشتیی بەریتانیا لە بەسرەوە ناردوویە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە:

بەسرەوە،

کۆنسوڵی گشتیی خاوەن شکۆ،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

بە شفرە،

ژمارە ٣٩،

١٥ی تەممووزی ١٩٥٨،

یەکسەر.

١- بە پێی لێکۆڵینەوەی بڵاوکراوەکانی ئیزگەی بەغدا دەرکەوت لە نێوان ئەوانەدا کە بڕووسکەی پیرۆزباییان ناردووە بۆ حوکمەتی نوێی «عیراق -ک.م.» بڕووسکەی هیچ سەرەک هۆزێکی کورد و زۆربەی سەرەک هۆزانی ناوچەی فوراتیان تێدا نییە. ئەمە لەوانەیە زۆر بایەخدار بێ ئەگەر

---

[188] Ibid,, Telegram From Tehran, Cypher, No. 1148, August 8, 1958, To: Foreign Office, Distribution,: Foreign Office(secret), Whitehall (Secret), P.20.

بێت و «نووری سەعید –ک.م.» بتوانێ پەنا بەرێتە لایان[189].

٢– ڕووباری دیجلە پڕیە لە بەلەمی چەکداری عیراقی)[190].

بەشی شەشەمی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی دوور و درێژی ن. پوولەر کە ڕۆژی هەژدەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ ناردوویە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی هەڵوێستی کورد بەرانبەر شۆڕش و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

عەبدولحەمید (حامید) بەگی مەجید
بەگی وەسمان پاشای جاف

(بەشی ولاتی شام،

بابەت:

دەربارەی ڕووداوەکانی عیراق،

ڕای کوردە بایەخدارە بێ لایەنەکان،

لە:

میستەر ن. پوولەرەوە،

١٨ی تەممووز،

هەرچەندە ئەوەی ئاماژەی بۆ دەکەم بۆ ئێستاکە زۆر گرنگ نییە، بەڵام پێم وایە حەز دەکەن هەستی یەک دووانێك لە کوردە ناسراوەکان دەربارەی ڕووداوەکانی عیراق بزانن.

حامید جاف کە نوێنەری هەڵەبجەیە لە پەرلەمانی عیراقیدا و بێ گومان

---

[189] ڕۆژی پازدەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ نووری سەعید هێشتا دەستگیر نەکرابوو.

[190] N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, Confidential, From: Basra, Her Majesty`s Consul General, To: Foreign Office, Cypher, No.39, July 15, 1958, Immediat, P.22.

زانیاریتان دەربارەی هەیە، دەڵێ تاکە دۆڕاوی ڕاستەقینە لە شۆڕشی عیراق کوردە، کە عەبدولناسریان خۆش ناوێ و بەوە قایل نابن شوێنێکی بچووکیان لە یەکیەتی عەرەبیدا بە ڕەهبەریی ئەو هەبێت. حامید «بەگی جاف –ک.م.» گوتیشی ئەگەر جۆرە پشتگیرییەکی ڕۆژئاوا بۆ ئاواتی سەربەخۆیی ئەوان هەبوایە کورد حەزیان دەکرد بجەنگن، بەڵام ئەو نەیتوانی بە درێژی بڵێ مەبەستی تەواوی ئەو سەربەخۆییە چییە. هەرچۆن بێ حامید جاف دڵنیایە لەوەی کوردی باشوور و باکووری عیراق یەک دەگرن و پێکڕا دەتوانن کاروباری خۆیان بە ڕێوە ببەن. وێڕای ئەوەی گوتیشی ئەو هەمیشە ڕوویەڕووی بەغدا داوای سەربەخۆیی کوردی کردووە، بەڵام لەوەدا سەرنەکەوت، چ سەرەک وەزیرانی پێشووی عیراق و چ وەزیری ناوخۆ[۱۹۱] ئامادەن کورد بە تەواوەتی بفرۆشن. بە پێی بۆچوونی حامید جاف[۱۹۲] عەقڵ نایبڕێ کورد لە پێناوی مەلیکی پێشووی عیراقدا بجەنگن کە ئەوان تەنانەت ڕێزیشیان نەدەگرت، تەنانەت لەوەیشدا کە سوێندی دڵسۆزییان بۆی خوارد ڕاستگۆ نەبوون. کە گوتیشی زۆر کەس هەن، تایبەت لە نێو لاوانی کورددا، ئاماژەی بۆ ناوی کەس نەکرد، هەروەها بێ دەنگیش بوو کاتێک پێیم گوت لەوانەیە بەڵگەی سەلمێنەری بۆچوونەکانی هەبن. هەرچی پێوەندیشی بە

---

[۱۹۱] مەبەست ئەحمەد موختار بابان و سەعید قەزازە، پێم وا نییە هەڵوێستی حامید بەگی جاف بەرانبەر ئەحمەد موختار بابان و تایبەت سەعید قەزاز بەو جۆرە بووبێ.

[۱۹۲] بەهێ خانی کچی حامید بەگی جاف کە تا ئێستا نیشتەجێی لەندەنە دەڵێ: کاتێک شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ۱۹۵۸ بەرپا بوو باوکم لە بەغدا بوو، بەڵام بە پێی دەقی بەڵگەنامەکە وەها دیارە ئەو ڕۆژانە حامید بەگ لە لەندەن بووە، چونکە دەقی بەڵگەنامەی ناوبراو لێرەدا دەڵێ:

"Although it is of minor importance at the moment, you may like to know the reactions of one or two fairly prominent kurds who are in London, to Events in Iraq.

Hamit Jaf, a deputy from Halebja, about whom you no doubt have Information...."(Ibid,P.24).

سووتاندنی کۆشکەوە و کوشتنی ئەوانەی تێیدا بوون هەمان هەڵوێستی هەبوو، سەریشی لەوە سوڕما چۆن چاوەڕوان دەکرا پۆلیس و سوپا بیپارێزن.

ئەم پرسیارانەی سەرەوەو وەڵامەکانیان پازدە دەقیقەیان خایاند و لەو ماوەیەدا نەمویست بە هیچ جۆر لێی دوور بکەومەوە و دەمویست چەند بتوانم بیبزوێنم بۆ ئەوەی ڕاستییەکانی لێ دەربهێنم، پێموایە حامید بەگ ژمارەیەک لە پرسیارەکانمی بە دڵ نەبوو، بەڵام هەمیشە بە شێوازێکی یەکجار ڕێکوپێك وەڵامی دەدامەوە. چ ئەو و چ ئەوانەی وەك ئەون و زۆریشن هەموو کات جێگەی بڕوا نین و ئامادەن بۆ قۆستنەوەی ئەو دەرفەتانەی لە سەرەوە دێن و هەرگیز هەنگاوێکی عەمەلییان بەرەو سەربەخۆیی نەناوە، بەڵام هەمیشە ڕۆڵێکی سەلبیی بەهێزیان هەیە بە دەستووری دڕکێك لە بڕبڕاگەی دەسەڵاتداراندا. نەوتی کەرکووك نەوتێکی کوردییە «وەك چۆن ئەوەم عەرزی سام فەیل [193]ی کردووە» وێڕای ئەوەی بێ گومان ئەوان ئەگەر بێت و بیانەوێ، توانایان هەیە هەردووك بەربەستەکەی باکوور بڕووخێنن[194].

کوردی دووەم عەبدولقادر بابانی خەڵکی کەرکووکە کە نەیتوانیوە باش لە ڕووداوەکانی عیراق تێبگا. ئەویش وەك حامید جاف گوتی کورد بە بارودۆخی ئێستای عیراق قایل نییە. ئەو لەو بڕوایەدایە فیرقەی دووی سوپای عیراق دژی بەغدا دەبزوێ «هەروەك چۆن بە ڕەهبەریی سەرکردەکەی ئەوسای جەنەڕاڵ سالح زەکی کردی»، بابانیش بارودۆخی باڵوێزخانەی بەریتانی وەبەر چاو نەگرت، بەڵام دۆستی بەریتانیایە، هەر چەندە تاوەکو ڕادەیەك پیاوێکی بێ دەسەڵاتە و بیر لەو مەترسییانە دەکاتەوە کە لەوانەیە

---

[193] مەبەست سامۆئێل فەیلە (Samuel Falle) کە ئەوساکە یەکێك بوو لە کارمەندانی باڵوێزخانەی بەریتانی لە بەغدا. دەربارەی پوختەی ژینامەی فەیل بڕوانە پەراوێزی ژمارە ١٧١.

[194] مەبەستی هەردووك بەربەستی دوکان و دەربەندیخانە.

تووشیان بێت، وەك ئەندامێکی بنەماڵەی بابان ئێستا بگەڕێتەوە عیراق، بێ گومان هەمان کات پۆستی قایمقامی کەرکووکی لە کیس دەچێ.

نموونەی سێیەمی کورد کاکە حەمەی خانەقایە کە یەکێکە لە پەرلەمانتارە چەپڕەوە نوێکانی ناو حوکمەتی پێشوو، چاوەڕوانیش نەدەکرا قسە بکات. ئەو لە هەر شت پتر دژی بەریتانییەکانە، هەرچەندە لەوانەیە هەڵوێستی خۆی لەو بوارەدا بگۆڕێ.

کوردەکان شڵەژاون و بێ ڕەهبەرن و لەوانەیە ئێستاکە زەرەرمەند بن، لەگەڵ ئەوەیشدا بەڵگە بە دەستەوەن کە ئەوان بە هەر حاڵ حەز ناکەن بخرێنە سەر تورکیا و لەوانەیە لەگەڵ رژێمی نوێی عیراق پێك بێن، هەر چەندە لەوانەیشە ببنە هۆی نانەوەی کێشە بۆ کۆماری نوێ. هەرچی ڕۆڵی خالید نەقشبەندیشە[١٩٥]. وەك ئەندامی ئەنجوومەنی سەرکردایەتیی شۆڕش لە هەڵوێستی هەموان سەر سوڕهێنەرتر، ئەوەی بە لای منیشەوە هەر وایە. تۆ بۆ خۆت دەتوانی لە کاتی ئەم گەشتەی دواییدا لە بەریتانیا ببینی. بێ گومان بۆ ڕازیکردنی کورد ئەو پۆستەی دراوەتێ تاوەکو کەمتر دژی ڕژێمی نوێ بن. ئەو کوردانەی «قسەم لەگەڵیاندا کرد—ك.م.» کەم باسی خالید نەقشبەندیم لەگەڵ کردن.

هەرچی هەستی عەبدولناسریشە بەرانبەر بە کورد وەك لە ڕادیۆدا باسی دەکرێ دوور نییە گەڕانەوەی مەلا مستەفای بارزانی کاری تێ بکات. پێم وایە عەرەبی عیراق زۆر بە وردی دەڕوانن ئەم بۆچوونە.

هیچ کام لەوانەی سەرەوە نهێنی نین)[١٩٦].

---

[١٩٥] خالید نەقشبەندی پیاوێکی هێمن و بێ وەی بوو، بەر لە شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ زۆر ناسراو نەبوو، ئەفسەر بوو لە سوپای عیراقیدا و بەر لە بەرپابوونی شۆڕش لەگەڵ عەبدولکەریم قاسمدا کاری کردبوو، هەر لەبەر ئەوەیش کرایە یەکێك لەو سێ ئەندامەی «ئەنجومەنی سەرکردایەتی شۆڕش— مجلس قیادة الثورة»یان پێکهێنا کە دەبوو یەکێکیان کورد بێ.

[198] N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, Confidential, PP.24-25.

بەشی حەوتەمی هەمان فایل بۆ سێ بڕووسکەی هەواڵێر و سلێمانی تەرخان کراون کە ڕۆژانی بیست و چوار و بیست و حەوتی تەممووز و شەشی ئابی ساڵی ١٩٥٨ ناردوویانن بۆ هارۆڵد ماکمیلانی [١٩٧] سەرەك وەزیرانی بەریتانی بۆ پشتگیری کردنی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

بڕووسکەی یەکەم

(بۆ:

میستەر هارۆڵد ماکمیلانی سەرەك وەزیرانی بەریتانیای گەورە،

لەندەن،

٢٤ی تەممووزی ١٩٥٨،

لە: سلێمانییەوە.

ئێمەی کوردی کوردستانی عیراق و دانیشتووی شاری سلێمانی لە ناخی دەروونەوە پشتگیریی کۆماری نوێی عیراق دەکەین، کە بە کارێکی پاڵەوانانەی سوپا گەورەکەمان ڕۆژی چواردەی تەممووزی ١٩٥٨ دامەزرێنرا، کارێك کۆتایی بە فەرمانڕەوایی پاشایی بێزراوی تەمەن چل ساڵی هێنا کە فەرمانڕەواییەکی تۆقێنەری قێزەون بوو، هەروەها ڕادەی بۆ ئاغا ئیمپریالییەکانیان دانا. هەمان کات ئێمە ئامادەین شان بەشانی برا عەرەبەکانمان بەرگری لە کۆماری عیراقی بکەین و بجەنگین بۆ پشتگیریی سوپا قارەمانەکەمان و پاراستنی سەربەخۆیی عیراق و زۆر بە توندی دژی

---

[١٩٧] هارۆڵد ماکمیلان (Harold Macmillan) یەکێکە لە دیپلۆماسییە بەناوبانگەکانی بەریتانیای هاوچەرخ، ڕۆژی دەی شوباتی ١٨٩٤ لە لەندەن لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە نێوان ساڵانی ١٩٥١ و ١٩٥٤دا چەند جارێك بووە وەزیری بەرگری و هەندەران و لە نێوان ساڵانی ١٩٥٧ و ١٩٦٣یشدا بووە سەرەك وەزیران و ڕۆڵێکی گەورەی لە پتەو کردنی پێوەندییەکانی نێوان بەریتانیا و وڵایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکادا بینی، لە دوا ساڵانی تەمەنیدا هارۆڵد ماکمیلان بووە بەڕێوەبەری دەزگای بڵاوکردنەوەی بنەماڵەکەی تاوەکو ڕۆژی بیست و نۆی مانگی کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٨٦ کۆچی دوایی کرد.

هەموو جۆرە دەستتێوەردانێکی بیانین لە کاروباری ناوخۆی عیراقدا بۆ ئەوەی ڕێگە نەدەن گەلی عیراق بە دڵی خۆی ئەو ڕژێمەی دەیەوێ دایبمەزرێنێ، داواش لە جەنابتان دەکەین دەسەلآتی بەرزی خۆتان بخەنە گەڕ لە پێناو پاراستنی ئاشتیی جیهان و مافی چارەنووسیی گەلان. هەر بژی کۆماری عیراق.

سێ هەزار و پێنج سەد ئیمزا و دە هەزار خۆنیشاندەر) [198].

بڕووسکەی دووەم:

(بۆ:

میستەر هارۆلّد ماکمیلانی سەرەك وەزیران،

لەندەن،

٢٧ی تەممووزی ١٩٥٨،

ئەربیل،

ئێمەی کوردی کوردستانی عیراق و دانیشتووی شاری ئەربیل لە ناخی دەروونەوە پشتگیریی کۆماری نوێی عیراق دەکەین، کە بە کارێکی پاڵەوانانەی سوپا گەورەکەمان ڕۆژی چواردەی تەممووزی ١٩٥٨ دامەزرێنرا، کارێك کۆتایی بە فەرمانڕەوایی پاشایی بێزراوی تەمەن چل ساڵی هێنا کە فەرمانڕەواییەکی تۆقێنەری قێزەون بوو، هەروەها ڕادەی بۆ ئاغا ئیمپریالییەکانیان دانا، هەمان کات ئێمە ئامادەین شانبەشانی بڕا عەرەبەکانمان بەرگری لە کۆماری عیراق بکەین و بجەنگین بۆ پشتگیریی سوپا قارەمانەکەمان و پاراستنی سەربەخۆیی عیراق و زۆر بە تووندی دژی هەموو جۆرە دەستتێوەردانێکی بیانین لە کاروباری ناوخۆی عیراقدا بۆئەوەی ڕێگە نەدەن گەلی عیراق بە دڵی خۆی ئەو ڕژێمەی دەیەوێ دایبمەزرێنێ، داواش لە جەنابتان دەکەین دەسەلآتی بەرزی خۆتان بخەنە گەڕ لە پێناو

([198]) N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, Confidential, PP.27-33.

پاراستنی ئاشتیی جیهان و مافی چارەنووسیی گەلان. هەر بژی کۆماری عیراق.

بەسام مستەفا و ١٧٨١ ئیمزا) [١٩٩].

بروسکەی سێیەم:

بۆ:

میستەر هارۆڵد ماکمیلان،

لەندەن،

ئینگیلتەرە،

٦ی ئابی ١٩٥٨،

ئەربیل،

عیراق.

ئێمەی کوردی کوردستانی عیراق لە ناخی دەروونەوە بە خوێن کۆمارەکەمان دەپارێزین کە بەرهەمی خەباتی کورد و عەرەبە. هەر بژین.

سەید عەزیز و ٤٦٣ ئیمزا.

ئەربیل) [٢٠٠].

بەشی هەشتەمی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە تارانەوە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی پرسی کورد دوای شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ و قسەکانی جەنەراڵ بەختیار دەربارەی پێوەندیی کورد بە ئێرانەوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە:

---

(199) Ibid,PP.37-41.

(200) Ibid, P.44.

تارانەوە،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

بە شفرە،

دابەشکردنی وەزارەتی هەندەران، «نهێنی» و هۆڵی سپی «نهێنی»،

سێر ڕ. ستێڤینس [٢٠١]،

ژمارە ٦٥٥،

١١ی ئابی ١٩٥٨،

بۆ ئاگاداری وێنەی لێ دەدرێتە:

ئەنقەرە،

عەممان،

بێروت،

واشنتۆن،

ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست.

١- نیشانە بە بڕووسکەتان ژمارە١١٤٧ و ١١٤٨ دەربارەی پرسی کورد.

نە من و نە باڵوێزی وێلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا لێرە قسەکانی جەنەڕاڵ بەختیارمان بە هەند وەرنەگرت. ئێرانییەکان ئەو جۆرە قسانە بە کارێکی ئاسایی ڕۆژانەی خۆیان دادەنێن، هەرچی بەختیاریشە کەسایەتییەکی یەکجار ئێرانیستە.

---

[٢٠١] سێر ڕۆجەر بێنتهام ستێڤێنس (Sir Roger Bentham Stevens) ڕۆژی هەشتی حوزەیرانی ساڵی ١٩٠٦ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە نۆزدەی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٢٨ەوە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی، لە بۆینس ئایرس و ڤالێنسیا و دێنڤەر و واشنتۆن و ستۆکهۆڵم کاری کردووە و لە حەڤدەی شوباتی ساڵی ١٩٥٤دا بۆ ماوەیەك بووە باڵوێزی فەوقەلعادەی بەریتانی لە ئێران و پاش ئەوە بە ماوەیەك گوێزرایەوە بارەگای وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1959", London, P.426.

٢- وەك لە حیكمەتەوە تێگەیشتم قسەكانی بەختیار تاوەكو ڕادەیەك بوونەتە هۆی نیگەرانیی، حیكمەت گوتی ئەو فەرمایشتانە دەربارەی كێشەی كورد تورکیاشیان دەگرتەوە، بەڵام بە شێوازێكی نەرمونیان، واتا ئەوەی وەبەرچاو گرتووە كە پێویستە بەرهەڵستیی پڕۆپاگەندەی قاهیرە بكرێ چ دژی تورك و چ لە كوردستان.

تكا لە وەزارەتی هەندەران دەكەم وێنەی ئەم نامەیەم بنێرن بۆ ئەنقەرە و عەممان و واشنتۆن وێڕای ئەم بروسكانەم - ژمارە ٩٤ و ٣ و ٣٠ یەك لە دوای یەك [٢٠٢].

بەشی نۆیەمی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەكی نهێنیی باڵۆێزخانەی بەریتانی لە تارانەوە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی پرسی كورد دوای بەرپابوونی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژی ساڵی ١٩٥٨ و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەكەیەتی:

(لە:

باڵۆێزخانەی بەریتانییەوە،

تاران،

ژمارە ٥٨/١٨٢١،

١٤ی ئابی ١٩٥٨،

نهێنی،

بۆ:

بەڕێز د. م. هـ. ڕیچس [٢٠٣]،

---

(202) N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, Confidential, From: Tehran, To: Foreign Office, Cypher/ OTP, Foreign Office (Secret) and Whitehall (Secret)Distribution, Sir Stevens, No.55,August 11,1958, Priority, PP.46-47.

[٢٠٣] دێرێك مارتین هەری ریچس (Derek Martin Hurry Riches) پۆژی بیست و شەشی تەممووزی ساڵی ١٩١٢ لە دایك بووە، زانكۆی لە لەندەن تەواو كردووە، لە پۆژی بیستی

وەزارەتی هەندەران،
لەندەن،
س. دەبل یو. ١،
دێرێکی خۆشەویست.

١- نیشانە بە برووسکەی ژمارە ٦٥٥ی رۆژی یازدەی ئابم دەربارەی کورد.

٢- لەوانەیە لەو رۆژەوەی برووسکەکەی ژمارە ١٢٧٦ی ئەنقەرەم خوێندۆتەوە حەز بکەیت دوا بۆچوونم دەربارەی هەردوو برووسکەی ١١٤٧ و ١١٤٨ت لە بەر رۆشنایی برووسکەکەی ئەنقەرەدا بزانیت.

٣- لێرە یەکجار نیگەرانن دەربارەی ڕووداوەکانی کوردستان کە بوونەتە بابەتێکی لێدوانی سیاسی.

هۆی ئەمە تاوەکو ڕادەیەک دەگەڕێتەوە بۆ کێشە چاوەڕوان کراوەکانی کوردستانی ئێران کە لە نامەی ژمارە نەوەد و پێنجی رۆژی نۆی تەممووزمدا، واتا بەر لە کۆدێتاکەی عێراق، باسیم کردووە. لەو کاتەوەیش کە پرۆپاگەندەی عەرەبی پەرەی سەندووە مەترسیی ئەوەیش هاتووەتە ئاراوە کە پرۆپاگەندەیەکی لەو جۆرە کار بکاتە سەر کوردی ئێران. هەر لە گۆشەنیگای ئەم ڕاستییەشەوە هەوڵم داوە هەڵوێستی حوکمەتانی تورکیا و

کانوونی یەکەمی ساڵی ١٩٣٤وە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و یەکسەر کرایە جێگری کونسوڵی بەریتانی لە بێروووت و شوباتی ساڵی ١٩٣٧ بڕوانامەی لە زوبانی عەرەبیدا وەرگرت، پاش ماوەیەک لە قاهیرە کرایە یاریدەری سکرتێری رۆژهەڵاتیی باڵوێزی بەریتانی، هەژدەی شوباتی ساڵی ١٩٤١ گوێزرایەوە حەبەشە و وێرای بارەگای وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە کابوول و جەددە و خەرتووم کاری کردووە و لە بیست و چواری تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٥٥وە کراوەتە سەرۆکی «بەشی رۆژهەڵات» لە بارەگای وەزارەت، لە رۆژی بیست و پێنجی ئابی ساڵی ١٩٥٨یشەوە کراوەتە سەرۆکی «بەشی ووڵاتە عەرەبییەکان» لە بارەگای وەزارەت. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1960", London, P.347.

ئێران ڕوون بکەمەوە. لەبەر ڕۆشنایی ڕووداوەکانی ئێستادا دەتوانم بڵێم بڕوا ناکەم ئێرانییەکان بیر لە هاندانی کوردی دەرەوەی ئێران دەکەنەوە. هەرچۆن بێ ئێرانییەکان بە پێچەوانەوە بیر لە هاندانی کورد لە لایەن عەرەبەوە دەکەنەوە و تاوەکو ڕادەیەکیش گومان لەوە دەکەن ئاخۆ شێوازی ئەو هاندانە چۆن دەبێ.

٤- ئەوەی کە جەنەڕاڵ بەختیاریش گوتوویە گوایە کوردی عیراق و سووریا لەوانەیە داوای یەکگرتن لەگەڵ ئێراندا بکەن بەڵای منەوە قسەیەکی بێ مانایە. بارودۆخی کوردی عیراق لەگەڵ بارودۆخی کوردی ئێراندا بەراورد ناکرێ و من بۆخۆم ناتوانم بڕوا بکەم کەسێك لێرە هەبێ بیر لەوە بکاتەوە گوایە کوردی عیراق دەیانەوێ بدەنە پاڵ ئێران.

٥- هەر چۆن بێ دوو ئەگەری دیکە لە بڕگەی دووەمی بڕووسکەکەی ئەنقەرەدا هاتووە کە ئەوانیش بریتین لە ئەگەری دەوڵەتێکی کوردیی تابیع و ئەگەری بوونی عیراق بە ئەندامی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو. بێ گومان یەکەمیان دەبێتە سەرکەوتنێکی گەورەی پڕۆپاگەندەی عەرەب لە نێو کورددا کە دوور نییە ببێتە هۆیەکی سەرەکیی بۆ کوردی ئێران و کوردی تورکیاش بۆ ئەوەی دژی فەرمانڕەوایانی ئێستایان ڕاپەڕن. ئێرانییەکان ئامادەن چییان لە توانادا بێ بیکەن بۆ ئەوەی نەهێڵن شتێکی لەو جۆرە ڕوو بدات و دوور نییە هەوڵ بدەن پەنا بەرنە بەر پێچەوانەی ئەوە، واتا هەستی پان کوردیزمی عیراقی ببزوێنن، بەڵام پێموا نییە هێشتا بارودۆخەکە گەیشتبێتە ئاستێکی وەها، یان ئەوان ئەوە بە ڕێبازێکی زۆر گەشبین ببینن.

٦- ئەگەرێکی دیکە لە ئارادایە کە ئەویش بریتییە لەوەی لەوانەیە عیراق بداتە پاڵ کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو، ئەوەی لای گەلێك لایەن وەرچەرخانێکی ناپەسندە، بەڵام لەگەڵ ئەوەیشدا وەهای بۆناچم ئێرانییەکان لە حاڵەتێکی وەهادا پەنا بەرنە بەر هیچ جۆرە دەستتێوەردانێك لە ڕێگەی کوردەوە، یان لە هەر ڕێگەیەکی دیکەوە بێ. من بۆخۆم هەر چۆنێك بێت ئێرانییەکان هان دەدەم لە بواری کوردی عیراقدا کار بکەن و

تێیان بگەیێنن کە ئەوان لە ئۆقیانووسێکی عەرەبدا نقوم دەبن و پێناسەی نەتەوەیی خۆیان دەدۆڕێنن. لەوانەیە کورد وەها هەست بکەن بۆ ئەوان باشتر وەهایە ئەندامێکی سەربەخۆ بن لە کۆماری عەرەبیی یەکگرتوودا وەک لەوەی هەنگاوێك بنێن بۆ بەستنەوەی کوردی عیراق بە ئێرانەوە، یاوەخود ببنە هۆی هیچ جۆرە ئالۆگۆڕێکی سنوور لە ڕێگەی هێزەوە.

٧- من بۆ خۆم وێنەی ئەم نامەیە دەنێرم بۆ بالۆێزخانەکانمان لە ئەنقەرە و عەممان و بێرووت و واشنتۆن و بۆ سکرتێری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا) [٢٠٤].

بەشی دەیەم، کە هەمان کات دوا بەشی ئەم فایلەیە تەرخان کراوە بۆ چەند بەڵگەنامەیەك دەربارەی هەمان بابەت و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانی ئەو بەڵگەنامانەیە:

(لە:

بالۆێزخانەی بەریتانییەوە،

بەغدا،

نهێنی،

بابەت: زانیاری دەربارەی کوردستان،

١٤ی ئابی ١٩٥٨،

بۆ:

بەشی ولاتی شام،

وەزارەتی هەندەران،

لەندەن س. دەبل یو. ١،

---

(204) N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, From: British Eambassy, Tehran, No. 1821/58 August 14, 1958, Confidential, To: D.M.H.Riches Esq., C.M.G., Foreign Office, London, S.W.1., pp.48-50.

بەشی ولاتانی شامی خۆشەویست،

١- وا هـاوپێچ بـۆ ئاگاداریتـان ئـەو تێبینییانـەی سـکرتێری باڵوێزخانەکەمان میستەر بەلفۆرتان[٢٠٥] بۆ دەنێرم کە بریتین لە پوختەی ئـەو زانیارییانـەی لـە ڕێگـەی میسـتەر ولیـەم ئـەمینی کارمەنـدی باڵوێزخانـەی حوکمەتی خاوەن شکۆ لە تـاران پێمـان گەیشـتووە، میسـتەر ئـەمین ڕۆژانـی بەرپابوونی شۆڕشی ١٤ی تەممووز لە عیراق بووە و چەند ڕۆژێکە گەڕاوەتـەوە تاران، هەر چەندە قسەکانی زۆرن، بەڵام وەک خۆیان بۆتانی دەنێرین چـونکە پێمان وایە ئاماژەی بۆ گەلێک خاڵی بایەخدار کردووە.

٢- لـە کاتێکـدا ئێمـە لـەو بڕوایـەدایـن کـە هەڵوێسـتی کـوردی عـیراق دەربارەی بابەتی دانە پاڵ کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو جیاوازە، بەڵام بەشی هەرە زۆری کورد دژی یەکیەتی عیراقن لەگەڵ کۆماری عەرەبیی یـەکگرتوودا، ئـەوەی کـار دەکاتـە سـەر هەڵوێسـتی حوکمـەتی نـوێی عـیراق وەک هـەر هەنگاوێکی دیکە لەو بوارەدا. هەر چۆن بێ گومان لەوە ناکرێ کە حوکمـەتی نوێی عیراق کێشە بۆ خۆی دەنێتەوە ئەگەر ئاگاداری ئەوە نەبێ چـۆن دەبـێ ڕەفتار لەگەڵ کورد و هەر کەمینەیەکی دیکەی ولاتدا بکات.

---

(٢٠٥) ڕایمۆند لویس بەلفۆر (Raymond Lewis Balfour) ڕۆژی بیست و سێی نیسانی سـاڵی ١٩٢٣ لـە دایـک بـووە، لـە تـەممووزی سـاڵی ١٩٤٢وە تـاوەکو مایسـی سـاڵی ١٩٤٧ لەگـەڵ هێزەکانی سوپای بەریتانیدا کاری کردووە، لـە ڕۆژی بیسـت و نـۆی کـانوونی یەکـەمی سـاڵی ١٩٤٧ەوە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەنـدەرانی بـەریتاتی و گوێزرایـەوە فرانکفـۆرت و لـە هەژدەی شوباتی سـاڵی ١٩٤٨ەوە گوێزرایـەوە میـۆنیخ و ڕۆژی پـازدەی تەشـرینی دووەمـی ساڵی ١٩٤٩گوێزرایەوە بێـروت و ڕۆژی شەشـی تەشـرینی دووەمـی سـاڵی ١٩٥٢ گوێزرایـەوە ژدانسـک لـە یەکیـەتی سـۆڤیەت و ڕۆژی بیسـتی ئـەیلوولی سـاڵی ١٩٥٤ گوێزرایـەوە بارەگـای وەزارەت لە لەندەن و لە حوەزیرانی ساڵی ١٩٥٦یشەوە کرایە جێگری کۆنسوڵ لە بەغدا و لە ئابی ساڵی ١٩٦٠یشدا گوێزرایەوە خەرتووم. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1963", London, P.117.

٣- ئێمە هاوپێچ لەگەڵ ئەم نامەیەماندا وێنەی دیکەی خودی نامەکە و هاوپێچەکەیتان بۆ دەنێرین بۆ ئەوەی بۆخۆتان بیاننێرن بۆ باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران لەبەر ئەوەی هیچ هۆیەکی پێوەندیی پاستەوخۆمان پێوەی نییە.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا) [٢٠٦].

ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەگێڕانی خودی قسەکانی ولیەم ئەمینن: (نهێنی،

١- میستەر ولیەم ئەمین یەکێکە لە کارمەندانی باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران، بۆخۆی کوردە بەڵام بە هەست بەریتانییە، دەوروبەری هەشت حەفتە لەمەوبەر بۆ سەردانی کەسوکاری چووە سلێمانی و میستەر ولیەم دوای گەیشتنی پێوەندیی پێوەکردم و لەو دیدەنییەدا گەلێك قسەی بایەخداری بۆ کردم کە وا بۆ ئاگاداری بۆتانی دەنووسم. شایانی باسە میستەر ئەمین کاتی خۆیشی لە قبرص و ناوچەی کەناڵی سوێس لەگەڵ بەریتانییەکاندا کاری کردووە. ڕۆژی بەڕیابوونی شۆڕشی چواردەی تەممووز ئەو لە سلێمانی بوو، بەڵام سێ ڕۆژ لەمەوبەر هاتە بەغدا بۆ ڕێکخستنی کاروباری گەڕانەوەی بۆ تاران، پێم وایە تێبینییەکانی گرنگن.

٢- ئیزگەیەکی کوردی هەیە بەناوی «دەنگی هەق - صوت الحق» ەوە کە هەموو ئێوارەیەك بۆ سێ چارەك سەعات پرۆگرامەکانی خۆی پەخش دەکات. ئیزگەی ناوبراو بەر لە شۆڕشی چواردەی تەممووزیش پرۆگرامەکانی خۆی لە قاهیرەوە لەسەر هەمان شەپۆل بلاو دەکردەوە. میستەر ئەمین پێی

---

[206] N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, Levant Department, Subject: InFromation on Kurdistan, From British Embassy, Baghdad, August 14,1958, Secret, To: Levant Department, Foreign Office, London, S.W.1., PP.51-52.

وایە لەبەر ئەوەی ناوەرۆکی پڕۆگرامەکانی ئەو ئیزگەیە وەک پڕۆگرامەکانی جاران نییە دەبێ هەمان ئیزگە پڕۆگرامەکانی ئێستای بە هەمان شێواز باسی سەربەخۆیی کوردستان بە ڕەهبەریی ڕەشید عالی دەکات کە ئەویش بێ گومان دژی سیاسەتی ڕاگەیێنراوی حوکمەتی شۆڕشە، ئەو ئیزگەیە زۆر جاران دژی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو دەدوێ.

٣- بە پێی قسەی میستەر ئەمین لە کوردستان پێشوازیی لە شۆڕش کرا، لەگەڵ ئەوەیشدا ماوەیەکی زۆری خایاند تاوەکو هیچ نامەیەک یان وەفدێکی پیرۆزباییان بۆ بەغدا نارد، هەر چەندە شێخ لەتیفی بۆ بابە عەلی یەکێك بوو لەو بەندە سیاسییانەی زۆر زوو ئازاد کران. ئەوەی کورد سڵی لێ دەکەنەوە بریتییە لەوەی عیراق ببێتە ئەندامی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو. بە لای ئەوانەوە هەستی عەبدولناسر بە لای نەتەوەپەرستیی عەرەبدا لەگەڵ بەرژەوەندییەکانیاندا وەک کەمینەیەک لە دەوڵەتێکی عەرەبیی یەکگرتوودا ناگونجێ، هەڵبەت لە دەوڵەتێکی لەو جۆرەدا سەنگیان وەک کەمینەیەك تەنانەت لەوەیش کەمتر دەبێ.

٤- میستەر ئەمین گوتیشی کاتێك کۆڵۆنێل عەبدولسەلام عارف چووە زیارەتی شاری سلێمانی چوار ڕەهبەری کوردی لەگەڵدا بوو، یەکێکیان بابە عەلیی و ئەوی دیکەیان خالید نەقشبەندی بوو «نەقشبەندی لە سەردانەکانی کۆڵۆنێل عارفدا بەشداری دەکات» و هەر ئەویش پرسیویە کە ئایا وەک دەستووری لوبنان یەکێك لەو دوو پۆستە - سەرەك کۆمار یان سەرەك وەزیران دەدرێتە کورد و پۆستەکەی دیکەیش لە لایەن عەرەبێکەوە پڕ دەکرێتەوە، لە وەڵامدا کۆڵۆنێل عارف گوتوویەتی جارێك زووە هیچ گفتێك بدرێ، یان هیچ دەربارەی دەستوور بگوترێ.

٥- دەنگوباوێکی دیکە لە ئارادایە کە سەعید قەزاز و بەهجەت عەطیە لە شاری سلێمانی لە سێدارە دەدرێن. وا دیارە ئەو دوو کاربەدەستەی ڕژێمی پێشوو لای کورد زۆر بێزراون، چونکە ئەوان بوونە هۆی بەندکردنی شێخ لەتیف و ڕێگەیان نەدا لە ناشتنی باوکیدا بەشدار بێ.

٦- میستەر ئەمین سێ دواڕۆژی لەگەڵ هاوڕێ عەرەبەکانی لە بەغدا بردە سەر و یەك دوو تێبینیی سەرنجڕاکێشیش لەم بارەیەوە هەیە:

(أ) سەعات یەك بە کاتی ناوخۆ هەموو ڕۆژێك پڕۆگرامێك لەسەر شەپۆلی سی و دوو مەتریی کورت پەخش دەکرێ و لە بەغدا بە ئاسانی دەبیسترێ کە دژی قاسم و دژی شۆڕش وتار بلاو دەکاتەوە. ئیزگەکە هەمیشە هەوڵ دەدات جیاوازییە ئایینییەکان ببزوێنێ، وەك ئەوەی کە هەوڵ دەدات ئەوە بسەلمێنێ کە حوکمەتی شۆڕش دژی ئایینە و وەك نموونە کوشتنی مەلیکی سوننی مەزهەب فەیسەڵ و قەدەغەکردنی یادکردنەوەی مانگی موحەڕڕەم لە لایەن شیعەکانەوە دەهێنێتەوە. بە شێوازی قسەکردنی ئیزگەکەدا میستەر ئەمین وەهای بۆ دەچێ ئیزگەی «إخوان المسلمین» بێ.

(ب) لەم دواییانەدا لە ڕۆژنامە عیراقییەکاندا باسی ئەوە دەکرێ ژمارەیەکی زۆر لە موزیعەکانی ڕادیۆی بەغدا میسرین «من بۆخۆم وا دەچێ بۆ پتر لە دوو حەفتە هەست بە ژمارەیەکی زۆر لەو کەسانە دەکەم کە لە میسری دەچن لە ئیزگەی بەغدا، ئەوەیش دەزانم کە دوو میسری و سووریيەك بەردەوام پڕۆگرامەکان و جاروبارێش هەواڵەکان پێشکەش دەکەن».

(ج) ڕۆژی حەوتی ئاب لە ئوتێلی سەمیرئەمیس لە یەکێك لە یاساوڵەکانی سەرەك وەزیرانی بیستووە، کە ناوی کۆلۆنێل ئەحمەدە، وردە ناکۆکییەك لەنێوان لیوا قاسم و کۆلۆنێل عارفدا لەسەر هەڵوێست بەرانبەر ئەندامێتیی عیراق لە کۆماری عەرەبیی یەکگرتوودا ڕووی داوە، لیوا قاسم لەگەڵ ئەوەدا نییە پەلە بکرێ و کۆلۆنێل عارفیش دەیەوێ بێ دواخستن جێبەجێ بکرێ.

(د) میستەر ئەمین گوتی بە پێی ڕاپۆرتی یەکێك لە ڕۆژنامە عیراقییەکان «کە وەرگێڕەکەم لە بیری چوو ناوەکەی بنووسێ» حوکمەت بیر لەوە دەکاتەوە گشت ئاسووریيەکان لەیەك ناوچەدا نیشتەجێ بکرێن. لەم بارەیەوە میستەر ئەمین گوتی لەگەڵ خوێندەوارێکی ئاسووریدا دواوە کە پێی گوتووە ئەوان لەوە دەترسێن لە شارۆچکەی دۆرە دوور بخرێنەوە

چونکه دەزگای ئاسایش حەز ناکەن ئاسووریيەکان لە نزیک پالاوتەکانەوە «المصافي» بن، ئەمەیش دەبێتە هۆی زیانێکی ئابووریی گەورە بۆ ئاسووریيەکان چونکە ئەوان لە ماڵەکانی ئەو پرۆژەیەدا دەژین. بە پێی لێکدانەوەی گەلێك لە ئەفسەرانی هەراکەی ڕەشید عالیی ساڵی ١٩٤١ ئەو کارە پێوەندیی هەیە بە ڕووداوەکانی فەلووجەی ئەوساڵەوە. ئاسووریيەکان بۆ ئەوەی خۆیان لە ڕژێمی نوێ نزیك بخەنەوە زۆر بە تووندی خەتی سیاسیی دژی ئیمپریالیزمیان بۆ خۆیان هەڵبژاردووە و ڕێگەیان دراوەتێ یەکشەمەی ڕێککەوتی دووی ئاب خۆنیشاندانێك ساز بکەن، وێڕای ئەوەی پێنج سەد دینارى عیراقیشیان بۆ قوربانییەکانی پایتەخت بە هۆی سووتانی مەخزەنەکانی نەوتەوە کۆکردۆتەوە)[٢٠٧].

هەر لەم بەشەیشدا نامەیەکی نهێنیی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی بۆ باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران دەربارەی قسەکانی جەنەڕاڵ بەختیار لەسەر کوردی عیراق و سووریا هەڵگیراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە: وەزارەتی هەندەرانەوە،

بۆ:

تاران،

بە شفرە و جانتای دیپلۆماسیی،

دابەشکردنی وەزارەتی هەندەران «نهێنی» و هۆڵی سپی «نهێنی»،

ژمارە ١١٤٨،

وێنەی بۆ:

عەممان ژمارە ٣٦٢،

بێرووت ژمارە ٥٣١،

---

(207) N.A., F.O., 371/134255, Kurds in Iraq, Confidential, PP.54-55.

واشنتۆن ژمارە ٣٨٣٣،
ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست ژمارە ٧٠٨.
١- ئاماژە بە بڕووسکەی ڕاستەوخۆی پێشووم،
جەنەڕاڵ بەختیار لە قسەکانیدا مەبەستی ئەگەری هەوڵی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو بووە بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردیی ئەوتۆ کە ببێتە پردێك لە نێوان یەکیەتی سۆڤیەت و کۆماری عەرەبیی یەکگرتووداء بەم بۆنەیەوە سەرم سوڕماوە لە بڕگەی سێیەمی نامەی باڵوێزی بەریتانی لە ئەستەموڵ کە ڕۆژی هەژدەی تەممووز ناردوویە بۆ «بەشی ولاتانی شام» کە چۆن دەشێ تورك و ئێرانییەکان خەریکی خۆ ئامادەکردن نەبن بۆ کرداریێك دژی کوردستانی عیراق کە بە نیازی دابەشکردنی لە نێوان ئەو دوو ولاتەدا.
٢- بەختەوەر دەبم ئەگەر لەم بارەیەوە لە بۆچوونی خۆتانم ئاگادار بکەن [٢٠٨].

---

[208] Ibid, From: Foreign Office, To:Tehran, Cypher /TOP and Bag, Foreign Office, (Secret) and Whitehall (Secret) Distribution, No. 1148, August 8,1958, Reported for inFromation To: Amman No.362, Beirut No.531, Washington No.3833. P.O.M.E.F. No. 708, P.53.

کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا و شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ

لە بەشی هەشتەمی بەرگی یەکەمی ئەم کتێبەدا تیشك خراوەتە سەر گەلێك لایەنی چالاکییەکانی «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا» وەك دەزگایەکی سیاسیی کوردایەتیی گرنگ کە سەرنجی زۆر لایەنی ڕاکێشابوو، کاتێکیش خەریکی ئامادەکردنی بابەتەکانی بەرگی دووەم بووم ژمارەیەك بەڵگەنامەی نوێم دۆزییەوە کە ناوەرۆکیان تەواوکەری ناوەرۆکی بەشی یەکەمە و زۆرتر ئەو پێشنیازە دەچەسپێنێ کە پێویستە یەکێك لە زانکۆکانی کوردستان پڕۆژەی نووسینی نامەیەکی دوکتۆرای مێژوویی دەربارەی «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا» بگرێتە ئەستۆی خۆی وەك ئەرکێکی زانستیی پێویست.

ڕاستێکەی تا ئێستا لە ئەرشیڤخانەی نیشتیمانیی بەریتانیدا فایلێکی سەربەخۆم دەربارەی «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا» نەدیوە، بەڵکو لەو فایلانەی کە باسی خەباتی کورد و هەڵوێستیان بەرانبەر بەرپابوونی شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ دەکەن پڕن لە بەڵگەنامەی چڕوپڕ و بە نرخ دەربارەی چالاکییەکانی کۆمەڵەی ناوبراو. بە وێنە فایلی ژمارە ١٤٠٦٨٣/٣٧١ ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی بەم ناونیشانەوەیەوە:

«بەشی ڕۆژهەلآت، گشتی، نهێنی، ١٩٥٩» [٢٠٩].

فایلی ناوبراو ژمارەی لاپەڕەی لەسەر نییە، بە پێی ژماردنی خۆم حەفتاو پێنج لاپەڕەیە و لە شازدە بەش پێکهاتووە و سەرجەمی بەڵگەنامەکانی بۆ پرسی کورد لە دوای سەرکەوتنی شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨وە تەرخان کراون، یەکەم و گرنگترین بەشی ئەم فایلە

---

[209] N.A., F.O., 371/140683, Eastern Departmant., Confidential,1959.

بۆ «هەڵوێستی کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپا» تەرخان کراوە و ئەمەیش ناونیشانەکەیەتی:

(بەشی پۆژهەڵات، گشتی، ژمارە إی ٣١/١٨٢١، بابەت: ت.م.ئەمین [٢١٠]،

کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد، ڕاپۆرت دەربارەی گفتوگۆ لەگەڵ بالۆێزی تورکیا «لە بەریتانیا-ك.م.» و داواکردنی گرتنی ت.م.ئەمین کە نامەیەکی ناردووە بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ توێژینەوەی «پرسی-ك.م.» کورد [٢١١].

ئەم بەشە لە شەش لاپەڕە و نەخشەیەکی کوردستان پێکهاتووە، لاپەڕەی یەکەمیان بۆ ئەو زانیارییانە تەرخان کراوە کە دەربارەی تەحسین محەمەد ئەمین هەورامی دەست «بەشی پۆژهەڵات» کەوتوون و بە دەستخەت نووسراونەتەوە، تایبەت ئەوەی لە بەشی پاسپۆرتی بیانیانیان پرسیوە و ئەوانیش لە وەڵامدا بۆ «بەشی پۆژهەڵات»یان نووسیوە:

(ناوبراو خوێندکارە، دەوروبەری ساڵی ١٩٥٣ هاتۆتە بەریتانیا، لە دایکبووی شاری هەڵەبجەیە کە کەوتۆتە ناوچە کوردییەکانی باکووری عیراقەوە، ئەندامی «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد»ەو هەرچۆن بێ لە بەشی پاسپۆرت بە دروستی نازانن هەمان ئەو تەحسین محەمەد ئەمینەی کۆمەڵەیە یان نا.

هەروەها بە هۆی نەبوونی ناوی تەواو و ئەدرێسییەوە ناتوانرێ بە دڵنیاییەوە بزانرێ کە ئایا هەر ئەوە کە ئەو نامەیەی ناردووە بۆ نەتەوە

---

[٢١٠] مەبەست تەحسین محەمەد ئەمین هەورامییە کە لە بنەماڵەی جافەر سوڵتانە و یەکێك لە ڕەهبەرە چالاك و دڵسۆزەکانی «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپا» بووە و بەر لە شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ بە چەند ساڵێك لە بەریتانیا خوێندوویە و لەنزیکەوە پێوەندیی زانستی بە ئێدمۆندسەوە هەبووە کە بایەخێکی تایبەتیی بە ناوچەی هەورامان دابوو «لە ڕێگەی تەلەفۆنەوە ئەم زانیارییەم لە بەڕێز دوکتۆر کەمال فوئاد لە ئەڵمانیا وەرگرتووە».

[211] N.A., F.O., 317/140683, Eastern, Deparment, Confidential, 1959, General, No.1821/31. Subject: T.M.Amin-Kurdish Students Society, Rercord of Conversation with Turkish Ambassador- Request To retain T.M.Amin who had Addressed Leter To U.N.-discussion on Kurds.

یەکگرتووەکان. وێڕای ئەوەی تەحسین محەمەد ئەمین ناوێك لە مانگی ئابی ساڵی ١٩٥٨دا بەریتانیای بەجێ هێشت و بە هۆی نەبوونی ناوی تەواو و ئەدرێسی ماڵەکەیەوە ناتوانین لەوە دڵنیا بین کە ئایا ئەو تەحسین محەمەد ئەمینە و نووسەری نامەکەی نێردراوە بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان هەمان کەسن. وەها پێدەچێ هەردووکیان هەمان کەس بن، بەڵام وەزارەتی ناوخۆ دەڵێ ناوبراو مانگی ئابی ساڵی ١٩٥٨ بەریتانیای جێ هێشتووە و هیچیش بە دەستەوە نییە ئاماژە بۆ گەڕانەوەی بکات، ئەوەیش بۆخۆی ئەگەری ئەوە دروست دەکات کە لەوانەیە میستەر ئەمین کاتێك ئەو نامەیەی بە ناوی کۆمەڵەی خوێندکارانی کوردەوە ناردووە بۆ نەتەوە یەکگرتووەکان هەمان ئەدرێسی لەندەنی خۆی نووسیبێ.

شایانی باسە تەحسین محەمەد ئەمین هەڵگری پاسپۆرتێکی عیراقییە کە مانگی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٧ لە لایەن باڵوێزخانەی عیراقییەوە لە لەندەن پێی دراوە)[٢١٢].

بەڵگەنامەی دووەمی ئەم بەشە بریتییە لە نامەیەکی بێ مێژووی د.م.ڕۆس بۆ باڵوێزخانەی تورکیا لە بەریتانیا دەربارەی تەحسین محەمەد ئەمین هەورامی کە ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە:

میستەر أ.د.م.ڕۆسەوە[٢١٣]،

---

(212) Ibid, PP.1-2.

(٢١٣) سێر ئارجیبالّد داڤید مانیستی ڕۆس (Sir Archibald David Manisty Ross) ڕۆژی دوازدەی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩١١ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، فارسیی زانیوە، لە ڕۆژی چواردەی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣٦وە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، لە ئەڵەمانیا و سوید و ئێران و ئیتاڵیا و پورتوگال کاری کردووە، وێڕای بارەگای وەزارەت لە لەندەن، لە هەشتی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٢وە بووە سەرۆکی «بەشی ڕۆژهەلات» لە وەزارەت و لە هەژدەی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٦یشەوە کرایە یەکێك لە یاریدەرانی جێگری وەزیری هەندەران. بڕوانە:

بۆ:

باڵوێزی تورکی،

١- دوای ئەوەی هەفتەی ڕابردوو لەسەر داوای جەنابتان یەکترمان دی پەیمانم دانێ پێتان ڕابگەیێنم کە ئەو تەحسین محەمەد ئەمینە کێیە، کە بە ناوی ئەو کۆمەڵەیەی کە پێی دەڵێن «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەوروپا»وە نامەی ناردووە بۆ سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان دەربارەی کورد.

٣- ئێمە ناتوانین بزانین ئایا ئەو میستەر ئەمینە هەمان ئەو کەسەیە، هەر چۆن بێ ئەگەر ئەو کەسە بێ کە بیرمان لێی کردۆتەوە ئەوا خەڵکی عیراقە و ئەوەندەی ئێمە ئاگادار بین ئێستا ئەو لە دەرەوەی ئەم وڵاتەیە)[٢١٤].

دوا بەدوای ئەمە گرنگترین نامەی ئەم بەشە هەڵگیراوە کە بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی دوور و درێژی هەمان سێر ڕۆس کە پۆژی سیازدەی مایسی ساڵی ١٩٥٩ ناردوویە بۆ چەند بەشێکی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی دیدەنییەکەی لەگەڵ باڵوێزی تورکیا و چییان دەربارەی تەحسین محەمەد ئەمین هەورامی گوتووە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە:

أ.د.م.ڕۆسەوە،

نهێنی،

١٣ی مایسی ١٩٥٩،

بۆ:

"The Foreign Office List and Diploamatic and Consular Year Book 1962", London, P.364.

(214) A.N., F.O., 371/140683, Eastern Deparment, Confidential, 1959, From: Mr. A.D.M.Ross, To: The Turkish Ambassador, P.3.

بەشی باشوور،

وێنەی بۆ:

سێر ف. هۆیێر میللەر [٢١٥]،

بەشی ڕۆژهەلآت،

بەشی نەتەوە یەکگرتووەکان.

١- بالۆێزی تورکی ئەم بەیانییە بانگهێشتی کردم و گوتی گەلێك سوپاسم دەکات بۆ ئەو زانیارییانەی دەربارەی «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد» داوای کردبوو و ئێمە بۆمان ناردبوون و ویستیشی بە شێوازێکی تایبەتی و نافەرمی باسی ئەو نامەیە بکەین کە سەرۆکی لقی بەریتانیای «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد» ناردوویە بۆ سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان دەربارەی ئەوەی گوایە وەزعی کوردی تورکیا و ئێران خراپە. بە پێی بۆچوونی وەفدی تورکیا لە نەتەوە یەکگرتووەکان نابێ دەزگای ناوبراو لە نامەی لەو جۆرە بکۆڵێتەوە و هەردووك حوکمەتی تورکیا و ئێران ناچار نین هیچ بایەخێکی پێ بدەن و لەم بارەیەوە ئەم دوو حوکمەتە پێوەندییان بە یەکترەوە کردووە و ئەوان پێیان وایە وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەتوانێ میستەر ئەمین لە چالاکیی لەو بابەتە قەدەغە بکات.

---

[٢١٥] سێر فرەدریك ڕۆبێرت هۆیێر میللەر (Sir Fredreick Robert Hoyer Millar) ڕۆژی شەشی حوزەیرانی ساڵی ١٩٠٠ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، زوبانی عەرەبی زانیوە، لە ڕۆژی پازدەی حوزەیرانی ساڵی ١٩٢٢وە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، لە بەلچیکا و ئەڵەمانیا و فەرەنسا و میسر و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا کاری کردووە، وێڕای ئەوەی گەلێك پۆستی گەورەی دراوەتێ و چەند جارێك بووەتە نوێنەری بەریتانیا لە ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکاندا و ڕۆژی چواری شوباتی ساڵی ١٩٥٧ کرایە جێگری وەزیری هەندەرانی بەریتانی و پاش چەند ساڵێك خۆی خانەنشین کرد. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1962", London, P.310.

٢- من له وەلامدا بۆچوونی خۆمم پێی گوت کە تاوەکو ڕادەیەکی زۆر ناتوانین هیچ دژی میستەر ئەمین بکەین چونکە ئەو نامەیەی ئەو ناردوویە بۆ سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان کارێك نییە نەگونجێ لەگەڵ یاسا و ڕژێم و نەریتی بەریتانیادا. هەروەها ئەوەیشم بۆ باڵوێز ڕوون کردەوە کە گریمان میستەر ئەمین تاوانبار کرا، بەڵام بە هەر جۆرێك کاربەدەستانی بەریتانیا توخنی بکەون ئەو کارە زیانی لە قازانجی زۆرتر دەبێت، زۆریش بەوە بەختەوەرم کە ئاگادارتان بکەم باڵوێز تەواو لەگەڵ بۆچوونەکانمدا بوو، گفتیشم پێی دا هەوڵ بدەم بە دروستیی بزانم میستەر خەڵکی چ وڵاتێکە، «پێشم گوت ئەگەر ئەو تورك بێ ئەوساکە لەوانەیە حوکمەتی تورکیا بتوانێ ڕێگە نەدا لەم وڵاتەدا بمێنێتەوە هەرچەندە نە م.بێرگی [٢١٦] و نە من ئاماژەمان بۆ ئەگەرێکی وەها نەکرد».

٣- لە گفتوگۆیەکی گشتیدا دەربارەی کورد م. بێرگی گوتی: کێشەکە و ڕێبازی چارەسەرکردنی لە هەرسێك وڵات «واتا لە عیراق و تورکیا و ئێران - ك.م.» جودایە و بە هەر حاڵ کاریگەریی دەرەوە زۆرترە وەك لە کاریگەریی ناوخۆ، هەرچی ئێرانە ڕووسەکان کاریان بۆ دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی کرد، تاکتیکی عیراقیش لەگەڵ کورددا بریتی بوو لەوەی بەغدا کارێکی وەها بکات کوردی عیراق تووندوتۆڵ بە بەغداوە ببەستێ و بەو جۆرەیش هەستی کوردی ئێران و تورکیا بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ، هەرچی تورکیاشە سیاسەتێکی پەیڕەو دەکرد کە دەبووە هۆی دروستبوونی کێشە لە نێو کورد و حوکمەتدا. م. بێرگی گوتیشی ئەوەی ئێستا ڕوو دەدات ئەنجامی هەڵەکانی ڕابردوون چ لەلایەن وڵاتە ئەوروپییەکانەوە کە کوردییان هان دەدا ببزوێن و هەروەها هەڵەکانی حوکمەتی تورکیش کە زوڵمی لە کورد دەکرد و دەیخستنە پشت گوێ، بەڵام ئەو پێی وایە لەوە ناکات کورد بتوانن ئێستا

---

[٢١٦] ناوی باڵوێزی تورکیا لە بەریتانیا م.بیرگی (M.Birgi) بووە.

کێشەی گەورە بنێنەوە هیچ نەبێ لە ولاتەکەی ئەودا. ئەو بە دڵنیاییەوە گوتیشی بزووتنەوەی کورد لە هەندەران گەلێك بەهێزترە وەك لە ناوەوە.

ئیمزا

أ.د.م.ڕۆس

١٣ی مایسی ١٩٥٩) [٢١٧].

لاپەڕەی پێنجەمی هەمان بەشی یەکەم بۆ نامەیەکی نهێنیی سێ خاڵی بێ ژمارە و مێژوو دیسانەوە بۆ زانیاری دەربارەی تەحسین محەمەد ئەمین هەورامی تەرخان کراوە کە ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(١- سکرتێری لقی بەریتانیای «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپا» میستەر ت.م.ئەمین «کە ئەمە ناونیشانییە: س/ و، شەقامی مەلیك، لەندەن، دەبل یو. سی. ٢» نامەیەکی ناردووە بۆ سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان، وێنەی ئەو نامەیە هاوپێچ پێشکەش دەکەین.

٢- ئاشکرایە کە داوایەکی لەو جۆرە ناشێ لە لایەن ئەندامانی کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکانەوە گفتوگۆی دەربارە بکرێ، چونکە ئەندامانی «کۆمیتەی مافی مرۆڤ - لجنة حقوق الأنسان» و ولاتە پێوەندیدارەکان ئامادە نین وەلامی نامەیەکی وەها بدەنەوە.

٣- ئێمە زۆر لەگەڵ ئەوەداین ئەو جۆرە چالاکییانە قەدەغە بکرێن) [٢١٨].

هەرچی لاپەڕەی شەشیشە تەرخان کراوە بۆ خودی نامەکەی تەحسین محەمەد ئەمین هەورامی کە ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(وێنە،

---

(217) N.A., F.O., 371/140683, Eastern Deparment, Confidential,1959, From: A.D.M.Millar, May 13, 1959, To:Southern Deparment,, Copy To: Sir F.Hoyer Millar, Eastern Deporment,,U.N. Deparment,P.4.

(218) Ibid, P.5.

کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپا،
لقی بەریتانیا،
س/و٣٧،
شەقامی مەلیك،
لەندەن،
دەبل یو. سی. ٢،
٢٠ی کانوونی دووەمی ١٩٥٩،
بۆ:
کۆمەڵەی نەتەوە یەکگرتووەکان،
سکرتێری گشتی،
پایە بەرز،

وا وێنەی دوو نامەی پڕۆتێستان پێشکەش دەکەم کە دراونەتە هەردووك حوکمەتی تورکیا و ئێران دەربارەی بارودۆخی کورد لەو دوو ولاتەدا بۆ ئەوەی لێیان بکۆڵنەوە.

بۆ ئەوەی پڕۆتێستە ڕەواکانمان شوێنی خۆیان لە نەتەوە یەکگرتووەکان بگرن بە کڕنووشەوە داوا لە پایەبڵندتان دەکەم بە پێی دەسەلاتتان پەنا بەرنە بەر ئەو کارانەی کە بە پێویستیان دەزانن بۆ پرسی کورد، تایبەت لەگەڵ ئەو دوو حوکمەتە پێوەندیدارەدا، هەڵبەت ئەوە سەرکەوتنێکی گەورە دەبێ بۆ ناوەرۆك و ئامانجەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان ئەگەر بێت و ئەو سکالایەمان لە لایەن دەسەلاتە بەرپرسەکانەوە چارەسەر بکرێ.

ئێمە ڕێگە بە خۆمان دەدەین سەرنجی شکۆمەندتان ڕابکێشین کە بە پێی بڕگەی سێی بەندی یەکەمی «پێڕەوی نەتەوە یەکگرتووەکان-ك.م» دووەم ئامانجی دەزگاکەتان بریتییە لە «گەشەپێدانی پێوەندیی دۆستانەی نێو نەتەوەکان لەسەر بنەمای یەکسانی و مافی چارەنووسیی گەلان و ئەو کارانەی دەبنە هۆی پتەوکردنی ئاشتیی جیهان». تا ئەو ڕۆژەیەش کە کورد

مافی ئەوەی دەدرێتێ بۆ خۆی دواڕۆژی خـۆی دیـاری بکـات دڵنیـاین لـەوەی شـکۆمەندتان ئـارەزوو دەکـەن ئـەوان دادپەروەرانـە، وەك کەمینەیـەکی نەتـەوەیی، ڕەفتاریـان لەگـەڵ بکـرێ، ئـەوەیش بـێ گومـان لەگـەڵ ئاشـتیی گشتیدا دەگونجێ.

دڵسۆزتان

ئیمزا

ت.م.ئەمین

سکرتێری لقی بەریتانیای کۆمەڵە) [٢١٩].

دوای ئـەوەیش وەك پاشـکۆ و بـێ هـیچ جـۆرە لێـدوانێك نەخشـەیەکی کوردستان دانراوە کە بە پێی ژمارەکانی ناشێ «کۆمەڵەی خوێندکارانی کورد لە ئەورووپا» بە نەخشەیەکی وەها قایل بێ کە ژمـارەی دانیشـتووانی کـوردی کەرکووك و هەولێر بە لە سەدا بیسـت کـەمتر لـە کـۆی دانیشـتووانی ئـەو دوو شارە سەرەکییەی کوردستان دابنێ.

---

[219] Ibid, Copy, Kurdish Students Society in Europe, U.K.Branch. c/o 37, King Street, London, W.C.2.,20 January, 1959, To: United Nations Organization, The Secretary- General, P.6.

ڕووداو و ئاڵۆگۆڕەکانی دیکەی کوردستان
دوای شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ لە هەمان فایلی
وەزارەتی هەندەرانی بەریتانیدا

گشت بەڵگەنامەکانی دیکەی ناو هەمان فایل بۆ باسی ڕووداو و ئاڵۆگۆڕەکانی کوردستان لەو ڕۆژگارە ناسکەدا تەرخان کراون، تەنها دووەم بەشی ئەو فایلە نەبێ کە بریتییە لە یەک نامەی باڵوێزخانەی بەریتانی کە ڕۆژی بیست و هەشتی مایسی ساڵی ١٩٥٩ ناردوویە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن دەربارەی شەڕێك کە لە نێوان پۆلیس و ئەندامانی هۆزی شەممەڕدا لە ناوچەی تەل کۆچك قەوماوە[٢٢٠].

سێیەم بەشی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە واشنتۆن کە ڕۆژی هەشتی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٩ ناردوویە بۆ «بەشی ڕۆژهەلآت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن و وێنەی لێ دراوەتە باڵوێزخانەی بەریتانی لە تاران دەربارەی بڕیاری حوکمەتی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا کە کەلوپەل بنێرێ بۆ پەنابەرە کوردەکانی عیراق لە ئێران[٢٢١].

بەشی چوارەمی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە بەغدا بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی و خودی وەزیری هەندەران هـ. تریڤێلیان دەربارەی بارودۆخی کوردستانی عیراق کە ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە: بەغداوە،

بۆ:

---

(220) Ibid, Eastern Deparment, P.8.

(221) Ibid, P.9.

وەزارەتی هەندەران،
بە شفرە،
بۆ: سێر هـ. تریڤێلیان،
ژمارە ٧٢٦،
١١ی حوزەیرانی ١٩٥٩،
وێنەی لێ دەدرێتە:

تاران و ئەنقەرە و واشنتۆن و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست،

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٢٧٥تان بۆ تاران دەربارەی کوردستان.

لە کاتی کۆبوونەوەی باڵوێزانی دەوڵەتە ئەندامەکانی پەیمانی «بەغدای پێشوو ك.م.» لە ڕۆژی دەی حوزەیراندا گشتیان دەربارەی ئەوە هاوبیر بوون کە یاخیگەری لە کوردستاندا دژی بەرژەوەندیی هەموانە و قازانجی تەنها بۆ کۆمۆنیستەکان هەیە. هەر دووك هاوەڵم باڵوێزانی تورکیا و ئێران گوتیان کە سیاسەتی حوکمەتەکانیان لەم بوارەدا بریتییە لەوەی ناونووسی پەنابەرە «کوردەکانی عیراق–ك.م.» بکەن و چەند بتوانن هێند بە ژمارەی کەم دایانبنێن و لە گۆشەنیگای مرۆڤایەتییەوە خزمەتیان بکەن.

بۆ وەزارەتی هەندەران و تاران و ئەنقەرە و واشنتۆن و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و لەگەڵ ئەم بڕووسکانەمدا– ژمارە ١٣٧ و ١٢٠ و ١٨٦ و ١٦١)[٢٢٢].

بەشی پێنجەمی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی دوو لاپەڕەیی دەربارەی هەمان بابەت کە ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،
بڕووسکەی ناوخۆ،

---

[222] Ibid, Secret, From: Baghdad, To: Foreign Office, Cypher/OTP, Sir H.Trevelyan, No.726, June 11,1959, P. 10.

لە:

تارانەوە،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

بە جانتای دیپلۆماسی،

دابەشکردنی وەزارەتی هەندەران و هۆڵی سپی،

سێر گ. هاریسۆن [٢٢٣]،

ژمارە ٢٥،

٩ی حوزەیرانی ١٩٥٩،

وێنەی لێ دراوەتە:

ئەنقەرە و بەغدا و واشنتۆن و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست،

پەنابەرە کوردەکان،

نیشانە بە بڕووسکەی ژمارە ٤٩٨م و بڕووسکەی ژمارە ٢٧٥ی ئێوە.

١- سەرەك وەزیران و وەزیری ناوخۆی «ئێران-ك.م.» بۆ ماوەی چوار ڕۆژ، لە ڕۆژی بیست و سێی مایسەوە تاوەکو ڕۆژی بیست و شەشی مایسی ١٩٥٩، چوونە زیارەتی کوردستان. لە کاتی گفتوگۆیەکی ئەم چەندانەی دواییدا لە سەرەك وەزیرانم پرسی بارودۆخی کوردستانت چۆن هاتە بەر چاو، لە سەرەتای وەلامەکەیدا گوتی ئەو تەواو دڵنیایە لە دڵسۆزیی کوردی ئێران،

---

[٢٢٣] سێر جیۆفری وێدگوود هاریسۆن (Sir Geoffrey Wedgwood Harrison) ڕۆژی هەژدەی تەممووزی ساڵی ١٩٠٨ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی کامبریجە، لە ڕۆژی بیست و یەکی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٣٢ەوە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، وێڕای بارەگای وەزارەت لە لەندەن لە زۆر وڵاتی وەك یابان و یەکیەتی سۆڤیەت و بەلچیکا کاری کردووە، لە ڕۆژی سێی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٨یشەوە بووەتە باڵوێزی فەوقەلعادەی بەریتانی لە ئێران. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1960", London, PP. 232-233.

ئەو دڵسۆزییەش هێندەی دیکە جۆش درا کە زانییان لەودیو سنووورەوە لە کوردستانی عیراق چی ڕوو دەدا. لەسەر قسەکانی ڕۆیشت و گوتی ئەو یەکجار نیگەرانە بە هۆی پەنابەرە کوردەکانی عیراقەوە کە ژمارەیان چەند هەزار کەسێك دەبێ «ئەو ژمارانەی دەیانڵێن جیاوازن- لە سێ هەزار کەسەوە تاوەکو دە هەزار کەس»، ئەوان هەمان کات کێشەیەکی دارایی و نیشتەجێکردن و ئەمنی پێکدەهێنن، ئەوە ئەگەر توخنی گیروگرفتە سیاسییەکان لەگەڵ جەنەڕاڵ قاسمدا نەکەوین، ئەو بابەتەی پاڵی پێوە نام لە دوکتۆر سەدر بپرسم بۆ ئاگاداریی خۆم و ئاگاداریی هەردووك باڵوێزی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و تورکیا، کە تاوەکو چ ڕادەیەك لە گۆشەنیگای پێوەندییە نێو دەوڵەتییەکانەوە سەیری ئەم بابەتە دەکات.

٢- من ئەم هەلەم بە دەرفەت زانی بۆ دووپاتکردنەوەی ئەوەی عەرزی بکەم کە دڵنیام لەوەی ئەو بێ ئەندازە لەوە دەترسێ کە هیچ نەکرێ بۆ ئارامکردنەوەی بارودۆخی ئەم ناوچەیە. لە وەڵامی ئەمەدا سەرەك وەزیران یەکسەر گوتی ئەو نیازی نییە پشتی هیچ ئاژاوەیەك بگرێ کە تەنها زیانی بۆ ئێران لێ دەکەوێتەوە، هەروەك چۆن حەزیش ناکات هانی پەنابەرە عێراقییەکان بدات، بەڵام ژمارەیەکی دیار لەو سەرەك هۆزە کوردە عیراقییانەی هەڵهاتوونەتە ناو خاکی ئێران ئامادەیی خۆیان نیشان داوە کە بە هەزاران کەس لە پیاوەکانیان ئاودیوی ئێران بکەن، ئێمەیش بە هیچ جۆرێك هانمان نەداون کارێکی وەها بکەن، بەڵام بە هیچ جۆر ناتوانرێ بە تەواوەتی دەرگای سنووری ولاّت دابخرێ لەبەر هۆکاری عەمەلی و لە ئەنجامی ئەو سیاسەتی میوانداریەی نەریتێکی ئێرانییە.

٣- سەرەك وەزیران لەسەری ڕۆیشت و گوتی ئەوەی لە کوردستانی عیراق قەوما بە شێوازێکی یەکسەر و بایەخدار لە بەرژەوەندیی ئێرانە و هەر لەبەر ئەوەیشە کە کاربەدەستە ئێرانییە پێوەندیدارەکان ناچار بوون بە زنجیرەیەك چالاکیی ئیستیخباراتی لەودیو سنووری عیراقەوە هەڵبستن، تایبەت لەم قۆناغەدا کاتێك سۆڤیەتەکان یان شیوعییە عیراقییەکان لەو

ناوچەیەدا یەکجار چالاکن و تەنانەت چەکیشیان بەسەر هۆزەکاندا دابەش کردووە. هەرچۆن بێ سەرەك وەزیران دیسانەوە ئەوەی دووپات کردەوە کە رێگە نادات ئێرانییەکان لەودیو سنووری عیراقەوە هیچ کارێکی پووخێنەر بکەن و گوتیشی بالۆێزی ئێران لە بەغدا ڕاسپێردراوە کە جەنەڕاڵ قاسم لەوە دڵنیا بکات. باشترین کارێکیش جەنەڕاڵ قاسم لەم بارەیەوە بیکات بریتییە لە پێڕەوکردنی سیاسەتێك کە ڕادە بۆ یاسای چاککردنی کشتوکاڵ و شیوعییەکان دابنێ، چونکە ئەوە کوردی عیراق لە دواڕۆژیان دڵنیا دەکات. سیاسەتی عیراق، نەك هاندانی ئێران، بووە هۆی ورووژاندنی ئێستای ناوچە سنوورییەکانی عیراق) [٢٢٤].

بەشی شەشەمی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی بالۆێزخانەی بەریتانی بۆ «بەشی ڕۆژهەلات»ی وەزارەت لە لەندەن دەربارەی هەندێك بلاوکراوەکانی حیزبی شیوعیی عیراقی و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە:

بالۆێزخانەی بەریتانییەوە،

بەغدا،

ژمارە ٥٩/٦٩/١٠١١٣،

١٠ی حوزەیرانی ١٩٥٩،

بۆ:

بەشی ڕۆژهەلات،

وەزارەتی هەندەران،

---

(224) N.A., F.O., 371/140683, Eastern Deparment, Confidential, Inward Saving Telegram, From: Tehran, To: Foreign Office,. By Bag, Foreign Office and Whitehall Distribution, Sir G.Harrison, No.25 Saving, June 9,1959, PP.11-12.

بەشی پۆژهەلاتی خۆشەویست،

١- دایەرەی پۆژنامەنووسیی «بالۆیزخانە-ك.م.» وێنەی گۆڤارێکی عیراقیی پۆژی چواردەی حوزەیرانی ناردووە بۆ «بەشی لێکۆڵینەوە»ی وەزارەت، ئەو گۆڤارەیش بریتییە لە هەفتەنامەیەکی ئینگلیزی کە پۆژنامەی «إتحاد الشعب» بلاوی دەکاتەوە.

٢- گۆڤاری ناوبراو وتاری ئەندامێکی کۆمیتەی ناوەندیی «حیزبی شیوعیی عیراقی»جەمال حەیدەری [٢٢٥] بە ناونیشانی «پرسی کورد»ەوە بلاو کردۆتەوە. لەبەر ئەوەیش کە پاپۆرتەکە پرییە لە بەندەکانی پاپۆرتی کۆمیتەی ناوەندی کۆنفرانسی حیزب لە ئەیلوولی سالّی ١٩٥٦دا، واتا لەو کاتەدا کە هێشتا حیزبی شیوعیی عیراقی لەگەڵ دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆدا بوو، بۆیەکا ئێمە هەست دەکەین دەبێ بایەخێکی زۆر بە تۆێژینەوەی ئەو وتارە بدرێ، وا دیارە سیاسەتی حیزبی ناوبراو «دەربارەی پرسی کورد-ك.م.» گۆڕانکارییەکی ئەوتۆی بەسەردا نەهاتووە وەك ئێمە بیرمان لێی دەکردەوە.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا

بالۆیز [٢٢٦].

بەشی حەوتەمی ئەم فایلە لە گشت بەشەکانی دیکەی گەورەترە، بریتییە لە ٣٦ لاپەڕەی گەورە و سەرجەمیان تەرخان کراون بۆ وەرگێڕانی دەنگوباس و لێدوانەکانی ئیزگەکانی قاهیرە و بەغدا لە مانگی حوزەیرانی

---

[٢٢٥] جەمال حەیدەری یەکێك بوو لە ئەندامە هەرە چالاك و خوێندەوارەکانی مەکتەبی سیاسی نەك کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی شیوعیی عیراقی.

[226] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Deparment, General, Subject: Kurds, Confidential, From: British Embassy, Baghdad, No.10113/69/ 59, June 10, 1959, To: Eastern Deporment, Foreign Office, P.13

سالّی ۱۹۵۹دا و بەشی هەرە زۆریان بۆ کورد و کوردستان و پرسی نەتەوەیی و مێـژووی کـورد تـەرخان کـراون و شـتی یـەکجار بایەخـدار و چـاوەڕوان نەکراویان تێدایە کەوا لە خوارەوە چەند نموونەیـەکی کـەمیان لـێ پێشکەش دەکەین:

لـە لاپـەڕەی یەکەمـدا لـە ژێـر ناونیشـانی «هەواڵـە کوردییـەکان»دا نووسراوە:

(أ) باسی یەکـەم دیـدەنی ڕۆژنامەنووسیی عەبدولکـەریم قاسـم دوای دە ڕۆژ لـە سـەرکەوتنی شۆڕشـی چـواردەی گەلاوێـژی سـالّی ۱۹۵۸ دەکـات کـە عەبدولکەریم قاسم نە ناوی ڕۆژنامەکە و نە ناوی ڕۆژنامەنووسەکەی لە یادە.

(ب) وتـارێکی ڕۆژنامـەی «إتحـاد الشـعب» بـە بۆنـەی یـادی «ڕۆژی منـدالان» هوە. ڕۆژنامـەی «ژیـن»ی کـوردی وتـارێکی دەربـارەی شۆڕشـی چواردەی گەلاوێژ بلاّو کردۆتەوە[۲۲۷].

(ج) ڕۆژی چواری حوەزیران ڕادیۆی بەغدا ئەم لێدوانەی پەخش کردووە:

«دوای شۆڕشـی چـواردەی گەلاوێـژ چـالاکییەکانی پـۆلیس لـە ئێـران و تورکیا و پاکستان و لوبنان و ئوردون بە پشتگیریی لەندەن و واشنتۆن دژی ئازادیخواهان و نیشتیمانپەروەران لەم ولاّتەدا «واتە لە عیراق—ک.م.» کۆتایی هـات، بـەلاّم کاربەدەسـتانی قـاهیرە لەسـەر ڕاوەدوونـانی ئازادیخواهـان بـەردەوامن. بـە لای عیراقییەکانـەوە کـارێکی بـێ ئەنـدازە سـتەمە ئەڵقـە لـەگوێکانی مـەلیك فـاروق ئـازاد بـن، لـە کاتێکـدا نیشـتیمانپەروەرە ڕاستەقینەکان ئەشکەنجە دەدرێن. پیاوەکـانی عەبدولناسـر ئێستا هـەر لـە کەنارەکانی ئۆقیانووسی ئەتلەسییەوە تـاوەکو کەنـداوی بەسـرە دژی عـیراق کار دەکەن، بەلاّم سەرئەنجامی گشت پیلانەکانیان سەرەونگوم کردنە».

(د) ئەستەموولّ: شـای ئێـران لـە پاریسـەوە گەیشـتە ئەسـتەموولّ دوای ئـەوەی سـەردانی گـەلێك لـە ولاّتـە ڕۆژئاواییـەکانی کـرد و گفتوگـۆی لەگـەلّ

---

(227) Ibid, P.15.

سەرۆکەکانیاندا کرد.

نێوێـۆرک– پـتر لـە دوو هـەزار ئەمـەریکایی لـە نامەیەکیانـدا بـۆ نەتـەوە یەکگرتووەکان داوای داماڵینی چەکی ئەتۆمییان کرد» [٢٢٨].

(پۆژنامەی «إتحاد الشعب» داوای لـە هـەموو کـورد کـرد پژێمـی کۆمـاری بپـارێزن و سـەرنجی ڕاکێشـان بـۆ پیلانـی ئیمپریالییـەکان و تایبـەت نۆکـەرەکانیان لـە ئەنـدامانی پـەیمانی بەغـدا، داواشـی لـێ کـردن یەکیـەتی ڕیزەکانیان بپارێزن) [٢٢٩].

(پۆژنامـەی «ئـازادی»ی کـوردی نووسـیویە دەڵـێ: کرێکـارانی عـیراق بـە درێژایی پژێمی پێشوو دەچەوسـێنرانەوە، بـەڵام شۆڕشـی چـواردەی گەلاوێـژ ڕادەی بۆ ئەو چەوسانەوەیە دانا، بەرانبەر بەوە هەرچۆن بـێ ئیمپریالییـەکان هـەوڵ دەدەن ئێمـە لـە کۆمـۆنیزم بتـۆقێنن و ئیزگـە داردەسـتەکانیان، وەک ئیزگەکانی تاران و قاهیرە و ئەنقەرە و تـەل ئـەبیب دەیانـەوێ دەسـتمان لـە ڕێبازی دیموکراسی پـێ هەڵبگرن) [٢٣٠].

هـ– ئیزگەی قاهیرە،

چواری حوەزیران،

لێدوانی حەفتانە،

مێژووی کورد و کوردستان،

ناوچەکانی ژێر دەستی دەوڵەتی مەروانی و دۆستەکی،

مێژووی کورد خـاوێنترین و دێرینترین مێـژووی سـەر زەمینـە[٢٣١]، چـۆن

---

(228) Ibid, P.17.

(229) Ibid,P.17.

(230) Ibid, P.17.

(٢٣١) مەبەست ئەو ئیزگە کوردییەی قاهیرەیە کە جەمال عەبدولناسر ساڵی ١٩٥٧ لەسـەر داوای «بەرەی نیشتیمانیی یەکگرتووی عیراقیی» لە ڕێگەی صدیق شەنشەلەوە بڕیاری دامەزراندنی دا و هۆشیار بابان کە ئەوساکە قوتابی بوو لە میسـر و کـوردێکی دڵسـۆزبوو بـەڕێوی دەبـرد. شایانی باسە ئەو ئیزگەیە فەرمانڕەوایانی ئەوسای تورکیا و ئێران و عیراقیان وەپس کردبوو، باڵوێزی تورکی لە قاهیرە بە تایبەتی دیدەنیی جـەمال عەبدولناسـری کردبـوو بـۆ دەربڕینـی

دەشێ ئێمەی کورد ئێستاکە هێندە چەوساوە بین، گشت گەلانی جیهان ئازاد بوون و تەنها ئێمە تاوەکو ئێمڕۆکەیش هەر کۆیلەین[٢٣٢].

و- (ئیزگەی قاهیرە،

ڕۆژی یازدەی حوزەیران،

مێژووی کورد و کوردستان،

جاری پێشوو باسی دەوڵەتە کوردییەکانی وەک بەنوعەیار و بەدرخانی و شوانکارە و شەدادیمان بۆ کردن و گوتمان ئەو دەوڵەتانە لە لایەن مەغۆل و تووڕانەوە ڕووخێنران. هەروەها باسی ئەوەیشمان کرد کە دەسەلاتی کورد لە ڕۆژگاری ناصر ئەلدەولەدا گەیشتە قەوقاس و دیاربەکر و[٢٣٣]ئازەربایجان و ڕۆژهەلاتی مووسڵ[٢٣٤].

مێژوونووسان لەو بڕوایەدان کە سالّی ٤٢٧ی کۆچی ناصرِ ئەلدەولە لەشکرێکی گەورەی بۆ ئازادکردنی کوڕێکی دیلی پێکەوە نا و دوای کۆششێکی زۆر توانیی شاری سعرد داگیر بکات و ئینجا ڕووی کردە شاری ئورفە و ئابلّووقەی دا، بەلاّم پاشای ڕۆمەکان لەشکرێکی بۆ یاریدەی ئەو شارە نارد و لە لایەن کوردەوە بەزێنراو بەو جۆرە ئورفەیش لە ژێر چنگی پاشای ڕۆم قوتار کرا، لەو کاتەدا تورکمانەکانی ئێران یاخیبوون و ژمارەیەکی بێ شوماریان لە فارسەکان کوشت و ئینجا ڕوویان کردە کوردستان، کوردە ئازاکان هەوڵیان دا تورکمانەکان ناچار بکەن بکشێنەوە بەلاّم ئەو هەوڵە دادی نەدا و کوردستان کەوتە ژێر دەسەلاتیانەوە.

ناڕەزایی ئەنقەرە لەو ئیزگەیە، عەبدولناسریش زیرەکانە لێی دەپرسێ بۆ کورد لە تورکیا هەیە، ئەوەی باڵوێزی بە ڕادەیەک شەرمەزار کردبوو کە ئیتر جارێکی دیکە لەگەڵ فەرمانڕەوایانی میسردا توخنی ئەو باسە نەکەوتبوو.

(232) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Deparment, General, Subject: Kurds, Confidential, P.17.

(٢٣٣) دیاربەکر ناوچەرگەی کوردستانە.

(٢٣٤) بە هەمان دەستوور ڕۆژهەلاتی مووسڵیش بەشێکی دانەبڕاوی کوردستانە.

بەو جۆرە کوردەکان ناچار بوون پەنا بەرنە بەر ناوچە شاخاوییەکان. تاجەددینی برای توغرول کە دیی کوردەکان بەزێنراون لەشکرەکەی خۆی ئامادەکرد و هێرشی بردە سەر تورکمانەکان کە لەنزیك تارانەوە بلاوەیان لێ کرد و ناچار بەرەو مووسڵ و دیاربەکر کەوتنە ڕێ و هەرچی ئەو گوندانەی لەو ڕێگەیەدا بوون تالانیان کردن و بەو جۆرە گەیشتنە بۆتان و لەوێ دابەش بوون، بەشێکیان بەردەوام روویان کردە دیاربەکرو ئەو شارانەی وەك خەرپووت لە ڕێگەیاندا بوون تالانیان کردن، بەلام سلێمانی کوڕی ناصر ئەلدەوڵە و ئەحمەدی کوڕی مەڕوان کاتێك بەمەیان زانی نامەیەکیان نارد بۆ مەنصوری فەرماندەی هێزە کشاوەکان و داوایان لێی کرد پەیمانێکی ئاشتی ببەستن، ئەویش قایل بوو بەلام زۆری نەبرد ویستی هەردووکیان بکوژێ. کاتێك سلێمان بە پیلانەکەی مەنصوری زانی خۆی و ئەفسەرە گەورەکانی بانگهێشت کرد و لە ناکاودا دای بەسەریاندا و هەموویانی قڕ کرد.

ئەی کورد خۆشەویستەکان- مێژووی کورد و کوردستان دێرینترین و پڕ لە شانازیترین مێژووی سەرجەمی جیهانە، کەوابێ چۆن دەشێ ئێوە وەها پەرش و بلاو و دژ بە یەکتر بن؟، کەی دەبێ ئێمە وەخەبەر بێین؟، کەی لاوێکی بە جەرگی دیکەی وەك ئەحمەدی کوری مەڕوانمان لەنێودا هەڵدەکەوێ تاوەکو ئازادمان بکات؟[٢٣٥].

(هـ) (ڕۆژی چواردەی حوەزیرانیش ئیزگەی بەغدا ئەم لێدوانە سیاسییەی پێشکەش کرد:

کورد و عەرەبی عیراق سااڵەهای سااڵە لە لایەن ئیمپریالییەکانەوە حوکم دەکران، بەلام ئەوان ئازایانە دژیان وەستان. نیشتیمان و پارتییەکان باش ئەوە دەزانن تاوەکو زۆرداران لە نیشتیمانیاندا بن پتر و پتر لە ڕووی سیاسی و ئابوورییەوە دەیانچەوسێننەوە.

---

(235) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Deparment, General, Subject: Kurds, Confidential, P.21.

شۆرشـەکەمان و حوکمەتەکـەمان بوونەتـە پەناگـەی گشـت نەتـەوە و رەگەزەکانی رۆژهەلاتی ناوەڕاست).

(و) (رۆژنامەی «البلاد» نووسـیوویە دەڵێ: گشـت شۆرشـەکانی جیهـان، وەك شۆرشەکەی ئێمە، پوو بـەڕووی هەڕەشـەی دوژمنـان هـاتوون و هـەرگیز نابێ ئەوە لە یاد بکەین کە شۆرشەکەی ئێمە گەورەترین قەلاێ ئیمپریـالیزمی لە رۆژهەلاتی ناوەڕاستدا ڕووخاند، خۆ ئەگـەر هـاتوو ئێمـە لـە دوژمنـەکانمان خۆش بووین ئەوساکە ئەوان دیسانەوە پەنا دەبەنەوە بەر خیانـەتکارێکانیان و ئەوەیش بۆ ئێمە مەترسییەکی گەورەیە).

(هەرچی رۆژنامەی «إتحاد الشعب»یشە لە وتارێکیدا بە ناونیشـانی «هـیچ هێزێـك نییـە بتـوانێ جووتیـاران و ئاغایـانی کوردسـتان لـە بەرەیەکـدا کـۆ بکاتەوە» نووسیویە دەڵێ:

«سـەدان سـاڵە جووتیـارانی کـورد وەك جووتیـارانی عـەرەب لـە لایـەن خـاوەن زەوییەکانـەوە دەڕووتێنرانـەوە بۆیـەکا وا بـە هـەژاری مانـەوە، ئـەو خاوەن زەوییانە لـە لایـەن سـوپای بـەریتانی و عیراقییـەوە پشـتگیرییان لـێ دەکـرا، بۆیـەکا کـەس نـاتوانێ بـیر لـەوە بکاتـەوە ئـەو جووتیـار و خـاوەن زەوییانە دەتوانن پێکڕا یەك بگرن)[٢٣٦].

(ز) (رۆژی پـازدەی حـوزەیرانی سـاڵی ١٩٥٩. لـە وتـاری رۆژنامـەکان، رۆژنامەی «إتحاد الشعب» نووسیویە دەڵێ: کورد بە درێژایی ساڵەها زۆری بـە دەسـت بیانییەکانـەوە چێشـتووە، تایبـەت لـە رۆژگـاری فـەرمانڕەوایی عوسمانییەکاندا، دوایی زۆریشیان بە دەست بەریتانییەکانەوە چێشت، بـەڵام هەرگیز سەریان بۆ هـیچ زوڵموزۆرێـك دانەنـواند و ئـەوەبوو رۆژانـی شۆرشـی ساڵی ١٩٢٠ ژمارەیـەکیان لـە خۆفرۆشـەکان کوشت. لـە ژێـر سـایەی ڕژێمـی پێشـوودا گـەلێك لـە کوردەکـان بەنـد کـران و ئەشـکەنجە دران. بـە هـەمان دەستوور کورد دژی ڕژێمی ڕەزاشای پەهلەوی بوون لە ئێـران، بۆیـەکا کـورد

---

(236) Ibid, P.22.

دەمێکە لە سەرانسەری کوردستان بە نەفرەتەوە دەڕوانێنە دوژمنەکانیان و ڕێگە نادەن ئیمپریالییەکان زەفەر بە کۆمارە خۆشەویستەکەمان بهێنن)[٢٣٧].

ڕۆژی شازدەی حوزەیرانیش ڕۆژنامەی «ئازادی» بە کوردی وتارێکی دوور و درێژی دەربارەی کشانەوەی عیراق لە کێتلەی ئیستەرلینی بلاو کردۆتەوە، وێڕای وتارێکی دیکە بەم ناونیشانەوە «یەکیەتی و وریایی گەل پیلانەکان زیندەبەچاڵ دەکات» و تێیدا دەڵێ:

(لەم ڕۆژانەدا هەزاران کەس لە سەرۆک «عەبدولکەریم قاسم–ک.م.» داوا دەکەن تۆڵە لە دوژمنەکانیان بکاتەوە، ئەمەیش بۆ خۆی نیشانەی ئەوەیە گەلەکەمان تاوەکو چ ڕادەیەک پێ داگرە لەسەر تۆڵەسەندنەوە، ئەوەیش دەزانین لەوەتەی شۆڕشە سەرکەوتووەکەمان بەرپا بووە دوژمنان لەسەر پیلانگێڕیی خۆیان بەردەوامن، ئەوان نیازیانە هێرشمان بهێننە سەر، بەڵام یەکیەتی سۆفیەت ڕێگەی لێ گرتوون، ئەگینا ئەوان هەوڵیان دەدا شەڕی براکوژی بنێنەوە، بەڵام نەیانتوانی، هەرچەندە پیلانەکانیان بەسەپەرشتیی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و بەریتانیا، وێڕای حوکمەتانی ئەنقەرە و تاران و نۆکەری وەک عەبدولناصر بەردەوامن. ئێمە ئاگاداری پیلانەکانیانین و دەزانین ئەوەی پێی دەڵێن مەترسیی شیوعی هیچ بایەخێکی نییە لە ئاستی ئەو هەژارییەدا کە باڵی بەسەر گشتدا ڵاتماندا کێشاوە، خۆ نووری سەعید و هاوەڵەکانیشی پەنایان بردە بەر هەمان بیانوو، لەو ڕێگەیەوە توانییان ڕژێمە نیشتیمانپەروەرەکانی وەک ڕژێمی دوکتۆر موصەدەق و نابلوسی سەرەونگوم بکەن، هەر لەبەر ئەوەیش عەبدولناصر سووریای زەوت کرد، خودی ئەم تاقیکردنەوانە فێریان کردووین بزانین مەبەست لە مەترسیی شیوعیی چییە، بۆیەکا ئەو جۆرە بەندوباوانە لە تێکۆشانی نەپساوی خۆمان ساردمان ناکاتەوە)[٢٣٨].

---

(237) Ibid, P.24.

(238) Ibid, P.25.

لـه بەشـی حەوتـەمی هـەمان فایلـدا دەقـی وەرگێڕانـی وتـارێکی دیکـەی ڕۆژنامەی «ئازادی» بە ناونیشانی «بەیاننامەی کۆمەڵەی خوێندنکارانی کـورد لە ئەورووپا دەربارەی کـوردی سـووریا» هـەڵگیراوە. «ئـازادی» لـەو وتارەیـدا دەڵێ:

(دوا بـەدوای ئـەوەی ئـەو قوتابییانـە نامەیـەکی عەبدولناصـریان پـێ گەیشـتووە کـە تێیـدا داوای یەکیـەتیی کـورد و عـەرەب دەکـات وەڵامیـان داوەتەوە و لە وەڵامەکەیاندا دەڵێن:

«کورد پشتگیریی شۆڕشی عـیراق دەکـەن و یـەکجار لـەوە نیگـەرانن کـە کۆمـاری عـەرەبیی یـەکگرتوو زۆر خـراپ ڕەفتـار لەگـەڵ کـوردی سـووریا دەکات».

لە کۆتایی وەڵامەکەیاندا ئەو خوێندکارانە گوتوویانـە ئـەوان بـێ ئەنـدازە دڵتەنگن لەو شێوازی ڕەفتارە و داوایان لە جەمال عەبدولناصر کردووە چـەند دەتـوانێ ڕۆژێـک زووتـر ڕادەیـەکی بـۆ دابـنێ و داواشـیان لـە کـوردی عـیراق کردووە کۆمارەکەیان بە جۆرێـک بپـارێزن کـە عەبدولناصـر بـۆی نـەکرێ وەک ئەتاتورکێکی نوێ هێرشیان بهێنێتە سەر) [٢٣٩].

پاش چەند هەواڵ و لێکۆڵینەوەیەک دەربـارەی ڕووداوە جیهانییـەکان لـە هەمان بەشی حەوتەمی هەمان فایلدا ئەم وتارەی ڕۆژنامەی «إتحاد الشعب»ی ڕۆژی نۆزدەی حوزەیران بـلاو کراوەتـەوە کـە تێیـدا دەربـارەی پرسـی کـورد نووسیویە دەڵێ:

(چوار ئەفسەری بە جـەرگی کـورد لـە لایـەن کۆڵۆنیالییەکانـەوە تاوانبـار کران، مێژوومان پڕییە لە قارەمانێتی لەو جۆرە. کوردەکان گـیرۆدەی گـەلێک نەهامەتی هاتن چونکە سەریان بۆ دەرەبەگایەتی شۆڕ نەکرد، ناوچەی بارزان بە درێژایی چەند سەدەیەک بووبووە مەڵبەندی بەرگری.

---

(239) Ibid, P.28.

ئیبراهیم خانی دەڵۆ

ساڵی ١٩٤٣یش بە پێی بڕیارێکی ئیمپریالییەکان حوکمەتی بەریتانی جووتیارانی ناچار کرد بەرهەمی خۆیان بە نرخێکی هەرزان بدەنە سوپای بەریتانی و بەو جۆرە هەژاری باڵی کێشا و لە «ناوچەی بارزان-ک.م.» لە ئەنجامی ئەوەدا یاخیبوونێك هەڵگیرسا و لە دەست بەریتانییەکان هەڵهاتن و ژمارەیەکیان گیرۆدەی دەردەسەرییەکی زۆر هاتن و بەشێکیشیان هێند بەختەوەر بوون بتوانن بگەنە ناو خاکی قەڵای ئازادی، واتا یەکیەتی سۆڤیەت.

ساڵی ١٩٤٧یش نووری سەعید بەربووە گیانی منداڵانی کوردستان، بەڵام شۆڕشی چواردەی گەلاوێژ توانیی کۆتایی بەم زوڵم و زۆرە بهێنێ[٢٤٠].

پاش چەند لاپەڕەیەك دیسانەوە دێتەوە سەر ئەو بابەتە مێژووییەی ئیزگەی قاهیرە دەربارەی شوێنی کورد لە مێژووی ناوچەکەدا باڵوی دەکردەوە و ڕۆژی بیست و پێنجی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٩ گەلێك بە شان و باهووی کورددا هەڵدەدات[٢٤١].

لە لاپەڕە چل و پێنجی هەمان بەشی هەمان فایلدا لێدوانێکی دوور و درێژی ئیزگەی کوردی بەغدای بە بۆنەی یادساڵی شۆڕشی بیستی عیراقییەوە لە ڕۆژی سیی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٩دا دەربارەی شوێنی کورد لە شۆڕشی ناوبراودا باڵو کردۆتەوە و تێیدا باسی هەڵوێستی ئیبراهیم خانی

---

(240) Ibid,P.29.

(241) Ibib,PP.37-39.

دەڵێ و جووتیارانی شیروانە و کفری کردووە، وێڕای هەڵوێستی ژمارەیەک لە خۆفرۆشانی کورد[٢٤٢].

پاش چەند لاپەڕەیەک وتارێکی دیکەی پۆژنامەی «ئازادی» لە سااڵیادی لە سێدارەدانی چوار ئەفسەرە کوردەکەدا بااڵو کراوەتەوە کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(پۆژنامەی «ئازادی» لەژێر ناونیشانی «یادی ئەفسەرە کوردە قوربانییەکان»دا نووسیویە دەڵێ:

«پۆژی نۆزدەی ئەم مانگە پۆژێکی گرنگە لە بواری خەباتی کورددا چونکە لەو پۆژەدا بوو کە ئەو ئەفسەرانە لەسەر بیروباوەڕی نەتەوەیی و وەدیهێنانی مافە دیموکراسییەکانی (گەلدا–ک.م.) لە سێدارە دران.

دوازدە ساڵ لەمەوبەر لە پۆژێکی وەک ئێمڕۆدا ئەفسەرانی کورد عیزەت عەبدولعەزیز و مستەفا خۆشناو و خەیروڵاڵ عەبدولکەریم و محەمەد قودسی[٢٤٣] لە سێدارە دران و ئەو ڕاستییەیان سەلماند هەر نەتەوەیەک ئامادەی قوربانیدان بێ هەرگیز نامرێ. هەر چواریان ئازایانە لە شەڕەکانی بارزانی ساڵی ١٩٤٥دا بەشدار بوون و خەباتیان دژی حوکمەتی فاشستی و[٢٤٤]ئەو زەویدارانە کرد کە بە یاریدەی جەنەڕاڵە بەریتانییەکان هێرشیان بردە سەر جووتیارە ساکارەکان. بەریتانییەکان لە ڕێگەی کوشتن و بڕینەوە بارزانییەکانیان ناچار کرد پەنا بەرنە بەر کۆماری دیموکراسیی کورد لە ئێران، چونکە لەو پۆژانە کۆماری ناوبراو ئااڵی کوردی لە زۆر ناوچەی کوردستاندا هەڵکردبوو، بەاڵم ئەم کۆمارە نەیتوانی بەردەوام بێ چونکە ئیمپریالیزمی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و حوکمەتی کۆنەپەرستیی ئێران و زەویدارە کوردەکان گەمارۆیان دا و ئەوانیش «ئەفسەرەکان–ک.م.»

---

(242) Ibid, P.45.

(٢٤٣) لە دەقی بەڵگەنامەکەدا لە بریتی قودسی نووسراوە شەفیق کە دیارە هەڵەی چاپە.

(٢٤٤) لە دەقی بەڵگەنامەکەدا لە لای وشەی فاشستییەوە پرسگەیەک بەم جۆرە دانراوە:
"the (?) Facist..."

بیانـەوێ و نەیانـەوێ ناچـار بـوون بگەڕێنـەوە و حوکمـەتی عیراقـیش بـە لەسێدارەدانیان پێشوازی لێ کردن.

لـەو ڕۆژانـەدا نـووری سـەعید گـوێی نەئەدایـە داواکـانی گـەل و ئـەوەبوو بەرەبەریانی ڕۆژی نۆزدەی حوزەیران ئـەو چـوار ئەفسـەرەی لـە سـێدارە دا، ڕاسـتە نۆکـەرانی ئیمپریـالیزم ئەوسـاکە دەیـانتوانی خـەڵکی بکـوژن، بـەڵام نەیاندەتوانی ڕەوڕەوەی خەباتی گەل بوەستێنن.

کـورد شانبەشـانی عـەرەب و گشـت نەتـەوەکانی عـیراق لەسـەر خـەباتی خۆیان بەردەوام بوون و ڕۆژی چواردەی تەممووزی[٢٤٥] سالّی ١٩٥٨ ئازاد بوون و بارزانییە بەڕێزەکان گەڕانەوە سەر مالّ و حالّی خۆیان. ئیمڕۆ کاتێـک یـادی ئـەو قوربانییانـە دەکەینـەوە دەبیـنین چـۆن دوژمنـەکانمان چـاوەڕوانی دەرفەتێکن بۆ ئەوەی هێرشمان بهێننە سەر و کۆمارەکەمان بڕووخێنن، بەڵام هـەموو ڕەنجیـان بـە فـیڕۆ دەڕوات، ئـەو کـوردەی وەحـی لـە قوربانییـەکانی نـۆزدەی حوزەیرانـەوە بـۆ دێ یـەکڕیزییان لەگـەڵ عەرەبـدا پتـەو دەکـەن و ئامادەن گیانی خۆیان بخەنە سەر لەپی دەستیان لە پێناو پاراستنی کۆمـارە دیموکراسییەکەیاندا.

با ئالآی قوربانییەکانی نۆزدەی حوزەیران هەمیشە شەکاوە بێ[٢٤٦].

بەشی هەشتی هەمان فایل بریتییە لە سێ لاپەڕە بەم ناونیشانەوە:

«بەشی ڕۆژهەلآت، گشتی، بابەت: کورد، ئەو عەفواتەی سەرەك وەزیـران دەربارەی ئەندامانی هۆزەکان و گوندنشینەکانی ناوچە شاخاوییەکانی عـیراق ڕایگەیاند، نهێنـی»[٢٤٧]. ئەمـەی لای خـوارەوەیش دەقـی وەرگێڕانـی یەکـەم بەڵگەنامەی ئەو بەشەیە:

---

[٢٤٥] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا لە بریتی تەممووز بە هەڵە نووسراوە حوزەیران.

[246] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Deparment, General, Subject: Kurds, Confidential, PP.47-48.

[247] Ibid, Amnesty announecement by Prime Minister concerning tribesmen and villagers in mountainous area of Iraq, Confidential.

(نهێنی،
لە:
بەغداوە،
بۆ:
وەزارەتی هەندەران،
بە شفرە،
دابەشکردنی وەزارەتی هەندەران و هۆڵی سپی،
بۆ:
سێر هـ. تریڤێلیان،
ژمارە ٨٢٤،
٢٦ی حوزەیرانی ١٩٥٩،

بۆ ئاگاداری وێنەی لێ دەدرێتە ئەنقەرە و تاران و عەممان و بێروت و بەحرەین و کوێت و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و واشنتۆن،

وەزعی ناوخۆی عیراق.

١- دوێنێ شەو سەرەك وەزیران «عەبدولکەریم قاسم-ك.م.» لێبووردنێکی بۆ گوندنشین و ئەندامانی هۆزەکانی ناوچە شاخاوییەکانی عیراق ڕاگەیاند، ئەوانەی لە هەراو بگرەکەی ئەم دواییانەدا بەشداربیان کردبوو، سەرەك وەزیران داوای لێ کردن بەر لە ڕۆژی بیست و سێی تەممووز بگەڕێنەوە عیراق و لەوە دڵنیای کردن کە گشت ئاسانکارییەکیان پێشکەش دەکرێ، لەوانەیش تەنانەت پێوەندیکردن بە خۆیەوە.

٢- ئەم عافوواتە بۆ ئەو کوردانەیە کە سنووریان بڕیوە بۆ ناو خاکی ئێران و تورکیا، ئۆبالی ئەو کارەیشیان، وەك پیشەیان، خستە ئەستۆی ئیمپریالیزمەوە و داوای یەکیەتیی نیشتیمانییان کرد.

با وەزارەتی هەندەران ئەم نامەیە و ئەم بروسکانەم - ژمارە ٣٤ و ٣٣ و ١٢٨ و ١٤٧ و ٩٤ و ٦٨ و ١٧٢ و ٢١٤ بنێرن بۆ عەممان و بێروت و بەحرەین

و کوێت و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست و واشنتۆن)[٢٤٨].

لاپەڕەی دواتر بۆ دەقی وەرگێڕانی عافوواتەکەی عەبدولکەریم قاسم تەرخان کراوە کە لە ئیزگەی بەغداوە ڕۆژی بیست و پێنجی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٩ سەعات پێنجی ئێوارێ بە کاتی بەغدا لە لایەن یەکێك لە بێژەرانی ئیزگەوە خوێندراوەتەوە و دوو جار بە عەرەبی و جارێك بە کوردی پەخش کراوە[٢٤٩].

دوا لاپەڕەی هەمان بەشی هەشتەم بۆ ژمارەیەك لە هەواڵەکانی جیهان تەرخان کراوە کە یەکێکیان دەربارەی وەفدی میللیی عیراقییە بۆ بەنغازی لە ڕێگەی تووسەوە و بە سەرۆکایەتی عەزیز شەریف.

بەشی نۆیەمی هەمان فایل بۆ نامەیەکی دوو لاپەڕەیی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی لە تارانەوە بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی سیاسەتی ئێران بەرانبەر ڕژێمی نوێی عیراق لەو ڕۆژگارەدا تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

بڕووسکەیەکی ناوخۆ،

لە:

تارانەوە،

بۆ:

وەزارەتی هەندەران،

بە جانتای دیپلۆماسی،

دابەشکردنی وەزارەتی هەندەران و هۆڵی سپی،

---

(248) Ibid, Confidential, From: Baghdad, To: Foreign Office,, Cypher/OTP, Foreign Office and Whitehall Distribution, To: Sir H.Trevelyan, No. 824, June 26, 1959, P.51.

(249) Ibid, P.52.

له:

سێر گ. هاریسۆنەوە،

ژمارە ٢٨،

٢٣ی حوەزیرانی ١٩٥٩،

بۆ ئاگاداری وێنەی لێ دراوەتە هەر یەك لە ئەنقەرە و بەغدا و واشنتۆن و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلاتی ناوەڕاست.

نیشانە بە بروسکەی ژمارە بیست و پێنج دەربارەی کورد.

١- ئەو زانیارییە نوێیانەی لە سەرچاوەی هەمەجۆرەوە پێم گەیشتوون جەخت لەسەر ئەو بۆچوونەم دەکەن کە ئێستا لە هیچ ڕوویەکەوە شتێك لە ئارادا نییە کە ئێرانییەکان ئاژاوە لە کوردستانی عێراق دەنێنەوە، یاوەخود هانی لێشاوی پەنابەران دەدن.

٢- ژمارەیەك لە سەرەك هۆزە «کوردەکان-ك.م.» لە تاران بوون و لە لایەن گەورە بەرپرسیارانەوە پێشوازییان لێ کراوە و گوتوویانە ئەوان تووشی چەند کێشەیەك هاتوون بە هۆی یاسای چاککردنی کشتوکاڵ «قانون الأصلاح الزراعي» و چالاکییەکانی بارزانی و شتی دیکەی لەو جۆرە کە بوونەتە کۆسپ لە ڕێگەی ئەوەدا بتوانن ژمارەیەکی زۆرتر لە پیاوەکانیان بهێننە ئێران. بەلأم هەمان کات ئەوەیشم زانیوە ئەو کەسانە دوای ئەوەی بەڕێزەوە پێشوازییان لێ کراوە و پارەی پێویستیان پێ دراوە زۆر بەجیددی داوایان لێ کراوە بگەڕێنەوە ولأتی خۆیان و لەوێ بمێننەوە مەگەر بە ڕاستی ژیانیان بکەوێتە مەترسییەوە، دەشڵێن گوایە ژمارەیەکیان بە چەکەوە نێردراونەتەوە مەڵبەندەکانی خۆیان لەودیو سنوورەوە، بەلأم من بۆخۆم هیچم بە دەستەوە نییە تاوەکو لە ڕێگەیەوە لە ڕاستیی ئەو دەنگوباوە دڵنیا ببم.

٣- هەروەها پڕۆپاگەندەیەکی زۆریشم دەربارەی ئەوە بیستووە کە گوایە کاربەدەستە ئێرانییەکان لە ڕێگەی نامیلکە و ئەو جۆرە شتانەوە هەوڵ دەدەن وەهای نیشان بدەن کە بارودۆخی کوردستانی ئێران گەلێك لە

بارودۆخی کوردستانی عیراق باشترە، بەڵام ئەمە ناگاتە ڕادەی هاندانی دامەزراندنی کوردستانێکی سەربەخۆ وەك ئەوەی سۆڤیەتییەکان هانی دەدەن.

٤- پێم وایە ئەمە سیاسەتی دروستی ئێرانە و هەمان کاتیش تەواو لەوە دڵنیام کە کاربەدەستە ئێرانییەکان حساب بۆ ئەوە دەکەن بارودۆخی کوردستانی عیراق چیی بەسەردێ ئەگەر شیوعییەکان دەست بەسەر بەغدادا بگرن. ئێرانییەکان وا هەست دەکەن لە حاڵەتێکی وەهادا ناتوانرێ کەڵك لە هەستی دژ بە کۆمۆنیزم لە ناوچەکەدا نەبینرێ و هەموو کارێکی وەهاش کەمتر ئیستیفزازی و پتر عەفەوییە و ناگاتە ڕادەی هەناردنەوەی هۆزە چەکدارەکان لە ڕێگەی سنوورەوە [٢٥٠].

دوا لاپەڕەی بەشی نۆیەمی هەمان فایل بۆ ژمارەیەك هەواڵ و دەنگوباسی جیهانی تەرخان کراوە[٢٥١]، بەڵام بەشی دەیەمی هەمان فایل بۆ نامەیەکی نهێنیی باڵۆێزخانەی بەریتانی لە تاران دەربارەی پەنابەرە کوردەکانی عیراق بۆ ناو خاکی ئێران تەرخان کراوە و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە:

باڵۆێزخانەی بەریتانییەوە،

تاران،

نهێنی،

ژمارە ٥٩/١٨٢١،

٧ی تەممووزی ١٩٥٩،

بۆ:

---

(250) Ibid, Confidential, Inward Saving Telegram. From: Tehran, To: Foreign Office, by Bag, Foreign Office and Whitehall Distribution, From Sir G,Harrison, No.28 Saving, June 23, 1959, PP.54-55.

(251) Ibid, P.56.

بەشی پۆژهەلآت،
وەزارەتی هەندەران،
لەندەن، س. دەبل یو. ١،
بەشی پۆژهەلآتی خۆشەویست،

نیشانە بە بروسکەی ژمارە بیست و هەشتی پۆژی بیست و سێی حوزەیران دەربارەی پەنابەرە کوردە عیراقییەکان بۆ ئێران.

١- مولحەقی سەربازی[٢٥٢] و کێلاس لەگەلّ کۆلۆنێل تۆمسدا مانگی حوزەیران دەوروبەری حەفتەیەکیان لە کوردستانی ئێران بردە سەر و داوایان لە حاکمی مەدەنی و سەرکردە سەربازییەکان و کەسانی دیکە کردووە ژمارەی پەنابەرە کوردەکان و باری ژیانیان و نیازەکانی حوکمەتی ئێران چین و ئەو زانیارییانەی کۆیان کردوونەتەوە بەم جۆرەی لای خوارەوەن:

٢- ژمارەی پەنابەرە «کوردە-ک.م.» عیراقییەکان خۆی لە چوار هەزار کەس دەدات و بەشی هەرە زۆریان لە هۆزی هەرکی و برادۆستن و زۆربەیان ئافرەت و منداڵن. ئەو پەنابەرانە لە ژێر فشاری بارزانییەکاندا هەڵنەهاتوون هێندەی لە دەست کاربەدەستە عیراقییەکان و هێزەکانی بەرگریی میللی «المقاومة الشعبية» هەڵهاتوون. ئەگەر ژمارەی ئەو کەسانەیشیان بخەینە سەر کە بۆ لەوەڕگەکانی هاوینەهەوارەکانیان هاتوون ئەوساکە کۆی ژمارەی کوردەکانی عیراق خۆی دەدات لە پێنج هەزار کەس.

٣- ئەم ژمارەیە نەبووەتە بارێکی قورس بەسەر شانی حوکمەتی ئێرانەوە، چونکە ئەوان لە کوردستانی ئێران وەک لە مالّی خۆیان بن وەهایە، بەشی هەرە زۆریان لە ناوچەکانی نزیک سنووری عیراقەوە نیشتەجێ بوون، بەلآم بەشێکیشیان لەکوێ کاریان دۆزیوەتەوە لەو ناوچەیدا گیرساونەتەوە.

---

[٢٥٢] ئەوساکە کۆلۆنێل ر.د.ھ.فایر (Colonel R.D.H. Phayre) مولحەقی سەربازیی بەریتانی بوو لە ئێران. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1958", London, P.65.

یەکێك لە جەنەڕاڵە خانەنشینکراوەکانی سوپای ئێرانی کاری نیشتەجێکردن و ئیش دۆزینەوەیانی پێ سپێردراوە و بۆ جێبەجێکردنی ئەو مەبەستە پارەی تەواویشی خراوەتە بەردەست.

٤- لە ڕاستیدا کاری سەرپەرشتیی باڵای ئەو پەنابەرانە دراوەتە دەست لیوا کەریم ڤەرەهرامی و سەرکردەی تیپی سێی مەهاباد و جێگرەکەی جەنەڕاڵ موزەفەری زەنگەنەی سەرکردەی بەشی سواڕە کە بۆخۆیشی کوردە. لەو کاتەوە کاروباری هۆزە پەنابەرەکان کەوتووەتە دەست کاربەدەستە سەربازییەکان و تایبەت لیوا کەریم ڤەرەهرامی کە کەسایەتییەکی چالاکە ئیتر سەیر نییە کە بەشێك لە کوردەکانی عیراق وایان لێ هاتووە زات بکەن بکەونە بەرەنگاربوونەوەی کاربەدەستە عیراقییەکان. لیوا کەریم ڤەرەهرامی دانی بەوەدا ناوە کە ئەو پێوەندیی بە سەرکردە کوردەکانی ئەودیو «سنووری عیراقەوە-ك.م.» هەیە، بەڵام ئەمە خۆی لە خۆیدا کارێکی ئاساییە بۆ هەر ئیستیخباراتێکی سەربازیی کە کارەکانی کەوتبنە نزیك ناوچە سنووریيە بیانییەکانەوە، تایبەت وەك ناوچە عیراقییە بێ ئارامەکان.

٥- کێڵاس پێی وایە پەیامنێرانی ڕۆژنامەکان و چاودێرە سیاسییە دوورەکان کارەکەیان خستووەتە چوارچێوەیەکی بازرگانیی دوور لەوەی لە واقیعدا هەیە. لە لایەکی دیکەوە باڵوێزی عیراقی لێرە دەڵێ ژمارەی پەنابەرەکان لە چوار سەد تاوەکو پێنج سەد کەس تێناپەڕێ و بارودۆخی هێمنی ئێستا پاڵ بە هەموویانەوە دەنێ بگەڕێنەوە سەر ماڵ و حاڵی خۆیان، پێموایە باڵوێزی ناوبراو کارەکەی خستووەتە چوارچێوەیەکی تەسکتر‌ەوە لەوەی هەیە.

ئێمە بۆخۆمان وێنەی ئەم نامەیە دەنێرین بۆ ئەنقەرە و بەغدا و واشنتۆن و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

هەمیشە دڵسۆتان.

باڵوێز

ئیمزا) [٢٥٣].

بەشی یازدەمینی هەمان فایل دیسانەوە بۆ بابەتی ئیزگە کوردییەکانی بەغدا و قاهیرە بەم ناونیشانەوە تەرخان کراوە «بەشی ڕۆژهەلآت، گشتی، ژمارە إی ١٨٢١/٤٤/١٩٥٩، نهێنی، کورد، ئیزگە کوردییەکانی بەغدا و قاهیرە[٢٥٤].

ئەم بەشە لە یازدە لاپەڕە پێکهاتووە و باسی هەواڵە جیهانی و ناوچەییەکان دەکات لە ڕۆژی چواردەی تەممووزەوە تاوەکو ڕۆژی دەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٩. یەکێك لەو هەواڵانەی ڕۆژی چواری تەممووز ڕایگەیاندووە بریتییە لەمەی خوارەوە:

«ئەنقەرە، زۆرلۆی وەزیری هەندەرانی تورکیا بە هەواڵنێری «یەکیەتی ڕۆژنامەنووسانی» ڕاگەیاندووە کەوا تورکیا نایەوێ قاسم بڕووخی. هەروەها گوتیشی قاسم ولآتەکەی خۆی لە هەر شت زۆرتر خۆش دەوێ و ئەو یەکجار ئاشتیخوازە بەرانبەر دراوسێکانی ولآتەکەی، لە کۆتاییشدا گوتی ئێرانیش لە هەمان بڕوا دایە» [٢٥٥].

هەر ئەو ڕۆژەیش لێدوانێکی ئیزگەی کوردیی قاهیرە بڵاو کردۆتەوە کە تێیدا دەڵێ:

«ئیمپریالییەکان ئیسرائیل دەپارێزن و ناهێڵن کیشوەرانی ئاسیا و ئەفەریقا بەرەو پێش بڕۆن. لە ڕابردوودا کۆنفرانسەکانی باندۆنگ و ئەکرا بۆ ئەوە دەبەسترا ئەو جۆرە ولآتانە نەکەونە ژێر کاریگەریی ئیمپریالییەکانەوە.

---

(253) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Deparment, General, Subject: Kurds,From: British Embassy,Tehran, Confidential, No.1821/59, July 7, 1959, To: Eastern Deparment, Foreign Office, London, S.W.1., P.57.

(254) Ibid, Eastern Deparment, General, No. E1821/44, 1959, Confidential,Kurds, Kurdish broadcasts from Baghdad and Cairo.

(255) Ibid, P.59.

سەرۆکی کۆماری عەرەبیی یەکگرتوو «جەمال عەبدولناصر–ک.م.» لە دیدەنییەکی رۆژنامەنووسیدا لەگەڵ هەواڵنێری رۆژنامەی «ألاهرام»دا گوتی ڕێگە نەدرایە ئیسرائیل لە کۆنفرانسی باندۆنگدا بەشدار بێ، ئەوەی بووە هۆی دوورخستنەوەی ئەو وڵاتە لە وڵاتە ئاسیاییەکان و گوتیشی ئیسرائیل دارەدستی ئیمپریالییەکانە بۆیەکا ڕێگەی پێ دراوە پێوەندیی بازرگانی لەگەڵ ژمارەیەك وڵاتی ئاسیایی دابمەزرێنێ و ئیسرائیل ناتوانێ بێ یاریدەی لایەنی دیکە بەرەو پێش بڕوات.

ساڵی ١٩٥٥ ئیسرائیل دژی سەربەخۆیی تونس لە نەتەوە یەکگرتووەکان وەستا و ساڵانی ١٩٥٣ و ١٩٥٤یش هەر لەوێ دژی سەربەخۆیی مەراکیش دەنگی دا و ساڵی ١٩٥٧ – ١٩٥٨یش دژی سەربەخۆیی جەزائیر وەستا و «ساڵی ١٩٥٦یش–ک.م.» لەگەڵ فەرەنسە و ئینگیلتەرەدا هێرشی هێنایە سەر میسر.

ئیسرائیل لەو بڕوایەدایە ناتوانێ ناکۆکییەکانی نێوان عەرەب بۆ بەرژەوەندیی خۆی بقۆزێتەوە، بەڵام دەبێ ئەو باش لەوە تێبگات کە عەرەب وەخەبەر هاتوون و بەڵگەکان ئاماژە بۆ ئەوە دەکەن ئەوان پێکڕا بەرەوپێش بۆ وەدیهێنانی یەك ئامانج دەڕۆن)[٢٥٦].

دیسانەوە وتارێکی ڕۆژنامەی ژینی ڕۆژی پێنجی تەممووزی ساڵی ١٩٥٩ی بە ناونیشانی «شۆڕشی ساڵی ١٩٢٠ی نیشتیمانیی» کردووە بە ئینگلیزی و ئەمجارەیش وەك جارەکانی دیکە باسی ڕۆڵی کوردی لەو شۆڕشەدا کردووە[٢٥٧].

ڕۆژی شەشی تەممووزی ساڵی ١٩٥٩یش وتارێکی گۆڤاری «نەورۆز»ی بڵاو کردۆتەوە کە لە سلێمانی دەردەچوو، «نەورۆز» لەو وتارەیدا باسی «یەکیەتی ڕۆژنامەنووسان»ی بەم جۆرە کردووە:

---

(256) Ibid, PP.59-60.

(257) Ibid,P.61.

(گومان لەوەدا نییە رۆژنامەنووسیی نیشتیمانی رۆڵێکی بایەخدار لە خزمەتی گەل و کۆمارە دیموکراسییەکەماندا دەبینێ، هەر لەبەر ئەوەیش رژێمی پێشوو سەرنووسەری ئەو رۆژنامانەی بەند دەکرد.

ئیمپریالییەکان و پیاوە ئاڵقە لە گوێکانیان دژی ئەو کەسانە وەستان و هێندە کۆسپیان دەخستنە بەردەم کە لە نۆکەرەکانی خۆیان بەو لاوە کەسێکی دیکە نەیدەتوانی رۆژنامە دەربکات.

رۆژی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ کەسانی وەک نووری سەعید کە بە پارەی بەریتانیا و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا و کۆمپانیاکانی نەوت بەڕێوە دەچوون کوژران و ئازادیی بیرو نووسین گشت ولاتی گرتەوە و دوا بەدوای ئەوەیش «یەکیەتیی رۆژنامەنووسان» پێڕەوێکی بۆ خۆی دانا و داوای لە رۆژنامەنووسان کرد لە بەرهەمەکانیاندا هەوڵ بدەن ئەو یەکسانی و یەکیەتیی نیشتیمانییەی شۆڕشی چواردەی تەممووز وەدی هێناوە بە تینی بکەن» [٢٥٨].

هەر ئەو رۆژەیش وتارێکی رۆژنامەی «خەبات»ی کوردیی بەم ناونیشانەوە بلاو کردۆتەوە «یادی قوربانییەکان و ئەرکەکانی ئیمرۆمان» کە تێیدا گوتوویە:

(کورد وەک هەر گەلێکی خاوەن قوربانی لە تۆماری مێژووی جیهاندا وەک گەلێکی ئازا و خەباتکەر ناو دەبرێ. کورد هەر لەو رۆژەوەی سەربازە بەریتانییەکان پێیان نایە ناو خاکی عیراقەوە و چوونە کوردستان لە تەک برا عەرەبەکانیاندا کەوتنە خەبات بۆ دەرکردنیان و لە سێدارەدانی کەسانی وەک عیزەت و خۆشناو و قودسی و خەیرواڵا[٢٥٩] نموونەیەکی لە باری ئەو خەباتەن و بەو جۆرەش کورد یاریدەی نەتەوە ژێردەستەکانی جیهان

---

(258) Ibid, P.62.

٢٥٩ بەڵگەنامەکە ئەمجارەیان لە ناوی خەیرواڵا عەبدولکەریمدا کەوتووەتە هەڵەوە و لە بریتی خەیرواڵا (خیزی- Khizi) ی چاپ کردووە.

دەدەن)[٢٦٠].

هەمان پۆژ پۆژنامەی «إتحاد الشعب» وتارێکی بە ناونیشانی عەبدولکەریم قاسمی سەرۆکمان داوای یەکیەتی گەل دەکات» بڵاو کردووەتەوە و تێیدا دەڵێ:

(دوژمنانی کۆماری عیراق ئەوە دەزانن کە یەکێتیمان دەبێتە هۆی هەڵهاتنی ئەوان، بۆیەکا ئەوان پەنا دەبەنە بەر گشت توانایەکیان بۆ ئەوەی دووبەرەکیی لە نێو ڕیزەکانماندا بنێنەوە.

دوێنێ قاسم لە کۆنفرانسە پۆژنامەوانییەکەی خۆیدا هانی یەکیەتیی نیشتیمانیی دا و گوتی بێ گومان دوای ئەوەی ئێمە کۆتاییمان بە هەوڵەکانی ئیمپریالیزم هێنا دەبێ یەکیەتیی نیشتیمانیی پتەو بێ)[٢٦١].

یەکێك لە هەواڵە بڵاوکراوەکانی ئیزگەی کوردیی بەغدای پۆژی حەوتی تەممووزی ساڵی ١٩٥٩ بریتییە لە وتارێکی پۆژنامەی «البلاد» بەم ناونیشانەوە: «پێویستە چینی شیوعیی مافەکانی خۆی وەربگرێ»[٢٦٢].

هەر ئەو پۆژەیش ئیزگەی کوردیی بەغدا هەواڵی گەیشتنی عەبدولخالق حەسوونە و بەرپرسێکی سعوودی بۆ نیویۆرك ڕاگەیاندووە، «ناوبراوان بۆ وتوویژ لەگەڵ داگ هەمەرشۆڵدی سکرتێری گشتیی نەتەوە یەکگرتووەکان دەربارەی پرسی نیمچە دۆرگەی عەرەب هاتوون»[٢٦٣].

پۆژی هەشتی تەممووزی ساڵی ١٩٥٩ وتاری سەرەکیی پۆژنامەی «ئازادی» بە ناونیشانی «قوربانییەکانی کورد» هەوە بوو، «ئازادی» لە وتارەکەیدا نووسیویە دەڵێ:

(دوای ئەوەی لە جەنگی یەکەمی جیهاندا حوکمەتی عوسمانیی کەوت

---

(260) N.A., F.O., 371/140682, Eastern Deparment, General, Subject: Kurds, P.62.

(261) Ibid, PP.62-63.

(262) Ibid,P.64.

(263) Ibid,P.65.

گەلەکەمان بۆ ئازادی و سەربەخۆیی کەوتە تێکۆشان، ئەوەبوو خوێندەوارانی کورد و عەرەب و ئەرمەن بە نهێنی کۆبوونەوە و پێکرا ئەو نەخشەیەیان داڕشت کە بۆ وەدیهێنانی داخوازییەکانیان پێویست بوون. پێویستە ئەوە بڵێین لە ساڵی ١٩١٦وە کاتێك شەڕ گەیشتە نەجەف و تاوەکو شۆڕشی ساڵی ١٩٢٠ کە گەیشتە ناوچەکانی ناوەڕاستی عیراق و مووسڵ لە زۆر شوێن هاوڵاتییان بەرەنگاری دوژمنە بەریتانییەکان هاتن. نیشتیمانپەروەرە بەناوبانگەکانی وەك سەلیم بەگ و سابیر بەگ و کەریم بەگ لە گشت ئەو شۆڕشانەدا بەشدار بوون، کە لە نێوان ساڵانی ١٩١٩ و ١٩٢٧دا قەومان، ئەوان ساڵی ١٩١٩ حاکمی سیاسیی زاخۆیان کوشت و ڕۆژی پازدەی تەممووزی هەمان ساڵ هێزەکانمان بە سەرکردایەتی حاجی ڕەسول بەگ هێزە بەریتانییەکانیان بەزاند، هەمان کات هۆزەکانی یووسفی بە ڕەهبەریی تاهیر ئاغا و شێخ ڕەوفی نەقشبەندی هێرشیان بردە سەر بەریتانییەکان. لەو ڕۆژانەدا نێوان بارزانی و زێباریيەکان خۆش نەبوو، بەڵام هەر دووك لا دەست لەناو دەستدا دژی بەریتانییەکان یەکیان گرت و ڕۆژی بیست و چواری تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩١٩ ناوچەکانی «بادینانیان- ك.م.» ئازاد کرد.

ژمارەیەك لە هۆزەکانی دیکەش لەو ڕۆژانەدا بە سەرۆکایەتی شێخ ڕاضی ڕاپەڕین.[٢٦٤] پێویستە ئەوەیش بهێنینەوە یاد کە ئەو هەموو خەباتە تەنها بۆ ئازادکردنی عیراق نەبوو، بەڵکو هەمان کات بۆ وەدیهێنانی مافە «نەتەوەییەکانی-ك.م.» خۆیشیان بوو، هەر لەو ڕۆژانەیشدا برایەتیی کورد و عەرەب دیاردەیەکی وەبەر چاو بوو. دوای دامەزراندنی حوکمەتی عیراقی کوردستان لەبەر خاتری کۆمپانیا نەوتییەکان لەت لەت کرا، بەڵام ئیمڕۆکەیش دیسانەوە کورد برایەتیی خۆیانیان لەگەڵ عەرەبدا لە بواری پاراستنی کۆمارەکەماندا سەلماند.[٢٦٥]

---

[٢٦٤] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکە وەها نووسراوە- Sheikh Radheeh.

[265] N.A., F.O., 371/140682, Eastern Deparment, General, Subject: Kurds, P.65.

وتاری سەرەکیی ڕۆژنامەی «البلاد»ی ڕۆژی دەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٩ بەم ناونیشانە بوو «چینی کرێکار پەناگەی گەلە» [٢٦٦].

بەشی دوازدەهەمینی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی دەستخەتی أ.دەبل یو. سمیث [٢٦٧] ناوێك بۆ «بەشی ڕۆژهەلآت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی ناردووە و تێیدا پێشنیاز دەکات خەڵك دەربارەی کوردستان ئاگادار بکرێت بۆ ئەوەی لە لایەن سەرچاوەکانی «پەیمانی بەغدا» و سەرچاوە ئەرمەنییەکانەوە بەکار بهێنرێن [٢٦٨].

بەشی سیازدەمینی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی دوور و درێژی حەوت خاڵی باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە دەربارەی پێنشیازەکەی أ.دەبل یو. سمیث کە ئەمەی لای خوارەوە دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە:

باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،

ئەنقەرە،

ژمارە ٣٣/١٨٢٢،

٢٤ی تەممووزی ١٩٥٩،

بۆ:

د. ث. وێست [٢٦٩]،

---

(266) Ibid,P.68.

[٢٦٧] لە کۆتایی نامەکەدا بە تەنها نووسراوە (A.W.Smith) و بۆیشم ساغ نەبۆوە ئەو زاتە کێیە چونکە ناوی لە هیچ کام لە سەرچاوەکانی ئەرشیڤدا نەهاتووە.

(268) N.A.,F.O.,371/140682,To:Eastern Deparment, General, No. E1821/45 Confidential, Kurds, From:A.W.Smith.

[٢٦٩] داڤید ثومسۆن وێست (David Thomson West) ڕۆژی دەی مارتی ساڵی ١٩٢٣ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە هەژدەی تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٤٦ەوە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی و لە ولآتانی باشووری – ڕۆژهەلآتی ئاسیا و فەرەنسا و تونس کاری کردووە و لە ڕۆژی شازدەی کانوونی دووەمی ساڵی ١٩٥٦ەوە گوێزراوەتەوە بارەگای وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن و پاش چوار ساڵ

بەشی ڕۆژ هەلآت،
وەزارەتی هەندەران،
لەندەن،
س.دەبل یو. ١،

١- تکاتـان لـێ دەکـەم ئامـاژە بکـەن بـۆ نامـە یـەکجار گرنگەکـەی باڵوێزخانەی «بەریتانی-ک.م.» لە تاران کـە ژمارەکـەی ٥٩/١٨٢١یـە و ڕۆژی حـەوتی تـەممووز دەربـارەی پەنابـەرە کوردەکـان لـە ئێـران بـۆ «بەشـی ڕۆژهـەلآت» نێـردراوە. دوای ڕۆژێـك ئێمـە بـە بۆنـەی ئـەو نامـە یـەکجار بایەخدارەوە نامەیەکمان ئاراستەی وەزیری هەندەرانی تورکیا کرد. پێم وایـە ئـەو هەوالآنـەی «دەربـارەی نـەو پەنابـەرە کوردانـە -ک.م.» جـۆرە جیاوازییەکیان لەگەڵ ناوەڕۆکی ئەو نامەیەدا هەیە.

٢- دوێنێ لە کاتی کۆبوونەوەی ئاسایی نوێنەرانی دەوڵەتە ئەندامەکانی پەیمانی بەغدادا باڵوێزی ئێران وتی ڕۆژانـی دوا زیـارەتی بـۆ تـاران دەرفـەتی ئەوەی بۆ هەڵکەوتووە لەگەڵ ژمارەیەك سەرکردەی کوردی عیراقـی جیـاوازدا کە سنووریان بەزاندووە و هاتوونەتە دیوی ئێران گفتوگۆ بکات و لە ئەنجامـدا پێـی وایـە دەوروبـەری دوازدە هـەزار کوردێـك لـە ناوچـە سـنوورییەکاندا بـە درێژایی سنووری تورکیا تاوەکو کرمانشا هەن و گشتیان بە تفـەنگ و تفـاق و ئازووقەی خۆیانەوە سنووریان بڕیوە و لـە دیـوی ئێـران چـەك کـراون «بـەلآم وەسـڵیان بەرانبـەر چـەکەکانیان پـێ دراوە» و دوای ئـەوە کاروبـاری یاریدەدانیان سپێردراوە بە دەزگا ناوچەییە سەربازییە ئێرانییەکان و شێر و خورشیدی ئێرانی. یەکێك لـە سـەرکردە کوردەکـانی هـۆزی جـاف بـە خـۆمی گوت کە ئەو بە کاربەدەستانی ئێرانـی ڕاگەیاندووە دەتـوانێ چـل هـەزار لـە

گوێزرایەوە تونس و لە شـوباتی سـاڵی ١٩٦٢وە دیسـانەوە هێنرایـەوە بارەگـای وەزارەت لـە لەندەن. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1963", London, P.429.

پیاوەکانی بهێنێتە ئەمدیوی سنوور کە دە هەزاریان چەکدارن، بەلأم لە وەلأمدا پێی ڕاگەیاندووە تەنها چەند سەد کەسێکی کەم لە پیاوەکانت بهێنە.

٣- بە پێی قسەی پەنابەرەکان بارودۆخی کوردستانی عیراق بە هۆی فشاری بارزانییەکان و بەرگریی میللییەوە تەواو شێواوە. هەروەها دەشڵێن هەرچەندە ئەوان بە هیچ جۆرێ نیازیان نییە لە ئێران بمێننەوە، بەلأم جارێکا ناتوانن بگەڕێنەوە عیراق تاوەکو ئەو ڕۆژەی لەوێ پتر چارەسەری کێشەکان دەکرێن. بە پێی قسەکانیان بەشێك لەو هۆیانەی پاڵی پێوەناون بێنە ئێران بریتین لەو ناکۆکییانەی لەگەڵ مەلا مستەفادا هەیانە، تایبەت هەوڵەکانی بۆ ئەوەی دەست بەسەر گشت کوردەکانی عیراقدا بگرێ، ئەوانیش ئەو ڕۆژەی دەسەلأتی لێ دەسێننەوە دەگەڕێنەوە. مەلا مستەفا بە دەستووری برا گەورەکەی کە ساڵی ١٩٣٠ ڕەهبەریی یاخیبوونێکی کرد و دوایی هەڵهاتە ناو خاکی تورکیاوە [٢٧٠]. هەر چەندە لەوانەیە مەلا مستەفا شیوعیی نەبێ، بەلأم لەبەر ئەوەی دەیەوێ ببێتە ڕەهبەری هەموو دەوڵەتی ئۆتۆنۆمیی کوردی ئێستا پشتی شیوعییەکان دەگرێ.

٤- ژمارەی دوازدە هەزار پەنابەر و چەکدارەکانیان تەواو جیاوازە لەگەڵ ئەو ژمارانەدا کە لەنامەی ڕۆژی حەوتی تەممووزی باڵوێزخانەی بەریتانیدا لە تاران هاتووە. هەرچی باڵوێزی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکایە لێرە پێی گوتم ژمارەی دوازدە هەزار نزیکەی لە سەدا پەنجای لەوە زۆرترە کە هەیە، هەر چۆن بێ ژمارەی دروست بە کۆچەرە ئاساییەکانەوە ئینجا لەوانەیە خۆی بدات لە نزیکەی هەشت هەزار کەس.

٥- پێویست ناکات ئەوەیش بڵێم کە لە گۆشەنیگای نامەکەی باڵوێزخانەی تارانەوە ئەو بابەتەم لەکاتی کۆبوونەوەکەدا نەوروژاند.

---

[٢٧٠] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ڕستەکە بەم جۆرە داڕێژراوە:

" .... Was Turncoat".

٦- له کاتی هەمان کۆبوونەوەدا نوێنەری تورکیا گوتی له سەرەتای ئەم مانگەوە دەوروبەری حەوت سەد پەنابەری کورد هاتوونەتە ناو خاکی تورکیاوە، بەلآم لەوساوە شەپۆلی دیکەی پەنابەری کوردی عیراق هاتوونەتە ناو خاکی تورکیاوە و لەوانەیە ئێستاکە کۆی ژمارەیان لە ناوچەکەدا خۆی دابێ لە هەزار و پێنج سەد کەس.

٧- بۆخۆم وێنەی ئەم نامەیەم دەنێرم بۆ بالۆێزخانەکانمان لە تاران و بەغدا و واشنتۆن و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەلآتی ناوەڕاست.

دلسۆزتان

ئیمزا

ف.د.دەبل یو. براون[٢٧١])[٢٧٢].

بەشی چواردەمینی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی نهێنیی بالۆێزخانەی بەریتانی بۆ «بەشی ڕۆژهەلآت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی هەمان بابەت و ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

---

[٢٧١] فرانسیس داڤید واینیارد براون (Francis David Wynyard Brown) ڕۆژی یازدەی ئەیلوولی ساڵی ١٩١٥ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی کامبریجە، لە ڕۆژی بیست و چواری ئەیلوولی ساڵی ١٩٣٨وە بووەتە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، وێڕای ئەوەی لە ژمارەیەك ولآتی وەك بەحرەین و فەرەنسا کاری دیپلۆماسیی کردووە لە دەزگاکانی دەوڵەتیشدا کاری گرنگی پێسپێردراوە و تەنانەت بۆ ماوەیەك کراوەتە یاریدەری سکرتێری تایبەتیی سەرەك وەزیران و مانگی ئابی ساڵی ١٩٥٨یش بووە سەرۆکی «بەشی ڕۆژهەلآت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی، لە ڕۆژی شەشی حوزەیرانی ساڵی ١٩٥٩یشەوە کرایە کۆنسوڵی بەریتانی لە ئەنقەرە. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1963", London, PP. 142-143.

[272] N.A., F.O., 371/140682, Confidential, From: British Embassy, Ankara, No. 1822/23, July 24, 1959, To: D.T.West, Eastern Deparment, Foreign Office, London, S.W.1, PP.71-72.

لە:
باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،
بەغدا،
ژمارە ٥٩/٤٢/١٠٣١،
٧ی ئابی ١٩٥٩،
بۆ:
بەڕێز گ. ف. هیللەر[٢٧٣]،
بەشی پۆژهەلآت
وەزارەتی هەندەران،
لەندەن،
س.دەبل یو. ١،
جۆرجی[٢٧٤] خۆشەویست،

١- حەزمان دەکرد نامەی ژمارە ٣٣/١٨٢٢ ی پۆژی بیست و چواری تەممووزی فرانسیس براون بۆ داڤید وێست دەربارەی کوردە پەناهێنەرەکان بۆ ئێران ببینن.

---

[٢٧٣] جۆرج فرانسوا هیللەر (George Francois Hiller) پۆژی پازدەی کانوونی یەکەمی سالّی ١٩١٦ لە دایك بووە، لە پۆژی سێی ئەیلوولی سالّی ١٩٣٩وە کرایە یاریدەری سەرەکیی دەزگای بازرگانیی پشت دەریاکان «ماوراء البحار» و لە پۆژی حەڤدەی ئەیلوولی سالّی ١٩٤٥وە هەمان پۆستی پێ درایەوە و لە پۆژی حەوتی ئەیلوولی سالّی ١٩٤٦وە کرایە سکرتێری دووەمی بازرگانی لە باڵوێزخانەی بەریتانی لە ئیسپانیا و لە بارەگای وەزارەتی هەندەرانی بەریتانیش چەند کارێکی بازرگانیی پێ سپێردرا تاوەکو پۆژی سیازدەی مایسی سالّی ١٩٥٤ کرایە سکرتێری یەکەمی بازرگانی لە باڵوێزخانەی باریتانی لە ئێران. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1959", London, P.290.

[٢٧٤] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ناوەکەی تەنها وەها هاتووە- جۆرج (George) بۆیەکا نەماننتوانی بزانین کێیە.

٢- هۆزی جاف که له برگەی دووەمی نامەکەدا ناوی هاتووە هەمیشە جۆرە ناکۆکییەکیان هەبووە لەگەڵ بارزانییەکاندا کە مێژوویەکی دوور و درێژیان لە بواری یاخیبوون و جیابوونەوەخوازیدا هەیە. ئێستا بارزانییەکان لە کوردستانی عیراقدا «کە تاوەکو ڕادەیەکیش بە فەرمی پشتیان دەگیرێ» لەوانەیە پاڵی بە گەلێك لە سەرکردەکانی جافەوە نابێ لەگەڵ پیاوەکانیاندا بچنە ئێران. ئەگەر ئەمە وەها بێ ئەوساکە دوازدە هەزار ژمارەیەکی گەورە نییە بۆ ئەو کوردانەی سنووریان بەزاندووە، چونکە جاف هۆزێکی زۆر گەورەیە.

٣- ئێمە هیچ جۆرە ڕاپۆرتێکی جێگەی بڕوامان لە بەردەستدا نییە دەربارەی بارودۆخی کوردستانی عیراق، بەڵام هۆزەکانی ناوچەی ڕەواندز تاوەکو مانگی مایس هێمن بوون، لە کاتێکدا لە مانگی حوزەیرانەوە تاوەکو مانگی تەممووز بێ وچان ڕاپۆرتمان دەربارەی پێکدادانی ناوچەکانی باکوور دەگاتێ. لەوە دەچێ ئەم پێکدادانە ئەنجامی ناکۆکیی بەردەوامی نێوان هۆزەکان بێ کە لەوانەیە بە هۆی سیاسەتی پشتگیریی میرییەوە بۆ داواکانی بارزانییە گەڕاوەکان لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە کە دەیانەوێ ئەو زەویوزارانەی هۆزەکانی هەرکی و زێباری لە ڕۆژگاری هەڵهاتنی بارزانییەکاندا زەوتیان کردبوون وەریانبگرنەوە. هەرچۆن بێ لەم چەند حەفتەیەی دواییدا چەند ڕاپۆرتێکی کەم باسی ئاژاوە لەو ناوچانەدا دەکەن و ئێمە پێمان وایە ئەو ناوچانە تاوەکو ڕادەیەکی زۆر هێمنن. لەوانەیە ئەمە تاوەکو ڕادەیەکی زۆر ئەنجامی چالاکییەکانی ئەندامانی «بەرگری میللی» بن کە لە پشت گەلێك کێشەکانی لیواکانی باکوورەوەن.

٤- ئێمە لەگەڵ ئەوەداین کە هەستی مەلا مستەفا بەرانبەر کۆمۆنیزم لە نزیکەوە کار بکاتە سەر هەنگاوە تایبەتییەکانی خۆی و لەبەر ئەم هۆیانە بە دووری نابینین ئەمە ڕێگە بۆ تێکچوونی لەگەڵ حیزبی شیوعیی عیراقیدا خۆش بکات و چەند بەڵگەیەکیش لە ئاراداان وەهای نیشان دەدەن ئەو دیاردەیە ڕووی دابێ چونکە خودی ماڵەکەی بارزانی لەو نەخشەیەدا

دەستنیشان کرابوو کە لە کاتی هەراکەی کەرکووکدا دەست کاربەدەستان کەوتووە.

من بۆخۆم وێنەی ئەم نامەیەم دەنێرم بۆ بالۆێزخانەکانمان لە هەریەك لە تاران و ئەنقەرە و واشنتۆن و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی پۆڵەلآتی ناوەڕاست.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا

پ. ت. هەیمان[٢٧٥])[٢٧٦].

بەشی پازدەمینی هەمان فایل بریتییە لە نامەیەکی بالۆێزخانەی بەریتانی لە ئەنقەرە بۆ «بەشی پۆڵەلآت»ی وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی لە لەندەن دەربارەی هەمان بابەت کە ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(نهێنی،

لە:

---

[٢٧٥] پیتەر تێلفۆرد هەیمان (Peter Telford Hayman) پۆڵی چوارەی حوزەیرانی سالّی ١٩١٤ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، پۆڵی هەشتی تەشرینی دووەمی سالّی ١٩٣٧ کرایە یاریدەری سەرەکیی لە وەزارەتی ناوخۆی بەریتانیدا و لە پۆڵی حەفدەی تەشرینی یەکەمی سالّی ١٩٤٩یشەوە گوێزرایەوە وەزارەتی بەرگریی بەریتانی و کرایە یاریدەری وەزیر و چەند کارێکی بایەخداری نێودەوڵەتیی پێ سپێردرا و دوایی گوێزرایەوە وەزارەتی هەندەران و لە بالۆێزخانەی بەریتانی لە بەلچیکا بووە فەرمانبەر تاوەکو لە حوزەیرانی سالّی ١٩٥٩دا گوێزرایەوە بەغدا و کرایە جێگری بالۆێزی بەریتانی و تاوەکو سالّی ١٩٦١ لەو پۆستەدا مایەوە و ئینجا گوێزرایەوە نیویۆرك. بڕوانە:

"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1963", London, P.241.

(276) N.A., F.O.,371/140682, Confidential, From: British Embassy, Baghdad, No.1031/42/59, Augest 7, 1959, To: G.F.Hiller, Esq., Eastern Deparment, Foreign Office, London, S.W.1, P.73.

باڵوێزخانەی بەریتانییەوە،
ئەنقەرە،
ژمارە ٣٧/١٨٢٢،
٥ی ئەیلوولی ١٩٥٩،
بۆ:
مارتین لێ کویسن [٢٧٧]،
بەشی ڕۆژهەلآت،
وەزارەتی هەندەران،
لەندەن،
س. دەبل یو. ١،
مارتینی خۆشەویست.

١- بابەتی پەنابەرە کوردە عیراقییەکان خرایە بەردەم نوێنەرانی پەیمانی سێنتۆ لە کاتی کۆبوونەوەی ئاسایی ڕۆژی سێی ئەیلوولیاندا.

٢- باڵوێزی ئێران گوتی بیستوویەتی قاسم ئەو کوردانەی دڵنیا کردووە کە بارزانی نین و سەر بە هۆزەکانی دیکەن و سزا نادرێن و سەرەك هۆزەکان ئەم گفتەیان لا پەسندە، بۆیەکا بەشێك لە پەنابەرەکان دەستیان کردووە بە

---

[٢٧٧] چارلیس مارتین لێ کویسن (Charles Martin Le Quesne) ڕۆژی دەی حوزەیرانی ساڵی ١٩١٧ لە دایك بووە، دەرچووی زانکۆی ئۆکسفۆردە، لە نێوان ساڵانی ١٩٤٠ و ١٩٤٥ دا ئەفسەر بووە لە سوپای بەریتانیدا، لە ڕۆژی چواردەی تەشرینی یەکەمی ساڵی ١٩٤٦وە بووە کارمەندی وەزارەتی هەندەرانی حوکمەتی بەریتانی، لە دووی شوباتی ساڵی ١٩٤٧ەوە گوێزرایەوە بەغدا و پاش ماوەیەك گوێزرایەوە بارەگای وەزارەتی هەندەران لە لەندەن و ئینجا لە سەرەتای ساڵی ١٩٥١ەوە کرایە سکرتێری یەکەمی باڵوێزخانەی بەریتانی لە بەحرەین و دوایی لە ساڵی١٩٥٤دا دەورەیەکی پەیمانی ناتۆی لە پاریس لە ساڵی ١٩٥٤دا تەواو کرد و ئینجا گوێزرایەوە ئیتاڵیا و لە تەشرینی دووەمی ساڵی ١٩٥٨یشەوە کرایە سەرۆکی «بەشی ڕۆژهەلآت» لە وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی. بڕوانە:
"The Foreign Office List and Diplomatic and Consular Year Book 1959", London, PP.325- 326.

گەڕانەوە و ئەو چەکانەش لەگەڵ خۆیاندا دەبەنەوە کە لە عیراقەوە هێنابوویانن و کاتی خۆی کاربەدەستە ئێرانییەکان لێیان سەندبوون. وا یارە حوکمەتی عیراق ڕێگە بەو کوردانە دەدات بە چەکەکانیانەوە بگەڕێنەوە.

٣- نوێنەری تورکیاش لە هەمان کۆبوونەوەدا گوتوویە بە هەمان شێواز ئەو کوردە عیراقییانەی هاتوونە ناو خاکی تورکیاوە دەستیان بە گەڕانەوە کردووە و بە وێنە لە نیوەی دووەمی مانگی ئابدا ٨٣٠ کەسیان لێ گەڕاوەتەوە «واتا پتر لە نیوەیان»، گوتووشییە ئەو پێی وایە ئەو گەڕانەوەیە بەردەوام دەبێ.

٤- دوای ئەوە نوێنەری تورکیا لەسەر قسەکانی ڕۆیشت و باسی پێوەندیی نێوان عیراق و تورکیای کرد و گوتی ئێستا دوو وەفدی عیراقی لە ئەنقەرەن، سەرۆکی یەکێکیان برای قاسمە و هاتووە بۆ وتووێژ دەربارەی کڕینی بیست هەزار تۆن تۆوی گەنم، دوومیشیان وەفدێکی ڕووناکبیرییە بۆ وتووێژ دەربارەی نوێکردنەوەی ئەو ڕێککەوتننامەیەی بەر لە شۆڕش لە نێوان هەر دووک لادا مۆر کرا، هەمان کات لەوە دەچێ قاسم ئەوانەی سزا دابێ کە بوونە هۆی قەومانی هەراکەی کەرکووک [٢٧٨]. هەموو ئەوانەیش وەها نیشان دەدەن حوکمەتی عیراق بەردەوامە لەسەر هەوڵەکانی بۆ

---

[٢٧٨] ڕووداوەکەی ساڵی ١٩٥٩ی شاری کەرکووک هەڵەیەکی زۆر گەورەی عەفەوی بوو کە ئۆباڵی دەکەوێتە ئەستۆی زۆر لایەنی ناوەکی و دەرەکی، بەڵام بە داخەوە کوردەکە دەرکی ئەو یارییەی نەکرد و زێدەڕۆیی کرد، لەوەیش دژوارتر توانرا عەبدولکەریم قاسمیش هەڵفریوێنرێ و وتارێکی زۆر توند و تیژی دژی هێزە چەپڕەوەکان لە کلێسەی مار یوسف خوێندەوە، ژمارەیەکی زۆر لە کوردی ڕێکوپێك لەسەر ئەو هەرایەی کەرکووک حوکم دران و ئاخرانە بەندیخانەی عەمارەوە و بۆ خۆم چەند جارێك دیمنن، چونکە صدیق ئەحمەدی مامم یەکێك بوو لە گیراوەکان و حەوت ساڵی ڕەبەقی لە بەندیخانەی عەمارە بردە سەر و گەلێك جار بە تایبەتی دەچووم بۆ زیارەتی. پتر لەوەیش دوای کۆدێتاکەی هەشتی شوباتی ساڵی ١٩٦٣ ژمارەیەك ڕووناکبیری گەورەی وەك مارف بەرزنجی لەسەر شەقامەکانی کەرکووک لە سێدارە دران و هەڵخەڵەتاوانی شار بە دەم دەهۆڵ و زورناوە لەبەر دەم تەرمەکانیاندا هەڵدەپەڕین.

ئاساییکردنەوەی پێوەندییەکانی عێراق بە تورکیاوە و حوکمەتی تورکیش ئەمە بە ڕەفتارێکی گونجاو لەگەڵ سیاسەتی میانڕەوی خۆیدا لە قەڵەم دەدات.

٥- من بۆخۆم وێنەی ئەم نامەیەم لە ڕێگەی پۆستەوە دەنێرم بۆ باڵوێزخانەی ولاتانی «پەیمانی سێنتۆ» و بەغدا.

هەمیشە دڵسۆزتان،

ئیمزا،

ف. د. دەبل یو. براون [٢٧٩].

بەشی شازدەمینی هەمان فایل کە هەمان کات دوا بەشی ئەو فایلەیە بریتییە لە نامەیەکی کورتی نهێنیی باڵوێزخانەی بەریتانی بۆ وەزارەتی هەندەرانی بەریتانی دەربارەی پێوەندی کردنی کوردەوە بە کاربەدەستانی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاوە کە بێ گومان بابەتێکی زۆر بایەخدارەو[٢٨٠] ئەمەی لای خوارەوەیش دەقی وەرگێڕانەکەیەتی:

(لە:

وەزارەتی هەندەرانی بەریتانیەوە،

بەغدا،

ژمارە ٥٩/٤٩٠/١٠١٣،

---

(279) N.A., F.O.,371/140682, Confidential, From: British Embassy, Ankara, No. 18/22/ 37, September 5, 1959, To: Martin Le Quesne Esq., Eastern Deparment, Foreign Office, London, S.W.1, P.74.

(٢٨٠) لە ماوەی ئەم ساڵ و چوار مانگەدا کە لەسەر بەڵگەنامەکانی ئەم ئەرشیڤە کار دەکەم و دەیان هەزار بەڵگەنامەم خوێندۆتەوە ئیمڕۆکە، بیست و شەشی حوزەیرانی ساڵی ٢٠٠٨، بۆ یەکەم جار بەڵگەنامەیەکم دی کە دوو جار، لە سەرەوە و لە خوارەوە لەسەری نووسراوە (Secret and Guard) کە چوومە لای یەکێك لە ڕاوێژکارە تایبەتییەکانی ئەرشیڤ گوتی: بەڵێ بەڵگەنامەی وەها هەیە کە زانیارییەکانی یەکجار تایبەتی و دەگمەنن، بۆیەکا لە کاتی خۆیدا ڕێگە نادرێتە غەیرەز لێپرسراوە هەرە گەورەکانی دەوڵەت بیانبینن.

٦ی تەشرینی دووەمی ١٩٥٩،
یەکجار نهێنی،
بۆ:
بەڕێز گ. ف. هیللەر،
وەزارەتی هەندەران،
لەندەن،
س. دەبل یو. ١،
جۆرجی خۆشەویست،

ئاماژە بە بڕگەی شەشەمی نامەی ژمارە ٥٩/٤٨٨/١٠١٣ ی ڕۆژی شەشی تەشرینی دووەمم دەربارەی دیتنی محەمەد حەدید و ڕۆجەر دافێسی کۆنسوڵی ئەمەریکی[٢٨١] کە بە پیتەر هایمانی ڕاگەیاندووە کوردەکان لەم چەندانەدا پێوەندییان بە باڵوێزێکی ئەمەریکییەوە لە یەکێك لە دراوسێکانی عیراق «ناوی ئەو ولاتە نەهێنراوە» کردووە و داوای یاریدەیان کردووە، بەڵام پێ یان ڕاگەیێنراوە کە ئەمەریکا ئامادە نییە یاریدەیان بدات. ئەمەریکاییەکان پێ یان وایە عیراقییەکان بەمەیان زانیوە، بۆیەکا عەبدولکەریم قاسم لە کۆنفرانسە ڕۆژنامەنووسییەکەی خۆیدا ئاماژەی بۆ کورد کردووە. من وای بۆ دەچم چیرۆکە کۆنەکە بە ئاسانی بۆ زیرەکیی قاسم لە قەڵەم دەدرێ[٢٨٢]، محەمەد حەدیدیش بەڕوونی لەو بڕوایەدایە کە ئەوان «ئەمەریکاییەکان–ك.م.» بۆ خۆیان ئەو بابەتەیان وروژاندووە. پێمان باشە ئەم مەسەلەیە بە ئەمەریکییەکان نەگوترێ، چونکە کۆنسوڵی ئەمەریکی مافی ئەوەی نەبوو مەسەلەکەمان بۆ باس بکات.

---

[٢٨١] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا ئاماژە بۆ ئەوە نەکراوە ڕۆجەر دافیس (Roger Davies) لە کوێ کونسوڵی ویلایەتە کگرتووەکانی ئەمەریکا بووە.

[٢٨٢] لە دەقی بەڵگەنامەکەدا وەها هاتووە:

".... But I think that the old story would easily account for Qasem`s remarks".

بۆ خۆم وێنەی ئەم نامەیە دەنێرم بۆ هاریسۆن لە تاران و بۆرۆ لە ئەنقەرە و باڵوێزمان لە واشنتۆن و ئەفسەری سیاسیی هێزەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست.

هەمیشە دڵسۆزتان

ئیمزا [٢٨٣].

بەو جۆرە نەتەوەی کورد بە گشتی و کوردی باشوور بە تایبەتی بوونە پاڵپشتێکی دڵسۆزی شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ لە عێراق لە یەکەم ڕۆژی بەرپابوونییەوە، ئەو ڕاستییەی تا ڕادەیەکی زۆر سەرنجی دیپلۆماسییە بەریتانییەکانی ڕاکێشا و بە شێوازێکی زۆر خەستوخۆڵ لە هەزاران بەڵگەنامەی نهێنییاندا ڕەنگی داوەتەوە، بۆیەکا «هەڵوێستی کورد بەرانبەر شۆڕشی چواردەی تەممووزی ساڵی ١٩٥٨ لەبەر ڕۆشنایی بەڵگەنامە نهێنییە بەریتانییەکاندا» دەست دەدات بکرێتە ناونیشانی ژمارەیەک نامەی ماجستێر و دوکتۆرای سەرکەوتوو.

---

[283] N.A., F.O.,371/140682, From: British Embassy, Baghdad, No. 1013/490/59, November 6, 1959, Secret and Guard, To: G.F.Hiller, Esq., London, S.W.1. P.75.

دوا وشـه

خاوەنی ئەم بەرهەمە گەلێك بەختەوەر دەبێت ئەگـەر بێتـو ئـەم بـەرگی دووەمـەی «کـورد و کوردستان لـە بەڵگەنامـە نهێنییـەکانی حوکمـەتی بەریتانیادا» شان لە شـانی بـەرگی یەکـەمی بـدات، یان کـەمێکیش بـۆڕی ئـەوی دابێـت. ئـەوی ڕاستی بێـت لـە نـاخی دەروونمـەوە هەوڵمـداوە بـەرگی دووەمـی ئـەم زنجیرەیـە هیچـی لـە بـەرگی یەکـەم کەمتر نەبێت. شایانی باسە چەند بابەتێکی دیکـەم ئامادە کردبوو بۆ ئەوەی لەم بەرگەدا بڵاویان بکەمەوە، هی وەك «بـارودۆخی کوردستان لە سالّی ١٩٤٨دا لەبەر ڕۆشنایی بەڵگەنامە نهێنییەکانی حوکمەتی بـەریتانیادا»، بـەڵام لـە ترسـی گـەورەیی قـەوارەی کتێبەکـە ئـەو بابەتـەم هێشتووەتەوە بۆ بەرگی سێیەم کە نیازمـە خـوا یـار بێـت بـە نـزیکترین کـات بکەومە ئامادەکردنی.

هەر لەم بوارەیشدا حەز دەکـەم ئامـاژە بـۆ ڕاسـتییەکی دیکـە بکـەم کـە ئەمەی لای خوارەوە پوختەکەیەتی:

بەر لە گەڕانەوەم لە لەندەنەوە بـە ماوەیـەکی کـورت دوکتـۆرە سـەمیرە عەبدولڕەزاق ئەلعانی، کە کاتی خۆی یەکێك بوو لـە قوتابییـە لێهاتووەکـانم و بە سەرپەرشتیی مـن نامـەی ماجسـتێرەکەی بـۆ مێـژووی هاوچـەرخی ئێـران تەرخان کرد، داوای لـێ کـردم وێنـەی ئـەو بەڵگەنامـە نهێنییانـەی حوکمـەتی بەریتانی بۆ بگرمـەوە کـە دەربـارەی هەڵوێسـتی ڕژێمـی محەمـەد ڕەزا شـای پەهلەوین بەرانبـەر ڕەشـید عـالی گـەیلانی و چـوار ئەفسـەرەکەی ڕەهبـەرانی ڕاپەڕینی نیسان- مایسی سـالّی ١٩٤١ کـە پـەنایان بردبـووە بـەر تـاران، کـە

سەیر دەکەم ژمارەی ئەو بەڵگەنامانەی حوکمەتی بەریتانی کە بۆ ئەو بابەتە بچووکە تەرخان کراون دەگاتە هەزاران بەڵگەنامە. جا بە پاستی «ئەرشیڤی نیشتیمانیی بەریتانی» دەریایەکی بێ بنی پڕ لە مرواریی دانسقەی ئەوتۆیە کە بۆ توێژەران و سیاسەتمەداران لە نرخاندن نایەن، بۆیەکا هیوادارم بە زووترین کات ژمارەیەك خوێندکاری لێهاتووی کورد بنێردرێن بۆ ئەو دەزگا کەم وێنەیەی جیهان و پڕۆڵی پیرۆزی خۆیان لە پازاندنەوەی کتێبخانەی زانستیی کوردیدا ببینن.

دیسانەوە لە کۆتایی ئەم بەرگەیشدا وەك بەرگی یەکەم دەڵێم دەزانم بێ گومان ناوەرۆکی ئەم بەرهەمە هێندەی دیکە چارەی خاوەنەکەی لای دوژمنانی نەتەوە سەربەرزەکەی و خۆفرۆش و گێلە پیاوانی قورستر دەبێت، بەڵام ئەوەیش تاکە دەستکەوت و ماندوو نەبوونی پیرۆزە بۆ خۆی و شەهلای هاوسەری و خوشك و برا و کەسوکار و مامۆستا و شاگرد و دۆست و برادەرە نزیکەکانی و ئەوانەیش کە ئاسانکارییان بۆی کرد تاوەکو بتوانێت بەم بەرهەمەی زاخاوی مێشکی پڕۆڵەی کوردی هاوچەرخ بداتەوە.

کەمال مەزهەر

بەغدا

٢٠٠٩/٢/١٤

الخلاصة العربية

هذا هو الجزء الثاني من كتاب «الكرد وكردستان في ضوء الوثائق السرية البريطانية» باللغة الكردية والذي يتألف من مقدمة وستة أبواب وخاتمة، ومزود بنماذج عدة من نصوص الوثائق والصور النادرة.

يتحدث المؤلف في مقدمة الكتاب باختصار عن دوافع إختيار موضوعات الجزء الثاني من الكتاب، كما يشير إلى أن طبيعة موضوع الكتاب تفرض خرق بعض الضوابط المنهجية، خصوصاً فيما يتعلق بالموازنة المطلوبة في حجم فصوله ومباحثه كما هو مبين أدناه.

كرس المؤلف الباب الأول من كتابه الجديد لموضوع «عشيرة شيخ بزيني في العام ١٩١٩ حسبما وردت في تقرير لوزارة الخارجية البريطانية»، وهي عشيرة مهمة جلبت نظر البريطانيين الذين زودوا الجهات المختصة في بلادهم بمعلومات مهمة عن تأريخها وموقعها وأبرز زعمائها، وقد أعد التقرير المذكور مساعد الضابط السياسي البريطاني في السليمانية س. ت. بيلي، فجاء الباب المذكور أصغر أبواب الجزء الثاني من الكتاب حجماً، بحيث بلغ مجموع هوامشه ألأصلية والتوضيحية عشرين هامشاً فقط.

أما عنوان الباب الثاني في المجلد الثاني للكتاب فهو «خبر تأسيس جمهورية كردية في يريڤان في ملف سري لوزارة الخارجية للحكومة البريطانية»، فان الملف المرقم ٦٨٤٣٨/٣٧١ للوزارة المذكورة مكرس لهذا الموضوع الملفت للنظر الى حدٍ كبير، فان جميع الأطراف الدولية ذات الشأن إهتمت بالموضوع الذي أشارته إذاعة إسرائيل في بدايات الحرب الباردة التي بدأت بعد الحرب العالمية الثانية بين المعسكرين الرأسمالي والأشتراكي، فقد نشرت الأذاعة الأسرائيلية النبأ باللغة العربية يوم الثالث من شهر تشرين الثاني عام ١٩٤٨ مدعية ان السوڤيت ينوون تأسيس الدولة المذكورة فى العاصمة الأرمنية يريڤان كخطوةٍ اولي على درب تشكيل جمهورية كردية مستقلة تحت إشرافهم

تضم جميع أجزاء كردستان، ومن المهم أنْ نشير الى ان النبأ ذكر إسم البارزاني الذى كان لأجئاً في ذلك الحين فى الأتحاد السوفيتى، وكان يتمتع بسمعة كبيرة لدى مختلف الأوساط الوطنية الكردية، ومن المفيد أن نشير أيضاً الى أن عدداً من الأذاعات السرية التي كانت تبث برامجها باللغة الكردية أشارت بدورها الى الموضوع نفسه.

بعد ذالك يأتي دور موضوعات الباب الثالث في المجلد الثاني فى الكتاب، والذي يحمل عنوان «نبذة من تأريخ الحزب الشيوعي العراقي ونشاطات فهد ورفاقه في الوثائق السرية للحكومة البريطانية». كان متوقعاً أنْ يولي المسوءولون البريطانيون، ولاسباب موضوعية، نشاطات «الحزب الشيوعي العراقي» إهتماماً إستثنائياً، ولكن ذلك الأهتمام تجاوز تماماً تصوري وقناعاتى قبل الأطلاع على كم كبير جداً من الوثائق البريطانية السرية المحفوظة في «الأرشيف الوطني» في لندن، فان مجموع الملفات المكرسة لنشاطات الشيوعيين العراقيين في النصف الثاني من أربعينيات القرن الماضي يربو علىُ حوالي خمسين ملفاً تضم الاف الوثائق النادرة التي تصدت باسهاب لدراسة ذلك النشاط وإفرازاته على شتى الصُعُدْ، بما في ذلك على صعيد القضية القومية الكردية، مما فرض عنوان هذا الباب بان يكون مجرد «نبذة من تأريخ الحزب الشيوعي العراقي ونشاطات فهد ورفاقه في الوثائق السرية للحكومة البريطانية»، مع دعوة حارة موجهة الى الشيوعيين العراقيين أنفسهم، ولاسيما الى الساسة والباحثين لسبر أغوار الوثائق تلك ففيها مالا يتوقعه أحد إلا بعد الاطلاع على محتوياتها. ويكمن في هذا وحده سبب كون الباب الثالث من المجلد الثاني لهذا الكتاب أضخم أبوابه قاطبة، إذ بلغ عدد هوامشه الوثائقية والتوضيحية فقط تسع وستين وثلاثمائة هامشاً.

ومن المفيد أن نشير بهذا الخصوص الى ورود ملعلومات نادرة في تلك الوثائق عن عددٍ غير قليل من «قادة الحزب الشيوعي العراقى» من أصولٍ

كردية من أمثال الأشقاء جمال ومهيب وصالح حيدر الحيدرى وعزيز محمد ونافع يونس وأحمد غفور وحميد عثمان والدكتور مكرم الطالباني وبهاءالدين نوري وعزيز الحاج وغيرهم.

«أنباء عودة البارزاني في العام ١٩٤٩و العام ١٩٥١ من الأتحاد السوفيتى الى كردستان في ملفين سريين لوزارة الخارجية للحكومة البريطانية» هذا عنوان الباب الرابع من المجلد الثاني لهذا الكتاب، وهي موضوع جالب للنظر بدوره، تحول الى الشغل الشاغل لعدد كبير من المسوءولين العراقيين والايرانيين والأتراك، فضلاً عن البريطانيين انفسهم، بضمنهم شخص انطونى أيدن الشخصية السياسية المخضرمة والمعروفة عالمياً، أشغل حقيبة خارجية بلاده منذ أواخر العام ١٩٣٥، و بقي يحتفظ بها في عهد وزارة ونستن چرچل المعروفة في سنوات الحرب العالمية الثانية، ومن ثم أصبح رئيساً للوزراء في اواسط خمسينيات القرن الماضي وأيام العدوان الثلاثي على مصر. وتلقي المعلومات الوثائقية الواردة في هذا الباب الأضواء على قضايا عدة تخص الحقبة الأخيرة من العهد الملكي في العراق، ولا سيما موقف النظام يومذاك من القضية القومية الكردية بوجه عام والذي كان يتراوح مابين التشدد كما إنعكس في مواقف وزير الداخلية مصطفى العمري، وبين الأعتدال كما مثله رئيس الوزراء حمدي الپاچەچى. ولايُنكر ان الدبلوماسيين البريطانيين كانوا يحاولون بشتى' السُبل دفع المسوءولين العراقيين الى' تبني موقفٍ واقعي معتدل تجاه موكنات الشعب العراقي، ولاسيما الكرد. وسوف يلاحظ القارئ الكريم كثرة الهوامش التوضيحية لأسماء شتى' وردت فى ثنايا هذا المبحث، مما إقتضى' الرجوع الى' مصادر موثقة عدة.

«الرسائل النادرة للبارزاني في اربعينيات القرن الماضي مع الدعاية عن عودته من الاتحاد السوفيتي في الوثائق السرية للحكومة البريطانية»، هذا عنوان الباب الخامس من هذا الكتاب.

بعد ذلك يأتي دور الباب السادس والأخير في المجلد الثاني من هذا الكتاب والذي يحمل عنوان «موقف الكرد من ثورة الرابع عشر من تموز عام ١٩٥٨ في بداية نشوبها في ضوء الوثائق السرية للحكومة البريطانية»،. وهو، كما لايخفى'، موضوع مهم لم تكشف معلوماته الوثائقية إلا في حدود، مع العلم أن ثورة الرابع عشر من تموز العراقية كانت حدثاً تأريخياً هز العالم بأسره، وعلق الكرد عليها آمالاً جساماً، الأمر الذي كان يهم جميع دول المنطقة المجاورة للعراق، كما جلب أنظار دبلوماسيي الجبهتين المتصارعتين- جبهة الدول الأشتراكية بزعامة الأتحاد السوفيتي، وجبهة الدول الرأسمالية بزعامة الولايات المتحدة الأمريكية، لذا لا غرو ان بحث دبلوماسيي الطرفين عن كل صغيرة وكبيرة تتعلق بموقف الكرد من الثورة المذكورة، وعلاقات الزعماء الكرد، ولاسيما قادة «الحزب الديمقراطي الكردستاني» بشخص عبدالكريم قاسم، وعودة البارزاني من الأتحاد السوفيتي، وعن طريق القاهرة تحديداً الى' العراق، ومن ثم عودة بقية البارزانيين مع أسرهم بواسطة السفينة السوفيتية جورجيا وإستقبالهم الحافل في ميناء البصرة، ومحاولات حكام ايران وتركيا، وبتحريضٍ من الغرب، إستغلال مواقف زعماء عددٍ من العشائر الكردية الذين كانوا على' خلافٍ مع البارزانيين فلجأوا الى' داخل الأراضى التركية والايرانية دون أنْ يزعزع ذلك موقف الجماهير الكردية الأيجابي من نشوب الثورة ومن قائدها الزعيم الركن عبدالكريم قاسم.

قدم المؤلف في مقدمة وخاتمة كتابه، كما في مناسباتٍ عدة أخرى جزيل شكره لجميع العاملين فى «الأرشيف الوطني» البريطانى، ولعقيلته السيدة شهلاء طاهر الحيدري التي لولا حرصها الدءوب لما ولدَ الكتابُ أصلاً. وينبغي هنا أن لا أنسى' المصمم والخطاط المبدع محمد زاده الذي أضفى' بريشته بعداً جمالياً على' جزئي الكتاب اللذين أتمنى' مخلصاً أنْ يحتلا مكانة مرموقة في المكتبة التأريخية العراقية.

بەڵگەنامەکان

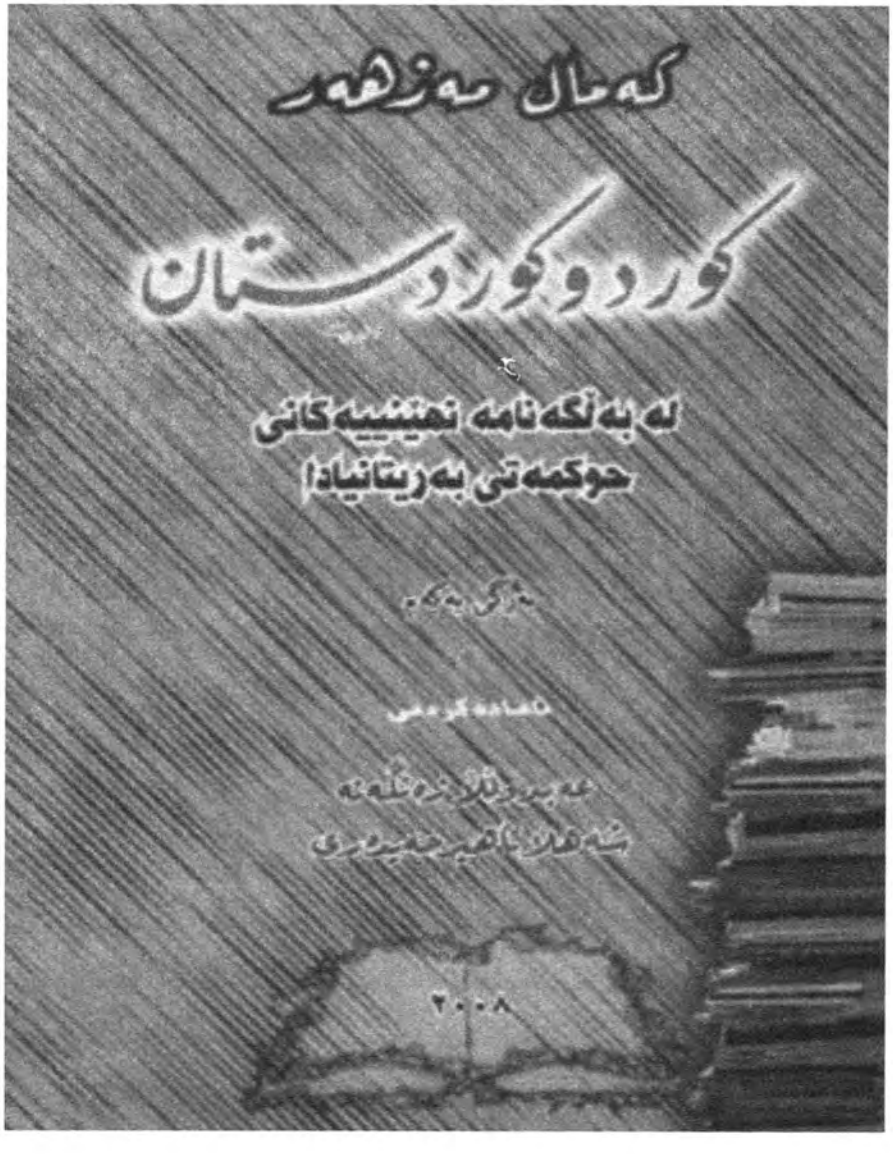
کەمال مەزهەر
کوردو کوردستان
لە بەڵگەنامە نهێنییەکانی
حوکمەتی بەریتانیادا
٢٠٠٨

بەڵگەنامە نهێنییەکانی حکومەتی بەریتانیا

Kermanshah Report No: 1.

To 16th January 1917.

Town and General.

The town has remained quiet.

2. The food situation has remained good and the landowners are bringing in the grain for the bakers as arranged. / Kermanshah Report No: 7, para 2.] there is every prospect of no famine this year.

3. Lack of transport is somewhat interfering with pilgrim traffic which will in any case fall after the end of the month.

Tribal.

4. Kalhur. The Consulate Munir has returned from Kalhur country and has handed in a sum of 24000 krans recovered on account of thefts committed to the Assistant Political Officer, Qasr-i-Shirin.

5. Sanjabis have remained quiet.

6. Kurdistan. The situation in Kurdistan under the existing Governor is distinctly bad. It is hoped that the Central Persian Government will be induced to change him.

7. The A.P.O. Qasr-i-Shirin is apprehensive of a combination of Kalhurs, Sanjabis and Guranis with the Vali of Pusht-i-Kuh against our authority or more probably the Persian Government when our troops are withdrawn. In view of several existing and deep-seated conflicts among the tribes in question, such a combination is not probable.

Major,
H.B.M. Consul, Kermanshah.

Kermanshah Report No: 8.

To 31st January 1919. Recd. 17/3/19

Town and General.

The town and district have been quiet except for the election canvassing which has caused some excitement. The Democrats who are in the minority have approached the Moderates with a view to appointing two members of each party. This will enable Mirat-es-Sultan who has otherwise no hope of getting a seat to re-enter the " Majlis ".

2. Pilgrims. 773 pilgrims were given passes during the past month.

Tribal.

3. Kalhur. Amir-i-Nezam has proceeded to Karbela on pilgrimage. His intrigues against his co-chief continue.

4. Nazar Ali Khan is reported to have approached the Vali of Pusht-i-Kuh with a view to obtaining revenge on Amm-es-Saltaneh of Harsin.

5. Sanjabis have remained quiet though the present chief is apprehensive of the return of Ali Akbar Khan.

6. Gurans. A.P.O. Qasr-i-Shirin with a platoon good Sanjabis surrounded the camp of the Nirajki sub-section of Gurans on night of 25th/27th January. This sub-section have been delaying in handing over property which they had looted. The chief Shambas Khan has been deposed and Akbar Khan appointed.

7. Kuristan. The people of Khurramabad have sent a long letter complaining of maladministration and praying for British rule. They urge that the railway to Disful should be built.

8. Kurdistan. A.P.O. Somm came here on 18th to discuss the situation which has been fully represented to Tehran. It is understood that new governor will now be appointed.

Kermanshah

31st January 19..

Misc. att.

Major,

R.B.M. Consul, Kermanshah.

Kermanshah Report No: 1

To 15th February 1919. Recd 17/3/19

Town & General.

The elections have at last ended. The candidates are as in para 11 of Kermanshah Report No: 11 of 1918. A noteworthy feature as compared with the last elections of two years ago is the absence of bloodshed. Several Persians have ascribed this to the mere presence of our troops in the town.

2. Sari Aslan the father of the Governor of Kangavar has returned from Mesopotamia where he has been throughout the war. He is loud in praise of our administration there as are all pilgrims who return.

3. The local landowners have at last realised that we do not intend to purchase any more grain for military requirements and the price of wheat and barley have fallen as low as 25 and 18 Tomans per Kharwar. Last month the prices stood at 40 and 35 Tomans respectively.

Tribal.

4. Kurdistan. Thestate of chaos under the present Governor continues.

5. Sanjabi. Salar Moktadir and Salar Zafar the son and brother of Sardar Nasir late chief have come back from Tehran. We have exchanged visits.

6. I have also had a visit from one of the numerous sons of Jafar Sultan of Avroman. His main object was to ask for money which he did not obtain.

7. P.O. Khanikin has asked for one Rama Taki Beg Babajani Jaf to be sent to him to be taken to task for misdeeds in Occupied Territory. This individual is playing the old game of hide and seek formerly so common in the frontier tribes when the Turko-Persian border was very hastily defined. I have written to Sardar Rashid and Jafar Sultan to give their assistance in his capture.

Major,

Kermanshah.

15.3.1919.

H.B.M. Consul, Kermanshah.

Copy given to Mil. Att. Mr. Havana 8th 22/3

Kermanshah Report No. 4.

To 28th February 1919. Recd. 21/3/19

Town and General. Pilgrim traffic is gradually diminishing. Total number of passes in February was 703.

2. About 150 Armenian refugees have proceeded their way down to Bakuba. These have been so far compelled to stay in Kermanshah owing to lack of transport and inclement weather (Kermanshah Report No: 9, para 6). About 500 are kept who will be evacuated as soon as can be arranged.

3. Prices of wheat and barley have risen again to 33 and 25 Tomans per kharvar.

4. The winter which has been exceptionally mild here is assumed to be over by most agriculturists. Spring ploughings are in full swing and absolutely bumper crops are expected by all.

5. There is great demand for English teaching in Kermanshah now that the inhabitants are under the impression that we are firmly established in Mesopotamia. Those most keen on the scheme are naturally the jews and it is hoped that a teacher of English may be obtained for the Ecole de l'Alliance Israelite here from its sister institution in Baghdad.

Tribal. 6. Kalhur - The tribe has remained quiet in the garmsir in Gilan.

7. Sanjabis - The return of Salar Zafar the brother of Sardar Nasir ex-chief is responsible for a certain amount of intrigue to regain the chieftainship for him. Salar Zafar is a strong and unscrupulous man and favours in character his brother Ali Akbar Khan now in Tehran. While any of these sons of the late Samsam-ul-Mamalik are in the province there is certain be unrest among the Sanjabis and their immediate neighbours.

8. Sardar Rashid has lately looted one Haider Khan (father, cousin of Sardar Rashid - mother, Sanjabi related to Samsam-ul-Mamalik) for killing three cousins relations of both. Haider Khan took refuge with

Syed-ed-dowleh a Kurdistani Syed of reputs and the quarrel was about to be settled amicably when, presumably at the instigation of the Sanjabi ex-chief and his brother, Haider Khan took refuge with Asadulla Khan Sanjabi formerly friendly to Sardar Rashid but now less friendly.

9. Pusht-i-Kuh - The Vali has written a letter in answer to one of condolence from me on the death of his eldest son. He expresses sincere friendship and states he is sending an agent to enquire into thefts committed by the Kuliawands of which I had complained.

10. The Jewish Community of Burujird have sent a piteous letter for deliverance from their state of slavery and poverty. They state they have applied to Governors and Legations in vain and are now appealing to this Consulate.

Kermanshah
28.2.1919.

Major,
H.B.M. Consul, Kermanshah.

E 14658

MIDDLE EAST

Towards a Kurdish Republic

The Voice of Israel (in Arabic 17.00, 3.11.48 -FBIS) quoted Arab sources for an announcement that a Free Kurdish Government had been established in Erivan, capital of the Russian Armenian Republic, for the purpose of forming an independent Kurdish Republic under Soviet supervision, comprising territories in the north-west of Iran, the east of Turkey and the north of Iraq. The report added that this new Government was a "military league" and included Mullah Mustafa Al-Barazani, who was at one time "head of the revolution in Iraq". The Barazani tribe numbered 10,000, mostly warriors, who had fought valiantly in their last encounter with Iraqi forces, inflicting 300 dead. When they approached Iran, the Government refused them refuge and they were thus compelled to go to "a town near Iran", where they are still to be found.

Mr Burrows: This can be quite serious if true. Could your dept let us have what they know, or else perhaps institute some sort of enquiry?

Mr Wilson
Mr Christie Rimmer

Dft to Tehran
v Bagdad

A Watson
12/11

Rule E
3

CONFIDENTIAL

[redacted]

[redacted]

(10112/24/58)

September 9, 1958

Sam Wainwright
N.9
Mr. F Thompson

GEO
1958
EQ 1821 11

Dear Francis

The invitation by the Iraqi Government to Mulla Mustafa Barzani (Iraq, Personalities No. 102) to return to Iraq seems a suitable occasion for comment on the attitude of the Kurds to the new regime.

2. After an initial blunder on the early morning of July 14 when Radio Baghdad announced the creation of "The Iraqi Arab Republic", the new Iraqi Government have been very careful to say nothing which might offend the Kurds. The word Arab was deleted from the name of the Republic immediately and the party line has been that the Arabs and the Kurds are brothers and are equal and free citizens of Iraq under one flag. The Government have taken every opportunity to assure the Kurds of their place in the new order.

3. It is difficult at this stage to estimate Kurdish feelings as a whole. It is however probably safe to say that leaving aside the urbanised and partly assimilated educated minority who are well integrated into the Iraqi community, these are probably still dominated by a wish to achieve an independent Kurdistan, to include large areas of Iran and Turkey as well as all bearing areas of Northern Iraq. Indeed the extreme Kurdish nationalists appear to aim at a state stretching in the form of a crescent along the East bank of the Tigris right down to the head of the Persian Gulf. The setting up of such an independent Kurdistan would appear to be so completely against the interests of Iraq that it is difficult to understand the reason for welcoming Barzani back. The following are possible, but from a realistic point of view inadequate, reasons:-

(i) The Government have been adopting a policy of welcoming all political exiles home. It would seem invidious and could cause serious resentment among the Kurds if an exception were made in the case of Barzani.

(ii) Barzani has co-operated closely with the Soviets in the past. If he were forbidden to return, he would doubtless continue agitation and might be able to make a greater nuisance of himself from outside Iraq than within the country where the Iraqi authorities should theoretically at least be able to keep an eye on him.

4. The Iraqis must reckon with the likelihood that the Russian and Satellite missions, aided by Iraqi Communists, will now be active among the Kurds and may well be able to subvert the Iraqi security authorities. As it is not presumably Soviet policy to upset the new Iraq Republic immediately, it may take a little while before the Kurdish situation is hotted up. Kurdish nationalism does however, together with the organisation and strengthening of the Iraqi Communist party, give the Soviets a further reason for stirring up trouble in this area. Our Acting Consul in Kirkuk has reported considerable Communist activity in Sulaimaniya, Kal Sanjaq, Khaqlawa and Arbil. Communist strength is said to be derived partly from dissatisfaction with the large landowners and partly from a belief (confirmed by a well connected Kurdish contact of this Embassy) that the U.S.S.R. is the only hope for an independent Kurdistan. It should however be remembered that the heart of Kurdistan and the centre of the nationalist movement is likely to be in Iran, south and west of Lake Urmia

/rather

F.D. Brown, Esq.,
Eastern Department,
Foreign Office,
London, S.W.1.

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

rather than in Iraq.

5. In their efforts to placate the Kurds, the Government have appointed Khalid al Naqshabandi, the former Mutasarrif of Mosul and a Kurd, to the third seat on the Presidential Council. The son of Shaikh Mahmud, Baba Ali, is Minister of Communications and his brother, Shaikh Latif, who was imprisoned by the former regime, is said to be holding open court in Sulaimaniya. Shaikh Ahmed Barzani, the brother of Mulla Mustafa, has been released from jail and returned in triumph to the North. In a courtesy call on the Mutasarrif of Mosul, he pledged the Barzanis to support the new regime as Mulla Mustafa has done in his messages from Czechoslovakia.

6. There have been reports of Kurdish demands for greater local autonomy, greater cultural freedom and a greater share of the national resources, and it is likely that the Government will meet their requests for the establishment of Kurdish secondary schools and may even contemplate the setting up of a Kurdish university. Action of this kind is not however likely to divert the majority of the Kurds from their ultimate aim of independence and indeed their appetite may be whetted by the concessions granted to them by the Government.

I am sending copies of this letter to Chanceries at Tehran and Ankara, and to the Political Officer with the Middle East Forces.

Yours ever
Stewart Crawford

(R. S. Crawford)

CONFIDENTIAL

CONFIDENTIAL

India E 6

BRITISH EMBASSY,

BAGHDAD.

(10112/15/58) September 16, 1958.

EQ 1823/12

Dear Francis

EQ 1015/237

In paragraph 3 of my letter 10513/3/58 of September 9, I commented on a report from Tehran that the Baghdad Kurdish programme had been broadcasting appeals for an autonomous Kurdish State. This report seemed so inconsistent with the trends reported in my letter 10112/14/58 of the same date, that I thought it worth while to investigate how it might have originated. The following is offered as a possible though not very plausible explanation.

EQ 1823/11

2. About eight days ago Baghdad Radio broadcast a report that the Iranian Deputy Prime Minister had made a statement to the effect that as Iraq was going to join the United Arab Republic, it would be advisable for Iraqi Kurdistan to join their Kurdish brothers of Iran. Naturally, Baghdad Radio comment was very critical and came out strongly in favour of an Iraqi Republic formed of brotherly Kurds and Arabs.

3. Curiously enough, there was no report of this in the local newspapers, but the Baghdad broadcast prompted a flood of telegrams from all parts of the country, particularly Kurdistan, in support of an Arab Kurdish/Iraqi Republic, and praising Brigadier Qassim for allowing Mulla Mustafa to return to Iraq. The telegrams have been coming in for the last three days in great numbers, and are being printed in all newspapers. Some of them mentions the alleged Iranian statement or the Baghdad Radio broadcast but some press editors who attended a recent party given at the German Embassy have confirmed that they had been sent in connection with that particular incident.

4. In the same letter, I commented in paragraph 5 on Mr. Rahmat's complaint of wanton damage to a consignment of railway carriages in transit to Iran through Iraq. I have checked with the Iranian Charge d'Affaires, who tells me that apart from a few stones thrown at the carriages on August 19 (the day of the Baghdad rumour of a revolution in Iran) there had been no damage done. The movement of the carriages had been suspended for a time after July 14 but had been later resumed. Mr. Malayeri also said that there had been no further difficulties over the movement of Iranian vessels in the Shatt.

I am sending copies of this letter to the Chanceries at Ankara, Tehran and to the Political Office with the Middle East Forces.

Yours ever
Stewart Crawford

(R.S. Crawford)

F.D.W. Brown, Esq.,
Eastern Department,
Foreign Office,
London, S.W.1.

CONFIDENTIAL

COPY

9

RESTRICTED
C/5/1/58

British Vice Consulate,
MOSUL
SEPTEMBER 23, 1958

I am taking the opportunity of a reliable British hand to deliver this letter personally since the contents have a bearing on parts of White's despatch No. 20, my despatch No. 8 and Embassy's letter (10112/14/58) of September 9.

2. White came to spend last week-end with me in Mosul, and I think you will be interested to hear a number of opinions gathered when I took him to call on the Military Commandant and, afterwards, the Mutasarrif.

3. We spent over an hour with Colonel Abdul Wahab Shawaf who seemed quite prepared to answer a number of questions put to him. These can be summarised under the following headings:

(a) What plans had the Government for dealing with unemployment arising from completion of development projects generally, and specifically with relevance to Sulaimania?

(b) The projected return of Mulla Mustafa and its likely effect on Kurdish loyalty or otherwise to the present regime.

(c) the present extent of communism among the Kurds

(d) Inter-tribal Kurdish strife

(e) The attitude of the present Government, army officers, and responsible opinion towards complete integration with the United Arab Republic.

(f) The relinquishment by Colonel Abdul Salam al Arif of deputy command of the armed forces.

4. On the first point, Shawaf replied through his officer interpreter that the government had prepared, but as yet undisclosed (the interpreter described them as "secret") plans for redirection of unemployed. In Sulaimania this would take the form of resettling unemployed on the land, and also in house building projects. I took the occasion to mention the smaller Mosul problem arising from the projected closing down of the Qaiyarah Refinery (c.f. my RESTRICTED letter C/7/1/58 of September 20 to Peterson), and it was evident that the Colonel had been unaware of this closure decision, although it has been common knowledge in this line for over a week. When I told him that the 300 workers had been informed that alternative work would be found for them at the, as yet inoperative, Mosul sugar and cement factories, his reaction was much the same as mine, that this would be impossible until the factories had recruited their key technical and skilled staffs.

5. (b) Over the return of Mulla Mustafa, he agreed that it would have been difficult to make any exception to a general Kurdish political amnesty, opined that the Mulla would loyally support the Government, but considered that he would, after the first flush of ceremonial welcomes, retire quietly and take no prominent part in politics.

6. When White expressed the hope that the army authorities were not underestimating the strength of communist influences in the Sulaimania and Koi Sanjak areas, the Colonel was inclined to belittle the actual existence of communism amongst the Kurds. He argued that, with the removal of the old regime and its alleged oppressions of the Kurdish minority and suppression of its free political opinions, the root causes and appeal of communism has also been removed, that the returned political exiles were one and all behind the present regime, and that, in any case, the army was in complete control to deal with any unlikely and isolated cases of dissidence. White postulated that if mass unemployment and other factors of dissatisfaction co-incided with the Mulla's return, would not then the stage be propitious for, at least, pockets of rebellion in the mountain areas, but the Colonel was adamant that Kurdish loyalty had not been over-estimated, and that the army were in the position and foreknowledge to deal with any Kurdish problem.

/7.

RESTRICTED

7. On my raising point (d), with especial relevance to paragraph 7 of my Despatch No. 8, the Colonel cited that he had both Sheikh Ahmad al Barzan and Mahmud Agha al Zibari, and other Zibari leaders to his office where they had agreed to forget past differences, had shaken hands in his presence, and had sworn to keep the peace as good neighbours. The same pattern of rapprochement, Shawaf inferred, applied to other Kurdish erstwhile enmities.

8. Over point (e), he was emphatic that the Government did not contemplate complete union and integration with the United Arab Republic. On (f), we received the expected answer that this was solely to relieve Colonel Abdul Salam from the too heavy burden of fulfilling three exacting positions at the same time.

9. In our shorter call on the Mutasarrif, the latter did not seem to know of any concrete plans for solving problem (a), nor did he seem to share quite the same optimism about the happy outcome of (b), but agreed for the probable reason for the return being as in the sense of your paragraph 3 (i) and (ii). He also thought that the possibilities for political agitation would be well watched and restricted, and that town residence would be imposed if there were any indications of trouble making. Over (c), as far as communist influence in Mosul town (distinct from among Kurds) went, he had on a previous occasion implied to me that he did not minimise it, but thought that the army were well qualified to deal with it. Over (d), he did not seem quite so confident about the lions an lambs lying down together in complete amity, but had no serious qualms that any inter-tribal factionism could get out of hand. On (e), he was quite emphatic that the Prime Minister, the majority of the ministers, and for the matter, most mature and responsible opinion did not intend, or want, complete integration with the United Arab Republic. Over (f), I will only say in a letter of this classification, that the answer varied vastly from that given at the earlier meeting, and that the very obvious wink can be taken to be as good as a nod.

10. Yesterday, after White had left, I had my first opportunity since July 14 of a chat with a Kurdish notable and friend, who had called here on a consular routine matter. I will not mention names, for obvious reasons, but he is a cousin of a Kurdish notable with whom you had lunch when we toured in Mosul liwa. The points he made were (a), that it is his opinion, and he had just come from his cousin's home where he had had opportunities of numerous Kurdish contacts, that the Kurds, generally, will support fully an independent Iraq with full Kurdish participation and representation. They will not however tolerate integration into the United Arab Republic, and, in such an event, would rise and rebel against it. He did not believe communist influence to be great among the Kurds of the North, nor for that matter, further South, from what he had heard. His reasons for this opinion had much in common with those given by the Colonel over the amnesty of political exiles, and removal of political suppressions. He did not believe that the old scores of inter-Kurdish tribal enmities would be forgotten, as opined by theColonel, but thought that, for the immediate future, there might be many "approchements de convenance" until it was quite clear how the present regime was going to act vis-a-vis relationship with the United Arab Republic.

11. He had been to have a long talk with Sheikh Ahmad al Barzan, and had learned from him that one of the Sheikh's nephews (son of a brother) Sadiq, had already gone to Czechoslovakia to apprise his uncle, the mulla, that after his return, the responsible Kurds would not tolerate any attempt to suborn them into the communist fold. My informant also said that he was certain that certain rumours which I had heard that the U.S.S.R. Embassy has been inviting Kurdish leaders to call on them, and to offer them retainers "till ready" was not true as regards this area. He could also deny that Kalbe Agha, leader of the Kurds of Nairwa Kelkhan, Amadia Qadha, had fled, as rumoured, to Turkey, on news of the Mulla's expected return.

12. In summary then it seems that the Kurds are in a wait and see but tense mood. My informant said that they were strong, confident, and well armed, though the last assertion would have little effect outside mountain and guerilla

/areas.

11
END

- 3 -

areas. There was no question however of their not preferring to remain in an independent Iraq where they had always been accorded better treatment and participation if it ever became a choice of d feeting to an alliance with existing Turkish or Persian regimes. He agreed that nearly every Kurd, an fgund, would prefer complete Kurdish independence, but that this scarcely could be attained other than in opportunism resulting from a major war. In the meantime, half of a realistic loaf was better than aspiring to an unrealisable whole one. He also mentioned that in his area Kurdish opinion was not strongly anti-British, nor anti-Western.

I am copying this letter to Kirkuk.

Yours ever,

[John (Burgess)]

S. Falle, Esq.,
British Embassy,
BAGHDAD.

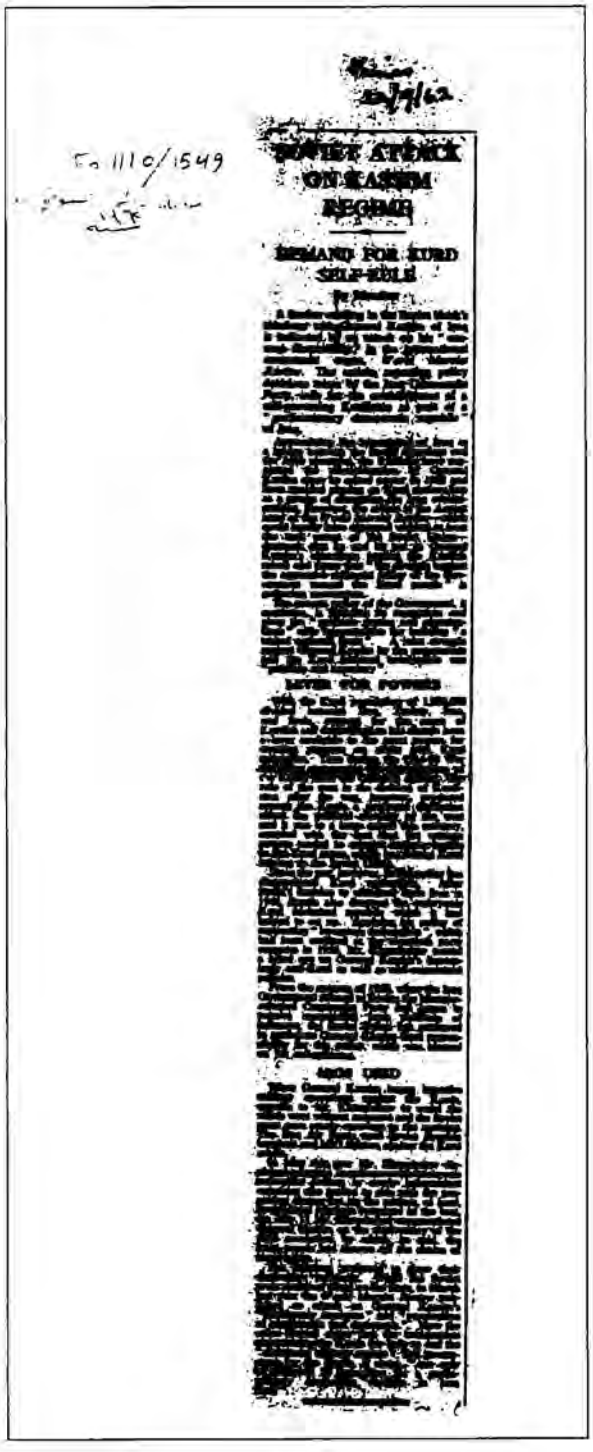

FO 1110/1549

SOVIET ATTACK ON KASSEM REGIME

DEMAND FOR KURD SELF-RULE

LAYER FOR POWER

ARMS USED

Foreign &
Commonwealth
Office

Room 020, Building 71,
Information Management Group
Foreign & Commonwealth Office
Hanslope Park
Milton Keynes MK 19 7BH

Tel: +44 (0)1908 515985
Fax: +44 (0) 1908 515692
E-mail: Clarice.Whiteside@fco.gov.uk

22 April 2008

Dr Kamal Mudher
Flat 1
48 Gainsborough Road
Richmond
TW9 2EA

Dear Dr Mudher,

FREEDOM OF INFORMATION REQUEST REF: 0190-08

As promised in my letter of 2 April I enclose copies of the papers contained in file FO 371/68481A.

Please accept my apologies for the delay in sending them to you.

Yours sincerely,

Clarice H Whiteside

Clarice H Whiteside (Mrs)
Information Management Group

	I. RAQ	E2096 /G
1 93/C		
E2096/2096/ Robertson MI5 to Mr Halford SF 4.11/Iraq/Esa Pick Dated 10 Feb.	Iraq Communist Party and the League of Iraqi Communists	
Last Paper	(Minutes)	
References E8823/771/93	[illegible] 4/2 FCO 24/2	
68481 A (Print)		
(How disposed of)		
(Action completed) 271	(Index) [illegible]	

E. Dept. Is this to be [illegible]?

[illegible] 14/7

The attached article from World Newsweek Views is interesting. It follows the Communist Party line with scrupulous exactness. But more important it is signed by a gentleman called I. RENNAP. This man seems to use his name backwards or forwards indiscriminately and he is the same person as the I. PANNER mentioned in section G, page 14 of the report on Iraqi Communists at E 2096/2096/G.

It looks as though Iraq is the special concern of the Panner/Rennap, so far as the Communist party of Britain is concerned. Perhaps he is also interested in the Arab countries?

M T Walker 9/3
(M T WALKER)

Northern [illegible] 9/3

[illegible] 11/3

Information Research 14/3.

M E D.

Tel. PW. E 2096
M T W 12/7

Why Iraq Repudiated the Portsmouth Treaty

THE FIRST STAGE IN MR. BEVIN'S SCHEME for the organisation of a new Middle-Eastern bloc tied to Britain through Joint-Defence treaties, has met a complete rebuff through the action of the Iraqi people in abrogating the Anglo-Iraqi Treaty of 1948 signed at Portsmouth, almost before the ink was dry on the parchment.

As soon as details of the new terms reached Baghdad, hundreds of thousands of Iraqis, of all parties, flooded into the streets to demonstrate. Strikes were called in most important towns throughout the country, and, in the words of Sadiq el Bassam, Vice-President of the Iraqi Senate, "the Iraqi people expressed unanimous denunciation of the new treaty by a bloody movement which brought the whole country to the verge of profound revolution."

"Then," Bassam goes on, "the Regent used his constitutional right and consulted the country's leaders, who all supported the Iraq masses' view that the Treaty was inconsistent with national rights and aspirations."

While this was happening, Bevin, was telling the House of Commons that when the Iraqi Premier Saleh Jabr returned to Baghdad, he would be able to explain the new terms and end the demonstrations, which were caused by a few "innocent students instigated by subversive elements." Saleh thereupon left the Savoy for Baghdad, where he found that over 300,000 "innocent students" were demanding his head, in enormous, truly national demonstrations. He hurriedly left the country by R.A.F. plane and the "collaborator" government who signed the Treaty resigned.

The rejected Anglo-Iraqi Treaty was intended to make Iraq, together with Transjordan, the two main forward bases of Britain in the Middle East.

The earlier Anglo-Iraqi Treaty of 1930 which the Portsmouth Treaty was to replace, had permitted Britain to maintain troops and bases in Iraq, to use that country's communications, ports and airfields and to appoint British nationals to key positions.

But even this grip, according to *The Times*, "did not in practice, suffice to protect Britain's exceptional position in Iraq." (January 10).

The new Treaty was to rectify this and would have maintained Britain's hold more tightly on Iraq.

Behind the façade of a Joint Defence Board, provided for in the new Treaty, Britain formally surrendered her right to maintain troops in the country —but "only when the Allied Forces are withdrawn from ex-enemy countries." The right to maintain the two air bases was also formally surrendered, but Britain was to provide technical staff, installations and equipment, while the R.A.F. would still have the right to use them. And in the event of war, Britain would have been permitted to send in troops of all arms, while the Iraqi Government would have rendered every facility for Britain to use the country's ports, railways, airfields and lines of communications. Iraq's foreign military instructors were to be British, Iraqi military personnel would have been sent to British training establishments, while the country's arms and equipment would have been similar to the British.

Some 15 months ago the Egyptian people demonstrated against a similar "revision" of the Anglo-Egyptian Treaty of 1936. According to the *Manchester Guardian's* Cairo correspondent, the progressive Egyptian press is declaring: "We told you so." These circles claim, according to this correspondent, that "Iraq's hostility to the new Treaty not only confirms Egyptian opposition to a Joint Defence Scheme but provides a warning to Britain against persisting in such a plan, especially with minority governments." He concludes "that present-day developments in Iraq have doomed Mr. Bevin's hopes of an Anglo-Arab Joint Defence Plan in the Middle East." (January 29)

Bevin's aim was a closer alliance with the most reactionary pro-imperialist sections of the Arab upper class. This was to be consecrated in a "new series of Treaties regulating friendship with the Arab world" of which the Portsmouth Treaty was to be the first, followed by a "modification" of the Transjordan Treaty of 1936. The Iraqi people have struck a heavy blow at this move.

As now, the earlier Anglo-Iraqi Treaty of 1930 which terminated the British mandate over Iraq and gave the country a semblance of independence, marked a new phase in the then British policy towards the Arab world.

The impetus given by the 1929 crisis to the colonial liberation movements reflected itself in the big upsurge in Egypt, Syria, Lebanon and Palestine as well as in Iraq. This necessitated new forms of imperialist domination to maintain Britain's hold on the colonial countries, while at the same time, appearing to meet the independence demands of the people.

Behind the high sounding phrases of "mandate" and "trusteeship" of the Mandate system, Anglo-French imperialism had consolidated their positions in the Middle East: France in the Levant countries, Britain in Palestine and Iraq where economic control was established over Iraq's oil resources, railways and ports, while the currency under the 1929 "reform" came directly under the Bank of England.

Here Britain had its most loyal puppets in the Hashemite dynasty (Royal house of Iraq and Transjordan) and its clique of landlords and native capitalists who were not interested in real independence, but in oil royalties and other crumbs for which they were prepared to allow imperialism to exploit their country's resources so long as their privileged positions were secured. Here the liberation movement was (with the exception of Transjordan) relatively weakest.

Iraq then was considered to be most "ripe" for that new form of imperialist rule which would maintain Britain's hold while giving the appearance of "satisfying" national aspirations.

The Anglo-Iraqi Treaty of 1930, which replaced the Mandate and brought Iraq into the League of Nations as a "sovereign" state, was the new instrument of imperialist rule. It has been consistently opposed by the progressive forces in Iraq against governments, nearly all British puppets, who have clamped down on the most elementary democratic rights of the people.

Despite a long period of martial law which began after the pro-Nazi Rashid Ali uprising in 1941 (only lifted in 1946) and the savage repression against the Left parties and the Trade Unions in which the police and military fired on strikers in the oil fields, ports and railways during the summer of 1946, the democratic movement reached a new level of development in

unseating the pro-British puppet government of Sayed Saleh Jabr. The revolt against the new Treaty had the backing of even the right-wing Nationalist parties like the Istakl (independence) in which there are many pro-fascist elements, and the Liberal party which represents the big landlords and the native bourgeoisie.

The new Cabinet, however, is far from being a popular one. The Premier, Mahommed al Sadr, President of the Senate, is reported to have been associated with the Rashid Ali *coup-d'état*, while key positions are held by three former Premiers, past puppets of Whitehall. Arshad el Umari, who headed one of the most repressive regimes in 1946 and was responsible for the military firing on peaceful strikers' processions in Kirkuk and Baghdad, is Minister of Defence; Jamil Madfai, Minister of the Interior and Hamdi Pachachi, Foreign Secretary. This government will not solve the pressing economic problems of food shortages and rising prices, neither will it end Iraq's dependence on Britain.

The immediate calling of free parliamentary elections and a representative government which will allow democratic rights and liberties and end Iraq's colonial servitude to Britain, will consolidate the great victory won by the Iraqi people and give added impetus to the liberation struggles of the Middle East peoples against the war aims of the imperialists.

I. Rednap.

Problems of Devaluation

The devaluation of the franc, and the establishment of a free market in gold and in certain currencies in Paris has a wider significance than the future of French economy itself. In one sense, the relative values of currencies are the least important frill on the economic system. At the same time they are the expression of the underlying forces. The question raised by the French devaluation is: does it correspond to the collapse of the bank in Austria, Credit-Anstalt, in May, 1931, which led to the spectacular collapse in exchange and credit?

In a Socialist State, or even a country of planned economy where capitalism is no longer the dominant force, the ultimate backing of the currency is the productive power of the economy.

In the capitalist world, however, currency becomes in itself a weapon of aggression. First of all it is aggression against the working class and peasantry of the empires, or against the peoples of nominally independent countries which are in reality bound to the economy of the metropolitan centres.

The second main line of aggression, in which the currency plays the part of paratroops, is in the struggle against rival imperialisms. In this connection the currency can only ultimately reflect the weakness or strength in the whole economy. Thus, though there is at the present time a great shortage of dollars in the European capitalist world, because of the breakdown of production and the shortage of raw materials and food, the dollar itself is in no very strong position. In relation to gold it is actually in a depreciated position. While production in the United States is 186 per cent above the pre-war average, the country's money supply has increased more than 2½ times and deposits have nearly doubled.

The matter is complicated by the fact that the values of currencies relative to each other are affected by the whole developing superstructure of monopoly capitalism in its financial aspects. It is not simply the payment of trade accounts that determines the value of currencies. It is also the fact that heavy interest charges have to be made, that, in the case of Britain in particular, heavy overseas commitments, due to imbalance of trade, have been incurred in order to meet the cost of maintaining the imperialist state, and also the fact that the rich are all the time trying to move their wealth from one currency area to another. At present, for instance, the rich are trying to leave the sterling area and buy dollars. French capitalists have got away with $8,000 million to overseas. On top of this there is the speculative "hot money" which wants to transfer from place to place.

The devaluation of the French franc can have certain immediate effects on the powers of rival countries to sell, because the export value of French goods automatically falls in quoted francs. It is possible for the French and for other nations in Europe (e.g., Belgium) operating through the French market to buy goods at one price, convert them into francs and even to under-sell Britain with its own goods, so long as the sterling value is maintained at the present level. The prospect that is opened up is one of competitive devaluation in order to snatch temporary advantages in export markets. However, the second part of the French operation, and the one which the British took particular exception to, is the establishment of a free market. During the nineteenth century the British had fought to secure one currency running all over the world, which took the outward form of the gold standard and the inward form of British domination. The effect of two world wars has been to set up the dollar area, the sterling area, the rouble area and the intermediate area of secondary States which have nevertheless considerable nuisance value, as is shown by the emergence of the reichsmark area before the war and now the operations of the French. During the war an effort was made, largely from this country, to make an alliance between the sterling area and the dollar area by which world currency stability would be achieved. In effect, of course, this became a weapon of the American financiers to undermine their great rival. The question the franc free market opens up is whether this machinery is to be maintained.

The gathering crisis in world economics following on the persistent depression in Europe, the danger of collapse in the United States, the possible ending of the sellers' market in world commodities and the general disorganisation of America, may involve us in a straight currency war. Whether or not they operate through international machinery or through open warfare the Americans hope to use their great power to enlarge their empire, their dollar empire, if not their territorial empire. At the same time the British capitalists are making ready, by turning the heat on the workers here, by developing new forms of imperialist exploitation, and by a policy of stonewalling while their rivals in America over-reach themselves, to emerge again as an effective financial centre. They are at present in a weak position to face "free competition." Free markets, etc., because of the weakness of the £. A free market shows it to be valued at around $2½ instead of $4, the controlled price. So they turn to the workers to save them by accepting lower real wages.

John Frederick.

attitude towards the possibility of the Party influencing the [illegible] our militants to insist on a Socialist policy.

N. S. LE BROCQ
(St. Helier, Jersey)

May I join with Comrade George Allison in his answer to H. L., of Welwyn Garden City.

H. L. represents a minority (and dangerous) school of thought, a trend which is capable of bringing about disastrous consequences. These comrades are suffering from bad attacks of Lenin's "infantile disorder," and their analysis of the situation is characterised more by wishful thinking than by a facing up to objective reality.

The workers have not been brought, yet, to the "threshold of revolution" and the transition from a reformist to a revolutionary outlook will only come through the points laid down by the E.C., the mobilisation of the working class for struggle in defence of their standards of living and the development of a drive to purge the Government of the reactionary right-wing elements.

A revolutionary standpoint does not come automatically, nor do the workers reach such a position except through the medium of day-to-day struggle, led by our Party.

H. L. creates the dangerous illusion that a revolutionary standpoint is already adopted by the workers, and on such a false basis the most fantastic political houses may be constructed.

The reformists in the Labour movement and Government still possess considerable influence, and this hold, developed for decades, over the Labour movement, can and will be broken in the course of the struggle for the working class living standards.

In talking glibly of our treading the path of the new democracies H. L. shuts his eyes yet again, and yet again produces colourful pipe-dreams. The Eastern Democracies stand in the powerful background of the U.S.S.R.; we fight in the shadow of an aggressive American imperialism, and this talk of "Soviets," "People's Committees," is, in this light, fantastic nonsense.

Comrade Allison touches the crux of the matter in his statement that H. L. wishes us to retire into isolation of our own accord. H. L. is, in truth, blind to the entirety of the Labour movement, and the organised strength and capabilities of that movement. The most charitable conclusion is to say that obviously H. L. has not studied Comrade Pollitt's report deeply, or he would not have overlooked the statement in Section VIII.

"We shall have to convince the Labour movement of the capitalist character of the Government's policy, and prove that if this policy is continued the present attacks on working class conditions and standards represent only the beginning . . . it is now the mass struggle against the present reactionary policy and present composition of the Government that needs to be aroused and organised at every stage."

ALBERT LEVINE
(Stepney Borough Communist Party)

The conclusion that George Allison comes to in replying to H. L. on the subject of a new Labour Government is correct enough, but to write merely about the need to mobilise the people against the attack on their living standards is not to make a particularly scientific reply.

Socialism, and the change of class power that must of necessity precede it, can only be wrought by the working class organised as such, for expressly Socialist ends.

At present the working class is not so organised and the aims of the determining part of the Labour movement are not so defined. Before Socialism can be made a reality there must be:

(1) The realisation in the Labour movement that the building of Socialism is the historic role of the working class and of no other class or combination of classes. (One-time middle class elements having changed their own class identity in joining the workers.)

(2) The organisation of the Labour movement on this basis in open and direct antagonism to the capitalist ruling class.

(3) The scientific preparation of the Labour movement for the conquest of power and for its direction thereafter, in the clear recognition that the State in its very nature is a coercive instrument for use by the bourgeoisie against the workers, or by the workers against the bourgeoisie.

Where do we, in the Party, go from here in the light of the present situation and in a full recognition of our own at present very limited strength? A correct revolutionary policy is always immediately relevant to the state of things as we find them.

The answer, I would suggest, is Pollitt's Report to the E.C. It is a correct general assessment. The principal thing we have to beware of is the speed with which our political and economic circumstances are going to change.

In all probability we shall be faced before next Congress with a situation quite without precedent in British history. If, as seems certain, this is the final crisis of capitalism, it must follow quite logically that it is also the pre-revolutionary crisis. In the coming year we must be free of delay in the formulation of correct policy, in contra-distinction to our record over the past year.

PETER W. CARDIGAN
(Newcastle-on-Tyne)

The possibility of the masses responding correctly to a situation rests on their seeing that situation as it is. The Communist Party must undoubtedly fight for changes in the Government so long as the present phase lasts, but the genuine left wing of the Labour Party must be distinguished from the parliamentary petit-bourgeoisie, which opportunist force is not a reliable source of cadres for a new Government. In fighting for such a change of Government we must not convince ourselves that it will necessarily materialise and separate it, eventually, from its usefulness, as in the last period of "National Unity", and thus neglect the exposure of Social Democracy as the spearhead of the bosses, and of the corrupt *nature* of bourgeois democracy *as compared with* Socialist democracy.

There are economic forces at work on post-war Britain which are entirely unique, and the "essence of twenty years" may well be concentrated in a few months when the breaking point comes. We must not drag behind the working class when it finally turns, and in that sense H. L.'s otherwise unrealistic leap contains a measure of truth. In our fight to isolate the Right, which will develop from our fight to avoid its attempt to isolate us, we must not delude ourselves (and I am speaking of *the mass of the Party and its close sympathisers*) so that we present "governmental reforms", if achieved, as more than an aspect of a far more fundamental aim—that of tearing the workers away from,

and exposing, the Social Democrats, and of obtaining the leadership of the non-proletarian working classes.

We must realise, obviously, that the last word rests with the movement, in its millions, and with the Communist Party, but we must not underestimate the *unwavering treachery* and strength of the Social Democratic leaders, and their allies, in this country.

KEN GERRISH
(Harwards Heath)

Marshall Plan and the Alternative

Attlee (tongue in cheek), replying to the Foreign Policy debate, said: "I do not understand how people can oppose the Marshall plan when they have nothing to put in its place unless they are prepared to march to the realisation of their ideas through the death and starvation of millions."

The E.C. statement on the Marshall plan (29.1.48) answers Attlee by citing the Three Year Plan for Prosperity as the alternative to acceptance of the Marshall plan.

I believe we have to do more to answer those who distort our policy by seeking to put across the idea that *rejection of U.S. aid* is an integral part of Communist policy. This arises from the Marshall plan being sold as the only plan for U.S. aid to Europe—hence reject the Marshall plan and you reject U.S. aid.

It is true that in the above-mentioned E.C. statement we find quite explicitly: "No one in Britain or elsewhere would object to U.S. aid if it were given without political and economic strings. European countries . . . need feel no shame at receiving aid from the U.S., which has enriched itself through the war." This I feel is not positive enough. It welcomes genuine U.S. aid *in principle*, while ignoring the actual proposals based on that principle which are being advocated in America by Henry Wallace—proposals just as much in the interests of the American people as of the peoples receiving such genuine aid.

The millionaire press is not interested in publicising the Wallace plan, which at once is an exposure of the real aims of the Marshall plan and the Attlee line about there being "nothing to put in its place." The reasons for our opposition to the Marshall plan will be much more widely understood, and more clearly understood, if we popularise and give general support to the Wallace plan while at the same time rejecting the Marshall plan and advancing our own Three Year Plan for Prosperity.

DAVE GOODMAN
(Plymouth)

A Vigorous Campaign for Peace

A letter received from a comrade in Barnstaple contained the following extract which I think suitable for inclusion in Congress Discussion. (The comrade has been informed that the extract is being forwarded to you.)

"Talking to individual people I often feel nonplussed to combat the poisonous, slanderous propaganda taking hold of their minds, so that the word 'Communist' is like a red rag to a bull. To wit, Cummings in the *News Chronicle*.

"How I wish the Communist Party would launch a big, vigorous peace campaign. This would have a tremendous public appeal and do a lot to establish a different idea of Communism.

C.D. (Barnstaple)"

The letter went on to say: "Do you think something could be done at headquarters?" So Congress Discussion seems the appropriate place to air the point of view.

DAVE GOODMAN
(District Secretary, Devon & Cornwall District)

What the Tories Did

Comrade Pollitt, in Section VI of his Report, points out the need to make clear to young people in the Labour movement the record of Labour Party leadership between the two wars. While in full agreement with this, we want to re-emphasise the need, touched on in the Report (Section V) but not, we think, sufficiently stressed, to bring home to younger people the nature and trends of Tory policy in the same period.

Many young people are aware of it in general terms, but some very imaginative and forthright propaganda is needed to put before them what the days of Baldwin and Chamberlain really meant for the working class movement. We must make clear, especially to the middle-class people with whom we as a student branch are mostly in contact, what Tory rule meant to the workers, and what it will mean for the professional classes too, if the Tories return to power.

LONDON STUDENT GENERAL BRANCH

Building a Mass Party

I want to deal with the question of the *Daily Worker* and Party recruitment in relation to street work. The branches should concentrate on two or three streets. We in Torquay have had very good results in this branch of Party work. I, a Party building worker, went into one street to enquire if any building workers lived there, and was told which house to go to. I had copies of the *Daily Worker* and approached him, discussing problems of his own trade. He bought a copy and he also gave me four addresses of other building workers living in the same street. All four of these workers had relatives and friends living in the same street. At one house a girl of about fourteen came to the door. I asked her what she was interested in, and she said: "Collecting photographs of film stars," so I gave her an old copy of *Challenge* with the film stars marching against the Hollywood Un-American Activities Committee; then her mother came to the door and took part in the talk. I asked her to buy a copy of the *Daily Worker*, which she did. During my conversation with the workers in the street they told me that they wanted a letter box erected on the estate. I reported this to the branch and they are getting out a petition. By this kind of work, and also selective canvassing and door to door sales of the *Daily Worker*, I have built up a sale of 32 week-end readers in the same street and three *Challenge* readers, besides four copies of *Looking Ahead* and other party literature. When you have got good results in one street then move on to the next. This will solve our electoral problems and at the same time prevent the workers voting for reaction. This is the kind of work that builds up the *Daily Worker* street groups and ward groups. Comrades, if a Party building worker can get results like this in one street, what about members in other trades doing likewise.

LEN PUGH
(Torquay)

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

13 FEB 1948

SECRET

E

Eastern Gen

BOX No. 500,
PARLIAMENT STREET S.O.,
LONDON, S.W.1.

Telephone Nos.
REGENT 5050.
WHITEHALL 5789.

10th February 1948.

SF.411/Iraq/B3a/JCR.

E2096

13 FEB 1948

Dear Halford,

The attached report on Communist organisations in Iraq is a revised version of the earlier paper referred to in the Embassy's despatch No. 330 of 12th September 1947.

300/31/47 E8823/YY/93

Yours sincerely,

J.C. Robertson.

A.S. Halford Esq.,
Foreign Office.

JCR/JE
Enclosure.

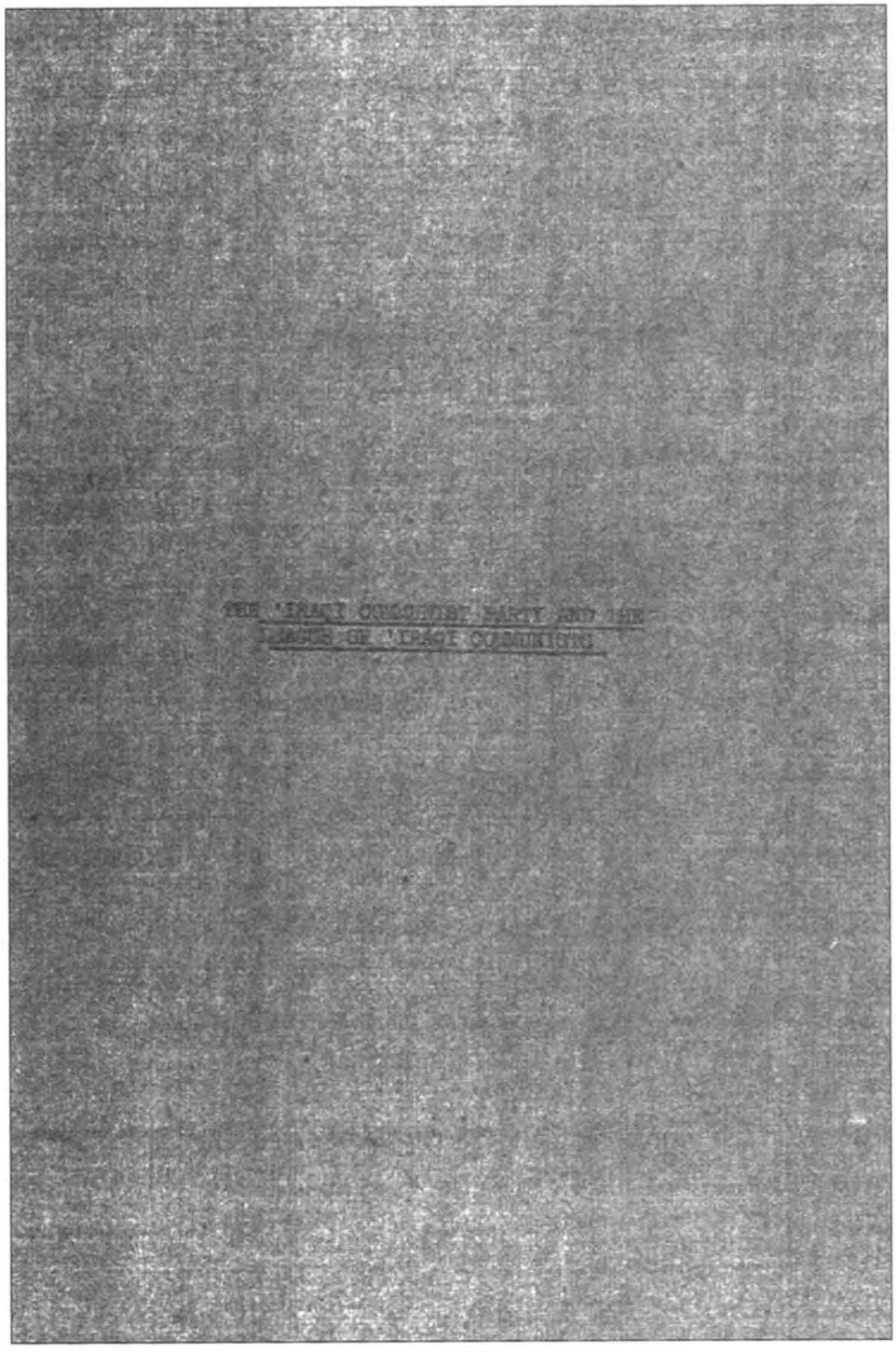

SECRET

Telephone Nos.
Regent 6050.
Whitehall 6789.

Box No. 500,
Parliament Street P.O.,
London, S.W.1.

Ref: 37.411/Iraq/Ba.

The attached report on

"The Iraqi Communist Party and the
League of Iraqi Communists"

has been received from Security Intelligence Middle East, who have arranged local distribution.

Foreign Office	(Mr. A.S. Halford). ✓
Colonial Office	(Sir Marston Logan, K.B.E., C.M.G.).
War Office	(M.I.3a, Major C. St B. de Lisle).
Admiralty	(N.I.D.I.1.D., Lt.Cdr. E. Hodgkinson, R.N.).
Air Ministry	(D.D.I.(O. & S.), S/Ldr. I.S. Brodie, O.B.E.).

Date: 9th February, 1953.

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

INTRODUCTION

The attached paper is an attempt to collate and analyse all significant information held by this office up to the end of 1947 concerning the Communist movement in 'Iraq.

Communism in 'Iraq is not merely technically illegal as in some other countries of the Middle East; the authorities have made continual efforts to stamp out the movement. Consequently its supporters have been compelled to work in conditions of strict secrecy and information has been correspondingly hard to obtain. There are therefore many gaps in our knowledge of the subject which can only be filled by speculation and on the few occasions where this has been done in the attached paper the fact has been clearly indicated.

The year 1947 marked a turning point in the history of the 'Iraqi Communist movement. In January a particularly successful operation by the police resulted in the arrest of several of the more prominent members, many of whom were subsequently sentenced to long terms of imprisonment. Little information, apart from that which was obtained as a result of these arrests, has been forthcoming during the year. While this may be due partly to the disruption of the Communist organisations in 'Iraq and a temporary lull in the activity of the members still at large, it is likely that the security of the party has been considerably tightened up.

The attached paper amends all previous papers issued by this office on the subject of Communism in 'Iraq.

THE 'IRAQI COMMUNIST PARTY AND THE LEAGUE OF 'IRAQI COMMUNISTS

A. LEGAL STATUS

Article 1 of the Law Supplemental to the Baghdad Penal Code No.51/1938 states that "whoever expresses approval of or disseminates by any of the means of publication any of the doctrines of Bolshevik Socialism (Communism), or Anarchy, or the like, which aim at the change of the system of government and fundamental principles and status of society that are guaranteed by the Organic Law, shall be punished with penal servitude, or with imprisonment not exceeding seven years, or with both." This is but one of several articles in the Penal Code making Communist organisations in 'Iraq illegal.

B. HISTORY

Little is known of the history of Communism in 'Iraq. Compelled to work underground, Marxists have usually been successful in keeping themselves and their organisations hidden. From time to time newspapers and pamphlets claiming to represent an 'Iraqi Communist Party have come to light, but there seemed to be no proof that such a body actually existed. Although, in theory, Government in 'Iraq depends upon the will of the citizens, in practice the country has always been an oligarchy, controlled by a few powerful families, determined to keep power in their own hands, and quite without scruple in abusing the constitution to do so. In Parliament, Cabinets have been challenged not by rival parties wishing to make some change in policy, but by individuals anxious to secure office for themselves. Anyone wishing to carry through reforms likely to damage or displease the ruling few has had to work outside the Parliamentary system and often in secret. In trying to establish whether a Communist Party existed in 'Iraq investigators have usually been confused on finding that all such reformers were labelled Communists by 'Iraqi officials, when in Europe most of them would rarely be described as Liberals or Social Democrats. In consequence it was thought that although various groups of radicals might from time to time call themselves by such names as "The 'Iraqi Communist Party", no organised network existed in the country which Moscow could recognise as Communist and which could be compared to the Communist parties of Europe and America. But in January 1947 the C.I.D. unexpectedly unearthed two organisations in Baghdad, one of which though small exhibited many of the features of a genuine Communist Party on the European model. It now appears that it had existed for some time before it was uncovered, and that it had come to notice already in other guises.

Although, according to one report, a Communist Party with a Central Executive first came into being in 'Iraq as long ago as 1927, it certainly had no continuous existence as an organised party, and in fact Communism remained dormant until about 1935. Yusuf Salman YUSUF, the Secretary General of the Communist Party of 'Iraq (one of the two groups uncovered during the operations of the C.I.D. mentioned above), has recently stated that his own organisation was founded only in 1934, and even this should not be taken to indicate that any single united Communist Party has been in existence since 1934; that date better represents the time when the first foundations were laid, to be fostered by various persons and factions, among which YUSUF's group eventually emerged as the nearest approach to a national Communist party.

A. LEGAL STATUS

Article 1 of the law Supplemental to the Baghdad Penal Code No.51/1938 states that "whoever expresses approval of or disseminates by any of the means of publication any of the doctrines of Bolshevik Socialism (Communism), or Anarchy, or the like, which aim at the change of the system of government and fundamental principles and status of society that are guaranteed by the Organic Law, shall be punished with penal servitude, or with imprisonment not exceeding seven years, or with both." This is but one of several articles in the Penal Code making Communist organisations in 'Iraq illegal.

B. HISTORY

Little is known of the history of Communism in 'Iraq. Compelled to work underground, Marxists have usually been successful in keeping themselves and their organisations hidden. From time to time newspapers and pamphlets claiming to represent an 'Iraqi Communist Party have come to light, but there seemed to be no proof that such a body actually existed. Although, in theory, Government in 'Iraq depends upon the will of the citizens, in practice the country has always been an oligarchy, controlled by a few powerful families, determined to keep power in their own hands, and quite without scruple in abusing the constitution to do so. In Parliament, Cabinets have been challenged not by rival parties wishing to make some change in policy, but by individuals anxious to secure office for themselves. Anyone wishing to carry through reforms likely to damage or displease the ruling few has had to work outside the Parliamentary system and often in secret. In trying to establish whether a Communist Party existed in 'Iraq investigators have usually been confused on finding that all such reformers were labelled Communists by 'Iraqi officials, when in Europe most of them would merely be described as Liberals or Social Democrats. In consequence it was thought that although various groups of radicals might from time to time call themselves by such names as "The 'Iraqi Communist Party", no organised network existed in the country which Moscow could recognise as Communist and which could be compared to the Communist parties of Europe and America. But in January 1947 the C.I.D. unexpectedly unearthed two organisations in Baghdad, one of which though small exhibited many of the features of a genuine Communist Party on the European model. It now appears that it had existed for some time before it was uncovered, and that it had come to notice already in other guises.

Although, according to one report, a Communist Party with a Central Executive first came into being in 'Iraq as long ago as 1927, it certainly had no continuous existence as an organised party, and in fact Communism remained dormant until about 1935. Yusuf Salman YUSUF, the Secretary General of the Communist Party of 'Iraq (one of the two groups uncovered during the operations of the C.I.D. mentioned above), has recently stated that his own organisation was founded only in 1934, and even this should not be taken to indicate that any single united Communist Party has been in existence since 1934; that date better represents the time when the first foundations were laid, to be fostered by various persons and factions, among which YUSUF's group eventually emerged as the nearest approach to a national Communist party.

About the early thirties the Russians seem to have been in contact with 'Iraqi Communists through trade agencies in the country

country, and through an underground organisation called ECLO. Both the agencies and ECLO were later closed. Between 1929 and 1935 the Soviet Government are believed also to have used their Consulate at Kermanshah for communicating with 'Iraq. At the beginning of the Second World War there may have been a link between 'Iraq and Moscow through the Syrian Communist Party.

By the time of the Hikmat Sulciman regime of 1936 the Communists had apparently won a considerable number of supporters, but for some reason these began to fall away again after 1937. In May 1941 Rashid 'Ali Al GAILANI led his unsuccessful revolt in favour of the Axis powers against the Regent, and the Communists, in line with the Soviet policy of the moment, gave him their support. When the U.S.S.R. entered the war, the Communist Movement once more began to gain ground; in 'Iraq as in other parts of the world, many people became more sympathetic towards it. At this time the Communists in Baghdad were publishing a most successful clandestine newspaper with the traditional Leninist name of "Ash Sharara", "The Spark".

In the Autumn of 1942 the various communist fractions, having apparently to some extent reconciled their differences in the early years of the war, once again began to fall apart, and a number of sympathisers who had until then associated very closely with the movement began to dissociate themselves from it. Three of them, Kamil CHADIRCHI, Aziz SHARIF and Abdul Fattah IBRAHIM later became leaders of Socialist organizations authorised by the Government. Shamsa AIYUB, a member then responsible for the editorial direction of "Al Majalla", (another Communist publication) was expelled from his group as a Bolshevik opportunist and took with him a number of followers. Their subsequent history is obscure, though AIYUB himself seems to be now associated with Kamil CHADIRCHI in his legal Socialist party. It was the group of Communists remaining after these divisions to continue the publication of "Ash Sharara" which later developed into the two organisations uncovered in January of this year. "Ash Sharara" was soon supplemented by a new and equally successful publication named "Al Qa'ida"; this at first appeared irregularly and later at monthly intervals. In May 1943 this group suffered a blow in the arrest of one of their principal leaders, the lawyer Daoud al SAYIGH, but they continued to operate, and by January 1944 his advocate friends had worked to such good effect that he was released. Later in the same year the leaders disagreed again and consequently Al SAYIGH launched a newspaper of his own called "Wahdat an Nidhal". It appeared only for a short time. In May 1945 Al SAYIGH again amalgamated his followers with the "Al Qaida" group but himself appears to have taken little part in its activities and in 1946 he launched yet another underground newspaper, "Al 'Amal", the organ of a seceding group formed under his leadership and called "The League of 'Iraqi Communists". This was the second and smaller of the two groups uncovered in January 1947.

Meanwhile in the Spring of 1944 the main body of the Communists had produced a formal statement of their aims under the name of the "National Front", and in 1945 "Al Qaida" claimed that a National Congress had been held, although according to the C.I.D. it is extremely doubtful whether this ever took place. At most it was probably a meeting of a few representatives, perhaps including members from the provinces, who were called a National Congress for the sake of publicity. By this time the group had cells in all the main towns and many of the smaller ones, and was organized in the form it finally possessed as the Communist Party of 'Iraq.

In September 1941 the Iraqi Government for the first time in nine

1935 the Soviet Government are believed also to have used their Consulate at Kermanshah for communicating with 'Iraq. At the beginning of the Second World War there may have been a link between 'Iraq and Moscow through the Syrian Communist Party.

By the time of the Hikmat Sulaiman regime of 1936 the Communists had apparently won a considerable number of supporters, but for some reason these began to fall away again after 1937. In May 1941 Rashid 'Ali Al GAILANI led his unsuccessful revolt in favour of the Axis powers against the Regent, and the Communists, in line with the Soviet policy of the moment, gave him their support. When the U.S.S.R. entered the war, the Communist Movement once more began to gain ground; in 'Iraq as in other parts of the world, many people became more sympathetic towards it. At this time the Communists in Baghdad were publishing a most successful clandestine newspaper with the traditional Leninist name of "Ash Sharara", "The Spark".

In the Autumn of 1942 the various communist factions, having apparently to some extent reconciled their differences in the early years of the war, once again began to fall apart, and a number of sympathisers who had until then associated very closely with the movement began to dissociate themselves from it. Three of them, Kamil CHADIRCHI, Aziz SHARIF and Abdul Fattah IBRAHIM later became leaders of Socialist organizations authorized by the Government. Dhannun AIYUB, a member then responsible for the editorial direction of "Al Majalla", (another Communist publication) was expelled from his group as a Menshevik opportunist and took with him a number of followers. Their subsequent history is obscure, though AIYUB himself seems to be now associated with Kamil CHADIRCHI in his legal Socialist party. It was the group of Communists remaining after these divisions to continue the publication of "Ash Sharara" which later developed into the two organizations uncovered in January of this year. "Ash Sharara" was soon supplemented by a new and equally successful publication named "Al Qa'ida"; this at first appeared irregularly and later at monthly intervals. In May 1943 this group suffered a blow in the arrest of one of their principal leaders, the lawyer Daoud al SAYIGH, but they continued to operate, and by January 1944 his advocate friends had worked to such good effect that he was released. Later in the same year the leaders disagreed again and consequently Al SAYIGH launched a newspaper of his own called "Wahidat an Nidhal". It appeared only for a short time. In May 1945 Al SAYIGH again amalgamated his followers with the "Al Qaida" group but himself appears to have taken little part in its activities and in 1946 he launched yet another underground newspaper, "Al 'Amal", the organ of a seceding group formed under his leadership and called "The League of 'Iraqi Communists". This was the second and smaller of the two groups uncovered in January 1947.

Meanwhile in the Spring of 1944 the main body of the Communists had produced a formal statement of their aims under the name of the "National Pact", and in 1945 "Al Qaida" claimed that a National Congress had been held, although according to the C.I.D. it is extremely doubtful whether this ever took place. At most it was probably a meeting of a few representatives, perhaps including members from the provinces, who were called a National Congress for the sake of publicity. By this time the group had cells in all the main towns and many of the smaller ones, and was organized in the form it finally possessed as the Communist Party of 'Iraq.

In September 1944 the Iraqi Government for the first time in nine years permitted workers to form Trade Unions. There was an immediate rush to do so and several were formed. The Communists as the most

/experienced

experienced leaders of the proletariat soon secured an influence in them. In April 1945 the most important of the Unions, that formed by the Railway Workers, organised a strike lasting a fortnight which seriously alarmed the administration of the I.S.R. The strike had been instigated chiefly by Communists and without the party's support would probably have come to an end far more quickly than it did. In consequence of it the Government closed down the syndicate, but other unions also penetrated by Communists have continued to operate. The party had not been so successful elsewhere, however, and the latest trend among Trade Unions seems to be against Communist domination and therefore against recruiting Communist members.

During the autumn of 1945 two organizations were formed in Baghdad which were later found to be closely connected with the Communist Party of Iraq. These were the anti-Zionist League and the Hizb al Taharrur al Wateni, or National Liberation Party. Unlike the Communists themselves these groups worked openly though without authorisation and proved themselves useful in organising disturbances and demonstrations to further the policy of the Communists.

On 13th January 1947 a successful police raid on a house in Baghdad brought to light a number of papers belonging to The League of 'Iraqi Communists and a printing press used to print the organ of the Group, Al 'Amal. In a further raid on 18th January the police took by surprise and apparently in session the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq with masses of their documents. These included lists of members and cover-names and correspondence with Syrian Communists. Among those arrested at this time were most of the known Communist leaders including Daoud al SAYIGH, head of the League of 'Iraqi Communists and Yusuf SALMAN YUSUF, Secretary-General of the Communist Party of 'Iraq. Sixty-five Communists were eventually brought to trial; the sentences passed on them are shown in detail at Appendix "A" Most of the details of organization shown below are those which are known or suspected to have been in force at the time of the events just described. We know as yet very little of the Communists who have escaped arrest, and of what they may have been doing to reorganise themselves. Al Qa'ida has already reappeared and Communists in Najaf are reported to have boasted that a new Central Executive now exists.

C. PARTY ORGANIZATION

Information produced from the police raids of January 1947 showed that at that time two distinct groups of Communists were operating in 'Iraq. The first and more important of these was known as "The Iraqi Communist Party" (Hisb ash Shiyu'i al'Iraqi); the second as "The League of 'Iraqi Communists" (Rabitat ash Shiyu'in al 'Iraqiin), and later as the Communist Action Group (Shabab al'Amal al Shiyu'in). The leaders of the two groups at least seem to have collaborated with one another closely, though we have little proof of this. Much of the information available to us on the two 'Iraqi Communist organisations makes no distinction between them. They are identified below wherever sufficient evidence exists to make this possible.

(1) Central Organisation

(a) The Communist Party of 'Iraq

A paper produced in 1944 dealing with what was then called the "Shararo Group" of Communists (now identifiable as the Communist Party of 'Iraq) stated that the group itself claimed to be organised along lines familiar from the study of Communism elsewhere. There was said

by the Railway Workers, organised a strike lasting a fortnight which seriously alarmed the administration of the I.S.R. The strike had been instigated chiefly by Communists and without the party's support would probably have come to an end far more quickly than it did. In consequence of it the Government closed down the syndicate, but other unions also penetrated by Communists have continued to operate. The party had not been so successful elsewhere, however, and the latest trend among Trade Unions seems to be against Communist domination and therefore against recruiting Communist members.

During the autumn of 1945 two organizations were formed in Baghdad which were later found to be closely connected with the Communist Party of Iraq. These were the anti-Zionist League and the Hizb al Tahaarrur al Watani, or National Liberation Party. Unlike the Communists themselves these groups worked openly though without authorisation and proved themselves useful in organising disturbances and demonstrations to further the policy of the Communists.

On 15th January 1947 a successful police raid on a house in Baghdad brought to light a number of papers belonging to The League of 'Iraqi Communists and a printing press used to print the organ of the Group, Al 'Amal. In a further raid on 18th January the police took by surprise and apparently in session, the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq with masses of their documents. These included lists of members and cover-names and correspondence with Syrian Communists. Among those arrested at this time were most of the known Communist leaders including Daoud al SAYIGH, head of the League of 'Iraqi Communists and Yusuf SALMAN YUSUF, Secretary-General of the Communist Party of 'Iraq. Sixty-five Communists were eventually brought to trial; the sentences passed on them are shown in detail at Appendix "A". Most of the details of organisation shown below are those which are known or suspected to have been in force at the time of the events just described. We know as yet very little of the Communists who have escaped arrest, and of what they may have been doing to reorganise themselves. Al Qa'ida has already reappeared and Communists in Najaf are reported to have boasted that a new Central Executive now exists.

C. PARTY ORGANIZATION

Information produced from the police raids of January 1947 showed that at that time two distinct groups of Communists were operating in 'Iraq. The first and more important of these was known as "The Iraqi Communist Party" (Hizb ash Shiyu'i al'Iraqi); the second as "The League of 'Iraqi Communists" (Rabitat ash Shiyu'in al 'Iraqiin), and later as the Communist Action Group (Shabab al'Amal al Shiyu'in). The leaders of the two groups at least seem to have collaborated with one another closely, though we have little proof of this. Much of the information available to us on the two 'Iraqi Communist organisations makes no distinction between them. They are identified below wherever sufficient evidence exists to make this possible.

(1) Central Organisation

(a) The Communist Party of 'Iraq

A paper produced in 1944 dealing with what was then called the "Sharara Group" of Communists (now identifiable as the Communist Party of 'Iraq) stated that the group itself claimed to be organised along lines familiar from the study of Communism elsewhere. There was said to be a Central Committee with a Politbureau and a Bureau for "Translations and Publications" (presumably the Agit-prop department).

/Apparently

Apparently subordinate to these staff formations was an official (then a certain Tel Kaifi Christian called Faraj TAL'IA) who controlled seperate groups of cells in different professional groups. It is very doubtful, however, whether this organisation ever existed outside the imagination of members of the group and even if it did we do not know how much of it remained in being at the beginning of this year. Certainly when the police made their raids, the party possessed a Central Committee - the police actually surprised it in session at the house of a certain Ibrahim Naji SHALZIL, a Jewish partner in the Communist controlled Juri Drug Store. A mass of party documents and literature was found at the same time, which suggest that the premises were a meeting-place of a nature more than casual. A list of those arrested appears below:

Secretary-General	Yusuf Salman YUSUF (alias FAHAD, under which name he was an important contributor to the party newspaper 'Al Qa'ida')
Members	Abdul Amir Abdul HADI Zaki Mohammed BASSIM
Apparent Members	Yakub Ephraim 'ISHAQ) Also members of the anti- Ibrahim Naji SHALZIL) Zionist League.

According to BASSIM the members of the Central Committee numbered nine in all, and it is possible that at least some of the remaining four are still at large since they have never been identified.

Although the March 1945 issue of "Al Qa'ida" reported the holding of a first National Congress, we do not know whether a Congress was to form a permanent and integral part of the party's constitution, nor how it was related to the Central Committee. No more has been heard of later Congresses, and it is very doubtful whether the first one in fact took place. Certainly it would be surprising if the constitution of the Party were dependent on the periodical holding of an illegal Congress. We therefore assume that if any Congress took place at all, it was a meeting between a few members, including perhaps one or two from the provinces, who constituted themselves a National Congress for the sake of publicity.

The members of the committee seem to have been appointed either by co-option to the committee or by nomination. They do not appear to have been elected by the rank or file to whom they were not generally known. Each member was normally known only to his own group. It is probable that the rank and file had little interest in the other leaders since they tended to attach themselves to an individual rather than an ideal.

No evidence is available on the composition of the Central Committee since the arrests. There are however three persons who can be said to be of more importance than other communists still at large and it is thought that they may form a nucleus of a new Committee. Their names Masrour Saleh QATTAN, Abdul Wahab Abdul RAZZAQ and Yehoodh SADDIQ.

(b) The League of 'Iraqi Communists

There is no doubt that this was much the smaller and less elaborately organised of the two Communist groups. It was loosely-knit and depended very much upon the personality and energy of its leader, Daoud al SAIGH. His four main assistants were recruited in a casual fashion and appear to have been concerned, up to the time of their arrest, only with the production of leaflets and copies of the groups newspaper, "Al 'Amal". The writing and distribution of those

controlled separate groups of cells in different professional groups. It is very doubtful, however, whether this organization ever existed outside the imagination of members of the group and even if it did we do not know how much of it remained in being at the beginning of this year. Certainly when the police made their raids, the party possessed a Central Committee - the police actually surprised it in session at the house of a certain Ibrahim Naji SHAKIL, a Jewish partner in the Communist controlled Juri Drug Store. A mass of party documents and literature was found at the same time, which suggests that the premises were a meeting-place of a nature more than casual. A list of those arrested appears below:

Secretary-General	Yusuf Salman YUSUF (alias FAHD, under which name he was an important contributor to the party newspaper 'Al Qa'ida')
Members	Abdul Aziz Abdul HADI Zaki Mohammed BASSIM
Apparent Members	Yakub Ibrahim 'ISHAQ) Also members of the anti- Ibrahim Naji SHAKIL) Zionist League.

According to BASSIM the members of the Central Committee numbered nine in all, and it is possible that at least some of the remaining four are still at large since they have never been identified.

Although the March 1945 issue of "Al Qa'ida" reported the holding of a first National Congress, we do not know whether a Congress was to form a permanent and integral part of the party's constitution, nor how it was related to the Central Committee. No more has been heard of later Congresses, and it is very doubtful whether the first one in fact took place. Certainly it would be surprising if the constitution of the Party were dependent on the periodical holding of an illegal Congress. We therefore assume that if any Congress took place at all, it was a meeting between a few members, including perhaps one or two from the provinces, who constituted themselves a National Congress for the sake of publicity.

The members of the committee seem to have been appointed either by co-option to the committee or by nomination. They do not appear to have been elected by the rank or file to whom they were not generally known. Each member was normally known only to his own group. It is probable that the rank and file had little interest in the other leaders since they tended to attach themselves to an individual rather than an ideal.

No evidence is available on the composition of the Central Committee since the arrests. There are however three persons who can be said to be of more importance than other communists still at large and it is thought that they may form a nucleus of a new Committee. Their names Masrour Saleh QATTAN, Abdul Wahab Abdul RAZZAQ and Yehoodh SADDIQ.

(b) The League of 'Iraqi Communists

There is no doubt that this was much the smaller and less elaborately organised of the two Communist groups. It was loosely-knit and depended very much upon the personality and energy of its leader, Daoud al SAYIGH. His four main assistants were recruited in a casual fashion and appear to have been concerned, up to the time of their arrest, only with the production of leaflets and copies of the group's newspaper, "Al 'Amal". The writing and distribution of those publications was probably done solely by Daoud al SAYIGH, the latter

/task

task through his personal contacts in Baghdad and the provinces. The distributing agencies in the provinces appear to have rested on the same haphazard basis of personal contacts as the central core of five persons in Baghdad.

Although its influence through the medium of clandestine publications may have been fairly widespread, the League cannot be regarded as of such importance as the 'Iraqi Communist Party. It seems possible that the organization would have collapsed had Daoud al SAYIGH alone been arrested, and the detention of most if its leading members should prevent any real revival of its activities for some considerable time.

(2) Local Organisation

The "Sharara Group", mentioned at the beginning of paragraph (1) above, claimed that Communist cells in 'Iraq were grouped according to the profession of their members, and that these groups were controlled directly by a single official at the centre. This seems to suggest that at that time no regional organization existed. Recently Yusuf salman YUSUF, the Secretary-General of the Communist Party of 'Iraq, declared that 'branches and cells' of the Party existed in every town of 'Iraq. From other evidence available this appears to be true, but there is still no evidence that there is any formal organization by areas.

According to YUSUF, individual cells of the party were each composed of five members and were known under various names such as "Factory Committee", "Local Workers' Committee", "Class Committee" or "Students Committee" as appropriate.

We have no knowledge of the lower organization of the League of 'Iraqi Communists.

(3) Penetration of Communities and Professions

The Kurds

Kurds in 'Iraq differ from the other inhabitants of the country in race in language and in tradition. They regard Arab no less than Turkish rule as occupation by an alien power. Hence any party organised by Arabs or Baghdadi Jews would find it very hard to find supporters in the Kurdish provinces. Such a task would be particularly difficult for Communists, for society in Kurdistan is still feudal. The peasants are too ignorant and the Aghas too grasping to favour Communism. However, parties favouring Soviet Russia have had much success among Kurds, provided that their doctrine was Kurdish independence and not the class struggle. The most successful of these organizations was the Jiana Kurd Society. (later known simply as Komal-e-Kurd, or Kurdish Society) which succeeded at the end of 1945 in establishing an independent Kurdish republic in Persian Kurdistan, and another, operating among Baghdadi Kurds and in 'Iraqi Kurdistan was the Hizzar-e-Kurd or Kurdish Rescue Society.

Although it appears unlikely that the Communists for the moment at least would have much success in proselytising among Kurds in country areas, they are known to have found some supporters among those living in Baghdad and in the northern cities of 'Iraq who are gradually becoming 'Iraqi rather than Kurd in their outlook. We have no evidence of the existence of any Communist organization working specifically among Kurds. Certainly 'Iraqi Communists have made efforts to direct propaganda towards Kurdistan, and in 1944 the clandestine Nationalist newspapers [illegible] were edited by two publications which were the

The distributing agencies in the provinces appear to have rested on the same haphazard basis of personal contacts as the central core of five persons in Baghdad.

Although its influence through the medium of clandestine publications may have been fairly widespread, the League cannot be regarded as of such importance as the 'Iraqi Communist Party. It seems possible that the organization would have collapsed had Saeed al SAEIDH alone been arrested, and the detention of most of its leading members should prevent any real revival of its activities for some considerable time.

(2) Local Organization

The "Sherara Group", mentioned at the beginning of paragraph (1) above, claimed that Communist cells in 'Iraq were grouped according to the profession of their members, and that these groups were controlled directly by a single official at the centre. This seems to suggest that at that time no regional organization existed. Recently Yusuf Salman YUSUF, the Secretary-General of the Communist Party of 'Iraq, declared that 'branches and cells' of the Party existed in every town of 'Iraq. From other evidence [illegible] appears to be true, but there is still no evidence that there is any formal organization by areas.

According to YUSUF, individual cells of the party were each composed of five members and were known under various names such as "Factory Committee", "Local Workers' Committee", "Class Committee" or "Students Committee" as appropriate.

We have no knowledge of the lower organization of the League of 'Iraqi Communists.

(3) Penetration of Communities and Professions

The Kurds

Kurds in 'Iraq differ from the other inhabitants of the country in race in language and in tradition. They regard Arab no less than Turkish rule as occupation by an alien power. Hence any party organized by Arabs or Baghdadi Jews would find it very hard to find supporters in the Kurdish provinces. Such a task would be particularly difficult for Communists, for society in Kurdistan is still feudal. The peasants are too ignorant and the Aghas too grasping to favour Communism. However, parties favouring Soviet Russia have had much success among Kurds, provided that their doctrine was Kurdish independence and not the class struggle. The most successful of these organizations was the Jiaga [illegible] Society. (later became simply as Kemal-e-Kurd, or Kurdish Society) which succeeded at the end of 1945 in establishing an independent Kurdish republic in Persian Kurdistan, and another, operating among Baghdadi Kurds and in 'Iraqi Kurdistan was the Kismar-e-Kurd or Kurdish Success Society.

Although it appears unlikely that the Communists for the second at least would have much success in proselytizing among Kurds in country areas, they are known to have found some supporters among those living in Baghdad and in the northern cities of 'Iraq who are gradually becoming 'Iraqi rather than Kurd in their outlook. We have no evidence of the existence of any Communist organization working specifically among Kurds. Certainly 'Iraqi Communists have made efforts to direct propaganda towards Kurdistan, and in 1944 the clandestine Nationalist newspapers circulating in that area were joined by two publications which were the work of Communists proper. These were called "Azadi" (Freedom) and

/"Tekiyat-e-Tehmahin"

"Takiyat-e-Tekushin" (Unity of Struggle) and were the organs of two Communist factions which existed at that time and which soon afterwards coalesced, leaving Azadi alone in being. Unlike the Nationalist newspapers, Azadi preached unity between Kurds and Arabs to fight Reactionaries and Imperialists. Many of its articles were direct translations from matter published in Al Qa'ida and its layout too was similar, while the name Takiyat-e-Tekushin was a translation of "Tahidat an Hidhal", Daoud al SAIGH's secret Communist newspaper in Arabic. Thus there seems to be no doubt that Azadi at least took its one from the main group of 'Iraqi communists in Baghdad.

The Armenians

Of a total of 877 votes polled in a recent election to the Armenian Local Council in Baghdad, the pro-Soviet Hanjak party obtained only 69 fewer than their opponents, the National Front, a group mostly composed of Dashnaks. Several of the Baghdadi Armenians have been contacted by S.F.ROV of the Soviet Legation, himself an Armenian, and the local prelates, Archbishop Reuben MIRASHLAN and his successor Krikor der NAGOYIAN, have supported Russian policy in public pronouncements. In 'Iraq, as in most of the other countries of the Middle East, the Soviet Government has made efforts to persuade the Armenians to emigrate to the U.S.S.R.; a local "Migration Committee" exists and many have registered their names as willing to go. But although so many of the 'Iraqi Armenians are sympathetic towards the Soviet Union, we have little evidence of active and educated Communists among them. At times publications in Armenian preaching Socialist doctrines have circulated in 'Iraq (notably an authorised newspaper called Hyoutoun, of which nothing has been heard since the end of 1945). Furthermore the 'Iraqi communists are known to have made some effort to feed the Armenians, as the Kurds, with propaganda. In the police raid of November 1945 which produced documents and literature belonging to the Communist Party were found copies of a pamphlet from Al Qa'ida press translated into Armenian. However, it seems certain that at the beginning of this year the 'Iraqi Communist Party at least possessed no organisation of any size among members of the Armenian community.

The Assyrians

The Assyrians feel themselves insecure in Iraq and many are disappointed in the British from whom they had expected (usually unreasonably) more help than they have received. As a result a number of people among them, as in the Armenian community, seek leadership and protection from the U.S.S.R. Here again the Russians have used a church, in this case the Orthodox among connected Nestorians, to make contacts and they have had much outward success in this; it must be borne in mind however that the Assyrians have a natural love of intrigue and capacity for being dissatisfied with their lot. There has been a good deal of talk in favour of Russia, some of it at public meetings, and much intrigue to bring over waverers to the Soviet cause, but once again we have nothing to show that cells or branches of the Iraqi Communist organisations are responsible, and it seems more likely that the Russians make their approach to the Assyrians directly. The whole study of pro-Soviet intrigue and propaganda among Christian minorities in 'Iraq belongs more properly to the field of authorities than to that of Communism.

The Jews

Although no specifically Jewish branch either of the Communist Party of 'Iraq, or of the League of 'Iraqi Communists, is known to

"Tekiyat-e-Tekushin" (Unity of Struggle) and were the organs of two Communist factions which existed at that time and which soon afterwards coalesced, leaving Azadi alone in being. Unlike the Nationalist newspapers, Azadi preached unity between Kurds and Arabs to fight Reactionaries and Imperialists. Many of its articles were direct translations from matter published in Al Qa'ida and its layout too was similar, while the name Tekiyat-e-Tekushin was a translation of "Wahidat an Nidhal", Daoud al SAYIGH's secret Communist newspaper in Arabic. Thus there seems to be no doubt that Azadi at least took its cue from the main group of 'Iraqi communists in Baghdad.

The Armenians

Of a total of 877 votes polled in a recent election to the Armenian Local Council in Baghdad, the pro-Soviet Menjak party obtained only 69 fewer than their opponents, the National Front, a group mostly composed of Dashnaks. Several of the Baghdadi Armenians have been contacted by S.P.ROV of the Soviet Legation, himself an Armenian, and the local prelates, Archbishop Reuben MINASSIAN and his successor Krikor der MAGOPIAN, have supported Russian policy in public pronouncements. In 'Iraq, as in most of the other countries of the Middle East, the Soviet Government has made efforts to persuade the Armenians to emigrate to the U.S.S.R.; a local "Migration Committee" exists and many have registered their names as willing to go. But although so many of the 'Iraqi Armenians are sympathetic towards the Soviet Union, we have little evidence of active and educated Communists among them. At times publications in Armenian preaching Socialist doctrines have circulated in 'Iraq (notably an authorised newspaper called Myoutoun, of which nothing has been heard since the end of 1945). Furthermore the 'Iraqi communists are known to have made some effort to feed the Armenians, as the Kurds, with propaganda. In the police raid of November 1945 which produced documents and literature belonging to the Communist Party were found copies of a pamphlet from Al Qa'ida press translated into Armenian. However, it seems certain that at the beginning of this year the 'Iraqi Communist Party at least possessed no organization of any size among members of the Armenian community.

The Assyrians

The Assyrians feel themselves insecure in Iraq and many are disappointed in the British from whom they had expected (usually unreasonably) more help than they have received. As a result a number of people among them, as in the Armenian community, seek leadership and protection from the U.S.S.R. Here again the Russians have used a church, in this case the Orthodox among converted Nestorians, to make contacts and they have had much outward success in this; it must be borne in mind however that the Assyrians have a natural love of intrigue and capacity for being dissatisfied with their lot. There has been a good deal of talk in favour of Russia, some of it at public meetings, and much intrigue to bring over waverers to the Soviet cause, but once again we have nothing to show that cells or branches of the Iraqi Communist organizations are responsible, and it seems more likely that the Russians make their approach to the Assyrians directly. The whole study of pro-Soviet intrigue and propaganda among Christian minorities in 'Iraq belongs more properly to the field of subversion, than to that of Communism.

The Jews

Although no specifically Jewish branch either of the Communist Party of 'Iraq, or of the League of 'Iraqi Communists, is known to have existed, an important subsidiary organization of the Communists, the Anti-Zionist League, was founded and largely controlled by Jews. This group is described under para. (E) below. Furthermore, the legal

/Socialist

THIS IS A CO[illegible]
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

Socialist newspapers "[illegible]" and "[illegible]" are backed by the [illegible] Jewish Credit Bank and the Jewish Zilkha Bank respectively. It is interesting to observe that Jews in Baghdad were active in helping those of their brother Jews involved in the recent trials. Although there is no significant percentage of Jews among Communists in Iraq, the Jews are probably rather more interested in Communism than the other minorities [illegible] the achievement of national aspirations [illegible] in many cases a tactical move to attain that end.

The Army

In the course of the trials of January 1949, the police found certain lists of members of the [illegible] against [illegible] the [illegible] that they included sympathisers and persons who [illegible] believed to be possible recruits, as well as members [illegible] evidence could be brought against them. [illegible] apparent [illegible] disaffection in the Army [illegible] particularly [illegible] a number of soldiers [illegible]. It was thought at the time that those responsible for Communist propaganda [illegible] officers (N.C.O.s) and men [illegible] However, the security [illegible] little suspected.

Students

[illegible] at the present time [illegible] Colleges and [illegible] students [illegible] Middle East [illegible] politics [illegible] among those involved in the [illegible] Communists.

(c) Communists

[illegible]

[illegible]

/(5)

(5) Strength - Party Members and Sympathisers

No reliable estimate of the strength of the Communist Party of 'Iraq nor of the League of 'Iraqi Communists nor of close sympathisers is available. From documents seized at the time of the arrest and from the interrogation of arrested persons the 'Iraqi C.I.D. was able to compile a list of over 4,000 names, approximately half being supporters of the Communist Party of 'Iraq and half sympathisers of the League of 'Iraqi Communists. This list, however, contained not only the names found on captured documents, which included possible sympathisers but also those of all previously suspected Communists and of persons known to have received illegal publications emanating from one or other of the groups. The true figure of active Communists is therefore almost certainly well below this figure.

(6) Methods of Recruiting

The method used by the Communist Party of 'Iraq was for aspiring members to submit their application through an existing member who added to it his own report on the candidate. Aspirants remained on probation for two months if they were workers and for six months in all other cases. Many of these applications and reports are now in Police hands. No information on the recruiting methods of the League of 'Iraqi Communists is available.

D. FINANCE

There has been an unconfirmed report that the 'Iraqi Communists received money from the Lebanese Communist Party through their colleagues in Syria, but we have no other evidence on this point. According to a statement by Yusuf Salman YUSUF under interrogation his party obtained funds through contributions by "Comrades", but he refused to disclose precisely who these comrades were. It is also known that the Dar al Hikmat press, a concern which was almost entirely in Communist hands, occasionally paid sums of money to various party members. It appears to be the opinion of the 'Iraqi Government that the press was a regular source of funds to the party. Another such source may have been the Juri Drug Store in Baghdad, although we have no proof of this. The firm came to notice some time before the January arrests for providing money to the Anti-Zionist League; and two of its partners, Ibrahim Naji SHAMIL and Yacub Iphraim YISHAQ, later turned out almost certainly to have been members of the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq. Recently there has been a report that since the January arrests at least 'Iraqi Communists have been receiving Soviet money via the Russian Consulate in Ahwaz.

E. SUBSIDIARY AND AFFILIATED ORGANIZATIONS

Two unauthorised but open political organizations assisted the underground Communist groups in their task. These were the anti-Zionist League, later called the 'Usba group, and the Hizb al Tahaarrur al Watani (National Liberation Party). They worked so closely together that investigators latterly believed them to be in fact one single organization. Certainly they were both tied closely to the Communist Party of 'Iraq. Zaki Mohammed HASSIN, a member of the Party's Central Committee admitted under interrogation that some of its members performed liaison duties with the two illegal groups and also with certain legal parties of the Left-Wing. But there are indications that the link was stronger than he suggested.

Among the papers found in the possession of the Secretary-General of the Communist Party of 'Iraq when he was arrested were recommendations

(5) Strength - Party Members and Sympathisers

No reliable estimate of the strength of the Communist Party of 'Iraq nor of the League of 'Iraqi Communists nor of close sympathisers is available. From documents seized at the time of the arrests and from the interrogation of arrested persons the 'Iraqi C.I.D. was able to compile a list of over 4,000 names, approximately half being supporters of the Communist Party of 'Iraq and half sympathisers of the League of 'Iraqi Communists. This list, however, contained not only the names found on captured documents, which included possible sympathisers, but also those of all previously suspected Communists and of persons known to have received illegal publications emanating from one or other of the groups. The true figure of active Communists is therefore almost certainly well below this figure.

(6) Methods of Recruiting

The method used by the Communist Party of 'Iraq was for aspiring members to submit their application through an existing member who added to it his own report on the candidate. Aspirants remained on probation for two months if they were workers and for six months in all other cases. Many of these applications and reports are now in Police hands. No information on the recruiting methods of the League of 'Iraqi Communists is available.

D. FINANCE

There has been an unconfirmed report that the 'Iraqi Communists received money from the Lebanese Communist Party through their colleagues in Syria, but we have no other evidence on this point. According to a statement by Yusuf Salman YUSUF under interrogation his party obtained funds through contributions by "Comrades", but he refused to disclose precisely who these comrades were. It is also known that the Dar el Hikmat press, a concern which was almost entirely in Communist hands, occasionally paid sums of money to various party members. It appears to be the opinion of the 'Iraqi Government that the press was a regular source of funds to the party. Another such source may have been the Juri Drug Store in Baghdad, although we have no proof of this. The firm came to notice some time before the January arrests for providing money to the Anti-Zionist League; and two of its partners, Ibrahim Naji SHEMEIL and Yacub Iphraim 'ISHAQ, later turned out almost certainly to have been members of the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq. Recently there has been a report that since the January arrests at least 'Iraqi Communists have been receiving Soviet money via the Russian Consulate in Ahwaz.

E. SUBSIDIARY AND AFFILIATED ORGANIZATIONS

Two unauthorised but open political organisations assisted the underground Communist groups in their task. These were the anti-Zionist League, later called the 'Usba group, and the Hizb el Taharrur el Watani (National Liberation Party). They worked so closely together that investigators latterly believed them to be in fact one single organisation. Certainly they were both tied closely to the Communist Party of 'Iraq. Zaki Mohammed BASSIM, a member of the Party's Central Committee admitted under interrogation that some of its members performed liaison duties with the two illegal groups and also with certain legal parties of the Left-Wing. But there are indications that the link was stronger than he suggested.

Among the papers found in the possession of the Secretary-General of the Communist Party of 'Iraq when he was arrested were recommendations

/of

of certain persons for membership of the Communist Party. These were signed by members of the Anti-Zionist League and of the National Liberation Party, who later stated that they had originally submitted them to Salim 'Ubaid al NA'AMAN, the leader of the latter group.

When captured membership lists of the clandestine left-wing groups were compared, many of the members of the Hisb al Taharrur al Watani were found also to be registered members of the Communist Party of 'Iraq. In the case of the Anti-Zionist League it is striking to note that two of its chief organisers were Ibrahim Naji SHAMIL and Yacub Ephrain 'ISHAQ who were almost certainly members of the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq.

To infer that the two illegal left-wing parties although not necessarily under its control, in practice functioned as an executive arm of the Communist Party of 'Iraq, which for reasons of security was itself obliged to avoid publicity. They were well placed to penetrate Trade Unions on behalf of the Communists, and, because they operated in the open, could better carry out the work of organising strikes and demonstrations.

The Anti-Zionist League

This organisation was formed in September 1944 by a few young Jews in Baghdad who alleged that they wanted to demonstrate their opposition to Zionism. Even then the public was sceptical of their professions, and it very soon became obvious that they were using their name as a cloak for agitation on behalf of the extreme Left Wing. The Government authorised their existence as a group in March 1945, and during the following month they were given permission to publish a newspaper, "Al 'Usba". In June of that year they helped to organize a particularly troublesome demonstration in Baghdad against the Government and the British. Some soldiers were directly involved in this and many more appeared to be on the point of joining in when the 'Iraqi Military Police arrived and prevented them from doing so. In July the League appears to have been involved in the strike at the I.P.C. oilfields near Kirkuk. In August they lost their permission to operate and continued their work illegally, stirring up trouble whenever they could, though never very successfully.

The Chairman of the group was one Yusuf Harun ZILKHA. The membership is thought to have amounted to about one thousand.

Hisb al Taharrur al Watani (National Liberation Party)

As this party has always been connected closely with the Anti-Zionist League, their histories are very similar. It was formed in the autumn of 1945 and in October of that year applied for authorisation, which the Government refused them and has never granted since. The party newspaper, Taharrur, appeared only once. Recruits began to appear in the Middle Euphrates, at Najaf and at Diwaniyah, and the party made efforts to open branches in Mosul and in Basra, apparently successfully in the latter place at least. Many Railway employees were members of the party. Together with the Anti-Zionist League, the Hisb al Taharrur al Watani was involved in the Baghdad demonstration of June 1946, and in consequence many of its members were arrested. Probably it was also involved in the Kirkuk strike of July. The members of the party are mostly workers but there are many students among them. They possibly number 5,000. Among the leaders are Salim Ubaid al NA'AMAN, Hassan as Sheikh SHABIBI, Sheikh AZIZ, Sheikh KARIM (in Diwaniya) and Mohammad 'Ali al ZIRJA (now in exile).

In addition to the two illegal Socialist groups there were at the

were signed by members of the Anti-Zionist League and of the National Liberation Party, who later stated that they had originally submitted them to Salim 'Ubaid al NA'AMAN, the leader of the latter group.

When captured membership lists of the clandestine left-wing groups were compared, many of the members of the Hizb al Tcharrur al Watani were found also to be registered members of the Communist Party of 'Iraq. In the case of the Anti-Zionist League it is striking to note that two of its chief organisers were Ibrahim Naji SHAMMIL and Yacub Ibrahim 'ISHAQ who were almost certainly members of the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq.

We infer that the two illegal left-wing parties although not necessarily under its control, in practice functioned as an executive arm of the Communist Party of 'Iraq, which for reasons of security was itself obliged to avoid publicity. They were well placed to penetrate Trade Unions on behalf of the Communists, and, because they operated in the open, could better carry out the work of organising strikes and demonstrations.

The Anti-Zionist League

This organisation was formed in September 1944 by a few young Jews in Baghdad who alleged that they wanted to demonstrate their opposition to Zionism. Even then the public was sceptical of their professions, and it very soon became obvious that they were using their name as a cloak for agitation on behalf of the extreme Left Wing. The Government authorised their existence as a group in March 1945, and during the following month they were given permission to publish a newspaper, "Al 'Usba". In June of that year they helped to organise a particularly troublesome demonstration in Baghdad against the Government and the British. Some soldiers were directly involved in this and many more appeared to be on the point of joining in when the 'Iraqi Military Police arrived and prevented them from doing so. In July the League appears to have been involved in the strike at the I.P.C. oilfields near Kirkuk. In August they lost their permission to operate and continued their work illegally, stirring up trouble whenever they could, though never very successfully.

The Chairman of the group was one Yusuf Harun ZILKHA. The membership is thought to have amounted to about one thousand.

Hizb al Tcharrur al Watani (National Liberation Party)

As this party has always been connected closely with the Anti-Zionist League, their histories are very similar. It was formed in the autumn of 1945 and in October of that year applied for authorisation, which the Government refused then and has never granted since. The party newspaper, Tcharrur, appeared only once. Recruits began to appear in the Middle Euphrates, at Najaf and at Diwaniyah, and the party made efforts to open branches in Mosul and in Basra, apparently successfully in the latter place at least. Many Railway employees were members of the party. Together with the Anti-Zionist League, the Hizb al Tcharrur al Watani was involved in the Baghdad demonstration of June 1946, and in consequence many of its members were arrested. Probably it was also involved in the Kirkuk strike of July. The members of the party are mostly workers but there are many students among them. They possibly number 5,000. Among the leaders are Salim Ubeid al NA'AMAN, Hassan as Sheikh SHAMMI, Sheikh AZIZ, Sheikh KARKUH (in Diwaniya) and Mohammad 'Ali al ZIRQA (now in exile).

In addition to the two illegal Socialist groups there were at the

/time

line of the Communist [illegible] three authorised [illegible] parties in 'Iraq, the Hizb al Watani al Demokrati (National Democratic Party) led by Kamil CHADIRCHI, the Hizb al Ittihad al Watani (National Unity Party) led by Abdul Fattah [illegible] and the Hizb ash Sha'ab (People's Party) led by Aziz SHARIF and Yahya QASSIM. The last of these is usually considered as the extreme left party of the three, though opponents constantly describe them all as Communist. There is very little evidence to show that they are formally linked with the clandestine Communist groups.)

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

It has proved impossible, however, to obtain confirmation of this report.

Recent developments

The [illegible] since [illegible] have recently [illegible] joined [illegible] Communist [illegible] and the [illegible] Communist [illegible]

[illegible] Relations with Trade Unions

[illegible] the Iraqi Government did not [illegible] allowed them [illegible] to organise trade unions [illegible]

[illegible] still [illegible], and have received [illegible] protection [illegible], have continued to work [illegible]

The Railway Workers Union

As described under [illegible] the Government closed down this Union in April 1945 [illegible] in Baghdad and at several provincial railway [illegible] apparently continued to operate [illegible] since then and there have been two further strikes of railway workers demanding that it should be re-established. In July 1946 the Prime Minister stated that he was prepared to authorise it again, but the Ministry of Social Affairs has so far only announced that it will consider applications to form a new union and has turned down that submitted by four members of the old organisation, which still remains illegal. It is certain that Communists were chiefly responsible for all these strikes, but we do not know precisely how they operated. The President of the Union is [illegible]. There is a committee of eighteen and branches exist throughout the railway network of 'Iraq.

The Shoemakers' Union

This union possesses a president and a committee of six. In October 1944 it organized a strike which was backed strongly by the Communists. The legal agent of the Union is Yahya QASSIM, a leader of the Hisb ash Sha'ab.

The Weavers' Union

Directed by a president (Rabi SHARAF) and a committee of six. Amin SHERIF of the Hisb al Watani al Dimokrati has attended one of its Annual Meetings, together with a Communist called Abdulla MAS'UD.

The Press Compositors' Union

In September 1946 the members of this union struck. The Secretary Mohammad ISMAIL, who had already been in Police hands in June for being concerned in an anti-British demonstration, was arrested for his part in the strike and for issuing a pamphlet inciting railway workers to strike. He was sentenced to two months' imprisonment. In January 1947 he was again arrested for being concerned in the printing of matter on the secret Communist press described under para. G (i) below.

Other Unions are:		Leader
Post & Telegraph Workers	(Unauthorised)	Salman Abdul JABBAR
Basra Port Workers	(Discouraged)	Abdul Hussein JANDAR
Masons	(Authorised)	Ni'mat SALMAN
Cigarette Workers	"	Mohammad Saleh Bahr al 'ULOM
Carpenters	"	Hassan Haj ABDULLA
Motor Mechanics & Drivers	"	Hamid al HINDI
Electrical Workers	"	Hadi TAHIN. This group is federated with the Basra Port Union.
Tailors	"	-
Druggists	"	-

There has been talk of a general federation of all these Unions but nothing seems to have been done yet to organize it.

The Communists have also made efforts to gain influence among the employees of the 'Iraq Petroleum Company.

G. PROPAGANDA APPARATUS

(i) Presses

(a) The Secret Communist Press

One machine, purchased by Daoud as SAYIGH out of his earnings as a lawyer, was used until January 1947 to print Al 'Amal/other publications for the League of 'Iraqi Communists. The press itself was portable, and the various necessary accessories and materials were kept in three different houses, and were moved to a fresh set of three houses every six or eight weeks. The police found most of the press on January 13th 1947 at the house of two brothers, Abdul Amir ANBAS and Abdul Hadi ANBAS, who were low-grade railway employees, and students at the Baghdad Law College. Other parts of it were discovered at the house of a teacher called Kadhim HAMADI. certain Mohammed Majid ash SHABBAL, a professional compositor, has admitted that he set up the type for the various Communist publications. Others connected with the press are listed below:-

The Shoemakers' Union

This union possesses a president and a committee of six. In October 1944 it organized a strike which was backed strongly by the Communists. The legal agent of the Union is Yahya QASSIR, a leader of the Hisb ash Sha'ab.

The Weavers' Union

Directed by a president (Rabi SHAMAT) and a committee of six. Amin SHERIF of the Hisb al Watani al Dimokrati has attended one of its Annual Meetings, together with a Communist called Abdulla MAS'UD.

The Press Compositors' Union

In September 1946 the members of this union struck. The Secretary Mohammad ISMAIL, who had already been in Police hands in June for being concerned in an anti-British demonstration, was arrested for his part in the strike and for issuing a pamphlet inciting railway workers to strike. He was sentenced to two months' imprisonment. In January 1947 he was again arrested for being concerned in the printing of matter on the secret Communist press described under para. G (i) below.

Other Unions are:		Leader
Post & Telegraph Workers	(Unauthorised)	Salman Abdul JABBAR
Basra Port Workers	(Discouraged)	Abdul Hussein JABBAR
Masons	(Authorised)	Ni'mat SALMAN
Cigarette Workers	"	Mohammed Saleh Bahr al 'ULUM
Carpenters	"	Hassan Haj ATEULLA
Motor Mechanics & Drivers	"	Hamid al HINDI
Electrical Workers	"	Hadi TAHAN. This group is federated with the Basra Port Union.
Tailors	"	-
Druggists	"	-

There has been talk of a general federation of all these Unions but nothing seems to have been done yet to organise it.

The Communists have also made efforts to gain influence among the employees of the 'Iraq Petroleum Company.

G. PROPAGANDA APPARATUS

(i) Presses

(a) The Secret Communist Press

One machine, purchased by Daoud ea SAYIGH out of his earnings as a lawyer, was used until January 1947 to print Al 'Amal other publications for the League of 'Iraqi Communists. The press itself was portable, and the various necessary accessories and materials were kept in three different houses, and were moved to a fresh set of three houses every six or eight weeks. The police found most of the press on January 13th 1947 at the house of two brothers, Abdul Amir ABBAS and Abdul Hadi ABBAS, who were low-grade railway employees, and students at the Baghdad Law College. Other parts of it were discovered at the house of a teacher called Nadhim HAMADI. A certain Mohammed Majid ash SHALLAL, a professional compositor, has admitted that he set up the type for the various Communist publications. Others connected with the press are listed below:-

Hamid HUSSEIN — A student, living with the brothers ABBAS in whose house the press was discovered.

/Akram HUSSEIN

Akram HUSSEIN	Ex-teacher, ex-official in the Tobacco monopoly, bookseller and student in the Baghdad Commercial College. Transported the press from one house to another.
Khalaf YUSIF	Hirer out of bicycles
Mohammed ISMAIL	Secretary, Press Compositers Union
Abdul Hadi Hussein JAMIL	Dresser, Central Normal School, Baghdad
Kadhim HAMDAN	Auditor I.S.R. and Law College student
Fakhri Mahdi SAID	On the Committee of the Bootmakers' Union. Weaver of Kadhimani
Ahmed HAMIDI	Shoemaker

Concerned in printing and local distribution.

It was at first thought that this press formed a link between the two groups, being used to print the organ of the 'Iraqi Communist Party, "Al Qa'ida", as well as "Al 'Amal". But Yusuf Salman YUSUF has since admitted that in 1944 he purchased a press for his group, and the fact that "Al Qa'ida" reappeared not long after the arrests in identical type and format confirms the existence of a separate press which has not yet been found. It seems that some of YUSUF's publications were also printed on the legal Dar al Hikmat Press (below).

(b) The Dar Al Hikmat Press

This concern, which was a public Company, was responsible for printing matter published on behalf of the Anti-Zionist League and the Hisb al Taharrur al Watani. Experts at the trials, basing their evidence on a scientific comparison of the types used, stated that this press also printed clandestine leaflets for the Communist Party of 'Iraq as well as legal publications. It had a capital of ID 3,000 in shares of ID1. Of these 200 each were held by Abdul Latif MUHAMMAD and Haji IBRAHIM (both described as Communists by the C.I.D.), Zaki Mohammed HASSIM (a member of the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq) and Mohammed 'Ali Al KIRQA and Salim Ubeid al MA'AMIN, of the Hisb al Taharrur al Watani. Other shareholders were Yacub Ibhraim ISHAQ and Ibrahim Haji SHEMAIL (probable members Central Committee, Communist Party of 'Iraq) and the Juri Drug Store (see para. D above). In all of 12 shareholders 29 were listed in captured documents as members of the Communist Party of 'Iraq. The firm was managed by Mohammed 'Ali al KIRQA until 1945 when he was deprived of nationality and deported from 'Iraq and subsequently by Salim Ubeid al MA'AMIN.

On examining the books of the Company, the C.I.D. discovered that its income was not shown and that cash payments had been made to various persons registered as Party members on captured Communist records.

Most of the employees of the Company were sympathisers.

On February 12th 1947 the investigating Magistrate ordered the confiscation of the whole concern.

(ii) Publications

(a) Names of publications and editors

Al Qa'ida

The illegal organ of the Communist Party of 'Iraq, a newspaper of seven or eight pages, apparently edited until January 1947 by Yusuf Salman YUSUF, under the cover name of F.H.D. It first appeared in February

	monopoly, bookseller and student in the Baghdad Commercial College. Transported the press from one house to another.
Khalaf YUSIF	Hirer out of bicycles
Mohammed ISMAIL	Secretary, Press Compositors Union
Abdul Hadi Hussein JAMIL	Dresser, Central Normal School, Baghdad
Kadhim HAMDAN	Auditor I.S.R. and Law College student
Fakhri Mehdi SAID	On the Committee of the Bootmakers' Union.
	Weaver of Kadhimani
Ahmed HAMUDI	Shoemaker

Concerned in printing and local distribution.

It was at first thought that this press formed a link between the two groups, being used to print the organ of the 'Iraqi Communist Party, "Al Qa'ida", as well as "Al 'Amal". But Yusuf Salman YUSUF has since admitted that in 1944 he purchased a press for his group, and the fact that "Al Qa'ida" reappeared not long after the arrests in identical type and format confirms the existence of a separate press which has not yet been found. It seems that some of YUSUF's publications were also printed on the legal Dar al Hikmat Press (below).

(b) The Dar Al Hikmat Press

This concern, which was a public Company, was responsible for printing matter published on behalf of the Anti-Zionist League and the Hizb al Taharrur al Watani. Experts at the trials, basing their evidence on a scientific comparison of the types used, stated that this press also printed clandestine leaflets for the Communist Party of 'Iraq as well as legal publications. It had a capital of ID 5,000 in shares of ID1. Of these 200 each were held by Abdul Latif MOHAMMAD and Naji IBRAHIM (both described as Communists by the C.I.D.), Zaki Mohammad BASSIM (a member of the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq) and Mohammed 'Ali Al ZIRQA and Selim Uboid al MA'AMIN, of the Hizb al Taharrur al Watani. Other shareholders were Yacub Ephraim ISHAQ and Ibrahim Naji SHEMEIL (probable members Central Committee, Communist Party of 'Iraq) and the Juri Drug Store (see para. D above). In all of 124 shareholders 29 were listed in captured documents as members of the Communist Party of 'Iraq. The firm was managed by Mohammed 'Ali al ZIRQA until 1945 when he was deprived of nationality and deported from 'Iraq and subsequently by Selim Uboid al MA'AMIN.

On examining the books of the Company, the C.I.D. discovered that its income was not shown and that cash payments had been made to various persons registered as Party members on captured Communist records.

Most of the employees of the Company were sympathisers.

On February 12th 1947 the investigating Magistrate ordered the confiscation of the whole concern.

(ii) Publications

(a) Names of publications and editors

Al Qa'ida

The illegal organ of the Communist Party of 'Iraq, a newspaper of seven or eight pages, apparently edited until January 1947 by Yusuf Salman YUSUF, under the cover name of F.H.D. It first appeared in February 1943 eventually replacing "Al Shararа", the party's earlier

/paper

paper which had appeared at intervals since 1941, and was thereafter published irregularly for nearly two years. Towards 1945 it began to appear at monthly intervals. The newspaper was not published for some five months after the capture of its press. It has now reappeared in type and layout identical to those previously used.

Al 'Amal

The secret organ of the League of 'Iraqi Communists, edited and printed by Daoud al SAYIGH, who also appears to have written almost the whole of it.

Both Communist groups also produced various pamphlets on specific subjects. The first to appear since the January arrests was published last month, and contained protests against the action of the 'Iraqi courts against the Communists.

In addition to matter published by the Communist groups various concerns publish Communist literature translated from Russian and English. Amongst literature received from England have been publications of the Trinity Trust, of the Co-operative Printing Society and of the British Communist Party itself. Central Books Ltd. handle much of this material as exporting agents. Even during the war such material was on sale in 'Iraq within a fortnight of publication and at prices almost identical to those in force in the United Kingdom.

The organs of the three authorised left-wing parties print matter taken from Moscow broadcasts and from the "New Times", which together with Voks Bulletins, is circulated free to editors by the Soviet Legation. These newspapers are listed below:

Hisb al Watani al Demokrati - Daily newspaper:- "Sout al Ahali" - Editor, Kamil CHADIRCHI

Hizb al Ittihad al Watani - Daily Newspaper:- "Ar Rai al Amm - Responsible Director:- Nadhimas ZAHAWI

Literary Monthly "Ar Rabita" - Responsible Director, Abdul Fettah IBRAHIM.

Hizb ash Sha'ab - Daily Newspaper:- "Ash Sha'ab" Editor:- Anis SHERIF

(b) Circulation

We possess no estimate of the circulation of the publications listed above.

(c) Finance

Al Qa'ida and Al 'Amal were financed by their respective Communist groups. We have no details of how this was done.

The authorised Socialist journals operate as commercial companies. The Soviet Legation has at times helped them with newsprint, which is in short supply in 'Iraq, but there is no suspicion that they receive Russian money.

paper which had appeared at intervals since 1941, and was thereafter published irregularly for nearly two years. Towards 1945 it began to appear at monthly intervals. The newspaper was not published for some five months after the capture of its press. It has now reappeared in type and layout identical to those previously used.

Al 'Amal

The secret organ of the League of 'Iraqi Communists, edited and printed by Daoud al SAYIGH, who also appears to have written almost the whole of it.

Both Communist groups also produced various pamphlets on specific subjects. The first to appear since the January arrests was published last month, and contained protests against the action of the 'Iraqi courts against the Communists.

In addition to matter published by the Communist groups various concerns publish Communist literature translated from Russian and English. Amongst literature received from England have been publications of the Trinity Trust, of the Co-operative Printing Society and of the British Communist Party itself. Central Books Ltd. handle much of this material as exporting agents. Even during the war such material was on sale in 'Iraq within a fortnight of publication and at prices almost identical to those in force in the United Kingdom.

The organs of the three authorised left-wing parties print matter taken from Moscow broadcasts and from the "New Times", which together with Voks Bulletins, is circulated free to editors by the Soviet Legation. These newspapers are listed below:

Hizb al Watani al Dimokrati - Daily newspaper:- "Sawt al Ahali" - Editor, Kamil CHADIRCHI

Hizb al Ittihad al Watani - Daily Newspaper:- "Ar Rai al Am - Responsible Director:- Nadhimes ZAHAWI

Literary Monthly "Ar Rabita" - Responsible Director, Abdul Fettah IBRAHIM.

Hizb ash Sha'ab - Daily Newspaper:- "Ash Sha'ab" Editor:- Aziz SHERIF

(b) Circulation

We possess no estimate of the circulation of the publications listed above.

(c) Finance

Al Qa'ida and Al 'Amal were financed by their respective Communist groups. We have no details of how this was done.

The authorised Socialist journals operate as commercial companies. The Soviet Legation has at times helped them with newsprint, which is in short supply in 'Iraq, but there is no suspicion that they receive Russian money.

(iii) Distribution

(a) Clandestine

We do not know whether the Communist Party of 'Iraq

/possessed

possessed its own secret network for distributing publications. However we have some information on the underground distribution machinery operated by the league of 'Iraqi Communists. The C.I.D. has stated that several members of this group arrested in Baghdad were concerned in printing and distribution, which suggests that locally the Communists distributed publications directly from the press. One of the distributors for the provinces was a certain Abdul Khaliq al JUMU'AH, who passed it on to agents, who passed it on to agents in other towns. Three of these agents were:-

Atto Abdul Qadir ALLAWARDI	In Kirkuk	A student and a cell leader of the League.
Abdul Amir DARWISH	In Basra	A lawyer
Qassim RA'UF	In Kut	Unemployed

There seems however to have been no set organisation for distribution which was done through whatever channels were available at the time.

(b) Open

The following is a list of bookshops in Baghdad which sell Marxist material, both locally produced and from abroad, particularly from Great Britain and the Soviet Union:

Dar al Hikmat Bookshop	- Al Mutenabbi Street
Maktabat Baghdad	- Suq al 'Saiarah
Fajr al Jadid	- Suq al Sarai
Al Thakafat al Haditha	- King Ghasi Street
Everybody's bookshop	- Al Rashid Street
Yusuf Haskel's Shop	- Semawal Street

Authorised Socialist Publications are sold openly in the streets.

C. COMMUNICATIONS

No details are available on the communications system of the 'Iraqi Communist groups within the country. We have evidence to show that the Communist Party of 'Iraq used normal postal channels for keeping in contact with persons abroad. In Syria they communicated with the Communist leaders Khalid BAKDASH and Abdul Qadir ISMAIL through a postbox in that country, the identity of which is unknown to us. The messages themselves were not apparently transmitted directly, and always appeared in the formula "Tell Khalid that..." and "Khalid says...."

There was also contact with the United Kingdom. A certain I. PANNER, formerly a soldier in the British Army, a naturalised Austrian and an active member of the Communist Party in England, corresponded with Zaki Mohammed BASSIM, of the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq. Letters passed through Sasoon Eliahu DAN'IL, an official of the Accountant-General's Department and then through Ibrahim Naji ISMAIL. By this route some translations of articles from "The Jewish Clarion", with which PANNER was connected in the United Kingdom. The Anti-Zionist League used much of this material in their propaganda. PANNER's address, 9 Waltham Avenue, Kingsbury, London, N.W.9 was found in a notebook belonging to Ibrahim Naji SHAMIL, which contained also other names and addresses in England, which are set out below:

1. G.R. Hodgson,

possessed its own secret network for distributing publications. However we have some information on the underground distribution machinery operated by the league of 'Iraqi Communists. The C.I.D. has stated that several members of this group arrested in Baghdad were concerned in printing and distribution, which suggests that locally the Communists distributed publications directly from the press. One of the distributors for the provinces was a certain Abdul Razzaq al JUBU'AH, who passed it on to agents, who passed it on to agents in other towns. Three of these agents were:-

Atto Abdul Qadir ALLAHWARDI	In Kirkuk	A student and a cell leader of the League.
Abdul Amir DARWISH	In Basra	A lawyer
Qassim RA'UF	In Kut	Unemployed

There seems however to have been no set organisation for distribution which was done through whatever channels were available at the time.

(b) Open

The following is a list of bookshops in Baghdad which sell Marxist material, both locally produced and from abroad, particularly from Great Britain and the Soviet Union:

Dar al Hikmat Bookshop	- Al Mutenabbi Street
Maktabat Baghdad	- Suq al 'Asimah
Fajr al Jadid	- Suq al Saraj
Al Thakafat al Haditha	- King Ghazi Street
Everybody's bookshop	- Al Rashid Street
Yusuf Heakel's Shop	- Semiramis Street

Authorised Socialist Publications are sold openly in the streets.

C. [redacted]

No details are available on the communications system of the 'Iraqi Communist groups within the country. We have evidence to show that the Communist Party of 'Iraq used normal postal channels for keeping in contact with persons abroad. In Syria they communicated with the Communist leaders Khalid BAKDASH and Abdul Qadir ISMAIL through a postbox in that country, the identity of whom is unknown to us. The messages themselves were not apparently transmitted directly, and always appeared in the formula "Tell Khalid that..." and "Khalid says...."

There was also contact with the United Kingdom. A certain I. PANNER, formerly a soldier in the British Army, a naturalised Austrian and an active member of the Communist Party in England, corresponded with Zaki Mohammed BASHIM, of the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq. Letters passed through Sassoon Elisha DAN'IA, an official of the Accountant-General's Department and then through Ibrahim Naji SHEMEIL. By this route came translations of articles from "The Jewish Clarion", with which PANNER was connected in the United Kingdom. The Anti-Zionist League used much of this material in their propaganda. PANNER's address, 9 Waltham Avenue Kingsbury, London, N.W.9 was found in a notebook belonging to Ibrahim Naji SHEMEIL, which contained also other names and addresses in England, which are set out below:

1. G.R. Hodgson,
   59 Morris Lane,
   Leeds, 9.

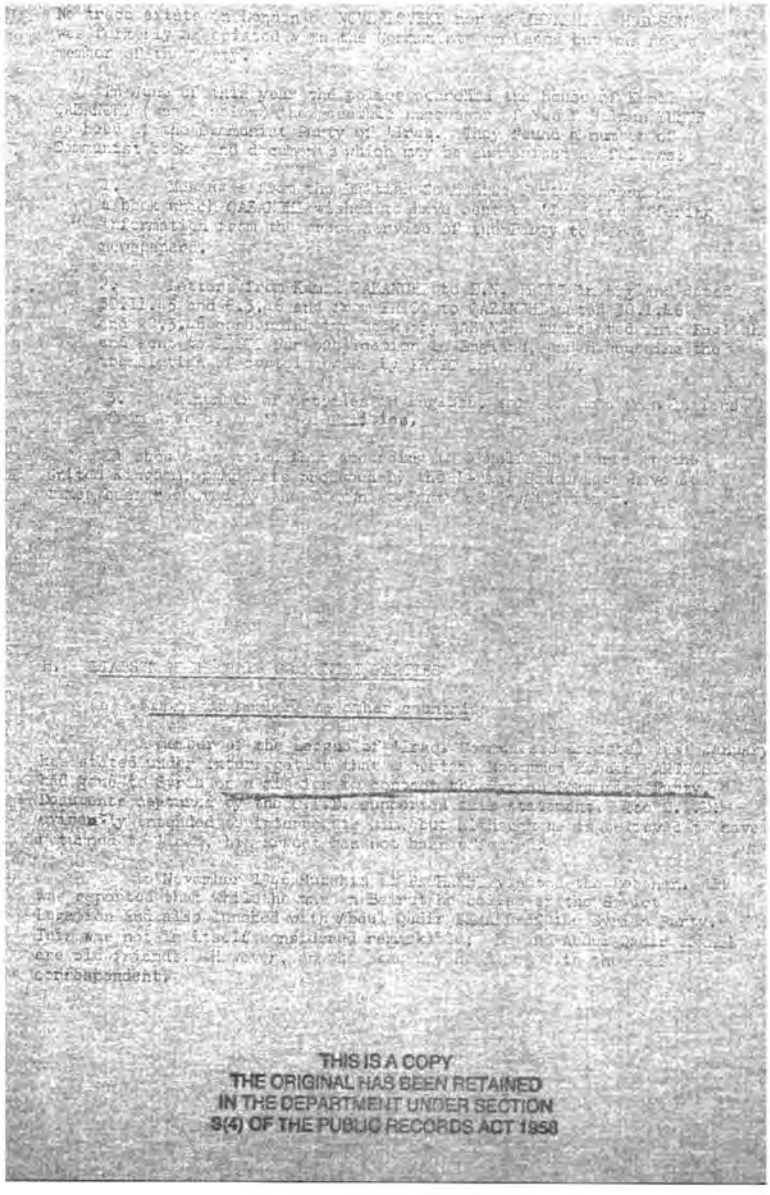

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

Mustahis al PACHACHI is not known to be a member of either group of 'Iraqi Communists but is reported to hold left-wing views.

(b) Visits of foreign Communists to 'Iraq

In March 1947 four Frenchmen, delegated by the International Students' Service at its Prague conference in the autumn of 1946 to tour the Middle and Far East, arrived in Baghdad. Their mission was to appeal for funds and make contacts with students in the countries they visited. Having come by the motorbus usually reserved for British personnel they had avoided the 'Iraqi frontier controls.

So far as is known the International Students' Service is impartial in its politics but by its nature it has many contacts with Communist organisations. Jean CHESNEAUX, Secretary of the organisation and leader of the mission to Baghdad, is believed to be a communist.

During their week's stay in 'Iraq CHESNEAUX and another member named SCIPION are said to have contacted several left-wing political groups, and among leaders of authorised Socialist parties are known to have met Kamil CHADIRCHI, Abdul Fettah IBRAHIM and Aziz SHERIF. In their interview with the last named at least, at which they discussed politics in 'Iraq and abroad, they are reported to have posed as editors of French newspapers.

The only Communist contact which they are known to have made, however, was Kamil QAZANCHI, the lawyer who defended the arrested Communist at their trial in May 1947. They are said to have met him at the house of M. RASSAM of the French Legation, who is thought possibly to be engaged on intelligence work, although there is no proof of this.

On March 12th they left the country on the orders of the Prime Minister, apparently bound for Persia.

Much Tudeh propaganda from Persia has circulated in the Persian-speaking communities of Karbela and Najaf: among pilgrims visiting the Shi'ar HOLY places during the last three or four years there have been many members and sympathisers of the Tudeh Party. In July 1946 several comrades of the Khuzistan branch were reported to be in 'Iraq. One of them, Mehdi Hashim MAJAFI, an important organiser of the July strikes in the A.I.O.C. concession area, was said to have visited Najaf and Karbela, but this was never confirmed, nor was the presence in the country of two of his colleagues. A fourth, Abdul Sattar BADAWI, was arrested in Basra on August 2nd (He was later allowed to go back to Persia).

I. DEGREE OF CONTROL FROM ABROAD

1. Contacts with Foreign Communist Parties and Soviet Representatives outside 'Iraq

From a letter written by a member of the League of 'Iraqi Communists, which was produced by the prosecution at the trial of members of the League, it is known that Daoud al SAYIGH asked Moscow for a ruling on the position of his group vis-a-vis the Communist Party of 'Iraq. The reply seems to have been noncommittal, to the effect that if separation was inevitable the League should not adopt slogans against the Communist Party, thus hardly amounting to evidence of direct control from Moscow.

The letter goes on to say, however, that this correspondence took place "under the supervision of the Leader of the Moroccan Communist Party, for he was in control of the Middle East organisations"; and that it appears that he has now been replaced by Khalid BIKHDASH, leader of the Syrian party. We have no other evidence that the leader of the Moroccan Communist

(b) Visits of foreign Communists to 'Iraq

In March 1947 four Frenchmen, delegated by the International Students' Service at its Prague conference in the autumn of 1946 to tour the Middle and Far East, arrived in Baghdad. Their mission was to appeal for funds and make contacts with students in the countries they visited. Having come by the motorbus usually reserved for British personnel they had evoided the 'Iraqi frontier controls.

So far as is known the International Students' Service is impartial in its politics but by its nature it has many contacts with Communist organizations. Jean CHESNEAUX, Secretary of the organization and leader of the mission to Baghdad, is believed to be a communist.

During their week's stay in 'Iraq CHESNEAUX and another member named SOLPION are said to have contacted several left-wing political groups, and among leaders of authorized Socialist parties are known to have met Kamil CHADIRCHI, Abdul Fettah IBRAHIM and Aziz SHERIF. In their interview with the last named at least, at which they discussed politics in 'Iraq and abroad, they are reported to have posed as editors of French newspapers.

The only Communist contact which they are known to have made, however, was Kamil QAZANCHI, the lawyer who defended the arrested Communist at their trial in May 1947. They are said to have met him at the house of M. RASSAM of the French Legation, who is thought possibly to be engaged on intelligence work, although there is no proof of this.

On March 12th they left the country on the orders of the Prime Minister, apparently bound for Persia.

Much Tudeh propaganda from Persia has circulated in the Persian-speaking communities of Kerbela and Najaf: among pilgrims visiting the Shrine Holy places during the last three or four years there have been many members and sympathisers of the Tudeh Party. In July 1946 several comrades of the Khuzistan branch were reported to be in 'Iraq. One of them, Mehdi Hashim NAJAFI, an important organiser of the July strikes in the A.I.O.C. concession area, was said to have visited Najaf and Kerbela, but this was never confirmed, nor was the presence in the country of two of his colleagues. A fourth, Abdul Sattar BADRI, was arrested in Basra on August 2nd (He was later allowed to go back to Persia).

I. DEGREE OF CONTROL FROM ABROAD

1. Contacts with Foreign Communist Parties and Soviet Representatives outside 'Iraq

From a letter written by a member of the League of 'Iraqi Communists, which was produced by the prosecution at the trial of members of the League, it is known that Daoud al SAYIGH asked Moscow for a ruling on the position of his group vis-a-vis the Communist Party of 'Iraq. The reply seems to have been noncommittal, to the effect that if separation was inevitable the League should not adopt slogans against the Communist Party, thus hardly amounting to evidence of direct control from Moscow.

The letter goes on to say, however, that this correspondence took place "under the supervision of the Leader of the Moroccan Communist Party, for he was in control of the Middle East organisations"; and that it appears that he has now been replaced by Khalid BAKDASH, leader of the Syrian party. We have no other evidence that the leader of the Moroccan Communist Party occupied such a position, but numerous reports tend to confirm BAKDASH's prominent status in relation to other Middle Eastern Communist parties. There is, however, nothing in the letter other than the word "control" quoted above to suggest that BAKDASH was in a position to give more than weighty advice to the League of 'Iraqi Communists.

information suggesting the control of Iraqi Communists through the Soviet Legation in Beirut is given at para. H (a) above.

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

No evidence has been obtained concerning the degree to which the Iraqi Communist Party is controlled from abroad, since most of our information refers only to the doings of Iraqi Communists or to Iraqi Communists in general. It seems probable, however, that Khalid BAKDASH stands in the same relation to the Party as the League, and it is also possible that YUSUF like Fahd at Sharqi used the Soviet Embassy at Teheran as a channel of communication with Moscow.

2. Contacts with the Soviet Legation in Baghdad

The Soviet Legation in Baghdad has certainly taken a close interest in the work and organisation of the Party. But there is no direct evidence that it has exercised control in any way over the Communists. Dr. Edward KRONIN did visit the Legation with Left Wing leaders although the League disowned him before he left. Vladimir KAZIMIROV, a well-known Communist, and Yahya QASSIM, a Kurd by birth, have also paid visits to the Legation. Either just before or just after the visit of KAZIMIROV arrived in Baghdad with the title of Press Secretary of the Legation, a representative of the TASS news agency. Although officially he was a private citizen unconnected with the Legation it soon became clear that he was closely in touch with its members, particularly with Ivanov, the First Secretary. He is thought to be responsible for the intelligence work. KRASNOV soon built up a wide circle of friends and acquaintances among Iraqi officials, journalists and members of the Iraqi Army and Air Force and was described as a good linguist and a fluent talker. He left Baghdad in [illegible] to attend a Peace Conference in Paris.

The TASS correspondent is believed acquainted with Kamil QAZANCHI, Aziz SHARIF and other newspaper writers of the left, and with the organisers of Everyman's Bookstore, which he is known to have used to meet friends. Several well-to-do writers of the Iraqi Army were also said to be in touch with him.

Vassili KRASNOV died at his post on June 11th 1947. So far no successor has appeared to replace him. His wife appears to be carrying on his contacts with Iraqi Socialists.

The Soviet Legation took a close interest in the drills of Communists in May 1947, receiving regular reports on their progress from Kamil QAZANCHI, the defending counsel. QAZANCHI has probably been in contact

contact with the Legation since its inception in 1945, though at somewhat irregular intervals. He was an honoured guest at the celebrations of the October Revolution anniversary in 1947.

J. POLICY - PARTY LINE

1 Internal

"We fight for our national sovereignty; for rendering the independence of our homeland a fact and not only a word on paper; for the rescue of our people from the pernicious extortions of the large Corporations (Cartels). We fight for the creation of a government which will act in the interests of the people; for a suitable Democratic governmental machinery; for a true Democratic order in the system of our government; for a Parliament and Municipal Councils elected and representative of the people in the true sense of the word; for the annulment of laws, ordinances and amendments that are incompatible with the spirit of the Constitution won by the 'Iraqi people in consequence of their revolution of 1920/21."

Such are the opening words of the "National Charter of the 'Iraqi Communist Party", composed in 1943 and approved in 1944 by the first self-styled National Congress of Communists. They contain in essence the whole policy of the illegal Communist Groups. We may assume that the aims of the 'Iraqi Communists are to establish their own system as the Government of the country, although it is interesting to note that in their protests against the sentences awarded to their arrested leaders, the Communists have denied this specifically. In working towards this object they have treated Great Britain as their principal enemy, and have attacked local reactionaries more as tools of Imperialism than as evil in themselves. They have demanded incessantly that the Anglo-'Iraqi treaty should be annulled that British influence in the country should be eradicated. In their propaganda, they have accused the British repeatedly of running 'Iraq as a Puppet State for their own profit, by means of diplomatic pressure, through their civilian advisers to the 'Iraq Government and through the British Military Mission to the 'Iraq Army. They have organized anti-British demonstrations themselves and have supported such demonstrations when other parties organized them.

The Communists have also worked against British interests in their efforts to gain control of the Proletariat. The largest groups of artisans in 'Iraq are employed by the 'Iraq Petroleum Company, and by two Government Departments where British officials are numerous, the Directorate-General of Railways and the Basra Port Directorate. The Communists have endeavoured strenuously to stir up disaffection in these establishments and cause strikes with the twin aims of accustoming the largest possible numbers of 'Iraqi workers to political action under their leadership and of striking at the 'Colonising Power'.

In their attacks on British interests, the Communists have constantly urged the lower classes of 'Iraq to unite. They have called for concerted action among all the parties of the left-wing and among the various linguistic and religious communities in the country.

2. External

In accordance with Moscow's policy, 'Iraqi Communists supported the Axis-inspired rebellion in May 1941 led by Rashid Ali. After the German attack on Russia they naturally changed their line and during the remainder of the war supported the Allied cause, though without committing themselves to friendship with Britain. By late 1945 they had again started vituperative attacks on British influence in 'Iraq and have since continued to support the extreme nationalist position, though opposing any entanglement with "British puppets". This policy is in line with that of other Middle Eastern Communist Parties who take every advantage growing national consciousness to oust Great Britain and America from their influential position in the area.

the October Revolution anniversary in 1947.

J. POLICY - PARTY LINE

1 Internal

"We fight for our national sovereignty; for rendering the independence of our homeland a fact and not only a word on paper; for the rescue of our people from the pernicious extortions of the large Corporations (Cartels). We fight for the creation of a government which will act in the interests of the people; for a suitable Democratic governmental machinery; for a true Democratic order in the system of our government; for a Parliament and Municipal Councils elected and representative of the people in the true sense of the word; for the annulment of laws, ordinances and amendments that are incompatible with the spirit of the Constitution won by the 'Iraqi people in consequence of their revolution of 1920/21."

Such are the opening words of the "National Charter of the 'Iraqi Communist Party", composed in 1943 and approved in 1944 by the first self-styled National Congress of Communists. They contain in essence the whole policy of the illegal Communist Groups. We may assume that the aims of the 'Iraqi Communists are to establish their own system as the Government of the country, although it is interesting to note that in their protests against the sentences awarded to their arrested leaders, the Communists have denied this specifically. In working towards this object they have treated Great Britain as their principal enemy, and have attacked local reactionaries more as tools of Imperialism than as evil in themselves. They have demanded incessantly that the Anglo-'Iraqi treaty should be annul that British influence in the country should be eradicated. In their propaganda, they have accused the British repeatedly of running 'Iraq as a Puppet State for their own profit, by means of diplomatic pressure, through theiroivilian advisers to the 'Iraq Government and through the British Military Mission to the 'Iraq Army. They have organised anti-British demonstrations themselves and have supported such demonstrations when other parties organized them.

The Communists have also worked against British interests in their efforts to gain control of the Proletariat. The largest groups of artisans in 'Iraq are employed by the 'Iraq Petroleum Company, and by two Government Departments where British officials are numerous, the Directorate-General of Railways and the Basra Port Directorate. The Communists have endeavoured strenuously to stir up disaffection in these establishments and to cause strikes with the twin aims of accustoming the largest possible numbers of 'Iraqi workers to political action under their leadership and of striking at the 'Colonising Power'.

In their attacks on British interests, the Communists have constantly urged the lower classes of 'Iraq to unite. They have called for concerted action among all the parties of the left-wing and among the various linguistic and religious communities in the country.

2. External

In accordance with Moscow's policy, 'Iraqi Communists supported the Axis-inspired rebellion in May 1941 led by Rashid Ali. After the German attack on Russia they naturally changed their line and during the remainder of the war supported the Allied cause, though without committing themselves to friendship with Britain. By late 1945 they had again started vituperative attacks on British influence in 'Iraq and have since continued to support the extreme nationalist position, though opposing any entanglement with "British puppets". This policy is in line with that of other Middle Eastern Communist Parties who take every advantage growing national consciousness to oust Great Britain and America from their influential position in the area.

3. Divergencies from Moscow Line

No such divergencies have been noticeable.

4 Differences of policy between the two groups

We do not know what were the differences of policy between the Communist Party of 'Iraq and the League of 'Iraqi Communists in January 1947, and it is probable that the two groups were divided rather by the clash of personality of the leaders than by any discrepancy in their ultimate aims. There may also have been differences of opinion on tactics since Daoud al SAYIGH stated in his defence that the chief aim of his party was to obtain the abolition of the law making Communism illegal and that he drew up a party programme to that effect, whereas Yusuf Salman YUSUF, not being a lawyer, probably preferred more direct and realistic methods. Sufficient evidence on this point is however lacking.

It is known from the letter referred to in para.I 1 above that the League of 'Iraqi Communists appealed both to Moscow and the Syrian Communist Party to arbitrate in the dispute. While Moscow's reply was non-committal, the Syrian leaders unequivocably condemned the secession of the League and advised reunion.

5. Activities at Public Meetings.

Communists in 'Iraq have held no public meetings on their own initiative. From time to time they have supported demonstrations ostensibly organized by the Hisb al Tahrrur al Watani or the anti-Zionist League, which have made demands pressing forward the Communist policy of the moment. Usually the demonstrators have also carried slogans apparently unconnected with that policy but likely to please the public and obtain its sympathy. Thus, for instance, at a demonstration on June 20th 1946, the participants demanded that the Government should allow the Railway Workers' Union to re-open, and that they should authorise the existence of the Hisb al Tahrrur al Watani. At the same time [illegible] slogans could be seen declaring "No Negotiations, No Bargaining: we demand that the Palestine problem be put to U.N.O." Demonstrations have frequently ended in scrimmages with the Police and in arrests. The authorities have invariably been in control of the situation.

K. PERSONALITIES, THE COMMUNIST PARTY OF 'IRAQ

1. Yusuf Salman YUSUF (alias FAHAD)

(i) History

Yusuf Salman YUSUF is a Christian aged about 45. He was educated in Basra and after the first World War served in the Directorate of Labour, where he says that he devoted his spare time to the study of English, Islamic history, political economy and philosophy. According to his own statement he began political work in 1920, and it is reported that soon after this date he visited Europe,(and possibly Russia, though he denies this). He has declared that in 1930 he toured South Persia, Kuwait, Syria, Transjordan and Palestine, being at that time a member of the National Party led by Ja'afar Chalabi Abu TIMAN. In 1933 he was sentenced to two years' imprisonment for Communist work at Nasiriyah. The Communist Party of 'Iraq was formed while he was serving his term and he immediately became a member. On emerging from prison he spent some time in Baghdad, and in 1936 resumed his activities in the Middle Euphrates. Shortly afterwards he went abroad again and returned to 'Iraq in 1938 after visiting Syria, Italy, France and Belgium. He was then elected Secretary-General of the Party.

During the Second World War he lived for a time in Persia near the 'Iraqi frontier, and while he was there he tried to forge entries in his passport to enable him to go to Russia. However, the Persian authorities

4. Differences of policy between the two groups

We do not know what were the differences of policy between the Communist Party of 'Iraq and the League of 'Iraqi Communists in January 1947, and it is probable that the two groups were divided rather by the clash of personality of the leaders than by any discrepancy in their ultimate aims. There may also have been differences of opinion on tactics since Daoud al SAYIGH stated in his defence that the chief aim of his party was to obtain the abolition of the law making Communism illegal and that he drew up a party programme to that effect, whereas Yusuf Salman YUSUF, not being a lawyer, probably preferred more direct and realistic methods. Sufficient evidence on this point is however lacking.

It is known from the letter referred to in para.I 1 above that the League of 'Iraqi Communists appealed both to Moscow and the Syrian Communist Party to arbitrate in the dispute. While Moscow's reply was non-committal, the Syrian leaders unequivocably condemned the secession of the League and advised reunion.

5. Activities at Public Meetings.

Communists in 'Iraq have held no public meetings on their own initiative. From time to time they have supported demonstrations ostensibly organized by the Hisb al Taharrur al Watani or the Anti-Zionist League, which have made demands pressing forward the Communist policy of the moment. Usually the demonstrators have also carried slogans apparently unconnected with that policy but likely to please the public and obtain its sympathy. Thus, for instance, at a demonstration on June 25th 1946, the participants demanded that the Government should allow the Railway Workers' Union to re-open, and that they should authorise the existence of the Hisb al Taharrur al Watani. At the same time [illegible] slogans could be seen declaring "No Negotiations, No Bargaining: we demand that the Palestine problem be put to U.N.O." Demonstrations have frequently ended in scrimmages with the Police and in arrests. The authorities have invariably been in control of the situation.

K. PERSONALITIES. THE COMMUNIST PARTY OF 'IRAQ

1. Yusuf Salman YUSUF (alias FAHAD)

(i) History

Yusuf Salman YUSUF is a Christian aged about 45. He was educated in Basra and after the first World War served in the Directorate of Labour, where he says that he devoted his spare time to the study of English, Islamic history, political economy and philosophy. According to his own statement he began political work in 1920, and it is reported that soon after this date he visited Europe,(and possibly Russia, though he denies this). He has declared that in 1930 he toured South Persia, Kuwait, Syria, Transjordan and Palestine, being at that time a member of the National Party led by Ja'afar Chalabi Abu TIMAN. In 1933 he was sentenced to two years' imprisonment for Communist work at Nasiriyah. The Communist Party of 'Iraq was formed while he was serving his term and he immediately became a member. On emerging from prison he spent some time in Baghdad, and in 1936 resumed his activities in the Middle Euphrates. Shortly afterwards he went abroad again and returned to 'Iraq in 1938 after visiting Syria, Italy, France and Belgium. He was then elected Secretary-General of the Party.

During the Second World War he lived for a time in Persia near the 'Iraqi frontier, and while he was there he tried to forge entries in his passport to enable him to go to Russia. However, the Persian authorities discovered the deception and he was not allowed to leave the country. It may be that it was this incident which produced rumours that he actually went to Russia.

/In 1943

In 1943 after disagreements with other Communist leaders, Yusuf Salman YUSUF joined for a short time with Daoud al SAYIGH in producing the illegal newspaper Al Qa'ida, to which he contributed articles signed with the cover name "FAHAD". In May of that year he and some of his colleagues were arrested when the Police raided a house connected with the publication of Al Qa'ida. When he was released he went underground, and although in 1943 a warrant was issued for his arrest, he remained out of sight until January of this year when he was surprised and arrested by the Police at a session of the Party's Central Committee. He was tried in Baghdad and sentenced to be hanged, but this sentence was commuted on appeal to 15 years imprisonment.

(ii) Profession: Professional agitator

(iii) Contacts

As a member of the Central Committee he was in contact by post with the Syrian Communists, Khalid BAKDASH and Abdel Kadir ISMAIL. He was presumably acquainted with most leaders of the Left Wing in Iraq, but is not known to have been in direct touch with the Soviet Legation.

2. Zaki Mohammad BASHIR

(i) History

An ex-official of the Water Board. He has associated with Daoud al SAYIGH, of the League of 'Iraqi Communists since at least 1942 and was arrested with him in 1943 during police operations against the Qa'ida group. In 1946 the C.I.D. suspected that he was one of the agitators responsible for disaffection among workers at the I.P.C. in Kirkuk. He was arrested last January, and has confessed to being a member of the Communist Party of 'Iraq. Tried in Baghdad, he was sentenced to death, but this has been commuted to 15 years imprisonment.

(ii) Contacts:

Of interest as connected with both illegal Communist organisations. Shareholder in the Dar al Hikmat press. In touch with I. PARKES, 9 Waltham Avenue, Kingsbury, London, N.W.9.

3. Yaqub Ibrahim 'ISSA

(i) History

Partner in the Juri Drug Store and organiser of the Anti-Zionist League. Owned the house in which the police surprised the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq in session on January 17th 1947. Although there was much evidence against him he denied any connection with the Party. Tried and sentenced to 4 years.

(ii) Profession: Shopowner

(iii) Contacts:

Central Committee, Communist Party of 'Iraq. Anti-Zionist League. Juri Drugstore. Shareholder in the Dar al Hikmat press. Apparently in touch by post with I. PARKES, G.R. Hodgson, 99 Morris Lane, Leeds 8., Dr. Selman MEHLISHI, Hospital for Sick Children, Great Ormonde St., London, W.C.1 and O.A. NOVAKHOVSKI.

4. Kamil QAZANCHI

In 1943 after disagreements with other Communist leaders, Yusuf Salman YUSUF joined for a short time with Daoud al SAYIGH in producing the illegal newspaper Al Qa'ida, to which he contributed articles signed with the cover name "FAHAD". In May of that year he and some of his colleagues were arrested when the Police raided a house connected with the publication of Al Qa'ida. When he was released he went underground, and although in 1945 a warrant was issued for his arrest, he remained out of sight until January of this year when he was surprised and arrested by the Police at a session of the Party's Central Committee. He was tried in Baghdad and sentenced to be hanged, but this sentence was commuted on appeal to 15 years imprisonment.

(ii) Profession: Professional agitator

(iii) Contacts

As a member of the Central Committee he was in contact by post with the Syrian Communists, Khalid BAKDASH and Abdul Qadir ISMAIL. He was presumably acquainted with most leaders of the Left Wing in Iraq, but is not known to have been in direct touch with the Soviet Legation.

2. Zaki Mohammad BASIM

(i) History

An ex-official of the Water Board. He has associated with Daoud al SAYIGH, of the League of 'Iraqi Communists since at least 1942 and was arrested with him in 1943 during police operations against the Qa'ida group. In 1946 the C.I.D. suspected that he was one of the agitators responsible for disaffection among workers at the I.P.C. in Kirkuk. He was arrested last January, and has confessed to being a member of the Communist Party of 'Iraq. Tried in Baghdad, he was sentenced to death, but this has been commuted to 15 years imprisonment.

(ii) Contacts:

Of interest as connected with both illegal Communist organizations. Shareholder in the Dar al Hikmat press. In touch with I. PANNER, 9 Waltham Avenue, Kingsbury, London, N.W.9.

3. Yacub Ephrain 'ISHAQ

(i) History

Partner in the Juri Drug Store and organiser of the Anti-Zionist League. Owned the house in which the police surprised the Central Committee of the Communist Party of 'Iraq in session on January 17th 1947. Although there was much evidence against him he denied any connection with the Party. Tried and sentenced to 4 years.

(ii) Profession: Shopowner

(iii) Contacts:

Central Committee, Communist Party of 'Iraq. Anti-Zionist League. Juri Drugstore. Shareholder in the Dar al Hikmat press. Apparently in touch by post with I. PANNER, G.R. Hodgson, 59 Morris Lane, Leeds, 8., Dr. Salman MURAD SHI, Hospital for Sick Children, Great Ormonde St., London, W.C.1 and C.A. NUVERLOVSKY.

4. Kamil QAZANCHI

(i) History

According to the C.I.D. QAZANCHI started his Communist activities in 1934-5 and whilst employed as a teacher persuaded his pupils to embrace Communism. In 1935 he went to Syria where he published several Communist

/articles

articles and translated Communist works into Arabic. He returned to 'Iraq a year later, but apparently did not resume his Communist activities till 1942 when he is believed by the C.I.D. to have established contact with the Communist Party of 'Iraq, for whose paper he wrote several articles under the pseudonym of "Kamal". He formed a "Progressive Wing" within the legal left-wing party Hizb al Watani al Dimocrati, of which he was a member. This faction, Communist by nature, became as time went by more active and openly Communist. At the trial of the Communists in the spring of 1947, he acted as Chief Counsel for the defence. There is good reason to believe that the Soviet Legation provided funds for their defence and it is almost certain that QAZANCHI submitted daily reports on its progress to the TASS correspondent in Baghdad, the late Vassilii KRAKHMALOV. At the same time there was a report that QAZANCHI might succeed the arrested Yusuf Salman YUSUF as leader of the Communist Party of 'Iraq and that KRAKHMALOV had been discussing his capabilities for the post with Mikhail LUVOV, the Soviet Commercial Attache. In the middle of the trials QAZANCHI was ordered out of court, arrested, and remanded for fifteen days on a charge of contempt of court. Meanwhile the police searched his house on the suspicion that he was implicated in Communist work. A number of Communist books and pamphlets came to light, including several Arabic works translated into English. Correspondence with Communists in the United Kingdom was also found. Details of this appear at para. G above. QAZANCHI was eventually tried in early September 1947 and acquitted.

(ii) Profession: Lawyer

(iii) Contacts:

In 'Iraq with the arrested Communist leaders and with the leaders of the Authorised Socialist Groups. Has occasionally visited the Soviet Legation himself and at other times has been in touch with it through a cut-out, a White Russian boy called ANATOLII (whose surname is not yet available). In contact particularly with the late Vassili KRAKHMALOV, TASS correspondent, and possibly with Mikhail LUVOV, Soviet Commercial Attache. Contacted in April 1947 by the International Students' Service Mission.

In Great Britain QAZANCHI corresponded with Mr D.N. PRITT and with the British Communist Party.

THE LEAGUE OF 'IRAQI COMMUNISTS

1. Daoud al SAYIGH

(i) History

Daoud al SAYIGH is a Moslawi Lawyer who was at one time a superintendent at the Ministry of Communications. He has been known since 1942 to associate closely with the Communists. He belonged to the group in Baghdad publishing the illegal "Sharara", and made visits to the Middle Euphrates where he ran a magazine called "Al Muthal al Ulya", a counterpart to the Baghdad 'Majalla'. Eventually the government suppressed this publication but he continued in Baghdad to produce pamphlets similar to it in tone.

In 1943 when the Communists split up, Daoud al SAYIGH joined the Qa'ida group and when, in May of that year, the police took action against it, he was arrested in Hilla and brought to Baghdad. The police searched his house and found drafts from certain articles published in Al Qa'ida shortly before.

In January 1944 through the efforts of Communists among his lawyer colleagues, Al SAYIGH was released on bail. Later in the same year he had differences with the other Communist leaders, left the Qa'ida group and began to publish a newspaper of his own called "Wahidat an Nidhal". This appeared only for a short time. In 1945 he became reconciled to the main group once more, only to leave it again in 1946 when he formed the League

to 'Iraq a year later, but apparently did not resume his Communist activities till 1942 when he is believed by the C.I.D. to have established contact with the Communist Party of 'Iraq, for whose paper he wrote several articles under the pseudonym of "Kamal". He formed a "Progressive Wing" within the legal left-wing party Hizb al Watani al Dimocrati, of which he was a member. This faction, Communist by nature, became as time went by more active and openly Communist. At the trial of the Communists in the spring of 1947, he acted as Chief Counsel for the defence. There is good reason to believe that the Soviet Legation provided funds for their defence and it is almost certain that QAZANCHI submitted daily reports on its progress to the TASS correspondent in Baghdad, the late Vassilii KRAVCHENKOV. At the same time there was a report that QAZANCHI might succeed the arrested Yusuf Salman YUSUF as leader of the Communist Party of 'Iraq and that KRAVCHENKOV had been discussing his capabilities for the post with Mikhail LUVOV, the Soviet Commercial Attache. In the middle of the trials QAZANCHI was ordered out of court, arrested, and remanded for fifteen days on a charge of contempt of court. Meanwhile the police searched his house on the suspicion that he was implicated in Communist work. A number of Communist books and pamphlets came to light, including several Arabic works translated into English. Correspondence with Communists in the United Kingdom was also found. Details of this appear at para. C above. QAZANCHI was eventually tried in early September 1947 and acquitted.

(ii) Profession: Lawyer

(iii) Contacts:

In 'Iraq with the arrested Communist leaders and with the leaders of the Authorised Socialist Groups. Has occasionally visited the Soviet Legation himself and at other times has been in touch with it through a cut-out, a White Russian boy called ANATOLII (whose surname is not yet available). In contact particularly with the late Vassili KRAVCHENKOV, TASS correspondent, and possibly with Mikhail LUVOV, Soviet Commercial Attache. Contacted in April 1947 by the International Students' Service Mission.

In Great Britain QAZANCHI corresponded with Mr D.N. PRITT and with the British Communist Party.

THE LEADERS OF 'IRAQI COMMUNISTS

1. Daoud al SAYIGH

(i) History

Daoud al SAYIGH is a Moslawi Lawyer who was at one time a superintendent at the Ministry of Communications. He has been known since 1942 to associate closely with the Communists. He belonged to the group in Baghdad publishing the illegal "Sharara", and made visits to the Middle Euphrates where he ran a magazine called "Al Muthul al Ulya", a counterpart to the Baghdad 'Majalla'. Eventually the government suppressed this publication, but he continued in Baghdad to produce pamphlets similar to it in tone.

In 1943 when the Communists split up, Daoud al SAYIGH joined the Qa'ida group and when, in May of that year, the police took action against it, he was arrested in Hilla and brought to Baghdad. The police searched his house and found drafts from certain articles published in Al Qa'ida shortly before.

In January 1944 through the efforts of Communists among his lawyer colleagues, al SAYIGH was released on bail. Later in the same year he had differences with the other Communist leaders, left the Qa'ida group and began to publish a newspaper of his own called "Wahdat an Widhal". This appeared only for a short time. In 1945 he became reconciled to the main group once more, only to leave it again in 1946 when he formed the League of 'Iraqi Communists and launched the illegal "Al 'Amal". He was reported shortly afterwards to be making efforts to have his group federated with

the Anti-Zionist League and the Hizb al Tahorrur al Watani. In January 1947 he was arrested and made a full confession. He was tried and sentenced to life imprisonment, commuted on appeal to 8 years.

(ii) Profession: Lawyer

2. Khalaf YUSUF

(i) History

YUSUF stated at his trial that he had been a sergeant in the Royal 'Iraqi Air Force, which he left to join Kamil CHADIRCHI's National Democratic Party. For this he was court-martialled and acquitted. He met SAYIGH in the middle of 1946 and after joining his party collaborated with Kadhim H/SM/DA, Abdul Amir ARRAB and Akram HUSAIN in operating the illegal press.

THE ANTI-ZIONIST LEAGUE

Yusuf Harun ILIAS

HIZB al TAHARRUR AL WATANI

Salim Ubeid al M/'/MAN

Mohammad 'Ali al KIRDA

Banished and deprived of citizenship in 1945

Hassan al Sheikh SHLASHI

Sheikh Aziz Sheikh KADHIM

AUTHORISED SOCIALIST PARTIES

1. Kamil CHADIRCHI

(i) History

A Sunni Moslem born in Baghdad in 1901. His brother, Raouf CHADIRCHI later became 'Iraqi Charge d'Affaires in London. CHADIRCHI was educated locally and graduated from Baghdad Law College. For a time he served in a senior post at the Ministry of Finance, but soon gave up this job for journalism and politics. In 1930 he was editor of "Al Ikha' al Watani" which was suppressed for attacks on the Government of Nuri Pasha as SA'ID. Later he launched his own paper, "Saut al Ahali" and in May 1934 he was convicted of publishing false news in it. In September of that year he was arrested for publishing pamphlets against King Ghazi, but was released for want for evidence. By this time he was well known for his left wing views. In October 1936, as a result of Hikmat Sulaiman's Coup d'Etat he obtained his first Cabinet post, as Minister of Economics and Communications, but resigned in June 1937 after differences of opinion on the policy of the Cabinet concerning the Euphrates. He left the country for a few months and returned only after the murder of Bakr SIDQI.

In 1946 CHADIRCHI organised his followers into a group which he called the National Democratic Party, professing Social Democratic doctrines. In fact, however, CHADIRCHI remained, as always, more concerned with attempting to become Prime Minister than with advancing social reform. In August 1946 he found himself in court again, charged

the Anti-Zionist League and the Hizb al Taharrur al Watani. In January 1947 he was arrested and made a full confession. He was tried and sentenced to life imprisonment, commuted on appeal to 8 years.

(ii) Profession: Lawyer

2. Khalaf YUSUF

(i) History

YUSUF stated at his trial that he had been a sergeant in the Royal 'Iraqi Air Force, which he left to join Kamil CHADIRCHI's National Democratic Party. For this he was court-martialled and acquitted. He met SAYIGH in the middle of 1946 and after joining his party collaborated with Kadhim HAMMUDA, Abdul Amir ABBAS and Akram HUSAIN in operating the illegal press.

THE ANTI-ZIONIST LEAGUE

Yusuf Harun ZILKHA

HIZB AL TAHARRUR AL WATANI

Salim Ubeid al MU'AMIN

Mohammad 'Ali al ZIRQA

Banished and deprived of citizenship in 1945

Hassan al Sheikh SHABIBI

Sheikh Aziz Sheikh KADHIM

AUTHORISED SOCIALIST PARTIES

1. Kamil CHADIRCHI

(i) History

A Sunni Moslem born in Baghdad in 1901. His brother, Raouf CHADIRCHI later became 'Iraqi Charge d'Affaires in London. CHADIRCHI was educated locally and graduated from Baghdad Law College. For a time he served in a senior post at the Ministry of Finance, but soon gave up this job for journalism and politics. In 1930 he was editor of "Al Ikha' al Watani" which was suppressed for attacks on the Government of Nuri Pasha as Sa'ID. Later he launched his own paper, "Sawt al Ahali" and in May 1934 he was convicted of publishing false news in it. In September of that year he was arrested for publishing pamphlets against King Ghazi, but was released for want for evidence. By this time he was well known for his left wing views. In October 1936, as a result of Hikmat Sulaiman's Coup d'Etat he obtained his first Cabinet post, as Minister of Economics and Communications, but resigned in June 1937 after differences of opinion on the policy of the Cabinet concerning the Euphrates. He left the country for a few months and returned only after the murder of Bakr SIDQI.

In 1946 CHADIRCHI organised his followers into a group which he called the National Democratic Party, professing Social Democratic doctrines. In fact, however, CHADIRCHI remained, as always, more concerned with attempting to become Prime Minister than with advancing social reform. In August 1946 he found himself in court again, charged once more with disseminating false information. He was sentenced to six months' hard labour and a year's police surveillance. The publication

/of Sawt

of Saut al Ahali was suspended indefinitely. Later the sentence was reduced to two months. CHADIRCHI appealed against it, and the hearing of his case was repeatedly postponed until November, when Nuri Pasha asSA'ID replaced Arshad al 'UMARI as Prime Minister; the whole affair petered out and Saut al Ahali was once more permitted to appear. CHADIRCHI's party was the only one to participate in the Parliamentary elections of 1947, and won four seats, although for reasons of policy, its representatives later resigned. Has lately been reported to be visiting the Soviet Legation by night. Contacted in April 1947 by the International Students' Service Mission.

(ii) Profession: Journalist

(iii) Contacts

Frequently in touch with the TASS correspondent KRAKHMALOV, and an acquaintance of the Soviet Minister Grigorii ZAITSEV.

2. Aziz SHARIF

(i) History:

Leader of the Hisb al Sha'ab a native of 'Anah. He began his career as a teacher and later graduated from the Law College. Some time after this he was appointed Magistrate in Basra and was later transferred to Nasiriyah. In 1936 he supported an organization called the "Jam'iat al Islah al Sha'ab" (People's Reform Committee) and during Hikmat Sulciman's regime was elected a deputy in the lower house. When Parliament was dissolved after the murder of Bakr SIDQI, he resumed his law practice in Basra and later became a judge in the Baghdad courts. Until the split in the Communist Party in 1942 he was closely associated with it, apparently as a fellow-traveller, and, like Daoud al SAYIGH, wrote articles for "Al Muthul al Ulya" in Najaf. In 1942 when Kamil CHADIRCHI started "Saut al Ahali" he became a member of the newspapers' editorial committee. He was one of the organisers of the Hisb ash Sha'ab, formed in 1943 as an unauthorised group, and in 1944 he resigned his position as Judge "in order to work in the country's general affairs". He continued to practice law as an advocate and from time to time wrote for "Al Bilad" and "Ar Rai Al Amm". He was suspected of helping to incite the workers of the I.S.R. to strike in April 1945. On July 10th of that year he produced the first number of his newspaper "Al Watan", organ of the Hisb ash Sha'ab, whose existence was authorised by the Government early in 1946. On September 7th 1946 in the course of Arshad al 'Umari's attacks on the left wing, he was fined ID 30 and "Al Watan" was suspended for a year. The fall of the Government saved him from answering further charges and Al Watan later reappeared. He left Iraq for Syria in October 1947.

(ii) Profession: Lawyer and Journalist

(iii) Contacts: In touch with the TASS agent KRAKHMALOV

3. Abdul Fettah IBRAHIM

(i) History

Leader of the Hisb al Ittihad al Watani. Ex-Government official and former follower of Kamil CHADIRCHI.

(ii) Contacts: Contacted in April 1947 by the International Students' Service Mission.

of Saut al Ahali was suspended indefinitely. Later the sentence was reduced to two months. CHALDIRCHI appealed against it, and the hearing of his case was repeatedly postponed until November, when Nuri Pasha as SA'ID replaced Arshad al 'UMARI as Prime Minister; the whole affair petered out and Saut al Ahali was once more permitted to appear. CHALDIRCHI's party was the only one to participate in the Parliamentary elections of 1947, and won four seats, although for reasons of policy, its representatives later resigned. Has lately been reported to be visiting the Soviet Legation by night. Contacted in April 1947 by the International Students' Service Mission.

(ii) Profession: Journalist

(iii) Contacts

Frequently in touch with the TASS correspondant KRAKHMALOV, and an acquaintance of the Soviet Minister Grigorii ZAITSEV.

2. Aziz SHARIF

(i) History:

Leader of the Hizb al Sha'ab a native of 'Anah. He began his career as a teacher and later graduated from the Law College. Some time after this he was appointed Magistrate in Basra and was later transferred to Nasiriyah. In 1936 he supported an organisation called the "Jam'iat al Islah al Sha'ab" (People's Reform Committee) and during Hikmat Sulciman's regime was elected a deputy in the lower house. When Parliament was dissolved after the murder of Bekr SIDQI, he resumed his law practice in Basra and later became a judge in the Baghdad courts. Until the split in the Communist Party in 1942 he was closely associated with it, apparently as a fellow-traveller, and, like Daoud al SAYIGH, wrote articles for "Al Mathul al Ulya" in Najaf. In 1942 when Kamil CHALDIRCHI started "Saut al Ahali" he became a member of the newspapers' editorial committee. He was one of the organisers of the Hizb ash Sha'ab, formed in 1943 as an unauthorised group, and in 1944 he resigned his position as Judge "in order to work in the country's general affairs". He continued to practise law as an advocate and from time to time wrote for "Al Bilad" and "Ar Rai al Amm". He was suspected of helping to incite the workers of the I.S.R. to strike in April 1945. On July 10th of that year he produced the first number of his newspaper "Al Watan", organ of the Hizb ash Sha'ab, whose existence was authorised by the Government early in 1946. On September 7th 1946 in the course of Arshad al 'Umari's attacks on the left wing, he was fined ID 30 and "Al Watan" was suspended for a year. The fall of the Government saved him from answering further charges and Al Watan later reappeared. He left Iraq for Syria in October 1947.

(ii) Profession: Lawyer and Journalist

(iii) Contacts: In touch with the TASS agent KRAKHMALOV

3. Abdul Fettah IBRAHIM

(i) History

Leader of the Hizb al Ittihad al Watani. Ex-Government official and former follower of Kamil CHALDIRCHI.

(ii) Contacts: Contacted in April 1947 by the International Students' Service Mission.

THE RAILWAY WORKERS' UNION

1. Ali SHUKUR

/(i) History

(i) History

An ex-engine driver, dismissed from the 'Iraq State Railways at the end of 1944. He became president of the Railway Workers Union in November 1944, and led the Railway strike of April 1945. He was arrested when the Union became illegal, but was later released, and has since made strenuous efforts to have it recognised again.

(ii) Profession: Unemployed

APPENDIX 'A'

Rabitat al Shiyuyin al Iraqiyin

Name	Original sentence: Higher Criminal Court	Revised sentence: Court of Cassation
Daoud al SAYIGH	Life imprisonment	8 years
Abdul Amir ABBAS	" "	5 years
Kadhim HAMADA	15 years	5 years
Khalaf YUSUF	15 years	5 years
Akram HUSAIN	15 years	3 years
Abdul Razzaq KHALID	4 years	1 year
Mohammed Majid SHALLAL	4 years	1 year
Ata Abdul Qadir ALLAWARDI	4 years	6 months
Mohammed ISMAIL	4 years	Acquitted
Ahmed HAMOUDI	4 years	"
Abdul Amir DARWISH	4 years	"
Abdul Rahman JALIL	4 years	"
Sadiq al FALAHI	4 years	"
Jalil SUKHAIL	4 years	"
Ihsan YUSUF	4 years	"
Husain Ali al WARDI	4 years	"
Ali Husain al WASITI	4 years	"
Abdul Hamid Husain an NASIR	4 years	"
Kadhim HAMDAN	Acquitted	
Ibrahim HASSAN	Acquitted	
Louis MANSOUR	Acquitted	
Ali ABBAS	Acquitted	
Hamid MOHAMMED	Acquitted	
Qasim RAUF	Acquitted	
Mohammed Husain al WASITI	Acquitted	
Jalal SITO	Acquitted	
Mohammed Ali IBRAHIM	Acquitted	
Majid MATAR	Acquitted	
Ismail YUSUF	Acquitted	

APPENDIX 'A' (cont)

Nisb al Shiyuyi al Iraqi

Name	Original Sentence: Higher Criminal Court	Revised sentence: Court of Cassation
Yusuf Salman YUSUF	Death	15 years
Ibrahim Naji SHAMEIL	"	"
Zaki Mohammed BASSIM	"	"
Abdul Aziz Abdul HADI	15 years	10 years
Moshi Murad COHEN	"	"
Rashad HATIM	"	"
Abdul Wahab al R.BBI	"	"
Yacub Ephraim ISHAQ	4 years	4 years
Salim Obaid an N.'AMAN	"	"
Murad BAHRAM	"	"
Henri MERMERCHI	"	"
Yusuf Haron ZILKHA	"	"
Ali SHUKUR	"	"
Abdul Karim SAFFAR	"	"
Husain Mohammed SH.BIBI	"	"
George TILO	"	"
Mehdi al UZRI	2 years	
Ellen YUSUF (female)	11 months - sentence suspended	
Habibe SASSOON (female)	" " "	
+ Maurice Yacub ELIAS	Acquitted	
+ Ahmed ABBAS	"	
+ Rabi' SHIHAB	"	
Salih ABDULLA	"	
+ Abdul Majid TOWFIQ	"	
Abid NAJI	"	
+ Adnan L.CUB	"	
+ Sassoon Eliahou M.NI'	"	
+ Yacub Meir B.SRI	"	
+ Mohammed Husain Abdul 'ISS	"	
+ Mahmoud Hassan JUNDI	"	
+ Yahya SH.RIF	"	
Shamsil KHEDOURI	"	
Kamal Hamid SAFFAR	"	
Ammona Meir BASRI (female)	"	
Saida SION (female)	"	
Victoria YUSUF	"	

+ Re-arrested, then released with orders to submit to Police surveillance for a period of one year.

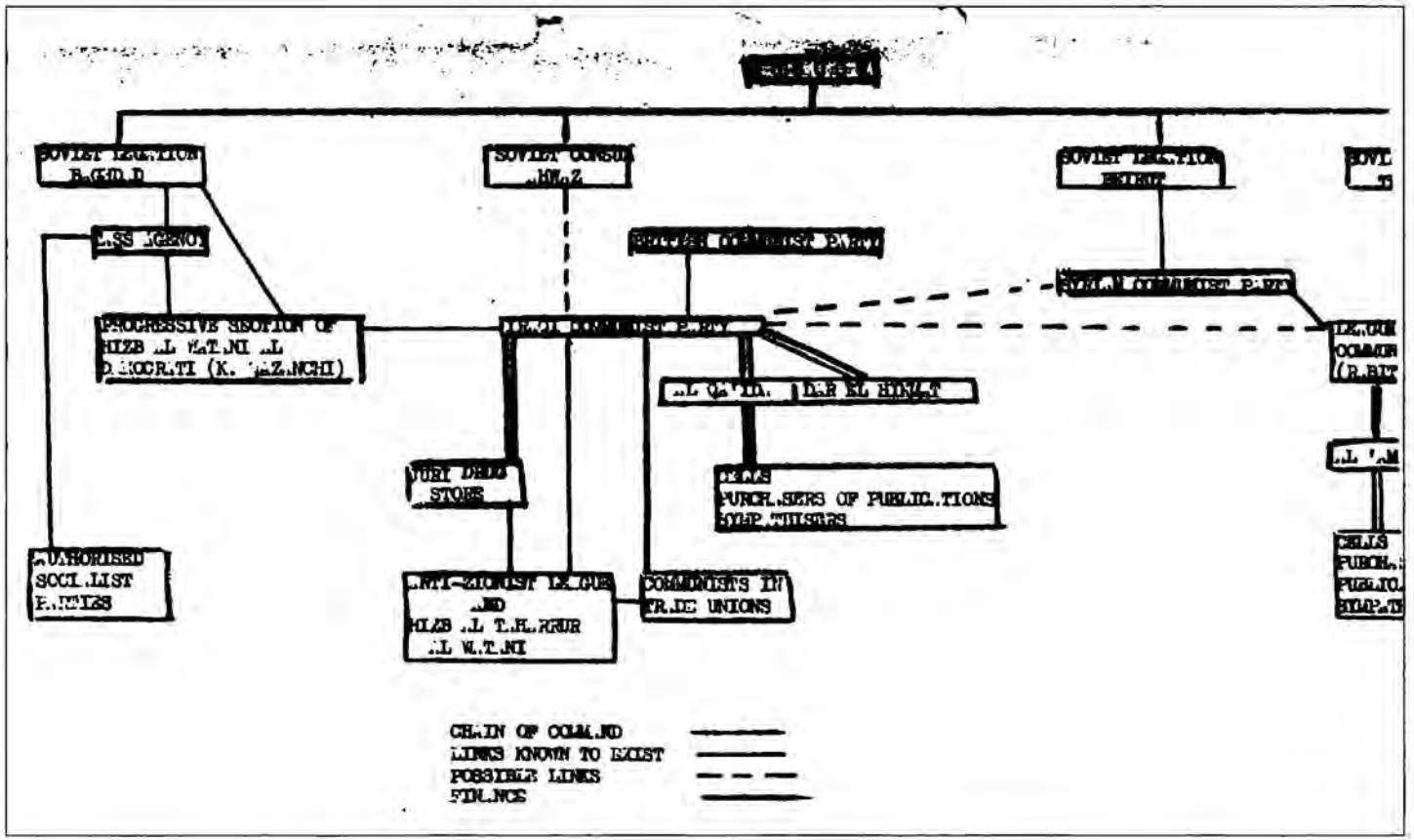
SOVIET LEGATION
SOVIET CONSUL
SOVIET LEGATION
PROGRESSIVE SECTION OF
HIZB AL WATANI AL
DAR EL HIKMAT
JURI DRUG
STORE
CELLS
PURCHASERS OF PUBLICATIONS
SYMPATHISERS
AUTHORISED
SOCIALIST
PARTIES
ANTI-ZIONIST LEAGUE
AND
HIZB AL TAHARRUR
AL WATANI
COMMUNISTS IN
TRADE UNIONS
CHAIN OF COMMAND
LINKS KNOWN TO EXIST
POSSIBLE LINKS
FINANCE

1948	**E** IRAQ	E 3143 9 MAR 48

Registry Number E3143/2096/93

FROM British Embassy Bagdad

No. 364/1/48

Dated 18.2.48

Received in Registry 9.3.48

Activities of Kamil Qazanchi

Refers to F.O. letter of 19th November, 1947 (E10358/771/93. Kamil Qazanchi was arrested during recent demonstrations and is to be tried under Article 89A of Bagdad penal code. Refers to Bagdad telegram No.30 Saving of 29th September, 1947 (E9580/771/93). Encloses translation of the introduction to the Pact of the Progressive Wing of the National Democratic Party.

Last Paper.

E 2096

References.

(Print.)

(How disposed of.)

(Action completed.) (Index.)

(Minutes.)

As Bagdad suggest, it seems likely that Mr D.N. Pritt will in due course be writing to the Minister of State again about Kamil Qazanchi. It is therefore for consideration whether we should not write to Mr Pritt before he writes to us.

On the whole I think it would be preferable to keep quiet. It is just possible that Mr Pritt may not in fact write again, and since Kamil Qazanchi has been jailed for opposing our new treaty we should not in any circumstance be prepared to move even an eyelid in his behalf. We should therefore have little to say to Mr Pritt if we did write to him.

M. Walker 11/3
(M. WALKER)

[illegible]

BRITISH EMBASSY,
BAGHDAD.

No.364/1/48. 18th February, 1948.

RESTRICTED.

E 3143
0 WR 948

Dear Department,

It is regretted that your letter No.E.10356/771/93 dated November 1947 has got overlooked.

Kamil Qazanchi is again in the news. Having taken a prominent part in the recent demonstrations in Baghdad, he was arrested while Saleh Jabr was still Prime Minister and along with other prominent leftists did not benefit from the general release of those detained ordered by the Sadr Government. It is now reported in the press that he will be tried for offences under Article 89A of the Baghdad penal code, so doubtless you will be receiving another letter from Mr. Pritt.

'The wave of oppression' referred to in Mr. Pritt's last letter was probably the suppression of the Al Shaab and Ittihad al Watani, two parties of leftist tendency whose suppression was reported in Baghdad Saying telegram No.30 of the 29th September 1947. The story of burning of books or periodicals appears to have no foundation.

Since his acquittal Kamil Qazanchi main activity seems to have been an attempt to capture the leadership of the National Democratic Party. He was the leader of a so-called progressive wing of this party which failed to oust the present leadership after stormy meetings in November and February. A translation of the introduction to the Pact of the Progressive Wing of the National Democratic Party is enclosed. This pact was published in Baghdad quite freely, which may help you to convince Mr. Pritt that there is not a complete denial of freedom of speech in Iraq.

Yours ever,

CHANCERY.

BRITISH EMBASSY BAGHDAD

Eastern Department,
Foreign Office,
LONDON, S.W.1.

as closing the last bout of correspondence about Mr ~~Kazan~~ Qazanchi and that we can leave it to him to reopen the correspondence if he wishes to do so.

L.P.L. Pagnan
15/3

[illegible]
15.3

1. PACT OF THE PROGRESSIVE WING OF THE NATIONAL DEMOCRATIC PARTY.

The members of the National Democratic Party believing in the necessity of putting progress in the various activities of the party on a true basis of knowledge, are most anxious that the party should not be taken as a chattel into the hands of opportunist deviationist elements, whether among the leaders or the led. These elements have their own contention and personal aims and their opportunist defeatist policy has no connection whatever with Nationalism, nor with Democracy, except, perhaps, that of intruding on and drawing benefit sometimes from the difficulty of the position of the National Democratic Movement and sometimes from their prosperity. Hypocritically and deceitfully they wear the masks of Nationalism and Democracy but do not strive to realise their true aims, thus these opportunist elements exploit the party and the movement for their benefit at a time when national duty makes it incumbent upon us to devote ourselves in the service of the people and the country. The progressives in the party who have a duty to save the party and the movement from the stupidity of the haggling of these opportunist elements and from the consequences of their playing with its destinies, have struggled and are still striving to build [redacted]eir National Democratic Party and to fashion its poli[redacted]a firm foundation of sound scientific theory, for they believe it to be impossible for a worthy and capable National Democratic Party to be without a sound scientific and progressive ideology, which bases its treatment of public questions on the real needs of the people and the vital interests of the country. It

The members of the National Democratic Party believing in the necessity of putting progress in the various activities of the party on a true basis of knowledge, are most anxious that the party should not be taken as a chattel into the hands of opportunist deviationist elements, whether among the leaders or the led. These elements have their own contention and personal aims and their opportunist defeatist policy has no connection whatever with Nationalism, nor with Democracy, except, perhaps, that of intruding on and drawing benefit sometimes from the difficulty of the position of the National Democratic Movement and sometimes from their prosperity. Hypocritically and deceitfully they wear the masks of Nationalism and Democracy but do not strive to realise their true aims, thus these opportunist elements exploit the party and the movement for their benefit at a time when national duty makes it incumbent upon us to devote ourselves in the service of the people and the country. The progressives in the party who have a duty to save the party and the movement from the stupidity of the haggling of these opportunist elements and from the consequences of their playing with its destinies, have struggled and are still striving to build up their National Democratic Party and to fashion its policy on a firm foundation of sound scientific theory, for they believe it to be impossible for a worthy and capable National Democratic Party to be without a sound scientific [illegible] progressive ideology, which bases its treatment of public questions on the real needs of the people and the vital interests of the country. It is impossible for the party to become strong enough to perform these its duties if every member who longs for the

/ honour

honour of becoming one of the progressive elements and who is proud of being one of the foremost in the National Democratic struggle, does not act in accordance with this ideology. To realise these high aims, certain elements of the Progressive Wing of the National Democratic Party made the Pact of the Progressive Wing for action in accordance therewith in application and enforcement of the "Program of the National Democratic Party and its Internal Regulation." The Progressive Wing, therefore, reminds every member of the party, enthusiastic for the interest and progress of the party, to be most careful in following the principles of the Pact of the Progressive Wing and its methods, for in this is the certain assurance for the members to express their activity in the party regularly and ensure the good application of the party's program and Internal Regulation and the success of its policy which should be built on the bases of progressive direction.

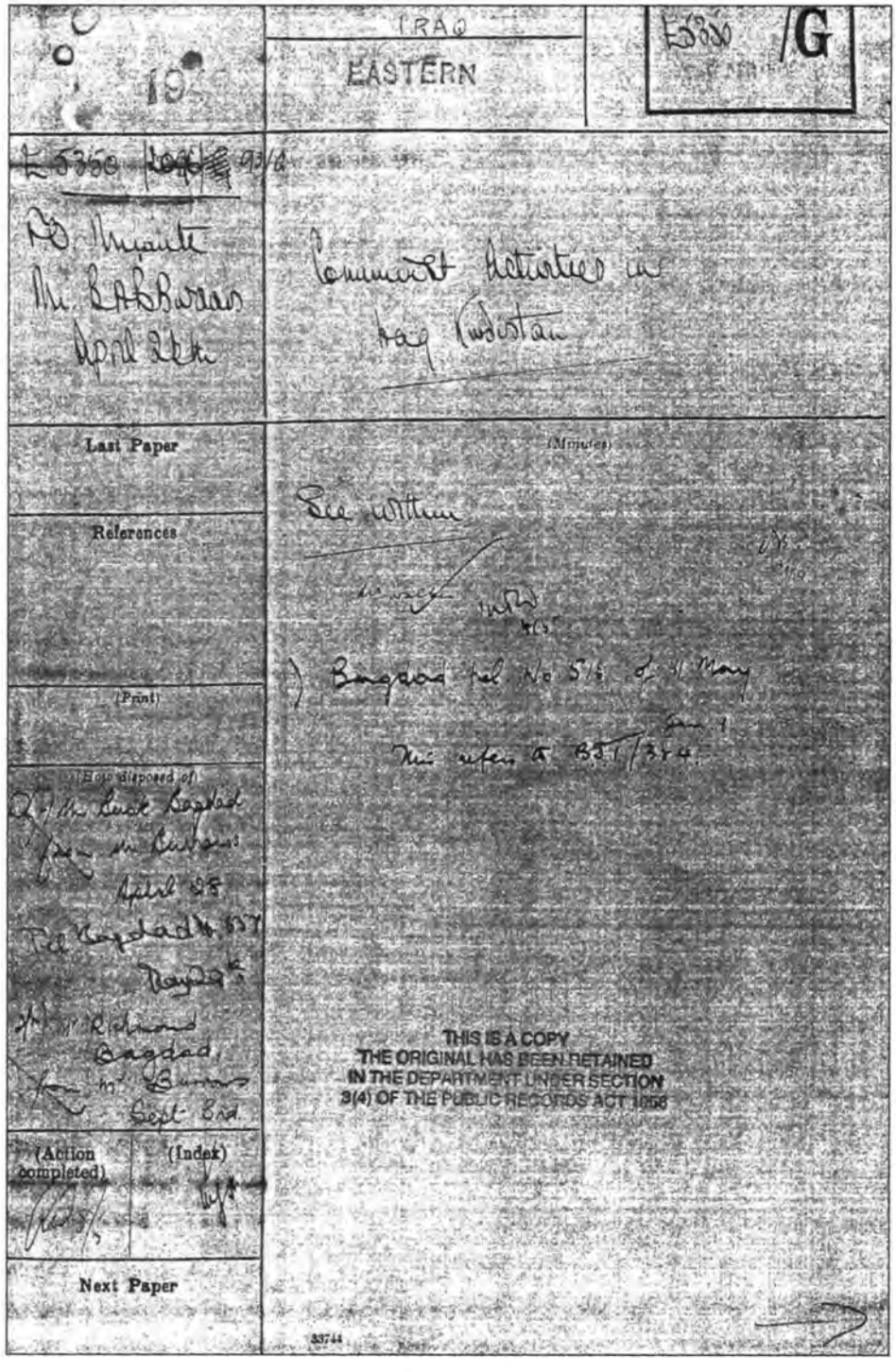
IRAQ
EASTERN
E 5350 /G
Communist Activities in Iraq (Kurdistan)
Last Paper
References
(Minutes)
(Print)
(How disposed of)
(Action completed)
(Index)
Next Paper
THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

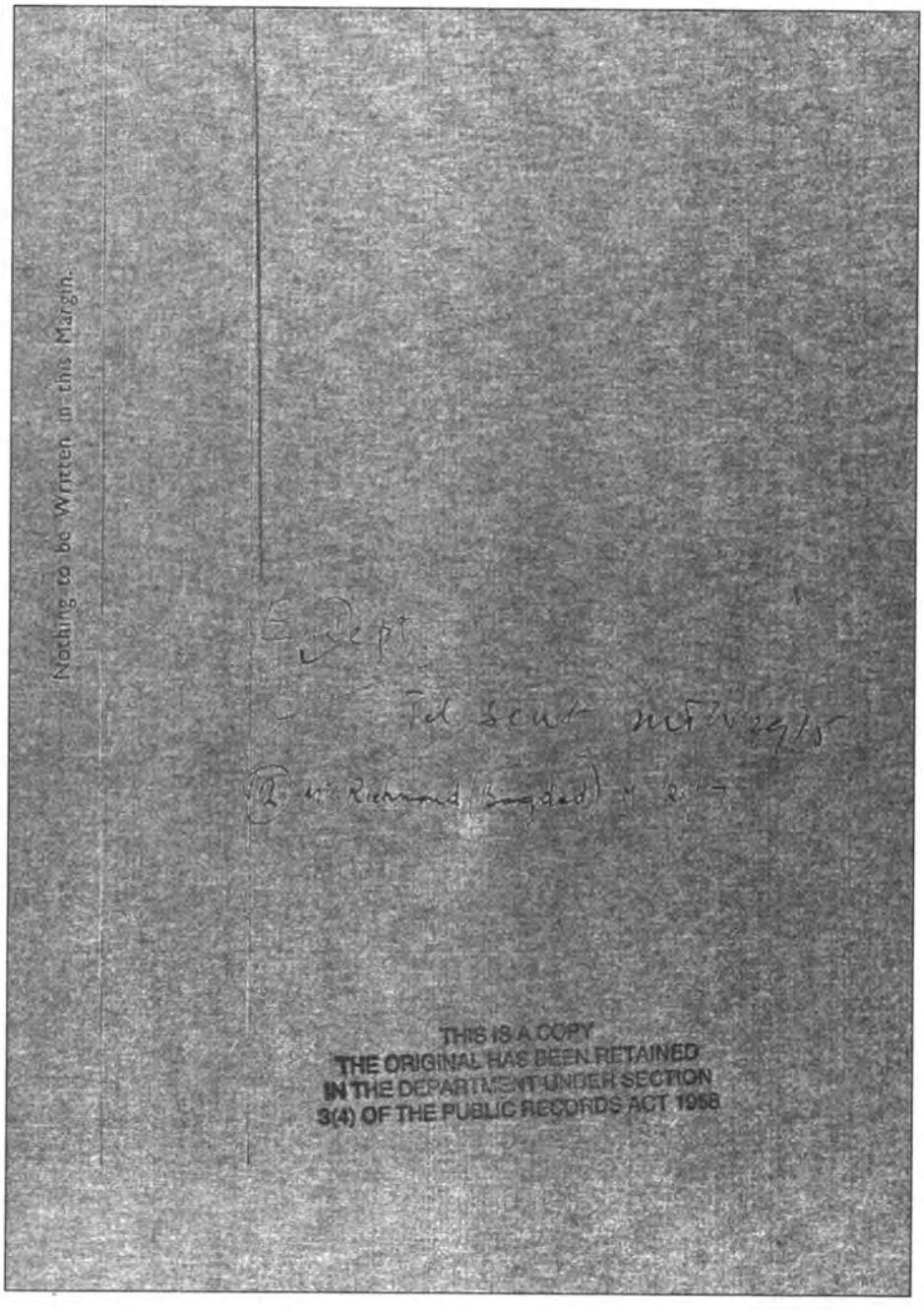
Nothing to be Written in this Margin.
THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

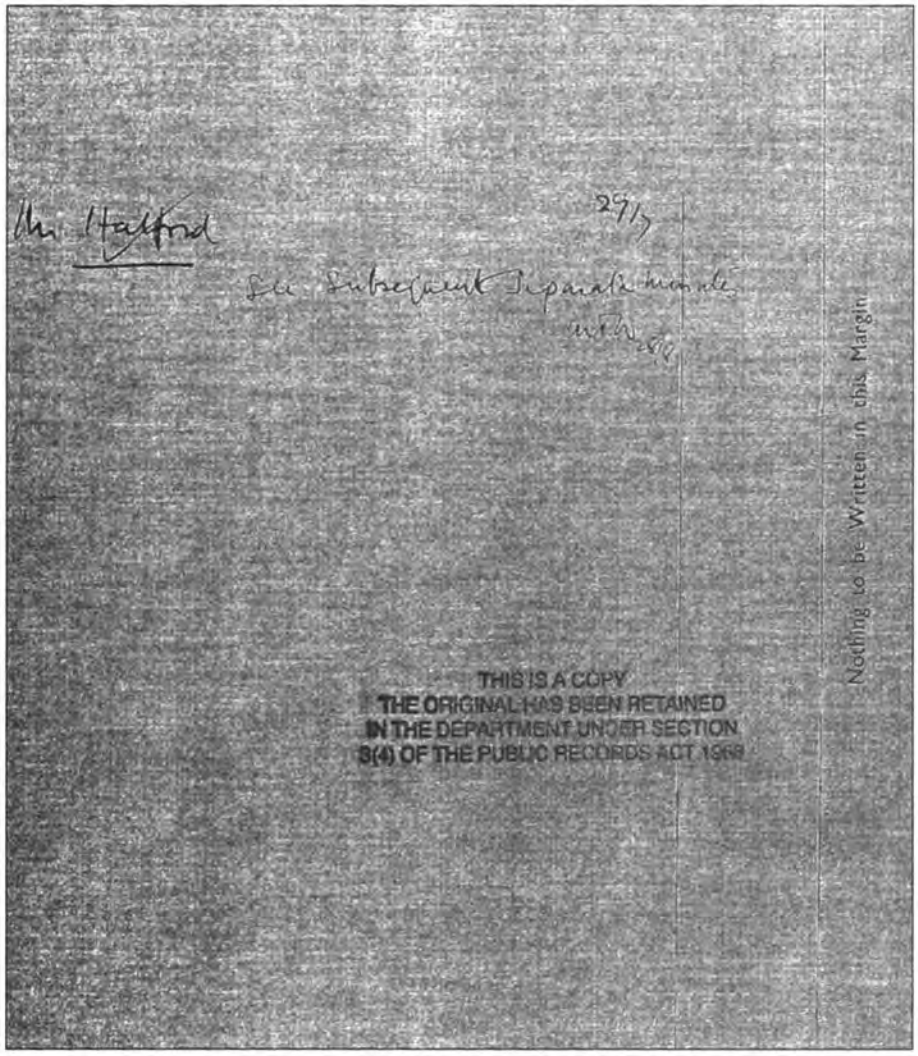
Mr Halford
29/7
See Subsequent Separate minute
Nothing to be Written in this Margin
THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

FOREIGN OFFICE, S.W.1.

28th April 1948.

(E 5350/2096/G)

TOP SECRET AND PERSONAL

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

Dear Douglas,

They contain most interesting information on Communist activities in Iraqi Kurdistan.

2. We shall be glad of your comments. In particular have you confirmation of increasing activity by the Komala-i-Kurd in Sulaimania and was the burning of the Reading Room due to them? Was there in fact a clash between the Komala and the Istiqlal Party in Sulaimania and have Shaikh Ahmed Barzani and Zero Agra escaped from internment back to the mountains?

3. With the melting of the snows it is no doubt inevitable that rumours should sprout along the hills, but these seem to be a more than usually luxuriant growth.

Yours ever,

Bernard

(B.A.B. Burrows)

D.L. Busk, Esq., C.M.G.,
Baghdad.

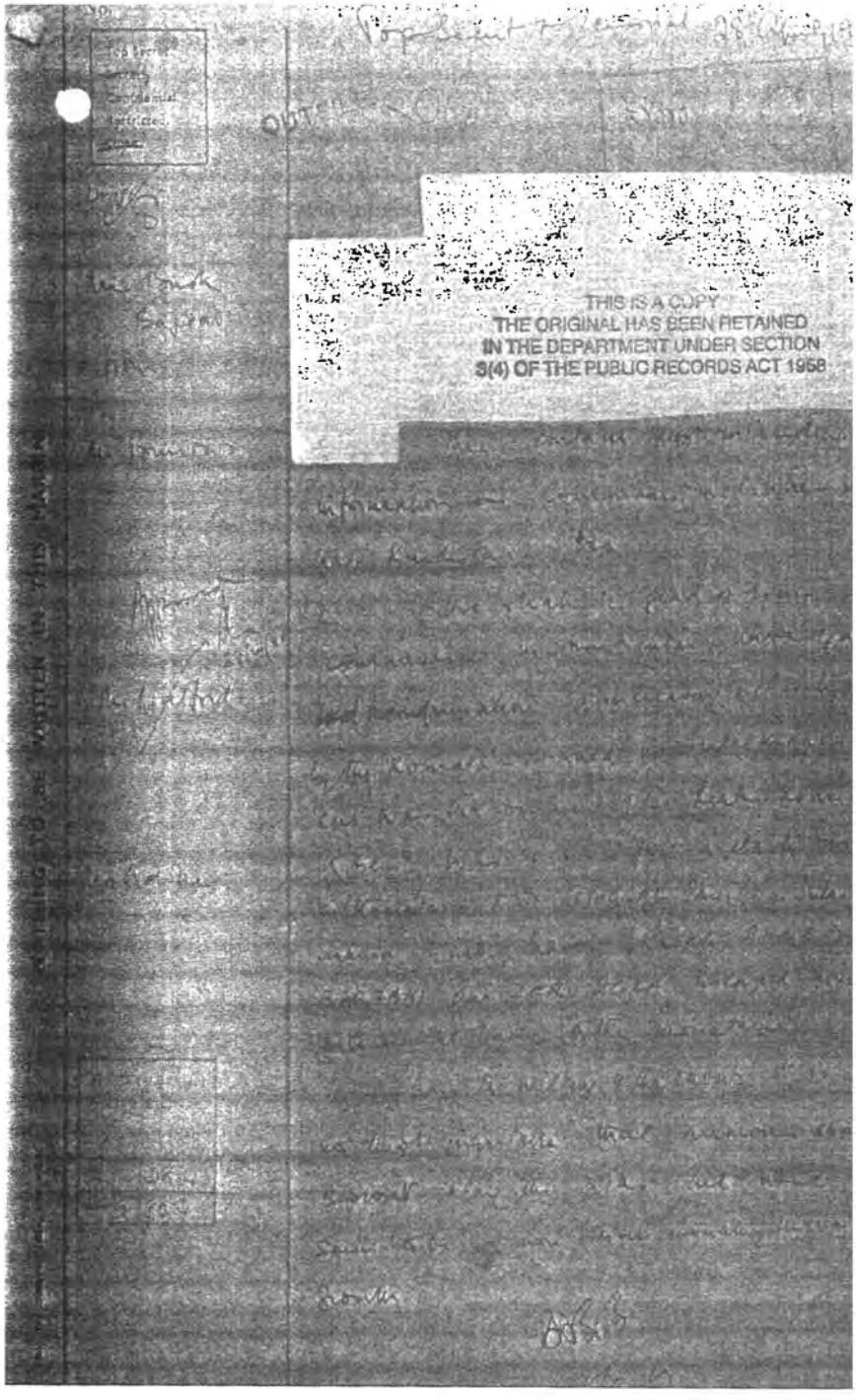
THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

THE NATIONAL ARCHIVES

Group ..... FO .....

Class ..... 371 .....

Piece ..... 68481A .....

Following document(s) retained in the Department of origin under Section 3 (4) of the Public Records Act. 1958

TEL NO 557 and draft

THE NATIONAL ARCHIVES

Group FO

Class 371

Piece 68481A

Following document(s) retained in the Department of origin under Section 3 (4) of the Public Records Act. 1958

TEL NO 510

TOP SECRET.

C.210/9/48.

E 5350

28 JUL 1948

BRITISH EMBASSY,
BAGDAD.

21st July, 1948.

Dear Burrows,

We are still unable to trace the reports referred to in your Top Secret and Personal letter to Bush (E.5350/2096/G) of the 28th April, and to your telegram No. 567 of May 29th.

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

Yours sincerely,

Jack Shepherd

R.A.B. Burrows, Esq.,
Eastern Department,
Foreign Office,
LONDON, S.W.1.

COPY. SECRET.

c/o A.H.Q. Detachment,
RAF Bagdad,
British Forces in Iraq.

From: J.P. Morton, Esq., OBE.

SF 15/3.

15th July, 1948.

Dear John,

With reference to our search for an explanation of the mysterious telegram the F.O. said had been addressed to DSO Bagdad, I enclose a copy of my letter SF 15/3 of 4th June 1948, addressed to SIME in this connection. SIME have now replied as in their letter SIME/[illegible].3.Gen. dated 8th July, 1948, a copy of which I also enclose.

2. I should be most interested to learn the result of the further enquiries you will doubtless be making from the F.O.

Yours sincerely

(Sgd) J.P. MORTON.

J.C.B. Richmond, Esq.,
British Embassy,
BAGDAD

Encs: 2

JPM/MLS.

COPY.

S.I.M.E.
G.H.Q.
M.E.L.F.

SECRET.

8th July, 1948.

SIME/B.3.Gen.

J.P. Morton, Esq., O.B.E.,
A.H.Q. Detachment R.A.F.
Baghdad,
British Forces in Iraq.

Kindly refer to your SF.15/3 dated 4th June 1948.

Our enquiries have elicited nothing that is helpful in tracing these signals as neither GSI(8) nor the EMEO can find any record of them.

We suggest therefore that the Embassy ask the Foreign Office for a repeat of the signals.

(Sgd) A.N. Druce, Capt.,
for Head of SIME.

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

THE NATIONAL ARCHIVES

Group ..... F.O. .....

Class ..... 371 .....

Piece ..... 68481.A ....

Following document(s) retained in the Department of origin under Section 3 (4) of the Public Records Act. 1958

Letter dated 4/6/1948

OUTFILE.

FOREIGN OFFICE, S.W. 1.

(E 3390/2096/G) 3rd September, 1948.
Top Secret

Dear Richmond,

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

So much time has now elapsed since the original messages that it hardly seems worth while asking you to comment on them, particularly since we have received your very interesting letter on the position in the main towns of Kurdistan. But if you have now seen the messages and feel there is anything you can usefully say on them, we should be very glad to hear from you.

Yours ever,

(E.A.B. Burrows)

C.B. Richmond, Esq.,
Baghdad.

Top Secret.

Registry
No. E5350/2096/G

3rd Sept. 194[illegible]

Top Secret
~~Secret~~
Confidential
Restricted
~~Open~~

Draft

Mr. Richmond
Degree.

From

Mr. Burroys.

THIS IS A COPY
THE ORIGINAL HAS BEEN RETAINED
IN THE DEPARTMENT UNDER SECTION
3(4) OF THE PUBLIC RECORDS ACT 1958

[illegible] time has now [illegible] original [illegible] that it [illegible] worth while asking you to comment on them particularly since we have [illegible] very interesting [illegible] in the [illegible] you have now seen the [illegible] there is anything you can usefully say on them, we should be very glad to [illegible] you.

LS
31/8

Mr Halford first

Mr Walker
2/8/8

NOTHING TO BE WRITTEN IN THIS MARGIN.

3	IRAQ	E 14266 / G

E 14266 / 2096 / 93/G

Chancery Bagdad.
to Eastern Dept.
G. 210/17/48
26 — 10 — 48
3 — 11 — 48.

Betrayal of party secrets resulting from the split in the Iraqi Communist Party.

Last Paper

E 5350

References

E 8823 / 771 / 93 '47

(Print)

(Now disposed of)

(Action completed) G. 17/11

(Index) [illegible]

(Minutes.)

See Eastern Dept RJ 24 (16) attached

[illegible] (not to be [illegible])

Northern Dept 11/xi [illegible] 10/11

Information Research Dept. [illegible]

THE NATIONAL ARCHIVES

Group ....F.O.....

Class .....371.....

Piece .....68481.A....

Following document(s) retained in the Department of origin under Section 3 (4) of the Public Records Act. 1958

Letter dated 26/10/1948

FO 624/66

PART SIX (125 – 155)

11

OFFICE OF H.M. AIR ATTACHÉ,

BRITISH EMBASSY,

BAGHDAD.

Cd H Ref. 8/144/44

It is announced in the

press that a Royal Arabia has

been issued placing on

pension Captains Mustafa

Khushnas and Mr Haj.

Why on pension?! [illegible] 5/9

Done [illegible]

To 624/66

PART SEVEN (15[illegible] — 188)

379

Kurdistan

8/179/44

العراق 23

[redacted] OF THE INTERIOR,
IRAQ.

وزارة الداخلية

[illegible] 4

30

D.O. No.PS/687

BRITISH EMBASSY
30 SEP 1944

-/167/-

Your D.O. C/6/D/394 of 21.9.44.

There seems to have been some misunderstanding.

But first as regards free issues. It is considered desirable that as many people as possible shall buy what they require or are entitled to at the controlled price before there are any free issues; otherwise there is a danger that large numbers of people able to afford the stuff might be unwilling to pay; anything resembling a general free issue would make costs prohibitive. However the ultimate need of a free issue to the genuinely indigent has not been lost sight of.

Aqra-Billē misunderstanding seems to have arisen out of the arrangements made to ensure the proper financing of the distribution. Mutasarrifs, on the demand of the Ministry of Finance, were asked to give an assurance that the retailers employed could and would pay for the stocks delivered to them. These assurances were forthcoming for nearly everywhere. In one or two cases it was recommended that the issue should be made in instalments. In the case of Barzan the Mutasarrif (no doubt with the recent wheat incident in mind) recommended that the Billē retailers should take stocks over in Aqra) in accordance with the normal peace time practice) and themselves transport the stuff to destination.

Corderoy was apparently not aware of this arrangement. The Mutasarrif will therefore not have "forbidden sales" but only said that more bales are not to be sent from Aqra until paid for by the retailers. I understand that some have already gone. If these are satisfactorily disposed of with no financial hitch, it might help to obtain some relaxation of the precautions.

Lt.Col. W.A.Lyon, C.B.E.
Political Adviser to British Forces,
Northern Areas, Kirkuk.

✓ Copy to: British Embassy, Baghdad.

C.R.Grice Esq., O.B.E.

When file
vs free

INDEX

FO 624/66
PART SEVEN (156-188)

Kurdistan

8/178/44
العراق 24

MINISTRY OF THE INTERIOR,
IRAQ.

وزارة الداخلية

Baghdad the 28 Sept 1944. Ref. PS/ 684
PS

بغداد

28/9

Political Adviser to the British Forces,
Northern Areas,
Kirkuk.

BRITISH EMBASSY
28 SEP 1944
BAGDAD

Memo.

8/109/44
Not Recd

Reference my P.S.545 of 25.6.44 and Capt. [illegible] C/6/A/191 of 12.7.44.

I enclose translation of another anonymous manshur, subscribed [illegible].T.F., for the People attacking Shaikh Mahmud and his sons.

ADVISER, MINISTRY OF INTERIOR.

Copy to:-
Oriental Counsellor to the British Embassy,
Baghdad.

INDEX

Fo 624/60
PART SEVEN (156–188)

Cap. Kurdistan 8/174/44

Hereby copy of my copy to Mullah Mustafa. The letter to me was earlier should a less specific than that to the Ambassador.

[illegible] 28

٢٥/ايلول/١٩٤٤

حضرة الملا مصطفى البارزاني المحترم

بعد التحية

لقد تسلمت كتابكم المؤرخ ١٦/الجاري المرسل بيد السيد حفيظ الله واطلعت على محتوياته .

لا يخفى عليكم ان كافة الشعوب في كل اطراف المعمورة تلاقي في ظروف حرب عالمية كالحرب الحالية صعوبات للحصول على احتياجاتها الضرورية سواء كانت من اطعمة او البسة او مواد اخرى ومع ذلك فان الحكومة تعمل كل ما بوسعها للتخفيف من هذه الصعوبات . وبخصوص الاطعمة فقد سبق للحكومة ان سلمتكم مقدار كبير من الحنطة على ان يدفع ثمنها فيما بعد وذلك لاعاشة السكان في قضاء بارزان وقد ارسلت الآن الى الاقضية الشمالية ايضا ترجيحا على غيرها من اطراف البلاد كميات من المنسوجات لبيعها الى الاهلين باسعار معينة .

فهذان المثالان يبينا كيف والى اي مدى يحتاج الاهلين – وخاصة اولئك السكان القاطنين في المناطق الجبلية الغير منتجة – الى عطف ومساعدة الحكومة وبالمقابلة فمن المحتم على كافة الاهلين اطاعة الحكومة والتعاون معها في كافة الامور المتعلقة بالادارة وبالمحافظة على القانون والنظام وحراسة الطرق وان هذه الامور ضرورية للاهلين انفسهم ليتمكنوا من تأمين معيشتهم الخاصة .

اني آمل انه قد مضى وقت سوء التفاهم وسيخيم السلام والرخاء على منطقة بارزان من الآن وصاعدا .

هذا وابعث اطيب تمنياتي الى اخيكم المحترم الشيخ احمد ودمتم .

المخلص

سي . جي . ادموندس

INDEX

FO 624, 00
PART SEVEN (156-182)

3

السفارة البريطانية
بغداد
في ٢٧ أيلول ١٩٤٤ .

حضرة الوجيه الفاضل الملا مصطفى المحترم
بارزان

بعد التحية والاكرام

استلمت كتابكم المؤرخ في ١٦ أيلول الذى تذكرون فيه انكم بحاجة الى مساعدة اخرى من الحكومة .

لقد سبق واعطي لكم ٩٠ طنا من الحبوب في موكه سور وقد علمت اليوم ان ارساليات من الاقمشة قد بعث بها الى بلّه ويجب ان يقنعكم هذا العمل ان الحكومة عازمة على مساعدتكم انتم واهاليكم .

ان مساعدات اخرى تتوقف كثيرا على شخصكم . فاذا تعاونتم مع موظفي الحكومة فانهم سيتعاونون معكم . فيجب عليكم ان تتصلوا بموظفي الحكومة وتخبروهم تماما عن المساعدة التي انتم بحاجة اليها لأنه يجب عليكم وعلى اهاليكم ان تسعوا بصورة جدية الى الفلاحة والزرع بقدر ما يمكنكم اثناء الخريف والشتاء المقبل لكيما تحصلون على الطعام في السنة المقبلة .

وقد طرق سمعي ان بعض افراد عشيرتكم قد تداخلوا باعمال الانشاء التي تقوم بها الحكومة في مازنا فيجب عليكم ان لا تدعوا اعمالا مثل هذه تحدث اذ انها تسبب سوء تفاهم خطير وهي تضر جدا بمصالحكم خاصة . ويجب ان تتذكروا انكم انتم وافراد عشيرتكم معتمدون على مساعدة الحكومة للحصول على الاشياء الكثيرة التي انتم بحاجة اليها وانه سوف تقدم لكم هذه المساعدة فقط اذا كنتم تطيعون الحكومة وتحافظون على علاقات طيبة مع موظفيها ودمتم !

سفير صاحب الجلالة البريطانية

FO 624/66
PART SEVEN (156 — 188

بارزان
١٦/٩/٩٤٤
36

صاحب الفخامة سفير جلالة امبراطور بريطانيا العظمى لدى الحكومة العراقية
السير كينجهام كرنواليس

نعرض لمقامكم السامي

أمرتنا بلزوم اتخاذ الهدوء والسكينة فعملاً بهذا الشأن أجرينا امركم لحد الآن واليوم واليوم وقد اضطرينا الالتجاء لدى عدالتكم مبيناً في كتابي هذه عسر حالنا إن وقت الكسابة والفلاحة قد فات منا ونحن بأشد الحاجة الى معاونة الحكومة لنا بأي صورة كانت لذا نسترحم من شيمتكم الكريمة قبول رجائنا في أقرب وقت ممكن لكي لا يفوت منا وقت الفلاحة والكسابة فنرجوكم باعطاء الامر لمساعدتنا على قدر الامكان والا معيشتنا في هذه المنطقة تؤدي بعد مدة قليلة الى مهاجرة البعض منا لديار مختلفة والبعض يتجاوزون الحدود مع الناس بالسرقة والنهب وثم اخاف أن تعاتبون علينا. لذا عرضت لمقامكم وصف حالنا وما في ذلك على همتكم بعزيز ونرجو الله تعالى ان يؤيدكم ويوفقكم على الاعداء جميعاً والامر بهذا الخصوص منوط لرأيكم الصائب سيدي الافخم.

المخلص
بارزاني
[illegible]

FO 624/66
PART EIGHT (189–207

٨٠٠

بازاف
٩٤٤/١٠/١٧
9

الى فخامة سفير جلالة اعلياحضرة بريطانيا العظمى الفخم

بعد التحيه

نرفع الى فخامتكم صورة كتابنا الموجه الى وزارة الداخلية حول بعض المطالب نرجو فخامتكم عطف النظر عليه والامر للتأكيد على تنفيذها من قبل السلطات العراقية وعند عدم امكان تطبيقها من قبل الحكومة العراقية نرجو ان يشملنا عطفكم للتوسط عند الحكومة العراقية من حكومة جلالة اعلياحضرة بريطانيا العظمى لمساعدتنا ونيلنا هذه الاشياء من قبلكم رأفة بحال هذه المنطقة المحرومة من كل شيء منذ تأسيس الحكومة العراقية. ودمتم موفقين

المخلص
البارزاني

FO 624/66
PART EIGHT (189-207)

10

A...

الى معالي وزير الداخلية المحترم

لدى الاحترام اعرض لمعاليكم مضمون عريضتنا المدونة ادناه نرجو التفضل بالعطف والنظر في حالة المزارعين المنتفقة للاجابة عليه وتجعلونا شاكرين فضلكم.

١- لا يخفى على معاليكم بان هذه المنتفق تقع في الزاوية وقد قلت فيها السنين الاخيرة الى درجة فقد فيها المزارعون كل امالهم من محاصيلهم من بذور وحيوانات وعوائل بسبب الدودة الزراعية التي اتت على الغالبية العظمى من الزراعة في هذه المنطقة حتى اصبح الاهالي في حالة يرثى لها وهم بحاجة ماسة الى عطف الحكومة وشفقتها لتسليفهم مبلغاً مناسباً ليعوضوا عما فقدوه بسبب الزراعة اسوة باخوانهم المزارعين الذين لحقهم ان ينالوا هذا العطف في الوقت الذي هم احقاء الناس بالرأفة.

٢- لا يخفى على معاليكم بان منتفقنا هذه من اكثر اقضية وان هناك نواة اخذ تتطلع فيها حوالي اراضي صالحة للزراعة واسكان اهالي القرى التي لا توجد في مناطق زراعية كافية لهم وان هذه المناطق المجاورة للجبل والصالحة للزراعة تكفي لحاجة اكثر من نصف اهالي المنتفقة عند انبثاق المياه لارتفاع الجبل فنرجو ان تتخذ الحكومة لرفع مشروع لرفع المياه الى هذه المناطق رأفة التي لا تحتاج الى مبالغ طائلة لاطفاء اسكان القرى الفقيرة في واشفالهم بالزراعة رأفة بحالة الفقراء والبؤساء الذين لم ينالوا اي عطف حتى الآن.

٣- ان هذه المنتفقة قد انحرمت من الثقافة والتهذيب منذ امد بعيد وقد اعلنت نزولاً عن السنين الاخيرة بدعوى ان الاهالي لا يميلون الى الدراسة والتهذيب وفاتهم عكس الحقيقة بان وضعهم بالعكس عندما نوّد لكم بانا نميل الى الثقافة والتهذيب الحديثة اكثر من غيرنا ولكننا لم ننله لان الحكومة لم تعر اهمية لهذه القضية اذ لم تبن بناية تصلح للمدرسة في كل هذه المنتفقة المحصورة بين قضاءي الصويرة وداقوق ولم ترسل حتى الآن مدرساً يصلح لبث الثقافة الحديثة بل كان مختصراً على بعض الرجعيين من رجال الدين والذين زادوا ان نفوة الاهالي في هذه المنتفقة المنتفقة الحرية ولم تسع السلطات لازالة اهالي المنتفقة فريسة لا عدة قرى تتراوح بين ٦٠٠ - ٨٠٠ عائلة وتحتاج لخلق الى مدارس ومعلمين ومصدقين اخرى تحمل الاهالي يتوافقون لهذه النعم فنحن نرجو ان تنظروا بعطف النظر الى هذه المنتفقة الحرية لبناء محل مناسب يصلح للمدرسة في محل قريب بانبان وشيخوان واكرش وسيكان وهوك وهرك وغيرها كذلك. وارسال معلمين لفتح هذه المدارس عاجلاً حتى يتخرج من الذين يفهمون لغة المنتفقة والمحاسبة النشيط الذين يحملونها.

٤- لا يخفى على معاليكم بان هذه المنتفقة مرتفعة بالطبيعة بحيرة خصيبة وبامراض اخرى مستوحشة وانها محرومة نزولاً لحقة مدة السنين الاخيرة من عصابة الدعاء ومن الدودة والصدأ العدائية ولم تهتم السلطات الحكومية من هذه الجهة بغير تفتيش الدوائر الكثيرة في مختلف الاوقات وهطول وعيات كثيرة جداً الامر الذي ادى الى انقراض عوائل كثيرة هذا ولا زالت الحالة لا تزال ترثى لها من الوجهة الصحية وجل قصب خشب في قضاء الزيبار وبناء مستوحشات في كل من قرية بانبان وشيخوان واكرش وسيكان وهرك وهوك وغيرها كذلك وايسكل مضطرين تحليل من معالجة هؤلاء البؤساء من الدودية الموجودة في المنتفقة حسب حاجتها.

FO 624/66
PART EIGHT (189—207)

11

هدمت

٥- لا يخفى على معاليكم بأن عوائلنا ابعدت من مساكنها في بارزان لمدة ثلاث عشرة سنة [redacted] جميع بيوتنا واخذت احجارها واستعملت في بناء مخفر بارزان وبيوت الموظفين ولما كنا قد فقدنا كل شيء نملكه خلال هذه المدة وعند عودتنا الى بيوتنا من منفانا لم نجد ملجأ نسكنه ولم يكن في ايدينا شيء نبني لنا بيوتاً تناسب حالتنا فسكنا تحت الصرائف المكشوفة ولازلنا نسكنها حتى الآن وقد اقترب موسم الشتاء فلم نجد الملاجئ الكافية لنا فلذا نرجو الامر بتسليفنا مبلغاً كافياً من المال لنتمكن من بناء بيوت كافية لعوائلنا البالغة ١٢ عائلة .

٦- كنا قد استرحمنا من عطف الحكومة مراراً لتخلية سبيل المحكومين عليهم ادارة من قبل السلطان الادارية نتيجة اسباب تافهة وشهادات الزور بحقهم وقد مرت مدة طويلة على محكوميتهم وقد بقيت عوائلهم المنكوبة بدون معيل في هذه الظروف القاسية بدرجة انهم يستحقون الرأفة والشفقة ولم يجد مرجعاً سوانا لنتوسط لديكم للنظر في امرهم ليعودوا الى بيوتهم شاكرين عطف الحكومة ورأفتها فلذا نرجو معاليكم ان تنظروا في القضية مجدداً لتخلية سبيل المحكومين عليهم ادارة كباقي اخوانهم الذين نالوا عطف الحكومة قبل مدة قصيرة ونقدم لمعاليكم قائمة باسماء هؤلاء المحكومين وقائمة اخرى بالمحكوم عليهم في المحاكم المدنية الذين شهد بحقهم زوراً نتيجة ضغط الموظفين الاداريين ونرجو عرض القضية الى اعتاب سيدنا صاحب السمو الوصي المعظم لينالوا عطفه السامي .

المخلص
البارزاني
[signature]

FO 624/66
PART EIGHT (189-207)

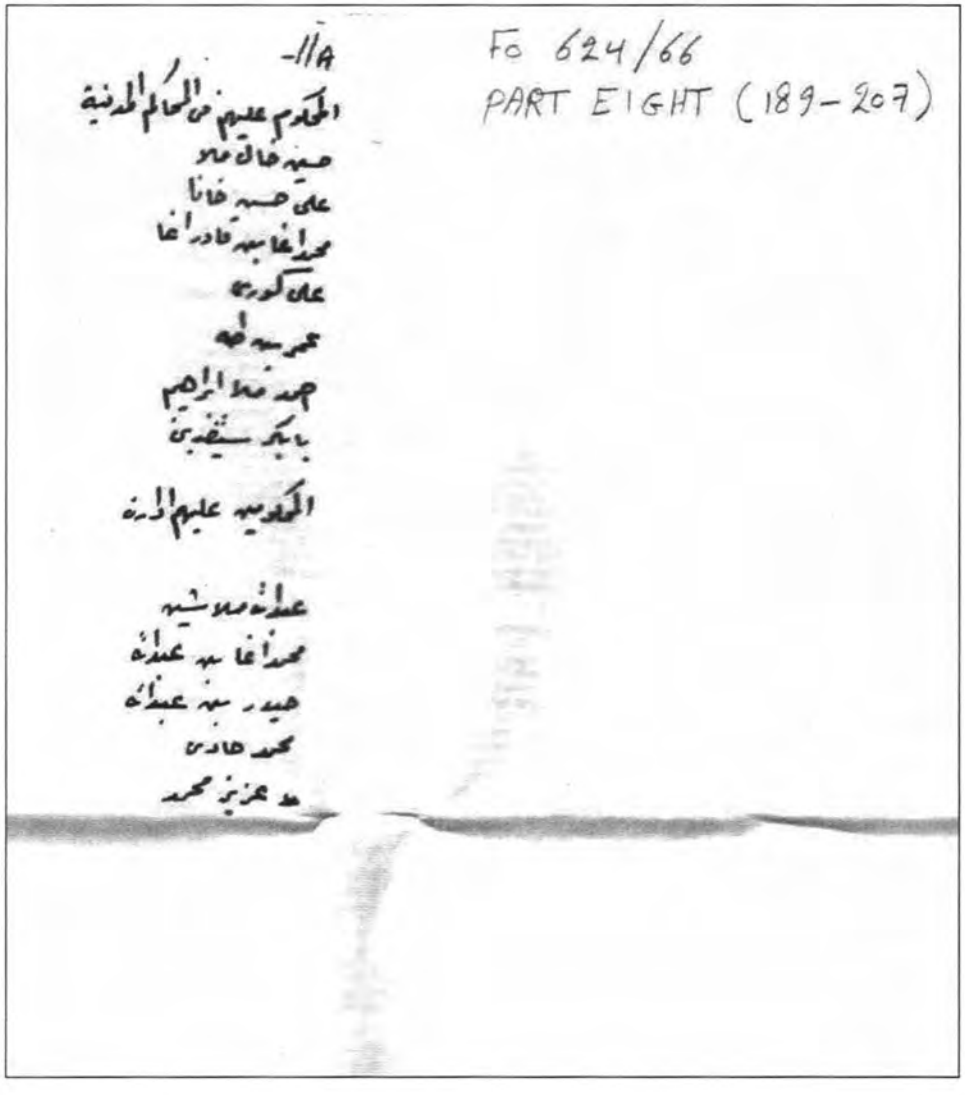

-11A

المحكوم عليهم من المحاكم المدنية

حسين خان ملا

علي حسين خانا

محمد اغا بن قادر اغا

علي كوري

عمر بن طه

احمد ملا ابراهيم

بابكر سيفدين

المحكومين عليهم ادارة

عبدالله ملا شين

محمد اغا بن عبدالله

حيدر بن عبدالله

محمد حادي

ملا عزيز محمد

12 3 ۱
حزيران
٢٧/٦/١٩٦٦

FO 624/66
PART EIGHT (189-207)
٨٠٠

فخامة سفير جلالة بريطانيا العظمى الافخم

بعد التحية

انتهز هذه الفرصة لاقدم لفخامتكم عن عميق شكرنا وعن جميع اهالي المنطقة اوفر تشكراتنا
للمساعدة الطبية التي اسديت لنا من قبل حكومة جلالة بريطانيا العظمى بارسالها الطبيب
مع الادوية اللازمة لمواساة هؤلاء التعساء المرضى الذين لم يشملهم احد من الاطباء منذ
امد بعيد وانا لمديونون الى عطفكم السامي ولا يمكننا ان ننسى هذه الشفقة من قبلكم
نعرض لفخامتكم بأن الطبيب قد حضر هذه المنطقة وباشر بعمله الانساني وانه لقد
[illegible] المرضى [illegible] ولا نجاة وانا مديونون الى شفقته وعطفه على المرضى الذين
يراجعونه بصورة مستمرة من كل مكان .

بمجاعة الشعب [illegible] الحالة التي كانت هذه المنطقة عليها منذ زمن الحكم العثماني
انتهز الفرصة لابين لفخامتكم [illegible] المنطقة خلال هذه المدة الطويلة فكانت
لتطلعوا على التقدم التي حصلت عليه هذه المنطقة . وكانت الحكومة ترسل من حين لآخر
تدار من زمن الحكم العثماني من قبل عوائل معلومة بالشكل المعروف لدى فخامتكم من ذلك الزمن . وكانت
موظفين للجباية او للادارة المحلية [illegible] مراجعيه لهذا النوع من الحكم ولعدان تشكلة
الحالة العامة هادئة نوعا ما والاهالي [illegible] هي جديرة عزة من سبيل تأمين الادارة
الحكومة من الراحة . كانت الفكرة مع بأن عائلتنا [illegible] المحلية بالشكل الذي ترغبه الحكومة
في هذه المنطقة ومن بعدها تم السلام وتشكل الادارة الحكومة المعروفة منذ
وكانت النتيجة ان ابعدت عوائلنا من هذه المنطقة وتشكلت دوائر الادارة غير قادرين على الادارة
اكثر من خمسة عشر سنة من هذه المنطقة وكان الموظفين [illegible] من كل شيء ولا يفضلون
واجباتهم فقط بل كانوا يسلبون وينهبون العالم ولم يكونوا الى شكوى الفقراء و
عليهم درجة كانوا يعاملون الناس كالحيوانات دون ان يلتفتوا من التدهور الى حالة
والرؤساء فكانت النتيجة ان وصلت هذه المنطقة الى درجة من [illegible] طوال السنين الاخيرة
يتصوره العقل الانساني ولم يحصل اى تقدم من كل هذه المنطقة طوال الحكم المحلي الذي
لم نتمكن ان نقول بأن الحكم العثماني كان اوقف شيئا من هذا الحكم الحالي من الموقف الذي
نتمكن ان نسميه الحكم الاقطاعي او الاستعماري من قبل حكومة بغداد
وصل العالم اليه من التقدم والعرفان الذي كان [illegible] اي مجرد من السلطان المحروسين من
كل شيء من الشيء ولا يحصل بأن العالم المتمدن يسير نحو الحكم المدني الذي تتطلبه
الحاجات الانسانية من الوقت الحاضر غير انما نرى بأن النظام الحالي سيؤدي حتما الى
الانحطاط اكثر فاكثر .

FO 624/66
PART EIGHT (189-207)

13

لا يخفى على فخامتكم الحملة التي وصلت اليها منطقتنا في السنين الماضية ولم تتمكن الناس من
ايصال شكواهم الى المراجع المختصة لدفع الظلم والجور الذي كان ينالهم الى ان تمكنا من [redacted] الوصول
اليهم لادارتهم حيث كانوا سابقاً ولا يصل شكواهم الى المراجع المختصة ودفع الظلم عنهم
وكانت النتيجة الحركات العسكرية التي حصلت في السنة الماضية والنتيجة التي وصلت
اليها كما هي معلوم لدى فخامتكم ولكن نرى ان الحملة لم تتبدل بل ان الحكومة تحاول
اخذ الثأر للسنة الماضية غير اننا نؤكد لفخامتكم بأننا لا نرغب الدخول في القتال لحل هذا
المشاكل وتخريب قرانا وتهجير سكانها الآمنين بل اننا نريد نظاماً وحكماً عادلاً
يشمل كل جزء من العراق دون فرق او تباين بين منطقة واخرى ولكن نرى ان الحكومة
مصرة على نيتها واننا لا نقول باننا سنهاجم اي احد بل نحن مضطرين للدفاع
عن انفسنا مهما طلعنا الامر لذا نعرض لفخامتكم بأننا لا نريد الا ان يشملنا عطفكم
بما هو ضروري لنا ولشعبنا ونحن مطيعون الى ما ترونه مناسباً برأيكم السديد ودمتم

المخلص
البارزاني

[redacted]

FO 624/66
PART TEN (231-255)

Political : Kurdistan 8/255/44

MINIST. OF THE INTERIOR, IRAQ.

وزارة الداخلية

Baghdad the 10 Dec. 1944. Ref. P.S.No. 810

TISH EMBASSY 1 DEC 1944 BAGDAD

H. B. M's Embassy,
Baghdad.

Memo.

253 - {

Ref. letter D.O. 41/726 of 2 Dec. 1944 from P.A.North

I agree with Col.Lyon. It is impossible, and indeed useless, to try to sort out the rights and wrongs of all these incidents that follow each other in quick succession. Sheikhs of the Mulla Mustafa type are not angels; naturally prone to resent authority they are doubly difficult when smarting under a sense of injustice; they are at once as timid and as savage as wild animals. The good Administrator shows his skill by patient and sympathetic handling and by so preventing such people from putting themselves in the wrong. This does not mean that he must not take strong or drastic action when necessary; it is easier to do this when there is no doubt that other methods have been tried and have failed. The clumsy or ill-intentioned official can easily put such people in the wrong in five minutes.

At the best of times it is unlikely that delicate problems of the mountain areas will be suitably handled from distant Mosul; the province for which the Mutasarrif is responsible is too big, the headquarter city is too far away, and few Mutasarrifs can remain unaffected by the fanatical atmosphere of the city and the pressure of its influential families.

In the particular case which caused the latest effervescence, Ahmad Agha is no doubt a tough customer. On the other hand the ashraf of Mosul are adepts at

-2-

Fo 624/66
PART TEN (231 - 255)

working the Administration up against tribal personages, influential or humble, who stand in the way of their landed interests. It was clear from the events of last May (see 376/8/44 Major Kinch's M/15/361 of 5 June 1944) that the re-arrest of Ahmad Agha was bound to create a crisis. If he really committed all the crimes imputed to him then perhaps the Government would have been obliged to round him up and face the consequences, but the decision should only have been taken after a carefully weighing-up of the pros and cons. The 91/Suls reference para 69 of A.P.A. Mosul's M/1/770 of 3.11.44 to Umar Kashmula seems to bear out independent information I have received that Mosul ashraf were very anxious for their own ends to have him arrested.

The creation of the long-talked-of liwa of Badinan (Zakho, Dohuk, Amadiya, Zêbar and Aqra) with headquarters at Dohuk or Amadiya would lay the foundations, at any rate, of eventual more comprehending and more efficient administration, and thereby strengthen the hold of the Government on the whole area.

ADVISER, MINISTRY OF INTERIOR.

Copy to:- Political Adviser, Northern Area, Kirkuk.

Fo 624/66
PART TEN (231-255)

8 Kurdistan 8/246/44
العراق 24

[redacted] 897 العدد

6 December, 1944. التاريخ

وزارة المالية

BRITISH ... - 8 DEC 1944 BAGDAD

My dear Prime

I have just got your letter of today and I can assure you that I fully appreciate the ~~desire to get~~ desirability of getting a move on in distributing these goods. I saw my Minister yesterday and he agrees to the expenditure. At the same time the proposal is being referred at the request of the Prime Minister to the High Supply Committee who are meeting tomorrow and I will do my best to see that a final decision is reached then so that distribution can begin. You will appreciate of course that the distribution has nothing to do with Finance and that it is the responsibility of the Ministry of Supply working in conjunction with the Ministry of Interior. This will be a matter for Grice to whom I have sent a copy of Embassy's Note with the intimation that my Minister has approved.

Stewart Perowne, Esq.,
Oriental Secretary,
British Embassy.

Yours sincerely
Sadiq

FO 624/66
PART TEN (231-255)

38

دائرة
مشاوری سیاسی قوای بریطانیا
لە شمالی عراق
کرکوک

روژی ٢/١٢/٩٤٤

بە حضوری جناب شیخ احمدی بارزانی
تقدیم

لە پاش عرض احترام

عرضحالەکەتان کە بە تاریخی ٢٦/١١/٩٤٤ نوسرابو بوم
پیم گەیشت لەوەدا جنابتان عدەمی رضاتان بیان
کردن لە ادارەی عراق بە عمومی و لە ادارەی لوای
موصل بە خصوص.

من عرضحالەکەی جنابتانم تقدیمی فخامتی سفیر کرد و
لە پاشدا جوابەکەی چی بو علی الأصول بوتان انوسریت.
خوت اذانی من بزەییم دیتەوە بە رحمت و مشقتانەی
کە خوت و اهالیەکەت کەوتونە ژیر باری بڵام من
ناتوانم هیچ شتێک بکەم بە بی امر و ارشادی فخامتی
سفیر براوە لازمە انتظار بکەم.

ایتر بەم وسیلەیەوە احتراماتم قبول بفرمون.

مخلصتان
[signature]
کولونیل لاینی
مشاوری سیاسی قوای بریطانیا
لە فطرتی شمال

FO 624/66
PART TEN (231 - 255)

ازيان

٥٠٠

٢٠/١١/١٩٥٨

51

فخامة نائب سفير دولة بريطانيا العظمى السر كناهان كورنواليس المحترم

نقدم التحيات الوافرة واحترامنا لمقامكم العالي

المعروض لفخامتكم انا وقعنا لاشغال امركم ولكن قد بان لنا بأن شيئا من الموظفين من الحكومة العراقية قد طال فيهم يد الشائعة ولسان الفساد من حقنا بدعاية كاذبة والآن قد تجاسروا على اتباعنا باختلافات كاذبة وعليه سجنوا جدنا ابن الحاج اغا مع اربعة من اخوانه هم منتسبين لنا من زمان اجدادنا وغير ذلك ارسلت مخفر الشرطة لقريته وطردوا اولاده من الدار وسكنت فيه ان هذا لظلم صريح عليه وان كان مجرما نفسه لكن ما هو ذنب اولاده وحرمهم لذا عرضنا ان جدنا معصوم بدون شك ولكن الذي جاء عندنا وهو ينتظر بعين الرحم حتى كان قد جاء عندنا شخص يدعى قاسم اغا اعدته الحكومة العراقية شقيا ثم قلنا للحاج اغا يلزم عليك ان تذهب عند اعدائنا لكي تخلص من الحكومة وهو فعل ذلك والحكومة العراقية عفت عليه بناء على ذلك نسترحم من عدالتكم ان تفضل رجاءنا من باب عدالتكم ان الحكومة العراقية قد هلك لرؤسنا مع متصرف الموصل عبد الله القصاب ومزاحم مدير الشرطة قد هلك لرؤسنا
[redacted]
لفسادها ولهذا ما قلنا الظلم ضدها ابتداء من يد فلاح علكم ومن آخر من يد وهم آخر من يد ومصطفى خوشناو وعزت عبد العزيز وهذا ابناء عمنا على الافراد جميعا بناء على ذلك هنا مستوحين باب نتصرف الى الحزب وهذا ابناء عمنا واشتغلت حسب السنة معنا وذلك بارجاع عدالتكم ان تأمروا عليها بترك سوء النية معنا واخوته ومحمد رضاخان وميرحاج والمعترض على نفرا الشرطة من فرقة جدنا والملازم عزاوه واخوته ومحمد رضاخان وميرحاج الذين امرتم علينا مصطفى خوشناو وعزت عبد العزيز واشالها واشالنا جميعا في يوم الذي امرتم بذلك ... وتسليم الطفل قد اطعناكم وذلك من ذلك اليوم الى الآن ما فعلنا شيئا بترك الثورة وتسليم الطفل قد هدف الحكومة العراقية بسوء ادارتها معنا ولذا عرضنا سوء الطاعة والآن قد هدف الحكومة لسان الفساد والدعاية الكاذبة من هنا لفخامتكم بان هو رفعت للظلم علينا ومصرت المطلوب والى الآن نحن واقعين من امري من حقنا ونظرت علينا لعين الشفقة والرأفة من الحكومة العراقية هولنا بناء عليه استرحمنا من احد المسؤلية تحت امركم وثانيا تريد الحكومة العراقية ان تدفع حقنا معها مقابلة لفلاح باب عدالتكم ان تأمروا علينا تحفظوا بالرفعة لنا
والامر منوط بامركم ونحن منتظرين جوابا من لطفكم

المخلص
البارزاني

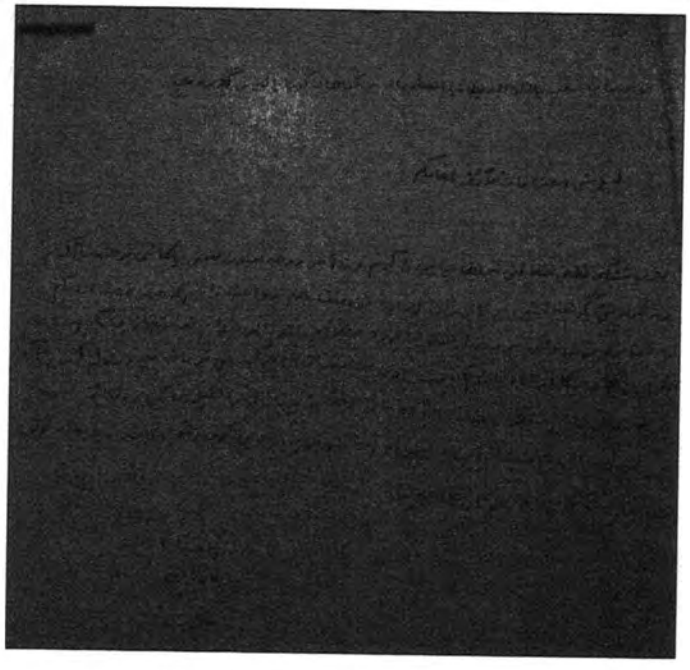

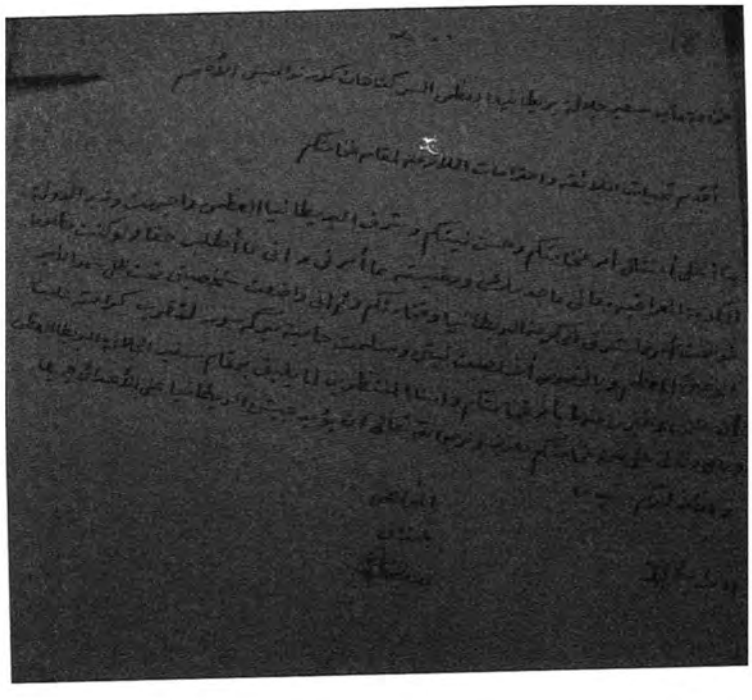

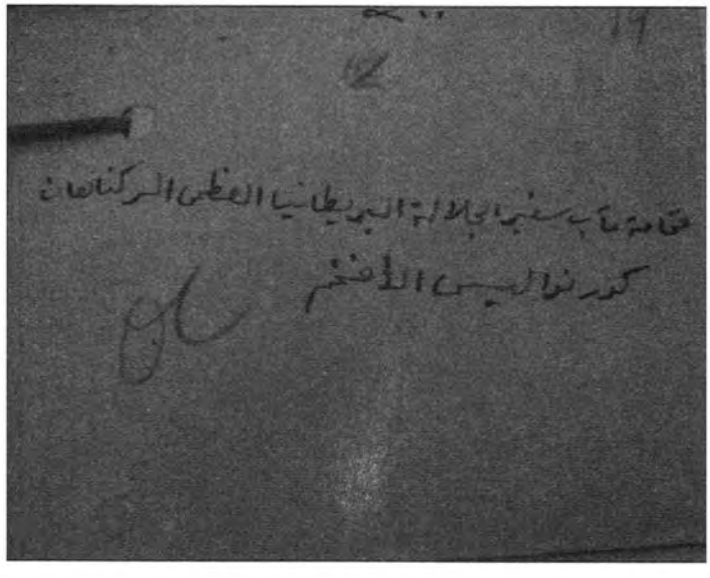
مقامة مآب سفير الجلالة البريطانيا العظمى الركناهان
كورنواليس الأفخم

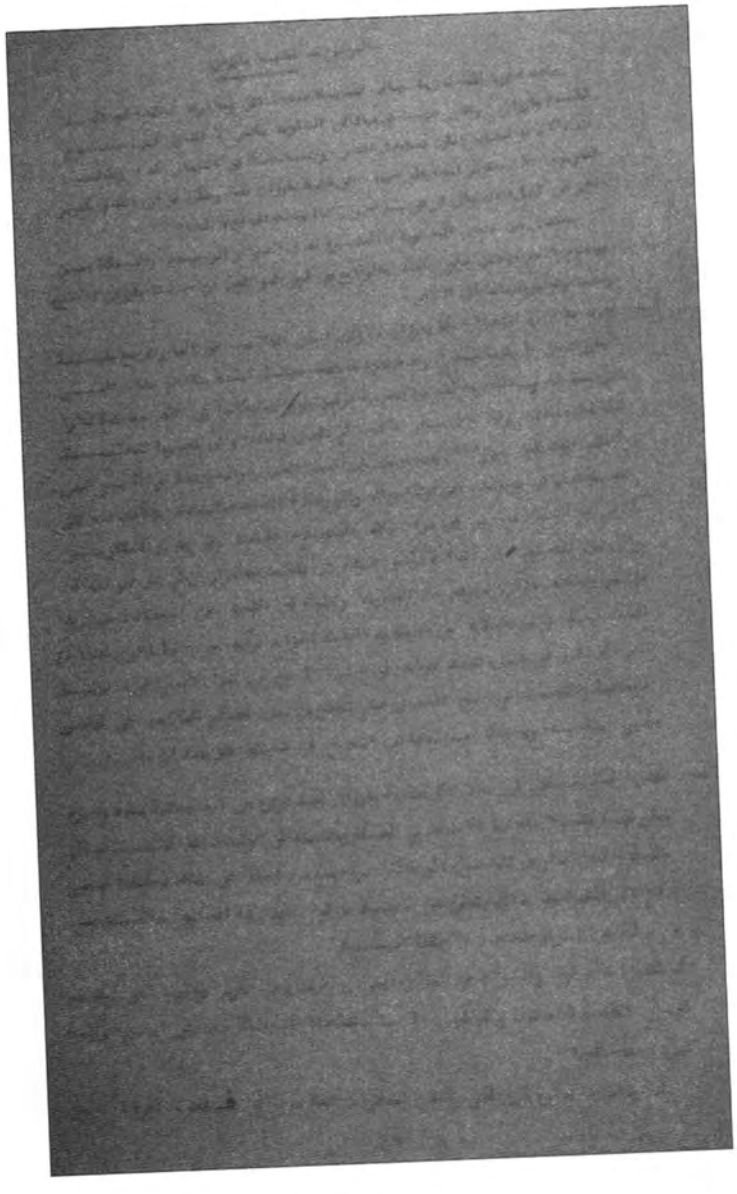

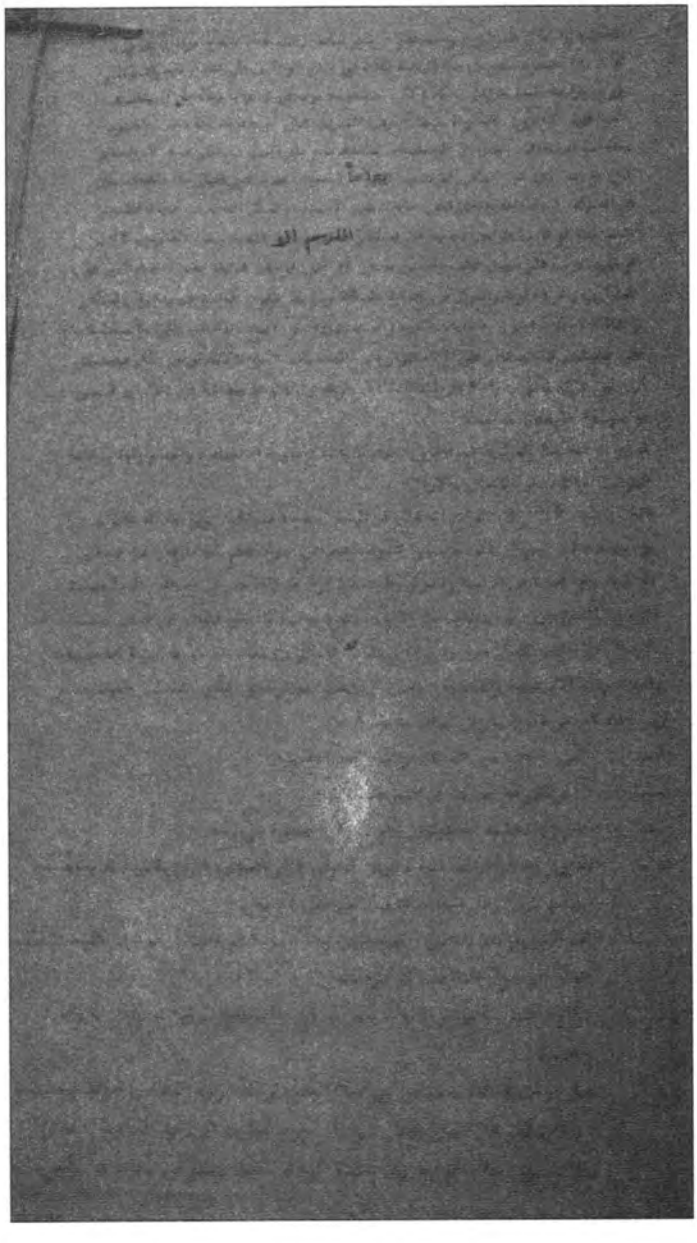

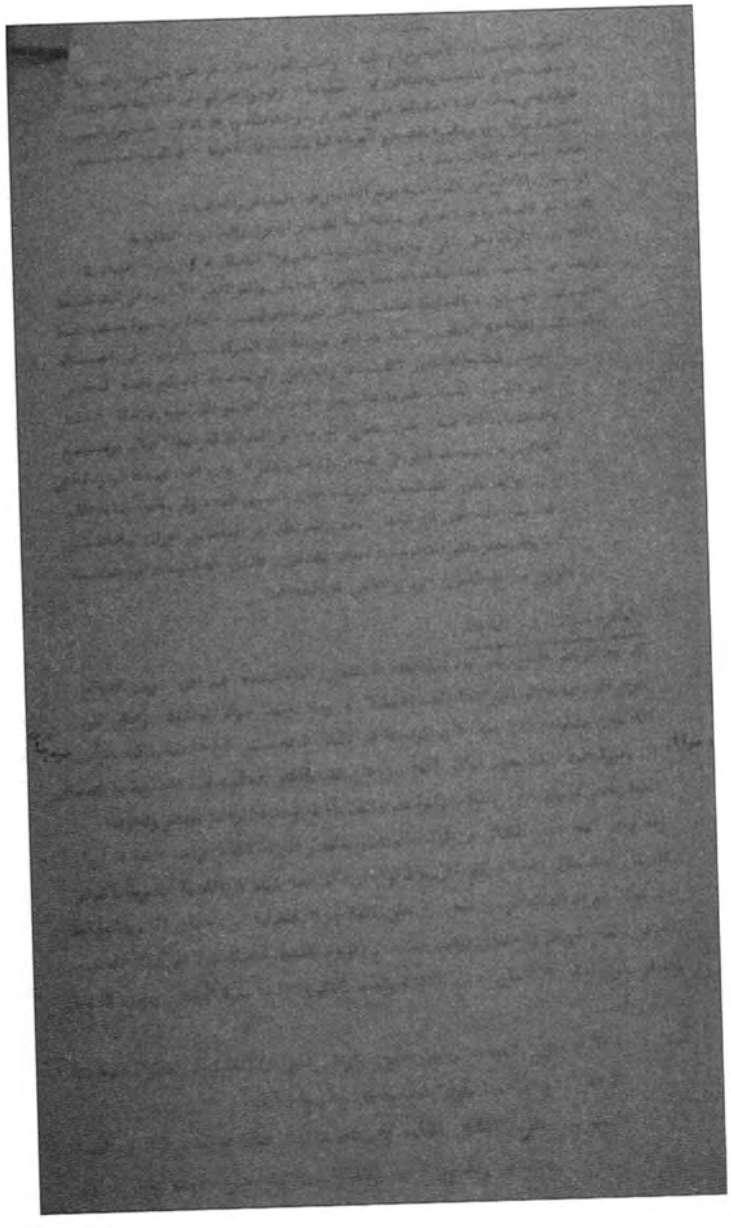

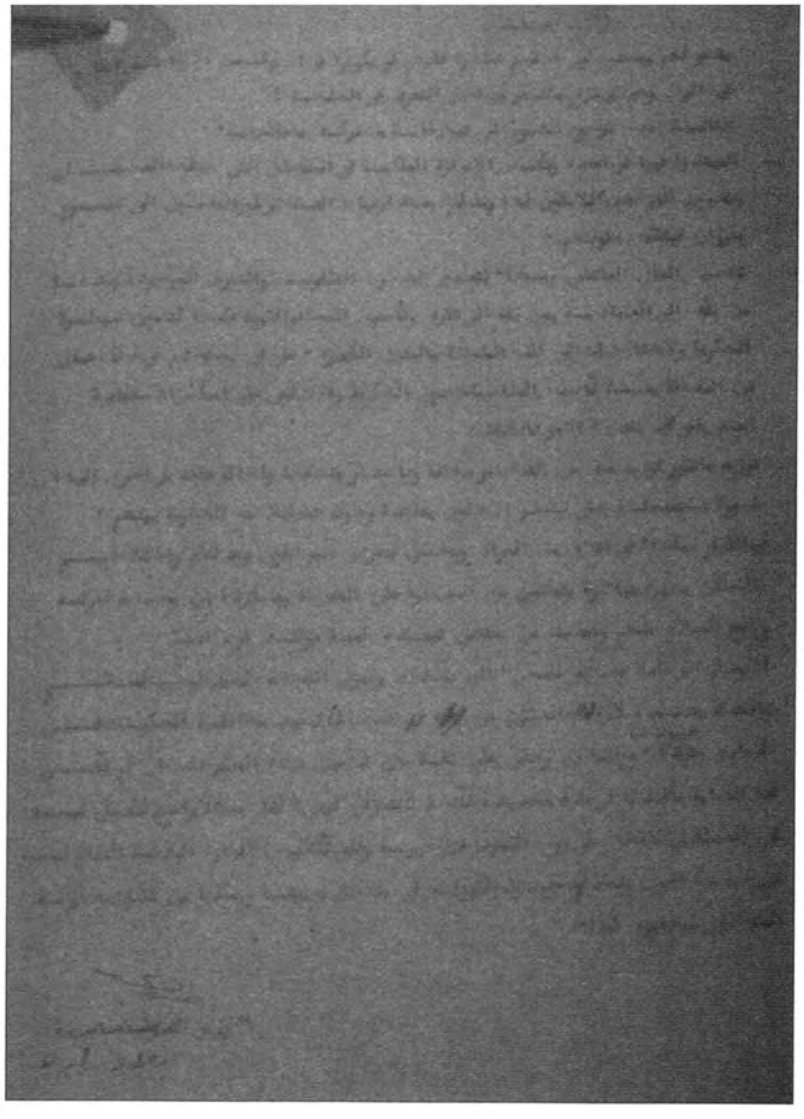

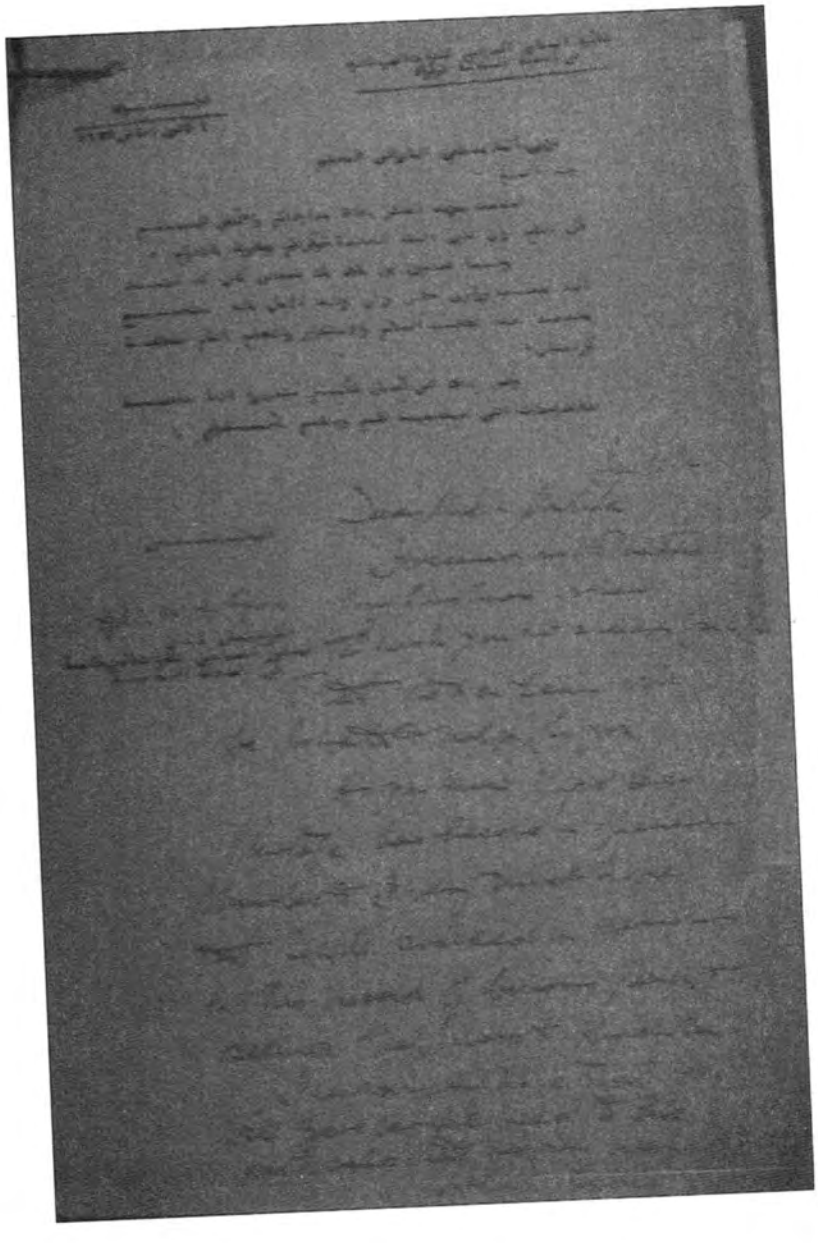

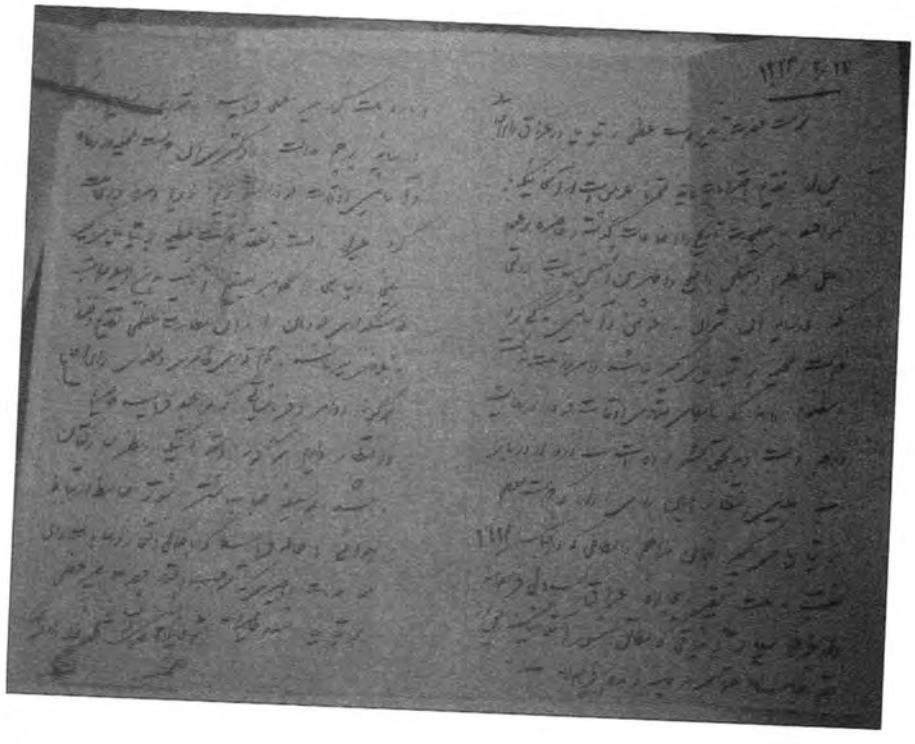

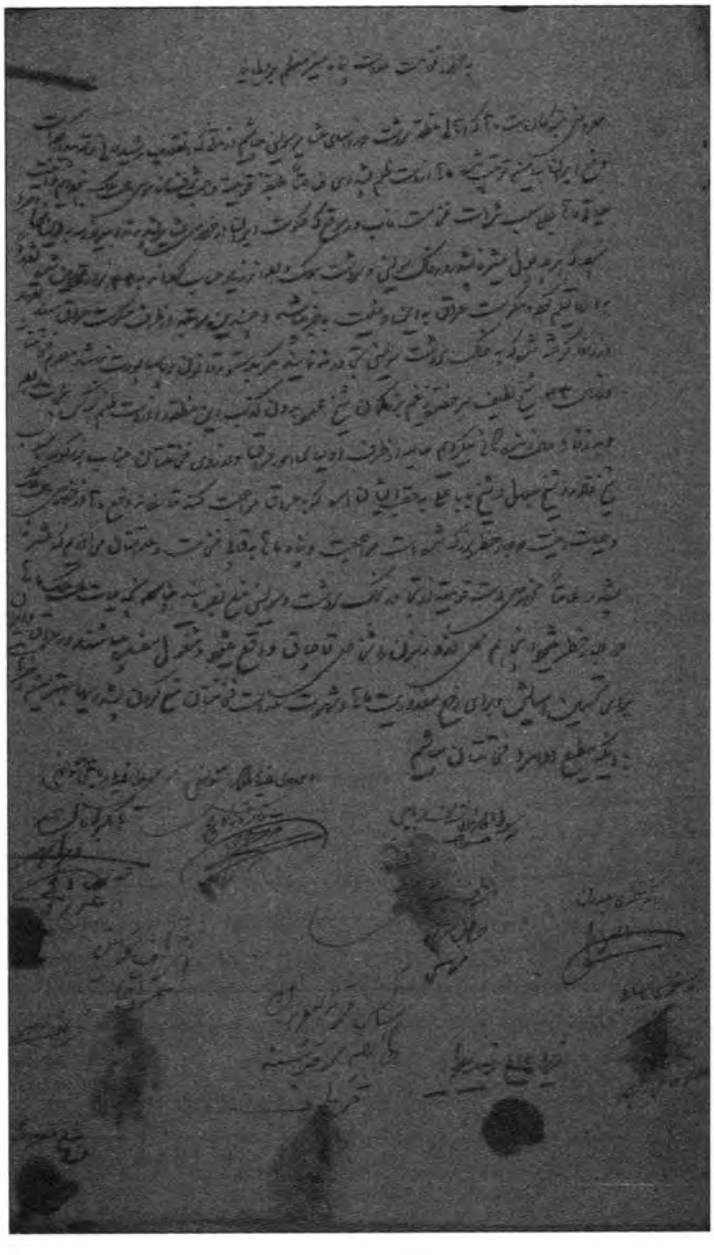

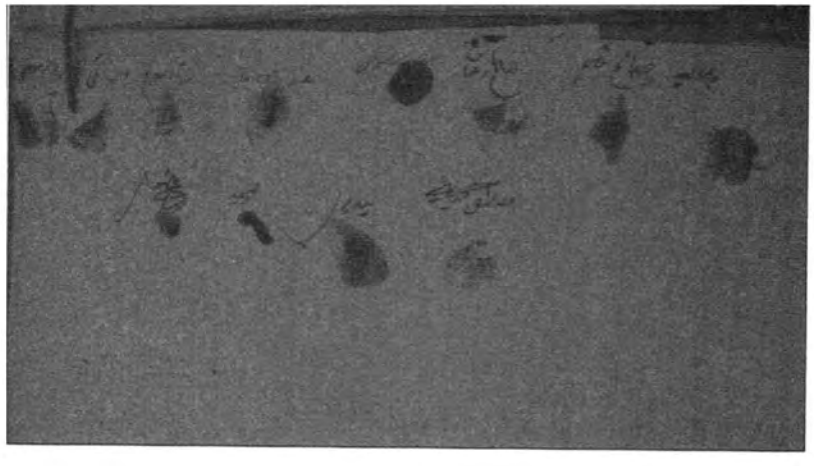

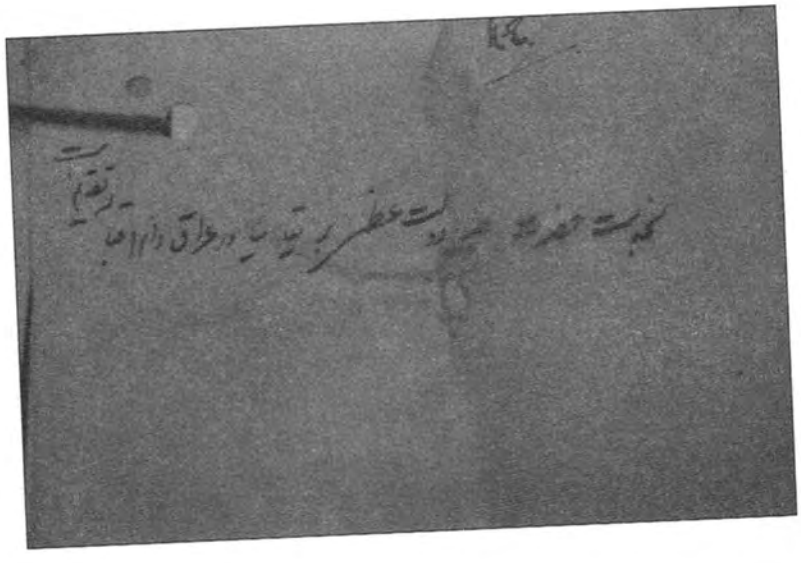

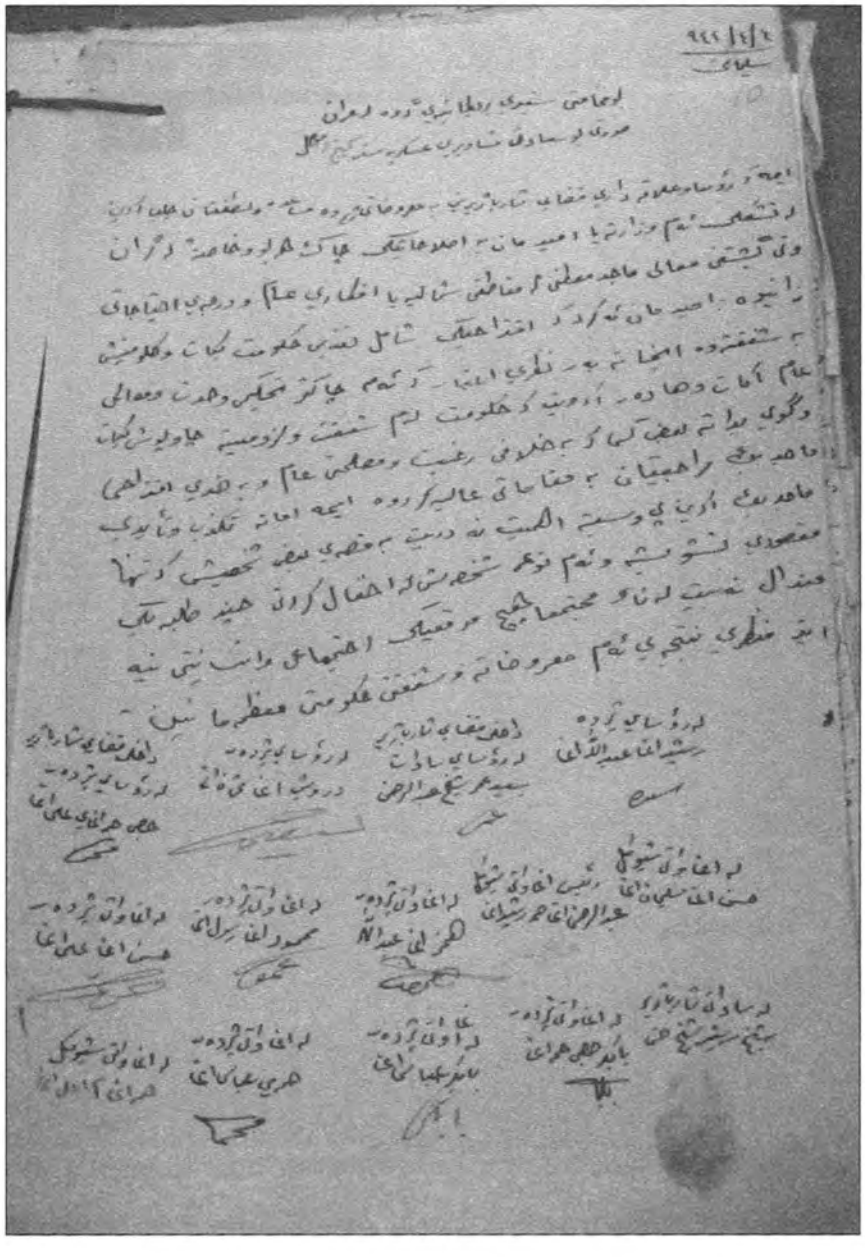

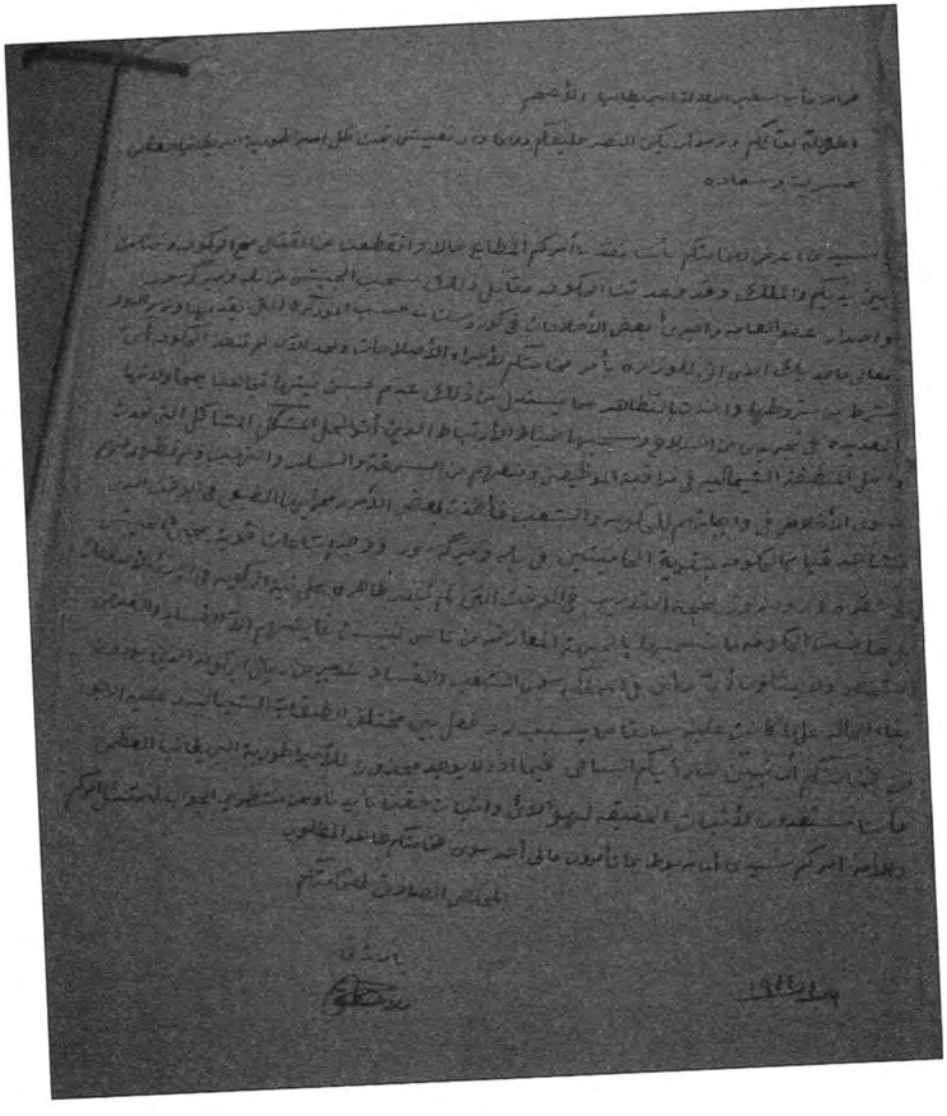

13 th

فخامة مآب سفير الجلالة البريطانية العظمى السر كناهان كوشر اليس الأفخم

بعد التحية واحترامات اللائقة بمقامكم العالي

وبعد فجهودي في ذهنكم الوقاد وطبعكم النقاد في يوم الذي حضرت في خدمتكم شخصيا وبشاهدت سكرتير سفارة كابتان هولد رجوت مسترجماً من جلالة البريطانيا العظمى وعدالتكم المشهورة وفي يوم المذكور رجوت واشفا طمعنا بأن لا يتأثر علينا وشاة المغرضين مهما يكن الآن قد طرق في سمعكم ان الحكومة العراقية قد شاعت بأن مير حاج ومصطفى خوشناو ذهبان عند مصطفى ومن عنده ذهبان الى ايران لذا قدمت لخدمتكم بأخلص صدق ود والله وبالله وتالله وبشرفي البريطانيا ماجائرها عندي بعد ما رجعان بلده قبل سفري الاخير حتى الآن والحاجا آن عندي في تاريخ ٢٤ شباط سنة ١٩٤٢ هذا وسألان ن في حين كنا ضباط الارتباط عندكم قد بيتنا المفيقة حال فخر قضاء الزيبار وحسينا الاصلاح والخير في هذا اليوم قد كمن لنا فرصة الى الآن الحكومة العراقية قد شاعت وذاعت أنهما ذهبان عند روسيا في ايران وبذلك يكون لها فرصة ان تأخذ منا الانتقام فكيف يكون تخليصنا في اخزاني العرب مابي لهما .. عالنا اب وحماية سدى جلالة البريطانيا العظمى اننا المستعدين لبذل جهدنا وفداء بحياتنا في خدمتها فعليه انتهزنا فرصة ذهبان عنه سعادة كرنيل مستر كينج وهو مشاور السياسي لها وتلمحان يه وعالنا الأمانة الآن بتركم .. فبما حولتهما عنه المستر كرنيل كينج بتأريخ المذكور والأمر امركم سيدي بحث عنابي من اخترانا العرب علينا ونصب فخرهم لنا في خدمتكم جئت مسترحماً في بابكم العادل لم تقبلوا منا الرجاء هذا فأني عارف لا عيش ولا حياة ولا بقاء لنا الا بلطفكم فلذا استرحم جلالة البريطانيا العظمى وهمه فخامتكم أن تخلينا تحت نظركم وفي خلنا في حفظكم ونعيش ما بيتكم والله ما يمكنني أن أدافع بمقدار مليون نفوس المفسدين والمغرضين والحسودين عليه وقد عرضت أمري الى فخامة السفير الجلالة البريطانيا العادل وبعد ذلك مالي الحق بكل أعوذ الى ولدكم وفخامتكم اب لنا وبذلك سقطنا من الحق ونرجو الله تعالى ان يؤيدكم بنصره المبين والأمر امركم سيدي

المخلص

بارزاني

مصطفى

٩ مارت ١٩٤٢

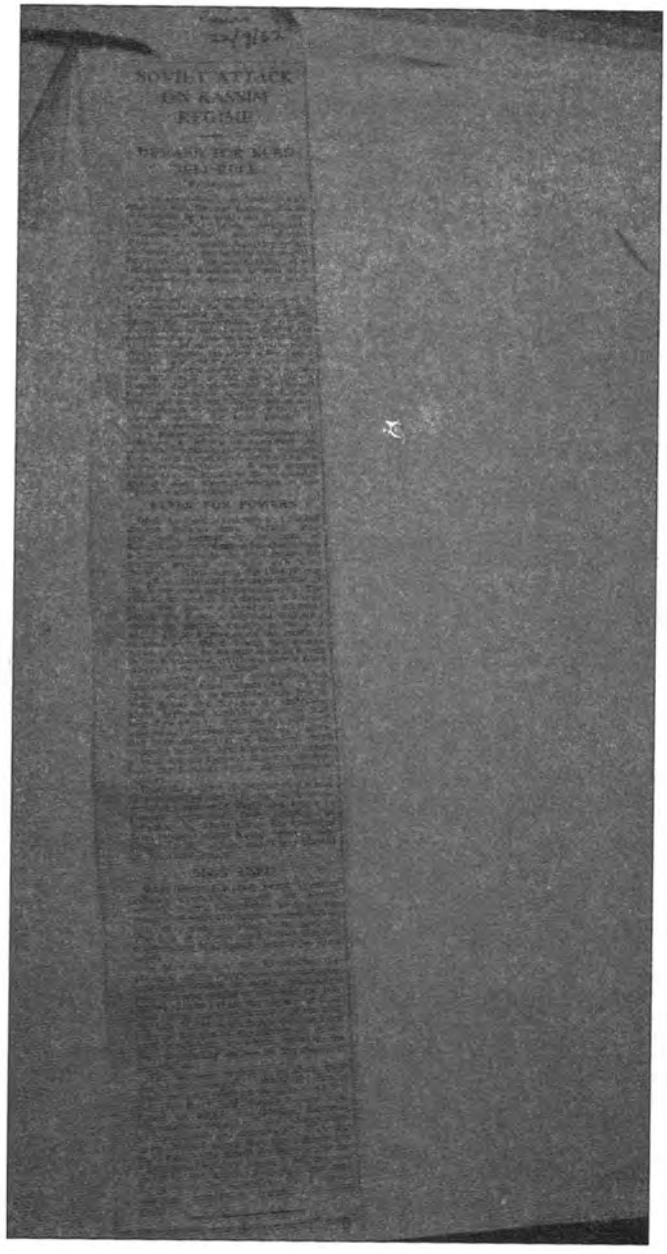
SOVIET ATTACK
ON KASSIM
REGIME

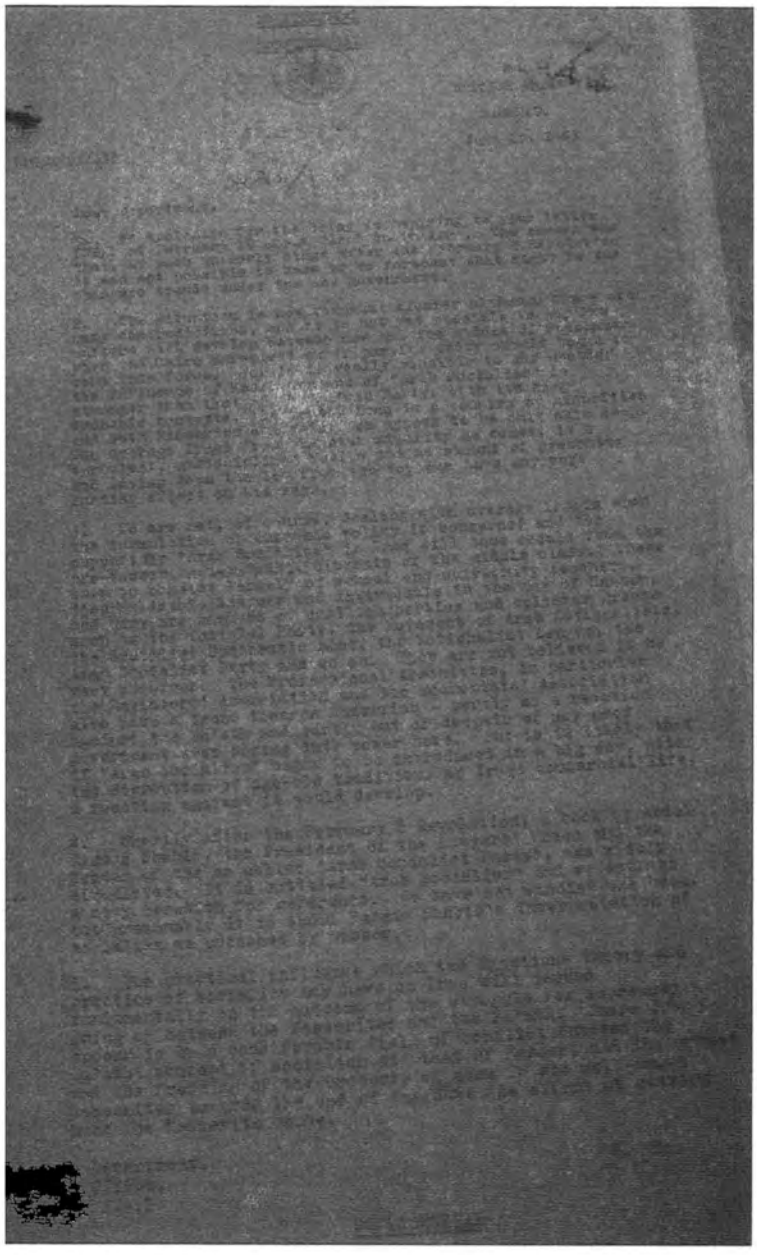

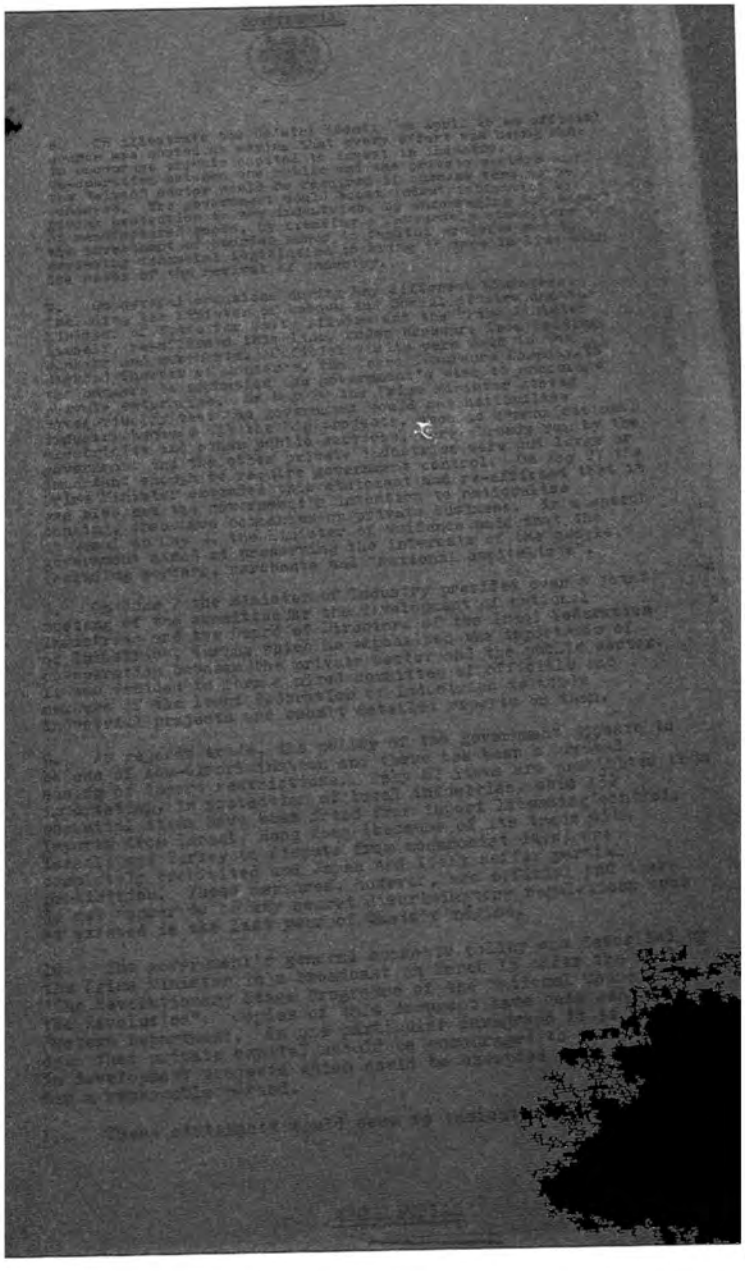

ئیندێکس

- أ.ب، ۆکەر، ل١١٥.
- أ.د.م. رۆس، ل ٥٩٩.
- أ.دەبل یو.سمیث، ل ٦٢٩.
- أ.ر.هـ. کێلاس، ل ٥٤٧، ٥٥٠.

- ئـ -

- ئارا خەجەدۆریان، ل ٢٧٩.
- ئارام بۆغۆس، ل١٤٩، ٢٢٠.
- ئاربێن زۆرا ئیسکەندەریان، ل ٢١٥.
- ئارشاك یوسف یانیکان (وێنەگر لەشاری بەغدا)، ل٢١٠، ٢١١، ٢١٣، ٢١٤.
- ئازادی جەمیل سائیب ،ل٥٦٤.
- ئازادیخوازی، ل ٣١١.
- ئاکۆ شوانی ، ل٢٨.
- ئاکۆب وەرتاپیدیان، ل١٠٤.
- ئامانج محەمەد سەعدی فەقێ مەحموود، ل٤٠٥.
- ئامینە ڕەحال – خاتوو، ل١٦٦.
- ئەحمەد پاشا (ئەحمەد موختار بابان) ،ل١٢٤.
- ئەحمەد عەبدولغافوور، ل١٣٢، ١٦٣.
- ئەحمەد غەفور، ل ٢٠٦، ٢٦٧.
- ئەحمەد مەهدی، ل١٤٧.
- ئەحمەد موختار بابان، ل١٢٤، ٥٧٦.
- ئەحمەد نافیز (دکتۆر) ،ل٣٨٤.
- ئەحمەد ئیسماعیل ئاغا ، ل ٤٣٧.
- ئەحمەدی خانی، ل٤٧٩.
- ئەحمەدی کوری مەڕوان،ل٦١١.
- ئەدوارد، ل١٤٠، ١٤٨، ٢١٩.
- ئەدوەرد یەفرایم، ل١٤٠، ١٤٨.
- ئەرشەد عومەری ،ل٩٣.
- ئەرکادی سەفارۆف، ل١١٣، ٢١٥.

- ئەسعەد ئاغا – ئەسعەد خۆشەوی، ل٣٠٩، ٤١٢.
- ئەکرەم جەمیل پاشا، ل٣٨٦.
- ئەکرەم یامولکی (دوکتور)، ل ١٦٣.
- ئەلبێرت حۆرانی ،ل١٦.
- ئەلبێرت سەرگیس فەرجیان، ل٢١٤.
- ئەلمەسعۆدی ،ل ٤٧٢.
- ئەلێلسێی ئیملیانۆڤیچ داڤبدینکۆ (کاپتەن) ل٢٤٠.
- ئەلیاس حەنا ،ل١٣٢.
- ئەلیاس میللی، ل١٣٨.
- ئەلیاهو داود ،ل١٣١، ١٤٧.
- ئەلیاهو زەلخا، ل ١٤٧.
- ئەلیاهو زەلخا، ل١٤٧.
- ئەمەل ئەمین زەکی ،ل١٩٧.
- ئەمیر عەبدولئیلا، ل ٤٩٨،٤٨١،٢٩٥.
- ئەمین زەکی، ل ٣٧٧.
- ئەمین عەبدولڕەحیم، ل١٤٥.
- ئەمین موتاپچی (دکتۆر) ل٨، ٣١، ٧٧.
- ئەنترانیك جۆهانین (یان ئۆهانیان؟)،ل١٤١، ٢٢١.
- ئەنترانیك سیتراك، ل١٤١، ١٤٩، ٢٢٠.
- ئەنتونی ئیدن، ل٣٢٨.
- ئەنگلۆ، ل٩.
- ئەنوەر سالّح، ل٢٦١، ٢٦٣.
- ئەنوەر عەبدوللاّ ،ل٢٢٣، ٢٦٢.
- ئەنوەر یۆنا صدیق ئیسحاق، ل١٤٨.
- ئەنوەر ئەدهەم، ل ٣١٩.
- ئۆرفەلی زادە،ل٣١٥.
- ئۆڤانیس جێڤانیان، ل١٠٤.
- ئۆڤانیس ئیسپێریات،ل١٠٤.
- ئۆهانیس، ل١٤١.
- ئێرنست بێفنی (میستەر) ،ل٣٨٤.

- ئیبراهیم حەکاکی، ل١٣٩، ١٨٧.
- ئیبراهیم خانی دەلۆ،ل٦١٥.
- ئیبراهیم شاوول،ل ١٧٩.
- ئیبراهیم مەحموود، ل١٤٤.
- ئیبراهیم ناجی،ل١٢٢، ١٢٥، ١٢٦، ١٤٠، ١٤٩.
- ئیبراهیم ئەحمەد، ل٢٤٨.
- ئیبن خەلەکان،ل٣١٢.
- ئیپهرام (صەبری عەبدولکەریم)، ل ١٤٨.
- ئیدمۆندس س.ج. (مێجەر) ،ل٤٧٩، ٤٨٣
- ئیسرائیل رۆکیان ،ل١٠٤.
- ئیسماعیل خالید گەڵاڵی ،ل٢٧٠.
- ئیسماعیل رەسول، ل٢٦٣.
- ئیسماعیل شاوەیس ،ل١٠٠.
- ئیسماعیل ئاغای شوکاك – سمکۆ ،ل٤٨٧.
- ئیسماعیل ئەحمەد، ل١٤٦، ١٤٧، ١٤٨، ٢٠٨.
- ئیلین، ل١٤، ١٥٩.
- ئیمتیاز رەفیع، ل ٣١.
- ئیمێلی– خاتوو، ل ٣١.
- ئینعام جەودەت دەلێمی – خاتوو ،ل١٩٦.

- پ -

- ب.أ.ب بۆرۆ، ل٣٦٢، ٣٦٥، ٤٠٣، ٥٥٣، ٥٥٦.
- ب.بلەندێل، ل٢٦٨، ٢٦٩.
- بابە عەلی کوڕی شێخ مەحموودی بەرزنجی، ل٣٨٣، ٤٩٠، ٥٨٩.
- بابەکر ئاغا حاجی حەم ئاغا، ل٤٢٧.
- بارزانی، مستەفا بارزانی ، مەلا مستەفا ، بارزان ، ل٢١، ٢٤٨، ٣٠٩، ٣١١، ٣٢٣، ٣٢٥، ٤٠٤، ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٨، ٤٠٩، ٤١٢، ٤١٣، ٤٢١، ٤٢٣، ٤٢٤، ٤٢٥، ٤٣٠، ٤٣٤، ٤٣٦، ٥٠٧، ٥١١، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٣٤، ٥٥١، ٥٧٨، ٦٣١، ٦٣٤.
- باهیر مستەفا، ل٢٦٣.
- بەتوول فەهمی مودەریس، ل١٩٧.
- بەتوول ئەحمەد عوسمان، ل١٩٧.

- بەختیار (جەنەڕاڵ) ل٤٨٤، ٥٧٣، ٥٧٤، ٥٨١، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٥، ٥٩١، ٥٩٢.
- بەدرییە مامداری،ل١٣٧.
- بەرهەم ئەحمەد سالّح (دکتۆر) ل٣١.
- بەسام مستەفا، ل٥٨١.
- بەکر سدقی، ل٢٤٢.
- بەلقیس سەعید– خاتوو،ل١٩٦.
- بەهجەت عەتییە ، ل٢٦٧، ٥٨٩.
- بەهزاد جەمیل سائیب،ل ٥٦٤.
- بەهێ خان حەمید بەگی جاف– خاتوو، ل٤٠٦.
- برادی دەبل یو .م ،ل٩.
- بریان هاربرا ئەشفۆرد ڕەسێل، ل٥٤٦.
- بریۆیس.ج.ف، ل٨٣.
- بن گۆریۆن، ل١٨.
- بورهان ، ل٢٦٢.
- بۆکەر ، ل٣٦٧.
- بێرثوود ،ل٥٠٦.
- بێرنارد بۆرۆ (سێر) (بالّوێزی بەریتانیا لە تورکیا)،ل٥٥٣.
- بێل.س.ت،ل٣٧، ٥١.
- بێلیێی، ل ٣٦٦، ٣٦٧.

- پ -

- پ.ت. هەیمان،ل ٦٣٥.
- پارتی ئەینچاك، ل ٢١٢.
- پاشان ڕەضا، ل ٢٠٦.
- پاشان عەبد عەلوان، ل ٢٠٧.
- پاکیز (خاتوو)، ل٧٧.
- پالوك (بالّوێن)، ل ٣٦٧.
- پیرەمێرد، ل٢٨٣، ٥٦٤.
- پیرۆن، ل ٥١١.

- ت -

- تاجەددینی برای تۆغرول، ل٦١١.
- تاریق کارێزی،ل٢٦.
- تاریق ئیسماعیل خەلیل (دکتۆر) ل١٤٣.
- تالیب (برای خولە پیزە)، ل٤٠٠.
- تاهیر بەکاء (دکتۆر) ل٣١.
- تاهیر شەهباز حەیدەری،ل٤١٠، ٤١١، ٤١٢، ٤١٣.
- تاهیر ئاغا، ل٦٢٨.
- تەحسین محەمەد ئەمین ،ل٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٦، ٥٩٩، ٦٠١.
- تەحسین نادر، ل ١٩٩.
- ترایڤلی، ل٩٦.
- ترومان، ل ٣٦٤.
- تریڤیلیان ،ل٢٣٧، ٢٣٨.
- تۆرۆس بەسماغمیان،ل١٠٤.
- تۆفیق سالّح، ل٢١٣.
- تۆفیق مونیر، ل٩٦، ٢٢٤.
- تۆفیق وەهبی،ل٩٩، ١٠٠، ٣٧٧.
- تۆفیق ئاغا، ل٤٧، ٤٨.
- تۆفیق ئاغای قەسرۆك، ل٤١.
- تۆما شابا، ل١٣٢.
- تۆماس ئۆستن کووپەر،ل٣٦٣.

- ج -

- ج.سی.ب.ر.یجموند، ل ٣٥٨، ٣٦٠.
- ج.ل.ستیبینگ، ل٥٠٦، ٥١٢.
- جارەڵلا عەبدولڕەحمان، ل ١٧٣.
- جارەند عەبدولڕەحمان ،ل ١٧٣.
- جاسم حەمودی، ل ١٣٠، ١٤٨، ١٦٠، ٢٠٧، ٢٠٨، ٢١٧.
- جاسم طەعان،ل١٥٠، ١٥١.
- جاسم محەمەد حلاوی،ل ٢٠٦، ٢١٨.
- جاسم محەمەد، ل١٤٥، ١٤٧.

- جەبار ناجی، ل ١٣٤.
- جەبار ناجی، ل ١٣٤.
- جەستایس دۆگلاس،ل ٣٦١.
- جەستاین دۆگلاس (میستەر) ،ل ٣٦١، ٣٦٧.
- جەعفەر محەمەد کەریم (دکتۆر)، ل ١٦٥، ٢٠٦.
- جەلادەت عالی بەدرخان (ئەمیر) ل ٣٨٦، ٣٨٧، ٣٨٩.
- جەلال ... ل٢٦١.
- جەلال تالّەبانی، ل ٢٨، ٣١.
- جەلال عەبدولرەحمان، ل ٢٤٠.
- جەلال ئەمین بەگ، ل ٣٧٦.
- جەلالی سەعید فەقێ مەحموود، ل ٤٠٦.
- جەلالی عومەری سام ئاغا،ل ٣١.
- جەمالّ عەبدوللاّ ،ل ١٠٠.
- جەمال حەیدەر ئەلحەیدەری، ل ١٣٢، ٦٠٧.
- جەمال عەبدولناسر (سەرۆکی کۆماری میسر)،ل ١٣، ٤٥٦، ٤٧٩، ٤٩٨، ٥٦٢، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٧١، ٥٧٢، ٥٧٨، ٥٨٩، ٦١٣، ٦١٤، ٦٢٥.
- جەمال عومەر نەزمی، ل ٩٦
- جەمال محەمەد، ل ١٣١، ١٤٥، ٢٢٣.
- جەمال نەجیب، ل ٤٦.
- جەمالی میرزا فەتاحی حاجی شەریف، ل ٥٦٤.
- جەمشید حەیدەر ئەلحەیدەری (دکتۆر)، ل ١٣٢.
- جەمیل سائیب، ل ٥٦٤.
- جەمیل مەحموود ،ل ١٤٤.
- جەمیل مەنشی ، ل ٢٢٣.
- جەمیل محەمەد عەلی، ل ١٧٨.
- جەمیل نەجیب، ل ٤٦.
- جەمیل ئاغا، ل ٤٦.
- جەنگیز خان، ل ٤٧٣.
- جەواد عەلی ، ل ٢٩٢، ٢٩٣.
- جەواد عەلییەوە، ل ٢٩٢.

- جەواد کاظم ، ل ٢٦٠.
- جەواد ئەلصافی ،ل ١٤٦.
- جەودەت دووباش، ل ١٤٣.
- جەودەت ئەحمەد ناجی، ل ١٣٨، ١٣٩، ١٨٧، ٢٠٧، ٢١٦.
- جورج لینچۆفسکی ، ل ١٦.
- جورج مەرقەص، ل ١٩٩.
- جولی (خاتوو)، ل ٣٢.
- جوو (ئایین)، ل ٣٣٣.
- جۆ – خاتوو ،ل ٣٢.
- جۆلیۆس کارل مارکس (پرۆفیسۆر) ل ٩، ٢٦٩.
- جۆن چریستۆفەر بلەیك ریچمۆند،ل ٣٥٨، ٣٦٠.
- جۆن گلبراکین، ل ٧، ٨.
- جۆن لێ هێلێر ڕۆوگێتێل (سێر)،ل٣٤٢، ٣٤٣، ٣٤٦، ٣٤٧.
- جۆن مالکۆلم، ل ٤٧٢.
- جێمس کۆلێت وودرۆپ،ل ٣٩٨.

- چ -

- چرچل، ل ٢٦، ٢٩٥، ٤٣٤.

- ح -

- حاتەم دایني، ل ١٣٤.
- حاجۆ ئاغا، ل ٣٨٩.
- حاجی موسا بەگ،ل ٤٦٧.
- حاجی هەمزە، ل ٣٧.
- حاجی ڕەسول بەگ، ل ٦٢٨.
- حاجی شەریف، ل ٥٦٤.
- حازم زەکی بەسیم،ل ٢٩٢.
- حامد ئەلنەقیب، ل ١٠٨، ١٠٩، ١١٠.
- حامید ...ل ١٨٥.
- حامید بەگی جاف،ل ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧.
- حەبیب محەمەد کەریم،ل ١٦٥.

- حەپسەخانی نەقیب – خاتوو،ل ٣٠٥، ٥٦٤.
- حەسان عەلی،ل ١٥٣، ١٧٧، ١٧٨، ٢٦٣.
- حەسان... ل ٤٦، ٢٧٥.
- حەسانی کوڕی عەلی، ل ١٣٥، ١٥٩، ٢١٧.
- حەسەن تەتار، ل ١٢٧.
- حەسەن عەلی غالب،ل ٢٦٣.
- حەسەن محەمەد زەهاوی،ل ١٣٤، ١٦٤، ٢٢٢.
- حەسەن نورانی،ل ٤٥٩.
- حەسەن ئاغای سلێمان ئاغا،ل ١٧، ٤٢٧.
- حەسەن، ل ٤٦.
- حەسون عەیاش چەلەبی،ل ٩٠.
- حەمە عەباس ئاغا،ل ٤٢٧.
- حەمە ئاغای عەلی ئاغا،ل ٤٢٧.
- حەمە ئاغای ئیسماعیل ئاغا،ل٤٢٧.
- حەمەد ئاغای کوری قادر ئاغا،ل ٤٨.
- حەمەد ئەلزەکیر، ل ١٠٨.
- حەمەی خانەقا، ل ٥٧٨.
- حەمد حسەین شەبیبی،ل ٢٢٨.
- حەمدی پاچەچی،ل ٩١، ٣٣١.
- حەمید حەمدی مەحموود،ل ٢٢٠.
- حەمید عوسمان،ل ٢٥٧، ٢٥٩، ٢٧٠، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٨٢.
- حەمید مەجید موسا،ل ٨٠، ٨١.
- حەنا بەطاطو،ل ٣٢٣.
- حەنا تۆماس، ل ١٣٣.
- حەیات شێخ دەخیل،ل١٦٧.
- حدمیر عوسمان، ل ٣٨٩.
- حسام عەلی غالیب (دکتۆر) ل ٢٦٣.
- حسەین تەها، ل ١٧٨، ١٩٩، ٢٢٣.
- حسەین جەمیل، ل ٩٤.
- حسەین حاجی تەها، ل ١٣١.

- حسەین رەحال،ل ١٢٧.
- حسەین شەبیبی،ل ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥، ١٤٦، ١٤٧، ١٧٥، ١٩٩.
- حسەین ئەلدوزی،ل ١٧٤، ٢٠٧.
- حسقیّل قۆچمان،ل ٢٨٢.
- حسقیّل هارون حسقیّل،ل ١٣٩، ١٨٧، ٢١٧.
- حسقیل ئیبراهیم صدیق،ل ١٤٨، ١٤٩.
- حسیّن (پاشای ئوردون) ،ل ١٧.
- حنظل...ل ٢٨٩.
- حۆریس سایۆن،ل ٢٢٢.
- حیکمەت سلیّمان،ل ٢٤٢، ٢٤٣.
- حیلمی تۆیان، ل ٤٧٨.

- خ -

- خاتوکۆمبس،ل ٧٠.
- خالید ...ل ١٥٤، ٢٦٥.
- خالید بگداش،ل ٨٨، ٣٨٥، ٤٧١.
- خالید نەقشبەندی (شێخ) ،ل ٤٥٦، ٤٥٨، ٤٥٩، ٥٧٨، ٥٨٩.
- خالیدە زەهاوی – خاتوو،ل ١٩٨.
- خەچەدۆر ئۆسکانیان،ل ٢٨٢.
- خەفیوی حاجی حەسەن،ل ١٩٧.
- خەلوق ئەمین زەکی ،ل ١٨٨، ٢٤٠.
- خەلیل عەزیز ،ل ٢٦٣
- خالوق ئەمین زەکی،ل ٢٦٣.
- خەیروللاّ عەبدولکەریم (ئەفسەر)،ل ٣٠٧، ٦١٦، ٦٢٦.
- خرۆشۆف...ل ١٩٤، ٤٩٠.
- خوشکە پاکیز – خاتوو ،ل ٧٧.
- خولە پیزە،ل ٣٥٧، ٣٨٢، ٢٨٣، ٤٠٠.

- د -

- د.پ. ڕیللایەوە، ل ٥١٥
- د.م.ھ . ڕێچسن،ل ٥٨٣.
- دارالسلام (سینەمای)، ل ٢١٥.

- داڤید بن گۆریۆن،ل ٥٥٩.
- داڤید وێست، ل ٦٣٣.
- داود سایغ ،ل ١١٧، ١٢٩، ١٥٤، ١٧٣، ١٩٢.
- داود سەلمان،ل ١٩٩.
- داود ئەلسەعدی،ل ٨٨.
- دایم ئوێنی،ل٢٢١.
- دەبل یوس ٢٠.ل ٥٩٩، ٦٠٠.
- دەرویش شالووم،ل ١٢٦.
- دێوالی ئاغای دۆسکی،ل ٣٩٨، ٤٠٠، ٤٠٢.
- دیمیترۆف،ل ١٥٤.

- ر -

- ڕ...باول،ل ٣٦١.
- ڕاب ... (بالۆێن)،ل ٣٦٧.
- ڕەحیمی قازی (دکتۆر)،ل ٦٥.
- ڕەزاشای پەهلەوی ،ل ٢٢٤.
- ڕەشید باجەلان ،ل ١٣٤، ٢٣٣، ٢٣٩.
- ڕەشید حسەین،ل ١٧٢، ٢٠٧.
- ڕەشید عارف،ل ٢١٢.
- ڕەشید عالی گەیلانی،ل ٨٦، ١٥٢، ٢٩٥، ٥٨٩، ٥٩١.
- ڕەشید عەبدولقادر،ل ٢٤٦، ٢٤٧.
- ڕەشید غالیب ،ل ١٤٣.
- ڕەشید ئاغا،ل ٤١٠.
- ڕەشید ئاغای سەرچنار،ل ٣٩، ٤١.
- ڕەضا موش،ل ٢١٩.
- ڕەفیق چالاک،ل ١٦٠، ٢٦٧، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٧٩.
- ڕەمزی عەبدولکەریم،ل ١٠٠.
- ڕەئوف یەحیا،ل ٢٥٦، ٢٥٧.
- ڕوشدی ئەحمەد بەگ،ل ٣٩١.
- ڕووناکی جەمیل سائیب– خاتوو،ل ٥٦٤.
- ڕۆبەرت ئەنتۆنی ئیدن (سێر)،ل ٣٢٨، ٣٢٩.

- ڕۆبین یەحیا ،ل ٢١٨.
- ڕۆجەر دافێس،ل ٦٣٩.
- ڕۆزفلت (سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا)،ل ٤٣٤.
- ڕۆستەم جەبار،ل ١٠٠.
- راشێل زەلخا– خاتوو،ل ١٩٥.
- رایمۆند لویس بەلفۆر،ل ٥٨٧.
- ڕەشید جەودەت، ل ٧٨.
- ڕەفعەت ئیسماعیل،ل ٢٦٢.
- ڕەنون ئەیوب،ل ١٥٤
- ڕۆجەر بێسنەم ستیڤن (سێر) ،ل ٥٨٢.
- ڕێبیکا ویتال، ل ٣٢.

- ز -

- زافر سالم،ل ١٧٨.
- زافر سەلیم،ل ١٧٨.
- زانیار سەردار قرگەیی،ل٢١.
- زاهید محەمەد واسطی،ل ١٣٨.
- زاهیدە عەبدولکەریم – خاتوو،ل ١٩٧.
- زەکەریا،.ل ١٤٧.
- زەکی خەیری (ناوی حیزبیی سالم یان پرۆفیسۆر بوو)،ل ١٥٠، ١٥١، ١٦٠، ٢٤٧.
- زەکی عەبدولوەهاب،ل ٩٤.
- زەکی محەمەد بەسیم،ل ١٢٢، ١٤٥، ١٤٧، ٢١٦، ٢٩٢.
- زەکی وەطبان،ل ٢٧٠، ٢٧٤.
- زەکێی مەلا خەلیفە – خاتوو،ل ١٣٦، ١٣٧، ١٥٢، ١٥٣، ٢١٨.
- زەنون ئەیوب،ل ١٤٣، ١٥٤.
- زۆرا ئیسکەندەریان،ل ٢١٥.

- س -

- س. فەیل، ل٥٦٣، ٥٧٧
- س.دەبل یو، ل ١٠، ٥١٣، ٥١٤، ٥٢٥، ٥٣٤، ٥٧٠، ٥٨٤، ٥٨٦، ٦٢٢، ٦٣٠، ٦٣٣، ٦٣٦، ٦٣٩
- سابیان دۆرف (عەقید)،ل ٤١٨.

- سابیر بەگ، ل٦٢٨
- سابیر صدیق، ل١٣٢
- ساجیدە عەبدولکەریم– خاتوو،ل ١٩٨.
- ساجیدە ئیحسان – خاتوو،ل ١٩٦.
- سارا لی – خاتوو،ل ٣٢.
- ساسۆن دەلال،ل ١٧٩، ٢٢٤، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٣٥، ٢٣٦، ٢٣٨، ٢٥٦، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٠، ٢٦١، ٢٦٤، ٢٦٧، ٢٦٨، ٢٦٩، ٢٧٠، ٢٧١، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٧٥، ٢٨١.
- ساسۆن،ل ١٤٧.
- سالّح باهوری،ل ١٤٣.
- سالّح جەبر،ل ١١٠، ١٢٦، ١٨٣.
- سالّح حەیدەری، ل ١٠٠، ١٥٤، ١٦٢، ١٧٣، ٢٨٢.
- سالّح روشدی،ل ٢٤٧، ٢٤٩، ٢٥٠.
- سالّح عەبدوللاّ صوفەیر،ل ٢٢١.
- سالّح مەهدی،ل ٢٢٣.
- سالح زەکی (جەنەرال)، ل ٥٧٧
- سالم چەلەبی ،ل ١٧٣، ١٧٤، ٢٤٠.
- سالم عوبێد النعمان،ل ٧٧، ٩٠، ١٤٧.
- سالم مەنشی،ل ٢٠٤.
- سالم ئەبو تمەن ،ل ١٣٤.
- سامان خەفاف،ل ٤٠٥.
- سامۆئیل فەیل،ل ٥٦٣.
- سامی شەوکەت (دکتۆر)،ل ٨٦، ٨٨.
- سامی نادر،ل ١٩٩
- سامی شەوکەت (دوکتۆر)، ل ٨٦، ٨٨
- سایۆن شائول حەکاك،ل٢٢٢.
- سەبری عەبدولکەریم،ل ١٤٧، ١٤٨.
- سەبیحە ئەمین –خاتوو،ل ١٩٨.
- سەبیحەخانی میرزا ئەورەحمان – خاتوو،ل ٤٠٥، ٤٠٧.
- سەدر (دکتۆر) ل ٥٤٢، ٥٥٢، ٥٥٣، ٦٠٥
- سەدری قازی، ل ٣٧٤.

- سەرداری حەمەی ئەویرەحمان ئاغا،ل ٤٠٨، ٤٠٩.
- سەرگیس رۆلمیان،ل ١٠٤.
- سەعید حەسەن،ل ٢٧٩.
- سەعید سامی نەقشلی،ل ١٣٠.
- سەعید قەزاز،ل ٣٠٨، ٥٨٩.
- سەعید، ل ٤٦
- سەعیدی پیران،ل ٦٢.
- سەکنە (کچی سەلمان)، ل ١٣٥، ١٣٦
- سەلاحەدین ئەیوبی،ل ٣٠٣، ٣١٢.
- سەلام سالح،ل ٢٢٢.
- سەلما مەرعی ئەدیب،ل ١٩٥.
- سەلمان خەضوریعزرا،ل ٢٢٢.
- سەلمان وادی،ل ٢٠٤.
- سەلوا سەعید مەدفەعی – خاتوو،ل ١٩٧.
- سەلیم بەگ،ل ٦٢٨.
- سەلیم تەها تکریتی،ل٢٧٩.
- سەلیم صافی، ل ١٧٨
- سەلیم فەخری،ل ١٥٠، ١٥١، ١٦٩، ١٧٣، ١٧٤.
- سەلیم،ل ١٤٣.
- سەلیمە داود –خاتوو،ل ١٩٨.
- سەمیر عەبدولئەحەد،ل ٢٨٠.
- سەمیرە ئەدیب – خاتوو،ل ١٩٥.
- سەنییە عەلی،ل ١٣٧.
- سەید تەها،ل ٤٥٦، ٤٥٩، ٥١٠.
- سەید حەمید، ل ١٤٥
- سەید رەشید لۆلان،ل ٥٣٤.
- سەید سالح لۆلان،ل ٤١٤.
- سەید صالحە، ل ٤١٤
- سەید عەبدولکەریم،ل ٤٧٦.
- سەید عەزیز،ل ٥٨١.

- سەید عەلی حیجازی،ل ۲۷۷.
- سەید مەجید، ل ۱۹۰
- سەیفی قازی (ئامۆزای پێشەوا قازی محەمەد)،ل ٦٥، ۳۷٤.
- ست نایهه – خاتوو،ل ۱۹٦.
- ستالین (جوزیف)،ل ٦۳، ۸۱، ۱٤۰، ۱۹٤، ۲۳۷، ۲٦۹، ۳۰٥.
- ستراك دایەغیان،ل ۱۰٤.
- ستران عەبدوللاّ،ل ۲۲.
- ستۆکس،.ل ۱٦۰.
- ستیڤن هێمسلی لۆنگریك،ل۱٦۰
- ستیفان ستراك، ل ۱٤۱، ۱٤۹، ۲۲۰
- سلێمان حاجۆ ئاغا ل ۳۸٦
- سلێمان کوڕی ناسڕ،ل ٦۱۱.
- سلێمان نەزیف بەگ،ل ٤٥۷
- سمکۆی شکاك (ئیسماعیل خان)،ل ٤٦۳، ٤٦٥، ٤۸۷.
- سوعاد حەمید بەیاتی – خاتوو،ل ۱۹۸.
- سوعاد زەکی – خاتوو،ل ۱۹٦.
- سوعاد زەهاوی – خاتوو،ل ۱۹۸.
- سوعاد ئەلئەوقاتی –خاتوو،ل ۱۹۸.
- سوعاد ئیبراهیم – خاتوو،ل ۱۹۷.
- سولّتان محەمەد،ل ٤٥۹.
- سوها سنەیان –خاتوو،ل ۱۹٥.
- سوورێن صەلیبیان،ل ۲۱۳.
- سێر ڕۆس، ل ٥۹٥، ٥۹٦، ٥۹۹
- سێر ف. هۆپێر میللەر، ل ٥۹۷
- سێر کێنهان کۆرۆنوالیس،ل ۳۲۹، ٤۲۳، ٥۰۷.
- سێر م.. راین، ل ٥٦۸
- سێر نوییل چارلێس،ل ۳٦۹، ۳۷۰
- سێر هـ. تریڤێلیان، ل ٦۰۳
- سێر هێنری دوێس،ل ۲۳٤.
- سێر ولیام هێنری براد شو،ل ۳۳۸، ۳۳۹.

- سێر ویلسن کۆمبیس،ل ۷.
- سێر ئێرنست بێڤنی،ل ۵۸، ۵۹، ۱۸٤
- سێر. هـ . ماك،ل ۲۲٤، ۲۲٦، ۲۳۷، ۳٤۰، ۳٤۱.
- سێر.ب. بۆرۆس ،ل ۵۳۲
- سێرر.ستیڤینس،ل ۱٦، ۵۸۲
- سێرگ. هاریۆن، ل ٦۰٤، ٦۲۰، ٦٤۰
- سیر فرانسیس هەف ولیام ستونهێۆێربێرد،ل ۳۲۹، ۳۳٦.

- ش -

- شاکیر حاجی فەیاض،ل ۲۲۰
- شاکیر مەحموود،ل ۱٤٤، ۱٤۵، ۱٤۷
- شالووم دەرویش،ل ۱۲٦
- شاول سایۆن شارەبانی،ل ۲۲۱
- شەرەفخانی بدلیسی، ل ۳۳، ٤۷۲
- شەرمین کاوس قەفتان — خاتوو،ل ٤۰۵
- شەریف پاشای خەندان (جەنەرال) ل ۳۸۸، ٤۰٤، ٤۰۵، ٤٦٦، ۵٦٤
- شەریف ئاغا،ل ٤۷
- شەریف ئەلشێخ،ل۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۸، ۱۷۰، ۱۹۲، ۲٤٦، ۲۷۹
- شەفیق ئیلیاهو هۆریش،ل ۲۲۲
- شەمشوون پیرە،ل ۲۲۰
- شەنوار عۆدە،ل ۱٤٦
- شەهاب ئەحمەد حسەین عەلی موختار ،ل ۱٤۵، ۱٤٦
- شەهلا تاهیر حەیدەری، بەرگ،ل ۳۱، ۳۲
- شەواف،ل ۵۱۳، ۵۲۱، ۵۳۷
- شوکری سالح زەکی ،ل ۸۸
- شێخ ڕەشیدی لۆلان،ل ٤۱٤، ٤۱۵
- شێخ راضی، ل٦۲۸
- شێخ رەوفی نەقشەبەندی، ل ٦۲۸
- شێخ سەعید ،ل ۳۱۵
- شێخ سەعیدی پیران،ل ٦۲، ۳۱۵

- شێخ عەبدولسەلام بارزانی،ل ٤٥٤، ٤٥٦
- شێخ عەبدولقادر،ل ٢٤٩، ٣١٥
- شێخ لەتیف،ل ٣٨٣، ٣٩٨، ٤٠٠، ٤٠٢، ٥٨٩
- شێخ مەجیدی کاتب،ل ١٩٠
- شێخ مەحموود،ل ٤٠، ٦٢، ٣٠٥، ٣٩٨، ٤٠٠
- شێخ مەعسوم،ل٤٧٦
- شێخ ئەحمەد بارزانی،ل ٣١٠، ٣٦٩، ٤٣٦، ٤٣٧، ٤٣٨، ٤٣٩، ٥٠٩
- شێخانی بارزان،ل ٤٥٦، ٤٥٧، ٤٥٨، ٤٥٩، ٤٦٠، ٤٩٠، ٥٠٧، ٥٠٨، ٥٠٩، ٥١٠
- شێخانی عەینکاف، ل٤٧٧
- شێخولئیسلام سەبری،ل ٤٦٦
- شێروان عەلی ئەمین،ل ١٤٣
- شیپەرد... (بالۆێز)ل٣٦٧
- شیخ خالید، ل ٤١٢
- شیفەر نادزە (یەکێك لە وەزیرەکانی یەکیەتی سۆڤیەت)،ل٦٣

- ص-

- صەبری عەبدولکەریم،ل ٢٧٠، ٢٧٥
- صەبیحە الخطیب، ل ٧٨
- صەدام حسەین، ل٣٢٢
- صەلاح ئەلخەزرەجی، ل٢٧٤
- صدیق شەنشەل،ل ٨٨

- ط-

- طە محی الدین،ل ٣١٩
- طەلعات نادر، ل ١٩٩

- ع -

- عادل تقی ئەلبەلداوی (دکتۆر)،ل ٢٠٥
- عادل سەلیم،ل ٣٢١
- عادیلە ئەمین زەکی،ل ١٩٧
- عاسم فلەیح،ل ٢٨٨
- عاصم حەیدەر ئەلحەیدەری،ل ٢٨٢، ٣٢١

- عامر عەبدوللاّ،ل ٨
- عەبد تەمر،ل ١٩٩
- عەبد عەلوان،ل ٢٠٧
- عەبدو حەمزە،ل ٢٨١
- عەبدوڵڵا ئاغای کوێسنجەق،ل ٥١
- عەبدولجەبار تەکەرلی،ل ١٢٧
- عەبدولجەبار عەبدوللاّ ئەلبێروتی،ل ٢٢١
- عەبدولجەبار ناجی،ل ٢٢١
- عەبدولحەمزە....ل ٢٠٤
- عەبدولحسەین جەبار،ل ١٤٨
- عەبدولحسەین عەبدولکەریم،ل ١٤٥، ٢٢٠
- عەبدولحسەین مەلا خەلیفە،ل ٢٠٦
- عەبدولحوسەین حاویل ئەلغالب،ل ٢٤٧
- عەبدولخالق حەسونە (بەرپرسێکی ناسراوی سعودی بوو لەشاری نیوێورك)،ل ٦٢٧
- عەبدولڕەحمان کوڕی تۆفیق ئاغا.ك.م ،ل ٤٨
- عەبدولڕەحمان ئەلمەنصور،ل ٢٨٢
- عەبدولڕەحیم جەودەت،ل ٢٢١
- عەبدولڕەزاق حەسەنی،ل ٢٥١
- عەبدولڕەزاق سافی،ل ٧٧
- عەبدولڕەزاق شەبیب، ل ١٣
- عەبدولڕەزاق شەمە،ل ١٤٥
- عەبدولڕەزاق شێخلی، ل ٢١٥
- عەبدولڕەزاق شێخلی،ل ٢١٥
- عەبدولڕەزاق ئەلزاهر،ل ٨٨
- عەبدولڕەزاق ئەلزوبێر،ل ١٤٤
- عەبدولڕەزاق ئەلئەمیر،ل ١٠٨
- عەبدولڕەحیم شەریف،ل ٩٦، ٢٤٢، ٢٤٦
- عەبدولسەلام عارف (ئەفسەر)،ل ٥٨٩، ٥٩٠، ٥٩٢
- عەبدولسەلام عەبدولڕەحمان،ل ١٤٨
- عەبدولسەلام عەبدولعەزیز،ل ١٣٧

- عەبدولسەلام عەبدولعەزیز،ل ٢١٧
- عەبدولسەلام ناسری،ل ١٦٠
- عەبدولسەلام...ل ٢٠٧
- عەبدولفەتاح ئیبراهیم،ل ٩٧، ١٢٦
- عەبدولقادر (شێخ)،ل ٣٠٥، ٤٠٦
- عەبدولقادر بابان،ل ٥٧٧، ٥٧٨
- عەبدولقادر باشئەعیان،ل ١٠٨، ١١٠
- عەبدولقادر ڕەشید،ل ٢٠٩، ٢٤٩، ٢٨٢
- عەبدولقادر ئیسماعیل،ل ١٥١، ١٩٣، ٢٤٢
- عەبدولکەریم (وێنەگر لەشاری بەغدا)،ل ٢١١
- عەبدولکەریم ڕەفیق،ل ٢٢٣
- عەبدولکەریم قاسم (ئەفسەر)،ل ٤٤١، ٤٤٣، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٧، ٥٣٩، ٥٤٥، ٥٤٩، ٥٥١، ٥٩٠، ٦٠٥، ٦٠٦، ٦٠٨، ٦١٣، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٧، ٦٣٦، ٦٣٧، ٦٣٩
- عەبدولکەریم قاوەچی،ل ٢١٣
- عەبدوللاً زەنگەنە، بەرگ،ل ٣١
- عەبدوللاً گۆران (شاعیر)،ل ٢٧٦، ٣٠٧، ٤٨٢
- عەبدوللاً مەسعود قورنییش،ل ١٢٧، ١٥٤
- عەبدوللاً مەسعود ئەلقورەینی ،ل ٩٧، ١٤٣
- عەبدوللەتیف حاج،ل ١٨٥
- عەبدوللەتیف حاجی عەلی حەیدەر،ل ١٣٧، ٢٢٢
- عەبدوللەتیف سەعدی،ل ٢٥٦، ٢٥٧، ٢٥٩، ٢٦١، ٢٧٠، ٢٧٣، ٢٧٤، ٣٢٠
- عەبدولمەجید بەهییە (پارێزەر)،ل ٢٧٨
- عەبدولهادی عەبدولڕەزا (سالم ناوی حیزبی بوو)،ل ٢١٧
- عەبدولهادی ئیبراهیم،ل ٢٠٦
- عەبدولوەهاب تاهیر،ل ١٧٤
- عەبدولوەهاب سەعید حەمید،ل ١٤٤، ١٤٥
- عەبدولوەهاب عەبدولڕەزاق،ل ١٦١، ١٦٩، ١٧٩
- عەبدولوەهاب عەبدولڕەزاق،ل ١٦١، ١٦٩، ١٩٩، ٢٤٠
- عەبدولوەهاب، ل ١٤٨
- عەبدولئەمیر کەریم،ل ٢٠٦

- عەبدولئەمیر ئەبو توراب،ل ٢٤٠
- عەبود حەمزە،ل ٢٨١
- عەبوش (وێنەگر لەشاری بەغدا)،ل ٢١١
- عەتا موفتی ،ل ٢٢
- عەجیل عەلی،ل ١٧٤، ١٧٥
- عەدەویە مەحموود ئەدیب– خاتوو،ل ١٩٥
- عەدنان حافظ،ل ٢٨٠
- عەزیز حاجی حەیدەر،ل ٢٠٦، ٢١٦
- عەزیز حاجی عەلی،ل ١٣٧، ١٣٨، ١٥٣، ١٥٩، ١٦٠، ١٦٧، ١٨٥، ٢١٦
- عەزیز خان،ل٤١٠
- عەزیز سیاهی،ل ١٤٢
- عەزیز شەریف،ل ٩٥، ٩٦، ٩٧، ١١٣، ١٢٦، ١٥٤، ١٧٠، ١٩٤، ٣٢٢، ٦١٩
- عەزیز عەبدولهادی ،ل ١٩٩
- عەزیز محەمەد (سکرتێری حزبی شیوعی عێراقی) ل ٧٧، ١٣٠، ١٥٩، ١٧٨، ٢١٧
- عەزیزی شێخ کاظم ،ل ٩٠
- عەلائەدین سەجادی،ل ٣٧٧
- عەلی بەگ،ل ٤٧٠
- عەلی تۆفیق شەهرەبیلی،ل ٢١٣
- عەلی سیدۆگۆرانی ،ل ١٨١
- عەلی شەبیبی،ل ٢٠٦، ٢٢٤
- عەلی شەمەری،ل ١٤٥
- عەلی شوکر،ل ١٥٩
- عەلی گەلاوێژ (دکتۆر)،ل ٦٥، ٥٣١
- عەلی طەعان،ل ١٥٠، ١٥١
- عەلی عومەر محەمەد ئەلیاس،ل ٣٢٠
- عەلی غەربی،ل ١٤٢
- عەلی کەمال، ل٧٧، ٩٩، ١٠٠، ٢٤١، ٢٩٧، ٤٠٦، ٤٠٨، ٤٠٩
- عەلی ماهیر ئیبراهیم،ل ٣٩
- عەلی مەحموود ،ل ٧٧
- عەلی ئاغا،ل ٢١٣

- عەلی شکور،ل ۱۹۰
- عەلیشان زادە،ل ٤٧٠
- عەمانۆئێل ئەسکەندەر،ل۲۲۲
- عەمران ڕەشید،ل ۱۰۲
- عەونی دۆغان (ڕۆژنامەنووسێکی تورکی بەناوبانگە)،ل٤٦٢، ٤٦٤، ٤٦٥، ٤٦٩
- عەونی یوسف،ل ۱۰۰، ۲۰۹، ۲٤۹
- عزرا مەنشی،ل ۲۲۲
- عوبەیدوللاً (شێخ)، ل ٤٦٣
- عومەر عەلی (ئەفسەر)،ل ۳۰۷، ۳۱۰، ٤۰۰
- عومەر عەلی ئەلشێخ،ل ۳۲۱
- عومەر عەلی ئەمین، ل ١٦٣
- عومەر عەلیش، ل۳۰۸
- عومەر محەمەد ئەلیاس،ل ۲۷۳، ۲۷٤
- عومەر مستەفا (عومەر دەبابە)،ل ۲۰۹
- عومەر نەزمی،ل ۹٦
- عۆدە کەریم،ل ۲۲۲
- عیزەت عەبدولعەزیز (ئەفسەر)،ل ۳۰۷، ٦١٦، ٦٢٦
- عیزەت...ل ٢٦٢
- عیزەدین مستەفا ڕەسول (دکتۆر)،ل۳۸٥

- غ -

- غەضبان مەردان ئەلسەعد،ل ۱٥۱، ۱۷۳، ۲۲۱، ۲٤۰، ۲٤۲، ۲٤۷
- غەفوری میرزا کەریم،ل ۳۹۱

- ف -

- ف.د. دەبل یو. براون، ل ٦۳۲، ٦۳۸
- فارس ئاغای پەلگان،ل ٤۱، ٤٦
- فارس ئاغای سەرچنار،ل ۳۹، ٤۱، ٤۳، ٤٥، ٤۷
- فارس ئاغای کوڕی ڕەشید،ل٤٥
- فارس ئاغای کوڕی محەمەد،ل٤٦
- فارس ئاغای کوڕی یوسف،ل ٤٦
- فارس ئاغای مەحموود ئاغا،ل ٤٦

- فارس، ل ٤٦، ٩٦
- فاروقی مەلا مستەفا،ل ٣١
- فازیل جاسم،ل ٢١٨
- فازیل فەرامۆش،ل ٢٧
- فالح رەفقی ئەتای،ل ٦٨
- فایەق تۆفیق.ل ٢١٣
- فایەق نادر،ل ١٩٩
- فایەق هۆشیار،ل ٢٨٣
- فایق سامەرائی،ل ٢٥١، ٢٥٢
- فەتحوللاً حوسەینی،ل ٢٥، ٢٨
- فەخری چەلەبی،ل ١٧٤
- فەرید ئەحمەد،ل ١٥٤
- فەریدە سەعید – خاتوو،ل١٩٦
- فەقێ ئەمین،ل ٤٧
- فەهد (سکرتێری حیزبی شیوعیی عیراق)،ل ٣٠، ٧٥، ٨٢، ١٠٦، ١١١، ١١٦، ١٢١، ١٢٢، ١٢٣، ١٢٩، ١٣٤، ١٣٥، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٧، ١٤٨، ١٤٩، ١٥٠، ١٥١، ١٥٣، ١٥٤، ١٥٥، ١٥٦، ١٥٧، ١٥٨، ١٥٩، ١٦٣، ١٦٦، ١٦٨، ١٧٢، ١٧٣، ١٧٧، ١٧٨، ١٨٣، ١٩١، ١٩٢، ١٩٣، ١٩٨، ١٩٩، ٢٠١، ٢٠٨، ٢١٦، ٢٢٤، ٢٢٧، ٢٢٨، ٢٣٠، ٢٣٥، ٢٣٦، ٢٣٩، ٢٤٦، ٢٥٠، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٦٧، ٢٨٩، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٧، ٣١٨
- فەوزی جەمیل سائیب،ل ٥٦٤، ٥٦٥
- فەیزوللا بەگی (هۆز)ل ٣٩٣
- فەیصەڵی ناصر،ل١٤٨، ٢٢١
- فەیصەڵی یەکەم (یەکەم پاشای عیراق) ل ٢١١
- فەیصەل صەمەد،ل ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥، ١٤٦
- فرانسێس براون،ل٥١٩، ٦٣٣
- فرانسێس هەف ولیام ستۆنهیبۆێر بێر (سێر)ل ٣٢٩ ، ٣٣٦
- فرێزەر...ل ٨٤، ٨٦، ١١٥
- فلا مەرز (میکانیك) ل ١٣٤
- فلامەرز، ل٢٢٣
- فلیب تۆینبیی،ل٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٧

- فلیب حەتی ،ل ١٧
- فوئاد بەهجەت،ل ١٦٤، ٢٥٠، ٢٥٧، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٠، ٢٦٤، ٢٦٨، ٢٦٩، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٨١، ٣٢٠
- فوئاد ساسۆن مەشعەلی، ل٢٨٢
- فوئاد مەعسوم (دکتۆر)،ل ٣١
- فوئاد..،ل ٢٩٦

- ڤ -

- ڤاسیلی کرخمالۆف (هەواڵنێری تاس لەبەغدا)،ل ١١٢
- ڤایۆلێت هاروون دەرویش –خاتوو ل ١٩٥
- ڤێرجین ئیشۆ (خاتوو)، ل ١٩٨
- ڤیڤان هۆڵت،ل ٥٠٧

- ق -

- قادر قەزاز،ل٤٠٨
- قادر نوری،ل ٢٧٦
- قازی محەمەد (پێشەوا) ل ٢٧٢، ٣٧٣، ٣٧٤، ٣٧٦، ٤٥٠. ٥٦٧
- قازی عەبدوللاّ، ل ٤٥٨
- قاسم (جەنەرال) ،ل ٤١٩، ٦٠٦
- قاسم پاشا،ل ٤٨
- قاسم پالاّنی، ل ٤١٢
- قەدریی جەمیل پاشا،ل٣٨٦
- قەواموسەڵتەنە،ل١١٠، ٥٥٠
- قودس،ل ٣٠٧، ٣٧٦، ٦١٦، ٦٢٦

- ك -

- کابتان ستۆکس. ل ٤٣٥، ٤٣٦، ٥٣٥
- کاپتەن سی.ت.بیل، ل ٣٧، ٥١
- کارل مارکس (فەیلەسوف) ل ٩، ٢٦٩
- کاروان عارف،ل ٢٢
- کاروان ئەنوەر،ل ٢٥
- کازم حەمدان،ل ١٤٥

- کازم شەمخانی ،ل ١٠٨
- کازم عەباد،ل ٢١٣
- کازم عەبدولڕەزاق،ل ١٤٠
- کازم عەبدولڕەضا، ل ١٦٠
- کازم مەلا خەلیفە (جاسم ناوی حیزبی بوو) ل ١٣٥، ١٣٦، ٢١٧
- کازم محەمەد،ل ٢٢٣
- کازم ئەلحەسەنی،ل ١٤٩، ١٦٨
- کاسین.م ،ل ٧١
- کامەران عالی بەدرخان (ئەمیر)،ل ٥٨، ٦١، ٣٨٤، ٣٨٦، ٣٨٨
- کامیل چادرچی،ل ٩٣، ٩٤، ٩٥، ١٥٨، ١٧٠
- کامیل قازانچی ،ل٢٢٤، ٢٥٠
- کامیلە مەریوّش– خاتوو،ل ١٣٦، ١٥٣
- کاوە (قارەمانی ئەفسانەیی نەتەوەی کورد) ل٢٣٥
- کەرەم ئەنقۆسی (دکتۆر)ل ٦٣
- کەرخ، ل ١٨٦
- کەریم بەگ،ل ٦٢٨
- کەریم حاج،ل ١٤٦
- کەریم خانی زەند،ل ٣٠٣
- کەریم ڕەشید،ل ١٤٨
- کەریم سایۆن ،ل ٢٢١
- کەریم سەفار ،ل ٢٠٤
- کەریم ڤەرەهرامی. ل ٦٢٣
- کەریم ئاغا ،ل ٤٨
- کەریم ئەحمەد،ل ٧٧
- کەمال جەرجیس،ل ١٤٨
- کەمال حەمید،ل ٢٢٠
- کەمال شاکیر (پزیشك)،ل ٧٧
- کەمال عومەر نەزمی ،ل ٩٦
- کەمال عیزەدین،ل ١٣٢
- کەمال مەزهەر،ل٢٢، ٢٥، ٢٦، ٢٨، ٢٦٣

- کەمالی میرزا کەریم،ل ۳۹۱
- کرمانج محەمەد سەعیدی فەقێ مەحموود،ل ٤٠٥
- کوردی لوبنان ،ل ۳۸٤
- کوێخا تۆفیق، ل ٤۷
- کوێخا رەشید،ل ٤٠، ٤۹
- کوێخا سەعیدی والی،ل ٥٠
- کوێخا مستەفای حەمزە ئاغا،ل ٤۷
- کۆستان جاکیان،ل ۱۰٤
- کۆلۆنێل تومس. ل ٦۲۲
- کۆلۆنێل عارف، ل ٥۸۹
- کۆلۆنێل مەنسور پوور ،ل ٥٤۹
- کۆلۆنێل ئەحمەد، ل ٥۹٠
- کێنهان کۆرۆنوالیس (سێر) ل ۳۲۹

- گ -

- گ. دەبل یۆ . فەرلونگ،ل ۳٥٤
- گ.ب. وایت، ل ۱۱۷
- گ.ف.هیللەر، ل ٦۳۳، ٦۳۹
- گاور (ئایین) ل
- گەرەبێت هاریتون،ل ۱٤۱، ۲۲۱
- گریگۆر بیدرۆسیان (کەسایەتی ئەرمەنییە) ل ۱٤۱، ۱٤۹، ۱٥٠، ۱۹۹، ۲۲٠
- گرینهیل .... (کەسایەتێکە) ل ٥۳۹
- گێلۆنیسترینج ... (کەسایەتێکە) ل ۷۲
- گیۆفری وارین فەرلۆنگ،ل ۳٥٠

- ل -

- ل.ا. س. فرای، ل ۳٦۲
- لاکمی غادە — خاتوو ل ۳۲
- لاینی (کۆلۆنێل) ،ل
- لەتیف حاج،ل ۱۸٥، ۱۸٦، ۳۸۳
- لەمعان ئەلبەکری — خاتوو، ل ۱۹٥
- لەنجە محەمەد سەعیدی فەقێ مەحموود—خاتوو، ل ٤٠٥

- لوسین میلاتپاچین ،ل ٢١٤
- لویس هەژدە (دوا پاشای فەرەنسا) ل ٩
- لۆرد کیلبراکێن جۆن ڕایمۆند گۆدلییە ،ل ٧، ٨
- لێ ڕۆوگێتێل، ل ٣٤٧
- لێسلی ئەلفرێد چارڵس فرای،ل ٣٩٩
- لێنین (فلادیمێر ئیلیچ) ل ٧٩، ١٩٥، ٢٦٨، ٢٨٣
- لیما پاشا ،ل ٢١٣

-م-

- م.س. بێرثوود. ل ٥١٣، ٥١٤
- م.کاسین، ل٧١
- ماجید محەمەد حەموودی،ل ١٣٢، ١٩٦
- ماجید مستەفا،ل ٩٩، ١٠٠، ٢٩٧، ٣٣٢، ٤٢٥، ٤٢٦، ٤٣٠
- ماجیدە محەمەد حەمودی– خاتوو،ل ١٩٦
- مادام سەفارۆف – خاتوو،ل ٢١٥
- مارتین لێ کوێسن، ل ٦٣٦
- مارشال شاهبەختی،ل ٣٤٤
- مالکۆڵم تۆماس وکەر،ل ١١٢
- ماليك سێف،ل١٢٩، ١٣٣، ١٣٦، ١٤٠، ١٤١، ١٤٢، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥، ١٤٦، ١٤٧، ١٤٨، ١٤٩، ١٥٠، ١٥١، ١٥٢، ١٥٣، ١٥٥، ١٥٦، ١٥٧، ١٥٩، ١٦٦، ١٦٨، ١٧٠، ١٧١، ١٧٢، ١٧٥، ١٧٨، ١٧٩، ١٩٢، ٢٠٦، ٢٢٣
- مامند مەسیحی،ل ٤٣٥
- مەجید ڕەئوف،ل ٣٢١
- مەجید رەفعەت،ل ٢٨١
- مەجید طەباخ،ل ١٣٢
- مەجید محەمەد،ل ١٣٢
- مەحموود خەلیفە صەمەد،ل ٤١٠
- مەحموود صالح بەگ،ل ٤١١، ٤١٢، ٤١٣
- مەحموود ئاغای ڕەسوڵ ئاغا،ل ٤٢٧
- مەحموود ئاغای زێباری،ل ٤٠٢، ٤١٢
- مەحموود ئاغای سەدریك،ل ٣٩، ٤١، ٤٢، ٥٠، ٥١

- مەحموود ئاغای عەبدوللاً ئاغای هەمزە ئاغا،ل ٣٩
- مەحموود ئاغای کوڕی یوسف ئاغا،ل ٤١، ٤٣، ٤٦، ٥٨
- مەحموود ئیسماعیل،ل ٤٦
- مەدیحە رەئوف.– خاتوو،ل ١٩٨
- مەسعود محەمەد،ل ٢٠٩
- مەگلالی مستەفا (جەنەڕاڵ)،ل ٦٨
- مەعرووف جیاووك،ل ٢٤٨، ٢٩٧، ٣٠٤
- مەلا خەلیفە،ل ١٤٦
- مەلا رووسی،ل ١٧٩
- مەلا سالّح،ل ١٤٦
- مەلا شەریف،ل ١٧٩، ١٩٩، ٢٤٢
- مەلا عەباس،ل ٣٧
- مەلا عەرووس،ل ١٧٩
- مەلا ئەحمەدی بانیخێلانی،ل ٧٧
- مەلا ئیبراهیم،ل ٢٤١
- مەلیك حوسەین (پاشای ئوردون)،ل ١٧، ٥٥٠
- مەلیك فاروق (دوا پاشای میسر) ،ل ٦٠٨
- مەلیك مار شەمعون،ل ٤٦٥
- مەلیك مەسعود،ل ٥٦٥
- مەهدی سالّح،ل ١٤٧
- مەهدی هاشم،ل ١٦٩
- محەمەد –د.خ–(پێغەمبەر)،ل ٣٢٣
- محەمەد باقر ئەلشەبیبی،ل ٧٨، ٢٩٢
- محەمەد بەهادینی، ل ٤٥٨
- محەمەد حەدید،ل ٩٤، ٦٣٩
- محەمەد حەیلان،ل ١٧٤
- محەمەد حسین ئەلشەبیبی،ل ٧٨، ٩٠، ٢١٦، ٢٢٨
- محەمەد حوسێن خانی سەیفی قازی،ل ٣٧٤
- محەمەد حیلمی بەگ،ل ٣٨٨
- محەمەد ڕەزا شا پەهلەوی،ل ١١، ٥٤٣، ٥٥٠

- محەمەد ڕەشید،ل ٢٧٨
- محەمەد زەکی بەسیم،ل ٢٢٨
- محەمەد سالّح (دادوەر)،ل ٤٠٦
- محەمەد سالّح بەحر ئەلعلوم،ل ٩٧، ٢٤٠
- محەمەد سالّح ئەلصەفار،ل ١٤٦
- محەمەد سەعید خەفاف،ل ٧
- محەمەد سەعید فەقێ مەحموود،ل ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٠٨، ٤٠٩
- محەمەد سدیق،ل ٤٦٤
- محەمەد عەبدوللەتیف،ل ١٤٢، ١٦٠، ١٧٣، ٢١٨، ٢٧٥، ٢٨٠
- محەمەد عەلی جەمیل سائیب،ل ٥٦٤
- محەمەد عەلی زەرقا،ل ١٤٥، ١٤٦، ١٥١، ١٩٢، ٢٠٠، ٢٤٠
- محەمەد عەلی ئەلشەبیب ،ل ١٤٤، ١٦٠
- محەمەد فازیل پاشا،ل ٤٥٦
- محەمەد قودسی (ئەفسەر)،ل ٣٠٧، ٦١٦، ٦٢٦
- محەمەد مەحموود (سامی عەبدولرەحمان)،ل ٤٣٥
- محەمەد مەهدی جەواهیری،ل ١٦٩
- محەمەد مەهدی کوبە،ل ٨٨
- محەمەد نۆبش،ل ١٤٣
- محەمەد یوسف ئاغا،ل ٤٧
- محەمەد ئاغای یوسف ئاغا،ل ٤٧
- محەمەد ئەمین حاجی قادر،ل ٥٠
- محەمەد ئیسماعیل،ل ٢٠٤
- محەمەدی مەلا عەبدولکەریمی مودەریس،ل ٣٩
- محمد ئەلسەدر،ل ٧٨
- مستەر ج.ف. برتویس، ل ٨٣
- مستەفا تەها سەلمان،ل ١٠٨
- مستەفا سەعیدی فەقێ مەحموود،ل ٤٠٦
- مستەفا عومەری،ل ٣٣٠
- مستەفا کەمال ئەتاتورك،ل٤٦٧، ٤٨٦
- مستەفای بارزانی،ل٥٧، ٦٣، ٧١، ١٦٤، ٢٤١، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٧، ٣١٢، ٣٢٣، ٣٣٠،

٣٣٨، ٣٤٠، ٣٤٣، ٣٤٥، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦٣، ٣٦٥، ٣٦٨، ٣٦٩، ٣٧٠، ٣٧٣، ٣٧٤، ٣٧٥، ٣٧٦، ٣٧٧، ٣٨٠، ٣٨١، ٣٨٢، ٣٩١، ٣٩٤، ٣٩٨، ٤٠٣، ٤١٢، ٤١٥، ٤١٨، ٤١٩، ٤٣٥، ٤٣٧، ٤٤١، ٤٤٥، ٤٤٨، ٤٥٠، ٤٥١، ٤٥٣، ٤٥٦، ٤٥٧ ٤٧٩، ٤٩٠، ٥٠٧، ٥٠٨، ٥٠٩، ٥١٠، ٥١٥، ٥٣٨، ٥٤٤، ٦١٦، ٦٢٨، ٦٣٦

- مستەفای کوڕی هەمزە ئاغای گوند العاجە،ل ٤٧
- ممکن...،ل ٢٢٣
- موحسینی سەدر (سەدر ئەلئەشرەف)،ل ٥٤٢
- مورتەضا فەرجوڵڵا،ل ٢٠٦
- موزاحیم پاچەچی،ل ٢٥٣
- موزەفەر فەیرووزی (میری ڕەش)،ل ٥٥٠
- موزەفەری زەنگەنە (جەنەرال)،ل ٣٢٣
- موسا جەعفەر،ل ٢٢١
- موسا خەضووری،ل ٢٢٢
- موسا سلیمان،ل ٣٢١
- موسا نوور،ل ١٤٤، ١٤٥، ١٤٦، ١٤٨
- موسا ئالوسی،ل ١٢٦
- موستەفا خۆشناو (ئەفسەر)،ل ٣٠٧، ٤٣٥، ٦١٦، ٦٢٦
- موسڵمان (ئایین)،ل ٢٨٥، ٣٢٤، ٤٨٤، ٤٨٩، ٥١٠
- موسلم هادی،ل ٣٢٢
- موصەدەق (دکتۆر)،ل ٦١٣
- موگیر دبچیان ،ل ٢١٣
- موفید جەزائیری (دکتۆر)،ل ٨٠، ٨١
- موکەڕەم تاڵەبانی (دکتۆر)،ل٧٧، ١٩٩، ٣١١
- مومتاز حەیدەری،ل ٢٣، ١٣٢
- مونعیم مەزڵوم،ل ١٤٦
- مونعیم مەظلوم،ل ١٤٦
- مونیبە ... خاتوو،ل ١٩٧
- مونیرە ئیسماعیل،ل ١٩٥
- موهیب حەیدەر ئەلحەیدەری،ل ١٣٢
- مووشی موختار،ل ١٧٩

- مۆد (جەنەڕاڵ) ل ١٨٣، ٢٣٥، ٢٧٥
- مۆریس یەعقوب،ل ٢٠٧
- مۆسکۆن، ل ١١٥
- مۆسۆلینی...ل ٥١١
- مۆنتاگۆ پالۆك (بالوێن)،ل ٣٦٧
- مێجەر سۆن،ل ٧٨
- مێجەر مۆر،ل ٤٣٩
- مێجەر نۆئیل،ل ٤٣
- مێجەر ولسن (راوێژکاری هێزە بەریتانییەکان لەکوردستان)،ل ٤٣٩
- مێجەر ویلکسن،ل ١١٣
- مێستر جێر نیگان، ل ٥٥٨
- میخائیل برێین ،ل ٣٢، ٤٠٥
- میخائیل پەترۆس،ل ١٩٩
- میخائیل ڕۆبێرت ڕایت (سێر)،ل ٥٦١
- میخائیل گیللی،ل ٦٩
- میخائیل لیتل، ل ٣٢
- میخائیل ملۆتۆڤ (وەزیری هەندەرانی یەکیەتی سۆڤیەت)،ل ٦٧، ١٤٠
- میر یەعقوب کۆهین (جۆزێف)ل ١٣٨، ١٣٩، ١٤٠، ١٦٠، ١٨٩، ٢١٦، ٢٧٩
- میرحاج (ئەفسەر) ،ل ٤١٢
- میرزا محەمەد،ل ١٠٩
- میستەر بەلفور،ل ٥٨٧
- میستەر پالمەر، ل ٣٦٠
- میستەر حیکمەت،ل ٥٤١، ٥٤٢، ٥٥٢
- میستەر رهودس...،ل ٣٨٦
- میستەر رۆکەر، ل ١١٢
- میستەر زۆرلۆ،ل ٥٥٤، ٥٧١، ٥٧٢
- میستەر سەنەندجی،ل ٥٤٣، ٥٤٦، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥٧
- میستەر گێلاس، ل٥٤٣، ٥٤٦، ٥٥٠، ٥٥٢، ٥٥٧، ٦٢٢، ٦٢٣
- میستەر گینج،ل ٤٢٦
- میستەر فەرلۆنگ، ل ٣٩٤

- میستەر کفیدا ،ل٣٦٧
- میستەر لێ کیوس،ل ٤٨٠، ٥٤٧
- میستەر مکخێی،ل ٣٦٠
- میستەر ن. پوولەرەوە، ل ٥٧٥
- میستەر هەمفری تریلڤیان،ل ٥٥٢، ٦٠٣، ٦١٨
- میستەر وێست،ل ٤٨٠
- میستەر ئەردەلان، ل ٥٠٤، ٥٤٩، ٥٠٣
- میستر پەسیل،ل ٥٤٦، ٥٥١

- ن -

- ناجی سایۆن خەلاشی،ل ٢١٨
- ناجی سایۆن،ل ٢١٩
- ناجی سەلیم،ل ١٦٣
- ناجی شائول،ل ٢١٩
- ناجی شومەیل،ل ١٥٩
- ناجی گۆهین،ل ١٤٥، ١٤٦
- ناجی شامل، ل ١٤٨
- نازم زەهاوی،ل٩٧
- ناصر ئەلدەولە، ل ٦١٠، ٦١١
- نافیز جەلال (دکتۆر)،ل ٣٨٤، ٣٨٥، ٣٨٦، ٣٨٨
- نافیع محەمەد عەلی (نافیع یونس)،ل ١٣١، ١٣٢، ١٦٢، ٢٠٨
- نافیع یونس،ل ١٥٤، ١٦٢، ٢٠٦، ٢٨٢
- ناهیدە عەبدولکەریم – خاتوو،ل ١٩٧
- نەبەز ئەمین موتابچی،ل ٧٧
- نەجاتی عەبدوللاً (دکتۆر)،ل ٨، ٦١، ٣٨٥
- نەجلە عەبدولقادر –خاتوو،ل ١٩٦
- نەجلە نەصرەت – خاتوو،ل ١٩٦
- نەزیرە ئیبراهیم –خاتوو،ل ١٩٧
- نەزیهە دلێمی (دکتۆرە)ل ١٦٧
- نەسرەت باهور،ل ١٤٣
- نەسرین جەمیل سائیب– خاتوو،ل ٥٦٤

- نەسیر...ل ١٤٨
- نەعیم بەدەوی، ل ١٤٢
- نەعیم رومی،ل ١٤٣، ١٤٦
- نەعیم سەلمان،ل ١٤٧، ٢١٨
- نەعیم سێف، ل ١٤٣
- نەعیم میناشی،ل ١٤٨
- نەعیم نوری،ل ١٤٦
- نەعیم یوسف ئیسحاق شارەبانی،ل ١٤٣، ٢١٨
- نەوال فەخری خەتیب،ل ١٩٧
- نەوزاد جەمیل سائیب،ل٥٦٤
- نورەدین زۆزۆر،ل ٣٨٨
- نوری بەگ،ل ٤١٠
- نوری جابر،ل ٢٠٧
- نوری سەلمان،ل ٢١٨
- نوری ئەحمەدی تەها،ل ٣٧٦
- نوری سەعید،ل٨٢، ٨٧، ٩٣، ١٠٦، ١٠٧، ١٠٩، ١١٠، ١١١، ١٢٦، ١٨٤، ٢٤٢، ٢٤٣، ٢٩٥، ٣٠٧، ٣١٠، ٤٤٣، ٤٤٩، ٤٥٤، ٤٨١، ٤٩٣، ٤٩٨، ٥١٧، ٦١٣، ٦١٧. ٦٢٦
- نوویڵ چارلێس(سێر)،ل ٣٧٠

- ھ -

- ھ.م. کارکێس، ل ٤٥٣، ٤٨٠
- ھ.ن. پولەر، ل ٥٦٨، ٥٧٥
- ھادی تۆەین،ل ١٤٧، ١٤٨
- ھادی...،ل ٢٠٤
- ھادی عەبدولرەضا،ل ١٣٠، ١٦٠
- ھارۆڵد مەکمیلان (سەرۆك وەزیرانی بەریتانی)،ل ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١
- ھاشم عەبدوللاّ ئەربیلی،ل ٢١٨
- ھاشم ئەحمەد،ل ٢٢٠
- ھاشم ئەلئەعرەجی،ل ٢٤٦
- ھاوریّ ماجید،ل ١٣٤
- ھەبێرت نۆرمان پولەر،ل ١٩٠، ٥٦٢

- هەف میخائیل کارلیّس،ل٤٥٣، ٤٨٠، ٤٨٣
- هەمبەر سۆم ئەتاشیان،ل ١٠٤
- هەمزە عەبدوللاّ،ل ١٦٢، ١٦٤، ٢٠٩، ٢٣٩، ٢٤١، ٢٤٥، ٢٤٧، ٢٤٨
- هەمزە ئاغای سەرچنار،ل ٤٥
- هەمزە ئاغای عەبدوللاّ ئاغا،ل ٤٧
- هەمزە ئاغای کوڕی مستەفا،ل ٤٥
- هۆکا (دوکتۆر)، ل ١٧٠
- هۆمەر بیگارت،ل ٥٧٣
- هێربێت...ل ١٩٠
- هێلین پای– خاتوو،ل ٣٢
- هیمك، ل ١٤٩

- و -

- واریکس سەرگیس گەرەبیت(سویجی ناوی حیزبی بوو)،ل ١٤٠، ١٦٠، ٢١٩
- وەس،ل١١٠، ١١٨، ١٨٨، ٢١٣، ٢١٤، ٤٢٤، ٤٣٠، ٥٦٢
- وەمیض جەمال عومەر نەزمی (دکتۆر)،ل ٩٦
- ولیام هۆرەیس مۆنتاگۆ پالۆك،ل ٣٦٦
- ولیام هینری برادشۆ ماك (سێر)، ل ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٩٩
- ولیام ئیگلتن،ل ١٦
- ولیەم ئەمین (میستەر)،ل ٥٨٧، ٥٨٨، ٥٨٩، ٥٩٠
- وێنەر.لم،ل ١٦
- ویدۆر ویلّسن (سەرۆکی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکاو خاوەنی پرۆگرامی ئاشتی جیهان)ل ٤٨٦

- ی -

- یارماندجیان، ل ٢١٣
- یارود نەفیسار بەرسومیان،ل ٢١٢
- یان برازا،ل ١٣٨
- یان سەلیم،ل ١٧٨
- یان سێتراکیان،ل ١٤١
- یان چێرکەسیان،ل ١٠٤

- یەعقوب مەسری،ل ١٥٩، ٢٨٢
- یەعقوب مەنشی ئیبراهیم،ل ٢١٨
- یەهودا حسقیّل،ل ٢٢٢
- یەهودا خەضوری حوری،ل ٢٢٢
- یەهودا ئیبراهیم صدیق،ل ١٢٩، ١٣٠، ١٣٤، ١٤٥، ١٤٧، ١٤٨، ١٤٩، ١٥٠، ١٥١، ١٥٢، ١٥٦، ١٥٩، ١٦١، ١٧٣، ١٧٨، ١٨٣، ١٩٢، ٢٠٤، ٢٢٨، ٢٣٦، ٢٤٢
- یوسف جواد میمار،ل ١٦٦، ٢٤٤
- یوسف حەنا،ل ٢٠٦، ٢٠٨، ٢١٨
- یوسف زەلخا،ل ١٤٧
- یوسف زەلوف،ل ١٤٠، ٢٠٧
- یوسف سەلمان یوسف: بڕوانە فەهد،ل ١١٦، ١٢٥، ١٢٩، ١٣٤، ١٣٥، ١٥٣، ١٥٥، ٢٨٨
- یوسف مەنشی یوسف زەلوف،ل ٢١٧
- یوسف هاروون زەلخا،ل ٩٢
- یوسف ئاغا، ل ٤١، ٤٦
- یوسف ئیسماعیل،ل ١٧٣، ٢٤٠
- یۆنا ولیەم،ل ١٣٢، ١٣٣، ١٨١

ئیندیکسی ناوی جۆراوجۆر

- ا -

- اتحاد الشعب (رۆژنامەی پارتی شیوعی عیراقی به زوبانی عەرەبی) ل ٤٤٧، ٦٠٣، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٢، ٦١٤، ٦٢٧
- الاحرار (رۆژنامه)،ل١٤١
- الاهرام (رۆژنامه)، ل٦٢٥
- الأتحاد (رۆژنامەی پارتی یەکیەتی کوردستان به زوبانی عەرەبی) ل ٢٥
- الأخبار (رۆژنامه به زوبانی عەرەبی لەبێروت) ل ٤٤٧
- الأساس (رۆژنامه به زوبانی عەرەبی) ل ١٥٠، ١٥١، ٢٤٦
- الأمل (هەفتەنامه به زوبانی عەرەبی)،ل ٢٧، ٢٨
- الأهالی(رۆژنامەی پارتی نیشتیمانی دیموکراسی به زوبانی عەرەبی) ل ٩٤، ٥٣٧
- البصرة (رۆژنامه بەزوبانی عەرەبی) ل٥٢٨
- البلاد (رۆژنامه)،ل ٦١٢، ٦٢٧، ٦٢٩
- التحریر (رۆژنامه)، ل ٨٩
- الحقیقة گۆڤار،ل ١٤٢
- الخلیج العربی،ل١٧
- الرأي العام (رۆژنامه)، ل ١٤١، ٤٤٧
- الزمان (رۆژنامه) ل ١٤١، ٣٢٣
- الزهراء (رۆژنامه)، ل ١٤١
- الشرارة (رۆژنامەی پارتی شیوعی) ل ١٤٢، ١٤٣، ١٥٤، ٢٩٥
- الشرارة الجدیدة ،ل ١٥٤
- الشعلة (گۆڤار) ،ل ٢٥٦، ٢٥٧
- الصرخة رۆژنامه ،ل ٢٦٧، ٢٦٨
- الصوت الاخر (گۆڤار) ل ٢٦
- العصبة (رۆژنامەیحیزبی شیوعی عیراق) ل ٩١، ٩٢
- الفرات (رۆژنامه بەزوبانی عەرەبی)، ل ٧٨
- القاعدة (رۆژنامەی حیزبی شیوعی عیراقی) ل ٩٠، ١١٦، ١٢٩، ١٣٠، ١٣١، ١٣٢، ١٣٤، ١٣٥، ١٣٦، ١٣٧، ١٣٨، ١٤٠، ١٤٣، ١٤٧، ١٤٨، ١٤٩، ١٥٣، ١٥٦، ١٦٠،

١٦٤، ١٧٦، ١٧٧، ١٧٩، ١٨٠، ١٨٣، ١٨٤، ١٨٥، ٢٨٨، ٢٨٩، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٢، ٢٩٧
- المصور (رۆژنامه)، ل ١٦٠
- المنار (رۆژنامەی بەزوبانی عەرەبی)،ل ٥٢٧
- الوطن (رۆژنامە بەزوبانی عەرەبی)، ل ٩٦
- الوقائع العراقية (رۆژنامە)، ل ٣٣٠
- آزادی (رۆژنامەی پارتی شیوعی عیراقی بە زوبانی کوردی) ل ١٢٩، ١٣٠، ١٣٢، ١٣٦، ١٣٧، ١٣٨، ١٥٣، ١٦٣، ١٦٥، ١٧٧، ١٧٩، ٢٩٦، ٣٠٢، ٣٠٤، ٣٠٥، ٦٠٩، ٦١٣، ٦١٤، ٦١٥، ٦٢٧

- ئـ-

- ئادلسیفەر (ناوچە)،ل ٤٧٦
- ئاراس دەزگای، ل٢٣
- ئاراس رووبار ،ل٣٦٥، ٤١٠، ٤١٤
- ئازادی کوردستان (رۆژنامەی پارتی شیوعی عیراقی بەزوبانی کوردی) ،ل ٣٠٥، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣٠٨، ٣٠٩، ٣١٠، ٣١٤، ٣١٥
- ئازەربایجان (ولآت لەکیشوەری ئاسیادا) ل ٣٤٨، ٣٧٢، ٣٧٣ ٣٧٤، ٣٨٠، ٣٨٤، ٥١٠، ٥٣١، ٦١٠
- ئازەربایجان ئیران (ولآت لەکیشوەری ئاسیادا) ل ٥١٠
- ئازەربایجانی باشوور (ولآت لەکیشوەری ئاسیادا) ل ٢٤٤
- ئازەربایجانی سۆڤیەت (ولآت لەکیشوەری ئاسیادا) ل ٤٩١
- ئاسکونە دەرەبەگی (گوند) ل ٤٥
- ئاسۆ (رۆژنامە بە زوبانی کوردی) ،ل ٢٢، ٢٣
- ئاگری – ئاگری داغ (ناوی شەڕو ڕاپەڕینی ئاگری داغ) ل ٦٢، ٤٦٨
- ئالّتون کۆپری – پردێ (شارو ناوچە لەکوردستانی باشووردا) ل ٣٨
- ئامەد (ناوی ڕەسەنی شاری دیار بەکر، ل ٤٦١، ٤٦٦، ٤٧٥، ٦٠٠، ٦١٠، ٦١١
- ئانیلسیفەر (ناوچە)،ل ٤٧٧
- ئەبو خەسیب (شارو ناوچە لەباشووری عیراقدا) ل ١٠٩، ١١٠
- ئەرجەنتین (ولآت) ل ٥١٩

- ئەرمینیای سۆڤیەتی (ولأت لەکیشوەری ئاسیادا) ل ٥٧، ١٠٣، ٤٨٤، ٤٨٦، ٤٩١، ٥٠٠، ٥٣١
- ئەستەمبوول (شارو ناوچە لەتورکیادا)ل ٢٤٢، ٤٥٥، ٥٦٤، ٥٥٦، ٥٧٠، ٥٧٤، ٥٩٢، ٦٠٨
- ئەسکەندەروونە (شار) ل ٤٦٦
- ئەفغانستان ،ل ١٢، ١٤، ١٥، ١٩، ٥٣٢
- ئەلەمانیا (ولأت لە کیشوەری ئەورۆپادا) ل ١٠٢، ٢١٣، ٢٩٩
- ئەلەمەنیای نازی (ولأت لەکیشوەری ئەورۆپادا) ل ٤٣٣، ٤٧٠
- ئەلعەزیز (ناوچە) ل، ٤٧٥
- ئەمەریکا (کیشوەر) ل ٢٩، ١٠٢، ٣٥٣، ٣٦٤، ٣٨٣، ٤٩٤، ٥٠٠، ٥٤٢، ٥٤٩، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٦٩، ٥٨٢، ٦٠٢، ٦٠٥، ٦١٣، ٦١٦، ٦٣١، ٦٣٨، ٦٣٩
- ئەندەنوسیا (ولأت لەکیشوەری ئاسیادا) ل ١٠١، ١٠٢، ١٠٣
- ئەنقەرە (پایتەختی ئێستای تورکیا) ،ل ١٣، ٥٨، ٦٢، ٦٣، ٦٥، ٦٦، ٦٧، ٦٩، ٧٠، ٧٣، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٤١، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٢، ٣٦٥، ٣٦٩، ٣٧٠، ٤٤٤، ٤٤٧، ٤٥١، ٤٥٥، ٤٦٧، ٤٧٠، ٥٠٤، ٥١٦، ٥٢٧، ٥٣٢، ٥٣٣، ٥٣٥، ٥٣٦، ٥٤٦، ٥٤٧، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٤، ٥٥٥، ٥٦١، ٥٧٣، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٩، ٦١٨، ٦٢٠، ٦٢٣، ٦٢٤، ٦٢٩، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٣٧
- ئەورپا (کیشوەر)،ل ٩١٨، ١٥٣، ٢٩٣، ٥٣٣، ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٦، ٦٠٠
- ئوردن (ولأت لەکیشوەری ئاسیادا) ل ١٠٦، ٢٧٧، ٤٩٠، ٥٠٠، ٥٦٦، ٦٠٨
- ئورفە (شارو ناوچە لەکوردستانی باکووردا) ل ١٣٣، ٤٧٥. ٦١٠
- ئۆدیسا (شارو بەندەر)،ل ٥١٦، ٥٢٥
- ئێران وحوکمەتی ئیرانی لەکیشوەری ئاسیادا، ل١٨، ٣٠، ٥٧، ٦٠، ٧١، ٩٨، ١٠٠، ١١٠، ١٦٣، ١٦٥، ١٦٨، ١٦٩، ١٧٩، ١٩٢، ٢١١، ٢٤١، ٢٤٤، ٢٤٥، ٣٠٢، ٣٠٤، ٣١٠، ٣٣٢، ٣٣٦، ٣٣٧، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٢، ٣٤٤، ٣٤٧، ٣٦١، ٣٦٢، ٣٦٤، ٣٦٧، ٣٧١، ٣٧٢، ٣٧٥، ٣٧٦، ٣٧٩، ٣٨٠، ٣٨٤، ٣٩٢، ٣٩٣، ٣٩٤، ٣٩٧، ٤٠٣، ٤٠٥، ٤٠٩، ٤١٠، ٤١٣، ٤١٤، ٤٤٩، ٤٥٠، ٤٥٧، ٤٦١، ٤٦٣، ٤٦٤، ٤٦٥، ٤٧٠، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٧٦، ٤٨٢، ٤٨٤، ٤٨٧، ٤٩٤، ٤٩٥، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٤، ٥١٠، ٥١٩، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٣٠، ٥٤١، ٥٤٢، ٥٤٣، ٥٤٤، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٧، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٥٨، ٥٦١، ٥٦٥، ٥٦٧، ٥٦٨، ٥٦٩،

٥٧٣، ٥٨٢، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٥٩٢، ٥٩٧، ٥٩٨، ٦٠٢، ٦٠٥، ٦٠٨، ٦١٢، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٠، ٦٢١، ٦٢٢، ٦٢٣، ٦٣١، ٦٣٣، ٦٣٤، ٦٦٧
- ئیتالّیا (ولآت لەکیشوەری ئەوروپادا) ل ٢١١، ٣٨٨
- ئیتالّیای ڤاشیە،ل ٤٣٣
- ئیتووت (ناوچە) ل ٤٣٧
- ئیرسیّلیش (ناوچە)،ل ٤٧٦
- ئیسپانیا (ولآت لە ڕۆژئاوای ئەورپوپا) ل ١٢٣
- ئیسرائیل (ولآت لەکیشوەری ئاسیادا) ل ١٢، ١٨، ١٩، ٥٥، ٥٦، ٥٧، ٥٨، ٦٤، ٧٠، ٧٢، ٧٣، ١٧٤، ٤٨٩، ٥٥٩، ٥٨٩، ٥٥٩، ٦٢٤، ٦٢٥
- ئیلە شیّرت (ناوچە)،ل٤٧٧
- ئیمپراتۆری عەببасی (ولآت لەکیشوەری ئاسیاو ئەفریقیادا) ل ٤٧٣
- ئیمپراتۆری عوسمانی (ولآت لەکیشوەری ئاسیاو ئەفریقیادا) ل ٣١٣، ٤٨٦، ٥٤٤، ٤٨٥، ٤٨٦
- ئینگلیز (زوبان) ل ١٥، ١٦، ١٨، ١٩، ٣٠١، ٣١٣، ٣٢٣، ٣٣٠، ٣٣٧، ٣٥٧، ٤٠٢
- ئینگیلتەرە (ولآت لەڕۆژئاوای کیشوەری ئەوروپادا) ل ٩، ٢٨، ١٠٢، ٢١٤، ٢٧٧، ٦٢٥

- پ -

- پارتی تەحەڕوپی نیشتمانی ،ل ٩٥، ٩٦، ١٦٤
- پارتی تودەی ئیران ،ل ١١٦
- پارتی دیموکراتی کوردستان ،ل ٨١، ١٦٣، ١٦٤، ١٦٥، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٦، ٢٤٨، ٢٥٩، ٣١١، ٣١٤، ٣١٨، ٣٩٠، ٣٩١، ٤١٤، ٥٣٥، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٣٨
- پارتی ڕزگاری کورد،ل ٩٧، ٩٩، ١٠٠، ٢٤٤، ٢٤٩
- پارتی رزگاری نیشتمانی ،ل ٨٩، ٩٠، ٩٢، ١١٥
- پارتی شۆڕش، ل ٢٨٢
- پارتی گەل،ل ٩٠، ٩٥، ٩٧، ١٠٥، ١٥٤، ١٥٥، ١٥٧، ١٩٣
- پارتی کۆمۆنیّستی فەرەنسی ،ل ١٥٣
- پارتی یەکیەتی نیشتمانی، ل ٩٠، ٩٦، ٩٧، ٩٨، ١٠٥

- پارتی بەعسی عەرەبی ئیشتیراکی، ل١٤، ٣١٤
- پارتی نیشتمانی دیموکراسی، ل ٩٠، ٩٢، ٩٣، ٩٤، ٩٥، ١٠٥، ١٤١، ١٥٦، ٣٨٨
- پارتی ئازادی، ل ١٦٣، ٣١٤
- پارتی ئەحرار، ل ١٤١
- پاریس (پایتەختی دەوڵەتێکی گەورە لەرۆژئاوای ئەوروپادا) ل ٨، ٥٨، ٥٩، ٦٢، ١٥٣، ١٦١، ١٦٨، ١٦٩، ١٧٤، ١٧٩، ٣٨٨، ٣٨٩، ٤٧٠، ٦٠٨
- پاکستان، ل ٦٠٨
- پەیمانی بەغدا، ل ٥٢١، ٥٦٦
- پەیمانی پۆرتسموٚث، ل ١٣٤، ١٦٨، ١٩٢، ٣٨١
- پەیمانی سەعد ئاباد، ل ٤٨٩
- پەیمانی سێڤەر، ل ٦٢، ٤٧٤
- پەیمانی لۆزان، ل ٤٨٦، ٤٨٨، ٥٠١
- پەیمانی نیشتیمانی،ل ١٥٤
- پەیمانی ئەنقەرە، ل ٤٨٦
- پرسی مووسل (قضیة الموصل)، ل ٥٧١

- ت -

- تودە (پارتێك لە ئێران)، ل ١١٦، ١٦٩
- تورکمان (نەتەوەو زاراو) ل ٩٦، ٢٩١، ٤٤٥، ٤٤٧، ٥٦٥، ٥٦٦، ٦١١
- تورکی شاخاوی (ئەو زاراوەیەی کەمالییەکان بەکاریان هێنا بۆ نەتەوەی کورد لەتورکیا) ل
- تورکیا وحوکمەتی تورکی،ل٣٠، ٣٩، ٤٧، ٥٧، ٦٠، ٦٧، ٦٨، ٩٨، ١٠٠، ١٠٦، ١٣٣، ١٦٣، ٢١١، ٢١٣، ٢٤٣، ٣٠٢، ٣٠٤، ٣١٦، ٣٣٨، ٣٥٢، ٣٥٧، ٣٧٠، ٣٧١، ٣٧٥، ٣٧٩، ٣٨٧، ٣٩٠، ٣٩٧، ٤٠٥، ٤٠٩، ٤٨٦، ٤٩١، ٤٩٤، ٤٩٥، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥١٠، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٣٠، ٥٣١، ٥٣٣، ٥٣٤، ٥٤٢، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٨، ٥٥٢، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٦٥، ٥٦٧، ٥٧١، ٥٧٢، ٥٧٨، ٥٨٥، ٥٩٧، ٥٩٨، ٦٠٥، ٦٠٨، ٦١٨، ٦٢٤، ٦٣٠، ٦٣٢، ٦٣٧، ٦٣٨

- ج -
- جاف (هۆز) ،ل ٧٩، ٨٤، ٤٥٩، ٤٧٧، ٥٦٨، ٥٧٥، ٥٧٦، ٦٣٤
- جەدده (شارو پایتەختی سعودیه) ل٣٥٠
- جەزائیر (ولآت وشار) ل ٦٢٥
- جەزیرە ،ل ٣٥١، ٣٨٤، ٣٨٦. ٣٨٩، ٣٩٠
- جەماعەتی ئەلحەقیقەل ١٤٢، ٢٤٢
- جەمهوریەت (ڕۆژنامه) ،ل٤٤٥
- جەنگی دووەمی جیهان ،ل٢٧٦، ٣٩٣
- جەنگی سارد ،ل٥٥، ٣٢٧، ٣٠٣
- جەنگی یەکەمی جیهان،ل٣٩٠، ٣٨٨
- جندیان (ناوچه) ل٤٣٩
- جنیف (شارێکی ناسراوی سویسرا) ل ٣٩٨، ٤٨٥
- جوانرۆ (هۆز لەکوردستانی ڕۆژهەلآت) ل ٣١٠، ٣٨٠
- جوبەیل (گوند)،ل١١٠
- جووتیارن (ڕۆژنامه بەزوبانی کوردی له کوردستانی باشوور)،ل٢٦٦
- جۆخ لیجه، ل ٤٥، ٤٦
- جۆرجیا (ولآت) ل ٥١٦، ٤٧٣، ٥٢٥
- جۆلەمێرگ ،ل٤٧٦
- جێگیله (گوند)، ل ٤٦
- جێله مۆرد (گوند) ل٤٥، ٤٧

- چ -
- چین ،ل ١٢، ٨٣، ١١٩، ٤٨٣

- ح -
- حەبانییه (شارو سەربازگەی سەربازی لەڕۆژئاوای عیراقدا)،ل٨٣
- حەبەشه (ولآت) ل٣٢٩
- حەڵەب (شار لەسوریادا) ل١٨٢
- حەمدوون (گوند)،ل٤٨
- حەیفا (شار لەولآتی فەلەستین)،ل٢٧٦
- حزبی شیوعی بەریتانی ،ل١٧٢

- حله (شار لەناوەندی عیراقدا) ل٨٨، ٩٤، ٩٦، ٢٦٠
- حوریەت وئیئتلاف فیرقەسی (کۆمەڵە) ل٤٦٦
- حوکمەتی بەریتانی،ل٥، ١١، ١٤، ١٩، ٢٥، ٥٣، ٦٥، ١٠١، ١٢٨، ٢٠٩، ٢١٠، ٢٢٧، ٢٣٥، ٢٨٣، ٣٢٠، ٣٢٥، ٣٧٠، ٣٧١، ٤٠٣، ٤٠٦، ٤٢٤، ٤٣٠، ٤٣٣، ٤٣٧، ٤٣٨، ٤٤٧، ٤٥١، ٤٧٤، ٥٠٩، ٥١٠، ٥١٥، ٥٢٤، ٥٢٧، ٥٣١، ٥٣٤، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٤، ٥٦٠، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٦٩، ٥٧٢، ٥٧٤، ٥٧٨،٥٧٥، ٥٧٩، ٥٨١، ٥٨٣، ٥٩١، ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٦، ٥٩٧، ٥٩٨، ٥٩٩، ٦٠٠، ٦٠٢، ٦١٢، ٦١٣، ٦١٥، ٦١٦، ٦٢٦، ٦٢٨، ٦٢٩، ٦٣٥، ٦٣٨، ٦٤٠
- حوکمەتی رووسی ،ل٤١٤
- حوکمەتی عیراق ،ل٢٢٥، ٢٢٩، ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٣، ٢٣٤، ٣٣٥،٣١٦، ٣٣٦، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٠، ٣٤٤، ٣٥٩، ٣٧٥، ٣٨١، ٣٨٢، ٣٨٧، ٤٠١، ٤٠٣، ٤١٥، ٤٢٥، ٤٣٦، ٤٩٣، ٥٢٣، ٥٤٩، ٥٦٦، ٥٧٦، ٥٦٩، ٦١٧، ٦٢٨، ٦٣٧
- حوکمەتی ئێران لەکیشوەری ئاسیادا ،ل٣٧٥، ٣٧٦، ٣٧٩، ٣٨٨، ٤١٥، ٥٥٧، ٥٧١، ٣٧٩
- حوکمەتی تورکی،ل ٣١٠ ٥٩٨
- حوکمەتی ئازادی کوردستان،ل٣٤٨
- حیجاز (ولآت) ل٤٨٦
- حیزبی بەعس،ل٣٢٢
- حیزبی تودە،ل٨٨، ١٧٧
- حیزبی حەلقە،ل٣٠٢، ٣٠٣
- حیزبی ڕزگاری نیشتمانی (حزب التحرر الوطنی) ل٢٤٤
- حیزبی شیوعی سوری، ل٨٨، ٩٥، ١٤٩، ٢٩١
- حیزبی شیوعی عیراقی،ل٢٣، ٣٠، ٣١، ٧٥، ٧٩، ٨٠، ٨١، ٨٢، ٨٤، ١٠٥، ١٠٦، ١١٢، ١١٤، ١١٦، ١١٨، ١١٩، ١٢٣،١٢١، ١٢٨، ١٢٩، ١٣١، ١٣٢، ١٣٣، ١٣٤، ١٣٦، ١٣٧، ١٣٩، ١٤٢، ١٤٣، ١٤٦، ١٤٧، ١٤٨، ١٥٠، ١٥١، ١٥٢، ١٥٤، ١٥٥، ١٥٦، ١٥٧، ١٥٨، ١٥٩، ١٦١، ١٦٢، ١٦٤،١٦٣، ١٦٥، ١٦٦، ١٦٨، ١٦٩، ١٧٠، ١٧٢، ١٧٣، ١٧٤، ١٧٥، ١٧٦، ١٧٧، ١٧٩، ١٨٠، ١٨٣، ١٨٥، ١٨٧، ١٨٩، ١٩٠، ١٩٢، ١٩٣، ١٩٤، ١٩٥، ١٩٨، ١٩٩، ٢٠٠، ٢٠٤، ٢٠٥، ٢٠٦، ٢٠٧، ٢٠٨، ٢٠٩، ٢١٠، ٢١٦، ٢٢٨، ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٣٥، ٢٣٦، ٢٣٧، ٢٤٢، ٢٣٩، ٢٤٣، ٢٤٤، ٢٤٥، ٢٤٦، ٢٥٠،

٢٥١، ٢٥٣، ٢٥٤، ٢٥٥، ٢٥٨، ٢٥٩، ٢٦٠، ٢٦١، ٢٧١، ٢٧٤، ٢٧٥، ٢٧٧، ٢٧٩، ٢٨١، ٢٨٢، ٢٨٣، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٧، ٢٨٨، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٦، ٣٠٤، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣١١، ٣١٤، ٣١٨، ٣١٩، ٣٢٠، ٣٢٢، ٤٠١، ٥٠١، ٥٢٦، ٥٢٨، ٥٣٠، ٥٣٩، ٦٠٦، ٦٠٧

- حیزبی شیوعی لوبنانی ،ل١٧١
- حیزبی نیشتمانی دیموکراسی (الحزب الوطنی الدیمقراطی) ل٥٣٩
- حیزبی هیوا (لەکوردستانی باشوور) ،ل١٩٩، ٢٩٧
- حیزبی ئەحرار (حزب الاحرار) ل٨٨
- حیزبی ئیستقلال (حزب الاستقلال) ل٨٦، ٨٧، ٨٨، ٢٥١
- حیزبی تەحەرور،ل٢٤٤، ٢٧٦

- خ -

- خانەقین، ل١٣٣، ١٣٤، ١٦٤، ٢٤٩، ٢٥٩، ٢٦٤، ٢٦٥، ٢٩٣، ٣٠٠
- خەبات (رۆژنامە) ،ل ٢١، ٦٢٦
- خەباتی گەل– کفاح الشعب،ل٢٨٣، ٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٦، ٢٨٨
- خەباتی کوردستان (رۆژنامە بەزوبانی کوردی لەکوردستانی باشوور) ل٣١١، ٣١٢، ٣١٤، ٣١٦،٣١٥، ٣١٧، ٣١٨
- خەسرەو و شیرین (داستان) ل٤٦٢
- خەلیبە ،ل ١٤٥
- خورەمشەهر(یەکێك لە شارەکانی ئێران) ٦٤، ٧٢
- خۆرستان ،ل٨٧
- خۆیبوون (کۆمەڵە) ل٣٨٩

- د -

- دار الحکمة (کتێبخانە)،ل ١٤٦
- دار السلام (سینەما)،ل٢١٥
- داشناق (کۆمەڵەیەکی ئەرمەنی بەناوبانگ) ل٢١٣، ٤٧٤
- دەنگی جووتیار (رۆژنامە بەزوبانی کوردی لەکوردستانی باشوور) ل١٣٣
- دەنگی ئیسرائیل (ئیزگە)،ل٧١
- دەوڵەتی عوسمانی ،ل٢٥
- دەوڵەتئاباد (شار) ل١٨٢
- دلێم،ل٨٨

- دهۆك (شار له كوردستانى باشووردا) ل٢٣، ٣٩٨، ٤٠٠
- دووزخورماتوو، ل٤٤٨
- ديجله (ڕووبار) ل٤٩٥، ٥٧٥
- ديمەشق (شارو پايتەختى سووريا) ل٥٨، ٦٢، ٦٤، ٦٥، ٦٩، ٧٠، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣٠، ٣٥٢، ٣٩٠، ٣٩٨، ٤٥٩، ٤٩٨
- ديوانييه (شار لەخواروى عيراقدا) ل٨٩

- ر -

- ڕابيتەى شيوعيه عيراقييەكان — (رابطة الشيوعيين العراقيين) ل١١٧
- ڕەواندز (شارو ناوچه لەكوردستانى باشووردا) ل٩٩، ٢٥٩، ٢٦٤، ٣٠٥، ٣٠٩، ٣٩١، ٤٠٣، ٤١١، ٤١٢، ٤١٣، ٤١٤، ٤١٥ ، ٤١٦، ٤٣٦، ٤٣٧، ٤٧٦، ٦٣٤
- ڕزگارى (ڕۆژنامه به زوبانى كوردى لەكوردستانى باشووردا) ل٩٩، ١٠٠، ١٣٠، ١٣٢، ١٦٤، ١٦٥، ٢٤٥، ٣٧٧
- ڕزگارى كورد ،ل١٦٣، ٢٤١، ٢٤٣، ٢٤٩
- ڕووسى (زوبان) ل٣٣٢، ٣٧٤، ٣٨٩، ٤٠١
- ڕووسيا (ولأت لەرۆژهەلأتى كيشوەرى ئەوروپادا) ل٦٨، ٨٥، ١٠٠، ١١٢، ١١٣، ١١٤، ١١٦، ١٢٦، ١٢٧، ١٥٤، ١٥٦، ١٧٠، ٢١١، ٢١٤، ٢٤٣، ٢٩٠، ٣٥٢، ٣٥٣، ٣٥٦، ٣٥٨، ٣٧٤، ٣٩٥، ٣٩٦، ٤٠٥، ٤١١، ٤١٦، ٤١٩، ٤٥٤، ٤٥٨، ٤٧٠، ٤٧٤، ٤٧٩، ٤٨٩، ٤٩٠، ٤٩٣، ٤٩٥، ٤٩٧، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٢٥، ٥٦٧
- ڕۆژهەلأتى دوور (الشرق الأقصى) ل ٥٠٥
- ڕۆژهەلأتى ناوەڕاست (الشرق الأوسط) ل١٩، ٢٣، ١٢٦، ١٢٧، ٢٢٩، ٥٠٢، ٥٢٠
- ڕۆژهەلأتى نزيك (الشرق الأدنى) ل١١، ١٥
- ڕۆما (شار لەكيشوەرى ئەوروپادا) ل٤٠٤، ٤٠٥
- ڕۆمانى (زوبان) ل٩
- ڕۆمانيا (ولأت لەرۆژهەلأتى كيشوەرى ئەوروپادا) ل٩
- ڕێكخراوى دژ بە زايۆنيزم (عصبة مكافحة الصهيونية) ل١١٥
- ڕێيا تازه (ڕۆژنامه بەزوبانى كوردى له يەريڤانى پايتەختى ئەرمەنستان) ل٥٣١
- راستى (ڕۆژنامه)،ل١٥٥
- راية الشغيلة (ڕۆژنامەيەكى پارتى شيوعى عيراقى بەزوبانى عەرەبى) ل١٣٢
- رومادى (شار له عيراقدا)،ل١٧٠

- رومان (شار)،ل٩٠
- رۆژهەلآتی تورکیا (شرق ترکیا) ل٣٨٧، ٤٧٦
- رێباتی گەورە (گوند) ل١١٠
- ریگای کوردستان (رۆژنامە)،ل٢٤

- ز -

- زاخۆ (ناوچە لە باکووری عیراقدا)،ل ٣٧، ٩٩
- زازا (یەکێك لەزاراوەکانی زوبانی کوردی) ل٤٦١
- زەهرا(رۆژنامە)،ل٢٧٩
- زوبێر ،ل١٠٩
- زوڕنا سوور (گوند) ل٤٦
- زێباری (ناوی یەکێك لەهۆزەکانی کوردستانی باشوور) ل٦٢٨، ٦٣٤
- زێی بچووك (ڕووبار) ل٣٧، ٤٠

- ژ -

- ژین(رۆژنامە)،ل٦٠٨

- س -

- ساڤوور(ناوچە)،ل ٤٧٧
- ساڵەیی (هۆز) ل٣٨
- سامەڕا (یەکێك لەشارەکانی ناوەڕاستی عیراق) ل١٩٢
- سامسۆن (شارو ناوچە لەتورکیا) ل٤٦٦، ٤٦٧
- سان پاولۆ (شارو ناوچە) ل٣٦٣
- سەدریك (گوند)،ل٥١
- سەرتو قەڵا (گوند)،ل٥٠
- سەردەشت (شارو ناوچە لەکوردستانی ڕۆژهەلآت) ل٣٤٧، ٣٧٣، ٣٧٦
- سەرچنار (ناوچە لە سلێمانی)،ل ٤٥، ٤٧
- سەقز،ل ٣٧٦، ٣٧٨، ٣٧٩
- سەڵماس – شاپوور (شارو ناوچە لەکوردستانی ڕۆژهەلآت) ،ل٣٧٢
- سەمەگە (گوند)،ل٤٦
- سەیگرداغ (گوند)،ل٥٠
- سەیگردکان(گوند)،ل٥١

- سەیکانی (گوند)،ل٥١
- ستاندەر (یەکێك لەڕۆژنامەکانی کوردستانی باشوور بەزوبانی کوردی) ،ل٢٤
- ستەیتسمان ئاند نەیشن (پیاوی کاربەدەست ونەتەوە) (ڕۆژنامەیەکی بەریتانی بەناوبانگە بەزوبانی ئینگلیزی)،ل٢٣٤
- سعرد (شارو ناوچە لەکوردستانی باکوور)،ل٤٧٥
- سعودیە (ولآت لە کیشوەری ئاسیا)،ل١٧، ٣٢٩، ٦٢٧
- سکۆتسمان (ڕۆژنامەیەکی بەناوبانگە بە زوبانی ئینگلیزی)،ل٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٧، ٥٢٤، ٥٣٠
- سلێڤان (شارو ناوچە لەکوردستانی باکوور) ل٤٧٧
- سلێمانی (شارێکی بەناوبانگی کوردستانی باشوور) ل٢٣، ٢٧، ٣٧، ٣٩، ٤٠، ٤٥، ٤٦، ٤٩، ٥٠، ٥١، ٩٩، ١٣٢، ١٣٣، ١٥٨، ١٦٣، ١٦٤، ٢٤١، ٢٤٨، ٢٥٧، ٢٦٥، ٢٧٠، ٢٧٢، ٢٧٣، ٢٧٥، ٢٧٦، ٢٧٧، ٢٩٣، ٣٠٠، ٣٠٤، ٣٠٥، ٣٠٧، ٣٠٨، ٣١٠، ٣٢١، ٣٨١، ٣٨٢، ٣٨٣، ٣٨٩، ٣٩١، ٣٩٨، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٠٦، ٤٠٧، ٤٢٣، ٤٢٦، ٤٥٤، ٤٧١، ٤٨٢، ٤٩٤، ٥٠٤، ٥٠٧، ٥١١، ٥١٢، ٥٦٤، ٥٦٦، ٥٦٩، ٥٧٩، ٥٨٨، ٥٨٩، ٦١١، ٦٢٥
- سلێمانی (گۆڤار بەزوبانی کوردی) ل٢٤٨
- سنە — سەنەندنج (شارو ناوچە لەکوردستانی ڕۆژهەلآت) ل٣٩٣، ٥٤٣
- سوڤیەت ،ل٢١٤، ٢١٥، ٤٥٨، ٤٩٧، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٢٣، ٢٤٥، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٣١، ٥٣٥، ٥٤٤، ٥٤٥، ٦٢١
- سوق ئەلغەزەل (بازارێك لە بەغدا)،ل١٣٤
- سووریە (ولآت لەکیشوەری ئاسیادا)،ل١٤، ١٩، ٦٣، ٦٥، ٩٦، ٩٨، ١٠٠، ١٠٦، ١٤٦، ١٥١، ١٦٣، ١٦٥، ١٦٨، ١٩٢، ٢١١، ٢١٤، ٢١٦، ٣٥١، ٣٧٩، ٣٨٤، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٠، ٣٩٧، ٤٦٦، ٤٧١، ٤٧٤. ٤٧٦. ٤٨٤، ٤٨٦، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٢٥٥، ٥٢٤، ٥٣٠، ٥٦٣، ٥٧٣، ٥٨٥، ٥٩٠، ٥٩١
- سویسرە (ولآت لەکیشوەری ئەوروپادا)،ل٣٨٦، ٤٧٠
- سۆشیالیزمی عەرەبی،ل١٣
- سینەك (گەڕەکێك لە بەغدا)،ل ١٣٧، ١٣٨، ١٤٠

- ش -

- شام (شار له سوریه) ،ل ١٤١، ٢١٤، ٥٧٠، ٥٩٢
- شەتولعەرەب (رووبار له ڕۆژئاوای عیراقدا)،ل١٠٩
- شەرناخ (ناوچە) ،ل ٤٧٦
- شەقلاوە (شارو ناوچە لەکوردستانی باشووردا)،ل ٢٦٤، ٥٢٦
- شەمدینان (شارو ناوچە لەکوردستانی باشووردا)،ل٤٧٦
- شعێب (له ناوچەی بەسرە) ،ل ١٠٩
- شنۆ — ئۆشنو (شارو ناوچە لەکوردستانی ڕۆژهەلآتدا)،ل٢٤١
- شوان (هۆز)،ل٣٨
- شۆڕش (ڕۆژنامە)،ل١٥٤
- شۆڕشی چواردەی تەممووزی سالّی ١٩٥٨،ل٣٠٢، ٣٠٦، ٥٥٩، ٥٦٠، ٥٦٨، ٥٧٠، ٥٧٩، ٥٨٣، ٥٨٧، ٥٨٨، ٥٩٣، ٦٠٢، ٦٠٩، ٦٤٠
- شێخ بزێنی (هۆز)،ل٣٠، ٣٥، ٣٧. ٣٨. ٣٩، ٤٠
- شێوە سوور (ڕووبار)،ل٣٨
- شیراز ،ل٤٨٤
- شیروانە (شارو ناوچە لەکوردستانی باشووردا)،ل٤٧٧، ٦١٦
- شیڤاثە (گوند)،ل١٩٢

- ص -

- صرخة العمال (ڕۆژنامە)،ل٢٥٧
- صوت الاهالی (ڕۆژنامە)،ل٩٤، ١٤١
- صوت السیاسة (ڕۆژنامە)،ل٩٧
- صوت الشعب (ڕۆژنامە بەزوبانی عەرەبی)،ل١٦٨

- ط -

- طریق الشعب (ڕۆژنامە)،ل٢٧٦، ٣١١

- ع -

- عەبدۆ (هۆز)،ل٤٦٣
- عەدەن (ولآت)،ل١٥، ٥٠٥

- عــەرەب (نەتــەوە)،ل١٧، ٢٣، ١٠٢، ١١٩، ١٨٣، ٢٤٣، ٢٥٣، ٢٩٧، ٢٩٨، ٣٠٢، ٣١٢، ٣١٣، ٣١٤، ٣١٨، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٣٢، ٣٩٠، ٤٠٢، ٤٤٣، ٤٦٥، ٤٦٦، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٨١، ٤٨٥، ٤٨٦، ٤٨٩، ٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٧، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠٢، ٥٢١، ٥٢٣، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٣٨، ٥٣٩، ٥٦٠، ٥٦١، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٧٨، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٩، ٥٩٢، ٦١١، ٦١٢، ٦١٤، ٦١٧، ٦٢٥، ٦٢٦، ٦٢٨
- عەرەب کۆپرۆسی (شارو ناوچە)،ل٤١٨
- عەرەبستان (ولآت)،ل١٧
- عەشار،ل١١٠، ١٤٨
- عەقرە (شارو ناوچە لەکوردستانی باشووردا)،ل٤٣٣
- عەمادییە (شارو ناوچە لەکوردستانی باشووردا)،ل٩٩، ٤٣٦
- عەمارە (شارو ناوچەلەخواروویی عیراقدا)،ل٩٦، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥، ١٤٦، ١٤٧، ١٧٤
- عەمان (پایتەختی ئوردون)،ل٥٦١، ٥٦٢، ٥٧٣،٥٧٢ ، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٦، ٥٩١
- عەومە گوومەت (گوند)،ل٥١
- عەومەل (گوند)،ل٥١٠
- عجێراوی،ل١١٠
- عوزر(رۆژنامە)،ل٢٧٩
- عوصبە(رۆژنامە)،ل٢٧٦
- عێن زالە (شارو ناوچە لەرۆژئاوای عیراقدا)،ل١٤١
- عــیراق (ولآت)،ل١٦، ٣٠، ٥٧، ٦٠، ٦٣، ٧١، ٧٨، ٨٠، ٨٣، ٨٤، ٨٥، ٨٦، ٨٨، ٩٠، ٩٢، ٩٣، ٩٨، ٩٩، ١٠٠، ١٠٢، ١٠٢، ١٠٣، ١٠٤، ١٠٦، ١٠٧، ١٠٨، ١١١، ١١٢، ١١٣، ١١٤، ١١٧، ١١٨، ٢١٢، ١٢٢، ١٢٣، ١٢٤، ١٢٥، ١٢٧، ١٥١، ١٥٢، ١٥٣، ١٥٤، ١٥٦، ١٦٣، ١٦٤، ١٦٩، ١٧١، ١٧٦، ٢١٠، ٢١١، ٢١٦، ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٣، ٢٣٤، ٢٣٧، ٢٤١، ٢٤٣، ٢٤٤، ٢٤٧، ٢٥٢، ٢٨٣، ٢٨٥، ٢٩٠، ٢٩١، ٢٩٥، ٢٩٦، ٢٩٧، ٢٩٩، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣٠٩، ٣١١، ٣١٣، ٣١٥، ٣١٩، ٣٣٤، ٣٣٥، ٣٣٦، ٣٣٧، ٣٣٩، ٣٤١، ٣٤٥، ٣٥١، ٣٥٢، ٣٥٦، ٣٥٧، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦١، ٣٦٧، ٣٦٩، ٣٧٣، ٣٧٥، ٣٧٩، ٣٨٠ ،٣٨١، ٣٨٢، ٣٩١، ٣٩٧، ٤٠٠، ٤٠١، ٤٠٣، ٤٠٥، ٤٠٧، ٤٠٩، ٤١١، ٤١٢، ٤٢٣، ٤٢٥، ٤٢٦، ٤٢٧، ٤٢٨، ٤٣٠، ٤٣١، ٤٣٢، ٤٣٤، ٤٣٥، ٤٤٣، ٤٤٤، ٤٤٥، ٤٤٧، ٤٤٩، ٤٥٠، ٤٥١، ٤٥٢، ٤٥٥،

٤٥٧، ٤٥٨، ٤٧٠، ٤٧٤، ٤٧٦، ٤٨١، ٤٨٢، ٤٨٤، ٤٨٥، ٤٨٦، ٤٨٧، ٤٨٨، ٤٨٩، ٤٩٠، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٤، ٤٩٥، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٩، ٥١٦، ٥١٩، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٢٥، ٥٢٦، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٠، ٥٣١، ٥٣٣، ٥٣٤، ٥٣٥، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٣٨، ٥٣٩، ٥٤١، ٥٤٣، ٥٤٤، ٥٤٥، ٥٤٦، ٥٤٨، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٥٨، ٥٥٩، ٥٦٠، ٥٦٢، ٥٦٥، ٥٦٩، ٥٧٠، ٥٧١، ٥٧٢، ٥٧٥، ٥٧٦، ٥٧٧، ٥٧٨، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٦، ٥٨٧، ٥٩٠، ٥٩١، ٥٩٤، ٥٩٦، ٥٩٨، ٦٠٢، ٦٠٥، ٦٠٦، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١١، ٦١٣، ٦١٧، ٦١٨، ٦٢٢، ٦٢٣، ٦٢٧، ٦٢٨، ٦٣٢، ٦٣٧، ٦٣٨، ٦٣٩، ٦٤٠

- عین تەمر (گوند)،ل٢٧٥

- ف -

- فاو (شارو شوێن لەباشووری عیراقدا)،ل١٠٩
- فەرەنسا (ولآت لەڕۆژئاوای کیشوەری ئەوروپادا)،ل٩، ٢٥، ١٠٧ ،١٦٨، ١٧٤، ٣٨٨، ٤٧٤، ٦٢٥
- فەرەنسی (زوبان)، ل ١٥، ١٦
- فەلەستین (ولآت) ل٨٥، ٨٧، ٨٩، ٩١، ١٠٦، ١٥٤، ١٧٠، ١٧٤، ١٧٥، ١٨٤، ١٩٢، ١٩٣، ٢٤٣، ٣١٢
- فەلوجە (شارو شوێن لەناوەندی عیراقدا)،ل٥٩١
- فەیزوللآ بەگی (هۆز) ل٣٩٣
- فەیلی (یەکێك لەزاراوەکانی زوبانی کوردی)،ل١٤٥، ٤٩٤
- فورات (ڕووبار لەعیراقدا) ل٣٥٢
- فوراتی ناوەند (فرات الأوسط)،ل١١٣
- فولکستۆن (شارو شوێن لەولآتی بەریتانیادا)،ل٤٨٥
- فیرقەی حوریییەت و ئیئتلاف(پارتییەکی ناسراوی تورکی)،ل٤٥٧

- ڤ -

- ڤیەنا (پایتەختی ولآتی نەمسا) ل٣٩٨
- ڤیتنام (ولآت) ل٣٢٧

- ق -

- قادر کەرەم(گوند)ل٢٥٩
- قارس (شارو شوێن لەکوردستانی باکووردا) ل١٨٢
- قامیشە، ل٤٧
- قامیشلی (یەکێك لەشارە بەناوبانگەکانی کوردستانی ڕۆژئاوا) ل٤٥، ٤٧، ٣٨٤، ٣٨٨، ٤٧٧
- قاهیرە (پایتەختی میسر) ل١٢، ١٠٢، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣٠، ٢٣٧، ٢٣٨، ٣٣٨، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٢، ٤٤٧، ٤٤٨، ٤٥٣، ٤٥٥، ٥٨٥، ٥٩٨، ٥٩٩، ٥١٨، ٥١٩، ٥٢٢، ٥٦٧، ٥٨٣، ٥٨٨، ٦٠٧، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٠، ٦١٥، ٦٢٤
- قبرص (ولآت) ل٥٨٨
- قەرە سەلیم (گوند) ل٤٨
- قەسرۆك ،ل٤٥، ٤٧
- قەلاّ دزێ (قەزا)،ل٢٧٢
- قەوقاس (ولآت) ل٤٥٨، ٦١٠
- قوباقە (گوند) ل٤١٨

- ك -

- کابول (شارو ناوچە لە کیشوەری ئاسیادا)، ل١٤
- کابوول (شارو ناوچە و ولآت وپایتەختی ئەفغانستان) ل١٤، ١٠٣، ٥٢٧
- کازابلانکا (شارو ناوچە) ل٣٢٩، ٣٥٠
- کاظمیة (گەڕەکێك لە بەغدا) ل١٣٩، ٢٤٧
- کانی هەنجیر،ل٤٥، ٤٧
- کەراچی (شارو ناوچە لەکیشوەری ئاسیادا) ل٥٤٢
- کەربەلا (شارو ناوچە لەناوەندی عیراقدا) ل٢٧٤، ٤١٢
- کەرەناو (گوند) ل٤٦
- کەرکووك (شارو ناوچە) ل٢١، ٣٩، ٤٧، ٤٨، ٩٩، ١٠٣، ١٣١، ١٣٢، ١٣٣، ١٥٠، ١٦٤، ١٦٧، ١٧٤، ١٩٠، ٢٠٦، ٢١٥، ٢٤٨، ٢٥٠، ٢٥٦، ٢٥٨، ٢٦٠، ٢٦٢، ٢٦٧، ٢٦٨، ٢٧٠، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٨١، ٢٩١، ٢٩٥، ٣٠٠، ٣٠٨، ٣١٦، ٣٢٠، ٣٤٨، ٣٤٩، ٣٦٩، ٣٩١، ٤٠١، ٤٠٢، ٤٠٣، ٤٢٥، ٤٣٧، ٤٤٥، ٤٥٤، ٤٥٥، ٤٧٠، ٤٧١، ٤٨٥، ٥٠٤، ٥٦٢، ٥٦٣، ٥٦٦، ٥٧٧، ٦٣٧

- کەلکەتا، ل٤٦، ١٦٩
- کەنالّی سوێس (قناة السويس) ل٥٠٥، ٥١٨، ٥٨٨
- کەنەدا (ولآت لەکیشوەری ئەمریکای خواروودا) ل١٤٣
- کرمانشا (شارو ناوچە لەکوردستانی رۆژهەلآتدا) ل١٣٣، ٣٤٣، ٣٧٩، ٣٩٣، ٤٨٤
- کریملن (گۆڕستانێکە لەناوەندی شاری مۆسکۆدا) ل ٤٩٩،١٩٥، ٥٠٢، ٥٢١
- کفاح الشعب (رۆژنامە) ل٢٨٤، ٢٨٥، ٢٨٦، ٢٨٨
- کفری (شارو ناوچە لەکوردستانی باشووردا) ل٨٨، ٩٦
- کوەیت (دەولەوناوچە لەکیشوەری ئاسیادا) ل١٧، ١٩٤، ٦١٩،٦١٨
- کورد ،ل٧، ٨، ١٠، ١١، ١٣، ١٥، ١٧، ١٩، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤، ٢٥، ٢٦، ٢٧، ٢٨، ٢٩، ٣٠، ٣١، ٣٢، ٥٥، ٥٨، ٥٩، ٦٠، ٦٢، ٦٧، ٦٨، ٧٣، ٨١، ١٠٠، ١٦٥، ١٤٣، ١٤٤، ١٤٥، ١٥١، ١٦٣، ١٦٥، ١٨٣، ٢٤٣، ٢٥٠، ٢٥٣، ٢٩٦، ٢٩٧، ٢٩٨، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٢، ٣٠٣، ٣٠٥، ٣٠٧، ٣٠٩، ٣١٠، ٣١٢، ٣١٣، ٣١٤، ٣١٦، ٣١٨، ٣٢٣، ٣٢٤، ٣٣٠، ٣٣٤، ٣٣٧، ٣٤٦، ٤٤٧، ٣٥١، ٣٥٢، ٢٥٣، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٠، ٣٦١، ٣٦٣، ٣٦٧، ٣٧٢، ٣٧٣، ٣٧٧، ٣٧٨، ٣٨٣، ٣٨٤، ٣٨٥، ٣٨٧، ٣٨٨، ٣٨٩، ٣٩٠، ٣٩٤، ٣٩٨، ٤٠٤، ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٠٩، ٤١٨، ٤٢٣، ٤٢٥، ٤٣١، ٤٣٤، ٤٣٨، ٤٣٩، ٤٤٣، ٤٤٤، ٤٤٥، ٤٤٧، ٤٤٨، ٤٤٩، ٤٥١، ٤٥٩، ٤٦١، ٤٦٢، ٤٦٥، ٤٦٩، ٤٧١، ٤٧٢، ٤٧٣، ٤٧٤، ٤٧٥، ٤٨٠، ٤٨١، ٤٨٢، ٤٨٣، ٤٨٩، ٤٩٠، ٤٩١، ٤٩٢، ٤٩٣، ٤٩٦، ٤٩٧، ٤٩٨، ٤٩٩، ٥٠٠، ٥٠١، ٥٠٢، ٥٠٣، ٥٠٤، ٥١٢، ٥١٩، ٥٢١، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣١، ٥٣٤، ٥٣٦، ٥٣٧، ٥٤٩، ٥٤١، ٥٤٢، ٥٤٤، ٥٤٥، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٦٥، ٥٦٦، ٥٧٤، ٥٧٦، ٥٨١، ٥٨٣، ٥٨٤، ٥٨٥، ٥٨٩، ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٦، ٥٩٨، ٥٩٩، ٦٠٠، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١١، ٦١٤، ٦١٥، ٦٢٥، ٦٢٦، ٦٢٨
- کوردستان (گۆڤار بەزوبانی کوردی) ل٢٨
- کوردستان (کۆڤار) ،ل٤٧٢،
- کوردســـتان (ولآت) ل١٥، ١٩، ٢١، ٢٣، ٦٠، ٦٢، ١٣٣، ١٣٧، ١٦٤، ١٨١، ٢٤٤، ٢٤٦، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٤، ٣٥١، ٥٧٠، ٥٩٢، ٦٠٥، ٦٢٠، ٦٢١، ٦٣١، ٦٣٤
- کوردســـتان،ل١٨١، ١٨٢، ٢٥٩، ٣٠٠، ٣٠١، ٣٠٦، ٣٠٧، ٣١٠، ٣١٦، ٣٢٥، ٣٣٤، ٣٣٥، ٣٣٧، ٣٤٠، ٣٥٠، ٣٥٣، ٣٥٤، ٣٥٥، ٣٥٦، ٣٥٧، ٣٦٧، ٣٨١، ٣٩١، ٣٩٤، ٣٩٧، ٤٠٦، ٤٠٩، ٤١٩، ٤٤٥، ٤٥٤، ٤٦٥، ٤٧٢، ٤٨١، ٤٨٤، ٤٨٥، ٤٨٦،

٥٠٧، ٥٠٨، ٥١٢، ٥٢٣، ٥٣٩، ٥٤١، ٥٤٤، ،٥٤٥، ٥٤٧، ٥٤٩، ٥٥٠، ٥٥١، ٥٥٢، ٥٥٣، ٥٦٨، ٥٨٣، ٥٨٤، ٥٨٩، ٥٩٣، ٥٩٤، ٦٠١، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٨، ٦٠٩، ٦١٠، ٦١١، ٦١٢، ٦١٣، ٦١٦، ٦٢٦، ٦٢٩

- كوردستانى باشوور (كردستان الجنوبية) ل ٢٣٢، ٢٣٩، ٣٥٦، ٣٧٩، ٤٨٧
- كوردستانى باكوور (كردستان الشمالية) ل٣١٥، ٤٨٧، ٥٧٦
- كوردستانى رۆژهەلآت (كردستان الشرقية) ل٥٤٣
- كوردستانى عيراق (كردستان العراق) ل٣٤٠، ٣٤١، ٣٥١، ٥٧٦
- كوردستانى نوێ (رۆژنامه بەزوبانى كوردى) ل٢٢، ٢٣، ٢٥، ٢٦، ٢٨
- كوردستانى ئێران (كردستان الايرانية) ل١٦٥، ٣٧٧، ٣٧٨، ٥٧١، ٦٠٤
- كوردى (زوبان)،ل٢٧٦، ٣٥١، ٤٠٥
- كوغيلويش (هۆز)،ل٤٨٤
- كولپ (شارو ناوچه) ل٤٧٧
- كومەڵەى تەعالیى كورد،ل٤٦٥، ٤٦٦
- كوميتەى كۆمۆنيستى ئەرمەن، ل ١٤٩
- كوميتەى ئەرمەنه موهاجيرەكان، ل١٠٣
- كووت (شارو ناوچه لەناوەندى عيراقدا) ل٩٦، ١٣٥، ١٣٦، ١٤٠، ١٥٨، ١٥٩، ١٩١، ٢٣٥، ٢٤٦
- كۆريای باكوور (ولآت لەكيشوەرى ئاسيادا) ل٣٦٤، ٤٨٣
- كۆمارى تورکى (ولآت) ل٤٦٥
- كۆمارى عەرەبى يەكگرتوو (الجمهورية العربية المتحدة) ل٤٩٩، ٥٠١، ٥١٨، ٥٢٢، ٥٢٣، ٥٢٧، ٥٦٢، ٥٩٢
- كۆمارى كوردستان، ل ٤٧٠
- كۆمارى مەهابادى كوردىل١٦، ٤٨٧، ٤٩١
- كۆمەڵە (رێكخراوێكى كورديیه) ل٥٩٤، ٥٩٥، ٥٩٧
- كۆمەڵەى خوێندكارانى كورد لەئەوروپا (جمعية الطلبة الكرد في اوربا) ل ٥٩٣، ٥٩٤، ٥٩٧، ٦٠١،٥٩٩
- كۆمەڵەى خويبوون (جمعية خويبون)،ل٤٧٤
- كۆمەڵەى سەلاحەددين (جمعية صلاح الدين) ل٣٨٦

- کۆمەڵەی گەلان،ل٤٨٨، ٤٨٩
- کۆمەڵەی نەتەوەکان (عصبة الامم) ل٤٨٦، ٤٩٦
- کۆمەڵەی هاوڕێیانی جووتیاران (جمعية اصدقاء الفلاحين) ل١٤٥
- کۆمەڵەی هێدی‌ل٤٦٥
- کۆمەڵەی لاوانی ئەندەنووسیا، ل١٠١، ١٠٣
- کۆمەڵەی ماکیندۆم، ل١٠١
- کۆمۆنیست (ڕۆژنامە بەزوبانی ئینگلیزی) ل٥٣٠
- کۆمیتەی دیموکراسی عەرەبی، ل١٦٨، ١٧٣
- کۆمیتەی مافی مرۆڤ، ل٥٩٩
- کۆنفرانسی بالآ (مؤتمر القمة) ل٤٩٠، ٥٥٠
- کۆنفرانسی سیواسل٤٦٧
- کۆنفرانسی یان میساقی نیشتمانی،ل٤٦٧
- کۆنفرانسی ئاشتی (مؤتمر الصلح) ل٤٨٦
- کۆنفرانسی ئەرزەروم،ل٤٦٧
- کۆیسنجەق (شار لەکوردستانی باشووردا) ل٢١، ٢٢، ٢٣، ٣٨، ٤٠، ٤٩، ٥٠، ٥١، ٢٤٧، ٢٥٧، ٢٥٩، ٢٦٢، ٢٦٤، ٣١٥

- گ -

- گاورباخی (ئەو شوێنەی لە شاری کەرکووکە).ل،١٨٣
- گەڕەکی گوێژە (یەکێک لەگەڕەکەکانی شاری سلێمانی) ل٢٧٦
- گەلاوێژ (گۆڤار بەزوبانی کوردی) ل٢٤٨
- گرد خەبەر (گوند) ل٤٥، ٤٧
- گریك (یۆنانی)،ل٤٦٥
- گرینهیل، ل٣٥٩، ٣٦٣، ٣٦٤
- گوند الفاج ،ل٣٨، ٤٥، ٤٦، ٤٧
- گۆڤاری ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست ،ل١٦
- گێرڤاسی (ناوچە) ل٤٧٦

- ل -

- لەندەن (پایتەختی بەریتانیا) ل٩، ١٣، ١٤، ١٨، ٢٠، ٢٢، ٣٩، ٧٨، ٧٩، ١٢٤، ١٨٤، ٢٢٦، ٢٢٧، ٢٣٠، ٢٣١، ٢٣٢، ٢٣٣، ٢٣٥، ٣٢٨، ٣٣٦، ٣٣٨، ٣٤٣، ٣٤٦، ٣٥٨، ٣٥٩، ٣٦٢، ٣٦٣، ٣٦٩، ٣٧١، ٣٩٨، ٤٠٢، ٤٠٤، ٤٠٥، ٤٠٦، ٤٢٧، ٤٤٤، ٤٤٧، ٤٨٥، ٥١٣، ٥١٩، ٥٢٤، ٥٤١، ٥٥٧، ٥٧٠، ٥٨٤، ٥٨٦، ٥٩٥، ٥٩٩، ٦٠٢، ٦٠٨، ٦٣٠، ٦٣٥، ٦٣٦، ٦٣٩
- لواء الاستقلال (رۆژنامە)،ل٨٧، ٨٨
- لورانن (هۆز) ل٥٣٤
- لومانیتێی (رۆژنامەی فەرەنسی ناودارە) ل١٧٠
- لوورستان (ولآت) ل٤٨٤
- لۆبنان (ولآت) ل١٧، ١٦٨، ١٩٢، ٢٨٩، ٣٨٤، ٤٩٠، ٥٨٩، ٦٠٨

- م -

- ماردین (شارو ناوچەی کوردی لەولآتی تورکیادا) ل١٣٣، ٤٧٥
- مامەسانی (هۆز) ل٤٨٤
- مامەلەیس ،ل٤٥
- مەراکیش (ولآت) ل٣٥٠
- مەرزیخە(گوند) ،ل ٤٦
- مەریوان (شارو ناوچە لەکوردستانی رۆژهەلآتدا) ل١٣٣
- مەسەلە(رۆژنامە) ،ل٢٧٦
- مەعقەل (شارو ناوچە لەولآتی عیراقدا) ل١١٠
- مەککە (شارو ناوچە) ل٣٨٤
- مەلازگەرد (شارو ناوچە) ل٤٧٧
- مەندەلی (شارو ناوچە) ل٤٨٤
- مەهاباد – ساجبولاق (شارو ناوچە لەکوردستانی رۆژهەلآتدا) ل٢٧٢، ٣٧٤، ٣٧٩، ٣٨٤، ٣٩٥، ٤٩٢، ٦٢٣
- مروش(ناوجە)،ل٤٧٥
- مروق (یان ماروق_ رۆژنامە) .ل،٢٤٥
- موراددیبە (شارو ناوچە) ل٤٧٧

- موسەیب (شار لەخواروی عیراقدا) ل٢٧٤
- مووسڵ (شارو ناوچە لەباکووری عیراقدا) ل٣٧، ٨٨، ٨٩، ٩٠، ٩٤، ٩٦، ٩٧، ١٧٥، ٢١٣، ٢١٥، ٢٦٢، ٢٧٣، ٢٧٤، ٣٢٠، ٣٨٢، ٤٠٠، ٤٢٦، ٤٣٩، ٤٥٧، ٥١٢، ٥١٤، ٥٢١، ٥٢٢، ٥٤٥، ٥٥٢، ٥٦٧، ٥٧١، ٦١٠، ٦١١، ٦٢٨
- مووش (شارو ناوچە لەکوردستانی باکووردا) ل٤٧٥
- مۆسکۆ (پایتەختی ولاتی ڕووسیا) ل٥٦، ٦٥، ٦٧، ٦٩، ٧٠، ٧١، ٧٢، ٧٣، ٩٦، ٩٩، ١١٦، ١١٧، ١٤٩، ١٥٠، ١٥٤، ١٦١، ١٧٧، ١٩٥، ٢٢٥، ٢٢٦، ٢٢٨، ٢٢٩، ٢٣٠، ٢٣٦، ٢٣٧، ٢٣٨، ٢٤٥، ٢٨٨، ٣٣٧، ٣٣٨، ٣٣٩، ٣٤٠، ٣٤١، ٣٤٢، ٣٨٠، ٤٠٥، ٤١٩، ٤٢٣، ٤٧١، ٤٨٩، ٥٠١، ٥١٥، ٥١٧، ٥٢٧، ٥٤٤، ٥٥١، ٥٦٧
- مێرگەسوور (گوند) ل٢٩٠، ٤٢٤، ٤٣٧
- مێرکە (گوند) ل٥٠
- میدیات (شارو ناوچە لەکوردستانی ڕۆژهەڵاتدا) ل٤٧٧
- میرغەنی (شارو شوێن) ل١٨٢
- میسر (وڵات) ل١١٣، ١٤٦، ١٧٠، ٢١٤، ٣٨٨، ٤٩٨، ٥٠١، ٥٦٣، ٥٩٠، ٦٢٥
- میسۆپۆتامیا (ناوی دێرینی عیراق) ل٤٨٤
- میونیخ (شارو ناوچە لەوڵاتی ئەڵمانیا) ل٩

- ن -

- ناسریە (شارو ناوچە) ل٩٤، ٤٤٥
- نەجەف (شارو شوێنی کار) ل٨٩، ٩٠، ١٠٢، ١٤٣
- نەسیبەین (شارو ناوچە لەکوردستانی باکوور) ل٤٧٧
- نەقابەی بەرگدروان (نقابة صناعة البدلات) ل٢٠٥
- نەقابەی پۆستەو تەلەگراف (نقابة البوستة والتلكراف) ل٢٠٤
- نەقابەی پێڵاو دروان (نقابة عمال الاحذية) ل٢٠٤
- نەقابەی کرێکارانی جگەرە (نقابة عمال السكائر) ،ل١٠٥
- نەقابەی کرێکارانی چاپ (نقابة عمال الطباعة) ل٢٠٤
- نەقابەی پارێزەران ،ل ١٤١
- نەقشبەندی (ڕێبان) ل ٤٦٣
- نەورۆز (گۆڤار) .ل، ٦٢٥
- نیویۆرك (شارێك لەوڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا) ل ١٦، ٦٢، ٦٠٩، ٦٢٧

- هـ -

- هارثة (گوند) ل١٠٩
- هاودیان (شارو ناوچه) ل٤٣٥
- هەرکی (هۆز) ل٥٦٨
- هەرێمی کوردستان (گۆڤار بەزوبانی کوردی) ل٢٧
- هەکاری (شارو ناوچه) ل٤٧٤
- هەڵەبجه (شارو ناوچه) ل٢٤٨
- هەمدان ،ل ٣٧٩
- هەولێر (شارو ناوچه) ل٢٥، ٢٦، ٢٧، ٣٧، ٩٩، ١٣٢، ١٣٣، ١٦٤، ١٧٩، ٢٤١، ٢٤٩، ٢٥٦، ٢٥٧، ٢٥٩، ٢٦١، ٢٧٠، ٢٧٣، ٢٧٤، ٢٨٢، ٣٠٠، ٣٠٨، ٣٢١، ٣٨٢، ٣٨٣، ٣٩١، ٤٠١، ٤٠٣، ٤١٣، ٤١٤، ٤١٦، ٤٣٧، ٤٣٨، ٤٣٩، ٥٠٤، ٥٦٤، ٥٦٦، ٥٧٩، ٥٨٠، ٥٨١
- هندستان (ولآت) ل١٠٢، ٤٩٩
- هۆشاب (شارو ناوچه) ل٤٧٦
- هۆلەندە (ولآت) ل١٠٢
- هیران (ناوچه) ،ل ٤٧٧
- هیلسنکی ، ل١٦٩
- هیوا (حزب) ،ل ١٩٩، ٢٩٧، ٢٩٨

- و -

- وارشۆ، ل١٦٩، ١٧٠
- واشنتۆن (پایتەختی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمەریکا) ل٣٦٦، ٣٦٢، ٤٠٢، ٤٠٣، ٥١٦، ٥٤٢، ٥١٥، ٥٤٢، ٥٥١، ٥٥٤، ٥٥٥، ٥٥٦، ٥٦١، ٥٦٢، ٥٧٢، ٥٧٣، ٥٨٢، ٥٨٣، ٥٨٦، ٥٩٢، ٦٠٢، ٦٠٣، ٦٠٤، ٦٠٨، ٦١٨، ٦١٩، ٦٢٠، ٦٢٣
- وان (ناوچه) ،ل٤٧٥
- وەتەن (رۆژنامەیە بەزوبانی تورکی) ل٤٥١، ٤٥٣، ٤٧٤، ٤٧٩

- ی -

- یابان (ولآت لەکیشوەری ئاسیادا) ل٥١٩
- یەریڤان (شارو ناوچەو پایتەختی ئەرمەنستان لەکیشوەری ئاسیادا) ل٥٣، ٥٥، ٥٧،

٦٩، ٧٠، ٧١، ١٠٤، ٣٩٣، ٥٤٤، ٤٧٣، ٤٩١، ٥٣١
- یەکگرتوو (رۆژنامە بەزوبانی عەرەبی) ل٢٥
- یەکێتی نیشتیمانی کوردستان ،ل ٢١
- یەکیەتی تێکۆشین (وحدة النضال) (رۆژنامە بەزوبانی کوردی) ل١٥٤، ١٦٢، ٣١٩
- یەکیەتی سۆفیەت، ل٥٦، ٣٦، ٧٨، ١٠١، ١٧٦، ١٨٤، ١٩٤، ١٥٩، ٢٠٩، ٢١٠، ٢٨٤، ٢٩٠، ٢٩٩، ٣٠٩، ٣٢٥، ٣٢٧، ٣٨٩، ٤٠٥، ٤٠٩،٤٠٦، ٤١٠، ٤١٣، ٤١٩، ٤٢١، ٤٨٣، ٥٢٧، ٥٢٨، ٥٢٩، ٥٣٠، ٥٣٧، ٥٩٢، ٦١٣، ٦١٥، ٦٣٤
- یەکیەتی قوتابیانی عیراق (اتحاد الطلبة العراقیین) ل١٤١، ٤٨٩
- یەکیەتی هاشمی (الاتحاد الهاشمی) ل٥٠٠
- یەمەن (ولآت لەکیشوەری ئاسیادا) ل١٨
- یوسێبکوڤا (ناوچە) ،ل ١٧٦

پێرست

- پێشەکی..... ٥
- کورتە ڕوونکردنەوەیەکی پێویست..... ١١
- بەشێک لەو وتارانەی دەربارەی بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە ٢١
بڵاوکراوەتەوە

- بابەتی یەکەم: ٣٥
هۆزی شێخ بزێنی لە ساڵی ١٩١٩دا

- بابەتی دووەم:..... ٥٣
هەواڵی دامەزراندنی کۆمارێکی کوردی لە یەرێڤان

- بابەتی سێیەم: ٧٥
چەمکێک لە مێژووی حیزبی شیوعیی عیراقی و چالاکییەکانی
«فەهد»و هاوڕێکانی

- بابەتی چوارەم: ٣٢٥
دەنگوباوی گەڕانەوەی بارزانی ساڵی ١٩٤٩ و ١٩٥١ لە
یەکیەتی سۆڤیەتەوە بۆ کوردستان

- بابەتی پێنجەم: ٤٢١
نامە دەگمەنەکانی بارزانی ناوەندی چلەکانی سەدەی ڕابردوو
و دەنگوباوی گەڕانەوەی لە یەکیەتی سۆڤیەتەوە

- بابەتی شەشەم: ٤٤١
هەڵوێستی کورد بەرانبەر شۆڕشیچواردەی تەمموزی ساڵی
١٩٥٨داڵە سەرەتای بەرپابوونیدا لەبەر ڕۆشنایی بەڵگەنامە
نهێنییەکانی حوکمەتی بەریتانییدا

- دوا وشـه..... ٦٤١
- الخلاصة العربية..... ٦٤٣
- بەڵگەنامەکان..... ٦٤٧
- ئیندێکس..... ٧٧٩
- ئیندێکسی ناوی کەسان..... ٧٨١
- ئیندێکسی ناوی جۆراو جۆر..... ٨١٤